

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह

सर्वोच्च अदालत

भाग १

नेपाल कानून समाज
Nepal Law Society

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह

सर्वोच्च अदालत

भाग १

नेपाल कानून समाज

Nepal Law Society

अनामनगर, काठमाण्डौ, नेपाल

फोन: ४-२४६६५०, ४-२२८४९७ फ्याक्स: ४-२४६६५०

पोष्टबक्स: १३२११, ई-मेल: nls@wlink.com.np

प्रकाशक नेपाल कानून समाज
अनामनगर, काठमाडौं, नेपाल
पो.ब.नं. १३२११

सर्वाधिकार © नेपाल कानून समाज

प्रकाशित मिति २०६६ जेष्ठ (June 2009)

प्रकाशन प्रति १०००

मुद्रण वाणी अफसेट मुद्रणालय
टेकु, काठमाण्डौ
४२६००५२

सहयोग

यो प्रकाशन सम्बन्धित क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको राय सुन्नाको आधारमा तयार पारी संयुक्त राज्य अमेरिकाको अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत् अमेरिकी जनताको सहयोगमा प्रकाशन भएको हो । यस अध्ययन प्रतिवेदनमा समाविष्ट विचार तथा विषयवस्तुका लागि नेपाल कानून समाज जिम्मेवार छ र यसले युएसएआइडी वा अमेरिकी सरकारको दृष्टिकोण प्रतिवम्बित गर्ने छैन

विषयसूची

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
१.	मकवानपुर जिल्ला आग्रा गा.वि.स.वार्ड नं. ७ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा सदरखोर, चारखाल डिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा रहेको चन्द्रबहादुर साकी विरुद्ध का. जि. चारखाल डिल्लीबजार अवस्थित काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत	बन्दी प्रत्यक्षीकरण	१
२.	का. जि. विष्णु गाउँ विकास समिति वडा नं. २ बस्ने हाल जि.प्र.का. हनुमानढोकामा थुनुवा रहेको सतिश कृपालानीको हकमा सुनिता कृपालानी विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका समेत	बन्दी प्रत्यक्षीकरण	५
३.	जि. सप्तरी कालावन्जर गा.पं वडा नं. ३ रामपुर घर भै हाल जि.का. कारागार शाखा काठमाडौं थुनामा बस्ने भुला सदा मुसहर विरुद्ध विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धी अदालत काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण वा जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जी जारी गरिपाऊँ	८
४.	बर्दिया जिल्ला गुलरिया गा.वि.स. वडा नं. १ मा बस्ने वर्ष ७ की चाहना श्रेष्ठ समेत विरुद्ध बाके जिल्ला वागेश्वरी गा.वि.स.वडा नं. २ खजुरा बजार घर भै हाल बर्दिया जिल्ला गुलरिया गा.वि.स.वडानं. १ गुलरिया बजार मलंगा टोल शिमल चौकमा बच्चु ट्रेडर्स पसल गरी बस्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठ समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१२
५.	जिल्ला धनुषा नगरपालिका वडा नं. ६ घर भई हाल जलेश्वर कारागार शाखामा थुनामा रहेका श्याम भन्ने बजरंग चैतन्य ब्रम्हचारी विरुद्ध श्री ५ को सरकार जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषा समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको ओश जारी गरीपाऊँ	१५
६.	नाइजेरिया घर भै हाल केन्द्रीय कारागार काठमाडौं थुनामा रहेको जोसेफ ओकालो समेत विरुद्ध मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाऊँ	२०
७.	धनकुटा जिल्ला खुकु गा.वि.स.वडा नं. ३ घरभै हाल सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको रुपलाल राई समेत विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, भक्तपुर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२३

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
८.	लोकसेवा आयोग केन्द्रीय कार्यालयका शाखा अधिकृतमा रहेका निजामती कर्मचारीसँगठनका अध्यक्ष हाल केन्द्रीय कारागार भद्रगोलमा थुनामा रहेका प्रेमप्रसाद दङ्गलको हकमा टिकाराम अधिकारी विरुद्ध गृहमन्त्री शेरबहादुर देउवा, गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२८
९.	दाङ्ग जिल्ला पवननगर गा.वि.स.वडा नं. ७ घर भै हाल जि.का.कारागार शाखा दाङ्ग घोराहीमा गैरकानूनी रूपले थुनामा रहेको वर्ष ३१ को पूर्णबहादुर छन्तलेको हकमा का.जि.का.न.पा.वडा नं. १५ विजेश्वरी बस्ने प्रभुजी पन्त विरुद्ध प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय दाङ्ग समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३१
१०.	काठमाडौं पालिफल गा.वि.स. २ घर भै हाल जि.प्र.का. हनुमानढोका थुनामा रहेको नन्दबहादुर महर्जनको हकमा निजकी पत्नी आशा महर्जन विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३५
११.	का.जि.का.न.पा.वार्ड नं. ५ मालिगाउ बस्ने रक्षा सिंहको हकमा भारती सिंह विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, वीरगंज पर्सा समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३९
१२.	सोमालिया निवासी पासपोर्ट नं. ०१३७०८२ को हाल जिल्ला कार्यालय, कारागार सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा रहेकी फादुमो अलि अहमदका हकमा का.जि.का.न.पा.वडा नं. ३२ डिल्लीबजार बस्ने दिपककुमार बुढाथोकी विरुद्ध त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालय काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतका आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ	४२
१३.	सदरखोर शाखामा थुनामा रहेका युक्तबहादुर गुरुड विरुद्ध राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४७
१४.	लमजुङ्ग जिल्ला कुल्की गा.वि.स.वार्ड नं. ५ घर भै हाल कारागार शाखा काठमाडौं थुनामा बस्ने तिर्थ गुरुङ्ग भन्ने राजकुमार गुरुङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५५
१५.	ल.पु.जि.ल.पु.न.पा.वडानं. ६ घर भै हाल नवलपरासी कारागारमा थुनामा रहेका वर्ष ३३ को सिद्धिर्त्त शाक्यको हकमा बुद्धर्त्त शाक्य विरुद्ध श्री पुनरावेदन अदालत बुटवल रुपन्देही समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५८

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
१६.	इटालियन नागरिक भई हाल केन्द्रीय कारागार त्रिपुरेश्वरमा बन्दी रहेको कोर्टेजियो मानिकाको हकमा मोतीराज गौतम विरुद्ध श्री ५ को सरकार त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	६२
१७.	लमजुङ्ग जिल्ला गेर्मु गाउँ विकास समिति वडा नं. ८ घर भई हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको अम्बरबहादुर गुरुङ्गको हकमा रमेशमान स्थापित । विरुद्ध त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालय गौचरन काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	६८
१८.	भारत जिल्ला सीतापुर थाना रामपुर अन्तर्गत हरिपुर घर भई हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय कारागार शाखा, रुपन्देहीमा बन्दी रहेको रघुवीर सिंह पंजावी । विरुद्ध रुपन्देही जिल्ला अदालत, भैरहवा समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	८७
१९.	अफगानिस्तान काबुल घर भै हाल का.जि. सदरखोर डिल्लीबजार थुनामा रहेको अलि अकबरी समेत विरुद्ध का.जि.सदरखोर डिल्लीबजार समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	९२
२०.	गण्डकी अञ्चल गोर्खा जिल्ला प्र. गाउँ वडा नं. ८ घर भै हाल जि.प्र.का कारागार शाखा नख्खु ललितपुरमा थुनामा रहेको ओगेन गुरुङ विरुद्ध राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	९६
२१.	का.जि.का.न.पा.वडा नं. ३२ घर भई हाल सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको सरोज श्रेष्ठको हकमा निजको एकघरको दाजु किरण श्रेष्ठ विरुद्ध श्री जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं समेत ।	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१०१
२२.	धादिङ जिल्ला पेडा गा.वि.स. घर भई हाल केन्द्रीय कारागार शाखा सुन्धारा काठमाडौंमा थुनामा रहेको पानकुमारी तामाङनीको हकमा कुमार आचार्य विरुद्ध: पुनरावेदन अदालत, ललितपुर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१०४
२३.	भ.पु.जि.दुवाकोट गा.वि.स.वडा नं. ५ दुवाकोट घर भै जि.प्र.का. हनुमानढोका थुनामा बस्ने कमलप्रसाद वाँस्तोलाको हकमा कुमारमणि कोइराला । विरुद्ध श्री ५ को सरकार, विशेष प्रहरी विभाग, सिंहदरवार समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ	१०९

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
२४.	मनाङ जिल्ला बेनी गा.वि.स.वडा नं. ८ घर भै हाल सदरखोर कारागार शाखामा थुनामा रहेको दोजे अडपा गुरुङ समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	११४
२५.	जि. धादिङ सलाग गा.वि.स.वडा नं. ८ घर भै प्रहरी सेवामा कार्यरत रही हाल सदर खोरमा थुनामा रहेका खिलबहादुर गिरी विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ	११८
२६.	बागमती अञ्चल काभ्रेपलान्चोक जिल्ला भिडखोरी गा.वि.स.वडा नं. ३ भैसे घर भै हाल केन्द्रीय कारागार काठमाडौंमा थुनामा रहेको बुद्धराज तामाङ विरुद्ध श्री ५ को सरकार, मन्त्रिपरिषद् सचिवालय गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतका आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँ	१२२
२७.	लालबहादुर थिङको हकमा प्रेम सुब्बा विरुद्ध पुनरावेदन अदालत पाटन समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१२७
२८.	मनाङ माउर गा.वि.स. वडा नं. ८ घर भै हाल जि.प्र.का सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेकी टासीछोमा गुरुङ विरुद्ध त्रि.वि.भन्सार कार्यालय काठमाडौं, जि.प्र.का.सदरखोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौं	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१३०
२९.	जिल्ला मोरङ रंगेली गा.वि.स. वडा नं. घर भै हाल कारागार शाखा विराटनगरमा थुनामा रहेको धनबहादुर थापा विरुद्ध मोरङ जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१३६
३०.	केन्द्रीय कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा रहेको इमानसिंह गुरुङको हकमा निजको पत्नी श्रीमती धनकुमारी गुरुङ विरुद्ध श्री ५ को सरकार मन्त्रीपरीषद् सचिवालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१३९
३१.	वा. अं. काभ्रेपलान्चोक जि.खहरे गा.वि.स. वा.नं. १ कटुवाल गाउँ बस्ने खर्साङ लामाको हकमा ल.पु.जि. ल.पु.न.पा. वडा नं. १ कुपण्डोल बस्ने विक्रमजित लामा विरुद्ध जि. प्र. का हनुमाढोका समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१५९
३२.	ल. पु. जि. जावलाखेल घर भई हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको लोप्साङ लामा । विरुद्ध राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१६३

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
३३.	ल.पु.जि.गिम्दी गा.वि.स.वडा नं. ३ घर भै हाल नख्खु कारागारमा थुनामा रहेको शम्भुबहादुर स्याङतानको हकमा रामशरण खत्री विरुद्ध श्री जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१७०
३४.	धादिङ जिल्ला रि.गा.वि.स. वार्ड नं. ८ घर भै हाल जि.प्र.का.कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा बस्ने वर्ष २४ को म्लाङडोङ तामाङ विरुद्ध त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालय काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१७४
३५.	स्याङ्जा जिल्ला पेखु वागखोर गाउँ विकास समिति वडा नं. ४ घर भई हाल कारागार शाखा, स्याङ्जामा थुनामा रहेको कर्णबहादुर खाण विरुद्ध स्याङ्जा जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१७७
३६.	गण्डकी अञ्चल, तनहुँ जिल्ला भगवतीपुर गा.पं.वडा नं. ७ घर भै हाल जि.का. कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा बस्ने हिरामान श्रेष्ठ विरुद्ध तनहुँ जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतका आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँ	१८१
३७.	का.जि.का.न.पा.वडा नं. ३३ मैतीदेवी घर भई हाल गैरकानूनी रुपमा जि.प्र.का. हनुमान ढोकामा थुनामा रहेको वर्ष ३३ की जमुना श्रेष्ठ मित्तलको हकमा नरेश श्रेष्ठ विरुद्ध प्र.जि.अ. जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१८५
३८.	जिल्ला सुनसरी धरान नगरपालिका घर भई हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा, त्रिपुरेश्वर काठमाडौं थुनामा रहेको राजकुमार लिम्बू विरुद्ध त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालय, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१८९
३९.	काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला मङ्गलटार गा.वि.स वडा नं ९ बस्ने चन्द्रकुमारी राईको काखमा रहेको ४ वर्षीय बच्चा छिरिङ तामाङ समेतको हकमा पञ्च तामाङ लामा विरुद्ध का.जि.का.न.पा वडा नं १२ टेकु बस्ने भाइराजा भन्ने भू.पू. कर्णेल जनार्दनविक्रम राणा समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत अन्य उपयुक्त जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्ति जारी पाउँ	१९२
४०.	होसियारपुर जिल्ला सल्यानपुर गाउँ पञ्जाव इण्डिया घर भै हाल सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको हरविन्द सिंह विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय अध्यागमन विभाग समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	१९६

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
४१.	का.जि.का.न.पा.वडा नं. २ लाजिम्पाट बस्ने गंगा नानी भन्ने गंगादेवी प्रधानको हकमा ऐ.ऐ. बस्ने प्रसन्नध्वज प्रधान विरुद्ध प्रमुख जिल्ला अधिकारी जि.प्र.का. काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२००
४२.	म्याग्दी जिल्ला घलान गा.वि.स.वडा नं. ६ गलेश्वर घर भै हाल म्याग्दी कारागार शाखामा थुनामा रहेका रविन्द्र कार्कीको हकमा एकाघरको बाबु रुद्रबहादुर कार्की के.सी. विरुद्ध म्याग्दी जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२०६
४३.	संखुवासभा जिल्ला चैनपुर गा.वि.स.वडा नं.३ घर भै कारागार शाखा नख्खुमा थुनामा रहेको रोशन शाक्य विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, पाटन ललितपुर, कारागार शाखा नख्खु	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२१०
४४.	काठमाडौं जि.फर्पिङ गा.वि.स. घर भै हाल का.न.पा. वडा नं. १७ क्षेत्रपाटी ढल्को डेरा गरी बस्ने हाल जि.प्र.का. काठमाडौं हनुमानढोकामा थुनामा रहेका वर्ष ३३ को बिक्रम मल्लको हकमा निजकी पत्नी लिला मल्ल विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२१४
४५.	मोरंग जिल्ला इटहरा गा.वि.स. वडा नं. २ घर भै हाल सदरखोर डिल्लिवजारमा थुनामा रहेका वीरबहादुर राईको हकमा लक्ष्मीप्रसाद गौतम विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतका निमित्त जिल्ला न्यायाधीश श्रेस्तेदार, शाखा अधिकृत ध्रुवकुमार शाह समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२१९
४६.	हाल काठमाडौं जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकामा गैरकानूनी तवरले थुनामा राखिएकी का.जि.का.न.पा. पानीपोखरी बालुवाटार बस्ने तीलु घलेको हकमा निजकी आमा चिजकुमारी घले विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोका काठमाडौं	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२२२
४७.	जिल्ला मकवानपुर हे.न.पा. वार्ड नं.२ घर भै हाल विशेष प्रहरी विभागको हिरासतमा बन्दी बनाइएका केदारप्रसाद न्यौपानेका हकमा निजको एकाघर सगोलकी धर्मपत्नी ओमकुमारी न्यौपाने । विरुद्ध श्री ५ को सरकार विशेष प्रहरी विभाग डोर शाखा सिंहदरदरवार मुकाम हेटौंडा	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२३८

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
४८.	जि. म्याग्दी सिगा गा.वि.स. बार्ड नं. ९ घर भई हाल कारागार शाखा म्याग्दीमा थुनामा रहेका वर्ष २६ को भगवान भन्ने दलबहादुर मल्लको हकमा पुण्यप्रसाद काफ्ले विरुद्ध म्याग्दी जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२४२
४९.	जि. दोलखा ध्याङसुकाठोकार गा.वि.स. बार्ड नं. ९ घर भई हाल केन्द्रीय कारागार शाखामा थुनामा रहेको वर्ष १८ को मानबहादुर तामाङ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२४५
५०.	भारत गुरुदासपुर पंजाब घर भई हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा रहेका वर्ष ५८ को सन्दीपकुमार सानन समेत विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, मुकाम डिल्लीबजार काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२४९
५१.	का.जि.का.न.पा. वडा नं. २१ यंगाल घर भई हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा थुनामा रहेको सीताराम अग्रवालको हकमा ऐ.ऐ. बस्ने रघुनाथ अग्रवाल विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं हनुमानढोका	बन्दीप्रत्यक्षीकरण समेत	२५५
५२.	जि. धनुषा पतनुका गा.वि.स. वडा नं. ८ घर भै हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको तत्कालीन प्र.ज. सुरेश ठाकुर विरुद्ध श्री ५ को सरकार सरकारी वकिल कार्यालय डिल्लीबजार समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२६३
५३.	भापा दपक न.पा. वडा नं. १५ घर भई हाल कारागार शाखा जगरनाथ देवल काठमाडौंमा थुनामा रहेको नरेन्द्र गुरुङ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२६८
५४.	मकवानपुर जिल्ला, हटिया गाउँ विकास समिति वडा नं. ३ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखामा काठमाडौं जनाना जेलमा थुनामा बस्ने गीता पराजुली विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२७३
५५.	चितवन भरतपुर न.पा. वडा नं. ३ नारायणगढ डेरा गरी हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा चितवनमा थुनामा रहेका राजकुमार गुप्ताको हकमा विजयकुमार गुप्ता विरुद्ध चितवन जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२७८

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
५६.	प्र.स.नि. जागेश्वर ठाकुरको प्रतिवेदनले वादी श्री ५ को सरकार विरुद्ध जि.ध. जनकपुर न.पा. वडा नं. १६ बस्ने बल्लु अग्रवाल	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२८४
५७.	गोरखा जिल्ला रानीस्वाँरा गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ घर भै हाल धादिङ जिल्ला कारागर कार्यालय धादिङमा थुनामा रहेको वर्ष ५५ को अमृत बहादुर कुँवरको हकमा ऐ. ऐ. बस्ने एकाघरका छोरा वर्ष १९ को प्रेम कुँवर विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धादिङ समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२८८
५८.	काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं नगरपालिका वार्ड नं. ४ चण्डोल घर भै हाल ल.पु.नं.पा. वार्ड नं १ बस्ने राहुल चालिसेको हकमा जि.का.न.पा.वार्ड नं. ४ चण्डोल बस्ने वर्ष ३० को डा.आलोकराज चालिसे विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२९२
५९.	काठमाडौं जिल्ला धापासी गा.वि.स.वडा नं ५ घर भई हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागर शाखा काठमाडौंमा थुनामा बस्ने उत्तमकुमार पाठक विरुद्ध सुनसरी जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२९६
६०.	जिल्ला नुवाकोट खोले गाउ गा.वि.स. वडा नं. ३ घर भै हाल का.जि. का.म.न.पा. वार्ड नं. ७ चावहिल गणेशस्थानमा रिमभिम ममः रेष्टुरी सञ्चालन गरी बस्ने केशव पाठक भन्ने शेषबहादुर पाठकको हकमा निजको पत्नी माया पाठक विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	२९९
६१.	भ्रपा जिल्ला भिलभिले गा.वि.स. वडा नं. २ घर भै हाल केन्द्रीय कारागरमा थुनामा रहेकी फूलमाया सुब्बा विरुद्ध केन्द्रीय कारागर सुन्धारा समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३०५
६२.	जि.दोलखा चरिकोट गा.वि.स वडा नं ५ घर भै हाल का.जि. चपली गाउँ बस्ने हाल. जि.प्र. का काठमाडौं हनुमानढोकामा गैरकानूनी तवरले थुनामा रहेको बन्दी धनबहादुर लामाको हकमा निजको बाबु कृष्णबहादुर लामा विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३०९
६३.	गोरखा जिल्ला हर्मी गा.वि.स.वडा नं. ९ वारीखेत घर भई का.जि.का.न.पा. धोबीचौरमा डेरा गरी बस्ने वर्ष २५ को लेखनाथ न्यौपानेको हकमा निजको साथी काठमाडौं कीर्तिपुर बस्ने वर्ष २२ को वैकुण्ठप्रसाद अर्याल विरुद्ध श्री गृह मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाण्डौ समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३१२

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
६४.	नुवाकोट जिल्ला नजामण्डप गा.वि.स. वार्ड नं. ३ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखा, काठमाडौं बस्ने बुद्धिबहादुर तामाङ्ग विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, डिल्लीबजार समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३१५
६५.	रुपन्देही जिल्ला गंगोलिया गा.वि.स.वडा नं. ३ घर भै हाल भैरहवा कारागारमा थुनामा रहेको पुण्यप्रसाद कंडेलको हकमा निजका दाजु रामप्रसाद कंडेल विरुद्ध जिल्ला कारागार शाखा रुपन्देही सिद्धार्थनगर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३१८
६६.	पाकिस्तान कराची सहर, रतन तलाव घर नं. ३० बस्ने पाकिस्तानी नागरिक वर्ष ३२ को सफेराज अलि विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, चारखाल. समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३२१
६७.	वर्दिया जिल्ला गुलरिया गा.वि.स. वडा नं. १ मा बस्ने वर्ष ७० की चाहना श्रेष्ठ समेत विरुद्ध वाँके जि.वागेश्वरी गा.वि.स.वडा नं. २ खजुरा बजार घर भै हाल वर्दिया जि.गुलरिया गा.वि.स. वडा नं. १ गुलरिया बजार मलंगा टोल सिमल चोकमा बन्धु ट्रेडर्स पसल गरी बस्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठ	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३२५
६८.	जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, सुनसरीका तर्फबाट श्री ५ को सरकार विरुद्ध श्री ५ को सरकार अर्थ मंत्रालय, राजस्व अनुसन्धान विभाग, इकाई कार्यालय इटहरीका ना.सु.गोविन्द अधिकारी समेत पुनरावेदक प्रतिवादी: जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुनसरी विरुद्ध राजस्व अनुसन्धान शाखाका ना.सु.गोविन्दप्रसाद अधिकारी समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३२९
६९.	काभ्रेपलान्चोक जिल्ला मच्छे गा.वि.स. वार्ड नं. ९ घर भई हाल कारागार शाखा धुलिखेल, काभ्रे पलान्चोकमा थुनामा रहेको वर्ष ५५ को मानकाजी धोड (तामाङ) को हकमा का.जि. का.न.पा. वडा नं. ३२ बस्ने ४१ को कृष्णप्रसाद पाण्डे विरुद्ध कारागार शाखा धुलिखेल, काभ्रेपलान्चोक समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३३६
७०.	जिल्ला प्रहरी कार्यालय वाँके विरुद्ध भारत जिल्ला बहराइच छायाकुवा बस्ने बाबुलाल वारीको हकमा दिग्विजय सिंघल	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३४०

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
७१.	मुस्ताङ जिल्ला जोड गा.वि.स वडा नं १ घर भै का.जि.का.म.न.पा वडा नं. १५ स्वयम्भूमा अर्काका पसलमा काम गरी बस्ने हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंमा गैरकानूनी थुनामा रहेको वर्ष २४ को क्षेत्रबहादुर गुरुङ विरुद्ध पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३४५
७२.	जिल्ला सुनसरी, प्रकाशपुर गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा थुनामा रहेको किशोर महाराको हकमा ऐ.ऐ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १५ बस्ने उमेश महारा विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका, काठमाडौं	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३५३
७३.	भोजपुर जिल्ला, बोयी गा.वि.स वडा नं २ घर भइ हाल जि.प्र.का सदरखोर शाखा चारखाल, काठमाडौंमा थुनामा रहेको मदनबहादुर चौहान विरुद्ध श्री ५ को सरकार, अर्थ मन्त्रालय बागदरवार काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आदेश जारी गरीपाउँ	३५६
७४.	ललितपुर जिल्ला, सुनाकोटी गा.वि.स वडा नं ३ बासटोल बस्नेवर्ष ५७ को धनगोपाल महर्जनको हकमा ऐ. को छोरी वर्ष २७ की सानु महर्जन विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ	३६०
७५.	जिल्ला सुनसरी इनरुवा न.पा. वार्ड नं. ९ घर भै हाल जिल्ला कार्यालय कारागार शाखा मोरङ्गमा थुनामा रहेको कालीप्रसाद खनाल समेत विरुद्ध पुनरावेदन अदालत विराटनगर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ	३६५
७६.	तनहुँ जिल्ला क्यामिन गा.वि.स. वार्ड नं २ घर भै का.जि.का.म.न.पा. वार्ड नं २९ डेरा गरी बस्ने हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं हनुमान ढोकामा गैरकानूनी थुनामा रहेको वेनोज अधिकारी समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३७२
७७.	प्युठान जिल्ला विजुवार गा.वि.स. वार्ड नं.४ घर भई हाल डिल्लीबजार सदरखोर चारखाल, काठमाडौंमा थुनामा रहेका कृष्णध्वज खड्का विरुद्ध श्री ५ को सरकार, कानून तथा न्याय मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३८१

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
७८.	जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वडा नं. ४ घर भै हाल कारागार शाखा महोत्तरी जलेश्वरमा थुनामा बसेका रविन्द्र भा समेत । विरुद्ध जिल्ला अदालत महोत्तरी, जलेश्वर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३८८
७९.	जि. धादिङ्ग निलकण्ठ गा.वि.स. वार्ड नं. ५ घर भै मंगल मा.वि.कीर्तिपुरका शिक्षक हाल केन्द्रीय कारागार शाखा काठमाडौंमा गैरकानूनी थुनामा रहेको विष्णुपुकार श्रेष्ठको हकमा मिरा श्रेष्ठ विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, सिंहदरवार समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३९२
८०.	गोरखा जिल्ला, गरखु गा.वि.स वडा नं ७ घर भइ हाल जिल्ला कारागार गोरखामा थुनामा रहेको पूर्णप्रसाद बगालेका हकमा न्हुच्छेबहादुर महर्जन विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	३९७
८१.	का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ४ चडोल बस्ने राष्ट्रिय जन आन्दोलन संयोजन समितिका सदस्य तथा वरिष्ठ पत्रकार शक्ति लम्सालको हकमा ओम शर्मा विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४०१
८२.	जि. काभ्रेपलाञ्चोक, भीमखोरी गा.वि.स.वार्ड नं. १ बस्ने युबहादुर भन्ने अर्जुनबहादुर किडरिङ मगर समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४०५
८३.	कास्की जिल्ला आर्वा विजय गा.वि.स.वडा नं. ३ घर भै तनहुँ जिल्लाको जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा कार्यरत द्वितीय श्रेणी जिल्ला सरकारी अधिवक्ता शंकरराज बरालको हकमा निजको एकाघरका भाई बुद्धिराज बराल विरुद्ध श्री ५ को सरकार, विशेष प्रहरी विभाग, सिंहदरवार, काठमाडौं	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४०९
८४.	चितवन जिल्ला भरतपुर न.पा.वडा नं. ९ घर भई हाल जिल्ला कारागार शाखा काभ्रेपलाञ्चोकमा थुनामा रहेका चित्रबहादुर श्रेष्ठ समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४१३
८५.	जि. सप्तरी गा.वि.स. धरमपुर वा.नं. ६ घर भै हाल कारागार शाखा राजविराजमा थुनामा बस्ने पुरन भन्ने मंजित अन्सारी मिया विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, राजविराज सप्तरी समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४१७

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
८६.	जि.गोरखा तान्दाङ गा.वि.स.वडानं. ९ घर भै ऐ पृथ्वीनारायण नगरपालिका वडा नं.६ बस्ने हाल कारागार शाखा भैरहवामा थुनामा रहेको अधिवक्ता जिवनाथ धिताल समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४२०
८७.	सिन्धुपाल्चोक जिल्ला स्याउले गा.वि.स.वडा नं. ६ घर भै हाल पुष्ठीद्वारा गैरकानूनी रुपमा गिरफ्तार गरी बेपत्ता पारिएको शिव श्रेष्ठ समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४२४
८८.	जि. सर्लाही जमुनिया गा.वि.स.वडानं. १ घर भै हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय अन्तर्गतको वडा प्रहरी कार्यालय अनामनगर काठमाडौंमा थुनामा रहेको मा.सांसद खोभारी रायको हकमा निजको जेठान गजेन्द्र राय विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४२८
८९.	का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १८ बस्ने हाल प्रहरीद्वारा गैरकानूनी रुपमा गिरफ्तार गरी थुनामा राखिएको अ.ने.रा.स्व.वि.यू.(क्रान्तिकारी) का अध्यक्ष एवं राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समितिका सचिव वर्ष ३३ को कृष्णध्वज खड्काको हकमा का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३१ बस्ने वर्ष ३० को थलबहादुर भण्डारी विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ	४३४
९०.	ललितपुर जिल्ला ल.पु.उ.म.न.पा.वडा नं. १४ बस्ने हाल प्रहरीद्वारा गैरकानूनी रुपमा गिरफ्तार गरी थुनामा राखेका नेपालल.व्याम्पसका प्रा.ध्यापक तथा अखिल नेपाल जनजाति संघका केन्द्रीय अध्यक्ष सुरेश आले मगरको हकमा सुन्दरकुमार कार्की विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४३९
९१.	जिल्ला वाग्लुङ्ग धम्जा गाउँ विकास समिति वडा नं. १ घर भै हाल केन्द्रीय कारागार तथा भद्रबन्दी गृहमा थुनामा रहेकी पार्वती थापाको हकमा मिनु बुढाथोकी विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४४३
९२.	का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ४ विशालनगर बस्ने वर्ष ६७ का शक्ति लम्साल समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४४८

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
९३.	कास्की जि. लुम्ले गा.वि.स. घर भै काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वार्ड नं ३१ मा कानून व्यवसाय गरी बस्ने हाल केन्द्रीय कारागार शाखामा नजरबन्दमा राखिएका अधिवक्ता खिमलाल देवकोटाको हकमा लक्ष्मी शर्मा विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४५४
९४.	भारत देहरादून घरभई हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंमा थुनामा रहेको लोप्साड दावा लामाको तर्फबाट अभिवक्ता नन्दप्रसाद अधिकारी विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४५९
९५.	धर्म गिरीको छोरा दार्चुला जिल्ला डाँडाकोट गा.वि.स. वडा नं. १ घर भै हाल कञ्चनपुर जिल्ला कारागार महेन्द्रनगरमा थुनामा रहेको वर्ष २४ को मनोरथ गिरी विरुद्ध श्री ५ को सरकार, मन्त्रपरिषद सचिवालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ	४६५
९६.	गोरखा जिल्ला आँपपिपल गा.वि.स. वडा नं. २ घर भै हाल का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ११ बस्ने हाल प्रहरीद्वारा गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी भद्रबन्दी गृह त्रिपुरेश्वर काठमाडौं थुनामा रहेको कानून व्यवसायी वर्ष २५ को अभिवक्ता फणिन्द्र देवकोटाको हकमा ऐ. बस्ने वर्ष २० को रोहिणीप्रसाद देवकोटा विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४७३
९७.	ललितपुर जिल्ला, ल.पु. उप महानगरपालिका कुपण्डोल घर भै का.जि.का.न.पा वडा नं. ३० कमलाक्षी डेरा गरी बस्ने हाल केन्द्रीय कारागार शाखामा थुनामा रहेकी शोभा खनाल समेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४७७
९८.	जि. रसुवा लहरे पौवा गा.वि.स. वडा नं. १ वेत्रावती घर भै जिल्ला कारागार त्रिपुरेश्वर काठमाडौंमा थुनामा रहेको रामबहादुर दमाई विरुद्ध रसुवा जिल्ला अदालत रसुवा, धुन्चे समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४८२
९९.	गोरखा जिल्ला आँप पिपल गाउँ विकास समिति वडा नं. २ घर भई हाल जिल्ला कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा रहेका फणिन्द्र देवकोटाको हकमा हेमप्रसाद घिमिरे विरुद्ध गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ	४८६

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
१००.	जिल्ला सिन्धुली कमलामाई न.पा. वडा नं. १४ बस्ने कल्पना सुवेदीको हकमा विष्णु सुवेदी विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४९०
१०१.	मकवानपुर जिल्ला पदमपोखरी गा.वि.स. वडा नं ८ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा, नख्खु ललितपुरमा थुनामा रहेका वीरबहादुर लामा समेत विरुद्ध ललितपुर जिल्ला अदालत, ललितपुर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	४९४
१०२.	काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१ बस्ने जनादेश साप्ताहिकका सम्पादक कृष्णसेन इच्छुकको हकमा काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१ बस्ने एविन्द्र पराजुली विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५००
१०३.	जि. बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं १ घर भई हाल केन्द्रीय कारागार शाखा बाँकेमा थुनामा रहेको बल्लु गोडियाको हकमा अधिवक्ता आशिष अधिकारी विरुद्ध बाँके जिल्ला अदालत, नेपालगंज समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५०७
१०४.	जिल्ला धनकुटा डांडा बजार गा.वि.स.वडा नं.१ घर भै हाल कारागार शाखा, धनकुटामा थुनामा रहेको वर्ष २४ को केशव खड्काको हकमा का.जि. का.म.न.पा. वडा नं.१ नक्साल घर भै कानुन अन्वेषण तथा श्रोत विकास केन्द्र अन्तर्गत संचालित बन्दीहरुको लागि निशुल्क कानुनी सहायता कार्यक्रममा कार्यरत अधिवक्ता आशिष अधिकारी विरुद्ध श्री धनकुटा जिल्ला अदालत, धनकुटा समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५१२
१०५.	जिल्ला सिन्धुपाल्चोक सिउल गा.वि.स. वडा नं. १ ढलौनी घरभै हाल कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोकमा थुनामा रहेको वर्ष १२ को पोडे तामाङको हकमा अधिवक्ता आशिष अधिकारी विरुद्ध सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालत, चौतारा समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५१७
१०६.	रामेछाप जिल्ला गुम्देल गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई हाल कारागार शाखा रामेछापमा थुनामा रहेको तेम्दी शेर्पाको हकमा एकाघरकी श्रीमती वर्ष २७ की रिनु शेर्पा विरुद्ध रामेछाप जिल्ला अदालत, रामेछाप समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊं	५२१

सि.नं.	पक्ष/विपक्षको नाम	विषय	पृष्ठ
१०७.	जिल्ला प्युठान खलंगा गा.वि.स.वडा नं. ५ घर भई हाल कारागार शाखा प्युठानमा कैदमा रहेका वर्ष २९ को जय गोपाल कक्षपतीको हकमा का.म.न.पा. वडा नं. ३१ पुतलीसडक बस्ने सञ्जय के.सी. विरुद्ध जिल्ला प्युठान खलंगा गा.वि.स. वडा न. ५ बस्ने जानकी नगरकोटी समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५२६
१०८.	जिल्ला ललितपुर बडीखेल गा.वि.स. वडा नं. ८ पचमा घर भई हाल कारागार शाखा, नखबु, ललितपुरमा थुनामा रहेको श्यामकृष्ण पहरीको हकमा अधिवक्ता आशिष अधिकारी विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५३०
१०९.	काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा.वडा नं. १० शान्ति विनायक नगर बस्ने रामबहादुर थापाको हकमा पिता पूर्णबहादुर थापा मगर विरुद्ध श्री ५ को सरकार जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५३४
११०.	प्रहरी प्रधान कार्यालयमा प्रहरी नायव निरीक्षक पदमा कार्यरत भै भ.पु.जि. वागेश्वरी गा.वि.स. वडा नं. ४ घर भएको मणिराम लामिछानेको हकमा निजको पिता कृष्णप्रसाद लामिछाने । विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुर समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५३८
१११.	का.जि. सीतापाइला घरभई हाल केन्द्रीय कारागार जगन्नाथ देवलमा गैरकानूनी थुनामा रहेका किरणकुमार महर्जनका हकमा निजकी दिदी इन्दिरा महर्जन विरुद्ध जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ	५४१
११२.	शाही नेपाल सेनाको जिल्ला व्यारेक लमजुङ्गमा थुनामा रहेको भनिएको तेजबहादुर भण्डारीको हकमा रामकुमार भण्डारी विरुद्ध शाही नेपाली सेना, जिल्ला व्यारेक वेशीशहर, लमजुङ्ग समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५४५
११३.	काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. २९ घर भै हाल थुनामा रहेको हेमनारायण श्रेष्ठको हकमा निजको दाजु ऐ.ऐ. बस्ने सीताराम श्रेष्ठ विरुद्ध श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय काठमाडौं समेत	बन्दीप्रत्यक्षीकरण	५४९

भूमिका

कानूनको सर्वोच्चता, व्यक्तिको निजी अधिकारको संरक्षण, व्यक्तिको जिउज्यान र स्वतन्त्रताको संरक्षण एवं राज्यका अङ्गहरूका कार्यको वैधताको परीक्षण जस्ता कुराहरूले कानूनद्वारा शासित हुने, कानूनको सम्मान गर्ने राज्यको रूपमा देशको शासन व्यवस्थालाई परिभाषित गर्न सकिने हुन्छ। कुनैपनि नागरिकको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकारको मर्यादा गर्नु पनि न्यायपूर्ण शासन प्रणालीको दायित्व र विशेषता हो। यस्ता प्रकृतिका कार्यमा कार्यपालिकाका प्रशासकीय निकायहरू राज्यमा शान्ति व्यवस्था र कानूनको शासन कायम गर्ने सम्बन्धमा जिम्मेवार हुनुपर्दछ। राज्यमा शान्ति सुरक्षाको प्रबन्धलाई समान रूपमा कायम गरी जनताले राहत वा शान्ति सुरक्षाको अनुभूति प्राप्त गर्ने परिस्थिति कायम गर्ने काम पनि कार्यपालिकाकै पोल्तामा पर्न जान्छ। यस सन्दर्भबाट हेरिदा कानूनी शासनको अवधारणा क्रियाशील तुल्याउने कार्यमा कार्यपालिकाको आवश्यकता महत्वपूर्ण हुन्छ।

स्वेच्छाचारी तवरले नागरिकको स्वतन्त्रतामा हस्तक्षेप गरिनु हुदैन। नागरिकको काम कार्यबाट देशको शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने देखिए नजरबन्दमा राख्न नै नपाउने भन्ने होइन तर सो काम कानूनी शासनको अनुकूल हुनुपर्दछ। सार्वजनिक सुरक्षाको सवाल देखाउदैमा व्यक्तिको अधिकार विना आधार र कारण कुण्ठित गर्ने असीमित अधिकार राज्यसँग हुनसक्दैन। राज्यले सबैलाई समान रूपमा अभिभावकीय दायित्वको निर्वाह गर्नुपर्दछ र सबै राज्यका अङ्ग आ-आफ्नो कानूनी एवं संवैधानिक सीमा र दायित्व भित्र बस्नुपर्ने हुन्छ। शान्ति सुरक्षाको महत्वपूर्ण अभिभारा निर्वाह गर्नुपर्ने संस्थाहरूबाट कानून बमोजिम चल्न तथा जता पायो त्यतै मनोमानी ढंगले सर्वसाधारणलाई कानूनी आधार र कारण विना थुनामा नराख्नका लागि ध्यानाकर्षण गराउदै सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरणका आदेश मार्फत खबरदारी गरेको छ।

मानिसका आधारभूत मानव अधिकार भित्र वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक नै सर्वोपरी रहि आएको परिप्रेक्ष्यमा प्रजातान्त्रिक मुलुकले यसलाई आफ्नो संवैधानिक व्यवस्थामा आधारशिलाका रूपमा राखेको हुन्छ। वास्तवमा प्रजातन्त्रको कसी नै वैयक्तिक स्वतन्त्रताको प्रत्याभूति नै हो। प्रजातान्त्रिक व्यवस्थामा यो हकलाई कुनै पनि वहानामा कुण्ठित गरिनु हुदैन।

राष्ट्रिय सुरक्षा र नागरिकको रक्षा राज्यको प्राथमिक दायित्व भित्र पर्ने कुराको मूल्य र सिद्धान्तलाई हेर्नु पर्ने आवश्यकता एकातिर हुन्छ भने मानिसको वैयक्तिक स्वतन्त्रता र मर्यादालाई पनि उत्तिकै ध्यान पुऱ्याउनु र संरक्षण दिनुपर्ने हुन्छ। उचित र पर्याप्त आधार थुनामा राख्ने व्यक्तिलाई महसुस मात्र भएर हुदैन, थुनिने व्यक्ति र सर्वसाधारणलाई थाहा जानकारी हुन पनि सक्ने हुनुपर्दछ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले गरे जस्तो न्यायपालिकाको भूमिका निर्वाह हुन सकेन भन्ने टिप्पणीलाई प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणका फैसलाहरूको सङ्ग्रह र प्रकाशनले गहकिलो जवाफ प्रस्तुत गरेको छ। वास्तवमा प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थामा न्यायपालिका जति सबल हुनसक्यो त्यति नै प्रजातन्त्र पनि बलियो हुन्छ। अझ सङ्घीय शासन प्रणालीमा त न्यायालयको अहम् भूमिका रहने कुरामा दुईमत हुनसक्दैन। प्रस्तुत सङ्ग्रहमा २०४८ सालदेखि २०६४ सालसम्मका बन्दीप्रत्यक्षीकरण सम्बन्धी महत्वपूर्ण फैसलालाई समावेश गरिएको छ। यसबाट अध्ययन अनुसन्धान लगायत सबै पक्षलाई सहयोग पुग्ने आशा गरिएको छ।

प्रकाशकीय

नेपाल कानून समाज नेपालमा न्यायिक मूल्य र मान्यताको प्रवर्द्धन गरी कानूनी राज्यको स्थापनाका निम्ति सहयोग गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०३८ सालदेखि कार्यरत रही आएको छ । यस बीचमा आफ्नो उद्देश्य पूरा गर्ने क्रममा नेपाल कानून समाजले न्याय र कानूनसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयमा थुप्रै अध्ययन अनुसन्धान र प्रकाशनहरू गर्नुका अतिरिक्त तालिम, गोष्ठी र कार्यशालाहरू सञ्चालन गरी न्यायक्षेत्र सम्बद्ध सरोकारवालाहरूको क्षमता विकासमा पनि काम गरी आएको छ । वास्तवमा संविधानवाद, कानूनी राज्य, न्यायिक स्वतन्त्रता र सुशासन जस्ता लोकतन्त्रात्मक राज्यव्यवस्थाको आधारस्तम्भका रूपमा रहेका यी विषयहरूमा निरन्तर सुधार र प्रवर्द्धनका लागि एउटा सहयात्रीका रूपमा सहभागी हुन पाउँदा हामीले गौरवान्वित महशुस गरेका छौं ।

संवैधानिक सर्वोच्चताको संरक्षण गर्दै कानूनी राज्यको अवधारणालाई यथार्थतामा परिणत गर्ने दिशामा न्यायपालिकाले सधैं पहरेदारको भूमिका खेलेको हुन्छ । खास गरेर राज्यको स्वेच्छाचारी कार्यका विरुद्ध नागरिक हक अधिकारहरूको संरक्षणका लागि न्यायपालिकाले अभिभावकत्वको भूमिका खेलेको हुन्छ । संविधान र कानूनद्वारा प्रदत्त वैयक्तिक स्वतन्त्रताको संरक्षणमा नेपालको न्यायपालिकाले पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । कानून र व्यवस्थाको सामान्य अवस्थामा मात्र होइन, राज्य जनयुद्धबाट गुञ्जिरहेको कठिनतम परिस्थितिमा पनि न्यायका शास्वत मूल्य र मान्यताबाट अलिकति पनि विचलित नभई नेपालको न्यायपालिकाले अदम्य शाहस र धैर्यताका साथ आफ्नो भूमिकालाई निरन्तर अगाडि बढाई रहेको छ । यसक्रममा गैरकानूनी थुना विरुद्ध नागरिक स्वतन्त्रताको सुरक्षा कवचको रूपमा मानिने बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट मार्फत सर्वोच्च अदालतले नागरिक स्वतन्त्रताका पक्षमा आफ्नो अटल आस्था मात्र व्यक्त गरिरहेको छैन कि विना आधार र कारण नागरिक हक अधिकार माथि आक्रमण गर्ने राज्यशक्तिको मनोमानी प्रयोगका विरुद्धमा खबरदारी पनि गरिरहेको छ ।

यसप्रकार न्यायपालिकाबाट महत्वपूर्ण कार्यहरू हुँदाहुँदै पनि यी कार्यहरू यथोचित मात्रामा प्रकाशनमा आउन नसक्दा कानूनी राज्यको स्थापना, नागरिक स्वतन्त्रताको रक्षा तथा लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यताको प्रवर्द्धन निम्ति न्यायपालिकाले पुऱ्याएको योगदान सर्वोच्च अदालतको अभिलेख शाखामा सीमित रहन पुगेको छ । नेपाल कानून पत्रिका र सर्वोच्च अदालत बुलेटिन मार्फत केही फैसलाहरू प्रकाशन हुने गरे पनि जम्मा फैसलाको करिब ५ प्रतिशत मात्र तिनमा स्थान पाउने गरेको पाइन्छ । त्यसमा पनि यी पत्रिकाहरूको प्रकाशन र वितरण सीमित संख्यामा मात्र हुने कारणले गर्दा जनसाधारण समक्ष यिनीहरू पुग्न सकेको अवस्था छैन । साथै सर्वोच्च अदालतबाट भएका फैसला र प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तहरू सबै अदालत र निकायहरूका निम्ति नजिर हुने र सबैले पालन गर्नुपर्ने बाध्यता रहने कारणले पनि यिनको पर्याप्त प्रकाशन हुनु जरुरी छ । यही महत्वलाई दृष्टिगत गरी नेपाल कानून समाजले सर्वोच्च अदालतको स्थापनाकाल देखि नै बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा भएका फैसलाहरू पाँचवटा भागमा प्रकाशन गरी आएको थियो । यस अघि २०४६ सालसम्म भएका फैसलाहरूको प्रकाशन गरिएकोमा सोही क्रमलाई निरन्तरता दिने उद्देश्यले यसपटक २०४७ सालदेखि २०६५ सालसम्म भएका बन्दीप्रत्यक्षीकरणका फैसलाहरू दुईवटा भागमा प्रकाशन गर्न लागिएको छ । आशा छ यो प्रकाशनबाट बन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदनमा सर्वोच्च अदालतबाट भएका फैसलाका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने सबैका निम्ति सहयोग पुग्ने छ ।

अन्तमा यो प्रकाशनका निम्ति बारम्बार प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझीज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यो प्रकाशनमा निरन्तर उत्साह थपिदिनु भएकोमा पूर्व प्रधान न्यायाधीश श्री केदार प्रसाद गिरीज्यू प्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसैगरी प्रकाशन अनुमति प्रदान गर्नु भएकोमा सम्पादन समिति सर्वोच्च अदालतप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत प्रकाशनका निम्ति फैसलाहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु भएकोमा सर्वोच्च अदालत सम्पादन शाखाका प्रमुख तेजेन्द्र प्रसाद शर्मा तथा वहाँका सहयोगीहरु प्रति पनि धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु । नेपाल कानून समाजले The Asia Foundation को सहयोगमा “कानूनी शासन” कार्यक्रम अन्तर्गत यस फैसला संग्रहको प्रकाशन गरिएको छ । यसको लागि The Asia Foundation का कानूनी शासनको सुदृढीकरण कार्यक्रमका प्रमुख श्री गोविन्द दास श्रेष्ठलाई नेपाल कानून समाज विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी प्रस्तुत प्रकाशनको प्रकाशकीय कार्यमा सहयोग गरे बापत कार्यकारी सदस्य श्री उदय नेपाली श्रेष्ठ, कार्यकारी निर्देशक श्री कृष्णमान प्रधान र सर्वोच्च अदालतका सह-रजिष्ट्रार तिलप्रसाद श्रेष्ठलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । अन्तमा कम्प्युटर टाईप तथा डिजाईनिङ गरी सहयोग गर्नुहुने श्री भवानी कायष्ठ तथा श्री गणेशमान प्रधान पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

२०६६ साउन

कुसुम श्रेष्ठ
अध्यक्ष
नेपाल कानून समाज

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बब्बरप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्र केशरी वाँस्तोला
सम्बत् २०४७ सालको रिट नं. ११२०
आदेश मिति: २०४७/११/२६
विषय: बन्दी प्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : मकवानपुर जिल्ला आग्रा गा.वि.स.वार्ड नं. ७ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा सदरखोर, चारखाल डिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा रहेको चन्द्रबहादुर सार्की

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : का. जि. चारखाल डिल्लीबजार अवस्थित काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत

- अ.बं. ११८ को देहाय (२) लाई दृष्टिगत गर्दा श्री ५ को सरकार वादी भै चलेको ३ वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधमा अभियुक्तलाई थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्नसक्ने भन्ने प्रावधान रहेको स्थितिमा लागु औषध सम्बन्धी कसुरको अपराधमा श्री ५ को सरकारवादी भै मुद्दा चल्ने कुरा निर्विवाद रहेको र काठमाडौं जिल्ला अदालतलाई सो कानून बमोजिम पुर्पक्षको निमित्त थुनामा राखी कारवाही चलाउन पाउने अधिकार अन्तर्निहित रहेको हुँदा रिट निवेदकलाई गैरकानूनी तरिकाले थुनामा राखेको र मौलिक हकमा आघात परेको भन्ने स्थिति नदेखिने ।
- ३ वर्षसम्म कैद वा पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुनसक्ने अवस्थाको मुद्दामा थुनामा राखी कारवाही गर्न पाउने व्यवस्था प्रचलित कानूनमा भएको पाइन्छ । यस ऐन र यस ऐन अन्तर्गत भएको व्यवस्थाको कारवाहीको जिकिर अनुसार नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ११(१) र १२(२)(घ) विपरीत भएको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. बब्बरप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ ८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ :

मिति २०४७/१२/२० मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंले लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन २०३३ को दफा ४(क) को कसुर अपराधमा पक्राउ गरी ऐनको दफा १४(१)(क) बमोजिम पहिला पटक कायम गरी हदैसम्म सजाय माग गरी म समेतका विरुद्धमा विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालत समक्ष प्रहरी प्रतिवेदन पेश गरेको थियो । सोही दिन काठमाडौं जिल्ला अदालतले मेरो बयान लिई कसुरको अवस्था र मात्रा समेतलाई विचार गर्दा प्र. चन्द्रबहादुर सार्कीलाई मुलुकी ऐन अ.बं. ११८ को देहाय(२) बमोजिम पुर्पक्षका निमित्त थुनामा राखी कारवाही गर्नुपर्ने देखिँदा ख श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी अ.बं. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जी दिन खडा गरेको आदेश पर्चा गम्भीर कानूनी त्रुटीपूर्ण हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धार ८८(२) अन्तर्गत मौलिक हक हनन भएको कुरामा अन्य उपचार (Other remedy) को प्रसङ्गको कुनै गुञ्जायस नरहेको अन्य उपचार भए पनि प्रभावहीन देखिने हुँदा विपक्षी का.जि.अ.का. उक्त आदेश पर्चा द्वारा मलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धार ११(ज्ञ) र धारा १२(२)(घ) समेतद्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा प्रत्यक्ष आघात परेको छ । किनभने म चरेस बरामद भएको कुरामा सावित छु । आरोपित अपराधमा होइन उक्त आदेशमा मलाई कसुरदार हो भन्ने म मनासिव आधार देखाएको छैन ।

लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१) (क) ले बढीमा ३ वर्षसम्म कैदको सजाय हुनसक्ने र दण्ड सजायको ११ (क) ले पहिलो पटक ३ वर्ष भन्दा कम कैदको सजाय भएकोमा आर्थिक दण्डमा परिणत गर्नसक्ने अवस्थामा गरेको पाइन्छ । यस स्थितिमा मलाई पहिलो पटक अपराधी घोषित गरेको नभई पहिलो पटक अभियोग लगाएको मात्र हुँदा म थुनामा बस्नु पर्ने होइन । अ.बं. ११८ को देहाय (२) ले ३ वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधमा कसुरदार देखिएमा मात्र थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्ने प्रावधान रहेको हुँदा मलाई आरोपित कसुर प्रमाणित भएको खण्डमा ३ वर्ष भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्दैन । यसर्थ मलाई थुनामा राख्ने गरी खडा गरिएको उक्त आदेश पर्चा र सो बमोजिम थुनामा राख्ने काम कारवाहीबाट मलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) र धारा १२(२)(घ) समेतद्वारा प्रदत्त मेरो मौलिक हकमा आघात परेबाट ऐ को धारा ८८(२) अन्तर्गत उक्त कानून विपरीत गरिएको पर्चा समेत बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत उपयुक्त आदेश जारी गरी विपक्षीहरूको गैरकानूनी थुनाबाट मलाई मुक्त गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन रहेछ ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक ७ दिन भित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भन्ने यस अदालतको मिति २०४७/१०/२७/११ म एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश अनुसारको लिखित जवाफको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेछ ।

प्रतिवादी चन्द्रबहादुर सार्कीको डेराकोठाबाट चरेस बरामद भएको कुरामा सावित भै अदालत र प्रहरीमा बयान गरी समर्थित भएको समेतबाट निज रिट निवेदकलाई कानूनी कार्यविधी पूरा गरी कानून बमोजिम नै अ.बं. ११८ को देहाय(२) बमोजिम पुर्पक्षका निमित्त थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने नहुँदा खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४७/११/१२ को लिखित जवाफ रहेछ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४७ पौष २० को प.स ०४७/०४८ स. वा फौ.नं. ३३३० को पत्र साथ निज चन्द्रबहादुर सार्कीलाई ख श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी थुनामा राखी दिनु हुन अनुरोध छ भनी थुनामा राख्न प्रहरीले बुझाउन ल्याएको सोही मिति देखि निज रिट निवेदक थुनामा राखिएका छन् । कारागार ऐन, २०१९ तथा त्यस अन्तर्गत बनेका नियमले गरेको व्यवस्था अनुसार अड्डा अदालतले थुनामा राख्नुपर्ने भनी आदेश भै आएका वा कैद सजाय पाउने भई कैद ठेकी आएका भए त्यस्तामा पत्रसाथ

बुभाउन ल्याएमा हेरी जाँची थुनामा राख्नुपर्ने नै हुँदा निज रिट निवेदक चन्द्रबहादुर साकीलाई मिति २०४७।१।२० को काठमाडौं जिल्ला अदालतको उक्त पत्रको आधारमा थुनामा राख्ने वारेको यस सदरखोर शाखाको कारवाहीले रिट निवेदकलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) र धारा १२(२) समेतद्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात नपरेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०४७।१।१।४ को म्याद थमाई पेश हुन आएको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सदरखोर शाखाको लिखित जवाफ रहेछ ।

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहितको फायल अध्ययन गरी निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री तिर्थराज बसौलाले र विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी. ले गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

अब रिट निवेदक काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशले गैरकानूनी तरिकाले थुनामा रहेको छ, छैन भन्ने मुख्य विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१) र धारा १२(२) (घ) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा प्रत्यक्ष आघात परेको भनी ऐ संविधानको धारा ८८(२) बमोजिम निवेदक रिट क्षेत्रमा प्रवेश भएको देखिन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) मा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने छन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन भन्ने र ऐ संविधानको धारा १२(२) (घ) मा सबै नागरिकलाई अधिराज्यभरी आवत-जावत र बसोबास गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ भनिएको छ ।

अब रिट निवेदकलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश उपर्युक्त मौलिक हकमा आघात पर्न गै गैरकानूनी तरिकाले थुनामा रहनु परेको छ, छैन? भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा अभियुक्तले गरेको कसुर निज उपर लागेको अभियोग सजायको माग दावी र काठमाडौं जिल्ला अदालतले प्रयोग गरेको कानूनलाई दृष्टि दिनुपर्ने हुन्छ । लागु औषध नियन्त्रण ऐन (संसोधन सहितको) २०३३ को दफा ४(क) मा गाँजाको खेती गर्न उत्पादन गर्न, तैयारी गर्न, खरिद गर्न, बिक्री वितरण गर्न, निकासी वा पैठारी गर्न, ओसार पसार गर्न, संचय गर्न वा सेवन गर्न, कार्य निषेध गरिएको पाइन्छ । रिट निवेदनमा पनि बरामद भएको कुरामा सावित्री वयान दिएको र रिट निवेदनमा पनि बरामद भएको कुरामा सावित्री भएको भन्ने देखिन्छ । यसबाट लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४(क) ले निषेध गरेको कार्य सञ्चयको निम्ति डेरा कोठामा राखिएको रहेछ भन्ने उक्त बरामदी चरेशले पुष्टि गर्दछ । यस किसिमको कसुरमा ऐ दफा १४(१) (क) अनुसार सेवन गर्ने व्यक्तिलाई १ महिनासम्म कैद वा एक हजार रुपैयासम्म जरिवाना र सोही खण्डमा उल्लिखित अन्य कार्य गर्ने व्यक्तिलाई ३ वर्षसम्म कैद वा पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ, भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको पाइन्छ । यस स्थितिमा रिट निवेदनकले कानूनले निषेध गरेको कार्य चरेशको संचय गरेको देखिन्छ । यसरी लागु औषधको संचय गर्ने व्यक्तिलाई ३ वर्ष सम्म कैद वा पच्चीस हजार रुपैया सम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनसक्ने कानूनी प्रावधान रहेकोमा यिनै कसुर र सजाय सम्बन्धी व्यवस्थालाई अङ्गिकार गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतले अ.बं. ११८ को देहाय (२) प्रयोग गरी रिट निवेदन अनुसार रिट निवेदकलाई थुनामा राखिएको भनिएको देखिन्छ ।

अ.बं. ११८ को देहाय(२) लाई दृष्टिगत गर्दा श्री ५ को सरकार वादी भै चलेको ३ वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधमा अभियुक्तलाई थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्नसक्ने भन्ने प्रावधान रहेको पाइन्छ ।

यस स्थितिमा लागु औषध सम्बन्धी कसुरको अपराधमा श्री ५ को सरकारवादी भै मुद्दा चल्ने कुरा निर्विवाद रहेका र काठमाडौं जिल्ला अदालतलाई सो कानून बमोजिम पुर्पक्षको निम्ति थुनामा राखी कारवाही चलाउन पाउने अधिकार अन्तर्निहित रहेका हुँदा रिट निवेदकलाई गैरकानूनी तरिकाले थुनामा राखेको र मौलिक हकमा आघात परेको भन्ने स्थिति देखिदैन । यस कारण निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्दैन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

न्या. गजेन्द्रप्रसाद बाँस्तोला

यसमा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१) र धारा १२(२) (घ) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा प्रत्यक्ष आघात परेको भनी प्रस्तुत रिट निवेदन परेको देखिन्छ । संविधानको धारा ८८ को उपधारा (२) मा यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक उपर अनुचित बन्देज लगाएको र उपधारा (२) मा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अवस्थामा सर्वोच्च अदालतलाई असाधारण अधिकारको प्रयोग गर्न पाउने अधिकार हुन्छ । प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशको मागको विषयमा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था अपर्याप्त वा प्रभावहीन छ, छैन भनी हेर्ने हो भनेपनि यस थुनुवाईको आदेश उपर निवेदक मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको १७ नं. बमोजिम वेरितको आदेश भए वेरितको आदेश उपर पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा जान पाउने स्पष्ट मार्ग निर्दिष्ट गरेको कानूनी प्रावधान रहेको पाइन्छ । त्यसकारण अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन भन्न सकिन्न किन भने पुनरावेदन सुन्ने अदालतलाई सो मुद्दाको मिसिल समेत भिकी १५ दिन सम्म कैफियत तलव गरी कानून बमोजिम गर्नु गर्न लगाउन सक्ने अधिकार छ ।

निवेदकको कोठाबाट लागु औषध बरामद भएको कुरामा विवाद देखिदैन । निवेदक यस कुरामा अदालत र प्रहरीमा समेत सावित भएको र लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४(क) को कसुरमा अर्थात संचय गर्नेलाई दफा १४(क) अनुसार ३ वर्षसम्म कैद वा पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनसक्ने अवस्थाको मुद्दामा थुनामा राखी कावाही गर्न पाउने व्यवस्था प्रचलित कानूनमा भएको पाइन्छ । यस ऐन र यस ऐन अन्तर्गत भएको व्यवस्थाको कारवाहीको जिकिर अनुसार संविधानको धारा ११(१) र १२(२) (घ) विपरीत भएको भन्न मिल्दैन र कारवाही गर्ने अधिकार काठमाडौं जिल्ला अदालतलाई छैन भन्न पनि मिल्दैन । त्यसकारण प्रस्तुत रिट निवेदन जिकिर पुग्नसक्दैन । त्यसकारण प्रस्तुत रिट निवेदन जिकिर पुग्नसक्दैन निवेदकको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

प्रस्तुत रिट निवेदनको आदेशको प्रतिलिपी प्रत्यर्थीहरुको जानकारीको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत फायल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

इति सम्वत २०४७ साल फाल्गुण २६ गते रोज १ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्रकेशरी वाँस्तोला
२०४७ सालको रिट नं. १२३७
आदेश मिति: २०४८।१।१२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : का. जि. विष्णु गाउँ विकास समिति वडा नं. २ बस्ने हाल जि.प्र.का. हनुमानढोकामा थुनुवा रहेको सतिश कृपालानीको हकमा सुनिता कृपालानी ।

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका समेत

- छाप कीर्ते गरे भन्ने मुद्दामा पहिलो पटक म्याद थप भई कानूनी कारवाही भइरहेको हुनाले गैरकानूनी थुनामा रहेको नदेखिने ।

आदेश

○ न्या. सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ बमोजिम दर्ता भई निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ:

- मेरो पति सतीश कृपालानी करुणा ट्राभल एण्ड टुर्स ठमेल ब्रान्च अफिसमा सेल्स मेनेजरको रूपमा काम गर्दै आउनु भएको वहाँ अफिसमा जाँदा विपक्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालयका डि.एस.पि. केही काम छ भनी बोलाएको हुँदा २०४७।१।२६ गते जानु भएको र २०४७।१।२६ देखि ३० गतेसम्म दिनहुँ ९.३० बजेदेखि हाजिर हुनु भनी मौखिक आदेश दिएकोले जाँदै गर्नु भएको क्रममा २०४७।१।२१ गते सँधै भै हाजिर हुन जाँदा थुनामा राखी म निवेदिकालाई समेत भेटघाट गर्न दिएको छैन थुनुवा राखिएको कारण सोध्दा पनि जवाफ दिएको छैन । कुनै कसुर अपराधमा पक्राउ परिएको भए कानून बमोजिम थुनुवा पूर्जि दिई कारवाही चलाउनु पर्नेमा विपक्षी कार्यालय तथा अधिकारीले सो बमोजिम नगरी गैरकानूनी रूपमा कसैसित भेटघाट गर्न समेत नदिएकोले गैरकानूनी थुनुवाबाट छुटकारा दिलाई पाउँ भनी पति सतिश कृपालानीले निवेदन गर्न पनि असमर्थ अवस्थामा हुनु भएको हुँदा वहाँको हकमा यो निवेदन गरेकी छु ।

३. विपक्षीहरूले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १(२) को मर्यादा नराखी धारा ११ ले प्रदत्त गरेको समानताको हक, धारा १२ ले प्रदत्त गरेको स्वतन्त्रताको हक धारा १४ ले प्रदत्त गरेको विभिन्न फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ६(४) द्वारा प्रदत्त अधिकारमा प्रत्यक्ष उल्लङ्घन भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मेरो पति सतीश कृपालानीलाई मुक्त गरिपाऊँ भन्ने समेत रिट निवेदन ।
४. यसमा विपक्षबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४७१२१४१२ को आदेश ।
५. विपक्ष सतीश कृपालानीलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट बोलाएको र दैनिक हाजिरमा छाडी २०४७१२११ गते थुनामा राखिएको नै नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत विपक्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँ र प्रहरी नायव उपरीक्षकको छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफ ।
६. निवेदकलाई काठमाडौँ जिल्ला प्रहरी हनुमानढोकाले थुनामा राखेको हो होइन बुझी जवाफ पठाउनु भनी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी नायव महानिरीक्षकको कार्यालयलाई लेखी पठाई जवाफ प्राप्त भएपछि पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०४७१२२४११ को आदेश ।
७. निवेदक सतीश कृपालानीलाई श्री अध्यागमन विभाग त्रिदेवी मार्गको पत्र अनुसार अध्यागतम विभागको छाप कीर्ते गरे भन्ने मुद्दामा मिति २०४७१२१२ गते सम्मानित काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट पहिलो पटक म्याद थप लिई कानूनी कारवाही भइरहेको बुझिएको भन्ने समेत मध्य क्षेत्र प्रहरी कार्यालय अपराध अभिलेख शाखाको मिति २०४७१२२९ को प.स.अ.अ. ०९८(०४७-४८) च.नं. ७५३ को पत्र ।
८. नियम बमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका हकमा सुनिता कृपालानीलाई बारम्बार पुकार गर्दा पनि इजलास समक्ष उपस्थित हुन नआएको विपक्ष तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री श्यामबहादुर प्रधानको वहस समेत सुनी यसमा रिट निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने नमिल्ने के रहेछ सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
९. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदक सतीश कृपालानीलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँले मिति २०४७११२६ देखि २०४७११३० सम्म दैनिक हाजिरीमा छाडी २०४७१२११ देखि गैरकानूनी थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर र निवेदकलाई थुनामा राखेको छैन भन्ने विपक्षहरूको लिखित जवाफ परेको देखिन्छ । यस अदालतको संयुक्त इजलासको आदेशानुसार बुझिएको मध्य क्षेत्र प्रहरी कार्यालयबाट निवेदकलाई अध्यागमन विभागको छाप कीर्ते गरे भन्ने मुद्दामा मिति २०४७१२१२ गते काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट पहिलो पटक म्याद थप लिई कानूनी कारवाही भइरहेको बुझिएको भन्ने जवाफ प्राप्त हुन आएको रहेछ ।
१०. अतः मध्य क्षेत्र प्रहरी कार्यालयको पत्रानुसार निवेदक सतीश कृपालानी उपर अध्यागमन विभागको छाप कीर्ते गरे भन्ने मुद्दामा मिति २०४७१२१२ गते काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट पहिलो पटक म्याद थप भई कानूनी कारवाही भइरहेको हुनाले निज सतीश कृपालानी गैरकानूनी थुनामा रहेको देखिन नआएकोले निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने । रिट

निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । निर्णयको प्रतिलिपि विपक्षको जानकारीको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई फाइल नियम बमोजिम गर्नु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. गजेन्द्रकेशरी बाँस्तोला

इति सम्बत २०४८ साल वैशाख ९ गते रोज २ शुभम ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बब्बरप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
सम्बत २०४६ सालको रिट नं. ११३०
आदेश मिति: २०४८।१।१५।१

विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण वा जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरिपाउँ ।

रिट निवेदक : जि. सप्तरी कालावन्जर गा.पं वडा नं. ३ रामपुर घर भै हाल जि.का. कारागार शाखा काठमाडौं थुनामा बस्ने भुला सदा मुसहर ।

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धी अदालत काठमाडौं समेत

- एकै मानिसलाई एक भन्दा बढी कैदको म्याद ठेक्नु पर्ने भयो भने सबभन्दा ठूलो हदको कैदमा अरु कैदको सजाय गाभिन जाने र धेरै कलमको कैद बराबर हुन आएकोमा कुनै एक कलमको कैद गर्नुपर्ने ।

आदेश

○ न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

नेपालको संविधान २०१९ को धारा १६।७१ अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार रहेछ ।

विपक्षी नं. १ ले मिति २०४४।२।१४ गते विध्वंसात्मक अपराध (विशेष नियन्त्रण तथा सजाय) ऐन, २०४२ को दफा ७(२) बमोजिम वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निवेदक सहित भएको विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धी मुद्दाहरू फौ.मु.नं. ३ मा कैद वर्ष ५ फौ.मु.नं. १३ मा कैद वर्ष ५ जम्मा २ कलमको फैसला गरेकोमा विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धित अदालतको मिति २०४४।२।१४ को फैसला र मिति २०४४।४।२७ को लगत समेतले निवेदकलाई फौ.मु.नं. ३ को मिसिलबाट कैद वर्ष ५ मु.नं. १३ को मिसिलबाट कैद वर्ष ५ हुने हुँदा निवेदक मिति २०४२।५।३० गते देखि थुनामा रहेकोले मिति २०४७।५।३० मा उक्त कैद भुक्तान हुने भनी विपक्षी नं. २ ले विपक्षी नं. ३ को नाममा कैद लगत ठेकी आदेश पत्र र निवेदकलाई समेत जनाउ दिएको थियो सो पत्रमा संशोधन गरी मिति २०४५।२।१६ मा उक्त मुद्दाको फौ.मु.नं. ३ को मुद्दामा कैद वर्ष ५ र फौ.मु.नं. १३ को मुद्दामा कैद वर्ष ५ समेत जम्मा कैद वर्ष १०(दश) मात्रको लगत हुने भनी विपक्षी नं. २ ले आदेश पत्र गरे अनुसार विपक्षी नं.३ ले लगत कसी राखेको छ ।

मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ४१ नं. बमोजिम धेरै कलमको हद बराबर हुन आयो भने सो मध्ये एक कलमको कैद ५ वर्ष मात्र हुन पर्नेमा सो बमोजिम नगरी दुवै कलमको जोडी १० वर्ष कैद गर्ने भन्ने संशोधित पत्रले नेपालको संविधान २०१९ द्वारा प्रत्याभुत गरिएको मेरो मौलिक हक कुण्ठित भएकोले काठमाडौं जिल्ला अदालत लगत शाखाले कैद वर्ष १० लगत ठेक्ने गरी गरेको आदेश पत्र बदर गरी एक कलमको मात्र कैद वर्ष ५ लगत ठेक्ने आदेश गरी कैदबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन रहेको छ ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक ३ (तीन) दिन भित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी मिति २०४७/१६ मा एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेशानुसार विपक्षीहरूबाट पेश हुन आएको लिखित जवाफको तथ्य यस प्रकार रहेछ ।

यस कार्यालयको लगत श्रेस्ता हेर्दा निज रिट निवेदकलाई जम्मा म्यादी कैद १० (दश) वर्ष ठेकी २०५२/१३० मा छुट्टेने समेत देखिन्छ । यसरी अधिकार प्राप्त श्री वि.अ.स.अ.को आदेशानुसार विपक्षी रिट निवेदकलाई कैद ठेकिएकोले यस कार्यालयको तर्फबाट निज रिट निवेदकको कुनै मौलिक हक कुण्ठित नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ रहेछ ।

विपक्षी निवेदकलाई दुई वटा छुट्टै कलमको कैद जोडी दण्ड सजायको ४१ नं. बमोजिम लगत कसी पठाएको कानून बमोजिम नै देखिँदा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी नहुने पर्ने भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ रहेछ ।

यस अदालतको फौ.मु.नं. ३ र फौ.पु.नं. १३ का दुई मुद्दामा मिति २०४४/२१९४ का दुई फैसला भै निज निवेदकलाई पुनरावेदन म्याद दिई र लागेको सजायको लगत काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिलमा बुझाएको सम्म हो त्यस्तोमा पनि विपक्षी बनाई गरिएको उजुरी निवेदनबाट यस अदालतलाई निर्दोष सावित गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धी अदालतको लिखित जवाफ रहेछ ।

नियम बमोजिम निर्णय सुनाउन आजको दैनिक पेशी सूचीमा चठी निर्णयार्थ पेश हुन आएको लिखित जवाफ सहितको प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरण रिट निवेदनमा रिट निवेदक तर्फबाट कानून व्यवसायी बहसमा उपस्थित हुन नभएको र प्रत्यर्थी तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री श्यामबहादुर प्रधानले विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धी अदालतले दुई मुद्दामा ५ (पाँच) वर्ष कैद हुने भनी कैदको सजाय तोकेकोमा सो बमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालत लगत शाखाले १० वर्ष कैदको लगत कसी जिल्ला कार्यालय, कारागार शाखालाई लेखी पठाएका कानून बमोजिम नै हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत बहस गर्नु भयो ।

अब रिट निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा विपक्षी नं. १ को मिति २०४४/२१९४ को फैसलाले निवेदकलाई फौ.मु.नं. ३ मा कैद वर्ष ५ (पाँच) र फौ.मु.नं. १३ मा कैद वर्ष ५ (पाँच) भएको थियो । मिति २०४४/२१९४ को फैसला र मिति २०४४/४२७ को लगतले कैद वर्ष ५ (पाँच) हुने भनी २०४२/१३० देखि थुनामा रहेकोले मिति २०४७/१३० मा कैद भुक्तान हुने गरी कैद लगत ठेकिएकोमा पुनः मिति २०४५/२६ मा निवेदकलाई विपक्षी नं. १ ले फौ.मु.न ३ को

मुद्दामा कैद वर्ष ५ र फौ.मु.न. १३ को मुद्दामा कैद वर्ष ५ (पाँच) समेत जम्मा कैद वर्ष १० हुने भनी लगत दिइयो मुलुकी एने दण्ड सजायको ४१ नं. ले थप कैद नहुने हुँदा विपक्षी नं. २ ले कैद वर्ष १० को लगत ठेक्के गरी मिति २०४१।२।१६ मा पुनः शंसोधन सहित पठाएको पत्र गैरकानूनी हुँदा विपक्षी नं. २ ले कैद वर्ष १० लगत ठेक्के गरी गरेको आदेश बदर गरी दुई कलमको हद बराबर भएकोले एक कलमको मात्र कैद वर्ष ५ (पाँच) लगत ठेक्के आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य रिट निवेदन जिकिर भएको देखिन्छ। दुईवटा छुट्टा छुट्टै मुद्दामा लागेको छुट्टा छुट्टै कलमको कैद जोडी लगत कसेको कानून बमोजिम छ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालत समेतको लिखित जवाफ रहेछ।

यसमा मिसिल अभ्ययन गर्दा निवेदकलाई प्र.ना.नि. नवीन रानाको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी भुला सदा मुसहर समेत भएको फौ.मु.नं. १३ को विध्वसात्मक अपराधमा निवेदकलाई मिति २०४१।२।१४ को फैसलाले कैद वर्ष पाँच गरेको र प्र.ना.नि. केशवबहादुर रानाभाट समेतको जाहेरीलेवादी श्री ५ को सरकार भएको फौ.पु.नं. ३ को विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धी मुद्दामा सोही निवेदक भुलासदा मुसहरलाई मिति २०४१।२।१४ को फैसलाले कैद वर्ष ५ (पाँच) भएको र निज भुला सदा मुसहर मिति २०४२।१।२० देखि थुनामा रहेको पाइन्छ।

मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ४१ नं. मा ऐनको कानूनी प्रावधान हेर्दा एकै मानिसलाई वा धेरै मुद्दाको धेरै कलमको कैद ठेक्का जुन कलममा कैदको सबभन्दा ठूलो हद छ सो हद ननाघने गरी एकै वा धेरै मुद्दामा एकै वा धेरै कलममा गरी कैद ठेक्का पर्छ। त्यसरी कैद ठेकिएकोमा कैद भुक्तान हुन नपाउदै अर्को कलममा कैद ठेक्का पर्ने भयो र अघि ठेकिएको जम्मा कैद भन्दा पछि ठेक्का पर्ने कलमको हक बढी छ भने अघि कैद ठेक्का थुनामा परेको मिति देखि पछि ठेकिएको कलमको हद ननाघने गरी कैद ठेक्का पर्छ अघि ठेकिएको कैद भन्दा पछि ठेक्का कलमको हद घटी रहेछ भने थप कैद ठेक्का पर्दैन। फैसला कैदी पुजी कैद ठेक्का कित्तावमा सम्म खुलाई दिनुपर्छ र पछि ठेकिने कलमको हद पनि अघि कैद गर्दा ठूलो कलमको हद नपुगेको भए सो नपुग दिनसम्म पछिल्लो कलममा कैद गर्नुपर्छ। धेरै कलमको कैदको हद बराबर हुन आयो भने सो मध्ये एक कलमको कैद ठेक्का पर्छ अरु कलमका हकमा फैसला कैदी पुर्जा, कैद ठेक्का कित्तावमा सम्म खुलाउनु पर्छ र फैसला भैसके पछि कैद नबन्दै वा थुना बसेको अवस्थामा वा थुना कैदबाट छुटेको वा भागेको अवस्था अर्को कसुर गरेकोमा सो कसुर वापत कानून बमोजिम थप कैद ठेक्का पर्छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ।

माथि लेखिए बमोजिमको कानूनी व्यवस्थाबाट एकै मानिसलाई एक भन्दा बढी मुद्दामा कैदको म्याद ठेक्का पर्ने भयो भने जुन कलममा ठूलो हद छ सोही हद नपुगेसम्म कैद गर्नुपर्ने, अरु कैदको सजाय गाभिन जाने र धेरै कलमको कैद बराबरहुन आएकोमा कुनै एक कलमको कैद गर्नुपर्ने हुने देखिन्छ। एकै मितिमा एक भन्दा बढी मुद्दामा कैदको सजाय ठेक्का पर्ने भयो भने सबभन्दा ठूलो हदको कैदमा अरु कैदको सजाय गाभिन जाने र धेरै कलमको कैद बराबर हुन आएकोमा कुनै एक कलमको कैद गर्नुपर्ने भन्ने सिद्धान्त निवेदक दुखित लाल हाडी विरुद्ध भापा जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजालसबाट निर्णय नं. ३४१३ मा सिद्धान्त प्रतिपादित भएको पाइन्छ।

निवेदकलाई मिति २०४१।२।१४ का फैसलाले दुई मुद्दा फौ.मु.नं. ३ र १३ मा पाँच ५ वर्ष कैद भएको भए पनि दण्ड सजायको महलको ४१ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था एवं उपरोक्त प्रतिपादित सिद्धान्तबाट निवेदकलाई कुनै एक कलमको कैद गर्नुपर्ने हुँदा थुनामा रहेको मिति २०४२।१।३० देखि ५ (पाँच) वर्ष मिति २०४७।१।३० मा पुग्ने भएबाट रिट निवेदक गैरकानूनी थुनामा रहेका देखिँदा कैद ठेक्का लगतमा उल्लिखित कैद वर्ष १० (दश) लाई सच्याई कैद वर्ष ५(पाँच) कैद ठेक्का लगत कायम गरी रिट निवेदकलाई यो मुद्दा

बाहेक अन्य मुद्दामा थुनामा राख्नुपर्ने नभए अविलम्ब थुनाबाट छाडी दिनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालत
लगत शाखा र जिल्ला कार्यालय कारागार शाखा, काठमाडौंको नाउमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने
ठहर्छ । प्रत्यर्थीहरुको जानकारीको लागि फैसलाको प्रतिलिपी महान्यायाधिवक्ता कार्यालय मार्फत पठाई
फायल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु

न्या. बब्बरप्रसाद सिंह

इति सम्बत् २०४८ साल वैशाख १५ गते रोज १ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाभी
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णकुमार वर्मा
सम्बत २०५३ सालको रिट नं. २४०१
आदेश मिति : २०४८।१।२६।५

विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण

निवेदक : बर्दिया जिल्ला गुलरिया गा.वि.स. वडा नं. १ मा बस्ने वर्ष ७ की चाहना श्रेष्ठ समेत

विरुद्ध

विपक्षी : बाके जिल्ला वागेश्वरी गा.वि.स.वडा नं. २ खजुरा बजार घर भै हाल बर्दिया जिल्ला गुलरिया गा.वि.स.वडानं. १ गुलरिया बजार मलंगा टोल शिमल चौकमा बच्चु ट्रेडर्स पसल गरी बस्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठ समेत

- कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतबाट निर्णय हुने विषयवस्तुमा निर्णय हुनुपूर्व नै रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने ।
- संवैधानिक तथा कानूनी हकमा गैरकानूनी रूपमा हस्तक्षेप गरी थुनामा राखेको भन्न सकिने अवस्था नदेखिएको र अधिकार प्राप्त अदालतमा विचाराधीन विषयमा हस्तक्षेप गर्न मिल्ने अवस्था समेत नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. कृष्णजंग रायमाभी

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ ।

म सीता श्रेष्ठकी विपक्षी इन्द्रकुमार पति हुनुहुन्छ । निजले २०४२ साल तीर मसँग भेट भई म अविवाहित छु मैले विवाह गरेको छैन भनी म निवेदिकासँग प्रेम गरी २०४३ सालदेखि दाम्पत्य जीवन शुरु गरी विपक्षीले निजको घर लग्नु भयो । हामीबाट २०४६ सालमा १ छोरी चाहना श्रेष्ठ र २०४८ सालमा छोरा उत्सव श्रेष्ठको जायजन्म भएको थियो । विपक्षी पति इन्द्रकुमारले २०४९ सालदेखि कूटपिट गरी हेला गर्ने मार्ने धम्की समेत दिने कार्य गरेकोले बाध्य भई बर्दिया जिल्ला अदालतमा २०५३।८।६ मा सम्बन्ध

विच्छेदको फिरोद दायर गरेकी छु । मसँगै छोरा छोरी बसी निजहरुलाई पालन पोषण स्याहार संभार गरी आएकोमा म बर्दिया जिल्ला अदालतमा फिरोद दर्ता गर्न जाँदा मसँग गएका छोरा छोरीहरुलाई जबरजस्ती खोसी निज इन्द्रकुमार श्रेष्ठले लगी निज छोरा छोरीलाई कुटपिट गर्ने खान लगाउन नदिने पठन पाठनबाट वञ्चित गर्ने कार्य गरी निजकै घरमा राखि निज छोरा छोरीको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१), १२(घ) मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको महलको ३(१)(२) समेतबाट प्रत्याभुत हकमा र म निवेदिकाको समेत हक हनन भएकोले निज छोरा छोरीलाई विपक्षीको गैरकानूनी थुना समेतबाट मुक्त गराई यस सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराई मेरो जिम्मा लगाई पाऊ । निवेदक छोरा छोरी म आमा सीता श्रेष्ठले पाल्न पाउने र निज छोरा छोरीले म आमासँग बस्न पाउने लोग्ने स्वास्नीको महलको ३(१)(२) नं. ले कानूनी हक हो यस्तो हकबाट वञ्चित गरी म निवेदक समेतबाट छोरा छोरीलाई खोसी जबरजस्ती लाने कार्य गैरकानूनी छ ।

हामी छोरा छोरी आमा सीता श्रेष्ठसँग बसी आएकोमा हामीलाई आमाबाट खोसी जबरजस्ती वावुले लैने कार्य गैरकानूनी हो र हामी कोसँग बस्ने पाउने भन्ने कुरा कानूनले निर्धारण गरेको हो र आपसी मंजुरी भएकोमा हामी दुबै जनाकोमा बस्न सक्छौ र हामी बस्ने भन्ने कुरा भन्दा पनि मुख्य कुरा हाम्रो भविष्यको कुरा हो । हामीलाई हेला गर्ने कुटपिट गर्ने खान लगाउन नदिने शिक्षाबाट वञ्चित गर्ने स्वास्थ्य उपचार वञ्चित गरी आफ्नो जीवन बर्बाद गर्ने कार्य भएको छ ।

अतः माथि उल्लिखित तथ्य तथा कानूनका आधारमा विपक्षी इन्द्रकुमारको कार्यले हामी निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२(घ) द्वारा प्रत्याभूत संवैधानिक हक र लोग्ने स्वास्नीको महलको ३ नं. द्वारा प्रत्याभूत हक समेत हनन गरी गैरकानूनी थुनामा राखेकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशले गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी यसै अदालतमा छोरा छोरीलाई उपस्थित गराई म निवेदिका आमाको जिम्मा लगाई पाऊ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिम का आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई प्राप्त भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने एक न्यायाधीश इजलासको आदेश ।

निवेदिकाको आरोप भुट्टा हो । छोरी चाहना २०४८।१०।७ देखि र छोरा उत्सवलाई मिति २०४९।१।२० देखि स्थानीय वागेश्वरी इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कुल गुलरियामा भर्ना गरी अध्यावधि समम सोही स्कुलमा आवसीय विद्यार्थीको रूपमा अध्ययनरत छन् । विपक्षीले मसँग सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा समेत २०५३।८।६ मा दायर गरेकी रहेछ । उक्त मुद्दामा मैले म्याद पाएको पनि छैन म्याद पाएपछि सम्बन्ध विच्छेद हुने नहुने उचित प्रतिवाद गर्ने नै छु विपक्षीसँग मेरो सम्बन्ध विस्थापित भै सकेको अवस्था छैन । अपितु लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध कायम नै रहेको अवस्था छ । लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद हुन भन्दा पूर्व लोग्ने स्वास्नीको ३(१)(२) क्रियाशिल हुनसक्दैन र प्रस्तुत विवादमा उक्त नम्बर आकृष्ट हुन पनि सक्दैन । कारण लोग्ने स्वास्नीको महलको ३(१)(२) लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद भएको अवस्थामा मात्र लागु हुने तथ्य ऐनको प्रावधानले निर्देश गरी रहेको छ, तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता द्वय श्री हरिश्चन्द्र सुवेदी र बालकृष्ण न्यौपानेले निवेदिकाले सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दा दायर गर्नासाथ सम्बन्ध विच्छेद भएको मान्नु पर्ने हुँदा लोग्ने स्वानीको महलको ३(१)(२) अनुसार रिट निवेदिकाले छोरा छोरी पाल्न पाउने प्रष्ट कानूनी व्यवस्था हुँदा माग बमोजिमको आदेश

जारी हुनुपर्छ भनी तथा विपक्षी तर्फका विद्वान् अधिवक्ता द्वय श्री हरिहर दाहाल तथा युवराज भण्डारीले
लोग्ने स्वास्नीको महलको
३(१)(२) को कानूनी व्यवस्था कानून बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद नभए सम्म क्रियाशिल हुनसक्दैन र हाल
सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रही रहेको अवस्था हुँदा माग बमोजिमको आदेश जारी
गर्न मिल्दैन रिट खारेज हुनुपर्छ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नु भयो ।

विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नु भएको वहस जिकिर सुनी निर्णय तर्फ विचारगर्दा यसमा रिट निवेदन माग
बमोजिमको आदेश जारी गर्नु मिल्छ मिल्दैन भन्ने कुरा निर्णय दिनुपर्ने देखियो । यसमा नावालक छोरी
चाहना श्रेष्ठ र छोरा उत्सव श्रेष्ठको हकमा आमा सीता श्रेष्ठको निवेदन परेका देखिन्छ । रिट निवेदनमा
छोराछोरीको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१)१२(घ) मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको
महलको ३(१) (२) समेतबाट प्रत्याभूत हकमा र म निवेदीका समेतको हक हनन भएकोले निज छोरा
छोरीलाई विपक्षीहरूको गैर कानून थुना समेतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशबाट मुक्त गराई यस
सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराई लोग्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठबाट आफ्नो जिम्मा लगाई पाऊ भन्ने जिकिर
लिएको पाइन्छ । यस अदालतको आदेशबाट प्राप्त यिनै निवेदक सीता श्रेष्ठले इन्द्रकुमार श्रेष्ठ उपर लोग्ने
स्वास्नीको १(२) बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद गरिपाऊँ भनी दिएको फिराद प्रतिलिपीबाट छोराछोरीको हकमा
म फिरादीले नै पालन पोषण गरिपाऊँ भनी दाबी लिएको देखियो । प्रतिवादीले प्रतिउत्तरको प्रकरण ४ मा
छोरा छोरीलाई विपक्षीको जिम्मा दिने अवस्था नै छैन तसर्थ छोरा छोरीलाई विपक्षले देखभाल गर्न पाऊ
भन्ने दाबी खारेज गरिपाऊँ भनी इन्कार रही अधिकार प्राप्त अदालतमा प्रतिउत्तर परको देखियो । लोग्ने
स्वास्नीको ३ नं बमोजिम लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद हुने नहुने विवादमा निर्णय गर्दाको अवस्थामा
नावालक छोरा छोरीको पालन पोषण कसले गर्ने भन्ने कुराको पनि निर्णय हुने हुँदा उल्लिखित ऐनले नै
प्रष्ट व्यवस्था गरेको छ । कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतबाट निर्णय हुने विषयवस्तुमा निर्णय हुनु
पूर्व नै रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न मिल्ने अवस्था भएन । बाबु तथा लोग्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठले निवेदकहरूको
संवैधानिक तथा कानूनी हकमा गैर कानून रुपमा हस्तक्षेप गरी थुनामा राखेको भन्न सकिने अवस्था
नदेखिएको र अधिकार प्राप्त अदालतमा विचाराधीन विषयमा हस्तक्षेप गर्न मिल्न अवस्था समेत नहुँदा
बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियम
बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा समहत छु ।

न्या. कृष्णकुमार वर्मा

इति सम्बत २०५३ साल फागुन १५ गते रोज ४ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री धनेन्द्रबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
सम्बत २०४७ सालको रिट नं. १३७५
आदेश मिति: २०४८।१।२६।५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको ओश जारी गरीपाऊ ।

रिट निवेदक : जिल्ला धनुषा नगरपालिका वडा नं. ६ घर भई हाल जलेश्वर कारागार शाखामा थुनामा रहेका श्याम भन्ने बजरंग चैतन्य ब्रम्हचारी ।

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषा समेत ।

- पक्राउ परेको मितिबाट बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई अधिकार प्राप्त अधिकारीको अनुमति लिएर मात्र २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राख्न पाउने ।
- कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्ने दायित्व संविधानले अदालतलाई असाधारण अधिकार प्रदान गरी सुम्पिएको अवस्थामा व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कानून विपरीत अपहरण गरी थुनामा राखेको छ भने त्यस्तो गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई वैयक्तिक स्वतन्त्रता जस्तो अमूल्य हक प्रचलन गराउने दायित्व अदालत कै हुने ।
- वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गर्ने पक्ष तर्फ नभई वैयक्तिक स्वतन्त्रता कायम गर्ने तर्फ नै अदालतको व्याख्या हुनपर्दछ र वैयक्तिक स्वतन्त्रताको सम्बन्धमा संविधानमा जे जस्तो शब्द प्रयोग भएको छ ती शब्दहरूको शाब्दिक अर्थ जे जस्तो निस्कन्छ सोही अर्थ लगाउनु पर्ने ।
- अदालतबाट पछि थुनछेकका आदेशबाट थुनामा रहेको कारणबाट अधिल्लो गैरकानूनी थुनालाई मान्यता दिने हो भने संविधानले प्रदान गरेको वैयक्तिक स्वतन्त्रता सम्बन्धी मौलिक हक नै निष्प्रयोजन हुन गई कुण्ठित हुन जाने ।

आदेश

○ न्या. धनेन्द्रबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गन पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्य यस प्रकार छ :

म निवेदकलाई मिति २०४७११२१ गतेको वेलुका ७:३० बजे तीर डाँका गर्ने व्यक्ति भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषाका प्र.ज. नवराज सिलवाले सोही दिन राती अं. ७:३० बजेतिर प्रहरी नाउ. समक्ष दाखिल गरे नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) बमोजिम २४ घण्टाको म्याद मिति २०४७११२२ गतेको ७:३० बजे भित्र मुद्दा हेर्ने विपक्षी अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्नेमा म्याद नघाई मलाई मिति २०४७११२३ गतेका दिन अपरान्ह ४:३० बजे तीर मात्र पेश गरियो । मिति २०४७११२१ मा मेरो साथबाट चक्कु समेत बरामद भएको भनी कागज भएकोमा प्रहरी समक्ष मिति २०४७११२३ मा २४ घण्टा नघाई बयान गराइयो जो संविधानको धारा १४ समेतको विपरीत छ । मिति २०४७११२३ गतेमा पहिलो पटक ७ दिन मिति २०४७११३० मा दोश्रो पटक ७ दिन र मिति २०४७१२१७ मा तेश्रो पटक ७ दिन तथा मिति २०४७१२१४ मा अन्तिम पटक ४ दिनको म्याद थप गरी गराई मिति २०४७१२१६ सम्म कानून तथा संविधान विपरीत प्रहरी हिरासतमा राखी मिति २०४७१२१७ मा मेरो बयान अ.बं. २४ नं. अनुरूप नगराई मिति २०४७१२२५ मा मात्र अ.बं. ११८(२) अनुरूप थुनामा राख्ने आदेश भई हाल थुनामा रहेका छु । अतः मिति २०४७११२१ गते देखि नै मलाई प्रहरी हिरासतमा राखेको राख्न दिएको आदेश र मिति २०४७१२२५ गतेको आदेश समेत संविधानको धारा ११, १२, १४, १६ र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) समेतको विपरीत हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरण वा अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊँ भन्ने समेत रिट निवेदन व्यहोरा ।

विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आए पछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४८११११ गतेको आदेश ।

- घेवर चन्द्रको घरमा डाँका वारदात मिति २०४७११२१ गतेको राती हुँदा वारदातमा यी रिट निवेदक समेत पक्राउ परेको र निज उपर डाँका गरेवापत सजाय गरी बिगो भराई पाऊँ भनी माग दावी लिई प्रहरी प्रतिवेदन दर्ता भएकोले पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी अ.बं. ११८(२) नं. बमोजिम यस अदालतबाट थुनामा पठाउने गरी मिति २०४७१२२५ गतेमा आदेश भएको हो यस्तो आदेश उपर अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन सुन्ने नियकायमा उपचारको लीग निवेदन दिन सक्ने बाटो हुँदाहुँदै असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहार्न मिल्ने होइन । मिति २०४७११२३ गते स.मु.स. ऐन २०१७ को दफा ७(४) अनुसार म्याद थपको लागि पेश भएकोमा मिति २०४७११२२ गते घटनास्थल प्रकृती मुचुल्काको साथै निवेदकलाई घा जाँच तथा उपचार समेत गर्न पठाएकोले दुबै काम सम्पन्न गर्न लाग्ने समयको औचित्य समेतको दृष्टिगत गरी दिन ७ को पहिलो म्याद थप गरिएकोले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश भएन भन्ने जिकिर कानून सङ्गत छैन । मिति २०४७११३० गतेमा दिन ७, मिति २०४८१२१७ मा दिन ७, मिति २०४७१२१४ मा दिन ४ म्याद थप दिएको मिति २०४७१२१६ गते शनिवार भई मिति २०४७१२१७ गते प्रहरी प्रतिवेदन पेश हुन आएकोमा समयले नभ्याई फिर्ता पठाएको र १८ गते दशिको गहनाको तौल नखुलेको मिसिल वापत पठाएको १९ गते मिसिल दर्ता भई कार्य शुरु भएको हुँदा कानून विपरीत गैरकानूनी तवरबाट निवेदकलाई प्रहरी हिरासतमा नराखिएको र संरक्षक वा हकवाला नभए उसैको

मात्र कागज गराउन सकिने अ.बं. २४ नं. मा व्यवस्था भएकोले निजको जिकिर भुट्टा हो । अतः रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने धनुषा जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

घेवर चन्द्र बर्माको घरमा डाँका वारदात हुँदा स्थानीय जनता र प्रहरिको सहयोगबाट यी निवेदक तत्कालै मिति २०४७११२१ गतेको बेलुका १९ बजेको समयमा पक्राउपर्नु भएको थियो । निज अभियुक्तलाई बयान गराउने समेतको आवश्यक कारवाही गर्दा गर्दै मिति २०४७११२२ गतेको बेलुका ७ बजे सम्मको २४ घण्टाको समय व्यतित भएको र मिति २०४७११२३ गते कार्यालय खुल्ने समय १० बजे नै जिल्ला अदालत, धनुषामा प्रस्तुत गरी म्याद थप गरिएको थियो । अनुसन्धानको कारवाही कानूनले तोकेको समयमा नै पूरा गरी मिति २०४७१२१७ गतेमा आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला अदालतमा पेश हुँदा सोही मितिमा अदालतको आदेश बमोजिम पुर्पक्षकोलागि थुनामा राखेको कानून अनुरूप नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषाको लिखित जवाफ रहेछ ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री बन्दीबहादुर कार्कीले निवेदक बन्दीश्याम भन्ने बजरंग चैतन्य ब्रम्हचारीलाई मिति २०४७११२१ गते सांभ ७:३० बजे पक्राउ गरी थुनामा राखेको छ । बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा मिति २०४७११२२ गते सांभ ७:३० बजे पुग्छ । २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउन पर्नेमा म्याद नघाई मिति २०४७११२३ गते मात्र धनुषा जिल्ला अदालत उपस्थित गराई म्याद थप लिई २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राखेको गैरकानूनी छ । पटक पटक गरी २५ दिन म्याद थप दिएकोबाट २५ दिन भित्र प्रहरी प्रतिवेदन दायर हुनुपर्नेमा २७ दिनमा मात्र प्रहरी प्रतिवेदन परेको सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन विपरीत छ । तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भई निवेदक कानूनी थुनाबाट मुक्त हुनुपर्दछ भन्ने र प्रत्यर्थी अदालत समेतको तर्फबाट बहस गर्न खटिई उपस्थित हुनु भएको विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री खगेन्द्र बस्न्यातले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनले पक्राउ भएको चौविस घण्टा भित्र कागज भएको हुनुपर्छ । निवेदकको घाउ जाँच तथा उपचार समेत गराइएको छ । सो सब गरी कागज समेत गराउँदा यदाकदा व्यवहारमा चौबीस घण्टा भन्दा बढी लाग्न सक्दछ । उसमा पनि अदालतबाट थुनछेकको आदेश भई सकेको छ । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन बमोजिम २५ दिनमा प्रहरी प्रतिवेदन दायर हुनुपर्ने सार्वजनिक विदा परेकोले सो विदा समाप्त भएको भोली पल्ट प्रहरी प्रतिवेदन दायर भएकोले म्यादै भित्र दायर भएको छ । अतः रिट निवेदन खारेज हुनपर्दछ भन्ने समेत बहस गर्नु भयो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक माग अनुसारको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ? सो कुराको निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निर्णय तर्फ हेर्दा म निवेदकलाई मिति २०४७११२१ गते बेलुका ७:३० बजे पक्राउ गरेको नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) बमोजिम २४ घण्टाको म्याद अर्थात मिति २०४७११२२ गतेको ७:३० बजे भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्नेमा सो म्याद नघाई मिति २०४७११२३ का दिन पेश गरी मिति २०४७११२३ मा पहिला पटक ७ दिन, को मिति २०४७११३० मा दोश्रा पटक ७ दिन मिति २०४७१२१७ मा तेस्रा पटक ७, दिन मिति २०४७१२१४ मा अन्तिम पटक दिन ४ को म्याद थप गरी गराई २७ दिन सम्म प्रहरी हिरासतमा संविधान तथा कानून विपरीत निरन्तर गैरकानूनी थुनामा राखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने समेत रिट निवेदकले जिकिर लिएको देखिन्छ । प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषाको लिखित जवाफमा मिति २०४७११२१ गतेको १९ बजेको डाँका वारदातमा निवेदक तत्काल पक्राउ गरिएको मिति २०४७११२२ गते घा जाँच, लामो बयान गराइएको १९:३०(सांभ ७:३० बजे) सम्म २४ घण्टा प्रहरी हिरासतमा राख्ने म्याद रहेको मिति २०४७११२३ गते १० बजे अदालत

समक्ष प्रस्तुत गरी पटक पटक म्याद थप लिई थुनामा राखिएको हुँदा कुनै पनि गैरकानूनी काम कारवाही गरिएको छैन, भन्ने र प्रत्यर्थी धनुषा जिल्ला अदालतको लिखित जवाफमा मिति २०४७१११२३ गते म्याद थपको लागि पेश भएकोमा मिति २०४७१११२२ गते घटनास्थल प्रकृती मुचुल्काको साथै घा जाँच तथा उपचार समेत गर्न पठाएको देखिएको लाग्ने समयको औचित्य तथा कार्यालय समय समेतबाट म्याद थप गरिएकोले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश भएन भन्ने जिकिर कानून सगत छैन भन्ने समते उल्लेख भएको पाइन्छ। यसबाट रिट निवेदक २०४७१११२१ गते सांभ ७:३० बजे पक्राउ भईबाटका म्याद बाहेक २४ घण्टाको समय व्यतीत गरी मिति २०४७१११२३ गतेमा मात्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गरेको भन्ने कुरामा दुवै पक्षको मुख मिलेको देखिन्छ।

कानूनी व्यवस्था हेर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४ को उपधारा (६) मा पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएका प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउबाट बाटाको म्याद बाहेक चौबीस घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्छ र कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो भन्दा बढी थुनामा राखिने छैन। भन्ने र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७ को उपदफा (४) मा पक्राउ भएका व्यक्तिलाई आफ्नो हिरासतमा राखेर तहकिकात कारवाही पूरा गर्नका लागि म्याद मागेकोमा अदालतले त्यस वेलासम्म भएको तहकिकात कारवाही हेर्दा त्यस्तो म्याद थप दिन मनासिव ठहराएमा एक पटकमा सात दिनमा नबढाई र जम्मा पच्चिस दिन थप दिन सक्ने छ। तर (क) त्यस्तो म्याद थपको निमित्त पक्राउ भएको व्यक्तिलाई पहिलो पटक अदालतमा उपस्थित गराउँदा निजको कागज भई सकेको हुनुपर्दछ भन्ने उल्लेख भएको छ। यसबाट पक्राउ भएका व्यक्तिलाई पक्राउ भएको मितिले बाटाको म्या बाहेक २४ घण्टा भित्रै मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई म्याद थप लिनु पर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ।

प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदक श्याम भन्ने वजरंग चैतन्य ब्रह्मचारी मिति २०४७१११२१ गते बेलुका ७:३० बजे पक्राउ भएको भन्ने कुरामा र बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र अर्थात् मिति २०४७१११२२ मा उपस्थित नगराई मिति २०४७१११२३ गते मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराएको भन्ने कुरा विवाद देखिन्छ। उपर्युक्त संवैधानिक व्यवस्था अनुसार प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाई पक्राउ परेको मितिबाट बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई त्यस्तो अधिकार प्राप्त अधिकारीको अनुमति लिएर मात्र २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राख्न पाउने हुन्छ। तर रिट निवेदक श्याम भन्ने वजरंग चैतन्य ब्रह्मचारीलाई पक्राउ भएको मिति २०४७१११२१ गते बेलुका ७:३० बजेबाट बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई म्याद थप लिएको भन्ने देखिदैन। निवेदकलाई मिति २०४७१११२१ गते बेलुका १९ बजेको समयमा पक्राउ गरेको र निज अभियुक्तको वयान गराउने समेतको आवश्यक कारवाही गर्दा गर्दै मिति २०४७१११२२ गतेको बेलुकी ७ गते सम्मको २४ घण्टाको समय व्यतीत भएकोले मिति २०४७१११२३ गते कार्यालय खुल्ने समय मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई म्याद थप लिएकोले कानून अनुरूप छ भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफ भएकोले सो तर्फ हेर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भन्दाबढी मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशले बाहेक थुनामा राख्न नमिल्ने हुँदा २४ घण्टाको अवधी नाघनासाथ त्यस्तो व्यक्तिलाई मुद्दा हेर्ने अधिकारी को आदेशले बाहेक थुनामा राखिएको छ भने त्यस्तो थुनामा राखेको गैरकानूनी हुन जान्छ। कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्ने दायित्व नेपाल अधिराज्यको संविधानले यस अदालतलाई असाधारण अधिकार प्रदान गरी सुम्पिएको छ र त्यस्तो व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कानून विपरीत अपहरण गरी थुनामा राखेको छ भने त्यस्तो गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई वैयक्तिक स्वतन्त्रता जस्तो अमूल्य हक प्रचलन गराउने दायित्व यस अदालतको हो।

संविधानले प्रदान गरेको वैयक्तिक स्वतन्त्रता तर्फ व्याख्या गर्दा वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गर्ने पक्ष तर्फ नभई वैयक्तिक स्वतन्त्रता कायम गर्ने तर्फ नै अदालतको व्याख्या हुनपर्दछ र वैयक्तिक स्वतन्त्रताको सम्बन्धमा संविधानमा जे जस्तो शब्द प्रयोग भएको छ ती शब्दहरूको शाब्दिक अर्थ जे जस्तो निस्कन्छ सोही अर्थ लगाउन पर्छ जुन शब्द प्रयोग भएको छ सोही शब्द अनुसार अक्षरशः अर्थ गर्नुपर्छ ।

मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशले बाहेक कुनै पनि पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा अवधी भन्दा बढी थुनामा राखिने छैन भन्ने संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्था छ भने बयान कागज गराउने समतेको आवश्यक कारवाहीले गर्दा एवं लामो कागज बयान गराउने कार्य गर्न परेको भन्ने कारणबाट त्यस्तो व्यक्तिलाई २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राख्ने अधिकार संविधान एवं कानूनले पक्राउ गरी थुनामा राख्ने अधिकारी प्रहरीलाई प्रदान गरेको छैन रिट निवेदकलाई बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भन्दा बढी प्रहरीले थुनामा राखेकोले त्यस्तो थुना संविधान ऐन कानून विपरीत भई गैरकानूनी थुना भएकोले र त्यस्तो व्यक्तिलाई अदालतबाट पछि थुनछेकका आदेशबाट थुनामा रहेको कारणबाट अधिल्लो गैरकानूनी थुनालाई मान्यता दिने हो भने संविधानले प्रदान गरेको वैयक्तिक स्वतन्त्रता सम्बन्धी मौलिक हक नै निष्प्रयोजन हुन गई कुण्ठित हुन जान्छ ।

रिट निवेदकलाई मिति २०४७११२१ गते बेलुका ७ बजे प्रहरी पक्राउ गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष २४ घण्टा भित्र अर्थात् मिति २०४७११२२ गते उपस्थित नगराई मिति २०४७११२३ गतेमा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराईएकोले त्यस्तो थुना गैरकानूनी भएको र निज निरन्तर रूपबाट सोही अवधीदेखि थुनामा रहेकोले गैरकानूनी रूपमा थुनामा रहेको देखिन आयो ।

अतः रिट निवेदक श्याम भन्ने बजरंग चैतन्य ब्रम्हचारीलाई गैरकानूनी थुनामा राखिएको देखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी रिट निवेदक श्याम भन्ने बजरंग चैतन्य ब्रम्हचारीलाई प्रस्तुत मुद्दाको थुनाबाट मुक्त गरी दिने ठहर्छ । जानकारीको लागि यो आदेशको प्रतिलिपी प्रत्यर्थी कार्यालय र अदालतमा पठाउन महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.त्रिलोकप्रताण राणा

इति सम्बत २०४८ साल वैशाख २६ गते रोज ५ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री बब्बरप्रसाद सिंह
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. १४०३
आदेश मिति: २०४८।३।२४।२

विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाऊ ।

निवेदक : नाइजेरिया घर भै हाल केन्द्रीय कारागार काठमाडौं थुनामा रहेको जोसेफ ओकालो समेत ।

विरुद्ध

विपक्षी : मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत ।

- शुरु अदालतले गरेको सजायमा क्षेत्रीय अदालतबाट केही परिवर्तन भएको अवस्थामा इन्साफ सदर भएको भन्न नमिले ।

आदेश

○ न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ । ८८ अन्तर्गत दर्ता भई निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :

लागू औषध मुद्दाका ४ जना प्रतिवादी मध्ये हामी २ जनाका हकमा बागमती विषेश अदालतको मिति २०४५।१।१३ को फैसलाद्वारा म जोसेफलाई १० वर्ष कैद र रु.५० हजार जरिवाना र म जुण्डिसलाई ७ वर्ष कैद र रु. २५ हजार जरिवाना हुने ठहर गरेकोमा म.क्षे.अ. मा पुनरावेदन गरी मिति २०४६।२।१० मा म.क्षे.अ.बाट उक्त शुरु फैसला उल्टी गरी हामी दुवैलाई लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १४(ग) बमोजिम जनही ५ वर्ष कैद र जरिवाना रु.५० हजार हुने ठहराई फैसला गरेको तर सो फैसलाको तपसिल खण्डमा हामी दुवै जना प्रतिवादीहरूको हकमा उल्लेख गर्दा फैसलाको ठहर खण्डसँग वाभिने गरी पुनरावेदन जिकिर पुन नसकेकोले पहिलो तहको पुनरावेदन हुँदा अ.वं. २०३ नं. बमोजिम शुरु वा वि.अ.बाट तोकिएको जनही कैद जरिवाना मध्ये सदर कायम भएको कैद ५ वर्ष र जरिवाना रु. ५००००। को सयकडा १० प्रतिशत का दरले जनही थप कैद महिना ६ र जरिवाना रु.५०००। हुन्छ भनी उल्लेख भएको रहेछ ।

उक्त मिति २०४६।२।१० को म.क्षे.अ. को फैसला उपर हाम्रो चित्त नबुभी सर्वोच्च अदालत समक्ष पुनरावेदन परे तापनि आजसम्म निर्णय नभएको र ७५ प्रतिशत भन्दा बढी कैदको अवधी भुक्तान भई सकेकोले जरिवाना तिरेमा तुरुन्त थुनाबाट मुक्त हुनसक्ने, तर २०३ नं. बमोजिम सो कानून विरुद्ध शुरुको उल्टी भएको फैसलमा समेत सयकडा १० ५ ले थप हुने भनी फैसलाको तपसिल खण्डमा मात्र लेखिन गएको जनही कैद ६ महिना र जरिवानाको हकमा हामी सरह यसै मुद्दामा प्रतिवादी भएको प्र. मार्टर पिटर तथा इजिमा आचाको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०४६।१२।७ मा शुरु अदालतको इन्साफसदर नभई उल्टी वा केही उल्टी भै शुरुको सजाय भन्दा थपघट हुने ठहर्दा पुनरावेदन अदालतबाट निर्णय भएको खण्डमा अ.बं. २०३ नं. बमोजिम थप सजाय हुनसक्ने नदेखिने भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भई सकेको हुँदा समेत मिति २०४६।२।१० को म.क्षे.अ. को फैसलाले कायम रहेको अ.बं. २०३ नं. बमोजिम थप जरिवाना तथा कैदको सजायको लगतसम्म सच्याई पाऊ भन्ने समेत रिट निवेदन ।

यसमा विपक्षबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४६।१।२५।४ को आदेश ।

लागू औषध हिरोइन पैठारी मुद्दामा बागमती विशेष अदालतको फैसला उपर दोहारो पुनरावेदन परी सो मुद्दा मिति २०४६।२।१० मा इजलास समक्ष पेश हुँदा निज प्रतिवादी जुण्डिस ग्रेन र जोसेफ ओकालोले लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ड) र (च) को कसुर गरेको ठहर्छ, निजहरुलाई सोही ऐनको दफा १४(ग) बमोजिम जनही कैद वर्ष ५ र जरिवाना रु. ५००००। हुने ठहर्छ । सो हदसम्म शुरु विशेष अदालतको फैसला उल्टी हुन्छ भन्ने समेत ठहर खण्डमा उल्लेख भै तपसील खण्डमा दफा १ को पहिलो प्रकरणमा पुनरावेदक प्रतिवादी जोसेफ ओकालो के पूरा पुनरावेदन दावी पुग्न नसकेकोले अ.व.२०३ नं. बमोजिम शुरु बागमती विशेष अदालतबाट तोकिएको कैद वर्ष १० मध्ये सदर कायम भएको कैद वर्ष ५ र जरिवाना रु. ५,०००। हुने भन्ने जुण्डिस ग्रेनको सदर कायम ठहरेको कैद वर्ष ५ र रु.२५,०००। को थप कैद महिना ६ र जरिवाना रु.२,५००। हुन्छ भन्ने उल्लेख भएको पाइयो । सो फैसला उपर प्रतिवादीहरुको समेत सम्मानित अदालतमा पुनरावेदन परेको, यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको फैसलामा न्या.प्र.सु. ऐन, २०३१ को दफा १२(ख) बमोजिम इन्साफमा तलमाथि नहुने गरी छुट्टै पर्चा गरी सानातिना भुलसम्म सच्याउन बाहेक एकपटक छिनिसकेको मुद्दा यसै अदालतले दोहर्दा हेर्न नहुने भएकोले यस अदालतबाट संयुक्त इजलासको उपयुक्त कैद जरिवानाको विषयमा अन्यथा गर्न भन्ने नमिल्ने र त्यहा परिरहेको पुनरावेदन तहबाट निर्णय निष्कर्ष हुने हुँदा रिट निवेदन खारेज हुन अनुरोध छ भन्ने समेत मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री बद्दीबहादुर कार्कीले मिति २०४५।१।१३ मा बागमती विशेष अदालतले जोसेफ आकालो लाई १० वर्ष कैद र जरिवाना रु.५००००। र जुण्डिस ग्रेनलाई कैद वर्ष ७ र जरिवाना रु.२५००। गरेकोमा पुनरावेदन परी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको २०४६।२।१० को फैसलाले जोसेफ ओकालो र जुण्डिस ग्रेनलाई जनही कैद वर्ष ५ र जरिवाना रु.५००००। गरी तपसील खण्डमा अ.बं. २०३ नं. बमोजिम १० ५ थप सजाय गरी लगत कायम गरेको केही उल्टी भई फैसला भएकोमा थप कैद वा जरिवाना गरेको नमिलेको हुँदा निवेदन माग बमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने भन्ने र प्रत्यर्थी म.क्षे.अ.को तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी. ले पुनरावेदन परी सदर भए जति कैद जरिवानामा १० ५ थप गरेको कानून बमोजिम नै हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

निर्णयतर्फ हेर्दा यसमा लागु औषध मुद्दामा बागमती विशेष अदालतले जोसेफ ओकालोलाई १० वर्ष कैद र ५० हजार जरिवाना र जुण्डिस ग्रेनलाई ७ वर्ष कैद र २५ हजार जरिवाना गरेकोमा पुनरावेदन परी दुवैलाई मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट ५ वर्ष कैद र ५० हजार जरिवाना गरी तपसील खण्डमा पुनरावेदन जिकिर पुन नसकेकोले अ.बं. २०३ नं. बमोजिम सयकडा १० का दरले थप कैद र जरिवाना हुन्छ भनी उल्लेख भएको नभएको हुँदा सो थप जरिवाना तथा कैदको सजायको लगतसम्म सच्याई पाऊ भन्ने रिट निवेदन जिकिर देखिन्छ । पुनरावेदन सुन्ने अदालतले फैसला गर्दा तल्लो अदालतको फैसला बमोजिमको सजायमा थप घट भएको अवस्थामा अदालती बन्दोवस्तको महलको २०३ नं. बमोजिम पुनरावेदन गरे वापत थप सजाय गर्न मिल्छ मिल्दैन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा अ.बं. २०३ नं. मा पुनरावेदन फैसला हुँदा अधिको इन्साफ सदर भै पुनरावेदन दिने भगडियाले हार्यो भने हेदाय बमोजिम गर्नुपर्दछ भन्ने उल्लेख गरी देहाय १ मा शुरु अड्डाबाट कैद जरिवानामा सजाय तोकिएकोमा पुनरावेदनमा सदर भए जति कैद जरिवानको पहिलो पुनरावेदनमा सयकडा दश, दोश्रो पुनरावेदनमा सयकडा पाँचका दरले थप कैद जरिवाना गर्नुपर्छ भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । सो व्यवस्था बमोजिम अधिको फैसला सदर भएमा मात्र पुनरावेदन गरे वापत थप कैद जरिवाना गर्नुपर्ने देखिन्छ । अधिको निर्णय केही उल्टी वा थपाघट भएको अवस्थामा अ.बं. २०३ नं. बमोजिम सयकडा १० थप कैद जरिवाना गर्न मिल्ने देखिदैन । यस सम्बन्धमा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट २०४६ सालको रि.पु.नं. ५० रिट निवेदक मार्टस पिटर समेत विरुद्ध मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणमा शुरु अदालतको इन्साफ सदर नभै उल्टी वा केहि उल्टी भै शुरुको सजाय भन्दा थप वा घट हुने ठहर्याई पुनरावेदन अदालतबाट निर्णय भएको खण्डमा अ.व. २०३ नं. बमोजिम थप सजाय हुनसक्ने नदखिने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ । (ने.का.प. २०४६ पृष्ठ १२०)

यसमा बागमती विशेष अदालतबाट जोसेफ ओकालोलाई १० वर्ष कैद र जरिवाना रु. ५००००। र जुण्डिस ग्रेनलाई कैद वर्ष ७ र जरिवाना रु. २५०००। गरेकोमा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतले पुनरावेदन फैसला गर्दा जनही ५ वर्ष कैद र जरिवाना रु. ५० हजार हुने ठहराई तपसिल खण्डमा पुनरावेदन दाबी पुन नसकेकोले अ.बं. २०३ नं. बमोजिम शुरु वा.वि.अ.बाट तोकिएको मध्ये सदर कायम भएको जोसेफ ओकालोको हकमा कैद वर्ष ५ र जरिवाना रु.५००००। को थप कैद महिना ६ र जरिवाना रु.५०००। र प्रतिवादी जुण्डिस ग्रेनको हकमा कैद वर्ष ५ र जरिवाना रु.२५०००। को थप कैद र महिना ६ र जरिवाना रु.२५००। हुन्छ भनी मिति २०४६।२।१०।३ मा फैसला भएको देखिन्छ । यसमा शुरु बागमती विशेष अदालतले गरेको सजायमा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट केही परिवर्तन भएको देखिनाले बागमती विशेष अदालतको इन्साफ सदर भएको भन्न मिल्दैन । अतः रिट निवेदक जोसेफ ओकालो र जुण्डिस ग्रेनलाई मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको मिति २०४६।२।१०।३ को फैसला बमोजिम सयकडा १० का दरले थप कैद जरिवाना हुने गरी लगत कायम गरेको त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बमोजिम जोसेफ ओकालोको हकमा कायम भएको कैद महिना ६ र जरिवाना रु. ५०००। र जुण्डिस ग्रेनको हकमा कायम भएको कैद महिना ६ र जरिवाना रु. २५००। को लगत कट्टा गर्नु भनी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । विपक्षीको जानकारीको लागि निर्णयको प्रतिलिपी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. बब्वरप्रसाद सिंह

इति सम्मत २०४८ साल अषढ २४ गते रोज २ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
सम्बत २०४७ सालको रिट नं. १३३०
आदेश मिति: २०४८।४।२९।४
विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : धनकुटा जिल्ला खुकु गा.वि.स.वडा नं. ३ घरभै हाल सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको रुपलाल राई समेत ।

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय, भक्तपुर समेत ।

- अदालतको आदेश वा कारवाहीबाट न्यायाधीशहरूले अभियुक्त प्रति कुनै प्रवृत्त भावना राखेको वा अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटी गरेको वा त्यस्तो अन्य कुनै गंभीर कानूनी त्रुटी गरेको नदेखिएसम्म रिट निवेदनबाट तथ्यमा प्रवेश गरी अ.बं. ११८ नं. अन्तर्गत तल्लो अदालतबाट भएको आदेशमा यस अदालतले हस्तक्षेप गरी आदेश दिन नमिल्ने ।
- अदालत स्वयंले सबै फौजदारी अपराधहरूमा अभियुक्तको सनाखत गराउनै पर्छ भनी अ.बं. १७३ नं. ले बाध्यात्मक व्यवस्था नगरेको अवस्थामा प्रहरी प्रतिवोदनमा अभियुक्त भनी उजूर परेको व्यक्तिले आफ्नो पहिचान (Identification) को बारेमा कुनै विवाद उठाएको छैन भने अदालतले स्वयं त्यो विवाद उठाएर अभियुक्तको सनाखत गराउनु अनिवार्य नहुने ।
- डाँका वारदातमा आउने प्रत्येकले हातहतियार उठाउन पर्ने हातपात वा चोट छाड्ने वा थिचोमिचो गर्नुपर्ने होइन । डाँका गर्न भनी साथमा गई घटनास्थलमा उपस्थित भई सो वारदातमा हुलहुज्जत गर्नु पनि चोरीको ६ नं. भित्रै पर्ने ।

आदेश

○ प्र. न्या. विश्वनाथ उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३। ८८ अन्तर्गत दर्ता भई निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :

निवेदकहरूलाई मिति २०४६।१२।१४ मा जाहेरवाला रत्न श्री बज्राचार्यको सुन पसलमा डकैती गरेको अभियोगमा मुलुकी ऐन चोरीको महलको ६ नं. बमोजिमको कसुर गरेको आरोपमा डाँका मुद्दा चलाई हाल पुर्पक्षका लागि ख श्रेणीको सिधा तथा सुविधा दिई थुनामा राखिएको भए तापनि यस निवेदन पत्र उपर सहिछाप गर्न दिएन । मुद्दाको तथ्य स्थापित हुनसक्ने हो वा होइन भन्ने प्रश्न मुद्दाका निरोपणका सिलसिलामा शुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट हेरिने नै छ । तर पनि उक्त घटनाको तथ्य समर्थित भएकोछ भन्ने कुरालाई अनुमान गरी अगाडि बढेको खण्डमा पनि डाँका मुद्दा लगाई व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गर्नका लागि चोरीको ६ नं. ले व्यवस्था गरेका पूर्वावस्था एवं शर्तहरूको अवस्थिति हुनैपर्दछ । यदि कसैले कुनै कसुर गरेको भए पनि निजको कसुरलाई निरोपित गर्ने उचित कानूनको प्रयोग निरोपित गर्ने उचित कानूनको प्रयोग नगरीकन एउटा कसुर गरेको तथ्य भए पनि अर्को कसुरको आरोप लगाई व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गर्न मिल्ने होइन । यस घटनाका सम्पूर्ण स्थितिलाई हेरिएको खण्डमा पनि त्यो घटना चोरीको ६ नं. अर्थात डाँका अपराध भित्र पर्ने प्रकृतिको छैन । तसर्थ डाँका अपराध भित्र पर्ने घटना घटित नै नभएको वा चोरीको ६ नं. का पूर्वावस्थाहरू नै नभएको मितिमा निवेदकहरूलाई डाँका मुद्दा चलाई थुनामा राख्ने कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२ र ११(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवं वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण भएकोले सोही संविधानको धारा २३ एवं ८८ बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेतको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकका माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो । विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघे पछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेतको यस सर्वोच्च अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

यसमा रत्नश्री बज्राचार्यको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी कर्णबहादुर गुरुङ्ग समेत भएको डाँका मुद्दामा किटानी जाहेरी दरखास्त भएका प्रतिवादीहरू मध्ये रुपलाल राईबाट सुन बरामद भएको चित्रबहादुरले बेचेको सुन माइला घिमिरेबाट बरामद भएको सरजमिनका व्यक्तिले यी प्रतिवादीले डाँका गरी धनमाल लुटेको हुन भनी बकी दिएको र प्रतिवादीहरूले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष वयान कागज गर्दा सावित भएको समेतबाट यी प्रतिवादीहरू प्रहरी प्रतिवेदन माग दाबी बमोजिमको कसुरदार तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट देखिन आयो । प्रतिवादीहरूको अदालतमा भएको इन्कारी वयानको आधारमा मात्र हाललाई प्रतिवादीहरू निर्दोष रहेछन् भन्न मिल्ने । प्रतिवादीहरू तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट चोरीको महलको ६ नं को कसुरको कसुरदार देखिएको र सो कसुरमा प्रतिवादीहरूलाई ६ वर्ष कैद हुनसक्ने हुँदा पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई अ.बं. ११८ को देहाय २ अनुसार प्रतिवादीहरूलाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने गरी अ.बं. १२४(ग) अनुसार आदेश भई ख श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी अ.बं. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जा दिई प्रतिवादीहरूलाई थुनामा राख्न कारागारमा पठाइएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको प्रत्यर्थी भक्तपुर जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी चित्रबहादुर तामाङ्ग समेत भएको डाँका मुद्दामा यस अदालतको मिति २०४७११३६ का आदेश बमोजिम पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई ११८ को देहाय २ अनुसार प्रतिवादीहरुलाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने गरी अ.बं. १२४ (ग) अनुसार यो आदेश पर्चा गरिदिएको छ । ख श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी अ.बं. १२१ नं बमोजिम थुनुवा पुर्जा दिएको छ । प्राप्त भए पछि ख श्रेणीको सिधा खान दिई थुनामा राखिदिन अनुरोध गर्दछु भन्ने भक्तपुर जिल्ला अदालतको मिति २०४७११३३ को आदेश पत्र अनुसार रुपलाल राईलाई यस खोरमा २०४७११३ देखि थुनामा राखिएको र गृह मन्त्रालय कारागार प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखाको मिति २०४८११२५ को आदेशानुसार यस खोरबाट २०४८११२७ गते निज जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा काठमाडौंमा सरुवा भै गएको व्यहोरा अनुरोध गरिएको छ भन्ने समेतको सदर खोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा राखी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा दिवेदकहरुका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता द्वय श्री सुरेन्द्र भण्डारी र आशिकराम कार्कीले बहसको दौरानमा जाहेरी दरखास्तमा अभियुक्तको पहचान भएको छैन भने अ.व. १७३ नं. को कार्यविधि पूरागरी सनाखत गराउनुपर्दछ । तर प्रस्तुत केसमा अभियुक्तहरुको सनाखत भएको छैन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी नियमावली, २०१८ को नियम ४, ५, र ६ अनुसार प्रहरीले अभियुक्तहरुलाई मौका मै पक्राउ गर्न सक्छ त्यसपछि पक्राउ गर्नसक्यैन । त्यसो गर्नु परेमा अ.बं. ९४ नं. बमोजिम मुद्दा हेर्ने अड्डाले वारेण्ट र म्यादी पुर्जा जारी गरी पक्राउ गर्ने कार्यविधि अवलम्बन गर्नुपर्छ । प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा सो कार्यविधि पूरा गरिएको छैन । जाहेरी परेको ११ महिना पछि प्रहरी प्रतिवेदन भएको छ साधारतया ३ दिन भित्र प्रहरी प्रतिवेदन दायर हुनुपर्दछ । प्रहरी कै जिकिर अनुसारको तथ्यलाई मान्ने हो भने पनि मेरो पक्षलाई चोरीको ६ नं. लगाई थुनामा राख्न मिल्दैन । मेरो पक्ष प्रथम श्रेणीको अभियुक्त (First degree accused) होइन । प्रथम श्रेणीको अभियुक्तको हकमा मात्र चोरीको ६ नं. लाग्दछ । तीन जनाले मात्र बल प्रयोग गरेको भन्ने देखिंदा मेरो पक्षमध्ये एकजनाले फाईल समाएको र अर्कोले मोटरमा बसेको सम्म हुँदा चोरीको ६ नं. अन्तर्गत थुनामा राख्न मिल्दैन भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रत्यर्थी भक्तपुर जिल्ला अदालत समेतको तर्फबाट बहस गर्न खटीई आउनु भएका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी. ले सक्षम अदालतले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रको मुद्दामा कारवाही चलाएको छ । यसरी चलिरहेको मुद्दामा सार्वेच्च अदालतबाट हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी नियमावली २०१८ को नियम ८(१) र (२) अनुसार प्रहरीले अभियुक्तलाई खोज तलास गर्दै रही फेला परेका बखत पक्राउ गर्नसक्यदछ । मुद्दा दायर भएपछि अभियुक्त अदालतमा उपस्थित भएको वा गराइएको छैन भने मात्र मुद्दा हेर्ने अड्डाले अभियुक्तलाई पक्राउ गर्न अ.बं. ९४ नं. को प्रकृया अपनाउनु पर्छ । त्यो प्रकृया अनुसन्धानको सिलसिलामा लागु हुने व्यवस्था होइन । सरजमिनले अभियुक्तको पहिचान गरिदिएको छ । अभियुक्तहरु प्रहरी हिरासतमा रहेका छैनन अदालतको आदेशले रिटपूर्वक थुनामा राखिएका छन् । थुनामा राखेको कानूनसम्मत छ । आधार मिलेको छैन भन्ने भनाई विपक्षीको छैन । प्रस्तुत विवाद तल्लो अदालतको फैसला उपर पुनरावेदन तहको अदालतले तथ्यमा प्रवेश गरी हेरेको जस्तो होइन । केवल थुनाको वैधता तर्फ मात्र हो । थुना कुन आधारमा गैरकानूनी भयो भन्ने आधार निवेदकहरुले देखाउन सकेको छैनन । समान मनसाय र समान उद्देश्य छ भने पर्याप्त हुन्छ । डकैती गर्दा प्रत्येकले जर्बजस्ती बल प्रयोग गर्ने काम गरेकै हुन अनिवार्य छैन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरिपाऊ भन्ने समेतको बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नु भयो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका माग बमोजिमको आदेश जारी हुनपर्ने हो होइन सो कुराको निर्णय दिनुपर्ने हुन आएको छ ।

निवेदकहरुलाई मिति २०४६।१२।१४ मा जाहेरवाला रत्न श्री बज्राचार्यको सुन पसलमा डकैती गरेको अभियोगमा मुलकी ऐन चोरीको महलको ६ नं. बमोजिम कसुर गरेको आरोपमा डाँका मुद्दा चलाई हाल पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको भए तापनि उक्त घटनाको तथ्य स्थापित भएको छ भन्ने कुरालाई अनुमान गरी अगाडि बढेको खण्डमा पनि डाँका मुद्दा लगाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गर्नको लागि चोरीको ७ नं. ले व्यवस्था गरेको पूर्वावस्था एवं शर्तको अवस्थिति हुनुपर्दछ । यो घटना चोरीको ६ नं. अन्तर्गत डाँका अपराध भित्र पर्दैन । चोरीको ६ नं का पूर्वावस्थाहरु नै विद्यमान नभएको स्थितिमा निवेदकहरुलाई डाँका मुद्दा लगाई सो मुद्दा अन्तर्गत थुनामा राखेको मिलेको छैन । गैरकानूनी तवरले वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण भएकोले थुनाबाट छाडी दिनु भन्ने आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य जिक्ति रहेको पाइन्छ ।

मिति २०४६।१२।१४ गतेका दिन ६ फिट अग्लो गोरो वर्ण भएको व्यक्ति र निजको साथमा ५ जना होचो कालो वर्णका मानिस वा.अ.ज.११० नं. निलो रंगको भाडाको ट्याक्सीमा आई उधारी राखेको सेपमा अधिल्लो व्यक्तिले भ्रम्टी कालो वर्णको नाम थर थाहा नभएको व्यक्तिले खुकुरी र अर्को व्यक्तिले पेस्तोल देखाई सेफ भित्र रहेको धनमाल सोही भाडाको कारमा हाली लैजान लागेको अवस्थामा म कराई डाँका गरी सुन लुटी लग्यो भन्ने मोटर अगाडि पछाडि ढुङ्गाले हान्दा सिसा फुट्यो गाडी भागी फरार भएकोले कानून बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने जाहेरी दरखास्त परेको र प्रहरीद्वारा अनुसन्धान तहकिकात भै प्रस्तुत मुद्दा कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त भक्तपुर जिल्ला अदालतमा दायर भै अदालतको विचाराधीन रहेको पाइन्छ । भक्तपुर जिल्ला अदालतले आफु समक्ष विचाराधीन रहेको डाँका मुद्दामा मुलकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको ११८ नं. अन्तर्गतको अधिकार प्रयोग गरी अभियुक्तलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको देखिन्छ । उक्त ११८ नं को देहाय २ अनुसार श्री ५ को सरकार वादी भै चलेको ३ वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने मुद्दामा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसुरदार देखिने भएमा वा त्यस्तो प्रमाणबाट कसुरदार हो भन्ने विश्वास गर्ने मनासिव आधार भएका अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म अदालतले अभियुक्तलाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नुपर्छ । डाँका मुद्दा मुलकी ऐन चोरीको १४ नं. को देहाय ४ अनुसार ६ वर्ष कैद हुनसक्ने मुद्दा अन्तर्गतपर्दछ । यस सन्दर्भमा जिल्ला अदालतको आदेश पर्चामा तत्काल प्राप्त विभिन्न प्रमाण आधारको उल्लेख गर्दै अभियुक्तलाई थुनामा राखी कारवाही गर्ने आदेश गरेको देखिन्छ । अदालतको आदेश वा कारवाहीबाट न्यायाधीशहरुले अभियुक्त प्रति कुनै प्रवृत्त भावना राखेको वा अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटी गरेको वा त्यस्तो अन्य कुनै गंभीर कानूनी त्रुटी गरेको नदेखिएसम्म रिट निवेदनबाट तथ्यमा प्रवेश गरी अ.बं. ११८ नं. अन्तर्गत तल्लो अदालतबाट भएको आदेशमा यस अदालतले हस्तक्षेप गरी आदेश दिन मिल्ने देखिदैन ।

जहाँसम्म अ.बं. १७३ नं. बमोजिम सनाखत हुनुपर्नेमा सो बमोजिम अभियुक्तहरुको सनाखत भएकोछैन त्यसरी सनाखत नै नभै निवेदकहरु माथि डाँका मुद्दामा कारवाही चलाई निवेदकहरुको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गर्न मिल्दैन भन्ने निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरुको वहस जिक्ति छ त्यस सम्बन्धमा उक्त अ.बं. १७३ नं. व्यवस्थालाई हेर्दा मुद्दामा सनाखत गर्नुपर्ने भएमा त्यसमा देखिएका रितिसँग सनाखत गर्नुपर्ने देखिन्छ । तर प्रस्तुत केशमा अभियुक्तहरुको पहिचानको बारे अनुसन्धानको सिलसिलामा वा अदालत समक्ष विवाद उठेको वा निवेदकहरुले उठाएको भन्ने मिसिलबाट देखिन्छ । अदालत स्वयंले सबै फौज्दारी अपराधहरुमा अभियुक्तको सनाखत गराउनै पर्छ भनी उक्त अ.बं. १७३ नं. ले बाध्यात्मक व्यवस्था गरेको छैन । प्रहरी प्रतिवेदनमा अभियुक्त भनी उजूर परेको व्यक्तिले आफ्नो पहिचान ९६मभतषअबतष्यल० को बारेमा कुनै विवाद उठाएको छैन भने अदालतले स्वयं त्यो विवाद उठाएर अभियुक्तको सनाखत गराउनु अनिवार्य हुदैन । यस्तो अवस्थामा अ.बं. १७३ नं. को रित नपुगेकोले मेरो पक्षलाई डाँका गर्ने तिनीहरु नै

हुन भन्ने सम्झी सनाखत विना मुद्दा चलाई थुनामा राखेको भन्ने निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्तहरूको जिक्तिर मनासिव देखिन आएन ।

मेरो पक्षले डाँका गर्न प्रत्यक्ष रुपमा सरिक भएको भन्ने आरोप छैन, एक जना निवेदकले फाइल लिएर उभिएको र एकजना मोटरमै बसेको भन्ने आरोप पत्रमा उल्लिखित छ । यसरी डाँकाको कार्यमा आफै प्रत्यक्ष संलग्न नभएको अभियुक्तहरूलाई चोरीको ६ नं. अनुसार डाँकाको अभियोग लाग्न सक्ने कानूनी व्यवस्था छैन भन्ने पनि निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिक्तिर छ । चोरको ६ नं. मा चारजना भन्दा बढ्ताको जमात भई जबरजस्ती चोरी वा रहजनीमा लेखिएका रितसँग वा हात हतियार लिई उठाई छाडी वा हुल हुज्जत गरी चोरी गरेको डाँका गरेको ठहर्छ भन्ने लेखिएको पाइन्छ । जाहेरी दरखास्तबाट चार जना भन्दा बढ्ताको जमात आई एक जनाले पेस्तोल एक जनाले खुकुरी देखाई डर त्रास गरी धनमाल खोसी लुटी लगेको भन्ने देखिन्छ । चार जना भन्दा बढ्ताको जमात भई जबरजस्ती चोरीमा लेखिएको रितसँग वा हाल हतियार उठाई हुल हुज्जत गरेकोमा डाँकाको परिभाषा भित्र पर्नेमा विवाद देखिन्छ । डाँका वारदातमा आउने प्रत्येकले हातहतियार उठाउन पर्ने हातपात वा चोट छाड्ने वा थिचोमिचो गर्नुपर्ने होइन । डाँका गर्न भनी साथमा गई घटनास्थलमा उपस्थित भई सो वारदातमा हुलहुज्जत गर्नु पनि चोरको ६ नं. भित्र पर्ने देखिन्छ ।

अब सरकारी मुद्दा सम्बन्धी नियमावली २०१८ को नियम १२(१) बमोजिम सरजमिन भएको ३ दिन भित्र प्रहरी प्रतिवेदन दायर गर्नुपर्नेमा प्रहरी प्रतिवेदन तीन दिन भित्र दायर नभएकोले कार्यविधिगत त्रुटी भएको छ भन्ने जिक्तिरका हकमा मुलुकी ऐन चोरको २९ नं. मा कुनै प्रकारको चोरीमा प्रमाण पुग्ने दशी देखाई नालिस गरे जहिलेसुकै पनि लाग्छ अरु अवस्थामा देखाई नालिस गरे जहिलेसुकै पनि लाग्छ अरु अवस्थामा सो भए गरेका मितिले एकवर्ष भित्र उजुर नदिए लाग्नसक्दैन भन्ने व्यवस्था भएबाट निवेदकका विद्वान् अधिवक्ताहरूको उक्त बहस जिक्तिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

अतः डाँका मुद्दामा कारवाही चली प्रहरी प्रतिवेदन दायर भई अधिकार प्राप्त अदालतले सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कनद्वारा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेश गरी थुनामा रहेको देखिएकोले निवेदकहरू गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्न मिल्ने स्थिति नहुँदा निवेदन जिक्तिर अनुसार बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने कुनै कानूनसँग आधार देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

इति सम्बत २०४८ साल श्रावण २९ गते रोज ४ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. १४६३
आदेश मिति: २०४८।१।२४।२
विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : लोकसेवा आयोग केन्द्रीय कार्यालयका शाखा अधिकृतमा रहेका निजामती कर्मचारीसँगठनका अध्यक्ष हाल केन्द्रीय कारागार भद्रगोलमा थुनामा रहेका प्रेमप्रसाद दङ्गालको हकमा टिकाराम अधिकारी

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : गृहमन्त्री शेरबहादुर देउवा, गृह मन्त्रालय समेत ।

- जुन गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊ भनी निवेदकको जिकिर छ उक्त थुनाबाट मुक्त भैसकेको हुँदा हक प्रचलन गराई राख्नुपर्ने स्थिति नदेखिने ।

आदेश

○ न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ र ८८(२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त विवरण निम्न प्रकार छ :

निवेदक उपर केही सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन बमोजिम मुद्दा चलाई जिल्ला कार्यालय ललितपुरको आदेश बमोजिम २०४८।४।२३ गते रु.२१००। धरोटी राखी तारेखमा रहेको अवस्थामा यही २०४८।४।२७ गते पुनः एकपत्र दिई तपाई प्रेमप्रसाद दंगाल अध्यक्ष नेपाल निजामती कर्मचारीसँगठन केन्द्रीय कार्यालयबाट सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१)(२) मा उल्लेख भए बमोजिम नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्नसक्ने भएबाट तपाईलाई उक्त कार्यबाट रोक्न आवश्यक भएकोले सोही ऐनको दफा ३(२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारी म शारदाप्रसाद दाहाल तपाईलाई नजरबन्दीमा राख्ने आदेश दिन्छु भन्ने वेमतिको थुनुवा पुर्जा रहेछ र सो थुनुवा पुर्जा बमोजिम प्रेमप्रसाद दंगाल हाल केन्द्रीय कारागार भद्रगोलमा हुनुहुन्छ । निजलाई भेट्न जाँदा सुरक्षा कानूनमा राखेका व्यक्तिलाई

भेट्न् नदिने आदेश छ भनी भेट गर्न नदिएकोले र सहिछाप समेत गर्न नदिएकोले निजको हकमा यो निवेदन गर्न आएको छु । विपक्षी निकायले थुनामा राख्ने आदेश र कार्य निम्न तथ्य र कानूनको विपरीत भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था विद्यमान छ भनी निम्न निवेदन गर्दछु ।

सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४.१ ले उपदफा ३.२ अन्तर्गत स्थानीय अधिकारीले त्यस्तो आदेश जारी गर्दा आदेशजारी गर्नु पर्नाको कारण र आधार खुलाई सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था छ । विपक्षी प्रमुख जिल्ला अधिकारीले दिएको आदेशमा थुनामा राख्नु परेको कारण र आधार खुलेको छैन । यस्तो आधार र कारण आत्मगत नभई वस्तुगत हुनुपर्दछ । निवेदकलाई थुनामा राख्ने कार्य सावजनिक सुरक्षा ऐन २०४६ को दफा ४.१ को विपरीत छ सोही एनेको दफा ४.२ मा नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गरेकोमा २४ घण्टा भित्र जिल्ला अदालतलाई जानकारी दिनुपर्नेमा सो समेत दिएको छैन । यस्तो थुना स्वतः गैरकानूनी छ ।

निवेदक श्री ५ को सरकारले दर्ता गरेकोसंगठनको अध्यक्ष हुँ । म जस्तो सामान्य व्यक्तिबाट नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्नसक्यैन त्यसमा पनि के कारणले के आधारमा असरपरेको हो सो कुरा आदेशमा खुल्दैन । यो ऐन नेपालको संविधान, २०१९ अन्तर्गत बनेको सो संविधान खारेज भई नयां नेपाल अधिराज्यको संविधान आएकोले यो ऐनलाई नया संविधानको परिप्रेक्ष्यमा हेरिनु पर्छ हाल सत्तारूढ भएको नेपाली कांग्रेसले आफुलाई सत्तामा जानु अगाडि वारम्बार यो ऐनलाई कालो कानूनको संज्ञा दिई खारेज गर्ने भनेकोमा आफु सत्तामा पुगेपछि आफुले खारेजीको माग गरेको कानून पहिलो पटक म निवेदक माथि प्रयोग गरेको छ यस तर्फ समेत सम्मानित अदालतबाट न्यायिक रुपले विचार हुनुपर्ने अवस्था छ ।

अतः माथि उल्लिखित तथ्य तथा कानूनका आधारमा विपक्षी निकायको बेमितिको थुनुवा आदेशले म निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(२) (घ) १५ को हकमा प्रतिकूल असर परेकोले धारा २३ र ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊ । साथै संविधानको धारा १५(२) बमोजिम क्षतिपूर्ती दिनु भन्ने आदेश र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा १३ बमोजिम स्थानीय अधिकारीलाई विभागीय कारवाही गरी सजाय गर्नु भन्ने आदेश समेत दिई संवैधानिक र कानूनी हक प्रचलन गराई पाऊ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो प्रत्यर्थीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आए पछि पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको २०४८।४।३० को आदेश ।

नेपाल निजामति कर्मचारीसंगठन केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष सुनसरी इटहरी गावि.स. वार्ड नं. २ बस्ने प्रेमप्रसाद दंगाललाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको मिति २०४८।४।२७ को आदेश पत्र साथ (क) श्रेणीको सिधा खुवाई राख्ने भन्ने आदेशानुसार मिति २०४८।४।२७ देखि यस कारागारमा थुनामा रहेको यसरी अधिकार प्राप्त जिल्ला कार्यालय काठमाडौंको आदेशानुसार विपक्षी रिट निवेदकलाई थुनामा राखिएकोले यस कारागारको तर्फबाट विपक्षी रिट निवेदकको कुनै मौलिक हकमा असर नपरेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरण खारेज हुन सादर अनुरोध गरिएको छ । साथै निज बन्दीलाई दैनिक अफिस समयमा भेटघाट गर्न दिइरहेको व्यहोरा समेत खुलाई सादर अनुरोध गरिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखाको लिखित जवाफ ।

यसमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ मा भएको अधिकार प्रयोग गरी सम्बन्धित स्थानीय अधिकारीले दफा ५.१ मा उल्लेख भए अनुसार प्रथम पटकमा ९० दिनसम्म नजरबन्दको आदेश दिने

अधिकार ऐनले दिएको अवस्थामा गृह मन्त्रालयबाट मन्त्रीको कुनै आदेश नै नलिई प्रयोग गर्नसक्ने भएको हुँदा सम्बन्धित पक्षले गृहमन्त्री समेतलाई प्रतिवादी बनाई दिनु भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन सम्मानित अदालत समक्ष निवेदन गर्दछु भन्ने समेत गृहमन्त्री शेरबहादुर देउवाको लिखित जवाफ ।

नेपाल निजामती कर्मचारीसँगठनको आह्वानमा गत २०४८।३।१६ गते देखि चलिरहेको कर्मचारी हडतालको सिलसिलामा नेपाल निजामती कर्मचारीसँगठनका अध्यक्ष प्रेमप्रसाद दंगालले माग पूरा गराउने बहानामा विभिन्न पेशा व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति समूहलाई विरोध प्रदर्शन, घेराउ आदिको कार्यक्रम तय गरेको र आफ्नो पेशामा संलग्न निष्ठावान कर्मचारीहरूलाई कार्यालयमा काम गर्न जान नदिने, घेराउगर्ने, कुटपिट गर्ने, धम्की दिने, कार्यालयहरूमा पसी कार्यालय प्रमुखलाई कालो मोसो दल्ने जस्ता अवाञ्छित क्रियाकलाप गरी शान्ति र व्यवस्था खलल पार्ने कृयाकलाप गरेबाट निजको कृयाकलापमा तत्काल नियन्त्रण नगरे सार्वजनिक जनजीवनमा समेत असर पारी समाजमा शान्ति व्यवस्था कायम गराउनमा बाधा पर्नुको साथै विभिन्न वर्गको जनता बीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्न जाने देखिएकोले तत्काल निजलाई नियन्त्रण गर्नु भनी निजको क्रियाकलाप सम्बन्धमा प्रहरी प्रतिवेदन पर्न आएको र तत्काल रोक नलगाइएको खण्डमा विभिन्न वर्ग बीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने भै नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्नसक्ने देखिएकोले निजको त्यस्तो क्रियाकलापलाई तत्काल रोक्नको लागि सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी विपक्षीलाई मिति २०४८।४।२७ देखि नजरबन्दमा राखिएको हुँदा निजलाई गैरकानूनी तरिकाबाट नभै प्रचलित ऐन बमोजिमको अधिकार प्रयोग गरी थुनामा राखेकोले निजको रिट निवेदन जारी हुनपर्ने होइन खारेज गरिपाऊ भन्ने समेत प्र.जि.अ.जि.प्र.का. काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत विषयमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४.१ ले उपदफा ३.२ अन्तर्गत स्थानीय अधिकारीले त्यस्तो आदेश जारी गर्दा आदेश जारी गर्न पर्नाको कारण र आधार खुलाई सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था छ । विपक्षी प्रमुख जिल्ला अधिकारीले दिएको आदेशमा थुनामा राख्नु परेको कारण र आधार खुलेको छैन । यस्तो आधार र कारण आत्मागत नभई वस्तुगत हुनुपर्दछ । निवेदकलाई थुनामा राख्ने कार्य सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४(१) को विपरीत छ, अतः बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊ भन्ने रिट निवेदकको माग भएकोमा रिट निवेदक प्रेमप्रसाद दंगाल थुनाबाट मुक्त भइसकेकोले जानकारी गराएको छु भनी रिट निवेदन तर्फका विद्वान् अधिवक्ता श्री बालकृष्ण न्यौपानेले इजलास समक्ष निवेदन दिनु भएको र जुन गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊ भनी रिट निवेदकले भन्नु भएको छ सो थुनाबाट निवेदक मुक्त भैसकेको देखिँदा हक प्रचलन गराई राख्नुपर्ने स्थिति विद्यमान रहेको देखिन आएन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.कृष्णजंग रायमाझी

इति सम्बत २०४८ साल भाद्र २४ गते रोज २ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. १४१३
आदेश मिति: २०४८।११।१६
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : दाङ्ग जिल्ला पवननगर गा.वि.स.वडा नं. ७ घर भै हाल जि.का.कारागार शाखा दाङ्ग घोराहीमा गैरकानूनी रूपले थुनामा रहेको वर्ष ३१ को पूर्णबहादुर छन्तलेको हकमा का.जि.का.न.पा.वडा नं. १५ विजेश्वरी बस्ने प्रभुजी पन्त

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय दाङ्ग समेत ।

- कानूनले क्षतिपूर्ती तोक्ने भन्ने किटानी संवैधानिक व्यवस्था भएको अवस्थामा अदालतले स्वयं तजविज लगाएर क्षतिपूर्ती निर्धारण गर्न नमिले ।
- संवैधानिक व्यवस्थानुसार कानून बनीनसकेको कारणले क्षतिपूर्ती दिन नसकिने स्थिति हुँदा निवेदक कानून विपरीत वा बद्नियतपूर्वक थुनामा थियो थिएन भन्ने प्रश्न तर्फ प्रवेश गर्न नसकिने ।

आदेश

○ न्या.रुद्रबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ एवं धारा ८८(२) अन्तर्गत दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त विवरण एवं निर्णय यस प्रकार छ :

पूर्णबहादुर छन्तेल राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (चन्द्र) का सक्रिय कार्यकर्ता हुनुहुन्छ । पार्टीको उमेदवार श्री रणबहादुर शाहको प्रचार-प्रसार गर्ने सिसिलामा जिल्लाको भ्रमण गरी हिडिरहेकोमा २०४८।१।२२ गते आफ्नै गाउँमा केही प्रहरीहरु आई निजलाई पक्राउ गर्न लागेछन् । विना पुर्जी पक्राउ गर्न मिल्दैन भनी भन्दा पनि कुनै कुरा नसुनी प्रमुख जिल्ला अधिकारी कहां हिडनुस भनी बलजफती पक्राउ गरी लगी जि.का. कारागारमा थुनामा राखियो । पछि निजलाई प्रमुख जिल्ला अधिकारीले जारी गरेको भनिएको २०४८।१।२२

को पत्र थमाइयो । निवेदकलाई भेटघाट गर्न नदिएका र रिट निवेदनमा सही छाप गर्न समेत नदिएको हुँदा उहाँका मित्रको नाताले उहाँको हकमा सम्मानित अदालतको शरणमा आएको छ ।

निजलाई थुनामा राख्दा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१.२ बमोजिम नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थामा कायम राख्ने कुरामा तपाईंको क्रियाकलापबाट प्रतिकूल असर पर्न जाने भएको हुँदा तपाईंलाई रोक्न जरुरी संभेकोले सो ऐनकोदफा ३.२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी तपाईंलाई नजरबन्द राख्नु भनी आदेश दिएको देखिन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १२(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (४) मा उल्लेख भएको पूर्वावस्था विद्यमान नभै सो आदेश दिन पाईदैन । यस बाहेक आदेश पत्रमा नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थाको कुन-कुन कुराद्वारा प्रतिकूल असर पर्न जाने हो खुलेको छैन । कारण नखोली स्पष्ट कारण नभई थुनामा राख्न नमिल्ने भन्ने कुरा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४.१ ले प्रष्ट पारेको छ । त्यस माथि पनि सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४.२ को प्रक्रिया पूरा गरिएको छैन । उक्त आदेश पत्रमा कुन ठाउँमा कति अवधीको लागि नजरबन्दमा राखिएको हो सो स्पष्ट छैन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.२.१ ले बाध्यात्मक कानूनी प्रावधान विना अवधी र ठाउँ नै नतोकी दिएको आदेश सर्वथा उक्त कानून प्रतिकूल छ । यस बाहेक सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त बर्खिलाप निवेदकलाई थुनामा राखेको छ ।

उपर्युक्त उल्लेख गरिए अनुसार विपक्षीका गैरकानूनी निर्णय तथा कारवाहीबाट निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ११, धारा १२(१), १२(२) (घ) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात परेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणयुक्त उत्प्रेषण तथा परमादेश वा उपर्युक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरी निवेदकलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी मौलिक हक प्रचलन गराई पाऊ । साथै निवेदकलाई गैरकानूनी थुनामा राखेको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १५ (२) अनुसार क्षतिपूर्ती समेत दिलाई पाऊ भन्ने समेत निवेदन जिकिर ।

यसमा विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ भिकाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४८।१।२६।५ को आदेश ।

विपक्षी पूर्णबहादुर छन्तलेले जिल्लाको विभिन्न भागमा गै अशान्ति मच्चाई २०४८।१।२९ गते हुन लागेको प्रतिनिधी सभा सदस्यको आम निर्वाचनलाई समेत खलल पार्ने कृयाकलाप गरेको भन्ने बुभिएको हुँदा निजको क्रियाकलापले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१.२ बमोजिम नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्था कायम राख्ने कुरामा प्रतिकूल असर पर्न जाने कृयाकलाप निजले गरेको हुँदा सोही ऐनको दफा ३.२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी निज पूर्णबहादुर छन्तेलाई २०४८।१।२२ देखि कारागार शाखा घोराहीमा नजरबन्दमा राखिएको थियो । यस जिल्लाको प्रतिनिधी सभा सदस्यका लीग आम निर्वाचन सम्पन्न भै मत गणना परिणाम निस्किसकेको हुदा अब निज पूर्णबहादुर छन्तेलाई नजरबन्द राखी रहन आवश्यक नदेखि २०४८।२।१ गने प्रचलित कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी नजरबन्दबाट छोडी सकिएको छ । निवेदकलाई उल्लिखित कारणले गर्दा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.२ बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको निजलाई गैरकानूनी थुनामा नराखेको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५(२) अनुसार क्षतिपूर्ती समेत दिलाई पाऊ भनी निवेदकले गरेको जिकिर आधारहीन र भ्रुष्टो हो । विपक्षीले दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय दाङ्गको लिखित जवाफ ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय घोराही दाङ्गको मिति २०४८।२।१ को च.नं. २७५३ को पत्रानुसार यस कारागार शाखामा थुनामा रहेका पूर्णबहादुर छत्तेललाई दाङ्ग देउखुरी जिल्ला अदालत घोराहीमा उपस्थित गराएको र जिल्ला अदालतको च.नं. २९७३ मिति २०४८।२।१ को पत्रानुसार मिति २०४८।२।१ देखि छुटकारा दिएको भन्ने समेत जि.प्र.का. कारागार शाखा दाङ्ग घोराहीको लिखित जवाफ ।

निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम बन्दी पूर्णबहादुर छत्तेललाई २०४८।२।१ मा नजरबन्दबाट मुक्त गरिएको जानकारी प्राप्त हुन आएकोले निवेदकको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन सम्मानित अदालत समक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत का.मु.सचिव गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकले आफ्नो रिट निवेदनमा यस सचिवालयबाट कुनै गैरकानूनी काम भएको उल्लेख गर्नु भएको नदेखिएकोले निजको रिट निवेदन खारेज हुन अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत मुख्य सचिव, मन्त्रपरिषद सचिवालयको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश भएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद पन्तले आफ्नो पक्ष थुनाबाट मुक्त भैसकेकोले त्यस तर्फ बोल्नु परेन भन्दै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले गैरकानूनी एवं बदनियत पूर्वक थुनामा राखेमा त्यसरी थुनिने व्यक्तिले क्षतिपूर्ती पाउने संवैधानिक हकको निश्चितता प्रदान गरेको छ । मेरो पक्षलाई प्रचलित कानूनले तोके बमोजिम कारण सहितको पुर्जी दिइएको छैन । यसले गर्दा थुना गैरकानूनी छ । यसको साथै मेरो पक्षलाई चुनाव प्रचार गर्नबाट रोक लगाउने बदनियतले थुनामा राखिएको कुरा निजलाई चुनाव सकिने वित्तिकै छाडेबाट देखिएको छ । त्यसकारण मेरो पक्षलाई क्षतिपूर्ती दिलाउनु पर्छ । हाल क्षतिपूर्ती दिलाउने सम्बन्धमा ऐन बनेको छैन तापनि मौलिक हकको संरक्षक सम्मानित सर्वोच्च अदालत भएको र गैरकानूनी एवं बदनियत पूर्वक थुनामा परेमा क्षतिपूर्ती पाउने हकलाई संविधानले मौलिक हकमा रुपमा व्यवस्थित गरेकोले सम्मानित अदालतले मुलुकी ऐन दण्ड सजायको महलको ५३ नं. मा. भएको व्यवस्थानुसार एक दिनको २५ । रुपैयाको दरले हुने रकम उपलब्ध गराई मौलिक हक प्रचलन गराई पाऊ भन्ने समेत बहस प्रस्तु गर्नु भयो । विपक्षी कार्यालय तर्फबाट खटिई आउनु भएका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सीले निवेदकको क्रियाकलापले प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन, २०४८ मा खलल पार्ने देखिएकोले निर्वाचनमा खलल नपरोस भनेर निवेदकलाई थुनामा राखिएको हो । चुनाव सम्पन्न हुने वित्तिकै निजलाई थुनाबाट छाडिएको छ त्यसकारण थुना बदनियत पूर्वकको छैन । यस बाहेक रिट निवेदकले आफुलाई बदनियतपूर्वक थुनामा राखिएको हो भन्ने कुरा देखाउन पनि सकेको छैन । संविधानमा क्षतिपूर्ती कानून द्वारा तोकिएको बमोजिम पाउने भन्ने प्रष्ट व्यवस्था छ । यस्तो प्रष्ट व्यवस्था भएको कुरामा व्याख्या गरिरहनु पर्ने आवश्यकता छैन । क्षतिपूर्ती दिने सम्बन्धमा कानून नबनेको अवस्थामा मुलुकी ऐनमा भएको व्यवस्थाको आधारमा क्षतिपूर्ती दिनुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज होस भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी हुन पर्ने हो वा होइन भन्ने नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

निर्णय सुनाउनका लागि आजको तारिख तोकिएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकलाई गैरकानूनी एवं बदनियत पूर्वक प्रत्यर्थाहरुले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ बमोजिम थुनामा राखेकोले थुनाबाट मुक्त गरिपाऊँ साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ (२) बमोजिम क्षतिपूर्ती समेत दिलाई पाउ भन्ने समेत मुख्य रिट निवेदन जिकिर देखिन्छ । प्रत्यर्थाहरुको लिखित जवाफमा बन्दी पूर्णबहादुर छत्तेल मिति

२०४८।२।१ मा छुटिसकेको भन्ने उल्लेख भएकोमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् बरिष्ठ अधिवक्ताले सो कुरालाई स्वीकार गरेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरण जारी गर्नुपर्ने वा नपर्ने भन्ने तर्फ विचार गर्नु परेन ।

अब निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५(२) बमोजिम क्षतिपूर्ती पाऊ भन्नेजिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा उक्त धारा १५(२) मा निवारक नजरबन्द राख्ने अधिकारीले कानून विपरीत वा बदनियतपूर्वक कसैलाई नजरबन्द राखेमा नजरबन्द रहेको व्यक्तिले कानूनद्वारा तोकिए बमोजिम क्षतिपूर्ती पाउने छ भन्ने उल्लेख गरेको पाइयो । उक्त संवैधानिक व्यवस्था अनुसारको क्षतिपूर्ती तोक्ने कानूनको निर्माण भैसकेको देखिएन । संविधानले क्षतिपूर्ती कानूनद्वारा तोकिए बमोजिम पाउनेछ भनी प्रष्ट किटेको अवस्थामा क्षतिपूर्ती दिने सम्बन्धमा ऐन बनिसके पछि मात्र क्षतिपूर्ती पाउने हकको सृजना हुने देखिन आयो । यसरी कानूनले क्षतिपूर्ती तोक्ने भन्ने किटानी संवैधानिक व्यवस्था भएको अवस्थामा अदालतले स्वयं तजविज लगाएर क्षतिपूर्ती निर्धारण गर्न मिल्ने स्थिति देखिएन । संवैधानिक व्यवस्थानुसार कानून बनिसकेको कारणले क्षतिपूर्ती दिन नसकिने स्थिति हुँदा निवेदक कानून विपरीत वा बदनियतपूर्वक थुनामा थियो थिएन भन्ने प्रश्न तर्फ प्रवेश गर्ने अवस्था पनि रहेन प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी गरिरहनु पर्ने नदेखिँदा रिट निवेदन खारेज हुन्छ । फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

इति सम्बत २०४८ साल आश्विन १८ गते रोज ६ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
माननीय न्यायाधीश श्री मोहनप्रसाद शर्मा
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. १४७८
आदेश मिति: २०४८।६।२१।२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काठमाडौं पालिफल गा.वि.स. २ घर भै हाल जि.प्र.का. हनुमानढोका थुनामा रहेको
नन्दबहादुर महर्जनको हकमा निजकी पत्नी आशा महर्जन

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका समेत ।

- जिल्ला अदालतबाट प्रहरी प्रतिवेदन दायरभई मुद्दा चली सो मुद्दामा निवेदकको वयान भई धरौटी दिन नसकेको कारणबाट पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको अवस्थामा गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८ बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त विवरण निम्न प्रकार छ :

२०४८ साल वैशाख ८ गते मेरो घर आगनबाट अन्दाजी विहान ९ बजे आफुलाई प्रत्यर्थी मध्येको जि.प्र.का. काठमाडौंबाट खटी आएको बताउने दुई जना नाम थर थाहा नभएका प्रहरीले मेरो पतिलाई तपाईं हाम्रो साथ लागि जि.प्र.का. हनुमानढोका हिडनुहोस भन्दा मेरो पतिले कारण विना प्रहरीले साथ लागि जान पर्ने अवस्था के पर्यो भन्दा कानून बमोजिको पुर्जी वा जानकारी पत्र मलाई दिनुहोस म तपाईंहरूका साथ लागि जान तयार छु भन्दा माथिको आदेशबाट पक्राउ गर्न आएको बताउने ती प्रहरी सिपाहीहरूले मेरा पतिलाई घर आगन मै कुटपिट गरी लछार-पछार गर्दै जि.प्र.का. हनुमानढोकामा ल्याई अद्यापि गैरकानूनी थुनछेक कुटपिट ज्यादती गरी म र मेरा परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई समेत भेटघाट र खानपिन गर्न समेत नदिई अद्यापि प्रहरी हिरासतमा राखेका छन् । प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम कुनै

कसुर हुने काम कारवाही मेरा पतिबाट भएको छैन यदि त्यस्तो कुनै काम कारवाही भए गरेको भए संविधानको धारा १४ को देहाय ५ बमोजिम पक्राउ भएको कारण समेतको सूचना दिईनुपर्ने र पक्राउ भएका २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्न अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई थुनामा राख्नुपर्नेमा कुनै पनि काम कारवाही प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाबाट नहुँदा म निवेदकले २०४८।२।१ गते श्रीमान सचिवज्यू गृह मन्त्रालय सिंहदरवारका नाउमा मेरा पतिलाई राखिएको गैरकानूनी थुना र जोर जुलमबाट मुक्त गरी पाउन निवेदन समेत दिई प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.काठमाडौंको नाउमा समेत आवश्यक कारवाही गरी जानकारी दिने आदेश समेत गृह सचिवबाट भएको अवस्थामा प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्रत्यर्थी जि.प्र.का.लाई लेखिएको पत्रको समेत कुनै वास्तै नगरी संविधानको धारा १४ को देहाय ४ बाट निषेधित शारिरीक र मानसिक यातनादिई निर्मम अमानवीय र अपमान जनक व्यवहार प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयका प्रमुख समेतले मेरा पतिलाई गर्दै आइरहेको हुँदा मेरा पति संविधानको धारा ११ बाट प्रदत्त समानताको हकबाट वञ्चित हुनु परेको छ भने धारा १२ बाट प्रत्याभूत मेरा पतिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कानून बमोजिम बाहेक नै अपहरण हुन गएको हुँदा संविधानको धारा २३।८८ बमोजिम निज मेरा पति सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित भै रिट निवेदन गर्न र वारेश अख्तियार दिन नसक्ने अवस्था आई परेकोले पतिको हकमा यो निवेदन गर्न आएकी छु । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरा पतिका हकमा भएका अमानवीय निर्मम व्यवहार गर्ने गराउने उपर कानूनले निर्धारित गरे बमोजिमको क्षतिपूर्ती पाउने हक समेतलाई कानून बनी लागु हुँदाका अवस्थामा दाबी गर्नसक्नेगरी सुरक्षित राखी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरी पाउन सादर अनुरोध भन्ने रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो प्रत्यर्थी कार्यालयहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु बन्दीलाई मुद्दा पेशी हुने दिन इजलास समक्ष उपस्थित गराउने भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४८।२।२१ को आदेश ।

प्रस्तुत रिट निवेदनको सम्बन्धमा निवेदकको पति नन्दबहादुर महर्जनलाई यस कार्यालयबाट थुनछेक गर्न कुनै आदेश नदिएको र कुनै कारवाही समेत नगरेकोमा यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने भएकोले उक्त रिट निवेदन खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध भन्ने समेत प्रमुख जिल्ला अधिकारी काठमाडौंको लिखित जवाफ रहेछ ।

विपक्षी नन्दबहादुरलाई पक्राउ गरी ल्याउनु भनी यस कार्यालयबाट कुनै प्रहरी कर्मचारी खटाई वा यस कार्यालयमा ल्याई थुनामा राखिएको नहुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताले निवेदक नन्दबहादुर महर्जन थुनामा नै छन भन्ने बहस जिकिर गर्नु भएको हुँदा निवेदक उपत्यका भित्र कहीं कुनै कारारमा वा प्रहरी कार्यलयमा थुनामा छ छैन जाँची बुझी सो सम्बन्धमा ३ दिन भित्र प्रतिवेदन पेश गर्न प्रहरी नायव महानिरीक्षक मध्ये क्षेत्र प्रहरी कार्यालयलाई लेखी पठाउने भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासबाट २०४८।३।१ मा आदेश भै गएकोमा रिट निवेदक नन्दबहादुर महर्जनलाई २०४८ साल वैशाख ८ गतेदेखि यस कार्यालयको हिरासतमा राखेको नभई का.जि. कीर्तिपुर पालिफल गा.वि.स वडा नं. २ बाफल टोल बस्ने तुयुता भन्ने नन्दबहादुर महर्जन र कीर्तिपुर पालिफल गा.वि.स. वार्ड नं. ६ बस्ने वर्ष ८१ को लाल महर्जनको नाममा ऐ चिड्डु विहार गा.वि.स. वार्ड नं. ६(ख) कि.नं. ८६ क्षेत्रफल २-९-०-० को जाग्गा जीतबहादुर महर्जन, लाल महर्जन भनी नन्दबहादुर महर्जन समेतले जीतबहादुर महर्जनको फोटो राखी कित्तै नागरिकता प्रमाणपत्र बनाई मालपोत कार्यालय काठमाडौंबाट उक्त जाग्गा चितवन शिव नगर भै का.न.पा.वडा नं. १४ बल्खु बस्ने श्रीमती

मनकुमारी गुरुङ्ग पर्वत आरथर बाड नं. ३ घर भै ऐ बस्ने गंगा गुरुङ्ग १ र स्याङ्जा कोल बराह घर भै ऐ बस्ने जीतबहादुर गुरुङ्ग समेत भएको रु.५,१२,५००। मा विक्री समेत गरेका नागरिकता प्रमाणपत्र समेत कित्ते मुद्दामा श्रीमती मनकुमारी गुरुङ्गको मिति २०४८।२।२८ गतेको किरानी जाहेरी दरखास्त सोही २८ गते जि.प्र.का. काठमाडौंमा पर्न आएको सम्बन्धमा मिति २०४८।२।२९ गते धवचा भन्ने जीतबहादुर महर्जन पक्राउमा परी सोही दिन का.जि. अदालतबाट हिरासतमा राख्ने अनुमती समेत पाइएको र तयुचा भन्ने नन्दबहादुर महर्जन मिति २०४८।२।३० गते पक्राउमा परी ऐ ३१ गते का.जि.अदालतबाट हिरासतमा राख्न अनुमति पाई जि.प्र.का. काठमाडौंले हिरासतमा राखी नागरिकता प्रमाणपत्र समेत लिई कित्ते गरे भन्ने मुद्दाको अनुसन्धान कारवाही भई रहेको हुँदा निज नन्दबहादुर महर्जनलाई २०४८।१।८ गते देखि थुनामा राखेको नभई मिति २०४८।२।३० गते देखि उक्त मुद्दा सम्बन्धमा का.जि.अदालतको आदेश बमोजिम जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंमा थुनामा राखिएको भन्ने बुझिएको व्यहोरा जाहेर गरिएको छ, भन्ने मध्य क्षेत्र प्रहरी कार्यालयबाट प्रतिवेदन पेश हुन आएको ।

निवेदकको थुनामा राख्ने सम्बन्धमा कुनै आदेश छ, छैन भए प्रतिलिपी मगाउने भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०४८।३।२४ मा आदेश भएकोमा अनुसन्धानको कार्य बाँकी रहेको देखिंदा पहिला पटक ५ दिनको म्याद दिएको भन्ने म्यादथपको पुर्जी सम्म का.जि.अ.बाट प्राप्त हुन आएको ।

नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदक तर्फबाट बहसको लागि उपस्थित हुनु भएको विद्वान् अधिवक्ता श्री राजी विष्टले मेरो पक्षलाई बिना पुर्जी पक्राउ गरी लगी घर परिवारका सदस्यहरुलाई समेत भेटघाट समेत गर्न नदिई कुनै कसुरै नभई बिना आधार प्रमाण बेगर असंवैधानिक तवरबाट बन्दी बनाइएको छ । संविधानद्वारा प्रदत्त हक हनन हुन गएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी अविलम्ब थुनाबाट मेरो पक्षलाई मुक्त गराई पाऊ भन्ने र प्रत्यर्थी कार्यालयको तर्फबाट बहसको लागि उपस्थित हुन भएको विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री श्यामबहादुर प्रधानले रिट निवेदकलाई २०४८।१।८ गते देखि हिरासतमा राखेको नभै नागरिकता कित्ते गरी जग्गा बेच विखन गरेको मुद्दामा अनुसन्धाको सिलसिलामा कानून बमोजिम २०४८।२।३० गते पक्राउ परी ऐ. ३१ गतेका दिन का.जि.अदालतबाट हिरासतमा राख्न अनुमती पाई जि.प्र.का. काठमाडौंमा हिरासतमा राखिएको हुँदा र कानून बमोजिम थुनामा राखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन रिट निवेदन खारेज गरिनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस जिकिर समेत सुनियो ।

प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदकको निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा २०४८ वैशाख ८ गते विहान ९ बजे प्रत्यर्थी मध्यको जि.प्र.का. काठमाडौंबाट खटिई आएको बताउने २ जना प्रहरी मेरो पतिलाई घर आगनमा कुटपिट गरी जि.प्र.का हनुमानढोकामा ल्याई खानपिन समेत नदिई प्रहरी हिरासतमा राखेका छन् पक्राउ भएको २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई थुनामा राख्नुपर्नेमा कुनै पनि काम कारवाही जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट नहुँदा मेरो पतिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण हुन गएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउ भन्ने रिट निवेदनको मुख्य जिकिर भएकोमा यस अदालतबाट भएको कारवाही स्वरुप मध्ये क्षेत्र प्रहरी कार्यालयलाई बुझ्दा निज निवेदक तयुचा भन्ने नन्दबहादुर महर्जन मिति २०४८।२।३० गते पक्राउमा परी ऐ. ३१ गते का.जि.अ.बाट हिरासतमा राख्न अनुमति पाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले हिरासतमा राखी नागरिकता प्रमाणपत्र समेत लिई कित्ते गरे भन्ने मुद्दाको अनुसन्धान कारवाही भई रहेको हुँदा निज नन्दबहादुर महर्जन २०४८।१।८ मा थुनामा राखेको नभई २०४८।२।३० देखि उक्त मुद्दा सम्बन्धमा काठमाडौं

जिल्ला अदालतको आदेश बमोजिम जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा थुनामा राखेको भन्ने लेखिआएको देखिन्छ ।

निवेदक तर्फबाट आजै यस इजलासमा प्रेषित गरिएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश हेर्दा निवेदक नन्दबहादुर नागरिकता कित्ते गरी अर्काको नामको जग्गा राजीनामा पास गरेको कित्ते मुद्दामा पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई रु. ५,१२,५००। नगद वा कानून बमोजिमको जेथाजमानी दिई पुर्पक्षको लागि धरौट तारेखमा राख्न नसके थुनामै राख्ने भन्ने मिति २०४८।३।२५ मा आदेश भएको पाइन्छ ।

पक्राउ भएको २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष निवेदकलाई उपस्थित नगराई थुनामा राखियो भन्ने निवेदकको रिट निवेदन जिकिर भए पनि सो को पुष्टि हुन आएको पाइन्छ । निवेदक मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमति बेगर थुनामा रहेको नदेखिई नागरिकता प्रमणपत्र कित्ते गरे भन्ने मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट हिरासतमा राख्ने अनुमति पाई निवेदक जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा थुनामा रहेको र मिति २०४८।३।२५ गतेप्रहरी प्रतिवेदन दायर भै सोही दिन उक्त अदालतबाट रु. ५,१२,५००। नगद वा कानून बमोजिमको जेथाजमानी दिए पुर्पक्षको लागि तारेखमा राख्ने र नसके थुनामा राख्ने भन्ने आदेश भै रु.५,१२,५००। दिन नसकेको कारणबाट पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको पाइन्छ । काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रहरी प्रतिवेदन दायर भई मुद्दा चली सो मुद्दामा निवेदकको वयान भई धरौटी दिन नसकेको कारणबाट पुर्पक्षको लागि निवेदक थुनामा रहेको देखिंदा निवेदक नन्दबहादुर महर्जन गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.मोहनप्रसाद शर्मा

इति सम्बत २०४८ साल आश्विन २१ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्रकेशरी बाँस्तोला
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाभी
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. १३८०
आदेश मिति: २०४८।७।२४।१
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : का.जि.का.न.पा.वार्ड नं. ५ मालिगाउ बस्ने रक्षा सिंहको हकमा भारती सिंह

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय, वीरगंज पर्सा समेत

- विवाह भै लग्ने स्वास्नी भई रहे बसेको भन्ने कुरा देखिन आई संलग्न विवाह दर्ता प्रमाण पत्र र नागरिकताको प्रमाण पत्रको फोटो प्रतिलिपीबाट प्रष्ट भएको अवस्थामा र विवाह भएको भन्ने लिखित जवाफको व्यहोरालाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्सामा चढाएको निवेदनमा आमाले हनुमानढोकामा दिएको जाहेरी बदर गरिपाऊँ भन्ने दर्खास्त व्यहोराले पनि समर्थन गरेको देखिदा नारायणलाल श्रेष्ठ ससुरा, गोपाल श्रेष्ठ, जेठाजु र मनोज श्रेष्ठकी पत्नी भई रक्षा सिंह रहे बसेको कुरा देखिन आउँदा निवेदिकालाई अपहरण गरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

न्या. गजेन्द्रकेशरी बाँस्तोला: नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त जिकिर यस प्रकार रहेछ :

मेरी छोरी २०३२ सालमा जन्म भएको वर्ष १५ की नावालिका रक्षा सिंह टंगाल विद्यालयमा ६ कक्षामा पढिरहेकीलाई २०४७ साल माघ २३ गते विहान डेराबाट निस्केकी नफर्केपछि खोज तलास गर्दा फेला परिन सुत्ने कोठामा चिटी भेटाई हेर्दा मनोज श्रेष्ठ भन्ने व्यक्तिले सावित्री लामालाई लेखेको चिटीमा रक्षा सिंहको नाम भएकोले अनुसन्धान कारवाही गरिपाऊँ भन्ने प्रहरी कार्यालय कमलपोखरी, प्रहरी नायव निरीक्षक हनुमानढोकामा जाहेरी गरेकी छु । मेरो नावालिका छोरीलाई वीरगंज विर्ता बजार बस्ने मनोज श्रेष्ठले काठमाडौँबाट अपहरण गरी लगेको सम्बन्धित प्रहरी कार्यलयमा खोजतलास गरी पाउन कारवाही चलाई रहेकी छु, नारायण लाल श्रेष्ठका परिवारले हालसम्म बेपत्ता पारेका छन् । खोज जाँदा कहिले कहाँ छ कहिले कहाँ छ भनी निराधार जवाफ दिएकोले रनभुल्लमा परिरहेकी छु । विवाह नै भएको भए पनि कानूनले मान्यता पाउनसक्दैन । वीरगंजमा प्रहरीले पहिले नै तयार पारिरहेको कागजमा सहीछाप गराए के

व्यहोरा थियो मलाई थाहा थिएन । विभिन्न निकायमा कारवाही जारी राखेकी छु । समय गुज्रदै जाँदा छोरीले गर्भधारण समेत गर्नसक्ने सम्भावना हुँदा कसले कुन अवस्थामा बन्दी बनाई राखेको छ, बन्दी बनाएकी छोरी समेत लिई हाजिर हुन आउन भनी परमादेश सहित बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी पाऊ भन्ने रिट निवेदन जिकिर । यसमा विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधि नाघे पछि, नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

रिट निवेदिकाको निवेदन परेकोले मनोज श्रेष्ठलाई उपस्थित गराउन भाजुरत्न प्रा.लि. मा पत्र पठाउँदा विदामा बसेको भन्ने जवाफ आएको र फेला परे पछि कानून बमोजिम हुने नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने जि.प्र.का.धनुषाको लिखित जवाफ ।

मनोज श्रेष्ठ र रक्षा सिंहले हिन्दु परम्परा अनुसार विवाह गरेकोमा भारती सिंहको मञ्जुर भएको कागजको फोटोकपी यस कार्यालयमा पेश भएको र मनोज श्रेष्ठका दाजु र स्थानीय व्यक्तिको रोहवरमा हामीले राजी खुशी विवाह गरेका हौं भनेको र निज भारती सिंहकै रोहवरमा रक्षा सिंह र मनोज श्रेष्ठ आफ्नो घरतर्फ गएका हुन प्रहरीले पहिले नै तयार पारेको कागजात सही गराएको भन्ने कुरा भुटा हो । रक्षा सिंहलाई यस कार्यालयले थुनछेक गरेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने जि.प्र.का.पर्साको लिखित जवाफ ।

म मनोज र रक्षा सिंहको बीच प्रेम भएकोले दुवै जनाले एक अर्काको जीवन साथी भई बस्ने उद्देश्यले २०४७१०।२३ मा दक्षिणकाली मन्दिरमा गई विवाह गरेको हो । हामीसँग सासुको बीच बीचमा टेलीफोनमा कुरा समेत हुने गर्दथ्यो । मेरो आमा कोमलकुमारी शाहले हनुमानढोकामा दिएको उजुरी बदर गरिपाऊँ भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्सामा निवेदन दिनु भएको छ । भारती सिंहको छोरीलाई अपहरण गरी नलगेको राजीखुसीसँग विवाह गरेकोले जनकपुरधाम पञ्जिकाधिकारीको कार्यालयबाट प्रमाणपत्र लिई जिल्ला प्रशासन कार्यालय पर्साबाट नागरिकताको प्रमाणपत्र समेत लिईसकेकी छन् । मेरो सासु भारती सिंह वीरगंज आई हामीलाई भेट्ने मबाट रु. १०००। लगी सो को चेक आउदैन भनी पत्र पठाउनु भएको थियो भेटघाट भएन भन्ने भुट्टा कुरा लेखेको हो । हामीले रक्षा सिंहलाई अपहरण नगरेको र बन्दी समेत नवनाएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने नारायणलाल श्रेष्ठ समेतको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको फाइल अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सुनिलचन्द्र पौडेलले मेरो पक्षलाई विपक्षीहरूले भगाई लगेको र जि.प्र.का. पर्सामा कागज समेत गराएको छ । मनोज र रक्षाको विवाह भएको भन्ने कथन छ । विपक्षीले रक्षा सिंहलाई भेटघाट गर्नसम्म नदिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी हुनुपर्छ भन्ने र विपक्षी जि.प्र.का. तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले रक्षा सिंहलाई प्रहरी हिरासतमा लिएको छैन निजले मनोज भन्ने केटासँग विवाह गरी गएको भन्ने कुरा लिखित जवाफबाट देखिन्छ । प्रहरीले रक्षा सिंहलाई हिरासतमा नलिएको हुँदा प्रस्तुत रिट खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनपर्ने नपर्ने के हो सो को निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मेरी नावालिका छोरीलाई २०४७१०।२३ गते मनोज श्रेष्ठले अपहरण गरी लगेको र जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्सामा के कस्तो कागज गराए व्यहोरा थाहा भएन । छोरी रक्षा सिंहलाई समेत हाजिर हुन आउनु भन्ने आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर भएको पाइन्छ । जिल्ला प्र.का.बाट रक्षा सिंहलाई गैरकानूनी हिरासतमा नराखेको र थुनछेक नगरेको, कागज

गराएको छैन भन्ने र मनोज र रक्षा सिंहले दक्षिणकाली मन्दिरमा गई विवाह गरी विवाहको प्रमाणपत्र समेत लिई सकेको भन्ने लिखित जवाफ भएको देखिन्छ ।

विपक्षी मध्येका धनुषा तथा पर्सा जिल्ला प्रहरी कार्यालयले निवेदिकाको छोरी रक्षा सिंहलाई अपहरण गरी गैर कानून तरिकाबाट थुनामा राखेको भन्ने कुरा निवेदिकाले दिएको निवेदन पत्र र लिखित जवाफबाट देखिन आएन । नारायणलाल श्रेष्ठको छोरा मनोज श्रेष्ठसँग रक्षा सिंहको विवाह भै लग्ने स्वास्नी भई रहे बसेको भन्ने कुरा लिखित जवाफबाट देखिन आई संलग्न विवाह दर्ता प्रमाण पत्र र रक्षा सिंहको नागरिकताको प्रमाण पत्रको फोटो प्रतिलिपीबाट प्रष्ट भएको छ । दक्षिणकाली मन्दिरमा मनोज श्रेष्ठसँग रक्षा सिंहको विवाह भएको भन्ने लिखित जवाफको व्यहोरालाई रक्षा सिंहकी आमा भारती सिंहले जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्सामा चढाउको निवेदनमा आमा कोमल कुमारी शाहले हनुमानढोकामा दिएको जाहेरी बदर गरिपाऊँ भन्ने २०४७।१।१५ को दर्खास्त व्यहोरकाले पनि समर्थन गरेको देखिन्छ । नारायणलाल श्रेष्ठ ससुरा, गोपाल श्रेष्ठ, जेठाजु र मनोज श्रेष्ठकी पत्नी भई रक्षा सिंह रहे बसेको कुरा देखिन आयो । तसर्थ निवेदिकालाई अपहरण गरी गैरकानूनी रुपमा थुनामा राखेको भन्न मिलेन । निवेदिकाको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन जिकिर पुग्नसक्दैन रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. कृष्णजंग रायमाझी

इति सम्बत २०४८ साल कार्तिक २४गते रोज १ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. १६३८
आदेश मिति: २०४८।८।२९।१

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतका आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ ।

निवेदक : सोमालिया निवासी पासपोर्ट नं. ०१३७०८२ को हाल जिल्ला कार्यालय, कारागार सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा रहेकी फादुमो अलि अहमदका हकमा का.जि.का.न.पा. वडा नं. ३२ डिल्लीबजार बस्ने दिपककुमार बुढाथोकी ।

विरुद्ध

विपक्षी : त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालय काठमाडौं समेत

- निवेदिकाले आफ्नो शरिरको भित्री भागमा ब्रेसियर र अण्डरबीयरमा कालो टेपले बेरेर सुन राखेको बरामद भएको भन्ने भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफ र बरामदी मुचुल्का समेतबाट स्पष्ट भएको अवस्थामा यसरी सुन लुकाई छिपाई ल्याएको निवेदिकाको कार्य भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २(ठ) बमोजिम चोरी पैठारीको परिभाषा भित्र पर्ने देखिन आएकोले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८) (क) को अभियोग लगाएको मिलेकै देखिने ।

आदेश

○ न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गत दर्ता भई निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

म निवेदिकालाई भन्सार चोरी पैठारी मुद्दामा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को (क) बमोजिमको अभियोग अन्तर्गत मुद्दा चलाई हाल मुद्दाको पुर्पक्षको सिलसिलामा थुनामा राखिएको कुरा मेरो कानून व्यवसायीले २०४८।३।२५ मा नक्कल सारी लिएपछि निजले मसँग एकै मुद्दाका सिलसिलामा सदर खोरमा थुनामा रहेकी हामी अलि महमदलाई बताए पछि निजले मलाई बताउँदा ज्ञात हुन आयो । म सन् १९९१ अप्रिल २७ तारेखकमा दिन अर्थात मिति २०४८।१।१४ गते थाई इन्टरनेशनल विमान सेवाको बैकक काठमाडौं उडान सेवाबाट काठमाडौं आएकी हुँ । सोमालियमा भएको अशान्त स्थितिको कारणले म

विदेशिन बाध्य भएकी र सोमालियाको मुद्राको मूल्य अमेरिकी डलरको तुलनामा ज्यादै नै कम भई मौद्रिक सम्पति या त बैकमा जम्मा गर्नुपर्ने या त सुनमा परिवर्तन गर्नुपर्ने भई आफ्नो व्यक्तिगत सम्पतिलाई सुरक्षित रूपमा आफैसँग राख्नका लागि सुनमा परिवर्तन गरी सोही सुन लिई नेपाल आउदा विपक्षी नं. १ द्वारा जफत गरिएको हो । म सोमालियन भाषा भन्दा अरु भाषा नजान्ने र प्रज्ञापन पत्र अंग्रेजी भाषामा उपलब्ध गराइएकोले सो भर्ने असमर्थता जाहेर गरी आफूसँग भएको सुन ३ किलो २० ग्राम र अमेरिकी डलर १२०० समेत देखाएको र स्वयं विपक्षी नं. १ का कर्मचारीद्वारा प्रज्ञापन पत्र भरी मलाई सही गर्न लगाएबाट मैले देखाएका सामानको वास्तविक विवरण उल्लेख भएको भन्ने विश्वासमा परे । मैले भन्सार ऐन, २०१९ एवं आर्थिक ऐन, २०४४ बमोजिम लाग्ने भन्सार महसुल तीरी उक्त सुन ल्याउने उद्देश्यले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ५ बमोजिमको दायित्व पूरा गरेकी हुँ । विपक्षीले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २१, मुलुकी ऐन अ.बं. को १२१ नं. एवं नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(५) को प्रकृयाको पालना नगरी मलाई थुनामा राखी मेरो वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गर्न मिल्ने होइन । मलाई नेपाली भाषामा लेखिएको बयान कागजमा सहीछाप गराएबाट सो कागजमा लागेको मेरो सही स्वेच्छा विपरीत मात्र नभई मलाई प्रतिवाद गर्न समेत अप्ठ्यारो पार्ने बदनियत भएको प्रष्ट छ । म उपर लगाइएको अभियोगको कुनै जानकारी मैले बुझ्ने गरी हालसम्म पनि मलाई उपलब्ध गराइएको छैन ।

यसर्थ उचित प्रकृयाको अभावमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको प्रतिकूल विपक्षीहरूद्वारा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(१), १४(१), १४(५), भन्सार ऐन २०१९ को दफा २६ अ.बं. १२१ नं. समेतको प्रतिकूल मेरो वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो वैयक्तिक स्वतन्त्रताको संरक्षण गरिपाऊ भन्ने समेत रिट निवदेन ।

विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघे पछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४८।४।८ को आदेश ।

मिति २०४८।१।१४ गतेका दिन थाई इन्टरनेशनल एअरलाइन्सको फ्लाईट नं. टि.जि.३११ बैकक काठमाडौं उडानबाट काठमाडौं आएको सोमालिया निवासी पासपोर्ट नं ए.०१२३७०८२ को फादुमो अलि अहमदको भन्सार आगमन कक्षमा शंका लागि शरिर चेक गर्दा ब्रेसियर भित्र कालो टेपले बेरिएको र थैली भित्र लुकाई राखेको २ प्याकेट र अण्डरवीयर भित्र कालो टेपले बेरिई लुकाई राकेको १ प्याकेट समेत फेला पारी खोली हेर्दा जम्मा सुन टुक्रा २५ का तौल ३०२०(० (तीन किलो बीस ग्राम) हुन आएको भन्ने वरामदी मुचुल्का र चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले लुकाई छिपाई ल्याएको उल्लिखित सुन सहित अभियुक्तलाई भन्सार ऐन बमोजिम कारवाहीको लागि पेश गरेको प्रतिवेदन प्राप्त हुन आएकोले २०४८।१।१५ मा अभियुक्तको बयान लिंदा पक्राउ परेको सुन मेरो हो, भन्सारमा घोषणा गर्नुपर्छ भन्ने थाहा थिएन, सो सुन सोमालियामा नै फिर्ता लैजाने विचार थियो भन्ने समेत व्यहोराको बयान दिएकोले पुर्पक्षका निमित्त तारेखमा राख्न अ.बं. ११८ नं.को देहाय ५ दफा बमोजिम नगद धरौट लिनु पर्ने भएकोले पछि फैसला हुँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल भन्सार ऐन, २०१९ (संशोधन सहित) को दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार हुनसक्ने विगो बापतको जरिवाना रकम रु. १५,५३,५२० र कैद बापतको रु.४५००। समेत जम्मा १५,९८,५२० धरौट माग गरिएकोमा उक्त नगद धरौट दिन सक्दिन भनी लेखी दिएकोले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १७ को उपदफा ३ अनुसार "ख" श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी हिरासमा राखी कारवाही गर्ने मिति २०४८।१।१५ को आदेशानुसार हिरासतमा रहेको हो । प्रज्ञापन पत्र जहाजमा नै यात्रुहरूलाई सम्बन्धित एअरलाइन्सहरूले उपलब्ध गराउने र यात्रुहरूले आफले घोषणा गर्नुपर्ने भए गरी दिने हुँदा भन्सारका कर्मचारीहरूले भर्ने भन्ने प्रश्न नै उठ्दैन । कुनै पनि विदेशी यात्रुले भन्सार तिरी सुन पैठारी गर्नसक्ने कानूनी प्रावधान नभएकोले भन्सार तिरी सुन ल्याउने उद्देश्यले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ५ को दायित्व

पूरा गरेको भन्न मिलेन । रिट निवेदक अङ्ग्रेजी बोल्न लेखन पढ्न जान्ने र तद अनुसार अङ्ग्रेजीमा उल्था गरी बताइएको र बुझेर नै निजले बयानमा, आदेशमा, थुनुवा पूर्जिमा अङ्ग्रेजीमा सही गर्नु भएकोछ । अतः रिट निवेदन खारेज गरिपाऊ भन्ने समेत प्रत्यर्थी त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफ ।

वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी सोमालिया निवासी फदुमा अलि अहमद समेत भएको सुन चोरी पैठारी मुद्दामा पक्राउ परेका अभियुक्तहरु त्रि.वि. भन्सार कार्यालय गौचरणको प.सं. ०४७४८ च.नं. ३६४ मिति २०४८।१।१४ को पत्र साथ थुनामा राख्न ल्याएको, त्रि.वि. भन्सार कार्यालयको च.नं. २३०४ मिति २०४८।१।१५ को पत्र अनुसार बयान लिनको लागि बुझी लगेको र वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी फदुमो अलि अहमद भएको सुन ३०२०(० (तीन किलो बीस ग्राम) भन्सार चोरी पैठारी मुद्दामा साविति भै लेखिएकोले निजलाई हुनसक्ने जरीवाना कैद बापतको नगद धरौट दिई तारेखमा राखी पुर्पक्ष गर्ने नदिए हिरासतमा राखी पुर्पक्ष गर्ने भन्ने आदेश भएकोमा धरौटी दाखिला गर्नु नसकी हिरासतमा राख्नुपर्ने भएकोले “ख” श्रेणीको सिधा खुवाई हिरासतमा राखी २३११ मिति २०४८।१।१५ को पत्र साथ बुझाउन ल्याएको हुँदा निज फदुमा अलि अहमदलाई थुनामा राखिएको व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने समेत प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय सदर खोर शाखाको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री सुरेन्द्र भण्डारी र श्री आशिक राम कार्कीले निकासी पैठारी ऐन, २०१३ अन्तर्गत सूचना प्रकाशित गरी २०४१ सालमा सुनलाई प्रतिबन्धित बनाएको हुँदा सुन निकासी पैठारीको कार्य निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ को दफा ५ अन्तर्गत निषेधित र दण्डनीय भई सोही ऐन अन्तर्गत मात्र कारवाही हुनसक्ने हो । यसरी निषेधित वा नियन्त्रित सामान, जसमा भन्सार कर तिर्न चाहेर पनि तिर्न सकिन्न भने त्यस्तो कसुरमा भन्सार चोरी निकासी पैठारी मुद्दा चल्न नसक्ने हुँदा भन्सार ऐनको दफा ३४ को (द) (क) आकर्षित हुने अवस्था छैन । यदि सुन पैठारी गर्नु कानून सङ्गत भएमा र भन्सार तिर्न सकिने वस्तु भएमा मात्र उक्त ३४(द) (क) आकर्षित हुने हो । कसैले मनाही माल वा वस्तु पैठारी गरेमा वा प्रज्ञापन पत्रमा उल्लेख नगरेमा ३४(१०) को कसुर हुन्छ । तसर्थ सुन पैठारी गरेको कार्य भन्सार तिर्न नपाइने कार्य मान्ने हो भने नि.पै.नि.ऐन अन्तर्गत अभियोग नलगाई थुनामा राख्न मिल्दैन र यदि कर तिर्न पाइने भन्ने हो भन्सार कर तिर्न पाउने अवसरबाट निवेदिकालाई बञ्चित गरी थुनामा राख्न मिल्ने होइन । आर्थिक ऐन, २०४४, २०४५, २०४६ मा पनि सङ्केत नं. ७११२, ७११३, र ७११४ अन्तर्गत सुनलाई पारेको हुनाले हाल यसलाई प्रतिबन्धित मान्ने स्थिति पनि देखिदैन । भन्सार अधिकृतलाई तत्काल कसुरदार देखिएमा थुनामा राख्ने वा जमानत लिई छाड्ने अधिकार छ, तर मुद्दामा कारवाही गर्ने निर्णय गर्ने अधिकार छैन, साथ भन्सार सम्बन्धी मुद्दामा श्री ५ को सरकार वादी हुने गरी कुनै कानूनमा व्यवस्था भएको नहुँदा श्री ५ को सरकार वादी भई मुद्दा चलनसकदैन । जसलाई श्री ५ को सरकार वादी फौजदारी मुद्दा न मान्ने हो भने पनि सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ बमोजिम प्रहरी प्रतिवेदन माग दावी विना कारवाही र पुर्पक्ष हुनसक्ने होइन । भन्सार ऐनको दफा २१(२), अ.बं. १२१ नं र संविधानको धारा १४(५) बमोजिम थुनुवा पुर्जा सम्बन्धित व्यक्तिलाई नै दिइनु पर्दछ । कारागारलाई लेखेको पत्र र सो को बोधार्थ अभियुक्तलाई दिएर संविधानको उद्देश्य पूरा हुँदैन बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्ति दिलाइनु पर्छ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

वादी श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री खगेन्द्र बस्नेतले निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ को दफा ३ बमोजिम नेपाल राजपत्र भाग ३, २०४१ श्रावण १ गतेको अतिरिक्ताङ्क (घ) खण्ड ३४ मा वाणिज्य मन्त्रालयबाट सूचना प्रकाशित गरी सुनलाई पूर्ण प्रतिबन्ध लगाएको छ र सो सूचना कायमै छ । नेपाल राजपत्र, २०४७ वैशाख २७ अतिरिक्ताङ्क घ, खण्ड ४० मा प्रकाशित अर्थ

मन्त्रालयको सूचना बमोजिम नेपालीले मात्र सुन ल्याउन पाउने, विदेशीलाई उक्त नियम लागू हुँदैन । तसर्थ उक्त नियममा उल्लेख भएका नेपाली बाहेक अरुको निमित्त सुन पूर्णतया प्रतिबन्धित वस्तु भएको हुनाले रिट निवेदनको माग बमोजिम रिट जारी हुनपर्ने होइन भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

यसमा रिट निवेदिकाका गैर कानून नी थुनामा रहेको हो होइन, रिट निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्छ मिल्दैन सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

निर्णय तर्फ हेर्दा यसमा रिट निवेदिका सोमालिया निवासी पासपोर्ट नं. ०१३७०८२ को फदुमा अलि अहमद मिति २०४८।१।१४ गते थाई इन्टरनेशनल विमान सेवाको बैकक काठमाडौँ उडान सेवाबाट काठमाडौँ आउँदा निजको साथमा ३ किलो बीस ग्राम सुन बरामद भई भन्सार चोरी पैठारी मुद्दामा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८)(क) बमोजिम मुद्दा चलाई पुर्पक्षको सिलसिलामा थुनामा परेकी रहिछन् । निवेदिकाले उक्त सुन प्रज्ञापन पत्रमा भर्न लगाएको र अङ्ग्रेजी र नेपाली भाषा समेत नजान्ने हुनाले भन्सारका कर्मचारीहरूले नै प्रज्ञापन पत्र भरेको र भन्सार तिर्ने मनसायले नै ल्याएको भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर देखिन्छ । निवेदिका फदुमा अलि अहमदको भन्सार आगमन कक्षमा शंका लागि शरिर चेक गर्दा ब्रेसियर भित्र कालो टेपले बेरिएको र थैली भित्र लुकाई राखेको २ प्याकेट समेत फेला पारी खोली हेर्दा २५ टुक्रा सुनको तौल ३ किलो २० ग्राम हुन आएकोले पक्राउ भएको र पुर्पक्षको लागि तारेखमा राख्न भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८)(क) अनुसार हुनसक्ने जरिवाना र कैद वापतको नगद धरौट दिन नसकेकोले पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको भन्ने त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिन आएको छ ।

रिट निवेदिका फदुमा अलि अहमदबाट सुन बरामद भएकोमा यहाँ विवाद देखिएन । निवेदिकाले आफुले साथमा सुन ल्याएको स्वीकार्दै भन्सार तिर्ने मनसाय व्यक्त गरेका छन् भन्ने प्रत्यर्थीको लिखित जवाफ तथा श्री ५ को सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह न्यायाधिवक्ताको बहस जिकिरबाट सुन भन्सार तीरेर पनि विदेशीले ल्याउन पाउने वस्तु होइन भन्ने देखिन्छ । यस सन्दर्भमा निकसी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ को दफा ३ ले श्री ५ को सरकारले सूचीत आदेशद्वारा निकारी पैठारीमा मनाही वा नियन्त्रण गर्नसक्ने गरी अधिकार दिएको छ । सोही अधिकार अन्तर्गत श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्र खण्ड ३४, २०४१ साल श्रावण १ गते अतिरिक्ताङ्क १९(घ) मा सूचना प्रकाशित गरी भारी, भिटी गुण्टा नियममा परेका बाहेक समुन्द्र पारबाट सुन पैठारी गर्न पूर्ण रुपमा बन्देज लगाएको देखिन्छ । हालसम्मका उक्त सूचनालाई खारेज गर्ने गरी वा त्यसको प्रतिकूल कुनै सूचना भनिएको अर्थात निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ अन्तर्गत सुन पैठारी गर्न नियन्त्रण लगाएको कुरामा निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीहरू पनि सहमत नै रहेको देखिँदा सुन निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ अन्तर्गत नियन्त्रित वस्तु भित्र परेको देखिन आयो ।

निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ अन्तर्गत कारवाही चलाउनु पर्नेमा भन्सार ऐन अन्तर्गत कारवाही चलाएको मिलेको छैन भन्ने रिट निवेदन जिकिर र बहस बुंदामा सम्बन्धमा हेर्दा यसमा रिट निवेदिका फदुमा अलि अहमदलाई भन्सार ऐन, २०१९ कोदफा ३४ (८) (क) अन्तर्गत सुन चोरी पैठारीको अभियोग लगाई कारवाही चलाएकोमा विवाद देखिएन । सुन पैठारी गर्न नियन्त्रण लगाइएको वस्तु हो भन्ने माथि उल्लेख गरी सकिएको छ । भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ (८)(क) मा चोरी निकासी वा पैठारी गरेकोमा दण्ड सजायको व्यवस्था गरिएको छ । चोरी निकारी वा चोरी पैठारी भन्नाले कस्तो कार्यलाई बुझाउछ भनी हेर्दा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २(ठ) मा चोरी निकासी वा पैठारी भन्नाले माल वस्तु निकासी वा पैठारी गर्दा तिर्नु पर्ने भन्सार महसुल नतिरी वाबाटो छली वा लुकाई छिपाई ल्याएको लगेको

काम सम्भन्नु पर्छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । यस परिभाषाबाट चोरी निकासी वा पैठारीका कार्यालाई तीन किसिमको वर्गीकरण गरेको देखिन्छ । पहिलो भन्सार महसुल नतिरी लगेको, दोश्रोबाटो छली लगेको र तेश्रो लुकाई छिपाई ल्याएको । प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदिकाको साथमा सुन रुहेकोमा विवाद छैन । सुन ल्याएको घोषणा गरेको भन्ने रिट निवेदिकाको जिकिर छ भने निवेदिकाले सुन लुकाएर ल्याएको हुनाले सुन चोरी पैठारीमा मुद्दा चलाइएको भन्ने भिन्नुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफ देखिन्छ । निवेदिकाबाट कस्तो अवस्थामा सुन बरामद भएको रहेछ भनी हेर्दा निवेदिकाले आफ्नो शरिरको भित्री भागमा ब्रेसियर र अण्डरबीयरमा कालो टेपले बेरेर सुन राखेको बरामद भएको भन्ने भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफ र बरामदी मुचुल्का समेतबाट स्पष्ट रहेकोछ । यसरी सुन लुकाई छिपाई ल्याएको निवेदिकाको कार्य भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २ (ठ) बमोजिम चोरी पैठारीको परिभाषा भित्र पर्ने देखिन आएको छ अतः भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८) (क) को अभियोग लगाएको मिलेन भन्ने विद्वान अधिवक्ताको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन । यस सम्बन्धमा प्रस्तुत रिट निवेदनमा जस्तै प्रश्न उपस्थित भएको २०४४ सालको रिट नं. २५४८ निवेदन प्रकाशप्रसाद शर्मा विरुद्ध राजस्व न्यायाधिकरण काठमाडौं समेत भएको उत्प्रेषणको रिट निवेदनमा चोरी पैठारी गरेको भने मुद्दा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४, ८(क) अनुसार सजाय हुने मुद्दा शुरु कारवाही किनारा गर्न भन्सार कार्यालयलाई र सो उपर पुनरावदेन सुन्ने राजस्व न्यायाधिकरणलाई कानूनद्वारा अधिकार दिएकै देखिने भन्ने सिद्धान्त (ने.का.प २०४५, अंक ६ पृ.५६७) प्रतिपादित भइरहेको देखिन्छ ।

उपरोक्त बमोजिम रिट निवेदिका फदुमा अलि अहमदले सुन लुकाई छिपाई ल्याएको अवस्थामा पक्राउ परी सुन चोरी पैठारी गरेको अभियोगमा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८)(क) अन्तर्गत कारवाही चली पुर्पक्षको लागि अधिकार प्राप्त अधिकारी भन्सार अधिकृतको आदेशबाट थुनामा रहेको देखिन आएको हुनाले निवेदक गैरकानूनी तवरले थुनामा रहेको भन्न मिल्ने नदेखिँदा रिट निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

इति सम्बत २०४८ साल मार्ग २९ गते रोज १ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
सम्बत् २०४८ सालको रिट नं. १५२२
आदेश मिति: २०४८।१।१२
विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : सदरखोर शाखामा थुनामा रहेका युक्तबहादुर गुरुङ

विरुद्ध

विपक्षी : राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौं समेत

- अख्तियारप्राप्त निकायबाट भए गरेको निर्णयको औचित्यभित्र प्रवेश गरी निर्णय ठीक र बेठीक के हो ? त्यससम्बन्धमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनबाट विचार गर्न नमिल्ने ।
- सुन चोरी पैठारी गरी पठाएको भन्ने कसुरमा निवेदक उपर हडकड न्यायालयबाट सजाय भएको भन्ने आधिकारीक रुपमा पुष्टि हुन नसकेको स्थितिमा हडकडमा सजाय पाइसकेको अपराधमा नेपालमा सजाय हुन गएको एउटै मुद्दामा दुईपटक सजाय भएको भन्ने निवेदक जिकिर खम्बिर हुनसकेको नदेखिने ।

आदेश

○ न्या. सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८, सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०२१ को नियम ४७ बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत विषयको संक्षिप्त तथ्य, जिकिर एवं निर्णय आदेश यसप्रकार छ ।

२. म निवेदक हडकडमा ब्रिटिस सेनामा कार्यरत रही ०४६।१।२५ गते काठमाडौं आएकोमा २०४५।२।२७ को दिन शाही नेपाल वायुसेवा निगमको विमानबाट १९४ के.जी. सुन आएको विषयमा, मलाई विशेष प्रहरी विभागबाट पक्राउ गरी भन्सार कार्यालयमा दाखिला गरियो । २०४५।२।२७ गते आएको सुन मैले हडकडमा कलाकार मुक्तानसँग लिई, ब्रिटिस मोभेन्ट क्याम्पमा ब्रिटिस कर्पोरल आर्मिटेज समक्ष मैले पुऱ्याई दिएको भनी मेरो इच्छा विपरीत बयान गराइयो । सो सुन आर्मिटेजले काठमाडौं

पठाएको हो, मैले काठमाडौं पठाएको होइन, यही सुन सम्बन्धमा मलाई ब्रिटिस गोरखा हडकडमा ५ महिना कैद र रु. १,१२,०००/- हडकड डलर जरिवाना समेत गरी नोकरीबाट हटाई दिएको थियो भनी कानूनी बयान पनि गरेको थिएँ । भन्सार कार्यालय प्र. इन्द्रबहादुरसँग मिलेमतो गरी, सुन पैठारी गरेकोमा सुनको बाकस काठमाडौं पठाएको कुरामा युक्तबहादुर सावितै भएकाले निजलाई ५ वर्ष कैद र बिगो बमोजिम जरिवाना हुन्छ भनी ०४६१९०१५ मा फैसला गर्‍यो । भन्सार कार्यालयको निर्णय बदर गरिपाउँ भनी, राजस्व न्यायाधीकरण समक्ष पुनरावेदन दिएको थिएँ । यसमा युक्तबहादुर सुन पठाउने काममा संलग्न भई एजेन्टको रूपमा सुविधा लिई अपराध गरेको ठहर भै जरिवाना, कैद गरी सेवाबाट समेत निलम्बन गरेको कुरा, निजकै बयानबाट देखिन आएको, अवैध काममा संलग्न भएकोमा Double Jeopardy को सिद्धान्त लागू हुने नहुँदा निजलाई सजाय गर्नुपर्ने हुन आयो भनी मिति ०४८।४।२३ मा राजस्व न्यायाधीकरणबाट फैसला भयो ।

३. ०४५।२।२७ मा त्रि.वि.वि. भन्सार कार्यालयमा आएको सुनको सम्बन्धमा भन्सार कार्यालयमा मुद्दा दायर भएको अवस्थामा श्री ५ को सरकारले म निवेदकलाई विपक्षी बनाई मुद्दा दर्ता नगरेको अवस्थामा ०४६।१।२५ मा काठमाडौं आउँदा विशेष प्रहरी विभागले गैरकानूनी रूपले पक्राउ गरी भन्सार कार्यालयमा दाखिला गरी मलाई आजसम्म थुनामा राखिएको छ । भन्सार कार्यालयले मलाई २०४५।२।२७ मा आएको सुन हडकडमा कलाकार मुक्तानसँग लिई ब्रिटिश कर्पोरल अर्मिटेज समक्ष पुऱ्याई दिएको अभियोगमा भन्सार कार्यालय र राजस्व न्यायाधिकरणले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २ (८) बमोजिम सजाय गरेको छ । भन्सार ऐन, २०१९ ले विदेशमा भएको कार्यलाई नेपालको कानूनले सजाय गर्नमिल्दैन । भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १(२) ले यो ऐन नेपाल अधिराज्य भर लागू हुने छ मात्र भनेको छ । यसले बाह्य क्षेत्रीय प्रयोगको अधिकार दिएको छैन भने ऐनको प्रभाव क्षेत्र नेपाल अधिराज्य भित्र मात्र सीमित रहेको छ । मैले हडकडमा कलाकार मुक्तानबाट सुन ल्याई ब्रिटिश कर्पोरल अर्मिटेजलाई दिएको सम्म आरोप लगाइएको छ । हडकडमा भएको सो कार्य, भन्सार ऐन, २०१९ को अधिकारक्षेत्र भित्रको कार्य होइन, यस्तो अवस्थामा विदेशमा भएको कार्य नेपालको भन्सार ऐन, २०१९ बमोजिम सजाय गर्ने कार्य भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १ (२) को विपरीत छ ।
४. भन्सार कार्यालय र राजस्व न्यायाधिकरणले विदेशमा भएको कार्यलाई समेत नेपालको कानून बमोजिम सजाय गरेको छ । भन्सार ऐन, २०१९ मा बाह्य क्षेत्रीय प्रयोग दिइएको छैन । यस्तो अवस्थामा हडकडमा भएको कार्यलाई भन्सार ऐन बमोजिम सजाय गर्नमिल्दैन । राजस्व न्यायाधिकरणले, International Civil Aviation Organization 23 Sep. 1971 को कन्भेन्सनले जुन देशको भण्डा लागेको जहाज हो, सो जहाज अर्को देशमा गएपछि सो जहाजमा भएको अपराध पनि सोही देशको कानून बमोजिम हुने हुनाले भनी मलाई सजाय गरिएको छ । फैसलामा मैले सुन ल्याई जहाजमा राखेको सम्म भन्न सकेको छैन । हडकडमा कलाकार मुक्तानसँग सुन लिई ब्रिटिश कर्पोरल अर्मिटेज समक्ष पुऱ्याई दिएको सम्म आरोप लगाई सो कार्यमा सजाय गरेको छ । मैले हडकडमा जहाजमा सुन राख्ने काम गरेको होइन । हडकडमा कलाकार मुक्तानबाट सुन ल्याई ब्रिटिश कर्पोरल अर्मिटेजलाई दिनु भनेकोले हवाई जहाजमा राखेको होइन, हडकडको एक ठाउँबाट सुन ल्याई अर्को ठाउँमा दिनुलाई नेपालको कानून बमोजिम सजाय गर्न मिल्दैन । हडकडमा भएको कार्य सोही देशको कानून बमोजिम मात्र कारवाही र सजाय हुनसक्छ । विदेशमा ज्यान मारेको अभियोगमा मुद्दा चल्न नसक्ने भनी नजीर कायम भएको हुँदा लाग्ने नसक्ने मुद्दा लगाई मलाई गैरकानूनी रूपले थुनामा राखिएको प्रष्ट छ ।

५. मलाई हडकडमा कलाकार मुक्तानसँग सुन लिई ब्रिटिश कर्पोरल आर्मिटेज समक्ष ल्याएको अपराधमा हडकडको अदालतले सजाय गरेको व्यहोरा मैले उल्लेख गरिसकेको छु । एकपटक एउटा अपराधमा मुद्दा चलाई सजाय भएपछि पुनः सोही अपराधमा दोहोरो मुद्दा चलाउन मिल्ने हुँदैन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ को धारा १४(२) ले कुनैपनि व्यक्ति उपर अदालतमा त्यसै कसुरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न हुँदैन भनी संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । मलाई हडकडमा कलाकार मुक्तानसँग सुन लिई ब्रिटिश कर्पोरल आर्मिटेज समक्ष सुन पुऱ्याई दिएको कसुरमा मुद्दा चलाई कैद र जरिवानाको सजाय गरिसकेपछि पुनः सोही कसुरमा, तोकिएको कैद र जरिवाना भुक्तान गरी नेपाल आउँदा पक्राउ गरी, कारवाही चलाई गैरकानूनी रूपले थुनामा राखिएको छ, जो संविधानको धारा १४(२) प्रतिकूल हुन गएको छ । निवेदकले हडकडमा भ्रष्टाचारमा सजाय पाएकोले Double Jeopardy को सिद्धान्त नलाग्ने भनी राजस्व न्यायाधिकरणले निर्णय गरेको छ, सो संविधान विपरीत छ । हडकडमा र नेपालमा एउटै कार्यमा सजाय गरिएको छ, स्थानीय कानूनमा एउटै कार्यलाई छुट्टाछुट्टै मुद्दाको नामाकरण गरिएको हुनसक्छ, मुद्दाको नाम अलग गर्दैमा पटकपटक सजाय गर्न पाउने होइन । संविधानको धारा १४(२) ले मुद्दाको सङ्केत नगरी कसुरको सङ्केत गरेको छ । कसुर भनेको कार्य हो जुन कार्यमा मलाई हडकडको अदालतले सजाय गरेको थियो, सोही कार्यमा पुनः विपक्षी निकायले कारवाहीको उठान गरी सजाय गर्न, थुनामा राखिएको छ । यो गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ ।
६. म निवेदक उपर भन्सार ऐन, २०१९ आकृष्ट हुनसक्यौं । राजस्व न्यायाधिकरणले म उपर भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २(८) अन्तर्गत सजाय गरेको छ । उक्त दफाले कुनै अपराध नै कायम गरेको छैन । परिभाषा खण्डको उल्लङ्घन गरेको भनी सजाय गर्न मिल्ने हुँदैन । उक्त ऐनको दफा ३४ ले मात्र अपराध र सजायको व्यवस्था गरेको छ, अपराध र सजायको व्यवस्था नै नगरेको ऐनको दफा प्रयोग गरी, थुनामा राख्नु गैरकानूनी छ ।
७. कुनैपनि अपराध कायम गर्नको लागि स्पष्ट कानूनी व्यवस्थाको आवश्यकतापर्दछ । अनुमान र व्याख्याको आधारमा अपराध कायम गर्न मिल्दैन । तत्काल प्रचलित कानूनले सजाय नहुने कुनै काम गरे बापत कुनै व्यक्ति सजायको भागी हुने छैन भनी संविधानको धारा १४(१) मा व्यवस्था गरेको पाइन्छ । भन्सार ऐनमा, विदेशमा भएको कार्यलाई सजायको भागीदार बनाउन सक्ने कानूनी प्रावधान छैन । कानूनले अधिकार नै नभएको नदिएको विषयमा कारवाहीको उठान गरी थुनामा राख्नु अ.बं. ३५ नं. को विपरीत हुन गएको छ ।
८. म उपर श्री ५ को सरकारले सजायको माग दाबी लिई नालिश दर्ता गरेको छैन । वादी श्री ५ को सरकार भएको मुद्दामा नालेश वा प्रहरी प्रतिवेदन दर्ता नभई, विपक्षी कार्यालयले कारवाही गर्ने र थुनामा राख्ने अधिकार छैन । म उपर वादी श्री ५ को सरकारबाट सजायका माग दाबी लिइएको छैन । यसबाट म उपरको कारवाही प्राकृतिक न्याय सिद्धान्तको विपरीत हुन गएको छ ।
९. राजस्व न्यायाधिकरणले, भन्सार कार्यालयको शुरु फैसलालाई उल्टाई जरिवाना र कैदमा कमि गरी दिएपछि पनि, त्यसमा अ.बं. २०३ नं. ले थप कैद र जरिवाना गरेकोछ, जो सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको विपरीत हुन गएको, यसबाट राजस्व न्यायाधिकरणको फैसला गैरकानूनी रहे भएको प्रष्ट छ ।

१०. विदेशमा भएको कार्यलाई नेपालमा अपराध ठहर भएको छ, एउटा कसुरमा दुई पटक सजाय गरिएको छ । यसप्रकारको गैरकानूनी कार्यबाट निवेदकको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण भएकोले, बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी, अन्य जो चाहिने आज्ञा, आदेश वा पुर्जा जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर ।
११. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो । विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको आदेश ।
१२. वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी इन्द्रबहादुर गुरुङ समेत भएको सुन चोरी पैठारी मुद्दामा निवेदक युक्तबहादुर समेत भई सुन चोरी पैठारी गरेको भनी मिति २०४६।१।२६ देखि ०५।१।२५ सम्म कैद गरी जरिवाना दाखिला गरे मुलुकी ऐन दण्ड सजायको महलको ३८ (१) अनुसार (८) वर्ष अर्थात २०५१।१।२६ देखि २०५५।१।२५ सम्म कैद गर्ने बिगोको हकमा द.स. को ३८(४) अनुसार असुल उपर नभएमा फैसला अनुसार सरकारी बिगो बापत कैद गर्नुपर्ने हुनाले छुटी जानु भन्दा अगावै सूचना गर्नु भन्ने व्यहोराको भन्सार कार्यालयको मिति २०४६।१०।१७ को आदेशानुसार निवेदकलाई २०४६।१।२६ देखि यस कार्यालयमा थुनामा राखिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सदरखोर शाखा डिल्लीबजारबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।
१३. ब्रिटिश गोरखा सैनिकहरूको सुविधालाई ध्यानमा राखेर त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा भएको तत्कालीन प्रबन्ध अनुसार ब्रिटिश गोरखा ट्रान्जिट क्याम्प (B. G. T. C.)बाट अबैध सुन चोरी पैठारी गरी पास गर्न लाग्दा ९ जुन, १९८८ मा १९४.५७० कि.ग्रा. सुन समाती भन्सार कार्यालयबाट अनुसन्धान कारवाही गरी मुद्दा समेत दायर भइसकेको देखिँदा उक्त मुद्दामा संलग्न कर्मचारीको सम्बन्धमा भ्रष्टाचारमा कारवाही गर्न अनुसन्धान समेत भइरहेको छ । भन्सार कार्यालयको मिति २०४६।१०।५ को फैसला अनुसार निवेदकलाई कसुरदार ठहराई थुनामा राखिएको देखिन्छ । यस विभागबाट निवेदकको कुनै मौलिक हक हनन भएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विशेष प्रहरी विभागबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।
१४. जहाज मार्फत हडकडबाट सुन नेपाल पठाउनेलाई भन्सार ऐन, २०१९ आकर्षित हुन्छ वा हुँदैन भन्ने र नेपालको सीमाना भन्दा बाहिर अवतरण रहेको हवाई जहाजको कानूनी स्थिति कस्तो हुने हो ? यसतर्फ हेर्दा International Civil Aviation Organization को २३ सेप्टेम्बर, १९७१ को कन्भेन्सनको आर्टिकल (Article 2 (a) An aircraft is considered to be in flight at any time from the movement when all its external doors are closed following embarkation with the movement when any such doors is opened for disembarkation article (b) an aircraft is considered to be in service from the beginning of the preflight preparation of the aircraft by ground personnel or by the crew for a specific flight until twenty four hours after any landing the period of service shall in any event external for the entire period during which the aircraft is in flight as defined in paragraph (a) of this aircraft भन्ने उल्लेख भएको र उल्लिखित Convention को अनुसार कुनैपनि राष्ट्रको राष्ट्रिय ध्वजाबाहक विमानमा भए गरेको काम कारवाही सोही राष्ट्रको कानूनी परिधिभित्र पर्ने देखिन्छ । हवाई जहाजको ढोका बन्द गरेपछि हवाई जहाज उडेको सम्भन्नु पर्ने र उडेको हवाई जहाजमा भए गरेको काम कारवाही प्रति हवाई जहाज जुन

मुलुकमा दर्ता भएको छ, सोही मुलुकको कानून लागू हुने हुँदा त्यस्तो अवस्थामा भन्सार ऐन, २०१९ लागू हुने नै भयो । उक्त ऐनको दफा २(ख) मा पैठारी भन्नाले विदेशी मुलुकबाट नेपाल अधिराज्य भित्र कुनै मालसामान ल्याउने काम सम्भन्धनुपर्दछ भनी परिभाषा गरेको देखिन्छ । यस अवस्थामा विदेशी मुलुकबाट कुनै मालसामान ल्याउने पूर्वावस्थादेखि ल्याइसकेको अवस्था समेत हुने देखिन आयो । सम्बन्धित पैठारीकर्ता नै पैठारीको अवस्थामा नेपाल अधिराज्यभित्र उपस्थित रहनु पर्ने बाध्यात्मक कानूनी मान्यता रहेको देखिएन । व्यापारिक प्रक्रियामा पैठारीकर्ताले माल सामान पैठारी गर्न सो मालसामानको शुरु मुलुक (Country of origin) मा गै आफैँ खरीद गरी आफैँ सो मुलुकबाट चलान गरी पैठारी हुने मुलुक (Country of destination) मा ल्याएको अवस्थालाई मात्र पैठारी मान्नुपर्ने नभई सञ्चारको विकास भएको आधुनिक व्यापारमा, सञ्चारको माध्यमबाट गरेको व्यापारलाई समेत कारोवार (Transaction) भएको अवस्थामा पैठारी भएको नै मान्नुपर्ने हुन आएकोले, सुन सम्बन्धी अपराध नेपाल अधिराज्यको सीमा बाहिर (Extra-territorial jurisdiction) भएकोले सजाय गर्न मिल्दैन भन्न मिल्ने । युक्तबहादुर गुरुङ सुन पठाउने काममा संलग्न भई एजेन्टको रूपमा सुविधा लिएको (Prevention of bribery Ordinance) अन्तर्गत अपराध गरेको ठहर गरी हडकडको अदालतबाट १२ महिना कैद २ वर्षको लागि नोकरीबाट निलम्बन र जरिवाना समेतको सजाय ठेक भएको र सो व्यहोरा २ फेब्रुअरी, १९८९ को सजाय ठेकेको प्रमाण समेत पेश गरे सो कुरा निजको आफ्नै बयानबाट समेत खुल्न आएको, साथै सुन पास गर्ने अवैध कार्यमा संलग्न भएको प्रमाणित रूपले देखिएको हडकडमा भ्रष्टाचारको कसुरमा सजाय पाएकोले Extra-territorial doctrine को सिद्धान्त लागू हुने नदेखिएकोले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २(७) अन्तर्गतको कसुर गरेको देखिएको हडकडमा Prevention of bribery ordinance अन्तर्गत सजाय पाएको स्थिति अवस्थामा भन्सार ऐनअन्तर्गत सजाय गर्न मिल्ने नै देखिँदा यसमा Double Jeopardy पनि भन्न मिल्ने देखिएन । अतः निवेदकको कुनै मौलिक हकको हनन भएको नदेखिँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको राजस्व न्यायाधिकरणबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।

१५. निवेदकले, अवैध तरिकाले पैठारी गरी ल्याएको सुन पक्राउ परी निजलाई प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम कारवाही सजाय गरेको, सो कारवाहीको सम्बन्धमा यस सचिवालयबाट केही नगरिएकोले, निवेदक मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने नभई खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको, मन्त्रपरिषद् सचिवालयबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।
१६. वादी श्री ५ को सरकार, प्रतिवादी युक्तबहादुर गुरुङ समेत भएको सुन भन्सार चोरी पैठारी मुद्दामा यस कार्यालयको ०४६।१०।५ को फैसला अनुसार विपक्षी निवेदक समेत जवान १८ लाई बरामद भएको सुन १९४.५७० र बरामद नभएको विभिन्न मितिमा चोरी पैठारी भइसकेको सुन ७७० किलो समेत भन्सार ऐन, २०१९ (संशोधन सहित) को दफा ३४ को ८(क) अनुसार जफत गरी बरामद भएको सुन १४४.५७० को विगो बमोजिम जरिवाना र बरामद नभएको सुन ७७० किलोको विगो र विगो बमोजिम जरिवाना गरी दामासाहीले हुन आउने विगो र जरिवाना समेत जम्मा रु. ५,१३,२९,७७७।७७ जरिवाना र कैद वर्ष ५ गरी फैसला भएको, फैसला अनुसार ०४६।१।२५ देखि निवेदक थुनामा रहेको, यस कार्यालयमा फैसला उपर सम्बन्धित निकायमा पुनरावेदन गरेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको भन्सार कार्यालय काठमाडौँबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।
१७. यसरी नियमबमोजिम पेश भई आएकोमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री बालकृष्ण न्यौपानेले पक्राउमा परेको भनिएको सुन २०४५।२।२७ मा त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयमा

आइपुगेको, मेरो पक्ष युक्तबहादुर गुरुङ २०४६।१।२५ मा काठमाडौं आएको विशेष प्रहरी विभागबाट निवेदकलाई पक्राउ गरी भन्सार कार्यालयमा दाखेला गरेको, सो मितिबाट नै थुनामा राखिएको सम्बन्धमा भएको कारवाही कानून प्रतिकूल भएको भन्ने मुख्य जिकिर रहेको छ भन्नु हुँदै, भन्सार कार्यालयले २०४५।२।२७ मा काठमाडौंमा आएको सुन हडकडमा कलाकार मुक्तानसँग लिई निवेदकले ब्रिटिश कर्पोरल आर्मिटेज समक्ष पुऱ्याई दिएको भन्ने मुख्य अभियोगमा, भन्सार कार्यालय र राजस्व न्यायाधिकरणले मेरो पक्षलाई कारवाही चलाई कैदको समेत सजाय गर्ने गरेको छ, जो पूर्णतः गैरकानूनी छ, भन्नु भयो । उहाँले भन्नु भयो । विदेशमा भएको कार्यलाई नेपालको कानून भन्सार ऐन, २०१९ बमोजिम सजाय गर्न मिल्ने हुँदैन, किनकी भन्सार ऐन केवल नेपाल सरहद भित्र भएको भन्सार सम्बन्धी अपराधजन्य कार्य गर्नेलाई कारवाही र सजाय गर्न बनेको कुरा ऐनमा नै स्पष्ट उल्लेख भएको छ । यसको पुष्ट्याई उक्त ऐनको दफा १(२) को व्यवस्थाले गरेको छ । यो ऐनको प्रभावक्षेत्र केवल नेपाल अधिराज्य भित्र मात्र सीमित रहेको छ । मेरो पक्षलाई हडकडमा कलाकार मुक्तानबाट सुन ल्याई ब्रिटिश कर्पोरल आर्मिटेज लाई दिएको सम्म आरोप लगाइएको छ । यसरी हडकडमा भएको कार्यलाई नेपालको भन्सार ऐनले अपराधजन्य मानी कारवाही र सजाय गर्न कानून र न्याय सङ्गत हुँदैन । यसबाट विपक्षी कार्यालयको काम कारवाही कानूनसङ्गत छैन । कानून विपरीत भएको कारवाहीबाट मेरो पक्षलाई थुनामा राखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्दछ । निवेदक युक्तबहादुरले हडकडमा, जहाजमा सुन ल्याई राखेको भन्ने विपक्षी कार्यालयको दावी पनि छैन, हडकडमा केवल एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सुन ल्याई, दिनलाई नै नेपालको कानूनले कानून बर्जितको कार्य भनी घोषणा गर्नसक्दैन, तसर्थ मेरो पक्ष उपर लगाइएको अभियोग, गैरकानूनी छ, अभियोग प्रतिवेदन दायर गरिएको छैन, अभियोग दावी बिना नै सजाय गर्ने गरेको भन्सार कार्यालय र राजस्व न्यायाधिकरणको फैसला कानून सङ्गत छैन तसर्थ मेरो पक्षलाई थुनाबाट मुक्त गर्न बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो भने, निवेदक युक्तबहादुर कै तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सुरेन्द्र भण्डारीले प्रस्तुत मुद्दामा मूलभूत रूपमा दुई खतराको सिद्धान्त, अधिकारक्षेत्रको प्रश्न र कानूनको प्रक्रियाको प्रश्न सम्मिलित भएको छ, भन्नु हुँदै जहाँसम्म दुई खतरा (Double Jeopardy) र कानूनको प्रक्रिया (Due Process of Law) सम्बन्धमा हेर्दा जबसम्म युक्तबहादुर गुरुङले हडकडमा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सुन पुऱ्याउने कार्य गरेका छन्, त्यसलाई नेपालको कानूनले निषेधित (Prohibited) गरेको हुँदैन, तबसम्म नेपाल भन्सार कार्यालयले कारवाही र सजाय गर्ने अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुनसक्दैन । अधिकारक्षेत्र स्थापित भए पनि दुई खतराको सिद्धान्त प्रतिकूल हुन जान्छ ।

१८. व्यक्तिको अधिकारको रक्षा र संरक्षणको खातिर दुई खतराको सिद्धान्त (Double Jeopardy) प्रतिपादन भएको हो भन्नु हुँदै, उही कसुर वा उही तथ्यमा दुईपटक सजाय गर्न मिल्दैन, मुद्दाको उही कारण (Same cause of action) भएमा र त्यही तथ्यलाई लिएर कुनै पनि सक्षम अदालतले एकपटक सजाय गरिसकेको हुन्छ भने त्यस अवस्थामा यो सिद्धान्त आकर्षित हुन जान्छ, मेरो पक्ष निवेदकले हडकडको एक ठाउँबाट सैनिक अखडामा सुन पुऱ्याएको तथ्य (Cause of action), कार्य उपर सजाय पाइसकेका छन् । जब निवेदकले एउटा कार्य (Cause of action), उपर सजाय भोगिसकेका छन् भने सोही (Cause of action), कार्यलाई अर्को रंग र नाम (Nomen clature colour) दिएर निजलाई दुई पटक सजाय गर्न मिल्दैन । व्यक्तिगत स्वतन्त्रतालाई दुईपटक खतरामा पार्नबाट रोक्न नै यो सिद्धान्तको प्रतिपादन भएको हो । यस सिद्धान्तलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले पनि आत्मसाथ गरेको छ भन्नुभयो । यस आधारमा निवेदकलाई थुनामा राख्न मिल्ने नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्दछ ।

१९. अधिकारक्षेत्रको प्रयोगको सम्बन्धमा, विद्वान् अधिवक्ताले भन्नु भयो प्रत्येक राज्यलाई आफ्नो भौगोलिक क्षेत्र भित्रको आन्तरिक मामिलालाई नियमित गर्ने अधिकार (Domestic Jurisdiction) हुन्छ यसमा विवाद छैन । यसै आधारमा प्रत्येक राज्यले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्र भएको अपराध नियन्त्रण गर्न सक्षम हुन्छ । कुनै देशको नागरिकले विदेश गई कुनै अपराध गर्दछ र त्यो अपराधले दुवै देशको कानूनको उल्लङ्घन गर्दछ भने यो दुवै देशको घरेलु मामला (Domestic Jurisdiction) भित्र पर्ने हुन्छ । आफ्नो देशको नागरिकलाई यस्तोमा तबसम्म सजाय गर्न मिल्दैन । जबसम्म अपराधीलाई विदेशी राज्यले सजाय नगरी सो व्यक्तिलाई सुपुदगी (Extradition) गर्दैन प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा यस्तो हुन गएको छैन भन्नु भयो । निवेदक युक्तबहादुर हडकडमा सुन ओसारपसार गरेको कार्य त्यस बेला मात्र नेपालको कानून प्रतिकूल र कसुर (Offence) हुन जान्छ जब भन्सार ऐन, २०१९ मा सो कुरा स्पष्टरूपमा उल्लेख गरिएको हुन्छ । भन्सार ऐनमा सोअनुसारको व्यवस्थाको अभाव भएकोले, निवेदकलाई उक्त ऐनको आधारमा कारवाही र सजाय गर्न नमिल्ने हुँदा सो बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्दछ भन्नु भयो ।
२०. विपक्षी कार्यालयको प्रतिरक्षार्थ उपस्थित हुनुभएको विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी. ले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २(ख) मा पैठारीको परिभाषा गरेको, सोअनुसार विदेशी मुलुकबाट कुनै मालसामान ल्याउने पूर्वावस्थादेखि ल्याइसकेको अवस्थामा समेत बुभुत्तुपर्ने र सम्बन्धित पैठारीकर्ता नै पैठारी अवस्थामा नेपाल अधिराज्य भित्र उपस्थित रहनु पर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था देखिँदैन । हडकडमा सुन बुझी लिई जहाजमा चलान गर्ने अवस्थासम्म संलग्न रहेको, सुन चोरी पैठारी गर्ने कार्यमा कुरा मिलाई सुन पुऱ्याई दिने, युक्तबहादुर गुरुडले सुन दिने, कलाकार मुक्तान र सुन चोरी पैठारी गर्ने गराउने प्रभाकर मुक्तान हो भन्ने कुरा युक्तबहादुरको बयानबाट समेत प्रष्ट भएको हुँदा निजहरुले भन्सार ऐन, २०१९ अन्तर्गतको कसुर नगरेको होइन भन्न मिल्ने देखिन्छ । नेपाल गएको सुन निवेदकले एजेन्टको रूपमा रही पठाएको देखिन्छ ।
२१. निवेदक ब्रिटिश गोरखा हडकडमा सार्जेन्ट पदमा कार्यरत रहे भएको कुरामा विवाद देखिँदैन । नेपालमा पक्राउमा परेको सुन, हडकडबाट कागो गरी पठाउनमा निजको प्रत्यक्ष संलग्नता रहेको देखिन्छ । युक्तबहादुर गुरुडले सार्जेन्ट प्रभाकर मुक्तानको भाइ कलाकार मुक्तानसँगबाट हडकडमा लिई बाकसहरु कर्पोरल आर्मिटेजलाई लगी दिएको सो सुन भएको बाकस आर्मिटेजले काठमाडौं पठाएको स्पष्ट रहेको छ । यस्तो अवस्थामा (I.C.A.O को Article 2 1971) को आर्टिकल २(१) बाट पनि निवेदक उपर भन्सार ऐन, २०१९ लागू नहुने भन्ने जिकिर सान्दर्भिक हुँदैन । हडकडमा भ्रष्टाचारमा सजाय पाएको देखिएको सुन नै पैठारी गरेको भन्ने अभियोगबाट देखिन नआएकोले यसमा (Double Jeopardy) आकर्षित नहुने हुँदा अधिकार प्राप्त निकायबाट निवेदकलाई कारवाही चलाई सजाय गरेको देखिँदा मागबमोजिमको आदेश जारी हुन पर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी समेत भएको बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।
२२. आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन हेरी निर्णय दिन पर्ने हुन आयो । निर्णयतर्फ हेर्दा, यसमा हडकड काठमाडौं उडानमा शाही नेपाल वायुसेवाको विमानबाट अवैध रूपमा सुन चोरी पैठारी गरी ल्याएको भन्ने कुरा मिति २०४५।२।२७ को बरामदी मुचुल्काबाट देखिएको बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित परिमाणको सुन अवैध रूपबाट चोरी पैठारी गरी ल्याउने कार्यमा निवेदक युक्तबहादुर गुरुडको संलग्नता रहे भएको भन्ने कसुरमा कैद बिगो बमोजिम जरिवाना समेत हुने ठहराई निर्णय भएको निर्णय आदेश बमोजिम लागेको दण्ड जरिवाना समेतको भुक्तानी गर्न नसके बापत निवेदक थुनामा रहन गएको

मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन आएको, अख्तियार प्राप्त निकायबाट भए गरेका निर्णयको औचित्य भित्र प्रवेश गरी निर्णय ठीक बेठीक के हो ? त्यस सम्बन्धमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनबाट विचार गर्न पनि मिल्ने नदेखिनाले निवेदक कानून अनुसार नै थुनामा रहे भएको देखिन्छ ।

२३. नेपालमा सुन चोरी पैठारी गरी पठाएको भन्ने कसुरमा निवेदक उपर हडकड न्यायालयबाट सजाय भएको भन्ने आधिकारिक रूपमा पुष्टि हुन सकेको छैन । यस स्थितिमा हडकडमा सजाय पाइसकेको अपराधमा नेपालमा सजाय हुन गएको एउटै मुद्दामा दुई पटकसजाय भएको भन्ने निवेदक जिकिर खम्बिर हुनसकेको देखिन आएन । अतः अवैध रूपमा सुन चोरी पैठारी गरेको भन्ने कसुरमा अख्तियार प्राप्त निकायको निर्णयबाट लागेको दण्ड जरिवाना समेत बापत निवेदक थुनामा रहेको देखिँदा, निवेदक गैरकानूनी रूपले थुनामा रहेको देखिन नआएकोले निवेदक मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने ।
२४. तर, भन्सार कार्यालय काठमाडौंको २०४६।१०।२ को निर्णयमा केही उल्टी गरी, पुनरावेदन गरे बापत अ.बं. २०३ नं. ले थप जरिवाना र कैद दिन ३६ सजाय गर्ने गरेको राजस्व न्यायाधिकरण काठमाडौंको मिति २०४८।४।२३ को निर्णयमा, सो हद सम्म त्रुटिपूर्ण देखिँदा, सो को लगत कट्टा गर्नु भनी राजस्व न्यायाधिकरण काठमाडौंका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत सम्बन्धित कार्यालयमा पठाई दिनु र फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

इतिसम्बत् २०४८ साल पौष १ गते रोज २ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्र केशरी वाँस्तोला
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
२०४८ सालको रि. नं. १७६८
आदेश मिति :- २०४८-९-२८-१

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : लमजुङ्ग जिल्ला कुल्की गा.वि.स.वार्ड नं. ५ घर भै हाल कारागार शाखा काठमाडौं थुनामा बस्ने तिर्थ गुरुङ्ग भन्ने राजकुमार गुरुङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत ।

- पटक अभियुक्तको हकमा अड्डाले मनासिव सम्भेमा थुनामा नै राखी कारवाही गर्नसक्ने व्यवस्था समेत भएको र अ.बं. १२३ नं. बमोजिम थुनामै राखी कारवाही गर्न मनासिव वेमनासिव एकिन गरेर मात्र थुनामा राख्नुपर्नेमा सो बमोजिम गरेको नदेखिएको हुनाले प्रकृया पूरा गर्नु भनी जिल्ला अदालतको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ।

आदेश

○ न्या. गजेन्द्रकेशरी वाँस्तोला

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य तथा जिकिर यस प्रकार रहेछ ।

- बाबुराम ढकालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म भएको नकबजनी चोरी मुद्दामा मिति २०४७।२।२२ मा मलाई प्रहरीले गिरफ्तार गरी २०४७।२।२७ गते का.जि.अ.मा अभियोग पत्र दायर हुँदा अ.बं. ११८ को देहाय दफा ५(१०) नं. बमोजिम रु. १२,०००।- धरौट वा सो वापत जेथा जमानी दिएमा मुद्दाको पुर्पक्षको निम्ति तारेखमा राख्ने र दिन नसके “ख” श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी अ.बं. १२१ नं. अनुसार थुनुवा पुर्जा दिई थुनामा पठाउने आदेश भएकोले थुनामा बसेको छु । अ.बं. ११९ नं. बमोजिम अभियोग प्रमाणित भएमा अधिकतम कैदको सजाय भन्दा बढी थुनामा बस्न नपर्ने र अ.बं. १२३ नं.ले म थुनामा बसेको अवधी १ वर्ष भन्दा बढी भैसकेको अवस्थामा का.जि.अ.ले तारेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नुपर्नेमा नगरेकोले अ.बं. १७ नं. बमोजिम बागमती

अञ्चल अदालतमा निवेदन दिएकोमा शिघ्र मुद्दाको निर्णय गर्नु भन्ने आदेश भएकोमा आजसम्म किनारा नगरेकोले सर्वोच्च अदालतको शरणमा आएको छु ।

३. मुलुकी ऐन चोरीको १२१४ नं. अनुसार मुद्दाको किनारा भई म कसुरदार ठहरिएको अवस्थामा पनि ४१/२ महीनाभन्दा बढी कैद बस्नु पर्दैन । अ.बं. ११८ को देहाय (५) मा धरौट वा जेथा जवानी दिन नसकेर थुनामा बसेकोमा अ.बं. १२३ नं. ले तारेखमा राखी कारवाही गर्नुपर्नेमा सो नगरी गैरकानूनी थुनामा बसेको छु । अ.बं. ११९, १२३ र ११८(५) विपरीत थुनामा बस्नु परेकोले अन्य उपचारको अभावमा सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकार गुहार्न आएको छु । संविधानको धारा २३८ अनुसार धारा १२ विपरीत भएको मेरो मौलिक हक प्रचलन गराई पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर ।
४. यसमा के कसो भएको हो निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।
५. साधुराम ढकालको जाहेरीले चोरी मुद्दामा तिर्थ भन्ने राजकुमार गुरुङलाई २०४७२१२२ मा पक्राउ गरी अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरी म्याद भित्रै २०४७२१२७ मा का.जि.अ. समक्ष बुझाएको हो । यस कार्यालयले निवेदकको कुनै पनि हक हनन् नगरेको र का.जि.अ.को आदेशले थुनामा बसेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने बागमती अञ्चल सरकारी वकिल कार्यालय, डिल्लीबजारको लिखित जवाफ ।
६. प्रतिवादी राजकुमार गुरुङ्ग उपर जाहेरवालाको रु. २४,२२५/- चोरी गरेवापत निज उपर चोरीको १४(१) अनुसार तेश्रो पटक सजायको माग दावी लिई २०४७२१२७ मा प्रहरी प्रतिवेदन दर्ता भएकोमा यस अदालतबाट अ.बं. ११८ नं. बमोजिम थुनछेकको आदेश हुँदा अ.बं. १२८(५),(१०) बमोजिम रु. १२,०००/- नगद वा जेथा जमानी दिए तारेखमा राखी र नदिए “ख” श्रेणीको सिधा दिई थुनामा राख्ने आदेश भई नगद वा जेथा जमानी दिन नसकेकोले थुनामा राखी कारवाही भएकोमा अ.बं. १७ नं. बमोजिम बागमती अञ्चल अदालतमा निजले निवेदन दिई शिघ्र मुद्दाको किनारा लगाई दिनु भन्ने आदेश भएको र त्यस अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।
७. तिर्थ गुरुङ्ग भन्ने राजकुमार गुरुङ्ग चोरीको अभियोगमा २०४७२१२७ देखि सदर खोर शाखामा थुनामा रहेको र २०४८११३० देखि कारागार शाखामा थुनामा रहेकोले यस शाखाबाट विपक्षीको कुनै अधिकार हनन् नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरि पाउँ भन्ने कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
८. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश भएको रिट निवेदन अध्ययन गरी निवेदक भोलानाथ तिवारीले मेरो पक्ष चोरी मुद्दामा धरौट वा जेथा जमानी दिन नसकेर थुनामा बस्नु परेको हो । अ.बं. १२३ नं. अनुसार धरौट वा जमानी मागेको व्यक्तिको १ वर्षभित्र मुद्दाको किनारा नलागेमा तारेखमा राखी मुद्दाको कारवाही गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम नगरेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी हुनुपर्छ भन्ने र प्रत्यर्थी कार्यालय तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री अलि अकवर मिकरानीले नकबजनी चोरी मुद्दामा दोश्रो पटक काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४७२१२७ को आदेशले अ.बं. ११८ नं. को देहाय दफा ८ बमोजिम धरौट वा जेथा जमानी दिन नसकेर थुनामा रहेकोले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने भन्ने वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

९. निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने नपर्ने के हो ? सो को निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
१०. यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा नकबजनी चोरी मुद्दामा मिति २०४७।२।२२ मा गिरफ्तार गरी २०४७।२।२७ मा कामाण्डौ जिल्ला अदालतमा अभियोग पत्र दायर गरी सो अदालतमा आदेशानुसार धरौट र जेथाजमानी दिन नसकेको कारणबाट थुनामा रहेकोमा एक वर्ष भन्दा बढी अवधीसम्म थुनामा रहेको र मुद्दा किनारा नभएको हुँदा का.जि.अ.ले तारेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नुपर्नेमा नगरेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर भएको पाइन्छ । रिट निवेदकलाई नकबजनी चोरी मुद्दामा पुर्पक्षको लागि धरौट दिन नसकेको हुनाले काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४७।२।२७ को आदेशानुसार थुनामा राखिएकोले गैरकानूनी तवरले थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज होस् भन्ने लिखित जवाफ भएको देखिन्छ ।
११. अ.बं. ११८ नं. को देहाय दफा ५ र १० बमोजिमको धरौटी दिन नसकी निवेदक सोही नम्बरको दफा ८ बमोजिम थुनामा रहेको देखिन्छ । अ.कं. १२३ नं. बमोजिम कारवाहीको लागि थुनामा राखिएको कुनै अभियुक्तको सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारेखको मितिले एक वर्ष भित्र मुद्दाको किनारा नभएमा त्यस्तो अभियुक्तलाई अ.बं. ११८(८) बमोजिम थुनामा राखिएको भए धरौट वा जमानत केही नलिई थुनाबाट छोडी मुद्दाको कारवाही गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ । निवेदक मिति २०४७।२।२२ देखि अद्यापि थुनामा रहिरहेको फाइलबाट देखिन्छ । पटके अभियुक्तको हकमा अड्डाले मनासिव सम्भेमा थुनामा नै राखी कारवाही गर्नसक्ने व्यवस्था समेत भएको र निवेदकको हकमा अ.बं. १२३ नं. बमोजिम थुनामै राखी कारवाही गर्न मनासिव बेमनासिव यकीन गरेर मात्र थुनामा राख्नु पर्नेमा सो बमोजिम गरेको नदेखिएको हुनाले अ.बं. १२३ नं. को प्रकृया पूरा गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । विपक्षीको जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई दिनु । फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. केदारनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०४८ साल पौष २८ गते रोज १ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. १७८५
आदेश मिति: २०४८।१०।१४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : ल.पु.जि.ल.पु.न.पा.वडानं. ६ घर भै हाल नवलपरासी कारागारमा थुनामा रहेका वर्ष ३३ को सिद्धिरत्न शाक्यको हकमा बुद्धरत्न शाक्य

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री पुनरावेदन अदालत बुटवल रुपन्देही समेत

- कानूनद्वारा आफुलाई प्राप्त अधिकार अन्तर्गत मुलुकी ऐन ठगीको ५ नं. अनुसारको सजायको माग दाबी लिई दायर भएको मुद्दालाई मुलुकी ऐन प्रारम्भिक कथनको ४ नं. को व्यवस्था अनुसार त्यस्तो अपराध सम्बन्धी मुद्दामा वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ४३ अनुसार राष्ट्र बैंकको स्वीकृती लिई मुद्दा दायर गर्न सकिने स्पष्ट प्रावधान रहेकोले मुलुकी ऐन ठगीको महल अन्तर्गत मुद्दा दायर हुनसक्ने भनी लिएको जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने ।
- अ.बं. ११८(२) मा प्रयुक्त वाक्यांशलाई हेर्दा तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुने मुद्दामा मात्र पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने भन्ने नभई तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने मुद्दामा समेत पुर्पक्षको लागि थुना राख्न सकिने प्रावधान रहेको देखिएको अवस्थामा अ.बं. ११८(२) आकृष्ट हुनसक्ने ।

आदेश

○ न्या. रुद्रबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ :

रा.वा. बैंक सुनवल शाखाका प्रबन्धक श्री शम्भुप्रसाद गुप्ताको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार भएको बैंक ठगी मुद्दामा वादी श्री ५ को सरकारको तर्फबाट मेरा दाजु सिद्धिरत्न शाक्य समेतलाई प्रतिवादी बनाई नवलपरासी जिल्ला अदालतमा दायर गरेको बैंक ठगी मुद्दामा नवलपरासी जिल्ला अदालतले मलाई थुनामा राख्ने गरी गरेको आदेशको विरुद्ध तत्कालीन अञ्चल अदालत बुटवलमा निवेदन गरेकोमा पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट उक्त निवेदन उपर कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भए अनुसार मेरा दाजु गैरकानूनी थुनामा रहेको र सो को विरुद्ध सम्मानित अदालत समक्ष आउने अन्य कुनै कानूनी उपचारकोबाटो नभएकोले रिट क्षेत्रबाट न्याय माग्न आएको छु ।

मुलुकी ऐन अ.बं. ११८(२) अनुसार थुनामा राखी कारवाही गर्नको लागि तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसुरदार देखिनु पर्ने कानूनी व्यवस्था छ । उक्त बैंक ठगी मुद्दाको जाहेरीमा मेरा दाजुको नाम उल्लेख भएको छैन मेरा दाजु प्रहरी तथा अदालतमा समेत कसुर गरेमा इन्कार रहेका छन् कुनै पनि प्रतिवादी वा अन्य कुनै व्यक्तिले प्रहरी तथा अदालतमा समेत मेरो दाजु सिद्धिरत्न शाक्यलाई कसुर गरेको वा गर्न सहयोग गरेको भनी पोल समेत गर्न सकेका छैनन् । यसरी तत्काल प्राप्त कुनै पनि प्रमाणबाट मेरा दाजु कसुरदार नदेखिएको अवस्थामा मेरा दाजुलाई कानून विपरीत थुनामा राखिएको छ । मेरा दाजुलाई कसुरदार नै मान्ने हो भने पनि अ.बं. ११८ (२) अनुसार आदेश गर्न मिल्ने अवस्था छैन किनभने निज उपर लगाइएको अभियोगमा न्यायकर्ता स्वविवेक अनुसार अधिकतम ५ वर्ष सम्म कैद हुनसक्ने व्यवस्था भएको हुँदा ५ दिनमात्र पनि कैद हुनसक्छ, यस्तो अवस्थामा न्यूनतम ३ वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुने मुद्दामा मात्र प्रयोग गरिनु पर्ने उक्त अ.बं. ११८ (२) नं को प्रयोग गरी गैरकानूनी रुपमा बन्दी बनाइएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतको उपयुक्त आदेश जारी गरी मेरा दाजु सिद्धिरत्न शाक्यलाई बन्दी मुक्त गरिपाऊ भन्ने रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक ७ दिन भित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०४८।८।१० मा भएको आदेश ।

प्र. सिद्धिरत्न शाक्यले वरामद भएको औंठी समेत आफूले बनाएमा इन्कार रही बयान गरे तापनि प्र.कुलप्रसाद समेतसँग चिनजान भएकोमा सावित भै बयान गरेको र सोही तथ्यलाई प्र.कुलप्रसादले स्वीकार गरेको देखिएबाट मुलुकी ऐन अ.बं. ११८(२) को अवस्थाको विद्यमानता देखिएकोले प्र. सिद्धिरत्न शाक्य समेतलाई कानून बमोजिम पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएकोले निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुन पर्ने होइन भन्ने प्रत्यर्थी नवलपरासी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

नवलपरासी जिल्ला अदालतको आदेशले कारागार ऐन, २०१९ को दफा ४ एवम् कारागार नियमावलीको नियम ४ अनुसार यस शाखाले काम गरेको अवस्थामा अनावश्यक रुपमा विपक्षी बनाई दिएको भुटा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊ भन्ने प्रत्यर्थी कारागार शाखा नवलपरासीको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरी भएको शुरु जिल्ला अदालतको आदेश र यस अदालतको आदेश समेत कानूनका रितपूर्वकनै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालत बुटवलको लिखित जवाफ ।

यसमा शम्भुप्रसाद गुप्ताको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी सिद्धिरत्न शाक्य समेत भएको बैंक ठगी मुद्दामा प्रतिवादी सिद्धिरत्न शाक्य र कुलप्रसादको प्रहरीमा भएको कागज तथा अदालतमा

भएको वयान र प्रहरी प्रतिवेदनको प्रतिलिपी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट आदेश प्राप्त भएको ३ दिन भित्र पठाउनु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको मिति २०४८।१।२९ को आदेश ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ध्रुवलाल श्रेष्ठले मेरा पक्ष विरुद्ध जुन कथित ठगी मुद्दा चलाइएको छ त्यस मुद्दालाई श्री ५ को सरकार वादी भै चलाउन मिल्दैन किनभने २०४३।१।१९ को राजपत्रको सूचनाले कुनै कागज खडा गरी कित्ते वा ठगी गरेको मुद्दा मात्र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको अनुसूचीमा समावेश गरिएको हो । प्रस्तुत मुद्दामा त्यस्तो कुनै कागज खडा गरी ठगी गरेको भन्ने छैन । अर्को तर्फ मुलुकी ऐन प्रारम्भिक कथनको ४ नं. अनुसार सम्बन्धित विषयमा ऐनमा लेखिएको कुरा सोही ऐन बमोजिम र अन्य अवस्थामा मात्र मुलुकी ऐनका विभिन्न महल बमोजिम कारवाही चलाउनु पर्ने हुन्छ । बैंकको हानी नोक्सानी भएको अवस्थामा वाणिज्य बैंक स्वयंले मुद्दा चलाउन सक्ने स्पष्ट प्रावधान हुँदाहुँदै मुलुकी ऐन ठगीको महल अन्तर्गत श्री ५ को सरकार वादी भै चलाउन मिल्ने देखिँदैन । कानून विपरीत मेरो पक्षलाई समेत प्रतिवादी बनाई चलाइएको मुद्दा स्वतः खारेज गर्नुपर्ने थियो । सो अनुसार मुद्दा खारेज नगरी तथ्य भित्र प्रवेश गरेको अवस्थामा समेत मेरो पक्षलाई थुनामा राख्न मिल्ने देखिँदैन । मेरो पक्ष विरुद्ध किटानी जाहेरी छैन, निज प्रहरी तथा अदालतमा समेत कसुर गरेमा इन्कार छन् । अन्य कसैको वयानबाट समेत निजको कसुरमा संलग्नता देखिँदैन यसरी तत्काल प्राप्त कुनै पनि प्रमाणबाट मेरो पक्ष कसुरदार हो भनी विश्वास गर्नुपर्ने मनासिव आधार नभएको अवस्थामा मेरो पक्षलाई थुनामा राख्ने गरेको जिल्ला अदालतको आदेशमा अ.बं. ११८(२) को स्पष्ट त्रुटि देखिन्छ । मेरो पक्षलाई ठगीको ५ नं. को अभियोग लगाइएको छ जसमा न्यायकर्ताको स्वविवेक अनुसार अधिकतम ५ वर्ष सम्म कैदको सजाय हुनसक्ने प्रावधान भए अनसार मेरो पक्षलाई ५ दिनमात्र पनि कैदको सजाय हुन सक्छ यस्तो अवस्थामा न्यूनतम तीन वर्ष वा सो भन्दाबढी कैदको सजाय हुनसक्ने अवस्थामा मात्र प्रयोग गरिनु पर्ने अ.बं. ११८(२)नं. प्रयोग गरी थुनामा राख्ने गरेको शुरु जि.अ.को आदेश र सो लाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको आदेश समेत स्पष्ट त्रुटिपूर्ण हुँदा मेरो पक्षलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊ भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

प्रत्यर्धीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री नरेन्द्रकुमार श्रेष्ठले बैंकको ठगी तथा कित्ते मुद्दा स.मु.स. ऐनको अनुसूचीमा समावेश भएको हुँदा श्री ५ को सरकार वादी भै चलाउन मिल्छ सो अनुसार दायर भएको मुद्दामा अधिकार प्राप्त जिल्ला अदालतले कानून बमोजिम प्रतिवादी सिद्धिरत्न शाक्यलाई थुनामा राख्ने गरी गरेको आदेश कानून सङ्गत नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊ भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

रिट निवेदन जिकिर, विद्वान् अधिवक्ता तथा सह न्यायाधिवक्ताको बहस जिकिर समेतलाई विचार गर्दा यसमा रिट निवेदकका दाजु सिद्धिरत्न शाक्य नवलपरासी जिल्ला अदालतको आदेशले गैरकानूनी रूपमा थुनामा रहेका छु छैन भन्ने मुख्य विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा सर्व प्रथमतः रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताले रिट निवेदकलाई जुन मुद्दाको पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ उक्त मुद्दालाई श्री ५ को सरकार वादी भै चलाउन मिल्दैन भनी गर्नु भएको बहस जिकिर तर्फ विचार गर्दा २०४३ साल वैशाख १ गते खण्ड ३६ संख्या १ मा प्रकाशित नेपाल राजपत्रको सूचना अनुसार बैंकको ठगी तथा कित्ते मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनका अनुसूची १ मा तोकेको देखिन्छ । यसरी सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन को अनुसूची १ मा तोकिएको मुद्दा सोही ऐनको दफा ३

(४) अनुसार सम्बन्धित सरकारी वकिल मार्फत दाखिल भएको प्रहरी प्रतिवेदनको आधारमा श्री ५ को सरकार वादी भै चल्ने स्पष्ट प्रावधान रहेको छ । यस्तो अवस्थामा कानूनद्वारा आफुलाई प्राप्त अधिकार अन्तर्गत श्री ५ को सरकार वादी भै मुलुकी ऐन ठगीको ५ नं. अनुसारको सजायको माग दावी लिई दायर भएको मुद्दालाई मुलुकी ऐन प्रारम्भिक कथनको ४ नं. को व्यवस्था अनुसार त्यस्तो अपराध सम्बन्धी मुद्दामा वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ४३ अनुसार राष्ट्र बैंकको स्वीकृती लिई मुद्दा दायर गर्न सकिने स्पष्ट प्रावधान रहेकोले मुलुकी ऐन ठगीको महल अन्तर्गत मुद्दा दायर हुनसक्ने भनी विद्वान् अधिवक्ताले लिएको जिकिरसँग सहमत हुनसक्ने अवस्था रहेन ।

साथै मुलुकी ऐन ठगीको ५ नं. अनुसारको सजायको माग दावी लिई दायर भएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदनको विरुद्धमा अ.वं. ११८(२) को प्रयोग गर्न मिल्ने होइन भन्ने विद्वान् अधिवक्ताको जिकिर तर्फ हेर्दा मुलुकी ऐन ठगीको ५ नं. कसुरमा ५ हजारसम्म जरीवाना र पाँच वर्षसम्म कैद हुने व्यवस्था रहेको छ भने अ.वं.११८(२) मा श्री ५ को सरकार वादी भै चलेको ३ वर्ष वा सो भन्दाबढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधमा अभियुक्तलाई थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्नसक्ने प्रावधान रहेको पाइन्छ । अ.वं. ११८(२) मा प्रयुक्त उक्त वाक्यांशलाई हेर्दा तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुने मुद्दामा मात्र पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने भन्ने नभई तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने मुद्दामा समेत पुर्पक्षको लागि थुना राख्न सकिने प्रावधान रहेको देखिएकोले यस्तो अवस्थामा रिट निवेदकको हकमा अ.वं. ११८(२) आकृष्ट हुनसक्ने भन्ने विद्वान् अधिवक्ताको जिकिरसँग समेत सहमत हुन सकिने ।

अतः आफुलाई कारवाही र किनारा गर्ने अधिकारक्षेत्र भएको मुद्दामा कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकार अन्तर्गत नवलपरासी जिल्ला अदालतले निवेदकलाई कारवाहीको सिलसिलामा अ.वं. ११८(२) बमोजिम पुर्पक्षको निमित्त थुनामा राखेको र सो उपर अ.वं. १७ नं. अनुसार निवेदनबाट परेको निवेदनको आधारमा कैफियत समेत तलव गरी नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट निवेदकको हकमा भएको आदेश सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको आदेश समेत कानून सङ्गत नै देखिँदा निवेदकलाई गैरकानूनी तरिकाले थुनामा राखेको भन्ने स्थिति नदेखिएकोले माग बमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रत्यर्थीहरूको जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

इति सम्बत २०४८ साल माघ ८ गते रोज ४ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास,
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
सम्बत् २०४८ सालको रि.नं.: १५६९
आदेश मिति: २०४८।१०।२४।६

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : इटालियन नागरिक भई हाल केन्द्रीय कारागार त्रिपुरेश्वरमा बन्दी रहेको कोर्टेजियो मानिकाको हकमा मोतीराज गौतम ।

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालय समेत

- पुनरावेदनको उपचारको लागि आफूले दिनुपर्ने धरौट वा जेथा जमानी दिनुपर्ने कानूनी बाध्यतालाई उल्लिखने रिट क्षेत्रबाट प्रवेश गर्ने पक्षलाई सुविधा प्रदान गर्दै जाने हो भने धरौट वा जेथा जमानी राखेर मात्र पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी बाध्यताको कुनै अर्थ नआउने ।
- यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग कुनै कानूनद्वारा तोकिएको जेथा जमानी राख्नुपर्ने कानूनी अनिवार्यतालाई निष्कृत्य गराउनको लागि पनि होइन न त पुनरावेदनको उपचारको विकल्प रिट निवेदन हुनसक्दछ । रिट निवेदकलाई सजाय गर्ने गरेको भन्सार अधिकृतको आदेश के कस्तो तथ्यमा आधारित छ सो तथ्यले निवेदकको सम्बन्धमा के कस्ता अपराध कायम गर्छ वा गर्दैन र निकासी पैठारी ऐन, २०१३ वा भन्सार ऐन, २०१९ कुन ऐनको अपराध कायम हुन्छ भन्ने तथ्य र सबुद प्रमाणको जाँचबुझ रिट क्षेत्रबाट निरोपण गर्न नसकिने ।

आदेश

○ न्या. केदारनाथ उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट दिवेदनको संक्षिप्त विवरण निम्न प्रकार छ ।

२. म निवेदक पेशागत रूपमा इन्जिनियर समेत भएकोले एउटा शिक्षित एवं प्रतिष्ठित इटालियन पर्यटक हुँ । देश विदेश भ्रमण गर्न आफ्नो अभिरुची बमोजिम समय र कामको अनुकूलता मिलाई

प्रायः हरेक वर्ष घुम्ने सिलसिलामा गत २०१७ साल जेष्ठमा हडकड आइ पुगेको थिए । त्यहाँ घुम्ने र किनमेल गर्ने क्रममा आफ्नो मुलुक भन्दा सुनको भाउ निकै सस्तो भएकोले १० किलो ग्राम जति सुन समेत खरिद गरी स्वदेश फिर्ता जाने उद्देश्यले म बस्ने होटल प्रबन्धकसँग हवाई जहाजको टिकट बुक गरी मान्ने कुरा गर्दा निज प्रबन्धकले यति नजिक आएर नेपालको सुन्दरता नहेरी फर्किनु हुन्छ भनी भन्दा सल्लाह तर्क उचित लागि मोटामोटी खर्चको हिसाब सोधी काठमाडौंका लागि शाही नेपाल वायु सेवा निगमको टिकट बुक गराई मिति २०४७२१२७ गतेका दिन काठमाडौं आइपुगेको थिए । काठमाडौं प्रस्थान गर्नु अघि आफूले किनी सकेको उक्त सुन बोकी हिड्ने असुविधा र असुरक्षित समेत हुने भएकोले निज होटल प्रबन्धकलाई नै २४ दिन राखिदिन अनुरोध गरेकोमा निजले सुन राख्ने भन्दा बोक्न नचाही काठमाडौं एयरपोर्टमा प्रवेशाज्ञ पत्र सहित ट्रान्जिटमा राखे हुन्छ भनी सल्लाह दिएकोले आफ्नो उक्त खरिदी सुन समेत लिई काठमाडौं त्रिभुवन विमानस्थलमा आइपुगेको थिए । जहाजबाट ओर्लिनासाथ अध्यागमन भन्दा पहिले भन्सार कर्मचारी कहाँ सिधै गई उल्लिखित सम्पूर्ण व्यहोरा सुनाई आफ्नो सुन ट्रान्जिटमा राख्ने प्रबन्ध मिलाई दिनु पत्थो भनी खरिदी सुनको विल सहित आग्रह गरेको थिए तर भन्सारका कर्मचारीले यो सुन चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले तिमिले ल्याएका हो ट्रान्जिट राख्ने कुरा हुनसक्दैन । तिमिले अब यो सुन फिर्ता लग्नु भनी चिताउनु पर्दैन उल्टो जेल बस्नु पर्छ होइन भने ट्रान्जिटको कागजात मिलाई दिन्छौं सो वापत रु.५,००,०००। (पाँचलाख) रुपैया हामीलाई दिनुपर्छ भनी भनेकोमा बरु म भन्सार क्षेत्र बाहिर निस्कन्न आजै वा भोलि फिर्ता टिकट लिएर यहीबाट स्वदेश फिर्ता जान तयार छु यत्रो रकम निरर्थक दिएर नेपाल हेर्न मलाई इच्छा छैन मसँग यत्रो पैसा पनि छैन बरु तपाइहरूको हाकिमसँग मलाई कुरा गराई दिनु होस भन्दा निजहरूले एक्कासी मैले भिरी राखेको मेरो कम्मरपेटीको भोला जबरजस्ती खोसी लछार-पछार गर्दै नमालुम कस्तो काजग हो लेखी सही गर भनी नेपाली भाषामा गाली गलौज समेतका दुर्व्यवहार गरेको हुँदा यसमा लेखिएको व्यहोरा नेपालीमा भएकोले तपाइहरूले के लेख्नु भएको छ म अनभिज्ञ भएकोले सही नगर्ने भनी हठ गरेकोले भोलिपल्ट पुनः प्रमुख भन्सार अधिकृतज्यू समक्ष उपस्थित गराइएकोमा मैले मान प्रतिष्ठा र सम्पत्ति जोखिममा नपारियोस भनी अनुनय विनय गर्दा ठीक छ सही गरिदिनुस तपाइको सुन र तपाइलाई केही हुँदैन भनी विश्वास दिलाएकोमा तयार पारिएको कागजातहरू हेर्दा नेपाली भाषामा लेखिएको र आफू नेपाली भाषा लेख्न पढ्न र बोल्न नजान्ने मानिस भएकोले अङ्ग्रेजीमा कैफियत लेख्न दिनुपर्छ भन्ने अडानले गर्दा संक्षिप्तमा सुन मेरो साथमा थियो भन्ने तथ्य मात्र स्वीकार गरी लेखिएको सम्पूर्ण व्यहोरालाई अस्वीकार गर्ने व्यहोरा अङ्ग्रेजीमा लेखिसकेपछि प्रत्यर्थी भन्सार अधिकृतज्यूले भनेको ठाउँमा हस्ताक्षर दस्तखत गरिदिएको थिए ।

३. यस प्रकार निवेदक विरुद्ध जर्बजस्ती विना कुनै अपराधिक मनसाय वा कार्यको प्रमाणको ०४७२१४ को निर्णय बमोजिम भन्दै भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(द)(क) अनुसार बरामद भएको भनी १०.९०० (दश किलो नौसय ग्राम) सुन जफत गरी ६ महिना कैद र बिगो बमोजिम रु.५६,०६,९९५। जरीवाना समेत गरिएको र २०४७२१२७ देखि २०४७२१२६ सम्मको ६ महिनासम्म कैद गरी जरीवानाको रकम दाखिला गरेमा कैदबाट मुक्त गरिदिने भन्ने समेतको मिति २०४७३१७ को पत्र मार्फत कैद समेत ठेकिएको बोधार्थ पत्र तथा पुनरावेदन गर्ने म्याद समेत पठाएको रहेछ ।
४. नेपाल कानून बमोजिम सुन आफ्नो विदेशी मुद्राको श्रोत भयो भने भन्सार तीरी देश भित्र समेत लिएर आउने चिज हुँदा उक्त वस्तु आफैमा गैरकानूनी नभएको र कसैले आफूसँग भएको सामान कुनै देशमा जान पाउँदैन भने ट्रान्जिटमा धरौटी राखि फर्किदा लिएर जान सकिने अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधान र परंपरालाई प्रस्तुत मुद्दामा नजर अन्दाज गरिएको छ र संविधानद्वारा प्रदत्त समानताको

हकको प्रतिकूल निर्णय गरिएको छ । आफ्नो स्वदेशी राजदूतावास मार्फत कानून व्यवसायीको सर सल्लाहबाट २०४८।४।२५ मा कथित फैसला लगायतका सम्पूर्ण कागजातहरू सार्न लगाइ निज कानून व्यवसायीको सरसल्लाहबाट २०४८।४।२४ मा कथित फैसला लगायतका सम्पूर्ण कागजातहरू सार्न लगाई कानून व्यवसायीद्वारा सम्पूर्ण तथ्य ज्ञान हुन आएको र पुनरावेदन दिने म्याद समेत गुज्रन गई कानूनमा अन्य व्यवस्था समेत नहुँदा संविधानको धारा ११(१), १२(१) र १४(३)(७) र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ९, ११(३) र १ द्वारा संरक्षित आफ्नो विरुद्ध साक्षी हुन कर लगाइने छैन भन्ने समेत नागरिक र मौलिक हकको प्रत्यक्ष अतिक्रमण गरी बन्दी तुल्याइएको हुँदा यो बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन लिई अदालतको असाधारण अधिकार गुहार्न आएको छ ।

५. अतः कथित सावित्री बयान भनिएको मिति २०४७।२।२८ र वरामदी मुचुल्का भनिएको मिति २०४७।२।२६ समेतका कागजातहरूमा मैले मौकैमा लेखी गरेको अङ्ग्रेजी भाषाको कैफियत व्यहोराबाट नै मैले आफू विरुद्धको अभियोगमा प्रतिवाद गर्न पाउनु पर्ने प्राकृतिक तथा फौजदारी न्यायको र सम्मानित अदालतको ने.का.प.२०३१ को पृष्ठ २०४६ नि.नं. ८४४ मा संस्थापित नजीर सिद्धान्तको बर्खिलाप मलाई दण्डित गरिएको फैसला खम्बीर रहन नसक्ने निश्चित भएको त्यस्तो कारवाही फैसला समेत आ.वं.३५ नं. र ने.का.प.२०१९ पृष्ठ ८० नि.नं. ६७२ मा प्रतिपादित सिद्धान्त बमोजिम स्वतः शून्य भएकोले गैरकानूनी फैसलाका आधारमा कैद ठेक्ने लगायतका काम कारवाही गैरकानूनी घोषित गरी निवेदकको उल्लिखित सुन समेत फिर्ता पाउने गरी कैद माफ गरी दिनु भन्ने समेत व्यहोराको बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्ज प्रत्यर्थीहरूका नाउँमा जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर ।
६. यसमा के कसो भएको हो प्रत्यर्थी कार्यालयबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्न भन्ने एक न्यायाधीशको इजलासको २०४८।६।२४ को आदेश ।
७. वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी इटालियन नागरिक कोटिजियोमानिका भएको सुन भन्सार चोरी पैठारी मुद्दामा पुर्पक्ष निमित्त हिरासतमा राख्नुपर्ने भएकाले निजलाई (ख) श्रेणीको सिधा खुवाई हिरासतमा राखिदिन अनुरोध छ भन्ने त्रि.वि.भं.का.गौचरको च.नं. ३१०१ मिति २०४७।२।२८ को पत्रसाथ आएको र निज कोटिजियोमानिका विरामी अवस्थामा भएकोले निजको उपचार हुने सुविधाको लागि प्रहरी सर्जन डा.महेन्द्रबहादुर विष्टको राय अनुसार निजलाई त्रि.वि.भं.का.गौचरको हिरासतमा राख्न पठाएको पत्रको फोटोकपी समेत प्र.ह.रायबहादुर घलेको जिम्मा पठाइएको छ प्राप्त भएमा बुझी लिनु भै भर्पाइ पठाइ दिन हुन अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको यस खोर शाखाको च.नं.२१४४ मिति २०४७।२।३० को पत्रबाट केन्द्रीय कारागार काठमाडौंमा स्थानान्तरण गरी पठाएको व्यहोरा अनुरोध भन्ने सदर खोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
८. रिट निवेदक कोटिजियोमानिकालाई त्रि.वि.भं.का.को ०४७।३।४ को निर्णय अनुसार सुन भन्सार चोरी पैठारी मुद्दामा ६ महिना म्यादी कैद र रु.५६,०६,९९५। दण्ड विगो वापत कैद वर्ष ४ समेत गरी चार वर्ष ६ महिना कायम भै सदर खोर शाखा डिल्लीबजारको ०४७।२।३० को पत्रसाथ यस कारागारमा स्थानान्तरण भै आएको र मिति २०४७।२।२७ देखि थुनामा रही मिति २०५१।८।२५ मा कैद भुक्तान गरी छुटी जाने समेत यस कारागार शाखामा त्रि.वि.भं.का.बाट प्राप्त लगत श्रेस्ताबाट देखिएको हुँदा यसरी अधिकार प्राप्त त्रि.वि.भं.का.लगत आदेश अनुसार विपक्षी रिट निवेदकलाई थुनामा राखिएकोले यस कारागारको तर्फबाट निवेदक कुनै मौलिक हकमा असर नपरेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज हुन सादर अनुरोध भन्ने समेत कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

९. विपक्षी रिट निवेदन ०४७२१२६ गते हडकडबाट काठमाडौं आएको र निज त्रिभुवन विमानस्थलमा उत्रेर अध्यागमन शाखामा आफ्नो कार्य पूरा गरी भन्सार आगमन शाखामा आगमन कक्षमा प्रवेश गरी आफ्नो साथमा भएका सामानहरु भन्सार जाँच पास गराई भन्सार अध्यागमन कक्षबाट बाहिर निस्कन लाग्दा प्राप्त सुराक अनुसार निजको शरीर खानतलासी लिंदा भन्सार चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले निजको कम्मरमा सेलोटपले बेरिई १० तोला लेखिएको ९४ टुक्रा सुनको तौल १० किलो ९०० ग्रामलाई लगाएको पाईन्टमा अड्याई लुकाई छिपाई ल्याएको अवस्थामा फेला परेकोमा निजलाई भन्सार ऐन बमोजिम कारवाहीका लागि हिरासतमा लिएको हो । तत्काल वरामद भएको वरावदी मौका मुचुल्कामा उक्त सुन आफ्नो शरीरबाट वरामद भएको हो भनी रिट निवेदकले आफ्नो हस्ताक्षरले लेखि दिएको र त्यस बखत सो सुन मैले भन्सार अधिकृत समक्ष घोषणा गरेको हुँदा वा ट्रान्जिटमा राखिदिन आग्रह गरेको हुँ भन्ने समेत कुन कुरा जिकिर नलिएका समेतबाट रिट निवेदकले ट्रान्जिटमा राखिदिनु भनी भनेको भन्ने कुरा र ट्रान्जिटमा राख्ने भए रु.५,००,०००। दिनुपर्छ, भनी भन्सारको कर्मचारीले भनेको भन्ने कुरा कपोलकल्पित र भुइँडा हो ।
१०. निवेदकले आफ्नो वयानमा वरामद भएको सुन हडकडमा एक जवान भारतीय नागरिक कुमार शर्मा भन्ने व्यक्तिले काठमाडौं पुऱ्याई देउ भनी दिएको र सो सुन काठमाडौं पुगेपछि एयरपोर्ट बाहिर मेरो भाइलाई दिनु निजले तपाईंलाई यू.एस. डलर १०००। दिनेछन् साथै तिब्बत घुमाउने व्यवस्था समेत मिलाई दिनेछन् भन्ने समेत व्यहोराको वयान दिएको र वयानका रिट निवेदकले सुन मेरो शरीरबाट वरामद भएको हो म नेपाली जान्दिन भनी आफ्नो हस्ताक्षरले लेख्नु भएको छ । उहाँले म नेपाली नजान्ने भएकाले वयान अङ्ग्रेजीमा होस् वा म आफ्नो व्यहोरा अङ्ग्रेजीमा लेख्छु भनी तत्काल कुनै जिकिर लिनु भएको देखिँदैन । इटालियन नागरिकले म नेपाली जान्दिन तर पक्राउ परेको सुन मेरो शरीरबाट वरामद भएको भनी लेखिदिएपछि, फेरी निजको इच्छा विरुद्ध वयान गराउनु पर्ने आवश्यकता नै किन पर्ने निवेदकले यस्तो कपोलकल्पित कुरा उल्लेख गरी आफू अपराधबाट बचन सकिन्छ कि भन्ने बहाना मात्र हो । वरामद मौका मुचुल्का र वयानको आधारमा भन्सार ऐन बमोजिम हुनसक्ने जरीवाना र कैद वापतको रकम रु.५६,५१,९९५। नगद धरौट ०४७२१२८ को आदेशानुसार माग गरिएकोमा रिट निवेदकले आफ्नै हस्ताक्षरले उक्त रकम धरौट दिन सक्तिन भनी अङ्ग्रेजीमा लेखिदिएको र त्यस अवस्थामा उक्त नेपालीबाट भएका आदेश म बुझिदिन जान्दिन भनी जिकिर नलिनु भएकाले बुझेर नै अङ्ग्रेजीमा लेख्नु भएको स्पष्ट छ ।
११. नेपाल राजपत्र भाग ३ खण्ड ३४ श्रावण १ गते २०४१ साल अतिरिक्ताङ्क १९(६) मा प्रकाशित वाणिज्य मन्त्रालयको निकासी पैठारी नियन्त्रण सम्बन्धित सूचनाको अनुसूची १ मा समुद्रबाट पैठारी गर्न पूर्ण बन्देज लगाइएका वस्तुहरु भनी १(५) मा मूल्यवान धातु वा जवाहरात (भारी भिँटो गुण्टा नियममा परेका बाहेक) सुनचाँदी सुन चाँदीका सिक्काहरु र सुनचाँदीका जडाउहरु भनी उल्लेख भएको छ । जस अनुसार श्री ५ को सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट प्रत्येक आर्थिक वर्षमा नेपाली र विदेशी यात्रुहरुले आफ्नो साथमा ल्याउन पाउने सामानहरुको भारी भिँटो गुण्टा नियममा व्यवस्था गरी प्रकाशित हुन्छ । उक्त नियममा नेपाली यात्रुहरुले आफूले विदेशमा बसी आर्जन गरेको आय श्रोतका आधारमा नियमानुसार महसुल बुझाई सुन पैठारी गर्नसक्ने व्यवस्था छ । तर विदेशी यात्रुहरुका लागि यो सुविधा छैन । निवेदक विदेशी यात्रु भएकाले सुन पैठारी गर्नसक्ने अवस्था भित्र पर्दैन ।
१२. अतः रिट निवेदकले चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले लुकाइ छिपाइ ल्याएको सुन भन्सार ऐन, २०१९ (संशोधन सहितको) दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार जफत गरी बिगो बमोजिम रु.

५६,०६,९९५। जरीवाना र ६ महिना कैद गर्ने गरी मिति २०४७३४ मा फैसला भएको र तदनुसार जरीवाना रकम दाखिला गर्न नसकेकाले रिट निवेदक मु.ऐ. दण्डसजायको ३८(१) अनुसार कैदमा रहेका छन् । यस कार्यालयबाट भैरहेको प्रचलित ऐन कानूनको परिधी भित्र रही रिट निवेदकलाई कारवाही गरी फैसला गरिएको कानून सङ्गत भएकाले विपक्षीको रिट निवेदन जिकिर मनासिव नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुने सम्मानित अदालत समक्ष विनम्र अनुरोध गर्दछु भन्ने त्रि.वि. भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफ ।

१३. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिटमा निवेदक तर्फबाट बहसको लागि उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री सुशीलकुमार पन्तले मेरो पक्ष निवेदक इटालियन नागरिक भई देश विदेश घुम्ने अभिरुची बमोजिम हडकडमा आउनु भएकोमा सुन सस्तो मानी १० किलोग्राम जति सुन किनी फर्कने विचार गरेकोमा नेपालको भ्रमण समेत गर्ने विचार गरी आफूसँग भएको सुन एयरपोर्टमा प्रज्ञापन पत्र सहित ट्रान्जिटमा राखे हुन्छ भनी ०४७२१२६ गते काठमाडौं आइपुगेकोमा भन्सारको कर्मचारीले सुन चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले ल्याएको हो भनी जबरजस्ती भोला खोली प्रहरी जिम्मा लगाई पठाएपछि निवेदक विरुद्ध जबरजस्ती विना कुनै अपराधिक मनसाय वा प्रमाण २०४७३४ को निर्णय बमोजिम भन्दै भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८)(क) अनुसार बरामद भएको भनी १० किलो ९०० ग्राम सुन जफत गरी ६ महिना कैद र विगो बमोजिम ५६,०६,९९५।- जरीवाना गरी कैद ठेक्के लगायतका काम कारवाही त्रुटीपूर्ण छ । मेरो पक्षलाई निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३ बमोजिमको कारवाही शुरु गरी भन्सार ऐन, २०१९ बमोजिम सजाय गर्न मिल्ने होइन, आफूले ल्याएको सुन भन्सार ट्रान्जिटमा राखि आफू फर्किदा लैजान पाउने अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधान र परम्परालाई नजर अन्दाज गरिएको छ । त्यसरी भन्सार छुल्ने वा लुकाउने आदि मेरा पक्षको कुनै वदनियत छैन नेपाली भाषा नजान्ने मेरो पक्षलाई संविधान तथा कानूनमा व्यवस्था भएको मौलिक हक तथा कानूनी हकमा आघात पुऱ्याई बन्दी तुल्याइएको हुँदा उक्त भन्सार अधिकृतले गरेको फैसलाका आधारमा कैद ठेक्के लगायतका काम कारवाही गैरकानूनी घोषित गरी सुन समेत फिर्ता पाउने गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश लगायतका आज्ञा आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिनुपर्दछ भन्ने र विपक्षी कार्यालयको तर्फबाट बहसका लागि उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता श्री खगेन्द्र बस्नेतले रिट निवेदकले चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले लुकाई छिपाइ ल्याएको १० किलो ९०० ग्राम सुन भन्सार ऐन, २०१९ (संशोधन सहित) को दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार जफत गरी विगो बमोजिम रु.५६,०६,९९५।- जरीवाना र ६ महिना कैद गरी २०४७३४ मा अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट फैसला भएको र सो जरीवानाको रकम निवेदकले दाखिल गर्न नसकेकोले दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार थुनामा रहेका हुन् । यसरी अधिकार प्राप्त अधिकारीले गरेको निर्णयबाट निवेदकको कुनै हकमा हनन् नगरिएको हुँदा रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।
१४. प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदकको निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
१५. रिट निवेदकलाई निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ को दफा ३ अन्तर्गतका सूचना बर्खिलाप गरेको भन्ने कारणबाट मुद्दा चलाई भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को उपदफा ८(क) अन्तर्गत सजायको निर्णय आदेश गरेको भन्सार अधिकृतको मिति २०४७३४ को निर्णयबाट गैरकानूनी थुनामा बस्नु परेको भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर देखिन्छ ।

१६. भन्सार अधिकृतका उपरोक्त निर्णय आदेश उपर भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३७ ले राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्न पाउने उपचार प्रदान गरिएको पाइन्छ । भन्सार ऐन, २०१९ र निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३ दुबै कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत मुद्दा हेर्ने अधिकारी भन्सार अधिकृत नै रहेकोले नियजको अधिकारक्षेत्र सम्बन्धमा शंका गर्नुपर्ने अवस्था रहेन । भन्सार अधिकृत उपर पुनरावेदन गर्दा राख्नुपर्ने धरौटी राखि वा जेथा जमानी दिइ निवेदकले पुनरावेदन नगरेको पुनरावेदनको म्याद नै गुजारी बसेको छ । पुनरावेदनको उपचारको लागि आफूले दिनुपर्ने धरौट वा जेथा जमानी दिनुपर्ने कानूनी बाध्यतालाई उछिनेर रिट क्षेत्रबाट प्रवेश गर्ने पक्षलाई सुविधा प्रदान गर्दै जाने हो भने धरौट वा जेथा जमानी राखेर मात्र पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी बाध्यताको कुनै अर्थ आउने देखिदैन । साथै यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग कुनै कानूनद्वारा तोकिएको जेथा जमानी राख्नुपर्ने कानूनी अनिवार्यतालाई निष्कृत्य गराउनका लागि पनि होइन । न त पुनरावेदनको उपचारको विकल्प रिट निवेदन हुनसक्दछ । खास गरेर रिट निवेदकलाई सजाय गर्ने गरेको भन्सार अधिकृतको आदेश के कस्तो तथ्यमा आधारित छ सो तथ्यले निवेदकको सम्बन्धमा के कस्ता अपराध कायम गर्छ वा गर्दैन र निकासी पैठारी ऐन, २०१३ वा भन्सार ऐन, २०१९ कुन ऐनको अपराध कायम हुन्छ भन्ने तथ्य र सबुद प्रमाणको जाँचबुझ रिट क्षेत्रबाट निरोपण गर्ने कुरा होइन ।
१७. तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन सम्बन्धमा अरु विचार गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.ओमभक्त श्रेष्ठ

इति सम्बत् २०४८ साल माघ २४ गते रोज ६ शुभम्

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री हरगोविन्द सिंह प्रधान
माननीय न्यायाधीश श्री मोहनप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत २०४८ सालको रि.पु.इ.नं. ५४
आदेश मिति : २०४८।१२।२४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : लमजुङ्ग जिल्ला गोर्मु गाउँ विकास समिति वडा नं. ८ घर भई हाल सदरखोर शाखा
डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको अम्बरबहादुर गुरुङ्गको हकमा रमेशमान स्थापित ।

विरुद्ध

विपक्षी : त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालय गौचरन काठमाडौं समेत

- प्रहरीद्वारा गिरफ्तार गरी २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई थुनामा राख्ने कार्यलाई संविधान तथा कानून सङ्गत भन्न नमिल्ने ।
- संविधान र कानूनको कार्यान्वयन गर्ने निकायले संविधान र कानूनको पालना नगरेमा देशमा कानूनी राज्यको स्थापना र मौलिक हकको सुरक्षा हुनसक्ने ।
- आफ्नो पदीय कर्तव्य कानून बमोजिम पालन नगरी थुनामा राख्ने कार्य गरेको हुँदा त्यस कार्यमा संलग्न उपर विभागीय कारवाही गरी यस अदालतलाई त्यसको जानकारी दिनु र आइन्दा यस्तो कार्य आफ्नो मातहत कार्यालयका कर्मचारीहरूले गरे नगरेको कुरामा कडाइका साथ निगरानी राख्नु भनी प्रत्यर्थीका नाममा आदेश जारी हुने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट लगायत परमाधिकारी आदेशहरू (Prerogative Writs) कुन कुन आवस्थामा जारी हुन्छन भन्ने कुरा ऐन नियममा नकिटिई रिट जारी गर्नसक्ने अधिकारसम्म तोकने गरेको पाइन्छ । यस प्रकारका असाधारण उपचार प्रदान गर्ने शर्त र तौरतरिका सिद्धान्तको रूपमा रहेका हुन्छन् । यी उपचार न्यायपालिकाको सदा विवेकाधीन रहने प्रकृतिका भएपनि न्यायिक

स्वविवेकको प्रयोग स्वच्छाचारी तवरले गर्न नहुने हुँदा रिट सम्बन्धी सिद्धान्तको रूपमा रहेका यस्ता मान्यताहरू अन्तर्गत रहेर रिट जारी हुने नहुने कुरामा न्यायिक तर्कविज्ञको प्रयोग गर्नुपर्ने ।

- रिट निवेदन परेपछि अदालतको आदेशानुसार प्राप्त कारणको परीक्षण जुन अवस्थामा हुन्छ सोही समयको थुना नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको तात्पर्यको लागि सान्दर्भिक हुने ।
- रिट सबै किसिमका अवैध थुनाहरूको सर्वोपचार (Panacea) हो भन्ने कुरा दुईमत हुननसक्ने ।
- सामान्य कानून अन्तर्गत प्रभावकारी छिटो छरिटो सामान्य उपचार विद्यमान भएसम्म असाधारण उपचार अवलम्बन गर्न उपयुक्त नमानिने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचार प्रदान गर्न अनिवार्य रूपले पालन गर्ने शर्तहरू मध्ये अदालतमा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भनी उजुर गरी प्रतिपक्षले देखाएको कारण जाँच हुँदाको अवस्था पनि गैरकानूनी थुनाको कारण विद्यमान भइरहेको हुनुपर्ने ।
- जुन वखतमा थुनाको वैधताको परिक्षा भईरहेको छ सो समयमा थुना कानूनी देखिन आउँदछ भने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्न नमिल्ने ।
- गिरफ्तार गर्दाको अवस्थामा गैरकानूनी रूपले थुनिएको भए पनि रिट निवेदकको सुनुवाई हुँदा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेको स्थितिमा पूर्व अवैधतालाई आधार बनाई निज उपर अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दामा अनुकूल वा प्रतिकूल असर पर्ने गरी रिट जारी गर्न नमिल्ने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको सर्वमान्य अर्थ र उद्देश्य दुबैको दृष्टिबाट पूर्व अवैधता (Past of antecedent illegality) बन्दी मुक्तिको आधार हुन्छ भनी मान्न उपयुक्त नहुने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश निषेधाज्ञाको वा (Anticipatory bail) को आदेश जस्तो भविष्यलक्षी उपचार नभई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको भविष्यलक्षी प्रकृतिको हुँदा त्यसै गरी भूतलक्षी पनि हुननसक्ने ।
- एउटै कारण र अवस्थामा कुनै व्यक्ति लगातार थुनामा रहिरहेको छ भने त्यस स्थितिमा थुनाको निरन्तरता भएको मान्न सकिन्छ तर जब पृथक कारण र पृथक कानूनी आधारमा थुनाको अवस्था परिवर्तन हुन्छ भने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको प्रयोजनको लागि थुनामा निरन्तरता कायम रहेको मान्न नमिल्ने ।
- प्रहरी हिरासत (Police custody) र अदालती थुनामा (judicial custody) एक अर्कामा विस्कूल भिन्न तथा प्रत्यक्ष र सारवान रूपले सम्बद्ध नहुने स्वतन्त्र वा पृथक अवस्था हुँदा थुनामा निरन्तरता रहेको मान्न नसकिने ।
- पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टा नघाई थुनेको अवस्थामा रिट परे पनि तत्काल निर्णय हुन सम्भव छैन भन्ने व्यवहारिक यथार्थता नभएको भन्न नसकिए पनि चाँडो निर्णय हुननसक्ने भएको भन्ने व्यावहारिक कारणले मात्र अदालती थुनाको अवस्थामा रिट जारी हुनसक्दछ भन्ने तर्कसङ्गत नहुने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

निर्णयार्थ यस अदालत संयुक्त इजलास समक्ष पेश हुँदा यस्तै विषयमा अर्को संयुक्त इजलासद्वारा प्रतिपादित रलिङ्गसँग सहमत नभएकोले पूर्ण इजलास समक्ष पेश गर्नु भन्ने आदेश अनुसार पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :

म निवेदक सेप्टेम्बर १७, १९९० (२०४६।६।१) मा हडकङ्ग भएको थिएँ । त्यहाँ प्रहरीले लागु औषधी चरेश ओसार पोसार गरेको भनी पक्राउ गरी जेल सजाय भुक्तान गरी मिति २०४७।१।१५ मा आर ए ४१० बाट काठमाडौँ आएकोमा त्रि.वि.सुरक्षा गार्ड कार्यालयले पक्राउ गरी मिति २०४७।१।१ गते मात्र जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका लगी वयान गराई काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा म्याद थप गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका फिर्ता लगियो । प्रहरी प्रधान कार्यालय इन्टरपोल महाशाखाको मिति २०४७।१।१५ गतेको बोधार्थ पत्र अनुसार उपरोक्त बमोजिम पक्राउ गरी सोही मिति २०४७।१।१५ गतेको चलानी पत्र बनाए तापनि ऐ. १६ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय पठाएको हो । त्यसपछि मिति २०४७।१।१९ गतेमा म्याद थपको लागि अदालत उपस्थित गराइएको हो । मिति २०४७।१।२४ मा काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा पेश गर्दा त्यहाँबाट थुनामा राखी कारवाही गर्ने भन्ने आदेश भयो । यसरी मिति २०४७।१।१५ गतेदेखि पक्राउगरी मिति २०४७।१।१९ गतेमा मात्र म्यादथप गर्न लागेकोले सो संविधान प्रदत्त मौलिक हकको विरुद्ध भएको छ । विदेशमा भएको भनेको अपराधमा नेपालमा सजायको भागी हुनुनपर्ने तथा विदेशमा नै सोही अपराधमा सजाय भोगी सकेपछि पुनः त्यसै अपराधमा मुद्दा चलाउने समेत मिल्ने होइन । अर्को कुरा लागु औषध सम्बन्धी मुद्दा चलाउँदा प्रहरीले लागु औषधी नियन्त्रण अधिकारीको स्वीकृती लिनु पर्नेमा सो समेत लिएको नहुँदा काठमाडौँ जिल्ला अदालतले थुनामा राख्ने गरेको आदेश समेत गैरकानूनी छ । तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश वा अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन पत्र ।

यसमा रिट निवेदकको माग बमोजिम आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको मिति २०४७।१।२९ गतेको आदेश ।

निवेदकले लागु औषधी चरेश हडकङ्ग ओसार पसार गरी हडकङ्ग प्रहरीले पक्राउ गरी काठमाडौँ डिपार्ट भएको हडकङ्ग इन्टरपोलको टेलिफ्याक्स र यस .टी फारम समेत प्र.प्र.कार्यालय, इन्टरपोल महाशाखा मार्फत यस कार्यालयमा प्राप्त भएको र त्रि.वि. सुरक्षा गार्डले निजलाई थुनामा राखेको नभई मिति २०४७।१।१८ गते का.जि.ठमेल चोकबाट पक्राउ गरी ल्याई मिति २०४७।१।१९ गते जिल्ला अदालतमा म्याद थप गरी थुनामा राखिएको हो । मिति २०४७।१।१५ मा पक्राउ गरेको होइन त्यसपछि जिल्ला अदालतबाट थुनामा राख्नु भन्ने आदेश भए अनुसार निज अम्बरबहादुर थुनामा छुन् । निजलाई गैरकानूनी किसिमले थुनामा राखेको छैन । रिट निवेदन पत्र खारेज गरिपाऊ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका काठमाडौँको लिखित जवाफ ।

निवेदकले नेपालबाट हडकङ्गतर्फ लागु औषध चरेश क्याप्सुल बनाई निली निकासी पैठारी गरी लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा २ र ४(क) को कसुरमा सो ऐनको दफा १४(१) (क) अनुसार सजायको दावी लिई मिति २०४७।१।२४ मा प्रहरी प्रतिवेदन दर्ता हुन आएको । वयान गर्दा निजले मैले लागु

औषधि निली गएको होइन शंकाको भरमा एयरपोर्ट आउँदा मलाई पक्राउ गरेको हो भनेको, आदेश हुँदा प्रतिवादी अदालतमा इन्कार भई वयान गरे तापनि अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष साविति वयान दिएको, हडकङ्गमा सजाय भोगी आएकोमा सावितै रहेको, सरजमिनका मानिसले कुरा गरेको सुनेको हो भनी लेखी बकी दिएको आधारबाट बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल पुर्पक्षको लागि अ.बं. ११८ नं. को दफा (२) बमोजिम थुनामा राख्ने आदेश भए अनुसार निज निवेदक थुनामा रहेको छन् । यसरी कानून बमोजिम भए गरेको हुनाले रिट निवेदन पत्र खारेज गरिपाऊ भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा २ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मुद्दा दायर भएको र अदालतबाट अ.बं. ११८(२) अनुसार थुनामा राख्ने आदेश कानून बमोजिम भएको छ । चित्त नबुझे अ.बं. १७ नं., १२४ नं.(ग) अनुसार पुनरावेदन सुन्ने अदालत समक्ष जान सक्ने कानूनी प्रावधान छुट्टैछ । रिट क्षेत्रमा प्रवेश गर्नु निवेदकको मनसफा छैन । तसर्थ रिट निवेदनपत्र खारेज गरिपाऊ भन्ने समेत व्यहोराको वागमती अञ्चल सरकारी वकिल कार्यालयको शाखा डिल्लीबजारको लिखित जवाफ ।

हडकङ्गमा लागु औषध मुद्दामा पक्राउ गरी जेल सजाय समेत भुक्तान गरी २७ फेब्रुअरी १९९१ (२०४७१११५) का दिन आर ए. ४१० उडानबाट काठमाडौं आएको पासपोर्ट नम्बर १९७६(५४ को निवेदक अम्बरबहादुर गुरुङ्गलाई मजकुर प्रहरी प्रधान कार्यालय इन्टरपोल शाखाको मिति २०४७१११५ गतेको बोधार्थ पत्रानुसार पक्राउ गरी मिति २०४७१११५ गते २४:०० बजे नै जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौं दरबन्दीका प्र.स.नि. मनोज तिमिल्सिना हस्ते यस कार्यालयको मिति २०४७१११५ गतेको पत्रद्वारा बुझाई पठाएको हो भन्ने समेत व्यहोराको त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालयको मिति २०४७१२२५ गतेको पत्र ।

यसमा त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालयको मिति २०४७१२२५ गतेको पत्रबाट निवेदकलाई मिति २०४७१११५ गते पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका दरबन्दीका मनोज तिमिल्सिना हस्ते पठाएको देखिन्छ । निजलाई उक्त जिल्ला प्रहरी कार्यालयले बुझ्यो बुझेन बुझेको भए कहिलेसम्म थुनामा राखी के कस्तो कारवाही भयो फाइल भए सो समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकाबाट मगाई आएपछी पेश गर्नु भन्ने समेत यस सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०४८११२२ गतेमा भएको आदेश ।

निवेदक अम्बरबहादुर गुरुङ्गलाई मिति २०४७१११५ गते देखिनै यस कार्यालयमा हिरासतमा राखेको नदेखिएको । मनोज तिमिल्सिना हस्ते बुझी ल्याएको समेत श्रेस्ताबाट नदेखिएको, रेकर्ड हेर्दा मिति २०४७१११८ गतेका दिन निवेदकलाई का.जि.ठमेल चौकमा पक्राउ गरी एजन १९ गते काठमाडौं, जिल्ला अदालतबाट हिरासतमा राख्ने अनुमति लिई मिति २०४७१२३ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा प्रस्तुत गरेको देखिएको, निवेदकलाई मिति २०४७१११५ गते देखि हिरासतमा राखेको नभई एजन १८ गतेदेखि हिरासतमा राखिएको भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०४८१३१६ गतेको पत्र ।

यसमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय दरबन्दीका मनोज तिमिल्सिनाले निवेदकलाई मिति २०४७१११५ मा बुझि लगेको भन्ने त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्डको पत्रमा उल्लेख भएको देखिँदा मनोज तिमिल्सिनासँग यस विषयमा केही कुरा बुझ्नुपर्ने भएकोले आदेश प्राप्त भएका मिति ३ दिन भित्र यस अदालतमा उपस्थित हुन पठाई दिनु भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंलाई लेखिपठाउनु भन्ने समेत व्यहोराको यस सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०४८१३३१ गतेमा भएको आदेश ।

मिति २०४७।१।१५ गतेको रात निवेदकलाई त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्डबाट पक्राउ गरी निजलाई सोही कार्यालयमा राखियो ऐनज १६ गते विदा रहेको कारणले निजलाई १६ गते विहान मौखिक जमानीमा छोडिएको हो । त्यसपछि निज ऐनज १८ गते मात्र पक्राउ परेका हुन भन्ने जानकारी पाए भन्ने समेत व्यहोराको प्र.स.नि. मनोज तिमिल्सिनाले गरेको बकपत्र ।

निर्णयार्थ संयुक्त इजलास समक्ष पेश हुँदा यसमा निवेदक उपर लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा २ र ४ (क) अन्तर्गत लागु औषध निकासीको कसुरमा ऐ ऐनको दफा १४(१) (क) अनुसारको सजायको माग दावी लिई कारवाही चलाइएको छ । यस कसुरमा अघि पनि अदालतमा निवेदक उपर कारवाही चलाई सजाय गरेको भन्न सकिने प्रमाण मिसिलबाट देखिन आएको छैन । तसर्थ एकै कसुरमा दोहोरो कारवाही गरेको भन्ने निवेदन जिकिर ग्राह्य हुनसक्ने देखिएन लागु औषध नियन्त्रण अधिकारीको स्वीकृती बेगर मुद्दा चलाइएको भन्ने जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा लागु औषध मुद्दा सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दा भएकोले त्यस्तो मुद्दामा प्रहरी तथा जिल्ला न्यायाधिवक्ताबाट अनुसन्धान तहकिकातको काम कारवाही हुने सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनमा प्रष्ट व्यवस्था भएकोलाई लागु औषध नियन्त्रण ऐनमा भएको व्यवस्थाले बाधा दिएको भन्न मिलेन । निवेदकलाई पक्राउ गरको मिति ले २४ घण्टा नघाई अदालतमा उपस्थित गराइएको भन्ने जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा निवेदकलाई मिति २०४७।१।१५ गतेमा एयरपोर्टमा त्रि.वि. सुरक्षा प्रहरी गार्डले पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय दरबन्दीका मनोज तिमिल्सिनाले बुझी लगेको भन्ने देखिन्छ । निज मनोज तिमिल्सिनालाई अदालतबाट बुझ्दा निवेदकलाई ऐ १६ गते मौखिक जमानीमा छोडिएको भए तापनि मिसिल संलग्न कागजातबाट निवेदक पक्राउ परेपछि बीचमा छोडेको कुनै निस्सा प्रमाण संलग्न रहेको पाइएन । अतः निवेदकलाई मिति २०४७।१।१५ गतेमा पक्राउ गरी २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अदालत समक्ष कानून बमोजिम उपस्थित गराउनु पर्नेमा सो नगराई मिति २०४७।१।१८ मा पक्राउ परेको भनी मिति २०४७।१।१९ गते मात्र अदालत समक्ष म्याद थपको लागि उपस्थित गराएको पाइयो । यसबाट अनुसन्धान अधिकृतले निवेदकलाई नेपाल अधिराज्यको संविधानबाट प्रदत्त फौजदारी न्याय सम्बन्धी हकलाई आदर गरी आफ्नो कर्तव्य पालन गरेको सम्भन मिलेदेखिएन । तर प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक सवैधानिक हक हनन भयो भनी अदालत प्रवेश गर्दा निज उपर मुद्दा दायर भई मिति २०४७।१।२४ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतले मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको ११८(२) बमोजिम पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश गरी थुनामा रहेको भन्ने देखिएको छ । वर्तमान अवस्थामा निवेदक अनुसन्धानको सिलसिलामा हिरासतमा रहेको नभई अदालती कारवाहीको सिलसिलामा अदालतकै आदेशबाट पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको देखियो प्रहरी अनुसन्धानको सिलसिलामाको रिटबाट थुनामा रहेको तर लिखित जवाफ तथा सुनुवाईको समयमा कानून बमोजिमको आदेशबाट थुनामा रहेको देखिन्छ भन्ने अधिको वेरितको आदेशको भरमा अदालतले बन्दीलाई छाड्न मिलेदेखिदैन । अतः निवेदक उपर मिति २०४७।१।२४ मा अधिकार प्राप्त काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अभियोग लगाई मुद्दा दायर भएपछि अदालतबाट पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको देखिएकोले यस्तो परिवर्तित अवस्थामा निवेदकलाई गैरकानूनी तरिकाबाट थुनामा राखेको भन्न मिले देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन पत्र खारेज हुन्छ । तर त्रुटीपूर्ण आदेश र गलत प्रक्रियाबाट रहेको थुनाका सम्बन्धमा विचार गर्दा रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरिसकेको हुँदा र वर्तमान अवस्थामा सोही आदेशको निरन्तरताको रुपबाटै थुनामा रहेको देखिएकोले सो गैर कानून म्याद थप लगाइतका कामलाई मान्यता दिन नमिले २४ घण्टा भन्दा बढी हिरासतमा राखेको हुँदा थुनाबाट मुक्त गराई दिने भनी २०४७ सालको रिट नं. ९५७ को निवेदक मीना श्रेष्ठको हकमा विष्णुभक्त श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन पत्रमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०४७।०।४।६ को आदेशमा व्यक्त रायसँग यो इजलास सहमत हुन नसकेकोले निर्णयार्थ पूर्ण इजलास समक्ष पेश गर्नु भन्ने समेतको यस सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०४८।७।७।१ को आदेश ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ता श्री सुदर्शन तिवारीले मुद्दाको शुरुवात नै कानूनसम्मत तरिकाले नभएको स्थितिमा सम्पूर्ण कारवाही नै गैरकानूनी हुने हुँदा पक्राउ भएको मितिबाट २४ घण्टा भित्र अदातलमा उपस्थित नगराई प्रहरीले कागज गराएकोले त्यस्तो कानून विपरीत कार्यको आधारमा मुद्दा चलाउन नमिल्ने हुँदा रिट जारी हुनुपर्दछ भन्ने बहस गर्नु भयो । निवेदक तर्फकै अर्को विद्वान् अधिवक्ता श्री सुरेन्द्र भण्डारीले अदालतको काम प्रहरीको कार्यलाई कानूनीकृत (Legalise) गर्नु होइन कानून बमोजिम छ छैन जाँच्नु नियन्त्रण गर्नु हो । जुनसुकै अवस्थामा र जुनसुकै प्रकारको अबैधताको परीक्षा बन्दीप्रत्यक्षीकरणबाट गर्नमिल्छ । कानून विपरीतको अनुसन्धानको को आधारमा थुनामा राख्न मिल्दैन भन्दै AIR, 1959 Punjab p. 506 को मुद्दामा प्रतिपादित पक्राउ परेको अवस्थाको वैधता हेर्नुपर्दछ भन्ने सिद्धान्तको हवाला दिदै अमेरिकामा जुनसुकै अवस्थाको अबैधतालाई बन्दी मुक्तीको आधार बनाइन्छ । अनुसन्धानको अवस्थामा भएको त्रुटी मुद्दा दायर भएपछि पनि जारी रहन्छ, तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था छ भन्ने समेतको बहस गर्नु भयो । अर्को विद्वान् अधिवक्ता श्री बन्दीबहादुर कार्कीले जुन विषयवस्तुमा दुई संयुक्त इजलास बीच रलिङ्ग बाभिएको छ सोही कुरामा मात्र सीमित भई हेर्नुपर्दछ । नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) द्वारा प्रत्याभूत फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक निशर्त छ र यो हक मौलिक हकमा पनि मौलिक छ । व्यावहारिक कठिनाईको कारणले संविधानको व्यवस्थालाई अवज्ञा गर्न मिल्दैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी नहुने हो भने उक्त धाराको प्रत्याभूती निस्कृय हुन जान्छ । २४ घण्टा नाघी पेश गरेको विषयमा स्वीकृती दिई अदातलले म्याद थप दिएकोबाट गैरकानूनी रूपमा थुनामा राख्न अदालतको प्रतिबद्धता भएकोले अनुसन्धान तहमा भएको त्रुटि मुद्दाको तहमा पनि जारी रहन्छ । तसर्थ रिट जारी हुनुपर्दछ, भन्ने बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो । अर्को विद्वान् अधिवक्ता श्री शम्भु थापाले रिट जारी नभएमा संविधानको धारा १४(६) को व्यवस्था पालन हुनसक्दैन । यस्तै खाले धेरै मुद्दामा दुरगामी असरपर्दछ । पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टा नघाएर बन्दीलाई पेश गरेको स्थितिमा म्याद थप गर्न मिल्दैन र मुद्दा पनि चलनसक्दैन । प्रहरी हिरासत (police custody) र अदालती हिरासत (judicial custody) एक अर्कोमा अपृथकीय रूपले सम्बद्ध हुन्छन । भारतीय संविधानको धारा २२(१) र (२) मा हाम्रो संविधानको धारा १४(६) को जस्तो व्यवस्था छ । सो धाराहरु अन्तर्गत कुनै तहमा भएको कानूनी अनियमितता बन्दी मुक्तिको आधार हुने गरेको छ । हाम्रो मुलुकमा पनि पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टा भन्दा बढी प्रहरीले थुनामा राखेको कारणले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्ने गरेको छ । नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १२(१) को कानून बमोजिम बाहेक व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने संवैधानिक व्यवस्थाले मुद्दा चलन अगाडि वा पछाडि जुनसुकै अवस्थालाई पनि समेट्ने हुँदा रिट जारी हुन पर्छ भन्ने बहस गर्नु भयो । विद्वान् अधिवक्ता श्री शिवराज अधिकारीले धारा १४(६) को विपरीत कानून बनाउन नपाउने हुँदा परिवर्तित अवस्थाले असर नगर्ने र रिट जारी नभएमा संविधानको धारा १४(६) सजावटको लागि मात्र हुन जान्छ भन्ने र अर्का विद्वान् अधिवक्ता श्री ध्रुवलाल श्रेष्ठले प्रस्तुत रिट निवेदनसँग रलिङ्ग बाभिएकोले भनिएको मिना श्रेष्ठको मुद्दाको वस्तु स्थिति र यस मुद्दाको वस्तु स्थिति प्राप्त हुँदासम्म प्रहरी हिरासतमै भएको, आदेश जारी हुँदा मात्र अदातलमा बुझाई अदालती थुनामा रहेको र सरकारी वकिलको बहसमा सम्म परिवर्तित स्थितिको आधारमा रिट खारेज हुनुपर्ने जिकिर लिएको निर्णय हुँदा म्याद थप र थुनछेकको आदेश गैरकानूनी ठहर्याई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशको जारी गरिएको भन्ने समेतको बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी तर्फबाट विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी. ले निवेदकलाई प्रहरीद्वारा २४ घण्टा भन्दा बढी थुनको छैन । २४ घण्टा भन्दा बढी थुन्ने कार्यबाट के कानूनी परिणाम निस्कन्छ र त्यसको उपयुक्त उपचार के हो भन्ने तर्फ विचार गर्नुपर्दछ । निवेदक रविन राई विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका भएको रि.नं. १५६३ मा मिति २०४६।१३ गतेमा निर्णय हुँदा र निवेदीका सुनिता गुरुङ्ग विरुद्ध जिल्ला प्रहरी

कार्यालय, हनुमानढोका भएको ८०३ मा मिति २०४६।१२।२४ मा निर्णय हुँदा २४ घण्टा भन्दा बढी प्रहरी हिरासतमा रहेको स्थितिमा पनि अदालती थुनामा परिवर्तन भई सकेको अवस्थामा रिट जारी नहुने भन्ने नजीरहरू प्रतिपादित भएक छन् । लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३१ मा भएको व्यवस्थाले प्रहरी तथा स.स.प्र.बाट हुने अनुसन्धानको कारवाहीमा बाधा नपुग्ने भनी देवेन्द्र गुरुङ्ग विरुद्ध श्री ५ को सरकार (ने.का.प. २०४२ अंक ४ पृ ३७४) को मुद्दामा र मोहन राई विरुद्ध बागमती विशेष अदालत (ने.का.प.२०४७ अंक २ पृष्ठ १९९) को मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भइसकेको छ । नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) सजाय गर्ने धारा होइन । सो धारा पक्राउ गर्ने अधिकारी प्रति लक्षित छ, अदालत प्रति होइन । थुनाको निरन्तरता (continuity) भन्नाले व्यक्तिको दृष्टिबाट होइन कार्यविधिको दृष्टिबाट हेरिनुपर्दछ । थुनाको प्रकृती र थुनामा राख्ने अधिकारी परिवर्तन भएकोले थुनाको निरन्तरता एकनास रूपमा कायम रहेको भन्न मिल्दैन । प्रहरी हिरासतमा २४ घण्टा नाघ्ने वित्तिकै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट दिन आएको अवस्थामा मात्र सो थुनालाई अवैधताको आधारमा उपचार दिनमिल्छ विगत अवैधताको उपचार हर्जाना हुनसक्छ थुनाबाट रिहाई होइन । अनुसन्धान थुनछेक र सजाय भिन्न-भिन्न Self terminating अवस्था हुन । एक अवस्थाको त्रुटि अर्को अवस्थामा सर्न सक्दैन । अनुसन्धानको तहमा अदालतको संलग्नता रहदैन । थुनामा राख्न स्वीकृती दिनु, म्याद थप दिनु औपचारिक कार्यमात्र हुन् बन्दीलाई गिरफ्तार गरेको २४ घण्टा भित्रै छ भनी थुनामा राख्न अनुमति दिँदा अदालतलाई थाहा हुने अवस्था पर्दैन । यस अवस्थामा मुख्य रूपले प्रहरीमात्र जिम्मेवार रहन्छन् । अनुसन्धान हुनासाथै मुद्दा चलिहाल्छ र मुद्दा चल्नासाथ थुनामा रहन्छ, र थुनामा रहेको कारणबाट संजाय पनि भई हाल्छ, भन्न मिल्दैन । अधिकारक्षेत्रको अभाव वा कानूनले अपराध कायम नगरेको कार्यमा मुद्दा चलाएको अवस्थामा मात्र मुद्दाको अवस्थामा पुगेकोमा पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशले छाड्ने सामान्य परिपाटी रहेको पाइन्छ । सर्वोच्च अदालतद्वारा अमृतलाल बज्राचार्य विरुद्ध त्रि.वि. भन्सार कार्यालय (ने.का.प. २०४० अंक १२ पृष्ठ ८६३) को मुद्दामा र भारतीय सर्वोच्च अदालतले AIR, 1971 scP.813 को मुद्दामा र AIR, 1974sc p.511 समेतका मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त अनुसार पनि रिट निवेदन सुनुवाई हुँदाको अवस्थाको अवैधता मात्र बन्दी रिहाइको आधार हुनसक्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ, भन्ने समेतको बहस गर्नुभयो ।

उपरोक्त तथ्य विवेचना र दुवै पक्षका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिकिरलाई समेत मध्यनजर राख्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निम्न लिखित प्रश्नहरूमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आएको छ :

१. रिट निवेदकलाई पक्राउ परेको मितिबाट २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराइएको छ, छैन र २४ घण्टा नघाएर मात्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गरिएको भए त्यसको उपचार हुने के ?
२. पक्राउ परेको मितिबाट २४ घण्टा नघाई अदालतको अनुमति विना थुनामा राखेको देखिएमा सो आधारबाट सम्पूर्ण मुद्दामा नै असर पर्ने हो होइन ? त्यसरी प्रहरी हिरासतमा छँदा २४ घण्टा भित्र अदालतमा उपस्थित नगराएको आधारमा मात्र पछि मुद्दाको रोहमा अदालतको आदेशले थुनामा रहेको बन्दीलाई मुक्त गर्न मिल्छ मिल्दैन ।

अब पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, रिट निवेदक अम्बरबहादुर गुरुङ्ग २०४७।१।१५ मा हडकङ्गबाट काठमाडौं आउँदा त्रिभुवन अन्तराष्ट्रिय विमानस्थलमा ओर्लना साथ विमान स्थल सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालय गौचरले पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका प्रहरी मनोज तिमिल्सिना हस्ते जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा पठाएको कुरा यस अदालतको आदेश अनुसार प्राप्त हुन आएको मिति २०४७।१।१५ मा थुनुवा बुझाएको भरपाईबाट देखिन आउँछ । त्रिभुवन विमानस्थल सुरक्षा प्रहरी गार्ड

कार्यालयको लिखित जवाफमा पनि निवेदकलाई माघ १५ गते पक्राउ गरी मनोज तिमिल्सिना हस्ते बुझाएको कुरा स्वीकार गरिएको छ । निवेदन अम्बरबहादुर गुरुङ्ग मिति २०४७१११५ मा तदनुसार २७ फेब्रुअरी १९९१ मा आर.ए. ४१० उडानवाट १६.२५ बजे हडकङ्गवाट काठमाडौं आउने भएको जानकारी हडकङ्ग इन्टरपोलले प्रहरी प्रधान कार्यालय इन्टरपोल महाशाखामा टेलिफ्याक्स मार्फत पठाई सो महाशाखाले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकालाई त्यस सम्बन्धमा आवश्यक कारवाहीको लागि पत्र लेखेको, देखिएकोले निवेदन उक्त माघ १५ गते पक्राउ पर्ने स्वभाविक अवस्था देखिन आउँछ । यस अदालतवाट प्र.स.नि. मनोज तिमिल्सिनालाई भिकाई पक्राउ भएको मिति यकिन गर्ने सिलसिलामा वयान गराउँदा माघ १५ गते सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालय गौचरले पक्राउ गरेको कुरा स्वीकार गरी सो रात गौचर मै राखी १६ गते विदा परेकोले मौखिक जमानीमा छाडिएको र पुन १८ गते मात्र पक्राउ परेको भन्ने वयान गरेकोवाट रिट निवदेक माघ १५ गते नै पक्राउ परेको भन्न यकिन हुन आउँछ । सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालय सामान्य प्रहरी चौकी वा कार्यालय जस्तो नभएको हुँदा थुनामा राख्ने अवस्था नपर्ने र सोही दिन वा निज मनोज तिमिल्सिना हस्ते च.नं. ८७२ को पत्र द्वारा बुझाई पठाएको भन्ने लेखिएकोले त्यसरी जिम्मा लिएको व्यक्तिले विना कागज १६ गते मौखिक जमानीमा छाडी १८ गते पुनः पक्राउ परेको भन्ने निजको भनाई विश्वास लायक देखिदैन । रिट निवेदकलाई माघ १५ गते नै पक्राउ गरिएको भन्ने कुरा त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालयको पत्रवाट पनि स्पष्ट देखिएको छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकाको लिखित जवाफमा निवेदकलाई मिति २०४७१११८ गते ठमेल चोकवाट पक्राउ गरी ऐजन १९ गते काठमाडौं जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराई म्याद थप गरी थुनामा राखिएको भन्ने उल्लेख छ । तर माथि वर्णित तथ्यहरुवाट रिट निवदेक माघ १५ गते नै पक्राउ भएको स्पष्ट भई सकेको र बीचमा छाडेको भन्ने कुनै तथ्ययुक्त आधार प्रमाण पेश हुन नसकेकोवाट निवेदन ऐजन १५ गतेदेखि प्रहरी हिरासतमा रहेको पुष्टि हुन आउँछ । काठमाडौं जिल्ला अदालत समक्ष माघ १९ गते म्याद थप गर्दा १८ गते पक्राउ परेको भनी भुट्टा व्यहोराका उल्लेख गरी पक्राउ भएको मितिले २४ घण्टा भित्र अदालतमा पेश गरेको भनी देखाइएको पाइयो । तर यथार्थमा पक्राउ भएको मिति २४ घण्टा भित्र अदालत समक्ष पेश गरेको स्थिति देखिन आएन । यस प्रकार प्रहरीद्वारा गिरफ्तार गरी २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई थुनामा राख्ने कार्यलाई संविधान तथा कानून सङ्गत भन्न मिल्दैन । नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) विपरीत वास्तविक तथ्य ढाकछोप गरी अदालतलाई समेत पक्राउ भएको मिति २४ घण्टा भित्रै उपस्थित गराएको भनी संविधान र कानूनको अवज्ञा गर्ने कार्य हुन आएको देखिन्छ । संविधान तथा ऐन कानूनको मर्यादा र पालन गर्नु सबैको प्रथम कर्तव्य हो भन्ने कुरामा विवाद हुनसक्दैन । संविधान र कानूनको कार्यान्वयन गर्न निकायको रूपमा रहेका कार्यपालिका अन्तर्गतको प्रहरी विभाग मातहत रहेका सरकारी र सार्वजनिक दायित्व वहन गर्ने कर्मचारीहरुको बढी जिम्मेवारी रहन जानेमा उल्टै त्यस्तो निकायले संविधान र कानूनको पालना नगरेमा देशमा कानूनी राज्यको स्थापना र मौलिक हकको सुरक्षा हुनसक्दैन । तसर्थ नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) लगायतका मौलिक हकहरुको क्रियात्मकता यस्ता व्यक्तिहरुको कर्तव्य पालनमा समेत निर्भर गर्ने हुनाले यस्तो कार्यसँग सम्बद्ध निज प्र.स.नि. मनोज तिमिल्सिना समेतले आफ्नो पदीय कर्तव्य कानून बमोजिम पालन नगरी थुनामा राख्ने कार्य गरेको हुँदा निज र त्यस कार्यमा संलग्न अन्य प्रहरी कर्मचारी वा पदाधिकारी समेत उपर विभागीय कारवाही गरी यस अदालतलाई त्यसको जानकारी दिनु भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकालाई र आइन्दा यस्तो कार्य आफ्नो मातहत कार्यालयका कर्मचारीहरुले गरे नगरेको कुरामा कडाईका साथ निगरानी राख्नु भनी प्रत्यर्थी प्रहरी प्रधान कार्यालयका नाममा आदेश जारी हुने ठहर्छ ।

अब दोश्रो प्रश्नको सन्दर्भमा पक्राउ गर्ने २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीहरु समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने दायित्व भएका व्यक्तिले सो दायित्व वहन नगरेको, सांचो कुरा नदेखाई म्याद थप लिई

अनुसन्धानको कार्य सम्पन्न गरी मुद्दा अदातलमा दायर गरेको कार्यको अदालतले थुनछेकको आदेश गरी निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरेको कार्यसँग कति हदसम्म संबद्धता छ र सो आधारबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गर्न मिल्छ मिल्दैन भन्ने विषयमा विचार गर्नुपर्ने हुन आएको छ । त्यसतर्फ हेर्दा पक्राउ भएका मिति २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराई सो समय नाघेपछि गराएको कागजको कानूनी मूल्य के कस्तो हुने हो र थुनछेक गर्ने आदेशसँग उपरोक्त संविधान विपरीत कार्यले कतिसम्म असर गर्ने हो भन्ने कुराको पनि निरूपण गर्न पर्ने हुन आउँछ । तर प्रस्तुत रिट निवेदनमा थुनछेकको आदेशमा विद्यमान त्रुटिहरू भनी निवेदकले दर्शाएको आधारहरूको विषयमा संयुक्त इजलास एक मत भई त्रुटि विद्यमान नभएको भनी निर्णय गरेको देखिन्छ । केवल २४ घण्टा भन्दा बढी प्रहरीले थुनेको आधारमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्छ भनी निवेदक मिना श्रेष्ठ वि काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको रिट नं. ९५७ को रिट निवेदनमा व्यक्त गरेको रायसँग असहमति जनाई पूर्ण इजलास समक्ष पठाउने निर्णय गरेको हुँदा संयुक्त इजलासबाट उक्त रिट नं. ९५७ मा व्यक्त राय र प्रस्तुत रिट निवेदनमा व्यक्त राय मध्ये कुन सदर हुने सो विषय नै मूलरूपमा विचारणीय हुन आएको छ ।

यस विषयवस्तुको निराकरणको लागि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको सामान्य अवधारणा तथा उद्देश्यतर्फ समेत केहि विवेचना गर्नु जरुरी देखिन्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट लगायत परमाधिकारी आदेशहरू (Prerogative Writs) कुन कुन अवस्थामा जारी हुन्छन भन्ने कुरा ऐन नियममा नकिटिई रिट जारी गर्नसक्ने अधिकारसम्म तोक्ने गरेको पाइन्छ । यस प्रकारका असाधारण उपचार प्रदान गर्ने शर्त र तौरतरिका सिद्धान्तको रूपमा रहेका हुन्छन् । यी उपचार न्यायापालिकाको सदा विवेकाधीन रहने प्रकृतिका भएपनि न्यायिक स्वविवेकको प्रयोग स्वच्छाचारी तवरले गर्न नहुने हुँदा रिट सम्बन्धी सिद्धान्तको रूपमा रहेका यी मान्यताहरू अन्तर्गत रहेर रिट जारी हुने नहुने कुरामा न्यायिक तजविजको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । हाम्रा मुलुकको न्याय प्रशासन संविधान, ऐन कानूनका साथै न्याय र कानूनको मान्य सिद्धान्तको आधारमा गरिने व्यवस्था नेपाल अधिकराज्यको संविधानले गरेको छ । तसर्थ न्यायिक निर्णयहरू न्याय र कानूनका सर्वमान्य सिद्धान्तहरू प्रतिकूल हुनु नहुने परिप्रेक्ष्यमा परमाधिकारी आदेशहरू न्यायगर्ने प्रभावकारी उपचार भएको हुँदा सो सम्बन्धमा ऐन नियममा किटानी व्यवस्थाको अभावमा रिट सम्बन्धी सर्वमान्य सिद्धान्तको पालना अभै महत्वपूर्ण हुनजान्छ । तसर्थ सर्वप्रथम बन्दीप्रत्यक्षीकरण सम्बन्धी सर्वमान्य अवधारणा उद्देश्य र प्रयोग विधी सम्बन्धी मान्यताको चर्चा हुन आवश्यक देखिन्छ । निश्चित सर्वमान्य सैद्धान्तिक सीमाको उल्लंघन (Over action) वा प्रयोगमा संकुचन (inaction) दुवै स्थिति वाञ्छनीय हुनसक्दैनन् ।

बन्दीप्रत्यक्षीकरणको समानार्थ बोधक अग्रेजी शब्द Habeas corpus को शाब्दिक अर्थ Have the body before us थुनामा राखेलाई थुनिएको व्यक्ति हाम्रो सामु उपस्थित गराउ भन्ने हुन्छ । अर्थात बन्दीलाई न्यायकर्ता सामु प्रत्यक्ष गर भन्ने यसको अर्थ हो । बन्दीलाई उपस्थित गराउ भनी आदेश दिनुको तात्पर्य हुन्छ उजुरी बमोजिम अवैध रूपमा थुनामा राखेको हो होइन त्यसको निरोपण गर्नु । थुनामा राखेले कानूनी आधारबाट थुनाको हो होइन भन्ने थुनाको कारण पत्ता लगाउनु हो Corpur-cum-cause थुनाको कारण पत्ता लगाउंदा कानून सङ्गत कारण नदेखिए थुनाबाट मुक्त गर्ने आदेश जारी गर्नु नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको उद्देश्य हो । सर्वोच्च अदालत नियमावली २०२९ को नियम ४८ मा भएको व्यवस्थामा गरे विराए जस्तो (Prima facie case) देखिएमा विपक्षीलाई रिट किन जारी हुन नपर्ने हो कारण देखाउने आदेश जारी गर्ने र कारण नदेखिएमा वा देखाएको कारण कानून सङ्गत वा युक्तिसङ्गत नभएमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नसक्ने प्रावधान यसै सैद्धान्तिक मान्यतामा आधारित छ । यसरी रिट निवेदन परेपछि अदालतको आदेशानुसार विपक्षीबाट प्राप्त कारणको परिक्षण जुन अवस्थामा हुन्छ सोही

समयको थुना नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको तात्पर्यको लागि सान्दर्भिक हुने कुरा उल्लिखित विवेचनाबाट पुष्टि हुन्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको शब्दार्थ र सो अर्थलाई संविधान तथा ऐन कानूनद्वारा संहिताबद्ध गरे अलावा कानून विपरीत थुनामा बस्न नपर्ने वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अर्थपूर्ण रक्षार्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट अन्तर्गत प्रतिपादिन सर्वमान्य सिद्धान्तहरू पनि अंगिकार गर्न जरूरी हुन्छ । यो रिट सबै किसिमका अवैध थुनाहरूको सर्वोपचार (Panacea) हो भन्ने कुरामा दुईमत हुनसक्दैन ।

बन्दी मुक्तिका दुई प्रकारका उपचारहरू उपलब्ध हुन्छन् साधारण र असाधारण । साधारण उपचार अन्तर्गत सामान्य कानूनले प्रदान गर्ने नियमित उपचार जस्तै मुलुकी ऐन अ.बं. १७ र १२४ नं. न्याय प्रशासन ऐन अन्तर्गत अड्डा जाँच गर्दा देखिने वेरितको थुना वेरितसँग थुन्दाको महल अन्तर्गतको उपचार आदिपर्दछन् । नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ८८(१) वा (२) अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतलाई प्राप्त असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत प्राप्त उपचार असाधारा प्रकृतिको हुन्छ । सामान्य कानून अन्तर्गत प्रभावकारी छिटो छरितो साधारण उपचार विद्यमान भएसम्म असाधारण उपचार अवलम्बन गर्न उपयुक्त मानिदैन । असाधारण उपचार छनौट वा सुविधाको कुरा होइन अवस्थाको कुरा हो । असाधारण उपचार अवलम्बन गर्नुपर्ने खास अवस्था विद्यमान भएको हुनुपर्दछ, जस्तै अन्य उपचार नभएको वा भए पनि उपयुक्त वा प्रभावकारी नभएको स्थिति देखिनुपर्दछ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचार प्रदान गर्न अनिवार्य रूपले पालन गर्नु गर्न पूर्व शर्तहरू मध्ये अदालतमा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊँ भनी उजुर गरी प्रतिपक्षले देखाएको कारण जाँच हुँदाको अवस्थामा पनि गैरकानूनी थुनाको कारण विद्यमान भइरहेको हुनसक्छ । जुन वखतमा थुनाको वैधताको परिक्षा भइरहेको सो समयमा थुना कानूनी देखिन आउंदछ भने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्न मिल्दैन । गिरफ्तार गर्दाको अवस्थामा गैरकानूनी रूपले थुनिएको भए पनि रिट निवेदकको सुनुवाई हुँदा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेको स्थितिमा पूर्व आदेशलाई आधार बनाई निज उपर अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दामा अनुकूल वा प्रतिकूल असर पर्ने गरी रिट जारी गर्न मिल्दैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको सन्दर्भमा अर्थ उद्देश्य दुबैको दृष्टिबाट पूर्व अवैधता (Past of antecedent illegality) बन्दी मुक्तिको आधार हुन्छ भनी मान्न उपयुक्त हुँदैन । बन्दी मुक्तिका अन्य सामान्य कानून अन्तर्गत प्राप्त उपचार प्रदान गर्दा थुनामा राखेलाई सजाय गर्ने वा रेकर्ड राख्ने गरी कारवाहीको उद्देश्य सजाय दिने (Punitive) प्रकृतिको हुनसक्दछ तर बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट अन्तर्गत दिइने आदेश उपचारात्मक (remedial) प्रकृतिको हुन्छ । तर अब अवैध रूपले थुनामा राखिएकोले सजाय गरिपाऊँ हर्जाना वा क्षतिपूर्ती दिलाई पाऊँ भन्ने दाबी रहन्छ । त्यसमा विगत थुनाको पनि सान्दर्भिकता हुन्छ यस्तो स्थितिमा निर्णयको प्रमुख उद्देश्य बन्दी मुक्ति भन्दा पनि कानून विपरीत थुन्नेलाई सजाय हुने नहुने र अवैध थुनाबाट भएको हानि नोक्सानी वापत क्षतिपूर्ती भराउनु पर्ने नपर्ने भन्ने हुन्छ र बन्दी मुक्ति केवल परिमाणात्मक मात्र हुन्छ । यसरी साधारण र असाधारण बन्दी मुक्तिका उपायहरूमा मुख्य भिन्नता बन्दी मुक्ति वा सजाय मध्ये कुन उद्देश्य प्रमुख हुने कुन उद्देश्य गौण हुने भन्ने हो ।

उल्लिखित विश्लेषण अनुसार रिट निवेदनको सुनुवाई हुँदाको अवस्थामा थुनु गैरकानूनी भएमा मात्र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश निषेधाज्ञाको वा (Anticipatory bail) को आदेश जस्तो भविष्य लक्षी उपचार होइन । जसरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको भविष्य लक्षी प्रकृतिको हुँदैन त्यसै गरी भूतलक्षी पनि हुनसक्दैन । यसको सम्बन्ध थुनाको वर्तमान अवस्थसँग रहन्छ । तसर्थ विति सकेको स्थिति यस अन्तर्गतको थुनामा बन्दी अहिले छैनलाई आधार बनाई विद्यमान कानूनी थुनापछी अवैध छ भनी निष्कर्ष निकाल्न मिल्दैन ।

प्रस्तुत रिट निवेदनसँग रलिङ्ग बाभिएको भनिएको निवेदक मिना श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौँ जिल्ला अदालत समेत भएको रिट नम्बर ९५७ मो मुद्दामा संयुक्त इजलासद्वारा व्यक्त राय र रिट निवेदक तर्फका कानून

व्यवसायीहरूको बहस जिकिरको मुख्य आधार प्रहरी हिरासतमा छँदा भएको अवैधता मुद्दा दायर भईसके पछि पनि जारी रहन्छ, भने देखिन्छ। निरन्तरता भन्नाले व्यक्ति थुनामा बस्नुपर्ने हुन्छ। पीडाको निरन्तरता हो वा कार्यविधिको निरन्तरतालाई लिने हो सो विचारणीय हुनु आउँछ। व्यक्तिको दृष्टिबाट हेर्ने हो भने प्रहरी हिरासतमा रहेको व्यक्ति मुद्दा दायर भए पश्चात अदालतको आदेशानुसार पनि थुनामै रही पुर्पक्ष गर्नुपर्ने भएमा सो थुनामा रहेने भौतिक कार्य निश्चय नै उसको लागि निरन्तर हुन्छ। तर बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटको सन्दर्भमा हेर्दा थुनामा राख्ने कारणलाई पर्ने हुन्छ र सोही कारणको आधारमा नै रिट जारी हुने नहुने कुरा निर्भर गर्दछ। एउटै कारण र अवस्थामा कुनै व्यक्ति लगातार थुनामा रही रहेको छ भने त्यस स्थितिमा थुनाको निरन्तरता भएको मान्न सकिन्छ। तर जब पृथक कारण र पृथक कानूनी आधारमा थुनाको अवस्था परिवर्तन हुन्छ भने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको प्रयोजनको लागि थुनाको निरन्तरता कायम रहेको मान्न मिल्दैन। अब प्रस्तुत रिट निवेदनमा थुनाको अवस्था एउटै छ, छैन हेर्दा निवेदकलाई प्रहरी कार्यालयको आदेशानुसार प्रहरीद्वारा पक्राउ गरिएको छ। यसरी पक्राउ गर्ने अधिकारीले पक्राउ गरेको मितिबाट बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र सम्बन्धित व्यक्तिलाई मुद्दा हेर्ने अधिकारीका समक्ष उपस्थित गराउने कर्तव्य पूरा गर्नुपर्दछ। सो कर्तव्य पूरा नगरी २४ घण्टा भित्र अधियुक्तलाई पक्राउ गरी बयान गर्ने लगायतका कार्यहरू गरी म्याद थपका लागि अदालतमा उपस्थित गराएको जे भए पनि अदालत समक्ष मुद्दा दायर नहुँदासम्म थुने अधिकारी प्रहरी नै हुन्छ र सो अवस्थामा उक्त व्यक्ति प्रहरी हिरासत भै रहेको मान्नु पर्छ। प्रहरीले अदालतमा मुद्दा दायर गरे पछि प्रहरी हिरासत टुट्न गई अभियुक्त थुनामा रहने नरहने कुरा अदालतद्वारा गरिने थुनछेकको आदेशमा निर्भर गर्दछ। प्रस्तुत रिट निवेदनको सन्दर्भमा निवेदक उपर मुद्दा दायर भए पछि अदालतद्वारा थुनछेकको आदेश जारी गरी सोही बमोजिम थुनुवा पुर्जी दिई बेग्लै ठाउँमा थुनामा राखिएको हुँदा थुनाको प्रकृती अवस्था कारणमा भिन्नता आएको देखिन्छ। यस प्रकार प्रहरी हिरासत (Police custody) र अदालती थुनामा (judicial custody) एक अर्कामा बिलकुल भिन्न तथा प्रत्यक्ष र सारवान रूपले सम्बद्ध नहुने स्वतन्त्र वा पृथक अवस्था हुँदा थुनामा निरन्तरता रहेको मान्न सकिदैन। थुनामा राख्ने अधिकारी र थुनाको प्रकृतिमा नै तात्त्विक परिवर्तन आइसकेकोले पक्राउ गर्नेले कानूनको रीत नपुर्याई थुनेको कारणले अदालतद्वारा गरिएको रिटपूर्वकको थुनछेकको आदेश पनि गैरकानूनी छ भनी ठहर्‍याउन मिल्दैन।

२४ घण्टा नघाई उपस्थित गराएको स्थितिमा अदालतले म्याद थप दिन नहुनेमा म्याद थप दिएकोले उक्त गैरकानूनी कार्यमा अदालतको पनि सम्बद्धता छ, भन्ने निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिरको सम्बन्धमा हेर्दा म्याद थप सम्बन्धी कार्य प्रहरी हिरासतमा रहँदा गरिने कार्य भएकोले सो प्रहरी हिरासतको अवस्था हो। अदालतले म्यादथप दिँदा गलति गरेको भए र सोही अवस्थामा रिट निवेदन परेको भए यी कथनको सार्थकता हुने थियो। त्यसमा पनि प्रस्तुत मुद्दामा निवेदनकलाई १८ गते पक्राउ गरिएको भनी गलत तथ्यको आधारमा २४ घण्टा भित्र रहेका स्थिति देखाई अदालतबाट म्याद थप लिएको देखिएको छ। पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) को व्यवस्था पक्राउ गर्ने अधिकारी प्रति लक्षित छ। पक्राउ गर्ने अधिकारीले उक्त दायित्व पालन नगरेको कारणले अदालतले पनि सो दायित्व पालना नगरेको भनी मान्न युक्तिसङ्गत नहुने हुँदा निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीहरूको उक्त जिकिर स्वीकार योग्य छैन। निरन्तरता वा अटुटता कायम हुन थुनामा राख्ने अधिकारी, थुनामा राख्ने कारण र थुनाको प्रकृतिमा समानता हुनु पर्दछ। पहिला अवैध रहेको थुना पछि पनि अवैध मानिसको लागि वीचमा अवस्था वा प्रकृतिकाले परिवर्तन भई बेग्लै कानूनी परिप्रेक्ष्य सृजना भएको हुनुहुँदैन। प्रस्तुत मुद्दामा पक्राउको चरणबाट अनुसन्धानका चरणमा र सो चरण पनि समाप्त भई मुद्दा हेर्ने (adjudication) को चरणमा पुगिसकेको देखिन्छ। अभियुक्तलाई पक्राउ गरी प्रहरी हिरासतमा राख्नेका उद्देश्य अनुसन्धानलाई सघाउ पुऱ्याउनु हुन्छ भन्ने मुद्दा

दायर भईसके पछी अदालतद्वारा थुनामा राखेको उद्देश्य मुद्दा पैरवी हुँदा प्रमाण हस्तक्षेप नहोस् वा अभियुक्त भाग्ने उम्कने आदि नहोस् भन्ने हुन्छ । मुद्दामा अभियुक्तलाई थुनामै राखी कारवाही गर्नुपर्ने आवश्यकतादेखि अदालतले आदेश गरी थुनेको स्थितिमा थुनामा राख्नु पर्ने उद्देश्य समेत विलकुलै अलग हुने हुँदा पूर्व अवैधताको निरन्तरता वा अटुटता कायम रहेको भनी अर्थ गर्नु तर्कसङ्गत हुदैन ।

अभियुक्त पक्राउ भएपछि अनुसन्धानको लागि हिरासतमा रहन्छ । अनुसन्धानबाट सबुद प्रमाण नपुगेमा मुद्दा नचल्ल सकछ र अभियुक्त अनुसन्धानको तहमै छुट्न पनि सकदछ । अनुसन्धान पछी सबुद प्रमाणको आधारमा मुद्दा चल्ल पनि सकछ । यसरी पक्राउको तह अनुसन्धानको तह एवं मुद्दाको तह स्वयमा स्वतन्त्र (self terminating) हुनसक्ने देखिंदा प्रारम्भ अवैध भए पछि त्यसको पछिका भाग पनि स्वतः अवैध हुन्छ, भनी निवेदक मिना श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको रिट नम्बर ९५७ मा संयुक्त इजलासद्वारा व्यक्त रायलाई आधार गरी निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीले उठाउनु भएको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन, एक चरण वा अवस्थाको अर्को चरण वा अवस्थसँग एक रुपताको सूत्रको अभावमा निरन्तरता रहने भन्न मिल्दैन ।

हाम्रो मुचुल्कामा बन्दीप्रत्यक्षीकरण सम्बन्धी न्यायपालिकाद्वारा कायम गरी भएको धारणा र व्यवहारलाई हेर्ने हो भने मिना श्रेष्ठको मुद्दामा संयुक्त इजलासबाट पूर्ववर्ति अवैधता पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने आधार हुनसकदछ भनी हालसालै सिद्धान्त कायम हुनु अघि र पछी पनि बन्दी मुक्तिका लागि निर्णय गर्दाको अवस्थासम्म पनि थुनाको अवैधता विद्यमान रहिरहेको हुनुपर्ने भन्ने धारण रहेका निचोड निकाल्न सकिन्छ । अमृतलाल बज्राचार्य विरुद्ध त्रिभुवन भन्सार कार्यालय, काठमाडौंको समेत (ने.का.प.२०४० पृ.६३) को मुद्दामा थुनाको अवस्था परिवर्तन भएकोले रिट जारी गर्न नमिल्ने भनी प्रष्ट रुपमा बोलिएको पाइन्छ । त्यसै गरी निवेदक रविन राई विरुद्ध डि.एस.पी कार्यालय, हनुमानढोका समेत भएको रिट नम्बर १५६१ को मुद्दामा सयुक्त इजलासबाट मिति २०४८।६।१३ मा निर्णय हुँदा लिखित जवाफ प्राप्त हुँदाको अवस्थामा थुना गैरकानूनी छ, छैन भनी हेर्नु पर्ने र सो अवस्थामा कानून बमोजिम थुनामा रहेको देखिएकोमा रिट जारी गर्न नमिल्ने सिद्धान्त कायम गरिएको देखिन्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटको निर्णय हुनु अघि थुनाबाट बन्दी मुक्त भएमा रिट जारी गर्नुपर्ने वा नपर्ने भन्ने कुरामा निर्णय दिई रहन नपरेकोले रिट खारेज गर्ने प्रचलन रही आएको पाइन्छ । यसबाट पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनपत्रमा जुनवेला निर्णय हुन्छ त्यसवेला सम्म पनि उजुरी अनुसारको कानून विपरीत थुने कार्य अट्टरुपमा जारी रहेको हुनुपर्ने देखिन्छ । उल्लिखित नजीर र न्यायिक उपचारको उपलब्धता निर्णय हुँदाका अवस्थासम्म पनि कानून विपरीतको थुना जारी रहेको आधारमा निर्भर गर्दछ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा मुद्दाको निर्णय स्वयंमा महत्वपूर्ण नभई थुनाबाट मुक्ति महत्वपूर्ण हुन्छ, भन्ने कुरा हाम्रो मुलुकमा विद्यमान न्यायिक प्रचलनबाट पनि स्पष्ट हुन्छ ।

बन्दीप्रत्यक्षीकरणको सन्दर्भमा अन्य देशहरुका प्रचलनलाई हेर्ने हो भने भारतीय उच्च अदालतहरुले विगत अवैधता बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको आधार नहुने, निवेदन गर्दा लिखित जवाफ प्राप्त हुँदा र निर्णय गर्दा अवैध थुनाको स्थिति विद्यमान हुनुपर्ने सिद्धान्त कायम गरेको पाइन्छ । भारतीय संविधानविद सेरावाई चौधरी, प्रेम, भि.जि. रामचन्द्रन समेतको पनि त्यस्तै अभिमत रहेको पाइन्छ । यो कुरा ए.आई. आर. १९४९ अलाहवाद पृष्ठ ८२, ए.आई.आर १९५६, अलाहवाद पृष्ठ ५६ ए.आई.आर. १९६९ उडीसा पृष्ठ २९६, ए.आई.आर १९६७ मद्रास पृष्ठ २१ मा प्रकाशित उच्च न्यायलयका फैसला र ए.आई.आर १९५२ एस.सी.पृष्ठ १०६, ए.आई.आर १९५३ एस.सी पृष्ठ १० र २७७ ए.आई.आर. १९६६ एस.सी.पृष्ठ ८१६ ए.आई.आर १९६९ एस.सी.पृष्ठ १०, १४ ए.आई.आर १९७१ पृष्ठ ८१३ र ए.आई आर १९७४ पृष्ठ ५११ मा प्रकाशित भारतीय सर्वोच्च अदालतका फैसलाहरुबाट पूर्ववर्ति अवैधता उत्तरवर्ति थुनाबाट मुक्त हुने आधार

हुननसक्ने भन्ने सिद्धान्त कायम गरिएको पाइन्छ । गलत आदेशबाट थुनामा रहेको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन परेको भए निर्णय हुनु अगावै सो गल्ती सच्याई थुनामा राखेको देखिएमा पनि रिट खारेज गर्ने गरेको पाइन्छ । यस प्रकार जुन बखत मुक्त हुनुपर्ने हो सो बखतको जुन कानूनी, भने रिट जारी हुनसक्ने न्यायिक प्रचलन रहेको देखिन्छ ।

बेलाइती उच्च अदालतको यस सम्बन्धमा के कस्तो आधार रही आएको छ भन्ने विषयमा हेर्दा हल्सवरिज लज अफ इङ्ग्लैण्ड नामक पुस्तको तृतीय संस्करण, भोलुम ५ पृष्ठ ३७ मा र प्रोफेसर एस.ए. डेस्मिथ र वेद लगायतका संविधानविदहरूको अभिमत समेतमा माथि उल्लिखित नेपाली र भारतीय दृष्टिकोण समर्थित भएको पाइन्छ । उक्त कुरा वर्नाडो वि.फोर्ड गोसेज १८९२ ए.सी. ३२६९, आर विरुद्ध अल अफक्रेवे एक्सपोर्ट सेकगोम १९१० के.वी. ५७६ सि.ए. समेतका मुद्दामा पूर्ववर्ति अवैधताको आधारमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न नमिल्ने भनी प्रतिपादित सिद्धान्तबाट समर्थित हुन्छ ।

निवेदक तर्फका विद्वान् कानून व्यवसायी शम्भु थापाले पंजाव हाइकोर्टद्वारा सन् १९५९ मा निर्मित मधुली मइको मुद्दामा पक्राउ परेको अवस्थाको अवैधता सारवान हुने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ, भन्ने सन्दर्भमा पंजाव हाइकोर्टले नै पछि सो धारणा बदली सकेको र १९७४ मा सर्वोच्च न्यायालयद्वारा विगत अवैधता सारवान (Substantive) नहुने भन्ने सिद्धान्त कायम गरेकोले उक्त पंजाव उच्च न्यायालयको सिद्धान्त मान्य सिद्धान्तको रूपमा रहन सकेको देखिदैन । निवेदक तर्फकै अर्का विद्वान् अधिवक्ता श्री सुरेन्द्र भण्डारीले अमेरिकामा फौजदारी मुद्दा अन्तिम भएर रहेको अवस्थामा पनि जुन प्रमाणको आधारमा गडाउ भएको थियो सो प्रमाण बनावटी देखिएको आधारमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने गरिएको छ, भन्ने जिकिर लिनु भएको छ । सो जिकिर प्रस्तुत मुद्दामा मूल विवादमा रहेको प्रश्नसँग सम्बन्धित देखिदैन । अमेरिकी सङ्घीय सर्वोच्च अदालतले कानूनले अपराध कायम नगरेको कुरामा अपराधी करार गरिएको अवस्थामा वा अधिकार नभएका निकायले फैसला गरी थुनामा राखेकोमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्ने गरेको कुरा हेनरी विरुद्ध हेडकल २३५ पृष्ठ यु.एस. २१९(१९१४) लगायतको मुद्दामा सिद्धान्त कायम गरिएको देखिन्छ । हाम्रो मुलुकमा पनि यज्ञमूर्ती बंजाडे विरुद्ध दुर्गादास श्रेष्ठ समेत भएको मुद्दामा र ओकार श्रेष्ठको मुद्दामा सर्वोच्च अदालत डिभिजन बेन्चबाट र रुपचन्द्र नाइटाको मुद्दामा सर्वोच्च अदालत फुल बेन्चबाट कानूनले अपराध कायम नगरेको काम कुरामा सजाय गरेको र अधिकारक्षेत्र नभएको निकायले फैसला गरी थुनामा राखेको देखिएको स्थितिमा बन्दी मुक्त गर्ने गरी रिट जारी भएको पाइन्छ । ती मुद्दाहरूमा एउटै अधिकारीको फैसला अनुसार कैद भोगी रहेका निवेदकहरूलाई कैदबाट मुक्त गरिएको थियो । तर प्रस्तुत मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतले कानूनद्वारा अपराध कायम नगरिएको विषयमा कारवाही गरेको भन्ने स्थिति देखिन नआएकोले ती नजीरहरू प्रस्तुत मुद्दामा सान्दर्भिक हुने देखिदैनन् । यसरी कमन ल प्रणाली भएका मुलुकहरू वेलाईत भारत समेतका देशहरूमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको यस पक्षमा एकरूपता देखिएको र ती सिद्धान्तहरूलाई नेपालको सन्दर्भमा अनुशरण गर्न उपयुक्त नहुने कुनै खास अवस्था नभएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको असाधारण उपचार पूर्ववर्ति अवैधतासम्म विद्यमान नभएको तर रिट निवेदन गर्दा र सुनुवार्य हुँदा सो अवैधता विद्यमान नभएको स्थितिमा प्रदान गर्न उपयुक्त नहुने देखिन्छ । पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टा नघाई थुनेको अवस्थामा रिट परे पनि तत्काल निर्णय हुन सम्भव छैन भन्ने निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिकिरको व्यावहारिक यथार्थता नभएको भन्न नसकिए पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दा चाडो निर्णय हुनसक्ने भएको भन्ने व्यावहारिक कारणले मात्र अदालती थुनाको अवस्थामा पनि रिट जारी हुनसक्दछ भन्ने तर्कसङ्गत हुदैन । किन कि जहाँ चोट लागेको हुन्छ त्यही उपचार गर्नुपर्दछ अन्यत्र उपचार गरेमा निको हुनुको सट्टा उल्झने भय रहन्छ भन्ने सामान्य समक्षको व्यक्तिले बुझ्ने कुरा हो समस्या अनुसारको उपयुक्त समाधान खोज्नुपर्दछ । पक्राउ गर्ने अधिकारीले आफ्नो कर्तव्य

पूरा नगरेको कारणले अदालती थुनाबाट मुक्त गराउने हो भन्ने व्यक्तिले पूर्व कालको अवैधताको कारणले मुक्ति पाउने पक्राउ गरी २४ घण्टाभित्र अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराउनलाई थुनुवा छुटेर व्यक्तिगत कुनै हानी नोक्सानी नहुनेभएकोले यसरी संविधानको व्यवस्था उलंघन हुने कार्यमा कुनै रोक लाग्दैन । फलतः कानूनले थुनामा राख्ने जुन उद्देश्य लिएको हुन्छ, त्यो विफल हुन जान्छ, त्यसको परिणाम अपराध गर्नेलाई दण्ड दिलाउने राज्यको उद्देश्य समेत फलिभूत नभई समाज अपराधो सीकार हुन जान्छ । तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट परेकै दिन सम्भव भए बेन्चमा पेश गर्ने, २४ घण्टाको लिखित जवाफको समय निर्धारित गर्ने वा एकतर्फी अस्थायी बन्दी मुक्त गर्नु प्रचलनको सुरुवात गर्ने जस्ता उपायहरु अवलम्बन गरी व्यवहारिक बनाउन पर्ने तर्फ कदम चाल्नु उपयुक्त सम्भावना हुनसक्दछ ।

अतः पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गरी सो अधिकारीको आदेशले थुनामा राखेको नदेखिएको कारणले अधिकार प्राप्त अदालतले थुनछेकको आदेश गरी अदालती थुनामा रहेको बन्दीलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी रिहाई दिन अदालती थुना कानूनी त्रुटिपूर्ण हुनु अनिवार्य हुन्छ । तर प्रस्तुत रिट निवेदनमा संयुक्त इजलासले अदालतद्वारा थुनछेक गर्ने गरेको आदेश कानूनी त्रुटिपूर्ण नदेखिएको भनी निर्णय गरेको सो तर्फको निर्णय मिले नमिलेको विषयवस्तु यस पूर्ण इजलास समक्ष विचारणीय नहुँदा त्यसतर्फ विचार गरी रहन पर्ने अवस्था भएन । तसर्थ उपरोक्त उल्लेख गरिए अनुसार पक्राउ परेको प्रारम्भिक अवस्थामा भएको त्रुटिको निरन्तरता अदालती थुनामा रहेको अवस्थामा जारी रहने नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । यस मुद्दामा संयुक्त इजलासले प्रहरी हिरासतबाट अदालती हिरासतमा रही अवस्था परिवर्तन भई सकेको हुँदा रिट खारेज हुने ठहराएको निर्णय मनासिव ठहर्छ । फाइल नियम अनुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या. मोहनप्रसाद शर्मा

न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

प्र.न्या. श्री विश्वनाथ उपाध्यायको राय :

माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालले हाम्रो संवैधानिक एवं कानूनी अवस्थाहरु, न्यायिक व्यवहार एवं परिपाटी र अन्य मुलुकमा अदालतहरुको दृष्टिकोण विषय विवेचना र विश्लेषण गरी यस मुद्दामा उपस्थित विभिन्न प्रश्नहरुको उचित र तर्कसङ्गत रूपमा समाधान गर्नु भएको छ । विज्ञ सहयोगीको उपर्युक्त रायमा म पूर्णतः सहमत छु । तर यस इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री हरगोविन्द सिंह प्रधान र निवेदक तर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीहरुले संविधानको धारा १४ को उपधारा (६) को प्रयोजनियता र प्रभावकारिताको सम्बन्धमा उठाउनु भएको एउटा महत्वपूर्ण प्रश्नको सम्बन्धमा आफ्नो दृष्टिकोणलाई अभिप्रष्ट गर्न मैले मनासिव सम्भेकोले त्यस सम्बन्धमा यो राय छुट्टै व्यक्त गरेको छु ।

संविधानको धारा १४ को उपधारा (६) को प्रतिकूल कुनै व्यक्तिलाई २४ घण्टा भन्दाबढी प्रहरी हिरासतमा राखी त्यसपछि निजलाई अदालतमा उपस्थित गराइएकोमा अदालतले त्यस्तो गैरकानूनी थुनालाई समर्थन गरी वा स्वीकृती प्रदान गरी निजलाई मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको ११८ नम्बर बमोजिम न्यायिक हिरासतमा राख्ने आदेश दिन्छ भने उक्त संवैधानिक व्यवस्था अन्तर्गत प्रदत्त गरिएको संवैधानिक हकको अर्थ वा प्रयोजन के रह्यो र ? त्यस स्थितिमा उक्त संवैधानिक व्यवस्थाले प्रदान गरेको प्रत्याभूती देखावटी र सजावटी मात्र भएन र (?) भन्ने प्रश्नहरु निवेदकका तर्फबाट उपस्थित गरिएको छ । भट्ट सुन्दा, मुद्दा सुन्ने अधिकारीको आदेश बेगर प्रहरीले अभियुक्तलाई २४ घण्टा भन्दाबढी आफ्नो हिरासतमा

राखेको असंवैधानिक कार्यलाई अदालतले समर्थन गरी संविधानद्वारा प्रदत्त वैयक्तिक स्वतन्त्रता आघात पुर्याएको हो कि भन्ने भान पर्न जान्छ । तर त्यो कुरा सही होइन । मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तका महल ११८ नम्बर अन्तर्गत अदालतले कुनै अभियुक्तलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने निर्णय गर्दा र अभियुक्तलाई प्रहरीले मुद्दा दायर हुनु भन्दा अघि थुनामा राखेको कार्यलाई अदालतले न समर्थन गर्छ, न त स्वीकृत नै गर्छ । उक्त ११८ नम्बर अन्तर्गतको न्यायिक प्रक्रिया प्रहरी हिरासतको पुनरावलोकन गर्ने, अथवा त्यस वैधताको छानवीन गर्ने प्रक्रिया होइन । त्यो प्रक्रियाको सन्दर्भमा प्रहरी हिरासतको कानूनी स्थिति वा वैधता सरोकारको विषयवस्तु नै हुदैन । अदालतमा विधिवत दर्ता भएको मुद्दामा अदालतले कारवाही गर्दा अदालतको विभिन्न न्यायिक प्रक्रियाहरु पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ । मुद्दामा कुनै अपराधको आरोप लागेको अभियुक्तलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने, निजसँग धरोट वा जमान माग्ने निजलाई तारिखमा छोड्ने कुरा कानूनद्वारा निर्दिष्ट एउटा विशुद्ध न्यायिक प्रक्रिया हो । यो न्यायिक प्रक्रिया तथा यससँग सम्बन्धित अदालतले अधिकार र प्रहरी हिरासतको वैधताको बीचमा कुनै तात्त्विक सम्बन्ध नै छैन । सो अधिकारको प्रयोगलाई त्यस्तो कुराले सीमित गर्न कुण्ठित पार्न वा अरु कुनै प्रकारले प्रभावित गर्न पनि सक्तैन । अनुसन्धान र तहकीकातको लागि प्रहरीले अपराधमा मुछिएका वा शंकास्पद देखिएका व्यक्तिलाई प्रहरी हिरासतमा राख्ने प्रक्रिया र मुद्दा दायर भएपछि अदालतले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको ११८ नम्बर बमोजिम अभियुक्तलाई न्यायिक हिरासतमा राख्ने प्रक्रिया भिन्न भिन्न प्रकृतिका कानूनी प्रक्रियाहरु हुन् । कारवाहीको प्रकृती, थुनामा राख्ने अधिकारी, अधिकारको श्रोत, तथा थुनाको प्रकृती र प्रयोजन इत्यादि सबै दृष्टिकोणबाट यी दुई प्रकृतिहरु फरक हुन भन्ने कुरा स्पष्ट छ । यस सम्बन्धमा माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालले आफ्नो रायमा विस्तार पूर्वक विवेचना गर्नु भएकोले यहाँ ती कुराहरुको पुनरावृत्ति गर्न म आवश्यक सम्झन्न । यहाँ यति नै भन्न पर्याप्त छ कि अदालतले उक्त ११८ नम्बर अन्तर्गत अभियुक्तलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेश दिँदा प्रहरी हिरासतको वैधता उपर विचार गरेन अथवा त्यस सम्बन्धमा आदेशमा केही भन्ने भन्दैमा त्यो हिरासतलाई अदालतले समर्थन गरेको वा स्वीकृती प्रदान गरेको सम्झन मिल्दैन । त्यस्तो सम्झनु सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था र न्यायिक प्रक्रियाको सम्बन्धमा एउटा धारणा पाल्नु हो ।

अब आउँछ धारा १४ को उपधारा (६) को संवैधानिक व्यवस्थाको प्रयोजनियता वा प्रभावकारीताको प्रश्न । मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमति विना २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राखिएको बन्दीलाई कुनै अपराधको अभियोग लगाएर प्रहरीले सो अवधीपछि निजलाई अदालतमा उपस्थित गराउने र त्यस्तो अधिकारीले बन्दीलाई मुद्दाको पुर्पक्षको लागि प्रहरी हिरासतबाट न्यायिक हिरासतमा राख्ने कार्यलाई वैध मान्ने हो भने मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमति विना २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा पर्नु नपर्ने संवैधानिक संरक्षणको कुनै अर्थ वा प्रयोजन नै भएन भन्न निवेदक तर्फका भनाई छ । तर यो भनाई पनि सही होइन ।

संविधानको धारा १४ को उपधारा (६) को प्रतिकूल थुनामा परेको व्यक्तिले त्यस सम्बन्धमा मुख्यतः दुई उपायहरुको अवलम्बन गर्नसक्दछ । प्रथमतः यदि त्यस्तो असंवैधानिक थुना जारी नै छ भने निजले आफ्नो मुक्तिको लागि संविधानको धारा २३ र धारा ८८ को उपधारा (२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशको माग गरी यस अदालतमा निवेदनपत्र दिनसक्छ र निजको थुना उक्त संवैधानिक व्यवस्थाको प्रतिकूल देखिएमा यस अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निजलाई त्यस्तो थुनाबाट मुक्त गर्न सम्बन्धित अधिकारीलाई आदेश दिई उपचार प्रदान गर्न सक्दछ । उक्त उपधारा (६) को प्रतिकूल भएको असंवैधानिक थुनाको सम्बन्धमा संविधानले प्रदान गरेको एकमात्र प्रभावकारी उपचारको व्यवस्था यही नै हो । तर असंवैधानिक थुना अथवा संवैधानिक प्रतिकूलताको स्थिति समाप्त हुनासाथ यो संवैधानिक उपचारको आवश्यकता र औचित्य पनि समाप्त हुन्छ । अनि प्रश्न उठ्छ, संविधान प्रतिकूल अरुलाई थुनामा राख्ने प्रहरी

अधिकृतले त्यस्को कुनै कानूनी परिणाम भोग्नु नपरी त्यस त्यस्तो कार्य गरेको गरे हुने त ? यस स्थितिमा त्यो व्यक्तिलाई असंवैधानिक थुनाको समाप्तिबाटै चित्त बुझ्छ भने त्यो उसको स्वेच्छाको कुरा हो । तर यदि उसलाई त्यसबाट मात्र चित्त बुझ्दैन, र धारा १४ को उपधारा (६) को प्रतिकूल थुनामा राखिएको अवधी भरी उसको सबैधानिक हकमा अधिक्रमण गरे वापत त्यस्तो अतिक्रमण गर्न अधिकारीलाई कानूनी परिणामको भागी बनाउन चाहन्छ भने उसलाई कानूनले अर्को उपायको अनुसरण गर्न पाउन अधिकार पनि दिएको छ । मुलुकी ऐन, वेरितसंग थुनाको महलको कानूनी व्यवस्था अनुसार कसैलाई संविधान वा कानून प्रतिकूल थुनामा राख्नु एउटा अपराधिक कार्य हो । त्यस्तो अपराधिक कार्य गर्ने व्यक्ति सजायको भागी हुन्छ । त्यस्तो व्यक्तिले अवस्थानुसार कैद र जरिवानाको सजायका अतिरिक्त क्षतिपूर्तीको दायित्व पनि बेहोर्नुपर्ने हुन्छ । सो अनुसार संविधान प्रतिकूल थुना परेको व्यक्तिले आफुलाई थुनामा राख्ने अधिकारी उपर अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्दछ । त्यस्तो मुद्दा दायर गर्नु वा नगर्नु त्यो व्यक्तिको स्वेच्छाको कुरा हो । तर कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतको आदेशबाट भएको थुनालाई प्रहरी हिरासतको थुनासँग गांसेर त्यस्तो न्यायिक थुनाको अवस्थालाई असंवैधानिक थुनाको निरन्तरताको स्थिति मानी अभियुक्तलाई थुनाबाट मुक्त गर्ने आदेश दिइएन भन्दैमा धारा १४ को उपधारा (६) को संवैधानिक व्यवस्था सिर्फ देखावटी वा सजावटी व्यवस्थाको रूपमा परिणत हुने भयो भनी शंका गर्नुपर्ने कुनै तर्कसङ्गत कारण मैले पाउन सकिन । मेरो रायमा उक्त संवैधानिक व्यवस्था एउटा सारभूत जीवन्त र प्रभावकारी व्यवस्थाको रूपमा क्रियाशील छ, जसको प्रतिकूल कसैले कसलाई थुनामा राखेमा थुनामा परेको व्यक्तिले मुक्तिको उपचार पाउन मात्र नभै थुनामा राख्ने व्यक्तिले गंभीर कानूनी दायित्व पनि बहन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

न्या. हरगोविन्द सिंह प्रधानको राय

यसमा रिट निवेदक अम्बरबहादुर गुरुङ हडकङ्गबाट काठमाडौं आउने सिलसिलामा मिति २०४७११११५ मा त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा आइपुग्दा त्रि.वि. सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालयले पक्राउ गरेको कुरामा विवाद छैन । हडकङ्ग इन्टरपोलको सूचना अनुसार निजको सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही गर्नु भनी प्रहरी प्रधान कार्यालयले जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकालाई पत्र लेखेको देखिन्छ र त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा पक्राउ परेको निवेदकलाई त्रि.वि. सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालयको जिल्ला प्रहरी कार्यालय दरबन्दीको प्र.स.नि. मनोज तिमिल्सिना हस्ते जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा पठाएको भन्ने कुरा त्रि.वि.सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालयको लिखित जवाफ र निज मनोज तिमिल्सिनाले यस अदालतमा गरेको वयानबाट समेत प्रष्ट देखिएको छ । यसले २०४७१११५ गते पक्राउ परेको निवेदकलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाले १९ गते मात्र लागु औषध मुद्दामा वयान गराई काठमाडौं जिल्ला अदालत समक्ष म्याद थपको लागि उपस्थित गराइएको देखिन्छ । त्यसपछि निवेदन उपर लागु औषध चरेश ओसार पसार मुद्दा दायर गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४७१२१४ का आदेशले थुनामा राखी कारवाही भैरहको भन्ने देखिएको छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ ले फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक अन्तर्गत उपधारा (६) मा पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउँबाट बाटोको म्याद बाहेक चौबिस घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीका समक्ष उपस्थित गराउनुपर्छ र कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकार अदालतले बाहेक सो अवधी भन्दा बढी थुनामा राखिएको छैन भन्ने मौलिक हकको ग्यारेण्टी गरिएको छ । उक्त व्यवस्था शत्रु राज्यको नागरिक र निवारक नजरबन्द राख्ने व्यवस्था गर्ने कुनै कानून अन्तर्गत पक्राउ भएका वा नजरबन्द रहेको व्यक्तिको हकमा लागू हुने छैन । भनी उपधारा (७) ले केही सिमांकन गरेदेखि बाहेक उक्त हक निशर्त र बन्देज रहित छ । धारा १४(६) द्वारा प्रत्याभूत सो मौलिक अधिकार फौजदारी कारवाहीको सन्दर्भमा व्यक्तिले प्राप्त गर्ने हकको अतिरिक्त कानून बमोजिम बाहेक कुनै

पनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गरिने छैन भनी संविधानको धारा १२(१) द्वारा प्रदत्त वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अधिकारसँग पनि प्रत्यक्ष रूपले जोडिएको छ । कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक अन्य हकहरु भन्दा पनि सर्वोपरी हुन्छ भन्ने कुरा विवाद होला जस्तो मलाई लाग्दैन, जब कुनै व्यक्तिलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिन्छ भने उसलाई संविधान तथा कानूनद्वारा प्रदत्त अन्य हकहरुको प्रभावकारी उपभोग गर्न समेत ऊ समर्थ हुनसक्दैन यस स्थितिमा वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्नासाथ उसको हकमा अन्य अधिकारहरु निरर्थक हुन जान्छन् त्यसैले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले व्यक्तिका मौलिक अधिकारहरु प्रति विशेष संवेदनशील भएर नै यसलाई हरसम्भव अनुलङ्घनीय बनाउने प्रयास गरेको हो भन्ने मलाई लाग्दछ । कसैलाई पक्राउ गर्नु वा थुनामा राख्नुको अर्थ यसको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गर्नु हो । त्यसैले वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण कानून बमोजिम मात्र गर्न सकिने व्यवस्था संविधानले गरेको हो । जब कसैलाई पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने कार्य गरी वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिन्छ भने सो कार्य कानूनसम्मत तरिकाबाट भएको छैन भन्ने कुरा अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ । गैरकानूनी तरिकाबाट कसैलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने छुट संविधानले दिएको छैन । त्यस्तो कार्यलाई अदालतले मान्यता दिन पनि मिल्दैन ।

प्रस्तुत रिट निवेदनको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने निवेदकलाई २०४७ साल फागुन १५ गते पक्राउ गरी ऐ १९ गते मात्र काठमाडौं जिल्ला अदालत समक्ष उपस्थित गराइएको तथ्य स्पष्ट रूपमा देखिएको छ । उक्त कार्य संविधानको धारा १४(६) मा व्यवस्थित पक्राउ परेको ठाउँबाट बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीका समक्ष उपस्थित गराउनु नै पर्ने संवैधानिक कर्तव्य अनुकूल भएको भन्ने मिलेन । यस कार्यबाट एकातर्फ बाध्यात्मक संवैधानिक व्यवस्थाको उल्लङ्घन भएको छ भने अर्को तर्फ संविधान प्रदत्त निवेदकको मौलिक हकमा आघात पुगेको छ । पक्राउ परेको मितिले बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा नघाएर मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गरेपनि हुन्छ भन्ने मनसाय प्रस्तुत धाराको कदापि होइन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) अनुसार पनि पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । कसैलाई कुनै अभियोग लगाएर अदालत समक्ष माग्दा दायर गर्दैमा पक्राउ मितिले २४ घण्टा नघाएर पेश गरेपनि हुन्छ भन्ने सो ऐनको मनसाय पनि छैन । संविधान र कानूनको स्पष्ट निर्देशन हुँदाहुँदै त्यसलाई निष्कृत्य वा निष्प्रभावी हुने गरी अर्कै अर्थ गर्न मिल्छ जस्तो मलाई लाग्दैन । संविधानको धारा १४(६) र सरकारी मुद्दा ऐन, २०१७ को दफा ७(४) को व्यवस्था एक अर्कामा विरोधाभाष पूर्ण छैनन् र यिनीहरु द्वैर्धक पनि छैनन् । यी दुबैको व्यवस्था व्यसंयमा सपष्ट र विवाद रहित छ, त्यो हो पक्राउ परेको कुनै पनि व्यक्तिलाई बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकार प्राप्त अधिकारको समक्ष उपस्थित गराउनु र त्यस्तो अधिकारीले आदेश दिएमा मात्र त्यसभन्दा बढी थुनामा राख्न पाउनु । त्यसरी २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराईदैन भने सो कार्य संविधान तथा कानून विपरीत हुन जान्छ र त्यस्तो थुना गैर कानून हुन्छ । अर्थात् मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशले बाहेक २४ घण्टा भन्दा बढी थुने कार्य जो सुकैले गरेको भए पनि उक्त थुनालाई कानूनसम्मत भन्न मिल्दैन । त्यसरी संविधान र कानूनद्वारा निर्धारित सीमा भन्दा बढी अवधी थुनामा राखिएको कारवाही स्वयं नै गैरकानूनी हुने हुँदा त्यस पश्चात अघि बढाइएका कारवाही कानूनसम्मत हुनसक्दछ भनी अर्थ गर्न मिल्दैन ।

यहानेर निवेदकलाई २४ घण्टा नघाएर अदालत समक्ष उपस्थित गराइएको भए पनि सो अवस्था प्रहरी हिरासतको अवस्था हो र पछि निज उपर कानून बमोजिम मुद्दा दायर भई अदालतले थुन छोड्नेको आदेश गरी थुनामा रहेको हुँदा थुनाको अवस्था परिवर्तित भएको छ भन्ने विद्वान् सरकारी वकिलको कथन तर्फ पनि केही भन्न पर्ने आवश्यकता मैले देखेको छु । यसमा माथि उल्लिखित तथ्यबाट रिट निवेदनलाई

प्रहरीमा पक्राउ गरी २४ घण्टा भित्र अदालत समक्ष उपस्थित नगराय त्यसको ४ दिन पछि मात्र अदालतमा पेश गरेको भन्ने तथ्यता: स्पष्ट भै सकेको छ । जब पक्राउ गर्ने अधिकारीले संविधान तथा कानूनद्वारा निर्धारित अवधी भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराइदैन भने सो अवधी भन्दापछि राखिएको थुना गैरकानूनी हुन्छ । त्यसरी थुनाको वैधानिक स्थिति गैरकानूनी रहेको अवस्थामा अदालत समक्ष उपस्थित गराइएकोबाट त्यसमा अदालतले म्याद थप दिएको वा पछि मुद्दा दायर भै संविधान विपरीत गैरकानूनी थुना विद्यमान रहेको स्थितिमा अदालत समक्ष उपस्थित गराइएको छ भने सोही व्यक्तिलाई अदालतले आदेश गरी थुनामा राखेको भन्ने आधारमा मात्र उक्त थुना कानूनी भै हाल्छ भन्ने होइन । अदालतको आदेश संविधानको प्रावधान भन्दा माथि हुनसक्दैन । प्रारम्भ अवैध छ भने त्यस पछि गरिने कार्यहरु स्वतः अवैध हुन्छ । निस्कलङ्ग भन्न मिल्दैन । प्रहरीद्वारा गैरकानूनी रूपले थुनिएको व्यक्तिलाई अदालतले पनि थुनामा राख्ने गरी सोही गैरकानूनी कार्यलाई समर्थनसम्म गरेको हुनसक्छ । अदालतको सो कार्य संविधानतः कानून हुनसक्दैन । यस्तो स्थितिमा अदालतले प्रहरीद्वारा गरेको गैरकानूनी कार्यलाई जारी राखेकोसम्म मान्नु पर्ने हुन्छ । अदालतले पछि थुनछेकको आदेश गरी थुनामा राखेको कारणले अधि भै रहेको गैरकानूनी थुनालाई मान्यता दिने हो भने यथार्थमा संविधानको धारा १४ को उपधारा (६) द्वारा प्रत्याभूत मौलिक हक स्वयंमा एउटा सजावट मात्र हुन जान्छ । संविधान प्रदत्त उक्त हक निष्प्रयोजन हुने गरी वा निरर्थक हुने गरी यसको व्याख्या गर्न मिल्दैन । । मौलिक हक विना कारण र निरर्थक प्रयोजनको लागि संविधानमा व्यवस्था गरिएको पनि हुँदैन । संविधान प्रदत्त सबै मौलिक हकको उत्तिकै सम्मान र पालन हुन पर्छ भन्ने कुरामा विवाद हुन सक्तैन । धारा १४ को उपधारा (६) स्वयंमा विशेष प्रकृतिको मौलिक हक हो । यसको पालन पक्राउ गर्ने अधिकारीले अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्दछ । पक्राउ गर्दाको अवस्थामा नै त्यसको पालन गरिएन भने यसको निष्प्रयोजन हुन जान्छ । त्यस्तो भएमा सम्बन्धित व्यक्तिको मौलिक हक कुण्ठित हुने मात्र होइन कि संविधानको स्पष्ट तथा बाध्यात्मक व्यवस्थाको उल्लङ्घन समेत हुन जान्छ । संविधानको उल्लङ्घन वा अवज्ञा गर्ने कार्यलाई उचित भन्न मिल्दैन । संविधान विपरीत तोकिएको अवधी भन्दा बढी समयसम्म मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेश नलिई थुनामा राख्ने कार्य आफैमा गैरकानूनी छ । त्यस्तो गैरकानूनी कार्यलाई जारी राख्दै निर्धारित अवधी नाघी सकेपछि मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराएकोले त्यस्तो स्थितिमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले थुनामा राख्ने अनुमती दिए नै पनि त्यस्तो थुनाको स्थिति वैधानिक हुन सक्तैन ।

२४ घण्टा अवधी भन्दा बढीसम्म थुनामा राख्दाको अवस्था नै रिट दिन आएको भए निवेदनको प्रयोजन हुने थियो भन्ने बहुमतको रायसँग पनि म सहमत छैन । २४ घण्टा भन्दाबढी थुनामा राख्नासाथ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट दिन आउने र तत्कालै मुक्ति पाउन सकिने सीमा कति छ भन्ने कुरा पनि प्रासंगिक हुन्छ । २४ घण्टाको अवधी पूरा हुनासाथ रिट दिन आउन सक्ला तर तत्कालै मुक्ति दिलाउन कतिको सभव छ ? रिटको कार्यविधि अनुसार पनि रिट निवेदन परेपछि विपक्षीबाट लिखित जवाफ मगाउने र विपक्षीले आदेशमा तोकिएको म्याद वा कानून बमोजिम थप पाउने म्याद भित्र लिखित जवाफ फिराद पछि वा अवधी नाघेपछि इजलास समक्ष पेश हुन केहि समय लाग्ने हुन्छ । यति अवधी भित्र निजलाई गैरकानूनी रूपले थुन्ने अधिकारीले निजका विरुद्ध अदालतमा म्याद थप्ने वा मुद्दा दायर गरेर अदालतको आदेशले थुनामा रहेमा पूर्ववत् अवैधता स्वतः वैध हुने मानिएको खण्डमा निजले रिट निवेदन दिएमा पनि त्यसको कुनै सार्थकता रहदैन र निजले गैरकानूनी रूपले थुनामा रहंदा रहदै पनि मुक्ति पाउन नसक्ने हुन्छ ।

यस्तै विषयवस्तु भएका अन्य मुद्दाहरुमा पनि यस सर्वोच्च अदालतबाट पक्राउ गर्ने अधिकारले २४ घण्टाको सीमा नघाई मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराएकोमा पछि मुद्दा हेर्ने अधिकारको आदेशले थुनामा रहेको भए पनि त्यसलाई मान्यता दिन नमिल्ने भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएका छन् । निवेदक श्याम भन्ने

बजरंग चैतन्य ब्रह्मचारी विरुद्ध धनुषा जिल्ला अदालत समेत भएको (ने.का.प.२०४८, अंक २,३,४ पृष्ठ (६०) को मुद्दामा पूर्व अवैधताको कारणले पछिको थुनामा समेत गैरकानूनी हुने ठहरी रिट जारी भएको पाइन्छ । त्यसै गरी निवेदक मिना श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको संवत् २०४७ सालको रिट नं. ९५७ मुद्दामा पनि २४ घण्टा भन्दा बढी प्रहरीले थुनामा राखिसके पछि, अदालतमा पेश भै अदालतद्वारा थुनछेकको आदेश गरी थुनिएको भएपनि थुनाको पूर्वस्थिति अवैध भएको कारणले पछिल्लो अवस्था स्वतः अवैध हुन जाने आधारमा रिट जारी भइरहेको देखिन्छ । यथार्थमा उल्लिखित दुबै निर्णयहरु संविधानको धारा १४ को उपधारा (६) द्वारा प्रत्याभूत मौलिक हकको रक्षा गर्ने सन्दर्भमा अन्यन्त महत्वपूर्ण छन् र ती सिद्धान्तहरूसँग असहमत हुनुपर्ने कुनै कारण मैले देखिन । अन्तमा धेरै कुरा भन्न लेख्न मन हुँदापनि आजलाई यति मात्र लेख्नु । जुन गाग्रोमा पानी छैन चाहे त्यो नयां नै किन नहोस त्यसले के तिर्खा मेटाउला ? जुन उपचारमा बल छैन त्यसको के प्रयोजन भयो र ? यसो भन्दा न्यायको परिभाषा खोज्न मन लाग्छ ।

न्याय दुई पक्षहरु बीचको तेश्रो पक्ष होइन मात्र समाधान हो । शायद कुनै सिधा रेखाको कुनै दुई विन्दु बीचको केन्द्र विन्दु हो । न त भक्षकको हुंकार न त रक्षकको अहंकार हो । सजाय दिने दिलाउने यसको रहर पनि होइन यसको आफ्नो इच्छा केहि हुदैन । न्याय कुनै यौटा दृष्टिकोष होइन मात्र एउटा दृष्टि हो । मानव भित्रको दृष्टि । तर्क मात्र यसको उपाय होइन । न्यायमा सायद दर्पणको दर्शन निहित छ । पाउनेको सन्तुष्टि दिनेको प्रेरणा यसमा प्रतिविम्बित हुनेछ । प्रस्तुत रिट निवदेनमा निवेदकलाई पक्राउ गर्ने अधिकारीले कानून विपरीत थुनामा राखिएको र सो पछि अदालतले आदेश गरेको हुँदा उक्त कार्य कानूनसम्मत ठहराउन न्याय सङ्गत ठानिन निवेदकलाई गैरकानूनी रूपले थुनामा राखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निजलाई थुनाबाट मुक्त गरी दिने ठहर्छ । खारेज गर्ने गरेको बहुमतको रायसँग सहमत नहुँदा छुट्टै राय व्यक्त गरेको छु । नियम बमोजिम फाइल बुझाई दिनु ।

इति सम्वत् २०४८ साल चैत्र २४ गते रोज १ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्रकेशरी वाँस्तोला
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाफी
सम्बत २०४८ सालको रिट नं. ५५
आदेश मिति: २०४८।१२।२५।३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : भारत जिल्ला सीतापुर थाना रामपुर अन्तर्गत हरिपुर घर भई हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय कारागार शाखा, रुपन्देहीमा बन्दी रहेको रघुवीर सिंह पंजावी ।

विरुद्ध

विपक्षी : रुपन्देही जिल्ला अदालत, भैरहवा समेत

- कुनै कानूनले कुनै विषयवस्तुको सम्बन्धमा मुद्दा हेर्ने अधिकार यो निकाय वा अधिकारीलाई हुने भनी स्पष्ट किटानी व्यवस्था भएको अवस्थामा तत्अधिकारी वा निकायले हेर्ने र सो बाहेक अरु अवस्थामा आफ्नो इलाका भित्रका सबै विषय वा मुद्दा मामिलाको शुरु कारवाही किनारा गर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई रहे भएको पाईने ।
- विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ अन्तर्गतको मुद्दामा अ.बं. ११८ नं. बमोजिम थुनामा राखी कारवाही गर्ने गरी गरेको रुपन्देही जिल्ला अदालतको आदेश त्रुटिपूर्ण नदेखिने ।

आदेश

न्या. गजेन्द्र केशरी वाँस्तोला:सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासमा मतैक्य हुन नसकी यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार रहेछ ।

रिट निवेदक रघुवीर सिंह पंजावीले विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को विपरीत यु.एस. डलर ९०००। भैरहवा भन्सार कार्यालय गेटबाट मिति २०४७।३।१ मा पास गर्न लाग्दा शंका लीग तलासी लिंदा उक्त विदेशी विनिमय प्राप्त भएकोले विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को संशोधित दफा अनुसार सजाय हुन ऐ.ऐनको दफा १८(१) अनुसार प्रहरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गरेको छ भनी विपक्षी प्र. ना.उ. ले प्रहरी प्रतिवेदन विपक्षी रुपन्देही जिल्ला अदालतमा दायर गरियो । निवेदक रघुवीर सिंहको वयान लिई

प्रहरी समक्ष आफु डलर बरामद भएमा सावित भएको र बरामदी मुचुल्काबाट बरामद भएको देखिन आएकोले अ.बं. ११८ नं. को देहाय(२) बमोजिम थुनमा राख्ने भनी विपक्षी अदालतले आदेश गरेको छ । विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को संशोधित दफा १८(१) मा सो ऐन अन्तर्गत कसुर कायम हुने मुद्दा तोकिएको अदालतमा अनुसन्धान अधिकारीले दायर गरी कारवाही किनारा हुने भन्ने उल्लेख छ र सो ऐनको दफा १८ मा सो ऐनमा तोकिएको भनी उल्लेख गरिएको शब्दको परिभाषामा सो ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएकोलाई सम्झनु पर्ने भन्ने उल्लेख भएको र विदेशी विनिमय नियमित गर्ने नियम हेर्दा त्यसमा ऐनको दफा १८(१) अनुसार सो मुद्दा हेर्ने अदालत नै नतोकिएकोले सो ऐनको दफा १८(१) अनुसार उल्लिखित तोकिएको अदालत जिल्ला अदालत हुनसक्ने हुँदा उक्त ऐनको दफा ५(१) को कसुरमा दफा १७ अनुसार सजाय गरिपाऊँ भन्ने मुद्दा दायर गरी कारवाही किनारा गर्न विपक्षी रुपन्देही जिल्ला अदालतलाई उक्त ऐनको १८(१) एवं अ.बं ३५ नं. समेतले अधिकार नदिएको हुँदा विपक्षी रुपन्देही जिल्ला अदालतले निवेदक विरुद्ध उक्त विदेशी मुद्रा पैठारी मुद्दा दायर गरेको त्यसमा वयान लिई निवेदकलाई थुनामा राख्न दिएको आदेश एवं सो आदेशानुसार विपक्षी कारागार शाखाले थुनामा राखेको समेत अधिकारक्षेत्र विहिन कार्य हुँदा बदर भागी छ । विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को दफा ५(१) अनुसारको कसुर निवेदकले गरेको छैन सो ऐनको कसुर कायम हुन आवश्यक सबै तथ्य र आधारहरु विद्यमान भएको मिसिलबाट देखिन्छ । तलासी लिने कार्य र डलर बरामद गर्ने समेतको कार्य विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ अनुसार तोकिएको अनुसन्धान अधिकारीले गरेको नहुँदा प्रमाणयोग्य छैन । तोकिएको अनुसन्धान अधिकारीको हैसियतले तोकिएको अदालतमा फिराद पत्र दायर गरेको छैन । विदेशी मुद्रा पैठारी मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को अनुसूची १ मा समावेश नभएकोले प्रहरी प्रतिवेदन दायर हुनसक्दैन सो ऐन र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी नियमावली, २०१८ जस्तै विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ मा प्रहरी अधिकृत तथा सरकारी वकिल भई अभियुक्तको वयान गराउने व्यवस्था नभएकोले प्रहरीमा गराइएको भनेको अभियुक्तको कथित सावित वयान प्रमाण ग्राह्य छैन । विपक्षी अदालतको गैरकानूनी आदेश विरुद्ध अ.बं. १७ नं. बमोजिम थुनुवाले पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतमा निवेदन दिएको भएपनि रुपन्देही जिल्ला अदालतले गैरकानूनी क्षेत्राधिकार ग्रहण गरेकोले अ.बं. १७ नं. को निवेदन लागू नसक्ने र कुनै पक्षको समर्पणबाट कानूनले नदिएको अधिकारक्षेत्र सिर्जना हुनसक्ने र विवन्धन पनि नलाग्ने हुँदा मेरो मौलिक हकमा प्रत्यक्ष असर परेको छ । अतः विपक्षी अदालतले कानूनले नदिएको अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी मलाई गैरकानूनी बन्दी बनाईएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट आदेशद्वारा छुटकारा गराई पाऊँ भन्ने समेतको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो लिखित जवाफ आएपछि वा म्याद नाघेपछि कानून बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेतको सर्वोच्च अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को संशोधन सहित दफा १८(१) मा यस ऐन अन्तर्गत को सकूर सम्बन्धी मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार तोकिएको अदालतलाई हुनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको र सो अनुसार अदालत तोकिएको नदेखिएकोले न्याय प्रशासन सुधार ऐन, २०३१ को दफा ९ र मुलुकी एने अ.बं. २९ नं. को कानूनी व्यवस्था अनुसार प्रस्तुत मुद्दा हेर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई छ । विपक्षी रिट निवेदक रघुवीर सिंह पजावीले विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को दफा ५(१) बमोजिम कसुर गरेको र निजको मिति २०४७३१ मा खान तलासी लिंदा बरामद भएको मुचुल्काबाट देखिन्छ । सो बमोजिम निवेदनकले गैर कानून पैठारी गरेकोले आवश्यक कारवाहीको लागि यस कार्यालयमा पठाएको र विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को दफा ११ (क) ले श्री ५ को सरकारले यस ऐन

अन्तर्गत कसुरका सम्बन्धमा जाँचबुझ र अनुसन्धान गर्नको लागि अनुसन्धान अधिकारी तोकने सक्ने छ, भन्ने प्रष्ट व्यवस्था भएको पाइने र नेपाल राजपत्र खण्ड ४, अ.रि.१५(क) अर्थ मन्त्रालयको सूचना बमोजिम बागमती अञ्चल बाहेक अन्य अञ्चलको जिल्लाको हकमा सम्बन्धित जिल्ला प्र.ना.उ. समेतलाई अनुसन्धान अधिकारी तोकेको पाइन्छ र सोही कानूनी व्यवस्था अनुसार प्रस्तुत मुद्दा दायर गरिएको हो । अतः प्रस्तुत मुद्दा अधिकार प्राप्त अदालतमा अधिकार प्राप्त अनुसन्धान अधिकृतले दायर गरेकोले रिट निवेदन खारेज होस भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, रुपन्देहीको लिखित जवाफ ।

कारागारमा थुनिराख्न वा कैद ठेकी पाउन अधिकार प्राप्त अधिकारी वा अड्डा अदालतले पठाएको आदेश बमोजिम कारागारमा थुनी राख्ने काम कर्तव्य यस कार्यालयको भएकोले रुपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०४७३११० को आदेश बमोजिम यस कारागारमा निवेदक थुनामा रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज होस भन्ने समेतको कारागार शाखा रुपन्देहीको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदकले यस अदालतले अधिकार क्षेत्र विहीन मुद्दा लिई कारवाही गरे भन्ने मुख्य कुराको अडान लिनु भएको छ । विपक्षी रिट निवेदनकले प्रस्तुत मुद्दाको क्षेत्राधिकार देखाउन सक्नु भएको छैन । विदेशी मुद्रा पैठारी गर्नु अपराध होइन वा त्यस्तो मुद्दा चलाउने कानूनी प्रावधान छैन भन्ने समेत उल्लेख गर्नसक्नु भएको छैन । प्रस्तुत मुद्दामा न्याय प्रशासन सुधार ऐनको दफा ९ बमोजिम यस अदालतले दायर गरी कारवाही गर्न पाउने अधिकार यस अदालतलाई भएकै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज होस भन्ने समेतको रुपन्देही जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

विदेशी विनिमय गर्ने ऐन, २०१९ को दफा १८ (१) मा त्यस ऐन अन्तर्गत कसुर सम्बन्धी मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार तोकिएको अदालतलाई हुने छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । तोकिएको वा तोकिए बमोजिम भन्नाले ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको सम्भन्धित हुने भनी ऐनको दफा २(८) मा परिभाषा गरेको पाइन्छ । उक्त ऐनको दफा १८(१) बमोजिमको अदालत तोकिएको पाइन्छ । यस स्थितिमा उक्त ऐन अन्तर्गतको कसुर सम्बन्धी मुद्दा तोकिएको अदालत बाहेक अरु अदालतबाट कारवाही किनारा गर्ने अधिकार पाएको भन्न मिल्दैन । यो ऐन अन्तर्गतको कसुर सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकार प्रत्यर्थी रुपन्देही जिल्ला अदालतलाई रहेभएको पाइन्छ यसर्थ अधिकारक्षेत्र नै नभएको विषय सम्बन्धी मुद्दा लिई प्रत्यर्थी रुपन्देही जिल्ला अदालतले यी रिट निवेदकलाई थुनामा राखेको गैरकानूनी देखिँदा त्यस्तो गैरकानूनी थुनाबाट निवेदकलाई मुक्त गरी दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने समेत माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणाको राय ।

विदेशी विनिमय गर्ने ऐन, २०१९ को दफा १८(१) अनुसार उक्त ऐन अन्तर्गतको मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार तोकिएको अदालतलाई हुने छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । उक्त व्यवस्था अनुसार अदालत नतोकिएको अवधिसम्म क्षेत्राधिकार शुन्यता (Jurisdictional Vacuum) मा रहन्छ भन्ने पनि मिल्ने देखिन्छ यदि यस्तो हुने हो भने विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को अपराध र सजाय सम्बन्धी व्यवस्था नै अदालत नतोकिएको कारणले निस्कृय भई सो ऐन नै प्रभावहीन हुन जान्छ । यस्तो स्थितिको लागि नै प्रत्येक शुरु तहको अदालतलाई आ-आफ्नो इलाका भित्रको सबै मुद्दा मामिला प्रारम्भिक क्षेत्राधिकार रहेको पाइन्छ । यसरी विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९ बमोजिम मुद्दा हेर्ने कुनै अदालत नतोकिएसम्मको अवस्थामा सो ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा रुपन्देही जिल्ला अदालतले कानूनी क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी गरेको कारवाही कानूनी अनुकूल कै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्ने समेत माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्यायको राय ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री वीरबहादुर कार्कीले विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ एउटा विशेष ऐन हो । उक्त ऐनमा भएको व्यवस्थालाई निस्कृय पार्ने गरी न्याय प्रशासन ऐन आकर्षित हुनसक्दैन उक्त ऐनको दफा १८ (१) मा यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दा मामिलामा कारवाही किनारा गर्ने अधिकार तोकिएको अदालतलाई हुने छ भनी किटानी व्यवस्था भई राखेको छ । सो बमोजिम अदालत तोकिएको पाइन्न । यसर्थ सो ऐन अन्तर्गतको कसुर सम्बन्धी मुद्दा तोकिएको अदालत बाहेक अरु अदालतबाट कारवाही किनारा गर्ने क्षेत्राधिकार नाघी विपक्षी रुपन्देही जिल्ला अदालतले मुद्दा ग्रहण गरी दिएको थुनछेक आदेश समेत गैरकानूनी हुँदा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने भन्ने र प्रत्यर्थी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री श्यामबहादुर प्रधानले रिट निवेदकले जिल्ला अदालतको थुनछेक आदेश उपर अ.बं. १७ नं. बमोजिम निवेदन दिई कानून बमोजिमको उपचारको बाटो अवलम्बन गरिसक्नु भएकोले सोही विषयमा रिट क्षेत्र आकर्षित हुनसक्दैन । न्याय प्रशासन ऐन बमोजिम प्रचलित अन्य कानूनमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक आफ्नो क्षेत्रभित्रको सम्पूर्ण मुद्दा मामिलाको शुरु कारवाही किनारा गर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई रहे भएकै हुँदा क्षेत्राधिकार भित्रै रही रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट थुनछेकमा आदेश भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने भनी बहस गर्नु भयो ।

आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निर्णय तर्फ हेर्दा यसमा विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को दफा १८(१) मा सो ऐन अन्तर्गतको कसुरको मुद्दा तोकिएको अदालतबाट कारवाही किनारा हुने भन्ने व्यवस्था भएको तर सो ऐन बमोजिम कुनै अदालत नतोकिएको अवस्थामा सो बमोजिमको कसुर सम्बन्धी मुद्दा मामिलामा क्षेत्राधिकार नै नभएको रुपन्देही जिल्ला अदालतले मुद्दा दर्ता गरी रिट निवेदनलाई थुनामा राखी कारवाही गर्ने गरी गरेको आदेश गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर भएको पाइन्छ, विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९ को दफा १८ मा भएको व्यवस्था अनुसार उक्त ऐन अन्तर्गतको मुद्दाको शुरु कारवाही किनारा गर्ने गरी अधिकार अञ्चल अदालतलाई दिएको देखिन्छ । तर २०४४ सालमा भएको यस ऐनको प्रथम संशोधनमा उक्त दफा १८ को व्यवस्था समेत संशोधन गरियो । जसमा यस ऐन अन्तर्गतको कसुर सम्बन्धी मुद्दा मामिलामा हेर्ने अधिकार तोकिएको अदालतलाई हुनसक्ने व्यवस्था गरियो । उक्त ऐनको दफा १८(१) मा भएको व्यवस्था अनुसार अदालत तोकिएको पाइन्न । यस्तो अवस्थामा उक्त ऐन अन्तर्गतको मुद्दा मामिला हेर्ने अधिकार कसलाई हुने ? भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा न्यायप्रशासन सुधार ऐन, २०३१ को दफा ९ मा यस ऐनमा र प्रचलित अन्य कानून मा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक जिल्ला अदालतलाई आफ्नो इलाका भित्रको सबै मुद्दामा शुरु कारवाही किनारा गर्ने अधिकार हुने छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । न्याय प्रशासन सुधार ऐनको उक्त व्यवस्थाबाट कुनै कानूनले कुनै विषयवस्तुको सम्बन्धमा मुद्दा हेर्ने अधिकार यो निकाय वा अधिकारीलाई हुने भनी स्पष्ट किटानी व्यवस्था भएको अवस्थामा तत्अधिकारी वा निकायले हेर्ने र सो बाहेक अरु अवस्थामा आफ्नो इलाका भित्रका सबै विषय वा मुद्दा मामिलाको शुरु कारवाही किनारा गर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई रहे भएको पाइन्छ । कानूनमा स्पष्ट र किटानी व्यवस्था नभएको अवस्थामा पनि क्षेत्राधिकारको शून्यता (jurisdictional Vacuum) नरहोस भन्ने मनसायले विधिकर्ताले न्याय प्रशासन सुधार ऐन, २०३१ को दफा ९ को अवस्था गरेको हो । यसर्थ विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ ले जिल्ला अदालतलाई उक्त ऐन अन्तर्गतको कसुरमा शुरु कारवाही किनारा गर्ने अधिकार छैन भनी रिट निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताले पठाउनु भएको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन, यसर्थ विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ अन्तर्गतको मुद्दामा अ.बं. ११८ नं. बमोजिम थुनामा राखी कारवाही गर्ने गरी गरेको रुपन्देही जिल्ला अदालतको आदेश त्रुटिपूर्ण नदेखिँदा

निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्याएको माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्यायको राय मनासिव ठहर्छ । मिसिल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौ ।

न्या.ओमभक्त श्रेष्ठ

न्या.कृष्णजंग रायमाफी

इति सम्वत २०४८ साल चैत्र २५ गते रोज ३ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास,
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
सम्बत् २०४८ सालको रि.पु.इ.नं.: ५७
आदेश मिति: २०४९.१।४।५
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : अफगानिस्तान काबुल घर भै हाल का.जि. सदरखोर डिल्लीबजार थुनामा रहेको अलि अकबरी समेत

विरुद्ध

विपक्षी : का.जि.सदरखोर डिल्लीबजार समेत

- अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटीको आधारमा चलेको न्यायिक काम कारवाहीमा हस्तक्षेप गरी बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्नको लागि अधिकारक्षेत्रको त्रुटी शंकारहित रूपमा स्थापित हुन आवश्यक हुने ।
- कित्ते सम्बन्धी काम कुरा कसबाट कहाँ भए गरेको हो भन्ने तथ्य जिल्ला अदालतमा दायर रहेको मुद्दाबाटै निर्णय हुने र सबुद प्रमाणको आधारमा त्यस्तो अधिकारक्षेत्रात्मक तथ्य (Vestative fact) को विधिवत् निर्णय नभएसम्म निवेदकको भनाइको आधारमा मात्र अपराध सम्बन्धी काम कुराहरु भारतमा भएको हो भन्ने अनुमान गरी जिल्ला अदालतको काम कारवाहीलाई अधिकारक्षेत्रविहिन ठहराउन नमिल्ने ।
- कानूनद्वारा व्यवस्थित अन्य न्यायिक प्रक्रियाहरु निरर्थक हुने गरी सोभै यस अदालतले आफ्नो असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गर्न र निवेदकको विरुद्ध चलेको राहदानीमा लागेको भिसा र सरकारी छाप कित्ते सम्बन्धी मुद्दामा जिल्ला अदालतले कानून बमोजिम गर्नुपर्ने काम कारवाही र निर्णयमा समेत असर पर्ने गरी कुनै आदेश दिन नमिल्ने ।

आदेश

प्र. न्या. विश्वनाथ उपाध्याय: सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासमा मतैक्य हुन नसकी यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदकको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ:

२. मिति २०४८।३।२६ गतेको के.अ.विभागका जाहेरीले मेरा बन्दी साथीहरु उपर सरकारी छाप दस्तखत कित्ते अभियोग लगाई मिति २०४८।४।१२ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा प्रहरी प्रतिवेदन पेश हुँदा

तत्काल अदालतमा भएको वयान तथा सबुदको आधारमा पछि बुभदै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी अ.बं.११८ नं. को देहाय दफा ३ बमोजिम थुनामा राखी कारवाही गर्नु भन्ने आदेश भयो । त्यस उपर अ.बं.१७ र १२४ ग. अनुसार र तत्कालीन बागमती अञ्चल अदालतमा निवेदन दिएकोमा जिल्ला अदालतको आदेश सदर भयो । त्यस उपर तत्कालीन क्षेत्रीय अदालतमा निवेदन दिएकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनको संयुक्त इजलासबाट कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएकोले विपक्षीहरूको गैरकानूनी आदेशले विपक्षी सदरखोर शाखाले मेरो साथीहरूलाई अध्यावधि बन्दी बनाई राखेको र त्यस्तो गैरकानूनी आदेश उपर अ.बं.१७ नं. बमोजिम यस अदालत समक्ष आउन न्याय प्रशासन ऐन, २०४१ को दफा १६ ले प्रतिबन्ध लगाएका तथा अन्य कुनै कानूनी उपचार लिनसक्ने बाटो नभएकोले रिट क्षेत्रबाट उपचार माग्न आएको छु । मेरा साथीहरू अफगान नागरिक हुन् । उनिहरू भारतमा शरणार्थीका रूपमा बस्दा दिल्लीका .. अबदुल्ला र अहमद हविवले ९००। यू.एस.डलर दिई पासपोर्ट भिषा र टिकट बनाउने कार्य गरेको भनी वयानमा स्पष्ट खुलाएको छ । पासपोर्ट माल्टा देशको हो । सो पासपोर्टमा लगाइएको सरकारी छाप र दस्तखत .. स्टिकर समेत शाही नेपाली राजदुतावास दिल्लीमा लागेको हो । यसरी अर्को देशको पासपोर्ट त्यसमा लागेको भिषा लगायतका सरकारी छाप समेत लगाउने कार्य नेपालमा नभएको हुँदा नेपालको अदालतबाट पासपोर्ट भिषा वा सरकारी छाप समेत कित्ते वा जालसाज हो भनी हेर्ने क्षेत्राधिकार नै छैन । त्यसर्थ विपक्षीहरूको कानूनी आदेशले मेरा साथीहरूको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को ११, १२, १४ ले प्रदान गरेको संवैधानिक मौलिक हकको हनन् भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर

३. यसमा के कसो भएको हो ? विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाइ आएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४८।८।१७ को आदेश ।
४. काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४८।४।२० को प्राप्त आदेश पत्र अनुसार सोही मितिदेखि रिट निवेदकहरूलाई थुनामा राखेको कानून अनुकूल नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन पत्र खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत सदर खोर डिल्लीबजारको लिखित जवाफ रहेछ ।
५. प्रतिवादीहरूले यस अदालतमा वयान गर्दा दाबी अनुसारको कसुर गरेको छैन भनी उल्लेख गरे तापनि निजहरूले आता भन्ने जावेद अब्दुल्लाले ९०० डलर लिई पासपोर्ट तथा भिषा बनाई दिएको भनी स्वीकार गरी अदालतमा समेत वयान गरेको र अध्यागमनको पत्रबाट पनि उक्त पासपोर्टमा लागेको भिषा स्टिकर समेत सक्कली होइन भनी उल्लेख गरेको र पासपोर्ट र भिषा स्टिकर समेत प्रतिवादीहरूको नामको देखिँदा अहिले नै प्रतिवादीहरूलाई कसुरदार होइनन् भन्न नसकिने हुँदा पछि बुभदै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी अ.बं. ११८(३) बमोजिम थुनामा राखि कारवाही गर्नुपर्ने हुँदा रिट पूर्वक थुनुवा पूर्ज दिई थुनामा राखेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन पत्र खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ रहेछ ।
६. विपक्षी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट लिखित जवाफ प्राप्त हुन आएको रहेनछ ।
७. निवेदकहरू अफगानी नागरिक रहेको हुँदा निजहरूले प्रयोग गरेको पासपोर्ट माल्टा देशको भएको देखिन्छ । साथै उक्त पासपोर्टहरूमा लागेको कित्ते भनिएको भिषा र सरकारी छाप दस्तखत समेत दिल्ली स्थित शाही नेपाली राजदुतावासबाट लागेको देखिएकोमा सम्बन्धित दुतावासमा समेत यस सम्बन्धमा सोधिएको समेत देखिन्छ । यसरी रिट निवेदकहरूले प्रयोग गरेको पासपोर्ट हाम्रो देशको

नभई माल्टा देशको भएको र निजहरु उक्त पासपोर्टबाट जर्मन तर्फ जान लागेको देखिदा उक्त पासपोर्ट कित्ते गरेको भन्ने सम्बन्धमा रिट निवेदकहरु उपर मुद्दा चलाउन र कारवाहीको लागि थुनछेकमा राख्न समेत मिल्ने नदेखिदा रिट निवेदकहरुलाई थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भन्ने विपक्षीहरुको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री हरगोविन्द सिंह प्रधानको राय रहेछ ।

८. अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट अनुसन्धान भई सरकारी छाप दस्तखत कित्ते गरेको अधियोगमा काठमाडौं जिल्ला समक्ष प्रहरी प्रतिवेदन परेको र मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा कानून बमोजिम पुर्षको लागि अदालतबाट थुनामा राखेको देखिन्छ । यस्तोमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनबाट सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी थुनाबाट छाड्ने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्ने समेत माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझीको राय रहेछ ।
९. नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री बाबुराम कुंवरले निवेदकहरु अफगानी नागरिक हुन् । उनीहरुको पासपोर्ट माल्टा देशको छ । पासपोर्टमा लागेको भिषा स्टिकर र छाप शाही नेपाली राजदुतावास भारतमा लगाएको हो । यसरी एक देशको नागरिक अर्को देशको पासपोर्ट र भिषा तथा छाप लगाउने समेतको काम अर्को देशमा भएको अवस्थामा त्यसतो विषयवस्तुबाट उठेको मुद्दा हेरी निर्णय गर्ने अधिकार विपक्षी अदालतलाई छैन । त्यसर्थ माग बमोजिम आदेश जारी हुन पर्ने भन्ने र प्रत्यर्थीहरुको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता श्री अलि अकबर मिकरानीले कित्ते पासपोर्ट सहित भिषा रिट निवेदकहरु नेपालमा पक्राउ परेको सम्बन्धमा चलेको मुद्दामा कारवाहीको सिलसिलामा थुनामा राख्ने भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतले आदेश दिएको र त्यस उपर अ.बं.१७ नं. को प्रक्रिया समेत पूरा गरी सकेपछि पुनः सोही विषयमा असाधारण अधिकारक्षेत्रबाट आएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन पत्र खारेज हुनु पर्ने भनी वहस गर्नु भयो ।
१०. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मेरा साथीहरु उपर पासपोर्टमा लगाएको भिषा र सरकारी छाप समेत कित्ते गरेको भन्ने अधियोगमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट अ.बं. ११८ नं. को देहाय ३ नं. बमोजिम थुनामा राखि कारवाही गर्ने आदेश गरे उपर अ.बं. १७ नं. अनुसार निवेदन दिंदा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भए उपर अन्य उपचारकोबाटो नभएकोले असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहार्न आएको छु । क्षेत्राधिकार विहिन अदालतले मुद्दा हेरी थुनामा राख्ने गरी गरेको आदेश गैरकानूनी भएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर भएको पाइन्छ ।
११. निवेदकको उपर्युक्त जिकिरमाथि विचार गर्दा अधिकारक्षेत्र विहिन निकाय वा अधिकारीको आदेशानुसार कुनै व्यक्तिलाई थुनामा राखिएमा त्यो थुना अवश्य नै गैरकानूनी र संविधान प्रतिकूल हुन्छ । त्यस अवस्थामा त्यो आदेश दिने निकाय वा अधिकारी हो भन्ने अथवा बन्दीलाई मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा थुनामा राखिएको हो, भन्ने कुराले मात्र थुनाको प्रकृतिमा कुनै अन्तर पर्दैन, त्यो थुना गैरकानूनी र संविधान प्रतिकूल नै हुन्छ । त्यसरी गैरकानूनी रुपमा वा संविधान प्रतिकूल हुने गरी यदि कुनै व्यक्ति थुनामा परेको देखिन्छ भने यस अदालतले आफ्नो असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गरी जुनसुकै अवस्था पनि हस्तक्षेप गर्न र बन्दीलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्नसक्दछ । तर अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटीको आधारमा यस अदालतले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ को उपधारा (२) अन्तर्गत मातहतका अदालतमा चलेको न्यायिक काम

कारवाहीमा हस्तक्षेप गरी बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्नको लागि अधिकारक्षेत्रको त्रुटी शंका रहित रूपमा स्थापित हुनु आवश्यक छ । प्रस्तुत निवेदन पत्रमा निवेदकले बन्दीहरु उपर आरोप लगाइएको कित्ते सम्बन्धी सबै काम कुराहरु भारतमा भएकोले नेपाल अधिराज्यका अदालतलाई सो अपराध सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकार छैन भन्ने जिकिर प्रस्तुत गर्दै जिल्ला अदालतको अधिकारक्षेत्रको प्रश्न उठाएको देखिन्छ । तर कित्ते सम्बन्धी काम कुरा कसबाट कहाँ भए गरेको हो भन्ने तथ्य जिल्ला अदालतमा दायर रहेको मुद्दाबाटै निर्णय हुने र सबुद प्रमाणको आधारमा त्यस्तो अधिकारक्षेत्रात्मक तथ्य (Vestative fact) को विधिवत निर्णय नभएसम्म केवल निवेदकको भनाइको आधारमा मात्र अपराध सम्बन्धी काम कुराहरु भारतमा भएको हो भन्ने अनुमान गरी जिल्ला अदालतको काम कारवाहीलाई अधिकारक्षेत्र विहिन ठहराउन नमिल्ने हुनाले यस्तो स्थितिमा कानूनद्वारा व्यवस्थित अन्य न्यायिक प्रक्रियाहरु निरर्थक हुने गरी सोभै यस अदालतले आफ्नो असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गर्न र निवेदकको विरुद्ध चलेको राहदानीमा लागेको भिषा र सरकारी छाप कित्ते सम्बन्धी मुद्दामा जिल्ला अदालतले कानून बमोजिम गर्नुपर्ने काम कारवाही र निर्णयमा समेत असर पर्ने गरी कुनै आदेश दिन मिल्दैन । तसर्थ कानून बमोजिम जिल्ला अदालतमा दायर भएको मुद्दामा सो अदालतले तत्काल प्राप्त प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी बन्दीहरुलाई मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको ११८ नं. देहाय ३ बमोजिम पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको देखिनाले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहराएको माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझीको राय मनासिव छ । बन्दीहरु विदेशी नागरिक भएका र जिल्ला अदालतमा निजहरुका विरुद्ध चलेको मुद्दामा करिव दश महिना पुर्पक्षकै लागि निजहरुलाई थुनामा राखिसकेको देखिएको र पुर्पक्षको लागि अभियुक्तहरुलाई थुनामा राखेको मुद्दामा यस्तो ढिलाई वाञ्छनीय नभएकोले यो मुद्दालाई अग्राधिकार दिई प्रतिलिपी प्राप्त भएको मितिले एक महिना भित्र किनारा गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा आदेश दिने ठहर्छ । यो आदेश कार्यान्वित गर्न यसको एक प्रति प्रतिलिपी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा पठाई मिसिल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

न्या.त्रिलोकप्रताप राणा

इति सम्बत् २०४९ साल वैशाख ४ गते रोज ५ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, सयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरगोविन्द सिंह प्रधान
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत् २०४८ सालको रिट नं.....१५१७
आदेश मिति: २०४९/११/१४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : गण्डकी अञ्चल गोर्खा जिल्ला प्र. गाउ वडा नं ८ घर भै हाल जि.प्र.का कारागार शाखा नख्खु ललितपुरमा थुनामा रहेको ओगेन गुरुङ

विरुद्ध

विपक्षी : राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौं समेत

- निवेदकको शरीर जाँच गर्दा सुन फेला परेको उक्त सुन विदेशमा बसी आर्जन गरेको विदेशी मुद्राको आयश्रोतको आधारमा निश्चित शर्त पालना गरी ल्याएको भन्ने समेत भनाइ नरहेको र प्राप्त सुन भारी भ्रिटिगुण्टाको सुविधा भित्र परेको भन्ने समेत नहुँदा भन्सार ऐन, २०१९ अन्तर्गत प्रत्यर्थीले कारवाही सजाय गरेको मिलेको नै देखिने ।
- बिगो बमोजिम जरिवाना वा ५ वर्ष कैद वा दुबै सजाय हुनसक्नेमा केवल जरिवानामात्र भएकोमा बिगो बमोजिम जरिवाना मात्रको सजाय भएकोमा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(२) नं को व्यवस्थानुसार सो जरिवाना नतिरे वापत भन्सार ऐनको दफा ३४(८)(क) बमोजिम हुनसक्ने उपल्लो हद कैद वर्ष ५ को आधार भन्दा बढी नहुने अवधी मात्र कैद ठेक्नुपर्ने ।

आदेश

न्या.हरगोविन्द सिंह प्रधान: नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८ अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेछ ।

शाही नेपाल वायुसेवा निगमको हडकड काठमाडौं उडानबाट मिति २०४७/४/८ का दिन काठमाडौं त्रि.वि. स्थलमा उत्रेपछि मेरो शरीर जाँच गर्दा २ पाकेट १४१४ टुक्राका जम्मा तौल १।०।४०(एक किलो चालिस ग्राम सुन फेला पारेको आरोपमा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखियो । त्रि.वि. भन्सार कार्यालयले २०४७/७/१५ मा फैसला गर्दा भन्सार ऐन २०१९(संशोधन सहित) को दफा ३४(८)(क) बमोजिम वरामद भएको सुन जफत गरी बिगो बमोजिम रु५३४९७९। जरिवाना हुन्छ । जरिवानाको रकम दाखिल गरेमा

कैदबाट मुक्त गरी दिने र दाखिला नगरे मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार ४ वर्ष कैद गर्ने भनी फैसला गरियो । चित्त नबुझी पुनरावेदन गर्दा राजस्व न्यायाधिकरण काठमाडौंबाट २०४८।३।१६ मा शुरु सदर गरियो ।

प्रथमतः सुन चोरी पैठारी गरेको भन्ने दावीको मुद्दा भन्सार ऐन, २०१९ अन्तर्गत पर्ने नभै निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन २०१३ अन्तर्गत पर्ने हुन्छ । भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ६ अनुसार निकासी तथा पैठारी हुने सबै माल वस्तुमा भन्सार महसुल लाग्नेछ भन्ने कानुनी व्यवस्थाले समेत भन्सार महसुल तीरी ल्याउन पाइने सामान वस्तुहरु भन्सार महसुल नतिरेर नबुझाएको अवस्थामा मात्र लागू हुने हो । विपक्षी त्रि.वि भन्सार कार्यालयले मलाई भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३ को उपदफा ८(क) बमोजिम बिगो जफत गरी बिगो बमोजिम जरिवाना मात्र गरेको छ, कैद गरेको छैन । यस अवस्थामा जरिवाना तिर्न नसके वापत कैदमा वस्तु पर्दा दण्ड सजायको ३८ नं को देहाय (२) आकर्षित हुनेमा देहाय १ लगाई ४ वर्ष कैद गरेको र शुरु निर्णयलाई राजस्व न्यायाधिकरण काठमाडौंले सदर समेत गरेको छ । मलाई भन्सार ऐन २०१९ को दफा ३४(८)(क) बमोजिम बिगो बमोजिम जरिवाना मात्र गरेपछि जरिवाना तिर्न नसकेपछि दण्ड सजायको ३८(घ) नं बमोजिम २ वर्ष ६ महिना भन्दा बढी कैद गर्न मिल्ने होइन ।

अतः सुन लुकाई ल्याएको भनी लागू नलाग्ने ऐन लगाइएको र भन्सार ऐन, २०१९ नै लगाइएकोमा पनि ऐ को दफा ३४(८) बमोजिम जरिवाना मात्र गरेको अवस्थामा दण्ड सजायको ३८ नं को देहायको दफा २ आकर्षित हुनेमा देहाय दफा १ प्रयोग गरी कैद गरेको गैरकानूनी छ अतः बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने मसैत व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा विपक्षीबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशको आदेश ।

निवेदकले चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले आफ्नो शरीरको मलद्वार भित्र दुइपाकेटको १ किलो ४० ग्राम सुन, शाही नेपाल वायुसेवा निगमको मिति २०४७।४।८ को हडकड काठमाडौं उडानबाट आउदा त्रि.वि. भन्सार कार्यालयको आगमन कक्षमा जाँच हुँदा फेला परेको कुरा पूर्णतया साविक भएको छ । वरामदी मुचुल्कामा उक्त सुन निजको शरीरबाट फेला परेको पुष्टि शिक्षण अस्पताल इमर्जेन्सी विभागको रिपोर्टबाट प्रमाणित भएकोलाई अन्यथा भन्न सकिदैन । त्रि.वि भन्सार कार्यालयको मिति २०४७।७।१५ को फैसला मनासिव ठहराई यस न्यायाधिकरणबाट फैसला भएको र शुरु निर्णय अनुसार लागेको जरिवाना दाखेल गर्न नसकि थुनामा रहेको देखिदा रिट क्षेत्रबाट उपचार प्राप्त गर्ने अवस्था छैन रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी राजस्व न्यायाधिकरण काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

मिति २०४७।४।८ गतेका दिन विपक्षी आडडथेन गुरुड शा.ने.वा नि. को हडकड काठमाडौंको उडानबाट काठमाडौं आएका र भन्सार आगमन कक्षमा शरीर चेक जाँच गर्दा एक किलो चालिस ग्राम सुनचोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले लुकाई ल्याइएको अवस्थामा फेला परेकोले कारवाहीको लागि पक्राउ गरी प्रतिवेदन साथ दाखेल हुन आएको कारवाही हुँदा मिति २०४८।७।१५ को फैसला अनुसार चोरी पैठारी गरेको ठहर्‍याइ निजबाट वरामद भएको सुन जफत गरी बिगो बमोजिम रु.५३४९७९। जरिवाना गर्ने, जरिवाना वापतको रकम दाखिला नगरेकोमा दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार ४ वर्ष कैद गर्ने गरी फैसला भएको हो । उक्त फैसला उपर राजस्व न्यायाधिकरण पुनरावेदन परेकोमा त्यहाबाट भएको निर्णयको औपचारिक जानकारी छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी त्रि.वि. भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफ ।

यसमा सुन भन्सार तीरी ल्याउने वस्तु नभएको र भन्सार तीरी ल्याउने वस्तु भन्सार छल्ने उद्देश्यबाट चोरी निकासी गरेमा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८)(क) बमोजिम कारवाही तथा सजाय हुने र सुन चोरी पैठारी गरेमा भन्सार ऐन बमोजिम नभै निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ बमोजिम कारवाही तथा सजाय हुने हुँदा रिट निवेदकलाई भन्सार ऐन, २०१३ को दफा ३४(८)(क) बमोजिम कारवाही तथा सजाय गरेको मिलेन, भन्ने मुख्य जिक्ति भएकोमा सो तर्फ भन्सार कार्यालयको यो यस्तो कानूनी आधारमा भन्सार ऐन, २०१९ बमोजिम नै हुने भन्ने समेतको कुनै लिखित जवाफमा प्रष्ट उल्लेख गरेको नदेखिएकोले त्यस तर्फ प्रष्ट लेखि पठाउन भन्सार कार्यालय त्रि.वि.लाई लेखि पठाइ आएपछि शुरु मिसिल समेत पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलाशको मिति २०४८।१।३ को आदेश ।

नेपाल राजपत्र भाग ३ खण्ड ३४ श्रावण १ गते २०४२ साल अतिरिक्ताङ्क १९ (घ) को वाणिज्य मन्त्रालयको निकासी पैठारी नियन्त्रण सम्बन्धी सूचना जारी हुनु भन्दा पहिले सुन पैठारी गर्न श्री ५ को सरकारले इजाजत दिएको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा सुन पैठारी पूर्णबन्देज लगाइएको थियो । यस अवस्थामा अवैध सुन पैठारी भएका निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन अन्तर्गत कारवाही तथा सजाय गरिन्थ्यो । तर वाणिज्य मन्त्रालयको उल्लिखित सूचनाको दफा १(५) मा मूल्यवान, धातु तथा जवाहरात (भारी भिटीगुण्टा नियममा परेका बाहेक) अन्यथा पूर्ण बन्देज लगाइएको देखिन्छ । भारी भिटीगुण्टा नियम प्रत्येक आर्थिक वर्षमा श्री ५ को सरकार, अर्थ मन्त्रालयले आर्थिक वर्षको शुरुमा प्रकाशित गर्ने उक्त सूचनामा नेपाली तथा विदेशी यात्रुहरूले आफ्नो साथमा ल्याउन पाउने सामानहरूको सूची प्रकाशित गरिएको हुन्छ । उक्त सूचना भन्सार ऐन २०१९ को दफा ९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी श्री ५ को. सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट सूचना प्रकाशित गरिएको देखिन्छ । उक्त सूचनामा नेपाली यात्रुहरूले विदेशमा बसी आर्जन गरेको विदेशी मुद्राको आयश्रोतको आधारमा तोकिएको हदसम्म सुन नियमानुसार महसुल बुझाई पैठारी गर्न सकिने व्यवस्था छ । यसरी सुन पूर्ण बन्देज लगाइएको वस्तु भित्र पर्न नआउने खाली केही शर्त पूरा गर्नुपर्ने कानूनमा व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

त्यसैले सुन तोकिएको हदसम्म भन्सार तीरी ल्याउन पाउने वस्तु हो । पूर्ण बन्देज भित्र पर्ने वस्तु होइन । कुनै यात्रुले सुन लुकाई छिपाइ पैठारी गरेको अवस्थामा पक्राउ परे उपर भन्सार ऐन अनुसार कारवाही तथा सजाय हुने गरेको व्यहोरा अनुरोध गरिन्छ भन्ने समेत प्रत्यर्थी त्रि.वि भन्सार कार्यालयको यस अदालतमा मिति २०४८।१।०।२६ मा पत्र दर्ता भएको रहेछ ।

नियम बमोजिम निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री होमनाथ ढुंगानाले निवेदकलाई लागेको अभियोग निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन २१३ अन्तर्गत पर्ने विषय हुनसक्नेमा भन्सार ऐन, २०१९ प्रयोग गरेर कारवाही गरिएको नै प्रथमतः नमिलेकोले थुना गैरकानूनी छ । साथै निवेदकलाई भन्सार ऐन, २०१९ लागेको खण्डमा पनि बिगो बमोजिम जरिवाना मात्र गरेको अवस्थामा दण्ड सजायको ३८ नं को देहाय (२) आकर्षित हुनेमा ऐ ऐनको दफा ३८(१) आकर्षित गरी बढी अवधी थुनामा राखेको गैरकानूनी छ । अतः बढी अवधी कैदको सजाय कायम गरेको समेत बदर हुनुपर्छ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

प्रत्यर्थी कार्यालयहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सीले निवेदकलाई सुन चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले लुकाई ल्याएको अवस्थामा त्रि.वि. भन्सार कार्यालयद्वारा पक्राउ गरी कारवाही गरिएको छ । सुन निकासी गर्न पूर्ण बन्देज लगाइएको वस्तु भित्र नपरी निश्चित शर्त पालन गरेर महसुल बुझाई ल्याउन पाउने वस्तु अन्तर्गत पर्ने श्री ५ को सरकारद्वारा आ.व. को शुरुमा प्रस्तुत हुने बजेट वक्तव्यबाट समेत स्पष्ट भएको छ । अतः त्यस्तो चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले ल्याइएको वस्तु पक्राउ

परेमा सम्बन्धित अभियुक्तलाई भन्सार ऐन, २०१९ अन्तर्गत कारवाही गर्न बाधा पर्दैन भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

प्रस्तुत निवेदनमा प्रस्तुत भएका वहस समेत सुनी निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई मिति २०४७।४।८ का दिन हडकड काठमाडौं उडानबाट त्रिभुवन विमान स्थलमा उत्रेपछि त्रि.वि. भन्सार कार्यालयबाट चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले सुन ल्याएको फेला पारी भन्सार ऐन, २०१९ बमोजिम त्रि.वि. भन्सार कार्यालयले कारवाही गरी ऐ ऐनको दफा ३४(८) (क) बमोजिम जरिवाना गरेकोमा विवाद देखिएन । उक्त जरिवाना दाखिला नगरेकोले मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(१) नं बमोजिम कैद गर्ने गरी निर्णय भएको रहेछ । निवेदकको पुनरावेदन पर्दा राजस्व न्यायाधिकरणबाट समेत सोही फैसला सदर गरेको देखियो ।

सर्वप्रथम निवेदकले निजलाई लागेको अभियोग भन्सार ऐन, २०१९ को क्षेत्राधिकार भित्र नपरी निकासी पैठारी (नियन्त्रण ऐन, २०१३ को क्षेत्राधिकार अन्तर्गत पर्ने भन्ने प्रश्न उठाएको देखिन्छ । यस अदालत संयुक्त इजलाशका मिति २०४८।१।३ का आदेश बमोजिम प्रत्यर्थी भन्सार कार्यालयबाट प्राप्त हुन आएको पत्रमा भन्सार ऐन, २०१९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी श्री ५ को सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट आर्थिक वर्षको शुरुमा सूचना प्रकाशित गर्ने उक्त सूचनामा नेपाली तथा विदेशी यात्रुहरूले आफ्नो साथमा ल्याउन लैजान पाउने सामानहरूको सूची प्रकाशित गर्ने गरेको पाइन्छ । नेपाली यात्रुहरूले विदेशमा बसी आर्जन गरेको विदेशी मुद्राको आयश्रोतको आधारमा तोकिएको हदसम्म सुन नियमानुसार महसुल बुझाई पैठारी गर्न सकिने व्यवस्था भएकोले पूर्णतः बन्देज लगाएको वस्तु भित्र पर्न नआउने, केही शर्त पूरा गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था भएकोले कुनै यात्रुले सुन लुकाई छिपाई पैठारी गरेको अवस्थामा पक्राउ परे निज उपर भन्सार ऐन अन्तर्गत कारवाही र सजाय हुने व्यहोराको जानकारी दिएको देखिन्छ । उक्त पत्रको व्यहोरा तथा भारी भिटी गुण्टा नियम बमोजिम प्रकाशित सूचनाका सम्बन्धमा निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताले वहसको सन्दर्भमा अन्यथा भनी विवाद उठाउनु भएन । साथै निवेदकको शरीर जाँच गर्दा सुन फेला परेको उक्त सुन विदेशमा बसी आर्जन गरेको विदेशी मुद्राको आयश्रोतको आधारमा निश्चित शर्त पालना गरी ल्याएको भन्ने समेत निवेदकको भनाइ नरहेको र प्राप्त सुन भारी भिटीगुण्टाको सुविधा भित्र परेको भन्ने समेत नहुँदा भन्सार ऐन, २०१९ अन्तर्गत प्रत्यर्थीले कारवाही सजाय गरेको मिलेन भन्ने विद्वान् अधिवक्ताको वहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

भन्सार ऐन, २०१९ को संशोधित दफा ३४ को उपदफा ८(क) मा कुनै व्यक्तिले भन्सार महसुल नतिरी चोरी पैठारी गरेको ठहरेमा निजले निकासी गर्न लागेको वा पैठारी गरेको माल वा वस्तु जफत गरी त्यसको विगो बमोजिम जरिवाना वा पाँच वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ, भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । निवेदकलाई त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले निजले चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यबाट शरीरको मलद्वारमा लुकाई छिपाई ल्याएको एक किलो ४० ग्राम जफत गरी विगो बमोजिम जरिवाना मात्र हुने ठहराएको रहेछ । त्यसरी जरिवाना दाखिला नगरे दण्ड सजायको ३८(१)(क) बमोजिम जरिवाना वापत ४ वर्ष कैद ठेकी पठाउने निर्णय भएकोमा निज निवेदक जरिवाना नतिरी कैदमा बसेको र राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्दापनि सोही निर्णयलाई सदर गरेको पाइन्छ । मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(१) नं मा कैद वा जरिवाना दुवै सजाय भएकोमा जरिवाना नतिरे वापतको कैद ठेक्नु पर्दा ४ वर्ष भन्दा बढी अवधीको कैद ठेक्नु हुदैन भन्ने व्यवस्था भएको र ऐ ऐनको ३८(२) नं मा कैद वा जरिवाना मध्ये कुनै वा दुवै सजाय हुनसक्ने अपराधमा जरिवाना मात्रको सजाय भएकोमा सो जरिवाना नतिरे वापतको कैदको

सजाय ठेक्नु पर्दा सो अपराधमा हुनसक्ने कैदको उपल्लो हदको आधा भन्दा बढी नहुने अवधीसम्मको मात्र कैद ठेक्नु पर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। यी रिट निवेदकलाई भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(द)(क) को कानूनी व्यवस्था अनुसार बिगो बमोजिम जरिवाना वा ५ वर्ष कैद वा दुबै सजाय हुनसक्नेमा केवल जरिवानामात्र भएको रहेछ। त्यसरी बिगो बमोजिम जरिवाना मात्रको सजाय भएकोमा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(२) नं को व्यवस्थानुसार सो जरिवाना नतिरे वापत उक्त भन्सार ऐनको दफा ३४(द)(क) बमोजिम हुनसक्ने उपल्लो हद कैद वर्ष ५ को आधार भन्दा बढी नहुने अवधीसम्म मात्र कैद ठेक्नुपर्ने देखिन्छ। तसर्थ निवेदकलाई दण्ड सजायको ३८(१) नं बमोजिम जरिवाना नतिरेवापत ४ वर्ष कैद गर्ने गरेको त्रुटीपूर्ण देखिएकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा वदर हुने ठहर्छ। अब मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(२) नं बमोजिम २ वर्ष ६ महिनामात्र कैदको लगत कायम गरी लगत सच्याउनु भनी प्रत्यर्थी कारागार शाखामा लेखि पठाउन र आदेशको जानकारी प्रत्यर्थी त्रि.वि. भन्सार कार्यालयलाई दिनु प्रतिलिपी श्री म.न्या.का मार्फत पठाई फायल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

इति सम्बत २०४९साल वैशाख १४ गते रोज १ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
२०४८ सालको रिट नं. २१९५
आदेश मिति २०४९।१।२८।१
विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : का.जि.का.न.पा.वडा नं. ३२ घर भई हाल सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको सरोज श्रेष्ठको हकमा निजको एकघरको दाजु किरण श्रेष्ठ

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं समेत ।

- अधिकारक्षेत्र विहीन अदालत वा निकायबाट कुनै व्यक्तिलाई थुनामा राखिएमा त्यस्तो थुना गैरकानूनी र संविधान प्रतिकूल छ भने सर्वोच्च अदालतले जुनसुकै अवस्थामा पनि आफ्नो असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी थुनुवालाई थुनाबाट मुक्त गर्नसक्ने ।
- अधिकार प्राप्त अदालतमा दायर रही कारवाही भई रहेको मुद्दामा कसुर गरेको हो होइन भन्ने सो मुद्दाबाट निर्णय नभएसम्म रिट निवेदनको आधारमा अपराध सम्बन्धी कुराहरु गरेकै होइन भनी अदालतको विचाराधीन रहेको मुद्दामा प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी जिल्ला अदालतमा कारवाहीको सिलसिलामा भएको आदेशलाई बदर गर्नु न्याय सङ्गत नहुने ।

आदेश

न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय- नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्य संक्षेपमा यस प्रकार छ ।

२. मिति २०४८।६।१९ गतेका दिन जाहेरवाला यशस्वी शमसेरको छोरा तेजस्वी समशेरलाई प्रदिप दाहाल लगायतका व्यक्तिहरुले खुकुरी प्रहार गरेबाट निज घाइते भएको र ऐ १९ गते अस्पताल भर्ना भई ऐ २२ गते घरमा आएको छोरा तेजस्वी शमसेरलाई ज्यान मार्ने उद्देश्यले खुकुरी प्रहार गर्नेहरुमा पछि नाम थाहा भएका सरोज श्रेष्ठ समेत हुन भन्ने कुरा बुझिन आएको भन्ने जोहरी दरखास्तका आधारमा मिति २०४८।९।२५ का दिन सरोज श्रेष्ठलाई प्रहरी समक्ष बयान गराउँदा प्रदिप दाहालको भनाइमा लागी तेजस्वी शमसेरलाई खुकुरी प्रहार गर्दा कुममा लागेको हो भनी सरोज श्रेष्ठले प्रहरी

समक्ष बयान गरेको रहेछ । मिति २०४८।१।२५ मा भएका घाउ जाँच फाराम हेर्दा केही पनि धार भएको हतियारको चोटै नभई शरीरको पछाडि र टाउकोमा चोट भन्नेसम्म भएको र सर्जिमिनका मानिसहरुले व्यक्तिगत राय जस्तो आफ्ना कथन व्यक्त गरी २०४८।१।०।१८ मा सर्जिमिन मुचुल्का भएको । प्रहरीद्वारा अदालत समक्ष प्रहरी प्रतिवेदन दायर हुँदा सरोज श्रेष्ठ समेत ६ जना उपर ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम सजायको माग दावी गरी अदालतबाट कारवाही हुँदा सरोज श्रेष्ठले इन्कारी बयान दिए तापनि सरोज श्रेष्ठलाई अ.व.. ११८ को देहाय २ अनुसार थुनामा पुर्पक्ष गर्ने आदेश भएको र उक्त आदेश उपर अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत समक्ष यो निवेदन गर्न आएको छु ।

३. रिट निवेदकलाई संविधानको धारा १२(१) द्वारा प्रत्याभूत हक विपरीत गरी गैरकानूनी किसिमले थुनामा राखिएको छ । प्रहरी कार्यालयबाट अ.बं. १२१ नं बमोजिम थुनुवा पुर्जी नदिई थुनामा राखेको कुरालाई प्रत्यर्थी अदालतहरुले सदर गरेबाट नै संविधानको धारा १२(१) को विपरीत हुन गएको छ । बरामदी मुचुल्का प्रमाण ऐनको दफा १८ बमोजिम प्रमाण ग्राह्य नै छैन । सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित (नेका.प. २०४२, पेज ४९५) सिद्धान्त समेतलाई वास्ता नराखी गैरकानूनी रुपबाट थुनामा राखिएको छ । सरोज श्रेष्ठले प्रहरी सावितीमा दाहिने कुममा हानेको भन्ने लेखाई भएपनि घाइतको शरीरमा कुममा एउटा पनि चोट छैन । यसरी कथित सावितीलाई प्रमाणमा ग्रहण गर्न मिल्दैन । सर्वोच्च अदालतको प्रतिवेदन नं. १०८ मा मिति २०४४।१२।१६ मा बोलिएको कुरालाई समेत उपेक्षा गरिएका संविधानको धारा ९६(२)सँग मिल्दैन । प्रहरी सावितिलाई लास प्रकृती अन्य सबुद प्रमाणबाट समर्थन हुन नआएको आधारबाट प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउन ने.का.प. २०४५ पेज १०३२ मा सिद्धान्त प्रतिपादित भई राखेको छ भन्न प्रस्तुत मुद्दामा प्रहरी सावितीलाई नै मिसिल संलग्न प्रमाणले खण्डन गरिरहेको अवस्थामा प्रहरी कथन अ.बं. ११८(२) का प्रयोजनका लागि पर्याप्त र मनासिव आधार होइन । यसरी संविधान र सर्वोच्च अदालतद्वारा प्रतिपादित सिद्धान्त समेत उल्लङ्घन गरी गैरकानूनी रुपमा थुनामा राख्ने विपक्षीहरुका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणका आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराका रिट निवेदन जिकिर रहेछ ।
४. यसमा के कसो भएको हो ? माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०४८।१२।१६ मा भएको आदेश ।
५. ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. तथा १५ नं. बमोजिमको सजाय माग दावी लिई दायर भएको प्रहरी प्रतिवेदनमा प्रतिवादीहरु अदालतमा इन्कार छन् तापनि प्र. मध्येका सरोज श्रेष्ठले हानेको बुझिएको भन्ने जाहेरी पीडित पक्षलाई लागेको चोट घटनास्थल प्रकृती सर्जिमिनका मानिसहरुको बकाई लेखाई समेतबाट वारदात घटेको देखिन्छ । सरोज श्रेष्ठले हानेको भनी सह अभियुक्तहरुले लेखाई दिएको र प्रयोग भएको हतियार समेत बरामद भएको समेतबाट कसुरदार देखिन आएकोले पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी अ.बं. ११८ को देहाय (२) अनुसार थुनामा राखी कारवाही गर्ने गरी मिति २०४८।१।०।२२ मा भएको आदेश उपर रिट निवेदकले पुनरावेदन अदालत पाटनमा निवेदन दिएकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश मिलेकै देखिँदा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने समेतको आदेश भएको देखिन्छ । यस अदालतबाट भएको आदेश कानून बमोजिम भएका देखिँदा रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

६. रिट निवेदकलाई प्रहरीमा कुटपिट गरी सावित्री गराएको हो भन्ने कुरा कतैबाट पुष्टि हुन आएन, निजले प्रहार गरेका खुकुरी बरामद भै आएको खुकुरी नै हो भनी निजले मिति २०४८।१।२८ मा सनाखत गरी दिएको समेत देखिँदा काठमाडौँ जिल्ला अदालतको आदेश मिलेका हुँदा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतबाट आदेश भएको देखिँदा निवेदन जिकिर पुग्न नसक्ने हुँदा रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको लिखित जवाफ ।
७. नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद पन्तले रिट निवेदक र तेजस्वी राणा बीच कुनै रिस इवी नभएको प्रहरीको सावित्री बयानमा कुममा काटेको भनी लेखेको भए पनि घाइतेको कुममा कुनै चोट नभएको साथै ज्यान सम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम सजाय गर्नको निमित्त ज्यान मार्ने मनसाय भएको हुनु पर्ने र ज्यान मार्नेसम्मको कार्य भएको देखिनुपर्दछ । प्रस्तुत मुद्दामा यी सबै कुराको अभाव हुँदा हुँदै गैरकानूनी रूपमा थुनामा राख्ने आदेश भएको हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी विद्वान् अधिवक्ता श्री विष्णुप्रसाद भट्टराईले सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको वर्खिलाप गरी निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएको हुँदा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको वहस र प्रत्यर्थीहरु तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्याधिवक्ता श्री अलिअकबर मिकरानीले ज्यान मार्ने उद्योग सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकार र पुर्पक्षका लागि थुनामा राखी कारवाही गर्ने आदेश गर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई छैन भन्न सकेको छैन । जिल्ला अदालतले सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी आदेश गरेको कानून बमोजिम नै भएको देखिँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।
८. यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा जिल्ला अदालतले मिसिल संलग्न सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी रिट निवेदकलाई थुनामा राखी कारवाही चलाउने गरेको आदेश बेरीतको भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको मुख्य जिकिर रहेको छ । रिट निवेदनमा यस्तो मुद्दा हेर्न र कारवाही गर्नसक्ने जिल्ला अदालतलाई अधिकार छैन भन्न र उल्लेख गर्न सकेको छैन । अधिकारक्षेत्र विहीन अदालत वा निकायबाट कुनै व्यक्तिलाई थुनामा राखिएमा त्यस्ता थुना गैरकानूनी र संविधान प्रतिकूल छ भन्ने सर्वोच्च अदालतले जुनसुकै अवस्थामा पनि आफ्नो असाधारण आधार क्षेत्र प्रयोग गरी त्यस्तो थुनुवालाई थुनाबाट मुक्त गर्नसक्तछ । तर अधिकार प्राप्त अदालतमा दायर रही कारवाही भई रहेको मुद्दामा कसुर गरेको हो होइन भन्ने सो मुद्दाबाट निर्णय नभएसम्म रिट निवेदनको आधारमा अपराध सम्बन्धी कुराहरु गरेकै होइन भनी अदालतको विचाराधीन रहेको मुद्दामा प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी जिल्ला अदालतमा कारवाही सिलसिलामा भएको आदेशलाई बदर गर्नु न्याय सङ्गत हुँदैन । अतः अधिकार प्राप्त अदालतले प्रचलित कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकार अन्तर्गत अ.बं. ११८(२) को आधारमा रिट निवेदकलाई पुर्पक्ष निमित्त थुनामा राखेको देखिँदा यस्तो बन्दीको हकमा अदालतको विचाराधीन रहेको मुद्दाको तथ्य प्रमाण समेतको मूल्याङ्कन गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

इति संवत् २०४९ साल वैशाख २८ गते रोज १ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत एक न्यायाधीशको इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
सम्बत् २०४९ सालको रि.नं.२३९९
आदेश मिति: २०४९।१।३०
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : धादिङ जिल्ला पेडा गा.वि.स. घर भई हाल केन्द्रीय कारागार शाखा सुन्धारा काठमाडौंमा थुनामा रहेको पानकुमारी तामाङनीको हकमा कुमार आचार्य ।

विरुद्ध:

प्रत्यर्थी : पुनरावेदन अदालत, ललितपुर समेत

- अ.बं.१८८ नं.को व्यवस्थाले अन्तिम निर्णय गर्ने निकायलाई मात्र अपराध गरेको अवस्थाको विचार गरी घटी सजाय गर्न स्वविवेकीय अधिकार प्रदान गरेको देखिने ।
- स्वविवेकीय अधिकार प्रयोग गरी राय ठीक छ छैन सो को जाँचको लागि पुनरावेदन गर्ने अदालतमा प्रस्तुत गरिएको रायलाई अ.बं.१८६ नं. को साधक जाहेरीको व्यवस्था भित्र रहेको भनी समाहित गर्न नमिल्ने ।
- सजायको अन्तिम निकास दिने न्यायिक निकायले गरेको राय समर्थन वा रायबाट कायम हुन आएको सजाय नै त्यस्ता व्यक्ति जसको हकमा राय लगाई सजाय कम गरिएको छ, भुक्तान गर्नुपर्ने ।
- साधक जाहेर गर्ने कुरा र राय जाहेर गर्ने कुरा अलग-अलग विषय हो भन्ने अ.बं. १८६ तथा १८८बाट प्रष्ट देखिने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटबाट कानून बमोजिम थुनामा राखेको छ छैन भन्ने नै मुख्य हेर्नुपर्ने विषय हुँदा जन्मकैदको सजाय गरी २ वर्ष राय लगाएकै कारणबाट र उक्त २ वर्ष अवधी भुक्तान भइसकेको कारणबाट रिट निवेदीकालाई बढी कैदमा राखेको देखिन नआई कानून अनुरूप नै थुनामा रहेको देखिएकाले लिखित जवाफ मगाई रहनु नपर्ने ।

आदेश

○ न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३८८ अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण निम्न प्रकार छ ।

२. वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म निवेदीका भएको फौ.५८।५१२, ०४८।४९ को कर्तव्य ज्यान मुद्दामा शुरु का.जि.अ. का जिल्ला न्यायाधीश श्री बलरामप्रसाद अधिकारीज्यूको इजलासले मिति २०४८।५।६।४ मा वादी दाबी बमोजिम ज्या.सं. को १३(३) अनुसारको कसुर ठहर गरी मलाई हराई सजायको हकमा अ.बं. १८८ नं. प्रयोग गरी २ वर्षको सजायको राय ठहर गरी साधक फैसला गर्नु भएकोमा उक्त साधक फैसला साधक सदरका लागि तत्कालीन बा.अं. अ मा मिसिल शुरुले पठाएकोमा उक्त अदालत विघटन भई नवगठित विपक्षी पुनरावेदन अदालतमा सरी गई उक्त साधक विचाराधीन मिसिल मिति २०४८।९।१८ गते संयुक्त इजलास समक्ष पेश हुँदा शुरु राय सदर भई फैसला भई उक्त फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४९ को दफा १०(२) ले अन्तिम हुनुपर्नेमा विपक्षी अदालतका इन्साफकर्ताबाट भुल गरी यो फैसला सहितको मिसिल साधक सदरको लागि श्री सर्वोच्च अदालतमा पठाई दिनु भन्ने फैसला आदेश बोलिए अर्को तर्फ वादी श्री ५ को सरकारले गुज्रेको म्याद थामी शुरु अदालतले सजायका हकमा २ वर्ष ठहर्छ भनेकोमा इन्साफकर्ताले विवेक प्रयोग गरेको कुरामा ठहर्छ भनी फैसलामा लेख्नु कानूनी त्रुटिपूर्ण भएको भनी सो हदसम्म शुरु फैसला उल्टाई पाउने जिकिर लिई विपक्षी म.न्या.का माफत पुनरावेदन विपक्षी अदालतमा दायर भई साधकयुक्त मिसिल र पुनरावेदन मिसिल छुट्टै फाँटहरूमा रहेकोमा विपक्षी म.न्या.का को र विपक्षी रजिष्ट्रार समेत मेरो विरुद्ध षडयन्त्रका लागि गुटबन्दी गरी विना आदेश अगाडि भएको साधक फैसला मुताबिक मिसिल स.अ.मा नपठाई पुनरावेदन रोहमा कानून र फैसला विरुद्ध लागि कारवाही चलाइयो मिति २०४८।१२।२५ मा संयुक्त इजलासमा पुनरावेदन रोहबाट पेश हुँदा उक्त मितिमा अगाडि साधक फैसला भईसकेको तर्फ कुनै वास्ता नगरी पुनरावेदन जिकिर नपुग्ने इन्साफ शुरुकै सदर बोली एउटै अदालतबाट २ वटा अर्थात दोहोरा फैसला भयो । उक्त मुद्दामा कथित वारदात देखाई अपराध अनुसन्धानको नाउँमा प्रहरीहरूबाट केवल मलाई फसाउन भुट्टा अभियोग लगाई प्रमाण कागज खडा गरी मलाई हराउन शुरु अदालतले ग्रहण गरेको सम्पूर्ण प्रमाणहरू बेरित र अनधिकृत छन् प्रहरीले मलाई मिति २०४७।१।६ गते जुन मितिमा वारदात भयो भनिएको छ सोही दिन प्रहरीले मलाई प्रसुती गृहमा लगी उपचार गराइएकोमा मलाई बीचमा छोडिएको छ भन्न सकेको छैन एकै चोटी २०४७।१।१४ गते आदेश अनुसार पक्राउ गरिएको भनिएको छ । जाँच प्रकृती मुचुत्काहरूमा मलाई रोहवरमा राखिएको छैन । मेरो निर्दोषिता अकाट्य रुपमा प्रमाणित भएकोमा सो तर्फ न्यायिक नजर मलाई जिउदो बच्चा जन्माई मारी फालेको भन्ने भुट्टा अभियोग लगाई विभिन्न ऐनहरू तथा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित विभिन्न नजीरहरूको समेत त्रुटि हुन गएको छ । विपक्षीहरूबाट म मा सक्त मर्का र अन्याय गरिएको छ । म एक गरीब र असहाय आईमाई हुँदा र थुनामा हुँदा आफ्नो तर्फबाट पुनरावेदन गर्न सकिन उपरोक्तानुसार आफु निर्दोष हुँदा हुदै इन्साफ शुरु र पुनरावेदन तहबाट समेत मैले आउने नसके तापनि विपक्षीहरूको घोर लापरवाही अनियमितता र कानून विरुद्धको कारवाही र फैसला समेतले म निवेदीका मिति २०४९।१।६ देखि गैरकानूनी थुनामा रहनुपर्दा मेरो नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) (२) (३) १३, १४, १५ १६ समेतले ग्यारेन्टी गरेको मौलिक हक विपक्षीहरूबाट अपहरण भई मलाई गम्भीर मर्का

परेकोले बाध्य भई धारा २३(८८) को आधारमा यो निवेदन गरेकी छु । गैरकानूनी थुनाबाट तत्काल मुक्ति पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन जिकिर रहेछ ।

३. नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदीकाको तर्फबाट बहसको लागि उपस्थित विद्वान् अधिवक्त श्री परशुराम आचार्यले मेरो पक्ष रिट निवेदीकालाई जिउदो बच्चा जन्माई मारी फालेको भन्ने कर्तव्य ज्यान मुद्दाको भुद्दा अभियोग बनाई मु.ऐ.ज्या.मं.को १३(३) बमोजिम सजायको माग दावी लिए पनि शुरु जि.अ.ले फैसला गर्दा अ.बं. १८८ कोराय लगाई २ वर्ष सजाय हुने ठहरी साधक फैसला गरिएको र उक्त फैसला भई तत्कालीन बागमती अञ्चल अदालतमा मिसिल साधकको लागि पठाएकोमा अञ्चल अदालत खारेज भई पुनरावेदन अदालतमा पेश हुँदा २०४८।१।१८ मा साधक सदर हुने ठहरी फैसला भएको छ । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०(२) ले उक्त पुनरावेदन तहको फैसला अन्तीम हुनु पर्नेमा पुनरावेदन अदालतले साधक सदरको लागि सर्वोच्च अदालतमा पठाई दिनु भन्ने आदेश गरी उक्त न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को त्रुटि गरिएको छ । साथै विपक्षी मा.न्या.का तथा रजिष्ट्रारबाट पुनरावेदन पेश गरी दोहोरो फैसला गरिएको छ । यस्तो अवस्थामा मेरो पक्ष २०४७।१।६मा पक्राउ भई २०४९।१।६ गते २ वर्षको कैदको अवधी भुक्तान गरिसकेपछि पनि विपक्षीहरूले मेरो पक्षलाई थुनामा नै राखी संविधानद्वारा प्रदत्त हकमा आघात पुगेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन विपक्षीको नाउँमा कारण देखाउ आदेश जारी गरी हुन विपक्षीहरूको नाउँमा कारण देखाउ आदेश जारी गरी विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाइनुपर्दछ भन्ने समेत गर्नु भएको बहस जिकिर समेत सुनियो ।
४. प्रस्तुत विषयमा विद्वान् अधिवक्तले बहसको क्रममा उठाउनु भएका बहस जिकिरहरू समेतलाई मनन गरी प्रत्यर्थीहरूबाट लिखित जवाफ मगाउनु पर्ने नपर्ने सम्बन्धमा नै मख्यतः निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।
५. यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा रिट निवेदिका पानकुमारी तामाङलाई कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मु.ऐ. ज्यान सम्बन्धी १३(३) बमोजिमको अभियोग लगाई प्रहरी प्रतिवेदन दायर भएकामा काठमाडौं जिल्ला अदालतले उक्त १३(३) बमोजिमको नै कसुरदार ठहराई सो सजाय गर्दा मर्का पर्नेदेखि अ.बं. १८८ नं. बमोजिमको राय लगाई २ वर्ष मात्र कैद हुने गरी फैसला गरेकोमा पुनरावेदन अदालत पाटन समेतले उक्त रायलाई सदर गरी फैसला गरेबाट रिट निवेदिका २०४७।१।६ गते पक्राउ परेकोले उक्त मितिले २ वर्ष २०४९।१।६ मा कैद भुक्तान भई सकेको र न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०(२) ले उक्त दोस्रो साधक फैसला अन्तिम रहेकोमा विपक्षीहरूको मिलोमतोबाट पुनरावेदन पारी दोहोरो फैसला समेत गरेबाट निवेदिकाको संविधान प्रदत्त मौलिक हक हनन भएकोले विपक्षीहरूको नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदीकालाई तत्कालै थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने मुख्य निवेदन देखिन्छ ।
६. मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको १८६ नं. हेर्दा राजगद्दी उत्तराधिकारी सम्बन्धी ऐन, २०१५ को दफा ...६ बमोजिम श्री ५ महाराजधिराजबाट तोकबक्सेको सजाय हुने मुद्दाका हकमा मौसूफका हजुरमा जाहेर गरी सदर गरी बक्से बमोजिम र मृत्युदण्ड, सर्वश्व सहित जन्मकैद वा जन्मकैद हुने ठहर्‍याएको वा प्रचलित कानून बमोजिम साधक जाहेर गर्नपर्ने मुद्दाका साधक जाहेर गरी अधिकार प्राप्त अड्डाबाट साधक सदर भए बमोजिम गरी र अरु गैह्र मुद्दामा अड्डेबाट कानून बमोजिम जो गर्न पर्ने गरी फैसला गर्नपर्छ भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा

१०(१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (१) अन्तर्गत साधक जाहेर भएको मृत्युदण्ड सर्वस्व सहित जन्मकैद वा जन्मकैद हुने मुद्दामा पुनरावेदन अदालतले सो सजाय गर्ने ठहर्‍याएकोमा मात्र सर्वोच्च अदालतमा साधक जाहेर गर्नुपर्छ भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

७. मु.ऐ.अ.बं. १८८ नं. मा ऐनले मृत्युदण्ड, सर्वस्व सहित जन्मकैद वा जन्मकैद गर्नुपर्ने भएको मुद्दामा सावित ठहर पनि इन्साफ गर्ने हाकिमका चित्तले भवितव्य हो कि भन्ने हुन सम्मको शंकाले वा अपराध गरेको अवस्था विचार गर्दा कसुरदारलाई ऐन बमोजिको सजाय दिदा चर्को हुने भई घटी सजाय हुनु पर्ने चित्तले देखेमा ऐनले गर्नुपर्ने सजाय ठहर्‍याई आफ्नो चित्तले देखेको कारण सहितको खुलासा राय पनि साधक तोकेमा लेखी जाहेर गर्नुहुन्छ । अन्तिम निर्णय दिनेले पनि त्यस्तो देखेमा ऐनले सो सजाय घटाई तोक्न हुन्छ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।
८. अतः उक्त अ.बं.१८८ नं.को व्यवस्थाले अन्तिम निर्णय गर्ने निकायलाई मात्र अपराध गरेको अवस्थाको विचार गरी घटी सजाय गर्न स्वविवेकीय अधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ । रिट निवेदीका पानकुमारी तामाङनीलाई उक्त ज्यान मुद्दामा शुरु अदालत तथा पुनरावेदन अदालतले केवल २ वर्षको कैद सजाय गरेको नभई वादी दावी बमोजिम ज्या.स.को १३(३) बमोजिमको कसुरदार ठहर्‍याई जन्मकैदको सजाय गरेको पाइन्छ । जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को पर्नेदेखि दुई वर्ष मात्र सजाय हुने राय लगाई आएका उक्त राय न्यायकर्ताको स्वविवेकीय अधिकार भित्रपर्दछ । त्यस प्रकार स्वविवेकीय अधिकार प्रयोग गरी उक्त राय ठीक छ, छैन सो को जाँचको लागि पुनरावेदन गर्न अदालतमा प्रस्तुत गरिएको रायलाई अ.व.१८६ नं.को साधक जाहेरीको व्यवस्थाभित्र रहेको भनी समाहित गर्न मिल्दैन । अ.व.१८६ नं. को आफ्नो छुट्टै अस्तित्व रहेको छ, र यसलाई न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०(१) तथा २ ले आफ्ना क्षेत्राधिकारका सीमाङ्कन गरेको छ तर उक्त अ.बं.१८८ नं. मा अन्तिम निर्णय गर्ने न्यायिक निकायलाई मात्र अपराधको अवस्था विचार गरी सजायमा कम गर्नसक्ने अधिकार दिएको देखिन्छ । यो अधिकारलाई पुनरावेदन सुन्ने अड्डामा केवल न्यायकर्ताले आफ्नो चित्तले देखेको रायसम्म पेश गर्नुपर्ने सम्म हो न्याय प्रशासन सुधार ऐन, २०४८ ले समेत साधक जाहेर गर्नुपर्ने कुरा भनी केवल मृत्युदण्ड, सर्वस्व सहित जन्मकैद र जन्मकैद हुन मुद्दामा मात्र जाहेर गर्नुपर्ने प्रष्ट उल्लेख छ । तर उक्त अ.बं.१८८ बमोजिम लगाइएको रायलाई साधकको रुपमा जाहेर गर्नुपर्ने भन्ने छैन । अ.बं. १८८ नं. ले ऐनले गर्नुपर्ने सजाय होइन, सजायको अन्तिम निकास दिने न्यायिक निकायले गरेका राय समर्थन वा रायबाट कायम हुन आएको सजाय नै त्यस्ता व्यक्ति जसको हकमा राय लगाई सजाय कम गरिएको छ । भुक्तान गर्नुपर्ने हुन्छ । निवेदीकाको हकमा ऐनले गर्नुपर्ने सजाय ज्यान सम्बन्धीको १३(३) बमोजिम भएको पाइन्छ । तसर्थ साधक जाहेर गर्ने कुरा र राय जाहेर गर्ने कुरा अलग-अलग विषय हो भन्ने उक्त अ.बं.१८६ तथा १८८बाट प्रष्ट देखिएको छ ।
९. अब जहाँसम्म मा.न्या.का. मार्फत सरकारी वकिल तथा पुनरावेदन अदालतका रजिष्ट्रारले पुनरावेदन दर्ता गराई दोहोरा फैसला गराइयो भन्ने विद्वान् अधिवक्ताको जिकिर छ त्यस तर्फ हेर्दा न्या.प्र.मु.ऐन, २०४८ ले पुनरावेदन अदालत पाटनलाई पुनरावेदन हेर्ने अधिकार प्रदान भएकै देखिन्छ । म्याद नाघी पुनरावेदन परेमा वा अन्य कारणबाट त्यस प्रकार पुनरावेदन हेर्न मिल्ने भन्ने कुरा समेत भए सोही अदालतमा प्रश्न उठाई निरोपण गर्नुपर्ने कुरा हो । तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटबाट कानून बमोजिम थुनामा राखेका छ, छैन भन्ने नै मुख्य हेर्नुपर्ने विषय हुँदा उपरोक्त बमोजिम जन्मकैदको सजाय गरी २ वर्ष राय लगाएकै कारणबाट र उक्त २ वर्ष अवधी भुक्तान भई सकेको कारणबाट रिट

निवेदीका पानकुमारी तामाङनीलाई बढी कैदमा राखेको देखिन नआई कानून अनुरूप नै थुनामा रहेको देखिएकाले प्रस्तुत रिट निवेदनमा प्रत्यर्थाहरुबाट लिखित जवाफ मगाई रहनुपर्ने देखिन आएन । खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाईदिनु ।

इति सम्बत् २०४९ साल वैशाख ३० गते शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास,
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत् २०४९ सालको रि.नं.: २३१७
आदेश मिति: २०४९।२।३२।१

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ ।

निवेदक : भ.पु.जि.दुवाकोट गा.वि.स.वडा नं. ५ दुवाकोट घर भै जि.प्र.का. हनुमानढोका थुनामा बस्ने कमलप्रसाद वाँस्तोलाको हकमा कुमारमणि कोइराला ।

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार, विशेष प्रहरी विभाग, सिंहदरवार समेत

- राष्ट्रसेवक बाहेकका व्यक्ति उपर पनि भ्रष्टाचार निवारण ऐन अन्तर्गत कारवाही चल्न सक्ने ।
- अभियोगको छानविनको क्रममा अदालतको अनुमती लिई हिरासतमा राखिएको र छानविन समाप्त भई नसकेको हुँदा अ.बं. १२१ नं. बमोजिम ऐनको दफा समेत खुलाई थुनुवा पूर्जा दिनुपर्ने भन्ने कथन कानून सङ्गत नदेखिने ।
- थुनामा रहने व्यक्तिलाई थुनामा रहनुपर्नाको कारण जानकारी दिने उद्देश्यले थुनुवा पूर्जा दिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको र अनुसन्धान पूरा भइनसकेको स्थितिमा कुन ऐनको कुन दफा उपदफा अन्तर्गत अभियोग लगाउने हो निश्चित गर्न नसकिने समेत हुँदा ऐनको दफा खुलाई थुनुवा पूर्जा नदिएको अ.बं. १२१ नं. विपरीत भयो भन्ने जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने ।

आदेश

○ प्र. न्या. सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३, ८८ अन्तर्गत दर्ता भई निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट दिवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. म निवेदक मिति २०४९।१।१० माबाटामा हिडिरहेका बेला प्रदशनी मार्गमा दिनको १२.०० बजे जवर्जस्ती समाती प्रत्यर्थी नं. १ समक्ष पुग्याई सोही मितिदेखि लगातार आफ्नो कार्यालयमा

उपस्थित गराई “साविति नगराई कुनै हालतमा छाड्दैनौ” भन्दै यातना दिदै आउनु भएको छ । मैले कुनै कसुर गरेको छैन मलाई छोडी दिनुहोस् भनी अनुरोध गर्दा प्रत्यर्थीले मलाई म समेतले गुठी संस्थानबाट रोक्का राखेको जग्गा कृत्रिम परिपत्र मिलाई फुकुवा गरी गराइ दर्ता गरी विक्रि वितरण समेत गरी गैरकानूनी फाइदा लिएको आरोप लगाएको प्रत्यर्थी विभागबाट मलाई ०४९।११।१५ र ०४९।१।१४।१ मा गरी २ वटा थुनुवा पूर्जा भ्र.नि.ऐन, २०१७ को परिच्छेद २ अन्तर्गतको कसुर गरेको भनी दिएको छ ।

३. मैले आरोप बमोजिमको कसुर गरेको छैन । यदि गुठी संस्थानबाट रोक्का भएको भए गुठी संस्थानको पत्र विदा फुकुवा हुनसक्ने होइन, गुठी संस्थानबाट फुकुवाका लागि पत्र गएको र सोही आधारमा फुकुवा गरेको भए त्यसमा मेरो कुनै संलग्नता छैन । प्रत्यर्थी विभागले पटक-पटक मलाई अनेक आक्रमण गरी विमला बस्नेत, कृष्णबहादुर थापा, देवीप्रसाद वाँस्कोटा समेतलाई कारणी सुशीला पाण्डेको नामको जग्गा रजिष्ट्रेशन पारित गरी दिँदा मैले घुस खुवाएको हुँ भनी यातना दिएको, त्यसमा मेरो कुनै संलग्नता छैन । मेरा विरुद्ध अरु कुनै अभियोग लगाउन खोजिएको हो भने पनि त्यस्ता कानून विपरीतको कुनै काम गरेको छैन । मलाई दिएका थुनुवा पूर्जामा परिच्छेद २ अन्तर्गतको कुन चाही कसुर गरेको खुलाउन सक्नुभएको छैन । म निवेदक प्रत्यर्थीहरूसँग सम्बन्धित राष्ट्रसेवक नभइए परिच्छेद २ मा लेखिएको कसुर गर्नसक्ने, दफा ७(२) बमोजिमको कसुर गरेको भन्ने हो भने सो बमोजिमको कुनै कसुर मैले गरेको छैन । प्रत्यर्थीहरूको उक्त मिलेमतोपूर्ण एवं गैरकानूनी कृयाकलापबाट निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) तथा १२(१), १२(२), १४(१)(३)(४)(५), १५(१)(३) समेतद्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात पारेकोले उक्त थुनुवा पूर्जा समेत बदर गरी गैरकानूनी थुनुवाबाट मुक्ति दिलाई पाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन ।
४. यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अविधि नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४९।१।१६।१ को आदेश ।
५. निवेदक कमलप्रसाद वाँस्तोला गोरखनाथ ठायमरु चक्र गुठीको स्वामित्व भएको वानेश्वर महादेवस्थान वडा नं. ४ मा पर्ने कि.नं. २५ क्षेत्रफल २-५-० जग्गा नापी हु.दा सुशीला पाण्डे भन्ने कृत्रिम मोही खडा गरी उनका तर्फबाट जग्गा रेकरमा परिणत गर्ने, दर्ता गर्ने तथा स्वयं बेचबिखन समेतका कार्यहरू गर्न साधारण र अधिकृत वारेसनामा समेत लिई सुशीला पाण्डेको तर्फबाट सुशीला पाण्डेको साहुलाई बक्सपत्र समेत गराई हक छाड्न भनी कारवाही गरी आएका उक्त जग्गा सम्बन्धी आवश्यक कारवाही भैरहेकोले उक्त जग्गा रोक्का राखिदिने भन्ने काठमाडौं गुठी तहसिल कार्यालयका मिति २०४६।२।३० च.नं. २८५९ का पत्र काठमाडौं मालपोत कार्यालयमा पठाई रोक्का भैरहेकोमा गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयबाट रोक्का फुकुवा गरी मालपोतमा पठाएको भनिएको ०४८।३।२४ च.नं. ९९७ को पत्र कित्ते भएको यस विभागमा अनुसन्धानको सिलसिलामा देखिन आएको, सोही नक्कली फुकुवा पत्रलाई आधार बनाई उक्त कि.नं. २५ को २-५-० रोपनी मध्ये विमल बस्नेतका नाममा ०-२-२, कृष्णबहादुर थापाको नाममा ०-१२-२ देवीप्रसाद वासकोटाको नाममा ०-१०-०, गीता अधिकारीको नाममा ०-६-० र निर्मला श्रेष्ठको नाममा ०-६-० जग्गा निज कमलप्रसाद वाँस्तोलाले बक्सपत्रको कागज गराइ बिक्री गरेको देखिएको, उक्त जग्गा सम्बन्धमा मसँग कुनै सम्पर्क नराख्नु भएकोले कसैलाई के कति जग्गा बिक्री गरेको केही थाहा छैन भन्ने सुशीला पाण्डेको वयान रहेको, जसले वारेस दिएको हो उसँग परामर्श विना आफु खुसी कागजात मिलाई नक्कली श्रेस्ताहरू समेत बनाई जग्गा बेचबिखन गरेको पाइएका, यसै जग्गाका सम्बन्धमा

सार्वजनिक जग्गा निजीकरण गर्ने प्रयास गरेको भनी शाही नेपाली सेनाबाट समेत प्रश्न उठाईएकोमा भ्र.नि.ऐन, २०१७ को परिच्छेद २ अन्तर्गतको कसुर गरेको कर्मचारी वा व्यक्तिलाई आवश्यकतानुसार कानूनले दिएको अख्तियार प्रयोग गरी उपस्थित गराउने, बयान गराउने तथा प्रमाण संकलन गर्न हिसासतमा राख्ने जस्ता भ्र.नि.ऐनको दफा १९ बमोजिम कर्तव्यहरू पालना गर्ने सिलसिलामा निज निवेदकलाई पक्राउ गरी बयान गराउने तथा प्रमाण संकलन गराउने सिलसिलामा रितपूर्वक कारण खुलाई थुनुवा पूर्जा समेत दिई मुद्दा हेर्ने अड्डाको आदेश लिई हिरासतमा राखेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत प्रत्यर्थी विशेष प्रहरी विभागको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

६. यस गुठी संस्थान अन्तर्गत पर्ने का.जि.का.न.पा.वडा नं. ४ कि.नं. २५ क्षे.फ. २-५ जग्गाको ज.ध.मा श्री गोरखनाथ ठ्यामा चक्रगुठी र ज.भ्र.तथा मोही महल खाली (व्यहोरा नजनाइ) भै नाप नक्सा भएकोमा लगतबाट नभिडेका व्यक्ति सुशीला पाण्डेका नाउँमा मोही कामय गरी गुठी लगत तथा तहसिल कार्यालयको भोग अधिकारक्षेत्र बाहिर गै अख्तियार दुरुपयोग गरे भन्ने विषयमा तत्कालीन अ.दु.नि.का.बाट उक्त कारवाही टुङ्गे नलागेसम्म सो जग्गा अरु कसैलाई कुनै प्रकारले हक हस्तान्तरण गर्न नपाउने गरी ०४६।२।३० को पत्रबाट मालपोत कार्यालयमा रोक्का राखेको, ०४२ को नापीमा शाही नेपाली सेनाको नाउँमा नापजाँच भएको हुँदा सो दर्ता सम्बन्धी कारवाही गुठी संस्थानको संचालक समितिमा विचाराधिन रहँदै उक्त रोक्का रहेको जग्गालाई ०४८।३।२४ मा हाल उक्त जग्गा रोक्का राख्न मनासिव नदेखिँदा फुकुवा गरेको कुरा जानकारी गरिन्छ भनी गैरकानूनी तथा अनधिकृत रूपमा यस कार्यालयलाई थाहा नहुँदै फुकुवा गरेको भन्ने हल्ला सुनेपछि मालपोत बुझ्न पठाउँदा यस कार्यालयको वरिष्ठ शाखा प्रमुख केशवनाथ पौडेलको सही गरी फुकुवा गरेको र सो जग्गा १५ गते नै विभिन्न व्यक्तिहरूको नाउँमा हक हस्तान्तरण भएको निज अधिकृतको सही विशेषज्ञलाई जाँच गराउँदा सहितको विशेषता फरक रहेको भन्ने प्रतिवेदन प्राप्त हुन आएकोले उक्त कित्ते पत्र तयार गरी गुठीको सम्पत्ति हिनामिना हुनु नपाओस भनी उक्त कार्यमा क-कसको संलग्नता र मिलोमतोमा भएको हो छानविन अनुसन्धान गरी यस कार्यालयलाई सहयोग गरी दिनु भन्नेसम्म वि.प्र. लाई अनुरोध गरेको हो । निवेदक समेतका कुनै पनि व्यक्ति विशेषज्ञको नाउँ किटानी उल्लेख नगरेको हुँदा रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत प्रत्यर्थी गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयका तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।
७. विपक्षी कमलप्रसाद वाँस्तोलालाई यस कार्यालयबाट पक्राउ परी थुनामा राखेका छन्, कमलप्रसाद वाँस्तोलालाई (ख) श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी हिरासतमा राखिदिनु भनी विशेष प्रहरी विभागको ०४९।१।१९ को पत्रसाथ प्राप्त भएकोले ०४९।१।१९ गतेबाट यस कार्यालयमा हिरासतमा राखिएको हुँदा रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।
८. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री मातृकाप्रसाद कोईरालाले निवेदकले भ्रष्टाचार निवारण ऐन अन्तर्गतको कसुर गरेको छैन भनी ऐनको परिच्छेद २ मात्र उल्लेख गरी दफा उल्लेख नगरी थुनुवा पूर्जा दिएको अ.बं. १२१ नं. विपरीत छ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नु भयो । प्रत्यर्थी विशेष प्रहरी विभागको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकलाई अनुसन्धानको क्रममा थुनामा राखेको मुद्दा चलाउँदा मात्र यो ऐनको यो यो दफा अन्तर्गत भन्ने उल्लेख गर्नुपर्ने हो, पक्राउ पर्ने वित्तिकै यो दफा बमोजिम कसुर गरेको भनी खुलाउन

सकिदैन, अतः निवेदक कानूनी प्रक्रिया बमोजिम नै हिरासतमा रहेको छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

९. यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
१०. निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदक राष्ट्र सेवा नभएको हुँदा भ्रष्टाचार निवारण ऐन अन्तर्गत विशेष प्रहरी विभागले मुद्दा चलाउन पाउने होइन, निवेदकलाई दिइएको थुनुवा पूर्जिमा ऐनको दफा उल्लेख नभएको हुनाले कानूनको रित पुगेको छैन भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर र बहस रहेको देखिन्छ । राष्ट्र सेवक नभएको हुँदा भ्रष्टाचारको अभियोग लाग्न सक्ने होइन निवेदकका पहिलो जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ८ मा राष्ट्र सेवक बाहेक अरु कुन व्यक्तिले आफू वा अरु कुनै व्यक्तिलाई गैरकानूनी लाभ पुऱ्याउन बदनियत उल्लेख भएको, सो ऐनको दफा १६ क तथा २४(२) ले पनि राष्ट्र सेवक बाहेक अरु व्यक्तिलाई समेत समेटेको देखिन्छ । निवेदकलाई गुठी संस्थानबाट रोक्का राखेको जग्गा कृत्रिम परिपत्र मिलाई फुकुवा गरी गराई दर्ता गरी बिक्री वितरण समेत गरी आफू समेतलाई गैरकानूनी फाइदा श्री ५ को सरकार र गुठी संस्थान समेतलाई गैरकानूनी हानी नोक्सानी पुऱ्याएको अभियोग लगाएको व्यहोरा निवेदकलाई दिइएको मिति २०४९।१।१५ र २०४९।१।१४।१ को थुनुवा पूर्जिमा उल्लेख भएको पाइन्छ । यस सम्बन्धमा सँगठित संस्थानको सम्पत्ति हिनामिना गरेको सम्बन्धमा पनि भ्रष्टाचार निवारण ऐन अन्तर्गत कारवाही गर्न सकिने मध्ये व्याख्या पूर्ण इजलासबाट २०४३ सालको फौ.पु.इ.नं. १५ को वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी कुलबहादुर क्षेत्री भएको भ्रष्टाचार मुद्दामा भईसकेको देखिन्छ । त्यस्तै सर्वोच्च अदालतबाट नि.नं. ३६७२, निवेदक बाबुलाल स्वातांत्र, विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग निवारण आयोग समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनमा (ने.का.प.२०४५ पृ.१२७०) “भ्रष्टाचारको कसुर अख्तियार रहित व्यक्तिबाट हुनसक्ने साथै गैर राष्ट्र सेवक उपर भ्रष्टाचारको कसुरमा आयोगले (अनुसन्धान काम कारवाही) गर्नसक्ने नपाउने भन्ने निवेदन जिकिर सान्दर्भिक मान्न भन्न नसकिने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भई राष्ट्र सेवक बाहेकका व्यक्ति उपर पनि भ्रष्टाचार निवारण ऐन अन्तर्गत कारवाही चल्न सक्ने नै देखिँदा निवेदकको पहिलो कथन स्वीकारयोग्य देखिएन ।
११. निवेदकको दोस्रो जिकिर तर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई दिइएको २०४९।१।११ र २०४९।१।१४ को थुनुवा पूर्जि हेर्दा आफू समेतलाई गैरकानूनी फाइदा र श्री ५ को सरकार र गुठी संस्थान समेतलाई गैरकानूनी हानी नोक्सानी पुऱ्याइ भ्र.नि.ऐन, २०१७ को परिच्छेद २ अन्तर्गतको कसुर गर्नु भएको अभियोगको छानविनको क्रममा आजको मितिमा तपाईंलाई ‘ख’ श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी प्रहरी हिरासतमा राखिएकोले अ.बं. १२१ नं. बमोजिमको थुनुवा पूर्जि दिइएको छ” भन्ने उल्लेख भएको छ । अ.बं. १२१ नं. मा मुद्दाको सम्बन्धमा जुनसुकै व्यहोराले थुनामा राख्दा यस्तो अभियोगमा यस कानूनको यो नम्बर दफा अनुसार थुनामा राखिएको हो भनी सो थुनामा र लिइने व्यक्तिलाई कारण खोली पूर्जि नदिई थुनामा राख्न हुँदैन भन्ने व्यवस्था छ । प्रस्तुत निवेदनका सन्दर्भमा हेर्दा रिट निवेदक कमलप्रसाद वाँस्तोलालाई अभियोगको छानविनको क्रममा अदालतको अनुमती समेत लिई हिरासतमा राखिएको र छानविन समाप्त भई नसकेको हुँदा अ.बं. १२१ नं. बमोजिम ऐनको दफा समेत खुलाई थुनुवा पूर्जि दिनुपर्ने भन्ने निवेदकको कथन कानून सङ्गत देखिएन । मुद्दाको अनुसन्धान समाप्त भै मुद्दा चल्ने नचल्ने निरोपित भईसकेको अवस्था नभै अनुसन्धानको क्रमकै अवस्था देखिएको हुँदा यो ऐनको यो दफा वा उपदफा अन्तर्गतको कसुर गरेको भन्ने कुरा यकिन हुन बाँकी नै रहेकोले मुद्दाको पुर्पक्षको क्रममा थुनामा राख्ने अवस्थामा सरह कानूनको दफा उपदफा खोली

थुनावा पूर्जि दिन सम्भव देखिदैन । थुनामा रहने व्यक्तिलाई थुनामा रहनु पर्नाको कारण जानकारी दिने उद्देश्यले थुनुवा पूर्जि दिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको र अनुसन्धान पूरा भईसकेको स्थितिमा कुन ऐनको कुन दफा उपदफा अन्तर्गत आरोप लगाउने हो निश्चित गर्न नसकिने समेत हुँदा ऐनको दफा खुलाई थुनुवा पूर्जि नदिएकोले अ.बं. १२१ नं. विपरीत भयो भन्ने निवेदन जिकिरसँग सहमत हुनसकिएन । निवेदकलाई थुनामा राख्नुपर्ने कारण प्रष्ट खुलाई कानून बमोजिमको थुनुवा पूर्जि दिई हिरासतमा राखेको देखिन आएकोले निवेदक कानून विपरीत थुनामा रहेको भन्न मिलेन । अतः निवेदक कानून बमोजिम नै थुनामा रहेको देखिँदा रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल ।

इति सम्बत् २०४९ साल जेष्ठ ३२ गते रोज १ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरगोविन्द सिंह प्रधान
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
संवत् २०४८ सालको रिट नं. २१४३
आदेश मिति २०४९।३।१०।४

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : मनाङ जिल्ला बेनी गा.वि.स.वडा नं. ८ घर भै हाल सदरखोर कारागार शाखामा थुनामा रहेको दोजे अडपा गुरुङ समेत

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत ।

- ऐन कानूनको प्रष्ट आधार बेगर आफूलाई मनासिव लागेका मुद्दाहरु बाहेक गरी कुनै कैदी असल चाल चलनको हो होइन भन्ने व्यापक सीमालाई संकोचन गर्न पाउने देखिदैन, किनकी कार्यपालिका लगायत सबैले ऐन कानूनको लक्ष्मणरेखा भित्र रहेर कार्य गर्नुपर्ने ।
- औचित्यको आधारमा कानूनको सीमाना नाघ्न नमिल्ने ।
- कारागारहरुलाई असल चालचलनका कैदीहरुको सिफारिस गरी पठाउनु भन्ने आ.वा. पत्रमा मुद्दा किटेर ती मुद्दा बाहेकका कैदीहरुको असल चाल चलनको सिफारिस गर्नु भनी लेखेको पत्र संविधानको समानताको प्रत्याभूती विपरीत देखिने ।

आदेश

○ न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गत दायर भै पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ ।

२. निवेदक मध्येको म दोजे अडवा गुरुङलाई वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म समेत भएको विदेशी मुद्दा मुद्दामा का.जि.अ.को २०४६।४।२२ को फैसला बमोजिम कैद गर्न वर्ष २ पर्ने गरी फैसला गरेकोमा २०४६।४।३२ देखि थुनामा रहेको हाल २ वर्ष ७ महिना ६०५ कैद भुक्तान गरिसकेको छु ।

निवेदक मध्येको म ताम्वा गुरुडलाई वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म समेत भएको सुनचोरी पैठारी मुद्दामा त्रि.वि. भन्सार कार्यालयको २०४६।२।११ को फैसला कैद ३० दिन र जरिवाना वापत पाउनु पर्ने कैद ४ वर्ष गरी जम्मा ४ वर्ष १ महीना कैद लागेकोमा २०४६।१।१९ देखि थुनामा बसी हालसम्म २ वर्ष १० महीना करीव ६०५ कैद भुक्तान गरिसकेको छु। निवेदक मध्येको म राजबहादुर थापालाई का.जि.अ.को २०४८।९।२२ को फैसला बमोजिम २०४७।१।१४ देखि १ वर्ष ६ महिनाको कैद गरेको १ वर्ष करीव ७५५ भुक्तान गरिसकेको छु। निवेदकमध्येको म रामबहादुर थापालाई का.जि.अ.को ०४८।९।२२ को फैसला बमोजिम २०४७।१।१४ गतेदेखि कैद भुक्तान हुने गरी १ वर्ष ६ महिना कैद गरेकोमा १ वर्ष कैद भुक्तान गरी जम्मा कैदको ७५५ कैद भुक्तान गरिसकेको छु।

३. कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ मा असल चाल चलन भएका कैदी वा थुनुवालाई तोकिएको सजायमा बढीमा २५ प्रतिशत कैद माफी दिनसकिने छ भन्ने कानूनी व्यवस्था छ। नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२२ मा श्री ५ बाट जुनसुकै अदालत विशेष अदालत, सैनिक अदालत वा अन्य कुनै न्यायिक अर्ध न्यायिक वा प्रशासकीय पदाधिकारी वा निकायले गरेको सजायलाई माफी मुलतवी वा परिवर्तन गर्न सकिवक्सनेछ भन्ने संवैधानिक व्यवस्था छ। कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ र संविधानको धारा १२२ को प्रयोजनको लागि विपक्षी गृह मन्त्रालयले सबै कारागारको लागि २०४८।१०।२९ मा एक आ.वा. पठाई कैदको सजाय भोगी रहेका कैदीहरुमध्ये यह २०४८।१।१६ सम्ममा तोकिएको सजायको ६० प्रतिशत कैद भुक्तान गरेकोलाई लागु औषध, सुन तस्करी र जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दामा असल चाल चलन भएका कैदीहरुको असल चाल चलन भनी सिफारिस गरी यहि २०४८।१०।२० गते १० बजे भित्र यस महाशाखामा आई पुग्ने गरी पठाउन अनुरोध छ भन्ने सुनियो।
४. विपक्षी गृह मन्त्रालय कारागार महाशाखाको २०४८।१०।१९ को पत्र नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ११(१) र समानताको सिद्धान्तको विपरीत भएको छ। कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ मा खास किसिमका मुद्दामा कैदीको असल चालचलन हुँदैन भनी भनेको छैन। अपराधीलाई कारागारमा राख्नुको प्रमुख उद्देश्य भएको वानी सुधार गर्ने हो। जुनसुकै मुद्दाका थुनुवा पनि कारागार भित्र बसेको अवस्थामा कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ बमोजिम सुविधा दिनुपर्छ। प्रारंभिक रूपमा सो संविधानबाट वञ्चित गराउने नियतको विपक्षी निकायले पत्र लेखी निवेदकको चालचलन असल भएको अवस्थामा कानूनले पाउने सुविधाबाट रोक लगाएकोले भेदभावपूर्ण छ। कारागारको असल चालचलनको सिफारिकको आधारमा बांकी कैद भुक्तान गरी कैदबाट मुक्त गर्ने परम्परा विपरीत सिफारिश गर्न रोक लगाई भेदभावपूर्ण भई बदर भागी छ।
५. विपक्षी गृह मन्त्रालय कारागार प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखा २०४८।१०।२९ को पत्र बदर भएमा हामी निवेदकले ६०५ भन्दा बढी कैद भुक्तान गरिसकेको र कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को आधारमा हामी निवेदक थुनाबाट मुक्त हुने अवस्थामा छौं। हाम्रा हकमा असल चाल चलनको सिफारिस नगर्ने विपक्षी निकायको काम कारवाही र पत्र कारागारलाई पठाएको २०४८।१०।१९ को आ.वा. गैरकानूनी भै संविधानको धारा ११(१)(३) को विपरीत भएकोले पत्र लगायत सम्पूर्ण काम कारवाही बदर गरी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर।

६. यसमा विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेशानुसार प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफको व्यहोरा निम्नानुसार रहेछ ।
७. यसमा कारागार नियमावली, २०२० को दफा २९ मा व्यवस्था भए अनुरूप जेलको राय सिफारिसमा अचल चाल-चलन भएका केहि कैदीहरूलाई कैद माफी गर्ने निर्णय भै कैद माफी भएको हो । निवेदकहरू असल चाल चलनका हुन होइनन् भन्ने कुरा निवेदक स्वयंले मूल्याङ्कन गर्ने होइन । निवेदकहरू अदालतको फैसला अनुसार प्रचलित कानून बमोजिम कैद सजाय भोगी रहेकोले गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्न कानूनतः नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत एकै मिलानको व्यहोराको प्रत्यर्थाहरूको छुट्टा छुट्टै लिखित जवाफ ।
८. नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री बालकृष्ण न्यौपानेले निवेदहरूले ठेकिएको कैदको ६०५ भुक्तान गरी सकेका छन् । खास किसिमका मुद्दाहरू तोकी प्रत्यर्था गृह मन्त्रालयबाट संविधानको धारा ११(१)(३) को प्रतिकूल हुने गरी कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को सुविधाबाट वञ्चित गरिने कार्य भयो । अतः त्यस्तो पत्रबाट निवेदकहरूका हकका खास मुद्दा तोकी समानताको हकबाट वञ्चित गरिने समेतका कार्यहरू बढेर भै थुनाबाट मुक्त हुनुपर्दछ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नु भयो । प्रत्यर्था कार्यालयहरू तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री नरेन्द्रकुमार श्रेष्ठले कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को व्यवस्था अनुसार कैदीले स्वयं आफ्नो मूल्याङ्कन गर्ने होइन । असल चालचलन छ छैन भन्ने कुराको निर्णय गर्ने सम्बन्धित कारागारका जेलर हुन्छन् । निवेदकहरूका हकमा कुनै भेदभाव गरिएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।
९. आज निर्णय सुनाउने तारेख तोकी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन हेरी निर्णय दिनु पर्ने हुन आयो ।
१०. यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२२ को प्रयोजनको लागि कारागार नियमावली, २०२० को दफा २९(१) बमोजिम असल चालचलन भएका कैदी वा थुनुवाहरूलाई तोकिएको सजायमा निश्चित प्रतिशत कैद माफी दिन लाग्ने व्यवस्था छ । प्रत्यर्था गृह मन्त्रालय कारागार प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखाले सुन तस्करी, लागू औषध र ज्यू मास्ने बेच्ने मुद्दा तोकी ती मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दाका असल चालचलन भएका कैदीहरूको असल चालचलन सिफारिस गरी पठाउनु भनी उल्लिखित ३ प्रकारका मुद्दामा सजाय भोगी रहेका हामी निवेदक कैदीलाई बाहेक गरेको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४८ को धारा ११(१) र (३) अनुसारको समानताको हकको प्रत्याभूती विपरीत भयो भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर देखिन्छ । प्रत्यर्थाहरूको लिखित जवाफमा कैदी असल चाल चलनको हो भनी निवेदकहरू स्वयंले मूल्याङ्कन गर्ने कुरा होइन भन्ने कुरामा सम्म जिकिर लिएको देखियो । मुद्दाको आधारमा असल चालचलन छ छैन भन्ने छानवीन गरी सिफारिस गर्नमा रोक लगाउन यो यस्तो कानूनी आधारबाट मिल्ने भन्ने वा असमान व्यवहार भएको छैन भन्ने कुराको लिखित जवाफमा आधार लिइएको पाइएन । प्रत्यर्था कार्यालयका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह न्यायाधिवक्ताको वहस पनि लिखित जवाफ कै आधारमा सम्म सीमित रहेको देखियो ।

११. नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२२ मा “श्री ५बाट जुनसुकै अदालत विशेष अदालत, सैनिक अदालत वा अन्य कुनै न्यायिक अर्ध न्यायिक वा प्रशासकीय पदाधिकारी वा निकायले गरेको सजायलाई माफि मुलतवी परिवर्तन कम गर्न सकिबक्सने छ” भन्ने र कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(१) मा असल चालचलन भएका कैदी थुनुवालाई तोकिएको सजायमा बढीमा २५५ सम्मको कैद माफी दिनसकिने छ भनी उल्लेख भएको पाइयो । यी उल्लेखनहरुबाट कुनै फैसला अनुसार कैदको सजाय भोगी रहेका र तोकिएको प्रतिशत सजाय भोग्न बाँकी रहेका कैदी भन्ने शर्त मात्र राखेको पाइयो । मुद्दाको प्रकृती वा वर्गीकरणको आधारमा सो नियमले सुविधा प्रदान गर्ने गरेको देखिदैन । तसर्थ ऐन कानूनको प्रष्ट आधार बेगर आफूलाई मनासिव लागेका मुद्दाहरु बाहेक गरी कुनै कैदी अलगचाल चलनको हो होइन भन्ने व्यापक सीमालाई संकोचन गर्न पाउने देखिदैन, किनकी कार्यपालिका लगायत सबैले ऐन कानूनको लक्ष्मण रेखा भित्र रहेर कार्य गर्नुपर्ने अनिवार्यता हुन्छ । औचित्यको आधारमा कानूनको सीमाना नाघ्न मिल्दैन । कानून औचित्यपूर्ण छैन, भने त्यसको संशोधन गरी औचित्यपूर्ण बनाउन पर्ने हुन आउँछ, अन्यथा स्वेच्छाचारिताको सुत्रपात हुनजान्छ ।
१२. यस अदालतबाट ने.का.प., २०३२ पृष्ठ २७९ मा प्रकाशित २०३१ सालको रिट नं. १४०७ उत्प्रेषण समेत विषय मुद्दामा घर हुनेले घर भाडा नपाउने भनी ऐन नियमले घर हुने वा नहुने भनी विभेद नगरेको कुरामा विभागीय मन्त्रीबाट घर हुनेले घरभाडा नपाउने भनी गरेको निर्णय भेदभावपूर्ण हुँदा समानताको हक विपरीत हुने भन्दै २०३१।१।८ को वाणिज्य राज्यमन्त्रीको निर्णय र सो अनुसारको पत्र कानूनको समान संरक्षण विपरीत भनी मान्यता नपाउने ठहर गरिएको पाइन्छ । यो केशमा पनि मुद्दा किटी मुद्दाको आधारमा छानवीन गर्दा असल चाल चलन भएका जो सुकै कैदीको नाम बाँकी कैद माफी मिनाहा पाउने सिलसिलामा गरिने सिफारिसमा पर्नसक्नेमा रोक लगाउनु कानून सङ्गत हुँदैन । सिफारिस भै आएका कैदीहरुमध्ये सबैलाई वा केहिलाई उपरोक्त नियमको सुविधा प्रदान गर्ने वा नगर्ने सक्ने बेग्लै तजविजी अधिकारको कुरा हो । तर असल आचरणको सूचीमा असल आचरण हो होइन भन्ने विचार गर्न सकिने कुरामा नै रोक लगाउन बेग्लै कुरा हो जुन तह अवस्थामा तजविजको प्रयोग हुने हो सो सोही तह अवस्थामा प्रयोग हुनुपर्दछ, अन्य अवस्थामा प्रयोग गर्न मिल्दैन ।
१३. अतः कारागारहरुलाई असल चाल चलनका कैदीहरुको सिफारिस गरी पठाउनु भन्ने आ.वा. पत्रमा मुद्दा किटेर ती मुद्दा बाहेकका कैदीहरुको असल चाल चलनको सिफारिस गर्नु भनी लेखेको पत्र, उपरोक्तानुसार, संविधानको समानताको प्रत्याभूती विपरीत भएको र नियमको सीमा नाघेको देखिन आयो । त्यस्तो आ.वा. पत्रले अब उप्रान्त मान्यता नपाउने ठहर्छ । निवेदकहरुले ४२ औं राष्ट्रिय प्रजातन्त्र दिवसको सिलसिला देखाई रिट निवेदन गरेको, सो अवस्था व्यतीत भै सकेको र माफी मिन्हा पाउनै पर्छ भन्ने निवेदकहरुको अधिकारको कुरा नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालय, कागार प्रशासन तथा व्यवस्थापन महाशाखालाई दिन प्रतिलिपि श्री महान्यायाधिकाको कार्यालयमा पठाई फाईल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. हरगोविन्द सिंह प्रधान

इति संवत् २०४९ साल आषाढ १० गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
संवत् २०४९ सालको रिट नं. २४६२
आदेश मिति :- २०४९-४-११-१
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ ।

निवेदक : जि. धादिङ सलाग गा.वि.स.वडा नं. ८ घर भै प्रहरी सेवामा कार्यरत रही हाल सदर खोरमा थुनामा रहेका खिलबहादुर गिरी ।

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत समेत ।

- जुन ऐनको अख्तियारी प्राप्त गरी ऐन बनेको हुन्छ सोही ऐनमा उल्लिखित उद्देश्य अनुकूल हुने गरी निर्धारित सीमा सम्मको अख्तियारी प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- प्रहरी सेवामा रहेका निवेदकलाई ड्यूटी छाडी भागेको भन्ने अभियोगमा प्रहरी विशेष अदालतले विशेष अदालत ऐनले प्रदान गरेको अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी थुनामा राख्ने भनी दिएको आदेश कानून सङ्गत नदेखिने ।
- अख्तियारी नै प्राप्त नभएको ऐनद्वारा प्रदत्त अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी मुद्दा पुर्पक्षको क्रममा भनी थुनामा राख्ने गरी प्रहरी विशेष अदालतबाट दिएको आदेश त्रुटीपूर्ण देखिने ।

आदेश

○ न्या. सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८ अन्तर्गत रही पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं जिकिर र निर्णय आदेश यस प्रकार छ ।

२. निवेदक २०४३ सालदेखि प्रहरी सेवामा नियुक्ति पाई वडा प्रहरी कार्यालय काठमाडौं जनसेवामा कार्यरत रहंदा ड्यूटी नगरेको भन्ने अभियोगमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकाबाट ०४९।१।३ देखि सोधपुछ र छानविन गर्न भनी सोही कार्यालयमा थुनामा राखियो । त्यसपछि ०४९।२।८ गते

नेपाल कानून समाज

११८

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

प्रहरी विशेष अदालत काठमाडौंबाट थुनुवा पुर्जा दिई सदरखोर डिल्लीबजारमा गैरकानूनी थुनामा राखिएको छ । प्रहरी विशेष अदालतबाट दिइएको आदेश पुर्जीमा प्रहरी प्रतिवेदनको प्रतिवादी तपाईं भएको डिउटी छाडी नामदीसँग प्रहरी फोर्सबाट भागेको मुद्दामा यस अदालतबाट बयान गराउँदा समेत आफ्नो ड्यूटी छाडी भागेको भन्ने देखिन आएकोले पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल तपाईंलाई थुनामा राख्न पर्ने भएकोले थुनुवा पुर्जा दिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएको छ ।

३. निवेदक खिलबहादुर गिरीलाई उक्त अभियोगमा थुनामा राख्न सक्ने अधिकार उक्त अदालतलाई प्रहरी ऐन, २०१२ र ऐ को नियमावली, २०३३ ले कही कतै प्रदान गरेको छैन । यसरी ड्यूटी छाडी भागेको भन्ने अभियोग लगाई अनुसन्धान र छानविन कै क्रमदेखि निवेदकलाई अनाहकमा थुनामा राखी फेरि मुद्दा पुर्षक गर्न भनी थुन्छेक गरी थुनामा नै राखी मुद्दा कारवाही गर्न भनी विशेष अदालतबाट दिइएको आदेश स्वयममा कानून सङ्गत नहुँदा निवेदक गैरकानूनी रूपमा थुनामा रहेकोले विपक्षीहरूको गैरकानूनी काम कारवाहीबाट निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११,१२ र १४ द्वारा प्रदत्त हकमा प्रत्यक्षतः आघात परेको हुँदा संविधानको धारा २३८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।
४. यसमा के कसो भएको हो निवेदक माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम गरी पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको आदेश ।
५. निवेदक विलबहादुर गिरी ०४८।१२।२४ मा सुन्धारा प्रहरी बुथमा ड्यूटीमा खटिएको सोही ठाउँबाट ड्यूटी छाडी नामदीसँग भागी खोज तलास गर्दा ०४९।१।३ गते विद्युत प्राधिकरणमा धर्ना जुलुसमा समावेश भएको मौकामा गस्ती टोलीले फेला पारेको हुँदा प्रहरी ऐन, २०१२ को संशोधन सहितको दफा ३३(ख) को खण्ड (ग)(घ)(ङ) र (च) को कसुरमा सोही ऐनको दफा ३६ (२) बमोजिम सजाय गरी पाउँ भनी वडा प्रहरी कार्यालयबाट लेखिआएकोले सोही आधारमा प्रहरी विशेष अदालत समक्ष पेश भएको । सो अभियोगमा निवेदकलाई बयान गराउँदा ड्यूटी छाडी भागेकोमा सावित रहेकोले पछि ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा निजलाई थुनामा राखिदिनका लागि अदालतबाट लेखि आएको । श्री ५ को सरकारबाट ०४९।१।२२ गते खण्ड ४२ संख्या (४) मा प्रकाशित राजपत्रले अख्तियारी दिएबाट गठन भएको विशेष अदालतबाट निवेदक उपर कारवाही भएको प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३६(ग)(१) मा यस ऐन अन्तर्गत गठन भएको प्रहरी विशेष अदालतले आफ्नो कार्यविधि आफै निर्धारण गरी व्यवस्थित गर्नेछ भन्ने व्यवस्था भएको र नेपाल विशेष अदालत ऐन, २०१३ को दफा ६(ङ) मा अभियुक्तलाई थुनामा राख्नु पर्ने लागेमा थुनामा राखी कारवाही गर्नसक्ने कानूनी व्यवस्था विद्यमान रहेको हुँदा सोही ऐन अवलम्बन गरी निवेदकलाई थुनामा राखिएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी विशेष अदालतबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।
६. निवेदक ०४८।१२।२४ मा सुन्धारा बुथको लागि ड्यूटीमा खटिएको निजले ड्यूटी छाडी नामदीसँग भागी ०४९।१।३० गते विद्युत प्राधिकरणमा धर्ना जुलुसमा सम्मिलित रहे भएको अवस्थामा प्रहरी गस्तीले फेला पारी निजलाई कानून बमोजिम कारवाही गरी पाउन सम्बन्धित वडा प्रहरी कार्यालयबाट लेखि आएको ०४९।१।५ गतेबाट निवेदकलाई यस कार्यालय समक्ष भिकाई ठाडो हाजिरी गराई कानून बमोजिम कारवाहीका लागि प्रहरी विशेष अदालत समक्ष पठाइएको निवेदक मिति २०४९।१।३ देखि यस कार्यालयमा थुनामा रहेको नभै प्रहरी कर्मचारी भएकोले कारवाहीको तुङ्गो

नलागेसम्मका लागि ठाडो हाजिरीमा यस कार्यालयमा राखी आवश्यक कारवाहीको लागि मिति २०४९।२।१ देखि विशेष अदालतमा पठाइएको हुँदा निवेदकको निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त लिखित जवाफ

७. निवेदक खिलबहादुर गिरीलाई विशेष अदालतको मिति २०४९।२।८ को पत्रानुसार पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल (ख) श्रेणीको सिधा खुवाई थुनामा राख्नु भनी पठाए अनुसार यस कारागारमा थुनामा रहेको भन्ने समेत व्यहोराको कारागारबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।
८. नियम बमोजिम पेश भई आएकोमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विजयकुमार बस्नेतले निवेदक प्रहरी सेवामा कार्यरत रहेकोमा विवाद छैन । लिखित जवाफबाट खुल्न आए अनुसार निवेदकले ड्युटी छाडी नामदीसँग भागेको नभागेको सम्बन्धमा कानूनले सोही बमोजिम कारवाही किनारा गर्न सकिने हुन्छ । सो अभियोगलाई अगाडि बढाएर प्रहरी विशेष अदालतको गठन गरी निवेदकलाई अ.बं. १२१ नं. बमोजिम भनी पुर्जा दिएको छ । प्रहरी विशेष अदालतको आदेशबाट निवेदक थुनामा रहेको देखिएको छ भन्दै यसरी थुनामा राख्न सो आदालत कानूनतः सक्षम हुँदैन । यस सम्बन्धमा मुख्य विचार केन्द्रीत गर्नुपर्ने हुन्छ । विशेष अदालत प्रहरी ऐन, २०१२ को अख्तियारी प्राप्त गरी गठन भएको अदालत हो । यस अदालतबाट निवेदकलाई पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी भनी थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छ । जो पूर्णतः कानून सङ्गत छैन । सो अदालतबाट विशेष अदालत ऐन २०३१ को दफा ९(६) अनुसार थुनामा राख्ने भनिएको छ । प्रहरी विशेष अदालतले उक्त विशेष अदालत ऐन, २०३१ को प्रयोग गर्न अख्तियारी कानूनतः प्रदान गरेको छैन । विशेष अदालतको लिखित जवाफ हेर्दा विशेष अदालत ऐन, २०१२ को दफा ६(ड) को आधारमा निवेदकलाई थुनामा राखिएको भनी उल्लेख भई आएकोबाट विशेष अदालतको काम कारवाही स्वयंमा विवादास्पद छ । यस प्रकारको विवादास्पद काम कारवाहीबाट निवेदकलाई बन्दी बनाउन मिल्ने हुँदैन । तसर्थ गैरकानूनी रुपबाट बन्दीमा रहेका निवेदकलाई मुक्त गरी पाउँ भनी बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो । भने विपक्षी विशेष अदालत समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधीवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले निवेदकले आफुलाई तोकिएको कर्तव्यबाट च्युत भई नामदीसँगबाट डिउटी छाडी भागेको यस कुरामा निवेदकको अन्यथा जिकिर पनि नरहेको यसै अभियोगमा प्रहरी ऐन, २०१२ को अख्तियारी प्राप्त गरी गठन भएको विशेष अदालतबाट मुद्दा पुर्पक्ष हुँदा थुनामा राखी कारवाही गर्ने आदेश हुन गएको अधिकार प्राप्त अधिकारी निकायको आदेशबाट निवेदक थुनामा रहेकोलाई बन्दीको संज्ञा दिन मिल्ने नहुँदा माग बमोजिम आदेश जारी गर्न मिल्ने हुँदैन । रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी प्रस्तुत गर्नु भएको बहस जिकिर समेत सुनियो ।
९. निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने नमिल्ने विषयमा हेर्दा, यसमा निवेदक खिलबहादुर गिरी प्रहरी सेवामा रहेकोमा विवाद देखिन नआएको, सेवाकै क्रममा डिउटीमा खटिएको अवस्थामा डिउटी छाडी भागेको हुँदा कानून बमोजिम कारवाही गरी पाउन सम्बन्धित बडा प्रहरी कार्यालयबाट जिल्ला प्रहरी कार्यालय समक्ष लेखि गएको सोही अभियोगमा डिउटी छाडी नामदीसँग प्रहरी फोर्सबाट भागेको भन्ने मुद्दाको उठान गरी, काठमाडौं जिल्ला प्रहरी विशेष अदालतको मिति २०४९।२।८ को आदेशानुसार निवेदक थुनामा रहेको देखिन्छ ।
१०. प्रहरी ऐन, २०१२ को अख्तियारी प्राप्त गरी गठन भएको उक्त प्रहरी विशेष अदालतले विशेष अदालत ऐनको अधिकार ग्रहण गरी निवेदकलाई थुनामा राख्ने आदेश दिएको देखिन्छ । प्रहरी ऐन,

२०१२ को दफा ३६(ग)(१) मा विद्यमान कानुनी व्यवस्थाले प्रहरी विशेष अदालतले विशेष अदालत ऐन, २०३१ मा उल्लिखित व्यवस्थित अधिकार प्रयोग गर्नसक्ने भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिदैन ।

११. जुन ऐनको अख्तियारी प्राप्त गरी ऐन बनेको हुन्छ सोही ऐनमा उल्लिखित उद्देश्य अनुकूल हुने गरी निर्धारित सीमासम्मको अख्तियारी प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । अतः प्रहरी सेवामा रहेका निवेदक खिलबहादुर गिरीलाई डिउटी छाडी भागेको भन्ने अभियोगमा प्रहरी विशेष अदालतले विशेष अदालत ऐनले प्रदान गरेको अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी थुनामा राख्ने भनी मिति २०४९।२।८ मा दिएको आदेश कानुन सङ्गत देखिन आएन । अख्तियारी नै प्राप्त नभएको ऐनद्वारा प्रदत्त अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी मुद्दा पुर्पक्षको क्रममा भनी थुनामा राख्ने गरी प्रहरी विशेष अदालतबाट दिएको आदेश त्रुटिपूर्ण देखिन आएकोले निवेदक खिलबहादुर गिरीलाई थुनाबाट छाडी दिन सम्बन्धित कारागारका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । जानकारीको लागि आदेशको प्रमाणित प्रतिलिपी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु र फाईल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. केदारनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०४९ साल श्रावण ११ गते रोज १ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
संवत् २०४८ सालको रिट नं. २१४२
आदेश मिति :- २०४९-४-१९-२

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतका आज्ञा आदेश जारी गरी पाऊँ ।

निवेदक : बागमती अञ्चल काभ्रेपलान्चोक जिल्ला भिड्खोरी गा.वि.स.वडा नं. ३ भैंसे घर भै हाल केन्द्रीय कारागार काठमाडौंमा थुनामा रहेको बुद्धराज तामाङ

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, मन्त्रपरिषद् सचिवालय गृह मन्त्रालय समेत ।

- कारागार कार्यालयले कैदको सुविधाका लागि सिफारिससम्म गर्नसक्ने तर त्यस्तो सिफारिस नै बन्धनकारी हुनसक्ने ।
- निर्दिष्ट अवधीको कैद भिन्हा पाउने भन्ने कुरा कैदी या थुनुवाको अधिकारको कुरा होइन, यो केवल खास आधारमा कैदीलाई प्रदान गर्ने सुविधासम्म हो, जो दण्डको सिद्धान्तद्वारा अभिप्रेरित रहेको हुन्छ । जुन सुविधा नदिएको भन्ने जिकिर मुनासिव मान्न नमिल्ने ।
- मुद्दाको प्रकृतिको आधारबाट कैदी वा थुनुवाले प्राप्त गर्नसक्ने सुविधाबाट वञ्चित गरी असमान व्यवहार गर्नसक्ने अख्तियारी विपक्षीहरूलाई प्राप्त गरे भएको देखिन नआउँदा सोही हदसम्मको काम कारवाही न्याय सङ्गत भन्न नमिल्ने ।

फैसला

○ न्या. सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८(२) अन्तर्गत दर्ता भई निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. म निवेदकलाई त्रि.वि.स्थल भन्सार कार्यालयले प्रज्ञापन पत्र पनि भर्न नपाउँदै भन्सार क्षेत्र प्रवेश नगर्नेको अवस्थामा पक्राउ गरी जबरजस्तीसँग लेखी राखेको कागजमा सही गराई २०४५।६।२५ देखि

मैले व्यक्तिगत प्रयोगका लागि ल्याएको पुराना कपडा समेत नदिई थुनामा पठाउनु भयो । पछि मलाई कैद ५४ दिन र जरिवाना रु. ३,२९,९६९।- गर्ने गरी ०४५।८।१७ मा फैसला भएको भनी त्रि.वि.स्थल भन्सार कार्यालयबाट जानकारी दिई थुनामा राख्न केन्द्रीय कारागारमा पठाइएको, सो फैसला उपर राजस्व न्यायाधिरक्षणमा पुनरावेदन पठाएकोमा शुरूकै सदर भयो ।

३. त्रि.वि.स्थल भन्सार कार्यालयले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को द(क) अनुसार भनी सजाय गरिएको छ । निकारी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३ को दफा ३ को आधारमा नेपाल राजपत्र मिति २०४१।४।१ मा प्रकाशित सूचनाबाट सुन परिमाण तोकेर नियन्त्रित गरिएको वस्तु भित्र पर्ने प्रष्ट भएकोमा, भन्सार तीरेर ल्याउन पाउने वस्तुको भन्सार महसुल नतिरी लुकाई छिपाई ल्याएको वस्तुलाई लागु हुने ऐन लागु गरी भएको फैसला भएबाट अधिकार नभएको निकायले प्रयोग हुननसक्ने ऐन प्रयोग गरी फैसला भएकोले म शुरुदेखि गैरकानूनी थुनामा रहेको छु ।
४. हाल विपक्षी मन्त्रिपरिषद्बाट अरु मुद्दाका कैदीलाई ७५५कैद भुक्तान भएपछि छाडी दिने तर सुन चोरी पैठारी मुद्दा, लागू औषध मुद्दा र ज्यू मास्ने बेच्ने मुद्दा गरी ३ किसिमका मुद्दाका कैदीलाई उक्त सुविधा नदिने निर्णय गरी केन्द्रीय कारागारलाई जानकारी गराई सो ३ मुद्दाका बाहेक अरु कैदीलाई मात्र ७५५ कैद भुक्तान भएपछि थुनाबाट मुक्त गरिने गरिएको छ । यसरी कैदीहरु बीच भेदभाव गरी असमान व्यवहार गरिएबाट मेरो समानता सम्बन्धी नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ ले प्रदत्त मौलिक हक कुण्ठित हुन गएको छ ।
५. व्यवस्थापकीय अधिकार समेत प्राप्त अन्तरिम सरकारले आफ्नो अधिकार प्रयोग गरी निर्णय गरी जुनसुकै मुद्दाका भए पनि सबै कैदीले समान रुपमा उपभोग गर्न पाउने अधिकारको रुपमा ७५५ कैद भुक्तान भएपछि बाँकी २५५ कारागारबाट मिनाहा दिई कैदबाट मुक्त गरिदै आएकोमा सो क्रम ०४८।७।१ गतेबाट रोकियो । त्यसपछि माथि उल्लिखित ३ मुद्दा बाहेकका कैदीलाई यो सुविधा दिइएको छ । यसरी मुद्दा विशेषमा भिन्नता गर्नुपर्ने कुनै कारण र आधार कानून अनुरूपको केही छैन । कारागार ऐन, २०१९ तथा कारागार सम्बन्धी नियमहरु, २०२० मा कही कतै मुद्दा विशेषमा असमानता र पक्षपात गर्नु भन्ने व्यवस्था गरिएको छैन, अनुशासन र कैदीको चालचलन व्यवहारलाई आधार मानिएकोमा विपक्षीहरुले कानून मिची कानूनले कहीं कतै अख्तियारी प्रदान नगरेकोमा मुद्दा विशेषबाट पक्षपात र असमानता रहेको हुँदा उक्त कानूनको पनि उल्लङ्घन हुन गएको छ ।
६. उपरोक्त बमोजिम नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ द्वारा प्रदत्त समानताको हकबाट वञ्चित गरी ऐ धारा १२ द्वारा प्रदत्त स्वतन्त्रताको मौलिक हकको अपहरण गैरकानूनी रुपमा भए गरिएको हुँदा मेरो मौलिक हक अपहरण गर्दा भए गरिएका आदेश निर्देशन तथा निर्णयहरु समेत बदर गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई पाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन ।
७. यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजाजतको २०४८।१२।२।१ को आदेश ।
८. न्यायिक अधिकार प्राप्त निकायबाट न्यायको रोहमा मुद्दाको फैसला भै सकेकोमा यस सचिवालयलाई विपक्षी बनाई दिनु भएको रिट निवेदन खारेजभागी छ । विपक्षी निवेदकले कैद माफ दिने सम्बन्धी जिकिर लिनु भएको विषय श्री ५ को सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०४७ बमोजिम गृह मन्त्रालयका कार्य क्षेत्रभित्र पर्ने भएकोमा विना आधार यस सचिवालयलाई विपक्षी बनाई रिट दिनु

भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुन अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत प्रत्यर्थी मन्त्रिपरिषद् सचिवालयको लिखित जवाफ ।

९. कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ मा व्यवस्था भए अनुरूप जेलरको राय सिफारिसमा असल चाल चलन भएका केही कैदीहरूलाई कैद माफी गर्ने निर्णय भई कैद माफी भएको हो । निवेदक असल चाल चलनका हुन् होइनन् भन्ने कुरा निवेदक स्वयंले मूल्याङ्कन गर्ने होइन । निवेदक अदालतको फैसला अनुसार प्रचलित कानून बमोजिम कैद सजाय भोगी रहेकाले गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्ने कानूनतः नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।
१०. विपक्षीलाई के कति कैद तोकिएको हो सोको यकिन जानकारी यस कार्यालयलाई प्रष्ट छैन, तोकिएका कैद भुक्तान गरी कैदीलाई कारागार नै कानूनको रीत पुऱ्याई छाड्ने व्यवस्था कारागार नियमावली, २०२० भै गरेको छ, तर विपक्षीले आफूलाई तोकेको कैद भुक्तान गरिसकेको वा जरिवाना वापत थुनामा बसेकोमा जरिवाना तीरेकोमा पनि छुटकारा नगरेको भनी कही कतै खुलाउन सक्नुभएको पाईदैन । विपक्षीले उल्लेख गर्नु भएको भेदभावपूर्ण व्यवहारका सम्बन्धमा नतः श्री ५ को सरकारको निर्णय नै यस कार्यालयमा प्राप्त छ नतः यस कार्यालयले नै कारागारमा त्यस आशयको कुनै पत्र पठाएको छ । जहाँसम्म ७५५ कैद भुक्तान भएको कैदीलाई कारागारबाट छाड्ने कुरा छ सो व्यवस्था श्री ५ को सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०४७२१४ को निर्णयबाट त्यस किसिमले छुटकारा दिई आएकोमा मन्त्रिपरिषद्को ०४८१६१२८ गतेको निर्णयबाट सोही मिति पछिको कैदीलाई कानून बमोजिम बाहेक छुटकारा दिइएको छैन । कुनै पनि कैदीको चालचलन असल छ र निजको कैदको केही हद माफी दिने भनी कारागारको सिफारिस भै आएमा यस कार्यालय मार्फत सो को जाहेरी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयमा पेश गरिने र भएको निकासी बमोजिम छाड्नु पर्ने व्यवस्था कारागार नियम, २०२० को नियम २९ ले गरे बमोजिम गर्ने गरिएको छ । विपक्षीका चाल चलन राम्रो भएको भनी न त सिफारिस नै आएको छ । न त निजलाई छाड्नु पर्ने निर्णय श्री ५ को सरकारको भएको छ । अतः रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
११. यसरी नियम बमोजिम पेश भई आएकोमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री वसन्त राम भण्डारीले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) ले सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने छन् कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षबाट बञ्चित गरिने छैन भनी मौलिक हकको व्यवस्था गरी दिएको छ । निवेदक बुद्धराज तामाङलाई सुन चोरी पैठारी मुद्दा लगाई कैद दिन ५४ र जरिवाना रु. ३,२९,१६३/- हुने ठहर त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट मिति ०४५१८१७ मा भएको सोही फैसलालाई राजस्व न्यायाधिकरणबाट मुनासिव ठहऱ्याई निवेदकलाई हालसम्म कैदमा राखिएको छ । फैसला गरिँदा भन्सार ऐन, २०१९ को संशोधन सहितको दफा ३४(८) (क) को आधार लिइएको छ । जो प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुनैसक्येन भन्नुहुँदै २०४८ आश्विनसम्म जुनसुकै मुद्दामा कैदीले पनि ७५५ कैद भुक्तान गरेपछि बाँकी कैद माफी गरी कैदबाट छुटकारा दिने गरिन्थ्यो । ०४८ कार्तिक १ गतेदेखि सुन चोरी पैठारी निकासी मुद्दा, ज्यू मास्ने बेच्ने मुद्दा र लागू औषध सम्बन्धी मुद्दामा कैदीलाई सो सुविधा नदिने गरी श्री ५ को सरकारले असमान व्यवहार गरेको छ । जो संविधानको प्रतिकूल छ । यसरी मुद्दा तोकी सो सुविधाबाट बञ्चित गर्ने अख्तियार सरकारलाई छैन, यो समानताको हक प्रतिकूल हुन गएको छ । निवेदकले ७५५ कैद भुक्तान गरिसकेको, तर सो असमान व्यवहारबाट हाल कारागारमा नै बन्दी जीवन बिताई रहेको हुँदा

निवेदकलाई संविधान प्रदत्त समानताको हकबाट वञ्चित गर्नमिल्दैन । तसर्थ निवेदकलाई पनि अन्य मुद्दाका कैदी सरह व्यवहार गरी कैदबाट मुक्त गरिदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नु भयो भने त्यसै गरी निवेदक तर्फबाट नै उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री हिरा रेग्मीले निवेदक बुद्धराज उपर सुन चोरी पैठारी मुद्दाको अभियोग लगाई कैद र जरिवाना हुने ठहरी फैसला भएको र हाल निवेदक थुनामा रहेका छन् । कारागार नियमावली, २०२० ले कैदी जीवन बिताई रहेका ७५५ कैद भुक्तान गरिसकेको कैदीहरूलाई बाँकी कैद माफी वा मिनाहा दिई कैदबाट छुटकारा दिने व्यवस्था गरेको छ । निवेदकले सो कैद भुक्तान गरिसकेको अवस्थामा सुन चोरी पैठारी मुद्दाका कैदी समेतलाई उक्त सुविधा नदिने गरी मुद्दा किटान गरी पाउने सुविधाबाट वञ्चित गरी असमान व्यवहार गरेको छ । यस प्रकारको काम कारवाहीबाट निवेदकको संविधान प्रदत्त हक कुण्ठित हुन गएको छ, तसर्थ यस्तो असमान व्यवहार गर्ने काम कारवाही बदर गरी उक्त सुविधा निवेदक समेतलाई दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट छुटकारा पाउनु पर्छ भनी प्रस्तुत गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनियो । विपक्षी मन्त्रपरिषद् सचिवालय समेतको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्नु हुने सहन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले निवेदक सुन चोरी पैठारी मुद्दामा अख्तियार प्राप्त निकाय र अधिकारीको आदेशबाट थुनामा रहेको कुरामा विवाद छैन । जहाँसम्म कैद मुक्त हुने भन्ने निवेदन जिकिर छ त्यस तर्फ हेर्दा निवेदकलाई २०४९ साल मार्ग १७ गतेसम्म कैद ठेकेको लगत दिइएको छ । समानता भएन भन्ने सम्बन्धमा ७५५ कैद भुक्तान गरेको प्रत्येक कैदीले बाँकी कैद माफी पाउनु नैपर्दछ भन्ने कानूनी व्यवस्था छैन । यो त विवेकको कुरा सम्म हो, या कानूनी हकको विषय होइन जो निवेदकले पनि पाउने पर्ने हुन्छ । मुद्दाको गांभीर्यतालाई हेरी राज्यले मुद्दा विशेषका कैदीलाई प्राथमिकता दिन सक्ने छ । कुनै मुद्दा राज्य विरुद्धको मात्र हुन्छन् भन्ने कुनै अन्तराष्ट्रिय रूपमा नै अपराध मानिएको हुन्छ । सोही कारण सुन चोरी पैठारी मुद्दा समेतलाई त्यस प्रकार पृथक स्थान दिइएको हो । यसबाट निवेदकलाई असमान व्यवहार गरिएको भन्न मान्न मिल्ने नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी प्रस्तुत गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनियो ।

१२. यसमा निवेदक माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन हेरी निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
१३. निर्णय तर्फ हेर्दा यसमा निवेदक बुद्धराज तामाङ सुन चोरी पैठारी मुद्दामा अधिकार प्राप्त अधिकारी को निर्णय आदेश अनुसार थुनामा रहेकोमा विवाद देखिन आएन । त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको मिति २०४५।८।१७ को फैसलाबाट निवेदकलाई कैद दिन ५४ र जरिवाना रु. ३,२९,९६२।- हुने ठहर भएको, सो फैसला उपर निवेदक तर्फबाट राजस्व न्यायाधिकरण समक्ष परेको पुनरावेदनमा निर्णय हुँदा इन्साफ मुनासिव ठहराई थप कैद दिन ५ र जरिवाना रु. ३२९९६।२० को सजाय ठेक भएको सो बमोजिम नै निज निवेदकलाई कैद ठेक भएको देखिन्छ । फैसला अनुसार कैद ठेक भएकोमा निवेदकको अन्यथा जिकिर रहेको पाइँदैन ।
१४. यसै बीचमा सुन चोरी पैठारी मुद्दा, लागू औषध सम्बन्धी र जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दालाई बाहेक गरी २०४८।७।१ गतेबाट कारागार नियमावली, २०२० बमोजिम दिई आएको सुविधा, उक्त मुद्दामा कैदीहरूलाई नदिने गरी श्री ५ को सरकारबाट आदेश निर्देशन भएको छ । यसबाट संविधानको धारा ११(१) र (३) द्वारा प्रदत्त समानताको हकको हनन हुन गएको भन्ने निवेदकको सार निवेदन जिकिर रहेको देखियो ।

१५. यसमा अख्तियार प्राप्त निकाय या अधिकारीको आदेशबाट कानून बमोजिम थुनामा रहन बस्न गएका व्यक्तिहरुलाई खास आधारमा केही हदसम्मको कैद मिन्हा दिई कैद मुक्त गर्नसक्ने भन्ने भए तापनि कारागार नियमावली, २०२० अनुसार यस प्रकारको सुविधा, स्वयम कारागारबाट प्रदान गर्नसक्ने अधिकार कारागारलाई प्रत्यायोजन गरेको देखिदैन । त्यस प्रकार कैदको सुविधाका लागि सिफारिस सम्म कारागार कार्यालयले गर्नसक्ने देखिन्छ । तर कारागारको सिफारिस नै बन्धनकारी हुने भन्न सकिन्न, तसर्थ निर्दिष्ट अवधीको कैद मिन्हा पाउने भन्ने कुरा कैदी या थुनुवाको अधिकारको कुरा होइन, यो केवल खास आधारमा कैदीलाई प्रदान गर्ने सुविधासम्म हो, जो खण्डको सिद्धान्तद्वारा अभिप्रेरित रहेको हुन्छ । जुन सुविधा मलाई दिइएन भन्ने निवेदन जिकीर मुनासिव भन्न मान्न मिल्ने देखिएन ।
१६. श्री ५ को सरकारबाट मुद्दा किटान गरी कारागार नियमावली, २०२० बमोजिमको सुविधा नदिई समानताको हकबाट वञ्चित गरेको भन्ने निवेदन जिकीरको सम्बन्धमा हेर्दा उल्लिखित मुद्दामा थुनामा रहे बसेका कैदी या थुनुवालाई सो सुविधाको लागि सिफारिस नगर्न सम्बन्धित कारागार कार्यालयमा पत्राचार भएको भन्ने लिखित जवाफ पनि नरहेको, यसरी मुद्दा किटी मुद्दाको प्रकृतिको स्वरूपसम्म निर्धारण गर्नसक्ने अधिकार विपक्षीलाई नरहेको नभएको भन्न नसकिने, तर मुद्दाको प्रकृतिको आधारबाट कैदी वा थुनुवाले प्राप्त गर्नसक्ने सुविधाबाट वञ्चित गरी असमान व्यवहार गर्नसक्ने अख्तियारी विपक्षीहरुलाई प्राप्त गरे भएको देखिन नआउँदा सो हदसम्म विपक्षीहरुको काम कारवाही न्याय सङ्गत भन्न मिलेन ।
१७. तर निवेदक बुद्धराज तामाङ अख्तियार प्राप्त अधिकारीको आदेश निर्णयबाट थुनामा रहेको देखिन आउँदा निवेदक माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिन आएन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाईल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

इति संवत् २०४९ साल श्रावण १९ गते रोज २ शुभम्

एक न्यायाधीशको इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
संवत् २०४९ सालको रिट निवेदन नं. २१५५
आदेश मिति :- २०४९।४।२१।४
विषय :- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : लालबहादुर थिङको हकमा प्रेम सुब्बा ।

विरुद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत पाटन समेत

- निवेदकको भनाइलाई मात्र आधार मानी वारदात जबरजस्ती करणीको वारदात नभएकोले मुद्दा खारेज गर्नुपर्ने भनी जिल्ला अदालतले कानून बमोजिम गर्नुपर्ने काम कारवाही र निर्णयमा समेत असर पर्ने गरी रिट क्षेत्रबाट कुनै आदेश जारी गर्न नमिल्ने ।
- जिल्ला अदालतले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रको मुद्दामा अ.बं. ११८(२) आधारमा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको देखिंदा यस्तो बन्दीका हकमा जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेको मुद्दाको वारदातको सम्बन्धमा र सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन सम्बन्धमा विचार गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८ अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ:-

२. लेमा लामाको जोहरी परेको जबरजस्तीकरण मुद्दामा मेरो स्वेच्छा विरुद्ध जबरजस्ती पूर्वक प्रहरीमा गराइएको कथित सावित्त बयानको आधारमा जबरजस्तीकरणको १ नं.को कसुरमा सोही ऐनको ३ नं. अनुसारको सजायको मागदावी गरी पेश गरिएको प्रहरी प्रतिवेदनको सन्दर्भमा ल.पु.जि.अ.ले कसुरदार हो भन्ने मनासिव आधार भएको भन्दै अ.बं. ११८ को देहाय (२) अनुसार थुनामा राखी कारवाही गर्ने आदेश भएको र सो आदेशलाई पु.वे.अदालत पाटनले समेत सदर गरेकोले गैरकानूनी थुना रहेको सम्बन्धमा उपचारको माध्यम हाल केही नभएकोले संविधानको धारा ८८(२) अनुसार यो

रिट निवेदन दिन आएको छु । सर्वप्रथम निवेदकलाई जबरजस्ती करणीको अभियोग लगाउनसक्ने अवस्था छैन । मादक पदार्थ सेवन गरी आई करणी गरेको भनिएको जाहेरी हुँदा निवेदकले अनैतिक कार्य गरेको हुने भै केही सार्वजनिक (अपराध सजाय) ऐन अन्तर्गतको दफा २ को (ग) र (घ) अनुसारको अभियोग ल्याउनु पर्ने हो । जबरजस्तीकरणको अभियोग लगाउन मिल्ने अवस्था छैन । प्रहरीमा गरेको बयान स्वेच्छा विरुद्ध भएको हुँदा त्यसैलाई मात्र आधार मानी जबरजस्तीकरणको अभियोग लगाउन मिल्दैन । एकै कोठामा बहिनी समेत सुतीरहेको अवस्थामा जबरजस्तीकरण हुनसक्ने अवस्था छैन । जबरजस्तीकरण प्रमाणित हुन केटा पक्षको जिउको कुनै भागमा चिथरेको, छाला खुईलिएको घाउ वा दाग हुन नितान्त आवश्यकपर्दछ । निवेदकको लिङ्ग समेत जाँच गर्न पठाउँदा कुनै ठाउँमा चोट पटक घाउ दाग देखिएको छैन । यसकारण पनि जबरजस्तीकरणको अभियोग लाग्नसक्ने अवस्था छैन । यदि ऐन अन्तर्गत मुद्दा चलन सक्ने नै हो भने पनि सजायको माग दाबी गरिएको ३ नं.मा ३ वर्ष देखि ५ वर्षसम्म कैद हुनसक्ने प्रावधान रहेकोले यसमा अ.ब. ११८(२) नं. आकर्षित हुनसक्ने अवस्था छैन । अतः थुनछेकको आदेश गर्दाको अवस्थासम्मको प्राप्त प्रमाणबाट जबरजस्तीकरणको ऐन अनुसार मुद्दा चलनसक्ने अवस्था नदेखिँदा सो मुद्दा खारेज गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य रिट निवेदन जिकीर ।

३. नियम बमोजिम पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री श्यामबहादुर के.सी.ले मेरो पक्ष विरुद्ध जबरजस्तीकरणको अभियोग लागी दायर भएको प्रहरी प्रतिवेदनको आधारमा थुनछेकको आदेश गरिँदा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरी आदेश भएको छ । जाहेरवालीको जाहेरी व्यहोरा निवेदककै प्रहरीको कथित सावित्री बयान, जाहेरीवाली सँगसँगै सुतेकी निजकी बहिनीको कागज, वारदातस्थको बनौट र वारदात स्थलमा निरन्तर मानिसहरुको आवत-जावत रहने स्थिति समेतलाई दृष्टिगत गर्दा मेरो पक्षको विरुद्ध जबरजस्तीकरणको अभियोग लगाउन मिल्ने अवस्था छैन । फेरि मेरो पक्षको विरुद्ध जबरजस्तीकरणको ३ नं.को सजायको माग दाबी लिईएको छ जम्मा ३ वर्षदेखि ५ वर्षसम्म कैदको सजाय हुनसक्ने अवस्था भएवाट पनि मेरो पक्ष विरुद्ध अ.ब. ११८(२) आकर्षित हुनसक्ने अवस्था छैन । अतः मुद्दा नै खारेज गर्नुपर्नेमा नगरी आकर्षित हुनै नसक्ने ऐनको प्रयोग गरी मेरो पक्षलाई थुनामा राख्ने गरेको आदेश र सो सदर गरेको पुनरावेदन अदालत ललितपुरको आदेश समेत त्रुटीपूर्ण हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो पक्षलाई दावीबाट मुक्त गरी पाउँ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।
४. यसमा माग बमोजिमको आदेश जारीगर्न मिल्ने नमिल्ने के हो सो मानै निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।
५. यस सन्दर्भमा विचार गर्दा निवेदकले मूल रूपमा प्रस्तुत वारदात जबरजस्तीकरणको परिभाषाभित्र नपर्ने हुँदा जबरजस्ती करणीको १ नं. विरुद्धको अभियोग लगाई मुद्दा दायर गर्न नमिल्ने र अदालतले पनि त्यस्तो मुद्दा खारेज गर्नुपर्नेमा नगरी निवेदकलाई तत्काल प्राप्त प्रमाणको अभावमा अ.ब. ११८(२) को विपरीत थुनामा राख्ने गरेको आदेश गैरकानूनी हुँदा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने नै रिट निवेदकले मुख्य रूपमा जिकिर लिएको देखियो । जबरजस्तीकरण सम्बन्धी मुद्दा जिल्ला अदालतलाई हेर्ने अधिकार भएकोमा कुनै विवाद छैन । अब प्रस्तुत वारदात जबरजस्तीकरणको वारदात हो होइन भन्ने सम्बन्धमा सो सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकार प्राप्त जिल्ला अदालतमा दायर भएको उक्त मुद्दाबाटै सो कुरा निर्णय हुने हो अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी उक्त वारदात जबरजस्तीकरणको वारदात हो होइन भन्ने निर्णय नभएसम्म केवल निवेदकको

भनाइलाई मात्रै आधारमानी उक्त वारदात जबरजस्तीकरणको वारदात नभएकोले उक्त मुद्दा खारेज गर्नुपर्ने भनी अनुमान गर्न जिल्ला अदालतले कानून बमोजिम गर्नुपर्ने काम कारवाही र निर्णयमा समेत असर पर्ने गरी रिट क्षेत्रबाट कुनै आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिदैन । अ.बं. ११८(२) मा तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैद हुनसक्ने मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्न सकिने प्रावधान रहेको र निवेदकको विरुद्ध तीन वर्षदेखि ५ वर्षसम्म कैदको सजाय हुनसक्ने अभियोग लागेको हुँदा निवेदकको विरुद्ध अ.बं. ११८(२) नं. प्रयोग हुनसक्ने नै देखियो । अतः ललितपुर जिल्ला अदालतले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रको मुद्दामा अ.बं. ११८(२) आधारमा निवेदकलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको देखिँदा यस्तो बन्दीका हकमा जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेको मुद्दाको वारदातको सम्बन्धमा र सवुद प्रमाणको मूल्याङ्कन सम्बन्धमा विचार गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने नदेखिँदा विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई रहनु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

इति संवत् २०४९ साल श्रावण २१ गते रोज ४ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास,
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
सम्बत् २०४९ सालको रिट नं.: २४७७
आदेश मिति: २०४९।५।१९
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदीका : मनाङ माउर गा.वि.स. वडा नं. ८ घर भै हाल जि.प्र.का सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेकी टासीछोमा गुरुङ्ग ।

विरुद्ध

प्रत्यक्षी : त्रि.वि.भन्सार कार्यालय काठमाडौं, जि.प्र.का.सदरखोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौं ।

- जरिवाना मात्रको सजाय भएको अवस्थामा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ को देहाय १ आकर्षित नभै दण्ड सजायको ३८ को देहाय २ नं. आकर्षित हुने हुँदा त्रि.वि.भन्सार कार्यालयले रिट निवेदिकालाई जरिवाना नतिरे वापत मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय १ बमोजिम ४ वर्षको कैदको लगत कायम गरेको कानून अनुरूप नदेखिने ।
- मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय १ बमोजिम ४ वर्षको लगत कायम गर्ने गरेको त्रि.वि.भन्सार कार्यालयको निर्णय आदेश कानून अनुकूल नहुँदा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ बमोजिम २ वर्ष ६ महिनाको लगत कायम गरी सो बमोजिम लगत सच्याई कायम गर्नुपर्ने ।

आदेश

○ न्या. केदारप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८ अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण निम्न प्रकार छ ।

२. म निवेदक शाही नेपाल वायु सेवा निगमको बैंकका काठमाडौं उडानबाट मिति ०४७।१०।१ का दिन त्रि.वि.भन्सार कार्यालय स्थल काठमाडौंमा उत्रेपछि मेरो सामान चेक जाँच गर्दा मबाट सुन ४-४६४-० चार किलो चारसय चौंसठौँ ग्राम फेला परेको आरोपमा विपक्षी त्रि.वि.भन्सार कार्यालय

भन्सार ऐन, २०१९ संशोधन सहित दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार हुनसक्ने जरीवाना र कैद वापतको नगद धरौटी दिन नसकेकोले पुर्पक्षको निमित्त थुनामा राख्ने भन्ने आदेश गरेको हुँदा सो बमोजिम थुनामा बसेको थिए । विपक्षी त्रि.वि.भन्सार कार्यालयले मिति ०४७१२।८ मा निर्णय गर्दा भन्सार ऐन, २०१९ को संशोधित दफा ३४ को उपदफा ८(क) बमोजिमबाट वरामद भएको सुन ४-४६४-० ग्राम जफत गरी विगो बमोजिम रकम रु.२२,९६,२९६।- (बाइस लाख छयानब्बे हजार दुईसय छयानब्बे) जरीवाना तोकि जरीवानाको रकम दाखिला गरेमा कैदबाट मुक्त गरिदिने र दाखिला नगरेमा मु.ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय दफा १ अनुसार ४ वर्ष अर्थात ०४७१०।१ देखि २०५१।१।३० सम्म कैद गर्ने भनी कैदी ठेकी मलाई जानकारी दिएको थियो । जेलमा हुँदा पुनरावेदनको प्रक्रिया पूरा गरी पुनरावेदन गर्न सकिन ।

३. मलाई सुन भन्सार चोरी पैठारी गरेको भनी भन्सार ऐन, २०१९ को संशोधित दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार सजाय गरिएको छ । प्रथमतः यस प्रकार सुन भन्सार चोरी पैठारी गरेको भन्ने दावीको मुद्दा भन्सार ऐन, २०१९ अन्तर्गत पर्ने नभै निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ अन्तर्गत पर्ने हुन्छ । भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ६ अनुसार निकासी वा पैठारी हुने सबै मालवस्तुमा भन्सार महसुल लाग्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्थाले समेत भन्सार महसुल तिरी ल्याउन पाउने सामान वा वस्तुहरु भन्सार महसुल नतिरे नबुझाएको अवस्थामा मात्र लागू हुने हो । सुनलाई भन्सार महसुल तीरी ल्याउन पाउने विषय मानेको नहुनाले भन्सार ऐन, २०१९ को कुनै दफा अन्तर्गत पर्नआउने हुँदैन । नेपाल राजपत्र खण्ड ३४ अतिरिक्ताङ्क १९(घ) मा २०४१ साल श्रावण १ गते प्रकाशित वाणिज्य मन्त्रालयको सूचनाको दफा १५(क) बमोजिम पनि सुन निकासी वा पैठारी गर्न पूर्ण बन्देज लगाइएको वस्तु त्रि.वि.भन्सार कार्यालय काठमाडौं समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण रिट निवेदन उपर पूर्ण इजलासबाट प्रतिपादित भै ने.का.प.२०४७ नि.नं. ४२०९ मा प्रकाशित सिद्धान्तबाट समेत यसमा निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३ आकर्षित हुने हो भन्सार ऐन आकर्षित हुने होइन भन्न प्रष्ट हुन्छ । यस प्रकार आकर्षित नै हुनसक्ने कानून आकर्षित गरी मलाई सजाय गरिएको पूर्णतः गैरकानूनी छ । कसैको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गर्न सारवान ऐन र कार्यविधि सम्बन्धी ऐन दुबै अक्षर पालन गरी बहुते सतर्कता र होसियारी साथ हेरिनुपर्दछ भन्ने सिद्धान्त ने.का.प.०२७ नि.नं. ५४७ मा प्रकाशित छ ।
४. क्षणभरको निम्ती मलाई भन्सार ऐन नै आकर्षित हुने भनी मानेको अवस्थामा पनि विपक्षी त्रि.वि.भन्सार कार्यालयले मलाई भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को उपदफा ८(क) बमोजिम मबाट फेला परेका सुन विगो जफत गरी विगो बमोजिम जरीवाना मात्र गरेको मलाई कैदको सजाय गरेको छन् । यस अवस्थामा जरीवाना तीन नसके वापत कैदमा बस्नुपर्दा दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ दफा आकर्षित हुनेमा देहाय दफा १ लगाई ४ वर्ष कैद ठेकेको प्रष्ट रूपमा गैरकानूनी छ । जरिवाना तिर्न दाखिला गर्न नसके वापत नै कैद ठेकेको हो भन्सार ऐन, २०१९ को संशोधित दफा ३४ को उपदफा ८(क) मा कुनै व्यक्तिले भन्सार महसुल नतिरी चोरी निकासी गर्न लागेको वा चोरी पैठारी गरेको ठहरेमा निजले निकासी गर्न लागेको वा पैठारी गरेको माल वा वस्तु जफत हुनेछ भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ । सो बमोजिम मलाई जरीवाना मात्र गरेको अवस्थामा जरीवाना तिर्न नसके वापत दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ दफा बमोजिम २ वर्ष ६ महिना भन्दा बढी कैद ठेक्न मिल्ने कुनै हालतमा होइन । उक्त अनुसार विगो जफत गरी विगो बमोजिम जरिवाना मात्र गरेको तर कैदको सजाय नगरेको अवस्थामा ऐ.३८ नं. को देहाय दफा १ आकर्षित हुने नभै ऐ को देहाय दफा २ आकर्षित हुने नभै ऐ को देहाय दफा २ आकर्षित हुन्छ । ने.का.प.०३१

नि.नं. ८३८ पृष्ठ सं.२०९ ऐ ०४६ निं. ३८९२ पृ.सं. ७८७ सम्वत् ०४८ सालको रिट . १५०१ मा भएको मिति ०४८।१२।७ को र ऐ. रिट नं. १५१७ मा भएको ०४९।१।१४ को आदेश समेत यस सम्बन्धमा प्रतिपादित उल्लेख्य नजीरहरु हुन् ।

५. अतः माथि उल्लेख गरे बमोजिम नेपाल अधिराज्यको संविधान ०४७ को धारा ११ र १२ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात परेकोले अर्को उपचारको व्यवस्थाको अभावमा ऐ.को धारा २३८८ बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर ।
६. यसमा के कसो भएको हो प्रत्यर्थी कार्यालयबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत एक न्यायाधीशको इजलासको ०४९।२।३२ को आदेश ।
७. रिट निवेदिका मिति ०४७।१०।१ का दिन बैकक काठमाडौं उडानबाट काठमाडौं आएको र भन्सार आगमन कक्षमा निजको शरीर चेक जाँच गर्दा शरीरबाट चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले लुकाई-छिपाई ल्याएको सुन तौल ४-४६४-० बरामद भै निज टासीछोमा गुरुङ्गको बयान लिंदा कसुरमा सावित्री भएकोले मिति ०४७।१२।८ मा निर्णय गर्दा बिगो सुन जफत गरी बिगो बमोजिम रु.२२,९६,२९६।- जरिवाना भएकोमा उक्त जरिवाना रकम दाखेला गर्न नसकी जरिवाना वापत मु.ऐन दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार ४ वर्ष कैद गर्न भनी जि.प्र.का सदर खोर शाखामा लेखि पठाएकोले तदनुसार अभियुक्त हाल जि.प्र.का.सदरखोर शाखा काठमाडौंमा थुनामा रहेको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु ।
८. निवेदकले मुख्यतः सुन चोरी पैठारी सम्बन्धी मुद्दा भन्सार ऐन अनुसार कारवाही हुने नभै निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ अन्तर्गत हुनुपर्ने भन्ने र यही भन्सार ऐन अनुसार कारवाही हुने नै भए मलाई जरिवाना मात्र हुँदा सो वापत मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(१) नं. अनुसार कैद हुने नभै ३८(२) अनुसार कैद ठेकिनु पर्ने भन्ने जिकिर लिनु भएको देखिन्छ । नेपाल राजपत्र भाग ३ खण्ड ३४ श्रावण १ गते ०४१ साल अतिरिक्ताङ्क १९(घ) को वाणिज्य मन्त्रालयको निकासी पैठारी नियन्त्रण सम्बन्धी सूचना जारी हुनु भन्दा पहिले श्री ५ को सरकारले इजाजत दिएका बाहेक सुन पैठारीमा पूर्णतः बन्देज लगाइएको थियो । त्यसैले निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ अन्तर्गत अबैध सुन पैठारी भएको अवस्थामा पक्राउ परेको सोही ऐन अन्तर्गत कारवाही गर्दथ्यो तर वाणिज्य मन्त्रालयको उल्लिखित सूचनाको दफा १(५) मा मूल्यवान धातु तथा जवाहरात (फिटी गुण्टा भारी नियममा परेको बाहेक) भन्ने अवस्था भएको फिटी गुण्टा नियममा प्रत्येक आर्थिक वर्षको शुरुमा श्री ५ को सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित हुने र उक्त नियममा नेपाली यात्रुहरुले विदेशमा बसी आर्जन गरेको आय श्रोतको आधारमा तोकिएको हदमा ल्याउन पाउने र नियम अनुसार महसुल बुझाई पैठारी गर्नसक्ने प्रावधान भएकोले पूर्ण बन्देज लगाइएको वस्तु भित्र सुन नपर्ने हुँदा र भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २(ग) बमोजिम भन्सार महसुल लाग्ने वस्तु हुँदा सोही ऐन बमोजिम चोरी पैठारी भएको अवस्थामा पक्राउ परे भन्सार ऐन बमोजिम कारवाही भैरहेको व्यहोरा अनुरोध छ । जरिवाना गरी कैद ठेक्नु पर्ने व्यवस्था भएकोले प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकलाई भन्सार ऐन, २०१९ संशोधितको दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार बिगो बमोजिम जरिवाना वा ५ वर्ष कैद वा दुवै सजाय हुनसक्ने व्यवस्था भएकोले तदनुसार मु.ऐन दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार ४ वर्ष कैद ठेकिएको न्यायेचित हुँदा रिट निवेदिकाको निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने त्रि.वि.भन्सार कार्यालयको लिखित जवाफ ।

९. टासीछोमा गुरुङ्ग त्रि.वि.भन्सार कार्यालय काठमाडौंको ०४७१२।८ को फैसला अनुसार ०४७१०।१ देखि ०५१।१।३० सम्मको ४ वर्षको लागि कैद परेको र ०५१।१।३० मा छुटी जाने हुँदा निजको मौलिक हक सम्बन्धमा यस कारागार शाखाबाट कुनै असर नपरेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज हुन सादर अनुरोध छ, भन्ने समेत व्यहोराको जि.प्र.का.शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंको लिखित जवाफ रहेछ ।
१०. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चठी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदकको तर्फबाट वहसको लागि उपस्थित हुनु भएका विद्वान अधिवक्ता श्री होमनाथ ढुंगानाले मेरो पक्ष रिट निवेदकलाई विपक्षी भन्सार कार्यालयले सुन भन्सार चोरी पैठारी गरेको भनी भन्सार कार्यालयले सुन भन्सार चोरी पैठारी गरेको भनी भन्सार ऐन, २०१९ को संशोधित दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार सजाय गरेको मिलेको छैन । सुन भन्सार चोरी पैठारी गरेको भन्ने दावीको मुद्दा भन्सार ऐन, २०१९ अन्तर्गत पर्ने नभै निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३ अन्तर्गत पर्ने हुन्छ । भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ६ अनुसार निकासी वा पैठारी हुने सबै माल वा वस्तुमा भन्सार महसुल लाग्नेछ, भन्ने कानूनी व्यवस्थाले समेत भन्सार महसुल लाग्नेछ, भन्ने कानूनी व्यवस्थाले समेत भन्सार महसुल तिरी ल्याउन पाउने सामान वा वस्तुहरु भन्सार महसुल नतिरे नबुझाएको अवस्थामा मात्र लागू हुने हो । सुनलाई भन्सार महसुल तिरी ल्याउन पाउने विषय मानेको नहुनाले भन्सार ऐन, २०१९ को कुनैपनि दफा अन्तर्गत पर्न आउने हुँदैन । वाणिज्य मन्त्रालयको ०४१ श्रावण १ मा प्रकाशित सूचनाबाट पनि सुन पूर्ण बन्देज लगाएको वस्तु अन्तर्गतपर्दछ । यदि भन्सार ऐन आकर्षित हुने भनी मानेकै खण्डमा पनि भन्सार कार्यालयले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को उपदफा ८(क) बमोजिम मेरो पक्षबाट फेला परेको सुन जफत गरी बिगो बमोजिम जरीवाना गरेको अवस्थामा जरीवाना तिर्न नसके वापत कैद वस्तु पर्दा दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ दफा आकर्षित हुनेमा दफा १ लगाई ४ वर्ष कैद ठेकेको प्रष्ट रूपमा गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतको उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी मेरो पक्षलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिनुपर्दछ भन्ने र विपक्षी कार्यालयको तर्फबाट वहसको लागि उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले वाणिज्य मन्त्रालयको ०४१ श्रावण १ मा प्रकाशित सूचनाको दफा १(५) मा मूल्यवान धातु तथा जवाहरात (भिट्टी गुण्टा भारी नियममा परेका बाहेक) भन्ने व्यवस्था भएको र भिट्टी गुण्टा नियम प्रत्येक आर्थिक वर्षको शुरुमा श्री ५ को सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित हुने र उक्त नियममा नेपाली यात्रुहरुले विदेशमा बसी आर्जन गरेको आयश्रोतको आधारमा तोकिएको हदमा सुन ल्याउन पाउने र नियमानुसार महसुल बुझाई पैठारी गर्नसक्ने प्रावधान भएकोले पूर्ण बन्देज लगाइएका वस्तु भित्र सुन नपर्ने हुँदा र भन्सार ऐन, २०१९ को दफा २(ग) बमोजिम भन्सार महसुल लाग्ने वस्तु हुँदा सोही ऐन बमोजिम चोरी पैठारी भएको अवस्थामा पक्राउ परी भन्सार ऐन बमोजिम कारवाही भैरहेको र जरीवाना नतिरे वापत मु.ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. अनुसार कैद ठेक्नु पर्दा ऐनमा तोकिएको कैदमा हदको नबढ्ने गरी कैद ठेक्नुपर्ने व्यवस्था भएकोले भन्सार ऐन, २०१९ (संशोधन सहित)को दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार बिगो बमोजिम जरीवाना वा ५ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनसक्ने भएकोले मु.ऐन दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार ४ वर्ष कैद ठेकिएको मिलेको हुँदा रिट जारी हुन पर्ने अवस्था छैन । बन्दीको रिटबाट लगत सच्याउने कुरा हुँदैन । केवल गैरकानूनी थुनामा रहेको छ भने मात्र बन्दीको रिट जारी हुने हो अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी वहस गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनियो ।

११. प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदिकाको निवेदन माग बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
१२. यसमा रिट निवेदिकाले मुख्यतः भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को उपदफा ८(क) बमोजिम फेला परेको सुन बिगो जफत गरी बिगो बमोजिम जरीवाना गरेको अवस्थामा जरीवाना तिर्न नसके वापत कैदमा वस्तु पर्दा दण्ड सजायको ३८(२) आकर्षित हुनेमा देहाय दफा १ लगाई ४ वर्ष कैद ठेकी सजाय गरी गैरकानूनी थुनामा राखेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षकरण लगायतका उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भनी जिकिर लिएको देखिन्छ ।
१३. प्रत्यक्षी कार्यालयको लिखित जवाफ हेर्दा सुन भन्सार महसुल लाग्ने वस्तु हुँदा सोही ऐन बमोजिम चोरी पैठारी भएको अवस्थामा सोही ऐन बमोजिम कारवाही भैरहेको र जरीवाना नतिरे वापत मु.ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. अनुसार कैद ठेक्नु पर्दा ऐनमा तोकिएको कैदको हदमा नबढ्ने गरी कैद ठेक्नु पर्ने भएकोले भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को उपदफा ८(क) अनुसार बिगो बमोजिम जरीवाना वा ५ वर्षसम्म कैद वा दुबै सजाय हुनसक्ने व्यवस्था हुँदा दण्ड सजायको ३८(१) नं. अनुसार ४ वर्ष कैद ठेकिएको मिलेको छ भन्ने समेत लिखित जवाफ भएको पाइन्छ ।
१४. रिट निवेदकलाई भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३८ को उपदफा ८(क) को कानूनी व्यवस्था अनुसार बिगो बमोजिम जरीवाना वा ५ वर्ष कैद वा दुबै सजाय हुनसक्नेमा केवल जरीवाना मात्र भएको पाइन्छ । मु. ऐन दण्ड सजायको महलको ३८ नं. को देहाय १ मा कैद वा जरीवाना दुबै सजाय भएकोमा जरीवाना नतिरे वापत कैद ठेक्नु पर्दा ४ वर्ष भन्दा बढी अवधीको कैद ठेक्न हुँदैन भन्ने मु.ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ मा कैद वा जरीवाना मध्ये कुनै वा दुबै सजाय हुनसक्ने अपराधमा जरीवाना मात्रको सजाय भएकोमा सो जरीवाना नतिरे वापतको कैदको सजाय ठेक्नु पर्दा सो अपराधमा हुनसक्ने कैदको उपल्लो हदको आधाभन्दा बढी नहुने अवधीसम्मको मात्र कैद ठेक्नु पर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । निवेदकलाई भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८) बमोजिम ५ वर्ष कैद वा बिगो बमोजिम जरीवाना वा दुबै सजाय हुनसक्नेमा भन्सार कार्यालयले मिति ०४७१२।८ मा निर्णय गर्दा रिट निवेदिकालाई जरीवाना रु.२२,९६,२९६।- मात्र सजाय गरेको देखिन्छ । जरीवाना मात्रको सजाय भएको अवस्थामा मु.ऐन दण्ड सजायको ३८ को देहाय २ नं. आकर्षित हुने हुँदा त्रि.वि.भन्सार कार्यालयले रिट निवेदिकालाई जरीवाना रु.२२,९६,२९६।- नतिरे वापत मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय १ बमोजिम ४ वर्षको कैदको लगत कायम गरेको कानून अनुरूप देखिन आएन ।
१५. प्रस्तुत रिट निवेदकबाट लगत सच्याउन मिल्दैन भन्ने विपक्षी तर्फका विद्वान सह-न्यायाधिवक्ताको वहस भएकोमा यसै अदालतबाट सम्बत् २०४८ सालको रिट नं. १५१७ ओगेन गुरुङ विरुद्ध भन्सार कार्यालय काठमाडौं समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण रिट निवेदनबाट र नि.नं. ३८९२ निवेदक दुर्गाप्रसाद बभ्रुगाई विरुद्ध भन्सार कार्यालय भैरहवा समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा समेत दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय १ बमोजिम ४ वर्ष कैद गरिएकोमा ३८ नं.को देहाय १ आकर्षित नभै दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ बमोजिम आधि सजाय गर्नु भन्ने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा समेत लगत सच्याउने सिद्धान्त कायम भएको निर्णय नं. ३१८१ निवेदक नुनुलाल साहु तेली विरुद्ध सुनसरी जिल्ला अदालत समेत भएको हुँदा लगत सच्याउन मिल्दैन भन्न मिलेन मु.ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय १ बमोजिम ४ वर्षको लगत कायम गर्ने गरेको त्रि.वि.भन्सार कार्यालयको उक्त मिति २०४७१२।८ को निर्णय आदेश कानून अनुकूल नहुँदा मुलुकी

ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ बमोजिम २ वर्ष ६ महिनाको लगत कायम गरी सो बमोजिम लगत सच्याई लगत कायम गर्ने निर्णयको प्रतिलिपि सम्बन्धित कारागार शाखामा पठाई दिनु । तर प्रस्तुत रिट निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी हुन पर्ने हो होइन भन्ने प्रश्नका सम्बन्धमा निवेदक थुनामा रहेको गैरकानूनी छ, छैन भन्ने कुरा निर्णायक हुन आउँछ । निवेदकलाई सुन चोरी पैठारी गरेको अभियोगमा अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट कसुरदार ठहराई सजाय भोगिराखेको भन्ने कुरा रिट निवेदनमा नै स्वीकार गरेको देखियो । माथि लेखिए बमोजिम मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ बमोजिम २ वर्ष ६ महिनाको लगत कायम हुने गरी निवेदिकाले कैदमा बस्नुपर्ने स्थितिसम्म भएकोमा निजले हाल भोगिराखेको थुना नै गैरकानूनी रहेको भन्ने देखिन आउँदैन । तत्काल कायम हुनआउने लगत समेतबाट निवेदिकाले भोग्नु पर्ने सजाय भुक्तान भैसकेको नदेखिंदा निज थुनाबाट मुक्त हुनसक्ने अवस्था नरहेकोले प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज हुने ठहर्छ । फाइल कानून बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

इति सम्बत् २०४९ साल भाद्र १ गते रोज ... शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
सम्बत् २०४९ सालको फौ.पु.न.४३२
आदेश मिति: २०४९।५।३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

पुनरावेदक : जिल्ला मोरङ्ग रंगेली गा.वि.स. वडा नं. घर भै हाल कारागार शाखा विराटनगरमा थुनामा रहेको धनबहादुर थापा ।

विरुद्ध

विपक्षी : मोरङ्ग जिल्ला अदालत समेत

- मुद्दा हेर्ने निकायबाट कानून बमोजिम लाग्न सक्ने दण्ड जरिवानाको लागि माग भए बमोजिमको धरौट वा जमानत दिन नसकी थुनामा बसेको स्थितिमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खारेज हुने ।

आदेश

○ न्या. सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४० को धारा २३/८८(२) अन्तर्गत दर्ता भई निर्णयार्थ पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. राष्ट्रिय वाणिज्य बै.क कटहरीको पत्रले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म समेत भएको बैंक ठगी मुद्दामा मलाई अनुसन्धानार्थ प्रहरी हिरासतमा राख्न विपक्षी नं. १बाट दोश्रोपल्ट म्याद थप २०४८।५।५ मा लिएपछि विपक्षी नं.२ र ३ ले संयुक्त भै मेरो बयान २०४८।५।७ मा गराई सर्जिमिन गरी विपक्षी १ मा मुद्दा दायर गरे, जसमा विपक्षी नं. १ ले मेरो बयान गराई २०४८।५।२७ मा गरेको थुनछेक आदेशानुसार रु.३९,०००/- धरौट वा जमानत दिन नसक्दा म अहिले पुर्पक्ष निम्ति थुनामा छु ।
३. उक्त बैंक ठगी मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को अनुसूची १ मा पार्न विपक्षीहरुबाट अवलम्बित २०४३।१।१ को राजपत्रमा प्रकाशित श्री ५ को सरकारको सूचना बमोजिम मैले कुनै कीर्ते कागज पेश गरी बैकलाई ठगे भन्ने वादी दावी नभएकोले उक्त मुद्दा अनुसूची १ मा नपर्ने, उक्त

मुद्दामा दाबी गर्ने हक वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ३(३) र ५२ ले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकलाई मात्र भएकोले विपक्षी नं. २ र ३ ले गरेको अनुसन्धान र मुद्दा दायरी अ.बं.८२ नं. विपरीत छ, बैंक ठगी मुद्दामा अनुसन्धान र मुद्दा दायर गर्ने प्रहरी निरीक्षक र प्रहरी नायब निरीक्षक कुनै ऐनले पनि अधिकृत नभएकोले निजहरुबाट सो काम गराएर विपक्षी नं. ३ ले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा १३ को उल्लङ्घन गरेका छन् । विपक्षीहरुको उपरोक्त गैरकानूनी कार्यबाट नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ६(४) र १२ द्वारा मलाई प्रदत्त अधिकार हनन् भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत, विराटनगरमा परेको निवेदन ।

४. यसमा विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा म्याद गुजारे पछि पेश गर्नु भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०४८।८।१२।५ को आदेश ।
५. बैंक ठगी मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको अनुसूची १ भित्र समावेश गरेको नेपाल राजपत्र खण्ड ३६ संख्या १ मिति २०४३।१।१ गतेको राजपत्रमा प्रकाशित देखिंदा सोही बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीले अनुसन्धान गरी पेश भएको मुद्दामा कानूनको रीत पुऱ्याई थुनामा राखिएको हुँदा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत मोरङ्ग जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।
६. सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को अनुसूची १ भित्रका मुद्दाहरुमा १ नं. देखि १८ सम्मका मुद्दाहरु यो यो दर्जाका प्रहरी अधिकृतहरुले अनुसन्धान तहकिकात गर्ने भन्ने तोकिएको र त्यसपछि उक्त अनुसूची १ मा समावेश भएका मुद्दाहरुको अनुसन्धानको तहकिकात गर्ने प्रहरी अधिकृतको दर्जा तोकिएको नदेखिएकोले कम्तिमा अ.स.ई.सम्मको दर्जाको प्रहरी अधिकृतहरुले मुद्दाको अनुसन्धान तहकिकात गर्ने स.मु.स.ऐन नियममा प्रावधान रहेको हुँदा सोही अनुसार प्रहरी अधिकृतबाट अनुसन्धान तहकिकात भएको सोही ऐनको अधिनमा रही अनुसन्धान तहकीकात पूरा गरी मोरङ्ग जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भई कानून बमोजिम निवेदक थुनामा रहेको हुँदा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङ्गको लिखित जवाफ ।
७. निवेदक रा.वा.बैंक कर्सीया शाखामा सुन धितो राखी ऋण लिनको लागि भरेको तमसुकका नक्कली सुनलाई सक्कली सुनको माला भनी आफूलाई फाइदा हुने काम गरी कीर्ते कागजको १ नं. भित्रको कार्य गरेको, उक्त बैंक ठगी मुद्दा स.मु.स.ऐन, २०१७ को अनुसूची १ मा उक्त अनुसूचीको नं.१८ को आधारमा समाविष्ट भएको हुँदा यस कार्यालयले सरकारी वकिल खटाएर अनुसन्धान समेतको कार्य सम्पन्न गरी मुद्दा अदालतमा पेश गरिएको कानूनसम्मत छ, रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय मोरङ्गको लिखित जवाफ ।
८. बन्दी धनबहादुर थापालाई मोरङ्ग जिल्ला अदालतको च.नं.११७० मिति २०४८।५।२७ को पत्रानुसार थुनामा राखेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन पर्ने होइन भन्ने समेत कारागार शाखा मोरङ्गको लिखित जवाफ ।
९. निवेदक माथि सरकार वादी भई दायरको उपयुक्त मुद्दामा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ३(३) अनुरूप नै अनुसन्धान र तहकिकात भएको देखिएको, उल्लिखित मितिको राजपत्रमा “बैंक र श्री ५ को सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएको सँगठित संस्थामा कीर्ते कागजात पेश गरी ठगी गरेको कीर्ते तथा ठगी मुद्दा” भन्ने वाक्यांश प्रयोग भई अरु शब्द पछि ठगी मुद्दा भन्ने शब्दहरु उल्लिखित भएको बैंक ठगी मुद्दा श्री ५ को सरकार वादी भई चलेको कानून सम्बन्धितसङ्गत नै भएको, सम्बन्धित बैंक ठगी मुद्दामा निवेदक धनबहादुर थापालाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने

आदेश मोरङ्ग जिल्ला अदालतबाट नभई धरौट मात्र मागिएको हुँदा र निजले धरौट बुझाएमा तारेखमा बस्न पाउने नै हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खारेज हुने ठहर्छ, भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०४८।८।२९।१ को फैसला ।

१०. प्रहरी निरीक्षक र नायब निरीक्षकले बैंक ठगी मुद्दामा अनुसन्धान गर्न कुनै ऐनले तोकेको छैन, यी प्रहरीहरूले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको दफा ३(३) को आधारमा यसरी अधिकार पाएकोले प्रहरी ऐनको दफा १३ को सीमा भित्रै रहेको भन्ने कुराको विवेचना नगरी शुरुले गरेको उक्त दफा ३(३) को उल्लेख न्यायको मान्य सिद्धान्तको विपरीत छ । कीर्ते कागजात पेश गरी भएको बैंक ठगी मुद्दा मात्र २०४३।१।१ को दायरामा पर्नेमा म विरुद्धको उक्त मुद्दामा कीर्ते कागजात पेश गरेको तथ्य विद्यमान नहुँदा सो मुद्दा उक्त सूचनाको दायरामा पर्दैन । म विरुद्धको उक्त मुद्दाको अनुसन्धान दायरी र पुर्पक्ष समेत सबै कार्य कानून विपरीत छ, भन्ने मेरो निवेदन जिकीर हुँदा त्यस्तो अवैध कार्यको आधारमा भएको धरौट माग्ने काम पनि स्वतः अवैध भएकोले धरौट दिन नसकेको भनी मलाई थुनामा राख्नु पनि स्वतः अवैध हुन्छ । अतः मेरो निवेदन खारेज गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत धनबहादुर थापाको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।
११. आज निर्णय सुनाउन तोकिएको तारेखमा पुनरावेदक तर्फका विद्वान वैतनिक अधिवक्ता श्री मातृकाप्रसाद निरौलाले पेश गर्नु भएको बहस नोट समेत अध्ययन गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला मिलेको छ, छैन सो सम्बन्धमा निर्णय दिन पर्ने हुन आयो ।
१२. यसमा पुनरावेदक धनबहादुर थापा बैंक ठगी मुद्दामा पक्राउ परी सरकारी वादी मुद्दाको रुपमा अनुसन्धान तहकिकात पूरा गरी मुद्दा दायर गरेकोमा मोरङ्ग जिल्ला अदालतको मिति २०४८।१।२० को आदेश बमोजिम धरौट वा जमानत माग गरिएको दिन नसकी थुनामा परेकोमा निजको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन पुनरावेदन अदालतमा परी पुनरावेदन अदालतबाट निवेदन खारेज भए उपर प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको छ । पुनरावेदक धनबहादुरथापा उपर बैंक ठगी मुद्दा मोरङ्ग जिल्ला अदालतमा परी जिल्ला अदालतबाट मिति २०४८।१।२७ गते भएको आदेश बमोजिम धरौट वा जमानत दिन नसकी निज थुनामा रहेको देखियो । मुद्दा हेर्ने निकाय मोरङ्ग जिल्ला अदालतबाट कानून बमोजिम लाग्नसक्ने दण्ड जरिवानाको लागि माग भए बमोजिमको धरौट वा जमानत दिन नसकी थुनामा बसेको स्थितिमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खारेज हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको निर्णय मिलेकै देखिँदा पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर पुग्नसक्दैन । पुनरावेदन खारेज हुने ठहर्छ । मिसिल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. केदारनाथ उपाध्याय

इति सम्बत् २०४९ साल भाद्र ३ गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्रकेशरी बाँस्तोला
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री मोहनप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
सम्बत् २०४७ सालको रि.पू.इ.नं. ५१
आदेश मिति: २०४९।५।१६
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : केन्द्रीय कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा रहेको इमानसिंह गुरुङको हकमा निजको पत्नी श्रीमती धनकुमारी गुरुङ

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार मन्त्रीपरीषद् सचिवालय समेत

- विषयवस्तुको प्रकृतिबाट अत्यावश्यकदेखिएमा बाहेक अदालतले अर्को न्यायोचित विकल्प भएसम्म त्यस्तो कुनै कानूनलाई प्रारम्भदेखि नै अमान्य बदर घोषित गर्न युक्तिसङ्गत नहुने ।
- वर्गीकरणको आधारमा कुनै कानून कसैलाई लागू हुने नहुने व्यवस्था हुँदा तयो कानून असंवैधानिक र अमान्य नहुने ।
- वर्गीकरणको आधारमा बनाइएको कुनै कानूनबाट कुनै नागरिकलाई उस्तै अवस्थाका अन्य नागरिकहरूले पाएसरहको कुनै अधिकार वा सुविधाबाट वञ्चित गरीन्छ अथवा अन्य नागरिकहरूभन्दा बढी वा ठूलो दायित्व बोकाइन्छ भने तयो कानून समानताको हकको प्रतिकूल भै असंवैधानिक र अमान्य हुने ।
- असैनिक नागरिकलाई सैनिक ऐन लागू गर्ने गरी गरिएको विवादग्रस्त व्यवस्था अनुचित र भेदभावपूर्ण हुने ।

- सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ उपदफा (३) को खण्ड (घ) वर्तमान संविधानको धारा ११ को उपधारा (१) सँग असङ्गतदेखिएकोले धारा ८८ को उपधारा (१) अन्तर्गत असाधारण अधिकारको प्रयोग गरी उक्त खण्ड (घ) निर्णय भएको मितिदेखि लागू हुने गरी अमान्य र बदरघोषित हुने ।
- विदेशी विनिमयको अवैध सञ्चय, तस्करी र भ्रष्टाचार जस्ता अपराधहरू असैनिक प्रकृति (Civil Nature) का हुने । त्यस्तो अपराध सैनिक अधिकृतले गरेको वा तत्सम्बन्धी कारवाही र सजाय सैनिक ऐन अन्तर्गत भएको कारणले मात्र त्यसलाई सेनासम्बन्धी अपराध भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ प्र. न्या. विश्वनाथ उपाध्याय

यो निवेदन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ अन्तर्गत यस अदालतमा दर्ता भई संयुक्त इजलासको मिति २०४८।६।३ को आदेशानुसार यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको छ । निवेदनपत्रमा निवेदकले विभिन्न संवैधानिक एवं कानूनी प्रश्नहरू उठाउनु भएको छ । रिट निवेदकको निवेदन जिकिर संक्षेपमा यसप्रकार छ :

२. शाही नेपाली सेनामा कार्यरत तत्कालीन सेनानी भरत गुरुङ उपर विपक्षी जनरल सैनिक अदालतले कारवाही चलाउँदा म निवेदक समेत सात जना गैरसैनिक व्यक्तिहरू उपर पनि कारवाही चलाइयो । अन्ततः मिति २०४४।६।२३ मा जनरल सैनिक अदालतले सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ४५(ख) अनुसारको कसुर गर्न प्रमुख सेनानी भरत गुरुङलाई प्रोत्साहन गरी सुच्याएको भनी गैरसैनिक व्यक्तिहरूले गरेको सैनिक ऐनअन्तर्गत पर्ने कसुरमा सोही ऐन बमोजिम कारवाही गर्नु परेकोले पूर्वक्ष गर्न गठित सैनिक अदालतले सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा ३ को खण्ड (घ) बमोजिम सोही ऐनको दफा ५७ बमोजिम कसुर गरेको ठहरिएकोले गैरसैनिक व्यक्तिहरूको हकमा सैनिक ऐनको दफा ४५(ख) बमोजिम कसुर गर्न प्रोत्साहन गरेको भन्ने अपराधमा ८ वर्ष कैदको सजाय गर्ने निर्णय गर्‍यो । उक्त निर्णय दोहोर्‍याई हेरी पाउँ भनी श्री ५ को सरकार मन्त्रीपरिषद् समक्ष निवेदन दिएकोमा के निर्णय भयो अहिले सम्म कुनै जानकारी छैन
३. म निवेदक गैरसैनिक व्यक्ति हुँ । विदेशी मुद्राको अवैध कारोवार भंसार चोरी पैठारी सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारद्वारा गठित मध्यमाञ्चल विशेष अदालतमा म समेत उपर मुद्दा चली २ वर्ष कैद र ६५,०००/- जरिवाना हुने ठहर भएको र मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट सदर भई अन्तिम रूपमा रहेको छ । यसरी एउटै तथ्य भएको एउटै कसुरमा मध्यमाञ्चल विशेष अदालत र जनरल सैनिक अदालतबाट सजाय गर्ने गरेको निर्णय तत्कालीन नेपालको संविधान, २०१९ को धारा ११(४) तथा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) विपरीत छ । सैनिक ऐन, २०१६ को तेस्रो संशोधनले मूल ऐनको दफा १(३) मा खण्ड (घ) भन्ने अर्को प्रावधान थप गरी सैनिक ऐनको अधीनमा नपर्ने गैर-व्यक्तिलाई सो ऐन लागू हुने भनेर परीभाषित गर्ने प्रावधानको सिर्जना गरिएको छ । उक्त व्यवस्थाबाट निवेदकलाई सामान्य नागरिक सरह सामान्य अदालतबाट न्याय पाएन सहित समानताको हक लगायत फौजदारी न्याय सम्बन्धी हकमा समेत आघात परेको छ । यस्तो मौलिकहकमा बन्देज लगाएन गरी बनाइएको उक्त ऐनले तत्कालीन संविधानको धारा १७(२) को संरक्षण समेत प्राप्त नगरेकोले साविक संविधान तथा वर्तमान संविधानसँग उक्त कानूनी व्यवस्था बाभिएको हुँदा स्वतः अमान्य छ । मुख्य अपराधी भरत गुरुङलाई २ वर्ष कैद गर्नु र मुख्य

अभियुक्तलाई सुन्याएको वा प्रोत्साहन दिएको अपराधमा ८ वर्ष सजायँ गर्नु पूर्णतः कानून प्रतिकूल छ । यसर्थ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(१) अन्तर्गत सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा ३ को खण्ड (घ) को व्यवस्थाले गैरसैनिक अर्थात साधारण नागरिकलाई सैनिक कानूनको अधीनमा राख्ने गरेको प्रावधानलाई धारा ८८(१) बमोजिम अमान्य घोषित गरी धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश वा अन्य उपयुक्त आज्ञा, आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट म निवेदकलाई मुक्त गरीपाऊँ भन्ने समेत रिट निवेदन जिकिर ।

४. विपक्षीबाट लिखितजवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४७/१२/२० को आदेश बमोजिम प्राप्त हुन आएको लिखितजवाफ निम्नानुसार छ ।
५. निवेदकले मध्यमाञ्चल विशेष अदालतबाट सजायँ पाएको भनिएको मुद्दा र जनरल सैनिक अदालतबाट कारवाही र सजायँ भएको मुद्दा एउटै होइन । विशेष अदालतले निवेदकलाई विदेशी मुद्राको अवैध कारोवार र भंसार चोरी पैठारी गरेको अभियोगमा सजायँ गरेको र जनरल सैनिक अदालतले सेनाको अफिसर भरत गुरुडलाई अवैध काम गर्न सुन्याएको प्रोत्साहन दिएको अभियोगमा सजायँ गरेको हो । देशको संरक्षणको लागि रहेको सेनाले कानून र अनुशासन भित्र बस्नुपर्दछ । अनुशासन मिची हतियार बन्ध सेनाले पथभ्रष्ट काम गर्न नपाआस् तथा निजलाई अरु कसैले यस्तो पथभ्रष्ट हुन उक्साउन नपाओस भन्ने उद्देश्यले शाही नेपाली सेनालाई उक्साएर अपराध गराउन तथा अपराध गर्न प्रोत्साहन दिनेलाई पनि उचित कानूनी कारवाही हुनसकोस भन्ने अभिप्रायले विधायिकाले सैनिक ऐन, २०१६ को २०४० सालमा भएको तेस्रो संशोधनबाट दफा १ को उपदफा ३ को खण्ड (घ) को व्यवस्था थप गरेको तत्कालीन नेपालको संविधान, २०१९ तथा वर्तमान नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ अनकूल नै छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १३१ समेतले संरक्षण गरेको र २०१६ सालमा जारी भई लागू भएको सैनिक ऐन बमोजिम वर्तमान संविधान आउनु भन्दा अगावै भइसकेको काम कारवाही र सजायँ कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ अनुसार कायम रही रहने हुनाले रिटनिवेदकको जिकिर निरर्थक छ । यसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउन अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत जनरल सैनिक अदालत समेतका तर्फबाट प्रमुख सेनानी जीवनारायण श्रेष्ठको लिखितजवाफ ।
६. यी रिट निवेदकलाई कार्यरथी विभाग (प्राङ्ग विभाग) शाही नेपाली जंगी अड्डाको मिति २०४४/७/२६ को पत्रले सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा ३ खण्ड (घ) तथा दफा ५७, ४५(ख) अनुसार कैद वर्ष ८ र काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०४५/१९/९ को पत्र अनुसार विदेशी मुद्रा अवैध कारोवार मुद्दामा कैद वर्ष २ जरिवाना रु. ६५,५००/- को वर्ष ४ समेत जम्मा कैद वर्ष ६ समेत १४ वर्षको कैद लगत कायम भएकोले सो बमोजिम मिति २०४४/६/४बाट थुनामा रहेको कानून अनुकूल नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन सम्मानीत अदालत समक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखा काठमाडौँको लिखितजवाफ ।
७. नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ मा तत्कालीन संवैधानिक व्यवस्था भन्दा नौलो व्यवस्था गरी सेनासम्बन्धी अपराधवाहेक अन्य कुनै अपराधमा गैरसैनिक उपर कारवाही चलाइएकोमा वा गैरसैनिकलाई सजायँ गरेकोमा सैनिक अदालतको कारवाही निर्णयमा सर्वोच्च अदालतले हस्तक्षेप गर्नसक्ने प्रावधान गरेको पाइन्छ । अर्को तर्फ नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ को खण्ड (ख) मा कुनै ऐन खारेज हुनुअघि चालु भएको कुरा वा सो बमोजिम

रीत पुन्याई अधि नै गरिएको काम वा भोगिसकेको कुनै सजायलाई खारेजीले असर पर्दैन भन्ने र खण्ड (घ) मा खारेज भएको कुनै ऐन विरुद्ध गरेको कुनै अपराधमा गरिएको कुनै दण्ड सजाय वा जफतलाई असर पर्ने छैन भन्ने पनि लेखिएकोछ । एकातिर निवेदक निरन्तर थुनामा बसिरहेको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को संवैधानिक व्यवस्थाको उपचार मैले पाउनु पर्छ भन्ने निवेदकको कथन छ भने अर्कोतर्फ नेपाल अधिराज्यको संविधान जारी हुनु पूर्वको ऐन कानून बमोजिम गरिएको कारवाही सजाय उपरपछि जारी भएको संविधानले उपचार दिन मिल्छ मिल्दैन भन्ने जटिल प्रश्न बेञ्च समक्ष उपस्थित भएको छ । यसै गरी सैनिक ऐन, ०१६ लाई ०४० सालमा संशोधन गरींदा गैरसैनिकलाई पनि सैनिक लाई पनि सैनिकअदालतको परिधिभित्र राख्ने कानूनी व्यवस्था भएकोले उक्त संशोधित दफालाई नेपाल को संविधान, २०१९ को धारा १७ को संरक्षण दिनुपर्ने नपर्ने तथा सो संरक्षण नदिइएकोमा अथवा निवेदकलाई अन्य नागरिक सरह अदालतबाट न्याय पाएन सहित समानताको हक लगायत मौलिक हकलाई असर पर्ने व्यवस्था भएकोमा उक्त संशोधित दफा अमान्य हुने नहुने भन्ने पनि जटिल कानूनी प्रश्न उपस्थित भएको छ । यी दुई प्रश्नमा सर्वोच्च अदालतबाट कुनै नजीर प्रतिपादन भएको नदेखिएकोले पूर्णइजलासबाट नै निर्णय हुनु उपयुक्त छ भनी स.अ.नियमावलीको नियम ३३(घ) अनुसार पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भनी भएको आदेशानुसार पेश हुन आएको रहेछ ।

८. नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री हरिहर दाहालले नेपालको संविधान, २०१९ को धारा १० र वर्तमान नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ ले सबै नागरिकलाई समानताको हक प्रदान गरी राखेको छ जस अन्तर्गत स्वतन्त्र, निष्पक्ष एवं सक्षम अदालतको खुला इजलास समक्ष सुनबाइ भई निष्पक्ष न्याय पाएन हक सबै नागरिकको समानताको हक अन्तर्गतको मौलिक अधिकारको विषय हो । अरु नागरिकलाई सरह सामान्य अदालतबाट कारवाही गराउनु पर्नेमा सो बमोजिम नगराई सैनिक ऐन (संशोधन सहितको) २०१६ को दफा १ को उपदफा ३ खण्ड (घ) बमोजिम गैरसैनिक व्यक्तिलाई जनरल सैनिक अदालतको अधिकारक्षेत्र भित्र पार्ने गरी उक्त ऐनको तेस्रो संशोधनबाट थप गरिएको हुँदा उक्त दफा १(३)(घ) को व्यवस्था पूर्णत समानताको हक विपरीत छ । नेपालको संविधान, २०१९ को धारा १७(२) बमोजिम मौलिकहकमा बन्देज लगाउन सकिने हो, तर सो धारा १७(२) को कुनै उद्देश्य ऐनको प्रस्तावनाबाट नदेखिँदा उक्त धारा १७(२) को संरक्षण समेत उक्त सैनिक ऐनले प्राप्त गरेको छैन । मेरो पक्षले सजाय भोगिसकेको स्थिति छैन । हालसम्म पनि सजाय भोगिरहेको कुरामा कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१९ को दफा ४ को प्रावधान लागू हुनसक्दैन । यस्तो अवस्थामा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ अन्तर्गतको उपचार प्रदान गर्न सकिन्छ । सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ४५(ख) र ५७ को आधारमा मेरो पक्षलाई सजाय गरिएको छ । उक्त दफाहरुमा भएको व्यवस्थाबाट सेनाले गरेको सैनिक प्रकृतिका कसुरबाहेक भ्रष्टाचार जस्तो अन्य कानूनतः बर्जित कसुरको हकमासमेत सैनिक अदालतबाट मुद्दा चलाई कारवाही गर्न सम्मको लागि उक्त बमोजिमको व्यवस्था भएको हो । गैरसैनिकलाई समेत कारवाही गर्ने भनी उक्त कानूनी व्यवस्थालाई व्याख्या गर्न मिल्ने होइन । गैरसैनिकलाई यसरी कारवाही गर्न संविधानको धारा ११ तथा ८८(२) ले निषेध गरेको छ । तथ्यको अवलोकनबाट समेत मेरो पक्ष उपर सेना सम्बन्धी अपराध बाहेकको अन्य अपराधको आरोपमा कारवाही गरी सजाय गरिएकोदेखिन्छ । यसै आरोपित कसुरको सम्बन्धमा मध्यमाञ्चल विशेष अदालतबाट कारवाही गरी फैसला समेत भइसकेको छ । पुनः सोही कसुरमा सैनिक अदालतबाट कारवाही गरिएको छ उक्त दुई अदालतबाट भएका फैसलाहरु अलग अलग आरोपसँग सम्बन्धित हुन् भन्ने कुराको तथ्ययुक्त जिकिर विपक्षीले लिन

सकेको छैन । यस्तो कारवाही तथा निर्णय तत्कालीन नेपालको संविधान, २०१९ को धारा ११(४) र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) द्वारा प्रदत्त एउटै कसुरमा दोहोरो सजायबाट उन्मुक्तिको हकमा प्रत्यक्षतः उल्लंघन भएको छ । मूल कसुरदार भरत गुरुडलाई विदेशी मुद्राको अवैध संचय गरेको अभियोगमा २ वर्ष कैद गर्ने र २ हजार जरिवाना गर्ने तर सोही कसुरमा सुन्याए बापत मेरो पक्षलाई ८ वर्ष कैद सजाय गरिएको न्यायोचित समेत भएन । यसर्थ मेरो पक्ष गैरकानूनी थुनामा हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने भनी बहस गर्नुभयो ।

९. अदालतको सहयोगी (Amicus Curia) रूपमा अदालतबाट अनुमति लिई उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री शम्भु थापाले सैनिक ऐन, २०१६ को प्रस्तावनाबाट सो ऐन, शाहीसेनाको लागि बनेको भन्ने प्रष्ट छ । शाही नेपाली सेना भन्नाले शाही नेपाली सेनामा भर्ना गरिएका व्यक्तिहरूको सामूहिकसंगठन वा यसको अङ्ग हो भन्ने कुरा उक्त ऐनको दफा २(क) को परिभाषाबाट देखिन्छ । यी रिट निवेदक गैरसैनिक व्यक्ति हुन भन्ने कुरामा विवाद छैन । शाही नेपाली सेनाले नै सैनिक प्रकृतिको कसुर बाहेक अन्य प्रचलित कानून बमोजिम कायम हुने भ्रष्टाचार ठगी जस्तो कसुर गरेको अवस्थामा सैनिक अदालतबाट कारवाही गर्न मिल्ने सम्मको व्यवस्था उक्त ऐनको दफा ४५ ले गरेको हो । प्रमुख सेनानी भरत गुरुडले लागूऔषध कारोवार तथा विभिन्न कसुर गरेको भन्ने अभियोगमा निज उपर कारवाही गरी प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई उक्त कसुर गर्न प्रोत्साहन दिई सुन्याएको र प्रलोभन दिएको अपराधमा निवेदकलाई ७ वर्ष कैद गर्ने गरी सैनिक अदालतबाट निर्णय भएको पाइन्छ । यसरी गैरसैनिक व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा यस्ता सामान्य कानून बमोजिम कायम हुन कसुरमा अरु नागरिक सरह सामान्य अदालतबाट कारवाही गराउन, प्रतिरक्षा गर्न सबूद प्रमाण गुजार्ने, कानून व्यवसायी मुक्कर गरी निजबाट प्रतिरक्षा गर्ने वा बहसपैरवी गरी गराई न्याय पाएन समेतको अधिकार नेपालको संविधान, २०१९ को धारा १०, ११ र वर्तमान नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ तथा ११ ले मौलिक अधिकारको रूपमा प्रत्याभुत गरीराखेको छ । यस्तो हक अधिकार वञ्चित गराउन गरी कानून बनाउन नपाइने, बनेको भए पनि त्यस्तो कानून संविधानको धारा १ अनुसार अमान्य हुन्छन् । सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को खण्ड (घ) को व्यवस्था सैनिक ऐनको २०४० सालमा भएको तेस्रो संशोधनबाट थप भएको हो । यसरी उक्त संशोधन हुँदाको बखत नेपालको संविधान, २०१९ बहाल थियो । उक्त संविधानको भाग ३ मा उल्लेख भएका मौलिकहकमा बन्देज लगाएन गरी संविधानको धारा १७(२) अनुसार मात्र कानून बनाउन वा कानूनमा संशोधन गर्न मिल्ने हो । तर सो बमोजिमको कुरा सैनिक ऐनको प्रस्तावनामा उल्लेख नभएको हुँदा उक्त धारा १७(२) को संरक्षण यो ऐनले पाउन सक्दैन । सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को खण्ड (घ) को व्यवस्था तत्काल लागू हुँदा कै बखतदेखि तत्कालीन संविधानको धारा १०, ११ विपरीत हुँदा लागू हुँदाकै मितिदेखि नै अमान्य भई बदरभागी छ । यदि लागू हुँदाको मितिदेखि अमान्य थियो भनी नमान्ने हो भने पनि नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १, ११, १४ तथा ८८ विपरीत हुँदा निर्णय भएकै मितिदेखि अमान्य गरी बदर घोषित गर्न यो अदालतलाई असाधारण अधिकार छ । वर्तमान संविधानको धारा १३१ ले यो संविधानसँग बाभिएको कानूनलाई संविधान प्रारम्भ भएको मितिले १ वर्षसम्म जिवन्तता दिए तापनि सो समयवाधि पछि त्यस्तो कानूनले निरन्तरता प्राप्त गर्न सक्दैन । यसर्थ सैनिक बाहेकका सर्वसाधारण नागरिकलाई समेत सैनिक ऐन तथा सैनिकअदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पार्ने गरी भएको सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा ३ को खण्ड (घ) को प्रावधान संविधान प्रतिकूल अमान्य हुँदा सो खण्ड बदर हुनुपर्ने भनी बहस गर्नुभयो ।

१०. प्रत्यर्थी मन्त्रीपरिषद् सचिवालय समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले सैनिक ऐन, २०१६ को २०४० सालमा भएको तेश्रो संशोधनबाट दफा १ को उपदफा ३ को खण्ड (घ) को व्यवस्था थप गरी सैनिक ऐन बमोजिमको कसुर गर्ने गैरसैनिक व्यक्तिलाई समेत सैनिक ऐन बमोजिमको कसुरमा सैनिक अदालतबाट कारवाही गर्न सकिने व्यवस्था भएको हो । उक्त संशोधन हुँदाका बखत नेपालको संविधान, २०१९ लागू थियो । उक्त संविधानको धारा १७(२) को संरक्षण नपाएको भन्ने आधारमा उक्त ऐन अवैध हो भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । सो संविधानको धारा ७१ को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांश अनुसार सैनिक अदालतको अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने विषयका सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतले असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गर्न सक्तैन, अर्थात् उक्त सैनिक अदालतको अधिकारक्षेत्रको कुरालाई तत्कालीन संविधानको धारा ७१ ले विशेष संरक्षण प्रदान गरेको हुँदा धारा १७(२) को संरक्षण नपाएको भन्ने आधारमा उक्त ऐन अवैध हो भन्न मिल्दैन । समानताको हक निरपेक्ष रूपमा रहन सक्तैन । नेपालको संविधान, २०१९ को धारा १० र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ ले प्रदान गरेको उक्त हकलाई सबै नागरिकलाई समान किसिमले लागू हुने भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । विशेष किसिमका वर्ग समुदायहरूको हकमा कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्न उक्त धाराले निषेध गरेको मान्न मिल्दैन । यसर्थ केही सीमित अवस्थामा सैनिक कानून असैनिकहरू उपर लागू हुने व्यवस्था गर्दैमा संविधान प्रतिकूल भएको सम्झन मिल्दैन । अदालतको क्षेत्राधिकारको कुरा कार्यविधि सम्बन्धी हकको रूपमा रहेको हुन्छ । कार्यविधिको अन्तरले अर्थात् साधारण अदालतको सट्टा सैनिक अदालत तोकिएमा कोही कसैको सारभूत हक अधिकारमा असर परेको मान्न सकिन्न । कार्यविधिको अन्तरले मात्र निष्पक्ष न्याय प्रदान गर्ने संवैधानिक प्रतिबद्धता तात्त्विक असर पार्दैन । मूल अपराधीलाई भन्दा सुन्याऐनलाई बढी सजाय भएको छैन । प्र.से. भरत गुरुङलाई सबै कसुरमा गरी ३० वर्ष भन्दा बढी कैदको सजाय भएको छ, तर यी रिट निवेदकलाई केवल सात वर्ष मात्र कैद सजाय भएको छ । नेपालको संविधान, २०१९ लागू रहेको अवस्थामा सो संविधान अन्तर्गत बनेको ऐन नियम तथा सोअनुसार भए गरेको कार्य तत्कालीन संविधान अनुकूल थिए वा थिएनन् भन्न तत्कालीन संवैधानिक व्यवस्थाको आधारमा हेर्नु तथा जाँचनु पर्ने हुन्छ । निवेदकलाई सैनिक अदालतबाट सजाय गर्ने गरी गरेको मिति २०४४।६।२३ को निर्णय रक्षा मन्त्रालयबाट मिति २०४५।२।१८ मा सदर भएकोमा नेपालको संविधान, २०१९ बहाल रहेको अवस्थामा उक्त सैनिक ऐन तथा सो ऐनअन्तर्गत भएको सैनिक अदालत समेतको निर्णय उपर रिट निवेदन नगरी नेपालको संविधान, २०१९ खारेज भई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ लागू भएपछि मात्र अर्थात् मिति २०४७।१२।१९ मा प्रस्तुत रिट निवेदन परेको अवस्थामा सैनिक ऐनमा भएको व्यवस्था सो ऐन बमोजिम भए गरेका काम कारवाही नेपालको संविधान, २०१९ अनुकूल थियो वा थिएन भनी अहिले आएर जाँचन मिल्दैन । कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ अनुसार खारेज भएको ऐनको अधि चालू भएको कुरा वा सो बमोजिम रीत पुन्याई अधि नै गरिएको कुनै दण्ड सजायलाई कुनै असर पर्दैन । अर्थात् ऐन कानून खारेज भएकै आधारमा अधि भएको काम कारवाही तथा निर्णयहरूलाई पुनर्विचार गर्न मिल्दैन । खारेज हुनु भन्दा अधि भए गरेको तत्कालीन कानून बमोजिमको काम कारवाही तथा निर्णयलाई कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४(ख) र (घ) ले वैधता प्रदान गरेको प्रष्ट छ । यसर्थ नेपालको संविधान, २०१९ बमोजिम बनेको सैनिक ऐन (तेश्रो संशोधन) ऐन अनुसार प्राप्त अधिकारको प्रयोग गरी जनरल सैनिक अदालतले यी रिट निवेदक उपर सैनिक ऐन, २०१६ अनुसारको कसुरमा दण्ड सजाय गरेको उक्त नेपालको संविधान, २०१९ लाई मिति २०४७।७।२३देखि नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले खारेज गरी सकेको हुनाले हाल बहालमा रहेको संविधान अन्तर्गत उक्त सैनिक ऐन तथा सो ऐनअन्तर्गतको

कामकारवाही तथा निर्णयको वैधताको विषयमा यस अदालतबाट अहिले आएर बोल्न मिल्दैन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भनी बहस गर्नुभयो ।

११. निर्णयतर्फ हेर्दा यसमा सैनिक (तेश्रो संशोधन) ऐन, २०४० को दफा २ ले मुलुकी ऐनको दफा १ को उपदफा (३) मा थपेको खण्ड (घ) नेपालको संविधान, २०१९ को धारा १० को प्रतिकूल भएकोले त्यसलाई प्रारम्भदेखिनै अमान्य र बदर गरीयोस् भन्ने निवेदकको पहिलो माग छ । २०४८ आश्विन ३ गतेको संयुक्त इजलासले यो मुद्दा पूर्ण इजलासबाट पेस गर्न आदेश दिँदा अन्य प्रश्नहरूका अतिरिक्त नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ जारी हुनु अघिको ऐन कानून बमोजिमको कारवाही सजाय उपर पछि जारी भएको संविधानले उपचार दिन मिल्छ, मिल्दैन भन्ने प्रश्न पनि उपस्थित गरेको र निवेदकले उक्त खण्ड (घ) को संवैधानिकतामा प्रश्न उठाएर मुख्यतः सोही आधारमा उपचार माग्न आएको देखिनाले पहिले त्यसै सन्दर्भमा निवेदकको माग उपर विचार गर्नुपर्नेदेखिन्छ ।
१२. यस सम्बन्धमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ को उपधारा (१) लाई हेर्दा त्यसमा “संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिकहक उपर अनुचित बन्देज लगाइएकोले वा अन्य कुनै कारणले कुनै कानून यो संविधानसँग बाभिएको हुँदा सो कानून वा त्यसको कुनै भाग बदर घोषित गरीपाऊँ भनी कुनैपनि नेपाली नागरिकले सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताले उक्त संवैधानिक व्यवस्था उपचारात्मक कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था भएको र कार्यविधि सम्बन्धी कुरामा कसैको कुनै अधिकार वा असमर्थताको श्रृष्टि नहुने हुँदा पहिलेको काम कुरामा पनि पछि नयाँ संविधानद्वारा व्यवस्थित कार्यविधि लागू गर्न मिल्छ भन्ने जिकिर लिन भएको छ । तर संविधानसँग बाभिएको कानूनलाई अमान्य र बदर घोषित गराउन उपर्युक्त प्रावधानलाई संविधानले सिर्फ एउटा प्रक्रियागत वा कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्थाको रूपमा मात्र सीमित नगरी एउटा सारबान मौलिकहककै रूपमा प्रत्याभुत गरेको कुरा संविधानको धारा २३ को अध्ययनबाट देखिन्छ । साथै उक्त संवैधानिक प्रावधानको प्रयोग वर्तमान संविधानसँग बाभिएको कानूनलाई अमान्य र बदर गर्न वा गराउनको लागि मात्र हुनसक्ने गरी सीमित गरिएको कुरा उक्त उपधारा (१) मा प्रयोग भएका शब्दहरूबाट प्रष्ट हुन्छ । यस स्थितिमा खास प्रयोजनको लागि मात्र त्यो संवैधानिक प्रावधानको प्रयोग हुनसक्ने भनी संविधानले निश्चित गरेको बन्देजलाई नाघेर साविक संविधानसँग बाभिएको आधारमा कुनै कानूनलाई अमान्य वा बदर घोषित गराउन नयाँ संविधानको धारा ८८ को उपधारा (१) को प्रयोग गर्न मिल्नेदेखिँदैन । निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताले जिकिर गर्नु भए अनुसार पहिले भएका काम कुराहरूको सम्बन्धमा पुरा हुनुपर्ने बाँकी कारवाही नयाँ जारी भएको कानून अनुसार पूरा गर्न नमिल्ने होइन तर प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको माग त्यस प्रकृतिको कारवाही सम्बन्धी नभई साविक संविधान बहाल छँदा उसै बखत कानून बमोजिम पुरा भइसकेको सैनिक अदालत र श्री ५ को सरकारको कारवाही एवं निर्णयलाई नयाँ संविधान अन्तर्गत यस अदालतलाई प्राप्त असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गराई बदर गरी ऐन कुरासँग सम्बन्धित भएको र त्यसरी संवैधानिक व्यवस्थालाई पश्चातदर्शी प्रभाव दिने गरी यस अदालतले उक्त अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गर्न नमिल्ने हुनाले विद्वान् अधिवक्ताको उक्त जिकिर मनासिब देखिन आएन । यर्थाथमा निवेदकको माग व्यावहारिक उपयुक्तता (Practical Expediency) को दृष्टिकोणबाट पनि स्वीकार्य देखिन्छ । सैनिक ऐन, २०१६ को उक्त विवादग्रस्त खण्ड (घ) साविक संविधान लागू रहेको अवस्थामा २०४० सालमा सैनिक (तेश्रो संशोधन) ऐन, २०४० द्वारा थपिएको र साविक संविधान बहाल छँदै २०४४ सालमा निवेदक उपर सो खण्ड बमोजिम सैनिक ऐनको प्रयोग गरी सैनिक अदालतले सजाय गरेकोमा वर्तमान संविधान लागू

भएपछि २०४७ साल मार्ग महिनामा मात्र निवेदकले सो खण्डको संवैधानिकताको प्रश्न उठाएको छ । निवेदक उपर सो बमोजिम सैनिक अदालतले कारवाही चलाउँदा, सैनिक अदालतले निजलाई सजाय गर्ने गरी गरेको निर्णय उपर निजले श्री ५ को सरकार समक्ष निवेदन दिँदा र त्यसपछि पनि साविक संविधानको प्रतिसंहरण हुँदासम्मको तीन वर्ष भन्दा बढी अवधीसम्म निजले उक्त खण्ड (ख) को संवैधानिकतामा कुनै प्रश्न उठाएको देखिन्न । साविक संविधानको धारा ७१ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले सैनिक अदालतको काम कारवाहीमा उक्त धारा अन्तर्गतको असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग निषेध गरेकोले उक्त संविधान बहाल रहँदासम्म संवैधानिकताको प्रश्न उठाउन निवेदक असमर्थ रहेको भन्ने विद्वान् अधिवक्ताको भनाई छ । तर उक्त धारा ७१ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले सैनिक अदालतलाई अधिकारक्षेत्र प्रदान गर्ने कानूनको संवैधानिकतामा प्रश्न उठाउन कुनै बन्देज लगाएकोदेखिन्न । सो अनुसार बेलैमा संवैधानिकताको प्रश्न उठाउन सकिने सार्थक एवं प्रभावकारी उपाय हुँदा हुँदै पनि निवेदकले साविक संविधान बहाल रहँदासम्म त्यस सम्बन्धमा कुनै प्रश्न नउठाएकोमा तीन वर्ष भन्दा बढी अवधीसम्म निर्विवाद रूपमा व्यावहारिक प्रचलनमा रहेको उक्त कानूनी व्यवस्थालाई अब आएर निजको माग अनुसार प्रारम्भदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गर्दा सोअनुसार भए गरेको काम कुराहरुमा असर पर्न सक्ने र त्यसबाट विभिन्न कानूनी समस्याहरु उपस्थित हुनसक्ने सम्भावना भएकोले निवेदकको माग व्यावहारिक दृष्टिकोणबाट पनि उपयुक्त देखिँदैन । विषयवस्तुको प्रकृतिबाट अत्यावश्यक देखिएमा बाहेक, अदालतले अर्को न्यायोचित विकल्प भएसम्म त्यस्तो कुनै कानूनलाई प्रारम्भदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गर्न युक्तिसङ्गत हुँदैन । यही कुरालाई दृष्टिगत गरेर वर्तमान संविधानको धारा ८८ को उपधारा (१) ले संविधानसँग बाभिएको कानूनलाई अवस्थानुसार प्रारम्भदेखि नै अथवा निर्णय भएको मितिदेखि अमान्य र बदर घोषित गर्ने विकल्प अदालतलाई प्रदान गरेको छ । यस स्थितिमा विवादग्रस्त खण्ड (घ) प्रारम्भदेखि नै अमान्य र बदर घोषित होस भन्ने निवेदकको माग स्वीकार्य देखिन्न ।

१३. सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को खण्ड (घ) वर्तमान संविधानको धारा ११ को उपधारा (१) सँग असंगत भएकोले असंवैधानिक र अमान्य छ भन्ने पनि निवेदकको जिकिर छ । गैरसैनिक नेपाली नागरिक उपर सैनिक ऐन लागू हुने गरी उक्त खण्ड (घ) मा गरिएको व्यवस्था संविधानको धारा ११ को उपधारा (१) द्वारा प्रदत्त समानताको हकको प्रतिकूल हुँदा असंवैधानिक छ भन्ने निवेदक तर्फका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताको भनाई छ । यस सन्दर्भमा सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) लाई हेर्दा सो उपदफा निम्न बमोजिम देखिन्छ :-

- “(३) यो ऐन देहायका व्यक्तिहरुलाई निजहरु नेपाल अधिराज्यभित्र वा बाहिर जहाँसुकै रहे बसेको भए तापनि लागू हुनेछ :-
- (क) यो ऐनअन्तर्गत शाहीसेनामा भर्ना गरिएका गैह्र व्यक्तिहरु
 - (ख) जंगी कारवाहीको निमित्त क्याम्पमा वा मार्चमा वा श्री ५ को सरकारबाट जङ्गी कारवाहीको इलाका भनी घोषित गरिएको इलाकामा शाहीसेनाको पछि पछि वा साथ लागि जाने लेखिए बाहेक अरु अवस्थाका सैनिक कानूनका अधिनमा नपर्ने गैह्र व्यक्तिहरु
 - (ग) शाही नेपाली सेनामा भर्ना हुन छानिएका व्यक्तिहरु
 - (घ) यो ऐन लागू हुने व्यक्तिको ज्यान लिने वा ज्यान लिने मनसायले कुनै षडयन्त्रमा सरिक हुने वा ऐन लागू हुने व्यक्ति वा डफ्फालाई कर्तव्यबाट विचलित गराउन वा सैनिक सर सामान, हातहतियार वा खरखजानामा क्षति पुऱ्याउन वा त्यस्तो काम गर्ने गराउन उद्देश्य लिई यो

ऐन विरुद्ध कुनै काम गर्ने गराउन वा त्यस्तो काम गर्न प्रोत्साहन दिने सैनिक कानूनका अधिनमा नपर्ने गैर व्यक्तिहरु”

१४. माथि उद्धृत गरिएको उपदफा (३) को चारवटा खण्डहरु मध्ये प्रस्तुत मुद्दामा सरोकार भएको खण्ड (घ) सैनिक (तेश्रो संशोधन) ऐन, २०४० को दफा २बाट थप भई मूल ऐनमा समावेश भएको रहेछ। उक्त संशोधनबाट सैनिक ऐन लागू नहुने अवस्थाका व्यक्तिहरु उपर पनि केही खास-खास अवस्थाहरुमा सैनिक ऐन, २०१६ लागू गर्न खोजिएको देखिन्छ। यसरी एउटा असैनिक व्यक्ति उपर सैनिक ऐन लागू गर्दा संविधानप्रदत्त समानताको हकमा अतिक्रमण हुन्छ वा हुँदैन भन्ने प्रश्न यहाँ विचारणीय हुन आएको छ।
१५. सैनिक ऐन, २०१६ को उक्त व्यवस्था समानताको हक सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्थाको प्रतिकूल छ वा छैन भन्ने प्रश्नको निरूपणको लागि संविधानको धारा ११ को उपधारा (१) लाई हेर्दा त्यसमा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने र कसैलाई कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नगर्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ। नेपाली जनताको पारस्परिक सम्बन्ध समानताको सिद्धान्तमा आधारित हुने भनी प्रस्तावनामा व्यक्त संविधानको भावना अनुरूप नै उक्त उपधारा (१) मा नेपालको नागरिकहरुलाई समानताको हकको संवैधानिक प्रत्याभूति भएको देखिन्छ। सो अनुसार कानूनको कार्यान्वयनमा राज्यको कुनै निकाय वा पदाधिकारीले गरेको कुनै कार्य वा व्यवस्थापिकाले जारी गरेको कुनै कानूनबाट नागरिकहरुका बीच असमान व्यवहार हुनजाने भएमा त्यो असंवैधानिक र अमान्य हुन्छ। उक्त संवैधानिक प्रावधानले कानूनको कार्यान्वयनमा एउटा नागरिकको तुलनामा अर्को नागरिकलाई बढी सुविधा वा संरक्षण प्रदान गर्न वा बढी दायित्व बहन गराउन मनाही गरी राज्यलाई सबै नागरिकहरूसँग समान व्यवहार गर्न बाध्य गरेको मात्र नभई नागरिकहरुका बीच भेदभाव गरी असमान व्यवहार गर्ने कानून बनाउन पनि निषेध गरेको छ। नेपालको कुनै नागरिक वा नागरिकहरुको कुनै समूह वा वर्गलाई कानून अन्तर्गत अन्य नागरिकहरुले पाएको कुनै सुविधा, अधिकार वा संरक्षणबाट वञ्चित गर्नु वा अन्य नागरिकहरुले कानून अन्तर्गत बहन गर्नुपर्ने भन्दा बढी वा ठूलो दायित्व वा अभिभारा बोकाउन संविधान प्रदत्त समानताको हकको प्रतिकूल हुन्छ। उक्त संवैधानिक व्यवस्था अनुसार देशका प्रत्येक नागरिकलाई आफू सरह अन्य नागरिकहरुलाई प्राप्त भए जस्तै ज्यू-ज्यान, सम्पत्ति र प्रतिष्ठाको रक्षा गर्ने, आफ्नो विरुद्ध हुने गैरकानूनी काम वा अन्यायको प्रतिकार गर्ने र आफ्नो अधिकारको प्रचलन गराउन कानून बमोजिम स्थापित साधारण अदालतको सहारा लिने अधिकार प्राप्त छ। यस स्थितिमा गैरसैनिक नागरिकहरुलाई साधारणतः लागू नहुने सैनिक कानून निवेदक जस्तो एउटा असैनिक नागरिक उपर लागू हुने गरी सैनिक ऐन, २०१६ मा व्यवस्था हुनु संविधानको प्रतिकूल होइन त ? भन्ने प्रश्न उठ्नु स्वभाविक नै हो। तर यस सम्बन्धमा कुनै निष्कर्षमा पुग्नु भन्दा पहिले धारा ११ को उपधारा (१) मा व्यवस्थित समानताको हकको सही विस्तार र सीमालाई बुझ्नु आवश्यक छ।
१६. उक्त धारा ११ को उपधारा (१) लाई सरसर्ती हेर्दा संविधानले समानताको हकलाई एउटा निरपेक्ष (Absolute Right) को रूपमा प्रत्याभूत गरेको देखिन्छ। त्यो हकमा बन्देज लगाएन वा त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने कुनै कितानी व्यवस्था संविधानमा नभएकोले भट्ट हेर्दा त्यस्तो धारणा हुन जानु स्वभाविक हो। तर यथार्थमा त्यो धारणा सही होइन। देशका सबै नागरिकहरु सबै कुरामा समान छैनन्। उनीहरुको समस्या वा आवश्यकताहरु पनि एकैनासको हुँदैन। निरपेक्ष समानता वा एकरूपता न सम्भव छ, न वाञ्छनीय नै। समानताको हकको प्रत्याभूति गरेर संविधानले कानूनद्वारा सबै नागरिकहरुलाई समान वा एकैनासको बनाउन परिकल्पना गरेको पनि होइन। देशका

नागरिकहरूको सामान्य समस्या वा आवश्यकताहरूको अतिरिक्त प्रत्येक समुदाय, प्रत्येक वर्ग, प्रत्येक समूह र प्रत्येक व्यक्तिको आफ्नै किसिमका विशेष समस्या र आवश्यकताहरू पनि हुन्छन् । कुनै समस्या वा आवश्यकता सामान्य किसिमको हुन्छ भने कुनैको सम्बन्ध नागरिकहरूको कुनै खास समूह वा वर्गसँग मात्र हुन्छ । देश वा समाजमा विद्यमान त्यस्ता समस्याहरूको समाधान गर्न विधायिकाले अवलम्बन गर्न चाहेको उपायहरू नै कानूनको रूपमा व्यक्त हुने भएकोले समस्याको प्रकृति अनुरूप नै कानून पनि सामान्य वा विशेष प्रकृतिको हुनु स्वाभाविक नै हो । हाम्रा आवश्यकताहरू यति विविध र जटिल छ कि सम्पूर्ण देशवासीहरूलाई समान रूपले लागू हुने कानूनहरू मात्र बनाएर हाम्रो व्यवहार नै चल्दैन । कुनै एउटा समुदाय, वर्ग वा समूहको आवश्यकता पुरा गर्न बनेको कानूनले अर्को समुदाय, वर्ग वा समूहका मानिसहरूको समस्या समाधान हुँदैन । खेतमा काम गर्ने खेतीहरू मजदूर र कारखानामा काम गर्ने औद्योगिक मजदूरका समस्याहरू पृथकपृथक हुन्छन् । खेतीहरू मजदूरलाई लागू हुने कानूनबाट औद्योगिक मजदूरहरूको समस्या समाधान हुँदैन । त्यसै उद्योग संचालन गर्ने र खेती गर्ने उद्यमीहरूका समस्याहरू पनि भिन्नभिन्न हुन्छन् । ती सबैको लागि एकैनासको कानून बनाएर कसैको समस्या समाधान हुँदैन । कानून बनाएन र लागू गर्ने कुनै खास उद्देश्य वा प्रयोजन हुन्छ । राज्यले देशका भिन्न भिन्न समुदाय, वर्ग वा समूहको समस्या समाधान गर्न वा आवश्यकता पुरा गर्न भिन्न भिन्न कानूनहरू बनाउन आवश्यक हुन्छ । कुनै खास आवश्यकताको पूर्तिको लागि वा कुनै खास समस्याको समाधानका लागि कुनै विशेष कानूनी व्यवस्था गर्दा विधायिकाले त्यो कानून देशका नागरिकहरूमध्ये कसलाई लागू हुने र कसलाई लागू नहुने भनी छुट्याई नागरिकहरूलाई भिन्न भिन्न समूहमा वर्गीकृत गर्नुपर्ने हुन्छ । सोअनुसार कुनै कानून बनाउँदा त्यो कानून नागरिकहरू मध्येका कसैलाई लागू हुने र कसैलाई लागू नहुने गरी छुट्याउन कुनै बोधगम्य आधार छ र सो कानूनद्वारा प्राप्त गर्न खोजिएको उद्देश्यसँग त्यो वर्गीकरण कुनै विवेकपूरक (rational) सम्बन्ध देखिन्छ भने नागरिकहरूको कुनै समूहलाई मात्र त्यो कानून लागू हुने र अरुलाई लागू नहुने कारणले मात्र त्यसलाई समानताको हकको प्रतिकूल सम्भन मिल्दैन । यथार्थमा संविधानले उचित वर्गीकरणको सिद्धान्तलाई स्वयं अंगिकार गरी कतिपय व्यवस्थाहरू गरेकोदेखिन्छ । समाजमा पिछडिएका जातजाति वा महिला, वृद्ध र बालकको समुन्नतिका लागि विशेष कानूनी व्यवस्था गर्न सकिने छुट संविधानको धारा ११ को उपधारा (३) ले दिएको छ । संवैधानिक पदधारण गर्ने प्रयोजनको लागि संविधानको धारा १२५ ले जन्म वा वंशजको नाताबाट नागरिक भएका व्यक्तिहरू र अङ्गीकृत नागरिकता प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूमा भेद गरी देशका नागरिकहरूलाई उनीहरूको नागरिकताको किसिम अनुसार भिन्न भिन्न स्थानमा राखेको छ । अतः वर्गीकरणको आधारमा कुनै कानून कसैलाई लागू हुने नहुने व्यवस्था हुँदा त्यो कानून असंवैधानिक र अमान्य हुँदैन । तर यदि साधारण ज्ञान र विवेक भएका मानिसहरूले तर्कसंगत रूपमा वर्गीकरणको औचित्य बुझ्न र स्वीकार गर्न सक्ने स्थिति छैन अथवा कानूनद्वारा प्राप्त गर्न खोजिएको उद्देश्यसँग त्यसको कुनै विवेकपरक सम्बन्धदेखिन्न भने त्यो वर्गीकरण जथाभावी (arbitrarily) गरिएको भन्नु पर्ने हुन्छ । त्यस्तो वर्गीकरणको आधारमा बनाइएको कुनै कानूनबाट कुनै नागरिकलाई उस्तै अवस्थाका अन्य नागरिकहरूले पाए सरहको कुनै अधिकार वा सुविधाबाट वञ्चित गरीन्छ अथवा अन्य नागरिकहरू भन्दा बढी वा ठूलो दायित्व बोकाइन्छ भने त्यो कानून समानता हकको प्रतिकूल भई असंवैधानिक र अमान्य हुन्छ ।

१७. सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को विवादग्रस्त खण्ड (घ) समानताको हक सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्थाको प्रतिकूल छ वा छैन भन्ने प्रश्नको निरूपण गर्दा उपर्युक्त कुराहरूलाई ध्यानमा राख्नु आवश्यक हुन्छ । यस सन्दर्भमा सैनिक ऐनको उद्देश्य र त्यसबाट गरिएको वर्गीकरणको

औचित्य नै सर्वप्रथम विचारणीय हुन आउँछ । देशको सार्वभौमिकता र अखण्डता सुरक्षित राख्ने अभिभारा बहन गर्नुपर्ने सैनिक बलले (Armed Forces) त्यो राष्ट्रिय अभिभारा प्रभावकारी रूपमा पुरा गर्न कानूनद्वारा कतिपय विशेष व्यवस्थाहरु गर्नुपर्ने हुन्छ । सैनिकहरुको सुसङ्गठित बल कायम गर्न, सेनामा कार्यरत अधिकृत र जवानहरुको सेवा सम्बन्धी शर्तहरुको समुचित व्यवस्था गर्ने, त्यस्ता अधिकृत र जवानहरुमा अपेक्षित अनुशासन कायम राख्न र आफ्नो सैनिक कर्तव्यको पालन नगर्ने वा अनुशासन सम्बन्धी कुनै नियम भङ्ग गर्ने अधिकृत जवान उपर छिटो छरितो रूपमा कारवाही चलाई सजाय गर्ने व्यवस्था गर्न विशेष किसिमका कानूनहरुको आवश्यकता हुन्छ । श्री ५ को सरकारको अन्य सेवामा रहेका कर्मचारीहरुले गरेमा अपराध नमानिने कतिपय कार्यहरु सैनिक अधिकृत वा जवानले गरेमा अपराध मानी सजाय गर्ने व्यवस्था हुनु सैनिक बलको प्रभावकारी सञ्चालन र नियन्त्रणको लागि आवश्यक हुन्छ । अन्य सरकारी निकायहरुमा लागू हुने अनुशासन सम्बन्धी सामान्य नियमहरु सेनामा वाञ्छित अनुशासन कायम राख्नको लागि पर्याप्त हुँदैनन् । त्यसको लागि सेनाका प्रत्येक अधिकृत र जवानले सैनिक अनुशासनका विशेष नियमहरुको पालन गर्नुपर्ने गरी कानूनमा व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसै साधारण अदालतमा सामान्य कार्यविधि अनुसार मुद्दा चलाएर कसुरदारलाई सजाय गर्ने व्यवस्था सेनाका अधिकृत वा जवानको सम्बन्धमा उपयुक्त र प्रभावकारी हुँदैनन् । त्यसको लागि सैनिक कर्तव्य एवं अनुशासनको मर्म बुझेका सैनिक अधिकृतहरुको विशेष अदालत र विशेष कार्यविधिको आवश्यकता पर्छ । यी र यसै प्रकारका अन्य आवश्यकताहरुको पूर्तिको लागि संसारका प्रायः सबै मुलुकहरुमा सेना सम्बन्धी विशेष कानूनी व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । हाम्रो देशमा पनि सैनिक ऐन, २०१६ यही उद्देश्यबाट जारी भएको हो । सो ऐनले कानून र संविधान अन्तर्गत साधारण नागरिकहरुलाई प्रदान गरिएका कतिपय अधिकारहरुलाई सो ऐन लागू हुने व्यक्तिहरुका सम्बन्धमा सीमित वा सङ्कुचित गरेको मात्र होइन, साधारण नागरिकले गरेमा अपराध नमानिने कार्यहरु पनि त्यस्ता व्यक्तिले गरेमा अपराध मानी सजाय गर्ने व्यवस्था पनि गरेको छ, तथापि कुनैपनि संवैधानिक व्यवस्थाको सञ्चालनको लागि देशको सुरक्षा नै पहिलो आवश्यकता हुने भएकोले सो उद्देश्य प्राप्तिको लागि आवश्यकतानुसार कानून बनाउन संविधानले अनुमति दिन्छ भन्ने नै सम्झनु पर्ने हुन्छ । तर यस सम्बन्धमा एउटा कुरा के विचारणीय हुन्छ भने सैनिक बलको प्रभावकारी नियन्त्रण र संचालन गर्ने उद्देश्यले जारी हुने सेना सम्बन्धी विशेष कानूनको विस्तार भित्र त्यो उद्देश्य प्राप्तिको लागि आवश्यक र उपयुक्त विषय र व्यक्तिहरुलाई मात्र समावेश गरिएको हुनुपर्छ । त्यो उद्देश्य प्राप्तिको लागि आवश्यक नभएको विषय वा व्यक्तिलाई त्यो कानून लागू हुने परीधिभित्र समावेश गरेर संविधान प्रदत्त समानताको हकबाट कुनै नागरिक वा नागरिकहरुलाई वञ्चित गरीन्छ भने त्यो कानून भेदभावपूर्ण र असंवैधानिक हुन्छ ।

१८. अब यहाँ प्रश्न उठ्छ, निवेदक जस्तो एउटा गैरसैनिक नागरिक उपर सैनिक कानून लागू गर्नु सैनिक ऐनको उद्देश्य प्राप्तिको लागि आवश्यक छ वा छैन ? र त्यसबाट संविधान प्रदत्त समानताको हकमा अतिक्रमण भएको सम्झनु पर्छ वा पर्दैन ? सैनिक कानून मुख्यतः सैनिक अधिकृत र जवानहरुलाई नै लागू हुने कानून हो । सैनिक अधिकृत र जवानहरुका सम्बन्धमा त्यस्तो कानून लागू गर्नु सिद्धान्ततः समानताको हकको प्रतिकूल सम्झन मिल्दैन भन्ने कुरा माथि नै उल्लेख भइसकेको छ । तर जहाँसम्म गैरसैनिक व्यक्तिको कुरा छ, सैनिक बल जंगी कारवाहीमा (Military Action) संलग्न रहेको अवस्थामा त्यस्तो सैनिक बलसँगै काम गर्ने वा त्यस्तो बलले काममा लगाएको गैरसैनिक व्यक्तिको उपर मात्र निजहरु त्यस्तो काममा रहेसम्म सैनिक कानून लागू हुने सामान्य सैनिक प्रचलन देखिन्छ । सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को खण्ड (ख) ले पनि

त्यस्ता गैरसैनिक व्यक्तिहरुको सम्बन्धमा उक्त ऐन लागू हुने व्यवस्था गरेको छ सोअनुसार जंगी कारवाहीको निमित्त क्याम्पमा वा मार्चमा वा श्री ५ को सरकारबाट जंगी कारवाहीको इलाका भनी घोषित गरिएको ईलाकामा शाहीसेनाले काममा लगाएका वा शाहीसेनाको सेवामा रहेका वा शाहीसेनाको पछि पछि वा साथमा लागि जाने लेखिए बाहेक अरु अवस्थामा सैनिक कानूनका अधीनमा नपर्ने गैर व्यक्तिहरु उपर सैनिक ऐन, २०१६ लागू हुने देखिन्छ। जंगी कारवाहीको समयमा सेनासँगै काम गर्ने गैरसैनिक कर्मचारी वा अन्य व्यक्तिहरु जस्तै लेखापाल, कारिन्दा, धोबी, सुजिकार इत्यादिको काम कारवाही र गतिविधिलाई प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रित गर्नु जंगी कारवाहीको सफलताको लागि आवश्यक हुन्छ भन्ने आधारमा त्यस्ता कर्मचारी वा व्यक्तिहरु उपर सैनिक कानून लागू गर्न औचित्य हुनसक्तछ। त्यस सम्बन्धमा यहाँ कुनै विवाद नभएकोले विस्तारमा विवेचना गरी रहनु आवश्यक छैन। यहाँ प्रश्न सैनिक अथवा माथि उल्लेख भए बमोजिमका असैनिकहरुको छैन निवेदक शाहीसेनासँग कुनै सम्बन्ध नभएको एउटा असैनिक नेपाली नागरिक हो, सैनिक ऐन, ०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को खण्ड (घ) बमोजिम निज उपर सो ऐनको प्रयोग गरी कारवाही र सजाय गरिएको छ। यसरी शाहीसेनासँग कुनै सम्बन्ध नभएको व्यक्ति उपर सेना सम्बन्धी कानून लागू गर्ने गरी उक्त खण्ड (घ) ले गरेको व्यवस्था संविधान प्रदत्त समानताको हकको प्रतिकूल भएकोले असंवैधानिक र अमान्य छ भन्ने निजको जिकिर छ। यस सम्बन्धमा विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताले आफ्नो बहस प्रस्तुत गर्दै केही सीमित अवस्थामा सैनिक कानून असैनिकहरु उपर लागू हुने व्यवस्था गर्दैमा संविधान प्रतिकूल भएको सम्झन मिल्दैन। सैनिक (तेश्रो संशोधन) ऐन, २०४० द्वारा उक्त खण्ड थपिनु भन्दा पहिले पनि केही गैरसैनिकहरु उपर सो कानून लागू हुने व्यवस्था भएको हुनाले सो खण्ड थपिँदा सैद्धान्तिक रूपमा कुनै तात्त्विक अन्तर परेको छैन भन्ने जिकिर लिनु भएको छ। यस सम्बन्धमा विचार गर्दा सैनिक ऐन, २०१६ लागू हुँदाको अवस्थामा उक्त खण्ड (घ) अनुसारको कुनै व्यवस्था सो ऐनमा रहेको देखिन्छ। सैनिक (संशोधन) ऐन, २०२० द्वारा उक्त ऐनको दफा १ मा थपिएको उपदफा (४) मा सो ऐन कुन व्यक्तिको सम्बन्धमा कुन अवस्थामा लागू हुने भन्ने व्यवस्था भएकोमा त्यसले पनि सो ऐन उपदफा ३ को खण्ड (क) बमोजिमका व्यक्तिहरु अर्थात शाहीसेनामा भर्ना गरिएका व्यक्तिहरुलाई निजहरु शाहीसेनामा बहाल रहेको अवस्थामा र खण्ड (ख) बमोजिमका माथि उल्लिखित असैनिक व्यक्तिहरुका हकमा निजहरु जंगी कारवाहीमा लागेको अवस्थामा लागू हुने सम्म व्यवस्था गरी खण्ड (घ) मा उल्लेख भएका निवेदक जस्ता व्यक्तिहरुका सम्बन्धमा ऐन लागू हुने अवस्था र अवधी वारे केही बोलेको छैन। यसबाट सैनिक ऐन, २०१६ लागू हुँदा र त्यसपछि पनि तेश्रो संशोधन हुँदाको अवस्था सम्म सो ऐन, खण्ड (ख) मा उल्लेख भएदेखि बाहेकका अन्य असैनिकहरुलाई लागू नगर्ने नै ऐनको मनसाय रहेको देखिन्छ। ऐनमा समय समयमा आवश्यकतानुसार संशोधन गरी ऐनको उद्देश्य पूर्तिको लागि थप व्यवस्थाहरु गर्न नसकिने होइन तर ऐनको मूल उद्देश्यमै फरक पर्ने गरी अथवा मूल उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक नभएका कुराहरु समावेश गरी नेपालका नागरिकहरुको संविधान प्रदत्त मौलिकहकमा अतिक्रमण गरीन्छ भने त्यो निश्चय नै विचारणीय हुन्छ। सैनिक ऐन लागू हुँदा सो ऐनको उद्देश्य पूरा गर्नको लागि खण्ड (घ) मा उल्लेख भएका निवेदक जस्ता असैनिक व्यक्तिहरुलाई सो ऐन लागू गर्न आवश्यक नसम्भएकोमा पछि त्यस्तो गर्न किन आवश्यक भयो भन्ने कुरा स्पष्ट छैन। यथार्थमा सेनासँग कुनै सम्बन्ध नभएका गैरसैनिकहरु उपर सैनिक कानून लागू नगर्दा सैनिक ऐनको उद्देश्य पूरा नहुने अथवा त्यसको उद्देश्य नै विफल हुने पनि होइन। यस सम्बन्धमा संयुक्त अधिराज्य, संयुक्त राज्य अमेरिका र भारत जस्ता प्रजातान्त्रिक मुलुकहरुमा के कस्तो व्यवस्था छ भनेर हेरेको खण्डमा पनि सो कुराको पुष्टि हुन्छ। उपर्युक्त तीन वटै देशहरुका कानूनी व्यवस्था र न्यायिक निर्णयहरुलाई हेर्दा सेनासँग सम्बन्ध नभएका असैनिक व्यक्तिहरु उपर सैनिक कानून लागू

हुने खण्ड (घ) को जस्तो कुनै व्यवस्था वा चलन रहेको पाइँदैन । संयुक्त अधिराज्यमा अठारौं शताब्दीमा भएको एउटा न्यायिक निर्णय जसलाई अहिलेसम्म पनि अनुशरण गरीदिएँछ, यस कुराको एउटा ज्वलन्त उदाहरणको रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ । उल्फटोन नाम गरेका एकजना आइरिस विद्रोहीले आयरलैण्ड विरुद्धको फ्रासेली आक्रमणमा भाग लिई पक्राउमा परेपछि निज उपर डबलिनमा सैनिक अदालतमा मुद्दा चली मृत्यु दण्डको सजायँ गर्न निर्णय भएकोमा संयुक्त अधिराज्यको सैनिक अधिकृतको रूपमा उस्ले नियुक्ति पाएको वा कुनै पद ग्रहण गरेको नहुनाले निज उपर सैनिक कानूनअनुसार सैनिक अदालतमा मुद्दा चलाउन र सजायँ गर्न मिल्दैन, त्यसो गर्नु गैरकानूनी रूपमा जंगी कानून (Martial Law) लागू गरे जस्तो हुन्छ भन्ने कुरा स्वीकार गरेर आइरिश किंस बेञ्चले निजलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा मुक्त गर्‍यो । (Wolfe Tone's Case 1798, 27 st.tr. 614) यो मुद्दाले एउटा कुरा के स्पष्ट गरेको छ भनी असैनिकहरु उपर सैनिक कानून बमोजिम सैनिक अदालतमा कारवाही चलाएर सजायँ गर्ने कुरा साधारण अवस्थामा लागू हुँदैन । त्यस्तो असाधारण कुरा जंगी कानून लागू रहेको असाधारण अवस्थामा मात्र गर्न सकिन्छ । संयुक्त अधिराज्यमा जस्तै संयुक्त राज्य अमेरिकामा पनि त्यस्ता व्यक्तिहरु जसले कुनै सैनिक कर्तव्य पालन गर्नु पर्दैन अथवा सेनामा जसको नियुक्ति भएको छैन वा हुन सक्तैन त्यस्ता व्यक्तिहरु उपर सैनिक कानून लागू हुँदैन । (Wise v. withes 3 Crach U.S. 331 2Led. 457) त्यहाँ शान्ति कालमा साधारण अदालतले सुचारुरुपले काम गर्न सक्ने अवस्था भएसम्म सैनिक अधिकृत र जवानले गरेको साधारण कानून अन्तर्गतको गैरसैनिक अपराधको सम्बन्धमा पनि सैनिक अदालतमा मुद्दा नचलाई साधारण अदालतमै मुद्दा चलाइन्छ । (Callahan v. Parkar (1969) 395 U.S. 258) यथार्थमा भन्ने हो भने साधारण अदालतहरुबाट सुचारु रूपमा न्यायसम्पादनको कार्य हुनसक्ने स्थिति विद्यमान भएसम्म सैनिक अदालतलाई साधारण अदालतको ठाउँ लिन दिनु उपयुक्त पनि हुँदैन । हाम्रो छिमेकी मुलुक भारतमा त्यहाँको संविधानले सैनिक अधिकृत र जवानका हकमा संविधान प्रदत्त मौलिकहकलाई कानून बनाएर सीमित वा संकुचित गर्न सक्ने गरी संसद्लाई अधिकार प्रदान गरेको छ, तथापि त्यहाँको सैनिक ऐनमा विवादग्रस्त खण्ड (घ) मा उल्लेख भए जस्तै असैनिक नागरिकहरु उपर सैनिक कानून लागू हुने व्यवस्था भएको पाइँदैन । उपयुक्त तीनवटै देशहरुमा सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को खण्ड (ख) मा उल्लेख भए जस्ता असैनिक व्यक्तिहरु अर्थात् जंगी कारवाहीको समयमा त्यस्तो कारवाहीमा संलग्न सैनिक बलसँग काम गर्ने भान्छे, धोवी, सुजिकार, ज्यामी, लेखापाल इत्यादि उपर मात्र सैनिक कानून लागू हुने व्यवस्था भएको देखिन्छ । यसप्रकार सैनिक ऐनको उद्देश्य पूरा गर्न पहिले आवश्यक नसम्भिएको र अन्य मुलुकहरुमा पनि नभएका विवादग्रस्त खण्ड (घ) जस्तो व्यवस्था गरी निवेदक जस्तो एउटा असैनिक नागरिकलाई सैनिकहरु सरहकै वर्गमा राखी सैनिक कानून लागू हुने गरी वर्गीकृत गर्ने कुनै विवेकपूर्ण र बोधगम्य आधारदेखिन्न । यदि अपराधमा सैनिक अधिकृत वा जवानको संलग्नता वा लगाउ भएका वा अपराध सैनिक बल वा सैनिक अधिकृत वा जवानसँग सम्बन्धित भएको कारणले मात्र एउटा असैनिक व्यक्तिलाई सैनिक कानून लागू गर्ने व्यवस्थालाई उचित सम्झने हो भने सैनिक न्याय शास्त्रको एउटा असाधारण र अनौठो अवधारणा हाम्रो कानूनी व्यवस्थाले अझाले जस्तो हुन्छ । केवल सैनिक लगाउका नाताले कुनै कार्य सैनिक ऐनअन्तर्गतको अपराध मानिने र सैनिक अदालतका क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने हो भने सैनिक अधिकृत र जवानहरुको सामाजिक सम्पर्क नै गम्भीर रूपमा प्रभावित हुनसक्तछ । तसर्थ निवेदक जस्तो एउटा असैनिक नागरिकलाई सैनिक ऐन लागू गर्ने गरी विवादग्रस्त खण्ड (घ) मा भएको व्यवस्था अनुचित र भेदभावपूर्ण छ भन्ने निष्कर्षमा पुगेको छ ।

१९. विधायिकाले कानूनद्वारा कुनै अपराध र सजायको व्यवस्था गरेर त्यस सम्बन्धमा अभियुक्तलाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने उचित अवसर प्रदान गर्ने व्यवस्था पनि गरेको छ र सो बमोजिमको अपराध गर्ने सबै व्यक्तिलाई त्यो कानून लागू हुने व्यवस्था भएको छ भने असमानताको कुरा कहाँबाट आउँछ ? भन्ने प्रश्न यस सम्बन्धमा विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताले उठाउन खोज्नु भएको छ । तर संविधान प्रदत्त समानताको हकमा सामान्य कानूनद्वारा स्थापित साधारण अदालतबाट सामान्य कार्यविधि बमोजिम इन्साफ माग्ने र पाएन हक पनि निहित छ भन्ने कुरा माथि नै उल्लेख भइसकेको छ । वस्तुतः यो अधिकार संविधान प्रदत्त अन्य अधिकारहरूको प्रचलन र संरक्षणको लागि पनि आवश्यक भएकोले यसको आफ्नै विशेष महत्व छ । संविधान र कानूनद्वारा प्रदान गरिएका अधिकारहरूको प्रचलन गराउन सक्षम र स्वतन्त्र न्यायिक निकाय भएन अथवा आफ्नो माग, दाबी वा अधिकारको निरूपण गराउन त्यस्तो निकायको सहारा लिने उपाय भएन भने ती अधिकारहरू संविधान र कानूनका अक्षरमा कोरिएका कोरा भावनात्मक अभिव्यक्तिमा मात्र सीमित भएर रहने सम्भावना हुन्छ । त्यस स्थितिमा संविधान वा कानूनमा अधिकारहरूको व्यवस्था गर्नुको प्रयोजनियता वा सार्थकता नै रहनन । संसारका कतिपय संविधानहरूमा समावेश गरिएका मौलिकहकहरूका सूची ज्यादै विस्तृत र आकर्षक भएको हामीले देखेका छौं । पढेका छौं, तर तिनको प्रचलन गराउन स्वतन्त्र र सक्षम न्यायिक निकायको अभावमा ती अधिकारहरूको प्रकृति र प्रयोजन निरर्थक हुने गरेको कुरा पनि हामीलाई थाहा छ । हाम्रो वर्तमान संविधानले स्वतन्त्र र सक्षम न्यायिक निकायबाट न्याय माग्ने र पाएन नेपाली जनताको अधिकारलाई प्रष्ट रूपमा मौलिकहकको सूचीमा समावेश गरेको छैन, तथापि स्वतन्त्र र सक्षम न्यायप्रणालीको व्यवस्था गरी कानूनी राज्यको अवधारणालाई साकार पार्न” भन्ने प्रस्तावनामा व्यक्त संविधानको उद्देश्यले त्यो कुरा प्रष्ट गरेको छ । साथै संविधानको धारा ११ को उपधारा (१) ले सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने कुरा उद्घोषित गरी कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नगरिने संवैधानिक प्रतिबद्धता व्यक्त गरेकै र स्वतन्त्र र सक्षम न्यायपालिकाबाट स्वच्छ न्यायिक प्रक्रियाको अवलम्बन गरी न्याय प्रदान गर्ने व्यवस्था भएमा मात्र त्यो संवैधानिक प्रतिबद्धता पुरा हुनसक्ने भएकोले उक्त संवैधानिक प्रावधान अन्तर्गत आफ्नो अधिकार वा दायित्वको निरूपण गराउन स्वतन्त्र र सक्षम न्यायिक निकायको सहारा लिने प्रत्येक नागरिकको अधिकार निहित छ । यो अधिकारलाई कुनै अनिवार्य र उचित कारण बिना अपहरण गर्नु संविधानसंगत हुँदैन ।
२०. मुद्दामा उठेका विवादहरूको निरूपण गर्ने सबै भन्दा उपयुक्त न्यायिक निकाय साधारण अदालत नै हो । न्यायाधीश र कानून व्यवसायीहरूको कानूनी ज्ञान, व्यवसायिक सीप र अनुभवले गर्दा अन्य निकायहरू भन्दा साधारण अदालतहरूबाटै विवादको निरूपण न्यायसङ्गत ढंगबाट हुनसक्छ । त्यसैले कानून बमोजिम साधारण अदालतबाट न्याय पाएन अधिकारलाई मानिसको एउटा महत्वपूर्ण अधिकारको रूपमा मानवअधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्रमा पनि समावेश गरिएको छ । यो अधिकारलाई विधायिकाले कानून बनाएर मनासिब सीमासम्म सङ्कुचित गर्नसक्ने त होइन तर माथि उल्लेख भए अनुसार कुनै कानूनद्वारा नागरिकहरूको कुनै समूह वा वर्गलाई त्यो अधिकारबाट वञ्चित गर्नलाई कुनै विवेकपूर्ण र बोधगम्य आधार हुनैपर्छ । यस सम्बन्धमा कार्यविधिको अन्तरले मात्र निष्पक्ष न्याय प्रदान गर्ने संवैधानिक प्रतिबद्धतामा के तात्विक असर पर्छ भन्ने प्रश्न पनि उठाइएको छ । यदि कार्यविधि उत्तिकै न्यायपूर्ण छ भने कार्यविधिको भिन्नताले मात्र वस्तुस्थितिमा साँच्चै नै कुनै असर पर्दैन । तर साधारण अदालत र सैनिक अदालतका बीचका संगठनात्मक एवं प्रक्रियागत भिन्नताको विश्लेषण गर्ने हो भने ती दुईको तात्विक भिन्नता त्यसै छर्लंग हुन्छ । न्यायसम्पादनको लागि आवश्यक कानूनी ज्ञान, व्यावसायिक शीप र अनुभव नभएका, केवल आफ्नो

सैनिक कर्तव्य प्रति समर्पित भएर कठोर सैनिक अनुशासनमा हुर्केका सैनिक अधिकृतहरूले न्यायकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्ने सैनिक अदालत भन्दा आवश्यक कानूनी ज्ञान र तालिम प्राप्त गरी न्यायसम्पादनको कार्यमा पर्याप्त अनुभवसँगालेका न्यायाधीशहरूद्वारा न्याय सम्पादित गर्ने साधारण अदालतसँगठनात्मक दृष्टिकोणबाट पनि सैनिक अदालत भन्दा साधारण अदालत बढी उदार र न्यायपूर्ण हुन्छ । साधारण अदालतको कारवाही खुला इजलासमा हुन्छ । अभियुक्तले आफू उपर लगाइएको अभियोग जान्ने, बुझ्ने र आफ्नो सफाई पेश गर्न पर्याप्त अवसर पायो वा पाएन र मुद्दामा न्यायाधीशबाट अपेक्षित निष्पक्षता र स्वच्छता कायम राखियो वा राखिएन भन्ने कुरा जोसुकैले पनि देख्न र सुन्न पाउँछ । तर सैनिक अदालतको कारवाही जनसाधारणको लागि खुला नहुने भएकोले त्यहाँ न्यायकर्ता सैनिक अधिकृतहरूबाट न्यायसम्पादनमा स्वच्छता र निष्पक्षता राखियो वा राखिएन भन्ने कुरा केवल अडकल र अनुमानको विषय हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामै पनि निवेदकले सैनिक अदालतको स्वच्छता र निष्पक्षतामा प्रश्न उठाएको छ । संविधान बमोजिम कानून व्यवसायीबाट राय सल्लाह लिने र बहस पैरवी गराउन अधिकारबाट बञ्चित गरीयो, निवेदक उपरको अभियोगको सम्बन्धमा पनि सही जानकारी दिइएन, सैनिक अदालतबाट भएको फैसलाको नक्कल माग्दा कानून अनुसार दिनुपर्ने नक्कलसम्म पनि दिइएन, मूल कसुरदार भनिएका व्यक्तिलाई दिइएको सजाय भन्दा सुर्पाएन भनी अभियोग लागेको निवेदकलाई धेरै बढी सजाय दिइयो, इत्यादि कतिपय कुराहरूको उल्लेख गर्दै निवेदकले सैनिक अदालतको कारवाही र निर्णयमा आपत्ति गरेको छ । प्रत्यर्थीहरूले आफ्नो लिखितजवाफमा सो कुराहरूको खण्डन गर्न खोजेका छन्, तथापि यस अदालतको संयुक्तइजलासबाट २०४८।२।२८ मा उक्त फैसलाको मिसिल मगाउन आदेश भएकोमा मिसिल पठाउन कुरा त परै जावस, फैसलासम्म पनि नपठाई सोभै पठाउन नमिल्ने भनी कार्यरथी विभाग र प्राड विभागको च.नं. २०७ मिति २०४८।१।१६ को पत्र प्राप्त भएको भनी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयबाट २०४८।१।२२ मा जवाफ प्राप्त भएवाटै निवेदकको भनाईको पुष्टि भएको छ । यस स्थितिमा सैनिक अदालतको कारवाही साधारण अदालत जतिकै स्वच्छ वा निष्पक्ष हुन्छ भनेर कसरी मान्ने ? साधारण अदालत र सैनिक अदालतको गठन तथा तिनको कारवाहीमा देखापर्ने यस्ता सँगठनात्मक एवं प्रक्रियागत अन्तरहरूबाट ती अदालतहरूद्वारा सम्पादित हुने न्यायमा पनि गुणात्मक अन्तर पर्नु स्वाभाविक नै हुन्छ । यसप्रकार प्रमाणको प्रस्तुतीकरण, कानून व्यवसायिको सहयोग प्राप्त गर्ने अवसर, पुर्वक्षको कारवाहीमा स्वच्छता एवं खुलापन र पुनरावेदनको अधिकार समेतमा तात्विक रूपमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी कुनै नागरिकलाई निज सरहका अन्य नागरिकहरू भन्दा भिन्दै सैनिकहरूको वर्गमा राखी साधारण अदालतबाट न्याय माग्ने र पाएन अवसरबाट बञ्चित गरीन्छ र त्यसो गर्नुपर्ने कुनै विवेकपरक र बोधगम्य आधार देखिन्न भने त्यो निश्चय नै भेदभावपूर्ण र संविधानको धारा ११ को उपधारा (१) प्रतिकूल हुन्छ । तसर्थ माथि गरिएको विवेचनाबाट सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ उपदफा (३) को खण्ड (घ) वर्तमान संविधानको धारा ११ को उपधारासँग असङ्गत देखिएकोले धारा ८८ को उपधारा (१) अन्तर्गत असाधारण अधिकारको प्रयोग गरी उक्त खण्ड (घ) लाई यो निर्णय भएको मितिदेखि लागू हुने गरी अमान्य र बदर घोषित गरिएको छ ।

२१. माथि उल्लेख भए अनुसार सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १ को उपदफा (३) को खण्ड (घ) यो निर्णय भएको मितिदेखि मात्र अमान्य घोषित गरिएको सन्दर्भमा निवेदकको माग अनुसार बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निजलाई उपचार प्रदान गर्न पर्छ वा पर्दैन भन्ने प्रश्नको अब निरोपण गर्नु छ । यस सम्बन्धमा वर्तमान संविधान प्रारम्भ हुनु भन्दा पहिले जनरल सैनिक अदालतले गरेको कारवाही र निर्णयमा नयाँ संवैधानिक व्यवस्था अन्तर्गत यस अदालतले हस्तक्षेप गरी निवेदकलाई उपचार प्रदान गर्न नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ को

खण्ड (ख) र (घ) को सन्दर्भमा मिल्छ वा मिल्दैन भनी संयुक्त इजलासले उठाएको प्रश्न पनि विचारणीय हुन आउँछ। जनरल सैनिक अदालतले निवेदक उपर कारवाही गर्दा बहाल रहेको साविक संविधानको धारा ७१ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले सैनिक अदालतको अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने विषयमा उक्त धारा अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतले कुनै आदेश जारी गर्न वा उपचार प्रदान गर्न नपाएन बन्देज लगाएकोमा वर्तमान संविधानको धारा ८८ को उपधारा (२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले त्यो बन्देजलाई केही खुकुलो पारी सेना सम्बन्धी अपराध बाहेक अन्य कुनै अपराधमा गैर सैनिक उपर कारवाही चलाएको वा गैर सैनिकलाई सजाय गरेकोमा सैनिक अदालतको कारवाही र निर्णयमा सर्वोच्च अदालतले हस्तक्षेप गरी आवश्यकतानुसार उपचार प्रदान गर्न सक्ने प्रावधान गरेकोले नयाँ संवैधानिक व्यवस्था अन्तर्गत निवेदकलाई उपचार प्रदान गर्न मिल्ने वा नमिल्ने भन्ने प्रश्नमा संयुक्त इजलासको ध्यान केन्द्रित हुनगएको देखिन्छ। वर्तमान संविधानको धारा १३२ को उपधारा (२) अनुसार नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० संविधानको व्याख्यामा पनि लागू हुने र सो ऐनको दफा ४ को खण्ड (ख) र (घ) अनुसार कुनै नेपाल ऐनले कुनै अर्को ऐनलाई खारेज गर्‍यो भने अर्को अभिप्राय नदेखिएमा खारेज भएको ऐन भन्दा अधि चालु भएको कुरा वा सो बमोजिम रीत पुऱ्याई अधि नै गरिएका कुनै काम वा भोगी सकेको कुनै सजायलाई वा त्यस्तो ऐन विरुद्ध गरेको कुनै अपराधमा गरिएको कुनै दण्ड सजाय वा जफतलाई सो ऐनको खारेजीले कुनै असर नपुऱ्याउन कुरालाई दृष्टिगत गरी संयुक्त इजलासले वर्तमान संविधान प्रारम्भ हुनुभन्दा पहिले साविक संविधान बहाल रहेकै अवस्थामा जनरल सैनिक अदालतबाट भएको कारवाही र निर्णयमा नयाँ संवैधानिक व्यवस्था अनुसार हस्तक्षेप गर्न मिल्ने वा नमिल्ने कानूनी जटिलता उत्पन्न भएको भन्ने धारणा बनाई यो मुद्दा निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्न आदेश दिएको देखिन आउँछ। तर प्रस्तुत मुद्दामा विवादग्रस्त हुन आएको जनरल सैनिक अदालतको निर्णय र सो निर्णयबाट निवेदकलाई भएको सजाय साविक संविधान अन्तर्गत भएको निर्णय वा सजाय होइन। त्यो सजाय साविक संविधान विरुद्ध अपराध गरे बापत पनि भएको होइन। सैनिक ऐन, २०१६ अन्तर्गत भएको हो र त्यो ऐन अद्यापि बहालै छ। यस स्थितिमा नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ को उपर्युक्त व्यवस्थाहरूबाट मुद्दामा कानूनी जटिलता उत्पन्न भएको छ भन्ने जुन धारणा संयुक्त इजलासले बनाएको छ, त्यो धारणा नै सही र उचित देखिँदैन। कुनै नेपाल ऐन खारेज भएमा सो ऐनअन्तर्गत भएका काम, कारवाही, अधिकार दायित्व वा सजायमा त्यो ऐनको खारेजीले कुनै असर पाउँदैन भन्ने कुरा स्पष्ट गर्न व्यवस्थित भएको उक्त दफा ४ साविक संविधानको प्रत्यारोहण हुँदैन। सैनिक ऐन, २०१६ अन्तर्गत भएको कारवाही र निर्णयमा आकर्षित हुने प्रश्न नै उठ्दैन। तसर्थ नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ को उपर्युक्त व्यवस्थाहरूको आधारमा संयुक्त इजलासले कानूनी जटिलता उत्पन्न भएको भनी उठाएको प्रश्न न प्रासङ्गिक देखिन्छ न त जटिल। जनरल सैनिक अदालतका निर्णय बमोजिम निवेदकले कैदको सजाय अझै भोगिरहेको कुरा निर्विवाद छ। यस स्थितिमा निजले भोग्नु परिरहेको सो कैदको सजाय कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुने छैन भनी संविधानको धारा १३ का उपधारा (१) ले दिएको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकको संवैधानिक प्रत्याभूतिको प्रतिकूल छ वा छैन भनी धारा ८८ को उपधारा (२) मा भएको नयाँ संवैधानिक व्यवस्थानुसार जाँचबुझ गर्ने र आवश्यकतानुसार उपचार प्रदान गर्न नमिल्ने कुनै कारण देखिन्न। यदि कुनै कार्य कानून वा संविधानको प्रतिकूल छ भने यस सम्बन्धमा अदालतबाट उपचार प्राप्त गर्नमा कुनै बखत कुनै कानूनी वा संवैधानिक बन्देज रहेको कारणले मात्र त्यो कार्य वैध वा संविधान सम्मत हुँदैन। त्यस्तो कार्य वस्तुतः उपचारविहीन स्थितिको एउटा गैरकानूनी वा असंवैधानिक कार्यकै रूपमा रहने हुनाले उपचार प्राप्त गर्नमा लागेको संवैधानिक बन्देज फुक्नासाथ त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्ति उपचारको लागि अदालतमा आउन

सक्तछ । कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने प्रत्याभूति वर्तमान संविधानले मात्र होइन साविकका संविधानहरु र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ ले पनि प्रदान गर्दै आएको सन्दर्भमा खास गरी वैयक्तिक स्वतन्त्रताको कुरामा संविधानले नै उपचार मानेबाटो बन्द गरेको अवस्थामा बाहेक थुनामा परेको व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कानून बमोजिम अपहरण भएको हो वा होइन भन्ने कुराको जाँचबुझ सो व्यक्ति थुनामा रहनुजेल जहिलेसुकै पनि यस अदालतले गर्न र संविधान वा कानूनको प्रतिकूल थुनामा राखिएकोदेखिएमा बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्न उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्तछ । थुनामा राख्ने निकाय साधारण अदालत होस वा सैनिक, सबैले संविधान र कानूनमा भएका व्यवस्थाहरुको पालन गर्नेपर्छ । संविधानले सैनिक अदालतको कारवाही र निर्णयमा हस्तक्षेप गर्न यस अदालतलाई केही बन्देज अवश्य लगाएको छ, तर त्यसको अर्थ सैनिक अदालतले जे गरे पनि हुन्छ भन्ने होइन । यदि सैनिक अदालतले कानूनको रीत नपुऱ्याई अथवा कानून वा संविधानको प्रतिकूल कसैलाई थुनामा राख्छ भने त्यस सम्बन्धमा यस अदालतमा उजूर गर्नेबाटो बन्द भए पनि त्यो थुना अवैध नै हुन्छ । त्यस्तो थुनाको विरुद्ध उजूर गर्नेबाटो खुल्नासाथ सम्बन्धित व्यक्ति यस अदालतमा आउन सक्तछ र यस अदालतले पनि त्यसलाई अवैध घोषित गरी बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्न सक्तछ ।

२२. उपर्युक्त विवेचनाको आधारमा अब प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको माग अनुसारको आदेश जारी गर्ने स्थिति छ वा छैन भन्ने प्रश्नमा विचार गर्दा संविधानको धारा ८८ को उपधारा (२) को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांश अनुसार अधिकारक्षेत्रको अभाव भएको वा सेना सम्बन्धी अपराध बाहेक अन्य अपराधमा गैरसैनिक उपर कारवाही भएको वा गैरसैनिकलाई सजाय भएको अवस्थामा मात्र उक्त उपधारा (२) अन्तर्गत यस अदालतले सैनिक अदालतको कारवाही र निर्णयमा हस्तक्षेप गर्नसक्ने संवैधानिक बन्देजलाई ध्यानमा राख्नु आवश्यक छ । निवेदक एउटा गैरसैनिक व्यक्ति हो भन्ने कुरा निर्विवाद छ । तर जनरल सैनिक अदालतले जुन अपराधमा कारवाही चलाई निजलाई सजाय गरेको छ, सो अपराध सेना सम्बन्धी अपराध हो वा होइन ? र त्यस सम्बन्धमा भएको कारवाही र निर्णयमा कुनै कानूनी त्रुटि भएको छ वा छैन ? भन्ने यकीन गरी कुनै निष्कर्षमा पुग्नको लागि सो कारवाही र निर्णयको मिसिल नै पहिले अध्ययन गर्नुपर्ने हुन आउँछ । तर यस सम्बन्धमा २०४८।१।१२ को पत्रद्वारा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले यस अदालतलाई दिएको जानकारी अनुसार जनरल सैनिक अदालतबाट भएको फैसला पठाउन नमिल्ने भनी कार्यरथी विभाग र प्राड विभागबाट च.नं. २०७ मिति २०४८।१।१६ को पत्रद्वारा सो कार्यालयलाई सूचीत गरिएको देखिन्छ । देशको एउटा असैनिक नागरिकलाई भएको सजाय संविधान र कानूनबमोजिम भएको हो वा होइन भनी यस अदालतले संविधानको धारा ८८ अन्तर्गत जाँचबुझ गर्ने सिलसिलामा विवादग्रस्त कारवाही र निर्णयको मिसिल हेर्न खोज्दा मिसिल पठाउन कुरा त परै रह्यो, त्यस्तो सजाय गर्ने गरी भएको फैसलासम्म पनि पठाउन नमिल्ने भन्ने असामान्य जवाफ प्राप्त हुनु वर्तमान संवैधानिक व्यवस्थाको परीप्रेक्ष्यमा कति पनि वाञ्छनीय होइन । तत्सम्बन्धी सबै कुराहरु विस्तृत रूपमा लिखितजवाफ मै उल्लेख गरिएको छ, भनी प्रत्यर्थीहरुबाट उल्टो लिखितजवाफ मै उल्लेख भएका कुराहरुलाई यस अदालतले सही मान्नुपर्ने जस्तो भान पर्ने किसिमको जवाफ दिएकोदेखिन आउँछ । तर एउटा असैनिक नागरिकको वैयक्तिक स्वतन्त्रताहरण गरी सातवर्षको लामो कैदको सजाय दिने संवैधानिक वा कानूनी आधार के छ, भन्ने कुरा सो सजायको आदेश दिने र त्यसलाई समर्थन गर्ने सरकारी निकायहरु बाहेक अरु कसैले, यहाँसम्म कि सजाय पाएन व्यक्तिले पनि जान्नुभन्नु नपाएन र यो अदालतले देशका नागरिकहरुको संवैधानिक एवं कानूनी अधिकारहरुको संरक्षण गर्ने आफ्नो संवैधानिक अभिभारा पुरा गर्न पनि केवल ती निकायहरुले भनेकै कुरामा भर गर्नुपर्ने कुरा कानून, न्याय र विवेक कुनै आधारमा मान्य

हुन सक्तैन हाम्रो वर्तमान शासन व्यवस्था एउटा प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्था हो । यो व्यवस्थामा कानून सर्वोपरी भएकोले सबैले कानून र संविधानको अधीनमा रहेर आफ्नो अधिकारको प्रयोग र कर्तव्यको पालन गर्नुपर्छ । यो कुरा सबैले खास गरी देशको शासन व्यवस्थालाई संविधान र कानूनबमोजिम उत्तरदायित्वपूर्ण रूपमा सञ्चालन गर्ने कर्तव्य भएको सरकारी निकाय र पदाधिकारीहरूले बुझ्नु र आत्मसात गर्नु आवश्यक छ ।

२३. निवेदकले आफ्नो निवेदनपत्रमा विदेशी विनिमयको अवैध संचय र तस्करी गर्न प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई प्रोत्साहन र प्रलोभन दिएको आरोपमा निजलाई जनरल सैनिक अदालतबाट सजाय भएको कुरा उल्लेख गरेको छ । यस सम्बन्धमा मिसिल संलग्न श्री ५ को सरकार, रक्षा मन्त्रालयले मध्यमाञ्चल विशेष अदालतलाई लेखेको संख्या ऐनको मात्र ९२।०४।०४५ मिति २०४५।२।१८ को पत्रको फोटो प्रतिलिपि हेर्दा जनरल सैनिक अदालतले सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ४५(ख) अनुसारको कसुर गर्न प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई प्रोत्साहन गरी सुच्याएको अपराधमा निवेदकलाई सो ऐनको दफा ५७ र ४५(ख) बमोजिम आठ वर्ष कैद गर्ने निर्णय गरेको देखिनआउँछ । तर उक्त दफा ४५ खण्ड (ख) अन्तर्गत अपराध हुने के कस्तो काम गर्न निवेदकले सुच्याएको प्रमुख सेनानी भरत गुरुडले गरेको भन्ने कुरा उक्त पत्रबाट स्पष्ट हुँदैन । यस सन्दर्भमा प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई दफा ४५ को खण्ड (ख) अन्तर्गत कुन अपराध बापत सजाय गरिएको रहेछ भनी सो पत्रको अध्ययन गर्दा प्र.से.भरत गुरुडको हकमा सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६०(ख) अन्तर्गत सम्बन्धित प्रचलित ऐन तथा सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ४५(ख) बमोजिमको कसुर गरेको ठहरिन आएकोले निज प्र.से. भरत गुरुडलाई सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६०(ख) अन्तर्गत सम्बन्धित प्रचलित ऐन तथा सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ४५(ख) बमोजिम देहाय बमोजिम सजाय गर्ने भन्ने शिर बेहोरामा उल्लेख गरी त्यसको देहाय (क)देखि (छ) सम्मका विभिन्न खण्डहरूमा विभिन्न ऐन अन्तर्गत विभिन्न सजायहरू तोकिएको पाइन्छ । ती मध्ये खण्ड (छ) बाहेक अन्य कुनैपनि खण्डमा दफा ४५ को खण्ड (ख) अन्तर्गत सजाय तोकिएकोदेखिन्न । उक्त खण्ड (छ) मा पनि सजाय तोकदा दफा ४५ को खण्ड (ख) मा मात्र सीमित नरही भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को पनि प्रयोग भएको देखिन्छ । सो पत्र अनुसार जनरल सैनिक अदालतले प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई सजाय गर्दा शिर बेहोरामा दफा ४५ को खण्ड (ख) को उल्लेख गरेको भए पनि वस्तुतः निजलाई दफा ६० को खण्ड (ख) को आधारमा अन्य कानून अन्तर्गतका अपराधहरूमा सजाय गरी ती अपराधहरू मध्येकै विषयवस्तुलाई सैनिक ऐन, २०१६ अन्तर्गतको पनि अपराध कायम गर्नको लागि उक्त दफा ४५ को खण्ड (ख) को उल्लेख गरेको देखिनआउँछ । यस स्थितिमा निवेदकले गरेको भनिएको अपराध के कस्तो प्रकृतिको हो भन्ने कुराको विश्लेषण गर्दा दफा ४५ को खण्ड (ख) अन्तर्गतको अपराध गर्न प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई सुच्याएको अभियोगमा निजलाई सजाय गरिएको र माथि उल्लेख भए बमोजिम प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई भएको सजायहरू मध्ये भ्रष्टाचारको आरोपमा भएको सजायको हकमा मात्र दफा ४५ को खण्ड (ख) को प्रयोग भएकोले त्यही अपराध गर्न सुच्याउन कार्यमा निवेदकको संलग्नता रहेको कुरा जनरल सैनिक अदालतको ठहरबाट ध्वनित हुने हुँदा निवेदकले गर्न सुच्याएको भनिएको अपराध वस्तुतः भ्रष्टाचारको अपराध देखिनआउँछ । त्यस सम्बन्धमा प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई सजाय गर्न सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ४५ को खण्ड (ख) को साथै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७, १०, १५ र १६ग को पनि प्रयोग गरिएको देखिनाले त्यसलाई संविधानको धारा ८८ को उपधारा (२) को प्रयोजनको लागि विशुद्ध सेना सम्बन्धी अपराध भन्न मिल्नेदेखिँदैन । वस्तुतः विदेशी विनिमयको अवैध संचय, तस्करी र भ्रष्टाचार जस्ता अपराधहरू असैनिक प्रकृतिका (Civil Nature) हुन । त्यस्तो अपराध सैनिक अधिकृतले

गरेको वा तत्सम्बन्धी कारवाही र सजाय सैनिक ऐन अन्तर्गत भएको कारणले मात्र त्यसलाई सेना सम्बन्धी अपराध भन्न मिल्दैन । कुनै अपराधलाई सेना सम्बन्धी अपराध भन्नको लागि त्यो अपराध सेनाको सङ्गठन सञ्चालन वा सैनिकको पदीय कर्तव्य वा अनुशासनसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित हुनुपर्छ । सैनिक अधिकृत वा जवानको संलग्नता रहेको वा सैनिक ऐनमा व्यवस्था भएको सबै अपराधलाई सेना सम्बन्धी अपराध सम्झने संविधानको धारा ८८ को उपधारा (२) को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांशको मनसाय होइन । यदि उक्त संवैधानिक व्यवस्थाको त्यो मनसाय रहेको भए साविक संवैधानिक व्यवस्थामा परिवर्तन गरेर सैनिक अदालतको अधिकार क्षेत्रमा पर्ने विषयलाई पनि खास खास अवस्थामा यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रभित्र पार्ने प्रयोजन नै हुने थिएन । वस्तुतः असैनिक प्रकृतिका अपराधहरूमा पनि सैनिक अदालतबाट अवस्थानुसार कारवाही र किनारा हुनसक्ने स्थितिको परीकल्पना उक्त संवैधानिक व्यवस्थाले गरेको छ । सैनिक अदालतले सैनिक ऐन, २०१६ मा व्यवस्था भए अनुसार मात्र मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्ने हुनाले उक्त ऐनमा व्यवस्था भए अनुसार कारवाही हुने सबै अपराधहरूलाई सेना सम्बन्धी अपराध नमानी अपराधको प्रकृति अनुसार सैनिक वा असैनिक अपराधको रूपमा छुट्टयाउन मनसाय उक्त संवैधानिक व्यवस्थामा निहित रहेको सम्झनुपर्ने देखिन्छ । तसर्थ माथि उल्लेख भए अनुसार असैनिक प्रकृतिको अपराधमा निवेदक जस्तो एउटा असैनिक व्यक्ति उपर जनरल सैनिक अदालतले कारवाही चलाई सजाय गरेकोमा उक्त संवैधानिक व्यवस्था अनुसार यस अदालतले सो अदालतको कारवाही र फैसलाको न्यायिक पुनरावलोकन गर्न र संविधान वा कानूनको प्रतिकूल देखिएमा त्यसलाई बदर गरी यथोचित उपचार प्रदान गर्नसक्ने नै देखिन्छ ।

२४. जनरल सैनिक अदालतबाट प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई भएका विभिन्न सजायहरू मध्ये आफ्नो पद तथा अख्तियारको दुरुपयोग गरी आफ्नो तथा आफ्नो परिवार एवं नातेदारको नाममा चल अचल सम्पत्ति आर्जन गरेको भ्रष्टाचारको अपराधमा भएको सजाय निवेदकसँग सम्बन्धित छ भन्ने कुरा माथि नै उल्लेख भइसकेको छ । सो अपराधमा प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७, १०, १५ र १६ ग तथा सैनिक ऐनको दफा ४५ बमोजिम सबै त्यस्ता भ्रष्ट तरीकाले आर्जन गरेको सम्पत्ति जफत गर्ने र २ (दुई) वर्ष ६ महिना कैदको सजाय गर्ने” निर्णय गरिएको छ । तर सो सजाय मध्ये कुन वा कति सजाय कुन ऐनअन्तर्गत भएको हो भन्ने कुरा प्रष्ट नगरी गोल बोलीमा दुवै ऐन अन्तर्गत एउटै सजाय गरिएको देखिन्छ । कुनै कार्य दुई वटा भिन्न भिन्न ऐनहरू अन्तर्गत भिन्न भिन्न अपराध कायम हुने भई सो बापत दुवै ऐनहरू अन्तर्गत सजाय गर्नु पर्दा कुन ऐनअन्तर्गत के कति सजाय हुने र सो मध्ये कुन सजाय कसरी कार्यान्वित हुने हो सो कुरा स्पष्टरूपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ । अपराध गर्न सुर्‍याए बापत सजाय गर्ने प्रयोजनको लागि त त्यो भन्नु आवश्यक हुन्छ । निवेदकलाई सजाय गर्न सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ५७ लाई आधार लिइएको छ । सोअनुसार सैनिक ऐन, २०१६ को दफा २७देखि दफा ५५ सम्ममा उल्लिखित कसुर गर्न सुर्‍याएको कसुरमा सो ऐनअन्तर्गत कारवाही र सजाय हुन सक्तछ । तर सुर्‍याउने कसुर गरे बापत सजाय गर्ने कुनै किटानी व्यवस्था नभएको निवेदकको जस्तो अवस्थामा त्यसरी सुर्‍याएबाट जुन कसुर भएको छ त्यस्तो कसुरलाई हुने सजाय वा सो ऐनमा लेखिएको घटी सजाय मात्र हुनसक्ने कुरा दफा ५७ मा उल्लेख भएकोले निवेदकले सुर्‍याएबाट दफा ४५ को खण्ड (ख) अन्तर्गतको कसुर गर्ने भनिएका प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई सो बापत के कति सजाय भएको हो भन्ने कुरा निवेदकका हकमा प्रासङ्गिक हुन आउँछ । माथि उल्लेख भए अनुसार प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई भ्रष्टाचारको अपराधमा भएको सजाय मध्ये के कति सजाय भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ अन्तर्गत र के कति सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ४५ अन्तर्गत भएको हो भन्ने नछुट्टयाएको भए पनि

निजलाई सो अपराधमा जम्मा दुई वर्ष ६ महिना कैदको सजाय भएको देखिन्छ । निवेदकले सो अपराध गर्न सुर्‍याएर त्यो भन्दा ठूलो वा गंभीर प्रकृतिको अपराध गरेको संझी बढी सजाय गर्ने कुनै तर्कसंगत कारण देखिन्न । सुर्‍याएवाट कसुर गर्ने मुख्य कारणी भन्दा सुर्‍याउनको कसुर र सजायको मात्रा बढी ठहर्‍याउन दफा ५७ ले पनि अनुमति दिदैन । तसर्थ प्रमुख सेनानी भरत गुरुडलाई दुई वर्ष ६ महिना कैदको सजाय गरी निवेदकलाई आठवर्ष कैदको सजाय गरेको कानूनसंगत नदेखिँदा निवेदक लाई भएको सजाय मध्ये पाँच वर्ष ६ महिना कैदको सजाय बदर गरिएको छ । निवेदकले जनरल सैनिक अदालतको विवादग्रस्त फैसला अनुसार दुई वर्ष ६ महिना कैदको सजाय भुक्तान गरीसकेको देखिनाले बाँकी कैदको लगत काटी निजलाई कैदवाट मुक्त गरी दिनु भनी प्रत्यर्थी जि.प्र.का. कारागार शाखा त्रिपुरेश्वरका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको यो आदेश जारी गरिएको छ । मिसिल नियमबमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा हामीहरु सहमत छौं ।

न्या.गजेन्द्रकेशरी वास्तोला

न्या.ओमभक्त श्रेष्ठ

न्या.मोहनप्रसाद शर्मा

न्या.केदारनाथ उपाध्याय

इतिसम्बत् २०४९ साल भाद्र ५ गते रोज ६ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास,
माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
सम्बत् २०४७ सालको रिट नं.: १०५५
आदेश मिति: २०४९।१।२२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : वा.अं. काभ्रेपलाञ्चोक जि. खहरे गा.वि.स. वा.नं. १ कटुवाल गाउँ बस्ने खर्साङ लामाको हकमा ल.पु.जि. ल.पु.न.पा. वडा नं. १ कुपण्डोल बस्ने विक्रमजित लामा ।

विरुद्ध

विपक्षी : जि. प्र. का हनुमाढोका समेत

- निवेदकले हडकडमा सजाय पाएको कसुरमा नै यहाँपनि मुद्दा चली पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको हो भन्ने नदेखिनुका साथै लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा २(१) मा यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा आदेश विरुद्ध हुने गरी नेपाल अधिराज्यबाट वा नेपाल अधिराज्य भित्र कुनै लागू औषध निकासी वा पैठारी गरी विदेशमा बसी व्यापार गर्ने नेपाली नागरिक वा विदेशीलाई समेत यो ऐन लागू हुनेछ भन्दै ऐनको उपदफा (२) मा उपदफा (१) बमोजिम काम कारवाही गर्ने व्यक्तिलाई निजले सो काम कारवाही नेपाल अधिराज्य भित्र गरेको सरह मानी यस ऐन बमोजिम कारवाही र सजाय गरिनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । अतः यसबाट निवेदकले विदेशमा सजाय पाएको भन्ने आधारबाटै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) को उल्लङ्घन भयो भनी भन्न नमिल्ने हुँदा नेपालमा कारवाही चलाउन नै नपाइने भनी लिएको जिकिर मनासिव नदेखिने ।

आदेश

○ न्या. रुद्रबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गत दर्ता पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. सर्वप्रथम निवेदकलाई हडकडमा एक नेपाली अपरीचित व्यक्तिले यो सामान एकछिन हेरी दिनु म एकछिन पछि आउँछु भनी हिडेका र सोही समय प्रहरीले पक्राउ गरी खानतलासी गर्दा उक्त

ब्रिफकेसमा ला.औ.चरेश भएकोले मलाई पक्राउ गरी ९ महिना कैद गरी सो अपराध भए गरेको बापत थुनामा राखी कैद भुक्तान गरी म २०४७९।१६ गतेको रात प्रहरीले एयरपोर्टमा नै राखी १७ गते जि.प्र.का. हनुमानढोका लगियो र का.जि.अ.ले अनुसन्धानका लागि भनी म्यादथप गरी जि.प्र.का.हनुमानढोकामा फिर्ता पठायो । पुनः २०४७९।२० मा दोस्रो पटक म्यादथप गर्न भनी का.जि.अ.मा लाग्दा मलाई मेरा परिवारले भेट्ने मलाई थुनामा राखेको रहेछ भन्ने थाहा पाए । यसरी जि.प्र.का.हनुमानढोका अञ्चल सरकारी वकिलको कार्यालय डिल्लीबजारले मलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) को पूर्ण रूपमा बर्खिलाप गरी एक पटक सोही मुद्दामा सजाय पाई जेल भुक्तान गरी आएको व्यक्तिलाई पुनः त्यही मुद्दामा गैरकानूनी तवरबाट शुरु गरिएको कारवाहीको सिलसिलामा पटक-पटक म्यादथप गरी गैरकानूनी कारवाहीलाई कानूनी मान्यता दिदै का.जि.अ.बाट भएको म्यादथप समेत नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) विपरीत छ । तसर्थ विपक्षीहरूले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२, १४(२) विपरीत मलाई मिति २०४७९।१६देखि थुनामा राखिएको हुँदा मलाई २४ घण्टा भित्र सम्मानित सर्वोच्च अदालत समक्ष उपस्थित गराउनु भन्ने आदेश सहित बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी थुनाबाट मुक्ति दिलाई पाउं भन्ने समेतको रिट निवेदन ।

३. यसमा के कसो भएको हो विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाउनु भन्ने समेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।
४. विपक्षी खर्साड लामा लागू औषध चरेश निकासी पैठारी ओसार पोसार गरेको मुद्दामा ३१ डिसेम्बर १९९० तदनुसार २०४७९।१६ गते हडकडबाट काठमाडौं एयरपोर्ट भै आएको भएपनि निज विपक्षीलाई २०४७९।१९ गते मात्र पक्राउ भई ऐ. २०४७९।२० गते २४ घण्टा भित्र नै निजको बयान कागज गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारी काठमाडौं जि.अ.मा उपस्थित गराई स.मु.स. ऐन, २०१७ को दफा ७(४) अनुसार म्यादथप गरी प्रहरी हिरासतमा राखिएको हो । विपक्षी खर्साड लामालाई मिति २०४७९।१९ गते पक्राउ गरी २०४७९।२० गतेबाट का.जि.अ.को आदेशानुसार म्याद दिई थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउं भन्ने समेत जि.प्र.का. काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
५. निवेदकलाई मिति २०४७९।१९ मा पक्राउ गरेको २० गते बयान गरी म्यादथप गरेको मिसिलबाट देखिन्छ । तदनुसार निजको हकमा अनुसन्धान कारवाही गरी मिति २०४७।१०।१४ मा सक्कल मिसिल प्रहरी प्रतिवेदन साथ अदालतमा बुझाएको र काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशले पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको हुँदा गैरकानूनी कारवाही र थुनामा रहेको भन्ने प्रश्न उठ्ने कुरै भएन । निवेदकले अ.व. १७ नं. को उपचार छँदा छँदै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा जान मिल्ने पनि होइन । विदेशमा लागू औषध चरेश पुऱ्याउन, वोकी हिड्ने निकासी पैठारी ओसार पसार विक्री वितरणमा संलग्न हुने नेपालीलाई कसुर वा सजाय होस् नहोस् सम्बन्धित देशको कानूनले कुनै छुट वा रिहावत देओस नदेओस नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२), ८४, ८५ र १३१ तथा लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३१ को दफा २, ४(क) तथा १४(१) बमोजिम विपक्षीले गरेको कसुर अपराधमा कारवाही सजाय हुनसक्ने, हुनुपर्ने अपरीहार्यतालाई इन्कार गर्न मिल्दैन । एउटै संविधान बमोजिम निज विपक्षी उपर २ वटा कारवाही भएको अवस्थामा मात्र यो कुरा विचाराधीन हुने हो अतः रिट निवेदन खारेज होस् भन्ने समेत बागमती सरकारी वकिल कार्यालयको लिखित जवाफ ।
६. प्रहरी कार्यालयका इन्टरपोल महाशाखाको पत्रले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी खर्साड लामा भएको लागू औषध (चरेश) निकासी पैठारी गरेको भन्ने समेत मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा

प्रहरीबाट म्यादथप गर्न ल्याएको मिसिलबाट निज लामालाई मिति २०४७९।१९ गते पक्राउ गरी दाखिला गरेको देखिएको र मिति २०४७९।२० गते वयान गराई ऐ गते अनुसन्धान कार्य पुरा गर्न माग बमोजिम भनी पहिलो पटक ७ दिन यस अदालतबाट म्यादथप गरी दिएको र सो पछि पनि अनुसन्धान कार्य बाँकी रहेकोदेखिएकोले दोस्रो, तेस्रो र चौथो पटक गरी जम्मा २५ दिन म्यादथप माग भै आएकोमा सो बमोजिम यस अदालतबाट म्यादथप गरीदिएको देखिन्छ। सो पश्चात न त मिति २०४७१०।१५ गते निज लामा उपर ला.औ.नि.ऐन, २०३३ को दफा २ अन्तर्गत सोही ऐनको दफा ४(क) बमोजिम कसुर अपराध गरेको भनी ऐ ऐनको दफा ४(२)(क) बमोजिम सजाय हुन माग दावी गरी यस अदालतमा प्रहरी प्रतिवेदन दायर भै पेश हुँदा पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई अ.व. ११८(२) नं. बमोजिम थुनुवा पूर्जा दिई थुनामा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्नु भन्ने मिति २०४७१०।१५ गते यस अदालतबाट आदेश भए अनुरूप कानून बमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज होस् भन्ने समेत काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ।

७. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट रहनु भएको विद्वान अधिवक्ता श्री सुदर्शननिधि तिवारीले निवेदकले लागू औषध चरेश मुद्दामा हडकडमा ९ महिना कैद भुक्तान गरी फर्के पछि नेपाल विपक्षीद्वारा पुनः सोही अपराधमा पक्राउ गरी कारवाही चलाइएको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) विपरीत छ भन्ने समेतको र विपक्षी कार्यालयहरुको तर्फबाट विद्वान का.मु.सह-न्यायाधिवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले नेपालबाट विदेशमा लागू औषध चरेश पुऱ्याउन, बोकी हिडने, निकासी पैठारी ओसार पोसार विक्री वितरणमा संलग्न हुने नेपालीलाई उक्त कसुरको अपराधमा कारवाही र सजाय हुन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ तथा लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ का कुनैपनि प्रावधानले रोक नलगाएको हुँदा निज उपर भएको कारवाही र अदालतले गरेको थुनामा राख्ने आदेश कानूनसङ्गत छन भनी गर्नु भएको बहस जिकिर समेत सुनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा रिट निवेदकले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) मा व्यवस्थित दोहरो खतराको सिद्धान्त ९एचप्लअप्लुभि या म्यगदभि व्भयउवचमथ० को प्रतिकूल त्यसै कसुरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा चलाइएको भनी जिकिर लिएको देखिन्छ। नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) हेर्दा “कुनैपनि व्यक्ति उपर अदालतमा त्यसै कसुरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय गरिने छैन” भन्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ। काठमाण्डौं जि.अ.बाट निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरी भएको आदेशमा प्रतिवादी नेपालबाट पासपोर्ट सहित हडकड गएको देखिन्छ। निजबाट बरामद भएको चरेश हडकडमा नै वा अन्य देशबाट हडकड ल्याएको भन्ने प्रमाण दिननसकेको भन्ने आधार लिएको पाइन्छ। यसबाट निवेदकले हडकडमा सजाय पाएको कसुरमा नै यहाँपनि मुद्दा चली पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको भन्ने नदेखिनुका साथै लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा २(१) मा यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा आदेश विरुद्ध हुने गरी नेपाल अधिराज्यबाट वा नेपाल अधिराज्य भित्र कुनै लागू औषध निकासी वा पैठारी गरी विदेशमा बसी व्यापार गर्ने नेपाली नागरिक वा विदेशीलाई समेत यो ऐन लागू हुनेछ भन्दै ऐ को उपदफा (२) मा उपदफा (१) बमोजिम काम कारवाही गर्ने व्यक्तिलाई निजले सो काम कारवाही नेपाल अधिराज्य भित्र गरेको सरह मानी यस ऐन बमोजिम

कारवाही र सजाय गरिनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । अतः यसबाट निवेदकले विदेशमा सजाय पाएको भन्ने आधारबाटै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) को उल्लङ्घन भयो भनी भन्न नमिल्ने हुँदा नेपालमा कारवाही चलाउन नै नपाइने भनी लिएको जिकिर मनासिव नदेखिएको हुँदा रिट निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.केदारनाथ उपाध्याय

इति सम्वत् २०४९ साल भदौ ८ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
सम्बत् २०४९ सालको रि.पु.इ.नं.६२
आदेश मिति:- २०४९।१।१३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : ल. पु. जि. जावलाखेल घर भई हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको लोप्साङ लामा ।

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौं समेत

- अधिल्लो इन्साफ सदर भए नभएको कुरा सो इन्साफले गरेको कसुरको ठहरको उपयुक्तताको निरोपण मात्र होइन, अपराध अनुसारको सजायको निर्धारण समेतलाई पुनरावेदन तहबाट सदर गरे नगरेको समेत हेर्नुपर्ने ।
- कुनै पनि फौजदारी निर्णय वा इन्साफको मापदण्ड त्यसमा निर्धारित दण्ड सजाय नै भएकोले तल्लो तहको अदालतले गरेको दण्ड सजायलाई माथिल्लो तहबाट सदर गर्नु इन्साफ सदर गरेको भनी ठान्नु पर्ने ।
- माथिल्लो तहको अदालतबाट सजाय घटाई इन्साफ गर्नुलाई आंशिक उल्टी गरेको भनी ठान्नु पर्ने ।
- सजाय आंशिक उल्टी गरेकोमा उल्टी नभएको सजायलाई इन्साफ सदर भएको मानी अ.व.२०३ नं. को देहाय १ को अर्थ गर्नु सो ऐनको मुख्य व्यहोरासँग अमिल्दो र असङ्गतिपूर्ण अर्थ हुन जाने ।

- पुनरावेदन गर्ने भगडिया पुनरावेदन फैसलाले पूरै जित्नुपर्ने, आशिक जितेकोलाई जितेको नमानिने, आशिक जित्ने भगडियालाई हारेको भनी सजाय गर्नसकिन्छ भन्नु अ.वं.२०३ नं.को भाषा र मनसाय दुबैले नमिले ।
- कारागारमा रहेका कैदीहरुलाई असल चालचलनको कारणले वा के कस्तो आधारमा कतिसम्म कैद मिनाहा मिल्ने हो अदालतले विचार गर्नुपर्ने विषय नदेखिने ।

आदेश

○ न्या.केदारनाथ उपाध्याय

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासबाट रुलिङ बाँफियो भनी निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छः-

२. विभिन्न मितिमा ६३० के.जी. र १९४.५७० के.जी.सुन चोरी पैठारी गर्न लागेको भन्ने अभियोगमा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को देहाय ढ(क) को अभियोग लगाई चलाइएको सुन चोरी पैठारी मुद्दामा ६३० के.जी को बिगो रु.३२,५०,८०,०००/- को दामासाहीले जरिवाना रु.१,८०,६०,०००/- र १९४.५७० के.जी. सुनको बिगो जफत गरी सो बिगो बमोजिमको जरिवाना रु.१०,०४,०००००/- को दामासाहीले रु.५५,७७,७७७.७७ समेत जम्मा रु.२,३६,३७,७७७.७७ मबाट भराएन र ५ वर्ष कैद गर्ने गरी त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट २०४६।१०।५ मा फैसला भयो । उक्त फैसला उपर राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंमा पुनरावेदन गरेकोमा राजस्व न्यायाधिकरण काठमाडौंले ६३० र १४० के.जी.को बिगो बमोजिमको जरिवाना र कैद तर्फ वादी दाबी खारेज गरी १९४.५७० किलोग्राम सुन चोरी पैठारी गरेको ठहर्‍याई मलाई जरिवाना रु.१,४३,४२,८५७।१५ र १ वर्ष कैद गर्ने गरी २०४६।१२।३५ गते फैसला भयो । उक्त फैसलाको तपसिल खण्डमा अ.वं. २०३ नं. बमोजिम सयकडा दशले थप जरिवाना तथा कैद हुन्छ भन्ने उल्लेख भएको छ । अ.वं.२०३ नं. मा पुनरावेदन फैसला हुँदा अधिको इन्साफ सदर भई पुनरावेदन दिने भगडियाले हाच्यो भने पुनरावेदन दिए बापत देहायमा लेखिए बमोजिम सजाय गर्नुपर्छ भनी उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तुत मुद्दामा भन्सारको फैसला शुरु सदर नभै उल्टी गर्ने गरी राजस्वले फैसला गरेको छ । यसबाट अ.व.२०३ नं. बमोजिम थप सजाय गर्न मिल्दैन । म निवेदक सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा नाइके भई बसेको छु । त्यहाँको आन्तरिक नियमावली अनुसार १ वर्ष बराबर ४५ दिन कैद माफी हुन्छ । यसबाट मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. बमोजिम ४ वर्ष र राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौंले १ वर्ष कैद समेत जम्मा ५ वर्षको कैद लागेको देखाइएको छ । म २०४५।२।२८बाट थुनामा बसेकोले ५ वर्ष अटुट कैद बसे बापत १ वर्ष ३ महिना मिनाहा पाएन भएकोले जम्मा ३ वर्ष ९ महिना जति थुनामा बस्नुपर्ने देखिन्छ । आज यो निवेदन दर्ता गर्दाको अवस्थामा नै म निवेदक ३ वर्ष ४ महिना थुना बसिसकेको छु । जेलको आन्तरिक नियमावली अनुसार म निवेदक २०४५ साल आश्विनदेखि नाइकेमा बसेकाले वर्षको ४५ दिन कैद मिनाहा पाएन भएकाले ४५ दिनको हिसाबले ४ महिना २३ दिन जति छुट पाएन कुरा प्रष्ट छ । त्यसै शिक्षक भए बापत लगभग २५ दिन छुट पाउछु । यसबाट म निवेदक २०४६।६।२५ गते भन्दा अगावै छुटने कुरा निश्चित छ । यस्तोमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२, मुलुकी ऐन, अ.वं.२०३ नं. समेतको बर्खिलाप फैसला ठहर खण्डमा जनही १, ४३, ४२, ८५७।१५ जरिवाना र जनही १।१ वर्ष कैद सजाय हुन्छ भनी तपसील खण्डमा सम्म १० प्रतिशतले कैद थप हुने भनी लगत दिनु भनी २०४६।१२।३५ को फैसलामा उल्लेख गरेको

गैरकानूनी हुँदा गैरकानूनी घोषित गरी २०४८।६।२५ भन्दा पहिले नै पुग्ने हुँदा म निवेदकलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीदिनु भन्ने जो चाहिने व्यहोराको बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश विपक्षी राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौंको नाममा जारी गरी पाउँ भन्ने २०४८।७।३१ मा यस अदालतमा परेको रिट निवेदन ।

३. विपक्षीबाट लिखित जवाफ मगाउन भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको २०४८।७।३१ को आदेश ।
४. वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी वेबारिसी भएको सुन चोरी पैठारी मुद्दामा अनुसन्धानको लागि लोप्साड लामालाई वयान कार्य समय अभावले गर्दा नभ्याएको हुँदा पुनः कार्यालय खुलेको समयमा फिकाएन गरी निजलाई यस कार्यालयको ख. बुद्धिबहादुर हस्ते बुझाउन पठाइएको छ । ख. श्रेणीको सिधा खान दिई थुनामा राख्न बुझी लिई भरपाई पठाई दिन अनुरोध छ भन्ने त्रि.वि.भं. को गौचरको च.नं.२५५१ मिति २०४५।२।२८ को प्राप्त आदेशानुसार २०४५।२।२८देखि लोप्साड लामालाई यस खोरमा थुनामा राखिएकोमा भन्सार चोरी पैठारी मुद्दामा लोप्साड लामालाई जरिवाना रु.२,३६,३७,७७७.७७ र कैद वर्ष ५ भई ०४६।१०।५ मा फैसला भएकोले सो अनुसार हिरासतमा रहेको मिति २०४५।२।२८देखि २०५०।२।२७ सम्म वर्ष ५ कैद गरी तत्पश्चात बिगो दाखिल गरी लागेको जरिवाना तिरे छाडी दिने, नतिरे जरिवाना बापत द.स.को ३८(१) अनुसार ४ वर्ष अर्थात २०५०।२।२८देखि २०५४।२।२७ गते सम्म कैद गर्नुपर्ने हुनाले छुटि जानु भन्दा अगावै यस कार्यालयमा सूचना गर्नुहुन समेत अनुरोध छ भन्ने त्रि.वि.भं.को प.सं.०४६।४७ च.नं.१९७१ मिति २०४६।१०।१७ को प्राप्त पत्रादेशानुसार निवेदक लोप्साड लामालाई २०४५।२।२८देखि यस सदर खोरमा थुनामा राखिएको व्यहोरा अनुरोध गरिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको सदर खोर शाखा ढिल्लीबजारको २०४८।७।७ मा यस अदालतमा प्राप्त भएको लिखित जवाफ ।
५. प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकलाई शुरुले ५ वर्ष कैद र जरिवाना गरेकोमा राजस्व न्यायाधीकरणले कैद वर्ष ५बाट घटाई १ वर्ष मात्र कायम गरेकोदेखिदा पुनरावेदकको पुनरावेदन निरर्थक नभै केही पुग्न गएको र राजस्व न्यायाधीकरणले शुरु फैसला केही उल्टी गरेको अवस्थामा अ.वं.२०३ नं. को व्यवस्था र ने.का.प.२०४६, अङ्क १२, नि.नं.४०१५, पृष्ठ १२०० मा प्रकाशित पूर्ण इजलासको आदेश हेर्दा समेत राजस्व न्यायाधीकरणले पुनरावेदकलाई कैद सजाय कम गर्ने ठहर्‍याई सकेको अवस्थामा अ.वं.२०३ लगाई १० प्रतिशत थप सजाय गरेको त्रुटिपूर्णदेखिदाँ थप सजाय गरेको जरिवाना रु.१४,३४,२८५।-७१ र कैद दिन ३६ सम्म उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरीदिएको छ । पुनरावेदकले थप गरेको जरिवाना तथा कैद कट्टा गरी दिँदा पनि निवेदक थुनाबाट मुक्तहुनसक्ने अवस्था नदेखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन ।
६. अ.वं.२०३ नं.का सम्बन्धमा २०४८ का रि.नं.१६२९ को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा यस इजलासको रुलिङ सो इजलासको रुलिङसँग नमिलेकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०२१ को नियम ३३ (ख) बमोजिम नियमानुसार पूर्ण इजलास समक्ष पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको संयुक्त इजलासबाट भएका आदेश ।
७. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको संयुक्त इजलासबाट भएको आदेश सहितको प्रस्तुत फाइल अध्ययन गरी निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ता प्रेमबहादुर खड्काले निवेदक

तर्फका विद्वान् अधिवक्ता प्रेमबहादुर खड्काले निवेदकद्वारा शुरुको त्रि.वि. भन्सार कार्यालयबाट भएको फैसलामा चित्त नबुभाई पुनरावेदन गरेकोमा पुनरावेदन त्रि.वि. भन्सार कार्यालयबाट भएको फैसलालाई राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौंले केही परीवर्तन गरेकोले यस स्थितिमा निवेदकले हारेको भनी पुनरावेदन गरे बापत थप सजाय गर्न मिल्दैन भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षी तर्फका विद्वान् सह न्यायाधीवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले अ.व. २०३ को देहाय १ मा पुनरावेदनबाट सदर जति भन्ने स्पष्ट उल्लेख भएकोले आंशिक सदर भएकोमा जति सदर हुन्छ त्यतिको हकमा पुनरावेदन गरे बापतको थप सजाय हुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था अनुरूप राजस्व न्यायाधीकरणले निवेदकलाई थप सजाय गरिएको गैरकानूनी नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने भनी बहस गर्नुभयो ।

८. यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा संयुक्त इजलासका मा.न्या.श्री रुद्रबहादुर सिंह तथा मा.न्या. श्री कृष्णजंग रायमाझीले यस अदालतको पूर्ण इजलासको निर्णय र संयुक्त इजलासको निर्णयमा मुलुकी ऐन अ.व.२०३ नं. को देहाय १ को व्याख्या फरक पर्न गएको कारणबाट प्रस्तुत रिट यस इजलासको निर्णयमा मुलुकी ऐन अ.व.२०३ नं. को देहाय १ को व्याख्या फरक पर्न गएको कारणबाट प्रस्तुत रिट यस इजलासको निर्णयार्थ प्रेषित गर्नुभएको देखिन्छ । निवेदक मार्टस पिर्टस विरुद्ध म.क्षे.अ. भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा (ने.का.प.०४२,अंक१२, पृष्ठ १२ मा प्रकाशित) पूर्ण इजलासबाट अ.व.२०३ नं.को देहाय १ को व्याख्यालाई मा.न्या.श्री गजेन्द्र केशरी वास्तोला र मा.न्या.श्री मोहनप्रसाद शर्माको संयुक्त इजलासले अनुकरण नगरी बेग्लै किसिमले २०४८ सालको रि.नं.१६२९ निवेदक इन्द्रबहादुर गुरुङ्ग वि.राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौं समेत भएको रिट निवेदन किनारा गर्नु भएको पाइन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदन यस इजलासको निर्णयार्थ प्रेषित गर्नुहुने संयुक्त इजलासका मा.न्या.हरुले मार्टस पिर्टसको उक्त उल्लिखित नजीर सिद्धान्त अनुकूल आफ्नो निर्णय दिदै मा.न्या. श्री गजेन्द्र केशरी वास्तोला र मा.न्या.श्री मोहनप्रसाद शर्माले ०४८ सालको रि.नं.१६२९ मा अभिव्यक्त गर्नु भएको व्याख्यासँग असहमति समेत जनाउनु भएको देखिन्छ ।
९. प्रस्तुत रिटमा त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले निवेदकलाई सुन चोरी पैठारी मुद्दामा कसुरदार ठहर्‍याई सजाय गरे उपर निजले राजस्व न्यायाधीकरण समक्ष पुनरावेदन गरेको देखिन्छ । त्यहाँबाट कैद र जरिवाना दुवै कलममा सजाय कम हुने गरी पुनरावेदन किनारा गरेकोमा उल्टी नभै कायम गरेको जति कैद र जरिवानाको हिसाबबाट अ.व.२०३ नं. को देहाय १ ले थप सजाय गर्नुपर्ने हो होइन ? विवादको मुख्य विषय वस्तुदेखिन आउछ । राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौंले एकातिर शुरुले गरेको सजायमा भने जरिवानाको कलममा रु.२,३६,३७,७७०।७७बाट रु.१,४३,४२,८५७।२५ कम अङ्क कायम गरी र कैदको कलममा ५ वर्षबाट १ वर्ष मात्र कैद हुने गरी दुवै कलमको सजाय घटाएको देखिन्छ । अर्को तिर अ.व.२०३ नं. को देहाय १ लाई अङ्गाली थप १० प्रतिशत जरिवाना रु. १४,३४,२८५।७९ र थप कैद दिन २६ गरेको देखिन्छ । मिति ०४८।१२।२९ को मा.न्या. श्री गजेन्द्रकेशरी वास्तोला र मा.न्या. श्री मोहनप्रसाद शर्माको उक्त संयुक्त इजलासले सजाय पूरै उल्टी नभै केही उल्टी भएको अवस्था कायम भएको हदसम्मको सजायको १० प्रतिशत थप सजाय गर्नुपर्छ भन्ने अ.व. २०३ नं.का शाब्दिक व्याख्या गर्दै कानूनको स्पष्ट शब्दको उपेक्षा गर्न मिल्दैन भनी निर्णय गर्नु भएको पाइन्छ ।
१०. प्रस्तुत विवादले अ.व.२०३ नं.का देहाय १ को व्यवस्था र त्यसमा अन्तरनिहित सिद्धान्तका सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने अवस्था श्रृजना गरेको देखिन्छ । पुनरावेदनको उपचार प्रदान गर्नुको आफ्नै औचित्य रहे जस्तै पुनरावेदनको उपचारको दुरुपयोगलाई यथाशक्य निरुत्साहित गर्नु भन्दा बढी अ.व. २०३ नं.को देहाय १ को व्यवस्थाको अरु कुनै आधार र औचित्य छ जस्तो मलाई लाग्दैन । यस

दृष्टिकोणले अ.व. २०३ नं.को देहाय १ को व्यवस्थाको अरु कुनै आधार र औचित्य छ जस्तो मलाई लाग्दैन । यस दृष्टिकोणले अ.व. २०३ नं. को देहाय १ को व्यवस्थाको अरु कुनै आधार र औचित्य छ जस्तो मलाई लाग्दैन । यस दृष्टिकोणले अ.व. २०३ नं. को देहाय १ को व्याख्यामा पुनरावेदन उपचारको सही र उपयुक्त प्रयोग कुण्ठत यथाशक्य हुन नपाएन न्यायिक चेतनशीलता वाञ्छित छ । यस प्रयोजनको लागि यो कति सम्म खुकुलो हुनसक्छ त्यो बेग्लै विचार गर्नुपर्ने कुरा हो । तापनि वर्तमान विवादमा अ.व.२०३ नं. को देहाय १ लाई व्याख्यात्मक खुकुलोपन लिनुको साटो पुनरावेदन गरे बापत सख्त र सजायमुखी अर्थ गर्नु न्यायोचित देखिदैन ।

११. अ.व. २०३ नं.को व्यवस्थालाई हेर्दा पुनरावेदन फैसला हुँदा अधिको इन्साफ सदर भै पुनरावेदन गर्ने भगडिया हाच्यो भने निजलाई सो नम्बरको देहायमा देखिए बमोजिम सजाय गर्न मिल्ने प्रावधान रहेको छ । यस व्यवस्थाले अधिको इन्साफ सदर हुनुको पर्यायवाचीको रूपमा पुनरावेदन दिने भगडिया हाच्यो भन्ने अवधारणालाई ग्रहण गरेको पाइन्छ । अधिल्लो इन्साफ सदर भए नभएको कुरा सो इन्साफले गरेको कसुरको ठहरको उपयुक्तताको निरोपणमात्र होइन, अपराध अनुसारको सजायको निर्धारण समेतलाई पुनरावेदन तहबाट सदर गरे नगरेको के कसो हो सो समेत हेनुपर्दछ । कुनै पनि फौजदारी निर्णय वा इन्साफको मापदण्ड अन्तर्गतवा त्यसमा निर्धारित दण्ड सजाय नै भएकाले तल्लो तहको अदालतले गरेको दण्ड सजायलाई माथिल्लो तहबाट सदर गर्नु इन्साफ सदर गरेको भन्थान्नु पर्छ । त्यसै माथिल्लो तहको अदालतबाट सजाय घटाई सजाय गर्नुलाई इन्साफ आंशिक उल्टी गरेको भन्थान्नु पर्छ । इन्साफ सदर गरेको “वा उल्टी गरेको” बुझ्न सकिन सहज र स्वभाविक यही नै अवधारण रहेको छ । त्यसरी सहज र स्वभाविक रूपले बुझी आएको कुरा भन्दा बेग्लै अर्थ आएन गरी अ.व.२०३ नं.ले चिताएको हो भन्ने कुराको कुनै तार्किक आधार वा औचित्य समेत देखिदैन । यस भन्दा विपरीत सजाय आंशिक उल्टी गरेकोमा उल्टी नभएको सजायलाई इन्साफ सदर भएको मानी अ.व.२०३ नं. को देहाय १ को अर्थ गर्नु सो ऐनको मुख्य व्यहोरासँग अमिल्दो र असंगतिपूर्ण सोही ऐन अन्तर्गतको देहायको अर्थ हुन जाने स्वतः स्पष्ट छ । पुनरावेदन गर्ने भगडिया पुनरावेदन फैसलाले पूरै जित्नु पर्ने, आंशिक जितेकोलाई जितेको नमानिने, आंशिक जित्ने भगडियालाई हारेको भनी सजाय गर्न सकिन्छ भन्नु अ.व.२०३ नं.को भाषा र मनसाय दुवैले मिल्दैन । तसर्थ संयुक्त इजलासले निवेदकको हकमा राजस्व न्यायाधीकरण काठमाडौंको निर्णयले अ.व.२०३ नं. को देहाय १ लगाई कैद जरिवाना थप गरेको गैरकानूनी र नमिल्ने भनी गरेको व्याख्या परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिनआएन ।

१२. रिट निवेदकको हकमा कारागार शाखामा नाइके र शिक्षक समेत भै काम गरेका भनी सो बापत कारागारको आन्तरिक नियम बमोजिम सजाय कम हुनसक्ने कुरा उल्लेख गरी सोही कारणबाट निजको रिहाईको सम्भावना समेत दर्शाई प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट दिएको देखिन्छ । कारागारमा रहेका कैदीहरुलाई असल चालचलनको कारणले वा के कस्तो आधारमा कति सम्म कैद मिनाहा मिल्ने हो भन्ने कुरा प्रस्तुत रिट निवेदनबाट यस अदालतले विचार गर्नुपर्ने विषय देखिदैन । कैद मिनाहा दिने सम्बन्धमा अख्तियार प्राप्त अधिकारी वा निकायले निवेदकलाई यस प्रकार यो यति कैद मिनाहा दिनेछ वा दिने भएको छ भनी अनुमान गर्न समेत यहाँबाट मिल्ने कुरा होइन । निवेदकलाई मिति २०४५।२।२८देखि थुनामा राखिएको भन्नेदेखिएको र निजलाई राजस्व न्यायाधिकरण समेतको फैसलाबाट कैद वर्ष १ को सजाय र जरिवाना बापतको कैद वर्ष ४ समेतको सजायबाट तत्काल छुटी जाने अवस्था विद्यमान देखिएन । निवेदकले व्यतित गरीराखेको हालको कैद

कानून विपरीत रहे भएको नदेखिएकाले निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने अवस्था विद्यमान नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

उक्त रायमा हामीहरूको सहमती छ ।

न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

न्या. ओमभक्त श्रेष्ठ

प्र.न्या. श्री विश्वनाथ उपाध्यायको राय:

पुनरावेदन गरेर असफल हुने पुनरावेदकलाई पुनरावेदन गरे बापत केही प्रतिशत थप सजाय गर्ने परम्पराले हाम्रो कानूनी व्यवस्था र न्यायिक व्यवहारमा पहिलेदेखिनै मान्यता प्राप्त गर्दै आएको छ । पुनरावेदन गर्नुलाई हाकिमको नाउँमा कराएन “अर्थात् न्यायकर्ता हाकिम उपर माथिल्लो निकाय वा पदाधिकारी समक्ष उजुर गर्ने कार्यको रूपमा हेरिने हाम्रो परम्परागत दृष्टिकोणबाट विचार गर्दा त्यस्तो कानूनी व्यवस्था र न्यायिक व्यवहार स्वाभाविक नै देखिन आउछ । हाकिम अर्थात् न्यायकर्ताले कानून मिचेर वा विपक्षीसँग मिलेर वा मरमोलाहिजा गरेर जानाजान अन्याय गरी निर्णय गरेको दोष लगाएर हाकिम माथिको उजूरीको रूपमा पुनरावेदन गर्ने साविकको प्रचलनमा पुनरावेदन सुन्ने निकाय वा पदाधिकारीबाट त्यस्तो निर्णय बदर भएमा गलत निर्णय गरे बापत हाकिमलाई सजाय हुने र त्यो निर्णय सदर भएमा सही निर्णय गर्ने हाकिम माथि वृथा दोषारोपण गरी पुनरावेदन गर्ने पुनरावेदकलाई सजाय हुने व्यवस्थाको पछाडि आफ्नै किसिमको एउटा दृष्टिकोण र तर्क रहेकोदेखिन आउछ । तर अब हामीले त्यो धारणालाई छोडेर धेरै अगाडि आइसकेका छौं । न्यायकर्ताले जानाजान गलत वा पक्षपातपूर्ण निर्णय गर्छ भन्ने अनुमान अब हामी गर्दैनौ । बरु न्यायकर्ता एउटा सक्षम र इमान्दार व्यक्ति हुन्छ । उसले कसैको मोलाहिजा गर्दैन, स्वतन्त्र र निष्पक्ष रूपमा न्याय सम्पादन गर्छ भन्ने अनुमानकै आधारमा हाम्रो कानूनी व्यवस्था र न्यायिक व्यवहार आधारित छ । त्यसैले न्यायकर्ताको निर्णय बदर भए पनि उसलाई कुनै सजाय नगर्ने परीपाटी हामीले अपनाएका छौं । न्यायकर्ताबाट अधिकारको दुरुपयोग हुने कुरालाई हामी अपवादको रूपमा हेर्दछौं । अधिकारको दुरुपयोग गरेको प्रमाणित भएमा न्यायकर्तालाई सजाय गर्ने छुट्टै कानूनी व्यवस्था पनि हामीले गरेका छौं । तर उसको निर्णय गलत ठहर्दा अधिकारको दुरुपयोग गरेको अनुमान गरी उसलाई सजाय गर्ने परीपाटी भने हामीले परीत्याग गरीसकेका छौं । त्यसै पुनरावेदनको प्रयोजनको सम्बन्धमा पनि हाम्रो अवधारणा व्यवहारमा र कानूनी व्यवस्थामा समयानुसार धेरै परीवर्तन भइसकेका छन् । पुनरावेदनलाई अब हामी हाकिम उपरको उजूरी मान्दैनौ । मानिसबाट नजानेर पनि गल्तीहरू हुन सक्छन् । त्यस्तो गल्ती सच्याउन मौका मुद्दाका पक्षहरूले पाउनुपर्दछ भन्ने धारणाबाट न्यायिक निर्णयमा भएका त्रुटिहरू सच्याउन, एउटा कानूनी उपायको रूपमा हामी पुनरावेदनको व्यवस्थालाई आवश्यक मान्दछौं । प्रमाणको मूल्याङ्कन वा तथ्यको निरूपण गर्दा सबै तथ्य वा प्रमाणहरूमा न्यायकर्ताको ध्यान नगएको वा उसको मूल्याङ्कन वा विश्लेषण नै त्रुटिपूर्ण हुन गएको अथवा कानूनको व्याख्यामा उसले कुनै गल्ती गरेको हुनसक्छ । यदि त्यस्तो त्रुटि सच्याउने उपयुक्त कानूनी व्यवस्था भएन भने त्रुटि भएको भन्ने हुने र न्यायकर्ताको गल्तीबाट निरपराध व्यक्तिले अपराधीको रूपमा सजाय भागी बन्नु पर्ने अथवा वास्तविक अपराधी अपराधिक दायित्वबाट मुक्त हुने अवस्था पर्न सक्छ । उपर्युक्त कुराहरूलाई ध्यान राखेर विचार गर्दा न्यायकर्ताको निर्णय गलत हुँदा बदरनियतको अनुमान गरी उसलाई दण्डित गर्ने र निर्णय सही भएमा पुनरावेदकले न्यायकर्ता उपर भुठा उजुर गरेको अनुमान गरी उसलाई सजाय गर्ने दृष्टिकोणबाट पुनरावेदनको व्यवस्थालाई हेर्नुको सट्टा त्यसलाई न्यायिक निर्णयमा हुनसक्ने संभावित त्रुटिहरू सच्याउन कानूनी उपायको रूपमा हेर्नु बढी न्यायसंगत देखिन्छ ।

प्रचलित कानून अनुसार पुनरावेदन कि त अधिकारको रूपमा लाग्छ, कि त विशेष अनुमतिबाट कानूनले अधिकारस्वरूप पुनरावेदन गर्न दिए पछि त्यो अधिकारको प्रयोग गर्ने व्यक्तिलाई असफल भएको कारणले मात्र सजायको भागी बनाउनु न्यायोचित होइन । त्यसै तल्लो तहको न्यायिक निर्णयमा त्रुटि भएकोदेखिने र माथिल्लो तहबाट पुनरावेदन गर्ने पुनरावेदकलाई पछि गएर तल्लो तहको निर्णय सदर भयो भन्दैमा सजाय गर्नु कहाँ सम्म न्यायसंगत हुन्छ ? तसर्थ पुनरावेदन तहबाट निर्णय बदर हुनासाथ तल्लो तहमा निर्णय गर्ने न्यायकर्तालाई सजाय गरीहाल्ने परिपाटीलाई परीत्याग गरे जस्तै पुनरावेदन गरेर असफल हुनु स्वयंमा कुनै अपराध होइन भन्ने कुरालाई पनि स्वीकार गरेर पुनरावेदकलाई सजाय गर्ने परिपाटीलाई पनि यथाशिघ्र हटाउनु वाञ्छनीय देखिन्छ । । मेरो रायमा पुनरावेदन गरे बापत सजाय हुने मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २०३ नम्बरको व्यवस्थामा पुनःविचार हुनु अत्यावश्यक छ । यस सम्बन्धमा श्री ५ को सरकार, कानून तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालयको ध्यान आकर्षित गर्नु उपयुक्त हुनेछ, भन्ने म ठान्दछु ।

जहाँसम्म प्रस्तुत मुद्दामा विवादग्रस्त हुन आएको कानूनी प्रश्नको कुरा छ, उक्त २०३ नम्बरको व्यवस्था स्वयंमा त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । उक्त नम्बरको शिर बेहोरामा “पुनरावेदन फैसला हुँदा अधिको इन्साफ सदर भई पुनरावेदन दिने भ्रगडिया हाच्यो भने” भन्ने त्यसको देहाय १ मा “पुनरावेदनबाट सदर भए जति”भन्ने बाक्यांश परेकोले शिरबेहोरा र देहाय १ परस्परमा असंगत देखिन्छन । शिरबेहोराको उपर्युक्त वाक्यांशले अधिको इन्साफ सदर भई पुनरावेदक हारेको स्थिति विद्यमान हुनु सो नम्बरका अन्य व्यवस्थाहरु क्रियाशील हुनको लागि आवश्यक देखिन्छ । पुनरावेदन तहबाट तल्लो तहको निर्णय पूरै बदर नभई आंशिक रूपमा बदर भए पनि पुनरावेदन फैसला हुँदा अधिको इन्साफ सदर भएको वा पुनरावेदकले हारेको भन्न नमिल्ने हुनाले त्यस्तोमा देहाय १ आकर्षित हुने वा पुनरावेदकलाई सजाय हुने स्थिति नै रहदैन । त्यसको विपरीत देहाय १ मा “पुनरावेदनबाट सदर भए जति” भन्ने उल्लेख भएकाले तल्लो तहको निर्णय आंशिक रूपमा सदर भएकामा त्यसको दामासाहीले पुनरावेदन गरे बापतको सजाय गर्ने मनसाय पनि व्यक्त भएको देखिन्छ, तापनि माथि उल्लेखित शिर बेहोराको उक्त बाक्यांशले सो नम्बरका अन्य व्यवस्थाहरु क्रियाशील हुने पूर्व शर्त (Condition Precedent) को रूपमा पूरै नम्बरलाई नियन्त्रित गरेकोले सो पूर्व शर्तको अभावमा देहाय १ को उक्त व्यवस्था क्रियाशील भएका संभन नमिल्ने र कानूनी व्यवस्था दुविधायुक्त भएमा त्यसको व्याख्या गर्दा उदार व्याख्याको सिद्धान्तको अनुसरण गर्नु उपयुक्त र न्यायसंगत हुने भएकाले सहयोगी माननीय न्यायाधीशहरुको रायसंग म सहमत छु । साथै वर्तमान अवस्थामा निवेदकको कैद कानून विपरीत नदेखिएकोले रिट निवेदन खारेज गर्ने गरी माननीय सहयोगी न्यायाधीशहरुले गर्नु भएको निर्णयसंग पनि सहमत छु ।

इतिसम्बत् २०४९ साल भाद्र ९ गते रोज ३ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास,
माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
सम्बत् २०४८ सालको रिट नं.: १५४७
आदेश मिति: २०४९।५।१४।१
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : ल.पु.जि. गिम्दी गा.वि.स. वडा नं. ३ घर भै हाल नखु कारागारमा थुनामा रहेको
शम्भुबहादुर स्याङ्तानको हकमा रामशरण खत्री ।

विरुद्ध

विपक्षी : श्री जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुर समेत ।

- सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) को व्यवस्था अनुसन्धानको सिलसिलामा सम्बन्धित अधिकारीले अदालतका आदेशानुसार म्यादथप पाई हिरासतमा राख्नसक्ने व्यवस्था हो, उक्त ऐनको उल्लेखित दफामा भएको समयावधि नघाई अदालतमा मुद्दा दायर हुन नसक्ने भन्ने होइन ।
- प्रहरी प्रतिवेदन साथ उपस्थित गराइएका अभियुक्तलाई पूर्पक्षको लागि कानून बमोजिम थुनामा राख्न अदालतले सक्ने ।
- प्रारम्भिक अवस्थामा भएको त्रुटीको निरन्तरता अदालती थुनामा रहेको अवस्थासम्म जारी नरहने, प्रहरी हिरासतबाट अदालती हिरासतमा रही अवस्था परीवर्तन भैसकेको अवस्थामा रिट जारी हुन नसक्ने ।

आदेश

○ न्या. रुद्रबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८(२) अन्तर्गत दायर भई पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार रहेछ ।

२. मेरा चिनजानका शम्भुबहादुर स्याङ्ताङलाई मिति २०४८।३।१७ मा प्रहरीहरु आई जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरमा लगी त्याँहाँबाट मिति ०४८।३।१९ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पठाईयो । जीतबहादुर सिङ्तानले दोहोरो नागरिकता कित्ते गरी लिएको र सो वारे केही कुरा बुझ्न शम्भुबहादुरलाई पनि लगीएको जानकारी जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट दिइयो ।
३. २०४८।३।१९ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालयले जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाई बुझाए पछि नागरिकता कित्ते गरेको तथाकथित अभियोग लगाई मिति २०४८।३।२१ मा पहिलो पटक म्यादथप गर्न लगी सोही दिन अदालतबाट आजकै मितिदेखि भनी दिन ७ को म्याद थपियो र दोस्रो तथा तेस्रो पटक गरी जम्मा २५ दिनको म्यादथप गर्नसक्ने र पाएन प्रतिकूल हुने गरी २५ दिनको अधिकतम हद समेत नघाई मिति २०४८।४।१४ गते मात्र बन्दीलाई अदालतमा बुझाइयो । उक्त दिन अदालतमा ४ बजेमात्र प्राप्त हुन आएकोले मिसिल जाँची पजिका भिडाई दायर गर्न नभ्याएको भनी भोलि पल्ट ल्याएन गरी दरपीठ गरी फिर्ता गरीयो र ०४८।४।१५ गते बयान गराइयो । अदालतबाट सोही दिन बन्दीलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश गरी हालसम्म थुनामा राखीयो ।
४. सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) ले मुद्दामा पक्राउ भएको व्यक्तिलाई बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र अधिकार प्राप्त अदालतमा उपस्थित गराउनु पर्ने र उक्त अवधी भित्र निजको कागज भैसकेको हुनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) मा समेत सोही व्यवस्था भएको पाइन्छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालयले शम्भुबहादुरलाई २४ घण्टा नघाई मिति ०४८।३।२१ गते मात्र अदालतमा उपस्थित गराई म्यादथप गरिनु र गैरकानूनी रुपमा अदालतबाट बयान समेत गराइ थुनामा राख्ने आदेश गरी थुनामा राख्न संविधानको धारा १४(६), धारा १२ तथा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) को समेत विखिलाप भएको छ ।
५. सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) को व्यवस्था प्रतिकूल अनुसन्धानको लागि पाएन २५ दिनको अधिकतम हुँदा समेत नघाई म्याद थाम्ने र थुनामा राख्ने समेतको सम्पूर्ण काम कारवाही गैरकानूनी हुँदा प्रारम्भदेखि नै शून्य बराबर छ । अतः संवैधानिक हकबाट कुण्ठित गरिएका बन्दी शम्भुबहादुर स्याङ्तानलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भन्ने समेत आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर ।
६. यसमा विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाइ आएपछि वा अवधी नाघेपछि, नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।
७. धनबीर भुलुनको नामबाट जीतबहादुरले कित्ते नागरिकता बनाएको कसुरका सम्बन्धमा छानविन गर्ने प्रयोजनका लागि मिति २०४८।३।१९ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरले यस कार्यालयमा बुझाएकोमा मिति २०४८।३।२० गते भोटो जात्राको सार्वजनिक विदा परी उपत्यका भित्रका कार्यालयहरु बन्द रहेबाट मिति २०४८।३।२१ गते निज शम्भुबहादुर स्याङ्तान समेतलाई जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय ललितपुर समक्ष लगी म्यादथप लिइएको हो । श्री ५ को सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धानका सिलसिलामा एक पटकमा ७ दिनमा नबढाई अदालतको अनुमतिले प्रहरीको हिरासतमा राख्न पाएन व्यवस्था सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) ले गरेको छ । निज समेतलाई मिति २०४८।३।२१ गतेदेखि लागू हुने गरी प्रहरी हिरासतमा राखी २०४८।४।१४ का दिन ललितपुर जिल्ला अदालत समक्ष पेश गरिएको श्रेस्ताबाट देखिन्छ । यो अवधी

गणना गर्दा समेत २५ दिन भन्दा बढी नहुने हुँदा ऐन विपरीत प्रहरी हिरासतमा राखेको भन्न मिल्दैन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयको लिखित जवाफ ।

८. धनवीर भुलुनको नामबाट जीतबहादुरले कित्ते नागरिकता बनाएको कसुरका सम्बन्धमा छानबिन गर्ने प्रयोजनका लागि मिति २०४८।३।१९ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरले जि.प्र.कार्यालय ल.पु.मा बुझाएकोमा २०४८।३।२० मा भोटो जात्राको सार्वजनिक बिदा परी काठमाडौं. उपत्यका भित्रका कार्यालयहरु बन्द रहेबाट मिति २०४८।३।२९ गते बयान गराई श्री ललितपुर जि.अ.बाट म्यादथप लिइएको हुँदा २४ घण्टा भित्र चाहेर पनि अदालत समक्ष पेश गर्न सक्ने स्थिति यस कार्यालय समेतको थिएन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) को कानूनी प्रावधानको पृष्ठभूमिमा निवेदकको निवेदनलाई हेर्दा मिति २०४८।३।२९ गतेदेखि २०४८।४।१३ गतेसम्म ललितपुर जि.अ.को आदेशले थुनामा राखी २०४८।३।१४ गते अदालतमा बुझाएको र यो अवधी गणना गर्दा २५ दिन भन्दा बढी नहुने हुँदा यसलाई ऐन विपरीत थुनामा राखेको भन्न मिल्दैन । अदालतको अनुमति विना थुनामा राख्ने हैसियत नभएको यस कार्यालयका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।
९. शम्भुबहादुर स्याङतान समेतको २०४८।३।२९ मा पहिला पटक म्यादथप भै २०४८।४।१० मा चौथा पटक दिन ४ म्यादथप भएको थियो । २०४८।४।१४ गते प्रहरी प्रतिवेदन पेश गर्न ल्याएकोमा ४ बजे मात्र प्राप्त भएकोले मिसिल जाँची पंजिका भिडाई दायर गर्न समयले नभ्याएकोले मिति २०४८।४।१५ गते १० बजे मिसिल र मानिस यस अदालतमा बुझाउन ल्याएन गरी फिर्ता पठाइएको थियो । मिति २०४८।४।१५ गते प्रतिवादीहरुको बयान भई थुनछेक तर्फ आदेश हुँदा शम्भुबहादुर समेतलाई पूर्पक्षको लागि अ.व.१९८ नं. को २ बमोजिम २०४८।४।१५ गतेबाट थुनामा राखिएको भन्ने समेत व्यहोरा प्रत्यर्थी ललितपुर जि.अ.को लिखित जवाफ ।
१०. निवेदकको नामसँग नाम मिलाई पुनः नागरिकता प्रमाणपत्र लिन लगाउन मतियार शम्भुबहादुर समेतलाई कानून बमोजिम कारवाही गरी पाउँ भनी धनवीर मूलुनको निवेदन परेकोले शम्भुबहादुर समेतलाई यस कार्यालयमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुर मार्फत मिति २०४८।३।१९ गते यस कार्यालयमा उपस्थित गराइएको हो । यस कार्यालयको नागरिकता रेकर्ड भिडाउँदा भुट्टा विवरण पेश गरी नागरिकता प्रमाण पत्र लिएकोदेखिन आएकोले निज समेतलाई सोही दिन आवश्यक कानूनी कारवाहीको लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालय ल.पु.मा पठाइएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।
११. नियम बमोजिम निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री बद्रीबहादुर कार्की, विद्वान अधिवक्ता श्री नारायणप्रसाद घिमिरे, विद्वान अधिवक्ता श्री श्यामबहादुर के.सी. तथा प्रत्यर्थी कार्यालय समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान का.मु.सह-न्यायाधिवक्ता श्री सत्यनारायण प्रजापतिले गर्नु भएको बहस समेत सुनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) विपरीत थुनामा राखी २५ दिनको म्याद नघाई बन्दीलाई अदालतमा मुद्दा दायर गर्न लगाएको र प्रत्यर्थी जिल्ला अदालतले समेत निज बन्दी शम्भुबहादुरलाई पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको आदेश समेत प्रारम्भदेखि नै गैरकानूनी हुँदा थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर देखिन्छ । निवेदकलाई दोहोरो नागरिकता

किर्ते गरेको भन्ने आरोपमा कारवाहीको सिलसिलामा प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट अनुसन्धानको लागि म्यादथप गरी थुनामा राखेको र अनुसन्धानको कार्य संपन्न गरी कानून बमोजिम दायर हुनसक्ने प्रहरी प्रतिवेदन साथ अदालतमा दाखिल गर्दा अदालतमा पुर्वक्षको लागि थुनामा राखिएको भन्ने समेत प्रत्यर्थीहरूको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । यसरी निवेदकलाई पक्राउ गरेर पटक-पटक म्यादथप गरी थुनामा राखिएको प्रारम्भिक अवस्थामा त्रुटीपूर्ण कार्य भयो भनी निवेदन जिकिर लिएकोमा अदालतमा निवेदक बन्दीलाई उपस्थित गराइ अदालतको आदेशद्वारा थुनामा राखिएकोमा विवाद देखिएन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ को दफा ७(४) को व्यवस्था अनुसन्धानको सिलसिलामा सम्बन्धित अधिकारीले अदालतका आदेशानुसार म्यादथप पाई हिरासतमा राख्न सक्ने व्यवस्था हो । उक्त ऐनको उल्लिखित दफामा भएको समयावधि नघाई अदालतमा मुद्दा दायर हुननसक्ने भन्ने होइन । प्रहरी प्रतिवेदन साथ उपस्थित गराइएका अभियुक्तलाई पूर्पक्षको लागि कानून बमोजिम थुनामा राख्न अदालतले सक्ने नै हुन्छ । साथै प्रारम्भिक अवस्था भएको त्रुटीको निरन्तरता अदालती थुनामा रहेको अवस्थासम्म जारी नरहने प्रहरी हिरासतबाट अदालती हिरासतमा रही अवस्था परीवर्तन भैसकेको अवस्थामा रिट जारी हुन नसक्ने भन्ने व्यहोराको निवेदक अम्बरबहादुर गुरुङ्ग वि.जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोका समेत भएको रि.पु.इ.नं. ५४ को मुद्दामा यस अदालत पूर्ण इजलासबाट मिति २०४८।१२।२४ मा सिद्धान्त प्रतिपादन भईरहेको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा पनि बन्दी शम्भुबहादुरलाई प्रहरी हिरासतबाट अदालती हिरासतमा रही अवस्था परीवर्तन भईसकेको देखिंदा उल्लिखित सिद्धान्त समेतका आधारमा रिट निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थादेखिएन । यो रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.कृष्णजंग रायमाझी

इति सम्बत् २०४९ साल भदौ १४ गते रोज १ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास,
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
सम्बत् २०४९ सालको रिट नं.: २३३२
आदेश मिति: २०४९।९।२०।२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : धादिङ जिल्ला रि.गा.वि.स. बार्ड नं. ८ घर भै हाल जि.प्र.का.कारागार शाखा काठमाडौंमा
थुनामा बस्ने वर्ष २४ को म्लाङडोङ तामाङ ।

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालय काठमाडौं समेत ।

- भंसार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को उपदफा ८(क) बमोजिम कैद, जरिवाना वा दुबै सजाय हुने व्यवस्था भएकोमा निवेदकलाई जरिवाना मात्र गरेको अवस्था विद्यमान हुँदा दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ अनुसार हुनसक्ने ५ वर्ष कैदको आधा २ वर्ष ६ महिना मात्र सजाय गर्नुपर्नेमा ४ वर्ष कैदको सजाय ठेकेको मिलेको नदेखिने ।

आदेश

○ न्या. गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८ अन्तर्गत पर्ने आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त एवं निर्णय यस प्रकार छ ।

२. म निवेदक बैकक काठमाडौं उडानबाट मिति २०४७।१।२२ मा विमानस्थलमा उत्रेपछि मबाट ३ किलो ७५७ ग्राम सुन बरामद भएको अभियोगमा त्रि.वि.भंसार कार्यालयले भंसार ऐन, २०१९ को दफा ३४ उपदफा ८(क) बमोजिम सुन जफत गरी विगो बमोजिम रु.१९,३२,६००। जरीवाना तोक्यो जरीवाना तिर्न नसकेमा दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय दफा १ बमोजिम ४ वर्ष अर्थात् २०४७।१।२२देखि ०५।१।२७ सम्म कैद गर्ने भनी निर्णय गरे अनुसार म जेलमा बसेको छु । पुनरावेदन गरेको छैन । सुन ल्याएको कुरा भंसार ऐन, २०१९ अन्तर्गत पर्ने नभई निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३ अन्तर्गत पर्दछ । सुन पूर्ण रुपमा निकासी पैठारी गर्न पूर्ण बन्देज लगाइएका वस्तुमा पर्ने हुनाले आकृष्ट हुन नसक्ने ऐन अनुसार कारवाही गरिएको छ । अर्को कुरा कैद नभई

जरीवाना मात्र भएको कुरा दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय दफा २ आकृष्ट भइ २ वर्ष ६ महिना भन्दा बढी कैद ठेगन नहुनेमा देहाय दफा १ लगाई ४ वर्ष कैद गर्नु पनि कानून विपरीत भएको छ । यसबाट मेरो मौलिक हकमा आघात परेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

३. यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो । विपक्षीहरूबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ मगाई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको मिति २०४९।५।१५ को आदेश ।
४. रिट निवेदक ०४७१।२।२८ का दिन शा.ने.वा.नि.को आर.ए.४०२ बैकक काठमाडौं उडानबाट काठमाडौं आएकोमा भंसार काउण्टरमा ल्याई शरीर खानतलासी गर्दा प्लाष्टिकको पाकेटमा टेपले बेरी लुकाई चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले ३ किलो ७५७ ग्राम सुन बरामद भई बरामदी मुचुल्कामा रिट निवेदकले सनाखत गरी उक्त सुन लुकाई छिपाई चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले ल्याएको हुँ भनी सावित भएबाट २०४८।२।२८ को यस कार्यालयको निर्णयले सुन जफत गरी विगो बमोजिम १९,३२,६००। जरीवाना भएको र जरीवाना बापत दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार ४ वर्ष कैद गर्ने भनी कारागारमा पठाइएको हो । नेपाल राजपत्र भाग ३ खण्ड ३४ श्रावण १ गते २०४१ अतिरिक्ताङ्क १९(घ) को वाणिज्य मन्त्रालयको निकासी पैठारी नियन्त्रण सम्बन्धी सूचना जारी भएपछि सुन पैठारी गर्न पूर्ण बन्देज लगाइएका वस्तु भित्र नपर्ने हुँदा सो मितिदेखि भंसार ऐन नै आकृष्ट हुन्छ । दण्ड सजायको ३८(१) अनुसार ४ वर्ष कैद ठेगिएको पनि कानून बमोजिम नै भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको त्रि.वि.भंसार कार्यालयको लिखित जवाफ ।
५. रिट निवेदक त्रि.वि.भंसार कार्यालयको मिति २०४८।२।२८ को निर्णय अनुसार सदर खोर शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा राखिएकोमा यस कारागार शाखामा ०४८।२।१६ मा सुरुवा भइ आएका छन् । निजको मौलिक हकमा यस कार्यालयबाट कुनै असर नपरेकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जि.प्र.का.कारागार शाखाको लिखित जवाफ ।
६. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ता श्री होमनाथ हुंगानाले रिट निवेदकले सुन ल्याए सम्बन्धमा भंसार ऐन, २०१९ आकृष्ट हुने होइन । साथै निजलाई कैद तथा जरीवाना समेत भएको अवस्थामा मात्र जरीवाना बापत दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय दफा १ अनुसार ४ वर्ष कैद तोक्नु पर्ने हो । तर यसमा निवेदकलाई जरीवाना मात्र भएकोले देहाय दफा २ अनुसार २ वर्ष ६ महिना भन्दा बढी कैद गर्न नहुने हुँदा ४ वर्ष कैद गर्ने गरी गरेको निर्णय समेत कानून विपरीत छ तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी कैदीलाई मुक्त गरिनुपर्दछ भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।
७. प्रत्यर्थी तर्फबाट रहनु भएका सह-न्यायाधिवक्ता श्री वलराम के.सी.ले सुन पैठारी सम्बन्धी राजपत्र ०४१ श्रावण १ गते अतिरिक्ताङ्क १९(घ) प्रकाशित भएपछि सुन निकासी पैठारी गर्न पूर्ण प्रतिबन्धित मानिएको छैन । भंसार ऐन, २०१९ नै यसमा आकृष्ट हुने हुँदा सोही अनुसार गरिएको छ । जरीवाना बापत कैद ठेगदा प्रयोग गरिएको दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय दफा १ पनि कानून बमोजिम नै प्रयोग गरिएको हुँदा रिट निवेदकको कुनै हक हनन भएको छैन रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

८. प्रस्तुत विषयमा निवेदकको माग अनुसार रिट जारी गर्नुपर्ने हो होइन सो कुराको निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
९. फायल संलग्न कागजात हेरी उपरोक्त बहस समेत सुनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदकलाई त्रि.वि.भंसार कार्यालयले भंसार ऐन, २०१९ को दफा ३४ उपदफा ८(क) अनुसार बरामद भएको सुन जफत गरी बिगो अनुसार रु.१९,३२,६००। जरीवाना गर्ने र जरीवाना तिर्न नसकेमा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय दफा १ बमोजिम ४ वर्ष अर्थात ०४७१२।२८ देखि २०५१।१२।२७ सम्म कैद गर्ने भनी निर्णय गरेको रहेछ । रिट निवेदकलाई जरीवाना मात्र भएको अवस्थामा दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ अनुसार कैद वा जरीवाना मध्ये कुनै वा दुबै सजाय हुनसक्ने अपराधमा जरिवाना मात्रको सजाय भएकोमा सो जरीवाना नतिरे बापतको कैदको सजाय ठेगनु पर्दा सो अपराधमा हुनसक्ने कैदको उपल्लो हदको आधा भन्दा बढी नहुने अवधीसम्मको मात्र कैद ठेगनु पर्ने व्यवस्था भएको पाईन्छ । भंसार ऐन, २०१९ को दफा ३४ को उपदफा ८ को (क) बमोजिम बिगो बमोजिम जरीवाना वा ५ वर्षसम्म कैद वा दुबै सजाय हुने व्यवस्था भएकोमा निवेदकलाई जरीवाना मात्र गरेको अवस्था विद्यमान हुँदा दण्ड सजायको ३८ नं. को देहाय २ अनुसार उक्त हुनसक्ने ५ वर्ष कैदको आधा २ वर्ष ६ महिना मात्र रिट निवेदकलाई कैदको सजाय गर्नुपर्नेमा ४ वर्ष कैदको सजाय ठेगेको मिलेकोदेखिएन । जम्मा जम्मी २ वर्ष ६ महिना कैदको सजाय गर्नुपर्ने गरी लगत सच्याई दिनु भनी जिल्ला कार्यालय कारागार शाखामा लेखी पठाई त्रि.वि.भंसार कार्यालयलाई जानकारी दिनु । रिट निवेदकलाई ०४७१२।२८ देखि कैद ठेगिएको र २ वर्ष ६ महिना कैद भुक्तान हुन बाँकी देखेनाले कैदबाट मुक्त गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुने ठहरेछ । फायल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

इति सम्वत् २०४९ साल भाद्र २० गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्रकेशरी वास्तोला
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
सम्बत् २०४९ सालको रिट नं. २४२१
आदेश मिति: २०४९।१।२४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : स्याङ्जा जिल्ला पेखु बागखोर गाउँ विकास समिति वडा नं. ४ घर भई हाल कारागार शाखा, स्याङ्जामा थुनामा रहेको कर्णबहादुर खाण ।

विरुद्ध

विपक्षी : स्याङ्जा जिल्ला अदालत समेत

- रिट क्षेत्रबाट ज्यान जस्तो गम्भीर प्रकृतिको मुद्दामा तथ्यमा प्रवेश गरी सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी निर्णय गर्न नमिले ।
- मुद्दाको पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा बदर गर्दै जाने हो भने तल्लो तहका अदालतबाट कानून अनुरूप भएका आदेशको औचित्य नै नरहने हुँदा प्रस्तुत विषयमा रिट क्षेत्रबाट हेर्न नमिले ।

आदेश

○ न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३/८८(२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त जिकिर यस प्रकार रहेछ ।

२. मिति २०४८।१०।६ मा जाहेरबाला कुस्माखर पौडेलले निजको बाबुलाई म निवेदक र छोरा मदनले बाँधछाँप गरी कुटपीट गरेको र सोही कारणबाट बाबु तिलोचनको मृत्यु भएकोले कारवाही गरी पाउँ भन्ने जाहेरी परी म अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष समेत मृतकलाई कुटपीट गरेकोमा इन्कार रही बयान गरेको र मृतकको मानसिक स्थिति असन्तुलन भएको स्थितिमा मिति २०४८।१०।६ का राती आफु सुतेको धंसारबाट खसी ३,४ गज तल पुगी सोही धनसारबाट खसी लडेका कारणबाट टाउकोमा चोट लागि मृत्यु भएको भनी पोष्टमार्टम रिपोर्ट, लाश जाँच प्रकृति मुचुल्का मेघनाथ, यज्ञप्रसाद समेतको कागजबाट मृतक उक्त रात ११ बजे घर धनसारबाट लडेको हामीले वोकेर आगनमा ल्याएको भन्ने स्पष्ट देखिँदादेखिँदै सरजमिनका कैदी व्यक्ति जुन मेरा विरोधी छन् तिनीहरुको भुट्टा सरजमिनको आधारमा मलाई कसुर गरेको भनी १३(३) बमोजिम

सजायको माग दावी लिई प्रहरी प्रतिवेदन दायर भएकोमा म निवेदक पूर्ण ईन्कारी भएकोमा स्याङ्जा जिल्ला अदालतबाट अ.वं.११८(२) बमोजिम पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेश भएकोले थुनामा छु । उक्त आदेश वेरितको भएकोले बदर गरी तारेखमा रही मुद्दाको पूर्पक्ष गर्न पाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत पोखरामा अ.वं.१७ नं. बमोजिम निवेदन दिई कैफियत प्रतिवेदन समेत माग भई मिति २०४९।१।५ मा संयुक्त इजलाशबाट शुरुको आदेश मनासिव छ निवेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने आदेश गैरकानूनी एवं त्रुटीपूर्ण भई मेरो संवैधानिक वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक समेत गुम्न गई अन्यायमा परेको छु ।

३. मैले कुटपीट गरेको भन्ने कुरा कतैबाट देखिएको छैन र जाहेरवालाले आफूले बाबु त्रिलोचनलाई मिति २०४८।१०।६ गतेको बेलुकी घरमा लैजाँदा टाउको शरीरमा कुनै घाउ खत थिए भन्न सक्नु भएको छैन । पोष्टमार्टम रिपोर्ट समेतबाट खुल्न नसकेको कुरालाई अदालतबाट मुख्य प्रमाणलाई गौण बनाई भएको निर्णय गैरकानूनी छ । म उपरको प्रहरी प्रतिवेदन नै कानूनसंगत छैन । ज्यान सम्बन्धिको १० नं को म्यादभित्र ज्यान मरेको भनी ऐ.१ नं. विपरीत कसुर मान्न मिल्ने स्थिति प्रस्तुत मुद्दामा छँदै छैन । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ ले जिल्ला अदालतले गरेको निर्णयमा एक तह मात्र निवेदन गर्न पाएन प्रावधान गरेकोले अन्य उपचारको अभावमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११,१२(१) को समेत उल्लङ्घन गरी मलाई विना आधार थुनामा राखेको र यसमा अन्य वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था नभएकोले धारा २३, ८२(२) समेतका आधारमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी उक्त वेरितको गैरकानूनी आदेश बदर भई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब रिहा पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर ।
४. यसमा के कसो भएको हो निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मलाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशको आदेश ।
५. कुस्माखर पौडेलको जाहेरीले श्री ५ को सरकार प्रतिवादी कर्णबहादुर खाण समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मिति २०४८।१०।६ गते भैसी बाध्ने दाम्लाले दुवै हात पछाडि लगी बाधेको हुँ रनबहादुर कुँवरलाई फुकाउन लगाई जाहेरवालाले बाबुलाई लिई गए ऐ.७ गते त्रिलोचनको मृत्यु भएको भन्ने प्रतिवादी कर्णबहादुरको प्रहरीमा भएकोमा बयान भएको र कर्णबहादुरले बाँधछाँद र कुटपीट गरी सोही कारणबाट मरे वा के भई मरे भन्न सक्दैन भन्ने नरीकुमारी थापा समेतको कागज र सरजमिन लाश जाँच आदिको आधारमा प्रहरी माग दावी बमोजिम यस अदालतबाट पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेश भएको र सो उपर अ.वं.१७ नं. बमोजिम निवेदन दिएकोमा निवेदन जिकिर पुगदैन भन्ने आदेश भएकोले थुनामा रहेको देखिन्छ । रिट निवेदकलाई उक्त कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मुलुकी ऐन, अ.वं.११८ नं. को देहाय २ बमोजिम पछि प्रमाण बुभ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी पूर्पक्षको निम्ति थुनामा राखिएको हुँदा निवेदकको मौलिक हक हनन् भएको भन्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने स्याङ्जा जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।
६. स्याङ्जा जिल्ला अदालतको मिति २०४८।११।८ गतेको आदेशानुसार थुनामा राखिएको सम्म हो सम्बन्धित अड्डा अदालतको आदेशले थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने कारागार शाखा, स्याङ्जाको लिखित जवाफ ।

७. सरजमिनका अधिकाँश मानिसले निवेदकले बाँधी कुटपीट गरेको भन्नेदेखिएको र निवेदकका घरबाट मृतकका बाबुलाई मेरो श्रीमानले मिति २०४८।१०।६ गते साँझ पिठ्यूमा बोकी ल्याएको भनी मृतकका बुहारी लिलादेवीले उल्लेख गरेको र सोही राती निजको मृत्यु भएको र घाउ खतदेखिनु पर्नेमा जाहेरीमा उल्लेख नभएको मृतक धन्सारबाट लडी घाउ खत भएको भन्नेदेखिन आए पनि पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा यकिन भएका बखत ठहरे बमोजिम हुने भएकोले शुरूको आदेश मनासिव छ निवेदन जिकिर पुग्नै सक्दैन भनी आदेश भएको र कानूनको पालना गरी भएको नै हुँदा यी निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी नभई खारेज गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको लिखित जबाफ ।
८. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलाश समक्ष पेश भएको फाइल अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्णबहादुर थापा र वैतनिक अधिवक्ता श्री लव मैनालीले यी निवेदकले मिति २०४८।१०।६ मा मृतकलाई बाँधेको मात्र हो कुटपीट गरेको होइन भनी स्वीकार गरी बयान गरेका छन् । जाहेरीमा घाउखत उल्लेख गरेको छैन । लाश जाँच र पोष्टमार्टम रिपोर्टमा नीलडाम देखिएको र सोही दिन धन्सारबाट खसेर ३,४ गरी तल भरेको व्यक्तिलाई वोकेर घरमा ल्याएको र टाउकोमा चोट लागेको सोही कारणबाट मृत्यु भएकोमा अ.व.११८(२) को अवस्था विद्यमान भएको भनी थुनामा राख्ने अवस्था नहुँदा तारिखमा रही पूर्पक्ष गर्न पाउनु पर्छ भन्ने र विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री अलि अकबर मिकरानीले जिल्ला अदालतले गरेको कानून अनुरूपको आदेशलाई पुनरावेदन अदालतले सदर गरेको छ । मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी रिट क्षेत्रबाट हेर्न नमिल्ने हुनाले प्रस्तुत रिट निवेदन पत्र खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।
९. निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने नमिल्ने के हो सो को निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
१०. यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा म निवेदक अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतमा समेत इन्कारी बयान गरेकी छु । जाहेरी र लाश जाँच मुचुल्का बाँधिएको पोष्टमार्टम रिपोर्टबाट समेत नीलडाम र टाउकोमा चोट लागि मृत्यु भएको भन्ने उल्लेख भएकोमा मेरो सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन नै नगरी अ.व.११८(२) बमोजिम पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको जिल्ला अदालतको आदेशलाई समर्थन गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको आदेश बदर गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर भएको पाइन्छ । रिट निवेदकको बयान सरजमिन मुचुल्का लाश प्रकृति मुचुल्का समेतका कागजातको आधारमा पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई अ.व.११८(२) बमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने लिखित जबाफ भएको देखिन्छ ।
११. मिति २०४८।१०।६ गते मृतकलाई यी रिट निवेदकले बाँधेको कुरा स्वीकारी बयान गरेको र लाश प्रकृति मुचुल्का, सरजमिन मुचुल्का र पोष्टमार्टम रिपोर्ट र केही व्यक्तिद्वारा गरिएको कागजको आधारमा शुरू जिल्ला अदालतले पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेश गरेको पाइयो । सो आदेश उपर अ.व.१७ नं. बमोजिमको निवेदन यी रिट निवेदकले गरेकोमा कैफियत प्रतिवेदन माग गरी शुरू आदेश मनासिव छ । निवेदन जिकीर पुग्नसक्दैन भन्ने आदेश भएको देखिन्छ ।
१२. अतः रिट क्षेत्रबाट ज्यान जस्तो गम्भीर प्रकृतिको मुद्दामा तथ्यमा प्रवेश गरी सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी निर्णय गर्न मिल्दैन । मुद्दाको पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको अवस्थामा

बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा बदर गर्दै जाने हो भने तल्लो तहका अदालतबाट कानून अनुरूप भएका आदेशको औचित्य नै नरहने हुँदा प्रस्तुत विषयमा रिट क्षेत्रबाट हेर्न नमिल्ने हुनाले रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. गजेन्द्रकेशरी बाँस्तोला

इति संवत् २०४९ साल भाद्र २४ गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
सम्बत् २०४८ सालको रिट नं.१०८६
आदेश मिति: २०४९।६।२५।१

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतका आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँ ।

निवेदक : गण्डकी अञ्चल, तनहुँ जिल्ला भगवतीपुर गा.पं.वडा नं. ७ घर भै हाल जि.का. कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा बस्ने हिरामान श्रेष्ठ ।

विरुद्ध

विपक्षी : तनहुँ जिल्ला अदालत समेत

- जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको कैद भोगी रहेको अवस्थामा कैदबाट भागेपछि डाँका ज्यान मुद्दामा फैसला भई सजाय भएको भन्ने जिल्ला अदालतको लिखित जबाफबाटदेखिएको हुँदा सो मुद्दामा लागेको कैद ठूलो खतमा गाभिन्छ भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या.केदारनाथ उपाध्याय

नेपालको संविधान, २०१९ को धारा १६/७१ अन्तर्गत दर्ता भई पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निवेदक भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा २०३३ सालमा कैद वर्ष ११ गर्ने फैसला भै ०३३।७।९देखि थुनामा रहेको कलम एक, हे क. भूपाल सिंहको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निवेदक समेत भएको डाँका ज्यान मुद्दामा ०३८।७।४ मा कैद वर्ष ६ र जरीवाना रु. ५,२८६।- हुने भनी गरेको फैसलाको कलम एक र जि.का.कारागार शाखा तनहुँको प्रतिवेदनले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निवेदक समेत भएको थुनुवा भागे भगाए भन्ने मुद्दामा कैद वर्ष ४।१०।२३ हुने भनी मिति २०३८।७।२४ मा फैसला भएको कलम १ गरी उपरोक्त फैसला बमोजिम कैद म्याद ठेकी पठाउँदा ठूलो खतलागि जरीवाना कैद भएकोमा द.स.को ८ नं. बमोजिम खत नखापिने भएकोले जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको कैद वर्ष ११ हुने हुँदा निवेदक २०३६।५।१४

देखि थुनामा रहेकोले २०४७५१९३ सम्म कैदमा राख्ने गरी प्रत्यर्थी अदालतले २०३८०८३० गते निवेदकको नाउँमा कैद म्याद ठोकुवा पूर्जा र प्रत्यर्थी कारागारलाई सोही बमोजिमको कैद ठेक्के आदेश पत्र पठाएको थियो । तत्पश्चात जबरजस्ती करणी मुद्दामा कैद वर्ष ११ ठेकिएकोमा भुक्तान गरेको कटाई बाँकी कैद वर्ष ८।२।२४, थुनुवा भागे भगाए भन्ने मुद्दामा डेढी थप भएको कैद वर्ष ४।१।१२ र डाँका ज्यान मुद्दामा कैद वर्ष ६ र जरीवाना रु.५,२८६।- समेत जम्मा कैद वर्ष १८/४/६ र जरिवाना रु.५,२८६।- भएको द.स.को ४४१ नं. बमोजिम कैद ठेक्क लेखिपठाएकोमा ज्यान डाँका मुद्दाको कैद वर्ष ६ जरीवाना रु.५,२८६।- को कैद वर्ष ४ र कारागारबाट भागेको मुद्दामा १० समेत कैद वर्ष २२।४।६ ठेकी २०३६।५।१४देखि थुनिएको २०५८।९।२० मा छुट्टिने गरी कैद ठेकिएको कैदी पूर्जा पठाई दिनु भनी जि.का. कारागार शाखाको पत्र बमोजिम कैदी पूर्जा दिइएको छ भनी २०३९।५।२८ गते प्रत्यर्थी अदालतबाट पुनः निवेदकको नाममा कैदी पूर्जा दिइएको छ ।

३. अदालतबाट कानून बमोजिम रीत पुऱ्याई थुन्न वा कैद गर्न पठाइएको व्यक्तिलाई कारागार कार्यालयले बुझी लिई कैदमा राख्नपर्ने र रीत नपुऱ्याई थुन्न वा कैद गर्न पठाइएकोमा बुझिलिई पूर्जा बमोजिम कैदमा राखी रीत नपुगेका कुराहरु खोली रीत पुऱ्याउनका लागि सम्बन्धित अधिकारी समक्ष कारागारले लेखी पठाउनु पर्ने व्यवस्था कारागार ऐन, २०१९ को दफा ४(१)(२) मा गरिएको, सो बमोजिम नगरी उपरोक्त बमोजिम अदालतलाई निर्देश गर्ने अधिकार प्रत्यर्थी कारागारलाई नभएको, अदालतले सो बमोजिम कैद म्याद ठेकी पठाएकोबाट द.स.को ८ र ४१ नं. को विपरीत भएको हुँदा मिति २०३९।५।२८ को पूर्जा तथा सो बमोजिम प्रत्यर्थी कारागारले ठेकेको लगत बदर गरी मिति २०३८।१०।३० गते पठाइएको पूर्जा बमोजिम कैद लगत ठेकी ठेकाई पाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन ।
४. यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलाशको आदेश ।
५. यस कार्यालयको लगत श्रेस्ता हेर्दा निवेदकलाई तनहुँ जिल्ला अदालतको आदेशानुसार जबरजस्तीकरण, डाँका ज्यान र थुनुवा भागे भगाए समेत मुद्दामा थुनामा राखेको र निज २०५८।९।२० गते छुटकारा हुने देखिन्छ । अधिकार प्राप्त अदालतको आदेशानुसार थुनामा राखिएकोले रिट निवेदन खारेज हुन अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत प्रत्यर्थी कारागार शाखा काठमाडौँको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।
६. निवेदक हिरामान श्रेष्ठलाई वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी हिरामान श्रेष्ठ भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा २०३३।७।१९ को यस अदालतको फैसलाले कैद वर्ष १० र सोही मुद्दामा २०३४।४।२९ को पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाले कैद वर्ष १ समेत जम्मा कैद वर्ष ११ लागेकोमा निज २०३३।७।१९देखि कैद कट्टीले मिति २०४४।७।१० गते तक कैदमा बसी ११ गते छुट्टी जाने गरी २०३४।६।१२ गते कैदी पूर्जा दिई कैदमा राखिएकोमा हे.क.भुषालमान सिंहको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी हिरामान श्रेष्ठ समेत भएको डाँका ज्यान मुद्दामा २०३८।७।४ गतेको फैसलाले कैद वर्ष ६ र जरीवाना रु.५,२८६।८९ लागेको र जि.का. कारागार शाखा तनहुँको पत्रले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी हिरामान श्रेष्ठ समेत भएको थुनुवा भागे भगाए भन्ने मुद्दामा २०३८।७।२४ गतेको फैसलाले कैद वर्ष ४।१।१२ लागेकोले सम्पूर्ण मुद्दाको एउटै कैद ठेकिदा जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको बाँकी कैद वर्ष ८।२।२४, डाँका ज्यान मुद्दाको कैद वर्ष ६, जरीवाना बापतको कैद

वर्ष ४ र थुनुवा भागे भगायो भन्ने मुद्दामा कैद वर्ष ४११९२ समेत गरी जम्मा कैद वर्ष २२।४,६, कायम गरी २०५८।१।१९ सम्म कैदमा बसी ऐ.२० गते छुटी जाने गरी कैद ठेकी कैदी पूर्जा दिई कैदमा राखिएको, द.स.४१ नं. मा थुनामा बसेको अवस्थामा भागी अर्को कसुर गरेमा कानून बमोजिम थप कैद ठेक्नुपर्छ भन्ने उल्लेख भए बमोजिम कैद ठेकिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत प्रत्यर्थी तनहुँ जिल्ला अदालतको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

७. नियम बमोजिम पेश भई आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने नमिल्ने के हो सो सम्बन्धमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई जबरजस्ती करणी मुद्दा, डाँका ज्यान मुद्दा र थुनुवा भागे भगाएको मुद्दामा भएको कैद मध्ये सबैभन्दा ठूलो सजाय भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको कैद वर्ष ११ मात्र हुनुपर्नेमा छुट्टाछुट्टै कैद ठेकी २२ वर्ष ४ महिना ६ दिनको कैद लगन ठेकिएको मिलेन, सो बदर गरी पाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर देखिन्छ । निवेदक हिरामान श्रेष्ठलाई के कुन अपराधमा कैद म्याद ठेकिएको रहेछ भन्ने हेर्दा निजलाई जबरजस्तीकरण मुद्दामा कैद वर्ष १० हुने गरी तनहुँ जिल्ला अदालतबाट २०३३।७।१९ मा फैसला भएको र सोही मुद्दामा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट २०३४।४।२९ मा १ वर्ष लाग्ने गरी भएको समेत जम्मा कैद वर्ष ११ लागि कैद म्याद ठेकिएको रहेछ । निज मिति २०३३।७।१९ देखि थुनामा रही सो मितिदेखि कैद कट्टी हुने गरी लगत कसिएको तनहुँ जिल्ला अदालतका लिखित जवाफबाट देखिन्छ । त्यसपछि निज मिति २०३६।४।१७ गते कारागारबाट भोगेपछि २०३८।७।४ मा फैसलाबाट डाँका ज्यान मुद्दामा ६ वर्ष कैद र जरीवाना रु. ५,२८६।८९ लागेको र कैदबाट भागे भगाएका भन्ने मुद्दामा निर्जन कैदबाट भाग्दा भोग्न बाँकी कैदमा डेढा थप हुने भई कैद वर्ष ४१।१९२ लागेको भन्ने समेत तनहुँ जिल्ला अदालतको लिखित जवाफमा उल्लेख भएको पाइन्छ । हाल निज निवेदक हिरामान श्रेष्ठका नाउँमा पहिलेको जबरजस्ती करणी मुद्दामा भुक्तान गर्न बाँकी रहेको कैद वर्ष ८।२।२४, कैदबाट भागे बापत लागेको कैद वर्ष ४।१।१९२ र डाँका ज्यान मुद्दामा लागेको कैद वर्ष ६ र जरीवाना बापतको कैद वर्ष ४ समेत गरी जम्मा कैद वर्ष २२।४।६ को कैद लगत ठेकिएको रहेछ ।

८. निवेदकलाई लागेको ३ कलमको कैदमध्ये ठूलो कलमको सजायमा सानो कलमको सजाय खापिनु पर्ने भन्ने निवेदन जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा दण्ड सजायको ४१ नं. मा सबभन्दा ठूलो सजायमा सानो सजाय गाभ्ने व्यवस्था गर्ने क्रममा “तर फैसला भई सकेपछि कैद नबस्दै वा थुना बसेको अवस्थामा वा थुना कैदबाट छुटेको वा भागेको अवस्था अर्को कसुर गरेकोमा सो कसुर बापत कानून बमोजिम थप कैद ठेक्नु पर्छ” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । निवेदक जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको कैद भागी रहेको अवस्थामा कैदबाट भागेपछि डाँका ज्यान मुद्दामा फैसला भई सजाय भएको भन्ने तनहुँ जिल्ला अदालतको लिखित जवाफबाट देखिएको हुँदा सो मुद्दामा लागेको कैद भोगिरहेको अवस्थामा कैदबाट भोगेपछि डाँका ज्यान मुद्दामा फैसला भई सजाय भएको भन्ने तनहुँ जिल्ला अदालतको लिखित जवाफबाट देखिएको हुँदा सो मुद्दामा लागेको कैद ठूलो खतमा गाभिन्छ भन्न मिलेन । थुनाबाट भागे भगाएको मुद्दामा लागेको कैदका सम्बन्धमा रिट निवेदक वीरबहादुर थापा मगर विपक्षी ललितपुर जिल्ला अदालत समेत भएको उत्प्रेषणको रि.पु.ई.नं.५६ मा पूर्ण इजलाशबाट प्रतिवादित सिद्धान्त अनुसार कैदबाट मागेमा भोग्न बाँकी सजायमा डेढी

सजाय हुने भन्ने भएको हुँदा समेत प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकलाई ठेकिएको कैदको लगत मिलेकैदेखिन आयो । अतः यसमा रिट निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फाईल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

इति सम्बत् २०४९ साल आश्विन २५ गते रोज १ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणा
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
संवत् २०४९ सालको रिट नं.- २५०६
आदेश मिति २०४९।०।१७।४

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : का.जि.का.न.पा.वडा नं. ३३ मैतीदेवी घर भई हाल गैरकानूनी रूपमा जि.प्र.का. हनुमान
ढोकामा थुनामा रहेको वर्ष ३३ की जमुना श्रेष्ठ मित्तलको हकमा नरेश श्रेष्ठ

विरुद्ध

विपक्षी : प्र.जि.अ. जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं समेत ।

- पक्राउ गरी थुनामा राखेको प्रमाणित हुँदाहुँदै पक्राउ नपरेको भनी अदालतमा भुट्टा जिकिर लिए तर्फ निवेदिकाले अवहेलना मुद्दा दिई यसै अदालतमा विचाराधीन रहेकोले सो तर्फ अवहेलना मुद्दाबाट कानून बमोजिम निर्णय हुने स्थिति हुँदा हाल निवेदिका थुनामा नरहेको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने अवस्था नरहने ।

आदेश

○ न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।०८ अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण निम्न प्रकार छ ।

- म निवेदक धनीराम मित्तलकी श्रीमती हुँ । म जमुना मित्तल घरायशी कामकाज गरी बस्ने स्वास्नी मानिस हुँ । पतिले धनी उपहार कार्यक्रम चलाउनु हुन्थ्यो । विशेष कारणले मेरा पति बाहिर गएको अवस्थामा केही प्रतिद्वन्दिले भागेको होहल्ला चलाइदिएछन् ।
- भुट्टो होहल्ला र प्रचारको कारणबाट मलाई विपक्षी जि.प्र.का. हनुमानढोकाले मिति २०४९।३।२८ मा पक्राउ गरी अवरल थुनामा राखेको छ । बयान कार्यवाही केही गरेको छैन । सिधा दिएको पनि छैन । हनुमान ढोकामा बन्दीको रूपमा रहेकी छु । मेरो पति धनीराम मित्तल काठमाडौं बाहिरबाट

आई स्वयं प्रहरीमा उपस्थित भई मिति २०४९।४।२ देखि जि.प्र.का. हनुमानढोकामा थुनामा छन् । मबाट कुनै अपराधिक कार्य भएको छैन । मलाई थुनामा राख्नुको औचित्य कतैबाट सावित छैन । पारिवारिक दुश्मनी र व्यापारिक प्रतिद्वन्द्वीताको कारणबाट मलाई थुनामा राख्नु गैरकानूनी छ । मलाई पक्राउ गरिएको मिति सरकारी सञ्चार माध्यम गो.प.बाट समेत प्रमाणित छ । यो मितिबाट २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराएको छैन । थुनुवा पुर्जी दिइएको छैन । कुनै मुद्दा चलाइएको पनि छैन । उपहार कार्यक्रम सम्बन्धी कुनै कार्यमा मेरो संलग्नता छैन । धनीरामको कार्य अपराधिक हुन् वा होइनन् त्यो बेग्लै विषय हो । म अनभिज्ञ परीवारको सदस्यलाई थुनामा राख्नु कानून सङ्गत छैन ।

४. अ.वं. १२१ र संविधानको धारा १२(१) विपरीतको गैरकानूनी थुनाबाट मेरो संविधान र कानूनद्वारा प्रदत्त उल्लिखित हकहरुको अपहरण भएको छ र अन्य उपचारको बाटो नहुँदा धारा २३।८८ अनुसार सम्मानित सर्वोच्च अदालत समक्ष आएको छु । यसभन्दा पूर्व पनि सम्मानित सर्वोच्च अदालत समक्ष बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन गरेकोमा निवेदक मध्येको राजेश मित्तललाई छाडी दिएपछि म नरेश श्रेष्ठले तारेख छाडेकोमा मलाई थुनाबाट छाड्ने आश्वासन दिएकोमा मलाई थुनाबाट नछाडी वरु पूर्व निवेदकको लिखित जवाफमा थुनामा नै राखेको छैन भन्ने भुट्टा लिखित जवाफ दिएकोले पुनः गैरकानूनी थुनाबाट छुटकारा दिलाई पाउँ भनी यो निवेदन गरेको छु । अदालतलाई भुट्टा वोलेर अदालतको अवहेलनामा कारवाहीको लागि मैले दिएको निवेदन विचारधीन छ भन्ने समेत जमुना मित्तलकै हकमा नरेश श्रेष्ठको रिट निवेदन जिकीर ।
५. यसमा के कसो भएको हो ? प्रत्यर्थी कार्यालयबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने एक न्यायाधीको इजलासको मिति २०४९।५।६ को आदेश ।
६. प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदक जमुना श्रेष्ठ मित्तललाई यस कार्यालयबाट थुनछेक गर्ने आदेश नदिएको र निज थुनामा रहेको भन्ने सम्बन्धमा यस कार्यालयलाई कुनै जानकारी समेत नभएको हुँदा रिट निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने भएकोले उक्त रिट निवेदन खारेज गरीपाउन सम्मानित अदालत समक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
७. विपक्षी जमुना मित्तललाई मिति २०४९।३।२८ गते यस कार्यालयबाट पक्राउ नै नगरेको र थुनामा नै नराखेको व्यक्तिलाई गैरकानूनी तरिकासँग बन्दी बनाई थुनामा राखेको भनी विपक्षी जमुना मित्तलको हकमा नरेश श्रेष्ठले यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई भुट्टा कुरा रची बेकारको लाञ्छना मात्र लगाएको देखिँदा विपक्षी जमुना मित्तलको हकमा नरेश श्रेष्ठले दिएको रिट नं. २५०६ को रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
८. यसमा निवेदक जमुना श्रेष्ठ मित्तललाई पक्राउ गरी थुनामा राखेको छैन भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकाको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । तर निवेदक तर्फका वकीलले आज जमुना मित्तललाई खाना खुवाउन सिलसिलामा भेटेको भनी सप्रमाण इजलास समक्ष निवेदन प्रस्तुत गर्नु भएकोले निज जमुना मित्तल थुनामा छ छैन यकिन गर्न खानतलासीको पूर्जा जारी गर्न आवश्यक र उपयुक्त देखिएकोले यसै अदालतका अधिकृत (सहायक रजिष्ट्रार) श्री काशीराज दाहाललाई निवेदकलाई थुनामा राखेको छ छैन । जि.प्र.का. हनुमान ढोकामा गई थुनामा रहेको भनेको व्यक्तिको

खोजी गरी बन्दी फेला परे यसै अदालतमा उपस्थित गराउन खानतलासीको अधिकार दिएको छ र काम सम्पन्न गरी कानून बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत संयुक्त इजालसको मिति २०४९।७।१६ को आदेश ।

९. आदेशानुसार सहायक रजिष्ट्रार श्री काशीराज दाहालले उक्त जि.प्र.का. हनुमानढोकामा खानतलासी गर्दा निवेदक जमुना मित्तल केही समय अधिसम्म हिरासत कक्ष नं. २ मा हनुहुन्थ्यो । अहिले कता लगे हामीलाई थाहा छैन भन्ने उक्त कक्ष नं. २ मा रहेका बन्दीहरूले भनेका र जमुना श्रेष्ठ मित्तललाई फेला नपारेको भन्ने वारेको खानतलासी प्रतिवेदन पेश गरेको ।
१०. विपक्षीहरूले निवेदक जमुना श्रेष्ठ मित्तललाई थुनामा राखेको छैन भन्ने सम्बन्धमा खानतलासी मुचुल्का दिंदा समेत निज फेला नपरेपछि, जे हालतमा हनुहुन्छ, २४ घण्टा भित्र अदालत समक्ष उपस्थित गराउनु भन्ने ०४९।७।३० मा यस अदालतबाट प्रहरी नायव महानिरीक्षक मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका नाउँमा देखी गएकोमा निज जमुना श्रेष्ठ मित्तललाई खोजतलास गर्दा आज मिति २०४९।८।३ को ७.०० बजेको समयमा भक्तपुर दरवार स्व्वायरमा फेला परेको भनी उपस्थिति गराई निज तारेखमा रहेको भन्ने फाइलबाट देखियो ।
११. नियमानुसार दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयका लागि इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक जमुना श्रेष्ठ मित्तलका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएको विद्वान् अधिवक्ता श्री निलेन्द्र कडेलले मेरो पक्ष थुनामा नै रहेको हो । हाल भक्तपुर दरवारमा फेला परेको भनी मिलाई प्रतिवेदनसम्म गरेका हुन् । मेरो पक्षले यस अदालतको अवहेलना भयो भन्ने मुद्दा यसै अदालतमा दिनु भएको छ, सो मुद्दा समेत यसै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन साथै राखी निर्णय होस् भनी वहस गर्नु भयो ।
१२. विपक्षीतर्फका विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले विपक्षीहरूले निवेदकलाई थुनामा राखेको छैन । थुनामा राखेको भन्ने कुनै तथ्यबाट प्रमाणित छैन । साथै यस सम्मानित अदालतबाट खानतलासी लिंदा समेत फेला परेन । निवेदकलाई गैरकानूनी तरिकाले थुनी पक्राउ गरिएको होइन । हाल यस अदालतको मिति २०४९।७।२० को आदेश बमोजिम खोजतलास गर्दा भक्तपुर दरवारमा फेला परेपछि उपस्थित गराइएको हो भनी वहस गर्नु भयो ।
१३. यसमा रिट निवेदकले मलाई विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकाले मिति २०४९।३।८ मा पक्राउ गरी लगी अनवरत थुनामा राखेको र मबाट कुनै अपराधिक कुकर्म भएको छैन । सो मितिले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्न अधिकारी समक्ष उपस्थित गराइएको छैन । थुनुवा पूर्जी समेत दिएको छैन । अतः गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदनको मुख्य भनाई भएकोमा निवेदकलाई थुनामा राखेको छैन भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफको भनाई देखिन्छ ।
१४. यिनै निवेदक जमुना श्रेष्ठ मित्तलले यिनै कार्यालय उपर मलाई पक्राउ गरी थुनामा राखेको प्रमाणित हुँदा हुँदै पक्राउ नपरेको भनी अदालतलाई भुइया कुरा जिकिर गरी अदालतको अवहेलना गरेको भनी निवेदन दिएको छ । सो मुद्दा साथै यो रिट निवेदनको निर्णय होस् भन्ने निवेदक तर्फका विद्वान् अधिवक्ताको मुख्य भनाई भएकोमा अवहेलना मुद्दा बेग्लै र प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन बेग्लै विषयको मुद्दा भएको पाइन्छ । मलाई पक्राउ गरी थुनामा राखेको प्रमाणित हुँदा हुँदै पक्राउ नपरेको भनी अदालतमा भुइया जिकिर लिएतर्फ निवेदकाले अवहेलना मुद्दा दिई यसै अदालतमा विचाराधीन रहेकोले सो तर्फ अवहेलना मुद्दाबाट कानून बमोजिम निर्णय हुने स्थिति हुँदा हाल

निवेदिका थुनामा नरहेको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने अवस्था रहेन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । नियमानुसार फाइल बुझाई दिनु

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.केदारनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०४९ साल मार्ग १७ गते रोज ४ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गजेन्द्र केशरी वास्तोला
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
२०४९ सालको रिट नं. २५४२
आदेश मिति :- २०४९-९-२०-२
विषय :- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला सुनसरी धरान नगरपालिका घर भई हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा, त्रिपुरेश्वर काठमाडौं थुनामा रहेको राजकुमार लिम्बू

विरुद्ध

विपक्षी : त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालय, काठमाडौं समेत

- अन्य निकायबाट कानूनी उपचार प्राप्त गर्नसक्ने अवस्था हुँदाहुँदै रिट क्षेत्रबाट निवेदकलाई यसरी उपचार दिइएमा पुनरावेदन गर्ने कानूनी व्यवस्था प्रभावहीन हुनजाने देखिएको अवस्थामा यस अदालतले असाधारण क्षेत्राधिकार प्रयोग गर्न न्याय तथा कानून दुवै दृष्टिकोणले नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. ओमभक्त श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्य यस प्रकार छ :-

२. मिति २०४८।३।११ गते हडकडबाट शा.ने.वा.नि.को उडान मार्फत काठमाडौं आउँदा हडकडमा एकजना अपरिचित नेपाली साथीले सुटकेश काठमाडौं पुऱ्याई दिनु भनी दिएको थियो । उक्त सुटकेशमा सुन रहेछ जुन कुरा मलाई नभनेका कारणले थाहा थिएन । भन्सार आगमन कक्षमा सुटकेश जाँच हुँदा ३/५३४ (तीन किलो पाँच सय चौतिस ग्राम) सुन वरामद भएको हो । भंसार चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले सुन ल्याएको होइन भन्ने बयान । उक्त मुद्दामा मिति २०४८।५।७ मा निर्णय गरींदा मलाई १ महिना कैद र रु. १८१७८८०।- जरिवाना गरी सो जरिवाना नतिरे ४ वर्ष कैद हुने सजाय गरिएको छ सो निर्णय उपर मैले कुनै पनि निकायमा अदालतमा पुनरावेदन गरेको छैन । यसरी निर्णय गरी मलाई सजाय गरी हालसम्म सजाय भई राखिएको विपक्षीको कार्य

गैरकानूनी भएको कारणले गर्दा विपक्षीहरूको निर्णय नै बदरभागी भएकोले सो गैरकानूनी निर्णय बदर गरी मलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्ति दिलाउन बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जे जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्ज जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदकको आधारशिलाका रूपमा निम्न बमोजिम निवेदन गर्दछु । सरकारी मुद्दा सम्बन्धि ऐन, २०१७ ले नेपाल राजपत्र र स्वयम् भंसार ऐन, २०१९ समेतमा श्री ५ को सरकार वादी हुने मुद्दाको रूपमा सुन भंसार चोरी पैठारी मुद्दालाई अवलम्बन नगरिएको हुनाले कानूनको हैसियतभन्दा अघि बढेर यस मुद्दालाई श्री ५ को सरकार वादी भनेर नामाकरण गरी सजाय गर्दा उल्लिखित ऐनहरू र संविधानको धारा १२(१) एवं धारा ११(१) समेतको प्रत्यक्षत उल्लङ्घन हुने भएकाले उक्त कानूनको उल्लङ्घन गरी गरिएको निर्णय अ.व. ३५ नं. समेतले बदरभागी भएकाले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ एवं ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत अन्य जे जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्ज जारीगरी उक्त मिति २०४८।५।७ गतेको निर्णय बदर गरी सिंगो कार्यवाही गैरकानूनी घोषणा गरी म निवेदकलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन पत्र ।

३. विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ भिकाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस सर्वोच्च अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०४९।३।१६ गतेको आदेश ।
 - ४. रिट निवेदक राजकुमार लिम्बू मिति २०४८।३।११ गतेका दिन शाही नेपाल वायुसेवा निगमको हडकड काठमाडौं उडानबाट काठमाडौं आएको र भंसार आगमन कक्षमा चेक जाँच गर्दा निजको एउटा सुटकेशमा फल्सवटम बनाई ल्याएको सुन टुका १९ को ३-५३४-० बरामद भई निज रिट निवेदकले बरामदी मौका मुचुल्कामा सनाखत गरी यस कार्यालयबाट बयान लिंदा उक्त सुटकेशबाट बरामद भएको सुन मेरो आफ्नो होइन हडकडमा एकजना अपरीचित नेपाली साथीले उक्त सुटकेश काठमाडौं पुऱ्याई देउ सुटकेश ल्याई दिए बापत रु. ४४०००।- दिने भनेको थियो भनी इन्कारी बयान दिए तापनि यस कार्यालयको मिति २०४८।५।७ गतेको निर्णयले बिगो सुन जफत गरी बिगो बमोजिम रु. १८,१७८८०।- जरिवाना र एक महिना कैद भएकोमा उक्त जरिवाना बापतको रकम दाखिला गर्नसकेकोले जरिवाना बापत मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ (२) अनुसार ४ वर्ष कैद गर्ने भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखामा लेखी पठाएकोमा ऐन, कानून अनुसार भए गरेको निर्णय स्वीकार नगरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी होस् भनी निवेदन दिएको हुँदा प्रस्तुत रिट कानूनसँगत नभएको हुँदा खारेज गरिपाउन सम्मानित अदालत समक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत श्री ५ को सरकार त्रि.वि.स्थल भंसार कार्यालयको प्रमुख भंसार अधिकृत दुर्गाप्रसाद राईको लिखित जवाफ ।
५. राजकुमार लिम्बू त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालयको मिति २०४८।५।७ गतेको फैसलाले मिति २०४८।३।११ गतेदेखि म्यादी कैद १ महिना र बिगो बापत ४ वर्ष गरी जम्मा कैद ४ वर्ष १ महिनाको लागि मिति २०५२।४।११ मा छुट्ने गरी थुनामा परेको तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सदरखोर शाखामा डिल्लीबजारबाट स्थानान्तरण भई आएकोले निजको मौलिक हक सम्बन्धमा यस कारागार शाखाबाट कुनै असर नपरेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरण खारेज हुन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखाको लिखित जवाफ ।
६. नियम बमोजिम दैनिक कजलिष्टमा चढी इजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदन तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री रामजी विष्टले सुन भंसार चोरी पैठारी मुद्दालाई सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०१७ र भंसार ऐन, २०१९ समेतमा सरकारी वादी हुने मुद्दामा नराखिएकोलाई प्रस्तुत

मुद्दामा श्री ५ को सरकार वादी भनेर नामाकरण गरी सजाय गरिएको कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा रिट निवेदन जारी भई बन्दीलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त हुनुपर्दछ, भन्ने समेत र प्रत्यर्थी कार्यालय तर्फबाट विद्वान् सहन्यायाधीवक्ता श्री बलराम के.सी. त्रिभुवन भंसार कार्यालयको अधिकार प्राप्त अधिकारीले कानून बमोजिम गरेको निर्णय भंसार ऐन, २०१९ समेत अनुरूप हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ, भन्ने समेतको वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

७. यसमा निर्णय तर्फ हेर्दा निवेदक राजकुमार लिम्बु हडकडबाट काठमाडौं आउँदा त्रिभुवन भंसार कार्यालयमा आगमन कक्षमा चेक जाँच गर्दा ३ किलो ५३४ ग्राम सुन भंसार चोरी पैठारी गरी ल्याएकोमा बरामदी मौका मुचुल्कामा सनाखत गरी भंसार चोरी पैठारी गर्ने उद्देश्यले सुन ल्याएको होइन भनी इन्कारी बयान गरे पनि त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालयबाट मिति २०४५।५।७ गतेमा सुन जफत गरी बिगो बमोजिम रु. १८,१७,८८०/- जरिवाना र १ महिना कैद हुने गरी उक्त जरिवाना बापतको रकम दाखिला गर्नसकेकोले जरिवाना बापत मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८(२) अनुसार ४ वर्ष कैद गर्ने भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय कारागार शाखामा त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालयबाट लेखी पठाएको देखिन्छ । भंसार ऐन, २०१९ बमोजिम भंसार अधिकृत अख्तियार प्राप्त अधिकारीले मिति २०४५।५।७ गतेमा निवेदकलाई भंसार ऐन, २०१९ को दफा ३४(८)(क) को आरोपमा १ महिना कैद र जरिवाना बापत ४ वर्ष कैद गरी फैसला गरेको पाइन्छ । सो फैसलामा चित्त नबुझेमा ३५ दिन भित्र राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी उल्लेख गरेको समेत पाइन्छ । भंसार ऐन, २०१९ को दफा ३७ मा यो ऐन अन्तर्गत भंसार अधिकृतले वा श्री ५ को सरकाले तोडी दिएको अधिकारीले भंसार महसुल निर्धारण गरेको वा दण्ड सजाय गरे उपर राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन लाग्नेछ, भन्ने प्रावधान छ । यसरी फैसलामा उल्लेख गरे बमोजिमको निकायमा पुनरावेदन गर्न भनी लेखिएको र भंसार ऐन, २०१९ को दफा ३७ बमोजिम राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्ने कानूनी उपचार निवेदकले प्राप्त गरेकै देखिएको छ । अन्य निकायबाट कानूनी उपचार प्राप्त गर्नसक्ने अवस्था हुँदा हुँदै रिट क्षेत्रबाट निवेदकलाई यसरी उपचार दिइएमा पुनरावेदन गर्ने कानूनी व्यवस्था प्रभावहीन हुन जाने समेत देखिएको अवस्थामा यस अदालतले असाधारण क्षेत्रभित्र प्रयोग गर्न न्याय तथा कानून दुवै दृष्टिकोणले नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुन सक्दैन खारेज हुने ठहर्छ । मिसल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गजेन्द्र केशरी वास्तोला

इति संवत् २०४९ साल पौष २० गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, सयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मोहनप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
सम्बत् २०५० सालको रिट नं.....२६०५
आदेश मिति: २०५०।१।१२

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत अन्य उपयुक्त जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्ज जारी पाउँ ।

निवेदक : काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला मङ्गलटार गा.वि.स वडा नं ९ बस्ने चन्द्रकुमारी राईको काखमा रहेको ४ वर्षीय बच्चा छिरिङ तामाङ समेतको हकमा पञ्च तामाङ लामा

विरुद्ध

विपक्षी : का.जि.का.न.पा वडा नं १२ टेकु बस्ने भाइराजा भन्ने भू.पू. कर्णेल जनार्दनविक्रम राणा समेत

- कसरी कहाँ थुनामा राखिएको छ भन्ने किटानी जिकीरको अभावमा अपहरण गरी कही कतै थुनामा रहे भएको नदेखिदा थुनामा राखेको भन्ने आशंकाको आधारमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या मोहनप्रसाद शर्मा

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८.८ अन्तरगत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेछ ।

पत्नी चन्द्रकुमारी राइ, छोराहरु नेमा तामाङ, छिरिङग तामाङ छोरी पेमा डोल्पा तामाङ समेतको हाम्रो परीवार मासिक रु.४००। चारसयका दरमा विपक्षी भू.पू. कर्णेलको घरमा डेरा गरी बसी आएका थियौं । अचानक २०५०।१।२४ गतेका दिन बेलुकी सात बजेको समयमा हामी पति-पत्नी बीच घरायसी कामकाजको कारणले भगडा हुँदा विपक्षीले मेरी पत्नीलाई उक्साई भगडाको निहु बढाइ दिएकोले पारिवारिक मामलामा हस्तक्षेप नगर्नु होस् भनी भन्दा सोही रिस इविवाट भगडा भएको दिन राती १० बजेदेखि मेरी पत्नी चन्द्रकुमारी र चार वर्षे नाबालक छोरा छिरिङ तामाङलाई अपहरण गरेकोले मेरो छोरा, श्रीमती कहा छन भनी सोध्दा कोठामा रहेको मेरो सामानहरु समेत बाहिर निकाली मलाई समेत भू.पू.

कर्णेलको आदेशानुसार निज विपक्षीका छोरा उत्तम राणा र सोही घरमा काम गर्ने २ जना केटाहरु समेत लागि कुटपिट गरी मलाई कोठाबाट निकाली दिए ।

पत्नी चन्द्रकुमारी र नाबालक छोरा छिरिड तामाङ अपहृत भएको दिनदेखि खोज तलास गर्दा आजसम्म फेला नपरेकोले खोजतलास गरी जिम्मा लगाई पाउ साथै जीउज्यानको सुरक्षा पाउँ भनी पटक पटक काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा निवेदन दिएकोमा उक्त कार्यालयको तोक आदेश बमोजिम सो निवेदन काठमाडौं जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाबाट तोक आदेश भै सम्बन्धित वडा प्रहरी कार्यालय कालीमाटीमा निवेदन पुगेपछि पनि भू.पू. कर्णेलको प्रभावमा परी उक्त वडा प्रहरी कार्यालयबाट कुनै पनि कारवाही गरिएन । उल्टै मलाई कुटपिट गरी प्रहरीमा बोलाई थुनामा राखी २०५०।३।९ गतेका दिन बिहान ११ बजे थुनाबाट छाडेका थिए ।

पत्नी चन्द्रकुमारी नाबालक छोरा मेरो जिम्मा आएपछि बेरितसँग थुन्दाको दफा २,३ र ७ बमोजिम छुट्टै कानुनी कारवाही गर्नेछु ।

अतः उल्लिखित ऐन कानूनका अतिरिक्त नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२, ७१(२)(घ)(ङ) धारा १४(४)(५) र (६) र धारा १७(१) र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ६ समेतद्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा समेत कुण्ठा एवं आघात पुगेको हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनबाट मेरी पत्नी र छोरालाई विपक्षीको पञ्जाबाट मुक्त गराई निवेदकहरुको ज्यूज्यानको सुरक्षा समेत गरी दिनु हुनको लागि काठमाडौं जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकाको नाउमा अन्तरिम आदेश समेत जारी गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर रहेछ ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई, बन्दीहरुको खोज तलास गरी के स्थिति छ ५(पाँच) दिन भित्र यस अदालतलाई जानकारी दिनु भनी जि.प्र.का हुनमान ढोका काठमाडौंलाई रिट निवेदनको प्रतिलिपी सहित साथै राखी लेखी पठाई जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशबाट भएको आदेश ।

पञ्च तामाङलाई यस कार्यालयबाट पक्राउ गरी नल्याएको साथै थुनामा राखिएको समेत छैन । निजकी श्रीमती चन्द्रकुमारी राइ र छोरा छिरिड तामाङ समेतलाई यस कार्यालयमा थुनामा नराखिएको हुँदा निजहरु हाल कहाँ छन भन्ने एकिन नभएवाट निजहरुको खोजतलास समेत गरी स्थिति जानकारी गराउनु नसकिने भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौं, हनुमानढोका लिखित जवाफ ।

निवेदक विपक्षीहरुलाई यस कार्यालयमा पक्राउ गरी नल्याएको र थुनामा राखेको नभएवाट निवेदकहरु हाल कहाँ छन भन्ने एकिन नभएवाट निजहरुको खोजतलास समेत गरी स्थिति जानकारी गराउन नसकिने व्यहोरा समेत अनुरोध गर्दै उक्त रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत वडा प्रहरी कार्यालय कालीमाटीको लिखित जवाफ ।

बन्दी भनिएकी चन्द्रकुमारी राई र ४ वर्षीय छोरा छिरिड तामाङलाई यस अदालतको आदेशानुसार खोज तलास भए गरेको नदेखिएकोले सो पूर्व आदेश बमोजिम खोज तलासको कार्यको अंजाम गरी फेला परे नपरेको एकिन जवाफ दिनु भनी प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका समेतलाई लेखी पठाई आएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेश ।

सम्मानित अदालतको आदेशानुसार चन्द्रकुमारी राई र निजको नाबालक ४ वर्षीय छोरा छिरिङको खोज तलास गरी जानकारी गराउन मातहत कार्यालयहरूमा परीपत्र समेत गरी यस कार्यालयबाट समेत खोजतलासको लागि प्रहरी अधिकृत समेत खटाई पठाएकोमा खटिगएका प्रहरी अधिकृत समेतले खोजतलास गर्दा कही कतै फेला नपरेको भनी लेखी आए समेतबाट काठमाडौं जिल्ला अन्तर्गत फेला नपरेको भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं हनुमान ढोकाको पत्र ।

मिति २०५०।४।३२ मा म्याद तामेल हुँदा घर फेला परेको भनिएकोमा पनि २०५०।६।३१ मा म्याद तामेल हुँदा घरद्वार फेला नपरेको भन्ने भनाई मिल्दोदेखिएन तसर्थ २०५०।६।३१ को तामेली म्याद बदर गरी दिएको छ । पुनः अर्को म्याद रीतपूर्वक जारी गरी नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलाशको आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित विपक्षीहरूको नाउ नमिलेको हुँदा भाईराजा राणाको सट्टा भूपू. कर्णेल जनार्दन विक्रम राणा र उत्तर राणाको सट्टा उद्धव राणाको नाउमा म्याद तामेल गरीपाऊँ भन्ने निवेदक पञ्च तामाङको निवेदन पत्र ।

रिट निवेदकले इजलाश समक्ष दिएको निवेदनमा उल्लेख भएका तामेली म्यादबाट देखिएका विपक्षी भूपू. कर्णेल जनार्दन विक्रम राणा र उद्धव राणाको नाउमा ३ दिन भित्र लिखित जवाफ लिई हाजिर हुनु भनी निवेदन र आदेशको नक्कल साथै राखी म्याद पठाई तामेल भै आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलाशको मिति २०५०।८।१३ मा भएको आदेश ।

रिट निवेदकले जनार्दन विक्रम राणा र उद्धव राणालाई रिट निवेदनमा विपक्षी समेत बनाएको नहुँदा लिखित जवाफ लिई आउनु भनी म्याद जारी हुन नपर्ने अवस्था विद्यमान हुँदा हुँदै म्याद जारी भएको र निजले रिट निवेदनमा उल्लेख गर्नु भएको कुनै कुरा समेत भए गरेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत जनार्दन विक्रम राणा र उद्धव राणाको एकै मिलानको पृथक पृथक लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम मुद्दा पेशी सूचीमा चढी यस इजलाश समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री जयनारायण हुजेदारले विपक्षी भूपू. कर्णेल जनार्दन विक्रम राणाले निवेदकको पारिवारिक मामलामा हस्तक्षेप गरी चन्द्रकुमारी राईलाई उक्साइ पतीसँग छुटाई अपहरण गरी कतै लुकाई गैरकानूनी थुनामा राखेकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी चन्द्रकुमारी र छोरा छिरिङलाई निवेदक पञ्च तामाङलामाको जिम्मा लगाई नीजको ज्यानको सुरक्षा गराई दिनु भन्ने समेत आदेश जारी हुनुपर्दछ भन्ने वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

विपक्षी प्रहरी कार्यालयका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री अलि अकवर मिकरानीले निवेदकहरूलाई पक्राउ गरी थुनामा रहेको नदेखिएको रिट खारेज हुनुपर्दछ भन्ने र विपक्षी जनार्दन विक्रम राणा र उद्धव राणाका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री शंभुप्रसाद पोखरेलले मेरा पक्षहरूले निवेदक कसैलाई अपहरण गरी गैरकानूनी थुनामा राखेको छ भनी किटानी जिकिर लिन सकेको नपाइनुका साथै सबुद प्रमाणको अभावमा थुनामा राखेको भन्ने आशंकाकै भरमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन रिट निवेदन जिकिर बमोजिमका कुनै काम कारवाही भए गरेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भन्ने समेत प्रस्तुत गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनी फायल अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने कुराको निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा रिट निवेदक चन्द्रकुमारी राई र चार वर्षीय छोरा छिरिङ तामाङलाई मिति २०५०।१।२४ गते राती १० बजेदेखि विपक्षीहरूले अपहरण गरेको भन्ने निवेदन जिकिर रहेकोमा यस अदालतको आदेश बमोजिम निवेदकहरूलाई अपहरण गरेको भनेका विपक्षीहरूको घर कम्पाउण्ड एवं काठमाडौं जिल्ला भरीमा प्रहरीद्वारा खोज तलास गर्दा पनि अपहृत निवेदक कही कतै फेला नपरेको भन्ने विपक्षी प्रहरी कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । चन्द्रकुमारी राइनी र छिरिङ तामाङलाई विपक्षीले कहा कसरी थुनामा राखिएको छ भन्ने कुराको किटानी जिकिर निवेदकले लिन सकेको पनि पाइदैन । अपहृत व्यक्तिहरू कही कतै थुनामा रहे भएको पुष्टी हुन आएको देखिदैन । अपहरण गरिएका भनिएका एवं पञ्च तामाङ पती पत्नी बीच आपसी भ्रगडा भएको कुरा निवेदक स्वयंमले रिट निवेदनको प्रकरण १ मा स्वीकारेको देखिन्छ । निवेदकको पारीवारिक भ्रगडाको कारणले घरधनीले डेराबाट निकाली रिसइवी साधन चन्द्रकुमारी एवं छिरिङ तामाङलाई अपहरण गरी थुनामा राखेको भन्ने निवेदन जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन । निवेदकहरूलाई कसरी कहाँ थुनामा राखिएको छ भन्ने किटानी जिकीरको अभावमा अपहरण गरी कही कतै थुनामा रहे भएको नदेखिएको व्यहोरा विपक्षीहरूको लिखित जवाफ एवं पत्रबाट समेतदेखिंदा थुनामा राखेको भन्ने आशंकाको आधारमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फायल नियम बमोजिम गरी बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

इति सम्बत २०५० साल पौष महिना ५ गते रोज २ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
सम्बत् २०५० सालको रि.पु.इ.नं. ५३
आदेश मिति: २०५०।१०।१५
विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : होसियारपुर जिल्ला सल्यानपुर गाउँ पञ्जाव इण्डिया घर भै हाल सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको हरविन्द सिंह

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय अध्यागमन विभाग समेत

- अभियुक्तसँग जमानत वा धरौट माग्दा नदिएमा मात्र अध्यागमन अधिकृतले थुनामा राख्न सक्ने ।
- अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५ अन्तर्गत सजाय हुने अपराध अनुसूची १ मा समावेश भएको नपाइएको स्थितिमा निवेदकलाई तहकिकातको लागि थुनामा राख्न अदालतसँग अनुमति मागेको र अदालतले अनुमति दिएको कानूनसङ्गत नदेखिने ।

आदेश

○ प्र.न्या. विश्वनाथ उपाध्याय

रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. “म रिट निवेदक एक भारतीय नागरिक हुं । २०५०।३।३ मा बैककवाट काठमाडौं आउदै गरेको बखत त्रिभुवन विमानस्थलमा अध्यागमन विभाग कर्मचारीले अविरल थुनामा राखी बाह्रौं दिन २०५०।३।१३ मा म्यादथपको लागि का.जि.अ. समक्ष उपस्थित गराइयो र हालसम्म पनि थुनामा नै छु । मलाई निवारक नजरबन्द गर्ने कानून अन्तर्गत थुनामा राखेको नभई अध्यागमन ऐन, २०४९ अन्तर्गत थुनामा राखेको हो । सो ऐनको दफा ८ को उपदफा (२) मा तहकिकातको र सिलसिलामा अध्यागमन अधिकृतले अभियुक्तलाई वयान गराउनु, तारेखमा राख्ने, धरौटी वा जमानी लिइ छाड्नु र धरौटी वा जमानत दिननसकेमा मात्र थुनामा राख्ने व्यवस्था गरेको छ तर सो ऐनको उक्त

प्रावधानलाई उल्लङ्घन गरी मसँग धरौटी वा जमानत केही नमागी थुनामा राख्ने गरेको विपक्षी अध्यागमन विभाग समेतको काम कारवाही तथा निर्णय गैरकानूनी हुनुको साथै सविधानको धारा १४ समेतको प्रतिकूल हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर रहेछ ।

३. यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५०।३।२४ को आदेशले प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ निम्नानुसार छ :-
४. अध्यागमन विभागको मिति २०५०।३।१३ को पत्र आदेशानुसार यस कारागारमा थुनामा राखिएको कानून बमोजिम नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत सदर खोर शाखा डिल्लीबजारको लिखित जवाफ रहेछ ।
५. २०५०।३।१३ का दिन यस अदालतबाट जाली पासपोर्ट सम्बन्धी मुद्दामा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) अनुसार म्यादथप भएको र त्यसपछि पनि पटक पटक गरी म्यादथप गरिएको कानून अनुकूल नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत का.जि.अ. को लिखितजवाफ रहेछ ।
६. सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को प्रस्तावनामा “सरकार वादी मुद्दाहरुको सम्बन्धमा” भन्ने शब्द प्रयोग भएको हुनाले सो ऐनको दफा १५(२) जुनसुकै प्रकारको सरकार वादी मुद्दामा लागु हुनसक्ने स्पष्ट छ । अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ८ को उपदफा २ बमोजिम धरौटी माग गर्ने धरौटी दिनसके थुनामा राख्ने अधिकार अध्यागमन अधिकृतलाई भएको र निवेदक नेपाल सरहद भित्र स्थायी बसोवास नभएको विदेशी नागरिक भएको साथै निज ६ महिना भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधको कसुरदार समेतदेखिँदा प्रचलित कानून बमोजिम नै थुनामा राखी अनुसन्धान तहकिकात गरिएको हो भन्ने समेत व्यहोराको अध्यागमन विभागको लिखितजवाफ रहेछ ।
७. निवेदकलाई जाली पासपोर्ट प्रयोग गरी नेपाल प्रवेश गरेको भन्ने आरोपमा अध्यागमन अधिकृतले अनुसन्धानको सिलसिलामा जिल्ला अदालतबाट हिरासतमा राख्नको लागि सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) बमोजिम म्यादथप दिइ थुनामा राखेको देखियो अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ८ बमोजिम यस्तो मुद्दाको तहकिकात गर्दा अध्यागमन अधिकृतले अभियुक्तलाई वयान गराउन तारेखमा राख्न धरौट वा जमानी दिइ छाड्न र धरौटी राखी जमानी दिनसकेमा थुनामा राख्नसक्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ । अध्यागमन ऐन, २०४९ मा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ बमोजिम मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट तहकिकातको सिलसिलामा म्यादथप लिइ अध्यागमन अधिकृतले थुनामा राख्नसक्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । केवल सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) अनुसारको ऐनको अनुसूची (१) भित्र पर्ने मुद्दामा मात्र यसरी म्यादथप हुनसक्ने देखिन्छ । अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५ को अपराध सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ भित्र परेको देखिन्छ । यस स्थितिमा अध्यागमन अधिकृतले तहकिकातको सिलसिलामा अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ८(२) मा नै सीमित रहनुपर्ने हो वा सरकारी मुद्दा सबन्धि ऐन, २०४९ को दफा १५ अनुसार अदालतको अनुमति लिएर थुनामा राखी तहकिकात गर्न पाएन हो भन्ने सम्बन्धमा जटिल कानूनी प्रश्न समावेश भएकोले सो को निराकरणको लागि स.अ. नियमावली २०४९ को नियम ३(१) (च) अनुसार पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने संयुक्त इजलासको २०५०।४।१० को आदेशानुसार यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको रहेछ ।

८. नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री इन्द्रप्रसाद लोहनीले “अध्यागमन विभागले तहकिकातको सिलसिलामा अभियुक्तलाई थुनामा राख्न मिल्दैन । अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ८ अनुसार सर्वप्रथम जमानत मागनुपर्दछ, जमानत दिननसके मात्र थुनामा राख्न मिल्दछ । यस स्थितिमा अध्यागमन विभागले थुनामा राख्ने वा त्यसको लागि म्यादथपी माग्ने र अदालतबाट म्यादथप दिने सम्बन्धमा गरेको काम कारवाही तथा आदेश समेत गैरकानूनी हुँदा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने भन्ने र प्रत्यर्थी अध्यागमन विभाग समेतको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान सह न्यायाधीवक्ता श्री वलराम के.सी. ले रिट निवेदकले रिट निवेदनमा माग गर्नुभएको सन्दर्भ र परीस्थिति परिवर्तन भैसकेको छ । अहिले रिट निवेदक मुद्दाको पूर्पक्षको सिलसिलामा अधिकार प्राप्त अदालतको आदेशले थुनामा रहनु भएको छ । अम्बर बहादुर गुरुङ्ग विरुद्ध जि.प्र.का. काठमाडौं समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा स्थापित नजिरको आधारमा पनि प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निर्णयतर्फ हेर्दा यसमा यो रिट निवेदकलाई जाली राहदानी प्रयोग गरेको मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा अध्यागमन विभागबाट थुनामा राखेको र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ अन्तर्गत पटक - पटक गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट म्यादथप भै थुनामा रहेको अवस्थामा उक्त थुना गैरकानूनी भयो भन्ने आधार लिई प्रस्तुत रिट निवेदन पर्न आएको देखिन्छ । अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५ अन्तर्गत सजाय हुने जाली राहदानी वा भिसा प्रयोग गरेको अपराधको अनुसन्धान र तहकिकात सोही ऐनको दफा ८ अन्तर्गत अध्यागमन अधिकृतबाट हुने व्यवस्था भएको देखिन्छ । उक्त दफा अनुसार अपराधको तहकिकात गर्दा अभियुक्तलाई गिरफ्तार गर्न खानतलासी लिन अपराधसँग सम्बन्धी कागजात वा अन्य मालवस्तु कब्जामा लिनसक्ने समेत प्रहरीले पाए सरहको सबै अधिकारको प्रयोग गर्न र तहकिकातको सन्दर्भमा अभियुक्तसँग वयान लिन निजलाई तारेखमा राख्न धरौट वा जमानत लिइ छुटाउन र धरौट वा जमानती दिननसकेमा थुनामा राख्नसक्ने देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार अभियुक्तसँग जमानत वा धरौट माग्दा नदिएमा मात्र अध्यगमन अधिकृतले सो अभियुक्तलाई थुनामा राख्नसक्ने देखिन्छ । सो बमोजिमको व्यवस्था विद्यमान नभै अध्यागमन अधिकृतले अपराधको अनुसन्धानको लागि थुनामा राख्ने वा थुनामा राख्नको लागि अदालतले अनुमति दिने व्यवस्था उक्त ऐनमा भएको पाइन्छ । सहकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५ को उपदफा (२) बमोजिम अपराधको तहकिकातको सिलसिलामा पक्राउ गरिएको वा थुनामा राखिएको व्यक्तिको सम्बन्धमा अभियुक्तलाई थुनामा राखी तहकिकात गर्न अदालतसँग अनुमति माग्ने र अदालतले अनुमति दिने कानूनी व्यवस्था सोही ऐनको अनुसूची १ मा उल्लिखित अपराधसँग सम्बन्धित देखिन्छ । अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५ अन्तर्गत सजाय हुने अपराध उक्त अनुसूची १ मा समावेश भएको पाइन्छ । यस स्थितिमा निवेदकलाई तहकिकातको लागि थुनामा राख्न अदालतसँग अनुमती माग्न र अदालतले अनुमति दिएको कानूनसङ्गत देखिन्छ । २०५० साल कार्तिक १९ गतेको पूर्ण इजलासको आदेश अनुसार भिकाई पेश हुन आएको काठमाडौं जिल्ला अदालतमा निवेदक उपर दायर रहेको जाली राहदानी सम्बन्धी मुद्दाको मिसिलबाट निवेदक हाल अध्यागमन अधिकृतको गैरकानूनी थुनामा नभै मुद्दाको पूर्पक्षको लागि अदालतको आदेशानुसार न्यायिक थुनामा रही थुनाको सन्दर्भ र अधिकारी समेत परिवर्तित भै सकेको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा अम्बरबहादुर गुरुङ्ग विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं समेत भएको सम्बत् २०४८ सालको रिट नम्बर ५४ को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन पूर्ण इजलासबाट मिति २०४८।१।१८ मा निर्णय भै प्रतिपादित

सिद्धान्त समेतको आधारमा मुद्दा चलनु भन्दा अगावैको थुनालाई लिएर परेको प्रस्तुत रिट निवेदनबाट अहिले आएर निवेदकलाई निजको माग अनुसार उपचार दिन मिल्ने अवस्था देखिएन । यसमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फायल नियम बमोजिम गरी बुझाइ दिनु ।

न्या. ओमभक्त श्रेष्ठ

न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

इति सम्बत् २०५० साल माघ ७ गते रोज ५ शुभम्

श्री सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री पृथ्वीबहादुर सिंह
२०५० सालको रि.पु.नं. ४२
आदेश मिति: २०५१।१।१६
विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : का.जि.का.न.पा.वडा नं. २ लाजिम्पाट बस्ने गंगा नानी भन्ने गंगादेवी प्रधानको हकमा
ऐ.ऐ. बस्ने प्रसन्नध्वज प्रधान

विरुद्ध

विपक्षी : प्रमुख जिल्ला अधिकारी जि.प्र.का. काठमाडौं समेत...

- गंगादेवी प्रधानका संरक्षक को हुने भन्ने तत्सम्बन्धी विवाद जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेकाले त्यसैबाट सो विवादको निरोपण हुने भएकोले त्यो मुद्दामा असर पर्ने गरी रिट क्षेत्रबाट केही भन्न नमिले ।
- हाम्रो समाजको सामाजिक संरचना तथा परम्परा समेतलाई दृष्टिगत गर्दा सौतेनी छोरालाई सौतेनी आमाको प्राकृतिक संरक्षक मान्न नमिले ।
- साधारणतः व्यक्तिको अपुताली खाने हकवालाले नै हेरचाह र सेवा सुश्रुसा गर्नुपर्ने । यस स्थितिमा लिखतबाट अन्यथा हुनेमा बाहेक त्यस्ता व्यक्तिको संरक्षण गर्ने दायित्व पनि अपुताली खान पाएन व्यक्ति उपर नै हुने ।
- संरक्षणत्व सम्बन्धी स्पष्ट कानूनी व्यवस्थाका अभावमा असक्त व्यक्तिको हेरविचार स्याहार सम्भार गर्ने समेतको अभिभारा लिखतद्वारा अन्यथा भएमा बाहेक सबैभन्दा नजिकको हकवालामा नै रहेको मान्नु पर्ने ।

आदेश

○ न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपालअधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छः-

रत्नध्वज प्रधानका २ पत्नी भएकोमा जेठी प्राणदेवी र कान्छी गंगा नानी भन्ने गंगादेवी प्रधान भएकोमा मेरो बुवा प्रेमध्वज प्रधानको प्राण देवी तर्फबाट जायजन्म भएको हो मेरो बुवा प्रेमध्वज प्रधान बाहेक अरु कोही पनि छोरा छोरीको जायजन्म भएको छैन । प्राण देवीको २०४७ सालमा र रत्नध्वज प्रधानको २०४९।३।४ मा परलोक भयो । म निवदेक गंगादेवीको नाति र प्रेमध्वज प्रधानको एकासगोलको छोरा हुँ । हामीहरु बीच कुनै किसिमको अंशबण्डा भएको छैन । रत्नध्वज प्रधानको जीवनकालमा बजै गंगा देवी र बुवा प्रेमध्वज प्रधान समेत लाजिम्पाटको घरमा एकासगोलमै रही बसी आएका थियौ । मेरो बुवा आमा र म समेतको बाजे रत्नध्वज तथा बजै गंगादेवीको सेवा टहल गरी आइरहेको र हाल मेरो बाजे परलोक हुनुभएको ३ दिन भयो । यस अवस्थामा मेरो पिताले दाहसंस्कार गरी लाजिम्पाटमा क्रियामा बसिरहनु भएको छ । मेरो बजैको नाममा प्रसस्त सम्पत्ति छ । मेरो पिता गंगा मायाको हकवाला र संरक्षक हुनुहुन्छ । गंगादेवी १०।१२ वर्ष अगाडिदेखि मानसिक सन्तुलन ठीक नभै पागल अवस्थामा हुनुहुन्छ । अहिले वंहाको होस ठेगानमा छैन । बाजे रत्नध्वजको दाहसंस्कार लागि पशुपति आर्यघाट लगेकोमा म समेत भै बजै गंगादेवीलाई बाजेको अन्तिम दर्शनको लागि लगेका थियौं, यस अवस्थामा प्रत्यर्थीहरु आइ बजै गंगादेवीलाई खोसी अपहरण गरी गाडीमा राखी प्रत्यर्थीको बाङ्गेमुढा स्थित घरमा लगी बजैलाई बन्दी सरह थुनामा राखीराखेका छन् । बाजेको काज क्रिया समेतबाट बजैलाई वञ्चित गरियो । मेरो पिता बाजेको मृत्युको शोकाकुल अवस्थामा रही काजक्रियामा बस्नु भएको छ । यसरी कुनै पनि व्यक्तिलाई कसैले वा कुनै निकायले गैरकानूनी तवरले थुनामा राख्नु वा बन्दी बनाउन नपाएन कुरालाई संविधानको धारा ११ (१) बमोजिम समानताको हक र धारा १२ बमोजिम स्वतन्त्रताको हक धारा १४ बमोजिम फौजदारी म्याद सम्बन्धी हकको रूपमा ग्यारेण्टी प्रदान गरीराखेको छ भने अर्कोतर्फ विपक्षीको गैरकानूनी थुनाबाट काजक्रिया गर्ने धारा १९ द्वारा प्रत्याभुत धर्म सम्बन्धी हकमा समेत आघात परेको छ । तसर्थ धारा ८८(२) बमोजिम प्रत्यर्थीले मेरो बजै गंगादेवीलाई क्रिया समेत बस्न नदिइ प्रत्यर्थीहरुकै घरमा थुनामा वा बन्दी स्वरूप गैरकानूनी रूपले राखेको हुनाले मेरो बजैलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी यस अदालत समक्ष उपस्थित गराइ म निवेदक लगायत मेरो परीवारको जिम्मा लगाई दिनु भन्ने आदेश समेत जारी गरीपाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन जिकिर रहेछ ।

यसमा के कसो भएको हो विपक्षीहरुबाट लिखित जबाफ मगाइ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायधीशको इजलासको २०४९।४।११ को आदेश ।

दाजु स्व. रामध्वज र म भक्तध्वज बीच अंशबण्डा नभई हामीसँगोलमा रहेभएकै अवस्थामा दाजुको मृत्यु पूर्व दाजुको सेवा, पालन पोषण, हेरचाह म र मैले परीवारका अन्य सदस्यहरुले गरीआएको हो । चौतारा, लाजिम्पाट, नगल बाङ्गेमुढा हामीहरुका घर भएतापनि खास हामीहरु बाङ्गेमुढा बस्ने गछौं । गंगादेवी भाउजु हुनुभएकोले दाजुको जीवनकालमा जसरी उहाँको हेरचाह र पालन पोषण गरी आएका थियौं तदनुरूपनै अहिले पनि हाम्रा साथमा भाउजु रहनु भएको छ । विपक्षीका बुवा प्रेमध्वज र बजै प्राणदेवीले दाजुसँग अंश लिइ बागवजारमा घर बनाई बसेका छन् । भाउजु पक्षघात भै वोल्न नसक्ने भएकोले सदैव वहाँको स्याहार सुसार हामीले नै गर्दैआएका थियौं । भाउजुलाई हामीले नै पशुपति लगी दाजुका अन्तिम

दर्शन गराइ रिट अनुसार दागवत्ती काजक्रिया गरे गराएको हो । विपक्षीका पिताले भाउजु गंगादेवीको हेरचाह गरेको छैन । रत्नध्वज प्रधान जीवित रहनु भएकै समयमा २०४५।२।६ मा दाजु रत्नध्वज प्रधान संरक्षक बसी भाउजु गंगादेवीले अमिर ध्वजलाई शेषपछिको बक्सपत्र पारित गरीदिनु भएको थियो । उक्त बक्सपत्रमा स्पष्टतः बाचुन्जेल हेरविचार गर्ने र परलोक भएपछि हामी दुबै जनाको काजक्रिया पिण्ड पानी गरी गराई भन्ने उल्लेख गरिएको छ, उक्त लिखत अनुसार पनि रत्नध्वजको मृत्युपछि गंगादेवीको संरक्षक मेरो छोरा अमिरध्वज रहे भएकोमा विवाद छैन । विना आधार व्यक्तिका विरुद्ध बन्दीप्रत्यक्षीकरणका आदेश जारी हुन पनि सक्दैन । यसर्थ उल्लेख भए बमोजिम गंगादेवीलाई थुनामा राखेका नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत एक मिलानको तर भिन्दा भिन्दै अमिरध्वज प्रधान तथा भक्तध्वज प्रधानको लिखित जवाफ रहेछ ।

रत्नध्वजकी पत्नी गंगादेवीलाई अपहरण गरी गैरकानूनी थुनामा राखिएको नभै आफ्नो पुर्खेउली घर नघल मै रही बसी पतिको काजक्रिया गरी हालसम्म पनि सोही घरमै बसी रहनु भएका हुँदा भ्रुष्टा व्यहोरा उल्लेख गरीदिएको रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत रमानन्द वैद्यका लिखित जवाफ रहेछ ।

प्रेमध्वज प्रधानले शान्ति सुरक्षा गरी पाउँ भनी यस कार्यालयमा निवेदन दिएकोमा बाहेक अन्य विषयमा कुनै निवेदन नपरेको र कारवाही समेत नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत जि.प्र.का.काठमाडौंको लिखित जवाफ रहेछ ।

मूल रूपमा व्यक्तिलाई प्रत्यर्थी बनाई व्यक्तिहरुले थुनामा राखेको भन्न रिट निवेदकको भनाई भएकोमा यसरी विना आधार व्यक्तिका विरुद्ध रिट जारी हुनसक्ने स्पष्ट छ । निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम गंगादेवीलाई हामीले अपहरण र बन्दी समेत बनाएका नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत उमेश मास्के तथा राजेशध्वज प्रधानका संयुक्त लिखित जवाफ रहेछ ।

गंगादेवी प्रधान निवेदक वा विपक्षी कसको संरक्षकत्वमा रहे बसेको भन्ने कुराको निर्विवाद रूपमा पुष्टि हुन सकेको नभै गंगादेवीको हेरविचार छोराको हैसियतबाट मेरो बुवाले गरी आउनु भएको भन्ने रिट निवेदक र २०४५।२।६ को रत्नध्वज संरक्षक भै गंगादेवीले गरीदिएको शेषपछिको बक्सपत्रका आधारबाट गंगादेवीको संरक्षक अमिरध्वज भएको भन्ने प्रत्यर्थीको भनाई भएको र २०४५।२।६ को लिखत बदर गरी गंगादेवीको संरक्षक मलाई कायम गरी पाऊँ भनी प्रेमध्वज प्रधानले प्रत्यर्थी समेत उपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दिएको र सो मुद्दा अद्यपी अदालतका विचाराधीन छ । यसरी अदालतको विचाराधीन मुद्दामा असर पर्ने गरी सबूद प्रमाण बुझी त्यस्को मूल्याङ्कन गरी रिट क्षेत्रबाट संरक्षकत्वको निरोपण गर्न मिल्ने होइन, गंगादेवी असन्तुलित अवस्थाको हुनुको साथै आफ्नो मजुरी दिन नसक्ने स्थितिको देखिन्छ । रत्नध्वज प्रधान जीवित रहँदाको अवस्थामा आफू संरक्षक भै गंगादेवी र आफू समेतको हेरविचार अमिरध्वजले गर्नु भनी २०४५।२।६ को शेषपछिको बक्सपत्रमा लेखिदिएकोले स्व. रत्नध्वज र गंगादेवीले आफ्नो इच्छा व्यक्त गरी अभिनीश्चित गरी राखेको पाइन्छ । यस्तो होस ठेगाना नभएका आफ्नो मजुरी दिन नसक्ने व्यक्तिको हेरविचार कसबाट राम्रोसँग हुनसक्दछ सो मै अदालतले मूलभूत रूपमा विचार गर्नुपर्ने हुन्छ । जोबाट हेरविचार सेवा सुसार हुनसक्दैन उसलाई संरक्षकत्व प्रदान गर्नु निरर्थक हुन जान्छ । आफ्नो हेरविचार कसबाट हुन सक्दछ सो कुरा लिखतबाट व्यक्त भइसकेको छ । यसरी उनिहरुको इच्छा र आसय विपरीत गंगादेवीको नजिकका हकवाला प्रेमध्वज भएकोले गंगादेवीलाई नजिकै जिम्मा लगाई दिनु भन्नु इच्छा व्यक्त गर्न व्यक्तिको अभिव्यक्तिको विपरीत हुन्छ । प्रचलित नेपाल कानूनमा यस्ता व्यक्तिको संरक्षक को हुने भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था रहे भएको पाइन्छ, नजिकका हकवाला यस्ता व्यक्तिको संरक्षक हुन्छ भन्ने कतै लेखिएको छैन । अ.वं. ८३ नं. को व्यवस्था मुद्दाका प्रतिनिधित्व गर्ने सम्बन्धमा हो । यसर्थ रत्नध्वजका

संरक्षकत्वमा गंगादेवीको हेरविचार गर्न अमिरध्वजलाई मिति २०४५।२।६ को लिखतद्वारा मजूरी व्यक्त गरीसकेको अवस्थामा प्रेमध्वज गंगादेवीको नजिकको हुँ भन्ने आधारमा हाल गंगादेवीलाई प्रेमध्वजको जिम्मा लगाइ दिन मिल्ने नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्ने समेत मा.न्या. श्री त्रिलोकप्रताप राणाको राय ।

बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचार असाधारण उपचारहरू मध्ये पनि असाधारण उपचार हो । तसर्थ अन्य उपचारको विद्यमानता अनुचित विलम्ब, सबूद प्रमाण बुझ्न र मूल्याङ्कन गरेर निर्णय गर्ननहुने आदि कुराहरू बाधक मानिन्न यसमा कस्ले थुनामा राख्यो भन्ने कुरा गौण हुन्छ । कानूनी औचित्य बेगर थुनामा राखेको छ वा छैन भन्ने कुरा नै प्रमुख र निर्णायक हुन्छ । तसर्थ साधारण व्यक्ति उपर बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट आकर्षित नहुने भन्ने कुरा सिद्धान्ततः अन्य रिटमा भै लागू हुन्छ । नियमित अदालतमा संरक्षक सम्बन्धी विवाद रहे भएकै कारणबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरण जस्तो सार्वभौम उपचार निशप्रभावि हुनसक्दैन । प्रेमध्वज प्रधान गंगादेवीको सौतेनी छोरा नाताको हो भन्ने कुरामा विवाद छैन । संरक्षक हुँ भन्ने प्रत्यर्थी मध्येका अमिरध्वज प्रधान देवरको छोरा भतीजा नाताका देखिन्छ । यसरी गंगादेवीका सबैभन्दा नगिचको हकवाला प्रेमध्वज नै रहे भएकोमा विवाददेखिन्छ । संरक्षक सम्बन्धी छुट्टै कानूनका अभावमा प्रचलित कानूनमा भएको हकवाला सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको आधारमा यसको निरोपण हुनुपर्ने हुन्छ । गंगादेवीका पति रत्नध्वज रहे भए सम्म निज नै गंगादेवीको संरक्षक भएका र निज रत्नध्वजका मृत्यु पश्चात यस्तो असक्त व्यक्तिको हकमा निजका संरक्षकत्वमा निजको नजिकका हकवालामा स्वतः सर्ने स्पष्ट छ । रिट निवेदकका पिताले गंगादेवीलाई आफ्नो संरक्षकत्वमा लिन रिट निवेदन गर्नुपर्ने कारण मुख्य रूपले दुइटा देखिएका छन् । प्रथमतः विपक्षीहरूले सम्पत्ति खान लिखत गराउन आसङ्क भएको भन्ने र सो आशयका गुठी पत्र र शेषपछिको बक्सपत्र गराउन प्रतिपक्षको आचरणबाट देखिन आएको र विपक्षीहरूको साथमा रही रहेमा गंगादेवीको जिउ समेत असुरक्षित हुनसक्ने आशंका विपक्षीहरूमा रहनु स्वाभाविक समेत देखिन्छ । गंगादेवीको नजिकको हकवाला तथा संरक्षक सौतेनी छोरा प्रेमध्वजबाट छुटाइ अलग्याई राख्ने कार्य भएबाट यस्तो अवस्थालाई गैरकानूनी थुना मान्नु पर्ने हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गंगादेवीलाई यस अदालतको कर्मचारीको रोहवरमा प्रेमध्वज प्रधानको जिम्मा लगाइ दिनुपर्ने ठहर्छ भन्ने मा.न्या. श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको छुट्टै राय भै यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको पाइन्छ ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकतर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री गणेशराज शर्मा, विद्वान अधिवक्ता श्री बालकृष्ण न्यौपाने तथा विद्वान अधिवक्ता श्री प्रकाश वस्तीले रत्नध्वजको २ पत्नी गंगादेवी र प्राण माया भएकोमा प्राण माया तर्फबाट प्रेमध्वजको जन्म भै गंगादेवी तर्फबाट कुनै जायजन्म नभएको । रत्नध्वज, गंगादेवी प्रेमध्वजकैसाँग साथमा निजकै हेरविचार रेखदेखमा रहेका थिए । रत्नध्वजको २०४९।३।२९ मा परलोक हुँदा दाहकसंस्कारको लागि पशुपति आर्यघाटमा गएको अवस्थामा मानसिक रूपमा विक्षिप्त अवस्थाको गंगादेवीलाई हकवालाबाट छुटाई जवरजस्ती लग्न कानूनः मिल्दैन । गंगादेवी असक्त र अतिवृद्ध भएबाट वहाँको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको सुरक्षा गर्ने जिम्मा वहाँको नजिकको हकवालाको हो । निवेदक प्रेमध्वज प्रधान गंगादेवीका सबैभन्दा नजिकको हकवाला भएकोमा विवाद छैन । यस्तो अवस्थामा संरक्षकको जिम्माबाट जवरजस्ती छुटाइ लगनुलाई थुनाको रूपमा मान्नु पर्ने हुँदा निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी हुनु पर्ने भनी बहस गर्नु भयो ।

प्रत्यर्थी अमिरध्वज प्रधान समेतका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री वासुदेव ढुंगाना, विद्वान अधिवक्ता श्री शम्भु थापा तथा विद्वान अधिवक्ता श्री हरिहर दाहालले गंगादेवी अन्यत्र कतै रहे भएको नभै निज नघल स्थित आफ्नै पुरानो घरमा रहनु बस्नु भएको छ । जवरजस्ती हकवालाबाट छुटाई लग्ने कार्य भएको छैन । निवेदकको बुवा प्रेमध्वज रत्नध्वजको जीवन कालमै छुट्टी भिन्न

भै अलग बस्नु भएको छ । गंगादेवी प्रधानको हेरविचार स्याहार सम्भारको कार्य रिट निवेदकको पिताले कहीले गरेकै छैन । मिति २०४५।२।६ को लिखतद्वारा रत्नध्वज संरक्षक भै गंगादेवी र आफ्नो समेत हकमा बाचुन्जेल हेरविचार स्याहार सम्भार र मरेपछि क्रिया पिण्ड पानी समेत दिने गरी अमिरध्वज प्रधानलाई संरक्षक मानी गंगादेवी प्रधान तथा रत्नध्वज प्रधानले लिखित रुपमा आफ्नो इच्छा अभिव्यक्ति गरेका छन् । सो लिखतमा अभिव्यक्त इच्छा विपरीत हकवालालाई संरक्षक मान्न मिल्दैन । त्यसमा पनि हाम्रा सामाजिक संरचना अनुसार पनि सौतेनी छोरा कुनै पनि हालतमा संरक्षक हुनसक्दैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन व्यक्ति विशेषका विरुद्ध जारी हुन्छ । यसमा गंगादेवी प्रधानलाई बन्दी बनाएको वा नबनाएको भन्ने प्रश्न भन्दा पनि गंगादेवी प्रधानको संरक्षक को हुने भन्ने प्रश्न प्रस्तुत मुद्दामा छ । संरक्षक को हुने भन्ने यही प्रश्नको सम्बन्धमा जिल्ला अदालतमा मुद्दा परी यद्यपी विचाराधीन छ । यस्तो विवादको विषयमा सबूद प्रमाण संकलन गरी मूल्याङ्कन गरी ठहर गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो विवादास्पद विषयमा रिट क्षेत्र आकर्षित नहुनुको साथै तल्लो अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा असर पर्ने गरी रिट क्षेत्रबाट वोल्न समेत नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज होस् भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निर्णयतर्फ हेर्दा यसमा बाजे रत्नध्वज प्रधानको पाटन अस्पतालमा उपचार गराउँदा गराउँदैको अवस्थामामा २०४१।३।२९ मा मृत्यु भै वहाँको पत्नी तथा मेरी बजे गंगादेवीलाई दाह संस्कारको सिलसिलामा अन्तिम दर्शनको लागि पशुपति आर्यघाट लगेकोमा त्यहाँबाट हामी संरक्षकहरुबाट छुटाइ होस हवास नभएकी वृद्धा गंगादेवीलाई अपहरण गरी लगी प्रत्यर्थीहरुले गैरकानूनी तवरबाट बण्डा बनाई राखेका हकवाला तथा संरक्षकको मंजुरी बेगर बजैबाट विपक्षीले लिखत खडा गरी सम्पत्ति खान षडयन्त्र समेत रची रहेको बुझिएकोले गैर कानूनी थुनामा रहेकी बजैलाई थुनाबाट मुक्त गरी हकवाला संरक्षक जिम्मा लगाइ पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन जिक्तिर ।

रत्नध्वज प्रधान जीवित रहेको समयमा २०४५।२।६ मा निज आफै संरक्षक बसी गंगादेवीले भक्तध्वज प्रधानका छोरा अमिरध्वज प्रधानलाई शेषपछिको वक्सपत्र पारीत गरी दिएकोबाट अमिरध्वज संरक्षक भएको प्रष्ट छ । यसर्थ गंगादेवी नघलको आफ्नो घरमा संरक्षक साथ रहे बसेको हुँदा बन्दी बनाएको होइन भन्न लिखित जबाफ भएको पाइन्छ ।

यी रिट निवेदकले २०४५।२।६ को लिखत बदर गरी गंगादेवी प्रधानको संरक्षक मलाई कायम गरीपाउँ भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरेको र सो मुद्दा अद्यापी जिल्ला अदालतको विचाराधीन रही रहेको भनी विद्वान कानून व्यवसायीहरुले वहसका सिलसिलामा तथा वहस नोटमा समेत उल्लेख गरेको पाइन्छ । यसरी गंगादेवी प्रधानका संरक्षक को हुने भन्ने तत्सम्बन्धी विवाद जिल्ला अदालतका विचाराधीन रहेकाले त्यसैबाट सो विवादको निरोपण हुने गएकोले त्यो मुद्दामा असर पर्ने गरी अहिले रिट क्षेत्रबाट केही भन्न मिल्दैन । तर गंगादेवी प्रधानका वृद्धा अवस्थाले गर्दा होस ठेगाना समेत नभएकोदेखिदा तत्काल रुपमा उनको हेरविचार स्याहार सम्भार, स्वास्थ्य उपचार, कोबाट हुने भन्ने सम्म यस रिट निवेदनबाट हुनुपर्ने हुन्छ । जहाँ सम्म प्रेमध्वज प्रधान छोरा भएको नाताले उनी नै गंगादेवीका प्राकृतिक संरक्षक हो भन्ने रिट निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीहरुको जिक्तिर भएकोमा कानूनमा स्पष्ट यस्तो व्यवस्था रहे भएको पाइन्न तापनि हाम्रा समाजको सामाजिक संरचना तथा परम्परा समेतलाई दृष्टिगत गर्दा सौतेनी छोरालाई सौतेनी आमाको प्राकृतिक संरक्षक मान्न नमिल्नेदेखिन्छ । वृद्ध अवस्थाले गर्दा होस ठेगाना नभएकी विधवा स्वास्नी मानिसको संरक्षकत्व वारे प्रचलित कानूनमा कुनै स्पष्ट व्यवस्था भएको पाइन्न । साधारणतः यस्ता व्यक्तिको अपुताली खान हकवालाले नै हेरचाह र सेवा सुश्रुवा गर्नुपर्ने हुन्छ । यस स्थितिमा लिखतबाट अन्यथा हुनेमा बाहेक त्यस्ता व्यक्तिको संरक्षण गर्ने दायित्व पनि अपुताली

खान पाएन व्यक्ति उपर नै हुन्छ । वृद्धा अवस्था वा कडा रोगले गर्दा होस ठेगाना नभएको यस्ता व्यक्तिका हकमा निजको तर्फबाट नालेस उजूर वा मुद्दामा प्रतिनिधित्व गर्ने तात्पर्यको लागि अदालतबाट अनुमति लिइ एकाघरका १६ वर्ष पुगेको हकवालाले पाएन व्यवस्था मुलुकी ऐन अ.व. ८३ नं. मा रहे भएको पाइन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट पनि यस्ता असक्त व्यक्तिको तर्फबाट कानूनी हक संरक्षणको लागि एकाघरका हकवालालाई कानूनतः अधिकार तथा दायित्व तोकिराखेको पाइन्छ । संरक्षणत्व सम्बन्धी स्पष्ट कानूनी व्यवस्थाका अभावमा यस्ता असक्त व्यक्तिको हेरविचार स्याहार सम्भार गर्ने समेतको अभिभारा लिखतद्वारा अन्यथा भएमा बाहेक सबैभन्दा नजिकको हकवालामा नै रहेको मान्नु पर्ने हुन्छ । गंगादेवी प्रधानका सबैभन्दा नजिकको हकवाला प्रेमध्वज प्रधान हुन् भन्ने कुरामा विवाद देखिन्छ । यस स्थितिमा अदालतमा परिरहेको मुद्दाबाट अन्यथा नभए सम्म गंगादेवी प्रधानका पतिको मृत्यु पश्चात निजको हेरचाह गर्ने जिम्मेवारी प्रेमध्वज प्रधान भैरहने कुरा निर्विवाद छ । गंगादेवी प्रधान निजको पतिको मृत्यु हुनुभन्दा पहिला पतिसँग लाजिम्पाटमा बसेको देखिन्छ । पतिको मृत्यु पश्चात सो ठाउँबाट प्रत्यर्थाहरुले निज गंगादेवीलाई नघलमा लगेर राखेको देखिन्छ । संरक्षक सम्बन्धी विवादको टुङ्गो नलागेसम्म गंगादेवीलाई निजले बसाबवास गरी आएको घरमा छोरा प्रेमध्वज प्रधानले हेरविचार गर्ने गरी वापस गर्नु उपयुक्त हुनेदेखिंदा निज गंगादेवी प्रधानलाई निवेदकको बाबु प्रेमध्वज प्रधानको जिम्मा लगाई दिनु । साथै गंगादेवी प्रधानको नाममा प्रशस्त चल अचल सम्पत्ति रहे भएकोदेखिनाले निजको हक हित विपरीत निजको सम्पत्ति हिनामिना हुनसक्ने स्थिति समेतलाई दृष्टिगत गरी निजको सम्पत्ति हिनामिना हुन नपाइने गरी संरक्षण गर्न समेत आवश्यकदेखिनाले गंगादेवीको स्याहार सम्भारको लागि आवश्यक खर्च गर्न बाहेक जिल्ला अदालतमा विचाराधीन संरक्षकत्व सम्बन्धी मुद्दाको अन्तिम टुंगो नलागेसम्म अदालतको स्वीकृति बेगर कुनै किसिमले सम्पत्ति वेचखिन वा हकछाडी दिने गरी लिखत समेत नगर्नु नगराउनु भन्ने समेत आदेश जारी हुने ठहर्छ । मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या पृथ्वबहादुर सिंह

इति सम्वत २०५१ साल वैशाख ९ गते रोज ६ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मोहनप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
२०५१ सालको रिट नं.३४०२
आदेश मिति: २०५१।३।५
विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : म्याग्दी जिल्ला घलान गा.वि.स.वडा नं. ६ गलेश्वर घर भै हाल म्याग्दी कारागार शाखामा थुनामा रहेका रविन्द्र कार्कीको हकमा एकाघरको बाबु रुद्रबहादुर कार्की के.सी.

विरुद्ध

विपक्षी : म्याग्दी जिल्ला अदालत समेत

- प्रमाणहरूको औचित्यमा प्रवेश गरी अधिकार प्राप्त अदालतमा विचाराधीन मुद्दामै इन्साफ गर्ने कार्यमा हस्तक्षेप हुने गरी असाधारण अधिकारक्षेत्रबाट आदेश मिले नभिलेको भनी हेर्न कानूनसंगत नदेखिने ।
- बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ५०(१) ले मुद्दा हेर्ने अधिकारीलाई बालकलाई थुनामा राख्न उपयुक्त हुदैन भन्ने लागेमा मुद्दाको पूर्पक्षका लागि थुनामा नराख्ने आदेश दिन सक्ने स्वविवकीय अधिकार दिएकोसम्म देखिने, बाध्यात्मक व्यवस्था नदेखिने ।
- एउटै अभियोग लागेको निवेदक समेतका प्रतिवादीहरूको वारदातमा संलग्नता, भूमिका, वारदातको अवस्था र परीस्थिति समेतलाई मध्यनजर राखी हेर्दा निवेदकलाई पूर्पक्षका लागि थुनामा राख्नुपर्ने गरी जिल्ला अदालतले गरेको पर्चामा कारण सहितको प्रमाण आधारहरू प्रष्ट खुलेको हुँदा अ.वं १२४(ग) को विपरीत भयो भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. कृष्णजंग रायमाझी

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ (२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

नेपाल कानून समाज

२०६

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

म निवेदक वर्ष १४ को रविन्द्र कार्की समेत उपर ज्यान सम्बन्धीको महल १३ (३) नं. को माग दावी गर्दै प्रहरी प्रतिवेदन दायर भएकोमा विपक्षी नं. १बाट मिति २०५०।१०।१७ मा निवेदकको हकमा अ.वं. ११८ नं. को देहाय दफा २ अनुसार थुनामा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्ने आदेश भयो । उक्त आदेश उपर म निवेदकले विपक्षी नं.२ मा अ.वं. १७ नं. अनुसार उक्त आदेश बदर गरीपाउँ भनी निवेदन गरेकोमा विपक्षी नं. २ ले उक्त आदेश सदर गर्ने गरी मिति २०५०।१२।१२ मा आदेश भयो । उक्त आदेशहरु गैरकानूनी एवं त्रुटिपूर्ण भएको व्यहोरा निम्नानुसार निवेदन गर्दछु ।

म निवेदकको जन्म २०३६।५।११ मा भएकोमा हाल मेरो उमेर १४ वर्ष मात्र भएको छ जसको पुष्टी जन्मकुण्डली र कालेश्वर मा.वि. म्याग्दीबाट २०४८।१।२८ प्राप्त चरित्रको प्रमाण पत्रबाट पुष्टी हुन्छ । तर १४ वर्षको उमेर नपुगी एस.एल.सी परीक्षा दिन नमिल्ने हुँदा १ वर्षको उमेर बढाएको छु । मेरो वास्तविक उमेर १४ वर्ष मात्र छ । विपक्षी नं १ मा २०५०।१०।१० मा वयान गर्दा प्रमाण सहित उल्लेख गरेको छु । २०५०।१०।६ मा मेरो घाउ जाँच हुँदा निवेदकको मानसिक अवस्था अस्थीर भएको भन्ने उल्लेख भएबाट शारिरिक अवस्था ठीक नभएको प्रष्ट छ । उक्त प्रमाणहरुलाई अवलोकन नै नगरी अ.वं. ११८ देहाय २ अनुसार थुनामा राखेको आदेश त्रुटिपूर्ण एवं गैरकानूनी छ । बाल बालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को बालबालिकाको हक अधिकार संरक्षणको लागि बनेको एक विशेष ऐन हो । बाल बालिकाको सम्बन्धमा वेग्लै प्रकृतिको कार्यविधि अवलम्बन गरी विरोध किसिमको उपचारको आवश्यकतापर्दछ । ऐ. ऐनको दफा ५५(६) बमोजिम बालबालिकाको मुद्दा संक्षिप्त कार्यविधि ऐन, २०२८ को कार्यविधि अपनाउनुपर्ने हुन्छ । त्यसको विपरीत सामान्य कार्यविधि अन्तर्गत कारवाही र किनारा गरेको कार्य त्रुटिपूर्ण भै ऐ. को दफा ५५(६) को निस्तेज पारेको छ ।

विपक्षी नं. १ ले आदेश पर्चा गर्दा प्रत्येक प्रतिवादीको हकमा अलग-अलग कारण सहित विवेचना गरी आदेश गर्नुपर्ने व्यवस्था अ.वं. १२४ ग ले गरेको छ । सो बमोजिम नगरी ७ जना प्रतिवादीको सम्बन्धमा एकमुष्ट कारण खोली थुनामा राख्ने गरेको विपक्षी नं. १ र २ को आदेशमा न्यायिक मनको अभाव भै अ.वं. १२४ ग नं. को त्रुटि भएको छ । प्रहरीमा भएको मेरो साविती वयानलाई आधार लिएको पनि कानूनसम्मत छैन । किनकी मैले अदालतमा वयान गर्दा कुटपिट डर त्रास एवं शारीरिक यातना दिइ बाध्य भै साविती वयान गरेको भन्ने उल्लेख गरेका छु । २०५०।१०।६ मा निवेदकको घाउ जाँच भएबाट सो कुरा पुष्टी हुन्छ । प्रहरीमा भएको साविती वयानलाई मान्यता दिनु प्रमाण ऐनको दफा ९(२) (क) को (२) एवं संविधानको धारा १४(४) प्रतिकूल छ । प्रहरी हिरासतमा रहँदा कानून व्यवसायी समेतलाई भेटघाट गर्न नदिएबाट संविधानको धारा १४(४) को हकबाट वञ्चित भएको छ । अतः उक्त तथ्यहरुको आधारमा म्याग्दी जिल्ला अदालतको मिति २०५०।१०।१७ को आदेश एवं सो आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०५०।१२।१२ को आदेशबाट बाल बालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ७, ११(३), १४,५०(१) ५५(६) को विखिलाप गरेको र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१)(३), १२(१)(२) को (घ), १४(१) तथा ४, ५ द्वारा प्रदत्त हक समेत अवरुद्ध भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरण वा उपयुक्त आदेश जारी गरी निवेदकलाई गैर कानून थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन रहेछ ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आइसकेपछि वा अवधी नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०५१।१।१७ मा भएको आदेश ।

रिट निवेदकको हकमा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसुरदार हुन भन्ने मुद्दा संकलित मिसिल प्रमाणहरुबाटदेखिन आएकोले निजलाई अ.व. ११८ नं. को देहाय २ बमोजिम थुनामा राखी पूर्पक्ष गर्ने

आदेश भएको, सोही आदेशलाई पुनरावेदन अदालत पोखराबाट सदर आदेश भएको छ । यस अदालतबाट भएको आदेशबाट निवेदकको कुनै हकहनन नभएबाट रिट निवेदन खारेज गरी पाऊ भन्ने समेत म्याग्दी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा सक्षम अदालतबाट कानून बमोजिम आदेश भएको अवस्थामा निवेदकको संवैधानिक हक अधिकार हनन भएको भन्ने कुरा कानून नमिल्ने भएकोले विपक्षीको निवेदन खारेज गरीपाउन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत पोखराको लिखित जवाफ ।

टेकबहादुर अधिकारीको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार, प्रतिवादी निज रविन्द्र कार्की समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा म्याग्दी जिल्ला अदालतको मिति २०५०।१०।१७ को प्राप्त पत्रानुसार उक्त मुद्दाको पूर्पक्षको लागि यस कारागार शाखामा थुनामा राखिएको हो । निजको रिट निवेदनमा लिइएका जिकिरहरु निराधार एवं कपोलकल्पित हुँदा रिट खारेज गरीपाउन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत कारागार शाखा म्याग्दीको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री कृष्णप्रसाद भण्डारी, श्री कृष्णप्रसाद पन्त र अधिवक्ता श्री देवेन्द्र प्रधानले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी रविन्द्र कार्की समेत भएको ज्यान मुद्दामा मृतकलाई मार्नु पर्नेसम्मको रिसइवी भएको तथ्य प्रमाण मिसिलबाट देखिदैन । निवेदक नाबालक भएको भन्ने कुरा जन्मकुण्डली र चारित्रिक प्रमाणबाट स्पष्ट भएको हुँदा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ५०(१) अनुसार थुनामा राख्न नहुने स्पष्ट छ । अलग अलग प्रतिवादीहरुको हकमा अलग अलग आधार खुलाई आदेश गर्नुपर्नेमा सो भएको समेत नदेखिँदा निवेदक गैरकानूनी थुनामा बस्नु परेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी र विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान सरकारी अधिवक्ता श्री दिनेश अधिकारीले रिट निवेदकले ज्यान मुद्दामा वयान गर्दा उल्लेख गरेको वर्षको एकरूपता नभएबाट नाबालक भनी भन्न नमिल्ने भएको थुनछेकको आदेशमा स्पष्ट आधारहरु लेखेको साथै अधिकार प्राप्त अदालतबाट सबुद प्रमाणका विवेचना गरी गरेको आदेशलाई रिट क्षेत्रबाट गैरकानूनी भन्न नमिल्ने भएबाट रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।

यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा म नाबालक निवेदकलाई गैरकानूनी तवरबाट भएको म्याग्दी जिल्ला अदालतको मिति २०५०।१०।१७ थुनामा राखी पूर्पक्ष गर्ने भन्ने भएको आदेशबाट गैरकानूनी रुपमा थुनामा बसिरहनु परेको हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदन भएकोमा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसुरदार हुन भन्ने कुरा संकलित मिसिल प्रमाणबाट कसुरदार हुन भन्ने कुरा संकलित मिसिल प्रमाणहरुबाटदेखिन आएकोले निवेदकलाई अ.व. ११८ नं. को देहाय २ बमोजिम थुनामा राखी पूर्पक्ष गर्ने आदेश कानून बमोजिम नै भएको जसबाट कुनै हक हनन नभएबाट रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने लिखित जवाफ भएको पाइन्छ । रिट निवेदक समेतलाई प्रतिवादी बनाइ अधिकार प्राप्त अदालतमा ज्यान मुद्दा दायर भै अदालतले तत्काल प्राप्त प्रमाणहरुको आधारमा प्रमाणहरु समेत उल्लेख गरी पूर्पक्षलाई थुनामा राखेको देखिन्छ । सरकारी वकिलले इजलास समक्ष देखाएको वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी रविन्द्र कार्की समेत भएको ज्यान मुद्दाको मिसिल अध्ययन गर्दा ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. को अभियोग रहेकोमा निवेदक समेत अन्य अभियुक्तहरु ज्यान मार्ने वारदातमा संलग्न रहेको र एक आपसमा पोल गरी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको वयानमा कसुरमा सावित भएको जाहेरवालाले कर्तव्यमा उजुरी दिएको अदालतमा वयान गर्ने प्रतिवादी मध्ये प्रमिला भण्डारी, रोशनी सर्किनी, मोति सर्किनी समेतले निवेदक रविन्द्र कार्की म समेत कर्तव्यवाला हुन भनी भनेको भन्ने समेतका प्रमाणहरुका आधारमा

निवेदकलाई अ.वं. ११८(२) बमोजिम पूर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट भएकोदेखियो । यी प्रमाणहरुको औचित्यमा प्रवेश गरी अधिकार प्राप्त अदालतमा विचाराधीन मुद्दा मै इन्साफ गर्ने कार्यमा हस्तक्षेप हुने गरी असाधारण अधिकारक्षेत्रबाट आदेश मिले नमिलेको भनी हेर्न कानूनसंगतदेखिदैन । म १४ वर्षको नाबालक भएकोले बाल बालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ५०(१) ले थुनामा राख्न नहुने र थुनछेक आदेश पर्चा गर्दा प्रत्येक प्रतिवादीहरुको हकमा स्पष्ट रूपमा अलग अलग कारण सहित विवेचना सहित आदेश गर्नुपर्ने अ.वं. १२४(ग) को व्यवस्था विपरीत भएको छ भन्ने रिट निवेदनमा जिकिर रहेको र वहसमा समेत प्रश्न उठाइएको छ । त्यसतर्फ विचार गर्दा प्रथमतः निवेदक समेत उपर ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं. को दावी रहेको र अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको वयानमा निजको उमेर १६ वर्ष भए भनी लेखाएको देखिएको छ । यस्तो अवस्थामा रिट क्षेत्रबाट प्रमाणको आधारमा ठहर यकिन गर्नुपर्ने कुरामा प्रमाण बुझी ठहर गर्ने अवस्था भएन । फेरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ५०(१) ले मुद्दा हेर्ने अधिकारीलाई ऐनमा उल्लिखित अवस्थामा बालकलाई थुनामा राख्न उपयुक्त हुदैन भन्ने लागेमा मुद्दाको पूर्पक्षका लागि थुनामा नराख्ने आदेश दिन सक्ने स्वविवेकीय अधिकार दिएकोसम्म देखिन्छ । बाध्यात्मक व्यवस्था देखिदैन । जहाँसम्म अ.वं. १२४(ग) विपरीत आदेश भयो भन्ने छ अड्डाले कुनै अभियुक्तलाई थुनामा राख्दा कारण सहित पर्चा खडा गर्नुपर्छ भनिएको छ । प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकलाई के कति कारणले पूर्पक्षलाई थुनामा राख्नु परेको हो प्रमाण आधार खुलाई पर्चा गरेको देखिन्छ । एउटै अभियोग लागेको निवेदक समेतका प्रतिवादीहरुको वारदातमा संलग्नता, तिनका भूमिका वारदातको अवस्था र परीस्थिति समेतलाई मध्यनजर राखीहेर्दा निवेदकलाई पूर्पक्षका लागि थुनामा राख्नुपर्ने गरी म्याग्दी जिल्ला अदालतले गरेको पर्चामा कारण सहितको प्रमाण आधारहरु प्रष्ट खुलेको हुँदा अ.वं १२४(ग) को विपरीत भयो भन्न मिलेन । यस अवस्थामा पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी पूर्पक्षको लागि रविन्द्र कार्कीलाई थुनामा राख्ने गरेको म्याग्दी जिल्ला अदालतको मिति २०५०।१०।१७ को आदेश बमोजिम पूर्पक्षका लागि थुनामा रहेकोलाई गैरकानूनी थुनामा रहेको भनी मान्न सकिने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. मोहनप्रसाद शर्मा

इति सम्बत् २०५१ साल आषाढ ५ गते रोज १ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत् २०५० सालको रि.पु.इ.नं. ३०
आदेश मिति : २०५१/४/२७/५
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : सँखुवासभा जिल्ला चैनपुर गा.वि.स.वडा नं.३ घर भै कारागार शाखा नखुमा थुनामा रहेको रोशन शाक्य

विरुद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत, पाटन ललितपुर, कारागार शाखा नखु

- दशी भनिएको हेरोइन प्रहरीबाट परीक्षण नगराई मुद्दा दायर गरेको सो दशी हेरोइन हो, होइन भनी नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान (रोनाष्ट) सँग विशेषज्ञको राय लिएकोमा विशेषज्ञले दुई पटक प्रतिवेदन दिँदा पनि हेरोइन होइन भनी उल्लेख गरेकोदेखिन आउँछ । पुनरावेदन अदालतले हेरोइन होइन भने के तत्व हो भनी आदेश गरेकोमा सोको परीक्षण गर्न एक अथवा २ वा ५ वर्ष पनि लाग्न जाने हुन्छ भनी विशेषज्ञले अदालतमा बकपत्र गरेको देखिएबाट करिब ३ वर्ष अदालती कारवाहीको कारणले थुनामा रही रहेको तथा सो चीजको परीक्षणको लागि पर्खिरहँदा अनिश्चित कालसम्म थुनामा नै रही रहनु पर्ने अवस्था हुन गै व्यक्तिगत स्वतन्त्रतामा आघात परेको देखिनआएकोले विपक्षीहरूको नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ।

आदेश

○ न्या.ओमभक्त श्रेष्ठ

सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४८ को नियम ३(१) (क) बमोजिम यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :

- म निवेदकलाई बागमती प्रहरी अपराध अनुसन्धान समूहले पक्राउ गरी लागू औषध हेरोइन मुद्दामा तत्कालीन बागमती विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गरेकोमा मैले इन्कार बयान दिएको थिए । बागमती

अंचल अदालतले मलाई थुनामा राख्ने गरी आदेशको हेरोइन हो होइन परीक्षण समेत भएको थिएन । उक्त लागु औषध हेरोइन होइन भन्ने रोनाष्ट बाट मिति २०४८।१२।१८ मा प्रतिवेदन समेत आएपछि पुनरावेदन अदालत, पाटनले सफाइ दिनुपर्नेमा हेरोइन नभए के हो ? जबाफ पठाउनु भन्ने आदेश गरेको थियो । यसरी मुद्दा लम्बिए पछि चाँडो कारवाही गरीपाउन यस अदालतमा निवेदन गरेकोमा ४५ दिन भित्र किनारा गर्नु भन्ने २०५०।६।२७ मा पुनरावेदन अदालत ललितपुरका नाउँमा आदेश भएको थियो । सो आदेश अनुसार नगरी अर्को आदेश गरेकोमा अ.वं. १७ नं. अर्न्तगत मैले यस अदालतमा निवेदन गर्दा ३ महिना भित्र किनारा लगाउनु भनी २०५१।१।१४ मा आदेश भएको थियो ।

३. रोनाष्टको २०४८।१२।१९ को प्रतिवेदनलाई रोनाष्टका विशेषज्ञको २०५०।८।२३ को बकपत्रले खम्बीर भैसकेपछि २०५०।१२।८ मा पुनः परीक्षणको लागि आदेश भई हेरोइन होइन भन्ने रोनाष्टको दोस्रो प्रतिवेदन आएपछि २०५१।१।४ मा चढेको पेशीका दिन पनि पुनरावेदन अदालत पाटनबाट फैसला नभइ विशेषज्ञलाई नै भिकाएन आदेश भएको र २०५१।१।२९ का दिन विशेषज्ञ अदालतमा हाजिर नभएपछि अदालतको आदेश विर्खलाप भए जस्तो हुन गएकोले उक्त पदार्थ जाँचन कति समय लाग्छ भनी सोधनी गरिएको छ । यसरी ४५ दिन भित्र मुद्दा कारवाही किनारा गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश समेतलाई अवज्ञा गर्दै दुइ पटक हेरोइन होइन भनी रोनाष्टले प्रतिवेदन समेत भएको कुरालाई बेवास्ता गरी मुद्दा नटुङ्ग्याई पुनरावेदन अदालत पाटनले असम्बन्धित आदेश समेत गरेबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११,१२ र १४ ले दिएको हक समेत कुण्ठित भएकोले यो निवेदन गर्न आएको छु । प्रत्यर्थी अदालतको गैरकानूनी आदेश र कारवाहीका कारण प्रत्यर्थी कारागारले थुनामा राखेको हुँदा बन्दीबाट मुक्त गर्ने सन्दर्भमा प्रत्यर्थीहरुका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने रोशन शाक्यको रिट निवेदन ।
४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? लिखित जबाफ पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश ।
५. बरामद भएको वस्तु हेरोइन हो होइन भन्ने प्रश्न उपस्थित भएकोले केही ग्राम भिकी सरकारी वकिल, प्र. रेशन शाक्य बानियाका कानून व्यवसायी समेतको रोहवरमा जाँची प्रतिवेदन दिनु भनी जाँच गर्न पठाएको, विशेषज्ञलाई साक्षीको रुपमा बकपत्र गराउनु र यस अदालतको २०५०।३।२३ को आदेशको जबाफ समेत लिइ पेश गर्नु भन्ने २०५०।८।२ मा आदेश भएको थियो । आदेश अनुसारको काम तामेल गरी पठाउन पटक-पटक लेखि पठाएकोमा काम सम्पन्न भई नआएकोले थुनुवाको मुद्दा हुँदा पेशी चढाउँदा २०५०।८।२ को आदेश अनुसारको काम सम्पन्न गर्नु भनी २०५०।१०।६ मा पुनः आदेश भएको हो । प्रतिवादी उपस्थित नभएकोले परीक्षण हुन नसकी नमूना फिर्ता पठाइएको भन्ने रोनाष्टको प्रतिवेदन प्राप्त भएको थियो । परीक्षण प्रतिवेदन पेश गर्नु अगावै बकपत्र आदेश बमोजिमको पत्रबाट भएको मान्ने नदेखिँदा मिति २०५०।१२।२२ को सम्बन्धमा विशेषज्ञलाई साक्षीको रुपमा गराउनु भन्ने २०५१।१।४ मा आदेश भएको सेतो धुलो के तत्व हो भनी हेर्दा पाँच वर्ष लाग्न जाने हुन्छ भनी बकपत्र गरेको अदालतको आदेशले विर्खलाप हुनगएको हुँदा सेतो धुलो के तत्व हो भनी जाँच गर्न समय लागु रोनाष्टका प्रमुखसँग पत्र भएको २४ घण्टा भित्र जबाफ लिइ प्रतिवादीले सर्वोच्च अदालतमा अ.वं. १७ नं. बमोजिम दिएको निवेदनमा भएको आदेश भिकाइ गर्नु भन्ने आदेश भै कानून बमोजिम रहेको देखिँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको लिखित जबाफ ।

६. कारागार शाखा नख्खुको लिखित जबाफ प्राप्त नभएको ।
७. सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी पुनरावेदन अदालतबाट निर्णय हुने अवस्था बाँकी नै रहेको अवस्था हुनुको साथै अ.वं. ११८ को देहाय (२) बमोजिम ३ वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने मुद्दा भएबाट अदालतको विचाराधीनमा रहेको मुद्दामा असर पर्ने गरी रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न गर्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज हुन्छ भन्ने मा.न्या. श्री मोहनप्रसाद शर्माको राय र पु.वे.अ.पाटनबाट विभिन्न आदेशहरु भैरहेबाट अनाहकमा रिट निवेदक थुनामा बस्नुपर्ने देखियो । पछि सबुद प्रमाणबाट कसुर स्थापित भएमा सजाय ठहर भएपछि पनि थुनामा राखी सजाय भुक्तान गर्नुपर्ने हुन्छ । निवेदकलाई थुनामा राखी राख्न कानूनसङ्गत नहुँदा थुनाबाट मुक्त गरी कानून बमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत ललितपुरका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठको छुट्टै राय भएको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०५१।३।२१ को फैसला ।
८. प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक तर्फबाट उपस्थित हुनु आएका विद्वान अधिवक्ता श्री ध्रुवलाल श्रेष्ठले निवेदन जिकिरको औचित्यतर्फ प्रकाश पार्दै हेरोइनमा मुद्दा दायर भएकोमा अदालतले अन्यथा अर्थ गर्न मिल्दैन । यस सम्मानित अदालतबाट ४५ दिनभित्र मुद्दा किनारा गर्नु भनी मिति २०५०।६।२७ मा आदेश भएको, पुनः निवेदकको अ.वं. १७ नं. अन्तर्गत दिएको निवेदनमा समेत ३ महिना भित्र मुद्दा किनारा लगाउनु भन्ने आदेश भएकोमा पुनरावेदन अदालतबाट सो आदेशको पालना भएको छैन । रोनाष्टको प्रतिवेदन तथा विशेषज्ञ राजेन्द्र दवाडीको बकपत्रबाट कथित वस्तु हेरोइन होइन भन्ने पुष्टी भएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन पर्ने अवस्था छ भनी वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नु भयो । त्यसै प्रत्यर्थी तर्फबाट उपस्थित विद्वान सरकारी अधिवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले निवेदक अधिकार प्राप्त अदालतको आदेशले थुनामा रहेको हो । रोनाष्टको प्रतिवेदनलाई अदालतले शंका गर्नु स्वाभाविक हुन्छ अदालतका विचाराधीनमा रहेका मुद्दामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणबाट उपचार दिन उपयुक्त हुँदैन मुद्दाको फैसलाबाटै निरोपण हुनुपर्छ भन्ने समेत वहस जिकिर लिनु भयो ।
९. यसमा बागमती विशेष अदालतको मिति २०४८।१।२४ को आदेशले निवेदक रोशन शाक्य थुनामा रहेको देखिन्छ । सो थुनछेक आदेश उपर निवेदकले अ.वं. १७ नं अन्तरगत यस अदालतमा निवेदन दिएकोमा यस अदालत, एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०५०।६।२७ मा ४५ दिन भित्र मुद्दा किनारा गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनको नाउँमा आदेश भएको सो आदेश कार्यान्वयन नभै पुनः निवेदकको अर्को निवेदन यस अदालतमा परी कारवाही हुँदा मिति २०५१।१।१४ गते यस अदालतबाट ३ महिना भित्र मुद्दा किनारा गर्नु भनी अर्को आदेश भएको समेत देखिन्छ । दशी भनिएको हेरोइन प्रहरीबाट परीक्षण नगराई मुद्दा दायर गरेको सो दशी हेरोइन हो, होइन भनी नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान (रोनाष्ट) सँग विशेषज्ञको राय लिइएकोमा विशेषज्ञ राजेन्द्रप्रसाद दवाडीले मिति २०४८।१।२८ र २०५०।१।२९ गरी दुई पटक प्रतिवेदन दिँदा पनि हेरोइन होइन भनी उल्लेख गरेकोदेखिन आउँछ । पुनरावेदन अदालतले हेरोइन होइन भने के तत्व हो भनी आदेश गरेकोमा सो को परीक्षण गर्न एक अथवा २ वा ५ वर्ष पनि लाग्न जाने हुन्छ भनी विशेषज्ञ राजेन्द्रप्रसाद दवाडीले २०५०।८।२३ मा अदालतमा बकपत्र रहेकोदेखिएबाट करिब ३ वर्ष यी निवेदक अदालती कारवाहीको कारणले थुनामा रही गरेको तथा सो चिजको परीक्षणको लागि पर्खिरहँदा अनिश्चितकालसम्म थुनामा मै रही रहनुपर्ने अवस्था हुन गै निवेदकको व्यक्तिगत स्वतन्त्रतामा आघात परेकोदेखिन आएकोले माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठले गैरकानूनी थुनामा रहेकोले थुनामा रहेकोले थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी विपक्षीहरुको नाउँमा

बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्‍याएको राय मनासिव ठहर्छ । निवेदकलाई थुनाबाट छडीदिन लेखि पठाइदिनु र मिसिल नियमानुसार गरी बुभाइदिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौ ।

प्र.न्या. विश्वनाथ उपाध्याय

न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

इति सम्बत् २०५१ साल श्रावण २७ गते रोज शुभम्

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री विश्वनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्द बहादुर श्रेष्ठ
सम्बत् २०५१ सालको रिट नं. २९
आदेश मिति: २०५१।४।२०।५
बिषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काठमाडौं जि.फर्पिङ गा.वि.स. घर भै हाल का.न.पा. वडा नं. १७ क्षेत्रपाटी
ढल्को डेरा गरी बस्ने हाल जि.प्र.का. काठमाडौं हनुमानढोकामा थुनामा
रहेका वर्ष ३३ को बिक्रम मल्लको हकमा निजकी पत्नी लिला मल्ल

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं ।

- आफ्नो अगाडि हुल हुज्जत गरी शान्ती भङ्ग हुने काम गरेपछि हुलहुज्जत गर्ने व्यक्तिलाई प्रहरी निरीक्षकले तत्काल पक्राउ गर्नुपर्नेमा पक्राउ नगरी भोलिपल्ट मात्र खोज तलास गरी पक्राउ गरिएको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालयको भनाईमा विश्वसनीयता देखिन आएन ।
- २७ गते नै मेरो पतिलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकाले छुटकारा दिलाई पाउ भनी निवेदन परिसकेको अवस्थामा २७ गते भन्दा पहिला नै पक्राउ गरिएको २७ गते साभ्र बस स्टपमा गै शान्ति भङ्ग गर्ने काम गयो होला भनी अनुमान गर्नसकिने स्थिति समेत नदेखिने ।
- २७ गते निवेदन परेपछि २७ गते नै घटना घटेको देखाई आफ्नै प्रहरी अधिकृतको प्रतिवेदनबाट मुद्दाको कारवाही शुरु गरी आफ्नो कारवाहीलाई कानून सम्मत बनाउनको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट म्यादथप गराएको देखिदा निवेदक बिक्रम मल्ल २८ गते भन्दा पहिलेदेखि नै प्रहरी थुनामा रहेको देखिन आएकोले जिल्ला प्रहरी कार्यालयले २०५१।३।२७ गतेको कसुर देखाई २८ गते पक्राउ गरेको

भनी म्यादथप लिई गरेको कारवाही प्रवृत्त भावनाले ग्रस्त भई गैरकानूनी तवरबाट थुनामा राखेको देखिन आएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ।

आदेश

० न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

संयुक्त इजलासमा माननीय न्यायाधीशहरूको राय मतैक्य हुन नसकी सर्वोच्च अदालत नियमावली ३(१)(क) बमोजिम पूर्ण इजलासमा पेश हुनआएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाका प्रहरी जवानहरू सिभिलड्रेसमा आई मेरो श्रीमान विक्रम मल्ललाई मिति २०५१।३।२० गते बिहान ६ बजे सुतीरहेको अवस्थामा प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका हिडनुहोस भनी बिना पूर्जा पक्राउ गरी लगे । हालसम्म पनि मैले घरबाट लगेको खाना खान नदिई भेट गर्न नदिएको र कुनै अड्डा अदालतमा मुद्दा पनि नचलाएको थुनुवा पूर्जा पनि नदिई शारीरिक र मानसिक यातना दिई थुनामा राखेको छ ।
३. संविधानको धारा १४ को उपधारा ५ मा पक्राउ भएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना यथासक्य चाँडो दिनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था भएको र ऐ. को उपधारा ४ मा थुनामा रहेको व्यक्तिलाई शारीरिक या मानसिक यातना तथा निर्मम अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरिने छैन भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । साथै ऐ. को उपधारा ६ मा पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउँबाट बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्दछ र कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो अवधी भन्दा बढी थुनामा राखिने छैन भन्ने बाध्यात्मक संवैधानिक व्यवस्था भएको छ ।
४. उक्ता संवैधानिक व्यवस्थालाई समेत वेवास्ता गरी बदनियतपूर्वक गैरकानूनी थुनामा राखेको कार्य संविधान र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १५ विपरीत छ । साथै कुनै व्यक्तिलाई गिरफ्तार भएको २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराई थुनामा राख्ने अधिकार नभएको भनी यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तहरू समेत विपरीत छ । तसर्थ कुनै आरोप नलगाई गैरकानूनी रूपमा अमानुसिक यातना दिई थुनामा राखेको मेरो पतिलाई तत्काल थुनाबाट रिहाई गरीदिन बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने समेत २०५१।३।२७ मा दर्ता हुनआएको रिट निवेदन ।

५. यसमा विपक्षीबाट बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र लिखित जबाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशको मिति २०५१।३।२९ को आदेश।
६. निज विक्रम मल्ल समेतले काठमाडौं नगरपालिका वडा नं. २९ स्थित नयाँ बसपार्क तर्फ गस्ती गर्दै जाँदाको अवस्थामा हुलहुज्त गरी शान्ति भंग गरिरहेको हुँदा निजहरूलाई केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन अन्तर्गत कारवाही गरीपाउँ भनी क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय उपत्यका अ.अ. समूहका प्रहरी निरीक्षक शिवप्रसाद लामिछानेको मिति २०५१।३।२७ गतेको प्रतिवेदन ।
७. निज विक्रम मल्लको खोजतलास गर्दा मिति २०५१।३।२८ गते पक्राउ परेकोले पक्राउ गरी दाखिला गरेका छौं भन्ने पक्राउ प्रतिवेदन ।
८. पक्राउ भै आएका निज विक्रम मल्ल समेतलाई केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन अन्तर्गत कारवाही हुनको लागि यसै पत्रसाथ पठाइएको छ भनी क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय काठमाडौं उपत्यका अ.अ. समूहको मिति २०५१।३।२८ गतेको पत्रसाथ कारवाहीको लागि पठाइएका निज समेतलाई मिति २०५१।३।२९ गतेदेखि लागु हुने गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गरी अनुसन्धान एवं तहकिकातको लागि अनुमती लिई प्रहरी हिरासतमा राखिएको ।
९. मिति २०५१।३।२८ गते पक्राउ भै आएका विपक्षी विक्रम मल्ल समेतलाई २४ घण्टा भित्र नै मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमती लिई प्रहरी हिरासतमा राखिएको हुँदा २०५१।३।२० गते पक्राउ गरी गैरकानूनी तरीकाबाट थुनामा राखिएको भन्ने समेत व्यहोराको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउा भन्ने समेत प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयको २०५१।३।३० को लिखित जबाफ ।
१०. निवेदिकाको पति विक्रम मल्ललाई गैरकानूनी थुनामा राखिएको देखिन आएकोले निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिदिनपर्ने ठहर्छ । रिट निवेदन खारेज गर्ने गरेको सहयोगी माननीय न्यायाधीशको श्री कृष्णजंग रायमाझीको रायसाग मेरो सहमती नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन सर्वोच्च अदालत नियमावली ०४९ को नियम ३(१) क बमोजिम निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंहको राय ।
११. निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदक विक्रम मल्ललाई थुनाबाट छाडिदिनु भन्ने सहयोगी माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंहको रायसाग मेरो सहमती नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन सर्वोच्च अदालत नियमावली ०४९ को नियम ३(१)क बमोजिम पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको माननीय न्यायाधीश कृष्णजंग रायमाझीको राय ।

१२. नियमबमोजिम दैनिक कजलिष्टमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री शम्भु थापा र विष्णु ढुंगानाले निवेदक को पति विक्रम मल्ललाई २०५१।३।२० गतेदेखि बिहान ६ बजे बिना वारेण्ट पक्राउ गरी शारीरिक यातना दिई २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराई गैरकानूनी थुनामा राखिएको छ । २० गते पक्राउ भै सकेको व्यक्ति निवेदकको हकमा २०५१।३।२७ गते रिट निवेदन परेकै दिनको साभ्र मात्र निवेदकलाई पक्राउ गरेको भन्ने प्रहरी भनाई असत्य हो । निवेदक प्रहरी हिरासतमा छ भनी निवेदन परिसकेपछि विक्रम मल्ललाई बसपार्कमा पक्राउ गर्नु सक्ने स्थिति नै छैन शान्ति भङ्ग गरेको देखेपछि सो गर्ने व्यक्तिलाई तत्कालै पक्राउ गर्नुपर्छ । जाहेरी दरखास्त दिएर कारवाही चलाएन होइन त्यसबाट पनि प्रहरीको लिखित जवाफ भुटो छ । प्रहरीले पक्राउ गरेको र मुद्दा चलाएको सबै कारवाही वदनियतपूर्ण छ । थुनामा नराखिएको भए प्रहरीले थुनामा राखिएको छ भनी कोही पनि रिट निवेदन दिन आउँदैन तसर्थ गैरकानूनी थुनाबाट निवेदकलाई मुक्त गरीपाउँ भन्ने व्यहोराको वहस प्रस्तुत गर्नु भयो र विपक्षी तर्फबाट सरकारी अधिवक्ता कृष्णराम श्रेष्ठले निवेदकका पतिलाई पक्राउ गरेको २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन अनुसार मुद्दा चलाउने क्रममा हाल म्यादथप गरी कानून बमोजिम थुनामा राखिएको छ । निवेदकको पतिलाई अनुसन्धानको सिलसिलामा कानून बमोजिम नै थुनामा राखिएको देखिदा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ असत्य भन्न मिल्दैन । माग बमोजिम आदेश जारी गर्न मिल्ने होइन भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।
१३. माग बमोजिम आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने तर्फ मिसिल संलग्न कागज प्रमाण र विद्वान अधिवक्ताहरूको वहसको आधारमा विचार गर्दा निवेदकको पति विक्रम मल्ललाई विपक्ष कार्यालयका प्रहरीहरूबाट २०५१।३।२० गते बिहान पक्राउ गरी लगी भेट गर्न नदिने घरबाट लगेको खाना खान नदिने र थुनुवा पूर्जा नदिई शारीरिक यातना समेत दिई थुनामा राखेकाले बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पति विक्रम मल्ललाई मुक्त गरीपाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन परी यस अदालतबाट कारण देखाउ आदेशजारी हुँदा विक्रम मल्ललाई केही सार्वजनिक अपराध सजाय ऐन अन्तर्गतको कसूरमा ०५१।३।२८ गते पक्राउ गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गरी अनुसन्धान एवं तहकीकातको लागि अनुमती लिई प्रहरी हिरासतमा राखिएको भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ पेश हुनआएको देखिन्छ ।
१४. रिट निवेदिकाको रिट निवेदन २७ गते परेको देखिन्छ भने २८ गते मात्र विक्रम मल्ललाई पक्राउ गरेको भन्ने भनाई विपक्ष कार्यालयको देखिन्छ । प्रहरीले पक्राउ गर्नु भन्दा अघि नै पतिलाई प्रहरीले पक्राउ गरी लगेकाले छुटकारा दिलाई पाउँ भनी निवेदिका लीला मल्लले निवेदन दिनुपर्ने कुनै अवस्था देखिदैन । सामान्यता: त्यो व्यक्ति मात्र अदालतमा आउँछ जसलाई मर्का पर्छ । मर्का नपर्नेको अवस्था यस्तो यस्तो

कारवाहीले मलाई मर्का पर्यो भनी भुठ्ठा निवेदन लेखी अदालतमा आएन रहर कसैलाई हुादैन । रिट निवेदिकाको लोग्नेलाई प्रहरीले पक्राउ गर्ला भनी पूर्वानुमान गरी रिट निवेदन दिएको भन्न मिल्ने अवस्था पनि देखिदैन ।

१५. विपक्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाले पेश गरेको लिखित जबाफको सत्यता तर्फ हेर्दा २७ गते बेलुका नयाँ बस पार्कमा विक्रम मल्लले हुल हुज्जत गरी शान्ति भङ्ग गरेकोमा खोज तलास गर्दा २८ गते पक्राउ गरेको भन्ने लिखित जबाफबाट देखिन्छ । हुल हुज्जत गरी शान्ति भंग गर्ने काम प्रहरी निरीक्षकको अगाडि भएको र आफ्नो अगाडी हुल हुज्जत गरी शान्ति भङ्ग हुने काम गरेपछि हुलहुज्जत गर्ने व्यक्तिलाई प्रहरी निरीक्षकले तत्काल पक्राउ गर्नुपर्छ तत्काल हुल हुज्जत गर्ने व्यक्तिलाई पक्राउ नगरी भोली पल्ट मात्र खोजतलास गरी पक्राउ गरिएको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको भनाईमा अविश्वसनीयता देखिन आउँदैन । जबकी २७ गते नै मेरो पतिलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकाले छुटकारा दिलाई पाउँ भनी निवेदन परिसकेको देखिन्छ । २७ गते भन्दा पहिला नै पक्राउ गरिएको व्यक्तिले २७ गते साभ बस स्टपमा गै शान्ति भङ्ग गर्ने काम गच्यो होला भनी अनुमान गर्न सकिने स्थिति समेत देखिदैन । यसरी २७ गते निवेदन परेपछि २७ गतेको नै घटना घटेको देखाई आफ्नै प्रहरी अधिकृतको प्रतिवेदनबाट मुद्दाको कारवाही शुरु गरी आफ्नो कारवाहीलाई कानूनसम्मत बनाउनको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट म्यादथप गराएको देखिन्छ । तसर्थ निवेदक विक्रम मल्ल २८ गते भन्दा पहिलादेखि नै प्रहरी थुनामा रहेको देखिन आएकोले जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले २०५१।३।२७ गतेको कसुर देखाई २८ गते पक्राउ गरेको भनी म्यादथपलिई गरेको कारवाही प्रवृत्त भावनाले ग्रस्त भई निवेदकलाई गैरकानूनी तवरबाट थुनामा राखेको देखिन आएकोले माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरीदिने ठहर्याएको माननीय न्यायधीश श्री रुद्रबहादुर सिंहको राय मनासिव ठहर्छ । जानकारीको निमित्त विपक्ष कार्यालयलाई आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई मिसिल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा हामीहरु सहमत छौं ।

प्र.न्या. विश्वनाथ उपाध्याय

न्या. गोविन्द बहादुर श्रेष्ठ

इति सम्बत २०५१ साल श्रावण २० गते रोज ५ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
सम्बत २०५१ सालको रि.नं. ..२५०८
आदेश मिति: २०५१।६।१७
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : मोरंग जिल्ला इटहरा गा.वि.स. वडा नं. २ घर भै हाल सदरखोर डिल्लिबजारमा थुनामा रहेका वीरबहादुर राईको हकमा लक्ष्मीप्रसाद गौतम

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालतका निमित्त जिल्ला न्यायाधीश श्रेस्तेदार, शाखा अधिकृत ध्रुवकुमार शाह समेत

- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा २४ को उपदफा २ बमोजिम श्रेस्तेदारले गरेको थुनछेकको आदेश उपर न्यायाधीशले आफू अदालतमा उपस्थित भएपछि यथाशिघ्र पुनरविचार गरी त्यस्तो आदेश कानून बमोजिम भएको नदेखिएमा कानून बमोजिम गर्नु गराउनु पर्ने ।
- अदालतको श्रेस्तेदारको आदेशले निवेदक थुनामा रहेको अवस्थामा सो अदालतमा रिट सुनुबाई हुँदाको मितिसम्म पनि न्यायाधीश उपस्थित भइसकेका छैनन् भन्ने जिकिर समेत नरहेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीरहनु पर्ने ।

आदेश

○ न्या.केशवप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः

म रिट निवेदकले नागरिकता बनाउन भा.रु.६,०००। सुरेश थापा भन्ने व्यक्तिलाई दिएको भनी मलाई प्रहरीले कुटपिट गरी वयान लेखी जबरजस्ती सहिछाप गराई २०५१।५।३१ गते भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ८ को कसुरमा सोही ऐनको दफा २९ बामोजिम सजाय माग दावी गर्दै विशेष प्रहरी अधिकृतले म उपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गर्नुभयो । म रिट निवेदकलाई विदेशी नागरिक

भनी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतले अ.वं. ११८ को देहाय (२)(३) अनुसार थुनामा राखेकोले सो आदेश उपर पुनरावेदन अदालत पाटनमा निवेदन दिएकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट यसमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा २४ को देहाय (२) बमोजिमको आदेश उपर सोही दफाको देहाय ३ बमोजिम कार्यविधि पूरा गर्न बाँकी नै रहेको देखिदा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएकोले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २७(४) र ३५ लाई बेवास्ता गरी लाग्ने नसक्ने मुलुकी ऐन अ.वं. ११८ को देहायको दफा (२)(३) लगाई थुनामा राखेको कुरा गैरकानूनी भएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३३ को खण्ड (क) बमोजिम हाजिर जमानी वा धन जमानीमा छाडी दिनु भन्ने आदेश समेत गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन माग दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग अनुसारको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएका मितिले ७ दिन भित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने विपक्षीहरुका नाउँमा सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०५१।६।५ को आदेश ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको पत्रानुसार रिट निवेदकलाई थुनामा राखिएको र यस सदरखोर शाखाको प.सं. २०५१।०५२ च.नं. ४६८ मिति २०५१।६।२२ को पत्रद्वारा अदालतमा उपस्थित गराउँदा सोही पत्रको पुच्छारमा का.जि.अ.बाट स.वा. फौ.नं. ७६५ मा दर्ता भयो भन्ने लेखी निज वीर सिंह राई फिर्ता पठाएको हुँदा यस सदरखोर शाखाबाट गैरकानूनी थुनामा नराखिएकोले रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको सदरखोर शाखा डिल्लिबजारको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकलाई भ्रष्टाचार मुद्दामा मुद्दा चलिआएकोले निज अभियुक्त विदेशी नागरिक देखिएको र निजले आफूले कसुर गरेमा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष सावित भै वयान गरेकोले निजलाई अ.वं. ११८ को देहाय (२) र (३) अनुसार मुद्दा पूर्पक्षको निमित्त अ.वं. १२१ नं. अनुसार थुनुवा पूर्ज दिई थुनामा राख्ने आदेश भएकोले निवेदकको माग अनुसारको आदेश जारी हुननसक्ने भएकोले रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

अ.वं. १७ नं. बमोजिम पर्न आएको निवेदन मिति २०५१।६।४ मा एक न्यायाधीशको इजलासमा पेश हुँदा श्री काठमाडौं जिल्ला अदालतले यसमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा २४ को देहाय (२) बमोजिमको आदेश उपर सोही दफाको (३) बमोजिमको कार्यविधि पूरा गर्न बाँकी नै रहेको देखिँदा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएको देखिँदा निवेदकको निवेदन जिकिर बमोजिम गैरकानूनी थुनामा रहेको नदेखिदा निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री वसन्तबहादुर नालामीले मेरो पक्षलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतले थुनामा राखेको गैरकानूनी छ । भ्रष्टाचार निवारण ऐन अनुसारको कारवाहीमा धरौट वा जमानत लिएर छोड्नु पर्नेमा सो नगरी थुनामा राख्ने गरी भएको आदेश गैरकानूनी भएकोले उक्त आदेश बदर गर्नका लागि रिट जारी हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको वहस र विपक्षी का.जि.अ. समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री देवशरणप्रसादले रिट निवेदक विदेशी नागरिक देखिएकोले निजलाई थुनामा राखी पूर्पक्ष गर्ने गरी भएको का.जि.अ. को आदेश कानूनसम्मत भएकोले रिट खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदकको माग अनुसारको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने कुराको निर्णय दिनुपर्नेदेखियो ।

यसमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा २४ को उपदफा २ बमोजिम श्रेस्तेदारले गरेको थुनछेकको आदेश उपर न्यायाधीशले आफू अदालतमा उपस्थित भएपछि यथाशिघ्र पुनरविचार गरी त्यस्तो आदेश कानून बमोजिम भएको नदेखिएमा कानून बमोजिम गर्नु गराउनुपर्दछ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदन श्रेस्तेदारले गरेको थुनछेकको आदेश उपर पर्न आएको देखिन्छ । जुन अदालतको श्रेस्तेदारको आदेशले निवेदक थुनामा रहेको देखिन्छ । सो अदालतमा यो रिट सुनुवाई हुँदाको मितिसम्म पनि न्यायाधीश उपस्थित भइसकेका छैन भन्ने निवेदक तर्फबाट उपस्थित हुनभएका विद्वान् अधिवक्ताको वहस जिकिर समेत नरहेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी रहनु पर्ने उपयुक्त अवस्थादेखिएन । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा २४(३) बमोजिम श्रेस्तेदारबाट मिति २०५१।६।३ मा भएको आदेश कानून बमोजिम भएको अवस्था छ छैन । जिल्ला न्यायाधीशले हेरी ३ दिन दिन भित्र कानून बमोजिम गर्नु गराउनु भनी यो आदेशको एकप्रति प्रतिलिपि काठमाडौं जिल्ला अदालतमा पठाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. कृष्णजंग रायमाभी

इति सम्वत २०५१ साल असोज १७ गते रोज २ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाभी
सम्बत् २०५० सालको रिट नं. २७७८
आदेश मिति: २०५१।१।११।२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : हाल काठमाडौं जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकामा गैरकानूनी तवरले थुनामा राखिएकी का.जि.का.न.पा. पानीपोखरी बालुवाटार बस्ने तीलु घलेको हकमा निजकी आमा चिजकुमारी घले

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोका काठमाडौं

- न्यायिक जाँचबुझको सिलसिलामा तिलु घलेसगै प्रहरीमा विभिन्न स्थलको हिरासतमा रहादा पक्राउ गरी प्रहरीले हिरासतमा राखेको भनी कागज गरी दिने व्यक्तिहरूले गरीदिएको कागज जिल्ला अदालतको श्रेस्तेदारबाट भएको न्यायिक जाँचबुझको प्रतिवेदन समेतबाट निवेदकलाई मिति २०५०।६।६देखि नै पक्राउ गरी प्रहरीले विभिन्न ठाउँमा चलान गर्दै हिरासतमा राखेको भन्ने पुष्टी हुन आउँदा प्रहरी उपरीक्षकले यस अदालतका संयुक्त इजलास समक्ष २०५०।६।१७ गते मात्र निवेदकलाई पक्राउ गरेको हो भनी गरेको वयान विश्वसनीय मान्न नसकिने ।
- नेपाल अधिराज्यको संविधानन, २०४७ को धारा १४(६) बमोजिम पक्राउ गरिए वा थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउँबाट बाटाको म्याद बाहेक चौबिस घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई हिरासतमा राख्न म्यादथप लिनुपर्नेमा सो नगरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको देखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशबाट निजलाई मुक्त गर्नुपर्नेमा मिति २०५०।७।१७ गते यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेशबाट हाजिर जमानीमा छुटिरहेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीरहन नपर्ने ।

आदेश

० न्या. रुद्रबहादुर सिंह:

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ धारा २३८८ अन्तर्गत दायर भै पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेछ :

२. मिति २०५०।६।६ का दिन दिउँसो ३ बजेतिर छोरी तीलु घले कोठाबाट निस्केकीमा सोही दिन ६ बजेतिर निजलाई हनुमानढोका थुनी राखेको छ भन्ने जानकारी टेलिफोनबाट प्राप्त भयो । भेटघाट र तथ्य कुरा बुझ्न जाँदा पक्राउ गरेको कारण समेत नबताई थुनामा रहेको कुरा बताइयो । भोलीपल्ट विपक्षी कार्यालयमा जाँदा छोरीसँग देखादेख भै निज रुन लाग्दा प्रहरीले लछार पछार पारी ओभेल पारिदिए । शारिरिक यातना समेत दिइएको जानकारी हुनआएको छ । पक्राउ पूर्जा समेत दिइएको छैन । निजलाई पछि झुठो अभियोग लगाई मुद्दा चलाउने र यातना दिने दुराशायले अन्यत्र सार्ने सम्मको धम्की दिइएको थाहा भयो । बन्दीलाई सम्मानित अदालत समक्ष अनिवार्य रूपले उपस्थित गराउन पर्ने अवस्था छ । अनुचित तवरले थुनामा राख्न पाएन अधिकार विपक्षीलाई छैन ।
३. तसर्थ विपक्षीहरूको बदनियतपूर्ण काम कारवाहीले मुलुकी ऐन, अ.वं. १२१ नं. संविधानको धारा ११(१), १२(१), १४(४), (५) र (६) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक समेतमा आघात पुगेको छ । अतः गैरकानूनी रूपमा थुनामा रहेकी तथा अनुचित तवरले बन्दीजीवन बिताउन बाध्य भएकी छोरी तीलु घलेलाई मुक्त गरीदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने समेत मिति २०५०।६।१० मा दर्ता हुनआएको व्यहोराको रिट निवेदन ।
४. यसमा विपक्षीबाट यो आदेश प्राप्त भएका मितिले वाटाका म्याद बाहेक १ दिन भित्र लिखित जबाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने र बन्दी भनिएकी तीलु घलेलाई लिखित जबाफसाथ अविलम्ब यस अदालतमा उपस्थित गराउन विपक्षीलाई लेखी पठाई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५०।६।१२ को आदेश ।
५. बन्दी भनिएकी तीलु घलेलाई यस कार्यालयमा बन्दी बनाई नराखिएको हुँदा सम्मानित अदालतको आदेशानुसार उपस्थित गराउन नसकिएको । बन्दी नै नबनाई यस कार्यालयको हिरासतमा नराखिएकी तीलु घलेलाई सम्पर्क र कुराकानी समेत गर्न नदिई शारिरिक यातना दिइएको भन्ने समेत झुठो आरोप लगाई अवास्तविक तथ्य विहिन कुरालाई रची यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दिएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यार्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका प्रहरी उपरीक्षक रेवत बहादुर थापाको मिति २०५०।६।१४ को लिखित जबाफ ।

६. मिति २०५०।६।१४ मा विपक्षीले फिराएको लिखित जवाफमा तिलु घले यस कार्यालयमा बन्दी छैन भनी उल्लेख गरे तापनि आजै बिहान मात्र तिलु घलेले जि.प्र.का. हनुमानढोकाबाट यसै साथ संलग्न चिठी पठाएको र आजै अं.१०।०० बजेको समयमा निजलाई ३ जवान प्रहरीले आफै घर (डेरामा) ल्याई डेरा खान तलासी गरी पुनः जि.प्र.का. हनुमानढोकातर्फ लगेका छन् । आज बिहान ७.०० बजेतिर खाना पुऱ्याउन हनुमानढोका जाँदा खान पनि नदिई कहीले भक्तपुर कति यहाँ थुनेर राखेको छ भन्ने पत्र उपलब्ध गराएबाट निवेदन गर्न आएको छु । सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३५ समेतका अधिनमा रही उक्त प्रेषित पत्र प्रमाण लगाई पाउँ । आज प्रहरी आउँदा डेरामा भएकी मेरी जेठी छोरी मान कुमारी घलेलाई बुझि पाउँ भन्ने समेतको चीज कुमारी घलेको यस अदालतमा मिति २०५०।६।१७ मा यस अदालतमा परेको निवेदन ।
७. यसमा आज मिति २०५०।६।१७।१ मा निवेदिका चिज कुमारी घलेले इजलास समक्ष पेश गरेको निवेदन र सो साथ पेश गरेको पत्रको नक्कल (फोटोकपी) साथ राखी बन्दी बनाइएको भनिएकी तिलु घलेलाई खोज तलास गरी ४८ घण्टा भित्र यस अदालतमा उपस्थित गराई दिनु भनी श्री मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय काठमाडौंलाई लेखी पेशीको सूचना दिई आएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०५०।६।१७ को आदेश ।
८. मिति २०५०।६।१७ गतेको प्राप्त आदेशानुसार रिट निवेदकलाई खोज तलास गरी सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराउने तर्फ सम्बन्धित जि.प्र.का.हरुलाई लेखी पठाउदा प्र.स.नि.नारायणबहादुर रायमाझीको प्रतिवेदनले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी कुमार वरुवाल भएको लागु औषधी मुद्दामा मिति २०५०।६।१७ मा पक्राउ गरी तिलु घलेलाई सम्मानित काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशानुसार प्रहरी हिरासतमा रहेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको मिति २०५०।६।१८ को पत्रद्वारा लेखी आएको हुँदा निज तिलु घलेलाई सम्मानित अदालतमा आज मिति २०५०।६।१९ गते १६.०० बजे भित्र कानून बमोजिम उपस्थित गराउनु भनी यस कार्यालयको मिति २०५०।६।१९ गतेको पत्रद्वारा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा लेखिएको पत्रको फोटोकपी संलग्न राखी अनुरोध गरिएको छ भन्ने समेत मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालयका तर्फबाट प्रहरी उपरीक्षक बाबुराम गुरुङको हस्ताक्षर भएको यस अदालतलाई लेखिएको बन्दी उपस्थित गराई दिने विषयको मिति २०५०।६।१९ को पत्र ।
९. २०५०।६।६ गते दिनको करिव ३ बजेको समयमा लाजिम्पाट मेनरोड निस्कने घुम्तिनेर अपरीचित ४।५ जना प्रहरी आई डर देखाई गाडीमा बसाई हनुमानढोका लगे । केरकारमा लागि पोलिथिन पाइप समेतले कुटपिट गरी मैले गर्ने काम सोधियो । करिव ६ बजेतिर खोरमा लादा सिपाहीको खुट्टा ढोगेपछि घरमा फोन गर्न दिइयो । रातभर खाना नदिई राखेपछि बिहान ६.३० बजेतिर टबाइलेट जाँदा आमालाई देखें कुरा गर्न दिइएन । १ कप चियाको भरमा ७ गते विताए । ८ गते फोनबाट

घरबाट खाना ल्याई दिनु भन्छ, भन्दा माथि नसोधी हुँदैन भनीयो । त्यही बस्ने एकजनालाई ११। रुपैयाँ दिई खाना मगाई लुकाएर खाएँ । सधैं पिटने र करेन्ट लगाइयो, बेहोस भएँ । मिलाउने भए अदालत नलाने नत्र १० वटा मुद्दा लगाई दिन्छौँ भनियो । १४ गते बजेतिर पालेले बोलाई ४.३० बजेतिर केरकारमा मेरो भोला र रुमाल ल्याई गाडीमा कोटेश्वर तिर लगियो र सोध्दा गुम्साएर राखेकोले हावा खुवाएर ल्याउनु भनेको छ भनी जि.प्र.का. भक्तपुरमा डि.एस.पी. चुडा बहादुर श्रेष्ठको कोठामा लग्यो । वहाँले नूतन भन्ने पुलिस बोलाई माथि राख भनेकोले इन्सपेक्टर रेतज बहादुर ढुंगाना र कर्ण लिम्बुको कोठामा थुनामा राख्यो । खाना दिइएन १४ गते बेलुका ८ बजेतिर खोरमा लग्यो खाना सुत्नेको आदेश छैन भनी दिइएन । १५ गते फेरी इन्सपेक्टरको कोठामा लागि भोकै बसें । नारायणी भन्ने महिला प्रहरीले फिल्टरको पानी खानु भनीन् । ४ बजेतिर डि.एस.पी. चुडाबहादुरलाई रोएर भोक लाग्यो भन्दा १ कप चिया खान दिइयो । बेलुकी फेरी खोरमै लग्यो । विनोद भन्ने आँखा बिग्रेको प्रहरीले फोन गर्न दिएकोले आमालाई भक्तपुरमा भएको जानकारी गराए । १६ गते बिहान अघिल्लो दिन राती आमा आएको थाहा पाएँ । १६ गते दिउँसो करिब १.२० बजेतिर हनुमान ढोका ल्याई खोरमा राखियो । स.ई. दिनेश पन्तले नाम ठेगाना सोधी लेखे । केटी बेच्ने केशमा थुनिएकी लक्ष्मी कार्की समेतले मलाई सोधे । १७ गते विहान पुलिसमा माथि बोलाई मलाई घर लगी खान तलास गरी केही फेला परेन भनेर ३ नं. वडामा गई सही गरायो । अ.स.इ. नारायण राय माझीले ११ बजेतिर अदालत पुऱ्याई १ ग्राम लागु औषधी कुमारलाई बेचेको रिट गर्ने नहुने भन्यो । अदालतबाट म्यादथप गरीयो । २०५०।६।६ देखि हनुमान ढोकामा राख्दा लागू औषधी सम्बन्धी कैदी लक्ष्मी कपाली केटी बेच्ने मुद्दाका लक्ष्मी कार्की समेत ७ जना देखने छन् । १५ गते भक्तपुर प्रहरी हिरासतमा राख्दा केटी बेच्ने सम्बन्धी लक्ष्मी के.सी. केटी बेच्ने सम्बन्धीका श्रीमान श्रीमती र ५ वर्षे बालिकालाई वलात्कार गर्ने ५८ वर्षे वुढालाई समातेर ल्याएको थियो । दोश्रो तल्लामा इन्सपेक्टर रेतज बहादुर थापाको कोठामा राखिएको शुरुमा किचेन भएको इन्सपेक्टर सुत्ने कोठामा २ वटा बेड भएको Datk blue Colour को हाफ पर्दा भएको सामुन्ने कोठामा सञ्चार कक्ष भएको र हनुमान ढोकामा ६ गते लाँदा नयाँ नाम दर्ता फाराम भर्दा १ गतेदेखि भनी लेखिएको रजिष्टर भित्रको बायाँ साइडको बीच तिर मेरो नाम दर्ता छ भन्ने समेत उल्लेख गरी तीलु घलेले यस अदालतमा विवरण खुलाई दिएको मिति २०५१।६।२० को निवेदन ।

१०. यसमा निवेदिका तीलु घले स्वयले मिति २०५०।६।६ देखि हाल सम्म आफू प्रहरी हिरासतमा थुनामा रहेको भनी तत् सम्बन्धी आफ्नो प्रमाण समेत खुलाई आज निवेदन दिनु भएकोले थुनाको सम्बन्धमा यथार्थ कुरा एकीन गर्नको लागि निवेदिकाले आफ्नो निवेदनमा उल्लेख गरेका तत् ठाउँमा निवेदिकालाई का.जि.अ.को श्रेस्तेदार जिम्मा लगाई निज निवेदिकाको कानून व्यवसायी अधिवक्ता श्री प्रकाश राउत साथ प्रहरी सुरक्षामा लगी तत् सम्बन्धमा निजले निवेदनमा दिएको प्रमाण समेत कानून

बमोजिम श्रेस्तेदारले बुझी यस अदालतमा प्रतिवेदन पेश गर्ने र निवेदिका हाल अनुसन्धानको सिलसिलामा जिल्ला अदालतको अनुमतीबाट प्रहरी हिरासतमा रहेको भन्ने देखिएकोले उक्त ठाउँ प्रहरी हिरासतमा राख्नु उचित नदेखिदा आजदेखि निवेदिकालाई डिल्लीबजार सदर खोर काठमाडौंमा राख्नु र अनुसन्धानको सिलसिलामा निवेदिकालाई आवश्यक परे अदालतका कर्मचारी जिम्मा लगाई प्रहरी सुरक्षासाथ पठाई दिने । काम सम्पन्न भए पछि त्यही सदरखोरमा ल्याउने । अनुसन्धान एवं मुद्दाको सिलसिलामा जिल्ला अदालत वा प्रहरी स्वयंले निवेदिकालाई छोड्ने तारेखमा राख्ने वा जमानतमा छाड्ने आदेश दिएमा बाहेक यस अदालतले अन्यथा आदेश नदिएसम्म सोही सदर खोर डिल्लीबजारमा राख्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०५०।६।२० को आदेश ।

११. मिति २०५०।६।२० मा सर्वोच्च अदालतबाट भएका आदेशानुसार काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट खटिई आउनु भएका श्रेस्तेदार श्री कुमुदप्रसाद शर्मा यस जि.प्र.का. हनुमानढोका आई के कस्ता बन्दीहरु यस जि.प्र.का मा हिरासतमा छन् भनी सोधनी भएकोमा हाल यस कार्यालयमा मिडमा लामा र लक्ष्मी कार्की जि.मा.वे. अभियोगमा र सीता गुरुङ, कान्छी तामाङ, कुमारी लामा, आङलिमा र शेर्पा पार्वती थापा समेतका थुनुवाहरु महिला बन्दीगृहमा राखिएको छ र ववचेन भन्ने चाईनिज पुरुष बन्दीगृहमा राखिएको छ र अन्य पुरुषहरु पनि विभिन्न अभियोगमा थुनामा छन् भनी यो मुचुल्का गरीदियां भन्ने समेत काम तामेल गर्ने कुमुद प्रसाद शर्मा श्रेस्तेदार का.जि.अ. समेतको मिति २०५०।६।२४ को मुचुल्का ।
१२. प्रतिवादी मेरी श्रीमती विमला परीयार समेत भएको जि.मा.वे मुद्दामा जि.प्र.का. भक्तपुरमा मिति २०५०।५।२१ गतेदेखि हिरासतमा राखी २०५०।६।२२ मा सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा राख्न ल्याएको हो । तीलु घलेलाई पहिलो पटक जि.प्र.का. भक्तपुरमा आफू हिरासतमा बस्दा देखेको हो । उनलाई त्यहाँ कहिले ल्यायो लग्यो दिन थाहा भएन । त्यहाँ उनलाई ल्याएको भोलिपल्ट पुरुष बन्दीगृहबाट मलाई केरकारमा बाहिर लाँदा र फिर्ता ल्याउदा डण्डीको ढोकाबाट देखेको हो उनलाई देखे अरुमा जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा प्रतिवादीहरु चन्द्रबहादुर बस्नेत धन बहादुर चौलागाई पनि छन् भन्ने व्यहोराको श्याम परीयारको भनाई रहेको मुचुल्का ।
१३. तीलु घलेसँग मेरो पहिले चिनापर्ची थिएन । मलाई जि.प्र.का. भक्तपुरमा महिला बन्दीगृहको कोठामा हिरासतमा राख्दा त्यही चिनेको हो । म सँगै उक्त बन्दीगृह (कोठा) मा २ रात सँगै सुतेको हो दिन भरी उनलाई माथि कोठामा लगेर राख्दथे । साभ ५-६ बजेतिर तल मलाई राखेको कोठामा ल्याउथे । निजलाई त्यहाँ ल्याएको पहिलो रात निज डराएकोले हामीले उनलाई भित्ता पट्टी सुत्न दिएको हो । हामीसँगै बस्नेहरुमा पोखरा तिर घर बताउने लक्ष्मी के.सी. भन्ने महिला थिइन भन्ने सदरखोर शाखामा थुनामा बस्न विमला परीयारको भनाई रहेको मुचुल्का ।

१४. म समेत प्रतिवादी भएको जि.मा.वे. मुद्दामा जि.प्र.का. भक्तपुरमा हिरासतमा रहँदा महिला बन्दीगृह र पुरुष बन्दीगृह नजिकै भएकोले बाहिर निकाल्दा र भित्र फर्काउदा तिलु घलेलाई देखेको हो । उनलाई महिला बन्दीगृहमा राखिएको थियो । वहाँ त्यहाँ ३ रात जती बस्नु भयो जस्तो लाग्छ । ल्याएको र लगेको दिन किटान गर्न सकिदैन भन्ने समेत सदर खोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको चन्द्रबहादुर बस्नेतको र सोही व्यहोराको धन बहादुर चौलागाईको बनाई रहेको मुचुल्का ।
१५. जि.प्र.का. भक्तपुरको भवनको मूलढोका पूर्व तर्फ फर्केको भुईँ तलाको दक्षिण तर्फ ५ वटा कोठा शौचालय, एवं दर्ता चलानी गर्ने ठूलो खुल्ला हल भएको र भुईँ तलाकै उत्तर तर्फ पुरुष बन्दीगृह कोठा महिला बन्दीगृह कोठा र क्वार्टर गार्डको कोठा भएको भवनको पहिलो तल्लामा पूर्व पट्टी प्रहरी शाखा साइनबोर्ड टाँगिएको पश्चिम तर्फ आर्थिक प्रशासन शाखाको साइनबोर्डसमेत भएको दक्षिण पश्चिम तर्फ प्र.ना.उ. चूडाबहादुर श्रेष्ठको कार्यालय कोठा भएको सो भवनको दोश्रो तल्लामा प्र.नि. रेतजबहादुर तथा कर्णबहादुर लिम्बु बस्ने कोठा भएको उक्त कोठाको दक्षिण तर्फ भान्छा कोठासँगै जोडिएको सो कोठाको पश्चिम तर्फ संचार कक्ष भनी साइनबोर्ड टाँगिएको प्र.नि.रेतज बहादुर ढुंगाना र कर्ण लिम्बुको कोठामा २ वटा पलड सहितको विद्युतीयौना राखिएको पूर्व र उत्तर तर्फ भ्यालमा भेन्टिलेशन भन्दा तल नीलो रङको पर्दा रहेको टेबुलमाथि टेलिभिजन डेक स्पीकर समेत रहेको भन्ने समेत व्यहोराको २०५०।६।२० मा श्री स.अ.वाट भएको आदेशानुसार का.जि.अ. का श्रेस्तेदार कुमुदप्रसाद शर्मावाट भएको मिति २०५०।६।२३।७ को जिल्ला प्रहरी कार्यालय भक्तपुरको प्रकृति मुचुल्का ।
१६. सदर खोर शाखा डिल्लीबजारबाट आजैका मितिमा प्रहरी सुरक्षासाथ ल्याइएकी महिला तिलु घलेलाई आफू यस जि.प्र.का मा हिरासतमा रहदा देखनुभयो भएन भनी सोधनी भएकोमा मेरो अगाडी उपस्थित गराइएकी यी महिलालाई फलक्क देखेकोसम्म हो, बोलचाल भएन होइन निजलाई पल्लो कोठामा राखेको जस्तो लाग्छ । कहीलेदेखि निजलाई यहाँ ल्याएका हुन् भन्न सक्तिन भनी का.जि.अ. का श्रेस्तेदार कुमुदप्रसाद शर्मा समक्ष जवरजस्ती करणी गरेको भन्ने अभियोगमा जि.प्र.का. भक्तपुरमा २०५०।६।१३ देखि हिरासतमा रहेको वर्ष ५८ को कान्छा ज्याख्वाले गरेको मिति २०५०।६।२३।६ को कागज ।
१७. यही २०५० साल आश्विन १० गते भन्दा अगाडिदेखि जि.प्र.का. हनुमानढोमा हिरासतमा रहँदा हाल यहाँ उपस्थित गराएकी तिलु घलेलाई हनुमानढोकामा नै हिरासतमा रहादा देखेको हुा । त्यहाँ हिरासतमा पुरुष र महिलालाई छुट्टा-छुट्टै कोठामा राखेपनि शौचालय निस्कदा र त्यही करिडरमा ओहोर-दोहोर गर्दा निज तिलु घलेसँग देखादेख हुन्थ्यो निज तिलु घलेलाई २०५० साल आश्विन १० गते भन्दा २-४ दिन अघिबाट हनुमानढोमा ल्याएको हो । निज तिलु घलेलाई माथिको आदेशानुसार भेट्न नदिनु भनी भेट्न आउनेलाई भेट्न नदिएको सुनेको हो भनी सोलुखुम्बु जिल्ला वेरुङ

गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला सदर खोर डिल्लीबजारमा नागरिकता कीर्ते मुद्दामा थुनामा रहेको वर्ष ३२ को सागर तामाङ र यहाँ उपस्थित गराइएकी तिलु घलेलाई मिति २०५०।६।६ गते पक्राउ गरी हनुमानढोकामा ल्याइएको हो । मलाई पनि त्यही हनुमानढोकामा लागू औषधीको अभियोगमा हिरासतमा राखिएको थियो । निज तिलु घले र मलाई डि.एस.पि. कार्यालय हनुमान ढोमा एउटै कोठामा राखिएको हुँदा निज तिलु घलेलाई चिनेको हो । निजलाई हनुमानढोकामा ल्याएको दिनमा हामी बाहेक अरु २ जना महिला समेत थिए । उनीहरूको नाम लक्ष्मी तामाङ र मिडमा लामा हो । उनीहरूलाई जीउमास्ने बेच्ने अभियोगमा ल्याएको भन्दथे । तिलु घलेसँग म १४ आश्विन सम्म हनुमान ढोकामा एउटै कोठामा बसेको हो । १४ गते विहानै निज तिलु घलेलाई सामान सहित काठाबाट बाहिर लग्यो । कहाँ लग्यो थाहा भएन । उनको सामान मैले नै मिलाई दिएको (गुण्टा) कसिदिएको हो । तत्पश्चात एकै चोटी २०५०।६।१६ गते मात्र निज तिलु घलेलाई पुनः हनुमानढोकामा ल्याए भनी का.जि. डल्लु वडा नं. १५ घर भई हाल सदरखोर डिल्लीबजारमा लागू औषधीको अभियोगमा थुनामा राखिएको वर्ष ४८ को लक्ष्मी कपालीले सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा गरीदिएको मुचुल्का ।

१८. मिति २०५०।६।२१ मा सदरखोर शाखा डिल्लीबजार गई निवेदिकाले उल्लेख गरे बमोजिमका व्यक्तिहरू सागर तामाङ र लक्ष्मी कपाली समेतसँग आवश्यक सोधपुछ गर्ने क्रममा निज सागर तामाङ नागरिकता कीर्ते मुद्दामा २०५०।६।१० भन्दा अघि जि.प्र.का. हनुमानढोकामा हिरासतमा रहदा सो २०५०।६।१० भन्दा २।४ दिन अगाडी तिलु घलेलाई हनुमानढोकामा ल्याइएको र उनलाई बाहिरीया मानिससँग भेटघाट गर्न नदिएको भनेको लागू औषधीको अभियोगमा सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा रहेका लक्ष्मी कपाली २०५०।६।६ देखि जि.प्र.का.हनुमान ढोकामा बस्दा तिलु घलेसँग १४ आश्विन सम्म एउटै कोठामा रहेको र १४ गते विहानी त्यहाँबाट तिलु घलेलाई बाहिर लिएको १६ गते मात्र पुनः हनुमानढोकामा ल्याएको हो र १४ गते दिनलाई बाहिर लान लाग्दा लक्ष्मी कपालीले नै गुण्टाहरू मिलाई दिएको रहेछ । जाँच बुझेको दोश्रो दिन २०५०।६।२२ मा जि.प्र.का भक्तपुरमा जाँदा सोधिएको प्रश्नको जवाफ तथा माग गरेको विवरण आफ्नो उच्च अधिकृतसँग सोधेर मात्र दिने अनुरोध गर्दै काममा रोकावट आयो । मिति २०५०।६।१३ देखि जवर्जस्ती करणीको अभियोगमा जि.प्र.का. भक्तपुरमा हिरासतमा रहेका ५८ वर्षीय कान्छा ज्याखवासँग सोधपुछ गर्दा निजले तिलु घलेलाई जि.प्र.का. भक्तपुर मै भलक्क देखेको जस्तो लागेको सोही तलाको प्र.नि.रेतज बहादुर ढुंगाना र कर्णबहादुर लिम्बुको कोठा तर्फ समेत गर्दै उक्त कोठामा राखेको जस्तो लाग्छ भन्ने जवाफ आयो । जि.प्र.का. भक्तपुरका ३ जना प्रहरी निरिक्षकको दरबन्दी भए तापनि हाल २ जना मात्र कार्यरत रहेको । कार्यालय प्रमुख प्रहरी उपरीक्षक अत्वावश्यक काम छ भनी केही वेरमा आएन भनी बाहिर निस्केको र २ जना अधिकृतहरूसँग बुझ्दा तिलु भन्ने व्यक्ति त्यहाँ थुनामा नरहेको बताउनु भयो ।

१९. एक कार्यालयबाट अर्को कार्यालयमा कुनै पनि सामान र मानिस पठाउदा वा ल्याउँदा दर्ता चलानी किताबको अभिलेखमा तत्सम्बन्धी आश्विन १४ गतेदेखि १६ सम्मको दर्ताचलानी हेदा तत्सम्बन्धी पत्र नपाइएको र अपराध अनुसन्धान सम्बन्धी २० नं. डायरी रहने गरेको र उक्त डायरीमा पनि पत्रहरू आदान-प्रदान भएको अभिलेख रहेनगरेको बुझिएकोले सो फाँटको दर्ताचलानी किताबमा सम्बन्धित पत्रहरू आदान-प्रदान भएको अभिलेख रहने गरेको बुझिएकोले सो फाँटको दर्ता चलानी किताबमा सम्बन्धित पत्रहरू आदान-प्रदान भएको नदेखिएको हिरासतमा रहेका व्यक्तिहरूको अभिलेख कहाँ राखिन्छ भनी बुझ्दा अदालतबाट म्यादथप भएका थुनुवाहरूको नाममात्र अभिलेख राखेगरेको र थुनुवाहरूलाई खाना बिदाको हाजिरकापी रहन्छ कि भनी सोढा खाना खानेको संख्यासम्म लेखाशाखाले अभिलेख राखेगरेको । सोही मितिमा हिरासतमा रहने व्यक्तिहरूबाट जानकारी प्राप्त हुनसक्ने देखिएकोले प्र.ना.उ.सँग सोढा स्थायी रूपको आदेशबाट सुरक्षा गार्ड हवलदारलाई तोकिएको हुन्छ । उसैले अन्य ४ जना प्रहरी जवानहरू तोक्ने गरेको र १४ गतेदेखि १७ गते सम्मको कसको डिउटी थियो भन्ने कुरा आफुलाई सम्झना नभएको कुरा बताउनु भएको । बेलुकीको डिउटीमा बस्दा प्र.नि. तेज बहादुर ढुंगाना र कर्ण बहादुर लिम्बु कार्यालयको दास्रो तलाको कोठामा बस्नु हुने जानकारी प्र.ना.उ.बाट पाइयो कार्यालयको दोस्रो तलामा रहेको उक्त कोठामा दक्षिण तर्फ भान्छा कोठा जोडिएको पश्चिम तर्फ संचार कोठा रहेको दक्षिण र उत्तर तर्फ कौशीहरू रहेको र निरीक्षकको उक्त कोठामा पूर्व सिरानी हुने गरी २ वटा पलङ्ग समान्तर रूपमा राखिएको पूर्व र उत्तर तर्फ भेन्टिलेसन भएको भ्याल रहेको भ्यालमा भेन्टिलेसन भन्दा तल (भेन्टिलेसन चाही खुला हुने गरी) निलो रंगको पर्दा हालिएको कोठाको पश्चिम तर्फ रहेको टेवुमाथि टि.भि., डेक र स्पीकर रहेको भुइमा रातो सतरंजा विछ्याइएको क्यासेट प्लेयर भने देखिएन । उक्त कोठाको ढोका दक्षिण तर्फ रहेको देखियो । निवेदिकाले ठाउँठाउँमा उल्लेख गरेका प्रहरी कर्मचारीहरू रेतजबहादुर ढुंगाना, कर्ण बहादुर लिम्बु, नुतन देवी श्रेष्ठ (प्र.स.नि.) नारायण सुवेदी (प्र.ज.) र विनोद तामाङ प्र.ज. उक्त कार्यालयमा कार्यरतदेखियो ।
२०. त्यसपछि २०५०।६।२३ मा सदरखोर डिल्लीबजार आउने जि.प्र.का. भक्तपुरमा जि.मा.वे. मुद्दामा हिरासतमा रहेका दम्पति सोधखोज गर्दा निजहरूलाई २२ गते शुक्रवार सदरखोर पठाएको भन्ने जि.प्र.का. भक्तपुरको भनाई देखिन्छ र निजहरू सदरखोरमा शुरुवात नै आएको कुरा त्यहाँको अभिलेख र निज थुनुवाहरूको भनाईबाट प्रष्टिन आउछ । जि.प्र.का. भक्तपुर मा जि.मा.वे. मुद्दामै भाद्र २१ गतेदेखि हिरासतमा रहेका व्यक्तिहरू श्याम परीयार विमला परीयार चन्द्र बहादुर बस्नेत धन बहादुर चौलागाई मध्ये विमला र श्याम लोग्ने स्वास्नी भएको निजहरूको भनाईबाट देखिन्छ । यी मध्ये विमला चौलागाई तिलु घलेसँग २ रातसँगै सुतेको तिलु घले आत्तिएर डराउदा आफूले सान्त्वना दिई भित्तापट्टी सुत्न दिएको तिलुलाई दिन भरी माथि कोठामा लगिने गरेको र साँझ ५-६ बजे मात्र तल ल्याउने गरेको भन्ने भनाई छ सोहीताका उनीहरूसँग हिरासतमा बस्ने लक्ष्मी के.सी भन्ने महिलाको घर पोखरा भएको उनी छुटेर

गइसकेको कहाँ गएको भन्ने थाहा नभएको भन्ने बुझियो । सोही मुद्दाका अन्य प्रतिवादीहरू श्याम परीयार चन्द्र बहादुर बस्नेत र धन बहादुर चौलागाई महिला र पुरुष बन्दीगृह नजिकै भएकोले बाहिर निस्कदा देखेको राती रोए कराएको सुनेको कुरा बताउछन् तर उनीहरूले दिन किटान गर्न भने सकेनन् । जि.प्र.का. हनुमानढोकामा आजै १०.३० बजे गई निवेदकले भने बमोजिमको रजिष्टर किताव मगाई हेर्दा थुनुवा सम्बन्धमा २ वटा रजिष्टर भएको जानकारी प्राप्त भयो रजिष्टरमा पाना पिच्छे पाना नं. राख्ने चलन रहेनछ । अपराध अनुसन्धान समूहमा लैजादाँको भरपाई किताव २०५०।५।२० देखि लेखिएको उक्त रजिष्टरमा मिति २०५०।६।४ जनिएको पाना पछि बाइन्डीङ खुल्लादेखिन्छ । प्रत्येक मितिको दर्ता पछि नयाँ दर्ता मिति चढाइन्छ । यसरी दर्ता मिति राख्दा सो पानाको सिरानमा भए एक हरफ छाडी मिति लेख्ने गरेको पाइयो तर मिति २०५०।६।४ लेखेको पानाको बीच तिर २०५०।६।५ लेखिएको ठाउँमा सच्याई उक्त ५ गते लाई ६ बनाएको र त्यसैको दायाँ पट्टि पानामा सो पाना भरी प्रयोग नभएको किसिमको कालो मसीले २०५०।६।६ लेखि उक्त ६ गतेलाई ७ बनाएको देखिन्छ । सोही पानामा त्यसको ४ हरफ पछि छेउमा २०५०।६।७ छेउबाट घुसाएर लेखिएको देखिन्छ । त्यस पछिको पाँचौं हरफमा २०५०।६।८ घुसाएर लेखेको देखिन्छ । त्यसपछि ९ गते बिदा भएकोले १० गतेको मितिको दर्ता शुरु भएको पाइन्छ । १० गते पछिको दर्ता शुरु भएपछि सो रजिष्टरको बाइन्डीङ मजबुत देखिन्छ । सो २०५०।६।४ पछि केही पाना भिकिएको देखिन्छ । हनुमानढोका मै रहेको भनिएका थुनुवाहरू ववेचन भन्ने चाइनिज मिडमार लामासँग बुझ्न खोज्दा मिडमार लामालाई अदालततिर लगेको र ववेचन भन्ने चाइनिजसँग भाषिक कठिनाईको कारण यथार्थ कुरा बुझ्न पाइएन । हनुमानढोका मानै जि.मा.वे मुद्दामा हिरासतमा रहेकी लक्ष्मी कर्कीले मिडमा लामालाई आफूलाई भन्दा अगाडि नै त्यहा ल्याइएको भन्ने कुरा सम्म डराउदै भनीन । लक्ष्मी कपालीसँग पनि त्यहाँसँगै बसेको कुरा बताइन । तर तिलु घलेको वारेमा मलाई थाहा छैन मात्र भनीन् जाँचबुझको क्रममा सदर खोर शाखामा निर्धक्कसँग थुनुवाहरूले आफ्नो व्यहोरा बताए तर जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूमा रहेका थुनुवाहरू समक्ष केही प्रश्न राख्नु अघिनै मलाई केही थाहा छैन भनी उम्कन खोजेको वरु आफ्नै व्यक्तिगत गुनासो पोखेका पाइयो भन्ने समेत काठमाडौं जिल्ला अदालतका श्रेस्तेदार शाखा अधिकृत कुमुदप्रसाद शर्माको जाँचबुझ प्रतिवेदन ।

२१. यसमा यस अदालतको आदेशानुसार भएको जाँचबुझ प्रतिवेदन समेतलाई विचार गर्दा तिलु घलेलाई २०५०।६।६ गतेमानै थुनामा राखेको भन्ने सरसर्ती हेर्दा देखिन आएकोले जि.प्र.का. काठमाडौंबाट २०५०।६।१७ मा मात्र पक्राउ गरी मुद्दाका सम्बन्धमा थुनामा राखेको भन्ने कुरा साँचो देखिन नआएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३९ अनुसार हिरासतमा राख्ने अधिकारी उपर कारवाही गर्नुपर्ने देखिन आएकोले हिरासतमा राख्ने प्रहरी उपरीक्षक रेवत बहादुर थापालाई ७ दिने म्याद दिई भिकाई वयान गराउनु र निजलाई बुझि कारवाही टुंग्याउन केही समय लाग्ने र थुनामा रहेकी तिलु घले महिला देखिएकोले समेत निजलाई यो बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट को

टुंगो नलागेसम्म हाजिर जमानी दिएमा जमानी लिई थुनाबाट छोडी दिनु भनी का.जि.अ.का नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३३(क) अनुसार यो आदेश जारी गरिएको छ भन्ने समेत यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको मिति २०५०।७।१७३ को आदेश ।

२२. २०५०।६।१७ गते अगाडि तिलु घले को हो ? निज पेशा के गर्नु हुन्छ त्यस सम्बन्धी केही कुरा थाहा नभएको हुँदा निजलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले थुनामा राख्नुपर्ने अवस्था नपरेको हुँदा निजलाई मिति २०५०।६।६ गतेदेखि गैरकानूनी थुनामा नराखिएको भन्ने मेरो आफ्नो जिल्ला प्रहरी कार्यालयको थुनुवा सम्बन्धी नामावली लगत हेरी मैले सम्बन्धित अदालत समक्ष लिखित जबाफ प्रस्तुत गरीसकेकी छु । निज तिलु घलेलाई मिति २०५०।६।१७ अगाडी थुनामा राखेको थिएन मिति २०५०।६।१७ गते लागू औषध सेवन गर्ने पक्राउ परेको व्यक्तिबाट उजुर गरे अनुसार निजलाई २०५०।६।१७ गतेदेखि जि.प्र.का. काठमाडौंले पक्राउ गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतको म्यादथप आदेश अनुसार हिरासतमा राखिएको व्यहोरा जाहेर गरेको छु । जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं मात्र हनुमान ढोकाखोर हिरासतमा थुनुवा राख्ने नभई त्यहाँ विशेष प्रहरी विभाग अध्यागमन विभाग राजस्व अनुसन्धान विभाग लागू औषध नियन्त्रण कार्यालय क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय समेतले अन्यत्र थुनुवा कोठा नभएको हुँदा त्यहाँ नै थुनुवा ल्याने लैजने गरिन्छ र सो सम्बन्धी जबाफदेही लगायतका सम्पूर्ण कार्य सोही विभाग वा कार्यालय नै हुनुपर्ने हुन्छ । २०५०।६।१७ गते पश्चात तिलु घले सम्बन्धमा निकै चर्चित भई मलाई समेत थुन्यो भन्ने लाञ्छना लगाई म एउटा कर्तव्य निष्ठ प्रहरीमाथि निराधार आरोप मात्र लगाइएको हुँदा यी मानिस को के रहिछन् यिनको पेशा के हो बुझ्नु पर्ने जरुरी भएको हुदा बुझ्न ब्रिटिस पासपोर्ट होल्डर डेभिड म्याक्सवेट मिडक भन्ने व्यक्तिलाई मित्रराष्ट्र भारतको नयाँ दिल्लीमा लागू औषध हिरोइन समेत लिई काठमाडौंबाट दिल्ली उडानमा गएको अवस्थामा दिल्ली प्रहरीले पक्राउ गरी वयान गराउदा सम्पूर्ण विवरण दिई निज तिलु घलेले नै निजलाई हिरोइन दिएको भन्ने वयान निज डेभिडले दिएको हुनाले सो सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण दिल्ली इन्टरपोल मार्फत नेपालमा प्राप्त भई लागू औषध हेर्ने कार्यालय लागू औषध नियन्त्रण कार्यालयद्वारा निजलाई फिकाई बुझेको थियो भन्ने समेत सुनेको हुँ । निजलाई कहाँ कसले बोलाएर कुन गाडीमा राखेर कहाँ लगेको थियो निजलाई नै थाहा हुनुपर्ने हो । मैले निजलाई २०५०।६।१७ गते अगाडि थुनामा नराखेकोले मलाई थाहा छैन । मैले निजलाई मिति २०५०।६।६ गतेदेखि मेरो आफ्नो जिम्मेवारी अनुसार हिरासतमा नराखिएको र राख्नुपर्ने कारण समेत सो अवधी भित्र मलाई थाहा छैन भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका प्रहरी उपरीक्षक रेवतबहादुर थापाले यस अदालतको संयुक्त इजलास समक्ष गरेको वयान ।

२३. यसमा तिलु घले उपर का.जि.अ. मा चलिरहेको लागू औषध सम्बन्धी मुद्दाको सक्कल मिसिल पेशीको दिन बेञ्च समक्ष पेश गर्न ल्याउनु भनी का.जि.अ. मा लेखि पठाई

नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत मिति २०५१।७।७ को यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेश ।

२४. नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदक तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान अधिवक्ता श्री प्रकाश राउतले मेरो पक्ष तिलु घलेलाई मिति २०५०।६।६ गतेदेखि प्रहरीले पक्राउ गरेको हो । मेरो पक्षको आमा चित्र कुमारी घलेले पक्राउ गरेको कारण बुझ्न खोज्दा भेटघाट गर्नु खाना खान नदिएको र पक्राउ गरेको कारण पनि नबताइएको तथा थुनामा राखेको दिनदेखि शारिरीक एवं मानसिक यातना समेत दिई पक्राउ पूर्जि समेत नदिई गैरकानूनी थुनामा राखेकोले विपक्षीहरूको काम कारवाही गैरकानूनी वदनियत पूर्ण अमानुषिक र प्रवृत्त भावनाले ग्रसित भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन मिति २०५०।६।१० मा दायर गरिएको हो ।
२५. जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंको लिखित जबाफमा मेरो पक्षलाई थुनामा राखिएको छैन भनी अदालतलाई गुमराहमा राख्न खोजियो । मेरो पक्षले थुनामा रहँदा पठाएको चिठीबाट अमानुषिक यातना दिएको स्पष्ट हुन्छ । मेरो पक्षलाई मिति २०५०।६।६ गतेदेखि १४ सम्म गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको भन्ने मेरो पक्षले यस अदालतमा विवरण सहितको निवेदन पेश गर्दा उल्लेख गरेकी छन् । जस अनुसार यस अदालतका संयुक्त इजलासबाट भएको आदेशानुसार काठमाडौं जिल्ला अदालतका श्रेस्तेदारबाट न्यायिक जाँचबुझ हुँदा तिलु घलेलाई मिति २०५०।६।६ गतेदेखि नै प्रहरी हिरासतमा राखिएको समेत व्यहोरा तत्काल विभिन्न मुद्दामा थुनामा रहेको लक्ष्मी कपाली, लक्ष्मी कार्की मिडमा लामा सागर तामाङ लगायतका थुनुवा तथा बन्दीहरूले किटानीसाथ लेखाईदिएका छन् । यसका साथै न्यायिक जाँचबुझको सिलसिलामा काठमाडौं जिल्ला अदालतका श्रेस्तेदारले यस अदालतमा दिएको प्रतिवेदनबाट पनि मेरो पक्षलाई मिति २०५०।६।६ गतेदेखिनै प्रहरीले विभिन्न ठाउँमा चलान गर्दै हिरासतमा लिएको पुष्टि भएको छ । यस अदालतको आदेशानुसार वयान गर्न उपस्थित प्रहरी उपरीक्षक रेवतबहादुर थापाले परेको वयान कागजको सबाल जबाफ ३ मा मिति २०५०।६।१७ गते अगाडी निवेदकलाई थुनामा राखेको थिएन भनी किटानी साथ भन्न हुन्छ भने गैर जिम्मेवारीपूर्ण विरोधाभाष वयान गर्नुहुन्छ । मिति २०५०।६।१७ गते लागू औषध सेवन गर्ने पक्राउ परेका व्यक्तिबाट पोल उजुर गरे अनुसार मेरो पक्षलाई मिति २०५०।६।१७ गतेदेखि जिल्ला प्रहरी कार्यालयले पक्राउ गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतले म्यादथपको आदेश गरे अनुसार थुनामा राखेको भन्ने जिकिरका हकमा सो जिकिर कपोल कल्पित छ । मेरो पक्षलाई लागू औषध मुद्दामा फसाउने दुषित अभिप्रायलाई कार्यान्वयन गर्न मिति २०५०।६।१७ मा लागू औषध मुद्दामा पक्राउ परेकी हुन् भनी भुट्टा कुरा उल्लेख गरेको हो । यति मात्र होइन मेरो पक्ष नारी भएको र मिति २०५०।६।६ गतेदेखि प्रहरीले अमानुषिक रूपमा हिरासतमा राख्दा प्रहरी निरिक्षकको निजी कोठामा समेत लगेको भन्ने मेरो पक्षको निवेदन र निज हिरासतमा रहँदा लेखेको पत्रबाट समेतदेखिएको छ । तसर्थ मेरो पक्षलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश

जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्ती दिई दुषित मनसायले लागू औषध मुद्दा चलाएको हुँदा सो लागू औषध मुद्दा समेत नचलाउनु र गैर जिम्मेवारी पूर्ण कारवाही गर्ने सम्बन्धित प्रहरीहरू उपर कारवाही गरीपाउँ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

२६. जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं समेतको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री प्रेमबहादुर विष्टले रिट निवेदक तिलु घलेलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले मिति २०५०।६।६ गते पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बन्दी बनाएकी भनी रिट निवेदनमा उल्लेख गरेको छु । तर जिल्ला प्रहरी कार्यालयले २०५०।६।१७ गते निवेदकलाई लागू औषध मुद्दाको सिलसिलामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट म्यादथप गरेको भन्ने मिसिलबाट देखिन्छ । प्रहरी उपरीक्षकले दिएको लिखित जवाफमा तिलु घलेलाई थुनेको छैन भनेकोमा कुनै गल्ती छैन । पछि ब्रिटिस पासपोर्ट होल्डर डेभिड म्याकसेटले मिडक भन्ने व्यक्तिलाई मित्र राष्ट्र भारतको नयाँ दिल्लीमा लागू औषध हिरोइन समेत लिई काठमाडौंबाट दिल्ली उडानमा गएको अवस्थामा दिल्ली प्रहरीले पक्राउ गरी वयान गराउदा तिलु घलेले नै निजलाई हिरोइन दिएको भनी निज डेभिडले पोल गरेको हुनाले दिल्ली इन्टरपोल मार्फत नेपालमा लागू औषध हेर्ने कार्यालय लागू औषध नियन्त्रण कार्यालयद्वारा तिलु घलेलाई लागू औषधि नियन्त्रण कार्यको सन्दर्भमा समातिएको तथा कुमार वरुवालले तिलु घलेबाट लागू औषध किनेको भनेबाट मिति २०५०।६।१७ गते पक्राउ गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट म्यादथप गरेको हो । अदालती हिरासतमा आइसकेको हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत वहस गर्नु भयो ।
२७. विद्वान अधिवक्ता तथा विद्वान वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ताले गर्नुभएको वहस समेत सुनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा मिति २०५०।६।६ गते दिउँसो ३ बजेदेखि मेरी छोरी तिलु घले कोठाबाट बाहिर निस्केको र सोही दिन साँझ ६ बजेतिर छोरीलाई हनुमानढोकामा थुनी राखेको छ भन्ने टेलिफोनबाट जानकारी प्राप्त भयो । त्यसपछि किन थुनेछन् भनी हनुमानढोकामा तथ्य कुरा बुझ्न जाँदा भेटघाट गर्न समेत दिइएन । पक्राउ गर्नुपरेको कारण समेत बताइएन । पक्राउ गर्नुपर्ने कारण र थुनुवा पूर्ज समेत दिएको छैन । छोरीले अकारण बन्दी जीवन बिताउनु परेको मात्र नभई शारिरीक तथा मानसिक यातना समेत दिइएको र त्यसरी अनुचित तवरले थुनामा राख्न पाएन अधिकार विपक्षीलाई कुनै पनि कानूनले प्रत्याभूत नगरेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी तिलु घलेलाई मुक्त गरीपाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन जिकिर रहेको पाइन्छ । बन्दी भनिएकी तिलु घलेलाई यस कार्यालयबाट बन्दी बनाई नराखिएको हुँदा अनावश्यक अवास्तविक तथा तथ्य विहीन कुराहरू रची दिएको रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत लिखित जवाफदेखिन्छ ।
२८. विपक्षीको लिखित जवाफमा तिलु घले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बन्दी छैन भनी उल्लेख गरे तापनि आजै बिहान मात्र तिलु घलेले जि.प्र.का. हनुमानढोकाबाट चिठी पठाएको र आज १० बजेको समयमा निज तिलु घलेलाई प्रहरी ३ जवानले आफ्नै

घर डेरामा ल्याई डेरा खान तलासी गरी पुनः जि.प्र.का. हनुमानढोका तर्फ लगेका छन् भनी मिति २०५०।६।१७ मा चित्र कुमारी घलेले यस अदालत समक्ष निवेदन दिएको र यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट निज तिलु घलेलाई ४८ घण्टा भित्र यस अदालतमा उपस्थित गराई दिनु भनी श्री मध्ये क्षेत्र प्रहरी कार्यालय काठमाडौंलाई लेखि पेशीको सूचना दिई पेश गर्नु भन्ने मिति २०५०।७।१७ मा भएको आदेशानुसार जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं (अपराध अनुसन्धान तथा कारवाही शाखाबाट स.नि. नारायण बहादुर रायमाझीको प्रतिवेदनले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी कुमार वरुवाल समेत भएको लागू औषध मुद्दामा पक्राउ परी आएको तिलु घलेलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशले अनुसन्धानको सिलसिलामा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा हिरासतमा रहेको तिलु घलेलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयका प्र.नि.प्रकाश अधिकारी जिम्मा लिई यस अदालतमा उपस्थित गराएको जिल्ला प्रहरी कार्यालयको २०५०।६।१९ को पत्रबाट देखिनआउँछ । यस अदालत संयुक्त इजलासबाट २०५०।६।२० गते आदेश हुँदा निवेदिका तिलु घले स्वयंले मिति २०५०।६।६ देखि हाल सम्म आफू प्रहरी हिरासत थुनामा रहेको भनी तत् सम्बन्धी आफ्नो प्रमाण समेत खुलाई आज निवेदन दिनुभएकोले थुनाको सम्बन्धमा यथार्थ कुरा यकिन गर्नको लागि निवेदिकाले आफ्नो निवेदन दिनुभएकोले थुनाको सम्बन्धमा यथार्थ कुरा यकिन गर्नको लागि निवेदिकाले आफ्नो निवेदनमा उल्लेख गरेका तत् तत् ठाउँमा निवेदिकालाई का.जि.अ.को श्रेस्तेदार जिम्मा लगाई दिनु भएकाल निज निवेदिकाका कानून व्यवसायी श्री प्रकाश राउत साथ प्रहरी सुरक्षामा लागि तत् सम्बन्धमा निजले निवेदनमा दिएको प्रमाण समेत कानून बमोजिम श्रेस्तेदारले बुझी यस अदालतमा प्रतिवेदन पेश गर्ने र निवेदिका हाल अनुसन्धानको सिलसिलामा जिल्ला अदालतको अनुमतीबाट प्रहरी हिरासतमा रहेको भन्ने देखिएकाले उक्त ठाउँ प्रहरी हिरासतमा राख्न उचित नदेखिँदा आजदेखि निवेदिकालाई डिल्लीबजार सदरखोर काठमाडौंमा राख्नु र अनुसन्धानको सिलसिलामा निवेदिकालाई आवश्यक परे अदालतका कर्मचारी जिम्मा लगाई प्रहरी सुरक्षासाथ काम सम्पन्न भएपछि त्यही सदर खोरमा ल्याउने पठाई दिने अनुसन्धान एवं मुद्दाको सिलसिलामा जिल्ला अदालत वा प्रहरी स्वयंले निवेदिकालाई छोड्ने तारेखमा राख्ने वा जमानतमा छाड्ने आदेश दिएमा बाहेक यस अदालतले अन्यथा आदेश नदिए सम्म सोही सदर खोर डिल्लीबजारमा राख्नु भन्ने आदेश भएको पाइन्छ ।

२९. यस अदालतको उपयुक्त आदेश बमोजिम न्यायिक जाँच बुझको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा के कस्ता बन्दीहरू छन् भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा कार्यरत कर्मचारीबाट मुचुल्का गराउदा त्यस कार्यालयमा मिडमा लामा र लक्ष्मी कार्की जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा र सीता गुरुङ कान्छी तामाङ कुमारी लामा आङ लिमा सेर्पा पार्वती थापा समेतका थुनुवाहरू महिला बन्दीगृहमा राखिएको र ववचेन भन्ने चाइनिज पुरुष बन्दीगृहमा राखिएको छ । अन्य पुरुष पनि विभिन्न अभियोगमा थुनामा छन भनी प्र.ना.उ. यादव अधिकारी प्र.नि. बावुराम कार्की प्र.नि. प्रकाश अधिकारी समेतले

मुचुल्का गरिदिएको रहेछ । जि.प्र.का. भक्तपुरको भवनको भवन प्रकृति मुचुल्का हुँदा मूलढोका पूर्व तर्फ फर्केको भूईँ तल्लाको दक्षिण तर्फ ५ वटा कोठा शौचालय एवं दर्ता चलानी ठुलो खुल्ला हल भएको र भूईँतल्लाकै उत्तर तर्फ पुरुष बन्दीगृह कोठा महिला बन्दीगृह कोठा र क्वार्टर गार्डको कोठा भएको भवनको पहलो तल्लामा पूर्वपट्टि प्रहरी शाखा र राजनैतिक अन्वेषण शाखा भनी छुट्टा छुट्टै कोठामा सानो साइनबोर्ड टाँगिएको पश्चिम तर्फ आर्थिक प्रशासन र प्रबन्ध शाखाको सानो साइनबोर्ड भुण्ड्याइएको दुइवटा कोठाका अतिरिक्त शौचालय पनि भएको उत्तर तर्फ व्यारेक र उत्तर पूर्व तर्फ व्यारेक कोठा भएको दक्षिण पश्चिम तर्फ प्र.ना.उ चूडाबहादुर श्रेष्ठको कार्यालय कोठा (एटेच बाथरुम सहित) भएको सो भवनको दोस्रो तल्लामा प्र.नि. तेज बहादुर तथा कर्ण लिम्बु बस्ने कोठा भएको उक्त कोठाको दक्षिण तर्फ भान्छा कोठासँगै जोडिएको सो कोठाको पश्चिम तर्फ सञ्चार कक्ष भनी साइनबोर्ड टाँगिएका यी कोठाहरूका दक्षिण र उत्तर तर्फ फराकिला कौसीहरू रहेका प्रहरी निरीक्षक तेज बहादुर ढुंगाना र कर्ण लिम्बुको कोठामा पूर्व सिरानी भई २ वटा पलड (खाट) सहितको बिछ्यौना राखिएको पूर्व र उत्तर तर्फ भ्याल रहेको भ्यालमा माथि पट्टी भेन्टीलेसन रहेका भ्यालमा भेन्टीलेसन भन्दा तल निलो रङको पर्दा रहेको कोठाको पश्चिम तर्फ रहेको टेबुलमाथि टेलिफोन डेक र स्पीकर रहेको कोठामा तलपट्टी रातो सतरंजा बिछ्याइएको कोठामा तलपट्टी कालो र माथि सेतो रंग लगाएको कोठामा बन्दीका पोषाखहरू भुण्ड्याइएको दक्षिण तर्फ उक्त कोठाको ढोका भएको देखिन्छ भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय भक्तपुरका प्र.नि.रेतज बहादुर ढुंगाना प्र.स.नि. बलराम थापा प्र.स.नि. हरिबहादुर श्रेष्ठ र प्र.ना.नी वासुदेवी थापाको रोहवरमा भवन कोठाको प्रकृति मुचुल्का भएको देखिन्छ । उक्त भवनको प्रकृति मुचुल्कामा भएको विवरण तिलु घलेले यस अदालतमा मिति २०५०।६।२० मा निवेदन दिदा उल्लेख गरेको विवरणसँग मेल खान आएको समेत पाइन्छ ।

३०. मिति २०५०।७।१७ को यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेशानुसार वयान गर्न उपस्थित भएका प्रहरी उपरीक्षक रेवत बहादुर थापाले आफ्नो र आफ्नो मातहतका प्रहरी कार्यालयहरूले मिति २०५०।६।१७ भन्दा अगाडि तिलु घलेलाई थुनामा राखिएको छैन । मिति २०५०।६।१७ गते मात्र ब्रिटिस पासपोर्ट होल्डर डेभिड म्याक्सेवल मिडकको पोल अनुसार दिल्ली इन्टरपोलबाट समेत सम्पूर्ण विवरण प्राप्त भई लागू औषध नियन्त्रण कार्यालयद्वारा निज तिलु घलेलाई भिकाई बुझेको थियो भन्ने सुनेको हुँ भनी वयान दिएका छन् तापनि जवरजस्ती करणीको अभियोगमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय भक्तपुरमा मिति २०५०।६।१३ देखि हिरासतमा रहेका कान्छा ज्याखवाले तिलु घलेलाई आफू हिरासतमा रहदा सोही जिल्ला प्रहरी कार्यालय भक्तपुरमा देखेको हो भनी कागज गरी दिएका छन् । यसका साथै नागरिकता कीर्ते गरेको अभियोगमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा हिरासतमा रहादा आफुले तिलु घलेलाई २०५०।६।१० गते भन्दा २।४ दिन अगाडि हनुमान ढोकामा ल्याएको हो भनी हाल सदर खोर शाखामा थुनामा रहेका सागर तामाडले र मिति २०५०।६।६ गते तिलु

घलेलाई पक्राउ गरी हनुमान ढोकामा ल्याएको हो १४ गते आश्विन सम्म हनुमानढोकामा एउटै कोठामा बसेको र १४ गते बिहानै सामान सहित तिलु घलेलाई बाहिर लग्यो । सामान मिलाई गुण्टा कसी दिएँ । तत्पश्चात असोज १६ गते पुनः हनुमान ढोकामा ल्याएको हो भनी लागू औषध मुद्दामा थुनामा रहेकी लक्ष्मी कपालीले कागज गरिदिएको देखिन्छ । काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेको लागू औषध मुद्दामा प्रतिवादी कुमार वरुवालले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष मलाई २५ मिलिग्राम हिरोइन सहित पक्राउ गरिएको हो । सो बरामद भएको हिरोइन मैले का.न.पा. अन्तर्गत वडा नं. थाहा छैन पानी पोखरी बालुवाटार घर भई ठमेल तिर घुमफिर गर्ने मोटी खाल्की गोरी तिलु घलेसँग १ ग्राम लागू औषध हिरोइन रु ५००१ मा खरिदगरी अन्य साथीसंगीहरूलाई बिक्री गरी मैले सेवन गरी बाँकि रहेको हिरोइन २५ मिलिग्राम हो भनी मिति २०५०।६।१७ मा बयान गरेको देखिन्छ । मिति २०५०।६।१७ गते तिलु घलेको डेरा खानतलासी गर्दा कुनै चिज वस्तु फेला नपरेको भन्ने खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्काबाट देखिन्छ यस अवस्थामा न्यायिक जाँचबुझको सिलसिलामा तिलु घलेसँगै प्रहरीका विभिन्न स्थलका हिरासतमा रहँदा मिति २०५०।६।६ गतेदेखिनै पक्राउ गरी प्रहरीले हिरासतमा राखेको भनी कागज गरी दिने कान्छा जाख्वा, सागर तामाङ, लक्ष्मी कपाली, लगायतका व्यक्तिले गरीदिएको कागज काठमाण्डौँ जिल्ला अदालतका श्रेस्तेदारबाट भएको न्यायिक जाँचबुझको प्रतिवेदन समेतबाट तिलु घलेलाई मिति २०५०।६।६ देखि नै पक्राउ गरी प्रहरीले विभिन्न ठाउँमा चलान गर्दै हिरासतमा राखेको भन्ने पुष्टी हुनआयो । प्रहरी उपरीक्षक रेवत बहादुर थापाले यस अदालतका संयुक्त इजलास समक्ष २०५०।६।१७ गते मात्र निवेदक तिलु घलेलाई पक्राउ गरेको हो भनी गरेको बयान विश्वसनीय मान्न मिलेन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) बमोजिम पक्राउ गरिएको वा थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउँबाट बाटाको म्यादथप लिनुपर्नेमा सो नगरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको देखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशबाट निजलाई मुक्त गर्नुपर्नेमा मिति २०५०।७।१७ गतेमा यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेशबाट हाल हाजिर जमाना छुटी रहेको देखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिरहन परेन । काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेको लागू औषधको प्रतिवादी कुमार वरुवालेका पोलको आधारमा काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट बन्दी तिलु घलेलाई म्यादथप लिई प्रहरी प्रतिवेदनमा निज उपर लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४ को (घ) (च) अनुसार अभियोग लगाई सोही ऐनको दफा १४ को (१) को (छ) को उपदफा (१) अनुसार सजायको माग दावी गरेको देखिएको र मिति २०५०।६।१५ मा पक्राउ परेका कुमार वरुवालले मिति २०५०।६।१७ मा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयानको कागजमा तिलु घलेबाट रु. ५००१ मा एक ग्राम लागू औषध हिरोइन खरिद गरेको भन्ने उल्लेख गरेका छ तापनि निजले तिलु घलेबाट मिति २०५०।६।६ अगाडि नै उक्त हिरोइन खरिद गरेको हो भन्न सकेको देखिँदैन र तिलुघले मिति २०५०।६।६ मा पक्राउ परेपछि सो भन्दा पछि खरिद गर्ने स्थिति पनि नहुँदा गैरकानूनी रूपमा हिरासतमा राखिएको तिलु घलेलाई मुद्दा चलाउने

दुषित मनसायले अपराधमा संलग्न गराउन अठोटराखी लागू औषध मुद्दामा कारवाही चलाएको कानून सङ्गत भन्न मिलेन ।

३१. प्रस्तुत रिट नं. २७७८ मा भएको प्रहरी उपरीक्षक रेवतबहादुर थापा उपरको यस अदालतको मिति २०५०।७।१७ को आदेशानुसार अदालतको अपहेलना सन्दर्भमा निजसँग सम्बन्धित कारवाहीको कागजातको प्रतिलिपि राखी छुट्टै फौजदारी विविध लगतमा दर्ता गरी कानून बमोजिम गर्नु । यो आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

मा.न्या. कृष्णजंग रायमाझी

इति संवत् २०५१ साल पौष ११ गते रोज २ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायधीश श्री त्रिलोक प्रताप राणा
माननीय न्यायधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
सम्बत् २०५० सालको फौ.पु.नं. ६१८
फैसला मिति: २०५१।१।०।२।२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला मकवानपुर हे.न.पा. वार्ड नं.२ घर भै हाल विशेष प्रहरी विभागको हिरासतमा बन्दी बनाइएका केदारप्रसाद न्यौपानेका हकमा निजको एकाघर सगोलकी धर्मपत्नी ओमकुमारी न्यौपाने ।

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार विशेष प्रहरी विभाग डोर शाखा सिंहदरवार मुकाम हेटौडा ।

- एक सदस्यीय वन संरक्षण विशेष अदालतमा चलेको काठ चोरी सम्बन्धी मुद्दाको कसूर र विशेष प्रहरी विभागबाट अनुसन्धान भई धरौटी दिननसकेको कारणबाट थुनामा रहेको मुद्दाको कसूर एकै हो भन्ने फाइल संलग्न रहेको कागतबाट नदेखिदा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १९(२) परिच्छेद २ अन्तर्गतको सजाय हुने कुराका सम्बन्धमा धरौटी माग्ने र धरौटी दिननसके थुन्ने वारे अदालतलाई भए सरहको अधिकार विशेष प्रहरी अधिकृतलाई कानूनले अधिकार दिएको र धरौटी दिननसकेको कारणबाट थुनामा रहेको देखिदा गैरकानूनी थुना भन्न नमिल्ने ।

फैसला

○ न्या. त्रिलोक प्रताप राणा

पुनरावेदन अदालत हेटौडाको मिति २०५०।१।१७ को फैसला उपर यस अदालतमा पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :

२. केदारप्रसाद न्यौपाने मिति ०४९।१२।१ गतेका दिन मकवानपुर जिल्ला एक सदस्यीय वन संरक्षण विशेष अदालतमा हाडी खोला गा.वि.स अन्तर्गत वार्ड नं. १ देखि ९ सम्मको लकडी चोरी मुद्दामा तारेख लिन उक्त विशेष अदालतमा गै रहेको बखत अदालत भित्रै विशेष प्रहरी विभाग हेटौडा डोर शाखाले हाडी खोला गा.वि.स. वार्ड नं. १ देखि ९ सम्मको सरकारी वन जंगलका रुखहरू गैरकानूनी किसिमले काटी आफुले समेत गैरकानूनी फाइदा र श्री ५ को सरकारलाई गैरकानूनी हानी पुऱ्याइ भ्रष्टाचार पूर्ण कसूर गरेको भन्ने अभियोगको अनुसन्धान कार्यको सिलसिलामा तपाईंलाई प्रहरी हिरासतमा राखिएको भनी अ.व. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पूर्जि मिति ०४९।१२।१ मा पहिलो पटक दिइएको रहेछ । पुनः ०४९।१२।२ मा वनका राष्ट्र सेवक तथा विभिन्न व्यक्तिहरूसँग मेलोमतो गरी कृत्रिम कागज तैयार गरी गर्न लगाई हाडिखोला गा.वि.स. वडा नं. १(९) सम्मको सरकारी वन जंगलका रुखहरू गैरकानूनी तरिकाले काटी काटन लगाई आफु समेतलाई गैरकानूनी फाइदा र श्री ५ को सरकारलाई गैह्र कानूनी हानी नोक्सानी पुऱ्याई भ्र.नि. ऐन, २०१७ को परिच्छेद २ अन्तर्गतको कसूर गरेको भन्ने अभियोगको अनुसन्धान कारवाहीको सिलसिलामा आजैका निर्णय पर्चा अनुसार तपाइलाई हिरासतमा राखिएको भनी थुनुवा पूर्जि दिइएको रहेछ । उक्त वडा नं. १(९) सम्म लकडी चोरी मुद्दा मकवानपुर जिल्ला एक सदस्यीय वन संरक्षण विशेष अदालतमा वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी बन्दी केदारप्रसाद समेत भएको मुद्दा चली रु. ६१,१०८।४० जेथा जमानी दिई तारेखमा बसेको र मुद्दा चलिरहेको छ । सोही लकडी सोही स्थान सोही वारदात सोही घटना र सोही प्रकृति मुचुल्काको आधारमा विशेष प्रहरी विभागले केदारलाई पक्राउ गरी थुनामा बन्दी गरी कहाँ राखेको छ थाहा छैन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ को उपधारा २ ले त्यसै कसूरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा नचलाइने भन्ने फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक प्रदान गरेको पाइन्छ । भ्र.नि.ऐन अनुसार तोकिएको अवधी भन्दा सम्बन्धित अधिकारीको आदेशले बाहेक थुनामा राख्न नपाएनमा सो कार्यविधिको पालना गरिएको छैन । यसरी एकै कसूरमा दुइवटा मुद्दा चलाई गैह्र कानूनी रूपमा थुनामा राखेकोले गैह्र कानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने निवेदन ।
३. विपक्षहरूका नाउँमा कारण देखाउ आदेश जारी गर्ने भन्ने मिति २०५०।१।२२ को पुनरावेदन अदालत हेटौडाको आदेश ।
४. भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ ले विशेष प्रहरी विभागलाई भ्रष्टाचार सम्बन्धमा अनुसन्धान कारवाही गर्ने अधिकार र कर्तव्य तोकेका छ । अनुसन्धानको सिलसिलामा विशेष प्रहरी विभागले अभियुक्तलाई तारेखमा राख्ने धरौट वा जमानी दिई छाडने र धरौट वा जमानी दिनसकेमा थुन्ने वारे अदालतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्न पाएन भ्रष्टाचार निवारण ऐनको दफा १९ ले अधिकार प्रदान गरेको छ सोही ऐनको दफा ३० मा कुनै कुराले पनि कुनै व्यक्ति माथि अरु नेपाल कानून बमोजिम अन्य अदालत वा अड्डाहरू कसैले मुद्दा चलाउन पाएमा बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन

भनी व्यवस्था भएको छ । निवेदनमा एउटै कसूरमा दुइवटा मुद्दा चलाएको भन्ने सम्बन्धमा अर्को मुद्दा लकडी चोरी भन्ने उल्लेख गरेकोले सो चोरी मुद्दा देखिन आउछ । जबकी यस विभागबाट अनुसन्धान भएको मुद्दा राष्ट्र सेवकलाई मिलाई भ्रष्टाचार गरे भने मुद्दा हो । चोरी र भ्रष्टाचार दुई पृथक पृथक अपराध हुन । विपक्षीलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १९ ले धरौट माग गरेकोमा सो बमोजिम निजको छोरा माधव न्यौपानेले मिति ०४९।१२।२५ मा जेथा दिएकोमा सो नपुग भई स्वीकार गर्न नसकिएको र निवेदकका पति स्वयंले अर्को जग्गा मूल्याङ्कन गरी धरौट राखी पाउँ भनी मिति २०५०।१।१६ मा निवेदन दिएकोमा माग बमोजिमको रकम सो जेथाबाट धरौट जमानत नपुगेकोले थुनामा रहेको हो । यसरी केदारप्रसाद न्यौपानेलाई भ्रष्टाचार मुद्दामा संविधान र कानूनको परीधि भित्र रही कानूनको मर्यादा पालन गर्ने प्रयोजनको लागि कानूनी प्रकृया पूरा गरेर नै थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने विशेष प्रहरी विभागको लिखित जवाफ ।

५. वन संरक्षण विशेष अदालतबाट चलाइएको मुद्दा र विशेष प्रहरीले अनुसन्धान गरेको प्रस्तुत मुद्दा एकै हो भन्ने समर्थन नभएको र भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १९(२) ले विशेष प्रहरी अधिकृतले धरौट माग्नसक्ने व्यवस्था भएको हुँदा निवेदिकाको पतिलाई गैरकानूनी थुनामा राखिएको भन्ने नदेखिदा निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०५०।२।१७ को फैसला ।
६. हाडी खोला गा.वि.स. वार्ड नं. १ देखि ९ सम्मको कथित काठ चोरी मुद्दामा मेरो पति समेतलाई विपक्षी बनाई सक्षम अदालतमा मुद्दा चलिरहेको अवस्थामा विपक्षीहरूले सोही कसूरमा मेरो पतिलाई पक्राउ गरी हिरासतमा राखेको र मेरो पतिलाई मुद्दा हेर्ने अधिकारीको समक्ष उपस्थित नगराई त्यस्तो अधिकारीको आदेश बेगर नै २४ घण्टा भन्दा बढी हिरासतमा राखिएकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) धारा १४(६) र नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १५(२) को प्रतिकूल भएकोमा सो बमोजिम गैरकानूनी थुनामा राखेको प्रष्ट हुँदा हुदै पनि त्यस तर्फ केही नबोली प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी पुनरावेदन अदालत हेटौंडाले निवेदन खारेज हुने ठहराएको त्रुटिपूर्ण फैसला बदरगरी विपक्षीले आघात पुऱ्याएको संविधान एवं कानूनी हक प्रचलन हुने गरी विपक्षीका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो पतिलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको अ.वं. २०१ नं. बमोजिम तारेखमा नबस्ने गरी निवेदिकाको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन ।
७. नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने निवेदिकाको निवेदन खारेज हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको इन्साफ मनासिव छ कि छैन भनी निर्णय दिनुपरेको प्रस्तुत मुद्दामा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ को उपधारा (२) मा कुनै पनि व्यक्ति उपर अदालतमा त्यसै कसूरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय गरिने छैन

भन्ने लेखिएकोले निवेदिकाको पति केदारप्रसाद न्यौपानेलाई एक सदस्यीय वन संरक्षण विशेष अदालतमा लकडी चोरी मुद्दा चलाई रहेकोमा सोही लकडी काँटी आफुलाई समेत गैरकानूनी फाइदा पुऱ्याएको भनी विशेष प्रहरी अधिकृतले भ्रष्टाचार मुद्दामा धरौटी दिननसकेको कारणबाट थुनामा राखेको मिलेको छैन । धारा १४(२) को विरुद्धा भई गैरकानूनी थुनामा हुँदा मुक्त गरीपाउँ भन्ने निवेदिकाको निवेदनको मूल भनाई रहेको पाइन्छ ।

एक सदस्यीय वन संरक्षण विशेष अदालतमा निवेदिकाको पति केदारप्रसाद न्यौपाने उपर चालेको काठ चोरी सम्बन्धी मुद्दाको कसूर र विशेष प्रहरी विभागबाट अनुसन्धान भई निज केदारप्रसाद न्यौपानेले धरौटी दिननसकेको कारणबाट थुनामा रहेको मुद्दाको कसूर एकै हो भन्ने फाइल संलग्न रहेको कागतबाट देखिन्न भ्रष्टाचार सम्बन्धी मुद्दा विपक्षी विशेष प्रहरी विभागले अनुसन्धान गर्न पाएन कानूनी अधिकार दिएको छैन भन्ने निवेदकको भनाई छैन । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १९(२) मा परिच्छेद २ अन्तर्गतको सजाय हुने कसूरको सम्बन्धमा धरौटी माग्ने र धरौटी दिननसके थुन्ने वारे अदालतलाई भईरहको अधिकार विशेष प्रहरी अधिकृतलाई कानूनले अधिकार दिएको र धरौटी दिन नसकेको कारणबाट निवेदिकाको पति थुनामा रहेको देखिँदा गैरकानूनी थुना भन्न नमिल्ने हुँदा खारेज हुने ठहर्छ । निवेदिकाको निवेदन खारेज गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौडाको इन्साफ मनासिव छ । मुद्दा किनारा भएको जनाउ निवेदिकालाई दिनु । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.हरिप्रसाद शर्मा

इति सम्बत २०५१ साल माघ २ गते रोज २ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
सम्बत २०५१ सालको रि.नं. .. २७२८
आदेश मिति: २०५१।१।२।८।४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि. म्याग्दी सिगा गा.वि.स. वार्ड नं. ९ घर भई हाल कारागार शाखा म्याग्दीमा थुनामा रहेका वर्ष २६ को भगवान भन्ने दलबहादुर मल्लको हकमा पुण्यप्रसाद काफ्ले

विरुद्ध

विपक्षी : म्याग्दी जिल्ला अदालत समेत

- कुनै पनि व्यक्तिलाई यो यस अभियोगमा यस कानूनको आधारमा पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्न भन्ने अधिकार प्राप्त निकायबाट स्पष्ट र किटानी आदेश बेगर थुनामा राख्न कानूनसंगत नहुने ।
- अधिकार प्राप्त निकायबाट थुनामा राख्न भन्ने किटानी आदेशको अभावमा जिल्ला अदालतका सेस्तेदार नायव सुब्बाले थुनामा राख्न भनी लेखेको पत्र गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ।

आदेश

○ न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८.८ अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः

वादी श्री ५ को सरकारले निवेदक उपर ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को अभियोगमा ऐ. १३(३) को दावी लिई म्याग्दी जिल्ला अदालतमा प्रहरी प्रतिवेदन दायर भएको थियो । जिल्ला अदालतमा इन्कारी वयान गरे । म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट २०५१।४।३ मा थुन्छेकको आदेश गर्दा म समेत ३ जना प्रतिवादीहरुले रु.२५,०००। नगद वा सो बराबरको जेथा जमानत दिए तारेखमा राख्ने सो दिननसके थुनामा राख्न भन्ने समेत आदेश भयो । सो उपर श्री ५ को सरकार तर्फबाट पुनरावेदन अदालत पोखरामा अ.व. १७ नं. अनुसार निवेदन परेकोमा त्याहाँबाट मिति २०५१।८।१ मा यसमा प्रतिवादी मध्ये मैले भन्ने दल

बहादुर सार्कीले आफू कसुरमा संलग्न रहेको कुरा अदालत समेतमा स्वीकार रहेकोदेखियो । त्यसरी आफू कसुरमा संलग्न हुने भगवान भन्ने दलबहादुर मल्ल र राजु मल्ल समेतको प्रतिवादीले आर्थिक प्रलोभन दिएको कुरा स्वीकार गरेको, बुझिएका प्रमाणका व्यक्तिहरुले शंका गरेको र यस अवस्थामा यी दुई प्रतिवादीहरुलाई धरौटी लिई तारेखमा राख्ने गरी भएको आदेश मिलेको देखिनआएन तसर्थ: त्यस अदालतबाट मिति २०५१।४।३२ मा भएको आदेशमा प्रतिवादी मध्येका दलबहादुर मल्ल, राजु मल्ललाई धरौटी लिई तारेखमा राख्ने र डम्बरबहादुर खत्रीलाई तारेखमा राख्ने गरी भएको आदेश त्यस हदसम्म बढेर गरी दिएको छ । अरुको हकमा त्यस अदालतबाट भएको आदेश मिलेकै देखिदा मिसिल सामेल राखी कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएको रहेछ । उपरोक्त पु.वे.अ. को आदेशले निवेदकलाई पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्नु भन्ने आदेश गरेको छैन । त्यस्तो अन्य कुनै पनि निकाय वा अदालतले निवेदकलाई थुनामा राख्ने आदेश गरेको छैन । तर म्याग्दी जि.अ.का. सेस्तेदारले मिति २०५१।९।१९ मा निवेदकलाई पुनरावेदन अदालत पोखराको २०५१।८।१ को आदेश अनुसार पूर्पक्षको निमित्त थुनामा राख्नुपर्ने भएकोले निजलाई थुनामा राख्न पठाइएको छ भन्ने समेतको व्यहोरा खोली कारागार शाखालाई पत्र लेखी बोधार्थ पत्र मलाई बुझाई थुनामा राखियो । त्यस प्रकार सेस्तेदारलाई निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरी आदेश गर्ने पत्र लेख्ने कुनै कानूनले अधिकार प्रदान गरेको छैन । पुनरावेदन अदालतको आदेशले निवेदकलाई पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्नु भन्ने आदेश नभएकोमा पुनरावेदन अदालतको आदेश अनुसार निवेदकलाई पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्नुपर्ने भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरी तथ्य तथा अधिकार क्षेत्रभन्दा बाहिर गई सेस्तेदारले पत्र लेखेको छ । शुरुका आदेश बढेर भएको भन्ने नाताबाट थुनामा राख्नु भन्ने आदेश भएको भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । उपरोक्त बमोजिम विपक्षीको काम कारवाहीबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२, १४ व्दारा प्रदत्त हकमा आघात परेको छ । उपरोक्त विपक्षीहरुको निवेदकलाई थुनामा राख्ने आदेश गैरकानूनी तथा गैरसंवैधानिक हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको मिति २०५१।१०।२३२ को आदेश ।

पुनरावेदन अदालत पोखराबाट प्राप्त हुन आएको मिति २०५१।८।१ को आदेशमा धरौटी लिई तारेखमा राखिएका राजु मल्ल र भगवान भन्ने दलबहादुर मल्ल तथा डम्बरबहादुर खत्रीलाई तारेखमा राख्ने गरी भएको आदेश त्यस हदसम्म बढेर गरीदिएको छ भन्ने उल्लेख भएको र सो आदेशमा लिइएको आधार समेतलाई दृष्टिगत गर्दा धरौट लिएको र तारेखमा राखिएको पनि बढेर गरीदिएकोले आदेशको मनसाय थुनामा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्ने भन्ने कुरा स्पष्ट हुन आउँछ । तसर्थ: आफ्नु पदीय दायित्व अनुसार २०५१।९।१९ मा निज निवेदकलाई थुनामा राख्नु भनी कारागार शाखा म्याग्दीमा लेखी पठाएको हो । गैरकानूनी तवरले मौलिक हक तथा वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हनन गरिएको नहुँदा र अदालतमा मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा इन्साफ गर्ने कार्यमा हस्तक्षेप हुने गरी असाधारण अधिकार क्षेत्रबाट कुनै आदेश जारी गर्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत म्याग्दी जिल्ला अदालतका सेस्तेदार ना.सु.को लिखित जवाफ ।

ज्यान मुद्दाको सिलसिलामा थुनामा राख्नु भन्ने समेत म्याग्दी जिल्ला अदालतको मिति २०५१।९।१९ को पत्रको आधारमा निवेदकलाई थुनामा राखिएको हो । यस कारागार शाखाबाट कानून विपरीत कुनै कार्य नभएकोले रिट खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत कारागार शाखा म्याग्दीको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदकको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ता श्री पन्नामान तुलाधर म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट ज्यान मुद्दामा थुनछेकको आदेश हुँदा प्रतिवादी रिट निवेदकलाई धरौटी लिई तारेखमा राख्न आदेश भएकोमा सो आदेश उपर श्री ५ को सरकार तर्फबाट पुनरावेदन अदालत पोखरामा अ.वं. १७ नं. अन्तर्गत निवेदन पुनरावेदन अदालत पोखराबाटै प्रतिवादी मध्येको दलबहादुर मल्ल र राजु मल्ललाई धरौटी लिई तारेखमा राख्ने र दलबहादुर खत्रीलाई तारेखमा राख्ने भएको आदेश त्यस हदसम्म बढेर दिएको छ भन्ने सम्म आदेश भएको छ । तर निवेदकलाई थुनामा राख्नु भन्ने आदेश भएको छैन । त्यस्तो अवस्थामा पुनरावेदन अदालतको आदेश अनुसार पनि निवेदकलाई थुनामा राख्नु भनी सेस्तेदारले पत्र दिई थुनामा राख्ने कारवाही कानून विपरीत सेस्तेदारलाई पुनरावेदन अदालतको आदेशलाई व्याख्या गर्ने अधिकार छैन साथै आदेश नभएको कुरालाई आदेश भएको भनी निवेदकलाई थुनामा राख्न पठाएन पत्र लेख्ने अधिकार समेत छैन यस प्रकार निवेदकलाई गैरकानूनी थुनामा राखिएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिनुपर्दछ र बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । विपक्षीको तर्फबाट रहनु भएका सरकारी अधिवक्ता श्री सत्यनारायण प्रजापतिले पुनरावेदन अदालतको आदेशले निवेदकलाई धरौटी लिई तारेखमा राख्ने जिल्ला अदालतको आदेश बढेर गरीदिएको छ । पुनरावेदन अदालतमा श्री ५ को सरकारले धरौटी लिने गरी भएको आदेश बढेर गरी थुनामा राख्नुपर्ने माग गर्दै अ.वं. १७ नं. बमोजिम निवेदन दिएको आधारमा पुनरावेदन अदालतबाट उक्त आदेश भएको तथा सो आदेशमा उल्लिखित आधारबाट निवेदकलाई थुनामा राख्नुपर्ने प्रष्ट मनसाय व्यक्त भई राखेकोले सो आदेशको आधारमा लेखेको पत्र तथा थुनामा राख्ने कारवाही कानून अनुकूल हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन ? सो कुराको निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

म्याग्दी जिल्ला अदालतको मिति २०५१।४।३ को निवेदकलाई धरौटी लिई तारेखमा राख्ने समेतको आदेश पुनरावेदन अदालत पोखराको आदेशबाट बढेरसम्म भएकोमा पुनरावेदन अदालतको आदेश अनुसार भनी गलत अर्थ लगाई मलाई थुनामा राख्ने विपक्षीको काम कारवाही गैरकानूनी तथा गैर सवैधानिक भएकोले थुनाबाट मुक्त गरीपाऊँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर रहेको पाइन्छ । यसमा पुनरावेदन अदालत मिति २०५१।८।१ मा भएको आदेश हेर्दा जिल्ला अदालतको आदेशमा प्रतिवादी मध्येका दलबहादुर मल्ल, राजु मल्ललाई धरौटी लिई तारेखमा राख्ने गरी भएको आदेश त्यस हदसम्म बढेर हुने ठहर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । पुनरावेदन अदालतबाट निवेदकलाई पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरी आदेश दिएकोदेखिन आउँदैन । कुनै पनि व्यक्तिलाई यो यस अभियोगमा यस कानूनको आधारमा पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्नु भन्ने अधिकार प्राप्त निकायबाट स्पष्ट र किटानी आदेश बेगर थुनामा राख्नु कानूनसंगत हुँदैन । तसर्थ: अधिकार प्राप्त निकायबाट थुनामा राख्नु भन्ने किटानी आदेशको अभावमा म्याग्दी जिल्ला अदालतका सेस्तेदार नायव सुब्बाले निवेदकलाई थुनामा राख्नु भनी लेखेको मिति २०५१।९।१९ को पत्र गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । थुनामा रहेका निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीहरूलाई लेखी पठाई दिनु । फाइल नियम बमोजिम बुझाई दिनु

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. इन्द्रराज पाण्डे

इति सम्वत २०५१ साल चैत्र ८ गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रप्रसाद सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
सम्बत २०५१ सकाले रिट नं. ...२७७५
आदेश मिति: २०५१/१२/२९/४

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि. दोलखा ध्याडसुकाठोकार गा.वि.स. बार्ड नं. ९ घर भई हाल केन्द्रीय कारागार
शाखामा थुनामा रहेको वर्ष १८ को मानबहादुर तामाङ

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत

- वारदातमा समान तथ्य र परिस्थिति भएको तथा समान संलग्नता भएका अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारेखमा राख्ने गरी आदेश भएको, तर निवेदकको हकमा पुनरावेदन अदालतबाट थुनामा राख्ने गरी आदेश भएको पाइदा समान संलग्नता भएका प्रतिवादीहरूलाई समान रूपमा तारेखमा राख्नुपर्नेमा निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरेको आदेश कानूनसङ्गत भएको देखिन आएन ।

आदेश

○ न्या.सुरेन्द्रप्रसाद सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं निर्णय यस प्रकार छः

म थापाथली स्थित दिपक प्रधानको बेकरी सेल्स रेष्टुरेण्टमा कुक हेल्पर काम गर्दै आएको थिएँ । म लगायत त्यहाँ रविन्द्र चापागाई, पद्मबहादुर थापा, कृष्णप्रसाद थपलिया र लक्ष्मीप्रसाद खनाल काम गर्दै आएकोमा मिति २०५०/१२/२२ गते साँझ अं. ६ बजे म भित्र काम गर्दै थिएँ । बाहिर ढोकानिर रविन्द्र र निजको भाई बलहादुर समेत भएको ठाउँमा पछि नाम थाहा हुन आएको हामीले नचिन्ने मृतक गोविन्दराज जोशी (आर्मी) मादक पदार्थ सेवन गरी आफ्नो शरीर आफैले नियन्त्रण गर्नसक्ने अवस्थामा आएका रहेछन् । निज र लक्ष्मी बीच फोनको विषयमा भनाभन भई झगडा भएको रहेछ । हो हल्ला भएको आवाज सुनी काउण्टर तर्फ हेर्न आउँदा मृतक गोविन्दराजले रविन्द्र चापागाईको कठालोमा समातेको रहेछ त्यसपछि मृतकले २ लात रविन्द्रको पेटमा हान्यो । मृतकलाई बचाउन वारदात स्थलबाट बाहिर पुर्‍याउन नियतले

छुट्याउँदा मृतकलाई म र पद्मबहादुरले सामान्य बल प्रयोग गरी धकेली दियोँ । हामीले कुनै कुटपिट गरेनौँ । मृतक वारी आइपुगपछि सरासर आफ्नो बाटो लागे । करिब ३०० मिटर टाढा कोल्डस्टोर नेर एकजना साइकल चढ्ने मानिस भेटेपछि मृतक पुनः रेष्टुरेण्ट तर्फ आएर पुनः रविन्द्रलाई लात प्रहार गरे । रविन्द्र र गोविन्द्रराज जोशी भिडन्त भएपछि रविन्द्रको भाई बलबहादुरले एक बक्सिड गोविन्द्रराजको वङ्गारामा प्रहार गरेपछि गोविन्द्रराज शरीर नियन्त्रण गर्ननसकी पीच सडकमा टाउको ठोकिई रगत समेत आई बेहोस भए र तत्काल प्रहरीले निजलाई उपचार गर्न अस्पताल लगी उपचार गर्दा गर्दै म्याद भित्र निजको मृत्यु भएको रहेछ ।

प्रहरीले म रविन्द्र, पद्मबहादुर, लक्ष्मीप्रसाद र कृष्णप्रसाद समेत ५ जनालाई पक्राउ गरे । राजेन्द्रको भाई बलबहादुर चापागाई फरार रहे । प्रहरीमा मैले माथि वर्णन गरेको सत्य साँचो व्यहोरा उल्लेख गरेकोमा अर्कै व्यहोराको कागज लेखी जवरजस्त सही गराए । जाहेरीमा कसैले पोलेको वा किटान गरेको छैन । पोष्टमार्टम प्रतिवेदनमा टाउकोमा वेदनाबाट मृत्यु भएको भनेको छ । मैले विपक्षी का.जि.अ. मा आफ्नो स्वेच्छाको वयानमा पनि सत्य व्यहोरा उल्लेख गरेकोमा हचुवा अभियोगपत्रकै आधारमा विपक्षी का.जि.अ. ले लक्ष्मीप्रसाद र कृष्णप्रसादलाई जनही रु.२७,०००। नगद धरोटी लिई पूर्पक्षको लागि तारेखमा छाडे र रविन्द्र, पद्मबहादुर र म निवेदकलाई अ.वं. ११८ को देहाय २ बमोजिम भनी थुनामा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्ने गरी २०५१।१।३१ मा आदेश भयो ।

सो आदेश उपर अ.वं. १७ नं. बमोजिम पु.वे.अ. मा रविन्द्र, पद्मबहादुर र म निवेदकको छुट्टाछुट्टै निवेदन गरेकोमा मेरो हकमा पु.वे.अ.बाट थुनामा राख्ने आदेशलाई मिति २०५१।२।१६ मा सदर हुने भन्ने आदेश भयो । उक्त ज्यान मुद्दाको घटनाक्रम र बादीले अभियोग पत्रसाथ पेश गरेका सम्पूर्ण मिसिल संलग्न प्रमाणहरुको सूक्ष्म अध्ययन र न्यायिक मूल्याङ्कन भएको अवस्थामा उक्त ज्यान मुद्दामा मेरो संलग्नता देखिदैन । अपराधमा संलग्न नभएकोमा संलग्नता देखाई कसुरदार बनाई थुनामा राख्न पाएन होइन । मृतकलाई मैले कुटपिट गरेको छैन । म र पद्मले धकेली दुबै जनालाई छुट्याएपछि मृतक पुनः पाखुरा समेट्दै रविन्द्र चापागाई भए ठाउँमा आएर २ लात रविन्द्रलाई हिकार्डनासाथ नजिक रहेको रविन्द्रको भाई बलबहादुरले एक बक्सिड गोविन्द्रराज पीच सडकमा ढलेको र सडकमा टाउको वजारिई बेहोस भई बलबहादुरको चोटबाट मृत्यु भएको हो भनी प्रहरी लगायत अदालत समक्ष वयानमा हामी सबैले उल्लेख गरेका छौँ । उक्त दिन दुई पृथक पृथक घटना भई दोस्रो घटनाबाट मृतकको मृत्यु भएको २ दोस्रो घटनामा मेरो कुनै संलग्नता नदेखिएको कुरा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट प्रष्ट हुन्छ ।

अर्का सहअभियुक्त पद्मबहादुर र रविन्द्र चापागाईले उक्त थुनछेकको आदेश उ,र अ.वं. १७ नं. बमोजिम पु.वे.अ. मा छुट्टाछुट्टै निवेदन गरी आदेश गर्दा का.जि.अ. को उक्त थुनछेकको आदेश बेरीत भएको हुँदा बदर गरी दिएको छ र पद्मबहादुर र रविन्द्र चापागाईलाई थुनाबाट मुक्त गरी तारेखमा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्नु भन्ने आदेश मिति २०५१।६।१३ गते पद्मबहादुरलाई मिति २०५१।१०।१९ गते रविन्द्रको निवेदन उपर आदेश भई हाल रविन्द्र र पद्मबहादुर थापा तारेखमा बसी पूर्पक्ष गरेको छ । आरोपित ज्यान मुद्दाको पहिलो घटनाको तथ्यमा मात्र मैले स्वीकारेको छ । मुद्दामा म निवेदक र पद्मबहादुरको हैसियतमा कतिपनि फरक छैन । अझ रविन्द्र चापागाईको हकमा त मुख्य कारणी भगडा गर्ने गोविन्द्रराजसँग कठालो समाता समात हुने व्यक्ति रविन्द्र हुन । का.जि.अ. ले रविन्द्र म र पद्मबहादुर तिनै जनालाई पूर्पक्षको लागि थुनामा पठाई सो आदेश बेरीत भयो भनी हामीले छुट्टाछुट्टै निवेदन गर्न जाँदा वरावरी हैसियतमा पद्मबहादुर र रविन्द्र चापागाईलाई का.जि.अ. को आदेश बदर गरी तारेखमा राख्ने र वरावरी हैसियत सम्म स्वीकारेकोमा म चाहि पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको का.जि.अ. को आदेश सदर गरी विपक्षी पु.वे.अ. ले आदेश गरेपछि मेरो नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को भाग ३ धारा ११(१) बमोजिम प्रत्याभुत गरिएको

समानताको हक हनन् भएकोले निवेदन गर्न आएको छ । अतः का.जि.अ. र पु.वे.अ. पाटनको गैरकानूनी तथा पक्षपातपूर्ण आदेश गरेकोले मिति २०५०।१२।२३ देखि हालसम्म गैरकानूनी रुपमा बन्दी बनाई थुनामा राखेकाले विपक्षीहरूको उक्त आदेश बदर गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउन बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

यस अदालतबाट थुनामा राख्ने गरी भएको आदेश उपर पुनरावेदन अदालत पाटनमा निवेदन गर्ने प्रतिवादी पद्मबहादुर थापा र रविन्द्र चापागाईलाई पुनरावेदन अदालत पाटनको तारेखमा राख्ने गरी आदेश भए अनुसार तारेखमा राखिएको र निवेदकको हकमा थुनामा राख्ने जि.अ. को आदेशलाई सदर गरेकोले निवेदक हालसम्म थुनामा रहेका छन् । गैरकानूनी तवरले थुनामा राखेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत काठमाडौँ जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

निवेदकको हकमा जिल्ला अदालतले थुनामा राख्ने गरेको आदेश बेरीत नदेखिदा आदेश परिवर्तन गरिरहन परेन, कानून बमोजिम गर्नु भन्ने समेत यस अदालतबाट आदेश भएको कानून बमोजिम थुनामा रहेकोलाई गैरकानूनी थुनुवा भन्न मिल्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत पु.वे.अ. पाटनको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री धनबहादुर लामाले प्रतिवादी रविन्द्र पद्मबहादुर तथा निवेदकलाई पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरी भएको जिल्ला अदालतको आदेश उपर निवेदन पर्दा रविन्द्र तथा पद्मबहादुरलाई तारेखमा राख्ने गरी पु.वे.अ.बाट आदेश भएको, तर वारदातमा समान संलग्नता भएको निवेदकलाई भने थुनामा राख्ने गरी भएको शुरु जि.अ. को आदेशलाई सदर गरेको पु.वे.अ. को आदेशबाट निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधानद्वारा प्रदत्त समानताको हकमा आघात परेको छ । तारेखमा बसेका रविन्द्र चापागाईको घटनासँग निवेदक भन्दा बढी संलग्नता भएको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा समान रुपमा निवेदकलाई पनि तारेखमा राख्नुपर्नेमा थुनामा राख्ने आदेश सदर गरेको पु.वे.अ. को आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा बन्दीलाई मुक्त गरिनु पर्छ भनी वहस प्रस्तुत गर्नु भयो । विपक्षी तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री नरेन्द्रकुमार श्रेष्ठले तारेखमा छुटेका रविन्द्र तथा पद्मबहादुरको र निवेदकको वारदात घटनासँगको संलग्नता समान नै रहेको छ । तर तह तह अदालतबाट कानून बमोजिम आदेश भएको कुरामा रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन । तसर्थः रिट खारेज गरिनुपर्दछ भनी वहस गर्नुभयो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन सो कुराको निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निवेदक मानवहादुर तामाङलाई शाही नेपाली जंगी अड्डाको पत्रले श्री ५ को सरकार वादी यिनै निवेदक समेत प्रतिवादी भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा अ.वं. ११८(२) नं. बमोजिम पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको शुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर गरेको उक्त मुद्दाको मिसिलबाट देखिन्छ । त्यसको अतिरिक्त वारदातमा समान रुपमा संलग्नता रहेका अन्य प्रतिवादीहरू पद्मबहादुर थापा र रविन्द्र चापागाईलाई शुरु जिल्ला अदालतले पूर्पक्षको निमित्त थुनामा राख्ने आदेश गरेकोलाई निजहरूको

हकमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट बदर भै पूर्पक्षको लागि तारेखमा राख्ने गरी आदेश भएको समेत उक्त कर्तव्य ज्यान मुद्दाको मिसिलबाट देखिन्छ । निवेदकको हकमा कसुर गरेकोदेखिने अन्य थप प्रमाण रहेको भन्ने मिसिलबाट देखिन आउँदैन । वादी पक्षको सरकारी अधिवक्ताले पनि कसुर गरेको देखिने थप प्रमाण भएको भन्ने इजलास समक्ष जिकिर लिन सकेको पाइएन । वारदातमा समान तथ्य र परीस्थिति भएको तथा समान संलग्नता भएका अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारेखमा राख्ने गरी आदेश भएको, तर निवेदकको हकमा थुनामा राख्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट आदेश भएको पाइन्छ । उपरोक्त बमोजिम समान संलग्नता भएका प्रतिवादीहरूलाई समान रूपमा तारेखमा राख्नुपर्नेमा निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरेको आदेश कानूनसंज्ञित भएको देखिन आएन । तसर्थ निवेदकलाई अ.वं. ११८(२) नं. बमोजिम थुनामा राख्ने गरेको शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश र त्यसलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेश समेत त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर हुने ठहर्छ । अन्य मुद्दामा पूर्पक्षमा राख्नुपर्ने अवस्था भएमा बाहेक पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी निवेदकलाई तारेखमा राखी पूर्पक्ष गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतलाई लेखी पठाईदिनु । निर्णयको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत विपक्षीलाई पठाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. कृष्णजंग रायमाझी

इति सम्बत २०५१ साल चैत्र २९ गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री त्रिलोक प्रताप राणा

माननीय न्यायाधीश श्री पृथ्वीबहादुर सिंह

सम्बत् २०५१ सालको रिट नं ..२५७८

आदेश मिति: २०५२।२।२३

मुद्दा: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : भारत गुरुदासपुर पंजाब घर भई हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा रहेका वर्ष ५८ को सन्दीपकुमार सानन समेत

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत, मुकाम डिल्लीबजार काठमाडौं समेत

- अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा १०(१) बमोजिम जरिवाना वा ५ वर्षसम्म कैद वा दुबै सजाय हुनसक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको फाइदा एकाको नाउँको राहदानी प्रयोग गरेमा यी दुबै निवेदकहरू अदालतमा सावित भएकोमा विवाद नदेखिने ।
- अ.बं. ११८(३) मा नेपाल अधिराज्यमा स्थायी बसोवास नभएको कुनै अभियुक्त तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट ६ महिना वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधमा कसूरदार हो भन्ने विश्वास गर्ने कुनै मनासिब आधार भएमा अड्डाले थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नुपर्ने ।
- अपराध गरे तर्फ अदालतमा सावित र नेपाल अधिराज्यमा स्थायी बसोबास नभएको अवस्थामा थुनामा राखेको गैरकानूनी भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या.त्रिलोक प्रताप राणा

रिट निवेदक नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ बमोजिम यस सम्मानित अदालत समक्ष रिट निवेदन गर्न आउनु भएको रहेछ । रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. हामी निवेदकहरूलाई मिति २०५१।६।१३ को त्रिभुवन अन्तराष्ट्रिय विमानस्थलबाट पक्राउ गरी उनाउ राहदानी प्रयोग गरेको भनी विपक्षी मध्येका अध्यागमन विभागले कारवाही चलाएको थियो । उक्त कारवाहीको क्रममा अध्यागमन विभागले प्रति व्यक्ति रु.९५,६२५। धरौटी माग भएकोमा सो धरौटीको रकम मौकैमा दाखिला गर्नसकेको कारणबाट हामीलाई मिति २०५१।६।१६ मा थुनुवा पूर्जि दिई अनुसन्धानको कारवाही अगाडि बढाइएको थियो । तद उप्रान्त अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५(२) को कसूर गरेको भनी ऐजन ऐनको दफा १०(१) बमोजिमको सजाय माग गर्दै विपक्षी मध्यको काठमाडौं जिल्ला अदालत अभियोग पत्र दायर गरी मुद्दा चलाएकोमा श्री काठमाडौं जिल्ला अदालतले स्वयंम वादीले थुनामा राखी कारवाही चलाउन आवश्यक धरौटी माग गरेको तथ्यलाई नहेरी वादी पक्ष भन्दा पनि एक कदम अगाडि गई हामीलाई मिति २०५१।६।१९ मा थुनामा राखी कारवाही चलाउने भन्ने आदेश भई विपक्षी मध्येको सदर खोर शाखामा थुनामा राखियो ।
३. यसरी का.जि.अ. ले थुनामा राख्ने गरी भएको आदेश उपर अ.वं. १७ नं. बमोजिम बदर बातील गराउनका लागि विपक्षी मध्येको पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुरमा निवेदन गरेकोमा कैफियत समेत नबुझी मिति २०५१।७।९ मा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश हुन आयो ।
४. यसरी हामी निवेदकहरूलाई स्वयंम मुद्दा चलाउने वादीले एक पटक धरौटी राखी कारवाही गर्ने गरी आदेश भईसके पश्चात हामीहरूसँग तत्काल रूपैया नभएका कारणले मात्र केही समय थुनामा बसी आएका विदेशी नागरिकलाई धरौटीको रकम समेत दाखिला गरी छुट्न पाएन हाम्रो कानूनी हकलाई उपेक्षा गरी का.जि.अ. ले थुनामा राख्ने आदेश गर्ने र सो आदेश उपर परेको हाम्रो निवेदनमा खण्डन गर्ने वा समर्थन गर्ने कुनै आधार प्रमाण समेत उल्लेख नगरी कानून बमोजिम गर्नु भन्ने श्री पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुरको आदेशबाट निवेदकहरूको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २२(२) (घ) तथा धारा १४ द्वारा प्रत्याभूत गरेको मौलिक तथा संवैधानिक हकमा आघात पर्न गएकोले धारा २३, ८८ बमोजिम गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउनका लागि सदर खोर शाखा डिल्लीबजार मार्फत यो निवेदन चढाएका छौ ।
५. कसैलाई कुनै मुद्दामा थुनामा राख्नको लागि मुलुकी ऐन अ.वं. ११८ को बृहत अध्ययन गरी प्रमाणबाट कसूरदार हो भन्ने मनासिव आधार प्रमाणबाट अभियुक्तलाई छोडेको खण्डमा प्रमाण नष्ट गर्ने वा भागी जाने अवस्था हुनुपर्ने अकाट्य छ भने प्रस्तुत मुद्दामा स्वयं वादी पक्षले नै थुनामा राख्नुपर्ने सम्मको अवस्था नदेखि धरौटी माग गरेको तथ्यलाई छोडेको खण्डमा प्रमाण नष्ट गर्ने वा भागी जाने अवस्था हुनुपर्ने अकाट्य छ भने प्रस्तुत मुद्दामा स्वयंम वादी पक्षले नै थुनामा राख्नुपर्ने सम्मको अवस्था नदेखि धरौटी माग गरेका तथ्यलाई नहेरी थुनामा राख्नु प्रत्यक्ष कानून विपरीत छ ।

६. अतः हामी निवेदकहरुलाई वादी दावी भन्दा बाहिर गई गैरकानूनी रूपले थुनामा राखेको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ बमोजिम उक्त गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिदिन भन्ने समेतको विपक्षीहरुका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्जि जारी गरीपाउँ भन्ने व्यहोराको मिति २०५१।७।२१।२ को रिट निवेदन ।
७. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जबाफ मगाई प्राप्त हुन आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने मिति २०५१।७।२८।२ को यस सम्मानित अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।
८. यसमा सर्वप्रथम अध्यागमन विभाग त्रिदेवी मार्ग ठमेलको मिति २०५१।६।१६ च.नं. १०१०।०५१ को पत्र बमोजिम जाली राहदानी प्रयोग गरेको भन्ने अभियोगको सम्बन्धमा अनुसन्धानको कार्यबाहीको सिलसिलामा श्री अध्यागमन विभागबाट रु.९५,६२५। धरौटी माग गर्दा उक्त धरौटी दिननसकेकाले (ख) श्रेणी को सिधा खान पाएन गरी अ.व. १२१ को प्रयोजनका लागि थुनामा राखीदिने भनी मिति २०५१।६।१६ गतेदेखि नै सदर खोर शाखामा राखिएको हो । त्यसपछि पुनः श्री अध्यागमन विभागबाट निजहरुको मुद्दा श्री काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०५१।६।१९ मा दायर गर्दा श्री काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५१।६।१९ प.सं.नं. ०५१।०५२ स.वा.फौ.नं. ८०९ वाट अ.व. १२१ नं. बमोजिम पुर्पक्षको लागि थुनामा राखी कार्यबाही गर्नु भन्ने भएको आदेशानुसार थुनामा राखीदिने भन्ने भएकोले कारागार ऐन, २०१९ को ४(१) बमोजिम निज विपक्षी सन्दीप कुमार सानन तथा नरेन्द्र कौरलाई यस शाखामा थुनामा राखिएको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु । निज सन्दीप कुमार सानन समेतको हकमा यस कार्यालयबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट लागु हुने गरी कुनै गैरकानूनी कार्य नगरिएको हुँदा यस सदर खोर शाखाको हकमा उपरोक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने लिखित जबाफ प्रस्तुतकर्ता मध्येका विपक्षी श्री जिल्ला प्रशासन सदर खोर शाखा डिल्लीबजारको तर्फबाट प्राप्त हुनआएको मिति २०५१।९।११।२ को प्राप्त हुनआएको लिखित जबाफ ।
९. निवेदकहरु भारतीय नागरिक सन्दीप कुमार सानन र नरेन्द्र कौर मिति २०५१।६।१३ का दिन एस. क्यू. ४१४ सिङ्गापुर काठमाडौं उडानबाट सिंगापुरमा प्रवेश नपाई काठमाडौं फर्केका र निवेदक सन्दीप कुमार साननले अशोक मुगाई नामक व्यक्तिको र नरेन्द्र कौरले जसवीर सेहरानामक व्यक्तिको क्यानेडियन राहदानी प्रयोग गरी नाम थर वतन ढाँटी भुट्टा विवरण प्रस्तुत गरी अर्काको राहदानी समेत प्रयोग गरेको सम्बन्धी अभियोगमा यस विभागबाट अनुसन्धान कार्य पूरा गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०५१।५।६।१९ द.नं. ८०९ मा मुद्दा दायर गरिएको हुँदा तत्पश्चात निवेदकहरुको सम्बन्धमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट के कस्तो आदेश भएको छ यस विभागलाई जानकारी नभएको हुँदा यस विभागबाट निवेदकहरुलाई कानूनी तवरबाट

थुनामा नराखिएको हुँदा निजहरुको माग बमोजिम संमानित सर्वोच्च अदालतबाट आदेश जारी हुनु नपर्नेदेखि सादर अनुरोध गरिन्छ भन्ने मिति २०५१।१।२४ को विपक्षी अध्यक्षीय विभाग ठमेल काठमाडौँबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

१०. यसमा बरामद भै आएको पासपोर्ट आफ्नो होइन भनी सन्दिप कुमारले र पासपोर्ट मेरो नामको होइन भनी नरेन्द्र कौरले यस अदालतमा समेत वयान गरेको र अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष आरोपित कसूरमा सावित भएको निजहरु दुबै जना विदेशी नागरिक समेत देखिदा पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी अ.व. ११८ को दोष (३) अनुसार (ख) श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने कारागार शाखा डिल्लीबजारमा पठाई अ.व. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पूर्जिहरु दिन र अर्को प्रतिवादी गुरुमित सिंहको हकमा विचार गर्दा अन्य प्रतिवादीहरुलाई क्यानेडिएन पासपोर्टमा क्यानाडा जाना साथै लिई हिंडेको हुँ भनी वयान गरेकोले पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी अ.व. ११८ को देहाय ५ र १० को आधारमा रु.३५,०००। धरौट लिई पुर्पक्षको लागि तारेखमा राख्नु दिन नसके (ख) श्रेणीको सिधा खान पाएन गरी कारागार शाखामा पठाई दिन भन्ने यस अदालतबाट मिति २०५१।६।१९ मा आदेश भएको रु. ३५,०००। धरौट राखी गुरुमित सिंह तारेखमा बसेको देखियो । उपरोक्त अनुसार अदालतबाट भए गरेको काम कारवाही कानून अनुरूप नै हुँदा माग बमोजिम रिट आदेश जारी नभै रिट निवेदन खारेज गरिपाउन सादर अनुरोध गरिन्छ भन्ने मिति २०५१।६।२९।६ को विपक्षी मध्येका अर्का विपक्षी श्री काठमाडौँ जिल्ला अदालतको प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।
११. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिटमा निवेदक तर्फबाट कुनै अधिवक्ता उपस्थित नभएको र विपक्षी तर्फबाट उप सरकारी अधिवक्ता श्री नरेन्द्र पाठकले अभियुक्त नरेन्द्र कौरले जसवीरको पासपोर्ट लिएको र त्यसै सन्दिप कुमार साननले अशोक मुगार नामक व्यक्तिको Passport लिएको हुँदा यी निवेदक अभियुक्तहरुले जारी Passport प्रयोग गरेकोमा विवाद देखिन्न । यी दुबै अभियुक्तहरुलाई अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५(२) बमोजिमको कसूर गरे बापत सोही ऐनको दफा १०(१) बमोजिम जनही रु.५०,०००। सम्म जरिवाना वा ५ वर्ष सम्म कैद वा दुबै सजाय हुन्छ । यी निवेदकहरु विदेशी नागरिक देखिन्छन् । अतः काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट अ.व. ११८ को दफा (३) बमोजिम थुनामा राखेको गैरकानूनी नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गर्न नमिल्ने हुँदा निवेदकको रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।
१२. अतः विद्वान् अधिवक्ताको वहस समेत सुनी निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सो कुराको निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।
१३. हामीले अर्काको राहदानी प्रयोग गरी विदेश जान लागेको भनी हामीलाई २०५१।६।१३ गते त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमान स्थलबाट पक्राउ गरी अध्यागमन विभागले रु.

९५,६२५। धरौटी माग गरेकोमा तत्काल धरौटी दाखिल गर्न नसके बापत सो विभागले थुनामा राखेको र मिति २०५१।६।१६ मा थुनुवा पूर्जि दिई कारवाही अगाडि बढाएको र तद उपरान्त अध्यागमन (ऐन २०४९ को दफा ५(२) को कसूर गरे बापत दफा १०(१) बमोजिमको सजायको माग गर्दै का.जि.अ. मा अभियोग पत्र दायर गरी मुद्दा चलाउँदा वादी दावी भन्दा पनि बाहिर गई हामीलाई मिति २०५१।६।१९ मा थुनामा राखी कारवाही चलाउने भन्ने आदेश भएकोमा सो उपर अ.वं. १७ नं. बमोजिम ल.पु.वे.अ. पाटन मा निवेदन गर्दा पुनरावेदन अदालतले हाम्रो निवेदनको कुनै विचारै नगरी मिति २०५१।७।९ मा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएबाट धरौटीको रकम समेत दाखिल गरी छुटन पाएन हाम्रो कानूनी हकलाई उपेक्षा गरी का.जि.अ. ले थुनामा राखेको र सोलाई पु.वे.अ. समेतले सदर गरेबाट यसरी वादी दावी भन्दा बाहिर गई गैरकानूनी रूपले थुनामा राखेकोले थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भन्ने आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदनको मुख्य जिकिर भएकोमा का.जि.अ. बाट मिति २०५१।६।१९ मा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखी कारवाही गर्नु भन्ने भएको आदेश अनुसार निवेदकहरूलाई गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने हुँदा रिट खारेज होस भन्ने विपक्षी अध्यागमन विभाग, जि.प्र.का. सदर खोर शाखा डिल्लीबजारको र निवेदकहरूले उनाउको राहदानी प्रयोग गरेको र दुवै विदेशी नागरिक समेतदेखिंदा अ.वं. ११८(३) बमोजिम पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरी गरेको आदेश कानूनी नै भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज होस भन्ने विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालत समेतको लिखित जबाफको मुख्य भनाई भएको पाइन्छ ।

१४. विद्वान् उप सरकारी अधिवक्ताको वहस निवेदकको जिकिर तथा विपक्षीहरूबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जबाफ समेतको भनाइलाई दृष्टिगत गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५ (२) को कसूरमा सोही ऐनको दफा १०(१) बमोजिमको सजायको माग दावी भएको अभियोग पत्र का.जि.अ. मा दायर भएको पाइन्छ ।
१५. अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा १०(१) बमोजिम निवेदकहरूलाई रु. ५०,०००। जरिवाना वा ५ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनसक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । एकाको नाउँको राहदानी प्रयोग गरेमा यी दुवै निवेदकहरू अदालतमा सावित भएकोमा विवाद देखिन्न ।
१६. निवेदकहरूलाई जरिवाना गर्ने वा कैद गर्ने र कति सजाय गर्ने सो इन्साफ गर्ने न्यायाधीशको विचाराधीनको कुरा हो । निवेदकहरू नेपाल अधिराज्यमा स्थायी बसोवास नभएका विदेशी भारतीय देखिन्छन् । अ.वं. ११८(३) मा नेपाल अधिराज्यमा स्थायी बसोवास नभएको कुनै अभियुक्त तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट ६ महिना वा भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधमा कसूरदार हो भने विश्वास गर्ने आधार कुनै

मनासिव आधार भएमा अड्डाले निजलाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

१७. निवेदकहरू अपराध गरेतर्फ अदालतमा सावित र निजहरू नेपाल अधिराज्यमा स्थायी बसोवास नभएको अवस्थामा निवेदकहरूलाई थुनामा राखेको गैरकानूनी भन्न नमिल्ने हुदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने अवस्था देखिन्न । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । कानून बमोजिम गरी मिसिल बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. पृथ्वीबहादुर सिंह

इति सम्बत २०५२ साल जेष्ठ २ गते रोज ३ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत २०५२ सालको रिट निवेदन नं. २९८०
आदेश मिति: २०५२।२।१२।६

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण समेत ।

निवेदक : का.जि.का.न.पा. वडा नं. २१ यंगाल घर भई हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा थुनामा रहेको सीताराम अग्रवालको हकमा ऐ.ऐ. बस्ने रघुनाथ अग्रवाल

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं हनुमानढोका ।

- थुनाको निरन्तरता र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको प्राप्त हुने अवस्था छ भने निर्णय हुँदाका अवस्थासम्म पनि कानून विपरीतको थुना जारी रहेको स्थितिमा यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत उपचार प्रदान नगरीदा शुरूको गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्न जारी गरिने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश प्रभावहीन हुन जाने ।
- शुरूको गैरकानूनी थुनाको निरन्तरता रहेको अवस्थामा सो तथ्यलाई लुकाई पक्राउ भएको मिति फरक देखाई पुनः थुनामा राखिएको काम कारवाही शुरूको गैरकानूनी थुनाबाट प्रभावित हुने भै शुरूको गैरकानूनी थुना पश्चात थुनामा राख्न भएका काम कारवाही पनि गैरकानूनी भएको मान्नुपर्ने ।
- थुनाको निरन्तरता र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको असाधारण उपचार बन्दीले प्राप्त गर्ने अवस्था भएकोमा निर्णय हुँदासम्म पनि थुनामा राखिएको संविधान एवं कानून अनुरूप छ छैन भनी निर्णय हुनु न्यायको सिद्धान्तको भावना अनुकूल देखिने ।
- अभियुक्त पक्राउ भएपछि अनुसन्धानको लागि प्रहरी हिरासतमा रही अनुसन्धानबाट सबुद प्रमाणबाट कसूर गरेको नदेखिएमा हिरासतमा रहेको अभियुक्त उपर मुद्दा

नचल्ने भै प्रहरी हिरासतमा रहेको अभियुक्त अनुसन्धानको तहमा हिरासतबाट छुट्न सक्नेहुन्छ भने अनुसन्धान पछि सबुद प्रमाणको आधारमा प्रहरी हिरासतमा रहेका अभियुक्त उपर मुद्दा नचल्न पनि सक्ने ।

आदेश

० न्या.केशवप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ ।

२. २०५१।१२।२४ गते विपक्षी कार्यालयका प्रहरीहरू घरमा आई जि.प्र.का. हनुमानढोकामा बोलाएको छ, हिडनुहोस् भनी मेरो छोरा सीताराम अग्रवाललाई पक्राउ गरी लगेका थिए । २०५२।१।४ गते निज छोरोलाई थुनाबाट विपक्षी कार्यालयले छोडी दिएको थियो । ०५।२।१।१३ गते विपक्षी कार्यालयमा मेरो छोरा थुनामा रहेको आफ्नो दाजु बाबुलाल अग्रवाललाई भेट्न जाँदा निज छोरोले आफ्नो दाजु बाबुलाल अग्रवाललाई अमानवीय तरिकाले कुटपिट गरेको भन्ने कुरा थाहा पाई संविधान विपरीत शारिरीक यातना नदिनुहोस् भनी विपक्षी कार्यालयका प्रहरीहरूलाई भन्दा त बढी जान्ने हुन्छस् भनी निज छोरोलाई थुनामा राखेछन् । विपक्षी कार्यालयमा गइ बुझ्दा विपक्षी कार्यालयका प्रहरीहरूले हामीहरूले भने अनुसार व्यवहार मिलाएनौ, तिम्रा छोराहरूलाई मुद्दामा फसाइ दिन्छौ बढी जान्ने भइ माथि उजुरी गन्यो भने तिमीलाई पनि फसाइ दिन्छौ भनी धम्की दिए । अनुसन्धानको क्रममा थुनामा रही छुटेका व्यक्तिहरूले जानकारी दिए अनुसार छोरा सीतारामलाई पनि अमानवीय कुर तरिकाले शारिरीक यातना र खाना पिना समेतबाट वञ्चित गराइएको जानकारी भैरहेको छ । उक्त कुरा प्रहरी प्रशासनको विभिन्न निकायमा जानकारी गराउँदा पनि कुनै कारवाही भएको छैन, मेरो छोरा सीताराम अग्रवाललाई हालसम्म कुन कसूरको सन्दर्भमा किन थुनामा राखिएको हो सो को जानकारी सम्म विपक्षी कार्यालयले दिएको छैन कानून बमोजिमको थुनुवा पूर्जि सम्म दिएको छैन र पक्राउ परेका मितिले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई त्यस्तो अधिकारीद्वारा थुनामा राख्ने आदेश समेत लिइएको छैन । मेरो छोरा सीताराम अग्रवाललाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ को उपधारा (४) (शारिरीक र मानसिक यातना दिन नहुने) (५) पक्राउ परेका सूचना दिनुपर्ने), (६) (मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष २४ घण्टा भित्र उपस्थित गराई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले मात्र थुनामा राख्नुपर्ने) समेतद्वारा मौलिक हकको अपहरण हुनगएका हुँदा सो को प्रचलन र उपचारको अन्य उपयुक्त मार्ग नभएको र हाल निज छोरोलाई विपक्षीले गैरकानूनी र गैर संवैधानिक थुनामा राखी भेटघाट सम्म गर्न नदिएकोले गैरकानूनी र गैर संवैधानिक थुनाबाट निज छोरा सीताराम अग्रवाललाई मुक्त गरी निज छोरोको मौलिक हकको प्रचलन गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदकको निवेदन ।

३. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक ३ दिन भित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय माफत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु । लिखत जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति ०५२११२५ को आदेश ।
४. बिगो रु. २२९५२१ को धनमाल चोरी गरेको मुद्दामा सहदेव राज भारतीको जाहेरी परी उपत्यका अ.अ. शाखा हनुमानढोकाको मिति ०५२११२४ का पत्र साथ सीताराम अग्रवाल पक्राउमा परी कारवाहीको लागि सोही मितिको अपरान्ह ५ बजे पछि यस कार्यालयमा दाखिला भएकोले निजलाई प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान कार्य पूरा गर्न काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट ०५२११२५ गतेदेखि अनुमति लिइ हाल यसै कार्यालयको प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान कार्य गर्दै रहिआएको व्यहोरा अनुरोध गरिएको छ । विपक्षी रिट निवेदकले सीताराम अग्रवाललाई २०५११२२४ गते पक्री थुनामा राखी ०५२११४ गते छोडी पुनः ०५२११९३ गते पक्राउ गरी थुनामा राखी कुटपिट समेत गरे भनी यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाइ दिएको निवेदन निराधार भुटा एवं कपोलकल्पित हो । निजको सो निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
५. रघुनाथ अग्रवालले प्रहरी महानिरीक्षक छेउ मिति २०५२११९८ मा दिएको निवेदन सक्कल सम्बन्धित कार्यालयबाट मगाउने र काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट २०५२११२५ देखि म्यादथप भएको जाहेरी दर्खास्त सहितको मिसिल फायल पेशीको दिन इजलासमा देखाई फिर्ता लैजाने गरी सम्बन्धित कार्यालयबाट मगाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेतको यस अदालत, संयुक्त इजलासको मिति २०५२१२५ को आदेश ।
६. नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता वोर्ण बहादुर कार्कीले सीताराम अग्रवाललाई ०५१११२२४ मा पक्राउ गरी ०५२११४ मा छोडेपछि ०५२११९३ मा सीताराम अग्रवाल आफ्नो दाजु बाबुलाल अग्रवाललाई भेट्न जाँदा दाजुलाई अमानवीय तरिकाले कुटपिट गरेको थाहा पाइ संविधान विपरीत शारिरीक यातना नदिनु होस् भनी विपक्षी कार्यालयका प्रहरीहरूलाई भन्दा बढी जान्ने हुन्छस भनी सीताराम अग्रवाललाई पक्राऊ गरी थुनामा राखेको अवस्था छ । ०५२११२९ मा रिट निवेदन दर्ता भए पश्चात २०५२११२४ गते सीताराम अग्रवाललाई पक्राऊ गरिएको भन्ने विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयको बनाइ भुटा रहेको देखिएको छ । ०५२११९३ मा पक्राऊ गरी सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पक्राऊ भएको व्यक्तिलाई बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र उपस्थित नगराइ तथा थुनामा किन राखिएको भन्ने कारणको सूचना समेत नदिई गैरकानूनी एवं गैर संवैधानिक तवरबाट सीताराम अग्रवाललाई थुनामा राखिएको छ । त्यसै गरी

सीताराम अग्रवाललाई कुटपिट गरी शारीरिक एवं मानसिक यातना दिइएको छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ को उपधारा (४) (५) र (६) नं. प्रत्याभूत गरेको मौलिक हकको हनन् भएको छ, ०५२११२४ गते पक्राउ गरेको देखाई ०५२११२५ देखि काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति लिएको र त्यसपछिका काम कारवाही समेत सो भन्दा अघिदेखि सीताराम अग्रवाललाई गैरकानूनी थुनामा राखी सोही गैरकानूनी थुनालाई निरन्तरता दिन रिट निवेदन परेपछि पक्राउको सम्बन्धमा भुट्टा विवरण बनाइ काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमती लिएको समेत गैरकानूनी एवं गैर संवैधानिक भएको हुँदा निवेदकको निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी सीताराम अग्रवाललाई थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भनी गर्नुभएको वहस र विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता बलराम के.सी.ले सीताराम अग्रवाललाई सहदेव राज भारतीको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार भएको धनमाल चोरी मुद्दामा अनुसन्धानको लागि ०५२११२४ मा थुनुवा पूर्जि दिइएको देखिन्छ, अनुसन्धानको लागि प्रहरी हिरासतमा निजलाई राख्नका लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट अनुमती लिइएको देखिएको छ, यसरी सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दामा अनुसन्धानको लागि अदालतबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति लिइ सीताराम अग्रवाललाई थुनामा राखिएको देखिँदा गैरकानूनी एवं गैर संवैधानिक तवरबाट थुनामा रहेको भन्ने अवस्था छैन, सीताराम अग्रवाललाई यातना दिएको भन्ने सम्बन्धमा कानूनले निर्धारित गरे बमोजिम क्षतिपूर्ति दिइने भन्ने संविधानको धारा १४(४) मा व्यवस्था भएको हुँदा क्षतिपूर्ति माग गर्नुपर्ने अवस्था हुन्छ, यसरी सीताराम अग्रवाललाई चोरी मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा अनुसन्धान कार्यका लागि प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्राप्त गरी कानून बमोजिम थुनामा राखेको अवस्था विद्यमान हुँदा निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने स्थिति छैन, रिट निवेदन खारेज गरीपाऊ भनी गर्नुभएको वहस समेत सुनियो ।

७. विद्वान् अधिवक्ता एवं विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ताको वहसलाई मनन गरी फाइल अध्ययन गर्दा बन्दी सीताराम अग्रवाललाई थुनामा राखिएको संविधान एवं कानून अनुरूप छ छैन ? सीताराम अग्रवाललाई थुनामा राख्ने क्रियाबाट निजलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले प्रत्याभूत गरेको मौलिक हकको हनन् भएको अवस्था छ छैन ? तथा निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने नपर्ने के हो ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने हुनआएको छ ।
८. फाइल हेर्दा ०५११२२४ गते विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयका प्रहरीहरूले मेरो छोरा सीताराम अग्रवाललाई पक्राउ गरी ०५२११४ मा छोडी दिएकोमा पुनः ०५२११३देखि पक्राउ गरी कुन कसूरको सन्दर्भमा किन थुनामा राखिएको हो सो को जानकारी नै नदिई पक्राउ परेको मितिले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित

गराई थुनामा राख्ने आदेश समेत नलिई थुनामा राख्ने गरेको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ को उपधारा (४), (५) र (६) समेतद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको अपहरण हुनगएको हुँदा छोरा सीताराम अग्रवालको संवैधानिक मौलिक हक र कानूनी हकको प्रचलनको लागि छोरा सीताराम अग्रवाललाई गैरकानूनी र गैर संवैधानिक थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य माग रहेको देखिन्छ । सहदेव राज भारतीको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी सीताराम अग्रवाल समेत भएको धनमाल चोरी गरेको मुद्दामा उपत्यका अ.अ. शाखा हनुमान ढोकाको ०५२११२४ को पत्र साथ सीताराम अग्रवाल पक्राऊमा परी कारवाहीको लागि दाखिला भएकोले प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान कार्य पूरा गर्न काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट ०५२११२५ गतेदेखि अनुमती लिइ प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान कार्य गर्दै रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखत जबाफ रहेको पाइन्छ ।

९. नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ को उपधारा (५) मा पक्राउ भएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना यथाशक्य चाँडो नदिइ थुनामा राखिने छैन र त्यस्तो व्यक्तिलाई आफूले रोजेको कानून व्यवसायीसँग सल्लाह लिने र निजद्वारा पुर्पक्ष गर्ने हकबाट वञ्चित गरिने छैन भन्ने र धारा १४ को उपधारा ६ मा पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउँबाट बाटाको म्याद बाहेक चौबिस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्छ र कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो अवधी भन्दा बढी थुनामा राखिने छैन भन्ने व्यवस्था गरी व्यक्तिलाई मौलिक हक प्रदान भएको देखिन्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने प्रस्तुत ०५२११२१ मा परेको प्रस्तुत निवेदन उल्लिखित मौलिक हकको हनन भएको छ, छैन भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्नुपर्ने हुनआएको छ ।
१०. निवेदकको बाबुले प्रहरी महानिरीक्षक समक्ष गरेको आवेदनमा प्रहरीले थुनामा राखेको कुरा उल्लेख भएकोमा सो आवेदनमा २०५२११२० मा तोक समेत लागेको देखिएबाट समेत बन्दी सीताराम अग्रवाललाई २०५२११२४ मा पक्राउ गरेको भन्न मिल्ने देखिन आएन । यसरी २०५२११२४ गते भन्दा पहिलादेखि पक्राउ परी थुनामा रहेको देखिएको सीताराम अग्रवाललाई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट चोरी मुद्दामा अनुसन्धान कार्यको लागि प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति लिनुभन्दा अघि निज सीताराम अग्रवाललाई थुनामा राख्नुपर्ने कारण सहित थुनुवा पूर्जि दिई कुनै कसूरको अनुसन्धानको सिलसिलामा सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति लिई थुनामा राखेको तथ्य जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जबाफबाट समेत पुष्टि हुनआएको पाइदैन । जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट बन्दी सीताराम अग्रवाललाई २०५२११२४ गते भन्दा पहिला पक्राउ गरेपछि नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को उल्लिखित धारा १४ को उपधारा (६) अनुरूप मुद्दा हेर्ने

अधिकारीको अनुमति लिई प्रहरी हिरासतमा राखेको नदेखिँदा उक्त मिति २०५२।१।२४ भन्दा अघि बन्दी सीताराम अग्रवाललाई थुनामा राख्ने गरेको कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) को प्रावधान विपरीत भै संविधानले प्रत्याभूत गरेको बन्दी सीताराम अग्रवालको मौलिक हकमा आघात पुगेको देखिन आयो ।

११. बन्दी सीताराम अग्रवाललाई २०५२।१।२४ भन्दा अघि पक्राउ गरी थुनामा राखेको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको कार्य गैरकानूनी भएको अवस्थामा सोही क्रममा यस अदालतमा रिट निवेदन परे पश्चात २०५२।१।२४ मा पक्राउ परेको भनी २०५२।१।२५ मा चोरी मुद्दाको अनुसन्धानको लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति लिई निज सीताराम अग्रवाललाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने गरेको कार्य संविधान एवं कानूनी प्रावधान अनुरूप नहुने किनकी चौबिस घण्टा नघाई पक्राउ परेको व्यक्तिलाई उपस्थित गराएको स्थितिमा अदालतले म्यादथप दिएको कार्य प्रहरी हिरासतमा रहँदा गरिने कार्य भएकोले सो प्रहरी हिरासतको अवस्था हो । निवेदक सीताराम अग्रवाललाई २०५२।१।२४ गते पक्राउ गरिएको भनी गलत तथ्यको आधारमा चौबिस घण्टा भित्रै रहेको स्थिति देखाई अदालतबाट म्यादथप लिएका देखिन आएको छ । पक्राउ भएको २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) ले गरेको व्यवस्था पक्राउ गर्ने अधिकारीसँग सम्बन्धित देखिन्छ । यथार्थमा थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई पक्राउ गर्ने अधिकारीले पक्राउ भएको बाटाको म्याद बाहेक चौबिस घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको हो र यसै अनुरूप बन्दी सीतारामलाई पक्राउ गरेपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने हो ।
१२. थुनाको निरन्तरता छ र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको प्राप्ति हुने अवस्था छ भने निर्णय हुँदाका अवस्थासम्म पनि कानून विपरीतको थुना जारी रहेको स्थितिमा यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत उपचार प्रदान नगर्दा शुरुको गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्न जारी गरिने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश प्रभावहीन हुनजान्छ । शुरुको गैरकानूनी थुनाको निरन्तरता रहेको अवस्थामा सो तथ्यलाई लुकाई पक्राउ भएको मिति फरक देखाई पुनः थुनामा राखिएको काम कारवाही शुरुको गैरकानूनी थुनाबाट प्रभावित हुने भै शुरुको गैरकानूनी थुना पश्चात थुनामा राख्न भएका काम कारवाही पनि गैरकानूनी भएको मान्नुपर्ने हुन्छ । यस स्थितिमा थुनाको निरन्तरता र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको असाधारण उपचार बन्दीले प्राप्त गर्ने अवस्था भएकोमा निर्णय हुँदा सम्म पनि थुनामा राखिएको संविधान एवं कानून अनुरूप छ छैन भनी निर्णय हुनु न्यायको सिद्धान्तको भावना अनुकूल देखिन्छ । यसै विषयमा निवेदक विक्रम मल्लको हकमा लिलामल्ल र विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं भएको २०५१ सालको

रिट निवेदन नं. २९ को निवेदनमा २०५१।४।२० मा निवेदक विक्रम मल्ल २८ गते भन्दा पहिलादेखि नै प्रहरी थुनामा रहेको देखिन आएकोले जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले २०५१।३।२७ गतेको कसूर देखाई २८ गते पक्राउ गरेको भनी म्यादथप लिई गरेको कारवाही प्रवृत्त भावनाले ग्रस्त भई निवेदकलाई गैरकानूनी तवरबाट थुनामा राखेको देखिन आएकोले माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिने भनी सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलासबाट सिद्धान्त प्रतिपादन पनि भैसकेको छ ।

१३. वस्तुतः अभियुक्त पक्राउ भएपछि अनुसन्धानको लागि प्रहरी हिरासतमा रहने हुन्छ । अनुसन्धानबाट सबुद प्रमाणबाट कसूर गरेको नदेखिएमा हिरासतमा रहेको अभियुक्त उपर मुद्दा नचल्ने भै प्रहरी हिरासतमा रहेको अभियुक्त अनुसन्धानको तहमा हिरासतबाट छुट्न सक्नेहुन्छ भने अनुसन्धान पछि सबुद प्रमाणको आधारमा प्रहरी हिरासतमा रहेका अभियुक्त उपर मुद्दा नचल्न पनि सक्तछ । बन्दी सीताराम अग्रवाललाई शुरुमा पक्राउ गरी प्रहरी हिरासतमा राख्दा अनुसन्धानको लागि प्रहरी हिरासतमा राखिएको र पक्राउ भएको चौबीस घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराएको भन्ने नदेखिएकोले सो थुना गैरकानूनी थुना भएको देखिएको र २०५२।१।२४ गते पश्चात पनि निज बन्दी सीताराम अग्रवाल निर्णय हुँदाको अवस्थासम्म प्रहरी हिरासतमा नै रहेको र सो थुना अवैध देखिन आएको स्थितिमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी नहुने भन्न मिल्ने देखिएन ।
१४. यसप्रकार २०५२।१।२१ मा रिट निवेदन परिसकेको देखिएको र निवेदकको बाबुले प्रहरी महानिरीक्षक समक्ष प्रहरीले थुनामा राखेको कुरा उल्लेख गरी दिएको आवेदनमा २०५२।१।२० मा तोक समेत लागेको देखिएबाट समेत बन्दी सीताराम अग्रवाललाई २०५२।१।२४ गते पक्राउ गरेको भन्ने मिल्ने देखिन आएन । २०५२।१।२४ गते भन्दा पहिला नै पक्राउ गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराई थुनामा राख्ने गरेको र २०५२।१।२४ गते पश्चात सोही थुनालाई निरन्तरता राख्न चोरी मुद्दाको अनुसन्धानको लागि भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति लिई प्रहरी हिरासतमा राख्ने गरेको कार्य नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) अनुसार पक्राउ भएको चौबिस घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई प्रहरी हिरासतमा राख्न अनुमति लिई थुनामा राखेको भन्न मिल्ने नदेखिएबाट बन्दी सीताराम अग्रवाललाई थुनामा राखेको गैरकानूनी देखिन आयो । यस सम्बन्धमा यस अदालत पूर्ण इजलासबाट यसै तथ्य भएको निवेदक विक्रम मल्लको हकमा लिला मल्ल र विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय भएको २०५१ सालको रिट निवेदन नं. २९ मा गैरकानूनी थुना भएकोमा निर्णय हुँदा सम्म बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भै सकेको र अनुसन्धानको क्रममा उपस्थित गराउन आवश्यक भएमा उपस्थित गराउन सक्ने देखिँदा बन्दी सीताराम अग्रवाललाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) विपरीत गरी प्रहरी

हिरासतमा राखेको गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिदिन भनी विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । मिति २०५२।२।१२ को आदेशानुसार बन्दी सीताराम अग्रवाललाई थुनाबाट मुक्त गरीदिनु भनी यस अदालतको मिति २०५२।२।१५ को पत्रद्वारा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंलाई लेखिसकेको देखिंदा सो सम्बन्धमा केही गरी रहन परेन । प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपि विपक्षीको जानकारीको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फाईल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

इति सम्मत २०५२ साल जेठ १२ गते रोज ६ शुभम् ... ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश त्रिलोकप्रताप राणा
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
२०५२ सालको रिट नं.३०७१
आदेश मिति: २०५२।५।२

विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि.धनुषा पतनुका गा.वि.स. वडा नं ८ घर भै हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजारमा
थुनामा रहेको तत्कालीन प्र.ज. सुरेश ठाकुर

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार सरकारी वकिल कार्यालय डिल्लीबजार समेत

- अ.व. १२४ग बमोजिम अड्डाले कुनै अभियुक्तलाई थुनामा राख्दा कारण सहितको पर्चा खडा गर्नुपर्ने र सो पक्षमा चित्त नबुझेले पुनरावेदन सुन्ने अड्डामा निवेदन दिन सक्ने ।
- शुरु अदालतको आदेश उपर निवेदकको निवेदन परी पुनरावेदन अदालतले अ.व. १७ नं. को सन्दर्भमा आदेश गरी निवेदक थुनामा रहेको देखिंदा वेरित भएकोदेखिन नआएन ।
- कानूनद्वारा अधिकारयुक्त निकायले गरेको आदेश बमोजिम न्यायिक हिरासत (**Judicial custody**) मा निवेदक थुनामा रहेकोलाई गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. हरिप्रसाद शर्मा

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८ अन्तरगत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेछ :-

म निवेदकलाई विपक्षी विशेष प्रहरी विभागले ०३१।१।१३ मा एक पत्र दिइ भ्र.नि. ऐन २०१७ को परिच्छेद २ अन्तरगतको कसुरमा अदालतको आदेशले थुनामा राखेकोमा म निवेदकले गैरकानूनी रुपमा थुनुवा भगाएको कुरा प्रमाणित नभएकोले सो मुद्दा चलेको छैन । सोही कसुरमा विपक्षी सदर खोर शाखामा जेलरले म निवेदक उपर थुनुवा कैदी भागे भगाएको भन्ने मुद्दा दर्ता गरेकोमा मैले थुनुवा भागे भगाएको छैन । म निवेदक दर्ता चलानीमा बस्ने कर्मचारी भएकोले भन्सारबाट आएको पत्र दर्ता गरेकोसम्म हो ।

बन्दी छाड्ने कार्यमा म संलग्न छैन । अ.वं. १२४(ग) मा अड्डाले कुनै अभियुक्तलाई थुनामा राख्दा थुनाबाट छाड्दा या कुनै अभियुक्तसँग धरौट वा जमानी लिदा कारण सहितको पर्चा खडा गर्नुपर्दछ । म निवेदकले जिल्ला अदालतले धरौटी बढी लगाएको धरौटी कमी गरीपाउँ भन्ने निवेदनमा जिल्ला अदालतको आदेश बदर गरी थुनामा राख्नु भन्ने गर्न मिल्दैन । यस्तो आदेश अ.वं. १२४(ग) को विपरीत भई बदर भागी छ । मेरो कुनै पनि कार्यले थुनुवा भागेको होइन यस्तो अवस्थामा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट थुनामा राख्न पर्ने अवस्था छैन । ३ वर्ष भन्दा बढी कैदको सजाय हुने मुद्दामा थुनामा राख्न तत्काल प्राप्त प्रमाण आवश्यकपर्दछ । म निवेदकलाई थुनामा राख्नुपर्ने तत्काल प्राप्त प्रमाण मिसिल सामेल छैनन्, अ.वं. ११८ को दफा १० को आधारमा विचार गरिएको छैन । थाम्न नसक्ने धरौटको रकमले मेरो व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको अपहरण हुन गएकोले थुनाबाट मुक्त गरी तारिखमा राखी थुनाबाट मुक्त हुनपाउँ । कानून प्रतिकूल घुस खाई कैदी भगाएको छ भन्ने कुरा स्थापित हुन नसकेको अवस्थामा घुस खायो भनेको विगो अंक कायम गरी जिल्ला अदालतले मसँग ४२,७६,७११।१० धरौट मागेकोबाट अ.वं. ११८ को देहाय २ को अवस्था नदेखिइ अ.वं. ११८ को देहाय दफा ४ बमोजिम धरौटको अंक कटान गराई मेरो व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको अपहरण हुन गएको छ । कानूनको आधारमा पुनरावेदन अदालत पाटनको ०५१।११।१८ र ०५१।१२।२८ को आदेश, का.जि.अ. को ०५१।२।२६ र ०५१।२।३ को आदेश बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी अरु जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्ज जारी गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक ७ दिन भित्र लिखितजवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरुलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०५२।२।३१ मा भएको आदेश ।

निवेदक सुरेश ठाकुर समेतले सुन चाँदी पैठारी मुद्दामा थुनामा रहेको अभियुक्त (भारतीय नागरिक) हरुलाई गैरकानूनी एवं अनियमित तवरले भगाएकोले भ्र.नि.ऐन २०१७ अर्न्तगत कारवाही हुन भनी सदरखोर शाखा डिल्लीबजारको च.नं ३६५२ मिति ०५०।११।१७ को पत्रबाट अनुरोध भई आएकोले सो अनुसार निज सुरेश ठाकुर समेतका व्यक्तिहरु उपर भ्र.नि. ऐन २०१७ अर्न्तगत अनुसन्धान सम्म भएको देखिन्छ । अदालतको अनुमतिले कानून बमोजिम राखिएको थुनालाई गैरकानूनी भन्न मिल्दैन । कारागार ऐन २०१९ बमोजिम नै मुद्दाको कारवाही र किनारा लगाउने व्यवस्थाको लागि गृह मन्त्रालय पठाएन गरी यस विभागको मिति ०५१।२।८ को निर्णय बमोजिम मिसिल त्यहाँ पठाइएको हो । प्रस्तुत मुद्दाका सम्बन्धमा कुनै कारवाही भए गरेको रेकर्डबाट नदेखिएको हुँदा निजको हक हितमा कुनै आघात नपुऱ्याएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विशेष प्रहरी विभागको लिखित जवाफ ।

यस सदरखोर शाखामा कारागार ऐन, २०१९ को दफा ४(१) बमोजिम निजलाई सदरखोर शाखामा राखिरहेको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु । निज निवेदकको हकमा यस शाखाबाट कुनै गैरकानूनी कार्य नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको सदरखोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदक माथि यस कार्यालयको कुन काम कारवाहीले गर्दा निवेदकको मौलिक हक अधिकार हनन् भयो सो उल्लेख भएको देखिदैन । यस कार्यालयको काम कारवाही गर्दा निवेदकलाई मौलिक हक अधिकारमा आघात परेको भन्ने निवेदनमा समेत नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेशानुसार यस अदालतबाट पुनः थुनछेक आदेश हुँदा अ.वं. ११८ को देहाय २ को अवस्था विद्यमान नहुँदा अभियुक्तबाट रु.४२,७६,७११। नगद धरौटी वा जेथा जमानत माग भएको सो जमानत राख्न नसकि थुनामा नै रहेको र उक्त आदेश उपर सम्मानित पु.वे.अ. मा १७ नं.अन्तर्गत दिएको निवेदनमा पुनरावेदन अदालतबाट धरौट वा जमानत माग गरिएको सम्बन्धमा राय बाफि भै पुनः एक न्यायाधीशको इजलाशबाट आदेश हुँदा अ.वं. ११८ को देहाय २ नं.को अवस्था देखिन आई अभियुक्तहरूलाई पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल थुनामा राख्नु भन्ने समेत मिति ०५१११११० मा पु.वे.अ. पाटनबाट भएको आदेशानुसार निवेदकलाई पूर्पक्षको निमित्त कानून बमोजिम थुनामा राखी कारवाही भई रहेको हुँदा निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत मुद्दामा जिल्ला अदालतले अ.वं. ११८(२) नं को व्यवस्था आकर्षित हुने स्थिति देखाएर पनि थुनामा नराख्ने गरेको हुँदा सो गर्नलाई उपयुक्त कानूनी आधार र उपाय ग्रहण गरिएको छ छैन भनी हेर्नु जरुरी भएकोमा अ.वं. ११८ (२) को व्यवस्था अन्तर्गत थुनामा नै राखी पुर्पक्ष गर्नसक्ने अवस्था अ.वं. ११९ को (४) नं मा गरेको पाइन्छ । अ.व. ११८(२) नं को व्यवस्थाको अपवादको रूपमा रहेको अ.वं. नं ११८(४) को यथार्थ अवस्था उल्लेख नगरी केवल तर्कनाको भरमा अ.वं. ११८ आकर्षित हुने व्यवस्थालाई इन्कार गरी ठाडो रूपमा धरौटी लिई तारेखमा राख्ने अधिकार कानूनमा भएको नदेखिएकोले शुरुको आदेश मिलेको भन्न मिलेन ।

प्रतिवादीहरु उपर लगाइएको अभियोग बापत हुनसक्ने कैदको सजाय न्यूनतम जे भएपनि तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी सजाय हुनसक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको अवस्थामा अ.वं. ११८(२) नं. बमोजिम कसुरदार हो भन्नेदेखिएन । प्रतिवादीलाई धरौटमा छाडनु मिल्ने नदेखिएकोले सो गर्ने ठहर्‍याएको शुरु आदेश सदर हुने ठहर्‍याएको मा.न्या. अर्जुनप्रसाद सिंहको रायसँग सहमत हुन सकिएन ।

मा.न्या. मिनबहादुर रायमाभीले अ.वं.११८ (२) नं. बमोजिमको अवस्था देखाइ थुनामा राखी पूर्पक्ष गर्ने गरी व्यक्त गर्नु भएको रायको सम्बन्धमा विचार गर्दा अ.वं. ११८(२) को अवस्था विद्यमान रहेको भन्ने कुरा शुरु आदेशले नै व्यक्त गरेको छ तापनि निवेदकलाई धरौटी बढी मागी थुनामा राखेको भनी अ.वं १७ नं बमोजिम यस अदालत समक्ष निवेदन परेको र वादी पक्षको निवेदन नपरेको देखिन्छ । प्राप्त मिसिलबाट थुनामा रहेको जाविर अख्तर हुसेन समेतलाई प्रतिवादीहरुको जिम्मामा कारागारको प्रशासन एवं प्रहरी दायित्व रहेको अवस्था विना कानूनी आधार छाडिएको भन्ने कुरामा विवाद नदेखिएकोले अ.वं ११८ (२) नं. को अवस्था विद्यमानदेखिन आई मा.न्या. श्री मिनबहादुर रायमाभीको रायमा व्यक्त भएको आधारबाट प्रतिवादीहरुबाट धरौट लिइ छाड्ने गरेको शुरुको आदेश बदर गरी पूर्पक्ष निमित्त पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी थुनामा राख्ने गरेको यस अदालतको आदेश त्रुटिपूर्ण नहुँदा कानून बमोजिमको क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी निवेदनको निवेदन जिकिर खारेज योग्य हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको लिखित जवाफ ।

यसमा विशेष प्रहरी विभाग सिंहदरवारले लोकबहादुर लामिछाने समेत उपर त्रिभुवन विमानस्थल भंसार कार्यालय काठमाडौंबाट सुन चोरी पैठारी मुद्दामा कैद तथा जरिवाना तोकिएका कैदीहरु गैरकानूनी तवरबाट छोडी भ्रष्टाचार गरे भन्ने सम्बन्धमा उठेका मिसिल कागजातहरु विशेष प्रहरी विभाग सिंहदरवार वा जहाँ छ त्यहाँबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत फिकाउनु र यस सम्बन्धको वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी लोकबहादुर लामिछाने समेत भएको थुनुवा (कैदी) भागे भगाएको भन्ने मुद्दाको चालु

मिसिल समेत काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट पेशीको दिनमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत भिकाई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलाशको मिति २०५२।४।१६ को आदेश ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदक तर्फबाट वहसको लागि उपस्थित हुनु भएको विद्वान अधिवक्ता श्री बालकृष्ण न्यौपानेले अ.वं. १२४ (ग) मा अड्डाले कुनै अभियुक्तलाई थुनामा राख्दा थुनामा राखिएको अभियुक्तलाई छाड्दा या कुनै अभियुक्तसँग धरौट वा जमानी लिंदा कारण सहितको पर्चा खडा गर्नुपर्ने र सो उपर चित्त नबुझे पुनरावेदन सुन्ने अड्डामा निवेदन गर्न सकिने भन्ने व्यवस्था अनुरूप मेरो पक्षले बढी धरौट लगाएको कम गरीपाउँ भनी निवेदन गरे बमोजिम धरौटीमा छाड्ने आदेशलाई कुनै आधार बेगर पुनरावेदन अदालत पाटनले बदर गर्न मिल्दैन । अ.वं. १७ र अ.वं. १२४ ग लाई एकै ठाउँमा राखी हेर्नु पर्नेमा सो गरिएको छैन । दर्ता चलानीमा बस्ने व्यक्तिले थुना भगायो भनी मुद्दा नै चलाउन नहुनेमा चलाइएको छ त्यसमा पनि निवेदकलाई यस्तो थुनामा राख्नुपर्ने तत्काल प्राप्त प्रमाण कुनै केही छैन । साथै एक मुद्दा नचल्ने भएपछि सोहि कसुरमा अ.वं. ८५ नं. प्रतिकूल अर्को मुद्दा चलाइएको समेत मिलेको छैन । अ.वं. ११८ को दफा १० को आधार विचार गरिएको छैन । तसर्थ जिल्ला अदालतको उक्त आदेश बदर गरी थुनामा राख्ने गरेको पुनरावेदन पाटनको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी थुनाबाट मुक्त गरीपाउनु पर्छ भन्ने र विपक्षी कार्यालयको तर्फबाट वहसको लागि उपस्थित विद्वान सरकारी अधिवक्ता श्री सत्यनारायण प्रजापतिले अधिकार प्राप्त निकायले मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा थुनामा राखेको कानून बमोजिम नै हुँदा रिट खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनियो ।

प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदकको निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट निवेदक सुरेश ठाकुर समेतका अभियुक्तहरूले सुनचोरी पैठारी मुद्दामा थुनामा रहेका भारतीय नागरिक अभियुक्तहरूलाई निजहरूले बुझाउनु पर्ने रकम बुझाइ सकेको भन्ने भन्सार कार्यालयको बनावटी चिठ्ठीको आधारमा जेलबाट छोडी थुनुवा भगाएको मुद्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर रहेको देखिन्छ । निवेदक उपर कारागार ऐन २०१९ को दफा २४ को उपदफा (१) को खण्ड (क)(३) बमोजिम थुनुवा भगाएको ठहरेमा दुई वर्षदेखि ६ वर्षसम्म कैदको सजाय समेत हुनसक्ने प्रावधान अन्तर्गतको वादी दावी रहेको छ । थुनुवा कैदी भगाएको सम्बन्धमा अनुसन्धान तहकिकात गरी अदालतमा मुद्दा दायर भएपछि काठमाडौं जिल्ला अदालतले थुनछेकको सम्बन्धमा गरेको आदेश उपर अ.वं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालतमा निवेदन परी पुनरावेदन अदालत पाटनको २०५१।११।८ को आदेश बमोजिम अ.वं. ११८ को देहाय २ बमोजिम निवेदक थुनामा रहेको देखियो ।

उपरोक्त तथ्यबाट निवेदक समेतको विरुद्धमा कानूनद्वारा अधिकार प्राप्त जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भै सो अदालतबाट भएको थुनछेकको आदेशबाट निजलाई थुनामा राखेको रहेछ । शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश उपर अ.वं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन सुन्ने अड्डाले आफ्नो मातहतका अड्डामा परेको मुद्दाको काम कारवाहीमा म्याद नाघेको वा बेरित भएको देखिएमा कानून बमोजिम गर्नु गर्न लगाउनु पर्छ भन्ने कानूनी प्रावधान अनुरूप पुनरावेदन अदालत पाटनले अ.वं. ११८ को देहाय २ बमोजिम पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी निवेदकलाई थुनामा राख्ने ओदश गरेको पाइन्छ । अ.वं. १२४ ग बमोजिम अड्डाले कुनै अभियुक्तलाई थुनामा राख्दा कारण सहितको पर्चा खडा गर्नुपर्ने र सो पक्षमा चित्त नबुझेनेले पुनरावेदन सुन्ने अड्डामा निवेदन दिन सकिने व्यवस्था गरिएको छ । सोही बमोजिम शुरु अदालतको आदेश उपर निवेदकको निवेदन परी पुनरावेदन अदालत पाटनले अ.वं. १७ नं. को सन्दर्भमा आदेश गरी निवेदक थुनामा

रहेको देखिंदा वेरित भएको देखिन आएन । तसर्थ कानूनद्वारा अधिकारयुक्त निकायले गरेको आदेश बमोजिम न्यायिक हिरासत (Judicial Custody) मा निवेदक थुनामा रहेको छ यसरी कानून बमोजिम थुनामा रहेकोलाई गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने हुँदा निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

मा.न्या.त्रिलोकप्रताप राणा

इति सम्बत् २०५२ साल भाद्र ५ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश त्रिलोकप्रताप राणा
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
२०५२ सालको रिट नं.....३१६०
आदेश मिति: २०५२।५।१६
विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : भ्नापा दपक न.पा. वडा नं १५ घर भई हाल कारागार शाखा जगरनाथ देवल काठमाडौंमा थुनामा रहेको नरेन्द्र गुरुड

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत

- अदालतको आन्तरिक काम कारवाही गर्न पेशीबाट हटाइएबाट थुनछेकको आदेश नै नभै थुनामा राखिएको कार्य कानून, न्याय र औचित्यको दृष्टिबाट समेत नमिल्ने ।
- कानूनको शासनमा कानून बमोजिमको कार्य बेगर कसैको व्यक्तिगत स्वतन्त्रतामा आघात पर्ने कार्य गरिन नहुने ।

आदेश

○ न्या. हरिप्रसाद शर्मा

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८ अन्तरगत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण निम्न प्रकार रहेछ :-

म निवेदक समेत प्रतिवादी र वादी श्री ५ को सरकार भएको लागु औषध मुद्दामा निवेदकलाई मिति २०५०।३।२० गते पक्राउ गरी प्रहरी हिरासतमा राखी मुद्दाको कारवाही गरियो । मुद्दाको तहकिकातको सिलसिलामा मलाई थुनामा राखी मुद्दाको कारवाही गरियो । ल.पु.जि. न्याचा गा.वि.स. वडा नं. ३ बस्ने मदन देशार र इलाम चुरेपाटी गा.वि.स.वार्ड नं. ८ घइ हाल ल.पु.जि. लगनखेल डेरा गरी बस्ने सुभाष राईसँग मिति २०५०।४।३ गते छुट्टाछुट्टै १६५ ग्राम ६५ ग्राम लागु औषध बरामद गरिएछ, र सो मुद्दामा अभियुक्तले मलाई समेत पोल गरी बयान गरेकोमा विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकाबाट मलाई कारागारबाटै भिकाइ बयान गराइयो र सो मुद्दामा समेत म निवेदकलाई प्रतिवादी कायम गरियो ।

नेपाल कानून समाज

२६८

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

म निवेदकलाई मिति २०५०।३।२० गते पक्राउ गरी चलाएको लागु औषध मुद्दामा विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति ०५०।२२।१४ मा फैसला हुँदा म निवेदकलाई एक वर्ष कैद हुने गरी फैसला भएकोमा म निवेदक मिति २०५०।३।२० देखि प्रहरी हिरासतमा रहेकोले २०५१।३।२० गते मेरो कैद भुक्तान भई सकेकोले विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतले लगत दिंदा समेत ०५१।३।२१ मा छाडी दिनु भन्ने लगत समेत दिइसकेका जि.अ. को फैसला अन्तिम भई लागेको कैद समेत भुक्तान गरी सकेको कैद समेत भुक्तान भइसकेकोमा म निवेदकलाई हाल सम्म गैरकानूनी थुनामा राखिएको छ। थुन्नु पर्ने कुनै कारण छैन र थुन्नुपर्ने सम्मको कसुर समेत गरेको छैन। तपाइउपर अन्य लागु औषध मुद्दामा समेत प्रतिवादी भएकोले तपाइ थुनामा नै बस्नुपर्छ भनेको र विपक्षी कारागार शाखाले पनि विना आधार थुनामा राखेकोले सम्मानित अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुजार्न आएको छ।

अतः निवेदकको माथि उल्लिखित कानूनी हक र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२(१), (२) द्वारा प्रदत्त संवैधानिक हक समेत हनन् गरी विपक्षी निकायहरूले मलाई गैरकानूनी थुनामा राखेकोले सो गैरकानूनी थुनाबाट धारा २३ र ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मुक्त गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर।

यसमा के कसो भएको हो प्रत्यर्थीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि, नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको ०५२।३।१६ को आदेश।

विपक्षी नरेन्द्र गुरुडलाई २०५०।३।२० गते पक्राउ गरेको नभई उक्त लागु औषध मुद्दामा २०५०।५।२१ गते पक्राउ गरी कानून बमोजिम हिरासतमा राखी अनुसन्धान भएको हो।

०५०।४।३ गते लागू औषध हेरोइन १६५ ग्राम सहित पक्राउ भएको मदन देशार राजेश वज्राचार्यसंगको लागु औषध मुद्दामा र सोही मितिमा ६५ ग्राम लागू औषध हेरोइन सहित पक्राउ भएको सुभाष राईसंगको लागू औषध मुद्दामा पनि विपक्षी नरेन्द्र गुरुडको संलग्न भई कारोवार गरेकोदेखिंदा ०५०।५।२० मा मदन देसार समेत भएको १६५ ग्राम हेरोइन १ सुभाष राई समेत ६५ ग्राम हेरोइन मुद्दामा १ गरी का.जि.अ. मा प्रस्तुत भएको छ। विपक्षी रिट निवेदक नरेन्द्र गुरुडलाई गैरकानूनी तरिकासंग थुनामा राखिएको र राख्न पठाएकै होइन यस कार्यालयबाट लागु औषध मुद्दामा मिति ०५०।३।२१ गते पक्राउ गरी अनुसन्धानको लागि कानून बमोजिम हिरासतमा राखेको र रमा गुरुड समेत भएको मदान देसार समेत भएको र सुभाष राई समेत भएको गरी ३ थान लागु औषध मुद्दामा प्रस्तुत भएको व्यक्ति नरेन्द्र गुरुड आफुलाई ०५०।३।२० मा पक्राउ गरेको हाल सम्म गैरकानूनी तरिकासंग थुनामा राखेको भनी निराधार कपोलकल्पित कुरा रची निवेदन दिएको, हुँदा उक्त ३१६० को रिट निवेदन खारेज गरीपाउन सम्मानित अदालत समक्ष सादर अनुरोध गरिएको छ भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ रहेछ।

वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी सुभाष राई समेत भएको लागू औषध मुद्दामा उक्त अदालतको आदेशानुसार निज नरेन्द्र गुरुडलाई उक्त अदालतमा पटक पटक उपस्थित समेत गराइएको यस शाखाको च.नं. ३९४९ मिति २०५२।१।५ को पत्रबाट समेत अनुरोध गरी पठाउँदा हालसम्म कुनै आदेश प्राप्त नहुँदा निज हालसम्म थुनामा नै छन।

निज नरेन्द्र गुरुडको एउटा लागु औषध मुद्दाको कैद भुक्तान भैसकेको अन्य मुद्दामा २ मुद्दा उक्त अदालतमा विचाराधीन मा नै रहेको देखिएको र हालसम्म कुनै आदेश प्राप्त नभएकोले निज हालसम्म थुनामा नै रहेको छन् यस कारागार शाखाले निजलाई कुनै गैर कानूनी तवरले थुनामा राख्ने कार्य भए

गरेको नहुँदा यस कारागार शाखाको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने कारागार शाखाको लिखित जवाफ रहेछ ।

रिट निवेदकको कुनै प्रकरणमा पनि जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयको कुनै कार्यले निजको मौलिक हक अधिकारमा हनन् हुने कार्य गरेको नदेखिएको र निवेदकले पनि यस कार्यालयको कार्यले मेरो हक अधिकार हनन् भयो भनी उल्लेख गर्नसकनु भएको हुँदा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाइ रहनुपर्ने नदेखिदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज योग्य भएकोले खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालयको लिखित जवाफ ।

प्रतिवादी मध्येका नरेन्द्र गुरुङ अन्य लागु औषध मुद्दाबाट मिति २०५०।३।२७ को यस अदालतको आदेशले पूर्पक्षको निमित्त थुनामा रहेको देखिदा उक्त मुद्दाबाट छुट्टी जाने भएमा यस मुद्दामा थुनछेकको निमित्त पेश गर्ने भन्ने समेतको मिति २०५०।५।२० को यस अदालतको थुनछेकको आदेश ।

वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी सुभाष राइ समेत भएको स.वा.फौ. नं. २५४,४९२ को लागु औषध मुद्दामा पनि निज नरेन्द्र गुरुङ समेतलाई प्रतिवादी बनाइ मिति २०५०।५।१७ मा अभियोगपत्र यस अदालतमा दायर भएको रहेछ र प्रतिवादीहरु नरेन्द्र गुरुङ, मदन देसार, राजेश वज्राचार्य र सिद्धिलाल महर्जनलाई अर्को मुद्दाबाट पुर्पक्षको निमित्त थुनामा राख्ने गरी आदेश भएकोले उक्त मुद्दाहरुबाट यो प्रतिवादीहरु छुट्टी जान भएमा यस मुद्दामा थुनछेकको निमित्त पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको मिति ०५।५।२० को आदेश ।

निज प्रतिवादी नरेन्द्र गुरुङ जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा काठमाडौंमा हालसम्म थुनामा रहेको मिसिलबाट देखिन्छ ।

वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी नरेन्द्र गुरुङ भएको मिति २०५०।५।१ को स.म. फौ. मि. नं. ४५०।८।९८ को लागु औषध मुद्दामा निज प्रतिवादी नरेन्द्र गुरुङलाई १ वर्ष कैद हुने ठहरी मिति २०५०।९।२।१४ मा यस अदालतबाट फैसला भइ उक्त मुद्दा बापतको कैद भुक्तान भै सकेको मिसिलबाट देखिन्छ र अन्य दुई थान मुद्दाको थुनछेक आदेश हुन बाँकी नै देखिन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दाको स.वा. फौ. नं. २५५ का लागु औषध मुद्दा स.वा.फौ.नं. २५४ को लागु औषध मुद्दाको दायरी सक्कल मिसिल थान दुई र स.वा.फौ. ४५० को ला. औ. मुद्दाको मिति ०५।०।१२।१४ मा फैसला भएको छिनुवा मिसिल लिखित जवाफ साथ पठाइएको हुन्छ यस अदालतबाट भए गरेका काम कारवाही कानून अनुरूप नै हुँदा माग बमोजिम रिट जारी नभै खारेज गरिपाउन सादर अनुरोध भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ रहेछ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदकतर्फबाट वहसको लागि उपस्थित हुनु भएका विद्वान अधिवक्ता श्री हरिश्चन्द्र सुवेदीले मेरो पक्ष उपर लगाइएको आरोपमा ठहरे बमोजिमको कैद अवधी भुक्तान भैसकेपछि पनि थुनामा राखी मेरो पक्षको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गरिएको छ । मेरो पक्षबाट अन्य कुनै पनि अपराध भए गरेको छैन । तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी कानूनी थुनाबाट मुक्त हुनुपर्दछ भन्ने र विपक्षी कार्यालयको तर्फबाट वहसको लागि उपस्थित विद्वान सरकारी अधिवक्ता श्री अली अकवर मिकरानीले वादी श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी नरेन्द्र गुरुङ भएको लागु औषध मुद्दामा कैद अवधी १ वर्ष भुक्तान भै सकेको भए तापनि निज

उपर अन्य दुइ मुद्दा समेत चली विचाराधीन अवस्थामा हुँदा कानून बमोजिम निजलाई थुनामा राखिएको भनी गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनियो ।

यसमा वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी किरण गुरुङ समेत भएको लागू औषध मुद्दामा प्रस्तुत मुद्दाको निवेदक नरेन्द्र गुरुङ समेत प्रतिवादी भै २०५०।३।२९देखि पक्राउमा परी प्रहरी हिरासतमा रहेको र काठमाडौं जिल्ला अदालतको ०५०।३।२७ को थुनछेकको आदेशले न्यायिक हिरासतमा रहेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको ०५०।९।२।२४ को फैसलाबाट निजलाई एकवर्ष कैद सजाय भएकोमा सो एक वर्षको कैद सजाय ०५१।३।२० मा भुक्तान भै सकेको भए तापनि गैरकानूनी थुनामा राखिरहेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर रहेकोमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफमा १६५ ग्राम हिरोइन सहित पक्राउ भएको मदन देसार राजेश वज्राचार्यसँगको स.वा.फौ. २५५ को लागू औषध मुद्दा र ६५ ग्राम हेरोइन सहित पक्राउ भएको सुभाष राई समेतसँगको स.वा. फौ. नं २५४।४।१२ को लागू औषध मुद्दामा समेत निवेदक संलग्न भएको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा समेत प्रतिवादी रहेकोले गैरकानूनी थुनामा राखिएको छैन भन्ने र कारागार शाखा काठमाडौंको जेलरको लिखित जवाफमा नरेन्द्र गुरुङ प्रतिवादी भएको तीनवटा लागू औषध मुद्दाहरु मध्ये एक लागू औषध मुद्दाको कैद भुक्तान भैसकेको र अन्य दुई मुद्दाहरु अदालतमा विचाराधीन रहेको तथा हाल सम्म कुनै आदेश प्राप्त नभएकोले निज हाल सम्म थुनामा नै रहेका हुन् भन्ने उल्लेख भएको देखियो । जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै औचित्य छैन भनी सरकारी वकिल कार्यालयले लिखित जवाफ दिएको देखिन्छ भने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफमा ०५०।५।१ को मि.नं. ४५०।८।१८ को लागू औषध मुद्दामा प्रतिवादी नरेन्द्र गुरुङलाई एक वर्ष कैद हुने ठहरी भएको फैसलाको कैद भुक्तान भैसकेको र अन्य दुई थान मुद्दामा थुनछेक आदेश हुन बाँकी नै देखिन्छ भन्ने उल्लेख भएको पाइयो ।

प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न उपरोक्त व्यहोराबाट निवेदक ०५०।३।२९ मा पक्राउमा परी प्रहरी हिरासतमा रहेकोमा निवेदक उपर लागू औषध मुद्दा चली ०५०।३।२७ मा भएको थुनछेकको आदेशबाट निवेदक न्यायिक हिरासतमा रहेकोमा सो मुद्दा २०५०।९।२।२४ मा फैसला हुँदा निजलाई एकवर्ष कैदको सजाय भएको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतको ०५१।२।२६।५ को कैद ठेकी पठाएको लगतबाट निवेदक ०५०।३।२९ गतेदेखि प्रहरी हिरासतमा थुनामा बसेको हुँदा ०५०।३।२० सम्म थुनामा राखी सो मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दामा थुनामा राख्नु नपर्ने भए ०५१।३।२९ गते कैदबाट छाडी दिनु भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

साथै काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्राप्त स.फौ. २५५ को लागू औषध मुद्दामा प्र. नरेन्द्र गुरुङ के कसरी अहिले सम्म थुनामा रहेको हो ? संबन्धित कारागारबाट कैदी लगतको प्रतिलिपि उतार र तहसिलबाट ठेकिएको लगत समेत साथै राखी पेश गर्नु भन्ने ०५२।२।३१ को आदेशानुसार कारागार शाखाको ०५२।३।१५ को पत्रबाट निवेदकलाई लागेको एक वर्षको कैद भुक्तान भै सकेकोले थुनामा राख्नुपर्ने हो वा छाडनु पर्ने हो खुलाई पठाइ दिनु अनुरोध गरी पठाएको देखिन्छ । प्राप्त मिसिल अध्ययन गर्दा निवेदकलाई प्रतिवादी बनाइएको प्र. मदन देसार तथा राजेश वज्राचार्य समेत भएको लागू औषध मुद्दा र सुभाष राई समेत भएको लागू औषध मुद्दामा समेत निवेदकको हकमा थुनछेकको आदेश भएको देखिएन ।

यसरी अदालतबाट प्राप्त मिसिलहरु र लिखित जवाफबाट निवेदक प्रतिवादी भएको लागू औषध मुद्दामा २०५०।९।२।२४ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला अनुसारको एकवर्षको कैद ०५१।३।२० मा भुक्तान भैसकेको तर निज प्रतिवादी भएको अन्य दुई लागू औषध मुद्दामा पटक-पटक निजलाई कारागारबाट अदालतमा उपस्थित गराइएको भए तापनि थुनछेकको आदेश भएकोदेखिदैन । थुनुवा

रहेको मुद्दामा प्राथमिकता दिइ निजलाई बयान गराइ थुनछेकको आदेश गर्नुपर्नेमा प्राप्त मिसिलबाट सो पेशी हटाइ पाउँ भन्ने निवेदनमा पेशीबाट हटाएन आदेश मात्र भएको देखिन्छ । अदालतको आन्तरिक काम कारवाही गर्नलाई पनि पेशीबाट हटाइएबाट थुनछेकको आदेश नै नभै थुनामा राखिएको कार्य कानून, न्याय र औचित्यको दृष्टिबाट समेत मिल्ने देखिदैन । कानूनको शासनमा कानून बमोजिमको कार्य बेगर कसैको व्यक्तिगत स्वतन्त्रतामा आघात पर्ने कार्य गरिनु हुदैन । तसर्थ निवेदकलाई लागेको एक वर्षको कैद भुक्तान भैसकेको देखिंदा कानूनद्वारा अधिकार प्राप्त निकायद्वारा निवेदक उपरको आरोपित कसुरमा थुनछेकको आदेश बेगर थुनामा राख्नु निवेदकको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको मौलिक हक विरुद्ध हुने हुन्छ । तसर्थ २०५१।३।२० मा निजलाई लागेको कैदबाट निज निवेदकले छुटकारा पाउनु पर्नेमा हालसम्म कैदमा रहेको कानून विपरीतको थुनामा रहेकोदेखिंदा निवेदकलाई यस मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दामा थुनामा राख्नु नपर्ने भए निवेदकको माग बमोजिम गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । निवेदक थुनामा रहेको सम्बन्धित कारागारलाई लेखी पठाई दिनु । आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फाइल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

मा.न्या. हरिप्रसाद शर्मा

इति सम्बत् २०५२ साल भाद्र ९ गते रोज ६ शुभम.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रुद्रबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने
२०५२ सालको रिट नं.२१५८
आदेश मिति: २०५२।६।२।

विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : मकवानपुर जिल्ला, हटिया गाउँ विकास समिति वडा नं. ३ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखामा काठमाडौं जनाना जेलमा थुनामा बस्ने गीता पराजुली

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत

- कैद ठेकिएकोमा कैद भुक्तान हुन नपाउँदै अर्को कलममा कैद ठेक्नु पर्ने भयो र अघि ठेकिएको जम्मा कैद भन्दा पछि ठेक्नु पर्ने कलमको हद बढी छ भने अघि कैद ठेक्दा थुनामा परेको मितिदेखि पछि ठेकिएको कलमको हद ननाघ्ने गरी कैद ठेक्नु पर्ने ।
- अघि ठेकिएको कैद भन्दा पछि ठेक्ने कलमको हद घटी रहेछ भने थप कैद ठेक्नु नपर्ने ।
- अन्य अभियोगमा थुनामा परेको मितिदेखि कसुर ठहर भएको अर्को मुद्दामा कैदको लगत कायम गर्न नमिल्ने ।
- जुन मुद्दामा जुन मितिदेखि थुनामा परेको हो सो मुद्दामा कैद ठेकिंदा सोहि मुद्दामा थुनामा परेको मितिलार्ई नै कायम गरिनु पर्ने ।

आदेश

○ न्या. रुद्रबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३८८(२) अन्तरगत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेछ :-

उषा कार्कीको २०४७।४।१७ को जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म समेत भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा २०४७।४।१८देखि प्रहरी हिरासतमा रही, काठमाडौं जिल्ला अदालतका आदेशानुसार

पूर्पक्षको निमित्त २०४७५।७देखि हालसम्म अविच्छिन्न रूपमा थुनामा रही, सो अदालतको मिति २०५२।३।२८ का फैसलाले अभियोगबाट सफाइ भयो ।

मिति २०४८।१।३ को भगवती अर्यालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार, प्रतिवादी म समेत भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा २०४८।१।१८ मा बयान गराई अन्य प्रतिवादीका हकमा थुनछेकको आदेश गरी मेरो हकमा मिति २०४७।५।७ को का.जि.अ. को आदेशबाट थुनामा रहेको देखिदा हाल केही गर्नु नपर्ने र पहिला थुनामा बसेको मुद्दाबाट छुटी जाने भएमा भगवती अर्यालको जाहेरी परेको मुद्दामा थुनछेकको लागि पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट २०४८।१।३० मा भएको आदेश ।

प्रस्तुत भगवती अर्यालको जाहेरी परेको मुद्दामा थुनछेक नै नगरी निवेदकलाई ५ वर्ष कैद हुन्छ र गीता पराजुली मिति २०४८।१।१८देखि प्रहरी हिरासतमा बसेको देखिन आएकोले सोही मितिबाट उक्त ५ वर्ष कैद कट्टा हुने गरी कैदको लगत कसी असुल उपर गर्नु भन्ने व्यहोरा फैसलाको तपसील खण्डमा उल्लेख गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०४९।१२।१५ मा भएको फैसला ।

उक्त उल्लिखित दुई मुद्दामा एक कलमको मुद्दामा मिति २०५२।३।२८ मा सफाइ पाइसकेको र एक कलममा ५ वर्ष कैद ठहर भएको हुँदा २०४९।१२।१५ मा भएको फैसलाको तपसील खण्डमा उल्लेख भएको मितिलाई मात्र न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १९ को उपदफा (२) बमोजिम संशोधन गरी शुरुमा थुनामा बसेको मितिबाट नै उक्त उल्लिखित ५ वर्ष कैदलाई कट्टा गरी छुटकारा पाउँभनी निवेदन गरेकोमा सो फैसला संशोधन गर्न नमिल्ने भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतका जि.न्या.बाट २०५२।४।१९ मा आदेश भयो ।

भगवती अर्यालको जाहेरी परेको मुद्दामा निवेदकलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतले थुनछेकको पुर्जी दिएको छैन । एक वा एक भन्दा बढी कलममा कैद गर्नु परेको खण्डमा शुरुमा थुनामा बसेको मितिबाट मिनाहा पाएन गरी कैदको लगत ठेक्नुपर्छ भनी दण्ड सजायको ५१ नं. मा उल्लेख भएको प्रचलित कानून भन्दा बढी सजाय दिइने छैन भन्ने संविधानको धारा १४ मा उल्लेख छ । शुरुको मुद्दामा पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको भन्ने मिति २०४८।१।३० को आदेश र २०४८।१।१८ को पत्र समेत प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल सामेल रहँदा रहदै पनि शुरुमा प्रहरी हिरासतमा थुनामा बसेको मिति २०४७।४।१८ गतेबाट नै ठहर भएको ५ वर्षको कैदलाई मिनाहा कट्टी दिनुपर्नेमा २०४८।१।१८देखि मात्र कैदको लगत ठेके ठेकाएको कानून संगत भएन ।

विपक्षीले शुरुमा थुनामा बसेको मितिलाई नगाभी पछि बयान गराएको मितिबाट मात्र कायम गरे गराएको त्रुटिपूर्ण भै कानूनी तथा मौलिक हक समेतको हनन् भएको छ । गैरकानूनी ढंगले ठेके ठेकाएको कैदको लगत कट्टा गरी गराई, २०४७।४।१८ बाट कैद कट्टा गरी थुनामा रहेको निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरण समेतको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४७।५।७ को पत्रानुसार उषा कार्कीको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी गीता पराजुली समेत भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा पूर्पक्षको लागि कारागार शाखा

सदर खोरमा थुनामा पठाएकोमा मिति २०४९।१।११ मा निजलाई कारागार स्थानान्तरण भई मिति २०४७।५।७ देखि थुनामा छन् ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५०।८।२९।३ कैद ठेकी पठाएको पत्रानुसार भगवती अर्यालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार, प्रतिवादी निज गीता पराजुली समेत भएको जीउ मास्ने बेच्ने थुनामा का.जि.अ. को मिति २०४९।१२।१५ को फैसला र मिति २०५०।८।२७ को फौ. ज.ल. नं. १४४ ले निज प्रतिवादीलाई जनही ५ वर्ष कैद हुनेगरी भएको फैसला र लगत अनुसार निज प्रतिवादीहरु मिति २०४८।९।७ गतेदेखि थुनामा बसेको देखिएकोले निजहरुलाई उक्त मितिदेखि अ.वं १२० नं. बमोजिम कैद कट्टी मिनाहा दिंदा मिति २०५३।९।६ गते सम्म थुनामा राखी ऐ. ७ गते कैदबाट छुट्टिदिन लेखिआए अनुसार सोही लगत अनुसार कैद कट्टी गरिरहेका छन् ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५२।३।२८ को पत्रानुसार उषा कार्कीको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी गीता पराजुली समेत भएको जीउमास्ने बेच्ने मुद्दामा ०५२।३।२८ मा सफाई पाएन ठहरी फैसला भएकोले निज प्रतिवादी यस मुद्दाबाट छुट्टी जाने भएकोले यसभन्दा अघिको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा कैद भुक्तान भै अन्य मुद्दामा थुनामा नरहेको भए छुट्टीदिनु भनी लेखिआएकोमा निज गीता पराजुली भगवती अर्यालको जाहेरी परेको मुद्दामा निजको कैद २०५३।९।७ मा मात्रै भुक्तान हुने भएकोले थुनामा रहेकी छन् ।

अधिकार प्राप्त अदालतको आदेश बमोजिम नै थुनामा राखिरहेकोले यस कार्यालयलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन पर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी कारागार शाखाको लिखित जवाफ ।

उषा कार्कीको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निवेदिका समेत भएको जीउमास्ने बेच्ने मुद्दामा निज समतेलाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा १० अनुसार पुर्पक्षको निर्मित थुनामा राख्ने भन्ने यस अदालतबाट मिति २०४७।५।७ मा आदेश भै निज थुनामा रहेकी । सोही अवस्थामा भगवती अर्यालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निवेदिका समेत भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा २०४८।९।२९ मा दायर हुन आएकोमा निज प्रतिवादी पहिलो मुद्दामा थुनामा रहेकोदेखिंदा सो मुद्दाबाट छुट्टी जाने भएमा थुनछेकको लागि पेश गर्नु भन्ने २०४८।९।३० मा यस अदालतबाट आदेश भएको । भगवती अर्यालको जाहेरीले परेको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दाको कसुरमा २०४९।१२।१५ मा निवेदिकालाई कैद वर्ष ५ हुने ठहरी मिति २०४९।१।९।८देखि कैद कट्टी हुने गरी कैदी पूर्ज दिने भन्ने फैसला भएको देखियो ।

निज प्रतिवादी पुर्पक्षको निमित्त थुनामा रहेको मुद्दामा निजले २०५२।३।२८ को फैसलाले सफाई पाएन ठहरेको छ भने दोश्रो पटक दर्ता भएको पछिल्लो मुद्दामा निजलाई कैदवर्ष ५ हुने गरी २०४९।१२।१५ मा फैसला भएकोदेखियो ।

निवेदिकाले २०४९।१२।१५ को फैसला संशोधन गरीपाउँ भनी दिएको निवेदन पेश हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा निवेदिकाले प्रहरीमा बयान कागज गरेको मितिले २०४८।९।१८ देखि निवेदिका थुनामा रहेको गणना गरी कैद कट्टा गर्ने भनी फैसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेख भैरहेको देखिंदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १९ को उपदफा (२) अनुसारको अवस्था देखिएन, अतः कानून बमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतबाट आदेश भएको पाइयो ।

अतः २०४९।१२।१५ मा फैसला भएको मुद्दामा कसैको पुनरावेदन नपरी अन्तिम रहेको अवस्थामा निवेदिका समेत प्रतिवादी भएको उषा कार्कीको जाहेरी परेको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा निजले २०५२।३।२८ मा सफाइ पाएन ठहरी फैसला भएकोले पछि भएको उक्त फैसलाको आधारमा अधि भएको फैसलाको कैद संशोधन गर्न कानूनले मिल्ने देखिएन । रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समते व्यहोराको प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

यस अदालत तहसिल शाखामा रहेको आ.व. २०५०।०५।१ सालको लगत किताबमा फौ. ज.ल. नं. १४४बाट कैद लगत कसिंदा निवेदकलाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ८(२) बमोजिम कैद वर्ष कैद वर्ष ५ हुने र निज मिति २०४८।१।७ देखि प्रहरी हिरासतमा रही यस अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेको देखिंदा उक्त मितिदेखि कैद कट्टी मिनाहा दिइ कैद म्याद ठेक्नु भनी लगत कसिइ यस शाखाको प.सं. ६७३ मिति २०५०।८।२९ को पत्रबाट लगतमा उल्लिखित मिति २०४८।१।७ देखि कैद कट्टी मिनाहा हुने गरी कैद म्याद ठेकिएको देखिएको छ ।

यस तहसिल शाखाका श्रेस्ताहरुबाट निवेदिकालाई कानून बमोजिम नै कैद म्याद ठेकिएको हुंदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिल शाखाको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश भएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदिका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री मेजर थापाले मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ४१ नं. ले थुनामा परेको मितिबाट कैद कट्टा गर्नुपर्दछ भन्ने उल्लेख भएको छ । भगवती अर्यालको पछिपरेको जाहेरीको आधारमा चलेको मुद्दामा निवेदिकाको हकमा थुनछेकको आदेश नै नभएकोले प्रस्तुत मुद्दामा उषा कार्कीको जाहेरीको आधारमा चलेको मुद्दाको सन्दर्भमा हिरासतमा रहेको मितिबाट नै कैदको लगत कायम हुनुपर्दछ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रत्यर्थी कारागार शाखाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सरकारी अधिवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले जिल्ला अदालतबाट निवेदिकालाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन अन्तर्गत कसुरदार कायम गरी २०४९।१२।१५ मा कानून बमोजिम ठहर भएको छ । थुनछेकको आदेशबाट थुनामा नराखे पनि जिल्ला अदालतबाट प्रहरीमा भएभै बयान कागजको मितिले कैद मिन्हा दिने गरेको छ । कसुर ठहर भई, फैसला अनुरूप कायम गरिएको कैदको लगत समेतमा कुनै कानूनी त्रुटि भएको छैन । जिल्ला अदालतले राख्ने गरेको लगत नै कायम हुनुपर्ने हुंदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्त वहस समेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा, उषा कार्कीको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार, प्रतिवादी यी निवेदिका समेत भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा निवेदिकाले सफाइ पाइसकेकोले त्यसतर्फ निवेदिकालाई कैदको लगत कायम गरिएको भन्ने देखिंदैन । भगवती अर्यालको मिति २०४८।१।३ मा जाहेरी परी दायर भएको वादी श्री ५ को सरकार, प्रतिवादी यी निवेदिका समेत भएको अर्को जिउमास्ने बेच्ने मुद्दामा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष निवेदिकाको बयान भै प्रस्तुत जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा प्रस्तुत जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दाको श्रृजना भएको पाइयो । सो मुद्दामा निवेदिकालाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ (ख) अनुसार कसुर गरेको ठहरी ऐ. ऐनको दफा ८(२) बमोजिम पाँच वर्ष कैद हुने ठहर भएको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दाको श्रृजना भई मिति २०४८।१।७ देखि हिरासतमा रहेको देखिएकोले सोही मिति २०४८।१।७ देखि निजलाई कैदको लगत ठेकिई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०४९।१२।१५ मा फैसला भएको पाइयो । निवेदिका उपरको प्रस्तुत अभियोगमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भै कसुर ठहर भै सो मुद्दाको क्रममा हिरासतमा परेको मितिदेखि नै निजलाई कैदको लगत ठेकिएको देखिन्छ । मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ४१ नं. मा एकै मानिसलाई एकै वा धेरै मुद्दाको धेरै

रकमको कैद ठेक्नु परेमा जुन कलममा कैदको सबै भन्दा ठूलो हद छ सो हद ननाध्ने गरी एकै वा धेरै मुद्दामा एकै वा धेरै मुद्दामा एकै वा धेरै कलममा गरी कैद ठेक्नुपर्छ । त्यसरी कैद ठेकिएकोमा कैद भुक्तान हुन नपाउदै अर्को कलममा कैद ठेक्नु पर्ने भयो र अघि ठेकिएको जम्मा कैद भन्दा पछि ठेक्नु पर्ने कलमको हद बढी छ भने अघि कैद ठेक्दा थुनामा परेको मितिदेखि पछि ठेकिएको कलमको हद ननाध्ने गरी कैद ठेक्नुपर्छ । त्यसरी कैद ठेकिएकोमा कैद भुक्तान हुन नपाउदै अर्को कलममा कैद ठेक्नु पर्ने भयो र अघि ठेकिएको जम्मा कैद भन्दा पछि ठेक्नु पर्ने कलमको हद बढी छ भने अघि कैद ठेक्दा थुनामा परेको मितिदेखि पछि ठेकिएको कलमको हद ननाध्ने गरी कैद ठेक्नुपर्दछ । अघि ठेकिएको कैद भन्दा पछि ठेक्ने कलमको हद घटी रहेछ भने थप कैद ठेक्नु पर्दैन भन्ने समेत व्यवस्था भईरहेको पाइन्छ । निवेदिका उपर अभियोग लागेको पहिलो मुद्दामा कैद ठेकिएको र सजाय तोकिएको नहुँदा प्रस्तुत मुद्दामा निवेदिकालाई दण्ड सजायको ४१ नं बमोजिम कैद खापिने अवस्था अनुरूप कैदमा राखेको देखिदैन र सो कानूनी व्यवस्था आकर्षित हुनसक्ने भएन । यस अवस्थामा अन्य अभियोगमा थुनामा परेको मितिदेखि कसुर ठहर भएको अर्को मुद्दामा कैदको लगत कायम गर्न नमिल्ने हुन्छ । जुन मुद्दामा जुन मितिदेखि थुनामा परेको हो सो मुद्दामा कैद ठेकिँदा सोहि मुद्दामा थुनामा परेको मितिलाई नै कायम गरिनु पर्ने हुँदा निवेदिकालाई भगवती अर्यालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निवेदिका गीता पराजुली समेत भएको मुद्दामा हिरासतमा राखिएको मितिदेखि मात्र कैदको लगत ठेकिएको अवस्थामा, प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट ठेकिएको कैदको लगत कानून सम्मत नै देखियो । तसर्थ निवेदिकाको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. नरेन्द्रवहादुर न्यौपाने

इति सम्बत् २०५२ साल आश्विन २ गते रोज २ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

२०५१ सालको रिट नं. २६७६

आदेश मिति : २०५२।७।१

विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : चितवन भरतपुर न.पा. वडा नं. ३ नारायणगढ डेरा गरी हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा चितवनमा थुनामा रहेका राजकुमार गुप्ताको हकमा विजयकुमार गुप्ता

विरुद्ध

विपक्षी : चितवन जिल्ला अदालत समेत

- नागरिकता बदर गर्ने र सजाय गर्ने कार्य एउटै निकायबाट गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम नगरी अलग निकायबाट गर्ने गरेको कारणबाट संविधानसँग बाभिएको भन्न नमिल्ने ।
- एउटै निकायबाट नागरिकता बदर गर्ने र सजाय गर्ने कार्य भएमा सुगम उपयुक्त हुने नहुने कुरा विधायिकाको तजविजको कुरा हुने ।
- भ्रुष्टा विवरण दिई नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको भन्ने मुद्दाबाट अङ्गीकृत वा वंशज कस्तो नागरिक हुने सो अवस्था मुद्दाबाट निरोपण हुने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ (८८)(२) बमोजिम पर्न आएको रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १०(३) (क) अनुरूप भ्रुष्टो विवरण वा वयान दिइ जन्म वा वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेमा यस्तो नागरिकताको प्रमाणपत्र श्री ५ को सरकारले रद्द गर्न सक्ने प्रावधान रहेको अवस्था पुनः सोही विषयवस्तुलाई लिएर ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार मुद्दा चलाउन सकिने गरी सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ मा समावेस गरिएको

नेपाल कानून समाज

२७८

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

छ । यस प्रकार भुट्टो विवरण वा बयान दिइ नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएको भनी श्री ५ को सरकारले ठहर गरी नेपाली नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १०(३) (क) अनुसार नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र समेत रद्द गरीसकेको अवस्थामा ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ अनुसार पुनः सोही विषयवस्तुमा अदालत समक्ष मुद्दाको कारवाही गर्दा न्यायिक निकाय उक्त श्री ५ को सरकारको पूर्व काम कारवाहीबाट निर्देशित एवं नियन्त्रित हुन जाने भई त्यसतर्फ भुकाव हुन जाने तथ्यलाई नकार गर्न सकिदैन । साथै मुद्दाको कारवाही गर्दा श्री ५ को सरकारको ठहर निर्णयको भावना विपरीत जानसकदैन । जसको कारण न्यायिक निकायमा अनुचित बन्धन हुनजाने भई स्वच्छ र स्वतन्त्र भई न्यायिक मनको प्रयोग गर्नसकिने अवस्था विद्यमान रहदैन । ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार दण्ड सजायको निर्णय गर्दा कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २(थ) अनुसार सर्वप्रथम कसुर प्रमाणित गर्नुपर्ने हुन्छ तर कसुर प्रमाणित गर्ने काम नेपाल नागरिकता ऐन २०२० को दफा १०(३) (क) अनुसार श्री ५ को सरकारले गरी सकेको हुन्छ । जसबाट अंगिकार तथा मध्यनजर गरी मार्ग दर्शनको रूपमा अदालतले ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार कारवाही गर्नुपर्ने बाध्यता हुँदा अदालतको कारवाही पूर्वाग्रही हुन जाने प्रष्ट छ । अतः ऐनको उपरोक्त दफा १५ को व्यवस्थाले अदालतलाई पूर्वाग्रह विहीन भई स्वतन्त्र रूपमा न्यायिक मन प्रयोग गर्ने न्यायको मूलभूत सर्वमान्य सिद्धान्त समेत निस्कृय एवं निरर्थक तुल्याई अदालतलाई न्याय सम्पदन गर्ने कार्य भन्दा श्री ५ को सरकारको आदेश कार्यान्वयन गर्ने निकायको मान्य सिद्धान्तको समेत प्रतिकूल भई कानूनी त्रुटिपूर्ण छ ।

वैकल्पिक जिकिरमा नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को क१०(३) (क) अनुसार श्री ५ को सरकारले कारवाही गरी निर्णय गरको विषयवस्तुमा नै ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार पुनः अदालतले कारवाही गरी निर्णय गर्नुपर्ने हुँदा ऐ. ऐनको उक्त दफा १५(२) ले अभिनिश्चित गरेको दोहरो खतरा विरुद्धको हकसँग प्रतिकूल भई बाभिएको प्रष्ट छ । ऐ. ऐनको दफा १०(३)(क) अनुसार एक पटक भुट्टो विवरण वा बयान दिइ जन्म वा वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको कसुर ठहर गरी नागरिकताको प्रमाणपत्र समेत रद्द गरी अन्य कुनै दायित्व वहन नगराई छुटकारा दिएकोमा ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार दोस्रो पटक पुनः सोही भुट्टो विवरण वा बयान दिई जन्म वा वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको विषयवस्तु ठहर गरी दण्डसजाय गर्न संविधानको धारा १४(२) द्वारा सुनिश्चित दोहरो खतरा विरुद्धको सिद्धान्तको प्रतिकूल हुने हुँदा एकपटक कारवाही भैसकेको विषयमा पुनः दोस्रो पटक कारवाही गर्ने ऐ. ऐनको दफा १५ को प्रावधान संविधानको धारा १४(२)सँग बाभिएको प्रष्ट छ ।

उपरोक्त प्रकरणहरूमा उल्लेख गरे अनुसार नेपाली नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १५ को उक्त व्यवस्था एवं सो विषयवस्तु सम्बन्धी मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ मा समावेश भएको प्रावधान समेत फेयर ट्रायल, प्राकृतिक न्याय सिद्धान्त नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को प्रस्तावना अभिनिश्चित स्वतन्त्र एवं सक्षम न्यायपालिकाको भावना र दोहरो खतरा विरुद्धको हक समेतसँग बाभिएको हुँदा धारा १३१ अनुसार संविधान प्रारम्भ भएको मितिबाट एक वर्ष पश्चात स्वतः निस्कृय भएको छ ।

अतः विपक्षी गृह मन्त्रालयको उक्त मिति २०४९।११।२१ को नागरिकता रद्द गर्ने निर्णय उपर पुनरावेदन अदालत समक्ष पुनरावेदन गर्न पाएन व्यवस्था नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १०(४) ले गरे अनुरूप उक्त कानून प्रदत्त हक अधिकारलाई कुण्ठित एवं निस्कृय तुल्याउने वदनियत चिताई गृह मन्त्रालय एवं जिल्ला प्रहरी कार्यालय भरतपुर चितवनको मिलोमतो एवं आदेशबाट विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय चितवन भरतपुरले पिता राजकुमार गुप्तालाई मिति ०५।११।१३ मा भुट्टो विवरण दिइ नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा भनी पक्राउ गरी विपक्षी चितवन

जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराई उक्त अदालतबाट म्यादथप भए अनुसार थुनामा राखी बयान कारवाही गरेकोमा विपक्षीहरूको उक्त कार्य गैर कानुनी भएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन दिएकोमा उक्त निवेदन खारेज भएकोमा हाल पिता चितवन जिल्ला अदालतको ०५१।६।६ को आदेशबाट थुनामा रहि आएको हुँदा परीवर्तित थुनाको स्थिति एवं यस सम्बन्धमा यसै सम्बन्धमा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मुख्य रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो । विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई प्राप्त भएपछि वा अवधी नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

यस कारागार शाखाले चितवन जिल्ला अदालतको आदेशले निज राजकुमार गुप्तालाई भुट्टा विवरण दिई नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको भन्ने मुद्दामा पूर्पक्षका लागि यस कारागार शाखामा थुनामा राखिएको हो निजको मौलिक हक हनन भएको छैन । रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा चितवनको लिखित जवाफ ।

निज राजकुमार गुप्ताले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, चितवनबाट भुट्टा विवरण दिई नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको मुद्दामा जिल्ला प्रहरी कार्यालय चितवनको पत्रबाट हिरासतमा राख्ने, म्याद मागे अनुसार स.मु.स. ऐन ०४९ को दफा १५(४) अनुसार सरकार वादी फौजदारी मुद्दा हुँदा जिल्ला प्रशासन कार्यालयको पत्रले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी राजकुमार गुप्ता समेत भएको भुट्टा विवरण दिई नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरे भन्ने मुद्दामा प्रतिवादीलाई सो मुद्दा अनुसन्धान तहकिकात गर्न ०५१।५।१४ बाट लागु हुने गरी पहिलो पटक दिन १० र २०५१।५।२४ गते दोश्रो पटक दिन १० र मिति ०५१।६।३ गते तेस्रो पटक ५ दिन गरी २५ दिन म्यादथप यस अदालतबाट दिइएको । ०५१।६।६ गते उक्त मुद्दा यस अदालतमा सरकारी वकिलले दायर गरेको देखिन्छ । यसरी दायर हुनआएको अभियोग पत्रमा प्रतिवादी राजकुमार गुप्ता समेत जना २१ लाई नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १५ को कसुरमा ऐ. को दफा १५ बमोजिम सजाय हुन माग दावी भएको जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय चितवनबाट अभियोग लागेको प्रतिवादी राजकुमार गुप्ताको सम्बन्धमा थुनछेकको आदेश गर्नेतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी राजकुमारले आफूलाई नेपाली नागरिक भनेपनि आफु नेपाली भएको भन्ने कुराको कुनै पनि लिखित प्रमाण तथा तथ्य पेश गर्नसकेको नेपाली नागरिकता लिन अगाडि आफु भारतीय भएकोले अङ्कित नेपाली नागरिकता पाउँ भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा ०४।६।१० मा दिएको निवेदन मिसिल सामेल रहेकोदेखिंदा निज तथ्यमा विबन्धित भएको देखिन्छ । अतः माथि उल्लिखित प्रमाणबाट विपक्षी राजकुमार गुप्तालाई पछि आएर नेपाली नागरिक हुं भनी नागरिकता निवेदन पेश गरेकोलाई साँचो विवरण दिएको भनी अहिले नै संभन मिल्ने अवस्था आएन अतः पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठडरे बमोजिम हुने गरी राजकुमार गुप्तालाई अ.व. ११८(२) बमोजिम पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्न पठाइ दिने भन्ने यस अदालतको आदेश अनुसार सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी निजलाई थुनमा राखिएको हुँदा रिट खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको चितवन जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

कानून बमोजिम सम्बन्धित निकायबाट कारवाही चलि न्यायिक अधिकार प्राप्त सम्मानित जिल्ला अदालतबाट थुनामा राखिएको र सो उपर उजूरी परी सम्मानित पुनरावेदन अदालतबाट समेत खारेज भै सकेको कुरामा रिट निवेदन लाग्न सक्दैन । गैर नेपाली नागरिकले भुट्टा विवरण दिइ नेपाली नागरिकता लिएकोमा नागरिकताबाट हटाउनुलाई सजाय भयो भन्ने मिल्ने नै होइन सजाय गर्ने छुट्टै न्यायिक निकाय

सम्मानित जिल्ला अदालतमा मुद्दा चलिरहेकोमा दोहोरो मुद्दा चलाइएको र सजाय गरिएको भन्ने मिल्दैन । दोहोरो सजाय भएकै छैन भन्ने समेत व्यहोराको मन्त्रीपरिषद् सचिवालयको लिखित जवाफ ।

गैरकानूनी आधारलाई टेकेर गरिएको काम कारवाही र त्यसको परीणाम समेत प्रारम्भदेखि नै गैरकानूनी हुने हुँदा निवेदकको नागरिकताको प्रमाणपत्र रद्द गर्ने र भुट्टो विवरण पेश गरी प्रमाण पत्र लिए बापत नेपाली नागरिकता ऐन २०२० को दफा १५ बमोजिम दण्ड सजायको कारवाही गर्न दुई अलग अलग निकाय वस्तु र अलग अलग कारवाही हुँदा दोहोरो खतराको सिद्धान्त विपरीत भयो भन्ने निवेदकको जिकिर पुग्न नसक्ने प्रष्ट छ । तसर्थ उक्त कार्य नेपाल नागरिकता ऐन २०२० को दफा १० को उपदफा ३ को खण्ड (क) र दफा १५ एवं संविधानको धारा १४(२) को प्रतिकूल नभई पूर्णतः संविधान सम्मत छ, भन्ने समेत व्यहोराको कानून न्याय तथा संसदिय व्यवस्था मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

विपक्षी राजकुमार गुप्ताले नेपाली नागरिकता ऐन २०२० को दफा ११ को (२) २ नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को दफा १४(२) ले दोहोरो मुद्दा चलाउन नहुने भन्ने जिकिर सन्दर्भमा उक्त नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा २ मा कुनै व्यक्ति उपर एकै अपराधमा एक पटक भन्दा बढ्ता मुद्दा चलाइने र दण्ड गरिनेछैन भन्ने र सो ऐनमा र संविधानमा पनि सोही अनुरूप उल्लेख भएको पाइन्छ । तर निज राजकुमार गुप्ताले कहिले वंशजको नाताले कहिले अङ्गिकृतको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र पाउँ भनी आवेदन फारम पेश गरेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ स्वयमले विदेशी स्वीकार गरी अङ्गिकृत नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र पाएन उद्देश्य लिइ आफ्नो देश भारतमा भारतीय नागरिकता पाउँन पत्राचार गरेको देखिँदा यस्तो अवस्थामा निजको उक्त प्राप्त गरेको अङ्गिकृत नागरिकता मात्र गृह मन्त्रालयबाट रद्द भएको तर निज उपर भुट्टा विवरण दिइ वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको देखिँदा नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १५ बमोजिम भएको कानूनी सजायको निमित्त यस कार्यालयबाट अनुसन्धान गरी सम्बन्धित सरकारी वकिल कार्यालयमा फायल समेत पेश गरिएको हो तसर्थ रिट खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय चितवनको लिखित जवाफ ।

निवेदकले अङ्गिकृत नेपाली नागरिकता प्राप्त गर्न मिति ०४८।८।१० मा निवेदन फारम पेश गरेकोमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय चितवनबाट सिफारिस साथ श्री ५ को सरकारको निर्णयको लागि यस मन्त्रालयमा पेश हुन आएको निजको उक्त फायलमा कारवाही हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ६(४) खण्ड (ग) र नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा ६(१) खण्ड (ग) बमोजिम अन्य राज्यको नागरिकता त्यागेको शर्त पूरा गर्नुपर्ने भै निजले आफुले मात्रै भारतीय नागरिकता त्यागेको पत्र हुलाकबाट पठाएको रिसिदको प्रमाण भारतीय नागरिकता सम्बन्धी कानून अनुसार नआएकोले माथि उल्लिखित संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था बमोजिम विदेशी राज्यको नागरिकता त्यागेको शर्त पूरा नभएको हुँदा सोही अनुसार निर्णय भै सम्बन्धित फायल फिर्ता गरिएको हो । उक्त अङ्गिकृत नागरिकता सम्बन्धमा कारवाही हुँदा हुँदैको अवस्थामा निज विपक्षी निवेदकले वंशजको नाताले नेपाली नागरिकता लिन भरतपुर नगरपालिकाबाट अनुकूल सिफारिस गराई मिति ०४९।६।७ मा आवेदन फारम भरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय चितवनबाट मिति ०४९।६।२६ मा वंशजको नाताले नेपाली नागरिकता लिनु भएकोमा सिफारिस गर्ने भरतपुर नगरपालिकाले विपक्षी निवेदक नेपाली नागरिक नभएको हुँदा निजलाई नागरिकताको प्रमाणपत्र नदिने र दिई सकिएको भए प्रमाणपत्र रद्द गर्नेतर्फ कारवाही गर्न अनुरोध गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय चितवनलाई मिति ०४९।१०।१५ मा पत्र लेखिएको छ साथै उक्त विषयमा विभिन्न व्यक्तिहरुको उजूरी परीक्षण भै कारवाही हुँदा विपक्षी निवेदक भारतीय व्यक्ति भएको र निजले भुट्टा विवरण र वयान दिइ नेपाल कानून विपरीत वंशजको नाताले नेपाली नागरिकता प्राप्त गरेको प्रमाणित हुन आएकोले निजले प्राप्त गरेको सो नागरिकता रद्द गर्ने र नेपाल नागरिकता ऐन बमोजिम निज समेत उपर दण्ड सजायको

लागि कारवाही गर्न लागिएको हो यसबाट निजको दोहरो खतराको सिद्धान्त विपरीत कारवाही भएको नहुँदा रिट खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री देवेन्द्र प्रधानले भुट्टो विवरण वा वयान दिइ नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएको आधारमा नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १०(३)(क) अनुसार नागरिकताको प्रमाणपत्र समेत श्री ५ को सरकारले रद्द गरी सकेको अवस्थामा ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ बमोजिम पुनः सोही विषयवस्तुमा अदालत समक्ष मुद्दा दायर गरी कारवाही गर्दा स्वतन्त्र न्यायपालिकाको अवधारणा विपरीत न्यायिक निकाय श्री ५ को सरकारको पूर्व कारवाहीबाट निर्देशित हुने सम्भावना रहेको र नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १०(३) (क) अनुसार श्री ५ को सरकारले कारवाही गरी निर्णय गरेको विषयवस्तुमा ऐ. ऐनको दफा १५ अनुसार पुनः अदालतले कारवाही गरी निर्णय गर्नुपर्ने हुँदा उक्त दफा १५ को प्रावधान नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को दफा १४(२) ले प्रत्याभूत दोहरो खतरा विरुद्धको हकसँग प्रतिकूल भई बाभिएको प्रष्ट हुँदा माग बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्छ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निवेदकतर्फ कै अर्का विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद भण्डारीले नागरिकता सम्बन्धी मुद्दा स्वतन्त्र रूपमा अदालतमा आएको नभै गृह मन्त्रालयको आदेशले दायर भएको देखिन्छ । गृह मन्त्रालयले नागरिकताको प्रमाणपत्र रद्द गर्ने निर्णय गरी पुनः सोही विषयमा मुद्दा चलाउन शुरु जिल्ला अदालतमा पठाउने कार्यबाट मेरो पक्षको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) द्वारा प्रत्याभूत हकमा प्रतिकूल असर परेको हुँदा माग बमोजिमको आदेश जारीगरी पाउँ भनी आफ्नो वहस प्रस्तुत गर्नु भयो । प्रत्यर्थी कार्यालयहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री वलराम के.सी. ले निवेदक उपर कानून बमोजिम अधिकार प्राप्ती निकायबाट कारवाही चली जिल्ला अदालतबाट न्यायिक हिरासतमा राखिएको र सो उपर उजूरी पर्दा पु.वे.अ.बाट समेत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खारेज भैसकेको अवस्था हुँदा रिट क्षेत्र आकर्षित हुनसक्दैन । नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १०(३)(क) बमोजिम नागरिकताको प्रमाणपत्र रद्द गर्ने र ऐ. ऐनको दफा १५ बमोजिम दण्ड सजायको लागि कारवाही गर्ने दुइ अलग-अलग विषयवस्तु र कारवाही हुँदा दोहरो खतराको सिद्धान्तको विपरीत भयो भन्ने निवेदकको भनाई आधारहीन छ तसर्थ रिट खारेज हुनुपर्छ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता, विद्वान वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता तथा विद्वान अधिवक्ताले गर्नु भएको वहस जिकिर सुनि निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा नेपाल नागरिकता ऐ.न, २०२० को दफा १०(३) (क) अनुसार एक पटक कारवाही भई निर्णय भैसकेको विषयवस्तुमा विपक्षीहरूले पुनः नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १५ अनुसार सोही विषयमा पक्राउ गरी कारवाही गरी चितवन जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरी उक्त अदालतबाट ०५१।६।१९ मा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेश गरेकोबाट संविधानको धारा १४(२) ले प्रत्याभूत दोहरो खतरा विरुद्धको मौलिक हकमा आघात परेकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १ र १३१ अनुसार नेपाल नागरिकता ऐन २०२० को दफा १५ स्वतः निस्कृय भएकोले त्यस्तो निस्कृय अमान्य कानूनको आधारमा कारवाही चलाई थुनामा राख्ने गरेको गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर देखिन्छ । चितवन जिल्ला अदालतको लिखित जवाफमा ने.का.प. ०४१ को पृष्ठ ४२० मा प्रतिपादित पूर्ण इजलासको फैसलाबाट नेपाल नागरिकता ऐनको दफा १५ को अधिकार जिल्ला अदालतलाई भएको भनी व्याख्या भएकोबाट साधिकार निकायबाट कानून बमोजिम मुद्दा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेश गरेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन सक्दैन भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ । निवेदकले नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा

१५ कसरी नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ सँग बाझिन गई ऐ. संविधानको धारा १३१ अनुसार अमान्य भै निष्कृत भएको हो आफ्नो रिट निवेदनमा प्रष्ट रूपले दर्शाउन सकेको पाइएन । तसर्थ अमान्य कानूनको आधारमा मुद्दा चलाएको भन्न मिल्नेदेखिएन । नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १० (३) (क) को व्यवस्था भुट्टा विवरण दिई प्राप्त गरेको नागरिकताको प्रमाणपत्र बदर गराउन कारवाही गरी निर्णय गर्ने प्रशासकीय पद्धतिको कारवाही भएको र ऐ. दफा १५ अर्न्तगत भुट्टा विवरण वा वयान दिई नागरिकता प्राप्त गर्ने गराउन सो उद्देश्यले जानी जानी भुट्टो विवरण वा वयान दिई सिफारिस गर्ने व्यक्तिलाई ५ वर्ष सम्म कैद वा १०,०००। (दश हजार) सम्म जरिवाना गर्ने अलग प्रयोजन र प्रकृतिको कारवाही हुने विषयवस्तु देखिन आउदछ । निवेदकको भनाइ अनुसार उक्त ऐनको दफा १५ अर्न्तगतको कारवाही दफा १०(३) (क) अनुसारको निर्णय कार्यान्वित गराउन व्यवस्था भन्न मिलेन । नागरिकता बदर गर्ने र सजाय गर्ने कार्य एउटै निकायबाट गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम नगरी अलग निकायबाट गर्ने गरेको कारणबाट संविधानसँग बाझिएको भन्न मिल्ने अवस्था पर्दैन । एउटै निकायबाट ती काम भएमा सुगम उपयुक्त हुने नहुने कुरा विधायिकाको तजविजको दृष्टिको कुरा हो । तसर्थ निवेदकको भनाइ स्वीकार्य योग्य देखिएन । भुट्टा विवरण दिई नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको भन्ने मुद्दाबाट निवदेक अङ्गीकृत वा वंशज कस्तो नागरिक हुने अवस्था पुगेको हो सो मुद्दाबाट निरोपण हुने नै हुँदा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारजे हुने । फायल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

इति सम्बत् २०५२ साल कार्तिक १ गते रोज ४ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
सम्बत् २०४९ सालको फौ.पु.नं. ४६२
फैसला मिति २०५२।०।६।
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : प्र.स.नि. जागेश्वर ठाकुरको प्रतिवेदनले वादी श्री ५ को सरकार ...

विरुद्ध

विपक्षी : जि.ध. जनकपुर न.पा. वडा नं. १६ बस्ने बब्लु अग्रवाल

- पुनरावेदन लाग्ने मुद्दाहरुमा पुनरावेदनको टुंगो लागेपछि शुरु निर्णय सदर बदर भै मुद्दाको परीणाम पनि फेरबदल हुनसक्ने अर्थात पुनरावेदन तहबाट शुरुले गरेको निर्णयलाई सदर बदर गरी आफ्नो निर्णय कायम राखिएको हुन्छ । तसर्थ पुनरावेदन तहबाट सदर बदर जे हुन्छ सोही बमोजिम फैसलाको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको प्रकृतिबाट नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने निर्णय हुनासाथ स्वतः कार्यान्वित हुने (Self-Executionary) हुनाले त्यसको निर्णय र कार्यान्वयन साथ साथै हुने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा कुनै बन्दीको थुना गैरकानूनी देखिए रिहाई गरीदिने निर्णय गरेको क्रिया सम्पन्न भैसकेको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने गरेको निर्णय उपर परेको पुनरावेदनको कुनै प्रयोजन रहदैन किनकी बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा पुनरावेदन तहबाट सुनुबाई गरी बन्दीलाई पुनः थुनामा राख्नु भनी भन्न नमिल्ने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उद्देश्य थुनाबाट छुटेकोलाई थुनामा राख्नु नभै गैरकानूनी थुनामा रहेकोलाई थुनाबाट मुक्त गर्नुपर्ने हुने ।

आदेश

○ न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसला उपर बादीको न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९.१(क) बमोजिम पुनरावेदन परी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार रहेछ ।

२०४९ साल जेष्ठ २० गते राती अ.१० बजेको समयमा नाम नजानेका प्रहरी मेरो घरमा आई एस.पी. ले बोलाउनु भएको छ भनी जि.प्र.का धनुषामा पुऱ्याइँदा यो साले स्मगलर हो मादक पदार्थको तस्करी गर्दछ यसलाई दुई महिना सम्म थुनामा राख्नुपर्छ भनी २०४९ जेष्ठ २० गतेदेखि संविधान तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२ ले प्रदत्त वैयक्तिक स्वन्त्रता सम्बन्धि हक अधिकारमा आघात पुऱ्याई थुनुवा पुर्जी समेत नदिई विना कसुरमा सिधा पानी समेत बन्द गरी अहिले २१ दिनसम्म गैरकानूनी थुनामा राखेकोले आवश्यक परे सर्च वारेण्ट समेत जारी गरी विपक्षी को असवैधानिक एवं गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाउन विपक्षीको नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर ।

यसमा निवेदक बब्लु अग्रवाललाई २०४६।२।२८देखि गैरकानूनी थुनामा राखिएको भन्ने निवेदन जिकिर र निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अभिवक्ताले गर्नु भएको वहस समेत सुनियो । निवेदकको माग अनुसार बन्दीलाई थुनाबाट किन नछाडनु पर्ने हो सो कुरा स्पष्ट गरी अंचल सरकारी बकिल मार्फत आदेश प्राप्त गरेको २४ घण्टा भित्र लिखित जबाफ र बन्दी भए बन्दी समेत वा बन्दीलाई निवेदन जिकिर अनुसार पक्राउ भएका मितिले २४ घण्टा भित्र अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट अनुमती लिएको भए सो अनुमतीको सक्कल पत्र साथ लिई उपस्थित हुनु भनी प्रत्यर्थीका नाउँमा निवेदनको प्रतिलिपि र यो आदेशको प्रतिलिपि समेत राखी पेश गर्नु भन्ने आदेश ।

प्र.स.नि. जागेश्वर ठाकुर समेतको प्रतिवेदनले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी बब्लु अग्रवाल समेत भएको खर खजाना मुद्दामा निज बब्लु अग्रवाल र खर खजाना वारुद समेत पक्राउ गरी स.मु.स. ऐन २०१७ अनुसार अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष निजको वयान भै सोही ऐनको दफा ७(४) अनुसार मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष २४ घण्टा भित्रै उपस्थित गराई पहिला पटक ७ दिन म्यादथप गराई थुनुवा पुर्जी समेत दिई अनुसन्धानको सिलसिलामा हिरासतमा राखिएको हुँदा विपक्षीको निवेदन खारेज गरी पाऊ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषाको लिखित जबाफ ।

कुनै पनि नागरिकलाई थुनामा राख्दा कानूनको अक्षरसः पालना भएको हुनुपर्छ दुराशयपूर्ण वा स्वेच्छाचारी तरिकाले थुनामा राखिएको छ भने त्यसलाई वैध मान्न मिल्दैन भन्ने एउटा सर्वमान्य सिद्धान्त भैसकेको पाइन्छ । अब यस मुद्दाको तथ्यमा पनि लामो समयसम्म थुनामा राखी अदालतको अन्तरिम आदेश पश्चात तयार गरिएका कागजको आधार लीई बन्दीलाई कानूनी रूपमा थुनामा राखिएको भनी प्रमाणीत गर्ने प्रयास गरेको देखिए पनि अदालतबाट कारण देखाउ आदेश पश्चात तयार गरिएका विपक्षीका प्रमाणलाई मान्यता दिई यस परीस्थितिमा पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी नगर्ने हो भने अदालत रवरछाप मात्र बन्न पुग्छ अतः निवेदकको नागरिक अधिकारलाई दुराशयपूर्ण तथा अवैध रूपमा थुनामा राखी अपहरण गरिएको प्रत्यक्ष प्रमाणित भएपछि प्रत्येक नागरिक अधिकारको संरक्षण गर्ने अभिभारा लिएको अदालतको दायित्व अनुरूप गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएका यी निवेदकको माग अनुरूप बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला ।

पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण र कानून प्रतिकूल हुँदा बदर गरीपाउँ भन्ने मसेत व्यहोराको श्री ५ को सरकारको पुनरावेदन ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपसरकारी अधिवक्ता श्री रमेश खत्रीले निवेदक उपर खर खजाना मुद्दाको अनुसन्धानको कारवाही चलि मुद्दा हेर्न अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई अनुसन्धानको लागि ७ दिनको म्यादथप गराई अनुसन्धानको सिलसिलामा थुनामा राखिएको हो । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा थुनाको वैधताको सम्बन्धमा विचार हुनपर्नेमा पुनरावेदन अदालतले कानून बमोजिम भएको अनुसन्धान कारवाहीको वैधताको सम्बन्धमा पनि वादी दावी भन्दा बाहिर गै निर्णय गरेको त्रुटिपूर्ण छ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरले विपक्षी निवेदक बब्लु अग्रवाललाई थुनाबाट मुक्त गर्नु भनी २०४९।३।११ मा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने गरेको आदेश उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) (क) अनुसार श्री ५ को सरकारको पुनरावेदन परेको देखियो । पुनरावेदन अदालत जनकपुरले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्दा कुनै कानूनको व्याख्यात्मक त्रुटि गरेको वा कुनै आदेश निर्णयको वैधताको प्रश्न उठाई सो आदेश निर्णय कानून अनुरूप नभएको आधारमा सो को परिणाम स्वरूप बन्दीलाई मुक्त गर्ने आदेश जारी गरेको अवस्था प्रस्तुत मुद्दामा देखिदैन । कुनै आदेश वा निर्णयको वैधताको प्रश्न, वा कुनै कानूनको व्याख्याको प्रश्न निरोपण गर्न प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन परेको भन्न मिलेन । बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको अर्थ थुनामा रहेको व्यक्तिलाई हाम्रो सामु उपस्थित गराउ (have the body before us) भन्ने हुन्छ । बन्दीलाई थुनामा राख्नाको कानूनसँगत आधार र अवस्था नदेखिएको अवस्थामा बन्दीलाई थुनाबाट मुक्तगर्ने आदेश जारी गर्नु नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको उद्देश्य हो । यस सम्बन्धमा अम्बरबहादुर गुरुङ वि. काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत (ने.का.प. २०४९ अ.क १ नि.नं. ४४५०) भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा पूर्ण इजलासबाट विवेचना भई सिद्धान्त कायम भइरहेको छ ।

बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दा बन्दीलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने मागको आधारमा चल्दछ । बन्दी थुनामा नरहेको वा थुनाबाट छुटिसकेका भएमा अदालतको आदेश बमोजिम बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्नुपर्ने अवस्था नै पर्दैन । अर्थात बन्दी थुनामा नरहेको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दाको पूर्व अवस्था नै विद्यमान रहदैन । तर प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतले निवेदक बब्लु अग्रवाल गैरकानूनी थुनामा रहेको देखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निजलाई थुना मुक्त गरी दिने गरेको आदेश उपर प्रस्तुत पुनरावेदन परेको देखियो । बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको प्रकृतिबाट नै पुनरावेदन तहबाट बन्दीको थुनाको वैधताको सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने अवस्थामा शुरुको बन्दी अवस्था कायमै रहेको हुनुपर्दछ ।

पुनरावेदन तहको निर्णयको प्रकृति तर्फ पनि केही कुरा विवेचना गर्नु सार्द्धभिक हुनआउँछ । सामान्यतया: पुनरावेदन लाग्ने मुद्दाहरूमा पुनरावेदनको टुंगो लागेपछि शुरु निर्णय सदर बदर भै मुद्दाको परिणाम पनि फेरबदल हुनसक्छ । अर्थात पुनरावेदन तहबाट शुरुले गरेको निर्णयलाई सदर बदर गरी आफ्नो निर्णय कायम राखिएको हुन्छ । तसर्थ पुनरावेदन तहबाट सदर बदर जे हुन्छ सोही बमोजिम फैसलाको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ । तर बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा बन्दीलाई निजको थुना गैरकानूनी देखिए थुनाबाट छोडने कार्य सम्पन्न भैसक्ने हुँदा कुनै कार्य गर्न बाँकी रहदैन । पुनरावेदन तहबाट शुरु फैसला सदर बदर के हुने हो भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा फैसला कार्यान्वयन गर्न पर्खिरहनु पर्दैन अर्थात बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको प्रकृतिबाट नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने निर्णय हुनासाथ स्वतः

कार्यान्वित हुने (Self-Executionary) हुन्छ । त्यसको निर्णय र कार्यान्वयन साथ साथै हुन्छ । तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दा जसमा बन्दीलाई निजको थुना गैरकानूनी देखिए रिहाई गरी दिने निर्णय गरेको हुन्छ । त्यस्तो क्रिया सम्पन्न भै सकेको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने गरेको निर्णय उपर परेको पुनरावेदनको कुनै प्रयोजन रहदैन किनकी बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा पुनरावेदन तहबाट सुनुवाई गरी बन्दीलाई पुनः थुनामा राख्नु भनी भन्न मिल्ने अवस्था पर्दैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको विशेष लक्षण पुनरावेदन सुन्ने तहमा समेत विद्यमान रहन्छ । अर्थात् बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उद्देश्य थुनाबाट छुट्टेकोलाई थुनामा राख्नु नभै गैर कानूनी थुनामा रहेकोलाई थुनाबाट मुक्त गर्नु हो । तसर्थ उल्लिखित कारण र आधारहरुबाट बलु अग्रवाललाई कुनै निर्णयको आधारमा थुनामा राखेको वा कुनै कानूनको त्रुटिपूर्ण प्रयोग गरी थुनामा राखेको अवस्था नभएको जुन कारण आधारमा थुनामा राखिएको हो सो आधारसम्म कानूनसङ्गत नभएकोदेखि पु.वे.अ. जनकपुरले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरेको देखिदा बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको प्रकृतिगत विशेषतालाई मध्यनजर राखी हेर्दा पुनरावेदनको औचित्यतर्फ हेर्न प्रयोजनार्थ नदेखिएकोले पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । मिसिल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. कृष्णजंग रायमाझी

इति सम्बत् २०५२ साल मंसिर ८ गते रोज ६ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
सम्बत् २०५१ सालको रिट नंबर२८७६
आदेश मिति: २०५२।०८।१३।४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवदेक : गोरखा जिल्ला रानीस्वारा गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ घर भै हाल धादिङ जिल्ला कारागर कार्यालय धादिङमा थुनामा रहेको वर्ष ५५ को अमृत बहादुर कुंवरको हकमा ऐ. ऐ. बस्ने एकाघरका छोरा वर्ष १९ को प्रेम कुंवर

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धादिङ समेत

- बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको प्रकृति अनुसार कसैलाई कसैले गैरकानूनी रूपमा कुनै प्रकारले थुनामा राखेको अवस्थामा सो थुनाबाट बन्दीलाई मुक्त गराउनका लागि सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिनसक्ने ।
- कर्तव्य ज्यान मुद्दामा अदालतबाट दोषी ठहरी अदालतको आदेशानुसार कानून अनुरूप कै बन्दी भएको भई थुनामा रहे बसेको देखिंदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने अवस्था नदेखिने ।

आदेश

○ न्या.गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३(८८)(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य तथा निर्णय यस प्रकार छ :

२०५१ साल पौष २५ गते म कार्यरत मेडिकल कलेज भरतपुरमा दिनको अन्दाजी २ बजेतिर भरतपुर प्रहरी कार्यालयका प्रहरीहरूले पक्राउ गरी अड्डासार गर्दै जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङमा २०५१।१।२८ गते बुझाएपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङले त्यसै दिन जिल्ला अदालत धादिङमा बुझाएपछि धादिङ जिल्ला अदालतले मलाई थुनामा राख्नु भनी कारागार शाखा धादिङमा बुझाई आजका मितिसम्म मलाई कारागार शाखा धादिङमा बन्दीको रूपमा राखिएको छ । मलाई के कुन कसुरमा पक्राउ

गरी थुनामा राखेको हो भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङमा सोध्दा अदालतको आदेशले राखेको भनी जानकारी दिइयो र जिल्ला अदालतमा गई वुभुदा तपाइ यसै जिल्लाको बेनीघाट गा.वि.स. वडा नं. ६ रिचोकटार बस्ने ईश्वरबहादुर कुंवर क्षेत्री हो भनी प्रहरीले दाखेल गरेको हुँदा थुनामा राखिएको हो भनेपछि जिल्ला अदालतमा मैले मेरो नाउँ ईश्वरबहादुर कुंवर क्षेत्री हैन, न त म धादिङ जिल्लामा नै बस्छु, न त मलाई कुनै मुद्दा नै लागेको छ, भनी भन्दा कुनै सुनुवाई भएन । साथै मलाई पक्राउ गर्दा मेरो परिचय पत्र बाहेक मेरो नागरिकताको प्रमाणपत्र सम्म देखाउन र पेश गर्नबाट समेत वञ्चित गरीयो । साथै मेरो छोरा मार्फत बन्दीबाट मुक्त गरी पाउन दिएको निवेदनमा समेत कुनै सुनुवाई भएन । मेरो नाउँ अमृतबहादुर कुंवर हो । मेरो ठेगाना गोरखा जिल्ला रानीस्वारा गा.वि.स. वडा नं. ७ मा पर्छ । हाल म काम व्यवसायको सिलसिलामा भरतपुरमा गई मेडिकल कलेजमा पियन पदमा काम गर्दै आएको छु । मैले गोरखा जिल्लाबाट लिएको नागरिकताको प्रमाण पत्र नं. १९९७४ को फोटोकपी यसैसाथ पेश गरेको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(१) तथा १४(१)(५) र (६) विपरीत विना कुनै आधार प्रमाण गैर सवैधानिक एवं गैरकानूनी तवरले थुनामा राखेकोमा सवैधानिक एवं मौलिक हकमा प्रत्यक्ष आघात परेको हुँदा संविधानको धारा ८८(२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत आवश्यक अन्य उपयुक्त आदेश जारी गरी निज अमृतबहादुर कुंवरलाई सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराइ गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको, निज अमृतबहादुर कुंवरको हकमा एकाघरको छोरा प्रेम कुंवरको मिति २०५१।१२।२१ गतेको यस अदालतमा पर्न आएको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक ७ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भन्ने मिति २०५१।१२।२७ गतेको एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

धादिङ जिल्ला अदालतको मिति २०५१।१२।२८।५ को कैदी पूर्ज अनुसार “ख” श्रेणीको सिधा दिई कारागारमा राखिएको र कारागार व्यवस्थापन विभागको क्र.सं. १५६१५ नं. मिति २०५१।१२।१९ को प्राप्त आ.वा.को आदेशानुसार निजलाई केन्द्रिय कारागार शाखा काठमाडौंमा स्थानान्तरण गरिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको कारागार शाखा धादिङका जेलर मानबहादुर श्रेष्ठको २०५२।२।३ गतेको लिखित जवाफ ।

मिति २०३४।३।१७ गते धादिङ जिल्ला बेनीघाट गा.वि.स. वडा नं. ६ रिचोकटार बस्ने इश्वरीबहादुर कुंवर क्षेत्रीले ऐ. कन्पुर गा.वि.स. वडा नं. ३ फिरटार बस्ने निजको सासु नाता पर्ने कृष्णकुमारी त्रिपाठीलाई भरुवा बन्दुकले हानी कर्तव्य गरी मारी निज प्रतिवादी सोही समयदेखि फरार रहेकोमा यज्ञश्वर पाध्याको जाहेरी मिति २०३४।३।१८ गते यस कार्यालयमा परी अनुसन्धानको क्रममा निज प्रतिवादीको हुलिया समेत खुलाई निज प्रतिवादीको खोजतलासको निमित्त अन्य अंचल तथा जिल्लाहरुमा परीपत्र गरिएकोमा धादिङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०३४।६।१०।२ मा वारेन्ट जारी भई खोजतलास गर्दै जाँदा निज अभियुक्तलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय चितवनले पक्राउ गरी अड्डासार हुदै यस कार्यालयमा दाखिला हुन आई धादिङ जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराएको हो र सम्मानित धादिङ जिल्ला अदालतको आदेश बमोजिम कैदमा राखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङको मिति २०५२।२।७ गतेको लिखित जवाफ ।

यज्ञश्वरको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्र इश्वरीबहादुर कुंवर भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा प्रतिवादी ईश्वरीबहादुरलाई यस अदालतबाट सर्वस्व सहित जन्मकैद हुने ठहराई जाहेरी फैसलाभई तत्कालीन बागमती अञ्चल अदालत मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत र सर्वोच्च अदालतबाट समेत साधक

सदर भएको, साथै प्रहरीको २०५१।९।२८ को पत्र साथ दाखिल हुँदा मिसिलमा संलग्न निजको फोटोसँग मिलाई भिडाई हेर्दा मिल्न भिड्न आएको र निजलाई सोधनी गर्दा निजले सो फैसलाले कैद लागेको मानिस म नै हुं भनी मिति २०५१।९।२८ मा कागज समेत गरिदिएकोले निजलाई फैसला कार्यान्वयनका लागि कारागार शाखा धादिङमा चलान गरी पठाउँदा कैदि पूर्जि समेत दिइ कारागार पठाएको हो । साथै निजले कारागार मार्फत मिति २०५१।१०।१४ मा दिइएको निवेदनमा निवेदकको नाममा आफुलाई इश्वरीबहादुर कुंवर भनी उल्लेख गरेबाट समेत आफुलाई इश्वरीबहादुर कुंवर भनी उल्लेख गरेबाट समेत उल्लिखित कर्तव्य ज्यान मुद्दा कै करार रहेको प्रतिवादी भनी स्वीकार गरेबाट समेत निजलाई गैरकानूनी रुपबाट थुनामा पठाएको नभै फैसला बमोजिम कैदी पूर्जि दिई कैदमा राख्न कारागार पठाइएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको धादिङ जिल्ला अदालतको मिति २०५२।५।१७।१४ मा पर्न आएको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको गैरकानूनी रुपमा राखिएको थुनाबाट मुक्त गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको प्रस्तुत रिट निवेदन माग दावी देखियो । साथै विपक्षी श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह न्यायाधिवक्ता श्री नन्दबहादुर सुवेदीले धादिङ जिल्ला अदालतमा चलेको वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी अमृतबहादुर कुंवर भएको मुद्दामा निज प्रतिवादीको बाबुको नाम कतै खुलाएको समेत नभएको साथै निज अमृतबहादुरले कारागार शाखाबाट फैसलाको नक्कल माग्दा इश्वरीबहादुर कुंवर भनी निवेदन दिएका निज प्रतिवादीले २०४५ सालमा आएर मात्र अभियोगबाट मुक्त हुनको लागि नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएको देखिन्छ । निज अमृतबहादुरले अदालतमा आएर इश्वरीबहादुर भनेको म नै हुं भनी कागज समेत गरेको छ । साथै फैसलाको नक्कल बुझ्दा लगाएको ल्याप्चे सहिछाप ठिक दुरुस्त भएको र अभियुक्तको फोटो नागरिकताको फोटोकपी पनि मिल्न भिड्न आएको समेत देखिएकोले निज प्रतिवादी अमृतबहादुर र इश्वरीबहादुर नाम भएको व्यक्ति एकै भएको हुँदा अदालतबाट भएको फैसलाको आधारमा निज कानून अनुरूपकै बन्दी भएको हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने होइन भन्ने बहस जिक्ति गर्नुभयो ।

अब निवेदन माग दावी र विपक्षी श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह न्यायाधिवक्ताको बहस जिक्ति ठिक वेठिक के हो भनी विचार गर्दा, प्रतिवादी अमृतबहादुर भन्ने इश्वरीबहादुरले मिति २०५१।९।२८ गते धादिङ जिल्ला अदालतमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङको मिति २०५१।९।२८ को पत्रसाथ दाखेल हुन आई २०४४ सालको फो.ल.नं. २६ को सर्वस्व सहित जन्मकैद लागेको मानिस म नै हुं भनी स्वीकार गरी कागज समेत लेखिदिएको देखिन्छ । साथै धादिङ जिल्ला अदालतबाट निज इश्वरीबहादुर कुंवर क्षेत्रीलाई फैसला बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैद गर्नका लागि आदेश भई सोही आदेशानुसार कारागार शाखा धादिङमा चलान गरी “ख” श्रेणीको सिधा समेत दिने गरी कारागार शाखा धादिङले थुनामा राखेको समेत देखिएको छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको प्रकृति अनुसार कसैलाई कसैले गैरकानूनी रुपमा कुनै प्रकारले थुनामा राखेको अवस्थामा सो थुनाबाट बन्दीलाई मुक्त गराउनका लागि—सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिनसक्ने सामान्य अवस्था हुनेहुन्छ छर प्रस्तुत मुद्दामा उक्त प्रकृतीको अवस्थाको विद्यमानता रहे भएको समेत नदेखिदा निज निवेदकको पिता (अमृतबहादुर कुंवर)

इश्वरीबहादुर कुंवर क्षेत्रीले कर्तव्य ज्यान मुद्दामा अदालतबाट दोषी ठहरी अदालतको आदेशानुसार कानून अनुरूप कै बन्दी भएको भई थुनामा रहे बसेको देखिंदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन जारी हुने अवस्था देखिएन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु

न्या. हरिप्रसाद शर्मा

इति सम्वत् २०५२ साल मंसिर १३ गते रोज ४ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री उदयरज उपाध्याय
२०५२ सालको रिट नं.२५४१
आदेश मिति: २०५२/१०/२३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं नगरपालिका वार्ड नं. ४ चण्डोल घर भै हाल ल.पु.नं.पा.
वार्ड नं १ बस्ने राहुल चालिसेको हकमा जि.का.न.पा.वार्ड नं. ४ चण्डोल बस्ने वर्ष ३०
को डा.आलोकराज चालिसे

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत

- लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्धविच्छेद भएकै अवस्थामा पाँच वर्ष मुनिको नाबालकलाई पाँच वर्ष उमेर नपुगेसम्म आमाले आफै पाल्न चाहेमा निजैले र निजले पाल्न नचाहेमा बाबुले पाल्नुपर्छ भन्ने मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको ३ नं. को देहाय १ मा प्रष्ट कानुनी व्यवस्था भएको देखिदा नाबालक राहुल चालिसे ५ वर्ष मुनिका हुन् भन्ने कुरामा विवाद छैन । निज नाबालक आमासङ्ग छन् भन्ने कुरामा पनि विवाद छैन । आमाले पाली राखेको अवस्थामा बच्चा गैरकानूनी थुनामा रह्यो भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. उदयरज उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८(२) अन्तरगत यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार रहेछ ।

विपक्षी डा. भीष्मराज प्रसाईकी छोरी डा. सिरु चालिसे सित ०४८/११/१९ का दिन मेरो विवाह भै ०४९/११/२४ का दिन छोरा राहुल चालिसेको जन्म भएको थियो । ०५० साल वैशाख महिनादेखि विपक्षी सिरु चालिसेले अनावश्यक रूपमा निहूँ भिकी माइती तर्फको धाक धम्की दिने दिलाउने कार्यको सुभारम्भ भई घरमा अशान्तिको वातावरणको सिर्जना हुन थाल्यो । यसरी दैनिक दिन बितिरहेको अवस्थामा विपक्षी

सिरु चालिसेका माइतीबाट २५।३० जनाको हुल आई मिति ०५।१।१९।१७ का दिन विहान १० बजे तिर निज सरुलाई मेरो तर्फबाट दिएको लुगाफाटो, गहना, गुरिया र नाबालक छोरा राहुललाई समेत लगेर गएका थिए । विपक्ष सिरुले माइतमा बसेर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा म निवेदक उपर सम्बन्ध विच्छेद गरीपाउँ भनी मुद्दा दायर गरी कार्बाहीको अवस्थामा छ ।

विपक्षीले मेरो नाबालक वर्ष ४ को छोरा राहुल चालिसेलाई मेरो घरबाट लगे पश्चात मैले भेट्नका लागि पटक पटक कोशिस गर्दा पनि संभव भएन । विपक्षी डा. भीष्मराज चालिसेको टोल छिमेकबाट बच्चालाई हप्काई रहने र बच्चा चित्कार छोडेर रुने गर्छ भन्ने सुनेबाट काठमाडौं जिल्ला अदालतमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ८ बमोजिम छोराको संरक्षकत्व ग्रहण गर्न पाउँ भनी निवेदन दिएकोमा कुनै कार्बाही भएन, मुलुकी ऐन लाग्ने स्वास्थ्यको महलको १ नं को देहाय (२) बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद भएको अवस्थामा समेत सोहि महलको ३ नं. को देहाय (४) बमोजिम आमाले पालेमा बाबुले र बाबुले पालेमा आमालाई बीच बीचमा भेटघाट गर्न दिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोमा सम्बन्ध विच्छेद नहुँदैको अवस्थामा नाबालक बच्चालाई भेटघाट गर्न वञ्चित गरी बन्दी बनाएन कार्य लाग्ने स्वास्थ्यको महलको दफा ३(४) एवं बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ८ विपरीत हुनुका साथै संविधानको धारा ११(१) बमोजिम बाबुलाई भेट्न पाउँने समानताको हक तथा धारा १४(४) बमोजिम प्रत्याभूत गरिएको फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक, धारा १२(२) (घ) बमोजिम प्रत्याभूति गरिएको स्वतन्त्रताको हकको समेत अपहरण हुन गएकोले उक्त हकको प्रचलनका लागि संविधानको धारा २३ बमोजिम यो निवेदन गर्न आएको छु । तसर्थ धारा ८८(२) बमोजिम प्रर्थीहरुले मेरो नाबालक छोरा राहुललाई प्रत्यर्थीहरुकै घरमा थुनामा वा बन्दी स्वरुप गैरकानूनी रुपले थुनामा राखेको हुनाले गैरकानूनी थुनाबाट मुक्तगरी श्री सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३२ (१) बमोजिम लिखित जवाफ साथ बन्दी नाबालक समेतलाई लिइ अदालतमा उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरुका नाममा आदेश जारी गरी नाबालकलाई म निवेदक लगायत मेरो परिवारको जिम्मा लगाई दिनु भन्ने आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिइ उपस्थित हुनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई आएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति ०५।२।२०।१७ को आदेश ।

म निवेदकको छोरोलाई प्रत्यर्थीले पालन पोषण रेखदेख गर्नुपर्नेमा नगरी वेवास्ता गर्नुका साथै वेवारिसे छाडी डा. सिरु चालिसे बङ्गलादेश गएकोले बच्चालाई वेवारिस गरी बुवा आमाको रेखदेखमा संरक्षित हुनुबाट वञ्चित भै रहेको छ । म निवेदकको छोरा राहुल चालिसे हाल प्रत्यर्थी डा. भीष्मराज प्रसाईंहरुको कब्जामा भइरहेको बुझिएकोले त्यसलाई संरक्षण गर्ने व्यक्ति म भएको हुनाले सो वेवारिसे पारिएको मेरो छोरोलाई अदालतबाट डोर खटाई बच्चालाई उपस्थित गराई निवेदकको जिम्मा लगाई मुद्दा किनारा नभए सम्म छोरोलाई कतै पनि नलग्नु भन्ने समेत अन्तरिम आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने डा. आलोकराज चालिसेको निवेदन परेकोमा प्रथम ग्राह्यता दिई पेश गर्नु भन्ने आदेश भएको । ।

०५।१ सालको शुरुदेखि नै काममा जाँदा मेरो चरित्र माथि शंका र चरित्र हत्या गर्ने किसिमको शब्द प्रयोग गर्ने, कुटपिट गर्ने र मिति ०५।१।१९।१७ मा कुटपिट गरी घरबाट समेत निकाला गरीदिएको हुनाले लाग्ने स्वास्थ्यको महलको १(२) नं अन्तरगत का.जि.अ. मा फिराद पत्र दिइ विचाराधीन छ । लाग्ने स्वास्थ्यको महलको ३ नं. अनुसार बच्चा कसले पाल्ने वा कसको संरक्षण रहने भन्ने व्यवस्था गरेको छ ।

जस अनुसार पाँच वर्ष मुनिका नाबालकलाई पाँच वर्ष नपुगे सम्म आमाले आफै पाल्न चाहेमा निजले र पाल्न नचाहेमा बुबाले पाल्नुपर्छ भन्ने प्रष्ट कानूनी व्यवस्था छ। उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार म आमा भएको कारणले समेत प्रथमतः नाबालक पाल्ने अधिकार रोज्ने अधिकार म मा सुरक्षित छ। उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार मैले आफ्नै इज्जत आमद अनुसार छोरोलाई पाली राखेकी छु। विपक्षी बच्चालाई भेट्न कहील्यै पनि आउनु भएको छैन। निजलाई बच्चासँग भेटघाट गर्न कुनै बन्देज लगाएको छैन। विपक्षी स्वयं भेट्न नआएको कारणले बच्चासँग भेट हुनसकेको छैन। आफुले लालन पालन गरीरहेको अवस्थामा लोग्ने स्वास्थ्यको महलको ३(१) को विपरीत बच्चाको हकमा निवेदन दिने विपक्षीलाई हकदैया नै नभएकोले रिट निवेदन खारेज भागी छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी डा. सिरु चालिसेको लिखित जबाफ।

विपक्षीले छोरी दिदीलाई कूटपिट गरी घरबाट निकाला गरीदिएकोले छोरी दिदी र निजको बच्चा माइतमा छ। विपक्षीलाई म सागरले मान्नु पर्ने नाताको मानिस भएको हुनाले धम्की दिएको छैन। लोग्ने स्वास्थ्यको महलको ३(१) अनुसार पाँच वर्ष मुनिका नाबालक पाल्ने अग्रधिकार आमाको भएको हुनाले आमाले पाल्न पाउनु पर्ने व्यवस्था अनुसार आमाले पाली राखेको छ। विपक्षी बच्चालाई भेट्न अहिलेसम्म हाम्रो घरमा नगएको हुनाले बच्चासित भेट हुन सकेको छैन। विपक्षीलाई बच्चासित भेट्न बन्देज लगाएको छैन। प्रस्तुत मुद्दाको उद्देश्य नै दाईजोको सामान फिर्ता नगर्ने र का काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलिरहेको मुद्दा ढिलो गराउन हो। आमासित बच्चा रहँदा गैरकानूनी थुनामा भन्न मिल्दैन। म भिष्म प्रसाई र सुभद्रा प्रसाईको कुन काम कुराबाट विपक्षीलाई असर परेको हो सो कुरा निवेदनमा खोल्नु भएको छैन। विना कारण हामीलाई विपक्षी बनाएको हुनाले हकदैया विहिन मिथ्या कुरा उल्लेख गरीदिएको निवेदन खारेज भागी छ भन्ने समेत व्यहोराको डा. भीष्मराज प्रसाई, श्रीमती सुभद्रा प्रसाई र सागर चालिसेको संयुक्त लिखित जबाफ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत विषयमा निवेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरियो। निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद भण्डारीले लोग्ने स्वास्थ्यको महलको १ नं को देहायक (२) बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद गरेको स्वास्थ्य मानिसको मात्रै बच्चाको संरक्षकत्व आमामा हुने व्यवस्था छ, सम्बन्ध विच्छेद नभएको स्वास्थ्य मानिसमा बच्चाको संरक्षकत्व प्राप्त हुने देखिदैन। तसर्थ माग बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी वहस प्रस्तुत गर्नु भयो। प्रत्यर्थी डा. सिरु चालिसेका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रामकृष्ण निरौला तथा विद्वान अधिवक्ता श्रीमती शान्ता थपलियाले निवेदकले बालबालिका ऐन अन्तरगत भेटघाट सम्बन्धमा भन्दा अ.व. ८३ नं. बमोजिम संरक्षणको माग गर्नु भएको छ। आमाले पालिरहेको बालकको संरक्षकको हैसियतले निवेदकले रिट निवेदन दिन पाउनु हुन्न। मेरो पक्ष मानिसक र आर्थिक रुपमा सक्षम भएको अवस्थामा साथमा राखेको बच्चालाई गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्न मिल्दैन। बालबालिका ऐन, २०४८ को दफा ८(२) अनुसार आमाको आर्थिक अवस्था ठिक नभएको अवस्थामा मात्र जिल्ला अदालतले बाबुले पालन गर्ने गरी तोक्नसकछ प्रस्तुत निवेदनमा त्यस्तो अवस्था छैन। अन्याय परेमा त्यसको उपचार गर्ने साधारण अधिकारक्षेत्र हुँदा हुँदै रिट लाग्नसकदैन भन्ने रिटको सिद्धान्त भएकोले संरक्षकत्व सम्बन्धी विवाद रिट क्षेत्रबाट हेर्न मिल्दैन भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनियो। प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो। निर्णयतर्फ विचार गर्दा श्रीमती डा. सिरु चालिसेले नाबालक छोरोलाई बन्दी बनाइ भेटघाट समेत गर्न नदिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भन्ने निवेदकको मुख्य निवेदन जिकिर रहेको र उक्त नाबालक छोरा आमाको संरक्षकत्वमा रहेको हो, बन्दी बनाएको छैन, विपक्षी छोरा सित भेटघाट गर्न नआउनु भएकोले भेटघाट नभएको हो भन्नु रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने प्रत्यर्थीको मुख्य लिखितजबाफ जिकिर रहेको देखिन्छ। यसमा लोग्ने स्वास्थ्यको सम्बन्ध विच्छेद भएको

अवस्थामा पनि पाँच वर्ष मुनिको नाबालकलाई पाँच वर्ष उमेर नपुगे सम्म आमाले आफै पाल्न चाहेमा निजैले र निजले पाल्न नचाहेमा बाबुले पाल्नुपर्छ भन्ने मुलुकी ऐन लाग्ने स्वास्नीको ३ नं. को देहाय १ मा प्रष्ट कानुनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । नाबालक राहुल चालिसे ५ वर्ष मुनिका हुन् भन्ने कुरामा विवाद छैन । निज नाबालक आमासङ्ग छन् भन्ने कुरामा पनि विवाद छैन । आमाले पाली राखेको अवस्थामा बच्चा गैरकानुनी थुनामा रहयो भन्न नमिल्ने । तसर्थ राहुल चालिसेको हकमा भनी डा. आलोकराज चालिसेको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था देखिएन प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

इति सम्वत् ०५२ साल माघ २३ गते रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
२०५२ सालको रिट नं. २३९२
आदेश मिति: २०५२।११।१३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला धापासी गा.वि.स.वडा नं ५ घर भई हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा बस्ने उत्तमकुमार पाठक

विरुद्ध

विपक्षी : सुनसरी जिल्ला अदालत समेत

- दण्ड सजायको महलको ४१ नं अनुसार पहिला थुनामा परेको ०४४।७३० का पछिल्लो मुद्दामा बयान भएको मिति ०४८।२।१९ कुन मितिबाट कैद ठेक्नुपर्ने हो सो सम्बन्धमा निर्णय गरी आवश्यक भएमा फैसलाको तपसील खण्ड समेत सदर वदर जे गर्नुपर्दछ गर्नु भनी परमादेशको आदेश जारी गर्न उपयुक्त देखिएकोले पुनरावेदन अदालतका नाउँमा निर्देशात्मक आदेश जारी हुने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ र धारा ८८(२) अन्तर्गत यस अदालतमा दायर हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार रहेछ ।

लक्ष्मी वनजेलको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म निवेदक समेत भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा विपक्षी सुनसरी जिल्ला अदालतबाट १० (दश) वर्ष कैदको सजाय ठहर गरी मिति ०४५।२।१९ मा फैसला गरी मिति ०४५।२।१८ मा कैद ठेकी आएको कलम एक, जमुना भुजेलको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म निवेदक समेत भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा विपक्षी सुनसरी जिल्ला अदालतबाट १२(बाह्र) वर्ष कैदको सजाय ठहर गरी मिति ०५।१०।२६ गते फैसला गरी म निवेदकले कारागारबाट मिति २०४८।२।१९ गते प्रहरीमा बयान गरेको देखिदा सोही मितिबाट नै उक्त उल्लिखित १२(बाह्र) वर्ष कैदकट्टी मिन्हा पाउँने ठहर गरी फैसला गरेको हुँदा सोही मितिबाट मात्र उल्लिखित १२(बाह्र)

वर्ष कैद कट्टा हुनेगरी कैदको लगत ठेकी सोही बमोजिम गरी कैदको लगत ठेकी कैद असुल उपर गर्नु भनी मिति ०५०१२१११ मा कैद म्याद ठेकुवा पुर्जि बीचको कलम एक समेत जम्मा दुई कलममा सजाय ठहर भएको छ ।

ऐनमा पटक वा खत खप्नु भन्ने लेखिएको बाहेक एक कागजातका मुद्दामा २ वा सो भन्दा बढी ऐन लगाइ खत पटक खापी सजाय गर्नु परेमा कैदको कलममा जुन कलमको ठूलो सजाय छ सोही ऐनले मात्र सजाय गर्नुपर्छ भनी दण्ड सजायको महलको १० नं. मा स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको देखिन्छ । एकै मानिसलाई एकै वा धेरै मुद्दाको कलममा कैद ठेक्नु परेमा जुन कलमको ठूलो हद छ सो हद ननाघ्ने गरी एकै वा धेरै मुद्दामा एकै वा धेरै कलममा कैद ठेक्नु पर्छ । त्यसरी कैद ठेकिएकोमा कैद भुक्तान हुन नपाउँदै अर्को कलममा कैद ठेक्नुपर्ने भयो र अधि ठेकिएको जम्मा कैद भन्दा पछि ठेक्नुपर्ने कलमको हद बढी छ भन्ने अधि कैद ठेक्दा थुनामा परेको मितिदेखि पछि ठेकिएको कलमको हद ननाघ्ने गरी कैद ठेक्नुपर्छ अधि ठेकिएको कैदको हद बढी रहेछ र पछि ठेक्नुपर्ने कलमको हद घटी रहेछ भने थप कैद ठेक्नुपर्दैन भन्ने दण्ड सजायको ४१ नं. मा उल्लेख छ र सोही बमोजिमसम्मानित सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलासबाट नजीर समेत प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

उल्लिखित कानूनी व्यवस्था र नजीरको आधार समेतबाट म निवेदक २०४४।७३० देखि अविच्छिन्न रूपमा थुनामा रही आएको हुँदा सोही मितिदेखि नै कट्टी हुने गरी जमुना भुजेलको जाहेरीले परेको मुद्दाको ठूलो कलम भएको हुनाले सो ठूलो कलमको कैद मात्र कायम हुनेगरी म निवेदकको नाउँमा ०५६।७२९सम्म थुनामा रही ०५६।७३० गते छुट्टी जानेगरी कैदको लगत कायम गरी कैद म्याद ठेकुवा पुर्जि म निवेदकलाई हुनुपर्नेमा सो नभै २०४८।२।१९ देखि ०६०।२।१८ गतेसम्म थुनामा बसी ऐ. १९ गते मात्र छुट्टी जाने कैदको लगत ठेके ठेकाएको हुनाले उक्त कार्य प्रचलित कानून एवं सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विपरीत हुनुको साथै मेरो मौलिक एवं कानूनी हकको समेत हनन हुन गएको हुँदा हनन भएको मेरो मौलिक तथा कानूनी हक समेतको प्रचलनको लागि विपक्षीहरूका नाउँमा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ र ८८ अर्न्तगत बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत अन्य उपयुक्त आज्ञा वा आदेश जारी गरी विपक्षी नं. १ सुनसरी जिल्ला अदालतबाट भएको मिति ०५०।१०।२९ मा भएको फैसलाको तपसील खण्डको मिति, गैरकानूनी ढंगबाट खत पटक खापी ठेके ठेकाएको कैदको लगत समेतलाई वदर वातिल गरी दण्ड सजायको महलको ४१ नं. बमोजिम हुनसक्ने ठूलो कलमको कैद मात्रको म निवेदक उक्त थुनामा बसेको मिति २०४४।७।३० गतेबाट कट्टी मिनाहा पाई मिति ०५६।७।२९ गतेसम्म थुनामा रही ऐ. ३० गते छुट्टी जानेगरी कैदको लगत ठेकी ठेकाइ मुक्त हुन पाउँ भन्ने समेत मुख्य माग दावी रहेको निवेदकको रिट निवेदन रहेछ ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटोका म्याद बाहेक ७ दिन भित्र निवेदनमा उल्लेख गरेको नजीर बाहेकका अन्य मुद्दामा फैसलाहरूको रितपूर्वकको प्रतिलिपि साथै राखी लिखितजवाफ पठाउनु भनी सुनसरी जिल्ला अदालतका नाममा र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत ७ दिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा, काठमाडौँका नाउँमा सूचना पठाइ लिखित जवाफ आएपछि वा अबधी नाघेपछि पेशीको दिन निवेदकको तर्फबाट उपस्थित हुन वैतनिक कानून व्यवसायीलाई समेत सूचना दिई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतका एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

रिट निवेदक प्रतिवादी उत्तमकुमार पाठकलाई लक्ष्मी भुजेलको जाहेरीले परेको वादी श्री ५ को सरकार भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा यस अदालतका ०४५।२।११ को फैसलाले कैद वर्ष १० (दश) हुने

ठहरेकोले ०४४।७३० देखि ०५४।७२९सम्म कैद बस्न अ.व.१२१ नं. बमोजिम कैद म्याद ठेकी पठाएको अदालतको कैदी कितावबाट देखिन्छ। जमुना भुजेलको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा यस अदालतको ०५०।१०।२६ का फैसलाले कैद वर्ष १२ (बाह्र) हुने भएकोले निज प्रतिवादी निवेदकलाई २०४८।२।१९ गतेदेखि नै कैद कट्टी हुनेगरी लगत कसी असुल गर्ने भनी फैसलाको तपसील खण्डमा समेत उल्लेख भएकोले फैसला बमोजिम नै निज प्रतिवादीलाई कैद ठेकी पठाएको हुँदा रिट निवेदन जारी हुन नसक्ने हुँदा खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत विपक्षी सुनसरी जिल्ला अदालतको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

कारागार शाखाको काम कर्तव्य सामान्यतया: अधिकार प्राप्त अड्डा अदालतले पठाएको कैदी तथा थुनुवा बन्दीहरुलाई बुझीलिई नियमानुसार थुनामा राख्ने र छाड्ने, आदेश भएको दिनमा नियमानुसार थुनाबाट छुटकारा दिने हुन आउन्छ। रिट निवेदक उत्तमकुमार पाठकलाई पनि सोही बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीको आदेश बमोजिम नै थुनामा राखिएको हुँदा निजले यस कारागार शाखा समेतलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट नं. २३९२ को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन यस शाखाको हकमा खारेज गरी पाउँन सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी कारागार शाखा काठमाडौंको तर्फबाट पेश हुनआएको लिखित जवाफ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वैतनिक अधिवक्ता श्री मुरली पौडेल तथा विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सरकारी अधिवक्ता श्री नरेन्द्रकुमार पाठकले प्रस्तुत गर्न भएको वहस समेत सुनियो। प्रस्तुत रिट निवेदनमा माग बमोजिमको आदेश जारी हुनपर्ने नपर्ने के रहेछ भनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदक उत्तमकुमार पाठक लक्ष्मी भुजेलको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी यी निवेदक भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा सुनसरी जिल्ला अदालतबाट १० वर्ष कैदको सजाय ठहर भै ०४५।२।११ मा फैसला भएको र जमुना भुजेलको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी निजै भएको अर्को जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा सुनसरी जिल्ला अदालतबाट १२ वर्ष कैदको सजाय ठहर भई ०५०।१०।२६ मा फैसला भएको हुँदा फैसला बमोजिम कैदमा बसेको देखिन्छ। निज उत्तमकुमार पाठक २०४४ कार्तिक ३० बाट अविच्छिन्न रूपमा थुनामा रही रहेको र जमुना भुजेलको जाहेरीले परेको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा भएको कैदको कलम ठूलो भएकोले दण्ड सजायको महलको ४१ नं. बमोजिम अघिल्लो कैद ठेकीइ थुनामा बसेको ०४४।७३० देखि कट्टी मिनाहा पाउँने गरी कैदको लगत ठेकिनु पर्नेमा सुनसरी जिल्ला अदालतबाट ०५०।१०।२६ मा फैसला हुँदा ०४८।२।१९ देखि मात्र कैद कट्टी हुनेगरी फैसला भएको हुँदा उक्त फैसलाको तपसील खण्ड वदर गरीपाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर भएको देखिँदा पुनरावेदन अदालत विराटनगरका नाउँमा सम्बन्धित फैसलाहरु सहीतको मिसिलहरु समेत सुनसरी जिल्ला अदालतबाट भिकाइ दण्ड सजायको महलको ४१ नं अनुसार पहिला थुनामा परेको ०४४।७३० का पछिल्लो मुद्दामा बयान भएको मिति ०४८।२।१९ कुन मितिबाट कैद ठेक्नुपर्ने हो सो सम्बन्धमा निर्णय गरी आवश्यकता भएमा फैसलाको तपसील खण्ड समेत सदर वदर जे गर्नुपर्दछ, गर्नु भनी परमादेशको आदेश जारी गर्न उपयुक्त देखिएकोले पुनरावेदन अदालत विराटनगरका नाउँमा यो निर्देशात्मक आदेश जारी गरिएको छ।

उक्त रायमा सहमत छु।

मा.न्या. कृष्णजग रायमाझी

इति सम्बत् २०५२ साल फाल्गुण १ गते रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री अरविन्दनाथ आचार्य
संवत् २०५२ सालको रिट नं. .. २८७०
आदेश मिति: २०५२।११।२३।४

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला नुवाकोट खोले गाउ गा.वि.स. वाड नं. ३ घर भै हाल का.जि. का.म.न.पा. वार्ड नं. ७ चावहिल गणेशस्थानमा रिमफिम मम: रेष्टुराँ सञ्चालन गरी बस्ने केशव पाठक भन्ने शेषबहादुर पाठकको हकमा निजको पत्नी माया पाठक ।

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत

- अनुसन्धानको लागि पक्राउ परेका व्यक्तिलाई थुनामा राखी तहकिकात हुननसक्नेमा बाधा पर्ने स्थिति वा तहकिकातको लागि थुनामै राख्नुपर्ने अवस्था स्पष्ट उल्लेख गरी प्रहरी कर्मचारीले अनुमती माग गर्नुपर्ने र त्यसरी दर्शाइएको अवस्थामा भैराखेको अनुसन्धान तहकिकात सन्तोषजनक छ, छैन विचार गरेर मात्र थुनामा राखी तहकिकात गर्ने अनुमती दिनुपर्ने ।
- तहकिकातको लागि थुनामा राख्न चाहने प्रहरी कर्मचारीले सो को कारण खुलाउनुपर्ने र निजबाट गरिएको तहकिकात सन्तोषजनक भए नभएको समेत अनुमती दिने अधिकारीले हेरी थुनामा राखी तहकिकात गर्ने गरी अनुमती दिएमा आफ्नो पर्चापनि कारण खुलाउनुपर्ने ।
- अनुसन्धानको लागि थुनामा राख्ने भन्ने उल्लेख भएकोले कारण खुलेकै छ भन्ने जिकिर लिएकोमा अनुसन्धानको लागि थुनामा राख्नुपरेको भनी उल्लेख गर्दैमा थुनामा नराखी अनुसन्धान हुननसक्ने अथवा थुनामा राखेर अनुसन्धान तहकिकात गर्नुपर्ने आवश्यकता वा औचित्य खुलाइएको मान्न नमिल्ने ।

- केवल अनुसन्धान गर्नको लागि मात्र थुनामा राख्न पाउँन नभई थुनामा नराख्ने हो भने अनुसन्धान नै अवरुद्ध हुने जस्तो कुनै कारण वा अवस्था आफ्नो पर्चामा वा अनुमती दिंदाको आदेशमा सम्बन्धित अधिकारीले खुलाउनुपर्ने ।

आदेश

० न्या. केदारनाथ उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८(२) अन्तर्गत पर्नआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यसप्रकार छ ।

२. म निवेदकको पती शेषबहादुर पाठकले आफ्नो स्थायी बासस्थान जिल्ला नुवाकोट खोले गाउँबाट काठमाडौं आई करीव २ वर्ष अघिदेखि काठमाडौं महानगरपालिका वार्ड नं. ७ चावहिल गणेशस्थानमा रिमभिम ममः रेष्टुरा खोली व्यवसाय सञ्चालन गरी आउनु भएकोमा मिति २०५२।१।१६ गते बिहान ७ वजेदेखि रेष्टुरा खोली काउण्टरमा बसिरहेको अवस्थामा अ. १०.३० बजेको समयमा केही प्रहरी र निजहरुको साथमा अन्य सिभिल ड्रेसका व्यक्तिहरु आई महेन्द्र पाठक भनेको को हो भनी सोधे यसरी महेन्द्र पाठकको हो भनी सोधेबाट पतीले आई पाठक भएको तर महेन्द्र पाठक होइन भनी भन्नु भएकोमा अन्य कुनै पनि कुरा नगरी कुनै पनि कानून बमोजिमको पुर्जी समेत नदिई पाखुरामा समाई पतीलाई पक्राउ गरी लगे पश्चात तत्काल वार्ड प्रहरी कार्यालय गौशालामा गई बुझदा आफ्नो कार्यालयमा पक्राउ गरी ल्याएको छैन भन्ने जवाफ मात्र दिइयो । मिति २०५०।१।१६ देखि आजका मितिसम्म प्रहरी कार्यालयमा गई खोजतलास गर्दा पनि पतीलाई विपक्षीहरुले कहाँ राखेका छन् थाहा जानकारी हुनसकेको छैन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) अनुरूप अधिकार प्राप्त अदालतमा समेत उपस्थित गराइएको छैन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१) मा कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्र अपहरण हुनेछैन भनी व्यवस्था गरेको छ भने ऐन धारा १२(२) (घ) र (ङ) मा अधिराज्यभर आवतजावत र बसोबास गर्न स्वतन्त्रता र कुनै पेशा रोजगार उद्योग व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता प्रत्याभूत गरी रहेको अवस्थामा विपक्षीहरुले मेरो पतीलाई आफ्नो कब्जामा राखी परिवार समेतलाई भेटघाट गर्नसम्म नदिई राखिएको प्रष्ट छ । वस्तुतः मेरो पतीलाई मिति २०५२।१।१६ गते पक्राउ गरे पश्चात कहाँ कुन स्थानमा थुनामा राखिएको छ भन्नेसम्म थाहा पाउँन सकिएको छैन । यसबाट मेरो पतीलाई विपक्षीहरुले अन्नपानी बन्द गरी अमानुषिकरूपमा थुनामा राखिएको हुनुपर्दछ । मेरो पतीलाई मिति २०५२।१।१६ मा आफ्नै रेष्टुरामा काम गरिरहेको अवस्थामा पक्राउ गरिएकोमा आजसम्म कहाँ राखिएको छ भन्ने तथ्यसम्म जानकारी नगराई मलाई भेटघाटसम्म गर्न नदिइबाट विपक्षीहरुबाट अमानुषिक तवरबाट गैरकानूनी ढंगले थुनामा राखिएको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१), (२), (घ)(ङ), १४(४)(५)(६) समेत द्वारा प्रत्याभूत हकमा आघात पर्नगएको र अन्य उपचारको

अभावमा निज बन्दीको एकाघरको श्रीमती म निवेदिका यो रिट याचिका लिई उपस्थित भएकी छु । अतः खानतलासीको पुर्जी समेत जारी गरी बन्दी स्वयम्लाई अदालत समक्ष उपस्थित गराई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८(२) अनुरूप बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदकको निवेदन ।

३. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने के हो ? मिति २०५२।१।२३ मा निवेदकको अन्तिम सुनुवाईका लागि पेशी तोकी सो भन्दा अगावै महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु र पेशीको दिन बन्दीलाई उपस्थित गराउनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०५२।१।१७ को आदेश ।
४. यस मन्त्रालयले विपक्षीलाई पक्राउ गर्ने कुनै आदेश नदिइएको हुँदा रिट निवेदन बदरभागी छ, बदर गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।
५. प्रहरी प्रधान कार्यालयको प्रशासनिक काम कारवाही मात्र गर्न र कुनै फौजदारी मुद्दा मामिला समेतको काम कारवाही तथा अनुसन्धान तहकिकात यस कार्यालयबाट नहुने हुँदा रिट निवेदिकाको पतीलाई पक्राउ गरी ल्याई यस कार्यालयमा थुनामा राख्नुपर्ने कुनै औचित्य नभएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी महानिरीक्षक, प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।
६. केशव पाठक भन्ने शेषबहादुर पाठकलाई गैरकानूनी तवरबाट थुनामा राखिएको होइन, छैन के.सा.अ. ऐन, अन्तर्गतको कसूरमा अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट निजलाई हिरासतमा राखी अनुसन्धान गर्ने स्वीकृती लिई राखिएको हुँदा रिट निवेदकले यस का. समेतलाई विपक्षी बनाई कपोलकल्पित कुरा रची दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
७. विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको तर्फबाट लिखित जवाफ नपरेको ।
८. नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री महेश कुमार नेपालले केशव पाठक भन्ने शेषबहादुर पाठकलाई पक्राउ पुर्जी बेगर पक्राउ गरी कसैसँग भेटघाट गर्न नदिई बिना कारण गैरकानूनी थुनामा राखिएको छ, पक्राउ परेका व्यक्तिलाई बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी वा अदालतमा उपस्थित गराई मुद्दा हेर्ने अधिकारी वा अदालतको अनुमतीले मात्र प्रहरी हिरासतमा राख्नुपर्नेमा कानूनद्वारा निर्दिष्ट गरिए बमोजिम प्रहरी हिरासतमा राख्न अनुमती मागिएको छैन, प्रहरी हिरासतमा राख्नका लागि मेरो पक्षलाई दिइएको थुनुवा पुर्जी कानून अनुरूपको छैन । अतः निवेदन माग बमोजिम

बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट आदेश जारी गरिपाउँ भनी र विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री नरेन्द्र पाठकले निवेदकलाई केही सार्वजनिक (अपराध र संजाय) ऐन, २०२७ अनुसारको कसूरमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ बमोजिम तहकिकात अनुसन्धानको सिलसिलामा पक्राउ गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अनुमतीले प्रहरी हिरासतमा राखिएको छ, प्रहरी हिरासतमा राख्दा कानून अनुरूपको थुनुवा पुर्जी दिइएको छ, सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) बमोजिम तहकिकात गर्ने प्रहरी कर्मचारीले प्रहरी हिरासतमा राखी तहकिकात गर्नुपर्ने आधार एवं कारण प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमती माग्दा खुलाइएको देखिन्छ, अतः रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

९. प्रस्तुत रिट निवेदनमा फाइल अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा बन्दीलाई कानून बमोजिम थुनामा राखिएको अवस्था छ, छैन ? तथा निवेदन माग अनुरूप बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनपर्ने, नपर्ने के हो ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने हुनआएको छ ।
१०. यसमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंवाट वादी श्री ५ को सरकार भएको केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा केशव पाठक भन्ने शेषबहादुर पाठकलाई पक्राउ गरिएको भन्ने देखिन्छ । केही सार्वजनिक अपराध मुद्दाको तहकिकात अनुसन्धान पूरा गर्न सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) बमोजिम थुनामा राखी तहकिकात गर्न अनुमती मागेकोमा मिति २०५२।१।२० मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंवाट थुनामा राखी तहकिकात गर्न अनुमती दिइएको देखिनआएछ ।
११. नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२ को उपधारा (१) र (२) अन्तर्गत प्रदत्त वैयक्तिक स्वतन्त्रताको मौलिक हक अपहरण भएको भनी धारा ८८ (२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँन प्रस्तुत रिट निवेदन परेकोमा विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफवाट बन्दी केशव पाठक भन्ने शेषबहादुर पाठकलाई केही सार्वजनिक (अपराध र संजाय) ऐन, २०२७ अन्तर्गत फौजदारी मुद्दाको तहकिकातको सिलसिलामा पक्राउ गरिएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । फौजदारी मुद्दाको तहकिकातको सिलसिलामा पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने र निजको आदेश बेगर थुनामा राख्न नमिल्ने संविधानको धारा १४ को उपधारा (६) को व्यवस्था हुनुको साथै सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको दफा १५ र सार्वजनिक अपराध सम्बन्धमा केही सार्वजनिक (अपराध र संजाय) ऐनको दफा ३(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश समेतले व्यवस्था गरेको पाइन्छ । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, अन्तर्गतको अपराधको अनुसन्धान तहकिकातको सिलसिलामा पक्राउमा परेका व्यक्तिलाई थुनामा राखी तहकिकात जारी राख्न परेमा प्रहरी कर्मचारीले अनुमती लिनुपर्ने र मुद्दा हेर्ने अधिकारीले थुनामा राखी तहकिकात गर्न अनुमती दिने सम्बन्धमा निश्चित कानूनी

व्यवस्था समेत रहेको देखिन्छ । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको दफा १५ को उपदफा (२) उपदफा (४) एवं केही सार्वजनिक (अपराध र संजाय) ऐन, २०२७ को दफा ६ को उपदफा (१) प्रस्तुत रिट निवेदन सम्बन्धमा प्रासंगिक देखिनआएछ ।

१२. सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको दफा १५ को उपदफा (२) मा अदालतसँग अनुमती माग्दा थुनामा परेको व्यक्ति उपरको अभियोग, त्यसको आधार निजलाई थुनामै राखी तहकिकात गर्नुपर्ने कारण र निजको वयान कागज भैसकेको भए त्यसको स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ भन्ने उल्लेख भएको र उपदफा (४) मा उपदफा (२) बमोजिम थुनामा राख्ने अनुमती मागेमा अदालतले सम्बन्धित कागजातहरू हेरी तहकिकात सन्तोषजनक रूपमा भए नभएको विचार गरी सन्तोषजनक रूपमा तहकिकात भैरहेको देखिएमा एकैपटक वा पटक-पटक गरी बढीमा २५ दिनसम्म थुनामा राख्ने अनुमती दिनसक्नेछु भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । अर्थात् कानूनको सो व्यवस्था बमोजिम अरु कुराको अतिरिक्त अनुसन्धानको लागि पक्राउ परेका व्यक्तिलाई थुनामा राखी तहकिकात हुननसक्नेमा बाधा पर्ने स्थिती वा तहकिकातको लागि थुनामै राख्नुपर्ने अवस्था स्पष्ट उल्लेख गरी प्रहरी कर्मचारीले अनुमती माग गर्नुपर्ने र त्यसरी दर्शाइएको अवस्थामा निजवाट भैराखेको अनुसन्धान तहकिकात सन्तोषजनक छ, छैन विचार गरेर मात्र थुनामा राखी तहकिकात गर्ने अनुमती दिनुपर्ने कानूनको निर्देशन रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत रिटसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको केही सार्वजनिक (अपराध र संजाय) ऐन, २०२७ को दफा ६ को उपदफा (१) ले सो भन्दा पनि बढी स्पष्टरूपले अनुसन्धानको सिलसिलामा मनासिव कारण देखिएमा थुनु पर्ने कारण खोली पर्चा खडा गरी आदेश दिनुपर्ने भनी त्यस्तो अनुमती दिने अधिकारी उपर कानूनी बाध्यता निरोपित गरेको देखिन्छ । संक्षेपमा तहकिकातको लागि थुनामा राख्न चाहने प्रहरी कर्मचारीले सो को कारण खुलाउनुपर्ने र निजवाट गरिएको तहकिकात सन्तोषजनक भए नभएको समेत अनुमती दिने अधिकारीले हेरी थुनामा राखी तहकिकात गर्ने गरी अनुमती दिएमा आफ्नो पर्चामा पनि कारण खुलाउनुपर्ने देखिनआएछ ।
१३. प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लिखित बन्दीका सम्बन्धमा विद्वान् सरकारी अधिवक्ताद्वारा इजलासमा देखाइएको फाइल हेर्दा न त जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंवाट थुनामै राखी तहकिकात गर्नुपर्ने कारण खुलाइएको देखिन्छ न थुनामा राखी तहकिकात गर्न अनुमती दिने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका सम्बन्धित अधिकारीद्वारा कारण खुलाई पर्चा गरेको देखिनआएछ । विद्वान् सरकारी अधिवक्ताको वहसमा अनुसन्धानको लागि थुनामा राख्ने भन्ने उल्लेख भएकोले कारण खुलेकै छ भने जिकिर लिएकोमा अनुसन्धानको लागि थुनामा राख्नुपरेको भनी उल्लेख गर्दैमा थुनामा नराखी अनुसन्धान हुननसक्ने अथवा थुनामा राखेर अनुसन्धान तहकिकात गर्नुपर्ने आवश्यकता वा औचित्य खुलाइएको मान्न मिल्दैन । यस्तो आवश्यकता वा औचित्य नखुलेकोलाई कारण खुलाई आदेश भएको भन्ने विद्वान् सरकारी अधिवक्ताको तर्क स्वीकारयोग्य देखिएन । केवल अनुसन्धान गर्नको लागि मात्र थुनामा राख्न पाउँन नभई थुनामा नराख्ने हो भने

अनुसन्धान नै अबरुद्ध हुने जस्तो कुनै कारण वा अवस्था आफ्नो पर्चामा वा अनुमती दिंदाको आदेशमा सम्बन्धित अधिकारीले खुलाउनुपर्ने कानूनी वाध्यता देखिनआएछ । प्रस्तुत रिट सम्बन्धी बन्दीका सम्बन्धमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंबाट थुनामा राखी तहकिकात गर्न माग गरिएको अनुमती र रिट निवेदकलाई थुनामा राखी तहकिकात गर्नको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंका सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट मिति २०५२।११।२० मा अनुमती दिने गरी भएको आदेशमा समेत निज बन्दीलाई थुनामा नै राखी अनुसन्धान तहकिकात गर्नुपर्ने कुनै कारण उल्लेख गरिएको नदेखिएकोले सो थुनामा राख्ने कुराका सम्बन्धमा सो आदेश वेरीतको भै कानून अनुरूपको नदेखिएकोले बदर हुन्छ । रिट निवेदकलाई गैरकानूनी थुनाबाट छाडी कानून बमोजिम गर्नुभनी निवेदक थुनामा रहेको कार्यालय विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं समेतका नाउंमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ । सो आदेश बमोजिम गर्नुभनी विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका नाउमा मिति ०५२।११।२३ को आदेशानुसार लेखी पठाइसकेको देखिंदा विपक्षीहरुको जानकारी लागि प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई फाइल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. अरविन्दनाथ आचार्य

इती सम्बत् २०५२ साल फाल्गुण २३ गते रोज ४ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
संवत् २०५२ सालको रिट नं. २४४१
फैसला मिति: २०५२।१२।१९।२

मुद्दा: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदिका : भापा जिल्ला फिलभिले गा.वि.स. वडा नं. २ घर भै हाल केन्द्रीय कारागारमा थुनामा रहेकी फूलमाया सुब्बा

विरुद्ध

विपक्षी : केन्द्रीय कारागार सुन्धारा समेत ।

- मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. मा जरिवाना नतीरे वापत कैद हुने कानून व्यवस्था देखिदा रिट निवेदिकाले आफ्नो रिट निवेदनमा जरिवाना तीरेको वा तीनेछु भनी वचनबद्धता देखाएको नहुँदा हाल थुनामुक्त हुनसक्ने अवस्था नदेखिँदा निवेदक गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८(२) बमोजिम पर्नआएको रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छः

२. का.जि. चपली गा.वि.स. वडा नं. ९ अन्तर्गत कि.नं. २९५ को रोपनी ३-७-० जग्गा मनाङ्ग जिल्ला थाचे गाउ घर भै हाल ठमेल बस्ने आविंप्रसाद पुनेल र मेरो नाउमा साभा दर्ता भएको जग्गा पछि नाउँ थाहा भएको खड्गबहादुर राई, वर्जबहादुर गुरुङ्ग, गुरुङ्ग वासु अधिकारी फूलमाया सुब्बा समेतले विक्री गरी खाने उद्देश्यले नागरिकता कित्ते बनाई लालपुर्जा समेत निकाली जग्गा विक्री गर्न लागेकोले निजहरुलाई सरकारी छाप दस्तखत कित्तेमा तथा ठगी गर्न लागेकोले ठगीमा समेत कारवाही गरिपाउँ भन्ने

पुष्प गुरुङ्गको जाहेरी दर्खास्त परेको आधारमा म निवेदिका फूलमाया सुब्बालाई २०५०।०८।१५ गतेदेखि २०५०।१०।१९ सम्म प्रहरी हिरासतमा राखिएको थियो । का.जि.अ. मा श्याम सैजुले भने अनुसार २०, २५ हजार पाउँन भएकाले फोटो दिएको सहीछाप गरिदिएको हुँ भनी वयान गरेको थिए । का.जि.अ. मा जेथाजमानी दिई २०५०।१०।१९ मा छुटेकी थिए । ०५।१।३।२३ मा का.जि.अ. बाट ठगी मुद्दामा निवेदिकालाई ६ महिना कैद र रु.२५,०००। जरिवाना र सरकारी छाप दस्तखत मुद्दामा १ वर्ष कैद र रु. ५०। (जरिवाना हुने गरी फैसला भएको रहेछ । उक्त फैसलाबाट म ०५।१।९।११ देखि पुनः थुनामा बसेकी छु । एउटै अपराधमा खत खाप्न नमिल्ने केवल ठूलो सजाय मात्र व्यहोर्नु पर्ने कानूनी प्रावधान बमोजिम ठूलो सजाय मात्र १ वर्ष कैद र ५०। जरिवाना हुनुपर्नेमा पहिले २ महिना ४ दिन हिरासतमा बसी सकेकीले सो २ महिना ४ दिन कटाउदा ०५।२।७।७ मा नै एक वर्ष कैद भुक्तान भई सके पनि हालसम्म थुनामा नै छु ।

३. कुनै पनि व्यक्तिलाई कसूर गर्दाको अवस्थामा प्रचलित कानूनमा तोकिए भन्दा बढी सजाय दिइने छैन भन्ने नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(१) ले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ८ नं. मा ठूलो सजाय भएपछि सानो सजाय हुने खत वा सो सजायहरू मध्ये कुनै सजाय भएपछि अरु सानु सजाय हुने खत खापिदिन भन्ने स्पष्ट एवं किटानी कानूनी प्रावधान छ । मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ९ बमोजिम पनि एक कागजको मुद्दामा दुई वा दुईभन्दा बढी ऐन लगाई खत पटक खापी सजाय गर्न परेमा कैद हुने कलममा जुन ऐनको ठूलो सजाय हुन्छ सोही ऐनले मात्र सजाय गर्नुपर्छ भन्ने स्पष्ट कानूनी प्रावधान छ । सरकारी छाप दस्तखत कित्तेमा मुलुकी ऐन कित्ते कागजको १२ नं. बमोजिम १ वर्ष कैद र रु. ५०। जरिवाना ठगी तर्फ मुलुकी ऐन ठगीको ४ नं. बमोजिम कैद ६ महिना र जरिवाना २५,०००। भनिएको छ । उल्लिखित दुई सजाय र जरिवाना मध्ये कित्ते कागजको १२ नं. बमोजिम १ वर्ष कैद र रु.५०। जरिवाना हुने सजाय नै ठूलो सजाय भएको कुरा प्रष्ट छ । तसर्थ प्रस्तुत स्थितीमा म निवेदिकाले उक्त सरकारी छाप दस्तखत कित्ते मुद्दामा हुन गएको सजाय र जरिवाना मात्र कानूनतः व्यहोर्न पर्नेमा शुरु कारवाहीको क्रममा २०५०।०८।१५ देखि २०५०।१०।१९ सम्म हिरासतमा रहेको र ०५।१।३।२३ को फैसला पश्चात ०५।१।९।११ देखि पुनः यद्यपि थुनामा नै रहेकीले ०५।२।९।११ मा वर्ष १ भुक्तान हुनेमा पहिले हिरासत मै रहेको अवस्थामा २ महिना ४ दिन कैद भुक्तान गरी सकेकोले ०५।२।७।७ मा नै १ वर्ष कैद भुक्तान भै सकेको र उक्त ०५।२।७।७ देखि यता पूर्णतया गैरकानूनी थुनामा रहेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश द्वारा मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मुख्य रिट निवेदन जिकिर ।

४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन पर्ने हो विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई प्राप्त भएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।
५. काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति ०५१।३।२३ को फैसला र मिति ०५१।९।११ को पत्रले निज फूलमाया सुब्बालाई सरकारी छाप दस्तखत किर्ते मुद्दामा ६ महिना कैद र रु.२५,०००। जरिवाना भएको ठगी मुद्दामा कैद वर्ष १ र जरिवाना रु.५०। समेत २ मुद्दा भएको निज ०५०।८।१५ गतेबाट थुनामा बसी ०५०।१०।१९ गतेबाट तारेखमा बसेको हुँदा प्रहरी हिरासतमा बसेको कैद २ महिना ४ दिन कट्टा गरी बाँकी कैदको हकमा निज रिट निवेदकलाई थुनामा राख्ने मिति ०५३।१।५ गतेसम्म थुनामा राखी दुबै मुद्दाको रु.२५,०००। दाखिल गरे तिरे ०५३।१।६ गते कैदबाट छाडी दिने र उक्त २५,०००। दाखिल नगरे नतिरे जरिवाना वापतमा ०५५।१।०।५ गतेसम्म थुनामा राख्ने र ०५५।१।०।६ गते कैदबाट छाडी दिने का.जि.अ.को पत्रबाट लेखी आएको हुँदा थुनामा राखिएको हो भन्ने समेत व्यहोराको केन्द्रिय कारागार काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
६. निवेदकले जिकिर लिएको ठूलो खतमा मात्र कैद ठेकिनु पर्नेमा दुबैमा ठेकिएको भन्ने कुरा छ । दण्ड सजायको ८ नं. र ९ नं. बमोजिम ठूलो सजाय गरि सानु सजाय छोडनु पर्ने कुरा छ सो दण्ड सजायको ८ नं. मा ठूलो सजायको सन्दर्भमा सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय भएको मुद्दामा मात्र सो सजाय नहुने भन्ने उल्लेख भएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन जिकिर कार्य यस अदालतबाट नभए नगरेको हुँदा रिट, निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।
७. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री दुर्गाप्रसाद सुब्बाले मेरो पक्ष उपर चलाइएको ठगी मुद्दा र किर्ते मुद्दा मध्ये ठूलो खतमा मात्र कैद ठेकिनु पर्नेमा दुबै मुद्दामा अलग अलग कैद ठेकी मेरो पक्षलाई दण्ड सजायको ८ र ९ नं. प्रतिकूल गैरकानूनी थुनामा राखेकोले उक्त थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रत्यर्थी कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री देव शरणप्रसादले निवेदक उपर किर्ते र ठगी दुई अलग अलग मुद्दा चली सजाय भएकोमा कैद खापिन नसक्ने हुँदा रिट खारेज हुनुपर्छ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।
८. यसमा विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नु भएको वहस जिकिर सुनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नमिल्छ मिल्दैन भन्ने कुरामा निर्णय दिनुपर्ने देखियो । यसमा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३८ नं. मा जरिवाना नतीरे वापत कैद हुने कानून व्यवस्था देखिन्छ । रिट निवेदिकाले आफ्नो रिट निवेदनमा जरिवाना तिरेको वा तिर्ने छु भनी वचनबद्धता देखाएको नहुँदा हाल निज थुनामुक्त हुनसक्ने

अवस्था नदेखिंदा निवेदक गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्न मिल्ने नदेखिंदा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेछ । फाइल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. इन्द्रराज पाण्डे

इती सम्बत् २०५२ साल चैत्र १९ गते रोज २ शुभम

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ आचार्य
सम्बत् २०५२ सालको रिट नं.३०१५
आदेश मिति: २०५२/१२/२७
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि.दोलखा चरिकोट गा.वि.स वडा नं ५ घर भै हाल का.जि. चपली गाउँ बस्ने हाल.
जि.प्र. का काठमाडौं हनुमानढोकामा गैरकानूनी तवरले थुनामा रहेको बन्दी धनबहादुर
लामाको हकमा निजको बाबु कृष्णबहादुर लामा

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौं समेत

- कुनै पनि व्यक्तिलाई अनुसन्धान तहकिकात लगायतका तात्पर्यको लागि थुनामा राख्नुपर्दा अ.वं.
१२१ नं. को रिट पुऱ्याई पुर्जि दिएर थुनामा राख्नुपर्ने ।
- आफूले के कुन आधारमा थुनामा रहनु परेको हो सो सम्बन्धी जानकारी थुनुवालाई दिनुपर्ने गरी
गरिएको कानूनी व्यवस्था अनुसार चोरी मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा थुनामा राख्नुपरेको
भए पनि कानूनको रीत पुऱ्याई थुनामा राख्नुपर्ने ।

आदेश

○ न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत यस अदालतमा दायर हुनआएको प्रस्तुत रिट
निवेदनको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार रहेछ ।

म निवेदकको छोरा धनबहादुर लामा २०५२ साल चैत्र ४ गते सोमवार अं. १० बजे विहानदेखि
घरमा नआएकोले कता गयो भनी आफन्त कहाँ यता उता सबै तिर खोज तलास गर्दा पनि फेला परेनन् ।
छिमेकीलाई बुझ्दै जाने क्रममा २०५२ साल चैत्र १८ गते एक्कासी ३,४ जना प्रहरीहरुले घरमा गई घरमा
राखेको नेशनल ब्याक एण्ड हाईट १४ ईन्चको टेलिभिजन, वाकम्यान, गिल्टीको चुरा निज बन्दीसँगबाट
वरामदी गरी छोरालाई समेत चोरीको आरोप लगाई लिएर गएको भन्ने थाहा लाग्यो । खोजी गर्ने क्रममा

जि.प्र.का. हनुमानढोकामा गई बुझन खोज्दा तपाईको छोरालाई हामी भेट दिदैनौ भनेकोले कानून व्यवसायीलाई पठाएँ कानून व्यवसायीलाई पनि भेटन दिएनछन् । चैत्र २० गते छोरा हिमा लामालाई खाना लिई पठाउंदा खाना समेत खान नदिई कुराकानी पनि गर्न नदिई केवल हेर्नसम्म दिएछ । छोरीले निज बन्दी छोरा धनबहादुरलाई हेर्दा अनुहार भरी घाउ भएको, अनुहार सुनीएको तथा शरिरको अन्य भागमा निलडाम भएको कुरा छोराले इशाराद्वारा बताएको कुरा छोरीले भनेबाट थाहा भयो ।

यसरी विपक्षीले बन्दी छोरालाई शारिरीक तथा मानसिक यातना दिई भुट्टा अभियोग लगाई मुद्दा चलाउन र अझ यातना दिने दुराशयले अन्यत्र सार्ने समेत संभावना देखिएको र बन्दी सो कार्यालयमा दर्ता समेत नरहेको देखिदा बन्दीलाई सम्मानित अदालत समक्ष अनिवार्य रूपले उपस्थित गराउनु पर्ने अवस्था छ । तसर्थ विपक्षीको वदनियतपूर्ण काम कारवाहीले मुलुकी ऐन अ.व.१२१ न. संविधानको धारा ११(१),१२, १४(४) (५) (६) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक समेतमा प्रत्यक्ष आघात पुगेको हुँदा गैरकानूनी रूपमा बन्दी बनाइएका धनबहादुर लामालाई थुना मुक्त गरीदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने मुख्य दावी रहेको रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएको मितिले ३ (तीन) दिनभित्र हिरासतमा कूटपिट गरेको भन्ने समेत हुँदा बन्दी समेत उपस्थित गराई लिखित जवाफ लिइ आउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यलयलाई पठाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशबाट भएको आदेश ।

मिति २०५२।१२।२२ गते चोरी मुद्दामा पक्राउ गरी मिति ०५२।१२।२३ को काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश प्राप्त अनुमति अनुसार प्रहरी हिरासतमा राखिएको व्यक्ति धनबहादुर लामा तामाङ्गलाई मिति ०५२।१२।४ गते पक्राउ गरेको, बन्दी बनाई थुनामा राखेको यातना दिएको भन्ने जस्ता भुट्टा लाञ्छना लगाई कपोलकल्पित कुराहरु लिइ निवेदन दिएको देखिंदा उक्त रिट नं. ३०१५ को रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जि.प्र.का. काठमाडौंको तर्फबाट पेश हुन आएको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाश समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री रामबहादुर राउत र बलबहादुर राइले थुनुवा धनबहादुर लामालाई विना कारण गैरकानूनी रूपले शारिरीक तथा मानसिक यातना समेत दिइ थुनामा राखिएको छ । चैत्र १८ गते ने पक्राउ गरी हिरासतमा राखिएकोमा २१ गतेसम्मनित अदालतमा रिट निवेदन दर्ता भै सकेपछि मात्र २०५२ साल चैत्र २२ गते चोरी मुद्दामा पक्राउ गरेको भन्ने भुट्टा विवरण तयार गरिएको छ, थुनुवालाई मुलुकी ऐन अ.व. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जिसमेत नदिइकन हिरासतमा राखिएको हुँदा थुना गैरकानूनी छ तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी गैर कानूनी थुनामा राखिएका धनबहादुर लामालाई थुनाबाट मुक्त गरीपाउँ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो । त्यसैगरी विपक्षी तर्फका विद्वान सरकारी अधिवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले ०५२।१२।२० मा रेनु र फेरी ओलिभर भन्ने अमेरिकी नागरिकले आफ्नो सामान चोरी भएको भनी जाहेरी दर्खास्त दिएको र सो जाहेरीमा यी धनबहादुर लामाको समेत नाम उल्लिखित भएको हुँदा अनुसन्धानको शिलशिलामा ०५२।१२।२२ गते निजलाई प्रहरीले हिरासतमा लिएको देखिन्छ । पक्राउ परेको २४ घण्टा भित्र नै मुद्दा हेर्ने अधिकारी काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश प्राप्त गरी थुनामा राखेको देखिंदा रिट निवेदन व्यहोरा भुट्टा भएको प्रमाणित हुन्छ । रिट निवेदनमा चैत्र ४ गते नै पक्राउ परेको दावी गरिए तापनि सो पुष्टि हुनसकेको छैन, तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज होस भन्ने समेत आफ्नो वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसमा निवेदक तथा विपक्षी तर्फबाट रहनु भएका विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको वहसलाई ध्यानमा राखी मिसिल अध्ययन गरी माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्नेतर्फ विचार गरीहेर्दा कुनै पनि व्यक्तिलाई अनुसन्धान तहकिकात लगायतका तात्पर्यको लागि थुनामा राख्नुपर्दा अ.व. १२१ नं. को रित पुऱ्याई पुर्जि दिएर थुनामा राख्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । सो कानूनी व्यवस्थाको आधार नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४(५) र धारा १६ हो के कारणले आफू थुनामा रहनु परेको हो भन्ने कुराको जानकारी पाउँने हक संविधानद्वारा प्रत्याभूत मौलिकता भएको र सो हक कृयाशील बनाउने शिलशिलामा अ.व. १२१ नं. लगायतका कानूनी व्यवस्था गरिएको पाइन्छ ।

यस्तो आफूले के कुन आधारमा थुनामा रहनु परेको हो सो सम्बन्धी जानकारी थुनुवालाई दिनुपर्ने गरी गरिएको कानूनी व्यवस्था अनुसार प्रस्तुत सन्दर्भमा चोरी मुद्दाको अनुसन्धानको शिलशिलामा थुनामा राख्नुपरेको भए पनि कानूनको रित पुऱ्याई थुनामा राख्नुपर्ने थुनामा राख्नेको मौलिक कर्तव्य हुन आउंछ ।

प्रस्तुत मुद्दामा निवेकदले रिट निवेदनमा अ.व. १२१ नं. समेत विपरीत हुनेगरी थुनामा राखीयो भनी जिकिर लिएकोमा विपक्षी जि.प्र.का. काठमाडौंले लिखित जवाफ पेश गर्दा सो रित पुऱ्याई थुनामा राखिएको भन्ने जिकिर लिएको र सरकारी वकिल मार्फत आएको सम्बन्धित फायल हेर्दा निवेकदलाई रितपूर्वकको थुनुवा पुर्जा दिई थुनामा राखेको नदेखिंदा आइन्दा यसरी रितपूर्वकको पूर्जा नदिई थुनामा नराख्नु भन्ने कुरामा सचेत समेत गराई वन्दि प्रत्यक्षीकरणको आदेश जािरगरी निवेकदलाई थुनाबाट मुक्त गरीदिनुपर्ने ठहर्छ ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. केदारनाथ आचार्य

इति सम्बत् २०५२ साल चैत्र २७ गते रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
सम्बत २०५३ सालको रिट नं..... २९९१
आदेश मिति: २०५३।१।२४।२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : गोरखा जिल्ला हर्मी गा.वि.स.वडा नं. ९ वारीखेत घर भई का.जि.का.न.पा. धोबीचौरमा डेरा गरी बस्ने वर्ष २५ को लेखनाथ न्यौपानेको हकमा निजको साथी काठमाडौं कीर्तिपुर बस्ने वर्ष २२ को वैकुण्ठप्रसाद अर्याल

विरुद्ध

विपक्षी : श्री गृह मंत्रालय सिंहदरवार काठमाण्डौ समेत

- अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट पुर्पक्षको लागि रु.२५,०००। धरौट दिए नगर्दै लिई नदिए थुनामा राख्ने भन्ने आदेश भएको र सो पूर्व अनुसन्धानको निमित्त मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट म्याद थप र अनुमती समेत लिई थुनामा राखी अनुसन्धानको कारबाही चलाइएको मुद्दामा प्र.जि.अ.को धरौटको आदेश बेरीत वा गैरकानूनी भए सो उपर अ.वं. १७ नं. अन्तर्गत पुरावेदन सुन्ने अदालतमा जान सकिने प्रावधान हुँदा हुँदै पनि असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरी आएको देखिदा वैकल्पिक उपचारकोबाटो हुँदा हुँदै रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरी परेको प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ।

आदेश

○ का.मु.प्र.न्या. ओमभक्त श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) अन्तर्गत पर्न आउको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ : (

विपक्षीहरूले विना कुनै कारण मेरो साथी लेखनाथ न्यौपानेलाई पक्राउ पूर्जा विना गैरकानूनी ढंगले पक्राउ गरी बेपत्ता पारी राख्ने कार्यले मेरो साथीको संविधान प्रदत्त धारा १२(१)(२) १२(२) (क)(ग), (घ)(ङ) धारा ११ (१)(२) र धारा १४ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा गंभीर आघात पारी संविधानले नै ग्यारेन्टी गरेको आधारभूत मौलिक हक एवं वैयक्तिक स्वतन्त्रता गैरकानूनी तवरबाट अपहरण गरिएको स्पष्ट हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ३१(२) अनुसार मेरो साथीको हकमा यो निवेदन गर्न पाउँने छु ।

नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ८८(२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो साथी लेखनाथ न्यौपानेलाई सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराउनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाउँमा सर्च वारेण्ट समेतको आदेश गरी गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरूका नाउँमा लिखित जवाफ पठाउनु भनी सूचना पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा म्याद नाघेपछि नियम बमोजिम गरी पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको आदेश ।

यसमा बन्दी लेखनाथ न्यौपाने समेतलाई केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान कार्यवाही गरी केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन २०२७ का संशोधन सहीतको दफा २ को खण्ड (क)(ग) अनुसारको कसुर अपराधमा सोही ऐनको दफा ६(१) अनुसार सजायको माग लिई यस कार्यालयमा पेश भएकोमा कसुर अपराधका लागि उक्त ऐन अनुसार हुनसक्ने सजायका लागि रु २५,०००। पच्चिस हजार धरौटी वा सो बराबरको जेठा जमानी अ.व. ११८ नं.को देहाय ५ अनुसार माग गर्दा दिए तारेखमा राखी कारवाही गर्नु दिनसकेको मु.ऐन अ.व. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जा दिई थुनामा राख्ने मिति २०५२।१२।२१ गतेको आदेश भए अनुसारको धरौटी वा जेठा जमानी प्र.लेखनाथ न्यौपानेबाट दाखिल हुनसकेको हुँदा निजलाई ख श्रेणीको सिधा खानेगरी थुनुवा पुर्जा दिई कानून अनुसार नै यस कार्यालयबाट सदर खोर शाखामा थुनामा राखिएको हुँदा यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन खारेज हुनसम्मानित अदालत समक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

यस कार्यालयबाट केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा प्र. लेखनाथ पक्राउ गरिएको र पक्राउ भएको १४ घण्टा भित्रै नै मुद्दाहेर्ने अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा उपस्थित गराई हिरासतमा राख्ने अनुमति र मुद्दा दायर गर्ने स्वीकृती समेत लिई हिरासतमा राखी अनुसन्धान भएकोमा अनुसन्धात तहकिकात पुरा भई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा मुद्दा दायर हुँदा प्र.लेखनाथ न्यौपानेले रु. २५ हजार धरौट दिनसकी थुनामा गएको हो । निज लेखनाथलाई विनाकारण पक्राउ गरेको थुनामा राखेको भनी भुठा लाञ्छना लगाई निवेदन दिएको देखिँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन समेत सादर अनुरोध गरिएको छ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस संयुक्त इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा रिट निवेदन सहीतका कागजातहरू अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिनआयो ।

यसमा मेरो साथी लेखनाथ न्यौपानेलाई विना कारण गैरकानूनी तरिकाले पक्राउ गरी बेपत्ता पारी राख्ने कार्यले मेरोसाथीको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१)(२), १२(२) (क) (ग), (घ) (ङ) धारा ११ (१) (२) र धारा १४ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा गंभीर आघात पारी वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा गैरकानूनी तवरबाट अपहरण गरिएको हुँदा मेरो साथीको हकमा यो निवेदन गर्नआएको छु । नेपाल अधिराज्यको संविधान को धारा ८८(२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी लेखनाथ न्यौपानेलाई सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराउनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाउँमा सर्च वारेण्ट समेत जारी पाउँ भन्ने रिट निवेदन भएकोमा निज लेखनाथ न्यौपानेलाई केही सार्वजनिक अपराध ऐन, २०२७ अन्तर्गत पहिले अनुसन्धानको शिलशिलामा मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमतीले र पछि सोही ऐनको दफा २ को खण्ड (

क)(ख) अनुसारको कसुरमा सोही ऐनका दफा ६(१) अनुसार सजायको माग दाबी लिई रु. २५,००० धरोटी दिननसकेको कारण कानून बमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुन अनुरोध छ भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफ समेत देखिन आयो । यसमा निवेदकलाई सार्वजनिक अपराध ऐन, २०२७ को दफा २ खण्ड (क) र (ख) को कसुरमा सोही ऐनको दफा ६(१) अन्तर्गत सजायको माग दाबी भै मुद्दा दायर भै अधिकार प्राप्त अधिकारी, प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट पुर्पक्षको लागि रु.२५,००० धरोट दिए नगर्दै लिई नदिए थुनामा राख्ने भन्ने आदेश भएको र सो पूर्व अनुसन्धानको निमित्त मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट म्याद थप र अनुमती समेत लिई थुनामा राखी अनुसन्धानको कारवाही चलाइएको प्रस्तुत मुद्दामा प्र.जि.अ.को धरोटीको आदेश बेरित वा गैरकानूनी भए सो उपर अ.वं. १७ नं. अन्तर्गत पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा जानसकिने प्रावधान हुँदा हुँदै पनि असाधारण क्षेत्र अन्तर्गत रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरी आएको देखिन्छ । तसर्थ वैकल्पिक उपचारकोबाटो हुँदा हुँदै रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरी परेको प्रस्तुत रिटनिवेदन खारेज हुने ठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. इन्द्रराज पाण्डे

इति सम्बत २०५३ साल वैशाख २४ गते रोज २ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, एक न्यायाधीशको इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

सम्बत २०५३ सालको रिट नं. ३०९०

आदेश मिति: २०५३।१।२७

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : नुवाकोट जिल्ला नजामण्डप गा.वि.स. वार्ड नं. ३ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय,
कारागार शाखा, काठमाडौं बस्ने बुद्धिबहादुर तामाङ्ग

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत, डिल्लीबजार समेत

- पूनरावेदन गरे वापत थप सजाय नहुने व्यवस्था आएपछि अदालतले फैसला गरी कैदको सजाय थप गरेको अवस्था नभई त्यस्तो नयाँ कानूनी व्यवस्था हुनु पूर्व भएको फैसलाले थप गरेको कैद म्याद पछि ठेकिदैंमा उक्त कार्य बेरीतको र कानून विपरीत भन्ने तर्क कानूनसङ्गत नहुँने ।
- मुद्दामा कैद मिनाहा दिने नदिने कुरा थुनामा बस्नेको हकको कुरा नहुने ।
- कैद माफी मिनाहा पाउँने थुनामा बस्नेले हकको रूपमा पाउँने नभई माफी मिनाहा दिनेको विवेकाधीन कुरा हुँदा असमान भयो भन्ने जिकिर तर्कसङ्गत नदेखिने ।

आदेश

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८ (२) अन्तर्गत यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहीतको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :

निवेदक उपर जिउ मास्ने बेच्ने अभियोग लागि मिति २०४६।३।२६ मा बागमती विशेष अदालतले मुलुकी ऐन, जिउ मास्ने बेच्ने महलको ४ नं.बमोजिम मदतगार ठहर गरी १० वर्ष कैदको सजाय तोकेको थियो । त्यस उपर पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन गर्दा मिति २०५०।२।११ मा शुरु इन्साफ सदर गरी पुनरावेदन गरे वापत थप १ वर्ष कैदको सजाय समेत तोकेको थियो । पुनरावेदन गरे वापत पहिलो पुनरावेदनमा १० प्रतिशत संजाय थप हुने भन्ने कानूनी प्रावधान तत्काल प्रचलित अ.व.को २०३ नं. मा रहेकोमा उक्त नं मिति २०५०।१।५ मा खारेज भएको छ । विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतले मलाई उक्त: खारेज भएको कानून लागई २०५१ सालमा च.नं. १७३ को पत्रबाट १ वर्ष कैद थप गरी विपक्षी जि.प्र.का.

कारागार शाखालाई पत्र पठाई मलाई बोधार्थ दिएको थियो । विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतले तत्काल खारेज भई सकेको ऐनले लगाई थप कैद ठेक्कन मिल्ने होइन ।

मैले पुनरावेदन गरे वापत समेत गर्दा मलाई ठेकिएको जम्मा ११ वर्ष कैदमा ९ वर्ष ८ महिना भन्दा बढी भुक्तान गरीसकेको छु । कारागार नियमावली २०२० मा भएको सातौं संशोधनले उक्त नियमावलीको नियम २९ मा असल चाल चलन भएका कैदीको कैदको सजाय छोट्याउने भनी राखेको प्रावधान अन्तर्गत तोकिएको कैदको सजायमा बढीमा ५० प्रतिशतसम्म कैदको सजाय छोट्याउन सकिने व्यवस्था छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२२ मा श्री ५ बाट कसैले गरेको सजायलाई माफी मुलतवी परिवर्तन वा कम गर्नु सकिबक्सने संवैधानिक प्रावधान छ । उल्लिखित प्रावधान अनुसार विभिन्न अन्य अपराधका बन्दीहरुलाई ५० प्रतिशत कैद छोट्याउनुका साथै कारागारको कारखानामा काम गरे वापत तथा कारागारको स्टाफको रुपमा काम गरे वापत समेत केही प्रतिशत कैद कट्टा गर्ने समेत कानूनी प्रावधानले गर्दा अन्य अपराधका बन्दी छोड्ने गरेको छ भने जीउ मास्ने बेच्ने लागु औषध जस्ता एकाघ अपराधका बन्दीहरुलाई कैद छोट्याउने तर्फ कुनै प्रकारको सहूलियत प्रदान गरिएको छैन । प्रचलित नेपाल कानूनमा बन्दीहरु माथि भेदभाव हुनसक्ने व्यवस्था केही छैन । विपक्षीहरुबाट कुनै बन्दीलाई कम कैदमा बसे हुने र कसैलाई भने पूरै ठेकिए बमोजिम बस्नुपर्ने गरी विना आधार भेदभाव गरिएको संविधानको भावना र प्रचलित कानून समेत प्रतिकूल छ । त्यस्तो प्रकारको भेदभाव संविधानको समानताको प्रत्याभुती विपरीत भएको भनी प्रतिपादित सिद्धान्त (ने.का.प.२०४९ नि.नं. ४५०२ पृ.सं. २७६) मा प्रकाशित भएकोछ । उल्लेख भएनुसार विपक्षीहरुले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१) कारागार नियमावली २०२० को नियम २९ र स.अ.बाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल गरी मलाई गैरकानूनी रुपमा कैदमा राखेकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८(२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरण वा अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जी जारी गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

नियमानुसार पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदन सहीतको मिसिल अध्ययन गरियो । निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री होमनाथ हुंगानाले अ.वं. २०३ नं. खारेज भईसकेपछि सोही ऐन बमोजिम थप भएको कैद ठेकी थुनामा राखेको मिलेको छैन, कारागार नियमावलीले थुनामा परेका बन्दीहरुबीच कैद सजाय मिनाह माफी गर्ने सम्बन्धमा सिफारिस गर्दा निवेदकलाई सिफारिस नगरी जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दाको कैदी भन्ने आधारमा अरु मुद्दाका बन्दीलाई मात्र सिफारिस गरी कैदीहरुका बीच असमान व्यवहार भएकोले निवेदकलाई समेत सो सुविधा पाउने गरी सुनुवाई हुन विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी प्रस्तुत गर्नुभएको बहस जिकिर समेत सुनीयो । यसमा निवेदकले जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा शुरु फैसला उपर पुनरावेदन गरेकोमा मिति २०५०।२।११ मा शुरु फैसला सदर गरी मलाई अ.वं. २०३ नं.बमोजिम थप कैद वर्ष १ गरेको र उक्त अ.वं. २०३ नं. व्यवस्था मिति २०५०।१।५ मा खारेज भए पश्चात मिति २०५१ सालमा आएर थप कैदमा समेत कैद म्याद ठेकी थुनामा राखेको गैरकानूनी हुँदा र कारागार नियमावली बमोजिम सबै कैदीहरुका बीचमा समान व्यवहारले कैद सजाय मिन्हा दिने सम्बन्धमा समान व्यवहार नगरेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर लिएको रहेछ । विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिर समेत सुनी निवेदन जिकिर समेतको आधारमा निवेदन माग बमोजिम आदेश जारी हुने वा नहुने हो सो तर्फ निर्णय गर्न विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाउनु पर्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदक जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा अदालतको फैसलाले कैदमा बसेको भन्नेमा विवाद भएन शुरु जिल्ला अदालतले निजलाई १० वर्ष कैद गर्ने गरी गरेको फैसला उपर निजको

पुरावेदन अदालतमा पुरावेदन परी पैसला हुँदा शुरु फैसला सदर भै मिति २०५०।२।११ मा फैसला भएकोमा तत्काल कामय रहेको मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तले २०३ नं. पनूरावेदन गरेवापत थप १० प्रतिशत कैद गर्ने कानूनी व्यवस्था अनुसार १ वर्ष थप कैद हुने गर्ने फैसला भएको देखिन आयो । सो निर्णय अन्तिम भै बसेकोमा विवाद देखिदैन । उक्त मुद्दाको अन्तिम निर्णय भै सकेपछि मिति २०५०।१।५ मा उक्त १० प्रतिशत थप गर्ने कानूनी व्यवस्था खारेज भएको देखिन्छ । पनूरावेदन गरे वापत थप सजाय नहुने व्यवस्था आए पछि अदालतले फैसला गरी कैदको सजाय थप गरेको अवस्था नभई त्यस्तो नयाँ कानूनी व्यवस्था हुनुपूर्व भएको फैसलाले थप गरेको कैद म्याद पछि ठेकिदैमा उक्त कार्य बेरितको र कानून विपरीत भन्ने विद्वान् कानून व्यवसायीको तर्क कानून सँगत नहुँदा सहमत हुनसकिने अवस्था देखिएन ।

कैदीहरका बीच असमान व्यवहार भएको भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा ने.का.प. २०४३ पृष्ठ २७६ र पृ ४३१ मा प्रकाशित नजिरमा मुद्दामा कैद मिनाहा दिने नदिने कुरा थुनामा बस्नेको हकको कुरा नभएको भनी रिट निवेदन खारेज भएको देखिनआउछ । प्रस्तुत रिट निवेदनमा कैद माफी प्रकृया अवरुद्ध भयो भन्ने नभई निवेदकले मलाई कारागार नियमावली अनुसार अरुलाई कैद मिनाहा दिए सरह कैद माफी दिनुपर्ने भन्ने माग गरेको देखिन आयो । कैद माफी मिनाहा पाउने थुनामा बस्नेले हकको रुपमा पाउने नभई माफी मिनाहा दिनेको विवेकाधीन कुरा हुँदा असमान भयो भन्ने निवेदन जिकिर तर्कसँगत देखिन आएन । निज कानून बमोजिम नै थुनामा रहेको अवस्थामा देखिंदा विपक्षीहरूसँग लिखित जवाफ मगाई रहनु पर्ने अवस्था देखिन नआएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । थुनुवा निवेदकलाई आदेशको जानकारी दिई मिसल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु ।

इति सम्बत २०५३ साल वैशाख २७ गते रोज ५ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाभी
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
सम्बत २०५३ सालको रिट नं. २००८
आदेश मिति: २०५३।८।२४।२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : रुपन्देही जिल्ला गंगोलिया गा.वि.स.वडा नं. ३ घर भै हाल भैरहवा कारागारमा थुनामा रहेको पुण्यप्रसाद कंडेलको हकमा निजका दाजु रामप्रसाद कंडेल

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला कारागार शाखा रुपन्देही सिद्धार्थनगर समेत

- अधिकार प्राप्त अड्डा अदालत निकायले कानून बमोजिम भएका काम कारबाहीको नियमित रुपमा राख्ने श्रेस्ताहरुमा नियमित रुपमा रहेको काम कारबाही अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सही रुपमा रहेको मानिनु पर्ने ।
- फैसला कार्यान्वयनको सिलसिलामा मुद्दामा कसुरदार ठहरी सजाय पाउँको व्यक्ति भनी ठेकिएको कैदमा थुनामा रहेको देखिदा गैरकानूनी थुनामा रहेको भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या.कृष्णजंग रायमाभी

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ । ८८ (२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ :

म निवेदकको भाई पुण्यप्रसाद कंडेल २०४६।१।८ गतेका दिन रुपन्देही जिल्ला गंगोलिया गा.वि.स.स्थित आफ्नो घरबाट घरायसी काम विशेषले भैरहवा गएको र बेलुकी घर नफर्केकोले खोजी गर्दा समेत फेला नगरी बेपत्ता भएकोमा हाल भैरहवामा थुनामा रहेको छ भनी सुनेकोले कारागारमा गई थुनामा के कति कारणले राखेको रहेछ भनी बुझ्दा कारागार शाखा रुपन्देही सिद्धार्थ नगरको कथित ठेकुवा लगत सि.नं. १११ को आधार लिई पुष्पे भन्ने पुष्पराज कंडेलको नामबाट फैसला भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा

२०४६।१।९ देखि हालसम्म गैरकानूनी रुपमा थुनामा राखिएको भन्ने हाल मात्र थाहा भएकोले म निवेदकको भाईको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ ले व्यवस्था गरेको व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रतालाई अपहरण गरी गैरकानूनी थुनामा राखेकोले अन्यायमा परी यो निवेदन लिई उपस्थित भएको छु । म निवेदकको भाईको नाम पुण्यप्रसाद कंडेल, बाबुको नाम लालु कंडेल भन्ने २०४४।१।२।२९ गते लिएको नागरिकता प्रमाण पत्र नं. २२२९९बाट प्रमाणित भएको छ भने कारागार शाखामा पुष्पे भन्ने पुष्पराज कंडेल भनी उल्लेख गरेकोले विपक्षी कारागार शाखामा भाई पुण्यप्रसादको नागरिकता लगी भाईलाई छुटकारा दिनु होस भन्ने पुष्पराज नामको व्यक्ति मेरो भाई होइन भनी मौखिक अनुरोध गर्दा सुनवाई नभई भाई पुण्यप्रसाद कंडेललाई २०४६ साल देखि हालसम्म गैर कानूनी रुपमा बन्दी बनाई पुष्पे भन्ने पुष्पराज कंडेलको कैद ठेकी थुनामा राख्ने कार्य गरिएकोले सो कार्यले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १९(१), १२(१) (२) को -क) (घ) (ङ) को ठाडो उल्लंघन भएबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जा विपक्षीको नाममा जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदकको यस अदालतमा परेको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिलेवाटका म्याद बाहेक १० दिन भित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अबधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको २०५३।४।२९ को आदेश ।

पुष्पराज कंडेललाई लागेको कैद जरिवाना वापत भाई पुण्यप्रसाद कंडेललाई थुनुवा राखेको भन्ने सम्बन्धमा प्र.पुष्पे भन्ने पुष्पराज कंडेलले शुरुमा लागेको जरिवाना, धरौटी समेत तिरका छन् । निजले पुनरावेदन गर्दा सर्वोच्च अदालत समेतबाट ठहर फैसला भएको छ । सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्दा पनि पुष्पराज भन्नेव्यक्ति अर्को हो म पुण्यप्रसाद कंडेल छुट्टै व्यक्ति हु । म उपर यो आरोप लागेको होइन भन्ने कुराको जिकिर नलिई स्वीकार गरेको अवस्थामा सरोकार नभएका व्यक्तिले दिएको रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला कारागार शाखा, रुपन्देहीको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत रिट निवेदनको एक प्रति प्रतिलिपि रुपन्देही जिल्लाअदालतमा पठाई बन्दी बनाइएका भनिएका उल्लिखित पुण्यप्रसाद कंडेल त्यस अदालतको फैसलाबाट कैद ठेकिएका व्यक्ति हुन वा होइनन सो को जानकारी र सो फैसला सहीतको मिसिल भिकाई आएपछि नियम अनुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको २०५३।६।९ को आदेश ।

नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता द्वय श्री योगेन्द्रबहादुर अधिकारी र श्री सुनीलकुमार पोखरेलले निवेदकको भाई पुण्यप्रसाद कंडेल भएको कुरा निजले पाउँको नागरिकताको प्रमाणपत्रबाट पुष्टि भएको छ । जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा कंडेललाई थुनामा राख्ने गरेको गैरकानूनी छ, नाम नमिलेको अवस्था विद्यमान भएकोले निवेदकका भाई पुण्यप्रसाद कंडेललाई थुनामा राख्ने कार्य संविधान एवं कानून विपरीत भएको हुँदा निवेदकको माग बमोजिम बादी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाऊँ भनी र विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले हाल थुनामा रहेका पुण्यप्रसाद कंडेल भनिएका व्यक्ति नै पुष्पे भन्ने पुष्पराज कंडेल हुन भन्ने कुरा देखिएको छ । मुद्दा परिसकेपछि प्रमाणको निमित्त बनाइएको नागरिकताको प्रमाणपत्रले प्रमाणको स्थान ग्रहण गर्ने स्थिति हुँदैन, एउटा व्यक्तिले मेरो नाम यो हो भनी बयान एवं निवेदन समेत दिएसकेपछि अर्को व्यक्तिले त्यो व्यक्ति होइन भनी भन्नसक्ने अवस्था छैन, निवेदकको

भाईलाई जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा भएको सजाय असुल गर्न कानून बमोजिम थुनामा राखिएको हुदा निवेदकको निवेदन खारेज गरीपाऊँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

फाइल अध्ययन गर्दा निवेदकको माग अनुरूप बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनपर्ने, नपर्ने के हो भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने हुनआएको छ ।

यसमा सावित्री न्यौपाने को जाहेरीले श्री ५ को सरकार वादी पुष्पे भन्ने पुष्पराज कंडेल समेत प्रतिवादी भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा अदालतबाट कसुरदार ठहरी सजाय पाउँने व्यक्ति भनी पुण्यप्रसाद कंडेललाई थुनामा राखेको गैरकानूनी थुना भएकोले थुनाबाट मुक्त गरी पाउँने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशमा माग गरी पुण्यप्रसाद कंडेलको हकमा भनी निजको दाजु रामप्रसादले प्रस्तुत रिट निवेदन दिएको देखियो । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा बन्दीले सहीछाप गरेको हुनुपर्ने तर बन्दीले सहीछाप गर्न नसक्ने कारण भएमा कुनै व्यक्तिले निजको हकमा निवेदन पत्र दिनसक्ने सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३१ को नियम (२) ले व्यवस्था गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत निवेदन पत्रमा उल्लिखित मुद्दामा कसुरदार ठहरी सजाय पाउँने व्यक्ति म होइन भनी बन्दीले दिन पाउँने निवेदनमा बन्दी रहेको पुण्यप्रसाद कंडेलले सहीछाप गर्ननसक्ने कारण निवेदनमा उल्लेख गर्नसकेको पाइँदैन । यसबाट बन्दी रहेका व्यक्तिले नै पुष्पे भन्ने पुष्पराज कंडेल म होइन भनी आएको भन्न सकिने अवस्था देखिँदैन ।

उल्लिखित जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा २०४६।४।१२ मा रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला उपर पुष्पराज कंडेल समेतको पुनरावेदन पर्दै अन्तमा सर्वोच्च अदालत समेतबाट २०५१।२।३० मा पुष्पराज कंडेल कसुरदार ठहरी फैसला भएको देखिन्छ । अभियोग पत्र दायर भएपछि रुपन्देही जिल्ला अदालतबाट २०४४।४।१४ मा पुष्पराज कंडेल धरौटी तारेखमा रहेको र २०४६।४।१२ मा फैसला हुँदा वेरुजु रहेकोले पुनरावेदनको म्याद जारी हुनु पूर्व नै अदालतको पुर्जाबाट थुनामा रहेको भन्ने देखियो । कसुरदार ठहर भएका पुष्पराज कंडेल भनी पुष्पप्रसादलाई थुनामा राखेको भन्ने कुरा निवेदनकले उल्लेख गरेको व्यक्तिले आफु कसुरदार ठहर भएको व्यक्ति नभएको भनी प्रमाण सहीत केही कतै उजुर गरेको भन्ने देखिन्छ । अन्तमा सर्वोच्च अदालतबाट फैसला अन्तिम भएपछि प्रस्तुत रिट निवेदन परेको देखिन्छ । पुष्पराज कंडेल उपर मुद्दा चलिसकेपछि पुण्यप्रसाद कंडेल नामको २०४४।१।२१ को नागरिकताको प्रमाण पत्रबाट सो यक्ति पुष्पराज कंडेल होइन भन्न सकिने अवस्था भएन ।

अधिकार प्राप्त अड्डा अदालत निकायले कानून बमोजिम भएका काम कारवाहीको नियमित रुपमा राख्ने श्रेस्ताहरुमा नियमित रुपमा रहेको काम कारवाही अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सही रुपमा रहेको मानिनु पर्ने हुन्छ । अदालतको फैसला कार्यान्वयनको सिलसिलामा मुद्दामा कसुरदार ठहरी सजाय पाउँको व्यक्ति भनी ठेकिएको कैदमा निवेदक थुनामा रहेको देखिदा गैरकानूनी थुनामा रहेको भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । विपक्षीको जानकारीको लागि प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. हरिप्रसाद शर्मा

इति सम्बत २०५३ साल मंसीर २४ गते रोज २ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
सम्बत २०५३ सालको रिट नं. २३७८
आदेश मिति: २०५३।१०।१५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : पाकिस्तान कराची सहर, रतन तलाव घर नं. ३० बस्ने पाकिस्तानी नागरिक वर्ष ३२ को सफेराज अलि

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत, चारखाल. समेत

- निवेदकबाट बरामद भएको एसिटिक एसिड २६० लि कानूनले निर्देशित गरे बमोजिम प्रज्ञापन पत्र भरी आयात गरेको कुरामा विवाद नदेखिंदा निवेदकलाई पछि ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा हाल पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्दा निजको व्यक्तिगत स्वतन्त्रतामा आघात पर्ने भएकाले जिल्ला अदालतको आदेश र सो आदेशलाई कानून बमोजिम गर्नु भन्ने पुरावेदन अदालतको आदेश नमिलेकोले बदर हुने ।

आदेश

○ न्या. ओमभक्त श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३। ८८ (२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :

म निवेदकले एसिटिक एसिड (Acetic Acid) २६० लि सङ्कलन गरी सञ्चय एवं निकासी समेतको कारोवार गरेको प्रष्ट हुनआएकोले लागु औषध नियन्त्रण ऐन २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ग)(ड) र (च) को कसुर गरेकाले सोही ऐनको दफा २३ (क) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश अनुसार दफा १४(१) को खण्ड (भ) अनुसारको सजाय हुने भनी मेरो विरुद्ध वादी श्री ५ को सरकारले अभियोग पत्र दाखिल गरी गैरकानूनी तवरले मुद्दा चलाईदा चलाईदै पनि सो मा श्री का.जि.अ.ले मिति २०५३।४।२९ मा पुर्पक्षका निमित्त थुनामा राख्ने भनी गरेको आदेश र सो आदेश बेरितपूर्वको भयो भनी श्री पुनरावदेन अदालत ललितपुर समक्ष निवेदन दिंदा सो कानून बमोजिम गर्नु भनी मिति २०५३।६।२४ मा भएको आदेश

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ द्वारा प्रदत्त हक विपरीत हुनुको अलावा प्रचलित नेपाल कानून विपरीत छ ।

वादी दावा बमोजिम मबाट उल्लिखित एसिटिक एसिड बरामद भएको हो वा होइन, सो मैले निकासी गर्न सञ्चय गरेको हो वा होइन मैले प्रहरी तथा अदालतको समक्ष कसुरको सम्बन्धमा सावित्री वा इन्कारी के बयान गरेको थिए इत्यादि जस्ता कुराहरु प्रस्तुत रिट निवेदनमा त्यति धेरै महत्व राख्दैनन् तर वादी श्री ५ को सरकाले जुन वस्तुको आधारमा मेरा विरुद्ध मुद्दा चलाएको छ सो वस्तु नै लागु औषध नभए पछि ला.औ. नियन्त्रण ऐन २०३३ को दफा ३ को परिभाषा भित्र नपर्ने वस्तु भै सकेपछि आफ्नो व्यापारिक कारोवारको सिलसिलामा नेपाल आएको व्यक्तिलाई अनायास र अनावश्यक थुनामा राख्नु भनेको विपक्षीहरुबाट जानाजान नेपाल अधिराज्यको संविधानको अनादर गरेको भन्ने प्रष्ट छ ।

म निवेदकलाई लागु औषध नियन्त्रण ऐन २०३३ को दफा ३(क), दफा ३(ट) दफा २१ प्रहरी ऐन २०१२ को दफा १३ तथासम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मनोरथ रिजाल विरुद्ध श्री ५ को सरकार हातहतियार खरखजाना मुद्दा ने.का.प.२०४१ भाग २६ पृष्ठ १८७ र गोपाल सुवेदी विरुद्ध श्री ५ को सरकार भएको विदेशी मुद्रा अवैध कारोवार मुद्दा ने.का.प.२०४७ अंश ५ पृष्ठ ४१६ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारबाट अनधिकृत व्यक्तिहरुले तयार पारेको गैरकानूनी कागजातहरुलाई आधार मानी सो को आधारमा भएको आदेश स्वतः गैरकानूनी एवं गैर संवैधानिक छ ।

वादी स्वयंले पेश गरेका कागजातहरुबाट जुन वस्तुलाई प्रमाणका रूपमा देखाई मुद्दा चलाईएको छ । सो वस्तु कुनै पनि किसिमको गैरकानूनी र अवैध वस्तु होइन भन्ने कुराको प्रमाण मिति २०५२/१०/१३ गते प्रज्ञापन पत्र, सोही मितिको भंसार कार्यालयको रसिद, मिति २०५३/३/१९ गतेको औषधी व्यवस्था विभागको पत्र, राष्ट्रिय विधी विज्ञान प्रयोगशालाको मिति २०५३/३/२८ को राय र स्वयं वादीको अभियोग पत्र तथा का.जि.अ.को आदेश समेतबाट स्पष्ट भै राखेको छ । वादीले जे जुनसुकै कारण वा परिस्थितिमा गैरकानूनी किसिसबाट मुद्दा चलाएको किन नहोस त्यत्तिकै आधारमा केवल अदालतले थुनामा राखेकै कारणबाट सो रिट पूर्वकको भन्न नमिल्ने र नहुने भन्ने र यदि त्यस किसिमले थुनामा राखिएकोछ भने पनि सो थुना गैरकानूनी हुनजान्छ र त्यस्तो परिस्थितिमा बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्नुपर्छ भन्ने आशयबाट सम्मानित अदालतबाट तिलु घलेको हकमा निजकी आमा चिजकुमारी घले विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका समेत ने.का.प. २०५१ अंक ११, पृष्ठ ८९०, मानबहादुर तामाङ्ग विरुद्ध का.जि.अ. समेत ने.का.प. २०५२, अंक ६ पृष्ठ ४७८ तथा रोशन शाक्य विरुद्ध पु.वे.अ. पाटन समेत ने.का.प. २०५१, अंक ७ पृष्ठ ५१२, लगायत कतिपय मुद्दाहरुमा गरीमामय सिद्धान्तहरु प्रतिपादन भै सकेकोले विपक्षीहरुले गैरकानूनी तवरले मलाई थुनामा राखेको भन्ने प्रष्ट छ ।

तसर्थ विपक्षीहरुबाट भएको काम कारवाही एवं आदेशहरुबाट म निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १२(१)१४(१) समेतद्वारा प्रदत्त हक हनन भएको हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी अन्य जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जि जारी गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको सर्फराज अलिको निवेदन पत्र ।

यसका के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक ३ दिन भित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालत समेतलाई सूचना दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अबधी

नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५३।०।१३ को आदेश ।

रिट निवेदक सर्फराज अलिले अवैध रूपमा पैठारी एव सञ्चय गरी प्लाष्टिक जरकिनमा राखी फलाम पाताको कन्टिनरमा लुकाइ छुपाई पाकिस्तान निकासी समेत गर्न लागेको अवस्थामा २६० लिटर लागु औषध हेरोइन बनाएन अर्थात प्रशोधन गर्न नभई नहुने एसिटिक एसिड (Acetic Acid) सहीत मिति २०५३।३।७ गते यस कार्यालयबाट पक्राउ गरी अनुसन्धान तहकिकात शुरू गरिएकोमा मुद्दाको अनुसन्धान तहकिकात कार्य पुरा गरी राय सहीत मिति २०५३।४।१३ गते जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काठमाण्डौंमा मुद्दा पेश गरिएको र गैरकानूनी व्यक्तिहरूले तयार पारेको गैरकानूनी कागजातहरू भन्ने सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्र भाग ३, खण्ड ४२, संख्या ५० मिति २०४९।१२।१६ को राजपत्रद्वारा यस कार्यालयका तत्कालीन प्रमुख प्रहरी उपरिक्षक श्री रविराज थापालाई औषध नियन्त्रण अधिकारी तोकिएको हुँदा निज औषध नियन्त्रण अधिकारीद्वारा ला.औ. नि. ऐन २०३३ (संशोधन सहीत) दफा ३(२) बमोजिम अनुसन्धान अधिकारी तोकिएका प्रहरी अधिकृतहरूबाट सो मुद्दा अनुसन्धान तहकिकात पुरा गरी तयार पारेको कागजात मिसिललाई अनधिकृत व्यक्तिहरूले तयार पारेको गैरकानूनी कागजात भन्न नमिल्ने हुँदा निवेदकले पाकिस्तानमा लागु औषध हेरोइन प्रशोधन गर्नका लागि भारतबाट अवैध एसिटिक एसिड नेपालमा पैठारी गरी नेपालबाट पाकिस्तान निकासी समेतको आरोवार गरेको अपराधबाट बच्नको लागि भुठ्ठा व्यहोरा पेश गरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने लागु औषध नियन्त्रण कानून कार्यान्वयन इकाइको लिखित जवाफ ।

सम्मानित श्री काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५३।४।२९ को आदेशानुसार निजलाई यस कारागार शाखामा थुनामा राखिएको हुँदा यस कारागार शाखाबाट गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

लागु औषध मुद्दामा बरामद लागु औषध निवेदक सर्फराज अलिको कोठाबाट बरामद भएको र आफ्नो कोठाबाट लागु औषध (एसिटिक एसिड, एन हाईड्राइड) २६० लिटर बरामद भएकोमा निवेदक सावित रहेको देखिंदा मिसिल संम्लग्न तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट निवेदक कसुरदार रहेछन् भन्ने मनासिव आधार विद्यमान रहे भएको देखिंदा निवेदकलाई विशेष अदालत ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(६) बमोजिम पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी पुर्पक्ष निमित्त थुनामा राखेगरी २०५३।४।२९ मा भएको यस अदालतको आदेश कानून बमोजिम नै भए गरिएको हुँदा निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा खारेज गरीपाऊँ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता लव मैनालीले लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ३ को परिभाषा भित्र नपर्ने प्रज्ञापन पत्र भरी आयात गरेको कुनै कानूनद्वारा निषेधित नगरिएको Acetic Acid को निकासी समेतको आरोवार गरेको भनी निवेदक उपर गैरकानूनी तवरले मुद्दा चलाइदा चलाइदै काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश भएकोमा अ.व. १७ नं. बमोजिम पुरावेदन अदालतमा निवेदन दिँदा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएकोले गैरकानूनी तरिकाबाट मुद्दा चलाई थुनामा राखेको अवैध हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भन्ने र विपक्षहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता शंकरकुमार श्रेष्ठले निवेदकबाट लागु औषध Acetic Acid बरामद भएकोले लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ (संशोधन सहीत)को दफा ३(२) बमोजिम तोकिएका प्रहरी अधिकृतबाट अनुसन्धान तहकिकात गरी तयार पारेको

कागजलाई गैरकानूनी कागजात भन्न नमिल्ने हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नभएकोले निवेदन खारेज गरीपाऊँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्त बहस जिकिर समेत सुनि मिसिल अध्ययन गरी निवेदकको माग बमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने नपर्ने के हो ? सोही कुराको निर्णय दिनुपर्ने हुनआएको छ ।

लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को परिभाषा भित्र नपर्ने वस्तु एसिटिक एसिड सङ्कलन एवं निकासी समेतको कारोवार गरेको भनी सो ऐन बमोजिमको कसुर गरेको भनी गैरकानूनी तवरले मुद्दा चलाएको स्थितिमा काठमाडौँ जिल्ला अदालतले पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको आदेश र सोलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेश समेतबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१), १४(१) समेतद्वारा प्रदत्त हक हनन् भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीपाऊँ भन्ने निवेदकको रिट निवेदन र निवेदकबाट लागु औषध प्रशोधन गर्न अनिवार्य नभई नहुने एसिटिक एसिड बरामद भै काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा मुद्दा चली पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको आदेश कानून बमोजिम नै भएकोले निवेदकको रिट निवेदन खारेज भागी छ भन्ने समेत विपक्षीहरूको लिखित जवाफ भएको प्रस्तुत मुद्दामा निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदक सर्फराज अलिले लागु औषध हिरोइन निर्माण एवं प्रशोधन गर्न प्रयोग गरिने एसिटिक एसिड २६० लि सङ्कलन एवं निकासी समेतको कारोवार गरेकोले निज निवेदक उपर लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ग)(ङ) र (च) बमोजिमको कसुर गरेको भनी अभियोग दायर भई निज सर्फराज अलिलाई काठमाडौँ जिल्ला अदालतले पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने आदेशलाई पुनरावेदन अदालत पाटनले कानून बमोजिम गर्नु भनी आदेश गरेको देखियो ।

निवेदकबाट बरामद भएको एसिटिक एसिड २६० लि कानूनले निर्देशित गरे बमोजिम प्रज्ञापन पत्र भरी आयात गरेको कुरामा विवाद नदेखिँदा निवेदक सर्फराज अलिलाई पछि ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा हाल पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्दा निजको व्यक्तिगत स्वतन्त्रतामा आघात पर्ने हुँदा मिति २०५३।४।२९ को काठमाडौँ जिल्ला अदालतको आदेश र सो आदेशलाई कानून बमोजिम गर्नु भन्ने पुरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५३।६।२४ को आदेश नमिलेकोले बदर हुन्छ । निवेदकलाई थुनामा राखेको गैरकानूनी देखिएकोले विपक्षीहरूको नाउमा निजलाई थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । निजलाई थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी सम्बन्धित कारागार शाखमा लेखीपठाउनु भनी आजै छुट्टै आदेश भईसकेकोले त्यस सम्बन्धमा अब केही भनीरहन परेन । फैसला भएको जानकारी विपक्षीहरूलाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत दिनु । मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.इन्द्रराज पाण्डे

इति सम्बत २०५३ साल माघ १५ गते रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्ण कुमार वर्मा
२०५३ सालको रिट नं.....२४०१
फैसला मिति: ०५३११११५
मुद्दा: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

पुनरावेदक वादी : वर्दिया जिल्ला गुलरिया गा.वि.स. वडा नं. १ मा बस्ने वर्ष ७० की
चाहना श्रेष्ठ समेत

विरुद्ध

विपक्षी वादी : वाँके जि.वागेश्वरी गा.वि.स.वडा नं. २ खजुरा बजार घर भै हाल
वर्दिया जि.गुलरिया गा.वि.स. वडा नं. १ गुलरिया बजार मलंगा टोल
सिमल चोकमा बन्धु ट्रेडर्स पसल गरी बस्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठ ।

- लोग्ने स्वास्तीको ३ नं. बमोजिम लोग्ने स्वास्तीको सम्बन्ध विच्छेद हुने-नुहुने
विवादमा निर्णय गर्दाको अवस्थामा नावालक छोराछोरीको पालनपोषण कसले गर्ने
भन्ने कुराको पनि निर्णय हुने ।
- कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतबाट निर्णय हुने विषयवस्तुमा निर्णय हुनु पूर्व
नै रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या.कृष्णजंग रायमाझी

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३८८ (२) बमोजिम पर्नआएको रिट
निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छः

२. म सीता श्रेष्ठको विपक्षी इन्द्रकुमार पति हुनुहुन्छ । निजले २०४२ सालतिर मसँग भेट
भई म अविवाहित छु मैले विवाह गरेको छैन भनी म निवेदिकासँग प्रेम गरी २०४३

सालदेखि दाम्पत्य जीवन शुरु गरी विपक्षीले निजको घर लगनुभयो । हामीबाट २०४६ सालमा १ छोरी चाहना श्रेष्ठ र २०४८ सालमा छोरा उत्सव श्रेष्ठको जायजन्म भएको थियो । विपक्षी ती इन्द्रकुमारले २०४९ सालदेखि कुटपीट गरी हेला गर्ने मार्ने धम्की समेत दिने कार्य गरेकोले वाध्य भई वर्दिया जिल्ला अदालतमा २०५३।८।६ मा सम्बन्ध विच्छेदको फिराद दायर गरेको छु । मसँगै छोरा छोरी बसी निजहरूलाई पालन पोषण स्याहार संभार गरी आएकोमा म वर्दिया जिल्ला अदालतमा फिराद दर्ता गर्न जाँदा म सँग गएका छोरा छोरीहरूलाई जवरजस्ती खोसी निज इन्द्रकुमार श्रेष्ठले लगी निज छोरा छोरीलाई कुटपीट गर्ने खान लगाउन नदिने पठन-पाठनबाट वञ्चित गर्ने कार्य गरी निजकै घरमा राखि निज छोरा छोरीको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१), १२(घ) मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्थ्यको महलको ३(१)(२) समेतबाट प्रत्याभूत हकमा र म निवेदिकाको समेत हक हनन् भएकोले निज छोरा छोरीलाई विपक्षीको गैरकानूनी थुना समेतबाट मुक्त गराइ यसै सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराई मेरो जिम्मा लगाई पाउँ । निवेदक छोरा छोरी म आमा सीता श्रेष्ठले पालन पाउँने र निज छोरा छोरीले म आमासँग बस्न पाउँने लोग्ने स्वास्थ्यको महलको ३(१)(२) नं. ले कानूनी हक हो यस्तो हकबाट वञ्चित गरी म निवेदक समेतबाट छोरा छोरीलाई खोसी जवरजस्ती लाने कार्य गैरकानूनी छ ।

३. हामी छोरा-छोरी आमा सीता श्रेष्ठसँग बसी आएकोमा हामीलाई आमाबाट खोसी जवरजस्ती बाबुले लैजाने कार्य गैरकानूनी हो र हामी कोसँग बस्ने पाउँने भन्ने कुरा कानूनले निर्धारण गरेको हो र आपसी मंजुरी भएकोमा हामी दुबै जना को सँग बस्न सक्छौ र ! हामी बस्ने भन्ने कुरा भन्दा पनि मुख्य कुरा हाम्रो भविष्यको कुरा हो । हामीलाई हेला गर्ने कुटपीट गर्ने खान लगाउन नदिने शिक्षाबाट वञ्चित गर्ने स्वास्थ्य उपचारबाट वञ्चित गरी आफ्नो जीवन वर्वाद गर्ने कार्य भएको छ ।
४. अतः माथि उल्लिखित तथ्य तथा कानूनका आधारमा विपक्षी इन्द्रकुमारको कार्यले हामी निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२(घ) द्वारा प्रत्याभूत संवैधानिक हक र लोग्ने स्वास्थ्यको महलको ३ नं. द्वारा प्रत्याभूत हक समेत हनन् गरी गैरकानूनी थुनामा राखेकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८।८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशले गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी यसै अदालतमा छोरा छोरीलाई उपस्थित गराई म निवेदिका आमाको जिम्मा लगाई पाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर ।
५. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरूबाट लिखितजवाफ मगाई प्राप्त भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीश इजलासको आदेश ।
६. निवेदिकाको आरोप झुठ्ठा हो । छोरी चाहना २०४८।१०।७ देखि र छोरा उत्सवलाई मिति ०४९।१।२०देखि स्थानीय वागेश्वरी इङ्ग्लिस बोर्डिंग स्कूल गुलरियामा भर्ना गरी

अध्यावधिसम्म सोही स्कूलमा आवासीय विद्यार्थीको रूपमा अध्ययनरत छन् । विपक्षीले मसँग सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा समेत ०५३१८६ मा दायर गरेको रहेछ । उक्त मुद्दामा मैले म्याद पाउँको पनि छैन म्याद पाउँपछि उचित प्रतिवाद गर्ने नै छु र सम्बन्ध विच्छेद हुने नहुने उचित प्रतिवाद गर्ने नै छु विपक्षीसँग मेरो सम्बन्ध विस्थापित नभै सकेको अवस्था छैन । अपितु लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध कायम नै रहेको अवस्था छ । लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद हुनुभन्दा पूर्व लोग्ने स्वास्नीको ३(१)(२) क्रियाशील हुनसक्दैन र प्रस्तुत विवादमा उक्त नम्बर आकृष्ट हुने पनि सक्दैन । कारण लोग्ने स्वास्नीको महलको ३(१)(२) लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद भएको अवस्थामा मात्र लागु हुने तथ्य ऐनको प्रावधानले निर्देश गरी रहेको छ तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने इन्द्र कुमार श्रेष्ठको लिखित जवाफ ।

७. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री हरिश्चन्द्र सुवेदी श्री बालकृष्ण नेउपानेले निवेदिकाले सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दा दायर गर्नासाथ सम्बन्ध विच्छेद भएको मान्नुपर्नेहुँदा लोग्ने स्वास्नीको महलको ३(१)(२) अनुसार रिट निवेदिकाले छोरा छोरी पालन पाउँने प्रष्ट कानूनी व्यवस्था हुँदा माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी तथा विपक्षीतर्फका विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री हरिहर दाहाल तथा श्री युवराज भण्डारीले लोग्ने स्वास्नीको महलको ३(१)(२) को कानूनी व्यवस्था कानून बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद नभएसम्म क्रियाशील हुन सक्दैन र हाल सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहीरहेको अवस्था हुँदा माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्दैन रिट खारेज हुनुपर्छ भनी आफ्नो वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

८. विद्वान अधिवक्ताहरुले गर्नु भएको वहस, जिकिर सुनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा रिट निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्छ मिल्दैन भन्ने कुरामा निर्णय दिनुपर्ने देखियो । यसमा नावालक छोरी चाहना श्रेष्ठ र छोरा उत्सव श्रेष्ठको हकमा आमा सीता श्रेष्ठको निवेदन परेको देखिन्छ । रिट निवेदनमा छोरा छोरीको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२(घ) मुलुकी ऐन लोग्ने स्वास्नीको महलको ३(१)(२) समेतबाट प्रत्याभूत हकमा र म निवेदिका समेतको हक हनन् भएकोले निज छोरा छोरीलाई विपक्षीहरुको गैरकानूनी थुना समेतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशबाट मुक्त गराई यस सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराई लोग्ने इन्द्रकुमार श्रेष्ठबाट आफ्नो जिम्मा लगाई पाउँ भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ । यस अदालतको आदेशबाट प्राप्त यिनै निवेदक सीता श्रेष्ठले इन्द्रकुमार श्रेष्ठ उपर लोग्ने स्वास्नीको १(२) बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद गरिपाउँ भनी दिएको फिराद प्रतिलिपिबाट छोराछोरीको हकमा म फिरादीले नै पालनपोषण गरिपाउँ भनी दाबी लिएको देखियो । प्रतिवादीले प्रतिउत्तरको प्रकरण ४ मा छोरा छोरीलाई विपक्षको जिम्मा दिने अवस्था नै छैन तसर्थ छोराछोरीलाई विपक्षले देखभाल गर्न पाउँ भन्ने

दाबी खारेज गरिपाउँ भनी इन्कार रही अधिकार प्राप्त अदालतमा प्रतिउत्तर परेको देखियो । लोगने स्वास्नीको ३ नं. बमोजिम लोगने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद हुने नहुने विवादमा निर्णय गर्दाको अवस्थामा नावालक छोराछोरीको पालनपोषण कसले गर्ने भन्ने कुराको पनि निर्णय हुने हुँदा उल्लिखित ऐनले नै प्रष्ट व्यवस्था गरेको छ । कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतबाट निर्णय हुने विषयवस्तुमा निर्णय हुनुपूर्व नै रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न मिल्ने अवस्था भएन । बाबु तथा लोगने इन्द्रकुमार श्रेष्ठले निवेदकहरुको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा गैरकानूनी रुपमा हस्तक्षेप गरी थुनामा राखेको भन्न सकिने अवस्था नदेखिएको र अधिकार प्राप्त अदालतमा विचाराधीन विषयमा हस्तक्षेप गर्न मिल्ने अवस्था समेत नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । फायल नियम बमोजिम गरी बुभाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. कृष्णकुमार वर्मा

इती सम्वत् ०५३ साल फाल्गुन १५ गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णकुमार वर्मा
सम्बत २०५१ सालको फौ.पु.नं.....८८१, ८८२
फैसला मिति २०५३।११।२०।२

मुद्दा: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

पुनरावेदक प्रतिवादी : जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, सुनसरीका तर्फबाट श्री ५ को सरकार

विरुद्ध

विपक्षी निवेदक : श्री ५ को सरकार अर्थ मंत्रालय, राजस्व अनुसन्धान विभाग, इकाई कार्यालय
इटहरीका ना.सु.गोविन्द अधिकारी समेत पुनरावेदक प्रतिवादी: जिल्ला प्रशासन
कार्यालय, सुनसरी

विरुद्ध

विपक्षी निवेदक : राजस्व अनुसन्धान शाखाका ना.सु. गोविन्दप्रसाद अधिकारी समेत

- राजस्व अनुसन्धान महाशाखा इकाई कार्यालयका कर्मचारीहरू विरुद्ध जिल्ला विकास समितिका सभापतिको उजुरीका आधारमा कारबाही गर्ने विभागीय स्वीकृति मागेर पनि नपाउँदापछि अन्ततः धरौट नदिइएको भनी थुनेर नै कारबाही भएको कानून बमोजिम भएको नदेखिनुका साथै प्रस्तुत मुद्दामा न्यायिक टिप्पणी समेत गर्नुपर्ने अवस्था परेको हुँदा तपसील बमोजिम गर्नु गराउनु ।
- धरौट राख्न नसकी थुनामा रहेका कर्मचारीहरू वास्तवमा आफ्नो कर्तव्य पालनको शिलशिलामा थिए, थिएनन् ? अथवा निजहरूलाई ओहोदाको कर्तव्य पालनमा मद्दत पुऱ्याउनु पर्नेहरूले त्यसको सद्दा उल्टै सार्वजनिक अपराध गर्‍यो भन्ने मुद्दा चलाउने काम गरेका हुन ? होइनन् ? कानून, व्यवस्था र सरकारी मुद्दाको संस्थापन इत्यादि विषयमा सो मुद्दाले गम्भीर प्रश्न उपस्थित गरेको पाइन्छ । साथै राजस्व अनुसन्धान टोलीका कर्मचारीहरू कर्तव्य पालनमा थिए भने निजहरूले मादक पदार्थ खाई आफ्नो पदीय दायित्व बाहिर गै हातपात हुल हुज्जत गरेको भए निजहरू उपर विभागीय कारवाही हुनपर्ने थियो वा सार्वजनिक अपराध मुद्दा दायर हुनुपर्ने थियो सो कुरा कानून र व्यवस्थासँग सम्बद्ध महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय समेतबाट विचार हुनुपर्ने ।
- निजहरूको विभागीय सचिवले मुद्दा चलाउन स्वीकृति नदिएको सन्दर्भमा त्यसको तथ्यगत औचित्यको परख हुनुपर्ने के कसो हो ? भन्ने प्रश्न पनि आफ्नै ठाउँमा अनुत्तरित देखिन्छ । यसै प्रसङ्गमा सार्वजनिक अपराधको नाउँमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट कूटपिटको अपराध सम्बन्धी मुद्दा वा व्यक्तिवादी मुद्दालाई सरकार वादी मुद्दाको रूपमा सञ्चालन गर्ने प्रवृत्तिले गर्दा सर्वप्रथम

सार्वजनिक अपराध भनेको के हो ? त्यसको स्वरूप अर्थात आफ्नो क्षेत्राधिकारको विषयवस्तुलाई एकिन र प्रष्टतः चिन्न संभ्रन र बुझ्नसक्ने गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कानूनी शिक्षण नभएमा जन सामान्यमा भय त्रास उत्पन्न गर्ने अथवा सार्वजनिक स्थानमा रहे बसेका वा आवतजावत गर्ने व्यक्तिको असुरक्षाको वातावरण सिर्जना गर्ने प्रकृतिको अपराध भन्दा बेग्लै प्रभाव वा परिणामको अपराधलाई पनि सार्वजनिक अपराध भनी मुद्दा चलाउन सक्ने संभावना रहेको देखिन आउछ । तर त्यो भन्दा पनि महत्वपूर्ण कुरा एकथरी सरकारी कर्मचारीले अपराधिक चिज वस्तु वा मानिसको आशंकामा मोटरको तलासी लिई कारवाही गर्न चाहेकोमा अर्को थरी सरकारी कर्मचारीले बचाउन वा उम्काउन आफ्नो स्थानीय अधिकार प्रभाव लगाएर कर्तव्य पालनमा रहेका कर्मचारीलाई थुन्ने र उल्टै अपराध करार गरी तीनीहरूको मनोबल खसाल्ने न्याय र कानूनको व्यवस्था विरुद्धको कारवाही त हुन गएको होइन ? भन्ने प्रश्न चिन्ह पनि प्रस्तुत मिसिलबाट खडा हुन आउँछ । सरकारको बृहत अर्थ र अवधारणा अन्तर्गत कानूनको शासन व्यवस्थालाई चुनौति दिने उपर सशक्तताका साथ कानून बमोजिमको कारवाही गर्नु गराउनु पर्ने संवैधानिक शासन व्यवस्थाको भागिदारको रूपमा यस अदालतको समेत कर्तव्य रहेकोले तदनुकूल सम्बन्धित निकायबाट आवश्यक कारवाही हुने ।

आदेश

○ न्या. केदारनाथ उपाध्याय

पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०५०।१।३० को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(क) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत पुनरावेदन सहीतको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :

यस कार्यालयबाट मिति २०५०।४।२७ गते गस्तीमा खटिएका गोविन्द अधिकारी, नरबहादुर घिसिङ्ग, जगतबहादुर मल्ल, डम्बरबहादुर थापा, तीर्थबहादुर दुरा, दानबहादुर कुंवर, मानबहादुर थापा मगर, कृष्णबहादुर शाही, भीमबहादुर समेतलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सुनसरीको तथा कथित रिपोर्टको आधारमा पक्राउ गरी कार्यालयमा लगिएको मैले थाहा पाई विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुनसरीमा गई यी पक्राउ परेका कर्मचारीहरू मेरा मातहतका हुन, यिनीहरूले गल्ती गरेको रहेछ भने विभागीय कारवाही गर्ने तर्फ कार्यवाही म चलाउँछु छोडी दिनु पन्थो भनी मैले जिल्ला प्रहरी कार्यालयको उपरिक्षकलाई अनुरोध गरेकोमा जिल्ला सभापतिको जाहेरीबाट हामीले केही सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन अन्तर्गत कारवाही शुरु गरेको हो छोड्न सक्दैनौ भनी भेटघाट समेत गर्न दिन इन्कार गर्नु भई केही सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन अन्तर्गत कार्यवाही गर्ने सिलसिलामा म्याद थप गरिएका कुरा जानकारी भएको थियो । पक्राउ गरिएका कर्मचारीहरू निजामती कर्मचारी भएको हुँदा उक्त कार्यवाही गर्न विभागीय स्वीकृती जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सुनसरीले मागेकोमा २०५०।५।१९ मा श्री ५ को सरकार अर्थ मंत्रालय राजस्व अनुसन्धान विभागबाट सम्बन्धित कर्मचारीहरूले कुनै गल्ती त्रुटि वा अपराध गरेकोमा राजस्व अनुसन्धान विभागबाटै विभागीय कार्यवाही हुनसक्ने भएकोले हिरासतमा राखी कार्यवाही नर्गन स्वीकृत दिनुनपर्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सुनसरीबाट यस सम्बन्धी मिसिल कागजात भिकाई विभागीय कार्यवाही शुरु गर्ने समेत २०५०।५।१९ गते श्री ५ को सरकार सचिव स्तरबाट निर्णय भएकोले सोही बमोजिम हुन अनुरोध छ भनी स्वीकृत नदिए पछि हिरासतबाट छोडी विभागीय कारवाहीको लागि पठाउनु पर्नेमा अहिलेसम्म नछोडिएको हुँदा कर्मचारीको हक हित संरक्षणको लागि कार्यालय प्रमुखको हैसियतबाट निवेदन गर्न आएको छु । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को परिच्छेद ८ को दफा ५७ विपरीत गरी मेरा मातहतका कर्मचारीलाई गैरकानूनी ढंगबाट सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०२७ को दफा २

अनुसारको कसुर कायम गरी हाल हिरासतमा राखिएको हुँदा विपक्षीहरूको नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन ।

निवेदकको निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? प्रमाण सहीत सूचना पाउँको मितिलेवाटाका म्याद बाहे २४ घण्टा भित्र बन्दी सहित सरकारी वकिल कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत विराटनगर एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५०।५।१८ को आदेश ।

केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐनको बर्खिलाप अपराध घटाएको वा गरेको सन्दर्भमा जाहेरी अनुसार मुद्दा अनुसन्धान र कार्यवाही गर्न कर्मचारीको हकमा विभागीय स्वीकृत लिनुपर्ने व्यवस्था कही रहेको देखिने । त्यो स्वीकृत लिनुपर्ने अवस्था अफिसियल कार्यको सिलसिलामा कुनै कर्मचारी उपर मुद्दा चलाउंदा सूचना वा स्वीकृती लिनु दिनुपर्ने नि.से.ऐन नियममा रहेको तर फौजदारी अपराधको प्रकृतिमा अफिसको ड्युटी बाहेकका अवस्थामा कानून अनुसारको कार्यवाही गर्न स्वीकृती लिनु दिनु नपर्ने अवस्थामा प्रष्ट छ । निवेदक समेतलाई गैरकानूनी थुनामा राख्ने म कुनै कानूनको अख्तियार प्राप्त अनुसन्धान अधिकारी होइन, मेरो आदेशले मुद्दा चल्ने नचल्ने थुनामा बस्ने समेत केही होइन । मैले केवल २०५०।४।२७ गते आफु उपर विपक्षीका मातहकका कर्मचारीले गरेको अवरोधको जाहेरी दिएको मात्र हुँदा निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको सभापति रामबहादुर बस्नेतको २०५०।५।२९ को लिखित जवाफ ।

२०५०।४।२७ गते राती इटहरी स्थित बाटामा सुनसरी जिल्ला सभापति रामबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट समेत गरेको खबर इलाका प्रहरी कार्यालय, इटहरीबाट आई यस कार्यालयबाट तत्काल प्र.नि पिताम्बर अधिकारीको कमाण्डमा मद्दत खटाई पठाउंदा वारदात समयमै स्थानीय जनता र प्रहरीले सो कुटपिट गर्नेहरु राजस्व अनुसन्धान विभाग इकाई कार्यालय इटहरीको ना.सु. गोविन्द अधिकारी, ऐ.का. उप निरिक्षक नरबहादुर घिसिङ्ग, ऐ.का परिचर जगत मल्ल, डम्बर थापा, तीर्थ दुरा, दानबहादुर कुंवर, मानबहादुर मगर, कृष्ण साही, भीम गोपाल श्रेष्ठ समेतलाई पक्राउ गरी सकेकोले निजलाई सोही अवस्थामा इटहरी हेल्थ पोष्टबाट मेडिकल जाँच गराइ सोही रात यस कार्यालयमा ल्याइएको थियो । तत्सम्बन्धमा २०५०।४।२७ गते धरानबाट इटहरी हुँदै इनरुवा घर आउन गाडीद्वारा राती फर्किंआउंदा तरहरा जंगल उत्तरबाट आफु पछि मोटरमा ८।१० जनाले पिछा गदै आएको तरहरा जंगलको मुखमा आई पुग्दा गाडी रोक्ने इशारा गरेपछि गाडी रोक्दा सो गाडीबाट मानिस उत्री आई यो गाडीमा के छ भन्दा केही छैन भन्दा यो ठूलो रहेछ भनी भ्रयाल खोली मलाई समाती अश्लील शब्द बोल्दै सर्तको गोजीमा भएको नगद र गलामा लगाएको एकटेल सुनको सिक्की खोसी कुटपिट गर्न थालेकोले ज्यान बचाउन चालकलाई गाडी भगाउन लगाई सो कुराको जानकारी दिन इ.प्र.का. इटहरी तर्फ जाँदा सोही व्यक्तिहरूले पुनः पिछा गरी गाडी छेकी सबै मानिस उत्री आई मलाई कुटपिट लछार पछार गर्दा स्थानीय मानिस र प्रहरी आई पुगी मेरो ज्यान बचाएको हुँदा केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन, २०२७ को दफा २ को बर्खिलाप अपराधमा कारवाही र सजाय गरीपाउँ भन्ने यस कार्यालयमा रामबहादुर बस्नेतको जाहेरीपत्र आई कारवाहीको लागि यस का.को. हिरासतमा राख्ने २०५०।४।२८, २०५०।५।३ गते ऐ. १० र १७ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय सुनसरीबाट म्याद थप लिई सो म्याद भित्र केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐनको दफा २ को कसुरमा ऐ.ऐनको दफा ६(१) बमोजिम सजाय हुनको लागि स.मु.स.ऐन २०४९ को दफा १७(१) अनुसार राय सहित मिसिल कागजात जि.स.अ.का. मा. पेश गरिएको । जि.स.व.का. बाट निजहरु उपर कारवाही एवं सजाय हुन अभियोग पत्र सहीत पेश हुँदा प्रतिवादीहरु मध्ये भीम गोपाल श्रेष्ठ, नरबहादुर घिसिङ्ग, डम्बर थापालाई जनही रु. २८,०००। र अरु प्र. हरुलाई जनही रु.१०,०००। धरौट माग गर्दा प्र. डम्बर थापा, गोविन्द अधिकारी, तीर्थ दुराले धरौट राखी सोही दिन छुट्टी गएका अन्य प्रतिवादीलाई

सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराउन दाखिल गरिएकोले नि.से.ऐन, २०४९ को दफा ५७(२) यसमा आकर्षित नहुने हुँदा निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुनसरी र ऐ. का प्रहरी उपरिक्षक विजय राज भट्टले छुट्टाछुट्टै २०५०।५।२९ को लिखित जवाफ ।

प्रतिवादीहरुको बयान गराउँदा घटना घटेको भनी बयान दिएका मिसिल संलग्न अन्य कागज प्रमाणबाट पनि सोही कुरालाई पुष्टाई गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरु उपर थुनछेकको आदेश भई माग भएको जेथा दाखिल गर्ने प्रतिवादीहरुलाई पुर्पक्षको निमित्त तारेखमा छाडिएको र धरौट दाखिल नगर्ने प्रतिवादीहरुको हकमा कानून बमोजिम गर्ने गरी आदेश गरिएको । प्रहरी हिरासतमा रहेका प्रतिवादीहरुलाई गैरकानूनी ढंगले थुनामा नराखी मुद्दा हेर्ने अधिकारी प्र.जि.अ. को हैसियतले स.मु.स.ऐन २०४९ को दफा १५(४) को अधिकार प्रयोग गरी प्रहरी हिरासतमा राख्न अनुमति दिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय सुनसरीका प्र.जि.अ. रमादेव जोशीको २०५०।५।२९ को लिखित जवाफ ।

बुभिएका सम्पूर्ण वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरुको भनाई समेतका मौजुदा मिसिल प्रमाणबाट प्रतिवादीहरुले केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन, २०२७ को दफा २ को (ख) (ज) र (झ) को कसुर गरेको कुरा मौजुदा प्रमाणबाट स्पष्ट देखिन आएबाट ऐ.ऐनको दफा ६(१) को सजाय तथा जाहेरवालको विगो समेत भराई दिने माग दाबी लिई अभियोग कर्ताको हैसियतले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १८(१) बमोजिम जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा अभियोग तयार गरी २०५०।५।२० गते मुद्दा पेश गरिएको र जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट निजहरुबाट धरौट माग भएकोमा डम्बरबहादुर अधिकारी, तीर्थबहादुर दुरा, गोविन्द अधिकारीले धरौट राखी तारेखमा छुटेको र बाँकी प्रतिवादीहरु धरौट दिन नसकेकोले थुनामा राख्न पठाउने कार्य भै रहेको छ । जहांसम्म प्रतिवादीहरु सरकारी कर्मचारी भएकोले फौजदारी मुद्दा चलाउन नि.से.ऐन २०४९ को दफा ५७(२) बमोजिम अख्तियारवालाको स्वीकृत चाहिन्छ भन्ने दाबी छ सो सम्बन्धमा सरकारी कर्मचारीले कर्तव्य पालन गर्दा मादक पदार्थ सेवन गर्ने बाटोमा हिडीरहेको व्यक्तिसँग भगडा गरी कुटपिट गर्ने र मोटरबाट पिछ्छ गरी हुल हुज्जत गरी लछार पछार गर्ने र नगद सुन लुटी लिने जस्ता कार्यहरु सरकारी कामको कर्तव्य पालन सम्भ्री गरेको काम भन्न नसकिने र स्वयं प्रतिवादीले समेत सरकारी कामको सिलसिलमा वा कर्तव्य पालनको सिलसिलामा भएको भन्ने समेत सकेको छैन । निजामति सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७(२) आकर्षित हुनको लागि स्पष्ट रूपले सरकारी काममा कर्तव्य पालन सम्भ्री गरेको भन्ने कुरा प्रतिविम्बित भएको हुनुपर्छ तर उल्लिखित अवस्था विद्यमान नहुँदा सो तर्फ उल्लेख गरी रहन परेन तसर्थ निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय र ऐ.का. सरकारी वकिलको २०५०।५।२९ को लिखित जवाफ ।

यस अदालतबाट लिखित जवाफ मागी रहेको अवस्थामा विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट मुद्दा दर्ता गरी धरौट समेत मागी थुनामा राख्ने गरेको कार्यबाट कानून विपरीत वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण हुने गरी थुनामा राखी राख्न नमिल्ने हुनाले निवेदनमा उल्लेख भएका मध्ये प्राप्त मिसिलबाट छुट्टीसकेका तीन जना बाहेक हाल थुनामा रहेका प्र. नरबहादुर घिसिङ्ग, मानबहादुर थापा मगर, जगतबहादुर मल्ल, कृष्णबहादुर शाही, भीम गोपाल श्रेष्ठ र दनबहादुर कुंवरलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा तुरुन्त रिहाई गरी दिने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट मिति २०५०।५।३० को आदेश ।

अपराध जन्य तथ्यबाट प्रतिवादीहरुको काम कृया सरकारी काम र ओहोदाको कर्तव्य पालनाको क्रम भन्दा अलग भै अपराधिक प्रकृतिको कार्यलाई सरकारी कामको सिलसिलामा निजामति कर्मचारीले पाउँने कानूनी सुविधा शर्तको अनिवार्य सम्भ्री कानूनी कारवाही नै शून्य हुने गरी भएको पुनरावेदन

अदालत, विराटनगरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुनाले सो हदसम्मको फैसला बदर गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जि.स.व.का. सुनसरीको तर्फबाट श्री ५ को सरकारको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन ।

प्रस्तुत घटना हुँदा राजस्व अनुसन्धान महाशाखा इकाई कार्यलय इटहरीका कर्मचारीहरूले आफ्नो ओहोदाको कर्तव्य पालन गरेको हो होइन ? पद अनुसारको कर्तव्य पालन गरेको छु छैन ? भनी त्यसतर्फ विचार गरी फैसला दिनपर्नेमा केवल सरकारी काममा खटेको कुरालाई जोड दिई ऐ.ऐनको दफा ५७(२) को अनुमति नलिई मुद्दा दर्ता भएको हुँदा उक्त मुद्दामा थुनामा रहेका प्र.लाई बन्दीप्रत्यक्षीकरण जारी भएको छ । प्रतिवादीहरूले मादक पदार्थ सेवन गरी गस्तीमा हिड्नु आफ्नो ओहोदाको कर्तव्य भित्र पर्दैन । केवल सरकारी काममा खटिएको बखत गरेको जुनसुकै कामलाई पनि कर्तव्य पालन संझिने कि नसंझिने तर्फ ध्यान नपुऱ्याई गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर भागी छु अतः नि.से.ऐन २०४९ को दफा ५७ को देहाय (१) र (२) लाई दृष्टिगत गरी इन्साफ हुन प्रस्तुत पुनरावेदन पेश गरेको छु भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुनसरीको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन ।

नियमानुसार पेश हुनआएको प्रस्तुत पुनरावेदनमा पुनरावेदक तर्फबाट विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री शंकरकुमार श्रेष्ठले प्रस्तुत गर्नुभएको बहस समेत सुनी मिसिल अध्ययन गरीहेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको आदेश मिलेको छ ? छैन ? सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा यस राजस्व अनुसन्धान शाखा इकाई कार्यालय इटहरीबाट मिति २०५०।४।२७ मा गस्तीमा खटिएका गोविन्द अधिकारी समेतका कर्मचारीहरूलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयको रिपोर्टको आधारमा पक्राउ गरी निजामति सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७ विपरित गरी गैरकानूनी ढंगबाट सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन २०२७ को दफा २ अनुसारको कसुर कायम गरी हिरासतमा राखिएको हुँदा विपक्षीहरूको नाउमा बन्दीप्रत्यक्षीकरण आदेश जारी गरीपाऊँ भनी सो कार्यालयका प्रमुखले पुनरावेदन अदालतमा निवेदन दायर गर्नुभएको देखिन्छ । प्रहरी हिरासतमा रहेका प्रतिवादीहरूलाई गैह्र कानूनी ढंगले थुनामा नराखी मुद्दा हेर्ने अधिकारी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको हैसियतले स.मु.स.ऐन २०४९ को दफा १५(४) को अधिकार प्रयोग गरी प्रहरी हिरासतमा राख्न अनुमति दिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुनसरीका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ । पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने गरी गरेको आदेश उपर जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय सुनसरी र जिल्ला प्रशासन कार्यालय सुनसरीका तर्फबाट यस अदालतमा प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको छ ।

प्रस्तुत पुनरावेदन सम्बन्धी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन श्री ५ को सरकार राजस्व अनुसन्धान विभाग इकाई कार्यालय, इटहरीका ना.सु. गोविन्द अधिकारी र सोही कार्यालयका नरबहादुर घिसिङ्ग, जगतबहादुर मल्ल, डम्बरबहादुर थापा, तीर्थबहादुर दुरा, दानबहादुर कुंवर, मानबहादुर थापा, कृष्णबहादुर शाही समेतका हकमा कार्यालय प्रमुखको हैसियतले सो कार्यालयका का.प्र. कुलप्रसाद चुडालले दायर गरेको देखिन आएकोले पक्ष विपक्ष दुवै श्री ५ को सरकारको कार्यालय रहेको अनौठो प्रकृतिको मुद्दाको रूपमा प्रारम्भ भएको देखिन आउदछ ।

मिसिल संलग्न रा.अ.विभाग इकाई कार्यालयको २०५०।४।२७ को पत्र र रिट निवेदकबाट देखिए बमोजिम निवेदक कार्यालयका कर्मचारीहरूले आफ्नो पदीय कर्तव्य पालनको सिलसिलामा अनुसन्धान

तहकिकातका लागि २०५०।४।२७ गते तरहरा जंगलको मुखमा जिल्ला विकास समितिका सभापति रामबहादुर बस्नेतको गाडी रोकौ तलासी लिन खोज्दा सोही जरियाबाट सार्वजनिक अपराधको वारदात घटेको भनी निज सभापतिको उजुरीका आधारमा उपर्युक्त कर्मचारीहरु उपर केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन २०२७ को दफा २ को अभियोगमा दफा ६(१) को दावी सहित जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सुनसरीका तत्कालीन प्रहरी निरिक्षक र तत्कालीन जिल्ला सरकारी अधिवक्ता समेत संलग्न भै तत्कालीन प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्ने र निज प्र.जि.अ.बाट रु.१० हजारदेखि रु.२८ हजारसम्मको जनही धरौट माग गरेकोमा केहीले धरौट दिई छुटेको केहीले पुर्पक्षको निम्ति थुनामा बस्न बाध्य भएको भन्ने देखिन आउछ ।

उपर्युक्त सार्वजनिक अपराध सम्बन्धी मुद्दाको औचित्य प्रस्तुत पुनरावेदनको विषय नभएकोले त्यसतर्फ विचार गर्नुपर्ने देखिदैन । प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुनसरीमा मागे बमोजिम धरौट दिन नसकी थुनामा रहेको व्यक्तिहरुको हकमा निजहरुले गाडीको तलासी लिन सिलसिलामा खटाएकोले निजामति सेवा ऐन २०४९ को दफा ५७ को व्यवस्था बमोजिम मुद्दा चलाउन अख्तियारवालको स्वीकृती मागी नपाउँ त्यसै पनि मुद्दा चलाई छाड्ने अठोट देखापरेकोबाट थुनामा रहेका प्र. नरबहादुर घिसिङ्ग, मानबहादुर थापामगर, जगतबहादुर मल्ल, कृष्णबहादुर शाही, भिम गोपाल श्रेष्ठ र दानबहादुर कुंवरलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा रिहाई गरीदिने ठहर्‍याए उपर जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, सुनसरी र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुनसरी दुवै तर्फबाट पुनरावेदन दायर गरेको देखिन आउछ । राजस्व अनुसन्धान महाशाखा इकाई कार्यालयका कर्मचारीहरु विरुद्ध जिल्ला विकास समितिका सभापतिको उजुरीका आधारमा निज कर्मचारीका सम्बन्धमा कारवाही गर्ने विभागीय स्वीकृति मागेर पनि नपाउँपछि अन्ततः धरौट नदिइएको भनी थुनेर नै कारवाही गर्नु परेको जस्तो देखिने गरी निवेदकहरुको हैसियत र अवस्था नमिल्दो आदेश गरेको कानून बमोजिम भएको देखिएन । यस किसिमले भएको आदेश विरुद्ध पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट समेत जारी भएकोमा सरकारी वकिल र जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट कुनै आधार र औचित्य विनाकै पुनरावेदन गरेकोले सो पुनरावेदनमा विचार गर्नुपर्ने कुनै तात्त्विक कुरा नहुँदा पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्ने आदेश मनासिव ठहर्छ ।

प्रस्तुत मुद्दाको मिसिलबाट न्यायिक टिप्पणी समेत गर्नुपर्ने अवस्था परेको हुँदा तपसील बमोजिम गर्नु गराउनु ।

तपसील

धरौटी राख्न नसकी थुनामा रहेका कर्मचारीहरु वास्तवमा आफ्नो कर्तव्य पालनको सिलसिलामा थिए, थिएनन् ? अथवा निजहरुलाई ओहोदको कर्तव्य पालनमा मद्दत पुर्‍याउनु पर्नेहरुले त्यसको सट्टा उल्टै सार्वजनिक अपराध गत्यो भन्ने मुद्दा चलाउने काम गरेका हुन ? होइनन् ? कानून, व्यवस्था र सरकारी मुद्दाको संस्थापन इत्यादि विषयमा सो मुद्दाले गम्भीर प्रश्न उपस्थित गरेको पाइन्छ । साथै राजस्व अनुसन्धान टोलीका कर्मचारीहरु कर्तव्य पालनमा थिए भने निजहरुले मादक पदार्थ खाई आफ्नो पदीय दायित्व बाहिर गै हातपात हुल हुज्जत गरेको भए निजहरु उपर विभागीय कारवाही हुनपर्ने थियो वा सार्वजनिक अपराध मुद्दा दायर हुनुपर्ने थियो सो कुरा कानून र व्यवस्थासँग सम्बद्ध महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय समेतबाट विचार हुनुपर्ने विषय देखिन आउदछ ।

खास गरी निजहरुका विभागीय सचिवले मुद्दा चलाउन स्वीकृति नदिएको सन्दर्भमा त्यसको तथ्यगत औचित्यको परख हुनुपर्ने के कसो हो ? भन्ने प्रश्न पनि आफ्नै ठाउँमा अनुत्तरित देखिन्छ । यसै प्रसङ्गमा सार्वजनिक अपराधको नाउँमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट कुटपिटको अपराध सम्बन्धी मुद्दा वा व्यक्तिवादी मुद्दालाई सरकार वादी मुद्दाको रूपमा सञ्चालन गर्ने प्रवृत्तिले गर्दा सर्वप्रथम सार्वजनिक अपराध भनेको के हो ? त्यसको स्वरूप अर्थात् आफ्नो क्षेत्राधिकारको विषयवस्तुलाई एकिन र प्रष्टतः चिन्न संभन र बुझ्न सक्ने गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कानूनी शिक्षण नभएमा जन सामान्यमा भय त्रास उत्पन्न गर्ने अथवा सार्वजनिक स्थानमा रहे बसेका वा आवत जावत गर्ने व्यक्तिको असुरक्षाको वातावरण सिर्जना गर्ने प्रकृतिको अपराध भन्दा वेग्लै प्रभाव वा परिणामको अपराधलाई पनि सार्वजनिक अपराध भनी मुद्दा चलाउने सक्ने संभावना रहेको देखिन आउदछ । तर त्यो भन्दा पनि महत्वपूर्ण कुरा एकथरी सरकारी कर्मचारीले अपराधिक चिज वस्तु वा मानिसको आशंकामा मोटरको तलासी लिई कारवाही गर्न चाहेकोमा अर्को थरी सरकारी कर्मचारीले बचाएन वा उम्काउन आफ्नो स्थानीय अधिकार प्रभाव लगाएर कर्तव्य पालनमा रहेका कर्मचारीलाई थुन्ने र उल्टै अपराध करार गरी तिनीहरुको मनोबल खसाल्ने न्याय र कानूनको व्यवस्था विरुद्धको कारवाही त हुन गएको होइन ? भन्ने प्रश्न चिन्ह पनि प्रस्तुत मिसिलबाट खडा हुनआउदछ । सरकारको बृहत अर्थ र अवधारणा अन्तर्गत कानूनको शासन व्यवस्थालाई चुनौति दिने उपर सशक्तताका साथ कानून बमोजिमको कारवाही गर्नु गराउनु पर्ने संवैधानिक शासन व्यवस्थाको भागिदारको रूपमा यस अदालतको समेत कर्तव्य रहेकोले तदनुकूल सम्बन्धित निकायबाट आवश्यक कारवाही हुन प्रस्तुत न्यायिक टिप्पणी सहीतको फैसलाको १ प्रति प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु । साथै यस सम्बन्धमा श्री ५ को सरकार निकायबाट एवं सो कार्यालयबाट भएको कारवाहीको जानकारी यस अदालतलाई दिन समेत लेखीपठाई, मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. कृष्णकुमार वर्मा

इति सम्बत २०५३ साल फागुण २० गते रोज २ शुभम्.....।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने
संवत् २०५३ सालको रिट नं. २५४०
आदेश मिति: २०५३।१२।१८।२

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काभ्रेपलान्चोक जिल्ला मच्छे गा.वि.स. वार्ड नं. ९ घर भई हाल कारागार शाखा धुलिखेल, काभ्रे पलान्चोकमा थुनामा रहेको वर्ष ५५ को मानकाजी धोड (तामाड) को हकमा का.जि. का.न..पा. वडा नं. ३२ बस्ने ४१ को कृष्णप्रसाद पाण्डे ।

विरुद्ध

विपक्षी : कारागार शाखा धुलिखेल, काभ्रेपलान्चोक समेत ।

- तारिखमा छाडिएका व्यक्ति र निवेदकहरूका सम्बन्धमा तत्काल प्राप्त के कस्ता प्रमाणहरू थिए, ती प्रमाणहरूको विश्लेषण सहित परस्पर तुलना गरी निरोपण गर्ने जस्तो न्यायिक प्रकृया नियमित न्यायिक क्षेत्राधिकार बाहेक असाधारण क्षेत्राधिकार अर्न्तगत पर्नसक्ने ।
- प्रथम दृष्टिमानै तारिखमा छुटेका व्यक्ति र निवेदकको सम्बन्धमा तत्काल प्राप्त प्रमाण प्रत्यक्षतः उस्तै वा उही देखिदैन भन्ने प्रमाणको विश्लेषणयुक्त समानता निरोपण गर्नु बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटको परिधि बाहिर पर्नसक्ने ।
- कानूनको प्रयोगमा भेदभाव भएको छ भने भेदभावको स्थिती आफैमा प्रष्ट हुनुपर्ने ।
- प्रमाणको मूल्यांकनमा संभावित परिणामलाई लिएर नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ११ प्रतिकूल भेदभाव गरी गैरकानूनी थुनामा निवेदकलाई राखिएको भन्नु स्वयं विवादास्पद हुन जाने र त्यस्तो नियमित अदालतको विचाराधीन विवादास्पद तथ्यमा पुनरावेदन हेरे जस्तै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटबाट निरोपण गर्न नमिल्ने ।

आदेश

० न्या. केदारनाथ उपाध्याय

प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ ।

२. यसमा प्रतिवादी मध्येका मानकाजी दोड, रक्तिम लामा, रडवीर दोड, वीरबहादुर दोड, च्याडवा दोड, तीर्थमान दोड र बुद्धिमान तामाडले अदालतमा वयान गर्दा आफूहरू अपराधमा संलग्न नभएको भनी इन्कारी वयान गरे तापनि अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको वयानमा सावित भएका, निजहरूको सावितीलाई जाहेरवालाको किटानी जाहेरी, पीडित साइली तामाड र दोल्मुको घाउ जांच प्रतिवेदन, निजहरूले प्रहरीमा भएको ठाडो कागजमा यी प्रतिवादीलाई देखेको भन्ने लेखाएका, मानबहादुर दोड समेतको ठाडो कागजवाट समेत समर्थन हुनआएको देखिन्छ । त्यसै गरी घटनास्थल प्रकृती मुचुल्का, सर्जमिनका व्यक्तिहरूको लेखाई र प्रतिवादी मध्येका मानकाजीको यस अदालतमा भएको वयानले डांकाको वारदात भएको कुरालाई पुष्टिगर्दछ । प्रतिवादी मध्ये बुद्धिमान तामाडको घरवाट केही सामान र खुकुरी वरामद भएको कुरा र प्र.तीर्थमान दोडवाट हातेबम वरामद भएको कुरामा निजहरूले यस अदालतमा वयान गर्दा खुलाएकै छन । हाल प्राप्त प्रमाणको आधारमा निजहरू उपर अ.वं. ११८ को देहाय (२) आकर्षित हुने देखिएकोले पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्नु भन्ने विपक्षी नं. १ को थुनछेकको आदेशको आधारमा म हालसम्म थुनामा छुं । सो आदेश कानून विपरित भयो भनी विपक्षी नं. २ पुनरावेदन अदालत, पाटनमा अ.वं. १७ नं. बमोजिम उक्त आदेश बदर गरिपाउँ भनी निवेदन गरेकोमा विपक्षी नं. २ बाट समेत विपक्षी नं. १ बाट भएको उक्त आदेश मिलेकै देखिँदा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने मिति ०५३।७।१५ मा आदेश भयो ।
३. निवेदक र जाहेरवालाका बाबु बीच काका भतीजको नाता पर्दछ । निजसँग जग्गाको सिमाना खिचोलामा विवाद परेकोले सो जग्गा आफुले एकलौटी खाने नियतले मलाई यस घटनामा मुछेका हुन । प्रतिवादी बनाइएका व्यक्तिहरू मध्ये कसैको घरवाट डांका गरिएका सामान, कसैको हातबाट हात हतियार जस्तो वरामद गरिएको छ । तर मेरो घर तथा शरीरबाट त्यस्तो कुनै दशी प्रमाण वरामद भएको छैन । प्रतिवादी मध्येको पूर्णबहादुर तामाडलाई अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको वयानमा इन्कारी तथा मौकाको जाहेरीमा नाम नभएको भनी तारेखमा छोडिएको छ । निजलाई समेत अन्य प्रतिवादीले किटानीसाथ घटनामा सामेल भएको भनी लेखाएका हुन । सर्जमिन मुचुल्कामा निज उपर पूर्ण शंका लाग्छ भनी लेखिएको छ । यस आधारमा निजलाई तारेखमा छोडने तथा मलाई थुनामा राखी कारवाही गर्ने भन्ने विपक्षीको आदेश सरासर त्रुटिपूर्ण छ । त्यसैले विपक्षी नं. १ को मिति ०५२।१२।१३ को थुनछेकको आदेश र सोही आदेशलाई सदर गर्ने विपक्षी नं. २ पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति ०५३।७।१५ को आदेश सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त तथा संविधानले

निर्दिष्ट गरेको व्यवस्था विपरित भएकोले म निवेदकलाई थुनाबाट छाडी तारिखमा राख्नु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति ०५३१०१३ मा भएको आदेश ।
५. का.प.जिल्ला अदालतको च.नं. १३०० मिति ०५२१२१९३ को पत्रानुसार डांका मुद्दामा पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने भन्ने आदेश भए बमोजिम यस कारागार शाखाले थुनामा राखेको हो । थुनछेक गर्ने अधिकार प्राप्त अड्डाको आदेश बमोजिम थुन्ने र छोडने यस कारागार शाखाको कर्तव्य हुनआउछ । निजलाइ कुनै गैह्र कानूनी तवरले थुनामा राख्ने कार्य भए गरेको नहुँदा यस कारागारको हकमा उक्त नं. २५४० को रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा काभ्रेको लिखित जवाफ ।
६. मिति ०५२१२१९३ मा रिट निवेदक प्रहरी अभियोग पत्र साथ वयान र थुनछेकको लागि अदालत समक्ष उपस्थित भै वयान गरेको र अभियोग पत्र साथ संलग्न प्रमाणबाट यी रिट निवेदक उपर जाहेरवालाको किटानी जाहेरी परेको तथा घाइते भनिने पीडित साहिंली तामाङ र डोल्लु उपर अभियुक्तहरूले धार भएको हतियार समेत प्रयोग गरेको भन्ने प्रहरीमा गरेको गरेको कागज रहेछ । त्यसै गरी प्रहरीमा ठाडो कागज गर्ने मानबहादुर दोड र पार्वती दोडको कागज समेतले सोही कुरा समर्थित गरेको देखिन्छ । स्वयं रिट निवेदकले यस अदालतमा गरेको वयानबाट समेत डांकाको वारदात भएको कुरालाई पुष्टि गरेको अवस्थामा प्र. मध्ये बुद्धिमान तामाङको घरबाट केही सामान र खुकुरी, प्र. तीर्थमान दोडबाट हातेबम वरामद भएको कुरा निजहरूले अदालतमा गरेको वयानबाट खुल्न आएको हुँदा तत्काल प्राप्त प्रमाणको आधारमा निज उपर अ.वं. ११८ (२) बमोजिम थुनामा राखिएको हो । विपक्षीको दाबी मुताविक रिट जारी हुनु पर्ने होइन रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको का.प. जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।
७. नियमानुसार पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री सिन्धुनाथ प्याकुरेलले मेरो पक्ष र जाहेरवालाको बाबु बीच चलेको सिमाना खिचोला मुद्दाको इविले जाहेरीमा मेरो पक्षको नाम परेको हो । वारदात भएको कुरालाई मेरो पक्षले इन्कार गरेको पनि छैन । निवेदकको घर जिउबाट कुनै दशी प्रमाण वरामद हुनसकेको छैन । अन्य प्रतिवादीहरूले किटानी साथ घटनामा सामेल रहेको भनी लेखाएका प्र. पूर्णबहादुरलाई तारिखमा राख्ने र मेरो पक्षलाई थुनामा राख्ने थुनछेकको आदेश सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त

विपरित छ भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो । विपक्षी कारागार शाखा समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले कानून बमोजिम थुनछेकको आदेश भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी वहस गर्नुभयो ।

८. विद्वान अधिवक्ताहरूले प्रस्तुत गर्नु भएको वहस समेत सुनी निवेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन ? सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो । निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा डांका मुद्दाको अभियोगमा तत्काल प्राप्त प्रमाणको विवेचना गरी रिट निवेदकहरूलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरी शुरु काभ्रेपलान्चोक जि.अ.बाट आदेश गरेको देखियो । न्यायिक कारवाहीको सिलसिलामा का.प.जिल्ला अदालतबाट भएको उक्त अन्तरकालीन आदेश उपर तथ्यगत आधारको उपयुक्तता पुनरावेदन अदालत पाटनबाट समेत अ.वं. १७ नं. को क्षेत्राधिकार अर्न्तगत हेरी जिल्ला अदालतको उक्त आदेशलाई मनासिव ठहर्‍याएको समेत देखिन्छ । समान अवस्थामा रहेका पूर्णबहादुरलाई थुनामा राखिएन, मेरो पक्षलाई चाहिँ राखियो भन्ने निवेदक पक्षका विद्वान् अधिवक्ता श्री सिन्धुनाथ प्याकुरेलले वहस गर्नु भएको छ । तारिखमा छाडिएका व्यक्ति र रिट निवेदकहरूका सम्बन्धमा तत्काल प्राप्त के कस्ता प्रमाणहरू थिए, ती प्रमाणहरूको विश्लेषण सहित परस्पर तुलना गरी निरोपण गर्ने जस्तो न्यायिक प्रकृया नियमित न्यायिक क्षेत्राधिकार बाहेक असाधारण क्षेत्राधिकार अर्न्तगत हुनसक्ने देखिँदैन । खासगरी यद्यपी प्रथम दृष्टिमा नै तारिखमा छुटेका व्यक्ति र निवेदकको सम्बन्धमा तत्काल प्राप्त प्रमाण प्रत्यक्षतः उस्तै वा उही देखिँदैन भन्ने प्रमाणको विश्लेषणयुक्त समानता निरोपण गर्नु बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटको परिधि बाहिर पर्न जान्छ । निवेदकको जिकिर बमोजिम कानूनको प्रयोगमा भेदभाव भएको छ भन्ने भेदभावको स्थिती आफैमा प्रष्ट हुनुपर्छ । प्रमाणको मूल्यांकनमा संभावित परिणामलाई लिएर नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ११ प्रतिकूल भेदभाव गरी गैरकानूनी थुनामा निवेदकलाई राखिएको भन्नु स्वयंम विवादास्पद हुन जाने भएको र त्यस्तो नियमित अदालतको विचाराधीन विवादास्पद तथ्यमा पुनरावेदन हेरे जस्तै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटबाट निरोपण गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छुं ।

न्या. नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने

इति संवत् २०५३ साल चैत्र १८ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री त्रिलोकप्रताप राणं
माननीय न्यायाधीश श्री उदयराज उपाध्याय
संवत् २०५३ सालको दे.पु.नं. २९७४
फैसला मिति: ०५४।१।२५।४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

पुनरावेदक प्रत्यर्थी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाँके ।

विरुद्ध

विपक्षी निवेदक : भारत जिल्ला बहराइच छायाकुवा बस्ने बाबुलाल वारीको हकमा दिग्विजय सिंघल ।

- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुख्य उद्देश्य गैरकानूनी थुनामा रहेको बन्दीलाई सो गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्नु हो । बन्दी थुनामा नरहेको वा थुनाबाट छुटिसकेकोमा अदालतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुँदैन अर्थात् बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्नुपर्ने अवस्था नपर्ने ।
- बन्दीलाई थुनामा राख्नुको कानूनसङ्गत आधार र अवस्था नदेखिएमा थुनाबाट मुक्त गर्ने आदेश गर्नु नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उद्देश्य हुने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश र यसको कार्यान्वयन साथ साथै हुनेगर्दछ अन्य मुद्दामा भै फैसला आदेश कार्यान्वयन गर्न पर्खिरहनु नपर्ने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा बन्दीलाई निजको थुना गैरकानूनी देखिई रिहाई गरिदिने गरेको निर्णय र सो को कार्यान्वयन समेत भैसकेको अवस्थामा पुनरावेदन तहबाट छुटिसकेको बन्दीलाई पुनः थुनामा राख्नुभनी भन्न नमिल्ने ।

आदेश

० प्र.न्या. त्रिलोकप्रताप राणा

न्याय प्रशासन ऐन, ०४८ को दफा ९(१) (क) बमोजिम पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको मिति २०५२।१२।१ को आदेश उपर यस अदालतमा पुनरावेदन पर्नआएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छः

२. आफुले काम्पोज ड्राइजिपाम मेथिजन इन्जेक्शन तैयारी औषधी आयात गरेको भनी थुनामा राखेको र लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा २३ (क) अनुसार ऐनको दफा ३ को खण्ड (क) को उपखण्ड (७) बमोजिम तोकिएको औषधीको पैठारी सम्बन्धी कार्यवाही औषधी ऐन, २०३५ बमोजिम हुने व्यवस्था छ । औषधी ऐन २०३५ बमोजिमको कार्यवाही औषधी ऐन २०३५ को दफा ३९ (१) बमोजिम हुनसक्नेमा विपक्षी नं. १ समेत भई अवैध रूपमा थुनामा राखेको हुँदा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२ को प्रतिकूल भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन ।
३. यसमा के कसो भएको हो र निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? ऐन कानून बमोजिमको कुनै कारण र अवस्था भए सूचना जारी तामेल भएको २४ घण्टा भित्रै पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय मार्फत बन्दीलाई समेत साथ लिई लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्नुभनी विपक्षीलाई सूचना जारी गरी तामेल गरी लिखित जवाफ परेपछि पेशीमा चढाई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने मिति ०५२।११।२८ को आदेश ।
४. निवेदक बाबुलाल वारीले ०५२।११।११ गते भारतबाट आफ्नो भोला भित्र लुकाई काम्पोज ड्राइजिपाम इन्जेक्शन (Colmpose Diasepam Injection) १०० पीस र मथर्जिन इन्जेक्शन (Matlrydergome trine Injection) १०० पीस नेपाल भित्र पैठारी गर्न लाग्दा प्रहरी चौकी जमुताहाका प्रहरीहरूले तलासी लिंदा निजबाट वरामद हुनआएको उक्त औषधी मध्ये (काम्पोज डाइजेपाम इन्जेक्शन) लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, ०३३ को दफा ३ खण्ड (क) को उप खण्ड (७) को प्रयोजनको लागि ऐनको समूह (ख) मा तोकिएको मनोद्विपक औषधीहरू मध्ये परेकोले सो (कम्पोज डाइजेपाम) लाई लागू औषध भनिएको र लागू औषध सम्बन्धी मुद्दा स.मु.स. ऐन, २०४९ को अनुसूची १ भित्र पर्नेहुँदा निज बाबुलाल वारीलाई लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, ०३३ को दफा २२ (ग) बमोजिम सम्मानित बाँके जिल्ला अदालतबाट अनुमती लिई हिरासतमा राखिएको भन्ने समेत व्यहोराको जि.प्र.का. बाँकेको लिखित जवाफ ।
५. प्र.ना.नि. कुलबहादुर गुरुङ समेतको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी बाबुलाल वारी भएको लागू औषध प्रतिबन्धित इन्जेक्शन मुद्दामा निज प्रतिवादी पक्राउ भई यस कार्यालयमा दाखल हुन आएकोले निजको वयान समेत गराउनको लागि

हिरासतमा राख्ने अनुमती पाउँ भनी जि.प्र.का. बाँकेबाट पटक-पटक माँग भई आए बमोजिम म्याद थप गरी दिएको भन्ने समेत व्यहोराको बाँके जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

६. यसमा लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ अन्तर्गत कारवाहीको सिलसिलामा अदालतबाट अनुमती लिई थुनुवा बाबुलाल वारीलाई थुनामा राखेको भन्ने लिखित जवाफबाट देखिँदा सो कारवाही सम्बन्धी सक्कल मिसिल समेत साथ राखी पेश गर्नु भन्ने मिति ०५२।१।२९ को आदेश ।
७. सो आदेश बमोजिम उक्त सक्कल मिसिल जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाँकेबाट प्राप्त भएको ।
८. निवेदकबाट वरामद भएको कम्पोज ड्राइजिपाम इन्जेक्सन लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ३(क) (७) बमोजिम तोकिएको मनोद्विपक पदार्थ र फर्मस्यटिकल बनोटका तैयारी औषधी देखिएकोले यस्तो तयारी औषधीका सम्बन्धमा उक्त ऐनको दफा २३ (क) मा भएको कानूनी व्यवस्था बमोजिम औषधी ऐन, २०३५ अनुसार कारवाही हुनु गर्नुपर्नेमा सो ऐन बमोजिम कारवाही नगरी लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, ०३३ अन्तर्गतको कसूर भनी निवेदकलाई प्रचलित कानूनी व्यवस्था विपरित विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयले अनाधिकार हिरासतमा लिई कारवाही प्रारम्भ गरेको र बाँके जिल्ला अदालतले पनि प्रचलित कानून विपरितको कारवाहीको लागि हिरासतमा राख्न अनुमती दिएको समेत कार्य गैरकानूनी भएकोले स.मु.स. ऐन, २०४९ को दफा ३२ र औषधी ऐन, २०३५ बमोजिम हुन गर्न जे जो गर्नुपर्ने हो गरी निवेदक बाबुलाल वारीलाई त्यस्तो गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरी दिनु भनी विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयको नाममा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १६ (२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ भन्ने पु.वे.अ. नेपालगञ्जको मिति ०५२।१।२१ को आदेश ।
९. पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको आदेश बमोजिम विपक्षी निवेदक बाबुलाल वारीलाई मिति ०५२।१।२१ गते नै यस कार्यालयको हिरासतबाट छाडिएको हुँदा त्यसरी लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ३(क)(७) को प्रयोजनार्थ समूह (ख) मा तोकिएको लागू औषध (Calmose Diasepam Injection) स.मु.स. ऐन, २०४९ को अनुसूची १ भित्रको लागू औषध मुद्दा भएकोले उक्त लागू औषध मुद्दामा र अब उप्रान्त पर्न आएन यस किसिमको लागू औषध मुद्दामा स.मु.स.ऐन, २०४९ द्वारा प्रदत्त अधिकार बमोजिम प्रहरीबाट अनुसन्धान तहकीकात पूरा गरी मुद्दा दायर गर्ने आदेश जारी गरी पाउँन सादर अनुरोध गरिएको छ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाँकेको यस अदालतमा पर्नआएको पुनरावेदन ।

१०. नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रत्यर्थी पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री बलराम के.सी. ले विपक्षी बाबुलाल वारीको हकमा मुद्दाको सिलसिलामा लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा २२(ग) बमोजिम बाँके जिल्ला अदालतबाट अनुमती लिई हिरासतमा राखी कारवाही भै रहेकोमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जले थुनाबाट मुक्त गर्ने गरेको आदेश मिलेको छैन । सो आदेश बदर गरी निज बाबुलाललाई थुनामै राख्ने आदेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । उपरोक्त बहसलाई समेत दृष्टिगत गरी पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको आदेश मिलेको छु छैन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।
११. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निज निवेदक बाबुलाल वारीका सम्बन्धमा काम्पोज डाइजिपाम इन्जेक्सन भारतबाट भोलाभिन्न लुकाई नेपाल भित्र पैठारी गर्नलाग्दा वरामद भएको भन्दै लागू औषध सम्बन्धी मुद्दा स.मु.स.ऐन, २०४९ को अनुसूची १ भित्र पर्ने हुँदा कारवाहीको सिलसिलामा बाँके जिल्ला अदालतबाट अनुमती लिई हिरासतमा राखिएको भनी जि.प्र.का. बाँकेबाट कारवाही भै रहेकोमा निवेदकबाट वरामद भएको काम्पोज डाइजिपाम इन्जेक्सन लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ३ (क) (७) बमोजिम तोकिएको मनोद्विपक पदार्थ र फर्मास्युटिकल बनौटका तयारी औषधी देखिएकोले उक्त ऐनको दफा ३३ (क) मा भएको कानूनी व्यवस्था बमोजिम औषधी ऐन, २०३५ अनुसार कारवाही हुनुगर्नुपर्नेमा सो बमोजिम नगरी लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ अर्न्तगतको कसूर भनी हिरासतमा राखी कारवाही प्रारम्भ गरेको र हिरासतमा राख्न अनुमती लिएको समेत गैरकानूनी भएकोले थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरिदिनु भनी पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भएको देखिन्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुख्य उद्देश्य गैरकानूनी थुनामा रहेको बन्दीलाई सो गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्नु हो । बन्दी थुनामा नरहेको वा थुनाबाट छुटिसकेकोमा अदालतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुँदैन अर्थात् बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्नुपर्ने अवस्था नै पर्दैन । बन्दीलाई थुनामा राख्नुको कानूनसङ्गत आधार र अवस्था नदेखिएको अवस्थामा बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गर्ने आदेश गर्नु नै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उद्देश्य हो । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश र यसको कार्यान्वयन साथ साथै हुनेगर्दछ अन्य मुद्दामा भै फैसला आदेश कार्यान्वयन गर्न पर्खिरहनु पर्दैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दा जसमा बन्दीलाई निजको थुना गैरकानूनी देखिइ रिहाई गरिदिने गरेको निर्णय र सो को कार्यान्वयन समेत भैसकेको अवस्थामा पुनरावेदन तहबाट छुटिसकेको बन्दीलाई पुनः थुनामा राख्नु भनी भन्न मिल्ने अवस्था पर्दैन । गैरकानूनी थुनामा रहेको ठहर भई थुनाबाट मुक्त गरेको

स्थिती समेत हुँदा वादी श्री ५ को सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन ।
प्रस्तुत पुनरावेदन खारेज हुनेठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. उदयरज उपाध्याय ।

इति सम्वत ०५४ साल वैशाख २५ गते रोज ४ शुभम

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्र राज नाख्वा..
सम्बत् २०५३ सालको रिट नं.....२४४४
आदेश मिति: २०५४।३।३३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : मुस्ताङ जिल्ला जोङ गा.वि.स वडा नं १ घर भै का.जि.का.म.न.पा वडा नं. १५ स्वयम्भूमा अर्काका पसलमा काम गरी बस्ने हाल सदरखोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंमा गैरकानूनी थुनामा रहेको वर्ष २४ को क्षेत्रबहादुर गुरुङ

विरुद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुर समेत

- वन अधिकृतले हेरिने मुद्दा एकिन भएपछि मात्र जिल्ला वन कार्यालयबाट मुद्दा हेरिनुपर्ने र त्यसरी एकिन नभएसम्म जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने भन्ने कुरा संभन्नु पर्ने ।
- जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने भन्ने कुराको एकिन भएपछि मात्र जिल्ला अदालतमा दायर गरिएको मुद्दा दायर गर्नुअघि मुद्दा हेर्ने अधिकारीको निश्चित नगरी जिल्ला वन कार्यालयबाट हिरासतमा राख्न म्याद थप लिइएको अवस्थामा अनुसन्धान तहकिकातको लागि हिरासतमा राख्न जिल्ला कार्यालयबाट म्याद थप लिएकोलाई कानून बमोजिम मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशबाट हिरासतमा राखेको भन्न नमिल्ने ।
- २५ दिनको अन्तिम दिन विदा परे सो २५ दिनको अबधी ननाघ्ने गरी अर्थात् २५ सौं दिन भन्दा अगावै हिरासतको अवस्था समाप्त गरीसक्नुपर्ने ।

आदेश

○ न्या. मोहनप्रसाद शर्मा

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८ (२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पर्ने आएको रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं व्यहोरा यस प्रकार छ ।

म निर्दोषलाई विपक्षी वडा प्रहरी कार्यालय सिंहदरवारका प्रहरीहरूले ०५३६१९३ गते सिद्धार्थ वनस्थली चोकमा पक्राउ गरे तर पक्राउ गर्ने बेलामा मलाई लिएर जाने कास्की जिल्ला धान्द्रुक गा.वि.स वडा नं ७ का माइला गुरुङलाई छाडियो । त्यसै बेला त्यही रहेका प्लास्टिकको भोलाबाट चार किलो ६ सय ग्राम यासागुम्बा (जिवनबुटी) वरामद गरी अनुसन्धान गर्न भनी वडा प्रहरी कार्यालय सिंहदरवारका प्रहरीहरूले मलाई पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंमा लगे सो जिल्ला प्रहरी कार्यालयले ०५३६१९३ दिन विपक्षी इलाका वन कार्यालय लैनचौरमा च.नं. २९६७ को पत्रद्वारा चलानी गरियो । त्यसपछि मलाई च.नं. १८६१०५३०५४ मिति २०५३६१९४ को पत्रद्वारा अनुसन्धानको सिलसिलामा हिरासतमा राखेको व्यहोरा सूचित गरीन्छ, भनी भनिएको पत्रद्वारा मलाई थुनिरहेको र त्यस देखि मलाई सदरखोर शाखा डिल्लिवजारमा थुनियो । त्यसपछि विपक्षी थानकोट इलाका वन कार्यालयले विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय काठमाडौंमा ०५३६१९४ देखि ०५३६१२० गतेसम्म ७ दिनको म्याद थप गरीपाउँ भनी च.नं. १८७ मिति ०५३६१९४ को पत्र लेखिए अनुसार विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय काठमाडौंले च.नं. ३९३ मिति २०५३६१९६ को पत्रद्वारा ०५३६१९४ देखि ०५३६१२०सम्म ७ दिन म्याद थप भएको भनिएको छ । त्यसै गरी थानकोट इलाका वन कार्यालयले म्याद थप माग्ने र विपक्षी जिल्ला वन कार्यालयले म्याद थप गर्दै जाने गरी २०५३६१२१ देखि ०५३६१२७ सम्मको च.नं ४०७ मिति २०५३६१२१ को पत्रबाट म्याद थप भएको ०५३६१२८ देखि ०५३७४ सम्म च.नं ४४४ मिति २०५४३६१२९ का. पत्रले म्याद थप भएको २०५३७५ देखि २०५३७८ सम्म ४ दिन च.नं ४६३ मिति २०५३७११ को पत्रले म्याद थप भएको देखिन्छ । विपक्षी श्री थानकोट इलाका वन कार्यालय लैनचौरले विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय काठमाडौंलाई म्याद थप माग गर्दा पत्रमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५ को उपदफा ४ बमोजिम म्याद थप मागेको कुरा पनि उक्त पत्रहरू मध्येमा उल्लेख छन् । अर्थात विपक्षी श्री थानकोट इलाका वन कार्यालयले विपक्षी जिल्ला वन कार्यालयसँग जुन म्याद थप मागेको छ, त्यसको उद्देश्य नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) को प्रयोजनको लागि मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराइ निजको आदेश मागेर २४ घण्टा भन्दा बढी समय थुनामा राखिएको आभास दिलाउन खोजिएको छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) द्वारा प्रदत्त उक्त मौलिक हकलाई सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५ मा व्यवस्था गरेको र त्यस्तै वन ऐन, २०४९ को दफा ५९(२) पनि मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्षबाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र उपस्थित गराउनु पर्ने भन्ने प्रष्ट व्यवस्था भए अनुसार मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पक्राउ परेको २४ घण्टा भित्र लागि म्याद थप्नु पर्ने प्रावधान संविधान एवं कानूनमा रहेको प्रष्ट छ । यस्तोमा २०५३६१९३ देखि म प्रहरी हिरासतमा ०५३७८ सम्म जिल्ला वन कार्यालयले म्याद थप गरे अनुसार म थुनामा रहेको र २०५३७८ सम्मको म्याद थप २०५३७११ को मितिको पत्रले गरेको हुँदा २०५३७८ देखि कसैको पनि आदेश विना थुनामा परी २०५३७८ देखि विना आदेशको थुनामा रहेको बेला मुद्दा विपक्षी श्री थानकोट इलाका वन कार्यालयका नि.स.व.अ. देवबहादुर ढुंगानाले विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा २०५३७१२ मा फिरादपत्र पेश गरी मलाई मुद्दा चलाईयो ।

उक्त बेरीतसँग थुनामा रहेको बेला मुद्दा हेर्ने अधिकारीले म्याद थप्नु बेगर गैरकानूनी थुनामा रहेको बेला अनाधिकार व्यक्तिबाट गराइएका कागजको आधारमा चलाइएको मुद्दामा विपक्षी का.जि.अ.बाट मलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्नेगरी २०५३७१२ मा आदेश भयो । उक्त आदेश र सो मुद्दा चलाउने कार्य सम्पूर्ण प्रारम्भदेखि नै गैरकानूनी छन् । तारेखमा रही मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न पाउँ भनी मैले विपक्षी पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुरमा मुलुकी ऐन अ.व. १७ नं. समेत अन्तर्गतको निवेदन गरेकोमा पु.वे.अ. पाटनबाट २०५३६१२७ मा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएबाट अन्य उपचार उपाय नभएको र मेरो थुना गैरकानूनी भएको हुँदा उक्त गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त हुन पाउँ भनी नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १ को उपधारा (२) समेतको संवैधानिक मर्यादालाई पालन नगरी मलाई ऐजन संविधानको धारा

१४(६) ले मौलिक हक तथा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५, वन ऐन २०४९ को दफा ५९(२) समेतले प्रदत्त कानुनी हकहरूको उल्लंघन समेत भएकोले यस सम्बन्धी सम्पूर्ण गैरकानुनी काम कारवाही आदेशहरू प्रचलित संविधान र कानून विपरीतको भएको हुँदा सोलाई बदर गरी गैरकानुनी थुनाबाट मुक्ति दिलाई पाउँनको लागि उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जि जारी गरी पाउँनको साथै विपक्षीहरूलाई आइन्दा यस्ता असंवैधानिक काम नगर्नु नगराउनु भन्ने आदेश समेत पाउँ भन्ने व्यहोराको यस अदालत समक्ष पर्न आएको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई प्राप्त हुन आएपछि वा सो को अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

रिट निवेदक क्षेत्रबहादुर गुरुङलाई शुरु थानकोट इलाका वन कार्यालय लैनचौरको मिति ०५३६।१४ को पत्रले थुनामा राखिएकोमा पछि संमानित काठमाडौं जिल्ला अदालतको नं. २०६७५ मिति २०५३।७।१२ को पत्र अनुसार यस शाखामा थुनामा राखिएको हो । अधिकार प्राप्त अधिकारी तथासम्मानित अदालतको आदेशबाट मात्र निजलाई यस सदरखोरमा थुनामा राखिएको व्यहोरा दर्शाउछु । रिट निवेदकले रिट निवेदनमा उल्लेख गरेको कुनै पनि गैरकानुनी कार्य यस शाखाबाट भए गरेको नहुँदा यस शाखाको हकमा रिट निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुन नपर्ने भएकोले रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने विपक्षीहरू मध्येको लिखित जवाफ प्रस्तुत कर्ता सदर खोर शाखा डिल्लीबजारबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक क्षेत्रबहादुरलाई मिति ०५३६।१३ गते ४ किलो ६०० ग्राम यासागुम्बा (जीवनबुटी) समेत पक्राउ गरी व.प्र.का सिंहदरवार काठमाडौंबाट यस कार्यालयमा प्राप्त भएको, त्यस्तो प्रकारको छानविन अनुसन्धान तहकिकात गर्ने इकाई यस कार्यालय लगायतको प्रहरी इकाई नपर्ने भएको र सो कारवाही छानविन गर्ने वन सम्बन्धी कार्यालय पर्ने भएकोले इलाका वन कार्यालय लैनचौरमा मिति २०५३।६।१३ गते नै पेश गरेको (पठाइएको) त्यसपछि यस कार्यालयमा थुनामा नराखिएको ।

वन जंगल उच्च पहाडी भेगमा पाइने (जीवन बुटी) यासागुम्बा ४ किलो ६०० ग्राम रिट निवेदक क्षेत्रबहादुर गुरुङले लिइ हिडेको अवस्थामा पक्राउ गरी यस कार्यालयमा दाखिला भएकोले इलाका वन कार्यालय लैनचौरमा पठाइएको र यस कार्यालयमा थुनामा राख्ने कार्य नगरिएको हुँदा विपक्षी रिट निवेदक क्षेत्रबहादुरले भुट्टा लाञ्छना लगाई यस कार्यालय उपर समेत दिएको रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने विपक्षी मध्येको लिखित जवाफ प्रस्तुत कर्ता जिल्ला प्रहरी कार्यालय हुनमान ढोका काठमाडौंबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

निज प्रतिवादीको हकमा मुलुकी ऐन अ.व. ११८ को देहाय दफा २ र वन ऐन २०४९ को दफा ६४ को अवस्था समेत विद्यमान नरहेको देखिँदा पछि प्रमाण बुझ्दै जादा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई अ.व. १२१ नं बमोजिम (ख) श्रेणीको सिधा खान पाउँने गरी निजलाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतबाट २०५३।७।१२ मा भएको आदेश र उक्त आदेशमा चित्त नबुझी निज प्रतिवादी क्षेत्रबहादुर गुरुङले २०५३।७।२० मा बेरितको आदेश बदर गरीपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुरमा निवेदन दिँदा यसमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश मिलेकै देखिँदा केही गरीरहनु परेन कानून बमोजिम गर्नुहोला भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५३।८।२७ मा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट आदेश भएको देखिएकोले यस अदालतबाट भए गरेको विवरण खुलाई सककल यासागुम्बाको मिसिल समेत

साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत यो लिखित जवाफ पेश गरेको छु, विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने विपक्षी काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट प्रस्तुत हुनआएको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदक क्षेत्रबहादुर गुरुडले मिति २०५३।६।१३ गते अवैध वन्य जन्तु यासागुम्बा (जीवन बुटी) चार किलो ६ सय ग्राम प्लास्टिकको भोलामा बोकी विक्री वितरण गर्न हिडीरहेको अवस्थामा यस कार्यालयको गस्ती प्रहरीले रिडरोडको सिद्धार्थवनस्थली चोकबाट उक्त यासागुम्बा (जीवन बुटी) समेत पक्राउ गरी यस कार्यालयमा दाखिला गरेकोमा निज क्षेत्रबहादुर गुरुडलाई मिति २०५३।६।१३ गते नै आवश्यक कारबाहीको लागि उक्त यासागुम्बा (जीवन बुटी) सहीत श्री जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँमा पठाइएको हो ।

यसरी विपक्षी रिट निवेदक क्षेत्रबहादुर गुरुड एकले मात्र उक्त यासागुम्बा (जीवन बुटी) बोकी विक्री वितरण गर्न हिडीरहेको अवस्थामा यस कार्यालयका गस्ती प्रहरीले पक्राउ गरी यस कार्यालयमा दाखिला गरेको हो । उक्त समयमा निज क्षेत्रबहादुर गुरुडसँग निजका अन्य साथी कोही थिएन । अतः विपक्षी क्षेत्रबहादुर गुरुडले मलाई पक्राउ गर्ने बेलामा मलाई लिएर जाने पोखरा तीर घर बताउने नाम थाहा नभएका कास्की जिल्ला धान्द्रुक गा.वि.स वडा नं ७ का माइला गुरुडलाई छान्दियो । म अनजानलाई पक्राउ गरियो भनी यस कार्यालय उपर भुठा लाञ्छना लगाई दिएको उक्त रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने अर्का विपक्षी वडा प्रहरी कार्यालय सिंहदरवारबाट प्रस्तुत हुनआएको लिखित जवाफ ।

मिति २०५३।६।१४ गतेदेखि अनुसन्धानको सिलसिलामा हिरासतमा राखेको ठीक साँचो हो । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५ मा गरेको, त्यस्तै अवस्थामा वन ऐन, २०४९ को दफा ५९(२) पनि मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्षबाटको म्याद बाहेक चौबीस घण्टा भित्र उपस्थित गराउनु पर्ने २०५३।७।८ मा हिरासतमा २५ दिन पुगेको र २०५३।७।१२ मा मात्र फिराद पेश गरी मुद्दा चलाइयो भन्ने तर्फ विचार गर्दा कुनै पनि वस्तु सम्बन्धित निकायबाट वैज्ञानिक परीक्षण नभएसम्म सक्कली वा नक्कली एकिन छिट्टिन नसकिने भएको हुँदा उक्त वस्तु सम्बन्धित निकायमा परिक्षण गराउदा वनस्पति विभागले मिति २०५४।६।२८ गते मात्र उक्त वस्तु प्रतिबन्धित यासागुम्बा हो भनी परीक्षण रिपोर्ट दिएको र यासागुम्बा वन नियमावली २०५१ अनुसार गोटा बमोजिम विगो कायम गर्नुपर्ने भएको हुँदा मिति २०५३।६।२९ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँबाट प्रतिनिधी माग गराइ यासागुम्बा गोटा गिन्ति गरियो र मुद्दा चलाउने सम्बन्धमा सरकारी वकीलको राय अनिवार्य भएको हुँदा श्री जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय डिल्लीबजारमा मुद्दा चलाउने स्वीकृतिको निमित्त २०५३।६।३० प.सं. च.नं २३९ बाट मिसिल रायको निमित्त पेश गरियो ।

जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयबाट च.नं. ८२१ मिति ०५३।७।११ मा मुद्दा दायर गर्न मिसिल फिर्ता प्राप्त भएकोमा मिसिल प्राप्त हुनासाथ मिति ०५३।७।१२ गते सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भयो ।

यसमा विपक्षीको माग दावी अनुसार ०५३।७।८ मा २५ दिन पुग्ने सो भन्दा बढी थुनामा राख्न नमिल्ने भन्ने प्रश्नको हकमा मिति २०५३।७।३ देखि २०५३।७।१० सम्म वडा दशै विदा परेको र २०५३।७।११ गते मात्र राय साथ मिसिल प्राप्त भएको र उक्त दिन आइतवार परेकोले अदालत बन्द हुने हुँदा सरकारी विदा पछि अदालत खुल्नासाथ नियमानुसार मुद्दा दायर भएको छ । सरकारी कार्यालय बन्द रहेकोले मात्र उक्त ४ दिन बाध्यात्मक परिस्थितिको कारणले बढी थुनामा परेको हो । यस्तो परिस्थिति परी २४ दिन बढी थुनामा पर्दा नियम विरुद्ध भन्न मिल्दैन सरकारी विदा सकिनासाथ अदालत खुलेकै दिन मुद्दा दायर भएको

छ । वन नियमावली २०५१ को नियम १२ र नियम १३ को उप नियम (२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ल्याएको वन पैदावारको हकमा देहाय बमोजिम प्रतिबन्धित बनाएको छ भन्ने सूचना ३ को नं १ मा जडीबुटी यासागुम्बा सङ्कलन उपयोग, विक्री वितरण, ओसार पसार र विदेश निकासीमा समेत प्रतिबन्धित भनी (क) यासागुम्बा र (ख) मा पाँचऔंले पर्दछ । अतः जुन वस्तु सङ्कलन गर्नसम्म प्रतिबन्धित छ सो वस्तु वसारपसार गरी रहेको अवस्थामा पक्राउ परेको हुँदा विदेशमा पठाउने आरोप लगायो भन्ने प्रश्नै उठ्दैन । निजले नियम कानून विपरीत कार्य गरेकोमा स्वयं सावित भएको छ । जहाँसम्म नि.स.व.अ देवबहादुर हुंगानाले निमित्त काम चलाउने व्यक्तिले मुद्दा चलाउने अख्तियार ग्रहण गर्न सक्दैन भन्ने विपक्षीको भनाइ छ । देवबहादुर हुंगाना रा.प. अ.नं प्रथम दर्जाको प्राविधिक रेञ्जर पदको कर्मचारी हो । वन ऐन, २०४९ को दफा ६०(१) मा मुद्दाको तहकिकात र दायरी कम्तिमा रा.प. अ.नं द्वितीय श्रेणीको वन सहायक दर्जाको कर्मचारीले गर्ने छ र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष सम्बन्धित वन कार्यालयको नामबाट मुद्दा दायर गर्ने भनी प्रष्ट लेखेको छ । अतः देवबहादुर हुंगानाले मुद्दा दायर गर्नामिल्लैन भन्ने कानूनसंगत छैन । अतः बाध्यात्मक परिस्थिति बीच वडा दशैको सरकारी विदा परेको कारणले केही दिन बढी थुनामा रहनु परेको हो सरकारी विदा पछि अदालत खुलेकै दिन अदालतमा मुद्दा दायर भएको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) विपरीत कार्य गर्नु भन्ने कानूनसंगत छैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरण लागु हुनुपर्ने मनासिव तर्कसंगत कारण नभएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरण खारेज गरीपाउँ भन्ने विपक्षी मध्येका लिखित जवाफ प्रस्तुत कर्ता थानकोट इलाका वन कार्यालय लैनचौरको तर्फबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

बाध्यात्मक परिस्थिति वश दशैको छुट्टीको कारण तथा अदालत नै बन्द भएको कारण ढिला हुन गएको हो । यसमा कार्यालयले जानी जानी मुद्दा दायर गर्न ढिलो गरेको होइन । यस्तो अवस्थामा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा १५ वन ऐन, २०४९ को दफा ४ तथा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४(६) को आधारमा करोड भन्दा बढी बिगो कायम रहेको अपराधीलाई कानूनको मनसाय र बाध्यात्मक परिस्थितिको विचार नै नगरी उम्काउन खोज्नु न्याय विपरीत समेत हुने भएकोले उक्त अदालतमा दायर गरेको मुद्दा कानून समेत भएको कारण खारेज हुनुपर्ने व्यहोरा अनुरोध छ । साथै बन्दीप्रत्यक्षीकरण लागु हुनुपर्ने मनासिव तर्कसंगत कारण नभएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरण खारेज गरीपाउँ भन्ने विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय काठमाडौंको तर्फबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिटमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएको कानून व्यवसायी विद्वान अभिवक्ता श्री हीरा रेग्मी तथा विपक्षी तर्फबाट उपस्थित हुनुभएको विद्वान् उप सरकारी अभिवक्ता श्री धनसिंह महाराले गर्नुभएको वहस समेत सुनियो । मेरो पक्ष निवेदकलाई संविधानको धारा १४(६) स.मु.स. ऐन २०४९ को दफा १५ र वन ऐन २०४९ को दफा ५९(२) बमोजिम २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राख्न मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेश चाहिन्छ । प्रस्तुत मुद्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर गरेको छ । तर हिरासतमा राख्न जिल्ला वन कार्यालयबाट म्याद थप भएकोले संविधान र कानून विपरीत मेरो पक्षलाई थुनामा राखेको र त्यसरी मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशले पनि अनुसन्धानको लागि २५ दिनसम्म मात्र हिरासत राख्न पाउने कानूनी व्यवस्था हुँदा हुँदै २५ दिन भन्दा बढी दिन थुनामा राखेको अर्थात् २०५३.६.१३ गते पक्राउ गरी २०५३.७.१२ मा मात्र अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको छ । त्यसरी गैरकानूनी रूपले थुनामा राखी अनुसन्धान गरेकोले त्यस्तो अनुसन्धानको आधारमा मुद्दा नै दायर हुन नसक्ने हुँदा मेरो पक्षलाई थुनाबाट छाडिदिन बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी हुनुपर्दछ भन्ने समेत जिकिर लिई निवेदक तर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीले वहस गर्नुभएको छ भने विपक्षी तर्फबाट उपस्थित उपसरकारी अभिवक्ताले निवेदकलाई दसी सहीत पक्राउ गरी अनुसन्धान समेत गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमामा मुद्दा नै दायर गरी सकेको र हाल काठमाडौं

जिल्ला अदालतको आदेशबाट निवेदक पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेकोले कानूनको रितपूर्वक नै थुनामा रहेकोले रिट जारी हुननपर्ने भन्ने समेत जिकिर लिई वहस गर्नुभएको छ । ती दुवै पक्ष तर्फको विद्वान् कानून व्यवसायीको वहस जिकिर समेतलाई दृष्टिगत गरी निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने नहुने तर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई जिल्ला वन कार्यालयको आदेश लिई पक्राउ गरेको २४ घण्टा भन्दा बढी समयसम्म हिरासतमा राखेको कानूनी छ, छैन, २५ दिनसम्म हिरासतमा राख्न पाउने, २५ दिनको अन्तिम दिनमा कारणबस विदा परे सो पछि अड्डा खुलेका दिनमा मुद्दा दायर गर्ने सो २५ दिन पछि अड्डा खुलेको दिनसम्म हिरासतमा राख्ने कानूनी छ, छैन र गैरकानूनी रूपले हिरासतमा राखेकोमा त्यस्तो अवस्थामा भएको अनुसन्धान तहकिकात गैरकानूनी छ, छैन र गैरकानूनी भए त्यसको आधारमा दायर गरिएको मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको कानूनी छ, छैन भन्ने तर्फ विचार गर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १४(६) मा पक्राउ गरिएका र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउँबाट बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीको समक्ष उपस्थित गराउनु पर्छ र कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो अवधी भन्दा बढी थुनामा राखिने छैन भन्ने र स.मु.स. ऐन, २०४९ को दफा १५ मा तहकिकातको लागि थुनामा राख्न सकिने अवधी र तत्सम्बन्धी कार्य प्रणाली भन्नेमा १५(१) मा उल्लेख भए अनुसार यो दफा बमोजिम अन्यथा हुने भएमा बाहेक कुनै पनि व्यक्तिलाई अपराधको तहकिकातको लागि चौबीस घण्टा भन्दा बढी थुनामा राख्न हुदैन भन्ने र १५(२) मा अनुसूची १ मा उल्लिखित कुनै अपराधको तहकिकातको सिलसिलामा पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको व्यक्तिको सम्बन्धमा चौबीस घण्टा भित्र तहकिकात पूरा नहुने भई निजलाई थुनामा राखी तहकिकात जारी राख्नुपर्ने देखिएमा तहकिकात गर्ने प्रहरी कर्मचारीले निजलाई अदालत समक्ष उपस्थित गराइ अदालतबाट अनुमति लिएर मात्र थुनामा राख्नुपर्ने छ । सो बमोजिम अदालतमा अनुमति माग्दा थुनामा परेको व्यक्ति उपरको अभियोग त्यसको आधार निजलाई थुना मै राखी तहकिकात गर्नुपर्ने कारण र निजको बयान कागज भइसकेको भए बयान कागजको व्यहोरा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने छ, भन्ने र १५(४) मा उपदफा २ बमोजिम थुनामा राख्ने अनुमति मागेमा अदालतले सम्बन्धित कागजातहरु हेरी तहकिकात सन्तोषजनक रूपमा भए वा नभएको विचार गरी सन्तोषजनक रूपमा तहकिकात भै रहेको देखिएमा एकै पटक वा पटक गरी बढीमा पच्चिस दिनसम्म थुनामा राख्ने अनुमति दिनसक्नेछ, भन्ने र वन ऐन, २०४९ को दफा ५९(२) मा उपदफा (१) बमोजिम कब्जा गर्ने कर्मचारीले सो कब्जा गरिएको मालको विवरण खोली कसुरसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई सोको भरपाई दिई त्यस्तो मालमा खास चिन्ह लगाई नाप जाँच गरी सकभर चाँडो इलाका वन कार्यालय वा जिल्ला वन कार्यालयमा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ, भन्ने उल्लेख भइरहेकोले कुनै पनि व्यक्ति पक्राउ परेकोमा बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेश लिएर मात्र २४ घण्टा भन्दा बढी समय अनुसन्धान तहकिकातका लागि हिरासतमा राख्नपाउने कुरामा विवाद छैन । प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकलाई ०५३३६१३ मा पक्राउ गरी जिल्ला वन कार्यालयको २०५३३६१४ को आदेशबाट ७ दिनको म्याद दिई हिरासतमा राखी त्यसपछि पनि पटक-पटक म्याद थप लिई २०५३३७८सम्म हिरासतमा राखीयो र प्रस्तुत मुद्दा जिल्ला अदालतमा दायर गरिएको छ ।

वन ऐन २०४९ को दफा ६५ मा सो ऐन अन्तर्गत रु.१०,०००सम्म जरिवाना वा १ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने मुद्दा जिल्ला वन अधिकृतले कारवाही र किनारा हुने व्यवस्था रहेको छ । र सो भन्दा बढी सजाय हुने मुद्दा न्याय प्रशासन ऐन ०४८ को दफा ७ ले जिल्ला अदालतबाट हेरिने हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको बिगो रु.७७,१९,००० कायम गरी सो बिगोको आधारमा रु.१०,००० भन्दा बढी जरिवाना र ५ वर्ष कैद हुने सजाय माग गरी मुद्दा दायर गरिएको छ । सो जरिवाना र कैदको सजाय मागबाट प्रस्तुत मुद्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र परेको देखिन्छ, र काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको पनि छ । यसरी प्रस्तुत मुद्दा हेर्ने अधिकारी काठमाडौं जिल्ला अदालत भएकोले जिल्ला वन

कार्यालयमा निवेदकलाई उपस्थित गराइ म्याद थप लिई हिरासतमा राखेको गैरकानूनी थुना हो भन्ने निवेदन तर्फको विद्वान् कानून व्यवसायीको वहस जिकिर छ भने श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीले वन ऐन, २०४९ को दफा ६५ ले रु.१०,०००/- सम्मको जरिवाना हुने वा १ वर्षसम्म कैद वा दुबै सजाय हुने मुद्दा वन अधिकृतले हेर्ने पाउने हुँदा जिल्ला वन कार्यालयमा उपस्थित गराइ म्याद थप लिई हिरासतमा राखिएको र २०५३६१२९ को मूल्यांकन मुचुल्काबाट प्रस्तुत मुद्दाको विगोको हिसाबबाट रु १०,०००/- भन्दा बढी जरिवाना हुने एकिकन भएपनि मात्र काठमाडौं जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको देखिन आएकोले जिल्ला वन कार्यालयको आदेश लिई हिरासतमा राखेको गैरकानूनी छैन भन्ने वहस जिकिर तर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई ४ किलो ग्राम र ६०० ग्राम यासागुम्बा सहीत २०५३६१९३ मा पक्राउ गरेको छ । सो यासागुम्बाको गोटा गन्ति गरी २०५३६१२९ मा वन नियमावलीको आधारमा प्रति गोटा रु.५००/- का दरले १५४३८ थानको रु.७७,१९,०००/- विगो कायम गरिएको छ । विगो कायम गर्नु पूर्व निवेदकबाट वरामद भएको भनिएको यासागुम्बा परिक्षणको लागि ०५३६१९७ मा वनस्पति विभागमा पठाएको र सो वस्तु यासागुम्बा हो भन्ने ०५३६१२८ को प्रतिवेदन प्राप्त भएको देखिन्छ ।

निवेदकबाट वरामद भएको वस्तु यासागुम्बा हो भनेर नै निवेदकलाई सो वस्तु सहित पक्राउ गरेको ०५३६१९३ को प्रतिवेदनबाट देखिन्छ । सो प्रतिवेदनमा वरामद भएको वस्तुलाई यासागुम्बा भन्ने नै उल्लेख गरेको छ र साथै सो वरामद भएको वस्तु परिक्षणको लागि ०५३६१९७ मा मात्र पठाइ यासागुम्बा हो भन्ने ०५३६१२८ को प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि ०५३६१२९ मा मात्र गोटा गन्तिगरी मूल्य कायम गरेको देखियो ।

वन नियमावली, २०५१ को नियम ११ र २५सँग सम्बन्धित अनुसूची ३(च) १ मा यासागुम्बाको विगो तौलबाट कायम गर्ने नभई गोटा गन्तिबाट कायम गर्ने गरी प्रतिगोटा रु.५००/- भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यसरी नियमबाट नै गोटा गन्तिबाट विगो कायम गरिने हुँदा निवेदकबाट वरामद भएकै अवस्थामा सो यासागुम्बालाई तौल नगरी गोटा गन्ति गरी गोटामा उल्लेख गरिनु पर्ने र नियमबाट सो गोटा गन्ति गरी ताकिएको दरले विगो कायम गरिनु पर्ने हो । नियमानुसार गरी गोटागन्ती गरी विगो कायम गरेको भए त्यसै वखत रु.१०,०००/- भन्दा बढी जरिवाना हेर्न मुद्दा हो भन्ने देखिने थियो ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ ले अन्य कानूनले मुद्दा हेर्ने अधिकारीको व्यवस्था भएकोमा बाहेक अरुमा जिल्ला अदालतबाट शुरु कारवाही र किनारा गर्ने व्यवस्था भइ रहेकोले वन ऐन, २०४९ को दफा ६५(२) ले वन अधिकृतले कारवाही किनारा गर्ने मुद्दा बाहेक अरु मुद्दा जिल्ला अदालतबाट कारवाही हुने हुन्छ । तसर्थ वन अधिकृतले हेरिने मुद्दा एकिकन भएपछि मात्र जिल्ला वन कार्यालयबाट मुद्दा हेरिनुपर्ने र त्यसरी एकिकन नभएसम्म जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने भन्ने कुरा संभन्नु पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने भन्ने कुराको एकिकन भएपछि मात्र काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको छ । मुद्दा दायर गर्नु अघि मुद्दा हेर्ने अधिकारीको निश्चित नगरी जिल्ला वन कार्यालयबाट हिरासतमा राख्न म्याद थप लिइएको देखिन्छ ।

त्यस्तो अवस्थामा अनुसन्धान तहकिकातको लागि हिरासतमा राख्न जिल्ला कार्यालयबाट म्याद थप लिएकोलाई कानून बमोजिम मुद्दा हेर्न अधिकारीको आदेशबाट हिरासतमा राखेको भन्ने मिल्दैन ।

दोश्रो प्रश्न मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशबाट २५ दिनसम्म हिरासतमा राख्न पाउनेमा सो २५ दिनको अन्तिम दिन विदा परेको कारणबाट अड्डा खुलेको दिनसम्म हिरासतमा राखेको कानूनसम्मत छ, छैन भन्ने तर्फ विचार गर्दा मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको ४५ नं मा हदम्याद पुग्ने म्याद तारेखमा हाजिर

हुनुपर्ने वा कुनै कागज दाखिल गर्नुपर्ने दिन अड्डा तामिल परे अड्डा खुलेको दिनमा हाजिर हुने दाखिल गर्नेको हदम्याद वा म्याद तारेख नजाने व्यवस्था भइ रहेको छ। सो व्यवस्थाबाट त्यसरी हाजिर हुनुपर्ने वा कागज दाखिल गर्नुपर्ने दिन विदा परेमा अड्डा खुलेको दिन हाजिर हुन पाउने वा कागज दाखिल गर्न पाउने हो। त्यसरी अड्डा खुलेको दिनमा कागज दाखिल गरेमा हदम्याद नजाने व्यवस्था हो। यसरी हदम्याद नजाने व्यवस्थाबाट सो अवधीमा व्यक्तिलाई पनि हिरासतमा राख्न पाउने देखिदैन।

सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १५ ले कुनै पनि व्यक्तिलाई अनुसन्धान तहकिकातको लागि हिरासतमा राख्नुपर्ने भए मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशले २५ दिन हिरासतमा राख्ने व्यवस्था नभई बढीमा २५ दिनसम्म मात्र हिरासतमा राख्न पाउने व्यवस्था हो। २५ दिनसम्म हिरासतमा राखेर २६ सौं दिनमा मात्र मुद्दा दायर गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था होइन। बढीमा २५ दिन भन्ने वाक्यांशले बढीमा २५ दिनसम्म मात्र हिरासतमा राख्न पाउने हो २५ दिन नै हिरासतमा राख्नुपर्ने भन्ने होइन। सो वाक्यांशबाट २५ दिन भन्दा बढीसम्म हिरासतमा राख्न पाउने होइन। सो २५ दिन भन्दा अगावै पनि मुद्दा दायर गरी हिरासतको अवस्था समाप्त गर्नसकिन्छ। तसर्थ २५ दिन भन्दा बढी हिरासतमा राख्न नपाउने हुँदा सोको २५ दिनको अन्तिम दिन विदा परे सो २५ दिनको अवधी ननाधने गरी अर्थात सो २५ दिनको २५ सौं दिन भन्दा अगावै हिरासतको अवस्था समाप्त गरीसक्नुपर्ने हुन्छ। तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा अनुसन्धान तहकिकातको अवस्थामा सो २५ दिनको अवधी अन्तिम दिन विदा परेको भनी सो २५ दिन भन्दा बढी समय हिरासतमा राखेकोलाई पनि कानूनसङ्गत मान्न मिलेन।

तेश्रो प्रश्न गैरकानूनी रूपले हिरासतमा राखी गरेको अनुसन्धान तहकिकातको आधारमा दायर गरिएको मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको कानूनी छ छैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा ने.का.प २०४९ नि.नं ४४५० को निवेदनमा अमरबहादुर गुरुङ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दामा गिरफ्तार गर्दाको अवस्थामा गैरकानूनी रूपले थुनिएको भए पनि रिट निवेदनको सुनुवाई हुँदा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेको स्थितिमा पूर्वे अवैधतालाई आधार बनाई निज उपर अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दा अनुकूल वा प्रतिकूल असर पर्ने गरी रिट जारी गर्न नमिल्ने भन्ने पूर्व इजलासबाट सिद्धान्त प्रतिपादित भइरहेको पाइन्छ। प्रस्तुत रिट निवेदकलाई माथि लेखिए बमोजिम गैरकानूनी रूपले हिरासतमा राखेको भएपनि कानून बमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ०५३।७।१२ मा मुद्दा दायर गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशबाट पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेको देखिन्छ। अधिकार प्राप्त काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखेकोले ती अमरबहादुर गुरुङ भएको उक्त मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तबाट रिट जारी गर्न मिलेन। रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइ दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या. राजेन्द्रराज नाख्वा

इति सम्मत २०५४ साल आषाढ ३ गतेरोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्र राज नाख्वां
सम्बत् २०५४ सालको रिट नं.....३१०२
आदेश मिति: २०५४।३।१०।३

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला सुनसरी, प्रकाशपुर गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा थुनामा रहेको किशोर महाराको हकमा ऐ.ऐ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १५ बस्ने उमेश महारा

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका, काठमाडौं

- ठगी मुद्दामा निवेदक विरुद्ध उजुर परेको हुँदा पक्राउ परिन्छ कि भनी निवेदन गरेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिँदा गैरकानूनी थुनामा परेको अवस्था नदेखिने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनको प्रकृतिबाट नै कुनै व्यक्तिलाई निजको स्वतन्त्रताको उपभोग गर्न नदिने उद्देश्यले गैरकानूनी रूपमा वा बेरितसँग थुनामा राखेको र रहेको देखिनु पर्छ । सो तत्वको अभावमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्ने अवस्था नहुने ।

आदेश

○ न्या.हरिप्रसाद शर्मा

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८ (२) बमोजिम दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यस प्रकार रहेछ ।

का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. १५ स्थित अरुणोदय बोडिङ स्कूल सञ्चालन गरी आउनु भएका मेरो काका किशोर महारा २०५४।२।२९ गते बेलुकी स्कूलबाट घर फर्कनु भएन, कतै जानु भएको होला आइहाल्नु हुन्छ भनी खोज तलाश गरिन । भोलीपल्ट २०५४।२।३० का दिन पनि नआउनु भएकोले व्यापक खोज तलास गर्दा काकालाई प्रत्यर्थी प्रहरी कार्यालयमा २०५४।२।२९ देखिनै थुनामा राखेको भन्ने मिति २०५४।३।३ मा थाहा भयो । तत्पश्चात प्रत्यर्थी कार्यालयमा गई काकालाई थुनामा राख्नुको कारण सोध्दा कुनै कारण

नबताई उल्टै धम्कीपूर्ण भाषामा गाली गलौज गरियो । तत्पश्चात २०५४।३।३ गते बेलुकी बल्ल तल्ल काकालाई भेटी थुनामा राख्नुको कारण सोध्दा कुनै कानूनसम्मत आधार र कारण नभएको थुनामा राख्नुको कारण र पुर्जि पनि नदिई हालसम्म मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित पनि नगराई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२,१४(५)(६) द्वारा काकालाई प्रदत्त संवैधानिक हकाधिकार आघातीत गरी गैरकानूनी रुपबाट थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी काकालाई मुक्त गरी पाऊँ भन्ने समेत किशोर महाराको हकमा उमेश महाराको मिति २०५४।३।४ मा यस अदालतमा परेको रिट निवेदन माग दावी ।

बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाउनु भन्ने समेत यस अदालतको २०५४।३।५ को आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित किशोर महारालाई गैरकानूनी तवरबाट पक्राउ गरी थुनामा राखिएको थिएन, छैन । निज किशोर महारा उपर विभिन्न बहानाले पैसा लिई ठगी गरेकोमा कारवाहीको लागि अम्बीका देवी राई समेतको पृथक-पृथक उजुरी पर्न आएको थाहा पाई कारवाही गर्छन कि भनी बच्चे मनसायले फक्राउनै नगरिएको व्यक्ति किशोर महारालाई पक्राउ गरी गैरकानूनी तवरबाट प्रहरीमा थुनामा राखेको भनी काल्पनिक कुरा रची दिएको भुट्टा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोका काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदन समेत अध्ययन गरी तारेखमा रहेका उमेश महारालाई इजलासबाट पटक पटक पुकार्न लगाउंदा उपस्थित नभएपनि मुद्दा हेर्न नरोकिने भएबाट प्रत्यर्थी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उप सरकारी अधिवक्ता श्री शरदकुमार खड्काले निवेदनमा उल्लेख भएका किशोर महारालाई पक्राउ गरी थुनामा नरोखेको सो कुरा निवेदनमा २०५४।३।३ गते विपक्षी कार्यालयमा जाँदा मलाई हप्काएर पठाए भन्ने उल्लेख गरेको छ भने तत्पश्चात सोही दिन किशोर महारालाई भेट गरे भन्ने उल्लेख भएबाट नै किशोर महारालाई पक्राउ नगरेको भन्ने पुष्टि हुन्छ । विभिन्न बहानामा पैसा ठगी गरी उजुरी परेको थाहापाइ सोबाट वच्च प्रस्तुत रिट निवेदन गरेको हुँदा भुट्टा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भनी गर्नुभएको वहस समेत सुनीयो ।

मेरो काका किशोर महारालाई विना कारण थुनुवा पुर्जि समेत नदिई मिति ०५४।२।२९ गतेदेखि विपक्षी कार्यालयमा गैरकानूनी रुपबाट थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी किशोर महारालाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाऊँ भन्ने रिट निवेदनको मुख्य निवेदन माग दावी र रिट निवेदनमा उल्लिखित किशोर महारालाई गैरकानूनी थुनामा राखेको थिएन छैन भने समेत प्रत्यर्थी कार्यालयको लिखित जवाफ भइ निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भनी निर्णय दिनु परेको छ ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा रिट निवेदनमा उल्लेख भएका किशोर महारालाई थुनामा राखेको छैन । ठगी मुद्दामा निजको विरुद्ध उजुर परेको हुँदा पक्राउ परिन्छ कि भनी निवेदन गरेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिंदा गैरकानूनी थुनामा परेकै अवस्था देखिएन । साथै निवेदकको तर्फबाट कसरी कहाँ बन्दी रहेको छ भनी लिखित जवाफको खण्डन गर्नलाई उपस्थित समेत नभएको हुदा किशोर महारा गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्ने कुरा प्रमाणित गर्न सकेको देखिएन । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनको प्रकृतिबाट नै कुनै व्यक्तिलाई निजको स्वतन्त्रताको उपभोग गर्न नदिने उद्देश्यले गैरकानूनी रुपमा वा बेरितसँग थुनामा राखेको र रहेको देखिनुपर्छ । सो तत्वको अभावमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्ने

अवस्था हुदैन । प्रहरी कार्यालयबाट निवेदकलाई पक्राउ गरिएको छैन भन्ने लिखित जवाफ खण्डन हुने गरी निवेदक तर्फबाट कुनै सबुद प्रमाण देखाउन र इजलास समक्ष उपस्थित भै प्रतिवादसम्म पनि नगरेको अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदनको औचित्य नै रहेको देखिएन । तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदनको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान नरहेको देखिंदा निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. राजेन्द्रराज नाख्वा

इति सम्वत २०५४ साल आषाढ १० रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय
सम्बत् २०५४ सालको रिट नं.....२८६१
आदेश मिति: २०५४।३।३१।३

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आदेश जारी गरीपाउँ ।

निवेदक : भोजपुर जिल्ला, बोयी गा.वि.स वडा नं २ घर भइ हाल जि.प्र.का सदरखोर शाखा
चारखाल, काठमाडौंमा थुनामा रहेको मदनबहादुर चौहान

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, अर्थ मन्त्रालय बागदरवार काठमाडौं समेत

- अधिकार प्राप्त निकायद्वारा मुद्दा चलाइएको र जिल्ला अदालतबाट अ.वं ११८(२) नं बमोजिमको तजविजी अधिकार प्रयोग गरी थुनामा राख्ने आदेश गरेकोलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको आदेशलाई अनाधिकार वा कानूनी त्रुटिपूर्ण भन्न नमिल्ने ।
- अन्य मुद्दामा भएको आदेशलाई तुलना गरी प्रस्तुत मुद्दामा समान असमान भनी दाजु र तत्पश्चात आदेश गर्नु तर्कसंगत हुनसक्तैन । उही मुद्दामा समान स्थिति भएका व्यक्तिहरु वारे तुलना गर्नु सान्दर्भिक हुने ।
- कानूनको रीत पुऱ्याइ भएको थुनछेक आदेशमा रिट क्षेत्रबाट प्रमाणको मूल्यांकन गर्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या.गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ । ८८ (२) अन्तर्गत दायर हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ ।

म निवेदकको नाममा वाणिज्य विभाग काठमाडौंमा दर्ता गराइएको मुना एण्ड अरुण इन्टर प्राइजेजको नामबाट UAE को AMEECO MARKETING बाट All Kind of Bull Bearing आयात गर्नको लागि नेपाल बंगलादेश बैंकबाट Royal Green International का प्रो. प्रकाशकुमार टिबडेवाल

ग्यारेन्टर भइ १० प्रतिशत नगद मार्जिन राखी २ जनवरी १९९५ मा यु.एस.डलर ९५,१२८- रकमको नं १३८००४९५ को प्रतिपत्र खोलेको अभियोगमा म निवेदक पक्राउ भई विपक्षी नं. २ समक्ष २०५३३३२४ मा बयान गर्दा मलाई प्रतिपत्र सम्बन्धी कुराको कुनै जानकारी छैन। मैले कुनै कारोवार गरेको छैन, यज्ञप्रसाद पाठक र उषा थापाले भनेको ठाउमा अन्दाजी १६ थान कागजमा अरव पठाउन पासपोर्ट बनाउन आवश्यकपर्दछ, सही गर भनेकोले सही गरेको थिए। म अर्काको घरमा दैनिक रु२५। मा ज्याला मजदुरी गरी खाने मानिस हुं भनी बयान गरेकोमा मेरो विरुद्ध विपक्षी नं २ ले यू.एस. डलर ९६४५८।७४ विदेशी विनिमय शर्त अनुरूप प्रयोग नगरी ऐनका दफा ४ को (३)(४) विपरीत कसुरगरेको देखिदा म निवेदकलाई प्रतिपत्र खोल्दाको दिन कायम गरिएको विनिमय दर प्रति यू.एस. डलरको ने.रु ५०।१५ का दरले यू.एस. डलर ९६४५८।७४ को हुन आउने विगो ने.रु ४८३७,४०५।८९ सोही ऐनको दफा १७(१) अनुसार जरिवाना भइ हदैसम्म कैद सजाय समेत माग दावी भई विपक्षी नं ३ समक्ष विपक्षी नं २ द्वारा मिति २०५३४।४।१० मा अभियोग पत्र दर्ता भयो।

नेपाल बंगलादेश बैंकमा प्रतिपत्र खोल्दा खोल दिएको निवेदन सहितका अरु कागजातमा मेरो भनी गरिएको सहीछाप मेरो होइन, जाँच गरीपाऊँ। एल.सी भनेको के हो थाहा छैन मैले कुनै विदेशी मुद्रा दिएको छैन र सो प्राप्त गर्न अरु कसैलाई अख्तियारनामा समेत दिएको छैन भनी विपक्षी नं ३ समक्ष मिति २०५३।४।१४ मा म निवेदकको बयान सम्पन्न भई थुनछेकको आदेश हुँदा म निवेदकलाई अ.वं ११८(२) बमोजिम थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्नु भन्ने विपक्षी नं ३ बाट मिति २०५३।४।१६ मा आदेश भइ विपक्षी नं ५ समक्ष थुनामा रहेको छु। विपक्षी नं ३ को उक्त आदेशमा चित्त नबुझी बेरितको आदेश वदर गरी पाउँ भनी विपक्षी नं ४ समक्ष म निवेदकको निवेदन परेकोमा विपक्षी नं ४बाट पनि विपक्षी नं ३ कै मिति २०५३।४।१६ को बेरितको आदेश सदर गरी मिति २०५३।१०।३ मा आदेश भयो।

वाणिज्य विभाग काठमाडौंमा दर्ता गरिएको म निवेदकको नामको उक्त फर्म खोल्ने मेरो कुनै उद्देश्य छैन प्रतिपत्र खोली विदेशबाट सामान आयात गर्ने मेरो आर्थिक एवं शैक्षिक हैसियत समेत छैन। म दैनिक रु२०।२५ मा अर्काको घर खेतमा ज्याला मजदुरीमा ज्यामी काम गर्ने मुश्किलले आफ्नो सहीसम्म गर्नसक्ने निम्न स्तरको साक्षर नागरिकसम्म हुँ। उक्त कुरा विपक्षी नं २ र ३ समक्ष गरिएका म निवेदकको बयानबाट पुष्टि हुन्छ। सो बयान र यथार्थ तथ्य सबुद प्रमाणको मूल्यांकन एवं न्यायिक मनको प्रयोग गरी आदेश हुनुपर्नेमा हचुवा एवं आत्मपरक रूपमा विपक्षी नं ३ र ५ बाट आदेश भएको छ। स्वास्थ्यको कारणले पनि म विरामी छु। विपक्षी ५ मार्फत नै वीर अस्पतालमा २ पटक टाउकाको सि.टि स्क्यान गरी दैनिक औषधीको आधारमा जीवन बिताई रहेको तर्फ पनि आग्रह अनुरोध गर्दछु।

विपक्षी नं १ द्वारा गठित प्रतीपत्र जाँचबुझ आयोगको प्रतिवेदन २०५३ मा फर्मवाला कुनै पनि व्यक्ति प्रतिपत्र खोल्न बैंकमा उपस्थित नभएको उक्त आयोगले ठहर गरेको छ। त्यसले म निवेदक नेपाल बंगलादेश बैंकमा प्रतिपत्र सम्बन्धी कुनै निकायमा म निवेदकको संलग्नता छैन। यस्तो अवस्थामा म निवेदकलाई ऐनको दफा ४ को उपदफा(३) र (४) को कसुर भई ऐनको दफा १७(१) को सजाय माग दावी भई अ.वं ११८(२) बमोजिम थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्न सर्वथा मिल्ने होइन। म निवेदक सरह प्रतिपत्र सम्बन्धी वारदातमा समान तथ्य र परिस्थिति भएका तथा समान सम्लग्नता भएका एक खनाल ट्रेडीड कन्सनका प्रो. अन्जनकुमार खनाल, शकुला इन्टर प्राइजेजका प्रो ध्रुवप्रसाद रिमाल समेतका प्रतिवादीहरुलाई मिति २०५३।४।२८ गते विपक्षी नं ४बाट साधारण तारिखमा राख्नेगरी आदेश भएको तर म निवेदकको हकमा थुनामा राख्नेगरी विपक्षी नं ४बाट मिति २०५३।१२।१४ गते बेरित पुर्वकको आदेश भएकोले समान सम्लग्नता भएका प्रतिवादीहरुलाई समान रूपमा तारेखमा राख्नुपर्नेमा म निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरेको विपक्षी ४ को आदेशले म निवेदकको संविधानको धारा ११(१) तथासम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट

प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विपरीत विपक्षी नं १ को मिति २०५३३३३ को पत्रले विदेशी विनिमय शर्त अनुसार प्रयोग नगरेको भनी चलाइएको कारबाही गैरकानूनी छ । उक्त कारबाहीले म निवेदक २०५३३३१० देखि गैरकानूनी थुनामा रहनुका साथै म निवेदकको नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३ र १२ संविधानको धारा ११ (१), १२(१), १४(१) ले प्रदान गरेको कानूनी हक एवं संविधानद्वारा अभिनिश्चित गरिएको हक अधिकार समेतबाट वन्चीत भइ गैरकानूनी थुनामा रहेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरण वा अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जि जारी गरी विपक्षी नं ३ को मिति २०५३४१९६ को र विपक्षी नं ४ को मिति २०५३१२१४ को बेरितको आदेश वदर गरी उपरोक्त हकहरु संरक्षित र प्रचलित गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी निवेदकलाई साधारण तारेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्ने विपक्षी नं ३ का नाममा आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मदनबहादुर चौहानको यस अदालतमा परेको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनपर्ने हो ? ७ दिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाइ लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५४१११९ को आदेश ।

प्रथमतः निवेदकले यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्नेसम्मको कारण र औचित्यलाई निवेदनमा स्पष्ट गर्न सकेको देखिदैन । किनकी निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राख्नेसम्मको कुनै काम कारबाही यस मन्त्रालयबाट भए गरेको भन्ने निवेदन जिकिरमा कही कतै उल्लेख नभएको स्थितिमा निवेदन वदर भागी छ । निवेदकले काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०५३४१९६ को निवेदकलाई थुनामा राख्ने सम्बन्धी आदेश र सो आदेशलाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५३१२१४ मा भएको आदेशलाई बेरित भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । निवेदक विगत १० महिना भन्दा बढी समयदेखि थुनामा रहेका कुरा विवाद देखिदैन । आफुलाई मर्का पन्यो वा संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक कुण्ठित भयो भन्ने व्यक्तिले यति लामो समयसम्म चुपलागि बस्नु र थुनामा रहेको लामो समयको अन्तराल पछि मात्र आफ्नो थुनालाई गैरकानूनी भनी निवेदन जिकिर गर्नु विलम्बको सिद्धान्तले पनि मिल्ने नदेखिंदा निवेदन वदर भागी छ । निवेदक उपर विदेशी मुद्दा अपचलन गरे सम्बन्धमा अनुसन्धान एवं तहकिकात भइ विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन २०१९ बमोजिमको कसुर गरेमा कानून बमोजिमको कारबाहीका लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भई जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश उपर पुनरावेदन अदालतमा निवेदन परी पुनरावेदन तहबाट समेत निवेदकलाई थुनामा राख्ने आदेश भएको हो । यसरी अदालतबाट तह तह हुदै कारबाही भएको रसम्मनित अदालतबाट समेत कानून बमोजिम भएको आदेश बमोजिम निवेदक थुनामा रहेको देखिंदा यस्तो थुनालाई गैरकानूनी भन्ने निवेदकको निवेदन जिकिर भुठ्ठा हुँदा खारेज भागी छ भन्ने समेतको अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशले रिट निवेदकलाई थुनामा राखेको हो । रिट निवेदकले रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएका कुनै पनि गैरकानूनी किसिमले निवेदकलाई थुनछेक नगरिएको हुँदा यस शाखाको हकमा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको सदर खोर शाखाको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री भूमि खरेलले मेरो पक्ष जस्तै समान तथ्य र अभियोग लगाइएका अन्य व्यक्तिहरुलाई साधारण तारेखमा छाडिएको छ । तर मेरो पक्षको हकमा थुनामा राख्नेगरी आदेश गरिएको छ । समान तथ्य भएको व्यक्तिले समान कानूनी संरक्षण पाउनु पर्नेमा असमान व्यवहार गरिएको छ । मेरो पक्षको प्रतितपत्र खोली विदेशबाट समान आयात गर्नसक्ने सम्मको आर्थिक शैक्षिक, व्यवसायिक गुणहरु नभएको तथ्यलाई ध्यान नदिइकन थुनछेक आदेश गरिएको हुँदा रिट आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने र विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान्

वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री बलराम के.सी ले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा आएर अभियुक्त गरीब अशिक्षित असहाय थियो थिएन भनी हेर्न मिल्दैन । कसैलाई तारेखमा राख्ने र कसैलाई थुनामा राख्ने सम्बन्धमा अदालतबाट प्रमाणको मूल्यांकन गरी कानून बमोजिम उचित आदेश गरिएको छ । अरु मुद्दाको स्थितिलाई यस मुद्दामा दांजेर समान भयो भनेर विवेचना गर्न समेत मिल्दैन । निवेदक कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त निकाय अदालतको आदेशबाट न्यायिक हिरासतमा रहेकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नमिल्दैन रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

फायल अध्ययन गरी निवेदक र विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नुभएको वहस समेतलाई ध्यानमा राखी निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदन माग बमोजिमको रिट आदेश जारी गर्न पर्ने नपर्ने भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुनआएको छ ।

यसमा अधिकार प्राप्त निकायद्वारा मुद्दा चलाइएको र काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट अ.वं ११८(२) नं बमोजिमको तजविजी अधिकार प्रयोग गरी थुनामा राख्ने आदेश गरेको सोलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेशलाई अनाधिकार वा कानूनी त्रुटिपूर्ण भन्न मिल्दैन । निवेदक जस्तै स्थिति भएका अन्य व्यक्तिहरूलाई थुनाबाट छाडिएकोले असमान भयो भन्ने निवेदन जिकिरलाई उल्लिखित व्यक्तिहरू यस मुद्दा अभियुक्त नभै अन्य मुद्दाका अभियुक्त भएको देखिन्छ । अरु मुद्दामा भएको आदेशलाई तुलना गरी प्रस्तुत मुद्दामा समान असमान भनी दाज्नु र तत्पश्चात आदेश गर्नु तर्कसंगत हुन सक्तैन । उही मुद्दामा समान स्थिति भएको व्यक्तिहरू वारे तुलना गर्नु मात्र सान्दर्भिक हुन्छ ।

अतएवं कानूनको रिट पुऱ्याइ भएको थुनछेक आदेशमा रिट क्षेत्रबाट प्रमाणको मूल्यांकन गर्न नमिल्ने समेतको न्यायिक सिद्धान्त अनुसार प्रस्तुत निवेदन बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फायल नियमानुसार गरी बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु

न्या. हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय

इति सम्बत २०५४ साल आषाढ ३१ गते रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय
सम्बत् २०५४ सालको रिट नं.....२२८१
आदेश मिति: २०५४।४।२०।२

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरीपाउँ ।

निवेदक : ललितपुर जिल्ला, सुनाकोटी गा.वि.स वडा नं ३ बासटोल बस्नेवर्ष ५७ को धनगोपाल महर्जनको हकमा ऐ. को छोरी वर्ष २७ की सानु महर्जन

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाडौं समेत

- संविधानले निषेधित नगरेको अवस्थामा संविधानको भाग ३ द्वारा नागरिकलाई प्रदान गरिएको मौलिक हक प्रचलन गराइपाउँ भनी परेको निवेदन उपर यस अदालतले आफ्नो असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी हेर्न मिल्ने ।
- बाध्यात्मक रूपमा पालना गर्नुपर्ने कानूनी दायित्व विपक्षीबाट भए गरेको नदेखिंदा अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्ने कानूनी कर्तव्य पालनातर्फ सजग रहन विपक्षीलाई ध्यानाकर्षण गराउने ।

आदेश

○ न्या. गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहीतको व्यहोरा यस प्रकार छ ।

मेरा बुबा धनगोपाल महर्जनलाई मिति ०५।४।१७ गते सांभ्र ७ बजे आफ्नो घर कोठामा बसी रहेको अवस्थामा केही प्रहरीहरुले विना कारण जावलाखेल जानु पऱ्यो भनी जवरजस्ती गिरफ्तार गरी लिएर गए । भोलीपल्ट म निवेदक प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा गइ सोधपुछ गर्दा यहा थुनामा भए पनि भेट गर्न दिनमिल्दैन भनी जवाफ दिए निज थुनामा रहेको धन गोपाललाई के कति कारणबाट गिरफ्तार गरिएको हो, कुनै थाहा जानकारी प्रत्यर्थीहरुले दिएको छैन, नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(५) र धारा १४(६) को संवैधानिक व्यवस्थालाई प्रत्यर्थीहरुले ठाडै अवज्ञा एवं उल्लङ्घन गरी धनगोपाल

महर्जनलाई विनाकारण पक्राउ गरी गैरकानूनी रूपा थुनामा राखी संविधानद्वारा प्रदत्त हक कुण्ठित गरिएको भेटघाट गर्न नदिएको प्रष्ट छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), ११(२), १२(१) १२(२)(घ) १४(५) र १४(६) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वीचत गरी गैरकानूनी थुनामा राखिएकोले सर्च वारेण्ट समेत जारी गरी अविलम्ब थुनाबाट मुक्त गरी छाडी दिनु भनी प्रत्यर्थीहरुको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो बुबा धनगोपाल महर्जनको मौलिक हकको संरक्षण गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? बाटाका म्याद बाहेक ३ दिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरुको नाउमा सूचना पठाइ नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति ०५४।४।१०।६ को आदेश ।

रिट निवेदकको बाबु धन गोपाल महर्जनलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको आदेशानुसार मिति ०५४।४।१० गतेका दिन पक्राउ गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अनुसार नजरबन्दमा राख्ने आदेशको पुर्जि समेत दिई कारागार शाखा नखुमा ०५४।४।१० गते नै पठाइएको हो । भेटघाट गर्न नदिई कुनै सूचना विना थुनामा राखेको छैन । रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन सादर अनुरोध गरिएको छ, भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।

ललितपुर जिल्ला सुनाकोठी गा.वि.स वडा नं ३ बस्ने धन गोपाल महर्जनले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम नेपाल अधिराज्यको सार्वभौम सत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने किसिमको कार्य गरेको हुँदा निजबाट भएको त्यस्तो कार्यलाई रोक्नु जरुरी भएकोले सोही ऐन बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई भएको अधिकार प्रयोग गरी निजलाई ०५४।४।१० गतेदेखि नजरबन्दमा राख्न पुर्जि तथा आदेश दिइएको हो उक्त कार्य कानूनसम्मत नै भएकोले रिट निवेदन खारेज गरी फुर्सद पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश दिएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

धनगोपाल महर्जनलाई पक्राउ गरी थुनामा राख्ने कार्य यस कार्यालयबाट नगरिएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन सादर अनुरोध गरिएको छ, भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

नियमानुसार पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहीतको मिसिल अध्ययन गरीयो ।

निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री मुक्ती नारायण प्रधान, एकराज भण्डारीले धनगोपाल महर्जनलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्दमा राखिएको भन्ने लिखित जवाफमा उल्लेख छ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिमको आदेश जारी गर्नको लागि उचित र पर्याप्त आधार हुनुपर्दछ, त्यस्तो उचित र पर्याप्त आधार देखाउन सकेको छैन । नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने आशंकाको स्थितिमा मात्र ऐन आकर्षित हुने देखिन्छ, निवेदकबाट कार्य गरिसकेको भन्ने लिखित जवाफ भएबाट यस्तो अवस्थामा प्रस्तुत ऐन आकर्षित हुँदैन थुनामा राख्दा सोही ऐनको दफा ४ को प्रकृया पूरा भएको पनि देखिँदैन । थुनामा राख्ने कार्य वदनीयतपूर्ण र त्रुटिपूर्ण हुँदा माग बमोजिमको आदेश जारी

हुनुपर्दछ भन्ने र विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्रीकुमार चुडालले मौलिक हकहरू अनियन्त्रित हुँदैनन् बन्देजयुक्त हुन्छन् । उचित र मनासिव बन्देज लगाउन सकिने भएर नै सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ बनेको कारण सहीतको पुर्जि दिएकोछ, कार्य गरी सकेको अवस्थामा प्रस्तुत ऐनको दफा ३.१ आकर्षित नहुने भन्न मिल्दैन । ऐन विपरीत थुनामा राखिएको भए वा क्षतिपूर्तिको माग गर्नसक्ने वैकल्पिक व्यवस्था रहेकै छ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत जारी भएको आदेश उपर अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने देखिदैन, उचित र पर्याप्त कारण तथ्य सम्बन्धी प्रश्न भएकोले रिट क्षेत्रबाट सो प्रश्नको निरोपण हुनसक्ने हुँदा रिट जारी हुने अवस्था छैन । खारेज हुनुपर्दछ भन्ने समेत व्यहोराको मुख्य वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको वहस जिकिर निवेदन लेख र लिखित जवाफबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा देहायको प्रश्नको सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

१. प्रस्तुत विषयमा यस अदालतले हेर्न मिल्ने नमिल्ने के हो ?
२. बन्दीलाई दिइएको पुर्जि कानूनसंगत छ, छैन ?
३. ऐन बमोजिमको प्रकृया पुरा भएको छ, छैन ?
४. रिट जारी हुने हो होइन ?

निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा सर्वप्रथम विपक्षी तर्फका विद्वान् सरकारी अधिवक्ताले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११ मा यस ऐन अन्तर्गत जारी भएको भएको आदेश उपर कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको र निवेदकलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत नजरबन्दमा राखिएको हुँदा त्यस्तो अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदन यस अदालतमा लाग्न सक्दैन भनी जिकिर लिनु भएको तर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८(२) बमोजिम यस अदालतमा पर्नआएको देखिन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ मा संवैधानिक उपचारको हक मूल शीर्षक अन्तर्गत यस भागद्वारा प्रदत्त हकको प्रचलनको लागि धारा ८८ मा लेखिएको तरिका अनुसार कारवाइ चलाउन पाउँने हक सुरक्षित गरिएको छ भन्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यसबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को भाग ३ को धारा ११ देखि २३सम्ममा सबै नागरिकलाई विभिन्न मौलिक हकहरू प्रदत्त भएको पाइन्छ । निवेदकले संविधानको धारा ११(१)११(२) १२(१) १२(२)(घ) १४(५) र १४(६) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात परेको भनी रिट निवेदनमा उल्लेख गरी धारा ८८(२) अन्तर्गत प्रस्तुत रिट निवेदन यस अदालतमा पर्नआएको देखिन्छ । धारा ८८(२) मा यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिकहकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्कै उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको वा अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरुपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद द्वारा प्रदत्त मौलिकहकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्कै उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवाद समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरुपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ । सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकार पृच्छा लगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्नसक्नेछ, भन्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यस संवैधानिक व्यवस्थाको परिप्रेच्छमा संविधानले निषेधित

नगरेको अवस्थामा संविधानको भाग ३ द्वारा नागरिकलाई प्रदान गरिएको मौलिक हक प्रचलन गराइ पाउँ भनी परेको निवेदन उपर यस अदालतले आफ्नो असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी हेर्न नमिल्ने भन्न मिलेन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा १२(क) ले पनि यस ऐन अन्तर्गत जारी भएको आदेशका विरुद्ध अदालतमा प्रश्न उठाउन पाइने, व्यवस्था गरी रहेको समेतबाट विद्वान् सरकारी अधिवक्ताले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत भएको काममा अदालतले प्रश्न गर्न नपाउँने भनी गर्नुभएको जिकिरसँग यो इजलास सहमत हुनसकेन । प्रस्तुत रिट निवेदन उपर यस अदालतबाट कारवाई किनारा गर्नसक्ने नै देखियो ।

अब दोश्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरले यी धन गोपाल महर्जनका नाउमा जारी गरेको मिति ०५४।४।१०।६ को आदेश पुर्जिमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने किसिमको कार्य गरेको हुँदा रोक्न जरुरी भएकोले सोही ऐनको दफा ३.१ ले प्रदान गरेको अधिकार बमोजिम नजरबन्दमा राख्नु भनी यो आदेश गर्दछु भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ मा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा स्थानीय अधिकारीले नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गर्नसक्ने भन्ने र सोही ऐनको दफा ४.१ मा त्यस्तो आदेश जारी गर्दा स्थानीय अधिकारीले त्यस्तो आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार खुलाई आदेश सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्ने छ, भन्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । माथि उल्लेख गरिएको आदेश पुर्जिमा निवेदकको के कस्तो र कुन किसिमको गतिविधि र कृयाकलापबाट उल्लिखित अवस्थामा खलल पुग्न सक्ने हो र के कुन कार्य गर्नबाट निजलाई रोक लगाउनु परेको हो खुलेको देखिदैन । के कस्तो कारण परी कुन आधारमा नजरबन्दमा राखिएको भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट पनि खुल्न आउदैन । कुनै पनि व्यक्तिको संविधानद्वारा प्रदत्त हिडडुल गर्न पाउँने समेतका संवैधानिक मौलिक हक प्रयोग गर्न रोक लगाउदा ऐनको उद्देश्य र स्पष्ट व्यवस्था अनुरूपको कार्य बाध्यात्मक रूपमा पालना भएकै हुनुपर्दछ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ को व्यवस्थामा खलल पर्न गएको भन्ने कुराको उल्लेख मात्र पर्याप्त हुने होइन । सोको पूर्वावस्था रहे वा नरहेको पनि महत्वपूर्ण हुन जान्छ । नजरबन्दमा राखिएको धनगोपाल महर्जनबाट देशको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्ने किसिमको कार्य गरेको भन्ने उचित र पर्याप्त आधार खुलेको, निजलाई जारी गरिएको पुर्जिबाट देखिन नआएकोले त्यस्तो पुर्जिलाई कानूनी आधारमा जारी गरिएको र उल्लिखित अवस्थाको विद्यमानता रहेको भन्ने विपक्षीहरूको भनाइसँग सहमत हुन सकिने अवस्था देखिन आएन ।

सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४ को ४.१ र ४.२ मा दफा ३.१ बमोजिम जारी गरिएको आदेशको प्रतिलिपि सहीत त्यसको जानकारी गृह मन्त्रालयलाई र जिल्ला अदालतलाई २४ घण्टा भित्र आदेशको प्रतिलिपि सहीत स्थानीय अधिकारीले सूचना पठाउनु पर्ने छ, भन्ने बाध्यात्मक रूपमा गरिएको व्यवस्था बमोजिमको जानकारी दिएको विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिन नआउनुको साथै वहसको क्रममा विद्वान् सरकारी अधिवक्ताले समेत जानकारी दिएको छ, भनी देखाउन सक्नु नभएबाट नजरबन्दमा राख्दा पुरा गर्नुपर्ने प्रकृया समेत पूरा गरिएको पाइने । बाध्यात्मक रूपमा पालना गर्नुपर्ने कानूनी दायित्व समेत विपक्षी स्थानीय अधिकारीबाट भए गरेको नदेखिँदा अब उप्रान्त त्यस्तो अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्ने कानूनी कर्तव्य पालना तर्फ सजग रहन विपक्षी स्थानीय अधिकारीको ध्यानाकर्षण गरिएको छ ।

माथि गरिएको विवेचनाबाट निवेदक धन गोपाल महर्जनलाई नजरबन्दमा राख्नेगरी गरेको आदेश र प्रकृया त्रुटिपूर्ण हुन गएको देखिन आयो । तसर्थ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५(१) ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभइ कसैलाई पनि निर्वारक नजरबन्दमा राखिने छैन भन्ने सबैधानिक हक प्रदान गरेको परिप्रेक्षमा धन गोपाल महर्जनलाई निवारक नजरबन्दमा राखिएको आधार समेत स्पष्ट नभएको समेतबाट निजलाई नजरबन्दमा राख्ने भन्ने मिति ०५४।४।१०।६ को निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ अन्तर्गतको आदेश गैरकानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा निवेदन माग बमोजिम निज धनगोपाल महर्जनलाई थुनाबाट तुरुन्त मुक्त गरीदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । विपक्षीहरुको जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उपरोक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.हरिशचन्द्रप्रसाद उपाध्याय

इति सम्बत २०५४ साल श्रावण २० गते रोज २ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णकुमार वर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
संवत् २०५४ सालको रि.पु.ई.नं. ... ८८
आदेश मिति: २०५४।५।१९।५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ ।

निवेदक : जिल्ला सुनसरी इनरुवा न.पा. वार्ड नं. ९ घर भै हाल जिल्ला कार्यालय
कारागार शाखा मोरङ्गमा थुनामा रहेको कालीप्रसाद खनाल समेत

विरुद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत विराटनगर समेत

- उही तथ्य र स्थिति रहेका अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारेखमा राख्ने निवेदकहरूको हकमा पुर्पक्षको लागि अ.व. ११८ को देहाय (२) बमोजिम थुनामै राख्ने भनी जिल्ला अदालतले गरेको आदेश केही बदर केही सदर गर्ने गरी गरेको पुनरावेदन अदालतको आदेश नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ द्वारा प्रत्याभूत गरिएको समानताको सिद्धान्तको विपरित देखिने
- वारदातमा समान तथ्य र परिस्थिति भएको तथा समान संलग्नता भएका प्रतिवादीहरूलाई समान रूपमा तारेखमा राख्नुपर्ने ।

आदेश

○ न्या. नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र धारा ८८(२) अन्तर्गत परेको रिट निवेदमा संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरू बीच मतैक्य हुननसकी सर्वोच्च अदालत

नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(क) बमोजिम यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहितको व्यहोरा यसप्रकार छ ।

मिति २०५३।३।३१ मा बाँस भाङ्गमा राधादेवी खनाल भुण्डी मरेको अवस्थामा फेला परेकोमा म कालीप्रसाद खनाल र विष्णुप्रसाद खनालको छुट्टाछुट्टै जाहेरी परेको छ । मौकामा अनुसन्धान तहकिकात भई हामी निवेदकहरू समेतलाई प्रतिवादी बनाई अभियोग पत्र प्रस्तुत भएको छ । मार्ने पूर्व योजना बनाई मिति २०५३।३।३० गतेको रातीको समयमा कालीप्रसाद खनाल, तीर्थ कुमारी खनाल, डल्ली भन्ने दुर्गादेवी ढकाल, हिरण्यप्रसाद दाहाल, सीता दाहाल र नारायणप्रसादको मिलेमतोमा मृतक राधादेवी खनाललाई कर्तव्य गरी मारी निज मृतककै साडीको पासो बनाई दत्तप्रसादको बाँसको भुयाङ्गमा भुण्ड्याइएको तथ्य देखिन आएको हुँदा निजहरूले मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको. १ नं. अनुसारको कसूर अपराध गरेकोले सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँने माग दावी गरी सुनसरी जिल्ला अदालत समक्ष अभियोग पत्र पेश गरिएकोमा प्रतिवादीहरू कसूर गरेकोमा इन्कारी भएपनि प्रतिवादीहरूको जिकिर र लाश प्रकृती मुचुल्कामा उल्लेख भए गरेको तथा प्रहरीमा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले दिएको वयान वस्तुस्थिति मुचुल्का तथा सरजमिनका व्यक्तिहरूको भनाइ समेतको आधारबाट अ.व. ११८(२) नं. को अवस्था विद्यमान देखिँदा पछि प्रमाण बुभ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम गर्ने गरी हाललाई अ.व. ११८(२) बमोजिम (ख) श्रेणीको सिधा खुवाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भनी मिति २०५३।४।३२ मा सुनसरी जिल्ला अदालतबाट आदेश भयो ।

सुनसरी जिल्ला अदालतको उक्त आदेश उपर पुनरावेदन अदालत विराटनगर समक्ष म कालीप्रसाद खनाल, म तीर्थ कुमारी खनाल, हिरण्यप्रसाद दाहाल, सीता दाहाल, डल्ली भन्ने दुर्गादेवी ढकाल समेतले छुट्टै र नारायणप्रसाद खनालले छुट्टै अ.व. १७ नं. बमोजिम निवेदन प्रस्तुत गरेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०५३।८।७ मा सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०५३।४।३२ गतेको आदेश हामी निवेदकहरू कालीप्रसाद खनाल र तीर्थ कुमारीको हकमा सदर र अन्य प्रतिवादीहरू हिरण्यप्रसाद दाहाल, सीता दाहाल, दुर्गा देवी ढकाल र नारायणप्रसाद खनालका हकमा बदर गर्ने गरी आदेश भएको छ ।

प्रस्तुत कर्तव्य ज्यान मुद्दामा श्री ५ को सरकारको तर्फबाट अभियोग पत्र पेश हुँदा हामी निवेदक सरहका अन्य सबै प्रतिवादीहरूको हकमा पनि मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को कसूरमा ऐजको १३(३) बमोजिमको संजाय माग दावी भई आएको छ । हामी निवेदकहरू र अन्य सबै प्रतिवादीहरूको प्रस्तुत मुद्दाको समान वारदातमा समान तथ्य र परिस्थिति एवं समान संलग्नता देखाई मुद्दा दायर गरी समान हैसियतको र समान दायित्व भई एकै श्रेणीका अभियुक्तको रुपमा स्थापित गर्न खोजिएको छ । तर प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालतले त्यस तथ्य प्रति कुनै दृष्टिपात नै नगरी हठात् अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारेखमा छाडी र हामी निवेदकहरूलाई थुनामा नै राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने गरी गरेको आदेश भेदभावयुक्त र पक्षपातपूर्ण रहेको छ । फलतः पुनरावेदन अदालतको आदेश

ज्ञानबहादुर विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण (ने.का.प. २०५२, अंक ६, पृष्ठ ४७८) मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल भई बदरभागी रहेको छ ।

अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारिखमा राखी मुद्दा पुर्पक्ष गर्ने गरी आदेश गर्दा प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालतले निजहरू प्रहरी तथा अदालत दुबैमा कसूर गरेकोमा इन्कार रहेका र कसूर गरेको भनिएको अवस्थामा देखने चश्मदीद गवाह कोही नभएको, जाहेरवाला विष्णु दुलालले निजहरू उपर शंका देखाई नामसम्म पनि खुलाउन नसकेको भन्ने वादी दावी आधारहरूलाई आत्मसात गरेको देखिन्छ । जबकी डल्ली भन्ने दुर्गा देवी ढकाल समेतको मिलिभगतमा मृतक राधादेवीलाई कर्तव्य गरी मारेको भनी जाहेरवाला विष्णुप्रसाद दुलालले आफ्नो जाहेरीमा किटानी व्यहोरा लेखाएका छन् । हामी निवेदकहरू प्रहरी तथा अदालत दुबैमा कसूर गरेकोमा पूर्णत इन्कारी वयान दिएका छौं । म तीर्थ कुमारी खनाल कथित वारदात मितिमा घटनास्थलमा नै नभइ आफ्नो माइती सप्तरीको कन्चनपुरमा रहेको भनी वयान गरेकी छु । जुन कुराको पुष्टी समेत भैसकेको छ । हामी निवेदकहरूलाई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने आदेश गर्दा प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालतले मृतकसँग पूर्व रिसइवी रहेको र मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणबाट देखिनआएको भन्ने आधार लिएको देखिन्छ । मृतक राधादेवी खनाल म कालीप्रसाद खनालकी कान्छी श्रीमती हुन् र निजले मबाट अघिनै अंश लिई अलग्गै बसी आइरहेकी थिइन । कुनै पूर्व रिसइवी रहेको छैन । त्यस्तै पुनरावेदन अदालतले मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणबाट समेत अ.वं. ११८(२) नं.को अवस्था विद्यमान रहेको भन्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । तर के कुन प्रमाणलाई भन्न खोजेको हो प्रष्ट गरेको छैन । मौकामा भएको घटनास्थल प्रकृती मुचुल्का र लास प्रकृती मुचुल्का र पोष्ट मार्टम रिपोर्टबाट मृतक राधादेवी खनाललाई हामी निवेदकहरूले कर्तव्य गरी मारी भुन्ड्याएको भन्नसकिने अवस्था छैन । म कालीप्रसाद ७२ वर्षको भैसकेको छु भने म तीर्थ कुमारी ५६ वर्ष पुगिसकेकी छु । यस्तो पाको उमेरमा हामीहरूले कसैको हत्या गरी १४, १५ फिट उचाइ माथि भुन्ड्याउन सक्ने अवस्था छैन । हामी निसन्तान एवं उमेरले पाको भैसकेको हुँदा सम्पत्ति हाम्रो चाहनाको विषय समेत नभएकोले सम्पत्तिको कारणले राधादेवीसँग हाम्रो रिसइवी रहेको भन्ने कुराको कुनै वस्तुनिष्ठ आधार छैन । तर पुनरावेदन अदालतले त्यस तथ्य प्रति कुनै दृष्टिपात नै नगरी थुनामा राख्ने आदेश गरेबाट हामी अती अन्यायमा परेका छौं ।

अतः विपक्षी सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०५३।४।३२ र पुनरावेदन अदालतको मिति २०५३।८।७ को आदेशद्वारा हामी निवेदकहरूको नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १२(१)ले प्रत्याभूत गरेको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक समेत हनन् भएकोले सुनसरी जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतबाट भएका उक्त आदेश बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश वा अन्य उपयुक्त आदेश जारी गरी हामीहरूलाई गैह्र कानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? लिखित जवाफ आएपछि वा अबधी नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५३।१।७ को आदेश ।

विपक्षी निवेदक कालीप्रसाद खनाल र तीर्थ कुमारी खनाल समेत उपर राधादेवी खनाललाई मिति २०५३।३।३० गते रातीको समयमा कर्तव्य गरी भुण्ड्याएको भनी निजहरू उपर ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं. अनुसारको दाबी लिई यस अदालतमा मिति २०५३।४।३० मा दायर भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा यस अदालतको मिति २०५३।४।३२ का आदेशानुसार पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी तत्काल बुझिएका प्राप्त संकलित प्रमाण समेतका आधारमा अ.वं. ११८ नं. को देहाय २ अनुसार पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने भन्ने आदेशानुसार अ.वं. १२१ नं. अन्तरगतको थुना वा पूर्जि दिई कारागार शाखा मोरङमा पठाइएको मिसिलबाट देखिएकाले कानून बमोजिम भए गरेको कार्यलाई बिना आधार कसूरबाट बचनका लागि प्रस्तुत गरेको प्रस्तुत रिट निवेदनबाट कारवाही हुननसक्ने भई विपक्षीहरूको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको सुनसरी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकहरू २ जना लगायत अन्य हिरण्यप्रसाद दाहाल समेतका ६ जना अभियुक्तहरूलाई मृतक राधा देवीलाई मारेको अभियोगमा मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. को सजायको माग दाबी भई सुनसरी जिल्ला अदालतमा दायर भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सुनसरी जिल्ला अदालतले थुनछेकको क्रममा गरेको आदेश उपर निवेदकहरू समेतको निवेदन यस अदालतमा परी प्राप्त भएसम्मका प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन गरी सुनसरी जिल्ला अदालतले गरेको आदेश वेरीतको भएको हदसम्म यस अदालतबाट बदर गरी रिट निवेदक बाहेकका अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारिखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने समेतको आदेश भएको हो ।

अभियुक्त पक्षबाट अभियोग पत्र साथ मुद्दा अदालत समक्ष पेश गरी सकेपछि आवश्यक कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी थुनछेकको क्रममा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसूरदार देखिएको अभियुक्तलाई थुनामा राख्नसक्ने वा तत्काल कसूरदार न देखिएको स्थितिमा तारिख धरौटीमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गरी गरेको आदेश वेरीतको भएमा तत्काल प्राप्त प्रमाण सम्बद्ध तथ्य र कानूनसम्मतका आधारमा उक्त आदेश सदर राखी वा बदर गरी उचित आदेश गर्न सक्ने अधिकार यस पुनरावेदन अदालतलाई रहे भएको र उक्त अधिकारको कानून तथा न्यायसङ्गत ढंगले प्रयोग भई तत्काल प्राप्त प्रमाणका आधारमा रिट निवेदकहरूलाई यस अदालतबाट थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्ने आदेश भई उक्त मुद्दा हाल सुनसरी जिल्ला अदालतमा कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेकोले कानून विपरित तवरले रिट निवेदकहरूलाई थुनामा राखिएको छैन । यस्तो स्थितिमा निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हक हनन् भयो भन्ने अवस्था रहदैन । तसर्थ अधिकार प्राप्त अदालतको आदेशले कानून बमोजिम न्यायिक हिरासतमा थुनामा रही हाल कारवाहीयुक्त मुद्दामा पुर्पक्ष गर्दै रहेकोले

प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको लिखित जवाफ ।

विपक्षी प्रतिवादीहरूको तर्फबाट यस कार्यालयलाई पनि विरुद्ध खण्डमा नाम समावेश गरी प्रत्यर्थी बनाएको देखिन्छ । तर यस कार्यालयबाट विपक्षी प्रतिवादीहरूको के कस्तो हक हनन् गरेको छ र के कस्तो गैरकानूनी कार्य गरेको रहेछ भनी रिट निवेदनमा उल्लेख गरेको देखिदैन । यदि यस कार्यालयबाट निज विपक्षी प्रतिवादीहरू उपर माग दावी लिई अभियोग पत्र दायर गरेको सम्बन्धमा निवेदकले औल्याएको हो भने पनि यस कार्यालयबाट गैरकानूनी किसिमले अभियोग पत्र दायर गरेको हो भनी रिट निवेदनमा उल्लेख गर्नसकेको छैन । अतः यस कार्यालयबाट कानून बमोजिम अभियोग पत्र दायर गरिनुका साथै सुनसरी जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट पनि कानून बमोजिम पुर्पक्षको सिलसिलामा थुनाका राखिएको हुँदा निज विपक्षी प्रतिवादीहरूको तर्फबाट दायर गरेको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय सुनसरीको लिखित जवाफ ।

विष्णुप्रसाद दुलालको जाहेरीले श्री ५ को सरकार वादी यी निवेदकहरू कालीप्रसाद खनाल र तीर्थ कुमारी खनाल समेत प्रतिवादी भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा यी निवेदकहरूलाई अ.व. ११८(२) नं. बमोजिम पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको सुनसरी जिल्ला अदालतको आदेश सदर र उक्त वारदातमा समान रूपमा संलग्नता देखाई प्रतिवादी बनाइएका अन्य प्रतिवादीहरू डल्ली भन्ने दुर्गा देवी ढकाल, हिरण्यप्रसाद दाहाल, सीता दाहाल र नारायणप्रसादलाई पुर्पक्षका लागि तारेखमा राख्ने गरेको आदेश सदर गरी आदेश भएको, निवेदकहरूका हकमा कसूर गरेको देखिने अन्य थप प्रमाण रहेको भन्ने देखिन आउँदैन । वारदातमा समान तथ्य र परिस्थिति देखिएको र समान उद्देश्यमा संलग्न कसैलाई तारेखमा राख्ने र कसैलाई थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्ने आदेश समानताको सिद्धान्तको प्रतिकूल देखिन्छ, ने.का.प. २०५२ अंक ६ पृष्ठ ४७८ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा निवेदकहरूलाई थुनामा राख्ने गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति ०५३१।७ को आदेश त्रुटीपूर्ण देखिँदा बदर हुनेठर्हछ । पछि ठहरे बमोजिम हुने निवेदकहरूलाई तारेखमा राखी पुर्पक्ष गर्न भनी लेखी पठाई दिनु भन्ने समेत व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्यायको र तारेखमा छुटेको भन्दा निवेदक प्रतिवादीहरूले कसूर गरेको भन्न सकिने थप प्रमाण मिसिल रहे भएको देखिएकोले ती तारिखमा छुटेको प्रतिवादीहरू र निवेदक प्रतिवादीहरू समान अवस्थाका हुन भन्नसकिएन, रिट निवेदन खारेज हुनेठर्हछ भन्ने समेत व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रराज नांखाको राय सहितको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति ०५४।१।३०।२ को आदेश ।

उपर्युक्त आदेशानुसार पूर्ण इजलासको लगतमा दर्ता भई नियमानुसार पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदन र भिकाई आएको विष्णु दुलालको जाहेरीले श्री ५ को सरकार वादी र यी निवेदकहरू कालीप्रसाद खनाल, तीर्थ कुमारी खनाल समेत भएको सुनसरी जिल्ला अदालतमा दायर रहेको भिकाई आएको कर्तव्य ज्यान मुद्दाको मिसिल समेत अध्ययन

गरियो । निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ताहरू सर्वश्री श्री हरिहर दाहाल, श्री रामप्रसाद सिटौला, श्री केशवप्रसाद दाहाल समेतले पुर्पक्षको लागि तारेखमा राख्ने भनी आदेश गरिएका प्रतिवादीहरू डल्ली भन्ने दुर्गा देवी ढकाल, हिरण्यप्रसाद दाहाल, सीता दाहाल र नारायणप्रसादको स्थिति र तथ्य तथा मिसिल संलग्न संकलित प्रमाणहरूबाट समान अवस्था देखिएकोमा निवेदकहरूलाई थुनामा राख्ने गरेको शुरु आदेश सदर गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको आदेश समानताको र यस अदालतबाट प्रतिपादित ने.का.प. २०५२ पृ. ४७८ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विपरित हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर गरेको माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्यायको राय सदर हुनु पर्दछ भन्ने समेत व्यहोराको प्रस्तुत गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनीयो ।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको वहस जिकिर समेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गरी हेर्दा यसमा तारेखमा राखिएका प्रतिवादी डल्ली भन्ने दुर्गादेवी ढकाल समेतका अन्य प्रतिवादीहरूको तथ्य अवस्था र प्रमाणहरू समान रहेकोमा निवेदकहरूलाई थुनामा राख्ने गरी गरेको आदेश भेदभावपूर्ण भै त्रुटियुक्त हुँदा बदर गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदकको मुख्य निवेदन जिकिर देखिन्छ । शुरु सुनसरी जिल्ला अदालतले यी निवेदकहरू समेतलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखी कार्यवाही गर्ने गरेको आदेश उपर प्रतिवादीहरू हिरण्यप्रसाद दाहाल, सीता दाहाल, डल्ली भन्ने दुर्गा देवी ढकालका हकमा विष्णुप्रसाद दुलालले जाहेरीमा शंकासम्म देखाएको, निजहरू प्रहरी र अदालतमा कसूर गरेमा इन्कार रहेको, चश्मदिद गवाह कोही नभएको भन्ने समेतका आधारमा निजहरूलाई पुर्पक्षको लागि तारेखमा राख्ने र यी निवेदकहरूको हकमा कालीप्रसाद खनाल र तीर्थ कुमारी खनाल कसूरमा इन्कार रहेकोमा पनि मृतकसँग भै भगडा रीसइवी भै राखेको भन्ने देखिनुका साथै मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणबाट समेत अ.वं. ११८ को देहाय २ को अवस्था विद्यमान छैन भन्न सकिने अवस्था नदेखिँदा निजहरूको हकमा तहांको मिति २०५३।४।३२ को आदेशमा कुनै परिवर्तन गर्न परेन कानून बमोजिम गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत विराटनगरको आदेश बमोजिम निवेदकहरू थुनामै रहेको भन्ने देखिन आएछ । प्रहरी समक्ष कागज गर्ने कृष्णप्रसाद ढकालले प्रतिवादी हिरण्यप्रसादले बन्द बोरा, नाम्लो लगाई बोकेको अरु प्रतिवादी पछि पछि हिडेको भनी लेखाई दिएको देखिन्छ । यी निवेदकहरू समेतका अन्य प्रतिवादीहरू समेत प्रहरी र अदालतमा बयान गर्दा मृतक राधादेवीलाई मारी भुण्डयाएमा पूर्ण इन्कार रहेको जाहेरवाला विष्णुप्रसादको जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा बाहेक यी निवेदकहरूको विरुद्धमा प्रमाण लाग्ने अन्य परिस्थितिजन्य पृथक प्रमाण मिसिल संलग्न रहेको पाइदैन । ने.का.प. २०५२, पृ.४७८ मा प्रतिपादन भएको समान स्थिति र तथ्य रहेको बीचमा समान व्यवहार गर्नुपर्ने भन्ने यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसँग असहमत हुनुपर्ने अवस्था देखिदैन ।

माथि गरिएको विवेचनाबाट उही तथ्य र स्थिति रहेका अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारेखमा राख्ने यी निवेदकहरूको हकमा पुर्पक्षको लागि अ.वं. ११८ को देहाय (२) बमोजिम थुनामै राख्ने भनी सुनसरी जिल्ला अदालतले मिति २०५३।४।३२ मा गरेको आदेश केही बदर केही सदर गर्ने गरी गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०५३।८।७ को आदेश

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ द्वारा प्रत्याभूत गरिएको समानताको सिद्धान्तको विपरीत देखिन आयो ।

तसर्थ वारदातमा समान तथ्य र परिस्थिति भएको तथा समान संलग्नता भएका प्रतिवादीहरूलाई समान रूपमा तारेखमा राख्नुपर्नेमा निवेदकहरूलाई थुनामा राख्ने शुरु सदर गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०५३।७ को आदेश त्रुटिपूर्ण देखिँदा उक्त आदेश बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भै पछि ठहरे बमोजिम हुनेगरी निवेदकहरूलाई समेत तारेखमा राखी पुर्पक्ष गर्नुभनी सुनसरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिने ठहर गरेको माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्यायको राय मुनासिव देखिँदा सो राय सदर हुनेठहर्छ । निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । निवेदकहरूलाई तारेखमा राखी मुद्दा पुर्पक्ष गर्नुभनी आदेशको प्रतिलिपि समेत साथै राखी शुरु सुनसरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उपर्युक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या. कृष्णकुमार वर्मा

न्या.भैरवप्रसाद लम्साल

इति संम्वत् २०५४ साल भाद्र १९ गते रोज ५ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री उदयराज उपाध्याय
सम्बत २०५४ सालको रि.पू.इ.नं .. ५२
आदेश मिति: २०५४।६।१०।५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : तनहूँ जिल्ला क्यामिन गा.वि.स. वार्ड नं २ घर भै का.जि.का.म.न.पा. वार्ड नं २९ डेरा गरी बस्ने हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँ हनुमान ढोकामा गैरकानूनी थुनामा रहेको बेनोज अधिकारी समेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत

- सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुना निरोधात्मक प्रकृती (preventive nature) को हुन्छ । कुनै व्यक्तिलाई देशको शान्ति र व्यवस्थामा खलल पार्नसक्ने कार्यबाट तत्काल रोक्नको लागि केही अवधीसम्म थुनामा राख्ने उद्देश्य रहेको हुन्छ । त्यस्तो थुनामा राख्दा प्रतिवादीलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) द्वारा प्रदत्त पक्राउ भएको व्यक्तिलाई २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउन र २४ घण्टाभन्दा बढी मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेश बेगर थुनामा रहनु नपर्ने र धारा १४ द्वारा प्रदत्त अन्य फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक समेत उपलब्ध नहुने ।
- दण्डनीय थुनामा प्रचलित कानून विपरीत कार्य गरेको ठहरिएमा सजायको रूपमा थुनामा राखिन्छ । सजाय हुनुअघि सबूद प्रमाण दिने, आफ्नो कुरा भन्ने, आदि आधारभूत मानव अधिकारहरू फौजदारी न्याय सम्पादन गर्दा उपलब्ध हुन्छन । यसमा खुला इजलासमा न्यायिक अधिकारीद्वारा मुद्दाको सुनुवाई र निर्णय हुने ।

- सुरक्षा कानून अन्तर्गतको थुना र फौजदारी अपराध गरे वापत भएको सजायको रूपमा थुन्ने कार्यका बीचमा तात्वीक भिन्नता भएकाले एउटाको प्रयोग अर्काको उद्देश्य प्राप्तिको लागि हुन नसक्ने ।
- सार्वजनिक सुरक्षा ऐन घटिसकेको घटनाको कानूनी कारवाहीको विकल्पको रूपमा प्रयोग हुने नभै केवल भविष्यमा घटनसक्ने सम्भावित घटना रोक्नको लागि मात्र प्रयोग हुने र घटिसकेको घटनाका सम्बन्धमा तोकिएको कानून बमोजिम कारवाही चलाउनु पर्नेमा नचलाई त्यसैलाई आधार बनाई नजरबन्दमा राख्ने भनी आदेश गरेको कानून अनुकूल मान्न नमिल्ने ।
- कानून बमोजिम कारवाही चलाउनुपर्ने कुराका सम्बन्धलाई लिएर सार्वजनिक सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा राख्नु जुन कानून जुन तात्पर्यको लागि बनेको हो सोही तात्पर्यका लागि प्रयुक्त हुनुपर्ने भन्ने सामान्य कानूनी सिद्धान्त अनुरूप भएको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३६(२) अन्तर्गत यस अदालतमा पर्नआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा एवं ठहर यसप्रकार छ :

निवेदकहरू रमेश श्रेष्ठ नेपाल ल क्याम्पसका विद्यार्थी र वेनोज अधिकारी मिनभवन क्याम्पसका विद्यार्थी हुन् । २०५४।४।६ गते दिउसो १० बजेतिर छोरा वेनोज अधिकारी र उसको साथी रमेश श्रेष्ठ घरबाट क्याम्पस जान भनी निस्किएको बेलुकासम्म नआएपछि साथीको घरमा बसेको होला भनी खोज खबर पनि गरेको थिएन । अर्को दिन २०५४।४।७ गते दिउसो १०.३० तिर प्रहरी भ्यान सहित ५।६ जना युनिफर्म सहितका प्रहरीहरू आई मेरो घर डेरा खानतलासी गरी छोरा वेनोजले राख्ने सरसामान कहाँराख्छ भनी सोधेपछि कोठाका सरसामान यत्रतत्र फाली अभद्र व्यवहार गरे । किन यस्तो गर्नुभयो भनी सोधदा तिम्रो छोरा वेनोजलाई हामीले हिजो २०५४।४।६ गते पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकामा राखेका छौं भनी फिर्ता गएपछि हनुमान ढोका गई बुभुदा भेटघाट गर्न दिइएन । २०५४।४।६ गते पक्राउ गरी आजसम्म कुनै अड्डा अदालतमा कारवाहीको लागि पेश गरेको पनि जानकारी छैन ।

अतः प्रत्यर्थीहरूले बिना कारण गैरकानूनी ढंगले निज निवेदक वेनोज अधिकारी र रमेश श्रेष्ठलाई पक्राउ गरी नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११, १२(२) १४ समेतद्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवं वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकमा वञ्चित गर्ने कार्य गरेकाले ऐ. धारा ८८(२) अन्तर्गत निज निवेदक छोरा वेनोज अधिकारी र निजको साथी रमेश श्रेष्ठ समेतलाई अविलम्ब सर्वोच्च अदालत समक्ष उपस्थित गराउनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाममा

आवश्यक परे सर्च वारेन्ट जारी गरी, बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको हरीमाया अधिकारीको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? बाटाका म्यादबाहेक २४ घण्टाभित्र बन्दी सहित लिखितजवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

वेनोज अधिकारी तथा रमेश श्रेष्ठले जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने भनी काठमाडौंको विभिन्न ठाउँहरूमा अवैध तरिकाले चन्दा सङ्कलन गर्ने गरेको भन्ने सुराक पाई खोजी गर्दा प्रहरीले निजहरूलाई फेला पारी निजहरूको घर डेरामा तलासी लिंगा खुकुरी साइकलको चैन, हाते बम, पेट्रोल बम जस्ता हात हतियार तथा विष्फोटक पदार्थहरू फेला पारी निजहरूको क्रियाकलाप एवं बरामदी दशी प्रमाणहरू समेतको आधारमा निजहरूलाई त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने सम्भावनालाई मध्यनजर राखी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अनुसार कारवाही हुन जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको च.नं. ३७९ मिति २०५४।४।९ को पत्रबाट अनुरोध भै आएका निजहरूको क्रियाकलाप र बरामदी दशीको प्रकृतीको आधारमा निजहरूलाई त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने सम्भावनालाई दृष्टिगत गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी २०५४।४।९ गतेदेखि निजहरूलाई कारागार शाखा काठमाडौं जगन्नाथ देवलमा नजरबन्दमा राखिएको हो । सो बाहेक निजहरूलाई गैह्र कानूनी तवरले वा अमानवीय यातना दिई निजहरूलाई थुनामा राख्ने कार्य यस कार्यालयबाट भए गरेको छैन । तसर्थ आशंकाको भरमा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाइदिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित वेनोज अधिकारी एवं रमेश श्रेष्ठ समेतलाई २०५४।४।६ गते पक्राउ गरी बिना कारण गैरकानूनी तवरसंग बन्दी बनाई थुनामा राखिएको थिएन, छैन । उल्लिखित वेनोज अधिकारी तथा रमेश श्रेष्ठ समेतलाई २०५४।४।८ गते काठमाडौं स्थित कोटेश्वर एरियामा उपत्यका अ.अ. शाखाबाट डिउटीमा गएका प्रहरी अधिकृतहरूले शक्ति अवस्थामा हिडिरहेको देखि निजहरूलाई रोकि सोधपुछ गर्दा वेनोज अधिकारी समेतले हामी माओवादी समर्थकका व्यक्ति जनयुद्धको लागि चन्दा सङ्कलन गर्न हिडेका हौं भनी चन्दा सङ्कलन गर्ने रसिद चिठी आदि देखाएबाट निजहरूको कोठा समेत खान तलासी गर्दा फ्युज विष्फोटक पदार्थ बम तथा पेट्रोल बम जस्ता सामान सहित आवश्यक कारवाहीको लागि यस कार्यालयमा दाखिल हुन आएको र निजहरूको उपरोक्त क्रियाकलापबाट शान्ति सुरक्षामा खलल पर्ने जस्ता कार्य हुनसक्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी निज वेनोज अधिकारी लगायतका सोही विषयमा पक्राउमा परेका व्यक्तिहरू एवं निजहरूबाट फेला परी बरामद गरिएका मुचुल्कामा उल्लिखित पेट्रोल बम पयुज लगायतका दशीको सामान सहित ऐ. ९ गते नै आवश्यक कार्यवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा प्रस्तुत गरिएकोमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंबाट निज वेनोज अधिकारी, रमेश श्रेष्ठ समेतले नेपाल

अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता, शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्ने काम गरी सार्वजनिक सुरक्षा दिने निर्णय गरी थुनामा राख्ने आदेश भई थुनामा गइसकेको र निज बेनोज अधिकारी रमेश श्रेष्ठ प्रहरी हिरासतमा नभएबाट निजलाई उपस्थित गराउने स्थिति विद्यमान नभएकोले हाल उपस्थित गराइएको छैन । अतः सार्वजनिक सुरक्षा ऐन २०४६ को दफा ३(१) अनुसार कानून बमोजिम नजरबन्द थुनामा राखेको व्यक्तिलाई प्रहरीले मिति २०५४।४।६ गते पक्राउ गरी गैरकानूनी तवरबाट प्रहरी हिरासतमा राखी अमानवीय व्यवहार गरेको भनी कपोलकल्पित लाञ्छना लगाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालयको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत विषयमा विपक्षी बनाइनु भएका अन्य निकायहरूबाट छुट्टै लिखित जवाफ प्रस्तुत हुने नै छ । यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन् नगरिएको हुदा सम्मानित अदालतबाट रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएका व्यक्तिहरूलाई पक्राउ गरी थुनामा राख्नेकार्य यस कार्यालयबाट नभएको हुनाले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन सम्मानित अदालत समक्ष सादर अनुरोध गरिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

यसमा २०५४ सालको रि.नं. २२८१ निवेदक धन गोपाल महर्जनको हकमा सानु महर्जन विरुद्ध गृह मन्त्रालय समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन प्रमाणको निमित्त साथ राखी नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने समेत यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेश ।

यसमा बन्दी उपस्थित गराएको नदेखिदा पूर्व आदेशानुसार बन्दी उपस्थित गराउनु र सो उपस्थित गराउन नसक्ने कारण भए सो को कारण खुलाउनु भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत संयुक्त इजलासको २०५४।४।२३ को आदेश ।

यसमा आजै पेश हुन आएको रिट नं. २३०० को रिट निवेदक धनबहादुर पन्त विपक्षी गृह मन्त्रालय समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा आदेश भएबाट यो रिट नं. २२७९ मा पनि ती विषयहरू समेत उल्लेख भएको हुँदा सो रिट नं. २३०० साथै राखी पेश गर्नु । साथै पेशीका दिन बन्दीलाई उपस्थित गराउनु भनी आज ल्याइएका बन्दीलाई फिर्ता पठाईदिनु भन्ने समेत यस अदालतको आदेश ।

यसमा पूर्व आदेशानुसार बन्दी रमेश श्रेष्ठलाई उपस्थित गराएको नदेखिदा निज बन्दी समेतलाई उपस्थित गराउनु भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई लेखिपठाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालतको आदेश ।

यसमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पार्नसक्ने कुनै कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नु पर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा स्थानीय अधिकारीले निजलाई कुनै खास अवधीसम्म कुनै खास ठाउँमा नजरबन्द राख्न आदेश दिनसक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यही कानूनको प्रयोग गरी का.मु.प्र.जि.अ., जि.प्र.का. काठमाडौंले रिट निवेदकलाई नजरबन्दमा राख्ने गरी मिति २०५४।४।९ मा आदेश गरेको देखिन्छ । विपक्षी का.मु.प्र.जि.अ., जि.प्र.का. काठमाडौंको लिखित जवाफ हेर्दा वेनोज अधिकारी तथा रमेश श्रेष्ठले जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने भनी काठमाडौंको विभिन्न ठाउँहरूमा अवैधढंगले चन्दा सङ्कलन गर्ने गरेको भन्ने सुराक पाई प्रहरीले निजहरूलाई फेला पारी निजहरूको डेरा कोठामा तलासी लिंदा खुकुरी, साइकलको चेन, हाते बम, पेट्रोल बम, जस्ता हातहतियार तथा विष्फोटक पदार्थ फेला पारी निजहरूको क्रियाकलाप एवं वरामदी दशी प्रमाण समेतका आधारमा निजहरूलाई त्यसै छाडदा भागी फरार हुनसक्ने तथा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पार्नसक्ने सम्भावना भएको उक्त आदेश दिएको हो भन्ने देखिन्छ । विद्वान् उप सरकारी अधिवक्ता श्री शरद खडकाले का.मु.प्र.जि.अ. जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले लिखित जवाफमा उल्लेख गरे बमोजिम बम र विष्फोटक पदार्थ एवं वरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएको फ्युज वरामद भएको कुरालाई नै जोड दिदै त्यसबाट शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पार्नसक्ने र रिट निवेदकहरूलाई त्यसै छाडदा भागी फरार हुनसक्ने सम्भावना रहेको भनी वहस गर्नुभएको छ । विद्वान् उप सरकारी अधिवक्ताको उक्त तर्कको यथार्थतालाई मानेमा पनि प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को व्यवस्था र अर्कोतिर विष्फोटक पदार्थ ऐन, २०१८ र हातहतियार खर खजाना ऐन, २०१९ को व्यवस्था मध्ये कुन चाही कानूनको व्यवस्था प्रभावी हुने हो ? पछिल्ला उक्त २ ऐनका व्यवस्थाले विष्फोटक पदार्थ तथा हातहतियार बिना इजाजत राखेको वरामद हुनु मात्र पनि अपराध हुनेमा प्रहरीले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको कानूनी प्रक्रिया सुरु नगरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन २०४६ को प्र.जि.अ.को नजरबन्दमा राख्ने निरोधात्मक अधिकारक्षेत्र (preventive jurisdiction) लाई प्रयोग गरी नजरबन्दमा राख्ने गरेको आदेशले शान्ति र व्यवस्थाको साथै नागरिकको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक अधिकार सम्मिलित २ कानूनी व्यवस्था अन्तर्गतको जटिल कानूनी प्रश्न उपस्थित गरेको देखिनआउँछ ।

यस प्रकृतीको संवेदनशील प्रश्नको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा राम्ररी छलफलभै यस अदालतको बढी न्यायाधीश भएको इजलासबाट निराकरण हुनु उपयुक्त देखिएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ३(१) (घ) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट हुदा यथाशिघ्र पूर्ण इजलासको लगतमा दर्ता गरी नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने समेत यस अदालतको आदेश ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मुद्दामा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री अग्नि खरेल, श्री

लवप्रसाद मैनाली, श्री शिवराज अधिकारी, श्री बोरणबहादुर कार्की, र श्री खिमलाल देवकोटाले निवेदकलाई प्रहरीले बाटोमा हिड्दा बिना पक्राउ पुर्जि गिरफ्तार गरी यातना दिइरहेको छ । उचित समयमा मुद्दा समेत नचलाई त्यतिकै नजरबन्दमा राख्न मिल्ने होइन । पक्राउ परेको २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनुपर्नेमा सो समेत नगरी मनोगतरूपमा संविधानको वर्खिलाप गरी प्रहरीको अनुरोधमा नजरबन्दमा राख्नमिल्ने होइन । बिना कारण र हचुवाकै भरमा निवेदकलाई नजरबन्दमा राख्दा निजहरूले प्रतिवाद गर्ने मौकाबाट वञ्चित हुन परेको छ जसबाट संविधानको धारा ११, १२(२), १४ समेत द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात पुर्याएको हुंदा यथाशिघ्र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी बन्दीलाई अविलम्ब मुक्त गरिपाऊँ भनी तथा विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्रीकुमार चूडालले निवेदकहरूको घर डेराबाट विभिन्न खालका विष्फोटक पदार्थ तथा हातहतियारहरू बरामद भएका त्यसबाट शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने सम्भावनालाई नकार्न मिल्दैन । यसरी त्यस्ता शंकास्पद व्यक्तिहरूलाई त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने समेतको सम्भावनालाई दृष्टिगत गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत नजरबन्दमा राखिएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रस्तुत गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत रिटमा प्रत्यर्थीहरूले बिना कारण गैरकानूनी ढंगले वेनोज अधिकारी र रमेश श्रेष्ठलाई पक्राउ गरी आफन्त र साथीभाईलाई समेत भेटघाट गर्न नदिएको कारणबाट निज वेनोज अधिकारी र रमेश श्रेष्ठलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७, को धारा ११,१२ (२), १४ समेतद्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवं वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकबाट वञ्चित गरेकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थूनाबाट मुक्त गरिपाऊँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य भनाइ भएकोमा निवेदकहरूबाट बरामदी दशी प्रमाण एवं निजहरूको क्रियाकलाप समेतबाट निजहरूलाई त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने एवं नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र खास गरी काठमाडौं उपत्यकाको शान्ति व्यवस्था एवं अमनचयन तत्काल खलल पुऱ्याउनेसक्ने सम्भावनालाई दृष्टिगत गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मिति २०५४।४।९ देखि नजरबन्दमा राखिएको हो भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिन्छ ।

निवेदकलाई दिएको थुनुवा पुर्जिमा तपाईंले जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने भनी खुकुरी साइकल चेन, हातेबम, पेट्रोल जस्ता विष्फोटक पदार्थहरू आफ्नो डेरामा राखी नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्ने कार्यमा सरिक भै सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को वर्खिलाप कार्य गरेको र तपाईंको क्रियाकलाप एवं दशी प्रमाणबाट तपाईंलाई त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने तथा काठमाडौं उपत्यकाको शान्ति र व्यवस्थामा खलल पुऱ्याउन सक्ने देखिएकोले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन २०४६ को दफा ३(१) अनुसार नजरबन्दमा राखी कारवाही गर्ने गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४.१

तथा मुलुकी ऐन अ.व. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जि दिइएको छ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

संयुक्त इजलासबाट प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटले एकातिर सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को व्यवस्था र अर्कोतिर विष्फोटक पदार्थ ऐन, २०१८ र हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को व्यवस्था मध्ये कुन चाहि कानूनको व्यवस्था प्रभावी हुने हो ? पछिल्ला उक्त दुई ऐनका व्यवस्थाले विष्फोटक पदार्थ तथा हातहतियार बिना इजाजत राखेको वरामद हुनु मात्र पनि अपराध हुनेमा प्रहरीले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको कानूनी प्रक्रिया सुरु नगरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को प्रमुख जिल्ला अधिकारीको नजरबन्दमा राख्ने निरोधात्मक (preventive) अधिकार क्षेत्रलाई प्रयोग गरी नजरबन्दमा राख्ने गरेको आदेशले शान्ति र व्यवस्थाको साथै नागरिकको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक अधिकार सम्मिलित दुई कानूनी व्यवस्था अन्तरगतको जटिल कानूनी प्रश्न उपस्थित गरेको देखिन आएछ भन्ने आधार देखाई प्रस्तुत मुद्दा यस पूर्ण इजलासमा निर्णयार्थ पेश गर्ने आदेश गरेको देखिन्छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ उपधारा (६) र उपधारा (७) मा निम्नानुसार व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

१४(६) पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाँबाट बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीका समक्ष उपस्थित गराउनुपर्छ र कुनैपनि व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो अवधीभन्दा बढी थुनामा राखिने छैन ।

१४(७) उपधारा (५) र (६) मा लेखिएका कुराहरू शत्रुराज्यको नागरिकको हकमा र उपधारा (६) मा लेखिएका कुराहरू निवारक नजरबन्द राख्ने व्यवस्था गर्ने कुनै कानून अन्तर्गत पक्राउ भएको वा नजरबन्द रहेको व्यक्तिको हकमा लागु हुनेछैन ।

त्यसैगरी ऐ. संविधानको धारा १५ को कानूनी व्यवस्था यसप्रकार छ:

१५ निवारक नजरबन्द विरुद्धको हक:

- (१) नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन ।
- (२) निवारक नजरबन्दमा राख्ने अधिकारीले कानून विपरित वा वदनियतपूर्वक कसैलाई नजरबन्दमा राखेमा नजरबन्द रहेको व्यक्तिले कानूनद्वारा तोकिए बमोजिम क्षतिपूर्ती पाउनेछ ।

सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को प्रस्तावनालाई हेर्दा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्था तथा सर्वसाधारण जनताको हित

वा विभिन्न जात जाती वा सम्प्रदायहरू बीचको सुसम्बन्ध कायम राख्न कुनै व्यक्तिलाई निवारक नजरबन्दमा राख्ने वा स्थानहद गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्नु ऐनको उद्देश्य भएको देखिन्छ । यसै ऐनको दफा ३.१ मा निम्नानुसारको कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

३.१ नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा स्थानीय अधिकारीले निजलाई कुनै खास अवधीसम्म कुनै खास ठाउँमा नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गर्नसक्नेछ ।

उपरोक्त संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्था र संयुक्त इजलासको आदेशलाई समेत दृष्टिगत गर्दा यसमा निम्न प्रश्नहरूमा विचार गर्नुपर्ने हुन आएको छ ।

१. सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, अन्तर्गतको थुना र सामान्य फौजदारी अपराध अन्तर्गतको थुना बीच के अन्तर छ ?
२. फौजदारी अपराध अन्तर्गतको थुनालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुनाले प्रतिस्थापन गर्नसक्छ सक्दैन अथवा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन फौजदारी ऐनको विकल्प हुनसक्छ वा सक्दैन ?

पहिलो प्रश्नतर्फ विचारगर्दा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुना निरोधात्मक प्रकृती (preventive nature) को हुन्छ । कुनै व्यक्तिलाई देशको शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने कार्यबाट तत्काल रोक्नको लागि केही अवधीसम्म थुनामा राख्ने उद्देश्य रहेको हुन्छ । त्यस्तै थुनामा राख्दा प्रतिवादीलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) द्वारा प्रदत्त पक्राउ भएको व्यक्तिलाई २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउन र २४ घण्टाभन्दा बढी मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेश बेगर थुनामा रहनु नपर्ने र धारा १४ द्वारा प्रदत्त अन्य फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक समेत उपलब्ध हुँदैन । त्यसैले यस कानूनको प्रयोग राष्ट्रको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति व्यवस्था, सर्वसाधारण जनताको हित वा विभिन्न जाती वा सम्प्रदायहरू बीच सुसम्बन्ध कायम राख्ने उद्देश्यले हुन्छ तर फौजदारी अपराधमा सजाय भोगाउन राख्ने दण्डनीय थुना (punitive detention) को प्रकृती उद्देश्य र तात्पर्य विल्कुल फरक हुन्छ । दण्डनीय थुनामा प्रचलित कानून विपरित कार्य गरेको ठहरिएमा सजायको रूपमा थुनामा राखिन्छ । सजाय हुनुअघि सबुद प्रमाण दिने, आफ्नो कुरा भन्ने, आदि आधारभूत मानव अधिकारहरू फौजदारी न्याय सम्पादन गर्दा उपलब्ध हुन्छन् । यसमा खुला इजलासमा न्यायिक अधिकारीद्वारा मुद्दाको सुनुवाई र निर्णय हुन्छ । तसर्थ दण्डनीय थुना र निरोधात्मक थुकनाको बीचमा आकाश जमिनको अन्तर हुन्छ ।

अब दोश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधानले अन्य प्रजातान्त्रिक मुलुकका संविधानले छुट्टै र विशेष रूपमा प्रदान नगरेको निवारक नजरबन्द विरुद्धको हक समेत प्रत्याभूत गरेको छ । यसको पछाडि विगतमा सुरक्षा कानूनको अन्धाधुन्ध दुरुपयोग

हुने गरेकाले त्यस्तो व्यवहार वर्तमान संवैधानिक व्यवस्थामा पनि जारी रहिरहन नपाओस भनी यस्तो व्यवस्था गरिएको हो भन्नसकिन्छ । तसर्थ नेपालको सन्दर्भमा सुरक्षा कानूनको प्रयोग र व्यवस्था वेग्लै रूपमा हेर्नुपर्ने हुन्छ ।

उपरोक्त विवेचनाबाट सुरक्षा कानून अन्तर्गतको थुना र फौजदारी अपराध गरे वापत भएको सजायको रूपमा थुन्ने कार्यका बीचमा तात्त्विक भिन्नता भएकाले एउटाको प्रयोग अर्काको उद्देश्य प्राप्तिको लागि हुनसक्ने देखिदैन । यस विषयमा सर्वोच्च अदालतबाट श्रीमान् तामाङको हकमा तेजनारायण चौधरी विरुद्ध गृह मंत्रालय समेत भएको सम्बत् २०४४ सालको रिट नं. १६७५ नि.नं. ३३६५ (ने.का.प. २०४५ अंक २ पृष्ठ १४५) मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन घटिसकेको घटनाको कानूनी कारवाहीको विकल्पको रूपमा प्रयोग हुने नभै केवल भविष्यमा घट्न सक्ने सम्भावित घटना रोक्नको लागि मात्र प्रयोग हुने र घटिसकेको घटनाका सम्बन्धमा तोकिएको कानून बमोजिम कारवाही चलाउनुपर्नेमा नचलाई त्यसैलाई आधार बनाई नजरबन्दमा राख्ने भनी आदेश गरेको कानून अनुकूल मान्न नमिल्ने भन्ने सिद्धान्त कायम भएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा हाते बम, पेट्रोल बम जस्ता पदार्थ राख्नु विष्फोटक पदार्थ ऐन, २०१८ तथा हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ द्वारा निषेधित कार्य हुन् । यस्तो निषेधित फौजदारी कार्य गरेमा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई कारवाही गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसरी कानून बमोजिम कारवाही चलाउनुर्ने कुराका सम्बन्धलाई लिएर सार्वजनिक सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा राख्नु जुन कानून जुन तात्पर्यको लागि बनेको हो सोही तात्पर्यका लागि प्रयुक्त हुनुपर्ने भन्ने सामान्य कानूनी सिद्धान्त अनुरूप भएको भन्न मिलेन ।

उपरोक्तानुसार निवेदकलाई सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा राखेको कानूनसङ्गत नदेखिंदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिने ठहर्छ । निवेदकलाई थुनाबाट छाडिदिनु भनी विपक्षी प्र.जि.अ.को कार्यालयमा लेखि पठाउनु । मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु ।

उक्त रायमाम सहमत छौ ।

न्यायाधीश गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

न्यायाधीश उदयराज उपाध्याय

इति सम्बत २०५४ साल असोज १० गते रोज ५ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
इति सम्वत् २०५४ सालको रिट नं. २३४५
आदेश मिति: २०५४।०।२६।५
मुद्दा: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : प्युठान जिल्ला विजुवार गा.वि.स. वार्ड नं.४ घर भई हाल डिल्लीबजार
सदरखोर चारखाल, काठमाडौंमा थुनामा रहेका कृष्णध्वज खड्का

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, कानून तथा न्याय मन्त्रालय समेत

- सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११ को कानूनी व्यवस्थालाई संविधानको धारा १५(१) ले निस्तेज पारेको प्रष्ट रूपमा देखिन आएको, सार्वजनिक सुरक्षा ऐनको आदेशबाट गिरफ्तार व्यक्तिले अदालतमा निवेदन गरेको र अदालतले सो सम्बन्धमा कतीपय मुद्दाहरूमा बोलिसकेको अवस्था समेत हुदा उक्त दफा ११ को कानूनी व्यवस्था संविधानको व्यवस्थासंग वाफिएको भन्ने आधारमा अमान्य घोषित गरिरहन नपर्ने ।
- संविधानको प्रस्तावनामा नै कानूनीराजको अवधारणा, नागरिकको आधारभूत मानव अधिकार र त्यसमा पनि वैयक्तिक स्वतन्त्रता जस्तो संवेदनशील विषयमा कानूनको पालना नगरी कुनै उपयुक्त सोर्स आधारबिना कसैको स्वतन्त्रताको अपहरण गर्ने गरी नजरबन्दमा राख्न नेपाल अधिराज्यको संविधानले कसैलाई पनि छुट तथा उन्मुक्ति दिएको नपाइने ।

आदेश

○ न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय
नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(१) र (२) अन्तर्गत यस अदालतमा पर्नआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छः

नेपाल कानून समाज

३८१

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

२. म निवेदक नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन (क्रान्तिकारी) यसपछि अखिल भनिनेको केन्द्रीय अध्यक्ष तथा राष्ट्रिय जन आन्दोलन संयोजन समितीको सचिव छु । अखिल विद्यार्थीहरूको साभा हकहितको लागि कृयाशील २०२१ सालमा स्थापित संगठन हो भने संयोजन समिति राष्ट्रियता, जनतन्त्र, जनजीविकाका सम्बन्धमा आवाज उठाउने देशभक्त प्रजातन्त्र प्रेमीहरूको साभा मञ्च हो । उपरोक्त दुवै संगठनले आफ्नो क्रियाकलाप वैधानिक एवं शान्तिपूर्णढंगले सञ्चालन गर्दछ । उपरोक्त संगठनको कामको सिलसिलामा हिडिरहेको अवस्थामा मिति २०५४।४।१२ गते दिएसो २:३० बजे काठमाडौंको वागबजारस्थित भक्तपुर जाने बसपार्क नजिकबाट ४ जना प्रहरी आई तपाईंलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बोलाइएको छु जानुपथ्यो भनेकाले के कती कारणले बोलाइएको रहेछ भनी निज प्रहरीसंग जि. प्रहरी कार्यालय जाँदा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गतको थुनुवापुर्जि दिनु भई सोही दिन जेल चलान गरी प्रत्यर्थी सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको छु । उक्त थुनुवा पुर्जिमा तपाईंले जनयुद्ध सञ्चालन गर्न भनी माओवादी समर्थकको प्रचारप्रसार गर्ने तथा सोही सिलसिलामा विभिन्न नकारात्मक कार्य गरी नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा शान्ति सुरक्षा व्यवस्थामा खलल पार्ने कार्यमा सरिक भई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को विर्खिलाप कार्य गरेको भनी प्रहरी प्रतिवेदन सहित जि.प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट प्राप्त हुनआएको र तपाईंलाई उपरोक्त कारण एवं क्रियाकलापबाट त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने तथा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र खासगरी काठमाडौं जिल्लाको शान्ति सुरक्षा तथा अमनचैनमा तत्काल खलल पुऱ्याउन सक्ने देखिएकोले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नजरबन्दमा राखी कारवाही गर्ने गरी आजैका मितिदेखि (क) श्रेणीको सिदा खान पाउने गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४(१) तथा मुलुकी ऐन अ.वं.१२१ बमोजिम थुनुवा पुर्जि दिएको व्यहोरा उल्लेख छ ।
३. सार्वजनिक सुरक्षा ऐनअन्तर्गत नजरबन्दमा राख्दा पर्याप्त आधार हुनुपर्नेमा सो केही उल्लेख नगरी केवल सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, शान्ति व्यवस्थामा खलल पुग्ने कार्य भएको उल्लेख छ । कहिले, कहाँ, के, कस्तो कार्य भयो सो कुरा थुनुवा पुर्जिमा उल्लेख हुनुपर्नेमा सो नभएको र पर्याप्त आधार र कारण बेगर निवेदकलाई नजरबन्दमा राखिएको तथा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को पहिलो संशोधन सहितको दफा ११ मा यस ऐनअन्तर्गत जारी भएको आदेश उपर कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन भन्ने कानूनी व्यवस्थाले संविधानको धारा २३।८८ द्वारा प्रदत्त बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचार प्राप्त गर्ने हकलाई निष्क्रिय बनाएकोले संविधानको धारा १५, ८३, ८८, ११५ को समेत विपरित भएकोले उक्त दफा ११ लाई बदर अमान्य घोषित गरी गैर संवैधानिक रूपले राखेको नजरबन्दबाट म निवेदकलाई मुक्त गर्नु भन्ने विपक्षीहरूको नाउमा आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखितजवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सुचना पठाई लिखितजवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।
५. रिट निवेदक कृष्णध्वज खड्कालाई २०५४।४।१२ मा पक्राउ गरी थुनामा राखेको नभई माओवादी गतिविधिका नाममा हिंसा आतंकलाई सहयोग पुऱ्याएदैं शान्ति, सुरक्षा भंग गर्ने जस्ता नकारात्मक कार्यरहरू गरेको सन्दर्भलाई लिएर कृष्णध्वज खड्कालाई २०५४।४।१५ गतेको दिन उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट खटिई गएको प्रहरीले बागबजारमा फेला पारी पक्राउ गरी आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा २०५४।४।१५ गते कागजात प्रमाण एवं निजहरूको क्रियाकलापको आधारबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा शान्ति व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) अनुसार नजरबन्द राख्ने निर्णय गरी थुनुवा पुर्जि समेत दिई सदरखोर डिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा गै सकेको हुंदा निजको संवैधानिक हक हनन भएको, गैरकानूनी थुनामा राखेको भनी गरेको भुठो तथा कपोलकल्पित रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको एकै मिलानको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको छुट्टाछुट्टै लिखितजवाफ ।
६. प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदक कृष्णध्वज खड्काले रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएको कुनैपनि कार्य यस कार्यालयबाट नगरिएको र रिट निवेदकलाई श्री काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयको च.नं. ६३ मिति २०५४।४।१५ को पत्रले राखिएको हुंदा यस शाखाको हकमा रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुननपर्ने भएकाले उक्त रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको सदरखोर शाखा डिल्लीबजारको लिखितजवाफ ।
७. यसमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ सँग बाभिएकोले अमान्य बदर घोषित गरिपाऊँ भन्ने संविधानको धारा ८८(१) समेतको रिट निवेदनमा माग दाबी रहेको देखिंदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४ को उप नियम (१) को खण्ड (ग) बमोजिम विशेष इजलासमा नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेश ।
८. यसमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११, नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ सँग बाभिएकोले अमान्य घोषित गरी बदर गरिपाऊँ भन्ने समेत निवेदन माग देखिंदा मागबमोजिम आदेश जारी हुनपर्ने हो, होइन ७ दिनभित्र लिखितजवाफ पठाउनु भनी यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट लिखितजवाफ माग गर्न बांकी रहेका विपक्षीहरूका नाउँमा आदेश र निवेदनको नक्कल राखी ७ दिनको सूचना पठाई

लिखितजवाफ परेपछि वा अबधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत विशेष इजलासको आदेश ।

९. विपक्षीको रिट निवेदन गर्ने आधार तर्कसङ्गत छैन । यस कार्यालयबाट विपक्षीको हक हनन नगरिएको अवस्थामा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई प्रस्तुत गरिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ । कानून निर्माण गर्ने कार्य व्यवस्थापिकाको हो र विपक्षीले उल्लेख गरेको कानून संविधानको धारा १५ अन्तर्गत बनेको हो । यसरी संविधानको भावना अनुकूल निर्माण भएको उक्त ऐनमा अरु व्यवस्था हुँदा संविधान विपरित भयो भनी अर्थ गर्न मिल्ने नदेखिँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ । अतः प्रस्तुत रिट खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार मन्त्रपरिषद सचिवालय र कानून तथा न्याय मन्त्रालयको तर्फबाट पर्नआएको छुट्टाछुट्टै लिखितजवाफ ।
१०. निवेदकको बन्दीप्रत्यक्षीकरण तर्फको जिकिरसँग यस सभाको सरोकार नरहेको हुँदा जवाफ दिनसकिने स्थिति रहेन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ ले विशेष परिस्थितिमा सो अन्तर्गत आदेश जारी गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । ऐनको दफा ४(२) र ७ ले कार्यकारिणीको कार्य माथि न्यायिक नियन्त्रण गर्ने पर्याप्त आधार निर्धारित गरेको छ । यो ऐन विशेष प्रकारको परिस्थितिमा आकृष्ट हुने भएकोले नै त्यसप्रकारको विशेष व्यवस्था गरिएको प्रष्ट छ । उल्लिखित ऐनको दफा १० ले पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था गरेको तर्फ ध्यान नदिई निष्कर्षमा पुग्न सकिने स्थिति छैन । ऐनको दफा १२ ले नजरबन्दबाट छोड्दा अदालतको रोहवरमा छोड्ने व्यवस्था र दफा १३ ले त्यस्तो आदेश बदनियत साथ जारी गरेमा विभागीय कारवाही र सजाय गर्ने व्यवस्था पनि रहेको छ । तसर्थ उल्लिखित ऐनको दफा संविधान विपरित नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिनिधिसभा र राष्ट्रियसभाको तर्फबाट पर्नआएको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै लिखितजवाफ ।
११. नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत रिटमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री मुक्तिनारायण प्रधानले निवेदकलाई २०५४।४।१२ गते दिउसो सँगठनको कामको सिलसिलामा हिडिरहेको अवस्थामा बागदरवारबाट गिरफ्तार गरी कुनै सोधपुछ बिना ३ दिनसम्म थुनामा राखी २०५४।४।१५ मा विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयका प्र.जि.अ.ले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत थुनुवा पुर्जि दिनुभएको रहेछ । उल्लिखित ऐनको संशोधन सहितको दफा ११ मा यस ऐनअन्तर्गत जारी भएको आदेश उपर कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन भन्ने व्यवस्थाले संविधानको धारा २३।८८ अन्तर्गतको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको व्यवस्थालाई निषेध, निस्क्रिय बनाउनुको साथै उल्लिखित ऐनको प्रावधान बमोजिम पनि पर्याप्त र उचित कारण बिना नै दिइएको थुनुवा पुर्जि समेत गैरकानूनी भई संविधानको धारा ११, १२, १५, २३ द्वारा प्रदत्त निवेदकको मौलिक हकमा आघात पुऱ्याएकोले उक्त सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११

अमान्य बदर घोषित गरी निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत तथा विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले उल्लिखित कानून र दफा संविधानको धारा १५ को भावना अनुरूप भएको तथा विपक्षीलाई निजको शंकास्पद गतिविधिका कारण सार्वजनिक सुरक्षा ऐनको दफा ३(१) अनुसार नजरबन्दमा राखिएको हुंदा निजको मौलिक हकमा आघात पुगेको भन्न मिल्ने होइन । यो ऐनको प्रयोजन नै विशेष परिस्थिती र कारण हो । त्यस्तो शंकास्पद गतिविधिबाट नागरिकको शान्ति सुरक्षाको लागि नजरबन्दमा राख्नसकिने नै हुंदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

१२. आज निर्णय सुनाउनको लागि यस इजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत रिटमा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणको अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा निम्न प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो:

१. निवेदकको मागबमोजिम सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११ संविधानसंग वाभिएको छ, छैन ? र त्यसलाई अमान्य बदर घोषित गर्नुपर्ने हो, होइन ?

२. निवेदकको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन ?

१३. अब निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११ मा भएको “यस ऐनअन्तर्गत जारी भएको आदेश उपर कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन पाइने छैन” भन्ने व्यवस्था संविधानको धारा २३(८) सँग वाभिएकोले उक्त दफा ११ अमान्य र बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर र निजको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताले लिनुभएको जिकिर तर्फ विचार गर्दा उल्लिखित सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा १२क. १ मा “यस ऐन बमोजिम नजरबन्दमा राखेको व्यक्तिले आफुलाई यस ऐनको विपरीत वा वदनियतपूर्वक नजरबन्दमा राखेको लागेमा दफा ११ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नजरबन्दमा छुट्टै वा नजरबन्दबाट मुक्त भएको ३५ दिनभित्र त्यस्तो नजरबन्दको आदेश जारी गर्ने स्थानीय अधिकारीबाट क्षतीपूर्ति भराई दिनको लागि जिल्ला अदालतमा उजुरी दिन सक्नेछ” भन्ने र ऐ.ऐनको दफा १०.२ ले पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था तथा दफा १२क.(२) मा जिल्ला अदालतले क्षतीपूर्ति भराई दिनसक्ने व्यवस्थाका साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को भाग ३ धारा २३ मा “यस भागद्वारा प्रदत्त हकको प्रचलनका लागि धारा ८८ मा लेखिएको तरिका अनुसार समेत कारवाही चलाउन पाउने हक सुरक्षित गरिएको छ” भन्ने व्यवस्था गरी धारा २३ तथा ८८(२) ले मौलिक हकको संरक्षणको ग्यारेन्टी (प्रत्याभूती) प्रदान गरेको छ ।

१४. प्रस्तुत निवेदन पनि संविधानको धारा २३८८ अन्तर्गत यस अदालतमा पर्न आएको छ । त्यसैगरी उल्लिखित सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतकै विषयमा संवत् २०५४ सालको रि.पु.इ.नं. ५२, ५३, ५४, ५५ समेतका बन्दीप्रत्यक्षीकरणका रिट निवेदन यस अदालत पुर्ण इजलासबाट सुनुवाई भैसकेको अवस्थामा यस अदालतबाट संविधानको धारा ८८(२) अन्तर्गत मौलिक हकको संरक्षण र प्रचलनको लागि पटक-पटक उत्प्रेणा, बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, अधिकारपृच्छा, प्रतिषेध लगायतका जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्नसक्ने व्यवस्था अनुरूप आदेशहरू जारी गरी मौलिक हकको संरक्षण र प्रचलन गरिरहेको अवस्था छ ।
१५. सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११ मा “यस ऐनअन्तर्गत जारी भएको आदेश उपर कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन” भन्ने कानूनी व्यवस्था संविधानको धारा १५(१) सँग प्रत्यक्ष रूपमा बाझिएकोले सो ऐनको व्यवस्था अमान्य घोषित गरिपाउँ भनी निवेदकले माग दाबी लिएको सम्बन्धमा विचार गर्दा संविधानको धारा १५(१) मा “नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र सुरक्षामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन” भन्ने व्यवस्था भएको देखिँदा “तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई भन्ने उक्त उपधारामा परेको वाक्यांशबाट अदालतले पर्याप्त आधार छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा छानविन गरी निर्णय दिनुपर्ने अवस्था रहेको पाइन्छ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ११ को कानूनी व्यवस्थालाई संविधानको धारा १५(१) ले निस्तेज पारेको भन्ने प्रष्ट रूपमा देखिँदा आएकोले र सार्वजनिक सुरक्षा ऐनको आदेशबाट गिरफ्तार व्यक्तिले अदालतमा निवेदन गरेको र अदालतले सो सम्बन्धमा कतिपय मुद्दाहरूमा बोलिसकेको अवस्था समेत हुदा उक्त दफा ११ को कानूनी व्यवस्था संविधानको व्यवस्थासँग बाझिएको भन्ने आधारमा उक्त दफा ११ को कानूनी व्यवस्थालाई अमान्य घोषित गरिरहन परेन ।
१६. तसर्थ प्रस्तुत रिटमा निवेदकले लिएको उल्लिखित ऐनको दफा ११ अमान्य र बदर घोषित गरिपाउँ भनी लिनु भएको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।
१७. अब दोश्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ ले “नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन” भन्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यसरी नै सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल गर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा स्थानीय अधिकारीले निजलाई कुनै खास अवधीसम्म कुनै खास ठाउँमा नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गर्नसक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरी संविधानको भावना अनुरूप कानूनको तर्जुमा गरेको छ । त्यसरी नागरिकका हक प्रति सजगता अपनाई उल्लिखित दफा ३.१ अन्तर्गत कुनै आदेश जारी गर्दा स्थानीय

अधिकारीले त्यस्तो आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार खुलाई आदेश सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्नेछ । स्थानीय अधिकारीले सो आदेशको प्रतिलिपि सहित त्यसको जानकारी गृह मन्त्रालयलाई पनि दिनुपर्नेछ भनी ऐ.ऐनको दफा ४.१ मा र ऐ.को दफा ४.२ मा कुनै व्यक्तिलाई नजरबन्द राख्ने गरी आदेश जारी भएकोमा जुन जिल्लामा नजरबन्द राख्ने आदेश भएको हो सो जिल्लाको जिल्ला अदालतलाई चौविस घण्टाभित्र आदेशको प्रतिलिपि सहित स्थानीय अधिकारीले सुचना पठाउनु पर्नेछ भनी नजरबन्द जस्तो संवेदनशील विषयको प्रयोगमा स्पष्ट र बाध्यात्मक कार्यविधिको व्यवस्था ऐनले नै गरेको छ ।

१८. प्रस्तुत रिटमा निवेदकलाई दिइएको थुनुवा पुर्जिमा तपाईंलाई त्यसै छाड्न सार्वजनिक शान्ति, सर्वसाधारण जनताको हित एवं सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट समेत उपयुक्त नदेखिंदा भन्नेसम्म उल्लेख गरेका देखिन्छ । तर त्यस्तो सार्वजनिक शान्ति, सर्वसाधारणको हित एवं सुरक्षामा खलल पुऱ्याउने के कस्तो आधार र कारण छ पुर्जिमा सो केही खुले खुलाएको देखिंदैन । न त त्यस्तो आदेशको सूचना नै सम्बन्धित निकायमा पठाएको देखिन्छ । संविधानको प्रस्तावनामा नै उल्लिखित कानूनीराजको अवधारणा, नागरिकको आधारभूत मानव अधिकार र त्यसमा पनि वैयक्तिक स्वतन्त्रता जस्तो संवेदनशील विषयमा उल्लिखित कानूनको पालना नगरी कुनै उपयुक्त ठोस आधार बिना कसैको स्वतन्त्रताको अपहरण गर्ने गरी नजरबन्दमा राख्न नेपाल अधिराज्यको संविधानले कसैलाई पनि छूट तथा उन्मुक्ति दिएको पाइदैन । यस्तो अवस्थामा कानूनको कार्यान्वयन गर्ने हरेक निकायले कानूनको कार्यान्वयन गर्दा कानूनले नै स्पष्ट रूपमा तोकेको कार्यविधि बाध्यात्मक रूपमा पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । अतः माथि उल्लिखित आधार र कारणबाट निवेदकलाई नजरबन्दमा राख्नुपर्नेसम्मको संविधान र कानून बमोजिम उचित र पर्याप्त आधार तथा कारण खुलेको नदेखिंदा निवेदक कृष्णध्वज खड्कालाई दिईएको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको थुनुवा पुर्जि गैरकानूनी एवं त्रुटिपूर्ण हुंदा निज निवेदकलाई अन्य मुद्दाबाट थुनामा राख्न पर्ने नभए अविलम्ब थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । आजैको छुट्टै आदेशद्वारा बन्दी थुनामुक्त भैसकेकोले केही गर्न परेन । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौ ।

न्या. गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ

न्या. टोपबहादुर सिंह

इति सम्बत् २०५४ साल मंसिर २६ गते रोज ५ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री ओमभक्त श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
संवत् २०५४ सालको रि.पु.ई.नं. ८५
संवत् २०५४ सालको रि.पु.इ.नं. ८६
आदेश मिति: २०५४।१।८।३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वडा नं. ४ घर भै हाल कारागार शाखा महोत्तरी जलेश्वरमा थुनामा बसेका रविन्द्र भा समेत ।

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला अदालत महोत्तरी, जलेश्वर समेत

- जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा १०(२) अन्तर्गत निवेदन परेमा पर्चा सहितको निवेदन पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा पठाउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था भएको र सो पर्चा सहितको निवेदन पुनरावेदन अदालतले हेर्नुपर्दा सो शुरूको आदेश रीत बेरित के छ सबै विचार गर्नुपर्ने हुँदा अ.व. १७ नं. ले प्रदान गरेको अधिकारनै प्रयोग गरी थुनछेकमा आदेश सदर, बदर गर्ने गरी आएको देखिन्छ । त्यसकारण जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा १०(२) ले उजुरी पुनरावेदन अदालतमा पठाउने प्रकृत्यासम्म तोकिएको र सो तोकिएको कारणले अ.व. १७ नं. अन्तर्गतको निवेदन होइन भन्न नमिल्ने ।
- अ.व. १७ नं. अन्तर्गत थुनछेकको निवेदन एक न्यायाधीशको इजलासबाट हेरिने प्रावधान भएको अवस्थामा प्रस्तुत निवेदन उपर रायवाभी भै तीनजना न्यायाधीशको संयुक्त इजलासले अधिकारक्षेत्रको त्रुटि गरी हेरेको हुँदा संयुक्त इजलासको थुनछेकको आदेश नमिलेकाले सो आदेश बदर हुने ।

आदेश

○ प्र. न्या. ओमभक्तश्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

२. हामी निवेदकहरु मध्ये रविन्द्र भा. रा. रा. व. मु. क्याम्पस जनकपुरमा आई.कम. मा र म मिन्दुकुमार शर्मा पाटन संयुक्त क्याम्पस पाटन ललितपुरमा अध्ययनरत छात्र हौं । भारत पटना शहरमा अध्ययनरत छात्र लवसिंह भन्ने पप्पु सिंह जाहेरवालाको नाती मिति ०५.२६.२७ मा जनकपुरबाट पाटन आएकोबाट नफर्केको कारणबाट हामीमाथि भुट्टा जाहेरी दिइ जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दा चलाई कुटपिट गरी पंकजकुमारको खुट्टा भाँची जवर्जस्ती साविति गराई अदालतमा मुद्दा दायर भै महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट २०५२.१०.१३ मा थुनामा राख्ने आदेश गरिएको थियो । सो उपर पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा अ.व. १७ नं. अन्तर्गत निवेदन दिएकोमा मा.न्या. श्री पुरुषोत्तम पराजुलीले थुनामा राख्ने अवस्था नभएकाले तारिखमा राखी कार्यवाही गर्ने भनी र अर्का मा. न्या. श्री गौरीबहादुर कार्कीले थुनामा राखी कार्यवाही गर्ने भनी गरेको जिल्ला अदालतको आदेश मिलेकै देखिदा सदर हुने भनी संयुक्त इजलासबाट मिति २०५३.४.२४ मा आदेश भएको थियो । सो मतैक्य नभएको आदेश ३ जना न्यायाधीश भएको संयुक्त इजलासमा पेश भै मा.न्या. श्री गौरीबहादुर कार्कीले थुनामा राख्ने भनी महोत्तरी जि.अ.को आदेशलाई सदर गर्ने गरेको आदेश मनासिव ठहरी ०५.३.२७ मा पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट आदेश गरीयो । अ.व. १७ नं. को निवेदनको सुनवाई गर्दा संयुक्त इजलासका न्यायाधीशको मतैक्य नभै बाभिएमा तेश्रो न्यायाधीश समक्ष निर्णयार्थ पेश हुनपर्नेमा ३ जना न्यायाधीशहरुको संयुक्त इजलासमा पेश भै आदेश भएको पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को दोश्रो संशोधनले ऐ. नियमको ११ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको विपरीत र अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटियुक्त समेत हुँदा अ.व. ३५ नं. अन्तर्गत स्वतः बदर भागी छ । अपहरित लवसिंहको बहादुर चन्द्रकिशोर सिंहले प्रस्तुत मुद्दाको जाहेरी ०५.२.१९.१४ मा पर्नुभन्दा पहिलानै ता. १९.१.२१.९९५ तदनुसार २०५२.१.१४ का दिन आरक्षि अधिक्षक मुजफरपुरमा दिएको र सोही अनुसार प्रहरीको अपराध दर्ता कित्ताबमा पनि भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३६४ अन्तर्गत अपराध कायम गरी मुद्दा प्रारम्भ गरिएको छ, जसमा हाम्रो नाम समावेश गरिएको छैन ।
३. तयार पारिएको कागजमा लेखिएको व्यहोरा समेत नसुनाई सही गराई, पंकजको खुट्टा समेत भाँची, हाम्रो औंलामा पिन घोची सावित गराईएको आधारमा मात्र थुनामा राख्नु पर्ने अवस्था नहुँदा नहुँदै थुनामा राखी कार्यवाही गर्ने गरेका आदेशहरु संविधानको धारा १४(१) ३ र ४, ११(१) १२(१) १२(२) घ को प्रतिकूल र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को दोश्रो संशोधन ऐ. नियमको नियम ११ को विपरीत भै क्षेत्रात्मक त्रुटि समेत रहेकोले हामीलाई थुनाबाट छाडी तारिखमा राखी पुर्पक्ष गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरुका नाउँमा आदेश समेत जारी गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रविन्द्रकुमार भा. र मिन्दुकुमार भा.को हकमा महादेव पण्डितको मिति ०५.३.६.१६ मा निवेदन परेको र सोही व्यहोराकै पंकज नेपाली भन्ने पंकजकुमार शर्मा र सन्तोषकुमार शर्माको हकमा ०५.३.६.१८ मा महादेव पण्डितको रिट निवेदन परेको ।
४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक ७ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ लिइ उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूका नाममा सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु ०५३६१९६ र ०५३६१९८ मा परेका निवेदनहरूमा मिति ०५३१७१३ गते यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

५. निवेदकले दिएको रिट व्यहोराबाट नै प्रस्तुत विवादको न्यायिक निरोपण यस पुनरावेदन अदालतबाट न्यायको रोहमा प्रमाण समेतको मूल्यांकन गरी अन्तिम आदेश भै सकेको कुरामा रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको मिलेको नहुँदा र निवेदकहरूको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा कुनै आघात नपरेकाले रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको लिखित जवाफ ।
६. महोत्तरी जिल्ला अदालतको आदेशानुसार कानून बमोजिम थुनामा राखिएकोले यस शाखा उपर रिट निवेदननै नलाग्ने हुँदा खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा महोत्तरीको लिखित जवाफ ।
७. जिउ मास्ने बेच्ने अपहरण जस्तो मुद्दामा, मुद्दाको कारवाहीको क्रममा प्रमाणको मूल्यांकन गरी जिल्ला अदालतको थुनामा राखी कार्यवाही गर्ने गरेको आदेशलाई सो को पुनरावेदन सुन्ने अदालतले समेत समर्थन गरी बसेको स्थितिमा रिट क्षेत्र गुहादैमा रिट जारी हुनसक्ने होइन, रिट खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको महोत्तरी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।
८. अपवाद गर्ने दफाको व्याख्या गर्दा तोकिएको, सीमित पारिएको कुराको सीमा नाघ्न नहुने कानून व्याख्या सिद्धान्त रहेको परिप्रेक्ष्यमा उक्त प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा उल्लिखित अ.व. १७ नं. बाहेकको थुनछेक सम्बन्धी कार्य विधिगत जिउ मास्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण ऐन, २०४३ को दफा १०(१) र (२) अन्तर्गतको थुनछेक सम्बन्धी कार्यविधिका कुरा पनि अपवादित गरेको भन्न नमिल्ने भन्ने जटिल कानूनी प्रश्न देखिन आएको र त्यस्तो प्रश्न व्यक्तिको वैयक्तिक हक सम्बन्धको हुने भएकोले पूर्ण इजलासबाट हेर्न उपयुक्त देखिएकाले सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ३(१)(घ) अनुसार पूर्ण इजलासमा नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेश ।
९. नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ता द्वय कमल नारायण दास र शम्भु थापाले मुद्दाको निर्णय गर्दा पुनरावेदन अदालत संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशको राय बाझि भएमा मात्र तीनजना न्यायाधीशको इजलास समक्ष पेश हुनुपर्नेमा मुद्दाको सुनवाई नहुँदाको अवस्थामा समेत राय बाझि भएको ३ जना न्यायाधीशको इजलासमा पेश भएको नमिलेकाले रीत बेरित आदिको निराकरण पुनरावेदन सुन्ने अदालतको एक जना मा.न्या.ज्यूबाट हुने गरी पठाउनु पर्ने भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो । विपक्षी तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले प्रस्तुत मुद्दा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रूपमा दर्ता भएकाले पूर्ण इजलासबाट पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा पठाउन मिल्दैन भन्ने समेतको र जाहेरवालाको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री विजयकुमार सिंहले जिल्ला अदालतमा मुद्दा कार्यवाहीयुक्त अवस्थामा रही रहेकोले मुद्दाको औचित्यमा प्रवेश गरी न्यायिक परिक्षण गरी अभियुक्तहरूलाई थुनाबाट मुक्तगर्न प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनबाट नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

१०. आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल समेत अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत जनकपुरका तीनजना न्यायाधीशको संयुक्त इजलासबाट भएको मिति ०५३१५१२७ को आदेश मनासिव छ, छैन सो तर्फ निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।
११. यसमा जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा १०(२) अन्तर्गत निवेदन परेमा पर्चा सहीतको निवेदन पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा पठाउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था भएको र सो पर्चा सहीतको निवेदन पुनरावेदन अदालतले हेर्नुपर्दा सो शुरुको आदेश रीत बेरित के छ सबै विचार गर्नुपर्ने हुँदा अ.वं. १७ नं.ले प्रदान गरेको अधिकारनै प्रयोग गरी थुनछेकमा आदेश सदर, बदर गर्ने गरी आएको देखिन्छ । त्यसकारण जिउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा १०(२) ले उजुरी पुनरावेदन अदालतमा पठाउने प्रकृत्यासम्म तोकिएको र सो तोकिएको कारणले अ.वं. १७ नं. अन्तर्गतको निवेदन होइन भन्ने मिल्दैन । पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ११ को पहिलो वाक्यांशमा मुद्दाको निर्णय गर्दा भन्ने शब्दावली प्रयोग भै त्यसपछिको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा अ.वं. १७ नं.को निवेदन सुनवाई गर्दा संयुक्त इजलासका न्यायाधीशको मतैक्य नभै राय बाभिएमा तेश्रो न्यायाधीश समक्ष निर्णयार्थ पेश गरिनेछ, भन्ने कानूनी व्यवस्था भैरहेको पाइन्छ । यसरी अ.वं. १७ नं. अन्तर्गतको थुनछेकको निवेदन एक न्यायाधीशको इजलासबाट हेरिने प्रावधान भएको देखिदा प्रस्तुत निवेदन उपर रायवाभी भै तीनजना न्यायाधीशको संयुक्त इजलासले अधिकारक्षेत्रको त्रुटि गरी हेरेको हुँदा सो संयुक्त इजलासको मिति ०५३१५१२७ को थुनछेकको आदेश नमिलेको देखिँदा सो आदेश बदर गरी दिइएको छ । अब कानून बमोजिम शुरुले गरेको मिति ०५२१९०१९ को आदेश रीत बेरित के छ ? हेरी निर्णय गर्न तेश्रो एक न्यायाधीशको इजलास समक्ष पेश गर्नु भनी निवेदन सहीतका मिसिलहरु पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा पठाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने

न्या.इन्द्रराज पाण्डे

इति संवत् २०५४ साल पुष ८ गते रोज ३ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मोहनप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री उदयराज उपाध्याय
रिट नं. २६८२
आदेश मिति: २०५४।९।२२।३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि. धादिङ्ग निलकण्ठ गा.वि.स. वार्ड नं. ५ घर भै मंगल मा.वि.कीर्तिपुरका शिक्षक हाल केन्द्रीय कारागार शाखा काठमाडौंमा गैरकानूनी थुनामा रहेको विष्णुपुकार श्रेष्ठको हकमा मिरा श्रेष्ठ

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, सिंहदरवार समेत

- संविधानको धारा १५(१) र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) ले निर्धारित नजरबन्दमा राख्नसकिने पूर्वावस्थाहरू नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने क्रियाकलाप हुनुपर्छ । उल्लिखित विषय बाहेकका असम्बद्ध क्रियाकलापका आधारमा कसैलाई पनि नजरबन्दमा राख्न नमिल्ने ।
- निवेदकलाई नजरबन्दमा राख्नुपर्नाका कारण माओवादीको नाममा चन्दा असुल गरेको र पर्चा पम्प्लेट समेत निजबाट वरामद भएको भन्ने समेतको कारण देखाई प्रहरीले पेश गरे बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले नजरबन्दमा राख्ने आदेश पुर्जि दिएको फाइदा निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा चन्दा सङ्कलन गरेमा सम्बन्धित कानून अनुरूप नै कारवाही हुने हो । कुनै फौजदारी कसुरको सिलसिलामा तयार पारेको आधार प्रमाणलाई निवारक नजरबन्दको तात्पर्यको लागि आधार बनाउन नमिल्ने ।

आदेश

० न्या. उदयरज उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ८८(२) अन्तर्गत पर्नआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य यसप्रकार छः

म निवेदिकाको दाजु विष्णुपुकार श्रेष्ठ काठमाडौं कीर्तिपुर स्थित मंगल मा.वि. को शिक्षक हुनुहुन्छ । दाजु विष्णुपुकार श्रेष्ठ नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठनको निवर्तमान महासचिव भएको हैसियतले अ.ने.रा.स्व.वि.यु. (क्रान्तिकारी) को भक्तपुर जिल्ला सम्मेलनमा शुभकामना मन्तव्य दिन मिति २०५४।८।१३ मा गई फिर्न लाग्दा सानो ठिमी क्याम्पसको मूलगेटमा प्रहरीहरू आई गिरफ्तार गरी लगेछन । दाजु घरमा नआएकोले सोधखोज गर्दा उल्लिखित व्यहोरा बमोजिम गिरफ्तार गरी लगेको थाहापाई सोधखोज गर्दा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत केन्द्रीय कारागार शाखामा राखेको थाहापाई जाँदा मिति २०५४।८।१५ मा प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, भक्तपुरका प्र.जि.अ. ले सही गरी नजरबन्द आदेश पुर्जि दिएको रहेछ । उक्त पुर्जिमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय भक्तपुरको प्राप्त पत्र अनुसार तपाइलाई त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने तथा सार्वजनिक सुरक्षामा खलल पर्नसक्ने हुदा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) अन्तर्गत आजैका मितिबाट हाललाई ७ दिनको लागि जिल्ला कारागार शाखामा (क) श्रेणीको सिधा पाउने गरी नजरबन्दमा राखेको व्यहोरा सकिगरिन्छ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको रहेछ । यसरी दाजु विष्णुपुकार श्रेष्ठलाई नजरबन्दमा राख्नुपर्ने उचित र पर्याप्त कारण खुलाउन विपक्षीले सकेको छैन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुराबाट कसैलाई रोक्नपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएको अवस्थामा मात्र कुनै खास अबधीको लागि नजरबन्दमा राख्ने आदेश जारी गर्न सक्ने अधिकार प्र.जि.अ.लाई प्रदान गरेको छ । दाजु विष्णुपुकार श्रेष्ठलाई नजरबन्दमा राख्नुपर्ने उपरोक्त बमोजिमको पूर्वावस्था विद्यमान नभएको हुदा प्रत्यर्थी प्र.जि.अ. ले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) को कानूनी प्रावधान विपरीत नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले प्रत्याभुत गरेको संवैधानिक एवं मौलिक हकको ठाडो हनन् गरी गैरकानूनी थुनामा राखेको हुनाले गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब छाडीदिनु भनी विपक्षीहरूका नाउमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी दाजु विष्णुपुकार श्रेष्ठको मौलिक हकको संरक्षण गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले तीनदिन भित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने समेतको विपक्षीहरूका नाउमा यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०५४।८।१८ मा भएको आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएका व्यक्तिलाई गिरफ्तार गरी थुनामा राख्ने कार्य यस कार्यालयबाट नगरिएको हुदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश नदिएको हुदा निजको कुनै हक अधिकार हनन् समेत नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदक समेतले माओवादीको नाममा डरत्रास देखाई जबरजस्ती चन्दा असुल गर्ने गरेको समेत अवस्थामा पक्राउ परेको र निजहरूबाट विभिन्न पर्चा पम्पलेटहरू बरामद भएकोले निजको सो कार्यबाट सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा असर पर्ने भएकाले निजलाई सो कार्यबाट रोक्न नजरबन्द राख्ने आदेश जारी भएको र सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा असर पर्ने देखिएमा नजरबन्दमा राख्न पाउँने प्रष्ट व्यवस्था सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) ले गरेको हुदा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुन नसक्ने हुदा खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेतको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, भक्तपुरको र आफ्नो हकमा समेत प्रमुख जिल्ला अधिकारीको लिखित जवाफ ।

निज विष्णुपुकार श्रेष्ठलाई जि.प्र.का. भक्तपुरको च.नं. १००८ मिति ०५४।८।११ को पत्र अनुसार नजरबन्दमा यस कारागारमा राखिएको हो । गैरकानूनी तरिकाले यस कार्यालयले थुनामा नराखेको हुदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेतको कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री एकराज भण्डारीले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४(१) बमोजिम नजरबन्दमा राख्ने आदेश दिँदा ऐ.को दफा ३(१) ले निर्धारण गरेको पूर्वावस्थाको विद्यमानता हुनुपर्छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीले उक्त अधिकार प्रयोग गर्दा आत्मनिष्ठ भएर गर्नमिल्दैन, उचित र पर्याप्त आधार भएको अवस्थामा मात्र उक्त आदेश दिनसक्छ । उचित र पर्याप्त आधार तथा पूर्वावस्थाको अभावमा मेरो पक्षलाई गैरकानूनी थुनामा राखेकोले गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊँ भनी वहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थी कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले प्रमुख जिल्ला अधिकारीले नजरबन्दमा राख्नदिएको आदेशमा पर्याप्त कारण उल्लेख गरेको छ । निजबाट गैर सवैधानिक क्रियाकलाप भएको र पर्चा पम्पलेट समेत बरामद भैरहेको अवस्था हुदा नजरबन्दमा राख्ने गरी गरेको आदेश कानूनसम्मत हुदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भनी वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नु भयो ।

विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नु भएको वहस जिकिर सुनी निवेदन सहितका सम्पूर्ण कागजात अध्ययन गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदन माग बमोजिम निवेदकको हक प्रचलन गराउन आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने कुरामा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा विपक्षी प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय भक्तपुरले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले प्रत्याभूत गरेको मौलिक हक तथा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१), ४(१) को कानूनी प्रावधानको प्रतिकुल थूनामा राखेको गैर संवैधानिक र गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थूनाबाट मुक्त गरी संवैधानिक र कानूनी हकको समेत प्रचलन गराई पाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर देखियो । निवेदक विष्णुपुकार श्रेष्ठलाई प्रमुख जिल्ला अधिकारी भक्तपुरले थूनामा राख्न दिएको मिति ०५४।८।१५ को पत्र हेर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालय भक्तपुरको प्राप्त पत्र अनुसार तपाईंलाई त्यसै छाड्दा भागी फरार हुनसक्ने तथा सार्वजनिक सुरक्षामा खलल समेत पर्न सक्नेहुँदा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) बमोजिम आजैका मितिबाट हाललाई ७ (सात) दिनको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखा जगन्नाथ देवल, काठमाडौंमा (क) श्रेणीको सिधा समेत खानपाउने गरी नजरबन्द गरिएको व्यहोरा सूचित गरिन्छ भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीको लिखित जवाफबाट निवेदक माओवादीको नाममा डरत्रास देखाई जवरजस्ती चन्दा असुल गर्ने गरेको समेत अवस्थामा पक्राउ परेको र निजबाट विभिन्न पर्चा पम्प्लेटहरू समेत बरामत भएबाट सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा असर पर्ने अवस्था देखिएको हुँदा नजरबन्दमा राख्ने आदेश गरेको भन्ने देखिन्छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ अनुसार नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभै कसैलाई पनि नजरबन्दमा राखिने छैन भनी र सोही धाराको उपधारा २ ले निवारक नजरबन्द राख्ने अधिकारीले कानून विपरीत वा वदनियतपूर्वक कसैलाई नजरबन्दमा राखेमा तोकिए बमोजिमको क्षतीपूर्ती पाउनेछ भनी मौलिक हकको प्रत्याभूती गरेको पाइन्छ । त्यस्तै सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) र ४(१) मा पनि निवारक नजरबन्दमा राख्दा उचित र पर्याप्त आधार हुनुपर्छ भन्ने समेतको कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नपर्ने उचित र पर्याप्त आधार छैन, नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीले नजरबन्दमा राख्नुपर्ने संविधान र कानूनद्वारा निर्धारित उल्लिखित पूर्वावस्था विद्यमान छैन, वस्तुनिष्ठ आधारमा विचार गर्नुपर्छ । उचित र पर्याप्त आधारहरू निवारक नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीले मनोगतरूपमा निर्धारण गर्न मिल्दैन । संविधानको धारा १५(१) र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) ले निर्धारित नजरबन्दमा राख्नसकिने पूर्वावस्थाहरू नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने क्रियाकलाप हुनुपर्छ । उल्लिखित विषय बाहेकका असम्बद्ध क्रियाकलापका आधारमा कसैलाई पनि नजरबन्दमा राख्नमिल्ने देखिदैन । प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकलाई नजरबन्दमा राख्नु पर्नाका कारण माओवादीको नाममा चन्दा असुल गरेको र पर्चा पम्प्लेट समेत निजबाट बरामत भएको भन्ने समेतको कारण देखाई प्रहरीले पेश गरे बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले नजरबन्दमा राख्नेआदेश पूर्जि दिएकोपाइन्छ । निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा चन्दा सङ्कलन गरेमा सम्बन्धित कानून

अनुरूप नै कारवाही हुने हो । कुनै फौजदारी कसूरको सिलसिलामा तयार पारेको आधार प्रमाणलाई निवारक नजरबन्दको तात्पर्यको लागि आधार बनाउन मिल्ने देखिदैन । जहाँसम्म माओवादी विचारधाराको समर्थन गरी पर्चा पम्प्लेट बोकि हिडेको भन्ने कुरा छ, सो सम्बन्धमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(२)(क) ले विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रताको हकको प्रत्याभूती गरेको अवस्थामा माओवादी विचारधाराको समर्थन गरी पर्चा पम्प्लेट बोकी हिडेकै आधारलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५(१) र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) र ४(१) बमोजिम नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पार्नसक्ने उचित र पर्याप्त आधार भएको मान्न मिल्ने देखिदैन ।

अतः माथि उल्लिखित आधारहरूबाट प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय भक्तपुरले निवेदक विष्णुपुकार श्रेष्ठलाई गैरकानूनी थुनामा राखेको देखिएकोले निवेदन माग बमोजिम निज विष्णुपुकार श्रेष्ठलाई थुनाबाट तुरुन्त मुक्त गरीदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । निज विष्णुपुकार श्रेष्ठलाई थुनाबाट छोडी दिनु भनी आजैका मितिमा छुट्टै आदेश भै केन्द्रीय कारागार शाखा काठमाडौंमा लेखिगइसकेकोले त्यसतर्फ अरु केही गरीरहुनु परेन । प्रत्यर्थीहरूको जानकारीको लागि यस आदेशको एकप्रति प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फाइल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्यायाधीश मोहनप्रसाद शर्मा

इति सम्बत २०५४ साल पौष २२ गते रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
सम्बन्धित २०५४ सालको रिट नं.....२८८८
आदेश मिति: २०५४/१२/१९
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : गोरखा जिल्ला, गरखु गा.वि.स वडा नं ७ घर भइ हाल जिल्ला कारागार गोरखामा थुनामा रहेको पूर्णप्रसाद बगालेका हकमा न्हुच्छेबहादुर महर्जन

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाडौं समेत

- नजरबन्दको आदेश गर्ने व्यक्तिले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्था मध्ये कुन चाही वा कुन कुन कुरामा खलल पार्ने संभावना हुनसक्ने कुन घटना नजरबन्द राखिएको व्यक्तिले घटाउन थालेको थियो भनी सामान्य बुद्धि विवेकले सम्झन सकिने गरी मनासिव माफिकको आशंका हुनसक्ने उचित र पर्याप्त आधार खुलाउन जरुरी हुने ।
- संवैधानिक व्यवस्थामा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन जस्तो संवेदनशील कानूनको प्रयोग गर्ने निकाय वा अधिकारीले कानूनको आवश्यकता अनिवार्य रूपले पालन गर्नुपर्ने ।
- सार्वजनिक त्रास र आतंक नियन्त्रण गर्न कानूनले निर्दिष्ट गरेको सरल र सहज प्रकृया वा कार्यविधिको अपेक्षा गर्नुबाट एकातिर कानूनी व्यवस्था प्रति अनादर र अराजकतालाई बढावा दिए जस्तो देखिने र अर्कोतिर संवैधानिक संयन्त्र कमजोर भएको जस्तो भ्रम श्रृजना हुनसक्ने देखिन्छ । यस्तो स्थिति आउन नदिन सार्वजनिक सुरक्षा जस्तो कानूनको प्रयोग गर्ने अधिकारीले सम्बन्धित कानून र यस अदालतबाट प्रतिपादित प्रकृयागत न्यायिक अनिवार्यतालाई राम्ररी मनन गरी आफ्नो कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्ने ।

आदेश

○ न्या.इन्द्रराज पाण्डे

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८(२) अन्तर्गत दायर हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ ।

मेरो साथी पूर्णप्रसाद बगालेलाई मिति २०५४।१०।१५ गते सांभ करिव ७.१५ बजे केही वर्दिवाला र केही विना वर्दिवाला प्रहरी आई जवरजस्ती घरैबाट गिरफ्तार गरी लिएको रहेछ । निज फर्कि घरमा नआएको र नल्याइ दिएकोले भोलिपल्ट प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा सोधपुछ गर्दा प्रहरी प्रधान कार्यालय तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाको निर्देशनमा गिरफ्तार गरिएको जानकारी ड्यूटीमा रहेका प्रहरी अधिकृतबाट जवाफ पाइयो ।

पटक-पटक सोध खोज गर्दा मिति २०५४।१०।१९ मा प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालयको निर्देशनमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत प्रत्यर्थी जिल्ला कारागार गोरखामा थुनामा राखेको जानकारी दिइयो । प्रत्यर्थी जिल्ला कारागार शाखामा सोधपुछ गर्दा मिति २०५४।१०।१७ मा प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाका का.मु.प्र. जि.अ.ले सही गरेको नजरबन्द आदेश दिएको रहेछ । उक्त आदेशमा सर्वसाधारण जनतालाई डर त्रासमा पारी आतंकित तुल्याई धान लुट्ने, चन्दा उठाई अर्थ सङ्कलन गर्ने कार्य गरिरहेबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्ने भएकोले उक्त कार्यबाट तत्काल रोकन आवश्यक संझी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नजरबन्दमा राख्ने आदेश गरिएको व्यहोरा उल्लेख रहेछ ।

नजरबन्दमा राख्ने, आदेश पूर्जीमा उल्लिखित व्यहोराको कार्य मेरो साथीबाट भएको छैन । उक्त ऐनको दफा ३.१ को अधिकार प्रयोग गर्नको लागि ऐनमा उल्लिखित पूर्वावस्थामा उचित र पर्याप्त कारण विद्यमान हुनुपर्छ । शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने उचित र पर्याप्त कारण विद्यमान नभएको स्थितिमा उक्त ऐन आकर्षित हुन नसक्ने ऐनको दफा ३(१) को प्रावधानबाट पुष्टि हुन्छ । ऐनको दफा ३.१ को स्थिति विद्यमान नभएको अवस्थामा दफा ४(१) अन्तर्गत कुनै व्यक्तिलाई नजरबन्द राख्ने कार्यविधि अवलम्बन गर्नसक्ने अधिकार प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.लाई प्रत्याभूत भएको छैन ।

तसर्थ संविधानको धारा ११(१)(२), १२(२)(क)(घ)(ङ) १४(५)(६) र धारा १५(१) द्वारा प्रदत्त हकबाट वञ्चित गरी थुनामा राखिएको साथीलाई अबिलम्ब मुक्त गरीदिनु भनी प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरण आदेश जारी मौलिक हकको संरक्षण गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा विपक्षीहरुबाट बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालत संयुक्त इजलासको २०५४।१०।३० को आदेश ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन साथै निजको कुनै हकाधिकार हनन् नगरिएकोले रिट निवेदन खारेज गरीपाऊँ भन्ने समेत प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकको निवेदनबाटै निज सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत थुनामा रहेको देखिन आएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत प्रत्यर्थी प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

निवेदक पूर्णप्रसाद बगाले मिति २०५४।१०।१६ गते पक्राउ गरी ऐ. १७ गते यस कार्यालयमा दाखिल भई कानून बमोजिम सम्बन्धित निकायमा प्रस्तुत गरी आदेशानुसार नजरबन्दमा राखिएको हो भन्ने समेत प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखाको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाको च.नं. १९६७ मिति २०५४।१०।१७ को पत्रानुसार सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा नजरबन्दमा थुनामा राख्ने आदेश भए बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको हो भन्ने समेत प्रत्यर्थी कारागार शाखा गोरखाको लिखित जवाफ ।

पूर्णप्रसाद बगालेलाई मिति २०५४।१०।१५ मा गिरफ्तार नगरी जि. प्रहरी कार्यालय, गोरखाको मिति २०५४।१०।१३ को पत्रबाट गस्ती टोलीले गारखु गा. वि.स.को रातमाट महाराटार एरियामा सर्वसाधारणलाई आतंकित डर त्रासमा पारी चन्दा उठाइ अर्थ सङ्कलन गर्ने कार्य गरीरहेको अवस्थामा मिति २०५४।१०।१६ गते अंदाजी ७:३० बजे गिरफ्तार गरी मिति २०५४।१०।१७ गते यस कार्यालयमा उपस्थित गराइएको थियो । निजले उक्त कार्य गरी रहेको अवस्थामा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ मा उल्लिखित नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्ने पूर्वावस्था विद्यमान भइरहेको अवस्थामा उक्त कार्य गर्नबाट रोक्न आवश्यकदेखि मिति २०५४।१०।१७ को आदेशले जिल्ला कारागार गोरखामा राखिएको हुँदा संविधान प्रदत्त हकबाट वञ्चित गरिएको छैन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम नजरबन्दमा राखिएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत प्रत्यर्थी प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, गोरखाको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट रहनु भएको विद्वान् अधिवक्ता श्यामजी प्रधान तथा प्रत्यर्थी तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् का.मु. वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री कृष्णराम श्रेष्ठले गर्नुभएको वहस समेत सुनियो ।

उपरोक्त वहस जिकिर समेत सुनी, मिसिल अध्ययन गरी, निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ? सोही कुराको निर्णय दिनुपर्ने भइ निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदक पूर्णप्रसाद बगालेलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखाको च.नं २५७६ मिति २०५४।१०।१३ को पत्रबाट खटाइएको गस्ती टोलीले गारखु गा.वि.स को रातमाटे महाराटार एरियामा सर्वसाधारणलाई आतंकित र डर त्रासमा पारी चन्दा उठाइ अर्थ सङ्कलन गर्ने कार्य गरीरहेको अवस्थामा मिति २०५४।१०।१६ गते गिरफ्तार गरी मिति २०५४।१०।१७ गते विपक्षी जिल्ला कार्यालयमा उपस्थित गराइएको भन्ने कुरा प्रमुख जिल्ला अधिकारी गोर्खाको लिखित जवाफमा उल्लेख भएको पाइन्छ । सो लिखित जवाफमा मौकैमा पक्राउ भएको भन्ने उल्लेख भएको भए तापनि पक्राउ गर्ने भनिएका प्रहरी नायव निरीक्षकको प्रतिवेदनमा निज पूर्णप्रसाद बगालेलाई खोज तलास गर्दै जाँदा गोर्खा जिल्ला गारखु गा.वि.स मा निजको सुराकमा खटिएका प्रहरी जवानहरुले पक्राउ गरेको भन्नेसम्म देखिएको र पक्राउ गर्दाको अवस्थामा सर्वसाधारण जनतालाई आतंकित बनाई धान लुटने, चन्दा उठाउने कार्य गरी रहेको भन्ने उल्लेख भएको पाइदैन ।

का.मु. प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेश पर्वामा जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोर्खाको च.नं २६५९ मिति २०५४।१०।१७ को पत्रमा उल्लिखित तथ्यमा निर्भर गरिएकोमा सो पत्र हेर्दा पक्राउ परेको पूर्णप्रसाद बगालेले जनतालाई डर त्रासमा पारी आतंकित तुल्याएको तथ्य सो कार्यालयले के कसरी जान्न बुझ्न

आएको हो ? खुलेको देखिदैन । तसर्थ जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोर्खाको मिति २०५४।१०।१७ को आदेश पचाँमा लेखीए बमोजिम सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) बमोजिमको पूर्वावस्था विद्यमान रहेको थियो थिएन भन्ने कुरा नै प्रस्तुत रिट निवेदन सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त दफा ३(१) बमोजिम नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सावैजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पार्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नपर्ने भनी नजरबन्द राख्न उचित र पर्याप्त आधार सम्बन्धित अधिकारी समक्ष हुनुपर्ने अनिवार्य देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा विवादको तथ्यको लागि कुनै आधार नै नखुलाएकोमा सो उचित र पर्याप्त छ भन्न सकिने अवस्था रहदैन । कानूनको सो व्यवस्था बमोजिम सार्वजनिक सुरक्षामा तत्काल खलल पार्नसक्ने अवस्था देखिने उचित र पर्याप्त आधार हुनु जरुरी हुन्छ । यद्यपी त्यस्तो कुरा प्रमाणित गर्नको लागि पर्याप्त सबुद प्रमाण नै चाहिने होइन । तापनि मनासिव माफिकको आशंका देखिने उचित र पर्याप्त आधारहरु सम्बन्धित अधिकारीले दफा ३(१) बमोजिमको कानूनी व्यवस्था बमोजिम खुलाई पर्चा गर्नुपर्ने देखिन आउँदछ, अर्थात नजरबन्दको आदेश गर्ने व्यक्तिले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्था मध्ये कुन चाही वा कुन कुन कुरामा खलल पार्ने संभावना हुनसक्ने कृन घर्टना नजरबन्द राखिएको व्यक्तिले घटाउन थालेको थियो भनी सामान्य बुद्धि विवेकले सम्भन सकिने गरी मनासिव माफिकको आशंका हुनसक्ने उचित र पर्याप्त आधार खुलाउन जरुरी हुनआउदछ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को जस्तो संवैधानिक व्यवस्थामा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन जस्तो संवेदनशील कानूनको प्रयोग गर्ने निकाय वा अधिकारीले कानूनको आवश्यकता अनिवार्य रूपले पालन गर्नुपर्छ । माथि प्रकरणमा लेखीएको कुरा स्पष्ट र सरल भएपनि त्यसको पालना प्रतिको बेवास्तालाई अदालतले सख्तताका साथ हेर्नु आवश्यक हुन्छ । खास गरी आतंक र सार्वजनिक त्रासको उल्लेख गरी कानून र व्यवस्थाका जिम्मेवार पदाधिकारीबाट यस अदालतद्वारा यस्तै प्रकृतिका बन्दीप्रत्यक्षीकरणका रिटमा प्रतिपादित प्रकृयागत न्यायिक अनिवार्यता प्रति बेवास्ता गरी राख्ने निरन्तरताको कार्य स्वयंमा गंभीर कुरा हो । सार्वजनिक त्रास र आतंकको नियन्त्रण गर्न कानूनले निर्दिष्ट गरेको सरल र सहज प्रकृया वा कार्यविधिको अपेक्षा गर्नुबाट एकातिर कानूनी व्यवस्था प्रति अनादर र अराजकतालाई बढावा दिए जस्तो देखिने र अर्कोतिर संवैधानिक संयत्र कमजोर भएको जस्तो भ्रम श्रृजना हुनसक्ने देखिन्छ । यस्तो स्थिति आउन नदिन सार्वजनिक सुरक्षा जस्तो कानूनको प्रयोग गर्ने अधिकारीले सम्बन्धित कानून र यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तलाई राम्ररी मनन गरी आफ्नो कर्तव्य निर्वाह गर्नु नितान्त आवश्यक छ । प्रस्तुत रिट सम्बन्धमा माथि लेखिए बमोजिम का.मु.प्रमुख जिल्ला अधिकारी गोर्खाद्वारा उचित र पर्याप्त आधार खुलाइएको नदेखिएको र निजको आदेश पचाँमा अबधी समेत पनि नतोकिएको कारणले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) को प्रयोग गरीदा त्रुटि गरेको देखिन आएकोले विपक्षीहरुका नाउमा बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दाको सिलसिलामा थुनामा राख्नु नपर्ने भए थुनामा रहेका पूर्णप्रसाद बगालेलाई थुनाबाट मुक्तगरीदिनु भनी छुट्टै आदेश भै सकेकोले पुनरावृत्ति गरीरहनु परेन । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.केदारनाथ उपाध्याय

इति सम्बत २०५४ साल चैत्र ११ गते रोज ३ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री दिलिपकुमार पौडेल
सम्बत् २०५४ सालको रिट नं.३१२१
आदेश मिति: २०५५।१।११
विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ४ चडोल बस्ने राष्ट्रिय जन आन्दोलन संयोजन समितिका सदस्य तथा वरिष्ठ पत्रकार शक्ति लम्सालको हकमा ओम शर्मा

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार समेत

- पर्चा साथमा हुनु स्वयंमा हिंसा आतङ्कको कार्य हो भनी सो जुन व्यक्तिसँग वरामद हुन्छ निजलाई नजरबन्द राख्नु सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को प्रयोगको लागि उचित र पर्याप्त आधार मान्न मिल्ने देखिँदैन र त्यस्तो पर्चाको वरामदीलाई नजरबन्दको आधारमान्नु स्वयंमा विवादास्पद देखिने ।
- अस्पष्ट र भ्रामक शब्दहरूको प्रयोगलाई मात्र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को अर्थमा सार्वजनिक सुरक्षामा तत्काल खललपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भन्न र सोही आधारमा कुनै नेपाली नागरिकको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कुण्ठित हुने गरी नजरबन्दमा राख्नु ऐन अनुकूल नहुने ।

आदेश

○ न्या.केदारनाथ उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ:-

वरिष्ठ पत्रकार शक्ति लम्साल राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समितिको सदस्य हुनुहुन्छ । राष्ट्रिय जन आन्दोलन संयोजन समितिले २०५४ साल चैत्र २४ गते २०४६ सालको ऐतिहासिक जन आन्दोलन स्मृति गर्दै वलिदान दिवसको रूपमा विविध कार्यक्रमका साथ मनाउने निर्णय गरे बमोजिम मिति

२०५४।१२।१४ गते दिउसो १२.०० बजे भोटाहिटीबाट शान्तिपूर्ण जुलुश प्रदर्शन गरी नगर परिक्रमा गरी आमसभामा परिणत हुने कार्यक्रम अनुसार वरिष्ठ पत्रकार शक्ति लम्साल सो जुलुशमा सहभागी हुन पुग्दा अं. १२.०० बजेको समयमा भोटाहिटीमा तैनाथ गरिएका सशस्त्र प्रहरीहरूले विना कारण घाँटीमा समाई लछार पछार गरी गिरफ्तार गरी भ्यानमा राखी यातना दिदै प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमान ढोकातर्फ लिएर गए । तत्पश्चात साँझ प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा सोधपुछ गर्न जाँदा वहाँको गिरफ्तारीको बारेमा केही जानकारी दिएन । पुनः मिति २०५४।१२।२५ गते बिहान प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बुझ्न जाँदा जिल्ला प्रशासन कार्यालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयको निर्देशनमा हामीले शक्ति लम्साललाई गिरफ्तार गरेको हो अहिले यहाँ छैन कहाँ छ हामीलाई केही थाहा छैन भनी ड्यूटीमा रहेका प्रहरी अधिकृतले जानकारी दिए ।

प्रत्यर्थीहरूले वरिष्ठ पत्रकार शक्ति लम्साललाई खानपिन भेटघाट र कुन अवस्थामा बन्दी बनाई राखेको छ ? कुन कसुरमा गिरफ्तार गरिएको हो ? भन्ने वास्तविकता जानकारी नदिई वरिष्ठ पत्रकार शक्ति लम्साललाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) ११(२), १२(१), १२(२) १४(५) र १४(६) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेकोले अन्य वैकल्पिक कानूनी मार्गको शख्त अभावमा संविधानको धारा २३ द्वारा निर्दिष्ट धारा ८८(२) अन्तर्गत यो रिट निवेदन-पत्र प्रस्तुत गरेको छु । प्रत्यर्थीहरूले विना कारण पत्रकार शक्ति लम्साललाई पक्राउ गरी गैरकानूनी रूपमा कुटपिट गरी यातना दिई कुन अवस्थामा कहाँ बन्दी बनाई राखेको छ ? अविलम्ब यस सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराई उपस्थित नगराणमा प्रत्यर्थीहरूको नाममा खानतलासी पुर्जि सर्च वारेण्ट समेत जारी गरी यस सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी छाडी दिनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो दाजु शक्ति लम्सालको मौलिक हकको संरक्षण गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदकको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको रिट निवेदन-पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र लिखित जवाफ पठाउनु विपक्षीलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने समेतको यस सर्वोच्च अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशबाट भएको आदेश ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन नगरिएको हुँदा सम्मानित अदालतबाट रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई पक्राउ गर्ने तथा थुनामा राख्ने समेतको आदेश यस कार्यालयबाट भएको गरेको नदेखिएको यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

माओवादी गतिविधिको नाममा हिंसा आतंक गरी शान्ति व्यवस्थामा खलल पुऱ्याउने कार्य गरेकोमा शक्ति लम्साललाई मिति २०५४।१२।२५ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा पेश हुँदा नजरबन्द थुनामा राख्ने भन्ने निर्णय भए अनुसार नजरबन्द थुनामा राखेको व्यक्तिलाई प्रहरीले विना कारण पक्राउ गरी गैरकानूनी थुनामा राखेको भनी गरीदै नगरिएको गैरकानूनी काम गरेको भनी कपोलकल्पित भुट्टा कुरा रचि भुट्टा लाञ्छना लगाई रिट निवेदनमा दिएको हुँदा भुट्टा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

यसमा मिति २०५४।१२।१४ गते माओवादी गतिविधिको नाममा हिंसा आतंक समेत गरी नेपाल बन्द गराउने भएकोले त्यस प्रकारको कार्य हुन नदिनको लागि भोटाहिटी असन तर्फ गस्ती गर्दै जाँदा शक्ति लम्साल समेतका व्यक्तिहरुले माओवादी सम्बन्धि पर्चा लिई विभिन्न नाराहरु लगाई राजा राजपरिवार प्रति घृणा पलाउने कार्य गरेको फेला पारी उक्त कार्य नगर्न सम्झाउदा नमानी उत्तेजित भएको हुँदा र सो कार्यले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता र खासगरी काठमाडौं उपत्यकाको शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पुऱ्याउन सक्ने हुनाले निज शक्ति लम्साललाई मिति २०५४।१२।१५ गतेदेखि “क” श्रेणीको सिधा खान पाउँने गरी कारागार शाखा, काठमाडौंमा नजरबन्दमा राखी कारवाही गरिएको हो । कानूनको अख्तियार भित्र रही कानून बमोजिम निजलाई थुनामा राखी कारवाही गरिएको हुँदा गैरकानूनी थुनामा राख्ने कार्य यस कार्यालयबाट भए गरेको छैन । तसर्थ हुँदै नभएको गर्दै नगरेको काम कारवाहीलाई गरे भएको भनी कपोल कल्पित लाञ्छना लगाई यस कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाई सर्वोच्च अदालत समक्ष दिएको रिट निवेदन-पत्र खारेज गरी भुङ्गा अभियोगबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाश समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री श्यामजी प्रधान र श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्रीकुमार चुडालले गर्नुभएको बहस समेत सुनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा मिति २०५४।१२।२४ गते शान्तिपूर्ण जुलुश प्रदर्शन गरीरहेको अवस्थामा प्रहरीहरुले विनाकारण नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(५) बमोजिम थुनाको कारण समेतको जानकारी नदिई तथा धारा १४(६) बमोजिम २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित समेत नगराई गैरकानूनी रुपमा थुनामा राखेकोले उक्त गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मुख्य निवेदन माग दावी देखियो ।

यसमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी, काठमाडौंको लिखित जवाफ हेर्दा माओवादी सम्बन्धि पर्चा लिई सार्वभौमसत्ता अखण्डता एवं सार्वजनिक सुरक्षामा खलल पर्ने विभिन्न नाराहरु लगाउने राजा राजपरिवार प्रति घृणा फैलाउने कार्य गरेको र निजबाट काठमाडौं जिल्लाको शान्ति र व्यवस्थामा तत्कालै खलल पर्ने सम्भावना रहेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालयको पत्रमा नै निर्भर गरी निज शक्ति लम्साललाई माओवादी गतिविधिको नाममा हिंसा आतंक गरी शान्ति व्यवस्थामा खलल पुऱ्याउने कार्य गरेको भनी नजरबन्दमा राख्ने गरेको भन्ने देखियो । निजबाट वरामद भएको भन्ने माओवादी सम्बन्धि पर्चा हिंसात्मक कार्यको लागि आव्हान गरिएको वा सार्वजनिक सुरक्षामा तत्काल खलल पर्ने कुनै खास कुरा रहेको भन्ने प्र.जि.अ.को लिखित जवाफबाट देखिदैन । सो पर्चा पनि जिल्ला प्रशासन कार्यालयको फाईल संलग्न देखिएन । त्यस्तो पर्चा साथमा हुनु स्वयंमा हिंसा आतङ्कको कार्य हो भनी सो जुन व्यक्तिसँग वरामद हुन्छ, निजलाई नजरबन्द राख्नु सार्वजनिक सुरक्षा ऐन,, २०४६ को प्रयोगको लागि उचित र पर्याप्त आधार मान्न मिल्ने देखिदैन । त्यस्तो पर्चाको वरामदीलाई नजरबन्दको आधारमान्नु स्वयंमा विवादास्पद देखिन्छ । त्यस्तै निज शक्ति लम्सालले के कस्तो किसिमको हिंसा प्रेरित गर्ने वा सार्वजनिक सुरक्षा खलल गर्ने शब्द वा वाक्यको नारा लगाएकोले सार्वजनिक सुरक्षामा खलल पऱ्यो वा पर्ने भयो त्यस्तो शब्द र वाक्य नखुलाई जुनसुकै नाराले पनि सार्वजनिक सुरक्षामा खलल पऱ्छ भन्न मिल्दैन । सो नारामा के कस्तो शब्द वा वचनद्वारा राजपरिवार प्रति घृणा फैलाउने काम कुरा भयो त्यो पनि खुलाइएको छैन । यस्तो अस्पष्ट र भ्रामक शब्दहरुको प्रयोगलाई मात्र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को अर्थमा सार्वजनिक सुरक्षामा तत्काल खललपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भन्न र सोही आधारमा कुनै नेपाली नागरिकको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कुण्ठित हुने गरी नजरबन्दमा राख्नु उक्त ऐन अनुकूल नहुने हुँदा निवेदक शक्ति लम्साललाई नजरबन्द

राख्ने गरेको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको आदेश त्रुटिपूर्ण देखिंदा निवेदन माग बमोजिम बन्दी शक्ति लम्साललाई तुरुन्त थुनाबाट छाडी दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । फाईल नियमानुसार बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.दिलिपकुमार पौडेल

इति सम्बत् २०५५ साल वैशाख ११ गते रोज ६ शुभम् ...

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
संवत् २०५५ सालको रिट नं. ३२८३
आदेश मिति: २०५५।२।११
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि. काभ्रेपलाञ्चोक, भीमखोरी गा.वि.स.वार्ड नं. १ बस्ने युवहादुर भन्ने अर्जुनबहादुर
किडरिङ मगर समेत

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं समेत

- नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नपर्ने उचित र पर्याप्त आधार छ छैन नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीले नजरबन्दमा राख्नुपर्ने संविधान र कानूनद्वारा निर्धारित उल्लिखित पूर्वावस्था विद्यमान छ छैन वस्तुनिष्ठ आधारमा विचार गर्नुपर्ने ।
- उचित र पर्याप्त आधारहरू निवारक नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीले मनोगत रूपमा निर्धारण गर्न नमिल्ने ।
- एकपछि अर्को मुद्दामा निरन्तर रूपमा थुनामा रहिरहेको र थुनाबाट छुटेको मिति र पुनः पक्राउ परेको मितिको बीचको अबधी एक दिन पनि नदेखिएको स्थितिमा सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने काम कुराहरू भए भनी भन्न नसकिने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(२) बमोजिम दायर हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

मेरा चिनजानका साथी अर्जुनबहादुर किडरिङ र नोर्बु मोक्तान, भुवनबहादुर तमांगको जाहेरीले बादी श्री ५ को सरकार भएको डाँका मुद्दामा पुर्पक्षको लागि जिल्ला कारागार शाखा, काभ्रेमा थुनामा

हुनुहुन्थ्यो र २०५४।१२।२४ मा मुद्दा फैसला हुँदा सफाई हुने ठहरी फैसला भएपछि हातहतियार मुद्दामा समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय धरौटी राखीसकेको हुँदा थुनाबाट मुक्त हुनुपर्नेमा थुनाबाट मुक्त नगरी त्यसै थुनामा राखी ०५५।१।२० मा मात्र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) अन्तर्गत आदेश पुर्जि दिई गैरकानूनी थुनामा राखेको रहेछ। उक्त आदेश पुर्जिमा आफ्नो समुहमा आउन दवाव दिने आउन नमानेमा ज्यान धनको नोक्सान पर्ने धम्की दिने गरेकोबाट नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्ने भएबाट भनी उल्लेख गरेको पाईयो। जिल्ला अदालतको फैसला पश्चात पनि निजकै नियन्त्रण र कब्जा भएको अवस्थामा यस प्रकारका कार्यगर्नसक्ने कुरा नै नआउने हुँदा विपक्षीबाट संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको ठाडो उल्लंघन गरेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेतको निवेदन जिकिर।

यसमा के कसो भएको हो ? सो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने समेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५५।१।२९ को आदेश।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश नदिएको हुँदा निजहरुको कुनै हक अधिकार हनन गरेको छैन भन्ने समेतको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

निवेदकहरुलाई यस कार्यालयबाट पक्राउ गरेको र थुनामा राखेको र आदेश समेत दिएको नहुँदा निजहरुको संवैधानिक हकको हनन भएको छैन, अतः रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ।

निवेदकहरुलाई मिति २०५४।१२।२७ देखि ०५५।१।१८ सम्म पक्राउ गरेको र थुनामा राखेको समेत यस कार्यालयले छैन। ०५५।१।१९ गते काभ्रे गा.वि.स. स्थित काभ्रे भन्ज्याङ्गको बजारमा यी निवेदकहरुले हाम्रो पक्षमा नआउने, हाम्रो विरोध गर्ने मानिसहरुलाई माछौं काट्छौं भनी सर्वसाधारण जनतालाई धम्काउने गरी हिंडीरहेको अवस्थामा पक्राउ गरी च.नं. १५७७ मिति २०५५।१।२० को पत्रसाथ निजहरुलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय धुलिखेलमा पठाएको हो। निजहरुको संवैधानिक हकको हनन यस कार्यालयबाट नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेको लिखित जवाफ।

निवेदकहरुलाई मिति २०५४।१२।२७ मा डाँका मुद्दाबाट सफाई पाउँपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय मार्फत यस कार्यालयमा चलेको हातहतियार खरखजाना मुद्दामा उपस्थित गराएकोमा निजहरुलाई पुर्पक्षको लागि तारेखमा रहन जनही रु. २४०००।- वा सो बराबरको जेथा जमानी माग गरिएकोमा दिन नसकि निजहरु थुनामा गएको र मिति २०५५।१।१८ मा जेथा जमानी राखी तारेखमा छुट्टी गएकोमा मिति २०५५।१।१९ गते काभ्रे गा.वि.स.स्थित काभ्रे भन्ज्याङ्गको बजारमा अब हामीसँग आतंककारी गतिविधिमा नलाग्ने र हाम्रो विरोध गर्ने मानिसहरुलाई काट्छौं र प्रहरी चौकीमा आक्रमण गरी प्रहरी समेत माछौं अब हामीलाई कसैले केही गर्नसक्दैन भनी धाक धम्की देखाई मानिसहरुलाई आतंकित पार्ने कार्य गरी रहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी ल्याएको र निजहरुलाई तत्काल पक्राउ नगरे नेपाल अधिराज्यको सार्वभौम सत्ता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा असर पर्नसक्ने भएबाट निजहरुलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) बमोजिम नजरबन्दमा राखेको हुँदा निजहरुको संविधानद्वारा प्रदत्त कुनै मौलिक हकबाट बञ्चित नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको प्र.जि.अ. प्रेमप्रसाद शर्मा सापकोटा र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेको छुट्टा छुट्टै लिखित जवाफ।

निवेदहरूलाई ०५५।१।२ को जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काभ्रेको पत्रको आधारमा नजरबन्दमा राखिएको हो । यस कारागारबाट निजहरूलाई कुनै यातना नदिएको र कारागार स्वयंले निजहरूलाई थुनामा राखेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा काभ्रेपलाञ्चोकको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री खिमलाल देवकोटाले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४(१) बमोजिम नजरबन्दमा राख्ने आदेश दिँदा ऐनको दफा ३(१) ले निर्धारण गरेको पूर्वावस्थाको विद्यमानता हुनुपर्छ । प्रहरी सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा राखीपाउँ भनी माग गर्न पाउने अधिकार छैन । नजरबन्दमा राख्ने उचित र पर्याप्त कारण भएमा वस्तुनिष्ठ भएर प्र.जि.अ.ले आदेश गर्नुपर्छ । मेरो पक्ष थुनामा नै रहिरहेको हुँदा सो अवस्थामा आरोपित कुराहरू गर्नसक्ने अवस्था नै आउदैन । अतः मेरो पक्षलाई गैरकानूनी थुनामा राखेको हुँदा मुक्त गरी पाउँ भनी वहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थी कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्रीकुमार चुडालले निवेदकहरूले सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पार्ने प्रकारका काटछु, माछु भन्दै मानिसहरूलाई धम्क्याउने कार्य गरेको हुँदा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत थुनामा राखेको सो आदेश कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी वहस गर्नुभयो ।

विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नु भएको वहस जिकिर सुनी निवेदन सहीतका सम्पूर्ण मिसिल कागजात अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा रिट निवेदन माग बमोजिम निवेदकहरूको हक प्रचलन गराउन आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन ? भन्ने कुरामा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निवेदकहरूले डाँका मुद्दाबाट मिति २०५४।१।२२७ मा सफाई पाई खरखजाना मुद्दामा समेत धरौटी राखिसकेको हुँदा थुनाबाट मुक्त गर्नुपर्नेमा थुनामा नै राखी २०५५।१।२० गते प्रमुख जिल्ला अधिकारी काभ्रेले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) अन्तर्गतको नजरबन्दको आदेशपुर्ज दिएको हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले प्रत्याभूत गरेको मौलिक हक तथा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) र ४(१) को कानूनी प्रावधानको प्रतिकूल थुनामा राखेको गैर संवैधानिक र गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर र निवेदकहरू डाँका मुद्दामा सफाई पाउने ठहर भै थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी जिल्ला अदालतबाट पत्र लेखीएपछि हात हतियार खरखजाना मुद्दामा पूर्व आदेश अनुसार निवेदकहरूलाई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा उपस्थित गराई थुन छेकको आदेश हुँदा माग भएको धरौटी दाखिल गर्नसकि थुनामा राखीको र मिति २०५५।१।१८ मा धरौट दाखिल गरी तारेखमा छाडिएकोमा ०५५।१।१९ गते काभ्रे गा.वि.स.को काभ्रे भन्ज्यांग बजारमा हामीसँग नलाग्ने मानिसलाई काटछौं माछौं भन्दै मानिसलाई धाक धम्की दिई हिडी रहेको हुँदा प्रहरीले पक्राउ गरी यस कार्यालयमा दाखिल गरेकोले ०५५।१।२० मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ बमोजिम नजरबन्दमा राख्ने आदेश गरेको हो भन्ने प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकको लिखित जवाफ भएको देखिन्छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ अनुसार नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभै कसैलाई पनि नजरबन्दमा राखिने छैन भनी मौलिक हकको प्रत्याभूति गरेको पाइन्छ । त्यस्तै सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) र ४(१) मा पनि निवारक नजरबन्दमा राख्दा उचित र पर्याप्त आधार हुनुपर्छ भन्ने समेतको कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नपर्ने उचित र पर्याप्त

आधार छ छैन नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीले नजरबन्दमा राख्नुपर्ने संविधान र कानूनद्वारा निर्धारित उल्लिखित पूर्वावस्था विद्यमान छ छैन वस्तुनिष्ठ आधारमा विचार गर्नुपर्छ । उचित र पर्याप्त आधारहरु निवारक नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीले मनोगत रूपमा निर्धारण गर्नमिल्दैन । उल्लिखित सवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था बाहेकका असम्बद्ध क्रियाकलापमा आधारमा कसैलाई पनि नजरबन्दमा राख्नमिल्ने देखिदैन । प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक युवहादुर भन्ने अर्जुनबहादुर किडरिङ र नर्वु मोक्तान डाँका मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेकोमा उक्त मुद्दामा सफाई पाई थुनाबाट छाडिदिनु भनी पत्र पठाएपछि हातहतियार खरखजाना मुद्दामा आदेश भै निवेदकहरूसँग माग गरेको धरौटी दाखिल गर्ननसकि थुनामा बसेको र ०५५।१।१८ मा मात्र धरौटी दाखिल गरी थुनाबाट छुटिगएको भन्ने प्रमुख जिल्ला अधिकारीको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । यसरी एक पछि अर्को मुद्दाको सम्बन्धमा थुनामा रहेका व्यक्तिहरुले ०५५।१।१९ गते शान्ति खलल हुने कार्य गरेको भनी पहिलाको डाँका र खरखजाना राख्यो भनी आरोप लगाउने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेको च.नं. १५७७ मिति २०५५।१।२० को पत्रबाट निजहरुको आतंककारी गतिविधिले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पुग्ने देखिएको भन्ने कुरा समेत उल्लेख गरी पठाएको पत्रलाई र पहिलाको मुद्दालाई समेत आधार मानी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले नजरबन्दको आदेश दिएको देखियो । यसरी निवेदकहरु एकपछि अर्को मुद्दामा निरन्तर रूपमा थुनामा रहिरहेको र थुनाबाट छुटेको मिति २०५५।१।१८ र पुनः पक्राउ परेको मिति २०५५।१।१९ को बिचको अवधी एक दिन पनि नदेखिएको स्थितिमा निजहरुबाट सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने काम कुराहरु भए भनी भन्न सकिने देखिदैन । साथै उक्त अवधीमा नै नजरबन्दको पुर्जिमा उल्लिखित काम कुराहरु निजहरुले गरे भनी भन्ने कुराको उचित र पर्याप्त आधार मान्न मिल्ने देखिएन । तसर्थ : प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकले निवेदकहरु युवहादुर भन्ने अर्जुनबहादुर किडरिङ मगर र नोर्वु मोक्तानलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत थुनामा राख्ने गरेको आदेश नमिलेको हुँदा गैरकानुनी थुनामा राखेको देखिएकोले निवेदन माग बमोजिम निजहरुलाई थुनाबाट तुरुन्त मुक्त गरी दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारीहुने ठहर्छ । निवेदकहरुलाई थुनाबाट छाडिदिनु भनी आजकै मितिमा छुट्टै आदेश भै जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा काभ्रेपलाञ्चोकमा लेखी गई सकेकोले त्यस तर्फ अरु केही गरी रहन परेन । प्रत्यर्थीहरुको जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फाईल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.केशवप्रसाद उपाध्याय

इति संवत् २०५५ साल जेष्ठ ११ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
सम्बत् २०५५ सालको रिट नम्बर३२२२
आदेश मिति: २०५५।२।१२।३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : कास्की जिल्ला आर्वा विजय गा.वि.स.वडा नं. ३ घर भै तनहुँ जिल्लाको जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा कार्यरत द्वितीय श्रेणी जिल्ला सरकारी अधिवक्ता शंकरराज बरालको हकमा निजको एकाघरका भाई बुद्धिराज बराल

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, विशेष प्रहरी विभाग, सिंहदरवार, काठमाडौं

- भ्रष्टाचार विषयको अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने अधिकार काठमाडौं उपत्यकाका ३ जिल्ला बाहेक अन्य ७२ जिल्लामा सम्बन्धित जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई सुम्पिएको देखिएकोले विशेष प्रहरी विभागलाई उपत्यकाका ३ जिल्ला बाहेक अन्य जिल्लामा सार्वजनिक पद धारण गर्ने कार्यालय प्रमुख उपर भ्रष्टाचारमा अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने अधिकार नभएको देखिँदा सार्वजनिक पद धारण गर्ने कार्यालय प्रमुख उपर अनुसन्धान तहकिकातको सिलसिलामा थुनामा राख्ने गरेको विशेष प्रहरी विभागको कार्य साधिकार नदेखिँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ।

आदेश

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ:-

नेपाल न्यायसेवाको खुल्ला प्रतियोगिताबाट न्यायसेवाको शाखा अधिकृतमा प्रवेश गरी विभिन्न जिल्ला हुँदै तनहुँ जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयको अधिवक्ताको कार्यभार चलाउँदै आएकोमा केशव राज पोखरेल समेतको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी हरि कंडेल समेत भएको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा २०५४।२।७ को जाहेरीबाट कार्यवाही अनुसन्धान पूरा भै कानून बमोजिम आरोपपत्र समेत स.मु.सं.ऐन, २०४९ को दफा १८ अन्तर्गत २०५५।१।३१ गते तैयारी गरी प्रतिवादी हरि कंडेल र रामेश्वर भन्ने राजेश्वर ठकाललाई तनहुँ जिल्ला अदालत समक्ष आरोप पत्र साथ दाखिला गरी सकेकोमा सो दिन

नेपाल कानून समाज

४०९

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

उक्त मुद्दा फौजदारी दायरीमा दर्ता गरी प्रतिवादीहरूको बयान गराउन ०५५।२।१ मा पेश गर्नु भन्ने सो अदालतबाट आदेश भएको ।

२०५५।१।३१ मा नै अभियोग पत्र समेत अदालतमा मुद्दा दाखिल भै सकेको स्थितिमा सजाय कम गराई दिन्छु भनी निवेदकले भन्ने अवस्था र घुस रिसवत माग्ने अवस्था समेत नभएको स्थितिमा विशेष प्रहरी विभागबाट २०५५।२।१।६ मा गएको टोलीले रु.२०,०००/- रुपैया घुस दिएको भनी तथाकथित मुचुल्का खडा गरी रातारात काठमाडौं ल्याई ०५५।२।२ गते दिन रात जि.प्रहरीका हनुमान ढोकामा थुनामा राखी ऐ.३ गते विशेष प्रहरी विभाग, सिंहदरवारमा लगी राखेकोसम्म थाहा छ । बेलुका जि.प्रहरीका काठमाडौंमा बुभन जाँदा वि.प्र.विभागमा लगी यहाँ ल्याएको छैन भन्ने जानकारी दिईएको र दाजु शंकरराज बराल कहाँ छन् भन्ने हामी परिवार समेतलाई कुनै थाहा जानकारी नभएको र थुनुवा पुर्जि समेत नदिएको तथा खाना खान समेत नदिएको अवस्था छ । तनहुँ जिल्लाको सदरमुकाम दमौलीमा पक्राउ गरेको आफ्नो अधिकारक्षेत्र बाहिर गै वि.प्र.वि. पक्राउ गरेको तनहुँ जिल्लाको वारदातमा काठमाडौंमा ल्याई अनेकौं प्रकारको यातना दिईएको विपक्षीको काम कारवाहीबाट पुष्टि हुन्छ ।

२०५४।१।१९८ को राजपत्रमा प्रकाशित सूचना अनुसार विशेष प्रहरी विभागले काठमाडौं, भक्तपुर, ललितपुर जिल्ला बाहेक अन्य जिल्लामा कार्यरत व्यक्तिलाई पक्राउ गर्ने अधिकार छैन । अर्को तिर सार्वजनिक पदधारण गरेको व्यक्तिलाई सो विभागले मलाई अनुसन्धानको लागि पक्राउ गर्ने थुनामा राख्ने आदेश गर्नमिल्दैन । साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४(६) अनुसार गिरफ्तार भएको व्यक्तिलाई २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राख्न नमिल्नुका साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२ को १ र ऐ.को उपधारा २ को खण्ड घ, ङ, द्वारा प्रदत्त स्वतन्त्रताको अपहरण भएकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८(२) अन्तर्गतसम्मानित अदालतको शरणमा आएको छु ।

अत मेरो दाजु शंकरराज बराललाई विपक्षीको गैरकानूनी थुनाबाट सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गर्नलगाई संविधानको धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा, आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्तगरी न्याय पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदकको माग दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटोको म्याद बाहेक ३ दिन भित्रबन्दी सहीत नियमानुसार विपक्षीबाट लिखित जवाफ मगाई लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अबधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

जाहेरवाला केशव राज पोखरेल समेतको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार अभियुक्त हरिराज कडेल र राजेश्वर ढकाल समेत भएको ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दा इलाका प्रहरी कार्यालय बेल चौताराबाट जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय तनहुँमा मिसिल बुझाएपछि सो कार्यालयमा जिल्ला सरकारी अधिवक्ता शंकरराज बरालले ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दा भएकोले अलि कम सजाय हुनेगरी मिसिल खडा गर्ने भए रु. ३०,०००/- चाहिन्छ, अन्यथा जेल चलान गरी सडाई राख्ने कुरा गरेकोले मिति २०५५।१।३० गते राती रु. २०,०००/- दिने सहमति भएको र सो रकम दिने दिलाउने कार्य गैरकानूनी हुँदा त्यस विभागबाट उक्त उल्लिखित र रकम रु. २०,०००/- उपलब्ध गराई घुस रिशवत खाने शंकरराज बराल समेतलाई रङ्गेहात पक्राउ गरी कारवाही गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको हरिराज कडेलका दाजु कृष्णराज कडेल राम्जाकोट ५ तनहुँको मिति २०५५।१।३० मा यस विभागमा निवेदन पर्न आएको र सोही दिन वि.प्र.वि.बाट घुस रिशवत दिने रकम समेत तनहुँमा टोली गै कृष्णराज कडेलबाट मिति २०५५।२।१ का दिन रु.२०,०००/- कार्यालय

भिन्न घुस रिशवत लिएकै अवस्थामा वि.प्र.वि. टोलीले रिशवत लिने जि.स.अ. श्री शंकर राज बरालको तलासी लिंगा विशेष प्रहरी टोलीले निवेदक कृष्णराज कंडेलले भर्पाई गरी बुझी लिएको मिति २०५५।१।३१ को भर्पाईमा उल्लिखित दरका नोटहरु वरामद भएको हुँदा निजलाई तत्कालै पक्राउ गरी मौकाको वरामदी मुचुल्का समेत खडा गरिएको हो । जहाँसम्म घुस माग्नु पर्ने अवस्था नरहेको भन्ने सम्बन्धमा निवेदकबाट उक्त रु.२०,०००।- अदालतमा मुद्दा दायर भै सकेपछि पनि उक्त रुपैया लिने कबुल गरेको हुँदा सो रकम निजले कार्यालयभित्रै मिति २०५५।२।१ का दिन दिएको भन्ने कुरा मिति २०५५।२।१ को मौकाको वरामदी मुचुल्काबाट देखिन आउंछ । भ्र.नि.ऐन २०१७ को दफा १९(१) मा भ्र.नि.ऐन २०१७ को परिच्छेद २ को कसुरमा सो कसुर गर्ने कसुरदारलाई पक्राउ गर्न कार्यवाही गर्नसक्ने प्रावधान छ । सोही व्यवस्था अनुसार रिट निवेदक पक्राउ परेको र पक्राउ परेकै दिन अर्थात् २०५५।२।१ गते निजलाई थुनुवा पुर्जि समेत दिएको र मिति २०५५।२।१ मा निज शंकरराज बराललाई पक्राउ गरी काठमाडौं ल्याई हिरासतमा राखिएको र ऐ.२ गते शनिवार विदा परेकोले ऐ.३ गते आइतवार विभागीय प्रमुम समक्ष पेश गरी सोही दिन म्याद थपको लागि जिल्ला अदालत तनहुँमा लगेकोमा उक्त दिन अदालत खुल्ने समयभित्र पुग्न नसकेकोले ऐ.जेष्ठ ४ गते तनहुँ जिल्ला अदालतका मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष निवेदकलाई प्रस्तुत गरी मिति २०५५।२।२ बाट बाटोको म्याद कायम गरी भ्र.नि.ऐन, २०१७ को दफा १९(३) बमोजिम दिन ७ को हिरासतमा राख्ने म्याद माग गरेकोमा सम्मानित तनहुँ जिल्ला अदालतबाट दिनको ७ को म्याद थप गरीदिएको भन्ने मिति २०५४।२।४ मा आदेश भएको र अदालतको आदेशानुसार "ख" श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी निजलाई थुनुवा पुर्जि बुझाई हिरासतमा राखिएको हो, मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमतिले प्रचलित कानून बमोजिम हिरासतमा राखिएको कार्य गैरकानूनी हैन ।

मिति २०५५।२।२ गते रं २०,०००।- धरौट माग गरिएकोमा उक्त धरौटी रकम दाखिला गर्न सकिन नभनी निवेदन श्री बरालले यस विभाग समक्ष बयान गर्नुभएको हुँदा सोही मितिमा पर्चा खडा गरी उक्त माग भएको धरौटी रकम दाखिला गर्न ल्याएका वखत हिरासतबाट छोडी तारेखमा राखी अनुसन्धान कार्यवाही अगाडि बढाउने गरी हाललाई भ्र.नि. ऐन, २०१७ को दफा १९(२) र मु.ऐन, अ.व. ११८ नं. को देहाय ८ नं. बमोजिम हिरासतमा नै राख्नेगरी निर्णय पर्चा खडा भएको र सो अनुसारको थुनुवा पुर्जि समेत सोही मितिमा दिई निवेदकलाई हिरासतमा राखेको हो ।

भ्र.नि.ऐन, २०१७ को दफा १९(२) ले सो ऐनको परिच्छेद २ को कसुर अपराधमा तहकिकात वा अनुसन्धान गर्दा अभियुक्तलाई तारेखमा राख्ने धरौटी वा जमानी लिई छाड्ने वा धरौटी राख्न नसकेमा थुन्ने वारे अदालतलाई भए सरहको अधिकार यस विभागले प्रयोग गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको र भ्र.नि.ऐन, २०१७ हालसम्म खारेज नभएको अवस्थामा सो ऐनले तोकेको काम र कर्तव्य र अधिकारको प्रयोग एवं पालना गर्नु सक्ने हुँदा सो ऐन अनुसार तनहुँ डोर खटिई गै रिट निवेदकलाई पक्राउ गरिएको हुँदा निवेदकको भनाई भुट्टो र कपोल कल्पित देखिंदा सो रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विशेष प्रहरी विभाग, सिंहदरवारको लिखित जवाफ रहेछ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ताहरु श्री रविराज भण्डारी, अधिवक्ता श्री कमल नारायण दास तथा अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल तथा प्रत्यर्थी श्री ५ को सरकार तर्फबाट उपस्थित नेपाल अधिराज्यको महान्यायाधिवक्ताका कार्यालयका विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री बलराम के.सी. तथा विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्रीकुमार चुडालको बहस समेत सुनी निर्णयार्थ विचारगर्दा यसमा रिट निवेदकको माग दाबी बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा मेरो दाजु तनहुँ जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयका जिल्ला सरकारी अधिवक्ता शंकरराज बराललाई केशवराज पोखरेलको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी हरि कंडेल समेत भएको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा अभियोग पत्र तैयार भै तनहुँ जिल्ला अदालत समक्ष सो मुद्दाको अभियोग पत्र दाखिल भैसकेपछि सो मुद्दामा सजाय कम गराई दिन्छु भनी निवेदकले भन्ने अवस्था र घुस रिशवत माग्ने अवस्था समेत नभएको अवस्थामा विशेष प्रहरी विभागबाट ०५५।२।१।६ मा गएको टोलीले रु.२०,०००।-निज शंकरराजले घुस लिएको भनी तथाकथित मुचुल्का खडा गरी अधिकारक्षेत्र नै नभएको क्षेत्रमा गै पक्राउ गरी घरपरिवारलाई समेत भेट्न, थुनुवा पुर्जि समेत नदिई रातारात काठमाडौँल्याई रातभर जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकामा थुनामा राखी गैरकानूनी तवरले थुनामा राख्ने कार्य गरेकोले विपक्षीको गैरकानूनी कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ द्वारा प्रत्याभूत गरिएको मौलिक हक अपहरण गरी गैरकानूनी थुनामा राखेको देखिँदा दाजु शंकरराज बराललाईसम्मानित यस अदालत समक्ष उपस्थित गर्न लगाई संविधानको धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जि जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्तगरी न्याय पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन माग दाबी भएकोमा निवेदकको माग दाबी भुङ्गा एवं कपोलकल्पित हो । निवेदक शंकरराजलाई निजकै कार्यालयमा मिति २०५५।२।१।६ मा रु.२०,०००।- कृष्णराज कंडेलबाट रिशवत लिईरहेकै अवस्थामा पक्राउ गरी मौकामै वरामदी मुचुल्का खडा गरी मिति ०५५।२।२ बाट भ्र.नि.ऐन २०१७ को दफा १९(३) अनुसार तनहुँ जिल्ला अदालतबाट ७ दिने म्याद लिई हिरासतमा थुनुवा पुर्जि दिई राखिएको र यस कार्यालयबाट मागिएको रु. २०,०००।- धरौटी दाखिल गर्न सकिँदैन भनी बयान गरेकोले “ख” श्रेणीको सिधा खान दिई थुनामा राखिएको हो भन्ने व्यहोराको विशेष प्रहरी विभागको लिखित जवाफ भएकोमा निवेदकको माग दाबी अनुसार बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी हुनुपर्ने हो होइन सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आएको छ ।

मिति २०५४।१।१९ को राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाले भ्रष्टाचार विषयको अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने अधिकार काठमाडौँ उपत्यकाका ३ जिल्ला बाहेक अन्य ७२ जिल्लामा सम्बन्धित जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई सुम्पिएको देखिएकोले विशेष प्रहरी विभागलाई उपत्यकाका ३ जिल्ला बाहेक अन्य जिल्लामा सार्वजनिक पद धारण गर्ने कार्यालय प्रमुख उपर भ्रष्टाचारमा अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने अधिकार नभएको देखिँदा निवेदक सार्वजनिक पद धारण गर्ने कार्यालय प्रमुख उपर अनुसन्धान तहकिकातको सिलसिलामा थुनामा राख्ने गरेको विशेष प्रहरी विभागको सो कार्य साधिकार नदेखिँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदकलाई थुनाबाट मुक्तगरीदिनुपर्ने ठहर्छ । निवेदक शंकरराज बराललाई यस मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दामा थुनामा राख्नुनपर्ने भए यस मुद्दाको थुनाबाट तत्काल थुनामुक्त गरीदिनु भनी यस अदालतको मिति ०५५।२।१२ च.नं. ३३९७ को पत्रबाट विशेष प्रहरी विभाग सिंहदरवारको नाउँमा लेखी गएकोले केही गर्नु परेन । फैसला भएको जनाउ श्री नेपाल अधिराज्यको महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.इन्द्रराज पाण्डे

इति सम्बत् २०५५साल जेष्ठ १२ गते रोज ३ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री इन्द्रराज पाण्डे
माननीय न्यायाधीश श्री हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय
संवत् २०५५ सालको रि.नि.नं. ३३३६
आदेश मिति : २०५५।३।३४
विषय :- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : चितवन जिल्ला भरतपुर न.पा.वडा नं. ९ घर भई हाल जिल्ला कारागार शाखा काभ्रेपलाञ्चोकमा थुनामा रहेका चित्रबहादुर श्रेष्ठ समेत

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं समेत

- आमसभामा भाषण गर्दैमा वा शोषक सामन्तीलाई जनयुद्धद्वारा समाप्त पाछोँ भन्दैमा राज्यको सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्थामा खलल हुने प्रमाणिक आधार केही देखिदैन । उचित र पर्याप्त आधारहरु निवारक नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीको स्वेच्छामा निर्भर हुने नभई तथ्य र घटनाले प्रमाणित गरेको वा वस्तुनिष्ठ आधारबाट पुष्टि हुनुपर्ने ।

आदेश

○ न्या. इन्द्रराज पाण्डे

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३१ अन्तर्गत यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण एवं ठहर यस प्रकार छ :-

अखिल नेपाल किसान संघ (२००७) काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला समितिद्वारा मिति २०५५।२।१९ गतेका दिन दिनको १२.०० बजे काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला धुलिखेल नगरपालिका स्थित धुलिखेल बजारमा आयोजित किसान सभामा साथीहरु मध्येका चित्रबहादुर श्रेष्ठ अतिथिका रूपमा र हरिप्रसाद चौलागाईं सो सभाको सभापतित्व ग्रहण गर्न सभास्थलमा जानु भई मन्चमा आसन ग्रहण गर्दै गरेको अवस्थामा अकस्मात सो सभामा सहभागी सम्पूर्ण किसानहरुलाई वरीपरीबाट सशस्त्र प्रहरीहरुले घेरा हाली सभाको उद्घाटन हुन नपाउँदै उपस्थित जन समुह माथि निर्ममतापूर्वक लाठी प्रहार गरी तितर वितर पारी मंचमा रहेका साथीहरुलाई समेत लाठी बुठले कुटपिट गरी सख्त घाईते पारी गिरफ्तार गरी प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी

कार्यालयमा लिएर गए । तत्पश्चात प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई जानकारी दिई आयोजना गरिएको उक्त कार्यक्रम हुनसकेन । लामो समयदेखि कलेजोको रोगले ग्रस्त चित्रबहादुर श्रेष्ठ तथा खुट्टा भाँचिई वैशाखीको सहाराले हिडडुल गर्ने साथी हरिप्रसाद चौलागाईंलाई गिरफ्तार गरी लगे पश्चात निर्ममतापूर्वक हिडडुल गर्नसक्ने गरी कुटपिट गरी सामान्य औषधी उपचारको व्यवस्था समेत नगरी प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.ले ०५५।२।२ मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ अन्तर्गत नजरबन्दमा राख्ने आदेश गरी गैरकानूनी थुनामा राखेको छ । मेरा साथीहरूलाई प्र.जि.अ.को आदेशमा उल्लेख भए बमोजिमको जनतामा भय र त्रास उत्पन्न गरी नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थामा खलल गर्ने गराउने कार्य गर्नु गराउनु भएको समेत छैन । प्रत्यर्थीहरूले पूर्व निर्धारित कार्यक्रम अनुसारको सभा नै हुन नदिएको अवस्थामा वहांहरूले भाषण गरेको भन्ने कुरा सरासर भुट्टा हो । नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा मात्र प्र.जि.अ.ले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ को अधिकार प्रयोग गर्नसक्ने कानूनी प्रावधान भएकोले सो अवस्थाको अभावमा कानूनी शासनको अवधारणालाई ठाडै उपेक्षा गरी मेरा साथीहरूलाई नजरबन्दमा राख्नेगरी दिएको प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.को मिति २०५५।२।२ को आदेश र थुनामा राख्नेकार्य समेत गैरकानूनी भई साथीहरूलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), ११(२), १२(१), १२(२) र १५(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी थुनामा राखेकोले संविधानको धारा २३।८.८(२) अन्तर्गतसम्मानित अदालत समक्ष यो रिट निवेदन प्रस्तुत गरेको छु । प्रत्यर्थीहरूले मेरा साथीहरूलाई जिल्ला कारागार शाखा धुलिखेलमा थुनामा राखेकोले यससम्मानित अदालतमा उपस्थित गराई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरी छाडी दिनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिलेवाटाका म्याद बाहेक तीनदिन भित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु लिखित जवाफ आएपछि वा अबधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेको च.नं. ३९२० र ३९२४ मिति २०५५।२।२ को पत्रानुसार सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत आदेश बमोजिम नजरबन्दमा राखिएकोले आदेश बमोजिम थुन्ने र छाड्ने काम यस कारागार शाखाको भएकोले यस शाखाबाट निवेदकलाई गैह्र कानूनी तवरबाट नजरबन्दमा नराखिएको हुँदा कारागार शाखाको हकमा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखाको काभ्रे, धुलिखेलको लिखित जवाफ ।

२०५५।२।१ गतेका दिन दिउंसो धुलिखेल नगरपालिका स्थित महेन्द्र सालिक अगाडि सार्वजनिक स्थलमा निवेदक चित्रबहादुर श्रेष्ठ समेतले वर्तमान सरकार शोषक र सामन्तीहरूको सरकार हो । तीनीहरूलाई जनयुद्धद्वारा हतियार उठाई कारवाही गर्नुपर्छ । हामी समेत नेतृत्वमा जान तयार छौं भनी सार्वसाधारण जनतालाई डर, त्रास र भयको वातावरण सृजना गरी शान्ति सुरक्षाका समेत खलल पुग्ने किसिमको भाषण गरेकाले पक्राउ गरी प्रतिवेदन साथ दाखिल गरेकोले २०५५।२।२ गते आवश्यक कारवाहीका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय धुलिखेलमा पेश गरिएकोमा निवेदकहरूलाई सो कार्यालयबाट नजरबन्दमा राख्ने आदेश भएको हुँदा निवेदकहरूले नभए नगरेको काल्पनिक कुराको उजुरी लेखी सम्मानित अदालतमा दिएको कुरा प्रष्ट हुनआएकोले रिट निवेदन उपर कुनै कारवाही नगरी खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकको लिखित जवाफ ।

२०५५।२।११ गते धुलिखेल सरस्वती बजारमा भएको आम सभामा भाषण गर्ने क्रममा वर्तमान सरकार शोषक सामन्तिको प्रतिनिधित्व गर्ने सरकार हो यस्ता सामन्तिहरु गाउँ गाउँमा समेत रहेकोले त्यस्तो शोषक सामन्तिहरुको विरुद्धमा जनता स्वयंलाई अधि बढाई जनयुद्धद्वारा उनीहरुलाई सजाय गर्नुपर्दछ र त्यस्तो कार्य गर्ने नेतृत्व गर्न हामी तयार छौं भनी सर्वसाधारण जनतालाई डर त्रास, भयको वातावरणको सृजना गरी शान्ति सुरक्षा समेतमा खलल पुग्ने किसिमको भाषण गरी जनतालाई उक्साउने कार्यले जिल्लाको शान्ति सुरक्षामा खलल पुग्ने स्थिति उत्पन्न भएकोले तत्काल निजहरुलाई कारवाही नगर्ने हो भने देशको शान्ति सुरक्षामा गम्भिर स्थिति उत्पन्न हुने भएकोले यस कार्यालयमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गरी निज विपक्षी निवेदकका साथीहरु चित्रबहादुर श्रेष्ठ र हरिप्रसाद चौलागाँईलाई मिति २०५५।२।२२ गते सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको हुँदा यस कार्यालयबाट निवेदकहरुको संविधान, प्रदत्त हकअधिकारको हनन नभए नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत एकै मिलान व्यहोराको प्र.जि.अ. र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकको छुट्टा-छुट्टै लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई पक्राउ गर्ने तथा थुनामा राख्ने समेतको कार्य यस कार्यालयबाट नगरिएको साथै निवेदकको रिट निवेदनबाटै निजहरु सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम नजरबन्दमा रहेको भन्ने देखिन आएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री श्यामजी प्रधानले मेरा पक्षलाई शान्तिपूर्वक भई रहेको किसान सभामा भाग लिई रहेको अवस्थामा गैरकानूनी रूपले गिरफ्तार गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत नजरबन्दमा राख्ने आदेश गरिएकोले बिना आधार र कारण मेरो पक्षको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको हनन विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय समेतबाट भएको र मेरा पक्ष चित्रबहादुर श्रेष्ठ लामो समयदेखि कलेजोको रोगले ग्रस्त र हरिप्रसाद चौलागाँई खुट्टा भाँचिई वैशाखीबाट हिड्ने शारीरिक रूपमा अस्वस्थ समेत हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेतका जिकिर लिई गर्नु भएको वहस र विपक्षी श्री ५ को सरकार तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री नन्दबहादुर सुवेदीले निवेदकहरुले वर्तमान सरकार शोषक सामन्तीहरुको सरकार हो र त्यसता सामन्तीहरुलाई जनयुद्धद्वारा समाप्त गर्नुपर्छ भन्ने जस्ता उत्तेजक भाषण गरी जनतामा भय त्रासको वातावरण सृजना गरी जिल्लाको शान्ति सुव्यवस्थामा खलल पुग्ने किसिमको कार्य गरेका र त्यस्तो कार्यलाई समयमै नरोकिएमा देशको शान्ति सुव्यवस्थामा समेत असर पर्ने भएकोले रोग लागिसकेपछि भन्दा रोग लाग्न पूर्व नै सचेतता अपनाउनु पर्ने हुँदा जिल्लाको शान्ति सुव्यवस्थालाई ध्यानमा राखी विपक्षीलाई नजरबन्दमा राख्नेगरी गरेको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकको आदेश कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको जिकिर लिई गर्नु भएको वहस सुनी मिसिल संलग्न कागज प्रमाण हेर्दा निवेदकलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत नजरबन्दमा राख्नेगरी गरेको आदेश मिलेको छ, छैन, सोही विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा मिति २०५५।२।२२ मा निवेदकहरु चित्रबहादुर श्रेष्ठ र हरिप्रसाद चौलागाँईलाई नजरबन्दमा राख्न छुट्टा-छुट्टै दिइएको पुर्जिमा २०५५।२।११ गते धुलिखेल बजारमा भएको आम सभामा भाषण गर्ने क्रममा वर्तमान सरकार शोषक सामन्तिको प्रतिनिधित्व गर्ने सरकार हो र त्यस्ता शोषक सामन्तिहरु गाउँ गाउँमा समेत रहेकोले त्यस्तो शोषक सामन्तिहरुको विरुद्धमा हामी जनता स्वयं अधि बढी जनयुद्धद्वारा उनीहरुलाई सजाय गर्नुपर्दछ र त्यस्तो कार्य गराउने नेतृत्व गर्न र समेत तयार छु

भनी जनतामा भय त्रास उत्पन्न गरी नेपाल अधिराज्यको सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल गर्ने गराउने कार्यलाई उक्साएको देखिएबाट नेपाल अधिराज्यको शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्नसक्ने भएबाट सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ को अधिकार प्रयोग गरी नजरबन्दमा राखिएको भन्ने उल्लेख भएको र सोही मिलान व्यहोरा समेतको लिखित जवाफ आएको देखिन्छ । आम सभामा भाषण गर्दैमा वा शोषक सामन्तीलाई जनयुद्धद्वारा समाप्त पाछौं भन्दैमा राज्यको सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्थामा खलल हुने प्रमाणिक आधार केही देखिंदैन । उचित र पर्याप्त आधारहरु निवारक नजरबन्दको आदेश दिने अधिकारीको स्वेच्छामा निर्भर हुने नभई तथ्य र घटनाले प्रमाणित गरेको वा वस्तुनिष्ठ आधारबाट पुष्टि हुनुपर्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५(१) ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन भन्ने सबैधानिक व्यवस्था गरेको र सो को विपरीत हुने गरी कानूनी किसिमले कसैको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता अपहरण गर्न नमिल्ने हुँदा बन्दीलाई दिईएको पुर्जि तथा लिखित जवाफ समेतबाट निवेदकहरु चित्रबहादुर श्रेष्ठ तथा हरिप्रसाद चौलागाईंलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन प्रयोग गरी नजरबन्दमा राख्नु पर्ने उचित र पर्याप्त आधार देखिनआएन । तसर्थ बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदक चित्रबहादुर श्रेष्ठ र हरिप्रसाद चौलागाईंलाई थुनाबाट मुक्तगरी दिने ठहर्छ । निवेदकहरुको हकमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भई थुनाबाट मुक्त गरी दिने ठहरी निजहरुलाई अन्य मुद्दाबाट थुनामा राख्नु नपर्ने भए अविलम्ब थुनाबाट मुक्त गरीदिनु भनी जिल्ला कारागार शाखा काभ्रेपलाञ्चोक धुलिखेलमा लेखी पठाई दिनु भन्ने व्यहोराको आजको मितिमा छुट्टै आदेश भएकोले त्यस तर्फ अरु केही गर्न परेन । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु । उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय

इति संवत् २०५५ साल आषाढ ३ गते रोज ४ शुभम्

श्री सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
सम्बत् २०५४ सालको रिट नम्बर२४०८
आदेश मिति: २०५५।३।१७
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि. सप्तरी गा.वि.स. धरमपुर वा.नं. ६ घर भै हाल कारागार शाखा राजविराजमा थुनामा बस्ने पुरन भन्ने मंजित अन्सारी मिया .

विरुद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत, राजविराज सप्तरी समेत

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८(ख) मा मुद्दाको पुर्पक्ष गर्दा अभियुक्तलाई थुनछेक गर्ने प्रयोजनका लागि अधिकार प्राप्त अधिकारीले गराएको लाशजाँच मुचुल्का र मौका तहकिकात सर्जमिन मुचुल्कामा उल्लेख भएका कुराहरु व्यक्त गर्ने व्यक्तिहरु साक्षीको रुपमा अदालतमा उपस्थित भै बयान नगरे पनि थुनछेकको लागि प्रमाण लिन हुन्छ भन्ने कानूनी प्रावधान रहेकोले यी निवेदक उपर मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरुले आरोपित कसुर गरेकोमा किटानी साथ लेखीदिएको कुरा फायल साथ पेश भएका कागजातबाटै देखिँदा उक्त व्यक्तिहरु अदालतमा उपस्थित भै बयान गर्न बाँकी भए तापनि थुनछेकको प्रयोजनका लागि निजहरुको भनाई प्रमाणमा लिनुपर्ने ।

आदेश

○ न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ:-

बिगो रु. ५१,०००/- को डाँका मुद्दामा सप्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति ०५३।४।१६।४ मा म निवेदक सहीतको ४ अभियुक्तका हकमा आदेश गर्दा नसिर मिया, मञ्जु मियालाई जनही रु. १५,०००/- धरौटी लिई तारेखमा राख्ने तथा प्र. मध्येका म निवेदक मंजित मिया समेतलाई अ.वं.११८(२) प्रयोग गरी थुनामा राख्न आदेश भयो । सो आदेश उपर म निवेदक समेतको अ.वं १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत राजविराजमा निवेदन पर्दा प्र.मध्येका जहरनत मियालाई शुरु अदालतको आदेश मिलेको नदेखिँदा सो आदेश वदर गरी तारेखमा राख्नुभन्ने आदेश भएको र मेरो हकमा शुरु अदालतबाट भएको आदेश कानून बमोजिम

देखिएकोले कानून बमोजिम गर्नुभनी मलाई थुनामा राख्नेगरी भएको आदेशलाई नै सदर गरेकोले ०५३४१६१४ देखि नै गैरकानूनी थुनामा रहीरहेको छु । अभियोग लागे मध्येका गोलि प्रहार गर्ने भनिएको जहरनत मियांलाई पु.वे.अ.बाट तारेखमा राखी सो भन्दा कम संलग्नता भनी भनिएको म निवेदकलाई थुनामा राख्नेगरी भएको आदेश स्वयंमा गैरकानूनी र असंवैधानिक छ । उक्त डाँका मुद्दामा शुरु सप्तरी जिल्ला अदालत तथा पु.वे.अ. राजविराजबाट आदेश हुँदाका वखत पनि संविधानको धारा ११(१) ले कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन भनी प्रदान गरेको मौलिक हकको विपरित हुने गरी वारदातमा समान तथ्य र परिस्थिति भएको तथा समान संलग्नता भएका अन्य प्रतिवादीहरूलाई तारेखमा राख्ने आदेश गरेको, तर मलाई थुनामा राख्ने आदेश गरेकाले समानताको हक समेतको हनन गरी संविधानको धारा १२ ले प्रदान गरेको मेरो वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकलाई हनन गरी मलाई गैरकानूनी थुनामा राखिएकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२ द्वारा प्रदान गरिएको मौलिक हकको समेत हनन भएबाट संविधानको धारा २३८८(२) बमोजिम यो निवेदन गरेको छु । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अबधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने २०५४।५।२५।४ को यस अदालत, एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

विपक्षी मंजित मियाले यस अदालत समक्ष सप्तरी जिल्ला अदालतको ०५३४१६ को आदेश वदर गरीपाउँ भनी निवेदन दिई त्यस उपर कारवाही भै सप्तरी जिल्ला अदालतबाट कैफियत प्रतिवेदन माग गर्ने आदेश भै सो कैफियत प्रतिवेदन उपर निवेदक प्रतिवादी पुरन भन्ने मंजित मिया विरुद्ध किटानी जाहेरी भएको र चश्मदिद तथा पीडीत सटिक मिया, गुल्टेन मिया, शेदुल खातुनको बनाई समेतको आधार प्रमाणबाट निजलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्नेगरी त्यस अदालतबाट भएको आदेश हाल परिवर्तन गरीरहनु पर्ने नदेखिएकोले प्रस्तुत प्रतिवेदन मिसिल सामेल राखी कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएको देखिंदा विपक्षीको माग बमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, राजविराज सप्तरीको लिखित जवाफ ।

निवेदक प्रतिवादी पुरन भन्ने मंजिद अन्सारीका हकमा प्रचलित कानून बमोजिम निजले डाँका जस्तो गम्भिर अपराध हुने कार्य गरी सो मा प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही भई प्रचलित कानून बमोजिम नै निजलाई हाल पुर्पक्ष निमित्त थुनामा राखी मुद्दाको कारवाहि भईरहेको अवस्था विद्यमान हुँदा निवेदकको संविधानको धारा ११, १२ को मौलिक हक हनन नभएको हुँदा निजको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको सप्तरी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलाश समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदन सहीतको सम्पूर्ण फायल अध्ययन गरी निवेदकको माग दावी बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने नपर्ने के हो ? सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा कासिम मियाको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म पुरन भन्ने मंजिल अन्सारीलाई समेत संलग्न गराइएको डाँका मुद्दामा सप्तरी जिल्ला अदालतबाट २०५३।४।१६।४ मा आदेश गर्दा मलाई थुनामा राख्ने आदेश भयो । सो आदेश उपर म निवेदकले मुलुकी ऐन अ.व. १७ नं. बमोजिम

पुनरावेदन अदालत राजविराज सप्तरीमा निवेदन दिएकोमा शुरु जिल्ला अदालतले थुनामा राखेगरी गरेको आदेश नै सदर भएको छ । अदालतबाट आदेश हुँदा समान तथ्य समान परिस्थिति एवं समान संलग्नता भएका प्रतिवादीहरू मध्ये अन्य प्रतिवादीलाई तारेखमा राखी मलाई थुनामा राखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन जिकिर र निवेदक पुरन भन्ने मंजिद अन्सारी मिया समेत भएको डाँका मुद्दामा पुरन भन्ने मंजित अन्सारीको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम डाँका मुद्दामा पुर्पक्षका निमित्त थुनामा राखी मुद्दाको कारवाही गर्ने गरी जि.अ. सप्तरीले गरेको आदेश पु.वे.अ. सप्तरीबाट समेत सदर भएकोले निवेदक (प्रतिवादी) को मौलिक हकको हनन भएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत मुख्य लिखित जवाफ भएको प्रस्तुत मुद्दामा निर्णय तर्फ विचार गर्दा कासिम मियाको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार भएको डाँका मुद्दामा यी निवेदक पुरन भन्ने अजित अन्सारी मिया समेतलाई प्रतिवादी बनाई सप्तरी जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भएकोमा शुरु सप्तरी जिल्ला अदालतले निजलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको पाईयो । सो डाँका मुद्दामा तारेखमा रहेका अन्य अभियुक्तहरूको अवस्था र यी निवेदक पुरन भन्ने मंजित अन्सारी मियाको अवस्थामा समान रहे भएको भन्ने कुरा फायल संलग्न रहेको रिट निवेदकको निवेदन सहीतका अन्य कागजात समेतबाट देखिन आएको पाइदैन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८(ख) मा मुद्दाको पुर्पक्ष गर्दा अभियुक्तलाई थुनछेक गर्ने प्रयोजनका लागि अधिकार प्राप्त अधिकारीले गराएको लाशजाँच मुचुल्का र मौका तहकिकात सर्जमिन मुचुल्कामा उल्लेख भएका कुराहरू व्यक्त गर्ने व्यक्तिहरू साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित भै बयान नगरे पनि थुनछेकको लागि प्रमाण लिनहुन्छ भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको पाइन्छ । यी निवेदक उपर मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरूले आरोपित कसुर गरेकोमा किटानी साथ लेखीदिएको कुरा फायल साथ पेश भएका कागजातबाटै देखिँदा उक्त व्यक्तिहरू अदालतमा उपस्थित भै बयान गर्न बाँकी भए तापनि थुनछेकको प्रयोजनका लागि निजहरूको भनाई प्रमाणमा लिनु नै पर्ने हुन्छ ।

उपरोक्त उल्लेख भए अनुसार प्रमाण ऐन,२०३१ को दफा १८ अनुसार अनुसन्धानका क्रममा संलग्न हुनआएको सबुद प्रमाणको आधारमा अधिकार प्राप्त अदालतले कानून बमोजिम आदेश जारी गरी डाँका मुद्दामा थुनामा रहेका यि निवेदक पुरन भन्ने मंजित अन्सारी मियालाई थुनाबाट मुक्त गरीदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फायल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. भैरवप्रसाद लम्साल

इति सम्बत् २०५५ साल आषाढ १७ गते रोज ४ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री दिलिपकुमार पौडेल
सम्बत् २०५५ सालको रिट नम्बर३५३०
आदेश मिति: २०५५।५।१२
विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि.गोरखा तान्दाङ गा.वि.स. वडा नं. ९ घर भै ऐ पृथ्वीनारायण नगरपालिका वडा न.६ बस्ने हाल कारागार शाखा भैरहवामा थुनामा रहेको अधिवक्ता जिवनाथ धिताल समेत

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत

- सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) मा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट रोक्नु परेमा भन्ने उल्लेख भएबाट संभावित कार्यबाट रोक्न परेमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐनको प्रयोग हुनसक्ने तर भैसकेको कार्यका लागि उक्त ऐन प्रयोग गर्न नमिल्नुका साथै बम विस्फोटन गर्ने जस्ता निषिद्ध फौजदारी कसुर गरेमा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई कारबाही गर्नुपर्ने ।
- कानून बमोजिम कारबाही चलाउनु पर्ने कुराका सम्बन्धमा लिएर सार्वजनिक सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा राख्नु जुन कानून जुन तात्पर्यको लागि बनेको हो सोही तात्पर्यका लागि प्रयुक्त हुनुपर्ने भन्ने सामान्य कानूनी सिद्धान्त अनुरूप भएको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,६८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं निर्णय यस प्रकार छ:-

कानून व्यवसाय तथा प्राध्यापन पेशामा संलग्न मानव अधिकारवादी कार्यकर्ता मेरो दाजु जिवनाथ धिताल र व्यापार व्यवसायमा संलग्न भाई दण्डप्रसाद पुडासैनीलाई मिति २०५५।३।४ मा घरैमा सशस्त्र प्रहरीहरु आई विना कारण गिरफ्तार गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा लगेको र सो कार्यालयमा गई बुभ्दा

नेपाल कानून समाज

४२०

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

प्रहरी प्रधान कार्यालय र गृह मन्त्रालयको निर्देशनमा गिरफ्तार गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझाएको भन्ने जवाफ दिएकोले जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझ्दा कुनै जानकारी नपाई कारागार शाखा, गोरखामा गई बुझ्दा निज दाजुभाईलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ अनुसार विपक्षी प्रमुख जिल्ला अदालतको आदेशले नजरबन्दमा राखिएको भन्ने जानकारी भयो तर उहाँहरूसँग भेट गर्न दिइएन । पुनः २०५५।३।७ मा उहाँहरूलाई भेट्न भनी सो कारागारमा जाँदा २०५५।२।५ गते राति नै कारागारमा शाखा भैरहवामा जेल सरुवा गरी पठाइएको भन्ने बुझियो ।

प्रत्यर्थी प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मिति २०५५।३।५ मा दिएको नजरबन्द राख्ने आदेशमा मिति २०५५।३।३ को राति प्र.जि.अ. निवासमा विस्फोटक पदार्थ विस्फोटन गराई ज्यान लिनेसम्मको आतंकवादी कृयाकलाप भएको र सो क्रियाकलाप गर्ने आतंककारी व्यक्तिहरूको खोजतलास गर्दै जाँदा राज्यसत्तालाई ध्वस्त पार्ने खालका योजना र छलफल गरिरहेको भेटिनुका साथै महंगी र धरपकड विरुद्ध आवाज बुलन्द पारौं भन्ने पर्चा समेत वरामद भएको भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नजरबन्दमा राख्ने आदेश गर्दछु भन्ने उल्लेख छ । सो कुरा भुङ्गा हो । मेरो दाजु तथा भाईबाट प्र.जि.अ.का आदेशमा उल्लिखित काम कुरा भएको छैन र हुनसक्ने अवस्था समेत छैन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ अनुसार कुनै नागरिकबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, राष्ट्रिय अखण्डता र सार्वजनिक शान्ति वा व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने अवस्था विद्यमान छ भन्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा मात्र विपक्षी प्र.जि.अ.ले त्यस्तो कामबाट रोक्न नजरबन्द आदेश जारी गर्नसक्ने देखिन्छ । तर निवेदकहरूबाट त्यस्तो कुनै काम कारवाही नभएकोमा विपक्षी प्र.जि.अ.को आदेशले थुनामा राखेको प्रत्यक्ष गैरकानूनी छ ।

अतः विपक्षी प्र.जि.अ.ले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ र ४(१) (२) को कानूनी प्रावधान विपरित नेपाल अधिराज्यको संविधानद्वारा प्रत्याभूत प्रजातान्त्रिक मूल्य मान्यता र कानूनी शासनको अवधारणालाई ठाडो उल्लंघन गरी मेरा दाजु र भाईलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१), ११(२) १२(१), १२(२), १४(५), १४(६) र १५(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी थुनामा राखिएकोले निज दाजुभाई लाईसम्मनित अदालत समक्ष उपस्थित गराई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरी छाडिदिनु भनी प्रत्यर्थी प्र.जि.अ. जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखा समेतका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक तीन दिन भित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी सूचना पठाई जवाफ आए पछि वा अवधी नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलाशबाट मिति २०५५।३।११।५ मा भएको आदेश ।

निवेदकलाई पक्राउ गर्ने तथा थुनामा राख्ने समेतको कार्य यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएको साथै सो सम्बन्धमा कुनै आदेश निर्देशन समेत भएको नदेखिएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्सालको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निवेदकहरूलाई थुनामा राख्ने आदेश दिएको छैन, साथै निजहरूको कुनै हक अधिकार हनन नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने व्यहोराको श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालयको तर्फबाट ऐ.का सचिव पदमप्रसाद पोखरेलको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदकहरूलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाको च.नं. २२७८ मिति २०५५।३।५ को पत्रानुसार सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत थुनामा राख्ने आदेश भए बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको र निजहरूलाई यस कार्यालय गोरखाबाट कारागार शाखा भैरहवामा सरुवा गरिएको र त्यसमध्ये जिवनाथ धिताल भन्ने उक्त कारागारबाट छुटि गएको व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने कारागार शाखा गोरखाको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक जिवनाथ धिताल समेत दुईजनाले गोरखा जिल्ला पृथ्वी नारायण नगरपालिका वडा नं. २ स्थित नयाँ बजारमा राज्य व्यवस्थालाई ध्वस्त पार्ने खालका योजना र छलफल समेत गरी सर्वसाधारण जनतालाई डर त्रास देखाउदै, राज्य आतंक फैलाउने जस्ता कृत्याकलाप गरीरहेको अवस्थामा गस्ती प्रहरीले फेला पारि शरीर समेत तलासी लिंदा निजहरूको साथबाट राज्य व्यवस्थालाई ध्वस्त पार्ने खालका पर्चा पम्लेट तथा पुस्तक समेत फेला पारेको हुँदा निजहरूलाई तत्काल कारवाही नगरेमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रियता र सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्ने हुँदा निजहरूलाई मिति २०५५।३।४ गते पक्राउ गरी ऐनका म्याद भित्र मिति २०५५।३।५ गते सम्बन्धित निकाय श्री गोरखा जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखामा प्रस्तुत गरिएकोमा उक्त कार्यालयको आदेशानुसार सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम कारागार शाखा गोरखामा नजरबन्द राखिएको हो । रिट निवेदन सत्यता विपरितको र आधार हीन भएको हुँदा खारेज गरीपाउँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखाको लिखित जवाफ ।

मिति २०५५।३।३ को राति अं. २०.५० बजेको समयमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी निवासमा विष्फोटन पदार्थ हाते बम विष्फोटन गराई ज्यानै लिनेसम्मको आतंकवादी कृत्याकलाप भएको अवस्थामा त्यस्तो खालका आतंककारी व्यक्तिहरूको खोजतलास गर्दै जाँदा निज रिट निवेदकहरू समेतले गोरखा पृथ्वीनारायण नगरपालिका वडानं. २ स्थित नयाँ बजारमा वर्तमान संवैधानिक राज्य व्यवस्थालाई ध्वस्त पार्नेखालका योजना र छलफल गरीरहेको अवस्थामा प्रहरीले फेला पारि पक्राउ गरी निजहरूको शरीर खानतलासी लिंदा कम्युनिष्टहरू माथि लगाइएका आरोपहरू र त्यसको खण्डन, महंगी र धरपकड विरुद्ध आवाज बुलन्द पारौं नामक पर्चा पम्लेट, मुक्ति मार्ग बुकलेट, प्रगतिशील जनमन्चको सदस्यता पत्र र विधान समेत बरामद भै निजहरूलाई तत्काल उक्त काम कारवाहीबाट नरोकिएमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रियता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्न जाने भई जिल्लाको सर्वसाधारण जनताको हित र जनता, बीचका सुसम्बन्ध सार्वजनिक शान्ति व्यवस्था कायम गर्न रिट निवेदकहरूलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग र पालना गरी सोही दफाले व्यवस्था गरे बमोजिम नियम बमोजिमको पुर्जि दिई मिति २०५५।३।५ देखि नजरबन्दमा राखिएको हो । यस सम्बन्धमा थप अनुसन्धान हुँदै जाँदा निवेदकहरू मध्यको जिवनाथ धितालले आयन्दा उल्लिखित हिंसात्मक एवं ध्वंसात्मक गतिविधिमा संलग्न नहुने प्रतिवद्धता व्यक्त गरेका हुँदा निजलाई मिति २०५५।३।२१ मा नजरबन्दबाट छाड्ने आदेश भए बमोजिम निज थुना मुक्त भईसकेका छन् ।

निवेदक मध्येका दण्डप्रसाद पुडासैनीलाई निजको उल्लिखित छापाकार जनयुद्धका नामबाट जिल्लामा घटेका हिंसात्मक एवं ध्वंसात्मक गतिविधिमा संलग्न रही सर्वसाधारण व्यक्तिहरूलाई भयभित पार्नुको साथै जिउ धनको असुरक्षा हुने किसिमका काम कारवाही गरेको र निजबाट हुनसक्ने समेत आशंका भएबाट निज रिट निवेदक दण्डप्रसाद पुडासैनीलाई कानून बमोजिमको पुर्जि दिई कानून बमोजिम नै नजरबन्दमा राखिएकोले निजलाई मौलिक हक हननबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी थुनामा नराखिएको हुँदा निजको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रमुख जिल्ला अधिकारी र जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाको संयुक्त लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदन दावी बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदक मध्येका जिवनाथ धिताल मिति २०५५।३।२१ मा नै थुनाबाट मुक्त भई सकेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखाको लिखित जवाफबाट देखिन आएकोले निजको हकमा थुना मुक्त गर्नुपर्ने वा नपर्ने भन्ने विषयमा केही विचार गरिरहनु परेन ।

अब अर्का निवेदक दण्डप्रसाद पुडासैनीको हकमा विचार गर्दा निवेदक समेतलाई प्रमुख जिल्ला अधिकारी निवासमा बम पड्काएको आरोपमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन २०४६ को दफा ३(१) बमोजिम थुनामा राखेको देखिन आयो । यी निवेदक दण्डप्रसाद पुडासैनी र अर्का निवेदक जिवनाथ धिताललाई समान आधारमा सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा राखेकोमा निज जिवनाथ धिताललाई थुनाबाट मुक्त गरिसकेको तर समान अवस्थाका निवेदक दण्डप्रसादलाई थुनामै राखिरहेको देखियो सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) मा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट रोक्नु परेमा भन्ने उल्लेख भएबाट संभावित कार्यबाट रोक्न परेमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐनको प्रयोग हुनसक्ने तर भैसकेको कार्यका लागि उक्त ऐन प्रयोग गर्न मिल्ने देखिदैन । साथै बम विस्फोटन गर्ने जस्ता निषिद्ध फौजदारी कसुर गरेमा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई कारवाही गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसरी कानून बमोजिम कारवाही चलाउनु पर्ने कुराका सम्बन्धमा लिएर सार्वजनिक सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा राख्नु जुन कानून जुन तात्पर्यका लागि बनेको हो सोही तात्पर्यका लागि प्रयुक्त हुनुपर्ने भन्ने सामान्य कानूनी सिद्धान्त अनुरूप भएको भन्न मिल्ने” भनी वेनोज अधिकारी समेत विरुद्ध गृह मन्त्रालय समेत भएको २०५४ सालको रि.पु.इ.नं. ५२ को बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट २०५४।६।१०।५ मा निर्णय भई सिद्धान्त प्रतिपादन भईसकेको समेत देखिन्छ । तसर्थ निवेदक दण्डप्रसाद पुडासैनीलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) बमोजिम नजरबन्दमा राखेगरी मिति २०५५।३।५ मा भएको आदेश कानूनसङ्गत नदेखिंदा निज दण्डप्रसाद पुडासैनीलाई थुनाबाट छाडिदिनु भनी विपक्षी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.दिलिपकुमार पौडेल

इति सम्बत् २०५५ साल भाद्र १२ गते रोज ६ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री उदयराज उपाध्याय
सम्बत् २०५५ सालको रिट नम्बर२८०६
आदेश मिति: २०५५।५।१७
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : सिन्धुपाल्चोक जिल्ला स्याउले गा.वि.स. वडा नं. ६ घर भै हाल पुष्टीद्वारा गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी बेपत्ता पारिएको शिव श्रेष्ठ समेत

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं समेत

- प्रहरी हिरासतको अवस्था पारगरी मुद्दाको सिलसिलामा थुनामा रहेकोले थुनाको प्रकृति बदलिएको अवस्थामा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको थुनछेकको आदेश उपर कारबाही भए गरेको मिसिलबाट नदेखिएको र सो आदेश उपर कानून बमोजिम माग गरेको बखत निर्णय हुने नै हुँदा प्रहरी हिरासतको अवस्था देखाई परेको रिट निवेदनबाट बन्दीलाई मुक्त गर्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत परेको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ :-

म निवेदकको भाई शिवकुमार श्रेष्ठ किसान र ज्वाई यादबहादुर श्रेष्ठ शिक्षक हुन् । २०५५।४।५ का दिन बिहान ६बजेको समयमा आ-आफ्नै घरमा बसीरहेको समयमा अकस्मात १०।१५ जवान सशस्त्र प्रहरीहरु आई तिमीहरुलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बोलाएको छ भनी विना कारण गिरफ्तार गरी लगे, सोधपुछ गर्न जाँदा जिल्ला प्रशासन कार्यालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयको निर्देशनमा गिरफ्तार गरिएको हो भने त्यहाँ सम्पर्क गर्न जाँदा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बुझ्न जानु भनेकोले प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिन्धुपाल्चोकमा बुझ्न जाँदा हाम्रो काम गिरफ्तार गर्नुहो अरु थाहा छैन भनी भेटघाट गर्न समेत दिएन । २०५५।४।८ मा जि.प्र.का. चौताराबाट मेरो भाईलाई प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा अड्डासार गरेको र ज्वाई यादबहादुर श्रेष्ठलाई सिन्धुपाल्चोकमा राखेको जानकारी हुनआएकोले ०५।४।९ मा

जि.प्र.का.काठमाडौंमा सोधपुछ गर्न जाँदा भेटघाट गर्न तथा कुन कसुरमा गिरफ्तार गरिएको हो सो को जानकारी समेत दिइएन । नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४(५) मा पक्राउ गरेको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहीतको सूचना यथाशक्य चाँडो दिएर मात्र थुनामा राख्नुपर्ने र धारा १४(६) मा पक्राउ गरेको वा २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने भनी गरिएको संवैधानिक व्यवस्थालाई प्रत्यर्थीहरुले ठाउँ लडघन गरी मेरो भाई र ज्वाइलाई विना कारण गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखी संविधान प्रदत्त हकबाट कुण्ठित गरिएको छ । प्रत्यर्थीहरुको उक्त गैरकानूनी कार्यबाट संविधान प्रदत्त हक हनन भएको हुनाले संविधानको धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुननपर्ने हो ? प्रत्यर्थीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आइसकेपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०५५।४।१४ मा भएको आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लेख भएको शिवकुमार श्रेष्ठ तथा यादबहादुर श्रेष्ठलाई पक्राउ गरेको भन्ने यस कार्यालयलाई थाहा नभएको र शिवकुमार श्रेष्ठलाई यस कार्यालयबाट बन्दी बनाई थुनामा नराखिएको हुँदा थुनामा नै नराखिएको व्यक्तिलाई बन्दी बनाई थुनामा राखेको गैरकानूनी कार्य गरेको भनी कपोल कल्पित भुट्टा लाञ्छना लगाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकाको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक शिव श्रेष्ठ र यादबहादुर श्रेष्ठ समेतलाई मिति २०५५।४।१८ का दिन यस कार्यालयबाट प्र.नि.गणेश रेग्मीको कमाण्डमा खटिएको गस्ती टोलीले पक्राउ गरी शिव श्रेष्ठ, साथबाट ९ एम.एम को गोली थान १ र ३०३ राइफलको गोली थान २ बरामद भएको, उक्त गोलीको हतियार स्याउले स्थित यादबहादुर श्रेष्ठको घरमा रहेको भनी शिव श्रेष्ठबाट तत्काल खुल्न आए अनुसार यादबहादुर श्रेष्ठको घरमा लुकाई छिपाई राखेको गैरकानूनी हतियार नल कटुवा पेस्तोल थान, एक बरामद भएकोले निजहरु शिव श्रेष्ठ र यादबहादुर श्रेष्ठ उपर सोही मितिमा हातहतियार खरखजाना ऐन अन्तर्गत मुद्दा दायर गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुपाल्चोकबाट ऐनको म्याद भित्र नै म्याद थप भई अनुसन्धानको सिलसिलामा हिरासतमा रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिन्धुपाल्चोकको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निवेदकलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित काम कारवाही यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएको हुँदा यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँन सादर अनुरोध छ भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित व्यक्तिहरु यस कारागार शाखामा कही कतैबाट दाखिल नै हुन नआएको हुँदा यस कारागार शाखाले निजहरुका उपर जानकारी दिएन भन्नु र थुनामा राखिएको भन्ने निवेदन जिकिर कपोलकल्पित र हचुवा भएको हुँदा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोकको लिखित जवाफ ।

निवेदक शिव श्रेष्ठ एक वर्ष अगावैदेखि माओवादी आतंककारी गतिविधिमा लागी भूमिगत रूपमा रही आएकोमा निजको निगरानी प्रहरीहरूले राख्दै आएकोमा पेस्तोल र गोली समेत निजको शरीरबाट वरामद भएकोले निज उपर हातहतियार खरखजाना मुद्दा चलाउनको लागि मिति ०५५।४।१८ मा अभियुक्त शिव श्रेष्ठलाई यस कार्यालयमा उपस्थित गराई सो मुद्दा दायर गर्न दिन २५ को हदम्याद समेत दिई सकिएको हुँदा निजलाई गैरकानूनी तौर तरिकाबाट थुनामा राखी निजका नातेदार समेतलाई भेटघाट गर्न समेत नदिएको होइन छैन । शिव श्रेष्ठले गरेको अनैतिक कार्यबाट जोखिनको लागि निजको नातेदारले दिएको निवेदन कपोलकल्पित भएकोले खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुपाल्चोकको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री श्यामजी प्रधानले रिट निवेदकहरू शिव श्रेष्ठ र यादवहादुर श्रेष्ठलाई २०५५।४।५ का दिन बिहान गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरिएको हो । गैरकानूनी थुनामा रहेको अवस्थामा निवेदक शिव श्रेष्ठबाट २०५५।४।१८ मा पेस्तोल र गोली वरामद भएकोले थुनामा राखेको भनी विपक्षीहरूको जिकिर पत्थार लायक छैन । थुनामा रहेको अवस्थामा पेस्तोल बोकि हिड्न सम्भवै छैन । अतः बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । साथै प्रत्यर्थीहरू तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री सत्य नारायण प्रजापतिले निवेदक शिव श्रेष्ठले हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ५(१) र ऐ.को दफा २०(२) (ग) अनुसार को कसुर अपराध गरेको हुँदा अ.व. ११८ नं. को देहाय ६ अनुसार थुनामा राखिएको हो कानून बमोजिम नै थुनामा राखेको स्थितिमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन भनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा रिट निवेदक मध्येका यादवहादुर श्रेष्ठलाई मुद्दा नचल्ने गरी हाजिर जमानीमा छाड्ने निर्णय बमोजिम कृष्ण गोपाल श्रेष्ठले यादवहादुर श्रेष्ठलाई जिम्मा जमानी लिने गरी ०५५।५।१५ मा प्रहरी हिरासतबाट छाडी दिएको भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको ०५५।५।१५ को पत्रबाट देखिँदा यादवहादुर श्रेष्ठको हकमा विचार गरी रहन परेन ।

अब निवेदक मध्येका शिव श्रेष्ठको हकमा विचार गर्दा निजको हकमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने दिएको निवेदनमा २०५५।१२।१४।४ मा कारण देखाउ आदेश जारी भैसकेपछि, शिव श्रेष्ठलाई हातहतियार खरखजाना ऐन अन्तर्गत मुद्दा चलाई अ.व. ११८नं. को देहाय ६ अन्तर्गत थुनामा राख्ने आदेश ०५५।५।११ मा भएको, सो आदेशको प्रतिलिपि विद्वान् सरकारी अधिवक्ताले इजलास समक्ष प्रस्तुत गर्नुभएको छ ।

प्रमुख जिल्ला अधिकारीले ०५५।५।११ मा थुनामा राख्ने आदेश गर्नुभन्दा अगाडिको प्रहरी हिरासतको अवस्थालाई लिएर प्रस्तुत रिट निवेदन दायर भएको देखिन्छ । अहिले निवेदकलाई हात हतियार खरखजाना ऐन अनुसारको मुद्दाको सिलसिलामा थुनामा राखिएको देखिँदा रिट निवेदन दिँदाको अवस्थाको परिस्थिति र अहिलेको परिस्थितिमा परिवर्तन भैसकेको देखिन्छ । प्रहरी हिरासतको अवस्था पारगरी मुद्दाको सिलसिलामा थुनामा रहेकोले थुनाको प्रकृति बदलिएको देखिन्छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीको उक्त थुनछेकको आदेश उपर

कारवाही भए गरेको मिसिलबाट नदेखिएको र सो आदेश उपर कानून बमोजिम माग गरेको बखत निर्णय हुने नै हुँदा प्रहरी हिरासतको अवस्था देखाई परेको रिट निवेदनबाट बन्दीलाई मुक्त गर्न मिलेन, प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । फायल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. उदयरज उपाध्याय

इति सम्बत् २०५५ साल भाद्र १७ गते रोज ४ शुभम्

सर्वोच्च अदालत एक न्यायाधीशको इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
सम्बत् २०५५ सालको रिट नम्बर३१०८
आदेश मिति: २०५५।६।१२।२

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि.सर्लाही जमुनिया गा.बि.स. वडा नं. १ घर भै हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय अन्तर्गतको वडा प्रहरी कार्यालय अनामनगर काठमाडौंमा थुनामा रहेको मा.सांसद खोभारी रायको हकमा निजको जेठान गजेन्द्र राय

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका, काठमाडौं समेत

- प्रमुख जरिया अवैध हातहतियार भएकोले सोही तर्फ अनुसन्धान अगाडि बढाउने २४ घण्टा भित्र थुनामा राख्न मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट स्वीकृति लिने आदि कार्य भएको तर ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष २४ घण्टा भित्र पेश गरी स्वीकृति लिने लगायतका कारबाही भएको देखिदैन ।
- प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई ज्यान सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकार नहुँदा निजको स्वीकृती वा कुनै आदेश साधिकार हुन नआउने ।
- नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ६२ को उपधारा (६) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश अन्तर्गतको जानकारी एवं सूचना सदनलाई दिनुपर्ने व्यवस्था सांसदको विशेषाधिकार हो भने थुनामा बस्ने व्यक्तिलाई थुनाका कारण आधारको जानकारी होस भनी सामान्य जुनसुकै मुद्दामा पनि जो कोहीलाई थुनामा राख्दा दिनुपर्ने थुनुवा पुर्जि सामान्य अधिकार अन्तर्गत पर्ने ।
- अ.व. १२१ नं.बमोजिमको थुनुवा पुर्जिले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ६२(६) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश अनुसारको जानकारी एवं सूचनाको स्थान लिन नसक्ने ।
- सांसदको विशेषाधिकार अपहरण हुने परिणामको कारबाही गर्दा संविधानको अक्षरशः पालना हुनुपर्नेमा सो बमोजिम भएको नदेखिँदा निवेदकलाई ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा हिरासतमा लिएपछि सो को जानकारी एवं सूचना सभामुख मार्फत सांसदलाई नदिई थुनामा राखेको कानूनसँगत नदेखिने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत परेको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छः-

मिति २०५५।६।२ गते बेलुकी अं. ५.३० बजे मा.सांसद खोभारी राय आफ्ना स्वयं दर्ताको वा.अ.ज. ९४४१ नं. को मोटरमा मोबाइल टेलिफोन लिई आफ्नो निवास का.जि.का.म.ना.वडा नं. १५ किमडोलबाट बाहिर काम छ भनी जानु भएको राती १२ बजे तिर केही प्रहरी जवानहरूका साथ घरमा आउनु भएको र प्रहरीहरूले मा.सांसद लाई मदिरा सेवनका कारण हामीले घरमा ल्याई दिएका हौं भनी मानिस बुझेको कागज समेत बनाई निजको श्रीमती सुनीता रायलाई सहीछाप गराई सो कागजसमेत लिएरगएको र मिति २०५५।६।३ गते बिहान ८ बजे गिरफ्तार गर्न आएका प्रहरी कर्मचारीहरू हौं, तपाईं हामीसँग हिडनु होस भनी प्रहरीहरूले भन्दा सांसद रायले मलाई गिरफ्तार गर्नुपर्ने कारण सहितको पुर्जि दिनुहोस भन्दा भन्दै बलपूर्वक अ.वं.१७२ नं.प्रतिकूल कुनै खानतलासी पुर्जि गिरफ्तार गर्नुपर्ने पर्जि समेत नदिई सांसद खोभारी राय र उहाँको मोटर समेत लिएर गै निजलाई प्रहरीहरूले के कहाँ कुन के कस्तो अभियोगमा गिरफ्तार गरी लगेका हुन् केही थाहा समेत दिएनन् ।

मिति २०५५।६।४ गतेका अखवारहरूबाट सांसद राय उपर हातहतियार तथा खरखजाना ऐन अन्तर्गत कारबाही चलाउन लागेको भन्ने खबर अवगत भएपछि सांसद खोभारी रायलाई खोजतलास गर्दै जाँदा जनसेवा प्रहरी कार्यालय विशालनगरमा राखेको छ भन्ने थाहा पाई त्यहाँ जाँदा भेट गर्न दिइएन । ऐ.५ गते निजलाई खोज तलास गर्दै जाँदा वडा प्रहरी कार्यालय अनामनगरमा थुनामा राखेको थाहा भयो ।

विपक्षी निकायबाट मिति २०५५।६।२ गते शुक्रवारमा रातिको वारदात देखाइएको छ, सो मिति समयमा संचार माध्यममा उल्लेख भए बमोजिमको वारदात भए गरेको भए स.मु.सं. ऐन २०४९ को दफा ७ बमोजिम कारबाही गरी वारदातस्थल भनिएको मनसुन डिस्को,कमलादीमा मुचुल्का समेत खडा गरी दफा ८ बमोजिम अभियुक्त बनाइएका खोभारी रायलाई समेत रोहवरमा राखी कारबाही गर्नुपर्नेमा सो नगरी वारदात भएको भनिएको मिति र समयमा प्रहरीद्वारा नै निजलाई घरमा पुऱ्याएको साथै सांसद खोभारी रायको वा.अं.ज. ९४४१ नं. को गाडी समेत बिहान घरबाट लगी प्रहरीद्वारा अनाधिकार कब्जा गरी प्रयोग गरेको, सांसद रायसँग कुनै पेस्तोल नभएको वारदात, भएको भनिएको मितिमा घरबाट पेस्तोल सहित निजलाई गिरफ्तार नगरिएको, अवैध तरिकाले घरखान तलासी गर्दा समेत कुनै हातहतियार वरामद नभएको, का.म.न.पा.वडा नं. १५ किमडोल बस्ने सांसदलाई सीतापाइला बस्ने भनीने र मा.खोभारी राय यादव भन्ने लेखी एउटै मिति र स्थानमा भएको भनिएको वारदातको लागि २ बेगलाबेग्लै २ पुर्जि र अलग अलग व्यक्तिले सही गरी नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ६२ (६),अ.वं. ९० न. को रित नपुऱ्याई गैरकानूनी तवरले गिरफ्तार गरी थुनामा राखेको छ ।

विपक्षीको उपरोक्त क्रियाकलापहरू द्वारा निवेदक बन्दीको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११,१२,१४ तथा १७ लगायतका हकहरू कुण्ठित गरी गैरकानूनी थुनामा राखेको हुँदा स.अ. नियमावली २०४९ को नियम ३२,३३ र ३६ अनुसार विपक्षीका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी न्याय पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको सांसद खोभारी रायको हकमा गजेन्द्र रायको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त मितिले बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र सम्बन्धित मिसिल साथराखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अबधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५१।६।७।४ को आदेश ।

निवेदकको रिट निवेदन भुट्टा हो । सांसद खोभारी राय यादवले मिति २०५१।६।२ गते राती अं. १२४/३० बजेको समयमा कमलादी स्थित हेरिटेज प्लाजा मनसुन डिस्कोमा मादक पदार्थ सेवन गरी पेस्तोल हतियारसमेतबाट गोली फायर गरी अशान्ति गरेको भन्ने थाहा हुनासाथ उक्त स्थानमा प्रहरी अधिकृत समेतको टोली पुग्दा निज सांसद मादक पदार्थ सेवनबाट लट्टिई पेस्तोल तथा गोली समेत लिई सोही स्थानमा फेला पारी सो हतियारको इजाजत सम्बन्धमा सोधपुछ गर्दा लाइसेन्स नभएको भनी बताएबाट निजलाई कब्जामा लिई फेला परेको क्यालिभर ६ एम.एम ४७३४.६१ को म्यागजिन र गोली १ समेतको पेस्तोल र फायर भएको गोली खोका समेत सोही डिस्को भवन भित्र बाहिर फेला परेबाट उल्लिखित हातहतियार खरखजाना समेत वरामद गरिएको र सदन सञ्चालन भै रहेको अवस्था हुँदा मा.सांसद खोभारी राय उपर फौजदारी अभियोगमा अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिएबाट उक्त विवरण सम्माननीय सभामुख समक्षमा जाहेर गरी निज सांसदलाई पक्राउ गरी अवैध हातहतियार खरखजाना ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा अनुसन्धान तहकिकात गर्न मुद्दा हेर्ने अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा ऐ. ३ गते विदा परि ४ गते प्रस्तुत गरीम्याद थप लिई गराई हिरासतमा राख्ने अनुमति प्रदान भै निजलाई प्रहरी हिरासतमा राखी उक्त मुद्दामा र सोही दिन राती निजले सोही अवैध पेस्तोलबाट मनसुन डिस्कोको गेटगार्ड क्षेत्रबहादुर कार्कीलाई समेत पटक-पटक गोली फायर गरी ज्यान मार्ने उद्योग गरेको भनी पर्न आएको निज कार्कीको उजुरी अनुसार निज सांसद उपर ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा समेत दायर गरी उक्त मुद्दामा बयान गराई अन्य अनुसन्धान कार्य जारी राखी कानून बमोजिम हिरासतमा राखिएको, र निजलाई मिति २०५१।६।३ गते पक्राउ गरी दसीको माल सामान सहीत वरामद एवं मुचुल्का गरी हिरासतमा रहने पुर्जि दिई कानूनको प्रकृया पूरा गरी ऐनका म्याद भित्र नै मुद्दा हेर्ने निकायबाट हिरासतमा राख्न स्वीकृत लिई फौजदारी मुद्दामा अनुसन्धानको लागी प्रहरी हिरासतमा राखिएको निजको सम्बैधानिक अधिकार उपर आघात पर्ने कुनै कार्य यस कार्यालयबाट नभएको हुँदा भुट्टा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई पक्राउ गर्न तथा थुनामा राख्ने समेतको कार्य यस कार्यालयबाट नगरिएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालय नक्सालको लिखित जवाफ ।

सांसद खोभारी राय यादवलाई मिति २०५१।६।२ गते राती अवैध हात हतियार पेस्तोल र गोली सहित पक्राउ गरी दशीको मालसामान सहीत वरामद गरी वरामदी मुचुल्का समेत तयार गरी मजकुर जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा पठाइएकोमा निजले भुट्टा लाञ्छनाहरु लगाई यस कार्यालय विरुद्ध भुट्टा रिट निवेदन दिएइको हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वडा प्रहरी कार्यालय, दरवारमार्गको लिखित जवाफ ।

सांसद खोभारी रायले मिति ०५१।६।२ गते राती अं. २४.३० बजेको समयमा का. जि. का. म. न. पा. वडानं. ३१ कमलादी स्थित हेरिटेज प्लाजा मनसुन डिस्कोमा मादक पदार्थ सेवन गरी अवैध हतियार पेस्तोलबाट गोली फायरगरी हातहतियार एवं ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा पक्राउ परेका मा. खोभारी राय यादवलाई त्यहाँको हिरासतमा सुरक्षासाथ राखीदिनु भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट पठाइएको

हुँदा मन्त्रालय कार्यालयको आदेशानुसार निजलाई यस कार्यालयको हिरासतमा राखिएको हो । निजलाई कुनै गैरकानूनी तवरले बन्दी बनाई भेटघाट गर्न समेत नदिइएको भनिएको कुरा निराधार भुट्टा हो । भुट्टा व्यहोरा लेखी यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिइएको मुद्दा हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वडा प्रहरी कार्यालय, अनामनगरको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विष्णुप्रसाद भट्टराईले रिट निवेदक खोभारी रायलाई विपक्षीले पक्राउ गर्दा अ.व. १७२ नं को रिट नपुऱ्याएको पक्राउ गरेको कुनै सूचना नदिई पक्राउ गरिएको एकै दिन भएको भनिएका एकै वारदातमा २ छुट्टाछुट्टै पुर्जि दिइएको मिति ०५.३.६३ मा पक्राउ गरेकोमा विपक्षीले ऐ. २ गते राती पक्राउ गरेको भनी लिखित जवाफमा लेखेको छ । हातहतियार खरखजाना मुद्दामा धरौट लिई छाड्ने भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंले आदेश गरेपछि पनि ज्यान मार्ने उद्योग गरेको मुद्दामा म्याद थप र अनुसन्धान नगरी थुनामा राखेकोले विपक्षीले निवेदकलाई वदनियत पूर्वक थुनामा राखेको देखिँदा विपक्षीका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी वहस गर्नुभयो । त्यस्तै गरी निवेदक तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री दण्डपाणी पौडेलले विपक्षी प्रहरी कार्यालयले आफ्नो अधिकारक्षेत्र बाहिरको क्षेत्रमा गै निवेदकलाई पक्राउ गरेको देखिन्छ । प्रहरीले किथत वारदात खडा गरेको वरामदी मुचुल्कामा निवेदकलाई रोहवरमा राखी गराएको र सही समेत गराएको नहुँदा सो वरामदी मुचुल्काको कुनै कानूनी मान्यता छैन । रिट निवेदकबाट ज्यान मार्ने उद्योग हुनसक्ने अवस्था छैन । एउटै वारदातमा २ वटा थुनुवा पुर्जि दिई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट धरौट लिई तारेखमा छाडिसकेको र सोही वारदातमा प्रहरीले भुट्टा ज्यान मार्ने उद्योग गरेको मुद्दालाई गैरकानूनी तरिकाले रिट निवेदकलाई थुनामा राखेको देखिँदा विपक्षीका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशजारी हुनुपर्दछ भनी वहस गर्नुभयो । त्यस्तै विपक्षी श्री ५ को सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले विपक्षी प्रहरी कार्यालयलाई सरकारी मुद्दा सम्बन्धि ऐन २०४९ अनुसार अनुसूची १ भित्र परेका सरकारी वादी हुने फौजदारी मुद्दामा अनुसन्धानको अवधी भरी कुनै अभियुक्तलाई थुनामा राख्न पाउँने कानूनी व्यवस्था छ । रिट निवेदकलाई हात हतियार र खरखजाना मुद्दामा जिल्ला प्रशासन कार्यालयले धरौटीमा राख्ने आदेश गरीसकेपछि ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दाको अनुसन्धानमा रहेको हुँदा ०५.५.६२ को पत्रले प्रहरी कार्यालयमा फिर्ता पठाएको र रिट निवेदनमा निवेदकले ०५.५.६२ मा आफू मनसुन डिस्कोमा गएर गोली नचलाएको भने पनि निवेदकसँग गएका अन्य व्यक्तिहरु शेख हनिक र शंकर के.सी. समेतले निवेदकसँग ऐ. ६२ मा कमलादी स्थित मनसुन डिस्कोमा गै रक्सी खाएको भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कागज समेत गरेको र रिट निवेदकलाई कानून बमोजिम थुनामा राख्ने गरेको कार्य कानून बमोजिम भएकोले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने र ऐ.का उप सरकारी अधिवक्ता श्री शरदकुमार खड्काले रिट निवेदकलाई विपक्षीहरुले कानूनी रुपले पक्राउ गरी मुद्दामा अनुसन्धानको लागि थुनामा राखेको देखिँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी आफ्नो वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

अब उल्लिखित वहस सुनी, मिसिल कागजात अध्ययन गरीहेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक सांसद खोभारी रायलाई ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा अनुसन्धानका लागि थुनामा राख्ने गरेको कार्य कानूनसँग छ छैन भनी विचार गर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफको प्रकरण ३ मा " सांसद खोभारी राय यादवले मिति २०५.५.६२ गते राति अं. २४.३० बजेको समयमा काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१ कमलादी स्थित हेरिटेज प्लाजा, मनसुन डिस्कोमा मादक पदार्थ सेवन गरी पेस्तोल हतियार समेतबाट गोली फायर गरी अशान्ति गरेको भन्ने थाहा हुनासाथ उक्त स्थानमा प्रहरी अधिकृत समेतको टोली पुग्दा निज सांसद खोभारी राय यादव मादक पदार्थ सेवन गरी लडिएको अवस्थामा पेस्तोल तथा गोली समेत लिई

सोही मनसुन डिस्को अगाडि सार्वजनिक स्थानमा फेला पारि निजलाई उक्त हतियारको इजाजत सम्बन्धमा सोधपुछ गर्दा लाईसेन्स नभएको भनी बताएबाट निजलाई कब्जामा लिई निजसँग फेला परेको क्यालिभर ६ एम एम ४७३४६९ को म्यागेजिन सहीतको पेस्तोल १ र गोली १ समेत साथबाट फेला परेको र फायर भएको खोका गोली समेत मनसुन डिस्को भवन गेटभित्र बाहिर फेला परेबाट उल्लिखित हातहतियार खरखजाना समेत वरामद गरिएको र सदन सञ्चालन भईरहेको अवस्था भएको हुँदा उक्त अवैध हातहतियार खरखजाना लिने प्रयोग गर्ने व्यक्ति जि.सर्लाही क्षेत्र नं. ४ बाट निर्वाचित सांसद भएको र निज उपर फौजदारी अभियोगमा अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिएकोले उक्त विवरण सम्माननीय सभामुख ज्यू समक्ष समेतमा जाहेरगरी निज सांसद खोभारी राय यादवलाई पक्राउ गरी अवैध हातहतियार खरखजाना ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा अनुसन्धान तहकिकात गर्न सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने निकाय जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा प्रस्तुत गरी म्याद थप लिई गराई हिरासतमा राख्ने अनुमति प्रदान भई आएबाट निजलाई प्रहरी हिरासतमा राखी उक्त मुद्दामा र सोही दिन राती निजले सोही अवैध हातहतियारद्वारा मनसुन डिस्कोको गेटमा गाउँ ड्यूटीमा रहेका पाले क्षेत्रबहादुर कार्कीलाई समेत पटक - पटक गोली फायरगरी ज्यान मार्ने उद्योग गरेको भनी पर्न आएको निज कार्कीको उजुरी अनुसार निज सांसद खोभारी राय उपर ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा समेत दायर गरी उक्त मुद्दामा बयान गराई अन्य अनुसन्धानकार्य जारी राखी निजलाई कानून बमोजिम हिरासतमा राखिएको छ भन्ने र प्रकरण ५ मा उक्त रिट निवेदनमा उल्लेख भएका सांसद खोभारी राय यादवलाई मिति २०५५।६।२ गते राति अवैध हातहतियार खरखजाना सहीत पक्राउ गरी दसीको मालसामान सहित वरामद एवं मुचुल्का गरी हिरासतमा रहने पूर्जा समेत बुझाई बुझी कानूनी प्रकृया पूरा गरी ऐनको म्याद भित्र नै सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने निकायबाट कानून बमोजिम हिरासतमा राख्ने स्वीकृति समेत लिई उल्लिखित फौजदारी मुद्दामा अनुसन्धानको लागि प्रहरी हिरासतमा राखिएको भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । यी उल्लेखहरूबाट सांसद खोभारी रायलाई अवैध हातहतियार हिरासतमा लिई सो मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट स्वीकृती लिई अवैध हातहतियार सम्बन्धमा खरखजाना सम्बन्धी मुद्दामा अनुसन्धान गर्न हिरासतमा राखिएको भनी प्रतिनिधि सभाका सभामुखलाई सूचना दिएको भन्ने देखिन आउछ । ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा पनि नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ६२(६) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश अनुसार सभामुखलाई सूचना दिएको भन्ने विपक्षी प्रहरी कार्यालयका लिखित जवाफमा उल्लेख भएको पाइदैन । लिखित जवाफ साथ पेश गरिएको जानकारी एवं सूचना गरिएको विषयको मिति २०५५।६।३ को पत्रको प्रतिलिपिमा हात हतियार खरखजाना ऐन २०१९ अन्तर्गतको फौजदारी अभियोगमा अनुसन्धान कारवाही गर्नुपर्ने देखिएकोले निज माननीय सांसद खोभारी राय यादवलाई हिरासतमा राखिएको र प्रतिनिधि सभाको सदन सञ्चालन भई रहेको अवस्था हुँदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ६२ को उपधारा (६) अनुसार आवश्यक कार्यार्थ सूचना एवं जानकारी गराएको व्यहोरा सादर जाहेर गरिएको छ भनी सम्माननीय सभामुखलाई संबोधन गरी लेखिएको पाइन्छ । यसरी लिखित जवाफ र लिखित जवाफ साथ पेश गरिएको जानकारी सम्बन्धी पत्रको प्रतिलिपिबाट हातहतियार खरखजाना ऐन अन्तर्गतको फौजदारी अभियोगमा अनुसन्धान कारवाहीको लागि हिरासतमा राखिएको कुराको जानकारी सभामुखलाई दिएको पुष्टी हुनआउँछ । उक्त हातहतियार खरखजाना ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा अनुसन्धान भई सो मुद्दा हेर्ने निकाय जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौं समक्ष पेश हुँदा निवेदकलाई धरौटीमा छाड्न आदेश भएको, सो आदेश भएपछि निवेदकलाई ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा पुर्पक्षका लागि हिरासतमा राखिएको भन्ने विषयको जानकारी एवं सूचना सभामुख मार्फत संसदलाई गराएको देखिनआएन । प्रमुख जरिया अवैध हातहतियार भएकोले सोही तर्फ अनुसन्धान अगाडि बढाउने २४ घण्टा भित्र थुनामा राख्न मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट स्वीकृति लिने आदि कार्य भएको तर ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष २४ घण्टा भित्र पेश गरी स्वीकृति लिने लगायतका कारवाही भएको देखिदैन ।

प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई ज्यान सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकार नहुँदा निजको स्वीकृती वा कुनै आदेश साधिकार हुनआउदैन । अ.वं. १२१ नं.ले थुनुवालाई थुनुवा पुर्जि दिनुपर्ने र सदन चलिरहेको बखतमा सांसदलाई थुनामा राखिएको जानकारी एवं सूचना सभामुख मार्फत सदनलाई दिनुपर्ने विलकुल भिन्न भिन्न कार्यहुन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ६२ को उपधारा (६) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश अन्तर्गतको जानकारी एवं सूचना सदनलाई दिनुपर्ने व्यवस्था सांसदको विशेषाधिकार हो भने थुनामा बस्ने व्यक्तिलाई थुनाका कारण आधारको जानकारी होस भनी सामान्य जुनसुकै मुद्दामा पनि जो कोहीलाई थुनामा राख्दा दिनुपर्ने थुनुवा पुर्जि सामान्य अधिकार अन्तर्गत पर्ने कुरा हो । तसर्थ अ.वं. १२१ नं.बमोजिमको थुनुवा पुर्जिले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ६२(६) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश अनुसारको जानकारी एवं सूचनाको स्थान लिनसक्दैन ।

उपयुक्तानुसार सांसद खोभारी रायलाई सदन चालु रहेको अवस्थामा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा हिरासतमा राखी तुरुन्त सो हिरासतमा राखिएको कुराको जानकारी एवं सूचना नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ६२ को उपधारा (६) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश अनुसार दिएको देखिएन । यसरी सांसदको विशेषाधिकार अपहरण हुने परिणामको कारवाही गर्दा संविधानको अक्षरशः पालना हुनुपर्नेमा सो बमोजिम भएको नदेखिँदा निवेदकलाई ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा हिरासतमा लिएपछि सो को जानकारी एवं सूचना नदिई थुनामा राखेको कानूनसँगत नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निज सांसद खोभारी रायलाई थुनाबाट मुक्तगरी दिने ठहर्छ । यो आदेशको जानकारी विपक्षीलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

इति सम्बत् २०५५ साल आश्विन १२ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री उदयराज उपाध्याय
सम्बत् २०५५ सालको रिट नं.३२५९
आदेश मिति : २०५५।८।७

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ ।

निवेदक : का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १८ बस्ने हाल प्रहरीद्वारा गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी थुनामा राखिएको अ.ने.रा.स्व.वि.यू.(क्रान्तिकारी) का अध्यक्ष एवं राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समितिका सचिव वर्ष ३३ को कृष्णध्वज खड्काको हकमा का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३१ बस्ने वर्ष ३० को थलबहादुर भण्डारी

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार समेत

- गोलमटोल रूपमा आतंक मच्चाउने र व्यवस्था उल्टाउने जस्ता कार्यमा सहयोग गरी आएका र केही साता भित्रै ठूलो विष्फोटनको योजना गरिरहेको भन्ने कुरासम्म प्रहरी कर्मचारीले उल्लेख गरेको कुरालाई प्रमुख जिल्ला अधिकारीले के कारणले उचित र आधारयुक्त ठानेका हुन त्यो आफ्नो आदेश पर्चामा खुलाउन सकेको देखिदैन । यद्यपि यस्तो आदेश गर्नका लागि शंकारहित प्रमाण नै हुनुपर्छ भन्ने होइन, तर प्रहरी कार्यालयको लेखोट वा प्रहरी कर्मचारीको प्रतिवेदनले बन्दी बनाइने व्यक्तिले कहाँ, कुन समयमा के कसरी प्रतिवेदन वा पत्रमा उल्लेख गरे बमोजिमको कार्य गरे भन्ने छ, त्यसको लागि के कस्तो आधार सो प्रतिवेदन वा पत्रमा छ, त्यसको चिन्तन गरी ती आधारहरू उचित र पर्याप्त छन्, छैनन नजरबन्दको आदेश पर्चामा खुलाउन पर्ने ।

आदेश

○ न्या. केदारनाथ उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत परेको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यस प्रकार छ:-

साथी कृष्णध्वज खड्कालाई अ.ने.म.संघ (क्रान्तिकारी) द्वारा ०५५।७।२८ गते शनिवार थापाथली स्थित इन्जिनियरिङ्ग क्याम्पसमा आयोजित "नेपाली महिला मुक्ति आन्दोलनको कार्यदिशा" विषयक प्रवचन

नेपाल कानून समाज

४३४

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

गोष्ठीमा अतिथिवक्ताको रूपमा आमन्त्रण गरिएकोले वहाँ सो कार्यक्रममा सहभागी हुन जानुभएको थियो । उक्त दिनको ४.०० बजेको समयमा आफूलाई प्रत्यर्थी प्रहरी कार्यालयबाट आएको बताउने करीव १० जना जति विना बर्दिका र करिव ११० जना जति सशस्त्र प्रहरीहरु अनधिकृत रूपमा क्याम्पसहाता भित्र प्रवेश गरी सभा कक्षमा दोहोरो घेराउ गरी केही विना बर्दिका प्रहरीहरु सभाकक्षभित्र विना सूचना प्रवेश गरी माइक्रोफोन खोसी फ्याली दिई त्यहा रहेका सम्पूर्ण रेडियो सामाग्रीहरु कब्जामा लिई कुर्सीहरु समेत तोडफोड गरी सो कार्यक्रममा सहभागी भएका सम्पूर्ण व्यक्तिहरुलाई गिरफ्तार गरी प्रहरी भ्यानमा राखी महेन्द्र पुलिसक्लवमा लगेकोले निज साथीको वारेमा त्यहाँ सोधपुछ गर्न जाँदा त्यहाँ स्थित क्षेत्रीय प्रहरी इकाई र नगर प्रहरी कार्यालयबाट कुनै जानकारी दिइएन । तत्पश्चात प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन र जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा जाँदा त्यहाँबाट गृह मन्त्रालय प्रहरी प्रधान कार्यालयको आदेशमा गिरफ्तार गरिएको हो, कारागारमा बुझ्न जानु भनेकोले प्रत्यर्थी कारागारमा बुझ्न जाँदा उक्त दिन गिरफ्तार गरिएको कुनै पनि व्यक्ति कारागारमा नपठाएको, नरहेको जवाफ दिएकोले पुनः महेन्द्र पुलिस क्लवमा जाँदा भेट्न दिइएन । मिति २०५५।७।२९ गतेका दिन ११ वटा मानवाधिकार वादी संस्थाका प्रतिनिधिहरु र नेपाल वार एशोसिएसनका अध्यक्ष र सर्वोच्च अदालत वार एशोसिएसनका अध्यक्ष तथा कानून व्यवसायीहरुको प्रतिनिधिहरु समेतको छुट्टै टोलीले महेन्द्र पुलिस क्लवमा बन्दीहरुको वारेमा सोधपुछ र भेटघाट गर्न जाँदा समेत भेटघाट गर्न दिईएन । निजलाई खाना र लत्ता कपडा लगादिँदा समेत दिन दिइएन । यसरी हालसम्म निजलाई किन ? कुन कसुरमा गिरफ्तार गरिएको हो ? भन्ने समेत जानकारी नदिई खानापिना समेत बन्द गरी गैरकानूनी रूपमा बन्दी बनाई सख्त रूपमा शारीरिक एवं मानसिक रूपमा यातना दिई थुनामा राखिएको छ ।

विपक्षीहरुले विनाकारण जवर्जस्ती रूपमा गिरफ्तार गरी सख्त शारीरिक एवं मानसिक रूपमा यातना दिई खानपिन भेटघाट लत्ता कपडा समेत नदिई गैर कानूनीरूपमा बन्दी बनाई थुनामा राखेको र आजसम्म निज साथीको वारेमा कुनै सामान्य जानकारीसम्म पनि नदिई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१)(२)१२(१)(२), १४(४)(५)(६) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गरेको अन्य वैकल्पिक कानूनी मार्गको सख्त अभावमा संविधानको धारा २३ द्वारा निर्दिष्ट धारा ८८(२) अन्तर्गत उपचारार्थसम्मनित अदालत समक्ष यो रिट निवेदनपत्र प्रस्तुत गरेको छु । अतः निजसाथी कृष्णध्वज खड्कालाई अविलम्ब यस अदालत समक्ष उपस्थित गराई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरी छाडिदिनु भनी प्रत्यर्थीहरुका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी साथी कृष्णध्वज खड्काको मौलिक हकको संरक्षण गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिलेवाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी बन्दी भए बन्दी सहीत लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

माओवादीहरुले जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने नाममा निजी र सार्वजनिक सम्पत्तिको तोडफोड गर्ने, बैंक र साना किसान विकास आयोजनाहरुको कार्यालयहरु लुट्ने, कार्यालयका दस्तावेजहरु जलाउने, प्रहरी चौकेहीरु माथि आक्रमण गरी हात हतियार लुट्ने, सोझा साझा जनताको हत्या गर्ने, मालपोत कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुमा विष्फोट गराई सेवा प्रदान अवरोध ल्याउने र सामान्य जीवनलाई आतङ्कित तुल्याउनेसम्मका सबै काम कारवाहीहरु गरिआएका छन् । माओवादीहरुको अहिले आधार इलाका निर्माणको चरणमा जनयुद्ध सञ्चालनको नीति दोहोरो छ । एकाथरी कार्यकर्ता भूमिगत रूपमा छापामार ढंगमा क्रियाशील छन् भने अर्काथरी कार्यकर्ता भित्री रूपमा छापामारहरुलाई लुकाउने, विभिन्न किसिमका

सहयोगहरू पुऱ्याउने जन समर्थन जुटाउन प्रचारात्मक कार्यहरू गर्ने र वाह्य रूपमा विभिन्न पेशामा संलग्न गरी आएका छन् । वैद्य पेशाको आडमा छापामारहरूलाई प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने र सम्पर्क बिन्दुको रूपमा पनि क्रियाशील देखिन्छन । यसरी बाह्य रूपमा वैद्य पेशामा समेत संलग्न व्यक्तिले आतंक मच्चाउने र नेपाल अधिराज्यको संविधान अनुरुप स्थापित बहुदलीय प्रजातन्त्र र संसदीय व्यवस्था तथा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने भएकोले कृष्णध्वज खड्कालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिदा निजलाई सोही अनुसार कारबाही गरीदिन जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट लेखिआएको हुँदा निजको क्रियाकलाप अध्ययनगर्दा निजलाई सम्भाव्य काम कुरा गर्नबाट नरोकी घटना घटित हुने समयसम्म प्रतिरक्षा गरेमा जनधनको क्षति जोगाउन नसकिने र उपचारात्मक कारबाही गरी जनधनको क्षति हुन र सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा खलल पर्न नदिन निवारक नजरबन्दमा नराखी नहुने हुँदा डा. कृष्णध्वज खड्कालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मिति २०५५।७।२९ देखि कारागार शाखा काठमाडौँ “क” श्रेणीको सिधा पाउने गरी नजरबन्दमा राखिएको हो । सो बाहेक निजको संवैधानिक हक अधिकारको हनन गरी अमानवीय तवरले थुनामा राख्ने कार्य यस कार्यालयबाट भएको छैन । यसरी गर्दै नगरेको काम कारबाहीलाई गरेको भनी कपोलकल्पित आरोप लगाई दायर भएको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्र.जि.अ. जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निवेदक बन्दीलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन, साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन् नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित काम कारबाहीहरू यस कार्यालयबाट भए गरेको नदेखिएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्सालको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएका डा. कृष्णध्वज खड्कालाई मिति ०५५।७।२८ गते माओवादी जनयुद्ध सफल पारौँ “नेपालमा गणतन्त्रको स्थापना गरौँ” भन्ने जस्ता भ्रामक प्रचार-प्रसार गरी हिडेको अवस्थामा फेला पारी पक्राउ गरिएको र कारबाहीको लागि मिति २०५५।७।२९ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा प्रस्तुत गरिएकोमा उक्त कार्यालयका अधिकार प्राप्त अधिकारीले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत सोही मितिमा थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई विना कारण पक्राउ गरी भेटघाट गर्न नदिई मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित समेत नगरी थुनामा राखिएको भनी कपोलकल्पित कुरा रची भ्रुट्टा लाञ्छना लगाई यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दिएको देखिदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौँको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित निवेदक बन्दीलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँको च.नं. ३४(ग) मिति ०५५।७।२९ को नजरबन्द राख्ने व्यवस्था हुन भनी यस शाखामा प्राप्त हुन आए अनुसार निजहरूलाई २०५५।७।३० देखि यस शाखाको कारागारमा राखिएको र हालसम्म कारागार मै रहिरहेका छन् । प्रचलित कानून बमोजिम जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट लेखीआए अनुसार निजहरूलाई कारागारमा राखिएको हुँदा यस शाखाको विरुद्धमा दायर भएको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा, काठमाडौँको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदन र लिखित जवाफ व्यहोरा अध्ययन गरीहेर्दा यसमा निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन त्यस तर्फ नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निवेदक अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) द्वारा मिति ०५५।७।२८ गते आयोजित विचार गोष्ठीमा आमन्त्रित भै अतिथिको रूपमा भाग लिइरहेको समयमा निजलाई प्रहरीहरूद्वारा पक्राउ गरिएको भन्ने जिकिर रहेको देखिन्छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफमा माओवादी द्वारा संचालित हिंसात्मक ध्वंसात्मक र आतंककारी कार्यक्रमलाई सफल पार्ने हेतु निवेदकले प्रचारप्रसार एवं सरकारको आलोचना गरी हिडेको अवस्थामा पक्राउ गरिएको भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको लिखित जवाफमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ द्वारा स्थापित बहुदलीय प्रजातन्त्र र बहुदलीय व्यवस्था तथा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने भएकोले प्रतिवादी कृष्णध्वज खड्कालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ बमोजिमको कार्य भएगरेको देखिदा सोही ऐनको सोही दफा अनुसार कारबाही गरी दिने भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट लेखीआएकोले निजको क्रियाकलाप अध्ययन गर्दा निजलाई संभाव्य काम कुराबाट नरोकी घटना घटित हुने समयसम्म प्रतिक्षा गरेमा धनजनको क्षति जोगाउन नसकिने र सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्न नदिन निवारक नजरबन्दमा नराखी नहुने हुँदा कृष्णध्वज खड्कालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नजरबन्दमा राखिएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीको नजरबन्द राखिएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीको नजरबन्द राख्ने सम्बन्धी आदेश पर्चा हेर्दा माओवादीहरूको क्रियाकलापको सम्बन्ध देखाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट मिति ०५५।७।२९ मा लेखीआएका कुराहरू पुनरावलोकन गर्दा भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको प्रमुख जिल्ला अधिकारीले माओवादी क्रियाकलापमा संलग्न रहेका व्यक्तिहरूलाई सो क्रियाकलाप गर्नबाट नरोकी प्रतिक्षा गरेमा धनजनका क्षति जोगाउन नसक्ने भएकोले समेत निवारक नजरबन्दमा नराखी नहुने भन्ने आदेश जारी गरेको देखिन्छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंले निवेदकलाई पक्राउ गरेकै दिनको प्रहरी निरीक्षक समेतको प्रतिवेदन विद्वान् सरकारी वकिलको इजलास समक्ष ल्याउनु भई मिसिल संलग्न समेत देखिन्छ । प्रतिवेदक प्रहरीहरूलाई निवेदक समेतलाई पक्राउ गरेकै दिन मात्र थाहा हुनु र निवेदकहरू मध्ये कसको, कुन किसिमको कुन ठाउँमा कस्तो घटना वा काम कुरा गरेकोबाट थाहा भएको हो, खुलाउन सकेको देखिदैन । गोलमटोल रूपमा आतंक मच्चाउने र व्यवस्था उल्टाउने जस्ता कार्यमा सहयोग गरी आएका र केही साता भित्रै ठूलो विष्फोटनको योजना गरिरहेको भन्ने कुरासम्म प्रहरी कर्मचारीले उल्लेख गरेको कुरालाई प्रमुख जिल्ला अधिकारीले के कारणले उचित र आधारयुक्त ठानेका हुन त्यो आफ्नो आदेश पर्चामा खुलाउन सकेको देखिदैन । यद्यपि यस्तो आदेश गर्नका लागि शंकारहित प्रमाण नै हुनुपर्छ भन्ने होइन, तर प्रहरी कार्यालयको लेखोट वा प्रहरी कर्मचारीको प्रतिवेदनले बन्दी बनाइने व्यक्तिले कहाँ, कुन समयमा के कसरी प्रतिवेदन वा पत्रमा उल्लेख गरे बमोजिमको कार्य गरे भन्ने छ, त्यसको लागि के कस्तो आधार सो प्रतिवेदन वा पत्रमा छ, त्यसको चिन्तन गरी ति आधारहरू उचित र पर्याप्त छन्, छैनन नजरबन्दको आदेश पर्चामा खुलाउन पर्ने नै देखिन्छ ।

प्रतिवेदक प्रहरीहरूले निवेदकहरू मध्ये कसले केहीले, कुन ठाउँमा कुन काम कुरा गरेको खुलाउन नसक्नु र त्यसमा पनि निवेदकलाई कुन ठाउँमा कुन समयमा ती प्रहरीहरूले समातेको हो, त्यति पनि उल्लेख गर्न नसकेको प्रतिवेदन र जिल्ला प्रहरी कार्यालयको पत्रको आधारमा भएको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेशलाई उचित र पर्याप्त आधारयुक्त आदेश मान्न नमिल्ने हुँदा

निवेदक कृष्णध्वज खड्कालाई थुनामा राखेको कानूनसँगत देखिएन । तसर्थ: बन्दीप्रत्यक्षीकरणका आदेशजारी हुने ठहर्छ । अरु मुद्दाको कारणले थुनामा राख्नुपर्ने नभए रिट निवेदकलाई तुरुन्त थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी कारागार शाखा, काठमाडौंको नाउँमा आदेश पुर्जि पठाई दिनु । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. उदयराज उपाध्याय

इति सम्बत् २०५५ साल मार्ग ७ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
सम्बत् २०५५ सालको रिट नम्बर ...३३१४
आदेश मिति : २०५५।१।१९

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : ललितपुर जिल्ला ल.पु.उ.म.न.पा. वडा नं. १४ बस्ने हाल प्रहरीद्वारा गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी थुनामा राखेका नेपालल.क्याम्पसका प्रा.ध्यापक तथा अखिल नेपाल जनजाति संघका केन्द्रीय अध्यक्ष सुरेश आले मगरको हकमा सुन्दरकुमार कार्की

विरुद्ध

प्रत्यथी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, काठमाडौं समेत

- स्थानीय अधिकारीलाई लाग्ने मनोगत कुरा ऐनको पूर्वावस्था हुने नभई नजरबन्दमा राख्नुपर्ने व्यक्तिको काम कुरा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने हो भन्न सकिने वस्तुगत आधार हुनुपर्ने ।
- कुनै विचारधारामा वैचारिक आस्थासम्म राखी सो सम्बन्धी प्रचार-प्रसार गरेको भन्ने आधारबाट नजरबन्द थुनामा राख्ने कार्य संविधान तथा कानूनमा भएको व्यवस्था अनुकूल नहुने ।
- सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) मा उल्लिखित पूर्वावस्था समेत विद्यमान नरहेको स्थितिमा कानून विपरित नजरबन्द थुनामा राखेको देखिने ।

आदेश

○ न्या. कृष्णजंग रायमाझी

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ:-

गुरु सुरेश आले मगर मिति २०५४।८।४ गते प्रत्यर्थी कारागारमा थुनामा रहेका वहाँका साथीहरुलाई भेट्न दिनको अं.१२.३० बजेको समयमा प्रत्यर्थी कारागारमा जाँदा आफूलाई प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट खटी आएको बताउने करिब १० जना सशस्त्र प्रहरीहरुले विना कारण गिरफ्तार गरी हनुमान ढोकामा लगेका रहेछन् । सो कुरा विभिन्न पत्र-पत्रिका लगायत सञ्चार माध्यमबाट जानकारी भएकोले प्रत्यर्थीहरु कहाँ बुझ्दै जाँदाको क्रममा २०५५।८।८ मा मात्र निज गुरुलाई प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन

कार्यालय का.प्र.जि.अ.ले मिति २०५५।८।६ मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्द आदेश जारी गरी गैरकानूनी रूपमा बन्दी बनाई राखेको व्यहोरा अवगत भयो । प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.ले शान्ति सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ र ४.१ को कानूनी प्रावधान विपरित स्वेच्छाचारी रूपमा आफ्नो अधिकारको दुरुपयोग गरी नेपाल अधिराज्यको संविधानद्वारा घोषित कानूनी शासनको प्रजातान्त्रिक अवधारणा, मूल्य र मान्यताको ठाडो उल्लङ्घन गरी निज गुरुलाई संविधानको धारा ११(१),१२(१),(२),१४(५)१४(६) र १५(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेकोले संविधानको धारा २३ द्वारा निर्दिष्ट धारा ८८(२) बमोजिम गुरु सुरेश आले मगरलाई अविलम्ब गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिदिनुभनी विपक्षीहरूका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेतको निवेदन पत्र ।

निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? ३ दिन भित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा जारी भएको मिति २०५५।८।१० को कारण देखाउ आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित काम कारवाही यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

माओवादी जनयुद्ध सफल पारौं भन्ने जस्ता भ्रामक प्रचार-प्रसार गरी हिडेको अवस्थामा मिति २०५५।८।५ गते फेला परेको सुरेश आले मगरलाई पक्राउ गरी दाखिला भएकोले मिति २०५५।८।६ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा पठाउँदा निजलाई अधिकार प्राप्त अधिकारीले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी नजरबन्द थुनामा राखिएकोले भुट्टा विवरणको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालयको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै हकअधिकार हनन नगरिएको हुँदा सम्मानित अदालतबाट रिट निवेदन खारेज गरि पाउन सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

सुरेश आले मगरलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको प.सं. ०३।०५५।५६ च.नं. ३५१ मिति २०५५।८।१६ को नजरबन्दमा राखिदिने विषयक पत्रानुसार निजलाई यस शाखाको कारागारमा राखिएको हुँदा यस शाखाको हकमा उक्त रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

विपक्षी प्रमुख जिल्ला अधिकारी र जिल्ला प्रशासन कार्यालयको नामको लिखित जवाफ पेश गर्ने ३ दिने म्याद सूचना २०५५।८।१४ मा तामेल भएकोमा निजहरूबाट लिखित जवाफ पेश नगरी म्याद गुजारी बसेको ।

नियम बमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज प्रमाण अध्ययन गरी रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री एकराज भण्डारीले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११ ले वैचारिक आस्था समेतको आधारमा कानूनको प्रयोगमा कुनै नागरिकमाथि भेदभाव गरिने छैन भन्ने मौलिक हकको प्रत्याभूती गरेको अवस्थामा कुनै राजनैतिक विचारधाराको प्रचार-प्रसार गरेको र सरकारको कृयाकलापको आलोचना गरेको कार्य निवारक नजरबन्दमा राख्नको लागि पर्याप्त नहुने हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस र विपक्षीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता श्री कृष्णराज श्रेष्ठले माओवादीको नाममा आतंककारी गतिविधि सञ्चालन भएको वर्तमान परिस्थितिमा माओवादी जनयुद्ध सफल पारौं भनी प्रचार-प्रसार गरीरहेको अवस्थामा पक्राउ परेको सुरेश आले मगरलाई

सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको कार्य कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

निर्णय तर्फ विचारगर्दा रिट निवेदकलाई माओवादी जनयुद्धलाई सफल पारौं भन्ने जस्ता भ्रामक आशवासन दिई जनतालाई त्रिशित पारि सरकारको कृयाकलाप प्रति आलोचना गरी प्रचार-प्रसार गरी हिडेको अवस्थामा मिति २०५५।८।५ गते फेला पारी पक्राउ गरिएकोले निजको क्रियाकलाप सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिँदा निजलाई आवश्यक कारवाहीको लागि पेश गरिएको छ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको प्रतिवेदन बमोजिम जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंबाट निजलाई २०५५।८।६ मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिँदा निजलाई आवश्यक कार्यवाहीको लागि पेश गरिएको छ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको प्रतिवेदन बमोजिम जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंबाट निजलाई २०५५।८।६ मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) को अधिकार प्रयोग गरी दफा ५(१) बमोजिम नजर बन्दमा राख्ने आदेश गरेको देखियो ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खललपर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन भनी मौलिक हकको प्रत्याभूती गरेको छ । त्यसै गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) मा पनि नेपाल अधिराज्यको सार्वभौम सत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुराबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा स्थानिय अधिकारीले निजलाई कुनै खास अवधीसम्म कुनै खास ठाउँमा नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गर्नसक्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । त्यस्तो आदेश जारी गर्दा जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार खुलाई सो आदेश सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्ने ऐ. ऐनको दफा ४(१) मा व्यवस्था रहेको छ । यसरी संविधान र कानूनमा भएको व्यवस्था अनुसार कसैको कुनै काम कुराबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा मात्र नजरबन्दमा राख्नसकिने हुन्छ । तर प्रस्तुत मुद्दामा नजरबन्दमा राखिएका सुरेश आले मगरको कार्यबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालयको २०५५।८।६ को नजरबन्दमा राख्ने आदेशमा उल्लेख भए बमोजिमको नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्न सक्छ भन्ने उचित र पर्याप्त वस्तुगत आधार सरकारी वकिलसँग रहेको फायल कागजहरु तथा पेश भएका लिखित जवाफहरु समेतबाट देखिएको छैन । नजरबन्दमा राख्ने आदेशमा पनि वस्तुगत आधार र कारण खुलाएको देखिएन । स्थानिय अधिकारीलाई लाग्ने मनोगत कुरा ऐनको पूर्वावस्था हुने नभई नजरबन्दमा राख्नुपर्ने व्यक्तिको काम कुरा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने हो भन्ने सकिने वस्तुगत आधार हुनुपर्ने हुन्छ । कुनै विचारधारामा वैचारिक आस्थासम्म राखी सो सम्बन्धी प्रचार-प्रसार गरेको भन्ने आधारबाट नजरबन्द थुनामा राख्ने कार्य संविधान तथा कानूनमा भएको व्यवस्था अनुकूल हुँदैन । नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११ को उपधारा (१) तथा (२) ले सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने र वैचारिक आस्था समेतका आधारमा कानूनको प्रयोगमा कुनै पनि नागरिकमाथि भेदभाव गरिने छैन भनी नागरिकलाई समानताको हक प्रदान गरेको छ । त्यस्तो वैचारिक आस्था राख्न नपाउने तथा प्रचार-प्रसार गरी हिड्न नपाउने गरी कुनै संवैधानिक तथा कानूनी बन्देज पनि देखिँदैन । तसर्थ सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) मा उल्लिखित पूर्वावस्था समेत विद्यमान नरहेको स्थितिमा कानून विपरित निवेदक सुरेश आले मगरलाई नजरबन्द थुनामा राखेको देखिँदा निजलाई गैरकानूनी थुनाबाट छाडि दिनुभनी विपक्षीहरुका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ ।

प्रस्तुत मुद्दा बाहेक अन्य मुद्दाबाट थुनामा राख्नुनपर्ने भए थुनामा रहेको सुरेश आले मगरलाई थुनाबाट मुक्त गरीदिनुभनी छुट्टै आदेश भै सकेकोले पुनरावृत्ति गरी रहनु परेन । दायरीबाट मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. भैरवप्रसाद लम्साल

इति सम्बत् २०५५ साल पौष १ गते रोज ४ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
सम्बत् २०५५ सालको रिट नम्बर३३३
आदेश मिति : २०५५।१।२१
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला वाग्लुङ्ग धम्जा गाउँ विकास समिति वडा नं. १ घर भै हाल केन्द्रीय कारागार तथा भद्रबन्दी गृहमा थुनामा रहेकी पार्वती थापाको हकमा मिनु बुढाथोकी

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, काठमाडौं समेत

- प्रहरीले देखाएकै आधारलाई मान्यता दिएको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेशमा कति पूर्णता छ भन्ने प्रश्न उठ्न सक्नुका साथै निवेदकको के कस्तो कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा कसरी खलल पर्न गएको हो सो को स्पष्ट आधार पुग्न सक्नुपर्दछ । संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक अधिकारको उपयोग गरी शान्तिपूर्ण सभा सम्मेलनमा भाग लिएको कारणबाट मात्र नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्न गएको भनी मान्न नसकिने ।

आदेश

○ न्या. हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,६६(२) अन्तर्गत यस अदालत समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ:-

साथी पार्वती थापा कृषक हुन् । वहाँ अ.ने.म.सं (क्रान्तिकारी) को मिति २०५५।६।४ देखि २०५५।६।७ सम्म काठमाडौंमा भएको तेस्रो राष्ट्रिय सम्मेलनमा भाग लिन आउनु भएको थियो । पूर्व निर्धारित कार्यक्रमानुसार मिति २०५५।६।५ गतेका दिन त्रि.वि.वि. कीर्तिपुरको स्मृती भवनमा बन्द सेसन (पत्र) मा भाग लिई रहेका बखत सशस्त्र प्रहरीहरुको जत्थाले सो भवन घेराउ गरी निज पार्वती थापा सहित सम्पूर्ण सहभागी महिलाहरुलाई गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी ट्रक र भ्यानहरुमा राखी प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयतर्फ लगेकोले सो कार्यालयमा निज साथीको वारेमा सोधपुछ गर्न जाँदा त्यहाँ ड्यूटीमा रहेका

प्रहरी अधिकृतबाट प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयको निर्देशनमा गिरफ्तार गरेको हो, अरु कुरा भन्न मिल्दैन भन्ने जवाफ प्राप्त भयो । जिल्ला प्रशासनमा बुझ्न जाँदा गृह मन्त्रालयको निर्देशनमा तिम्रो साथी समेतलाई गिरफ्तार गराएको हो कारागारमा बुझ्नु जानु भनेकोले मिति २०५५।८।७ गतेमा प्रहरी कारागारमा बुझ्न जाँदा प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.ले गैरकानूनी रूपमा निज साथी पार्वती थापालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्द आदेश जारी गरी थुनामा राखिएको व्यहोरा अवगत भयो ।

साथी पार्वती थापालाई प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.ले मिति २०५५।८।६ मा दस्तखत गरी दिएको आदेशमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पार्नसक्ने आतंक हत्या हिंसा र विध्वंसलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका काम कुरा गर्नबाट रोक्न जरुरी भएकोले” भन्ने समेतका व्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ निज साथीबाट पूर्जिमा उल्लिखित कार्यहरु घटित भएको र हुने आशंका समेत छैन संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक अधिकारको उपभोग गरी शान्तिपूर्णसभा सम्मेलनमा भाग लिएको कारणबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पुऱ्याउनसक्ने आतंक हत्या हिंसा र विध्वंसलाई सघाउ पुऱ्याउने काम कुरा हुनसक्दैन । निवेदकबाट त्यस्तो कार्य हुनसक्ने पूर्वावस्था पनि छैन । निवेदकलाई प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.ले दिएको आदेश पूर्जिमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ अन्तर्गत निजलाई नजरबन्दमा राख्नुपर्ने आधार र कारण समेत खुलाउन सकेको छैन । यस स्थितिमा उक्त आदेश पूर्जि संविधानको धारा १५(१), ऐज न ऐनको दफा ३,१,४,१ र ५,१ तथा यस सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त (ने.का.प.२०५५ अंक १ पृष्ठ १) समेतको प्रतिकूल भई गैर संवैधानिक तथा गैरकानूनी छ ।

सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ को कानूनी प्रावधान अनुरूपको कुनै व्यक्तिलाई निवारक नजरबन्द राख्नुपर्ने पूर्वावस्था नै विद्यमानताको अभावमा प्रत्यर्थी प्र.जि.अ. ले कसैलाई पनि नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गर्न मिल्दैन । प्रत्यर्थीहरुका उपर्युक्त काम कारवाहीबाट निवेदकलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान,२०४७ को धारा ११(१),११(२),१२(१)१२ (२)१४,१५(१) द्वारा मौलिक हकबाट वञ्चित गरेकोले अन्य वैकल्पिक कानूनी मार्गको सख्त अभावमा संविधानको धारा २३द्वारा निर्दिष्ट धारा ८८(२) अन्तर्गत सम्मानित अदालत समक्ष यो रिट निवेदन-पत्र प्रस्तुत गरेको छु प्रत्यर्थीहरुले गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी प्रत्यर्थी कारागारमा गैरकानूनी रूपमा बन्दीबनाई सख्त शारीरिक एवंमानसिक यातना दिई थुनामा राखिएको मेरो साथी पार्वती थापालाई अविलम्ब यस सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरी छाडीदिनुभनी प्रत्यर्थीहरुको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निज पार्वती थापाको मौलिक हकको संरक्षण गरी पाउ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन-पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक तीन दिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरुलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलाशबाट भएको आदेश ।

माओवादीहरुले जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने नाममा निजी र सार्वजनिक सम्पत्तिको तोडफोड गर्ने बैंक र साना किसान विकास आयोजनाहरुको कार्यालय लुटने कार्यालयका दस्तावेजहरु जलाउने प्रहरी चौकीहरु माथि आक्रमण गरी हात हतियारहरु लुटने सोभा साभा जनताको हत्या गर्ने मालपोत कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुमा विष्फोट गराई सेवा प्रदानमा अवरोध ल्याउने र सामान्य जीवनलाई आतंकित तुल्याउने सम्मका सबै काम कारवाहीहरु गरी आएका छन् । माओवादीहरुको अहिले आधार इलाका

निर्माणको चरणमा जनयुद्ध सञ्चालनको नीति दोहोरो छ । एकथरी कार्यकर्ता भूमिगतरूपमा छापामार ढंगमा क्रियाशील छन् भन्ने अर्का थरी कार्यकर्ता भित्रिरूपमा छापामारहरूलाई लुकाउने विभिन्न किसिमका सहयोगहरू पुऱ्याउने जनसमर्थन जुटाउन प्रचारात्मक कार्यहरू गर्ने र वाऱ्यरूपमा विभिन्न पेशामा संलग्न रही आएका छन् । वैद्य पेशाको आडमा छापामारहरूलाई प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने र सम्पर्क बिन्दुको रूपमा पनि क्रियाशील देखिन्छन् । यसरी वाऱ्यरूपमा वैद्य पेशामा समेत संलग्न व्यक्तिले आतंक मच्चाउने र नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने भएकोले प्रतिवादी पार्वती थापालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिंदा निजलाई सोही ऐनको सोही दफा अनुसार कारवाही गरीदिन जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट लेखिआएको हुंदा निजको क्रियाकलाप अध्ययन गर्दा निजलाई सम्भाव्य काम कुरा गर्नबाट बञ्चित नरोकी घटना घटित हुने सम्भव सम्म प्रतिरक्षा गरेमा जनधनको क्षेती जोगाउन नसकिने र उपरात्मक कार्यवाही गरी जनधनको क्षेती हुन र सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा खलल पर्नदिने निवारक नजरबन्दमा नराखी नहुने हुंदा पार्वती थापालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी २०५५।८।६ देखि कारागार शाखा, काठमाडौंमा “क” श्रेणीको सिधा पाउने गरी नजरबन्दमा राखिएको हो । सो बाहेक निजको सवैधानिक हक अधिकार हनन गरी अमानवीय तवरले थुनामा राख्नेकार्य यस कार्यालयबाट भएको छैन । यसरी गर्दै नगरेको काम कारवाइलाई गरेको भनी कपोल कल्पित आरोप लगाई यस कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाई दिएको रिट नम्बर ३३३८ को निवेदन खारेज गरी भुट्टा अभियोगबाट फुर्सद पाउ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौं तर्फबाट प्र.जि.अ.उषा नेपालले प्रस्तुत गरेको लिखित जवाफ ।

माओवादी समर्थकबाट माओवादी जनयुद्ध संचलन गर्ने क्रममा सार्वजनिक सम्पत्ति तोडफोड गर्ने, बैंक र साना किसान आयोजनको कार्यालयहरू लुट्ने कार्यालयको दस्तावेज जलाउने चौकी र प्रहरी कर्मचारीहरू माथि आक्रमण गरी हात हतियार गोली गड्डा लुटी प्रहरी कर्मचारीहरूको हत्या गर्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय एवं मालपोत कार्यालय समेतमा विष्फोटन गराई निहत्या जनताको हत्या गरी जनजीवनमा आतंकित तुल्याउने र आधार इलाका निर्माण चरण प्रारम्भ गरी अधिराज्य व्यापी विष्फोटन गराउने संसद तथा वरिष्ठ सरकारी कर्मचारीलाई निशाना बनाई सांसद कर्मचारीहरू र निजका परिवारसमेतलाई बन्धक बनाई थुनामा राखी माओवादी आतंककारी मुक्तिको लागि माग गर्ने र भुक्त्यानमा पारी प्रहरी कर्मचारीहरू उपर घातक हमला गरी त्रासको वातावरण सृजना गराई व्यापकरूपमा जनधनको क्षति पुऱ्याउने र नेपाल अधिराज्यको संविधान अनुरूप स्थापित प्रजातन्त्रको संसदीय व्यवस्था उल्टाउने जस्ता कार्यक्रमहरू रहेको र रिट निवेदनमा उल्लेख भएको पार्वती थापाले पनि सोही अनुरूप माओवादी जनयुद्धलाई सफल पारौं भन्ने जस्ता भ्रामक आशवासन दिई जनतालाई त्रशित पारी सरकारको क्रियाकलाप प्रति आलोचना गरी प्रचार-प्रसार गरी हिडेको अवस्थामा मिति २०५५।८।५ गते फेला पारी पक्राउ गरिएको र निजको क्रियाकलाप काम कारवाहीद्वारा निजलाई कारवाही नगरी त्यसै छाडीदिंदा नेपाल अधिराज्यको संविधान, अनुरूप स्थापित बहुदलीय प्रजातन्त्र, संसदीय व्यवस्था, सार्वभौमसत्ता र अखण्डतामा तत्काल खलल पर्नसक्ने भएकोले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिंदा निज पार्वती थापालाई आवश्यक कारवाहीको लागि मिति २०५५।८।६ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा दाखिला गरिएकोमा उक्त कार्यालयबाट सोही मितिमा सोही विषयलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अनुसार कारागारमा नजरबन्द थुनामा राख्नेनिर्णय भएकोले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको आदेशानुसार रिट निवेदनमा उल्लेख भएको पार्वती थापालाई सुरक्षासाथ केन्द्रीय कारागार शाखा, जगन्नाथदेवल पुऱ्याउने कार्यसम्म यस कार्यालयबाट भए गरिएको हो । रिट निवेदनमा उल्लेख भएको पार्वती थापा समेतले उक्त अनुसारको कार्य गरी रहेको अवस्थामा फेला पारी पक्राउ गरी कारवाहीको लागि

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा आवश्यक कारवाहीको लागि मिति २०५५।८।६ गते दाखिला गरिएको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको आदेशानुसार थुनामा राखेको भनी जिकिर लिएको रिट निवेदनको व्यहोरा निराधार भुट्टा हो । माओवादी जनयुद्ध सफल पारौं भन्ने जस्ता उक्तानुसारको भ्रामक प्रचार-प्रसार गरी हिडेको अवस्थामा फेला पारेको पार्वती थापालाई मिति २०५५।८।५ गते पक्राउ गरी दाखिला भएकोले निजलाई अधिकार प्राप्त अधिकारीले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी नजरबन्द थुनामा राखिएकोमा विना कारण पक्राउ गरेको भेटघाट गर्न समेत नदिई बन्दी बनाई थुनामा राखेको भनी कपोलकल्पित कुरा रचि भुट्टा लान्छनालगाई यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दिएको देखिँदा उक्त भुट्टा विवरणको रिट निवेदन बदर भागी भएकोले नं. ३३३८ को रिट निवेदन खारेज गरी पाउं भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमान ढोका काठमाडौंको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित काम कारवाहीहरु यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन समेत खारेज गरी पाउ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको लिखित जवाफ ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको प.सं.०३/०५५/५६ च.नं.३६९ मिति २०५५।८।६ को नजरबन्दमा राखी दिने विषयको पत्रानुसार रिट निवेदक पार्वती थापालाई यस कारागार शाखामा राखिएको हुँदा यस शाखाको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेज गरी पाउ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा, काठमाडौंको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाश समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री पदम रोकाले मेरो पक्षलाई प्रत्यर्थीहरुले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन,२०४६ को दफा ३(१)४(१) बमोजिम उचित र पर्याप्त आधारहरुको विद्यमानताको अभावमा गैरकानूनी थुनामा राखेकोले बन्दी प्रत्यर्थीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरी पाउ भनी र श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् सरकारी अधिवक्ता श्री नन्दबहादुर सुवेदीले निवेदकको कृयाकलाप अध्ययन गर्दा निजलाई सम्भाव्य काम कुरा गर्नबाट नरोकी घटना घटित हुने समयसम्म प्रतिरक्षा गरेमा धनजनको क्षती जोगाउन नसकिने र नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने भएकोले पार्वती थापालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नजरबन्दमा राखिएको हुँदा रिट निवेदन-पत्र खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको वहस समेत सुनि निर्णय तर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकको निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने कुरामा निर्णय दिनुपर्ने देखिन्छ ।

यसमा पार्वती थापालाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले प्रत्याभूत गरेको मौलिक हक सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१),४(१) र ५(१) तथा सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल हुनेगरी थुनामा राखेको गैर सम्बैधानिक एवं गैर कानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर र माओवादी भूमिगत कार्यकर्ता बाहेक अर्का थरी कार्यकर्ताले माओवादी छापामारहरुलाई लुकाउने,विभिन्न किसिमका सहयोगहरु पुर्याउने जनसमर्थन जुटाउन प्रचारात्मक कार्यहरु गर्ने र वात्यरूपमा विभिन्न पेशामा संलग्न रही आतंक मच्चाउने कार्य गरेकोले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने भएकोले प्रतिवादी पार्वती थापालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिँदा निजलाई सोही ऐनको सोही दफा अनुसार

कारवाही गरी दिन जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट लेखिएको हुँदा निजलाई सम्भाव्य काम कुरा गर्नबाट नरोकि घटना घटित हुने समयसम्म प्रतिरक्षा गरेमा जनधनको क्षेती जोगाउन नसकिने हुँदा जनधनको क्षेती हुन र सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा खलल पर्न नदिन सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी प्रतिवादीलाई नजरबन्दमा राखिएको हो भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफ र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको आदेशानुसार थुनामा राखिएको भन्ने जि.प्र.का. हनुमान ढोकाको लिखित जवाफ भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा यी निवेदीकालाई प्रमुख जिल्ला अधिकारीले नजरबन्दमा राख्न दिएको आदेशमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ अनुसार नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने आर्तक, हत्या, हिंसा र विध्वंशलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका काम कुरा गर्नबाट तपाईंलाई रोक्न जरुरी भएकोले सो ऐनको दफा ३.१ ले दिएको अधिकारप्रयोग गरी सोही ऐनको दफा ५.१ बमोजिम नजरबन्द राख्नु भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

कस्तो काम कुरा गर्दा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता,अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल हुने हो त्यसतर्फ मूल्याङ्कन भई उचित र पर्याप्त आधार खुलाई त्यस्तो काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने अवस्था हुन्छ । यसको लागि कानूनद्वारा निर्धारित पूर्ववस्था विद्यमान छ, छैन भन्ने तर्फ वस्तुनिष्ठ आधारमा विचार गर्नुपर्दछ र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ तथा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन,२०४६ ले निर्धारण गरे अनुरूप स्पष्टतः नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने क्रियाकलाप हुनुपर्दछ । पर्याप्त आधार र कारणको अभावमा कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राख्नमिल्ने हुँदैन । प्रस्तुत रिट निवेदनमा वैद्य पेशामा संलग्न रही माओवादी छापामारहरूलाई भित्रीरूपमा सहयोग पुऱ्याउने, जनसमर्थन जुटाउने कार्य गरी आतंक मच्चाउने कार्य गरेको भन्ने कारण देखाई प्रहरीले पेश गरे बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले नजरबन्दमा राख्ने आदेश पूर्जि दिएको देखिन्छ ।

प्रहरीले देखाएकै आधारलाई मान्यता दिएको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेशमा कति पूर्णता छ भन्ने प्रश्न उठ्न सक्नुका साथै निवेदकको के कस्तो कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा कसरी खलल पर्न गएको हो सो को स्पष्ट आधार पुग्न सक्नुपर्दछ । संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक अधिकारको उपयोग गरी शान्तिपूर्ण सभा सम्मेलनमा भाग लिएको कारणबाट मात्र नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्न गएको भनी मान्न सकिने देखिएन ।

तसर्थ निवेदक पार्वती थापालाई उपर्युक्त आधारमा थुनामा राखेको कानून सङ्गत नदेखिने हुँदा निज निवेदीकालाई थुनाबाट मुक्त गरिदिनुभनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । निवेदकलाई अन्य मुद्दाको कारणबाट थुनामा राख्नुपर्ने नभए यस मुद्दाको थुनाबाट अविलम्ब छाडी दिनुभनी केन्द्रीय कारागार तथा भद्र बन्दीगृह जगन्नाथ देवल, काठमाडौंलाई छिटो साधनद्वारा लेखिपठाई दिनुभनी आजकै मितिमा छुट्टै आदेश भई लेखिगईसकेकोले त्यसतर्फ अरु केर्हा गरी रहन परेन । प्रत्यर्थीहरूको जानकारीको लागि आदेशको एक प्रति प्रतिलिपिको महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई फाईल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.भैरवप्रसाद लम्साल

इति सम्बत् २०५५ साल पौष २१ गते रोज ३ शुभम्

सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री उदयरज उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
सम्बत् २०५४ सालको पु.इ.रि.नं. ...८३
आदेश मिति: २०५५।१०।२१।५
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : का.जि.का.म.न.पा. वडा न. ४ विशालनगर बस्ने वर्ष ६७ का शक्ति लम्साल समेत

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, काठमाडौं समेत

- प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेश बमोजिम सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा रहेकोलाई मुद्दाको सम्बन्धमा सामान्य ऐन अन्तर्गत म्याद थप लिने कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत म्याद थप लिई मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा पुन निवेदकहरुलाई थुनामा राख्ने गरेको कार्य कानून सङ्गत नदेखिदा कानून बमोजिम थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने ।
- सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुना निरोधात्मक प्रकृती (Preventive Nature) को हुन्छ कुनै व्यक्तिलाई देशको शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने कार्यबाट तत्काल रोक्नको लागि केहि अवधीसम्म थुनामा राख्ने उद्देश्य रहेको हुन्छ । यस कानूनको प्रयोग राष्ट्रको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति व्यवस्था सर्वसाधारण जनताको हित वा विभिन्न जाति वा सम्प्रदायहरु बीच सुसम्बन्ध कायम राख्ने उद्देश्यले हुन्छ तर फौजदारी अपराधमा सजाय भोगाउन थुनामा राख्ने दण्डनीय थुना (Punitive detention) को प्रचलित कानून विपरीत कार्य गरेको ठहरिएमा सजायको रूपमा थुनामा राखिन्छ । यी दुई प्रकारका थुना एकसाथ सम्म जान नसक्ने ।
- सार्वजनिक सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा रहेकोलाई फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा थुनामा र फौजदारी कानून अन्तर्गत थुनामा रहेकोलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुनामा रुपान्तरण गर्न नमिल्ने ।
- एउटा प्रकारको थुनाको अन्त नभै अर्को प्रकारको थुनाको प्रारम्भ हुननसक्ने ।

आदेश

○ न्या.लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा यसप्रकार छः

यहि २०५५।१।२१ गते मंगलवार दिउसो २.०० बजेतिर मेरा बाबु शक्ति लम्साल जनादेश पत्रिकाको कार्यालयमा बसिरहेका बखत जिल्ला प्रहरी कार्यालयका प्रहरीहरु आई पक्राउ गरेको कुरा सार्वजनिक रुपमा सञ्चारका माध्यमबाट थाहा जानकारी भएकोले जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा सोधपुछ गर्दा पक्राउ परी थुनामा रहेको तर भेट गर्नदिन मिल्दैन भनी जवाफ दिएकाले पुनः २०५५।१।२३ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा भेट गर्न जाँदा प्रहरी कर्मचारीले माथिको आदेशले पक्राउ गरिएको हो भेट गर्न मिल्दैन भनेको र कारागारमा सम्पर्क गर्दा पनि भेट गर्न दिइएको छैन । बुबा र बुबाका साथी रेवती सापकोटालाई गैरकानूनी ढंगले गिरफ्तार गरी भेटघाट गर्न नदिनुपर्ने कुनै कारण छैन । भेट गर्न नदिएकोले बुबा समेतलाई मानसिक तथा शारिरिक रुपमा यातना दिइएको संभावना छ । बुबा शक्ति लम्साल एवं बुबाका साथी रेवती सापकोटालाई गैरकानूनी रुपमा पक्राउ गरी थुनामा राखेको कार्यबाट निजहरुलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२ र १४ द्वारा प्रदत्त हकबाट वञ्चित गरिएको हुँदा ऐ. को धारा २४ अनुसार रिट दायर गरेको छ । ऐ. को धारा ८८(२) अन्तर्गत विपक्षीहरुका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत रिट निवेदन ।

विपक्षीहरुबाट २४ घण्टा भित्र लिखित जवाफ भिकाई आएपछि पेशीका दिन बन्दी सहित पेश गर्नुभन्ने समेत यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट २०५५।१।२९ मा भएको आदेश ।

जनादेश पत्रिका रहेको घरबाट पक्राउ परेका शक्ति लम्साल समेत मिली प्रकाशन गरेको जनादेश पत्रिकामा सर्वसाधारण जनताहरुमा त्रासको वातावरण सिर्जना गर्ने खालका पौष १९ गते वीरता दिवस ऐतिहासिक रुपमा सफल भट्टेडाँडा प्रहरी चौकी माथि अभूतपूर्व आक्रमण सम्बन्धी समाचार प्रकाशित गर्न लागेको अवस्था पक्राउ भएको र साथै सोही ठाउँबाट भट्टेडाँडा प्रहरी चौकीमा मारिएको प्रहरीको फोटा प्रहरीका वर्दी तथा प्रहरी चौकीमा आगो लगाइएका फोटाहरुका साथै माओवादी छापापत्रहरुबाट सुदखोर सामन्तीलाई कारवाही भन्ने लेखिएका कागजहरु फेला पारिएको हुँदा निज निवेदक शक्ति लम्साल अवैध पेशामा रही माओवादी प्रचार-प्रसारमा सहयोग पुऱ्याउने खालको काम गरेको प्रष्ट देखिन आएको हुँदा यस्ता किसिमका प्रचारात्मक कारवाहीबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा खलल पुग्नसक्ने भएकोले निज शक्ति लम्साल समेतलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिँदा ऐ. दफा अनुसार कारवाही गरी पाउन जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट लेखिआएको हुँदा र निजहरुको कृयाकलाप अध्ययन काम कारवाही भए गरेको पाइएको हुँदा त्यस्ता कृयाकलापहरुलाई समयमा रोकथाम गर्न नसके जनधनको क्षति जोगाउन नसकिने र उपचारात्मक कारवाही मात्र गर्नसकिने हुँदा जनधनको क्षति हुन र सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा खलल पर्न नदिन निवारक नजरबन्दमा नराखी नहुने हुँदा शक्ति लम्साल र रेवती सापकोटालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐनको दफा ३(१) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी २०५५।१।२२ गतेदेखि कारागार शाखा काठमाडौँमा क श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी पर्चा खडा गरी नजरबन्दमा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँका प्र.जि.अ. को लिखित जवाफ,

माओवादी समर्थकहरुबाट माओवादी जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने क्रममा सार्वजनिक सम्पत्ति तोडफोड गर्ने, बैंक र साना किसान विकास आयोजनाको कार्यालयहरु लुट्ने कार्यालयको दस्तावेज जलाउने, चौकी र प्रहरी कर्मचारीहरु माथि आक्रमण गरी हतियार गोली गठ्ठा लुटी प्रहरी कर्मचारीको हत्या गर्ने, जिल्ला प्रशासन कार्यालय एवं मालपोत कार्यालय समेतमा विष्फोटन गराउने, निहत्था जनताको हत्या गरी जनजीवनमा आतंकित तुल्याउने र आधार इलाका निर्माण चरण प्रारम्भ गरी अधिराज्यव्यापी विष्फोटन गराउने, सांसद तथा वरिष्ठ सरकारी कर्मचारीलाई निसाना बनाई सांसद र कर्मचारीहरु र निजका परिवार समेतलाई बन्धक बनाई थुनामा राखी माओवादी आतंककारी मुक्तिको लागि माग गर्ने र भुक्यानमा परी प्रहरी कर्मचारीहरु उपर घातक हमला गरी त्रासको वातावरण सिर्जना गराई व्यापक जनधनको क्षति पुऱ्याउने र नेपाल अधिराज्यको संविधान अनुरूप स्थापित प्रजातन्त्रको संसदीय व्यवस्था उल्टाउने जस्ता कार्यक्रमहरु रहेको र निवेदकहरुले माओवादीहरुको कार्यक्रम अनुसार माओवादी जनयुद्धलाई सफल पारौं र केही साताभित्र ठूलो विष्फोट गराउने होसियारपूर्वक योजना तयार पार्दै जनतालाई त्रसित पारी सरकारको कृयाकलापप्रति आलोचना गरी हिडेको अवस्थामा २०५५।१।२२ गते फेला पारी पक्राउ गरिएको र निजहरुको कृयाकलाप र काम कारवाहीद्वारा निजहरुलाई कारवाही नगरी त्यसै छाडिदिदा नेपाल अधिराज्यको संविधान अनुसार स्थापित बहुदलीय प्रजातन्त्र, संसदीय व्यवस्था सार्वभौमसत्ता, अखण्डतामा तत्काल खलल पर्नसक्ने भएकोले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भएको देखिँदा निजहरुलाई २०५५।१।२२ गते नै आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा दाखिल गरिएकोमा सोही मितिमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट नजरबन्द थुनामा राख्ने निर्णय भए अनुरूप उक्त आदेशानुसार कारागार शाखामा पुऱ्याई दिने काम गरिएको हो । निवेदकहरुले माओवादी जनयुद्ध गर्ने सिलसिलामा भिल्को प्रकाशन प्रा.लि. द्वारा संचालित साप्ताहिक जनादेश पत्रिकाद्वारा प्रहरी चौकी भट्टेडाँडामा आक्रमण गरी प्रहरी कर्मचारीको हत्या हातहतियार, गोलि गठ्ठा लगायत लुटि आगजनी गरी सोही कुरालाई साहसिक र ऐतिहासिक विजय दिन ठानी मनाउने र सो कार्यलाई प्रोत्साहन एवं बढाई चढाई गरी हौसला प्रस्तुत गर्दै जनताको हत्या गर्ने, जनमानसमा अशान्तिको वातावरण सिर्जना गरी भ्रम फैलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान अनुरूप स्थापित बहुदलीय प्रजातन्त्रको संसदीय व्यवस्था, सार्वभौमसत्ता, क्षेत्रिय अखण्डता, राष्ट्रिय एकता अक्षुण्ण राख्न समेत बाधा पारी श्री ५ को सरकारलाई पल्टाउने नियतले विभिन्न प्रकारका आतंक फैलाउने जस्ता कार्य गरी गराई प्रकाशन एवं सोही अनुरूपको कागज प्रमाण सहित कम्प्युटर डिस्कमा टाइप गरी राखिएका रेकर्डहरु समेत फेला पारी वरामद भैआएबाट निजहरु उपर राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन, २०४६ अन्तर्गतको कसुरमा यस कार्यालयमा दर्ता भएको उक्त मुद्दामा वयान गरी अनुसन्धान पूरा गर्नका लागि निवेदक शक्ति लम्साललाई २०५५।१।२८ र रेवती सापकोटालाई ऐ. २९ गते काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दाखिला गरी हिरासतमा राखी वयान लगायतको अनुसन्धान कार्य गर्ने स्वीकृती लिई अनुसन्धान कार्य भै रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

निवेदकहरुलाई थुनामा राख्ने आदेश दिएको नभै विपक्षी बनाइएको अन्य निकायहरुबाट छुट्टै लिखित जवाफ प्रस्तुत हुने नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने गृह मन्त्रालय र सोही मिलानको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकहरुलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको च.नं. ४५५ को २०५५।१।२२ को नजरबन्दमा राखिदिने विषयक पत्रानुसार २०५५।१।२२ देखि यस कारागार शाखामा नजरबन्द थुनामा राखिएको हो भन्ने समेत कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

शक्ति लम्साल एवं रेवती सापकोटा उपर राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन, २०४६ अन्तर्गत कारवाही चलेको सक्कल फाइल इजलास समक्ष देखाई फिर्ता लैजाने गरी म.न्या.का. मार्फत भिकाई पेश गर्नुभन्ने समेत यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०५१।१०।७ मा भएको आदेश ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालय समेतले निवेदकलाई शुरुमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत राखी हाल राज्य विरुद्ध अपराध र सजाय ऐन, २०४६ को कसुर अपराध गरेको भनी सो कसुर अपराधको सम्बन्धमा वयान लगायतका अनुसन्धान कार्य गर्नका लागि निवेदकहरु शक्ति लम्साल एवं रेवती सापकोटालाई प्रहरी हिरासतमा राख्न काठमाडौं जिल्ला अदालतमा प्रस्तुत गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतका आदेशानुसार निवेदक हाल प्रहरी हिरासतमा रहिसकेको स्थितिमा उक्त काठमाडौं जिल्ला अदालतलाई विपक्ष रिट निवेदन दायर समेत नभएको स्थितमा शुरु थुनाको हैसियत परिवर्तन गर्न नमिल्ने भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिन आएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ भनी सहयोगी माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठको रायसँग सहमत हुन नसक्दा रिट निवेदन सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) (क) बमोजिम निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नुभन्ने व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्यायको राय ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालयले निवेदकहरुलाई शुरुमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत थुनामा राखी थुनामा नै रहेको अवस्था निजहरु उपर राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन, २०४६ अन्तर्गतको कसुर अपराध गरेको भनी मिति २०५१।१।२८ एवं २०५१।१।२९ गते काठमाडौं जिल्ला अदालतमा निवेदकहरुलाई राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन अन्तर्गतको कसुरमा अनुसन्धान गर्न प्रहरी हिरासतमा राख्नको लागि मागको म्याद थप पत्रका सम्बन्धमा राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन अन्तर्गत कारवाही चलिरहेको फाइल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत भिकाई इजलास समक्ष देखाई म्याद थप हेरिदा निवेदकलाई थुनामा नै राखी अनुसन्धान गर्नुपर्ने कुनै कारण उल्लेख गरेको नदेखिएकोले गैरकानूनी थुनामा रहेका बन्दीहरु शक्ति लम्साल तथा रेवती सापकोटालाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट छाडीदिने ठहर्छ सहयोगी माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्यायले रिट निवेदन दायर हुँदाको अवस्था निवेदकको थुनाको स्थितिमा परिवर्तन भैसकेपछि रिट निवेदकले काठमाडौं जिल्ला अदालत समेतलाई विपक्ष बनाउनपर्नेमा नबनाएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी हुनसक्दैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज हुने हुन्छ भनी गर्नुभएको राय सम्म सहमती हुन नसकेकाले प्रस्तुत मुद्दा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(क) बमोजिम निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नुभन्ने व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दबहादुर श्रेष्ठको राय ।

नियम बमोजिम दैनिक कजलिष्टमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकहरु तर्फबाट रहनु भएको विद्वान् अधिवक्ताहरु सुशील पन्त, शम्भु थापा, हरिकृष्ण कार्की, मुक्ति प्रधान इन्द्र खरेल, एकराज भण्डारीले निवेदकहरुलाई प्रहरीले २०५१।१।२१ मा पक्राउ गरिएको भन्ने कुरा प्रहरी अधिकृतको भनाइलाई उधृत गरी सार्वजनिक सञ्चार माध्यममा प्रकाशित भएकोमा सो को खण्डन प्रहरी अधिकृतबाट नभएकाले निवेदकहरुलाई २०५१।१।२२ मा पक्राउ गरिएको भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय एवं जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले प्रस्तुत गरेको लिखित जवाफले अदालतलाई भुक्त्यानमा पार्न खोजेको छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयले निवेदकलाई जनादेश पत्रिकाको कार्यालयमा पक्राउ गरेको भन्ने र प्रहरी कार्यालयलेबाटोमा हिड्दा-हिड्दै पक्राउ गरिएको भनी तथ्य फरक पारिएको छ । निवेदकहरु सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत थुनामा रहिसकेपछि राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन अन्तर्गतको कसुर अपराध गरेको भनी कारवाही चलाउन मिल्दैन । माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्यायको रायमा उल्लेख भएको नजीरको

विषयवस्तु र प्रस्तुत मुद्दाको विषयवस्तु फरक छ । गैरकानूनी रूपमा थुनामा रहेका निवेदकहरूलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी नजरबन्द थुनाबाट मुक्त गरिनुपर्छ भन्ने र श्री ५ को सरकारको तर्फबाट वहसको लागि उपस्थित विद्वान् उपसरकारी अधिवक्ता श्री शरदकुमार खड्काले निवेदकलाई शुरुमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत थुनामा राखिएको भए तापनि हाल राज्य विरुद्ध अपराध र सजाय ऐन, २०४६ अन्तर्गतको कसुरमा वयान गर्न काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट अनुमति प्राप्त भैसकेकोले निजहरूको हकमा हालको थुनाको हैसियतले हेरिनुपर्दछ । हाल निज राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन अन्तर्गत थुनामा रहिसकेकोले निजलाई सो कसुर अपराधमा अनुसन्धान गर्न नमिल्ने भन्न मिल्दैन तसर्थ रिट निवेदकहरूको निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

संयुक्त इजलासबाट हेरिदा माननीय न्यायाधीशहरू बीच राय नमिली पूर्ण इजलासमा पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदकहरू सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत २०५५।१।२२ देखि थुनामा रहेकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा राज्य विरुद्धको अपराधको मुद्दामा पेश गर्नुपर्ने भएकाले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत थुनामा रहेका निवेदकहरू शक्ति लम्साल र रेवती सापकोटालाई आजैका मितिदेखि नजरबन्दबाट छाडी दिनुभनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले मिति २०५५।१।२० मा जिल्ला कारागार शाखालाई पत्र लेखेको सरकारी वकिलको फाइलबाट देखिन्छ । निवेदक शक्ति लम्सालको हकमा २०५५।१।२८ मा र रेवती सापकोटाको हकमा २०५५।१।२९ मा काठमाडौं जिल्ला अदालत समक्ष जिल्ला प्रहरी काठमाडौंले प्रहरी हिरासतमा राख्न अनुमति पाउँ भन्ने विषय राखी प्रस्तुत गरेको कागजमा राज्य विरुद्धको अपराधमा पक्राउ गर्नपर्नेमध्येका निवेदकहरू समेत सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत नजरबन्दमा रहेकोमा कारागारबाट फिर्काई वयान लगायतका अन्य अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्न सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) बमोजिम दिन २५ को म्याद पाउनको लागि जिल्ला अदालतमा लेखी जिल्ला अदालतबाट म्याद थपदिएको देखिन्छ । यसरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेश बमोजिम सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा रहेकोलाई मुद्दाको सम्बन्धमा सामान्य ऐन अन्तर्गत म्याद थप लिने कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत म्याद थप लिई मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा पुन निवेदकहरूलाई थुनामा राख्ने गरेको कार्य कानून सङ्गत नदेखिदा कानून बमोजिम थुनामा राखेको भन्न मिल्ने । किनकी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुना र दण्डनीय कानून अन्तर्गतको थुनामा तात्त्विक अन्तर हुन्छ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुना निरोधात्मक प्रकृती (Preventive Nature) को हुन्छ कुनै व्यक्तिलाई देशको शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने कार्यबाट तत्काल रोक्नको लागि केहि अवधी सम्म थुनामा राख्ने उद्देश्य रहेको हुन्छ । यस कानूनको प्रयोग राष्ट्रको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति व्यवस्था सर्वसाधारण जनताको हीत वा विभिन्न जाति वा सम्प्रदायहरू बीच सुसम्बन्ध कायम राख्ने उद्देश्यले हुन्छ तर फौजदारी अपराधमा सजाय भोगाउन थुनामा राख्ने दण्डनीय थुना (Punitive detention) को प्रचलित कानून विपरीत कार्य गरेको ठहरिएमा सजायको रूपमा थुनामा राखिन्छ । यी दुई प्रकारका थुना एकसाथ सम्म जानसकदैन । यी परस्परमा पारस्परिक अग्राह्य (Mutually exclusive) भनिन्छ । अर्थात सार्वजनिक सुरक्षा कानून अन्तर्गत थुनामा रहेकोलाई फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा थुनामा र फौजदारी कानून अन्तर्गत थुनामा रहेकोलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको थुनामा रुपान्तरण गर्न मिल्दैन एउटा प्रकारको थुनाको अन्त नभै अर्को प्रकारको थुनाको प्रारम्भ हुनसकदैन । यस सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या २०५४ सालको रि.पु.इ.नं. ५२ वेनोज अधिकारी समेत वि. श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेतको निवेदनमा भएको छ प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकहरू प्रमुख जिल्ला अधिकारी काठमाडौंको आदेशले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत मिति २०५५।१।२२ देखि थुनामा राखेको र २०५५।१।२० मा छाडेको सरकारी वकिल मार्फत प्राप्त फाइलबाट देखिएको र सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत थुनामा रहेकै अवस्था राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन, २०४६ अन्तर्गत मुद्दा चलाउन अदालतबाट म्याद थप लिई

थुनामा राखेको देखिन्छ । तसर्थ निवेदकहरुलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिने सम्मको मा.न्या.गोविन्दबहादुर श्रेष्ठको राय मनासिव ठहर्छ । आजै यसै बेन्चको आदेशद्वारा बन्दी छुटि गइसकेको हुँदा अरु केही गरिरहन परेन । विपक्षीको जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई मिसिल नियम बमोजम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा हामीहरुको सहमती छ ।

न्या. उदयरज उपाध्याय

न्या. टोपबहादुर सिंह

इति सम्बत २०५५ साल माघ २१ गते रोज ५ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
सम्बत २०५६ सालको रिट नं. ३९१८
आदेश मिति: २०५६।१।१०।६
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : कास्की जि. लुम्ले गा.वि.स. घर भै काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वार्ड
नं ३१ मा कानून व्यवसाय गरी बस्ने हाल केन्द्रीय कारागार शाखामा
नजरबन्दमा राखिएका अधिवक्ता खिमलाल देवकोटाको हकमा लक्ष्मी शर्मा

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत.....

- कानूनले नै निश्चित आधार र कार्यविधि तोकिदिएको स्थितिमा सम्बन्धित अधिकारीले कानूनमा उल्लिखित आधार र कार्यविधिको अवलम्बन गर्नुपर्ने ।
- आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार नै नखुलाई दिइएको थुनुवा पुर्जिलाई रीतपूर्वकको पुर्जि भन्न र आदेश दिने अधिकारीवाट कानूनले तोकेको कार्यविधिको अवलम्बन भएको मान्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. केदारनाथ आचार्य

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ तथा धारा ८८(२) अनुसार दायर हुनआएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त व्यहोरा एवं ठहर यसप्रकार छः

कानून व्यवसायीका रूपमा रहनु भएका मेरा पति खिमलाल देवकोटा सर्वोच्च अदालत वार एशोसियसनका सदस्य, नेपाल वार एशोसिएसन मानव अधिकार तथा जन सरोकार समितिका कार्यकारी सदस्य तथा जन अधिकार सरोकार अभियानका सचिव समेत

हुनुहुन्छ । बागबजार स्थित आफ्नो ल फर्ममा कानून व्यवसायसंग सम्बन्धित काम गरिरहेको अवस्थामा मिति ०५६।१।२ गते बिहान ९.३० बजेतिर केही वर्दीधारी र केही सादा पोशाकमा आएका प्रहरीहरुको एक हुल कार्यालय भित्र अनधिकृत रूपले प्रवेश गरी अभद्र व्यवहारका साथै बोल्न समेत नदिई कुनै किसिमको पुर्जि वा जानकारी समेत नदिई मेरा पति खिमलाल देवकोटालाई पक्राउ गरी लगियो । तत्काल जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा गै सोधपुछ गर्दा निजलाई गृह मन्त्रालय प्रहरी प्रधान कार्यालयको आदेशले पक्राउ गरिएको हो, हाल भेट्न मिल्दैन, भेट्न जाने भए सेन्ट्रल जेलमा जानुस्, प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेशले नजरबन्दमा राख्नका लागि तुरुन्त पठाउदै छौ भनी भनेबाट कारागार शाखामा भेट गर्न जाँदा भेट गर्न मिल्दैन भनी भेटघाट गर्न दिइएन । निजबाट त्यस्तो पक्राउ पुर्नुपर्ने र नजरबन्दमा राखिनुपर्ने कुनै पनि कार्य भए गरेको छैन, निजलाई कुनै पनि पुर्जि दिइएको पनि मलाई जानकारी छैन । निजबाट सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्दमा रहनुपर्ने कुनै पनि कार्य भए गरेको छैन र त्यसको पूर्वावस्था समेत विद्यमान छैन, यस अवस्थामा निजलाई नजरबन्दमा राख्ने गरी गरेको आदेश नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१)(२), धारा १२(२), धारा १४(५)(६) तथा धारा १५(१) का साथै सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजीर समेतको विपरीत छ । तसर्थ संवैधानिक हकबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेकोले अन्य वैकल्पिक कानूनी उपचारको अभावमा यो रिट निवेदन गरेको छु । संविधान प्रदत्त मौलिक एवं वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकमा गम्भीर आघात पर्ने गरी गैरकानूनी तवरबाट यातनापूर्वक निजलाई थुनामा राखिएको हुँदा संविधानको धारा ८८(२) अन्तर्गत निजलाई अखिलम्ब अदालत समक्ष उपस्थित गराउनु भनी आवश्यक परे सर्च वारेन्ट जारी गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र लिखित जवाफ सहित बन्दीलाई समेत उपस्थित गराउनु भनी विपक्षीहरुलाई सूचना पठाई नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति ०५६।१।६ मा भएको आदेश ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको च.नं. १४३८ मिति २०५६।१।२ को नजरबन्दमा राखिदिने विषयक पत्रानुसार निजलाई सोही मितिदेखि नै यस शाखाको कारागारमा राखिएको हुँदा यस शाखाको हकमा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा काठमाडौंका तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

निज खिमलाल देवकोटा माओवादी क्रियाकलापमा सघाउने गरी जन अधिकार सरोकार अभियानको केन्द्रीय सचिव भै आगामी निर्वाचन विथोल्ने तथा नेपाल अधिराज्यको शान्ति सुरक्षा खास गरी काठमाडौं जिल्लाको शान्ति सुरक्षामा खलल पर्ने कार्यमा सहयोग गरेकोले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को कार्य भए गरेको देखिँदा निजलाई सोही ऐनको सोही दफा अनुसार कार्यवाही गर्न प्रहरी प्रतिवेदन एवं प्रचारप्रसारमा सघाउने

खालका वरामदी पत्रपत्रिका सहित मिति ०५६।१।२ को पत्र प्राप्त भएकोमा निजको क्रियाकलापलाई विश्लेषण गर्दा जनमानसमा त्रास फैलाउने खालको पत्रपत्रिका प्रचारप्रसार गर्ने गरेको पाइएकोले निजलाई त्यसै छाड्दा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पुऱ्याउन सक्ने हुँदा त्यस्ता प्रचारात्मक कार्य गर्नवाट नरोकी घटना घटित हुने समय सम्म प्रतिक्षा गरेमा जनधनको क्षति जोगाउन नसकिने उपचारात्मक कारवाही मात्र गर्नसकिने भएकोले समाजको वृहत्तर हितलाई दृष्टिगत गरी जनधनको क्षति हुन र सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा तथा निकट भविष्यमा हुन गई रहेको आम निर्वाचन समेतलाई खलल पर्न नदिन मिति ०५६।१।२ देखि कारागार शाखा काठमाडौंमा “क” श्रेणीको सिधा पाउने गरी पर्चा खडा गरि नजरबन्दमा राखिएको हो । सो बाहेक निजको संवैधानिक हक अधिकारमा हनन गरी अमानवीय तवरले थुनामा राख्ने कार्य यस कार्यालयबाट भएको छैन भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

निज खिमलाल देवकोटा माओवादी संघर्षमा संलग्न भई आतङ्क मच्चाउने आगामी आम निर्वाचनलाई बिथोल्ने, आतङ्ककारीको मनोबल बढाई चढाई गरी नेपाल अधिराज्यको संविधान अनुरूप स्थापित प्रजातन्त्र एवं संसदीय व्यवस्था उल्टाउने जस्ता क्रियाकलापमा संलग्न रहेको, मिति ०५६।१।१ का दिन जनयुद्धसँग सम्बन्धित पत्रपत्रिका लगायत वरामद गरी दाखिल भएको र प्राप्त सबुद एवं निजको काम कारवाही र क्रियाकलापबाट निजलाई पक्राउ नगरी त्यसै छाडिदिदा बहुदलीय प्रजातन्त्र एवं संसदीय व्यवस्था सार्वभौमसत्ता, अखण्डतामा खलल पर्नसक्ने भएकाले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ अनुसार निजलाई आवश्यक कारवाही हुनका लागि मिति ०५६।१।२ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा पठाइएकोमा उक्त कार्यालयबाट सोही विषयलाई लिएर सोही मितिमा नजरबन्दमा राख्ने निर्णय भएकोले जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको आदेशानुसार निजलाई कारागार शाखा काठमाडौं सम्म पुऱ्याइ दिने कार्य बाहेक यस कार्यालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने, यातना दिने जस्ता कार्यहरू भए गरेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । निजको कुनै हक अधिकार हनन हुनेकार्य यस मन्त्रालयबाट गरिएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमका कार्यहरू यस कार्यालयबाट भए गरेको छैन, रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरि निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री हरिहर दाहाल, श्री शम्भु थापा, श्री अग्नी खरेल, श्री मुक्ति प्रधान र श्री

एकराज भण्डारीले प्रमुख जिल्ला अधिकारीद्वारा दिइएको पुर्जिमा उचित र पर्याप्त आधार तोकिएको छैन, पुर्जि स्वयंले नै गैरकानूनी थुना हो भन्ने कुरा पुष्टी गर्दछ, सार्वजनिक सुरक्षा ऐन Preventive Nature को भएकाले उक्त ऐन अनुसार थुनामा राख्नु अघि उच्च सतर्कता अपनाउनु पर्छ, पुर्जिमा उल्लिखित कृया निवेदकबाट भएको देखिदैन र त्यस्तो कृया भएको भनी पुर्जि तथा लिखित जवाफबाट समेत स्थापित हुन सकेको छैन, पुर्जिमा ऐनको शब्द उल्लेख गर्नु मात्र पर्याप्त हुदैन । त्यसलाई पुष्टी गर्ने आधार र कारण समेत स्थापित गर्नुपर्छ । गैरकानूनी पुर्जिका आधारमा गरिएको निवारक नजरबन्द गैरकानूनी हुने भएकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिनुपर्दछ भनी र विपक्षी गृह मन्त्रालय समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् नायव महान्यायाधिवक्ता श्री बलराम के.सी.ले निवारक नजरबन्दका लागि उचित र पर्याप्त आधार भए पुग्छ प्रमाण होइन, सक्षम अधिकारीले कानूनका आधारमा गरेको आदेशले निवारक नजरबन्दमा राखिएकोलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको वहस जिकिर समेत सुनियो ।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नु भएको उपर्युक्त वहस समेत सुनी रिट निवेदन तथा लिखित जवाफ समेतको अध्ययन गरी हेर्दा आफूबाट सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अर्न्तगत नजरबन्दमा रहनुपर्ने कुनै पनि कार्य भए गरेको छैन र त्यसको पूर्वावस्था समेत छैन । संविधान प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी थुनामा राखिएको हुँदा रिट जारी गरी थुना मुक्त गरिपाउँ भन्ने नै मुख्य निवेदन जिकिर रहेकोमा निवेदकबाट माओवादी आतङ्कलाई सघाउने खालका क्रियाकलापहरू भएको र निजलाई त्यस्तो कार्य गर्नबाट नरोकिएमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, एवं शान्ति व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने भएकाले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ बमोजिम रीतपूर्वक नजरबन्दमा राखिएको हुँदा निजको मौलिक हक अधिकारमा आघात पुगेको छैन भन्ने लिखित जवाफ रहेको पाइयो । यसमा, निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रथमतः निवारक नजरबन्द सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था हेर्नुपर्ने हुन आउँछ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ मा मौलिक हक अन्तर्गत धारा १५ मा निवारक नजरबन्द विरुद्धको हक सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको पाइन्छ । जस अनुसार नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन भन्ने प्रावधान रहेको अवस्था छ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ मा रहेको कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा उक्त ऐनको प्रस्तावनामा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्था तथा सर्वसाधारण जनताको हित वा विभिन्न जाती वा सम्प्रदायहरू बीचको सुसम्बन्ध कायम राख्न कुनै व्यक्तिलाई निवारक नजरबन्दमा राख्ने सम्बन्धमा समयोचित व्यवस्था गर्न वान्छनिय भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख छ । ऐनको दफा ३ मा नजरबन्दको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था आदेश जारी गर्ने अधिकारी र आदेशको प्रकृती सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । दफा ३(१) अनुसार नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता

वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नु पर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा स्थानीय अधिकारीले निजलाई कुनै खास अवधीसम्म कुनै खास ठाउँमा नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गर्नसक्नेछ । ऐ.दफा ४ मा आदेश सम्बन्धी कार्यविधि उल्लेख गरिएको छ, जस अनुसार निवारक नजरबन्दको आदेश जारी गर्दा स्थानीय अधिकारीले त्यस्तो आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार खुलाइ सो आदेश सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्दछ । यसरी कानूनले नै निश्चित आधार र कार्यविधि तोकिदिएको स्थितिमा सम्बन्धित अधिकारीले कानूनमा उल्लिखित आधार र कार्यविधिको अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

प्रस्तुत विवादमा निवारक नजरबन्दको आदेश दिंदा कानूनद्वारा निर्दिष्ट कार्यविधि अवलम्बन भयो भएन भन्नेतर्फ सम्बन्धित मिसिलको अध्ययन गरी हेर्दा प्रमुख जिल्ला अधिकारीद्वारा जारी भएको थुनुवा पुर्जिमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने आतङ्क, हत्या, हिंसा र विध्वंशलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका काम कुरा गर्नबाट तपाईंलाई रोक्न जरुरी भएको भन्ने सम्म उल्लेख गरिएको पाइन्छ । सो पुर्जिको व्यहोराबाट निवेदक खिमलाल देवकोटाले गरेको काम कुराबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने उचित र पर्याप्त आधार खुल्दैन । आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार नै नखुलाई दिइएको थुनुवा पुर्जिलाई रीतपूर्वकको पुर्जि भन्न र आदेश दिने अधिकारीबाट कानूनले तोकेको कार्यविधिको अवलम्बन भएको मान्न मिलेन । यस सन्दर्भमा नजरबन्दमा राख्नुपर्ने सम्मको संविधान र कानून बमोजिम उचित र पर्याप्त आधार तथा कारण खुल्ननसकेको अवस्थामा निवेदकलाई दिएको थुनुवा पुर्जि गैरकानूनी एवं त्रुटिपूर्ण देखिन आउने भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन्छ (निवेदक कृष्णध्वज खड्का विरुद्ध कानून तथा न्याय मन्त्रालय समेत भएको २०५४ सालको रिट नं २३४५ (ने.का.प. २०५५, नि.नं. ६५३० पृष्ठ १९५) भनी यस अदालत विशेष इजलासबाट सिद्धान्त प्रतिपादित भएको देखिन्छ । माथि उल्लिखित आधार तथा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंबाट मिति ०५६१।२ मा जारी भएको पुर्जि गैरकानूनी एवं त्रुटिपूर्ण देखिंदा नजरबन्दमा राखिएका निज खिमलाल देवकोटालाई अन्य मुद्दाबाट थुनामा राख्न पर्ने नभए अविलम्ब थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । डायरीको लगतकट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. भैरवप्रसाद लम्साल

इति सम्बत २०५६ साल वैशाख १० गते रोज ६ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ आचार्य
सम्बत् २०५६ सालको रिट नं. ... ३६८७
आदेश मिति: २०५६।१०।१७।२
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : भारत देहरादून घरभई हाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंमा
थुनामा रहेको लोप्साड दावा लामाको तर्फबाट अभिवक्ता नन्दप्रसाद अधिकारी

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत

- गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भनी उजुर गरी प्रतिपक्षले देखाएको कारण जाँच हुँदाको अवस्थामा पनि गैरकानूनी थुनाको कारण विद्यमान हुनुपर्ने ।
- जुन बखतमा थुनाको वैधताको परिक्षण भैरहेको छ सो समयमा थुना कानूनी देखिन आउँदछ भने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्न नमिल्ने ।
- गिरफ्तार गर्दाको अवस्थामा गैरकानूनी रूपले थुनिएको भएपनि रिट निवेदनको सुनुवाई हुँदा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेको स्थितिमा पूर्व अवैधतालाई आधार बनाई अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दामा अनुकूल वा प्रतिकूल असर पर्ने गरी रिट जारी गर्न नमिल्ने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको सर्वमान्य अर्थ र उद्देश्य दुबैको दृष्टिबाट पूर्व अवैधता (Antecedent illegality) बन्दी मुक्तिको आधार हुन्छ भनी मान्न उपयुक्त नहुने ।

आदेश

० न्या. हरिप्रसाद शर्मा

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८(२) अन्तर्गत यस अदालतमा पर्नआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ

२. मेरो पक्ष लोप्साड दावा लामा अध्यागमन कार्यालय त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलद्वारा जाली राहदानी मुद्दामा पक्राउ परी २०५५।१२।१६ देखि जिल्ला प्रहरी कार्यालय सदरखोर डिल्लीबजारमा थुनामा रहेको अवस्थामा मिति २०५६।७।१८ का दिन थुनछेकको प्रयोजनका लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतमा पेश भएका बखत सोही दिन अध्यागमन ऐन, २०४९ को दफा ५(१) र (२) को कसूर ठहर्याई का.जि.अ. बाट ६ महिना कैद र रु.१०,०००। जरिवानाको सजाय गर्नेगरी फैसला भै उक्त फैसला अनुसार मिति २०५५।१२।१६ देखि थुनामा बसेकोले म्यादी कैद २०५६।६।१५ मा भुक्तान भई २०५६।६।१६ देखि २०५६।९।१४ सम्म बढी बसेको कैद दुई महिना २८ दिनको रु.२२००। रकम कटौत गरी बाँकी जरिवाना रु.७८००। मिति २०५६।९।१५ मा का.जि.अ.मा दाखिल भई सदर स्याहा समेत भएको आधारमा प्र. लोप्साड दावा लामालाई अन्य मुद्दामा थुनामा राख्न नपर्ने भए यस मुद्दाबाट कैद र जरिवाना दुवै भुक्तान भइसकेकोले अध्यागमन विभागको माग बमोजिम आजै पठाई दिनु हुन भनी मिति २०५६।९।१५ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट जिल्ला प्रहरी कार्यालय सदर खोर डिल्लीबजार काठमाडौंलाई च.नं. १०२७ को पत्र पठाइएको हुँदा लोप्साड दावा लामाले कैद र जरिवाना भुक्तान गरेपनि जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले २०५६।९।२० मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अध्यागमन विभागको पत्र जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी लोप्साड दावालामा भएको सरकारी छाप दस्तखत किर्ते मुद्दामा अध्यागमन विभागको पत्र साथ दाखिल भएका प्रतिवादी लोप्साड दावा लामालाई प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान गर्नका लागि २५ दिनको म्याद माग गरेको पत्रमा २०५६।९।१९ को अध्यागमन विभागको पत्र र २०५६।९।२० को थुनुवा पुर्जिको कागजात पनि अदालतमा पेश गरेको व्यहोरा उल्लेख गरिएको हुँदा लोप्साड दावा लामालाई मिति २०५६।९।१५ देखि २०५६।९।१९ सम्म विपक्षीहरूले गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको स्पष्ट प्रमाणित हुन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) अनुसार पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ भएको ठाउँबाट बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने र कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो अवधी भन्दा बढी थुनामा राख्न नपाइने संवैधानिक प्रावधानका विपरित लोप्साड दावा लामालाई विपक्षीहरूले प्रवृत्त भावनाले वदनियत साथ गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको छ । मिति २०५५।१२।१५ मा जाली राहदानी मुद्दामा पक्राउ परी २०५६।७।१८ सम्म अर्थात् ७, ७ महिनासम्म थुनामा रहेको प्रतिवादी लोप्साड दावा लामा उपर दायर भएको जाली राहदानी मुद्दाको अभियोग पत्रमा नै सरकारी छाप दस्तखत किर्ते मुद्दा

चलाउनु पर्ने भनी माग भएकोमा २०५६।७।१८ मा जाली राहदानी मुद्दाको फैसला हुँदा कै अवस्थामा पनि ठेकिएको कैद ६ महिनाको अवधी भुक्तान भैसकेकोले २०५६।९।१४ सम्म अर्थात २ महिना २८ दिन बढी कैदमा राख्नुपर्ने अवस्था पनि थिएन । जरिवाना भुक्तान नगरेकै कारणले थुनामा बसेको भएपनि त्यस अवधी भित्रै विपक्षीहरूले अर्को मुद्दा पनि चलाउनु पर्ने देखेको भए त्यसैबेला वयान तथा अनुसन्धानको कार्य पूरा गरी मुद्दा दायर गरी सक्नुपर्ने थियो । सो केही गर्नसके पनि २०५६।९।१५ मा कैद र जरिवाना भुक्तान गरी सदर स्याहा भएको जानकारी र अध्यागमन विभागको माग बमोजिम सोही दिन पठाई दिने भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट आधिकारीक रूपमा जानकारी पाइसकेपछि विपक्षीहरूले सोही दिन अर्थात २०५६।९।१५ मा नै प्रतिवादी लोप्साड दावा लामालाई थुनुवा पुर्जि दिनुपर्ने तथा २४ घण्टा भित्रै मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष थुनुवा उपस्थित गराई आदेश लिएर मात्र थुनामा राख्नुपर्नेमा २०५६।९।१५ देखि २०५६।९।१९ सम्म लोप्साड दावा लामालाई थुनामा राखेको र पछि २०५६।९।२० मा मात्र थुनामा राख्ने म्याद माग गरेको देखिएकोले विपक्षीहरूले पूर्ण रूपमा प्रवृत्त भावना र वदनियत राखी लोप्साड दावा लामालाई गैरकानूनी रूपले बन्दी बनाएको प्रमाणित हुन्छ । सरकारी छाप दस्तखत कित्ते मुद्दा स.मु.स. ऐन, २०४९ को अनुसूची १ अन्तर्गतको मुद्दा भएकोले सोही ऐनको दफा ७ अनुसार त्यस्तो मुद्दाको तहकिकात र अनुसन्धान गर्ने काम प्रहरीको हो । अध्यागमन विभागको होइन तथापि काठमाडौं जिल्ला अदालतले २०५६।९।१५ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय सदरखोर डिल्लीबजारलाई लेखेको पत्रमा अध्यागमन विभागको माग बमोजिम प्र. लोप्साड दावा लामालाई २०५६।९।१५ मा नै पठाई दिने व्यहोरा उल्लेख भएको छ । स्वयं अदालतले नै २०५६।९।१५ मा सोही दिन अध्यागमन विभागमा लोप्साड दावा लामालाई पठाईदिने भनी पत्र लेखेको व्यक्तिलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयले २०५६।९।२० मा मात्र म्याद थप गर्न आउँदा ६६ दिन सम्म पक्राउ पुर्जि पनि नदिएको २०५६।९।२० मा मात्र दिएको थुनुवा पुर्जि र ५ दिनपछि अर्थात २४ घण्टाको म्याद नघाई आएको कुराका साथै वयान लिने कार्य समेतको कुनै कुरा पूरा नगरी स.मु.स. ऐन, २०४९ को दफा १४(१) १५(१) र दफा ९ समेतको पूर्ण रूपले उल्लंघन भएको कुरा म्याद थपका लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले जिल्ला अदालतमा पेश गरेका बखत नै प्रष्ट देखिँदा देखिँदै काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट म्याद थप भएको पनि कानून सम्मत छैन । अतः विपक्षी अध्यागमन विभाग र जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(६) द्वारा प्रदत्त हकलाई हनन गर्ने गरी स.मु.स. ऐन, २०४९ को दफा १४(१) र १५(१) का विपरीत लोप्साड दावा लामालाई वदनियत र प्रवृत्त भावना लिई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको र विपक्षी का.जि.अ. ले त्यसरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको मिसिल प्रमाण साथ पेश भएका कागजातहरूबाट देखिँदा देखिँदै कानून विपरीत म्याद थप गरेको हुँदा संविधानको धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरण वा अन्य उपयुक्त आदेशद्वारा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन ।

३. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक तीन दिन भित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आए वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५६।१।३० को आदेश ।
४. तिब्बतियन नागरिक लोप्साङ दावा लामाले नेपाली राहदानी प्राप्त गरेको सम्बन्धमा कारवाही भएपछि निज उपर कित्ते गरी नागरिकता लिएकोमा कारवाही हुनुपर्ने भनी अध्यागमन विभागको मिति २०५६।१।१९ को पत्रसाथ लोप्साङ दावा लामा दाखिल भएको यस कार्यालयमा प्राप्त भएको मिति २०५६।१।१९ ले २४ घण्टा भित्रै २०५६।१।२० गते हिरासतमा राखी तत्सम्बन्धी अनुसन्धान गर्न काठमाडौं जिल्ला अदालत समक्ष म्याद थपकालागि उपस्थित गराइएकोमा हिरासतमा राखी अनुसन्धान गर्नु भनी अनुमती प्राप्त भएकोले यस कार्यालयबाट हिरासतमा राखी अनुसन्धान भएको हो । निवेदनमा जिकिर लिए अनुसार गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएको नहुँदा भुठ्ठा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंको लिखित जवाफ ।
५. यी निवेदक लोप्साङ दावा लामा उपर जाली राहदानी मुद्दामा यस विभागबाट अनुसन्धान कार्य सम्पन्न भै मुद्दा दायर गर्ने निर्णयको लागि मिसिल जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काठमाडौंमा पठाउँदा निज लोप्साङ दावा लामा जाली राहदानी मुद्दामा छुटी जाने भएमा कित्ते तर्फ अनुसन्धानका लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पठाउने भन्ने निर्णय भै आएकोले उक्त जाली राहदानी मुद्दा यस विभागबाट काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०५६।७।१७ मा दायर भई निज लोप्साङ दावा लामालाई अदालतबाट भएको कैद र जरिवाना भुक्तान गरिसकेको कारणले सदर खोर शाखा डिल्लीबजार काठमाडौंको च.नं. १२०४ मिति २०५६।१।१६ को पत्रसाथ उक्त दिन सांभ मात्र बुझाउन ल्याएकोले सो दिन निजलाई जि.प्र.का. काठमाडौंमा पठाउन नसकिएको र मिति २०५६।१।१७ र ऐ. १८ गते शनिवार र आइतवार २ दिन सार्वजनिक विदा पर्दा मिति २०५६।१।१९ गते यस विभागको मिति २०५६।१।१९ को पत्रसाथ निजलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा कित्ते मुद्दाको अनुसन्धानका लागि पेश गरिएकोले निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएको नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार अध्यागमन विभागको लिखित जवाफ ।
६. अध्यागमन विभागको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी लोप्साङ दावा लामा भएको सरकारी छाप दस्तखत कित्ते मुद्दामा निज प्रतिवादीलाई प्रहरी हिरासतमा राखी वयान लगायतको अनुसन्धान कारवाही गर्न मिति २०५६।१।२० को थुनुवा पुर्ज सहित माग भएकोले सोही दिन निजलाई अदालतमा पेश गरी अध्यागमन ऐन, २०४९

को दफा ८(२) बमोजिम थुनामा राख्न म्याद थप गरिएकोले कानून बमोजिम गरिएको थुनामा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

७. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता व्दय बालकृष्ण न्यौपाने तथा डम्बरबहादुर खड्गीले निवेदकलाई २४ घण्टा भन्दा बढी अवधी थुनामा राखिसकेपछि मात्र म्याद थप गराएको हुँदा रिट जारी हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको वहस तथा विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय समेतका तर्फबाट विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता शरद खड्काले यी निवेदक अदालतको आदेश बमोजिम हाल न्यायिक हिरासतमा रहेको हुदा रिट खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनी निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भनी सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।
८. निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा जाली राहदानी मुद्दामा लागेको कैद भुक्तानी भै लागेको जरिवाना बुझाई सकेकोले प्र. लोप्साड दावा लामालाई अन्य मुद्दामा थुनामा राख्न नपर्नेभए अध्यागमन विभागको माग बमोजिम आजै पठाई दिनु भनी मिति २०५६।९।१५ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट जिल्ला प्रहरी कार्यालय सदर खोर डिल्लीबजारलाई पत्र पठाएकोमा अध्यागमन विभागको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी लोप्साड दावा लामा भएको सरकारी छाप दस्तखत कित्ते मुद्दामा प्रतिवादी लोप्साड दावा लामालाई प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान गर्नका लागि भनी २०५६।९।२० को थुनुवा पुर्जि साथ जिल्ला अदालतमा पेश गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतले पनि म्याद थप गरेकोले २०५६।९।१५ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतले अध्यागमन विभागमा पठाएकोमा सो मितिले २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट म्याद थप नगराई २०५६।९।२० मा मात्र मलाई अदालतमा पेश गरेको र अदालतले पनि म्याद थप गरिदिएको कार्य गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत निवेदन भै २०५६।९।१६ गते सांभ प्रतिवादी लोप्साड दावा लामा अध्यागमन विभागमा प्राप्त भएकोमा २०५६।९।१७ र १८ गते शनिवार र आइतवार सार्वजनिक विदा परेकोले ऐ. १९ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा दाखिल गरी २४ घण्टा भित्रै ऐ. २० गते म्याद थपका लागि जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराइएको भन्ने समेत लिखित जवाफबाट देखिन्छ ।
९. जाली राहदानी मुद्दाबाट मुक्त भएपछि अर्थात मिति ०५६।९।१५ मा अदालतले आजै अध्यागमन विभागमा पठाई दिनुभनी आदेश दिएकोमा अध्यागमन विभागको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार विरुद्ध लोप्साड दावा लामा भएको सरकारी छाप दस्तखत कित्ते मुद्दामा जिल्ला प्रहरी कार्यालयले मिति ०५६।९।२० मा मात्र अर्थात २४ घण्टा नघाई पक्राउ परेका मितिले ५ दिन पछि मात्र म्याद थप गराएको कार्य गैरकानूनी भएको भन्ने नै मुख्य जिक्ति लिएको पाइयो । सदरखोर डिल्लीबजारको मिति

०५६१९१६ को पत्रसाथ लोप्साड दावा लामा सो दिन साँभमा मात्र यस कार्यालयमा प्राप्त भएको र ०५६१९१७ र १८ गते शनिवार र आईतवार सार्वजनिक विदा परेकोले ऐ १९ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा पेश गरेको र जिल्ला प्रहरी कार्यालयले ऐ २० गते जिल्ला अदालतबाट म्याद थपको आदेश लिएको भन्ने अध्यागमन विभागको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ भने ०५६१९२० को थुनुवा पुर्जि सहित प्रतिवादीलाई प्रहरीले अदालतमा उपस्थित गराएको हुँदा ०५६१९२० देखि नै लागु हुनेगरी म्याद थपको आदेश भै पटक-पटक म्याद थपको आदेश भैसकेको छ भन्ने कुरा काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफबाट खुल्न आएको देखिँदा यी निवेदकलाई सरकारी छाप दस्तखत मुद्दाको अनुसन्धानको क्रममा अदालतको आदेशानुसार नै हिरासतमा राखिएको प्रष्ट देखिन्छ । रिट निवेदक अम्बरबहादुर गुरुङको हकमा रमेशमान स्थापित विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौं समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचार प्रदान गर्न अनिवार्यरूपले पालना गर्नुपर्ने पूर्व शर्तहरू मध्ये अदालतमा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भनी उजुर गरी प्रतिपक्षले देखाएको कारण जाँच हुँदाको अवस्थामा पनि गैरकानूनी थुनाको कारण विद्यमान भैरहेको हुनुपर्ने, जुन बखतमा थुनाको वैधताको परीक्षण भैरहेको छ सो समयमा थुना कानूनी देखिन आउँदछ भने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्न नमिल्ने गिरफ्तार गर्दाको अवस्थामा गैरकानूनी रूपले थुनिएको भएपनि रिट निवेदनको सुनुवाई हुँदा कानून बमोजिम मुद्दा चलाई अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेको स्थितिमा पूर्व अवैधतालाई आधार बनाई निज उपर अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दामा अनुकूल वा प्रतिकूल असरपर्ने गरी रिट जारी गर्न नमिल्ने, बन्दीप्रत्यक्षीकरणको सर्वमान्य अर्थ र उद्देश्य दुबैको दृष्टिबाट पूर्व अवैधता (Antecedent illegality) बन्दी मुक्तिको आधार हुन्छ भनी मान्न उपयुक्त नहुने ने.का.प. ०४९, अंक १, पृष्ठ ३३, नि.नं. ४४५० पु.ई) भन्ने समेत सिद्धान्त यस अदालतबाट प्रतिपादित भैरहेको देखिएको र प्रस्तुत रिट निवेदकको थुनाको वैधता, परीक्षणका अवस्थामा निवेदक काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशानुसार नै प्रहरी हिरासतमा रहेको अवस्था देखिनआएकोले निवेदन माग बमोजिम रिट जारी गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । डायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. केदारनाथ आचार्य

इति सम्वत २०५६ साल माघ १७ गते रोज २ शुभम् ... ।

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री उदयराज उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री दिलीपकुमार पौडेल
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद गिरी
संवत् २०५१ सालको रिट नं. ..३६९१
आदेश मिति: २०५६।१२।१६

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ ।

निवेदक : धर्मे गिरीको छोरा दार्चुला जिल्ला डाँडाकोट गा.वि.स. वडा नं. १ घर भै हाल कञ्चनपुर जिल्ला कारागार महेन्द्रनगरमा थुनामा रहेको वर्ष २४ को मनोरथ गिरी

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, मन्त्रपरिषद सचिवालय समेत

- शाही सेनामा नियुक्त भएको सैनिक र गैर सैनिकको दायित्व एकै प्रकृतिको एवं समानरूपको नहुने ।
- विषय-विषयमा छुट्टाछुट्टै बनेका कानूनमा लेखिए जतिमा सोही कानून बमोजिम र सो कानूनमा नलेखिएकोमा मुलुकी ऐन बमोजिम गर्नुपर्ने ।
- सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६० र ६१ ले कारवाही सजायको व्यवस्था गरेको र सैनिक अदालतबाट दिनसकिने सजायहरूका सम्बन्धमा दफा ६२ ले कानूनी व्यवस्था गरेको देखिंदा सो दफाहरू संविधानसँग बाभिएको देखिन नआउने ।
- सैनिकले सैनिकको ज्यान मारेको अभियोगमा सैनिक उपरको मुद्दा हेर्ने अधिकार जनरल सैनिक अदालतलाई भएकोले निवेदक उपरको अभियोगमा कारवाही सजाय गर्ने अधिकारक्षेत्र जनरल सैनिक अदालतकै हुँदा अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटि देखिन नआउने ।

- अधिकारक्षेत्रको अभाव भएको वा सेना सम्बन्धी अपराध बाहेक अन्य कुनै अपराधमा गैर सैनिक उपर कारवाही चलाएको वा गैर सैनिकलाई सजाय गरेको अवस्थामा बाहेक सैनिक अदालतको कारवाही वा निर्णयमा सर्वोच्च अदालतले हस्तक्षेप गर्ने छैन भन्ने स्पष्ट संवैधानिक व्यवस्था रहेको देखिँदा जनरल सैनिक अदालतको काम कारवाहीमा हस्तक्षेप गर्नुपर्ने स्थिति देखिन नआउने ।

आदेश

○ न्या. उदयरज उपाध्याय

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(१) र धारा ८८(२) अन्तर्गत पर्नआएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहितको व्यहोरा एवं ठहर यसप्रकार छः

म निवेदक २०४० सालदेखि शाही नेपाली सेनामा भर्ना भई अविच्छिन्न गुल्म दह व्यारेकमा सिपाही पदमा छु । २०५० साल असोज ३ गतेदेखि ७ दिनको विदा स्वीकृत गराई ४ गते डडेलधुरा हुँदै ससुराली बेलडाही गा.वि.स. वैवाहमा पुगेको हुँ । मृतक तिलक बोहरा पनि त्यही बखत विदा स्वीकृत गराई घर आएछन् । त्यसैबखत निजको मृत्यु भएछ । म एउटै गुल्मको भएकोले प्रहरीले पक्राउ गरी छाडेको थियो । मिति २०५०।०।१७ गतेदेखि शाही सेनाको तर्फबाट पुनः पक्राउ गरी २० वर्षको कैद सुनाई २०५०।१।१६ मा पत्र दिइयो । मैले आफ्नो निर्दोषताको सत्य तथ्य कुरा कतै भन्न पाइन । अरु अभियुक्त कञ्चनपुर जिल्ला अदालतमा आफ्नो सफाइ पेश गरी पुर्पक्षमा रहे बसेका छन । मलाई भने सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६१ बमोजिमको अपराध भनी सैनिक जनरल अदालतबाट कारवाही र सजाय भयो । मैले समेत भएर मृतकको ज्यान लिएको भन्ने सहअभियुक्तको पोलाइ बाहेक केही अरु आधार प्रमाण छैन । सैनिक ऐन, २०१६ को दफा १५० र १५१ को सजाय उपर निवेदन दिनसक्ने व्यवस्था रहेछ तापनि ऐनको दफा नै संविधानसंग बाभिएको समेत अवस्था भएको र सैनिक अदालतले गरेको निर्णय निवेदन दिई बदर होला प्रभावपूर्ण होला भन्ने नलागेकोले सिधै सम्मानित अदालतको शरणमा आएको छु । सैनिक जनरल अदालतको फैसला संविधान विपरीत छ । क्षेत्राधिकार विहिन छ । मलाई प्रयोग गरिएको सैनिक ऐनको दफा ६१, दफा ६२(१) को खण्ड (ख) संविधानसंग बाभिएको छ । म निवेदक वहालबाला सैनिक अवश्य हुं । मेरो सैनिक सम्बन्धी अधिकारहरु विशेष छन् । सैनिक व्यारेकमा बस्दा, ड्युटीमा बस्दा, लडाईमा वा उर्दीमा जाँदा वा अरु कुनै सैनिकको हैसियतले कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्ने विशेष जिम्मेवारी छन र यस्तो अवस्थामा गरे विराममा एक नागरिकको नाताले भन्दा सैनिकको विशेष कर्तव्य एवं जिम्मेवारीको नाताले सैनिक ऐन अन्तर्गत छुट्टै कार्यवाही सजाय हुनु स्वभाविक र विवेकसङ्गत भन्नमिल्थ्यो । अहिले सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६१ म माथि जसरी प्रयोग भएको छ त्यो यसै गरी प्रयोग गर्न बनेको हो भने यी दफा ६० र ६१ संविधानको धारा ११संग सिधै बाभिएको देखिन्छ । विदामा गाउँघरमा आएको बखत सैनिक काम कर्तव्य भन्दा भिन्न गतिविधिमा संलग्न हुँदा केही घटना घट्यो वा मर्यो मारियो भने त्यसलाई सेना सम्बन्धी अपराध मान्ने प्रावधान

नै हुनुहुदैन । सेनाले बाहिरी व्यक्तिको ज्यान लिएको वा जवर्जस्ती करणी गरेकोमा सैनिक अदालतले नहेर्ने कुरा दफा ६१ मा नै छ । सैनिक अभियुक्त हुँदा साधारण अदालत गुहार्न मिल्ने मर्ने सैनिक भए अभियुक्तले सैनिक अदालतको कारवाही सामना गर्नुपर्ने भन्दा न्याय सिद्धान्त कै विपरीत छ । यो संविधानसम्मत कदापी हुनसक्दैन । सैनिक गतिविधि बाहेक अरु भिन्न जरिया र अवस्थामा घटेको घटनाको अभियोग लगाई मुद्दा चलाइन्छ भने साधारण अदालतबाटै हुनुपर्छ भन्ने मेरो निवेदन हो । लाग्दै नलाग्ने कानून लगाई मेरो वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गरिएको छ । वास्तवमा तिलकबहादुरको ज्यान मार्यो भन्ने विषय सैनिक अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्दैन । सैनिक अधिकृत वा जवानको संलग्नता रहेको वा सैनिक ऐनमा भएको व्यवस्था भएको सबै अपराधलाई सेना सम्बन्धी अपराध संझने संविधानको धारा ७७ को उपधारा (२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको मनसाय होइन भन्ने कुरा सम्मानित सर्वोच्च अदालतले व्याख्या गरिसकेको छ । म माथि घोर अन्याय भएको छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), धारा १२ र धारा १४ को मेरो अधिकार ठाउँ अपहरण भएको छ । तसर्थ असैनिक प्रकृतिको अभियोगमा पनि प्रयोग हुनेगरी सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६० र दफा ६१ को व्यवस्था भएको हुँदा यस्तो साधारण प्रकृतिको अपराधलाई सैनिक कानूनको अधीनमा राख्नेगरेको उक्त दफाको प्रावधानलाई धारा ८८(१) बमोजिम अमान्य घोषित गरी साथै अधिकारक्षेत्र अभाव छ भन्ने समेत विवेचना भई मेरो वैकल्पिक निवेदन माथि समेत विचार भई धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश वा अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट म निवेदकलाई मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? बाटाका म्याद बाहेक १५ दिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा सूचना पठाई नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५१।४।१८ को आदेश ।

रिट निवेदक तथा मृतक दुबैजना सैनिक सेवाका व्यक्ति भई सैनिक अदालतले दोषी ठहर गरी हाल कैद भोगिरहेको भन्ने कुरा रिट निवेदनमा स्पष्ट उल्लेख भएको र प्रस्तुत मुद्दाको काम कारवाहीसँग असम्बन्धित यस सचिवालयलाई विपक्षी बनाउनुपर्ने कुनै कानूनी आधार नै नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मन्त्रपरिषद सचिवालयको लिखित जवाफ ।

सैनिक ऐन लागु हुने व्यक्तिले सैनिक ऐन लागु हुने व्यक्तिको ज्यान लिएमा सैनिक ऐन अन्तर्गतको कसूर मानिनेछ र त्यस्ता कसूरदार उपर जनरल सैनिक अदालतबाट कारवाही हुने प्रावधान सैनिक ऐनले निर्दिष्ट गरेकै छ । निवेदक सैनिक ऐन लागु हुने व्यक्ति हुन् र निजले अन्य मतियारहरूसँग मिलेमतो गरी मृतक सिं तिलकबहादुर बोहरालाई मादक पदार्थ सेवन गराई योजनाबद्धरूपले वर्वरता एवं क्रुरतापूर्वक हत्या गरी जघन्य अपराध गरेकोले निज उपर अधिकार प्राप्त जनरल सैनिक अदालतबाट कारवाही भई सजाय तोकिएको हो । अधिकार प्राप्त जनरल सैनिक अदालतबाट भएको काम कारवाहीलाई

क्षेत्राधिकार विहिन भएको काम कार्यवाही भन्न मिल्दैन । रिट निवेदन खारेजभागी छु खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रक्षा मन्त्रालय र सोही मिलानको जनरल सैनिक अदालतको छुटाछुटै लिखित जवाफ ।

जनरल सैनिक अदालतको पत्रानुसार थुनामा राखिएको हो । शाखाको यस मुद्दामा कुनै भूमिका नै नरहेको हुँदा प्रत्यर्थी बनाइएको निवेदन अनुसार नै निरर्थक हुँदा यस कारागार शाखाको सम्बन्धमा केवल नाम सम्म उल्लेख भई प्रत्यर्थी बनाइएको दाबी खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा कंचनपुरको लिखित जवाफ ।

यसमा सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६०, ६१ र ६२ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ समेतसँग बाभिएको हुँदा सो दफाहरु अमान्य घोषित गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको जिकिर हुँदा सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६०, ६१, ६२ संविधानसँग बाभिएको छ छैन त्यसतर्फ विचार गरी सो दफाहरु अमान्य घोषित गर्नुपर्ने हो होइन सो कुराको समेत निर्णय दिनुपर्ने विषय देखिएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४(१)(ग) अनुसार विशेष इजलासको अधिकारक्षेत्र भित्रको हुँदा विशेष इजलासमा नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०५२।२।२९ को आदेश ।

यसमा प्रतिवादी उपर लगाइएको अभियोग पत्र, फैसला हुँदाको अवस्थासम्म भए गरेको कारवाही समेतको कागजात फिकरई पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको ३ सदस्यीय विशेष इजलासको मिति २०५२।८।७ को आदेश ।

पुनरावेदन परेको छ छैन सो समेत खुलाई परेको भए साथै राखी पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको ३ सदस्यीय पूर्ण इजलासको मिति २०५३।६।७ को आदेश ।

पुनरावेदन अदालत महेन्द्रनगरमा परेको पुनरावेदन निर्णय भएको भए निर्णय सहितको मिसिल र नभएको भए अविलम्ब निर्णय गरी मिसिल पठाई दिनु भनी लेखी मिसिल प्राप्त भएपछि पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको ३ सदस्यीय विशेष इजलासको मिति २०५३।१।२।२८ को आदेश ।

यस्तै विषय संलग्न भएको २०४७ सालको रि.पु.इ.नं. ५१ को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दा यस अदालतको ५ जना न्यायाधीशको पूर्ण इजलासबाट सुनुवाई गरेको, यस्तो सार्वजनिक महत्वको र जटिल कानूनी प्रश्न समावेश भएको विषय बृहत् इजलासबाट सुनुवाई भै निर्णय हुनुपर्ने देखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन तीन भन्दा बढी न्यायाधीश भएको विशेष इजलासमा पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको ३ सदस्यीय विशेष इजलासको मिति २०५४।१।०।२ को आदेश ।

यसमा २०५०।१।०।२६ को जनरल सैनिक अदालतको फैसलाको तपसिल खण्डको ३ मा फैसला सदरको लागि प्रधानसेनापति समक्ष पेश गर्नुभन्ने भएको हुँदा पेश भयो

भएन ? खुलाई पठाउन लेखी पठाउनु भन्ने समेत व्यहोराको ५ सदस्यीय विशेष इजलासको मिति २०५१।१२।५ को आदेश ।

नियमानुसार पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री शंभु थापा र विद्वान् अधिवक्ता श्री रमेश कुमार मैनालीले सैनिक अदालत र नागरिक अदालतको क्षेत्राधिकार बाभिएमा नागरिक अधीनको क्षेत्राधिकार लागु हुन्छ । दुवै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्छ भने नागरिक अदालतले हेर्नुपर्छ । सेना सम्बन्धी अपराध ठहर भएमा मात्र सैनिक अदालतले हेर्नपाउनेहुन्छ । सैनिक भएकै कारणले मात्र सैनिक अदालतले हेर्न पाउँदैन । इमानसिंह गुरुङको मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त यस मुद्दामा आकर्षित हुन्छ । निवेदकलाई जनरल सैनिक अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको मानी सजाय गर्ने गरेको मिलेको नहुँदा माग बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्दछ भन्ने समेत व्यहोराको वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो । विपक्षी तर्फबाट विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री ऋषिराम दवाडीले निवेदक र मृतक तिलक बहादुर दुवै सैनिक भन्नेमा विवाद छैन । सैनिक ऐन लागु हुने व्यक्तिले सैनिक ऐन लागु हुने व्यक्तिलाई मारेमा सैनिक ऐन बमोजिम नै सजाय हुने व्यवस्था सैनिक ऐन, २०१६ ले गरेको छ । जनरल सैनिक अदालतले गरेको निर्णय उपर निवेदन गर्न सकिने बैकल्पिक उपचारको मार्ग पनि रहेको छ । इमान सिं गुरुङको मुद्दा सैनिक र गैर सैनिक बीचको विवाद रहेको मुद्दा हो । त्यसमा प्रतिपादित सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने अवस्था छैन । रिट निवेदन जारी हुने अवस्था छैन भन्ने समेत व्यहोराको मुख्य वहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहितको मिसिल र निवेदक तर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीले प्रस्तुत गर्नु भएको मिसिल संलग्न वहस नोट समेतको अध्ययन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको जिकिर, लिखित जवाफ, कानून व्यवसायीहरूको वहस र वहसनोट समेतका आधारमा निम्न प्रश्नहरूको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो ।

१. सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६०, ६१ र ६२ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२ र १४सँग बाभिएको छ, छैन ?
२. सैनिकले सैनिकको ज्यान मारेको आरोपमा सैनिक उपरको मुद्दा हेर्नपाउने अधिकारक्षेत्र जनरल सैनिक अदालतको हो, होइन ?
३. जनरल सैनिक अदालतको निर्णय उपर निवेदन लाग्न सक्छसक्दैन ?
४. निवेदकको माग बमोजिम रिट जारी हुनसक्ने हो होइन ?

पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा मृतक तिलक बोहरा एकै गुल्ममा काम गर्ने सिपाही हुन् अरु अभियुक्त कञ्चनपुर जिल्ला अदालतमा आफ्नो सफाइ पेश गरी कारवाही र पुर्पक्षमा रहे बसेका छन । मलाई भने सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६१ बमोजिमको अपराध भनी दफा ६२ बमोजिम जनरल सैनिक अदालतबाट कारवाही र सजाय भयो । सो फैसला संविधान विरुद्ध छ, क्षेत्राधिकारविहिन छ, साधारण अदालतबाट कारवाही हुनुपर्नेमा

नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ११(१), १२ र १४ को मेरो अधिकार अपहरण भएको छ । विदामा रहेको अवस्था असैनिक प्रकृतिको अभियोगमा पनि प्रयोग हुने सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६०, ६१ को व्यवस्था धारा ८८(१) बमोजिम अमान्य घोषित गरी धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश वा अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन र निवेदक सैनिक ऐन लागु हुने व्यक्ति हुन् निजले अन्य मतियारसँग मिलेमतो गरी मृतक तिलकबहादुर बोहरालाई मादक पदार्थ सेवन गराई योजनाबद्धरूपले वर्वरता एवं क्रुरतापूर्वक हत्या गरी जघन्य अपराध गरेकाले निज उपर अधिकार प्राप्त जनरल सैनिक अदालतबाट कारवाही भई सजाय तोकिएको हो रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने जनरल सैनिक अदालतको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

सैनिक ऐन, २०१६ (संशोधन सहित) को दफा ३ मा यो ऐन देहायका व्यक्तिहरूलाई निजहरू नेपाल अधिराज्यभित्र वा बाहिर जहांसुकै रहे बसेको भए तापनि लागु हुने छ भन्ने उल्लेख भई सोही दफाको (क) मा यो ऐन अन्तर्गत शाही नेपाली सेनामा भर्ना गरिएका गैह्र व्यक्तिहरू भन्ने उल्लेख भएको र निवेदक शाही नेपाली सेनाकै व्यक्ति हुँदा निजको हकमा सैनिक ऐन, २०१६ लागु हुने नै भयो । विदामा रहेको अवस्था सैनिकले सैनिकको ज्यान मारेमा यो ऐन लागु नहुने भनी सो सैनिक ऐनमा कानूनी व्यवस्था भएको देखिँदैन । सैनिक ऐन विशेष ऐन भएको र उक्त ऐनको दफा ६० मा अन्य कानून अन्तर्गतका कसूरहरू भन्ने शीर्षक अन्तर्गत यो ऐनको दफा ६१ को अधीनमा रही यो ऐन लागु हुने कुनै व्यक्तिले नेपाल अधिराज्य भित्र वा बाहिर कुनै ठाउँमा अन्य कुनै ऐन अन्तर्गत आउने कुनै कसूर गरेमा यो ऐन अन्तर्गतको कसूर गरेको संझिने छ र यस दफा अन्तर्गत अभियोग लगाइएमा सैनिक अदालतको कारवाहीको भागी हुनेछ र दोषी ठहरिएमा निजलाई देहायको सजाय हुनेछ भन्ने उल्लेख भई देहायको (क) र (ख) मा सजायको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । दफा ६१ मा सैनिक अदालतबाट कारवाही हुन नसकिने कसूर भन्ने शीर्षक अन्तर्गत यो ऐन लागु हुने कुनै व्यक्तिको सैनिक ऐन लागु नहुने कुनै व्यक्तिले ज्यान लिएमा वा जर्बजस्ती करणी गरेमा यस ऐन अन्तर्गत कसूर गरेको मानिने छैन र सैनिक अदालतबाट हेरिने छैन भन्ने उल्लेख भएबाट सैनिकले असैनिकको ज्यान लिएमा यो ऐन आकर्षित नहुने भयो तर सैनिकले सैनिकको ज्यान लिएमा यो ऐन आकर्षित हुने भई यसै ऐन अन्तर्गत कसूर गरेको मानिने भई सैनिक अदालतबाट हेरिने कुरा उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट स्पष्ट हुन्छ । मृतक एकै गुल्ममा काम गर्ने सिपाही हुन भन्ने निवेदन लेखबाटै मृतक र निवेदक दुवै शाही सेनाकै व्यक्ति भई निज निवेदक सैनिक ऐन अन्तर्गत नियन्त्रित रहेको मान्नु पर्ने भई निज जनरल सैनिक अदालतबाट कारवाही सजाय हुने अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने कुरामा विवाद भएन । उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट सैनिकले सैनिकको ज्यान मारेको आरोपमा सैनिक उपरको मुद्दा हेर्नपाउने अधिकार जनरल सैनिक अदालतलाई रहे भएकै देखियो । सो कुरालाई निवेदकले निवेदन व्यहोराबाट स्वीकार गरेको पनि देखिन्छ । तर सैनिक ऐन, २०१६ को उक्त दफा ६०, ६१, ६२ संविधानसँग बाभिएको छ भन्ने निजको जिकिर रहेकोले त्यसतर्फ विचार गर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ११(१) मा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित

गरिने छैन भन्ने उल्लेख भई समानताको हकमा प्रत्याभूती गरिएको देखिन्छ । कानूनको समानता भन्नाले समानहरूका बीच समान कानून र सो समान रूपमा प्रशासित हुनुपर्ने र समानहरूका बीच समान व्यवहार हुनुपर्ने भन्ने हो । (ने.का.प. २०५५, नि.नं. ६५०२, पृष्ठ ६६) समानताको हक स्वभावैले समानहरूका बीच प्राप्त हुने अधिकार भएकोले असमानहरूका बीच समानताको प्रयोग गर्न नमिल्ने भनी यस अदालतबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइसकेको देखिन्छ (ने.का.प. २०४६, अंक ८, पृष्ठ ८४३) । शाही सेनामा नियुक्त भएको सैनिक र गैर सैनिकको दायित्व एकै प्रकृतिको एवं समानरूपको हुँदैन । ती दुबैलाई समान अवस्थामा राख्न मिल्दैन । विषय विषयमा छुट्टाछुट्टै बनेका कानूनमा लेखिएजतिमा सोही कानून बमोजिम र सो कानूनमा नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐन बमोजिम गर्नुपर्छ भन्ने मुलुकी ऐन प्रारम्भिक कथनको ४ नं. मा कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ । सो कानूनी व्यवस्थाबाट वर्गीकरण गरी सैनिकको हकमा कतिपय अपराध सम्बन्धमा कारवाही सजाय हुने व्यवस्था सैनिक ऐन, २०१६ ले गरेकोलाई कानून प्रतिकूल भएको भन्न मिल्दैन । वर्गीकरणको आधारमा कुनै कानून कसैलाई लागु हुने नहुने व्यवस्था हुँदा त्यो कानून असंवैधानिक र अमान्य हुँदैन भन्ने यस अदालतबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको पाइन्छ (ने.का.प. ०४९, अंक ८, पृ. ७१०) । कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुनेछैन भन्ने धारा १२ ले गरेको संवैधानिक व्यवस्थाको प्रतिकूल कानूनको आधार विना निवेदकको सम्बन्धमा कारवाही सजाय गरिएको अवस्था समेत देखिन आउँदैन । त्यसै गरी कुनै पनि व्यक्ति उपर अदालतमा त्यसै कसरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय गरिने छैन भन्ने धारा १४(२) को संवैधानिक व्यवस्थाको प्रतिकूल निवेदकको हकमा कारवाही भएको पनि देखिन आउँदैन । सैनिक ऐन, २०१६ को दफा ६० र ६१ ले कारवाही सजायको व्यवस्था गरेको र सैनिक अदालतबाट दिनसकिने सजायहरूका सम्बन्धमा दफा ६२ ले कानूनी व्यवस्था गरेको देखिँदा सो दफाहरू निवेदन जिकिर बमोजिम संविधानसँग बाभिएको देखिन आएन ।

दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा माथि लेखिए अनुसार सैनिकले सैनिकको ज्यान मारेको अभियोगमा सैनिक उपरको मुद्दा हेर्ने अधिकार जनरल सैनिक अदालतलाई भएकोले निवेदक उपरको अभियोगमा कारवाही सजाय गर्ने अधिकारक्षेत्र जनरल सैनिक अदालतकै हुँदा जनरल सैनिक अदालतको कारवाहीमा अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटि देखिन आएन । निवेदक सैनिक हुँदा गैर सैनिक सम्बन्धी विषयमा विचार गर्ने परेन । धारा ८८(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (क) मा अधिकारक्षेत्रको अभाव भएको वा सेना सम्बन्धी अपराध बाहेक अन्य कुनै अपराधमा गैर सैनिक उपर कारवाही चलाएको वा गैर सैनिकलाई सजाय गरेको अवस्थामा बाहेक सैनिक अदालतको कारवाही वा निर्णयमा यस उपधारा अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतले हस्तक्षेप गर्ने छैन भन्ने स्पष्ट संवैधानिक व्यवस्था रहेको देखिँदा जनरल सैनिक अदालतको काम कारवाहीमा हस्तक्षेप गर्नुपर्ने स्थिति देखिन आएन ।

अब तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा उक्त सैनिक ऐनको दफा १५० को उपदफा (१) मा सैनिक अदालतको आदेश विरुद्ध उपाय शीर्षक अन्तर्गत सैनिक अदालतको कुनै

आदेशबाट मर्का पर्ने यो ऐन लागु हुने व्यक्तिले सो सैनिक अदालतको ठहर वा सजाय सदर गर्ने अधिकारी छेउ निवेदन गर्नसक्नेछ र त्यस्तो अधिकारीले पनि त्यस्तो आदेश ठीक कानूनी र मुनासिव छ, छैन वा सो आदेश सम्बन्धी कारवाही रीतपूर्वकको छ, छैन भन्ने कुरामा एकिन गर्न आवश्यक कारवाही गर्नसक्नेछ भन्ने र उपदफा (२) मा कुनै सैनिक अदालतको सदर भइसकेको ठहर वा सजायबाट मर्का पर्ने यो ऐन लागु हुने व्यक्तिले श्री ५ को सरकार, प्रधानसेनापति वा सो ठहर वा सजाय सदर गर्ने अधिकृत भन्दा ठूलो कमाण्ड पाएको तोकिएको अधिकृत कहाँ सो ठहर वा सजायको विरोधमा निवेदन गर्नसक्नेछ र त्यस्तो निवेदन परेमा उक्त अधिकारीले आफूले उचित ठहर्याएको आदेश दिनसक्नेछ भन्ने र दफा १५१ मा सैनिक अदालतको कारवाही बदर गर्ने शीर्षक अन्तर्गत श्री ५ को सरकार वा प्रधानसेनापति वा तोकिएको अधिकृतले सैनिक अदालतको कारवाही गैरकानूनी र अन्यायपूर्ण छ भन्ने लागेमा त्यसको आधारमा यो कारवाही बदर गर्नसक्नेछ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रस्तुत कानूनी व्यवस्थाबाट निवेदकलाई जनरल सैनिक अदालतको निर्णय उपर निवेदन दिन पाउने कानूनी हक प्राप्त भइरहेको समेत देखिन्छ ।

अन्ततः चौथो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा माथि उल्लेख गरिएको आधारमा निवेदकको माग बमोजिम प्रस्तुत रिट जारी हुनसक्ने अवस्थाको देखिनआएन खारेज हुनेठहर्छ । आदेशको जानकारी थुनुवा निवेदकलाई दिई मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु ।

उपयुक्त रायमा हाम्रो सहमती छ ।

प्र.न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

न्या. टोपबहादुर सिंह

न्या. दिलीपकुमार पौडेल

न्या. केदारप्रसाद गिरी

इति सम्बत २०५६ साल चैत्र १६ गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रराज नाख्वा
संवत् २०५६ सालको रिट नं. .. ४०१३
आदेश मिति: २०५७।१।६।३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक : गोरखा जिल्ला आंपिपल गा.वि.स. वडा नं. २ घर भै हाल का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ११ बस्ने हाल प्रहरीद्वारा गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी भद्रबन्दी गृह त्रिपुरेश्वर काठमाडौं थुनामा रहेको कानून व्यवसायी वर्ष २५ को अभिवक्ता फणिन्द्र देवकोटाको हकमा ऐ. बस्ने वर्ष २० को रोहिणीप्रसाद देवकोटा

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालय समेत

- वस्तुनिष्ठ आधार र कारण बेगर केवल आतङ्क, हिंसा र विध्वंशलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका काम कुरा रोक्नेभन्ने सम्म उल्लेख गरी उचित र पर्याप्त आधार प्रमाण बेगर निवेदकलाई नजरबन्दमा राख्ने गरेको कानून बमोजिम थुनामा राखेको भन्न मिल्ने नदेखिंदा निवेदकलाई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरिदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ।

आदेश

○ न्या.हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्याय

रिट निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) अन्तर्गत पर्नआएको रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :

निज दाजु फणिन्द्र देवकोटा कानून व्यवसायी हुनुहुन्छ । वहां मिति २०५६।१२।११ गते लैनचौरमा साथीसँग भेटघाट गर्नजान्छु भनी ११ बजे कोठाबाट जानु भएको र

लैनचौरबाट फर्किएँ गर्दाको अवस्थामा कान्तिपथ काठमाडौँमा आइपुगे पछि १५।२० जना सशस्त्र प्रहरीले पक्राउ गरी लगेको रहेछ । सो कुरा दाजु साँझ सम्म पनि साथीको बाट फर्केर नआउनु भएकोले वहाँको खोजिगर्दै जाँदा निजलाई २०५६।१२।१२ गते जि.प्र.का. हनुमानढोकामा बुझ्न जाँदा त्यहाँ ड्युटीमा रहेको प्रहरी अधिकृतले तिम्रो दाजुलाई गृह मन्त्रालय, प्रहरी प्रधान कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँको आदेशले पक्राउ गरेको हो, भेटघाट गर्न दिनमिल्दैन, के कारणले पक्राउ गरेको हो जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझ्न जानुभनी ठाडो जवाफ दिएकोले फर्की आएँ । भोलिपल्ट २०५६।१२।१३ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझ्न जाँदा तिम्रो दाजुलाई हामीले पक्राउँ गर्न आदेश पनि दिएको छैन र पत्रेको पनि छैन भन्ने जवाफ दिए । तत्पश्चात बारम्बार जि.प्र.का. हनुमानढोका र जिल्ला प्रशासन कार्यालय बबरमहल जाने क्रममा २०५६।१२।१८ गते मात्र तिम्रो दाजुलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्दमा राख्ने आदेश जारी गरी मिति २०५६।१२।१६ गतेदेखि भद्रबन्दी गृहमा राखेको छु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय बबरमहलबाट जवाफ दिइएवाट प्रत्यर्थीहरूले मिलेमतो गरी कानून व्यवसायी जस्तो गरिमायय एवं मर्यादित पेशामा संलग्न मेरो दाजुलाई गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरेबाट प्रत्यर्थी प्र.जि.अ.ले सा.सु.ऐन, २०४६ को दफा ३(१) र ४(१) को कानूनी प्रावधान प्रतिकूल स्वेच्छाचारी रूपमा आफ्नो अधिकारको दुरुपयोग गरी नेपाल अधिराज्यको संविधानद्वारा घोषित कानूनी शासनको प्रजातान्त्रिक अवधारणा मुल्य मान्यताको ठाडो उल्लंघन गरी निज दाजुलाई संविधानको धारा ११(१), ११(२), १२(१), १२(२) र धारा १५ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेकोले संविधानको धारा २३ द्वारा निर्दिष्ट धारा ८८(२) अन्तर्गत सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरी छाडीदिनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी दाजु फणिन्द्र देवकोटाको मौलिक हकको संरक्षण गरिपाउँ भन्ने मुख्य व्यहोराको यस अदालत समक्ष पर्नआएको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई प्राप्त हुनआएपछि वा सो को अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको मिति २०५६।१२।२३।४ को एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

माथि उल्लिखित विपक्षीलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँको च.नं. ०३।९४।२।०५६।५७ मिति ०५६।१२।१६ को पत्रानुसार मिति ०५६।१२।१७ गतेदेखि यस कारागारमा थुनामा राखिएको हुँदा यस शाखाको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी प्रत्यर्थी कारागार शाखा काठमाडौँबाट यस अदालत समक्ष प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

माओवादी समर्थकहरूबाट माओवादी जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने क्रममा सार्वजनिक सम्पत्ति तोडफोड गर्ने बैंक र साना किसान आयोजनाको कार्यालयहरू लुट्ने कार्यालयहरूको दस्तावेज

जलाउने चौकी र प्रहरी कर्मचारीहरू माथि आक्रमण गरी हतियार गोली गठ्ठा लुटी प्रहरी कर्मचारीहरूको हत्या गर्ने, जिल्ला प्रशासन कार्यालय एवं मालपोत कार्यालय समेतमा विष्फोटन गराई निहत्था जनताको हत्या गरी जनजीवन आतङ्कित तुल्याउने र आधार इलाका र निर्माण चरण प्रारम्भ गरी अधिराज्यव्यापी विष्फोटन गराउने आदि जस्ता कार्यहरू गरी जनयुद्ध समर्थन जुटाउने भनी आतङ्ककारी भूमिगत रूपमा छापामारलाई लुकाउने प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने मनोबल बढाउने जस्ता कार्य गरेको अवस्थामा रिट निवेदनमा उल्लेख भएको फणिन्द्र देवकोटालाई मिति २०५६।१२।१५ गते फेला पारी पक्राउ गरी दाखेला भएको र पक्राउ भई दाखेल भएको २४ घण्टा भित्र नै मिति २०५६।१२।१६ गते आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा पठाइएकोमा सो कार्यालयबाट अधिकार प्राप्त अधिकारीले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्द राख्ने निर्णय भई नजरबन्द थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई प्रहरीले मिति २०५६।१२।१९ गते विना कारण पक्राउ गरी गैरकानूनी तवरसंग बन्दी बनाई थुनामा राखेको भन्ने जस्ता भुठ्ठा कुरा रची यस कार्यालय उपर भुठ्ठा लान्छना लगाई रिट निवेदन दिएको देखिँदा उक्त रिट निवेदन बदरभागी हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंको तर्फबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई पक्राउ गर्ने थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन् नगरिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालयको तर्फबाट यस अदालत समक्ष प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकलाई २०५६।१२।१५ गतेको पत्रबाट पक्राउ गरी पेश गरेको हुँदा निजको क्रियाकलाप किटानी प्रहरी प्रतिवेदन समेतका आधारमा निजको गतिविधि विश्लेषण गर्दा निजलाई त्यसै छाड्दा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पुऱ्याउन सक्नेहुँदा त्यस्ता काम कुरा गर्नबाट नरोकी घटना घटित हुने समयसम्म प्रतिक्षा गरेमा जनधनको क्षति जोगाउन सकिने र उपचारात्मक कार्यवाही मात्र गर्नसक्ने भएकोले समाजको वृहत्तर हितलाई दृष्टिगत गरी जनधनको क्षति हुने र सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा खलल पर्न नदिन निजलाई मिति २०५६।१२।१६ को आदेशले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मिति २०५६।१२।१६ गतेदेखि “क” श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा राखिएको र कानून बमोजिम नै थुनामा राखिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता श्री जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको तर्फबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिटमा निवेदकका तर्फबाट नियुक्त विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री रमनकुमार श्रेष्ठ, श्री विश्वप्रकाश भण्डारी एवं श्री श्यामजी प्रधान समेतले रिट निवेदकलाई वस्तुनिष्ठ आधारको अभावमा थुनामा राखेकोले गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त हुनुपर्दछ भन्ने र प्रत्यर्थी तर्फबाट समेत खटिई

आउनु भएका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री शरदकुमार खड्काले सार्वजनिक सुरक्षा ऐनको दफा ४.१ को कार्यविधि तथा प्रक्रिया पूरा गरी रिट निवेदकलाई नजरबन्दमा राखिएको हो । उचित र पर्याप्त आधार खुलाई पर्चा खडा भएको छ, तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुबै पक्षका विद्वान् अधिवक्ताहरूको वहस सुन्नुका साथै इजलास समक्ष प्राप्त हुनआएको मिसिल कागजात समेत अध्ययन गरी हेर्दा यसमा रिट निवेदन माग दावी बमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन र रिट निवेदकको निवेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने के हो ? भनी निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर र कानून अनुरूप नै थुनामा राखिएको भन्ने विपक्षी प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय बबरमहल समेतको लिखित जवाफ समेतलाई दृष्टिगत गरी हेर्दा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ४(१) उपदफा ३(१) अन्तर्गत कुनै आदेश जारी गर्दा स्थानीय अधिकारीले त्यस्तो आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार खुलाई सो आदेश सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्नेछ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । निवेदकलाई दिएको पुर्जिमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने आतङ्क, हिंसा र विध्वंशलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका कामहरू गर्नबाट तपाईंलाई रोक्न जरुरी भएको भनी उल्लेख भएको समेत देखिन्छ । निवेदकले के, कुन ठाउँमा के कस्तो क्रियाकलाप गरेको कारणबाट उल्लिखित कुराहरूमा खलल पुग्नगएको कारण समेतको पर्याप्त उचित आधार र उक्त निवेदकलाई दिएको पुर्जिमा समेत खुलनआएको देखिदैन । निवेदकले कुन ठाउँमा बसी के कस्तो कार्य गरी नेपाल अधिराज्यको शान्ति, व्यवस्था, अखण्डता र सार्वभौमसत्तामा खलल पुग्नगएको हो ? सो पर्याप्त र उचित आधार विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट समेत खुलनआएको देखिदैन । यसरी वस्तुनिष्ठ आधार र कारण बेगर केवल आतङ्क, हिंसा र विध्वंशलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका काम कुरा रोक्नेभन्ने सम्म उल्लेख गरी उचित र पर्याप्त आधार प्रमाण बेगर निवेदकलाई नजरबन्दमा राख्नेगरेको कानून बमोजिम थुनामा राखेको भन्नमिल्ने नदेखिंदा निवेदकलाई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरिदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ । निर्णय आदेशको १(एक) प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा जनाउको लागि पठाई मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्यायाधीश राजेन्द्रराज नाख्वा

इति सम्बत २०५७ साल वैशाख ६ गते रोज ३ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
२०५७ सालको रिट नं. ..४०९३
आदेश मिति: २०५७।१।२३।
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : ललितपुर जिल्ला, ल.पु. उपमहानगरपालिका कुपण्डोल घर भै का.जि.का.न.पा वडा नं. ३० कमलाक्षी डेरा गरी बस्ने हाल केन्द्रीय कारागार शाखामा थुनामा रहेकी शोभा खनाल समेत

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत

- नजरबन्द राख्दा त्यस्तो व्यक्तिको काम कुराबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने उचित पर्याप्त आधार भएको हुनुपर्ने र नजरबन्दको आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार खुलाई आदेश सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्ने ।
- निवारक नजरबन्दको आदेश दिँदा कानूनद्वारा निर्दिष्ट कार्यविधि अवलम्बन भयो भएन भन्ने तर्फ सम्बन्धित मिसिल, पेश भएको सबकल फायलबाट समेत निवेदकहरूले गरेको कुन काम कुराबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने उचित र पर्याप्त आधार भयो सो खुलाउन सकेकोनपाइने ।
- आदेश जारी गर्नुपर्ने के कस्तो कार्य भयो भन्ने कुराको आधार नै नखुलाई दिएको पुर्जिलाई रीतपूर्वकको भन्ननमिल्ने ।

आदेश

० न्या. भैरवप्रसाद लम्साल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ तथा ८८(२) अन्तर्गत दायर हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा एवं ठहर यसप्रकार छः

मेरी दिदीकी छोरी शोभा खनाल पद्मकन्या क्याम्पसमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी र मेरो सानी आमाको छोरी बहिनी सम्भना अधिकारी सामान्य मजदूर हुन् । उनीहरु दुबै जना एउटै डेरामा सँगै बसोबास गरी आइरहेका थिए । निज शोभा खनाल र सम्भना अधिकारीलाई मिति २०५६।१२।१६ गते आफ्नो डेरामासँगै बसिरहेको अवस्थामा करिव विहान अं. १० बजे प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट खटी आएका बताउने प्रहरीहरुले विना कारण पक्राउ गरी लगेको कुरा अवगत भएकोले वास्तविकता सम्बन्धमा बुझ्न मिति २०५६।१२।१७ गते जि.प्र. कार्यालय, हनुमानढोकामा बुझ्न जाँदा त्यहा ड्यूटीमा रहेका प्रहरी अधिकृतले तिम्रो छोरी तथा बहिनीलाई गृह मन्त्रालय, प्रहरी प्रधान कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालयको आदेशले पक्राउ गरेको हो, भेटघाट गर्न दिनमिल्दैन, के कारणले पक्राउ गरेको हो जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझ्न जानु भनी ठाडो जवाफ दिएकोले फर्कि आए । तत्पश्चात मिति २०५६।१२।१७ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझ्न जाँदा तिम्रो छोरी बहिनी नाताका व्यक्तिहरुलाई हामीले पक्राउ गर्ने आदेश पनि गरेको छैन भनी जवाफ दिए । तत्पश्चात जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बबरमहल जाने क्रममा मिति २०५६।१२।१८ देखि केन्द्रीय कारागारमा राखेको छ । केही दिनपछि छाडिदिन्छौ भनी आश्वासन दिएकोमा करिव एक महिना हुनलाग्दा पनि छाडी नदिएकोले पुनः २०५७।१।८ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझ्न जाँदा पुर्जि दिएको ३ महिना नपुगी छाड्न मिल्दैन भनी प्रमुख जिल्ला अधिकारीले जवाफ दिनुभयो ।

प्रत्यर्थी प्र.जि.अ. ले मेरो छोरी र बहिनी उपर जारी गरेको आदेश सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ अनुसार नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्थामा खलल पार्नसक्ने आतङ्क, हत्या, हिसांलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका काम कुरा गर्नबाट रोक्न तपाईंलाई जरुरी भएको भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख भएको रहेछ । निज छोरी बहिनीबाट त्यस्तो काम कुरा होला कि भनी अनुमानसम्म पनि गर्न मिल्दैन । उक्त आदेशमा सा.सु. ऐन, २०४६ को दफा ३(१) ले निर्दिष्ट गरे अनुरूप शोभा खनाल र सम्भना अधिकारीलाई नजरबन्द राख्नुपर्ने उचित र पर्याप्त आधार कारणको विद्यमानता उल्लेख गर्नसकेको छैन । आत्मगत एवं स्वेच्छाचारी रूपमा मेरी छोरी बहिनीको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गरी नजरबन्दमा राख्नेगरी भएको आदेश तथा थुनामा राखेको कार्य गैरकानुनी छ । प्रत्यर्थी प्रमुख जिल्ला अधिकारीले सा.सु. ऐन, २०४६ को दफा ३(१) र ४(१) को कानुनी प्रावधान प्रतिकुल स्वेच्छाचारी रूपमा आफ्नो अधिकारको दुरुपयोग गरी निज छोरी र बहिनीलाई संविधानको धारा ११(१)(२), १२(१)(२) र धारा १५ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकबाट वञ्चित गरी गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखेकोले निजहरुलाई

अविलम्ब यस सम्मानित अदालत समक्ष उपस्थित गराई गैरकानुनी थुनावाट अविलम्ब मुक्त गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई नियमानुसार पेश गर्ने भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५७।१।१२ को आदेश ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन् नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयका तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

माओवादी जनयुद्ध समर्थक जुटाउने भनी आतङ्ककारी भूमिगत रूपमा छापामारलाई लूकाउने, प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने, मनोबल बढाउने जस्ता कार्य गरेको अवस्थामा शोभा खनाल एवं सम्भना अधिकारीलाई मिति २०५६।१२।१७ मा फेला पारी पक्राउ गरी दाखेल भएको र पक्राउ भई दाखेला भएको २४ घण्टा भित्र नै २०५६।१२।१७ गते नै आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा पठाइएकोमा सो कार्यालयबाट अधिकार प्राप्त अधिकारीले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्द राख्नेनिर्णय भई नजरबन्द थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई २०५६।१२।१६ गते प्रहरीले विना कारण पक्राउ गरेको गैरकानुनी तवरसँग बन्दी बनाई थुनामा राखेको भन्ने जस्तो कपोलकल्पित कुरा रची यस कार्यालय उपर भ्रूडा लाञ्छना लगाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाको तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

विपक्षीहरूलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको च.नं. ९६२ मिति २०५६।१२।१८ को पत्र अनुसार मिति २०५६।१२।२१ देखि यस कारागारमा थुनामा राखिएको हुँदा यस कार्यालयको हकमा रिट खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा काठमाडौंको तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला तथा नेपाल अधिराज्यका विभिन्न स्थानहरूमा माओवादी जनयुद्ध जस्ता कार्यक्रम राखी प्रचार-प्रसार गरी जनमानसमा आतङ्क फैल्याई शान्ति सुरक्षामा खलल पार्ने खालका काम कारवाही गरीसंगठन विस्तार गर्ने काममा माओवादी क्रियाकलापमा प्रचारप्रसार र सहयोग पुऱ्याउने खालका काम कारवाही गरी रहेको अवस्थामा प्रहरी अधिकृत समेतको टोलीले शोभा खनाललाई च.नं. २३७, २०५६।१२।१८ को पत्रबाट पक्राउ गरी कानून बमोजिम नै थुनामा राखिएको हुँदा निजको क्रियाकलाप, किटानी प्रहरी प्रतिवेदन समेतका आधारमा निजको गतिविधि विश्लेषण गर्दा निजलाई त्यसै छाड्दा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता एवं शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पुऱ्याउनसक्ने हुँदा त्यस्तो काम कुरा गर्नबाट नरोकी घटना घटित हुने समयसम्म प्रतिक्षा गरेमा जनधनको

क्षति जोगाउन नसकिने र उपचारात्मक कारवाही मात्र गर्नसकिने भएकोले त्यस्तो कार्य गर्ननदिन कानून बमोजिम नै थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

निवेदकहरूलाई पक्राउ गर्ने तथा थुनामा राख्ने समेतको कार्य यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएकोले यस कार्यालयका विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयका तर्फबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विश्वप्रकाश भण्डारीले मेरो पक्षले कुन कार्य गरे वापत निजहरूलाई नजरबन्दमा राखिएको हो, सो आदेश पुर्जिबाट केही खुलेको छैन । निवारक नजरबन्दमा राख्नका लागि उचित पर्याप्त तथा वस्तुनिष्ठ आधार हुनुपर्नेमा मेरो पक्षलाई दिएको पुर्जिमा त्यस्तो कुनै आधार उल्लेख छैन । उचित र पर्याप्त आधार बेगर नै मेरो पक्षलाई गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊं भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो भने विपक्षी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेतका तर्फबाट उपस्थित सहन्यायाधिवक्ता श्री सत्यनारायण प्रजापतिले विपक्षीहरूलाई कानून बमोजिम नै नजरबन्दमा राखिएको हुँदा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन, खारेज गरिपाऊं भनी प्रस्तुत गर्नु भएको वहस जिकिर समेत सुनियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०५६।१२।१६ का दिन विहान १०.०० बजे शोभा खनाल र सम्भना अधिकारी दुवै जना सगै डेरामा बसीरहेको अवस्थामा निजहरूलाई प्रहरीले बिना कारण पक्राउ गरी लगी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेशले नजरबन्दमा राख्ने गरेको कार्य गैरकानुनी हुँदा विपक्षीहरूका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊं भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर रहेको देखिन्छ । विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयको लिखित जवाफमा खलल पर्ननदिन कानून बमोजिम थुनामा राखिएको भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख गरी लिखित जवाफ पेश भएको देखिएको । निवेदकले निवेदनसाथ पेश गरेको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको मिति २०५६।१२।१८ को नजरबन्दमा राख्ने आदेशको प्रतिलिपि र विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट शोभा खनाल र सम्भना अधिकारी नजरबन्दमा रहेको कुरामा विवाद देखिएन । नजरबन्द सम्बन्धी कानुनी व्यवस्थालाई हेर्दा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५ मा निवारक नजरबन्द विरुद्धको हकमा उक्त धाराको उपधारा (१) ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन भनी मौलिक हकको प्रत्याभूती गरेको छ । त्यस्तो हकको प्रचलनको लागि संवैधानिक उपचारको व्यवस्था धारा २३ ले सुरक्षित समेत गरेको छ । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने उचित र पर्याप्त आधार भएमा स्थानीय अधिकारीले निजलाई कुनै खास अवधीसम्म कुनै खास ठाउँमा नजरबन्द राख्ने आदेश जारी गर्नसक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको

पाइन्छ । नजरबन्द सम्बन्धी उक्त सबैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था हेर्दा कसैलाई पनि नजरबन्द राख्दा त्यस्तो व्यक्तिको काम कुराबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खललपर्ने उचित पर्याप्त आधार भएको हुनुपर्छ । त्यस्तै ऐ. ऐनको दफा ४.१ ले नजरबन्दको आदेश जारी गर्नुपर्ने कारण र आधार खुलाई आदेश सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ ।

प्रस्तुत विवादमा निवारक नजरबन्दको आदेश दिँदा कानूनद्वारा निर्दिष्ट कार्यविधि अवलम्बन भयो भएन भन्ने तर्फ सम्बन्धित मिसिल, सह-न्यायाधिवक्ताबाट पेशभएको सक्कल फायलबाट समेत निवेदकहरू शोभा खनाल र सम्भना अधिकारीले गरेको कुन काम कुराबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नसक्ने उचित र पर्याप्त आधार भयो सो खुलाउन सकेको पाइएन । आदेश जारी गर्नुपर्ने के कस्तो कार्य भयो भन्ने कुराको आधार नै नखुलाई दिएको पुर्जिलाई रीतपूर्वकको भन्न मिलेन । यसै सन्दर्भमा संविधान र कानून बमोजिम उचित र पर्याप्त आधार तथा कारण खुल्न नसकेको अवस्थामा नजरबन्दको पुर्जि रीतपूर्वकको भएको देखिन नआउने भनी ने.का.प. २०५५, अंक ४, नि.नं. ६५३०, पृष्ठ १९५ मा सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भइरहेको पाइन्छ । तसर्थ माथि उल्लिखित आधार तथा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा निवेदकहरू शोभा खनाल र सम्भना अधिकारीलाई नजरबन्द राख्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मिति २०५६।१२।१८ मा जारी गरेको आदेश कानून सङ्गत देखिएन । नजरबन्दमा राखिएका निवेदकहरू शोभा खनाल र सम्भना अधिकारीलाई अन्य मुद्दामा थुनामा राख्नुनपर्ने भए अविलम्ब थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उपर्युक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. भैरवप्रसाद लम्साल

इति सम्वत २०५७ साल वैशाख २३ गते रोज ६ शुभम्.....

संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रराज नांख्वा
संभवत २०५७ सालको रिट नं. ..४२३७
आदेश मिति : २०५७३१२९।४

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

रिट निवेदक: जि. रसुवा लहरे पौवा गा.वि.स. वडा नं. १ वेत्रावती घर भै जिल्ला कारागार त्रिपुरेश्वर काठमाडौंमा थुनामा रहेको रामबहादुर दमाई

विरुद्ध

विपक्षी: रसुवा जिल्ला अदालत रसुवा, धुन्चे समेत

- जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा जिल्ला अदालतबाट १० वर्ष कैद हुनेगरी फैसला भए उपर उसै बखत परेको पुनरावेदन सदर हुनगएकोले पुनरावेदन गरे वापत सयकडा १०छ्छ ले थप सजाय १ वर्ष हुनेगरी फैसला भई थुनामा बस्नुपर्ने भनी कैदी पुर्जि दिएको र अ.बं. २०३ नं. खारेज भइसकेको अवस्थामा थप सजायमा बस्न नपर्नेमा बढी कैद वर्ष १ समेत कायम रहेकोले अन्याय परेको भनी रिट निवेदन परेका अवस्थामा निवेदक विरुद्ध पहिले चलेको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा सम्बन्धमा यस अदालतमा पर्नआएको पुनरावेदनमा किनारा हुँदा दुई वटा पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट फैसला गरी एउटाको हकमा केही निर्णय नगरी छुटाएको देखिदा एउटै मुद्दामा पर्नआएको दुईवटा पुनरावेदन मध्ये एउटाको हकमा केही नबोली छुटाएकोले बदर भई दुबै पुनरावेदनहरूमा कानून बमोजिम ठहरगर्नु भनी निर्णय भइरहेको अवस्थामा निवेदन जिकिर बमोजिम अ.बं. २०३ नं. बमोजिम थप कैद भएको भनी मान्न नमिल्ने ।

आदेश

० न्या.केदारनाथ आचार्य

रिट निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८(२) अन्तर्गत पर्नआएको रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छः

२. टिकानाथ पौड्याल र चन्द्रबहादुर दमैको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म निवेदक रामबहादुर दमै भएको जिउमास्ने बेच्ने मुद्दामा विपक्षी रसुवा जिल्ला अदालतबाट मलाई कैद वर्ष १० गरी मिति २०४८।३।१० गते फैसला भएकोमा सो उपर मैले विपक्षी पु.वे.अ. बाट पुनरावेदन गरेकोमा शुरु जि.अ.ले मलाई गरेको कैद वर्ष १० लाई नै मनासिव ठहर्याई मिति २०४९।१२।१२ गते फैसला भयो । पुनरावेदन जिकिर नपुगेको भनी अ.बं. २०३ नं. बमोजिम कैद वर्ष १० को सैकडा १०छ ले हुने थप कैद १ वर्ष गर्ने कुरा सो फैसलामा उल्लेख भएकोथियो । सो फैसला अनुरूप २०५१।१।१८ गते मलाई दिइएको कैद ठेकुवा पुर्जिमा वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी तपाईं समते भएको जिउ मास्नेबेच्ने मुद्दामा पुनरावेदन अदालतको मिति २०४९।१२।१२ गतेको फैसलाले शुरु इन्साफ मनासिव ठहरी फैसला भएकोले पुनरावेदन गरे वापत अ.बं. २०३ नं. ले सयकडा १०% ले कैद वर्ष एक थप हुने ठहरेकोले मिति २०४६।१२।२८ गतेदेखि २०५७।१२।२७ गते सम्म थुनामा बसी मिति २०५७।१२।२८ गते छुट्टी जाने व्यहोरा जानकारीको लागि कैदपुर्जि दिएको छ भन्ने उल्लेख गरिएको थियो भने यता मैले उक्त पु.वे.अ. को फैसला उपर पुनरावेदन गरेकोमा पु.वे.अ. पाटनको मिति २०४९।१२।१२ गतेको फैसला पुनः निर्णय गर्नु भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट २०५३।७।१९ मा फैसला भयो । पुनरावेदन गरे वापत थप सजाय गर्ने अ.बं. २०३ नं. मिति २०५०।९।१५ गते लालमोहर लागेको मुलुकी ऐन (दशौ संशोधन) २०५० द्वारा पूर्व खारेज भएको र सो पश्चात अर्थात मिति २०५३।७।१९ गतेको स.अ. को फैसलाले पु.वे.अ. को फैसलालाई बदर गरी दिएको हुँदा पु.वे.अ. ले पुनरावेदन गरे वापत अ.बं. २०३ नं. बमोजिम गरेको थप सजाय पनि स्वतः हटेको छ । कैद ठेक्काको अवस्थामा अ.बं. २०३ खारेज भएकोले सो कायम गरी कैदमा राख्न मिल्दैन । अ.बं. २०३ बमोजिम पुनरावेदन गरे वापत गरिएको १ वर्ष थप सजाय हटे पश्चात कैद वर्ष १० मात्र मैले भुक्तान गर्नुपर्ने हो । म मिति २०४६।१२।२८ गते थुनामा रहेको हुँदा मैले भुक्तान गर्नुपर्ने कैद मिति २०५६।१२।२७ गते नै भुक्तान भइसकेको हुँदा सो दिनदेखि नै हालसम्म म गैरकानूनी थुनामा रहेको हुँदा जसबाट म निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२, १४ समेत र तत्सम्बन्धी कानूनद्वारा प्रदत्त मौलिक हक र कानूनी हक समेत अपहरण हुनगएकोले सो अपहरित हकहरुको प्रचलनको लागि अन्य उपयुक्त कानूनी उपचार नभएकोले उक्त गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको यस अदालत समक्ष पर्न आएको रिट निवेदन ।

३. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीहरूको लिखित जवाफ मगाई प्राप्त हुनआएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।
४. निज निवेदकलाई ठेकिएको कैद मिति सम्म थुनामा राख्नुपर्ने यस कारागार शाखाको दायित्व भएकोले यस कारागार शाखाले कुनै किसिमबाट निजलाई गैह्रकानूनी रूपमा थुनामा नराखिएको हुँदा यस कारागार शाखाको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको विपक्षी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता श्री कारागार शाखा काठमाडौंको तर्फबाट यस अदालत समक्ष प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।
५. जिल्ला अदालत रसुवाको मिति २०४८।३।१० को फैसला र पु.वे.अ. पाटनको २०४९।१२।१२ को फैसलाले अ.बं. २०३ नं. बमोजिम पहिलो लागेको कैद वर्ष १० मा १० प्रतिशत थप गरी १ वर्ष बढाई गरेको सजाय मुलुकी ऐन (दशौं संशोधन) बाट सो २०३ नं. खारेज भएको मिति २०५०।१।५ भन्दा पहिलेकै भएको हुँदा सो निर्णय मनासिवनै हुने हुँदा निजले दिएको रिट निवेदनको व्यहोरा कानून सङ्गत नदेखिएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी रसुवा जिल्ला अदालत धुन्चेबाट यस अदालत समक्ष प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।
६. रसुवा जिल्ला अदालतको २०४८।३।३० को फैसला उपर निवेदकको यस अदालतमा पुनरावेदन परी यस अदालतबाट शुरु सदर हुनेठहरी २०४९।१२।१२ मा फैसला भै मु.ऐन अदालती बन्दोबस्त २०३ नं. बमोजिम १० छ थप कैद हुने ठहरी लगत कस नपठाएको । यस अदालतको २०४९।१२।१२ को फैसला उपर श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन परी प्रतिवादी डिल्लीबहादुर थापाको हकमा समेत पुनः निर्णय गर्नुभन्ने २०५३।७।१९ मा श्री सर्वोच्च अदालतबाट फैसला भै सो अनुरूप यस अदालतबाट २०५४।२।२१।३ मा प्रतिवादी डिल्लीबहादुर थापाको हकमा सफाई दिनेठहर्‍याई फैसला भएको अवस्थामा निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२, १४ समेतको प्रदत्त मौलिक हक तथा कानूनी हक समेत हनन नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता श्री पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुरको तर्फबाट यस अदालत समक्ष प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।
७. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिटमा निवेदक तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री वोर्णबहादुर काकीले मेरो पक्षलाई पुनरावेदन अदालतको २०४९।१२।१२ को फैसलाले शुरु जिल्ला अदालतले तोकेको १० वर्ष कैदको फैसलालाई नै सदर कायम गरी पुनरावेदन गरे वापत सयकडा १००० ले हुने थप सजाय १ वर्ष समेत गरी २०४६।१२।२८ देखि २०५७।१२।२७ सम्म थुनामा राख्ने गरी पुनरावेदन अदालतले कैद पुर्जि दिएको मुलुकी ऐनको (दशौं संशोधन) २०५० ले अ.बं. २०३ नं. बमोजिमको पुनरावेदन गरे

वापतको थप सजायको प्रावधान खारेज गरिसकेकोले यस अवस्थामा मेरो पक्ष गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त हुनुपर्दछ भनी वहस गर्नुभयो । वादी श्री ५ को सरकार तर्फबाट उपस्थित विद्वान् नायव महान्यायाधिवक्ता श्री नरेन्द्रकुमार श्रेष्ठले प्रस्तुत रिटमा निवेदकको जिक्तिमा थप सजायको हकमा मुलुकी ऐनको दशौं संशोधन २०५०।९।५ मा भएको र पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसलाको मिति २०४९।१२।१२ भएकोले संशोधन पूर्वको भए गरेको कामलाई संशोधन पश्चातको कार्यले कुनै असर पार्नसकदैन । सर्वोच्च अदालतको २०५३।७।१९।२ को फैसलाले पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर भई पुनः इन्साफ गर्नु भनी उल्लेख छ । यस्तो अवस्थामा रिट निवेदकको मौलिक हकमा असर परेको भन्न नमिली प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

८. विद्वान् अधिवक्ताहरूको वहस सुन्नुको साथै इजलास समक्ष पेश हुनआएको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकलाई जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा रसुवा जिल्ला अदालतबाट १० वर्ष कैद गरी २०४८।३।१० गते फैसला भए उपर उसै बखत परेको पुनरावेदन सदर हुनगएकोले पुनरावेदन गरे वापत सयकडा १०% ले थप सजाय १ वर्ष हुनेगरी फैसला भइ कैदी पुर्जिमा २०४६।१२।२८ देखि २०५७।१२।२७ सम्म थुनामा बस्नु पर्ने भनी कैदी पुर्जिदिएको र अ.बं. २०३ नं. खारेज भइसकेको अवस्थामा थप सजायमा बस्न नपर्नेमा बढी कैद वर्ष १ समेत कायम रहेकोले अन्याय परेको भनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लेख भएको रहेछ । निवेदक विरुद्ध पहिले चलेको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा सम्बन्धमा यस अदालतमा पर्नआएको २०५० सालको फौ.पु.नं.६८९।७२६ को पुनरावेदन २०५३।७।१९ मा किनारा हुँदा वादी श्री ५ को सरकार विरुद्ध डिल्लीबहादुर थापा र रामबहादुर दमाई विरुद्ध श्री ५ को सरकार भएको दुई वटा पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०४९।१२।१२।३ मा फैसला गरी डिल्लीबहादुर थापाको हकमा केही निर्णय नगरी छुटाएको देखिन्छ । एउटै मुद्दामा पर्नआएको दुईवटा पुनरावेदन मध्ये एउटाको हकमा केही नबोली छुटाएकोले बदर भई दुबै पुनरावेदनहरूमा कानून बमोजिम ठहर गर्नु भनी निर्णय भइरहेकोअवस्थामा निवेदन जिक्ति बमोजिम अ.बं. २०३ नं. बमोजिम थप कैद भएको भनी मान्न नमिलेबाट प्रस्तुत निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । नियमानुसार गरी मिसिल बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.राजेन्द्रराज नाख्वा

इति सम्बत २०५७ साल आषाढ २१ गते रोज ४ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाभी
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
सम्बत २०५७ सालको रिट नं. ... ४३३६
आदेश मिति: २०५७।५।१५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ ।

निवेदक : गोरखा जिल्ला आँप पिपल गाउँ विकास समिति वडा नं. २ घर भई हाल जिल्ला कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा रहेका फणिन्द्र देवकोटाको हकमा हेमप्रसाद घिमिरे

विरुद्ध

विपक्षी : गृह मन्त्रालय समेत

- कुनै एकजना व्यक्तिले पर्चा पम्पलेटिड गरेकै आधारमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रियता, सार्वजनिक शान्ति र सुव्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्नजान्छ भन्ने आधार मनासिव नहुने ।
- निवेदकले पर्चा पम्पलेटिड गरेको कारण र आधार नजरबन्द आदेशका लागि उचित र पर्याप्त भएको मान्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. टोपबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) अन्तर्गत यस अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यस प्रकार छ :

मिति २०५६।१२।२९ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा प्रहरीहरूले फणिन्द्र देवकोटालाई गैरकानूनी रूपमा गिरफ्तार गरी थुनामा राखेको कार्य उपर नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिएको र सो निवेदनको सुनुवाई भई मिति २०५७।१।६ गते गैरकानूनी थुनाबाट फणिन्द्र देवकोटालाई मुक्त गरीदिनुभनी यस अदालतबाट आदेश जारी भएको थियो । उक्त आदेश बमोजिम निज फणिन्द्र देवकोटा थुनामुक्त हुनासाथ विपक्षीहरूको षडयन्त्रपूर्ण मिलोमतोबाट जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाको पक्राउ गरी प्रहरी भ्यानमा राखी गैरकानूनीढंगले स्थानान्तरण गरी गोरखा र पुनः काठमाडौं लगेर थुनामा राखिएको छ । विपक्षीहरूले राज्य व्यवस्थालाई ध्वस्त पार्ने खालका पर्चा पम्पलेटिड गरेको भन्ने आरोप लगाई

नेपाल कानून समाज

४८६

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

सा.सु.ऐन, २०४६ को दफा ३.१ बमोजिम नजरबन्दमा राख्ने आदेश दिएको भए तापनि मिति २०५६।१२।११ देखि निरन्तर विपक्षीहरूकै कब्जामा रहेको मेरो साथीले त्यस्तो कपोलकल्पित कार्य गर्नसक्ने अवस्था नभएको हुँदा मेरो साथीलाई नजरबन्दमा राखिनु पूर्णतः गैरकानूनी कार्य हो । सम्मानित अदालतबाट एक पटक गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्ने आदेश भइसकेपछि विपक्षीहरूले थुनाबाट मुक्त नगरी स्थानान्तरण गरी पुनः नजरबन्दमा राख्नुले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को दफा ११(१)(२), १२(१)१६, (२)१५(१) तथा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) तथा ४(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक एवं कानूनी हकबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेकाले आफ्नो मौलिक हकको संरक्षणको लागि नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ द्वारा निर्दिष्ट धारा ८८(२) अन्तर्गत यो निवेदन प्रस्तुत गरेको छु । विपक्षीहरूका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मौलिक हकको संरक्षण गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्याद बाहेक ३ दिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई सो को लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा लिखित जवाफ दिने अवधी नाघेपछि पेश गर्नुभन्ने समेतको यस अदालतको आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित काम कारवाहीहरू यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएकोले यस कार्यालय उपरको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित फणिन्द्र देवकोटालाई मिति २०५७।१।६ गते निजको अभिभावकलाई जिम्मा लगाउनको लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखा पठाइएको हो । त्यसपछि निजलाई पक्राउ नगरिएको, थुनामा पनि नराखिएको हुँदा कपोलकल्पित रूपमा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाइ दिएको रिट निवेदन खारेज भागी छ, भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

निज फणिन्द्र देवकोटा कारागार शाखा गोरखाको च.नं. ५१६ मिति २०५७।१।२१ गतेको स्थानान्तरण पत्र अनुसार निज यस शाखामा स्थानान्तरण भई सोही मितिदेखि यस शाखामा थुनामा रहेको हुँदा यस शाखाको हकमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज भागी छ, भन्ने कारागार शाखा काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई थुनामा राख्ने, पक्राउ गर्ने आदेश दिएको छैन साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन नगरिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने गृह मन्त्रालयका तर्फबाट सचिव श्री पदमप्रसाद पोखरेलको लिखित जवाफ ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको च.नं. २४७ नमिति २०५७।१।६ गतेको पत्र साथ अभिभावक जिम्मा लगाउन पठाइए अनुसार २०५७।१।७ गते निजलाई अभिभावकलाई जिम्मा लगाइएको हो । निज फणिन्द्र देवकोटाले मिति २०५७।१।३ गते साँझ जिल्ला गोरखा पु.ना.न.पा वडा नं. ९ छेपेटारमा राज्य व्यवस्थालाई ध्वस्त पार्ने खालका पर्चा पम्पलेटिड गर्दै सर्वसाधारण जनतामा आतंकको सिर्जना गरेकोले तत्काल निजलाई कारवाही नगरेमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, राष्ट्रिय अखण्डता एवं सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थालाई खलल पुग्नेहुँदा मिति २०५७।१।१४ गते आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखामा प्रस्तुत गरी सोही कार्यालयको आदेश अनुसार सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३ को उपदफा ३.१ बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज योग्य छ, भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखाको लिखित जवाफ ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाको मिति २०५७।१।१४ गतेको आदेशानुसार सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत नजरबन्दमा राखिएकोमा कारागार विभागको मिति २०५७।१।२१ गतेको आदेशानुसार कारागार शाखा काठमाडौं स्थानान्तरण गरिएको हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने कारागार शाखा गोरखाको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएको छैन । निवेदकले छेपेटारमा आतंककारी कृयाकलाप गरी रहेकोमा प्रहरीद्वारा आतंककारी गतिविधिसँग सम्बन्धित पुस्तकका पम्पलेट सहित पक्राउ गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत नजरबन्दमा राख्न कानून बमोजिम पूर्ज दिईकानून बमोजिम नै थुनामा राखिएको हो । गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको भन्ने दाबी निराधार छ। यसर्थ निवेदकलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी थुनामा राखेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखाको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फका विद्वान् अधिवक्ता श्री श्यामजी प्रधानले निवेदक थुना गैरकानूनी ठहरी निजलाई थुनाबाट छाडी दिन बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भइसक्दा पनि सो आदेशलाई बेवास्ता गरी स्थानान्तरण गरी निरन्तर रूपमा थुनामा राखेकोले त्यस्तो थुना गैरकानूनी वदनियतपूर्ण हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनपर्छ र विपक्षी तर्फका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री ऋषिराम दवाडीले निवेदकलाई आतंककारी क्रियाकलापमा संलग्न भएकोदेखि सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) बमोजिम पूर्ज दिई थुनामा राखिएको कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको वहस समेत सुनि निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने नपर्ने सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निवेदकलाई राखिएको थुना गैरकानूनी ठहर भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश यसै अदालतबाट जारी भएकोमा सो आदेशको बेवास्ता गरी निवेदकलाई निरन्तर थुनामा राखिएको विपक्षीहरूको काम कारवाही गैरकानूनी र दुराशययुक्त हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर र निवेदक आतंककारी क्रियाकलापमा संलग्न रहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ बमोजिम नजरबन्द आदेश जारी गरी थुनुवा पूर्ज दिइ थुनामा राखेको भन्ने लिखित जवाफ देखिन आउँछ । निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरेको जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेश हेर्दा निवेदक फणिन्द्र देवकोटाले मिति २०५७।१।१३ साँझ १८.३० बजेको समयमा गोरखा जिल्ला पृ.न.पा. वडा नं. ९ स्थित छेपेटार बजार भन्ने स्थानमा राज्य व्यवस्थालाई ध्वस्त पार्ने खालका पर्चा पम्पलेटिङ गरी सर्वसाधारण जनमानसमा आतंकको क्रियाकलाप फैलाउँदै गरेको कार्यबाट सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ मा उल्लिखित नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रियता, सार्वजनिक शान्ति र सुव्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्नजाने भई उक्त कार्य रोक्न आवश्यक भएकोले भन्ने उल्लेख भएको पाइयो । निवेदकले पर्चा पम्पलेटिङ गरेको कारणले नै नजरबन्दमा राख्नु परेको भन्ने मुख्य आधार नजरबन्द आदेशमा लिएको देखिन्छ । कुनै एकजना व्यक्तिले पर्चा पम्पलेटिङ गरेकै आधारमा नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रियता, सार्वजनिक शान्ति र सुव्यवस्थामा प्रतिकूल असर पर्नजान्छ भन्ने आधार मनासिव हुदैन । प्रस्तुत विवादमा निवेदकले पर्चा पम्पलेटिङ गरेको कारण र आधार नजरबन्द आदेशका लागि उचित र पर्याप्त भएको मान्न मिल्ने देखिदैन । तसर्थ निवेदक फणिन्द्र देवकोटालाई नजरबन्द आदेश जारी गरी थुनामा राख्ने गरेको जिल्ला प्रशासन कार्यालय गोरखाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको आदेश पर्चालाई कानून सङ्गत मान्नसकिने अवस्था देखिन नआएकोले सो पर्चाको आधारमा राखिएको थुना समेत गैरकानूनी हुँदा निवेदक फणिन्द्र देवकोटालाई थुनाबाट छाडी दिनु भन्ने बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ । निवेदकलाई अन्य मुद्दाको कारणले थुनामा राख्नुपर्ने नभए

थुनाबाट मुक्त गरी दिन सम्बन्धित कारागार शाखामा लेखि पठाउन आजै छुट्टै आदेश भएकोले केही गरिरहनु परेन । विपक्षीहरूको जानकारीको लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई दिनु । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. कृष्णजंग रायमाझी

इति सम्बत २०५७ साल भाद्र १ गते रोज ५ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाभी
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
संवत् २०५७ सालको रिट नं. ३२७६
आदेश मिति: २०५७/११/१८
विषय :- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदिका : जिल्ला सिन्धुली कमलामाई न.पा. वडा नं. १४ बस्ने कल्पना सुवेदीको हकमा विष्णु सुवेदी

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत

- कुन कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता तथा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नजाने भएकोले सो रोकन नजरबन्दमा राख्न जरुरी भएको हो त्यसको उचित र पर्याप्त आधार प्रहरीको प्रतिवेदनहरु र नजरबन्दमा राख्ने आदेशमा उल्लेख गर्न सकेको नपाइदा व्यक्तिको कानून बमोजिम बाहेक वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नहुने स्वतन्त्रताको सवैधानिक प्रत्याभूति रहेकाले प्रत्यर्थीहरुले निवेदिकालाई नजरबन्दमा राख्ने गरेको काम कारवाही कानून प्रतिकूल भई निवेदिकाको मौलिक हकमा आघात पुऱ्याएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदिकालाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिदिनुपर्ने ।

आदेश

○ न्या. कृष्णजंग रायमाभी

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ तथा धारा ८८(१) बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :-

मेरो आमालाई सिन्धुली कारागार परिसरबाट मिति ०५५/६/२ गते गिरफ्तार गरि जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीले निवारक नजरबन्दमा राख्ने आदेश दिएको थियो । उक्त आदेशको म्याद थप गरि पुनः नजरबन्दमा राखी मिति ०५५/११/३१ मा कारागार शाखा पर्सामा स्थानान्तरण गरियो । यसपछि मिति ०५५/१२/२२ मा पर्सा जिल्ला अदालतको रोहवरमा थुनामुक्त गरे पश्चात पुनः गिरफ्तार गरि कारागार शाखा पर्सामा थुनामा राखियो । नजरबन्दमा राख्ने अवधी व्यतीत भै सकेपछि पटक-पटक म्याद

नेपाल कानून समाज

४९०

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

थप गर्दै थुनामा राखियो । मिति ०५६/६/७ गते जिल्ला अदालत पर्सामा उपस्थित गराई माननीय न्यायाधीश श्री विनोद शर्माको रोहवरमा नजरबन्द मुक्त गरिएको कागजमा सही गराएको भएपनि पुनः प्रहरीले आफ्नो कब्जामा लिई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको हुँदा साच्चै अन्यायमा परि सम्मानित अदालत समक्ष बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन दिई मिति ०५७/१/६ मा यस अदालतबाट रिट जारी भए पश्चात ०५७/१/८ गते जिल्ला अदालत पर्साका मा.जि.न्यायाधीश को रोहवरमा थुनामुक्त भएको कागजमा सही गराए पनि प्रहरीले पुनः पक्राउ गरि मकवानपुर पुर्‍याई मिति ०५७/१/११ को आदेश पुर्जि बमोजिम कारागार शाखा भीमफेदीमा थुनामा रहदै आउनु भएको थियो । सो नजरबन्दको म्याद भुक्तान पछि आमालाई थुनामुक्त गरेको कागजमा सही गराई जिल्ला प्रशासन कार्यालय कास्कीमा नजरबन्दमा राखिएछ । मेरो आमालाई नजरबन्दमा रहने गरि मिति ०५७/७/१८ मा दिएको आदेश पूर्जिमा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) अनुसार नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने, हिंसा, आतंक, हत्या, विध्वंश रोक्न जरुरी भएकोले नजरबन्दमा राख्ने आदेश दिन्छु भनिएको छ । तर मेरो आमा ०५५/६/२ देखि हालसम्म निरन्तर विपक्षीहरूको कब्जामा रहनु भएको र वहांबाट त्यस्तो क्रियाकलाप हुनेगरेको पनि होइन । प्रत्यर्थीहरूले यस भन्दा अघि पनि विना आधार र कारण आमालाई थुनामा राखेको कारणले नै ०५७/१/६ मा यस अदालतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी भएको हो ।

अतः विपक्षीहरूले स्वेच्छाचारी ढङ्गले लामो समयदेखि निरन्तर रूपमा थुनामा राखी नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकको उपभोग समेत गर्नबाट वञ्चित गराएको हुँदा विपक्षीको उक्त कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२(१), १४(५), १४(६) समेत द्वारा प्रदत्त मौलिक हकको अपहरण गरिएको हुनाले संविधानको धारा २३ द्वारा निर्दिष्ट धारा ८८(२) अन्तर्गत सम्मानित अदालत समक्ष यो रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छु । अतः विपक्षीको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरि मेरो आमालाई थुनामुक्त गरि मौलिक हकको संरक्षण गरि पाउं भन्ने समेत रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? विपक्षीको नाममा सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने आदेश दिएको छैन भन्ने समेत गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई पक्राउ गर्ने तथा थुनामा राख्ने समेतको कार्य यस कार्यालयबाट नभएकोले रिट निवेदन खारेजभागी छु भन्ने समेत प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

निवेदक कल्पना सुवेदीको काम कारवाही शंकास्पद रहेकोले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) बमोजिम ०५७/१/११बाट ६ महिना सम्म नजरबन्दमा राखी अवधी समाप्त भएपछि निजलाई छाडिएको हुँदा भुठो रिट निवेदन खारेज गरि पाउं भन्ने समेत प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय हेटौडाको लिखित जवाफ ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय मकवानपुरको मिति ०५७/१/११ को आदेशानुसार निज कल्पना सुवेदीलाई यस कार्यालयबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखा भिमफेदीमा बुझाएको सम्म हो ।

रिट निवेदकले अन्य विभिन्न कपोलकल्पित व्यहोरा उल्लेख गरि दिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ, भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय मकवानपुरको लिखित जवाफ ।

कल्पना सुवेदीलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय मकवानपुरको ०५७/१/११ र ०५७/४/११ को पत्रानुसार थुनामा राखी म्याद समाप्त भए पश्चात थुनामुक्त गरिएको हुँदा भ्रष्टा व्यहोराको रिट निवेदन खारेजभागी छ, भन्ने जिल्ला कारागार शाखा भीमफेदीको लिखित जवाफ ।

निज रिट निवेदिकाले सर्वसाधारण जनतालाई जम्मा भेला गराई नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, शान्ति, सुव्यवस्थामा खलल पार्ने कार्य गरिरहेको बखत निजलाई पक्राउ गरि जिल्ला प्रहरी कार्यालयले पत्रसाथ यस कार्यालयमा पेश गरेकोले यस कार्यालयले ०५७/७/१८ को निर्णय बमोजिम निज कल्पना सुवेदीलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३(१) अनुसार कानून बमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा निजको मौलिक हकको अपहरण भएको छैन भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय कास्कीको लिखित जवाफ ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय कास्कीले निज कल्पना सुवेदीलाई नजरबन्दीको पूर्ज दिई यस कारागार शाखामा अर्को आदेश नभएसम्मको लागि नजरबन्दमा राख्नु भनी नजरबन्दीको पूर्जिसाथ यस कार्यालयमा पठाएको हुँदा कारागारमा राखिएको हो भन्ने जिल्ला कारागार शाखा कास्कीको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदिका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विश्वप्रकाश भण्डारीले कल्पना सुवेदीलाई प्रहरीले विनाकारण पक्राउ गरि पटक-पटक नजरबन्दमा राख्दै छाड्दै गर्ने जस्तो कानून विपरीत कार्य गरेका छन् । सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भइसकेपछि बन्दीलाई थुनाबाट मुक्त गरेको कागज तयार गरि फेरी हिरासतमा राख्ने कार्य गरि संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा प्रत्यक्ष आघात पुऱ्याएको हुँदा त्यस्तो गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरि संवैधानिक हकाधिकारको संरक्षण गरिपाउं भनी र विपक्षी गृह मन्त्रालय समेतका तर्फबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री भरतमणी खनालले निवेदिकाले सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्थालाई खलल पार्न सक्ने हत्या, आतंक, विध्वंशलाई सघाउ पुऱ्याउने खालका क्रियाकलाप गरेको हुँदा उक्त कार्यबाट सार्वजनिक शान्ति भङ्ग हुने, हत्या आतङ्कले प्रश्रय पाउने हुँदा सो हुनबाट रोक्न निजलाई पक्राउ गरि कानून बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको हो । यसरी ऐन बमोजिमको आदेश द्वारा निजलाई नजरबन्दमा राखिएको हुँदा उक्त कार्यबाट निजको मौलिक हकको हनन् भयो भन्न मिल्दैन । रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

पक्ष विपक्षको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिकिर सुनी मिसिल संलग्न प्रमाण कागजहरू अध्ययन गरि हेर्दा यसमा मुख्यतः निवेदिकाको निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ? भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

यसमा निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदिकाको कुन कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता तथा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्नजाने भएकोले सो रोक्न नजरबन्दमा राख्न जरुरी भएको हो त्यसको उचित र पर्याप्त आधार मिसिल संलग्न प्रहरीको प्रतिवेदनहरू र नजरबन्दमा राख्ने आदेशमा समेत उल्लेख गर्नसकेको पाइदैन । कुनै पनि व्यक्तिको कानून बमोजिम बाहेक वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नहुने स्वतन्त्रताको संवैधानिक प्रत्याभूति रहेकाले प्रत्यर्थीहरूले निवेदिकालाई नजरबन्दमा राखेगरेको काम कारवाही कानून प्रतिकूल भई निवेदिकाको मौलिक हकमा आघात पुऱ्याएको

हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदिकालाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिदिनुपर्ने ठहर्छ । निवेदिका कल्पना सुवेदीलाई अन्य मुद्दाबाट थुनामा राख्नु नपर्ने भए कानूनको रित पुऱ्याई थुनाबाट छाडी दिनुभनी सम्बन्धित कारागारमा छिटो सञ्चार माध्यमबाट लेखी पठाई दिनु मिसिल नियमानुसार गरि बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. टोपबहादुर सिंह

इति संवत् २०५७ साल फाल्गुण १८ गते रोज ५ शुभम्

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
सम्बत २०५७ सालको रिट नं.....३१४०
आदेश मिति: २०५७।११।२२।२

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : मकवानपुर जिल्ला पदमपोखरी गा.वि.स. वडा नं ८ घर भै हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा, नख्खु ललितपुरमा थुनामा रहेका वीरबहादुर लामा समेत

विरुद्ध

विपक्षी : ललितपुर जिल्ला अदालत, ललितपुर समेत.....

- फौजदारी मुद्दामा शुरू अदालतको फैसला उपर कानून बमोजिमको पुनरावेदनको बाटो अख्तियार नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेकोले रिट क्षेत्रबाट तथ्यगत कुराको छानविन गरी प्रमाण बुझी तल्लो अदालतको फैसला उपर पुनरावेदन हेरे सरह गरी हेरी निर्णय गर्न समेत मिल्ने नदेखिंदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ।

आदेश

○ न्या. टोपबहादुर सिंह

हामी निवेदक मध्येका म निवेदिका ठूलीमाया तामाङ्ग र जाहेरवाला रमण लामा बीच २०५० साल तिर विवाह भई हामीहरु ल.पु.जि. लखनखेलमा डेरा लिई बसी आएको अवस्थामा एकदिन निज रमण लामाले बाहिर अनु लामा भन्ने केटीलाई विवाह गरी राखेको कुरा थाहा पाई सत्य कुरा के रहेछ त भनी निज रमण लामालाई सोधपुछ गर्दा उल्टै मलाई गालीगलौज गर्दै कुटपिट गरी म निवेदिका ठूलीमाया तामाङ्ग बस्ने डेरा कोठामा आउने जाने गर्ने गरेका म निवेदिकाका पूर्व चिनजान भाञ्जा नाताका निवेदक मध्येका वीरबहादुर लामा समेतसँग मलाई शंका गरी मेरो नराम्रो सम्बन्ध जोडी उल्टै म निवेदिका

माथि लान्छना लगाई मलाई घर डेराबाट निकाला गरेकोले २०५२ साल मंसीर महिनादेखि निज रमण लामासँग छुट्टिई माइतीघर धुलिखेलमा आई बसेको थिएँ । म निवेदिका ठूलीमाया तामाङ्ग माइतीघर धुलिखेलमा बस्दैको अवस्थामा निज विपक्षी रमण लामाले म निवेदिका ठूलीमाया तामाङ्गको कुनै खोज खबर नलिई वेवास्ता गरेको तथा अनु लामालाई तेस्रो पत्नीको रूपमा घर डेरा कोठामा ल्याई राखेको हुनाले म एकली अवला स्वास्नी मानिसलाई लोग्ने मानिसको सहारा नभई नहुने हुनाले २०५२ साल माघ महिनामा मकवानपुर जिल्ला सिस्नेरी गा.वि.स. वडा नं २ बस्ने निवेदक मध्येका अर्जुन लामासँग दोश्रो विवाह गरी निज पति अर्जुन लामाको घरमासँगै साथै रहदै बस्दै आएको छ ।

पछि ल.पु.जि. सुनाकोठीमा डेरा गरी बस्दै आएको अवस्थामा निवेदिका पत्नी ठूलीमाया तामाङ्गका पूर्व परिचित भान्जा नाता पर्ने निवेदक वीरबहादुर तामाङ्ग ल.पु.जि. स्थित नख्खु कारागारमा थुनामा रहेका छन् भन्ने कुरा इष्टमित्रबाट थाहा पाई के रहेछ भनी हामी निवेदिक ठूलीमाया तामाङ्ग र अर्जुन लामा दुबैजना निवेदक वीरबहादुर लामालाई भेट्न नख्खु कारागार शाखामा जाँदा हामी निवेदक मध्येकी निवेदिका ठूलीमाया तामाङ्गका पहिलाका पति विपक्षी मध्येका रमण लामाले निज पीडित निवेदक वीरबहादुर तामाङ्गले म निवेदिका ठूलीमाया तामाङ्गलाई भारतको बम्बैमा लागि बिक्री गरेको भनी भूङ्गा तथ्य व्यहोरा उल्लेख गरी जिउ मास्ने बेच्ने कार्यतर्फ नालिस गरेको र उक्त नालिस उपर विपक्षी मध्येका जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरबाट कुनै अनुसन्धान तहकिकात नै नगरी जाहेरी दरखास्त एवं साविती गराएकै आधारमा मात्र विपक्षी मध्येका जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय ललितपुर समक्ष राय सहितको प्रतिवेदन पेश गरेको र सोही प्रतिवेदनका आधारमा जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय ललितपुरले विपक्षी मध्येका ललितपुर जिल्ला अदालत समक्ष जिउमास्ने बेच्ने मुद्दा दायर गरेको र यसरी दायर हुन आएको मुद्दामा ललितपुर जिल्ला अदालतबाट त्रुटिपूर्ण, प्रचलित कानून प्रतिकूल निवेदक वीरबहादुर लामालाई गर्दै नगरेको कार्यका लागि दोषी, ठहर गरी १२ (बाह्र) वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर्‍याई मिति २०५४।३।१२ मा फैसला गरेको कुरा बुझिन आएको र ल.पु.जि. अदालतबाट उक्त मुद्दामा मिति २०५४।३।१२ मा फैसला हुँदाका बखत फैसला सुनी राय कितावमा सही गरेको हुनाले निवेदक वीरबहादुर लामाको पुनरावेदन पत्र हदम्याद भित्र नपुगेको भनी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट निवेदक वीरबहादुर लामाको पुनरावेदन पत्र दर्ता नै नभई धरौटीबाट नै तामेलीमा राखिएको कारणले निवेदक वीरबहादुर लामाले पुनरावेदनको कानुनी उपचार पाउन नसकी भूङ्गा एवं कपोलकल्पित मुद्दामा गैरकानुनी रूपमा थुनामा बस्न बाध्य भएको र उक्त भूङ्गा मुद्दा एवं थुनाबाट मुक्ति पाउने अन्य कुनै प्रभावकारी कानुनी उपचारको बाटो समेत नभएकोले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८ (२) बमोजिम सम्मानित अदालतमा प्रस्तुत रिट निवेदन लिई आएका छौँ ।

म निवेदिका ठूलीमाया तामाङ्गलाई निवेदक वीरबहादुर लामाले भारतको बम्बैमा लागि बिक्री नगरेको, पहिलाका पति विपक्षी मध्येका रमण लामासँग भै भूङ्गा भई निज रमण लामाले म ठूलीमाया तामाङ्गलाई हेला, कुटपिट गरी घरबाट निकाला गरी अनु लामा भन्ने

केटीलाई तेश्रो पत्नी बनाइसँगै साथै राखेको हुनाले म एकली अवला नारीलाई लोग्ने मानिसको सहारा नभई नहुने हुनाले २०५२ साल माघ महिनामा निवेदक अर्जुन लामासँग विवाह गरी गएकोमा विपक्षी मध्येका रमण लामाले पहिलादेखि चिनजान भई मलाई पटक-पटक डेरा कोठामा भेटन आई राख्ने मेरा भान्जा नाताका निवेदक वीरबहादुर लामा उपर भूढा जाहेरी दरखास्त दिएकोमा विपक्षी मध्येका जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरले राम्रोसँग अनुसन्धान, तहकिकात नै नगरी केवल सावित्री बयानकै एकमात्र आधारमा विपक्षी मध्येका जिल्ला सरकारी कार्यालय ललितपुर समक्ष प्रतिवेदन पेश गरेको आधारमा मात्र ललितपुर जिल्ला अदालत समक्ष जिउमास्ने बेच्ने मुद्दा दायर गरेकोमा विपक्षी मध्येका ललितपुर जिल्ला अदालतले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२) १, ८, २५ एवं जिउमास्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण ऐन, २०४३ को दफा ४ (क), ६, ७, ८(१) तथा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त विपरीत कसूरदार ठहर्याई कैद वर्ष १२ गर्ने गरिएको ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५४।३।१२ गतेको फैसला त्रुटिपूर्ण कानून प्रतिकुल भएकोले बदर गरी उक्त फैसलाको आधारमा थुनामा रहेका निवेदक वीरबहादुर लामालाई गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गरी पाउन नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३,८८(२) एवं स.अ. नियमावली, २०४९ को नियम ३१ (२) नं. समेत बमोजिम विपक्षीहरूका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आवश्यक (उपयुक्त) आदेश जारी गरी गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

विपक्षी मध्येका ठूलीमाया तामाङलाई विपक्षी मध्येकै वीरबहादुर लामा समेतले भारतमा लगि बिक्री गरे उपर जिउमास्ने बेच्ने मुद्दा दायर भई सो मुद्दा फैसला हुँदा निज वीरबहादुर लामालाई कैद वर्ष १२ (बाह्र) हुने ठहर भै फैसला बमोजिम विपक्षी मध्येका वीरबहादुर लामा कारागार शाखा नख्खुमा थुनामा रहेको देखिएको अवस्था हुँदा यस अदालतबाट विपक्षी वीरबहादुर लामालाई गैरकानुनी थुनामा राखिएको भन्ने निवेदन जिकिर भूढा हुँदा खारेज गरी पाऊँ भन्ने ललितपुर जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

विपक्षीहरूको रिट निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम नै विपक्षी मध्येको वीरबहादुर तामाङलाई सम्मानित ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५४।३।१२ को फैसला बमोजिम सजाय भएको भन्ने उल्लेख भएको हुँदा ललितपुर जिल्ला अदालतको उक्त फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन लाग्न सक्ने प्रावधान बमोजिम पुनरावेदन गर्नुपर्नेमा सो नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको देखिँदा कानुनी उपचारको माध्यम रहँदा रहँदै सो अवलम्बन नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको भूढा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।

निज वीरबहादुर लामालाई जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा मिति २०५२।११।२८ मा भएको आदेशानुसार थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्न ललितपुर जिल्ला अदालतबाट लेखि पठाएको र सोही सम्मानित अदालतको मिति २०५४।३।१२ को फैसलाले निज वीरबहादुर लामालाई सो मुद्दामा कैद वर्ष १२(बाह्र) हुने ठहरेकोमा निज २०५२।११।३ देखि प्रहरी हिरासतमा बसेको देखिंदा निजलाई लागेको म्यादी कैद २०६४।११।२ मा समाप्त हुने हुँदा अन्य मुद्दामा थुनामा राख्न नपर्ने भए प्रस्तुत मुद्दाबाट २०६४।११।३ गते छुटकारा दिनु भनी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट २०५७।५।८ को कैदी पूर्जा प्राप्त भएकोले सोही बमोजिम निजलाई कैदमा राखिएको हो निजलाई यस कारागारको स्वेच्छाले गैरकानुनी रूपमा थुनामा नराखिएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी कारागार शाखा ललितपुरको लिखित जवाफ ।

विपक्षीको रिट निवेदन नै विपक्षी वीरबहादुर लामालाई सम्मानित ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५४।३।१२ को फैसला बमोजिम सजाय भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिंदा ललितपुर जिल्ला अदालतको उक्त फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन लाग्नसक्ने प्रावधान रहेको हुँदा सोही बमोजिम पुनरावेदन गर्नुपर्नेमा सो नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको हुँदा कानुनी उपचारको वाटो हुँदा हुँदै सो अवलम्बन नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको रिट निवेदन उपर कारवाही हुनुपर्ने होइन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३(१) बमोजिम प्राप्त हुन आएको अपराधको सूचना समेतको आधारमा अनुसन्धान, तहकिकातको कार्य पूरा गरी राय सहित मानिस मिसिल पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय पाटनमा पेश गरेको हुँदा विपक्षी रिट निवेदक वीरबहादुर लामा समेतले निराधार कपोलकल्पित व्यहोरा उल्लेख गरी यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाऊं भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकतर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री भोजेन्द्रबहादुर खत्री र विपक्षी कारागार शाखा ललितपुर समेत तर्फबाट सह न्यायाधिवक्ता श्री सत्यनारायण प्रजापतिले गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।

विद्वान् कानुन व्यवसायीहरूको वहस सुनी मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूको अध्ययन समेत गरी हेर्दा रिट निवेदन माग बमोजिम आदेश जारी हुने, नहुने के रहेछ ? सो तर्फ निर्णय दिनुपर्ने देखिनआयो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा २०५२ साल माघ महिनामा निवेदक अर्जुन लामासँग विवाह गरी गएको अवस्थामा रमण लामाले मेरो भान्जा नाताका वीरबहादुर लामा उपर भूढा जाहेरी दरखास्त दिएकोमा विपक्षी मध्येका जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरले राम्रोसँग अनुसन्धान तहकिकात नगरी केवल साविती वयानकै आधारमा मात्र विपक्षी मध्येका जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय ललितपुरले जिउमास्ने बेच्ने मुद्दा दायर गरी विपक्षी वीरबहादुर

लामालाई १२ (बाह्र) वर्ष कैदको सजाय गर्ने ठहर्याएको मिति २०५४।३।१२ को फैसला त्रुटिपूर्ण, कानुनी प्रतिकूल भएकोले बदर गरी थुनामा रहेको वीरबहादुर लामालाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा थुनाबाट मुक्त गरी पाऊं भन्ने रिट निवेदन माग रहेकोमा निवेदक विपक्षी मध्येका ठूलीमाया तामाङलाई विपक्षी मध्येकै वीरबहादुर लामाले भारतमा लागि बिक्री गरे उपर जिउमास्ने बेच्ने मुद्दा दायर भै सो मुद्दा फैसला हुँदा वीरबहादुर लामालाई कैद वर्ष १२ (बाह्र) हुने ठहरी फैसला भए बमोजिम विपक्षी मध्येका वीरबहादुर लामा थुनामा रहेको हुँदा विपक्षीलाई गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखेको भन्ने भूट्टा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊं भन्ने ललितपुर जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ रहेछ । रमण लामाको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी रिट निवेदक वीरबहादुर लामा समेत भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा प्रतिवादी वीरबहादुर लामाले अभियोग दाबी बमोजिम कसूर गरेकोले कैद वर्ष १२ (बाह्र) हुने ठहरी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०५४।३।१२ मा फैसला भएको प्रमाणमा आएको सक्कल मिसिलबाट देखिन्छ । ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०५४।३।१२ मा सो जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा फैसला हुँदा प्रतिवादी वीरबहादुर लामा रुजु रहेकोले सो फैसलामा चित्त नबुझे ७० दिन भित्र पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन गर्नु भनी सुनाएको देखियो । यी रिट निवेदक मध्येका वीरबहादुर लामा जीउ मास्ने बेच्ने कार्यमा संलग्न नरही निर्दोष भए उक्त जीउमास्ने बेच्ने मुद्दामा ललितपुर जिल्ला अदालतबाट निजलाई १२ वर्ष कैदको सजाय हुने ठहरेको मिति २०५४।३।१३ को फैसला उपर पुनरावेदन गरी आफ्नो निर्दोषिताको जिकिर लिन सक्नुपर्नेमा यी रिट निवेदकले सो फैसला उपर पुनरावेदन नै नगरी सो मिति २०५४।३।१३ को ललितपुर जिल्ला अदालतको फैसलालाई स्वीकार गरी बसेको देखिन्छ । रिट निवेदक मध्येका वीरबहादुर लामाको हकमा सो जीउमास्ने बेच्ने मुद्दा ललितपुर जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०५४।३।१३ को फैसला अन्तिम भै बसेको र सोही मुद्दाका अर्का प्रतिवादी विकास लामाको हकमा मुलतवी रहेको देखिन्छ । उक्त ललितपुर जिल्ला अदालतको फैसला उपर प्रतिवादी वीरबहादुर लामाले पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन नगरी हाल प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन मिति २०५७।७।२९ मा यस अदालतमा दर्ता गरी बेचिएको भनिएकी ठूलीमाया तामाङ, प्रतिवादी वीरबहादुर स्वयं तथा ठूलीमायाका लोग्ने भनिएका अर्जुन लामा समेत भई बेचिएकी भनिएकी ठूलीमाया बेचिएको छैन । शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतले नबेचिएकी ठूलीमाया तामाङलाई बेचिएको भन्ने अभियोगमा सजाय गरेको नमिलेको हुँदा बन्दी वीरबहादुरको हकमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन मार्फत बन्दीबाट मुक्त गरिपाउँ भनी परेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निज प्रतिवादी वीरबहादुरलाई ठेकिएको कैद समेत मिन्हा गर्नुपर्ने अवस्था हुँदा र प्रस्तुत रिट निवेदनबाट अदालतबाट ठेकिएको कैद मिन्हा हुनसक्ने अवस्था नदेखिएको तथा फौजदारी मुद्दामा शुरु अदालतको फैसला उपर कानून बमोजिमको पुनरावेदनको बाटो अख्तियार नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेकोले रिट क्षेत्रबाट तथ्यगत कुराको छानविन गरी प्रमाण बुझी तल्लो अदालतको फैसला उपर पुनरावेदन हेरे सरह गरी हेरी निर्णय गर्न

समेत मिलने नदेखिंदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको डायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. भैरवप्रसाद लम्साल

इति सम्वत् २०५७ साल फाल्गुण २२ गतेरोज २ शुभम.....

सर्वोच्च अदालत पुर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केशवप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाफी
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
माननीय न्यायाधीश श्री गोपालप्रसाद खत्री
सम्बत २०५७ सालको रि.पु.इ.नं. ...१७३
आदेश मिति: २०५७११२५।५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१ बस्ने जनादेश साप्ताहिकका सम्पादक कृष्णसेन इच्छुकको हकमा काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१ बस्ने एविन्द्र पराजुली

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत

- पूर्व अवैधतालाई आधार बनाई अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दामा असर पर्ने गरी रिट जारी गर्न नमिले ।
- लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को कसुरमा सोही ऐन बमोजिमको सजायको माग दाबी लिई प्रहरी प्रतिवेदन दर्ता भै अदालतको आदेश बमोजिम पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको अम्बरबहादुर गुरुङ विरुद्ध श्री ५ को सरकार भएको लागू औषध मुद्दामा शुरु अनुसन्धानको क्रममा प्रहरी हिरासतमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीको स्वीकृती बेगर २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राखी २४ घण्टा नघाई म्याद थप गर्न मुद्दा हेर्ने अदालतमा लगेको र अदालतको म्याद थप गरेको विषयसँग उल्लिखित सिद्धान्त सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत विवादको विषय सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६सँग सम्बन्धित भई हाल हतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को विषय भन्दा भिन्न रहेकोले प्रस्तुत मुद्दामा सो सिद्धान्त आकर्षित हुन्छ भन्न नमिले ।

- सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत पुर्जि दिई हालसम्म निरन्तर रूपमा कानून बमोजिमको कार्यविधि पूरा नगरी कानूनद्वारा निर्धारित अवधी भन्दा बढी समय गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएको देखिँदा निज कृष्णसेन इच्छुकलाई थुनाबाट मुक्त हुने ।

आदेश

○ न्या. कृष्णजंग रायमाभी

सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) घ बमोजिम यस इजलासमा पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको व्यहोरा एवं ठहर यसप्रकार छः

निवेदक दाजु कृष्ण सेन इच्छुक पत्रकार हुनुहुन्छ । उहाँ साप्ताहिक जनादेश पत्रिकाको सम्पादक हुनुहुन्छ । मिति २०५६।१।६ गते सोमवार बिहान ८ बजेतिर कोठाबाट पत्रिकाको कार्यालय तिर जान भनी निस्कनु भएकोमा सोही दिन प्रहरीद्वारा पक्राउ गरी २०५६।१।७ मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०५६ अन्तर्गतका पुर्जि दिई नजरबन्दमा राखेको जानकारी दिइयो । सो उपर यस अदालत समक्ष बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन मिति २०५६।१।१३ मा दायर गरेको र मिति २०५६।४।२५ उक्त रिट निवेदन इजलास समक्ष पेश हुँदा निवेदकलाई प्रत्यर्थीहरुद्वारा छोडिएको छैन बरु मिति २०५६।४।२३ मा पुनः सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको पुर्जि दिई गैरकानूनी थुनामा राखिएको छ । उक्त ऐनको दफा ५(२) को प्रकृया पनि पूरा गरिएको छैन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी प्र.जि.अ. उषा नेपालले दफा ५.१ बमोजिम नजरबन्दमा राखिएको पुर्जिबाट देखिन्छ । पत्रकारिता गरी जिविकोपार्जन गर्ने निवेदकबाट पुर्जिमा उल्लेख भएबमोजिम नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्नसक्ने आतंक, हत्या, हिंसा र विध्वंसलाई सहयोग पुऱ्याउन सक्ने कुनै पनि अवस्था र स्थिति विद्यमान छैन र पर्याप्त कारण र आधार समेत छैन । यस्तो अवस्थामा नजरबन्द राखेगरी आदेश गर्नमिल्दैन ।

अतः उल्लिखित तरिकाबाट गैरकानूनी आदेशद्वारा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १२(१)(२), १४(१)(४)(५)(६) र १५ द्वारा प्रदत्त हकबाट वञ्चित गर्नुको साथै सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ तथा प्रतिपादित नजीर समेतको प्रतिकूल भएकोले र अन्य वैकल्पिक उपाचार समेत नहुँदा धारा २३।८८(२) अन्तर्गत सम्मानित अदालत समक्ष आएको छु । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो दाजु कृष्ण सेन इच्छुकलाई अदालत समक्ष उपस्थित गराई आवश्यक परे सर्च वारेन्ट समेत जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरिपाऊँ भन्ने समेत व्योराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? प्रत्यर्थीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५६।६।२१ को आदेश ।

विपक्षी कृष्णसेन इच्छुकलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँको च.नं. ०३।८२।०५६।०५७ मिति २०५६।४।२३ को पत्रानुसार सोही मितिदेखि नै यस शाखा अन्तर्गतको कारागारमा थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखा काठमाडौँको लिखित जवाफ ।

माओवादी जनयुद्धमा समर्थन जुटाउने भनी भूमिगत रूपमा छापामारलाई लुकाउने, प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने मनोबल बढाउने जस्ता कार्य गरेको अवस्थामा रिट निवेदनमा उल्लेख भएको कृष्णसेन

इच्छुकलाई मिति २०५६।४।२३ मा कालिमाटी काठमाडौंमा फेला पारी पक्राउ गरी दाखेला भएको र आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा सोही मितिमा पठाइएकोमा अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत नजरबन्दमा राख्ने निर्णय भई नजरबन्द थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई प्रहरीले विना कारण पक्राउ गरी गैरकानूनी तवरसँग बन्दी बनाई थुनामा राखेको भन्ने जस्ता भुट्टा कुरा रची भुट्टा लान्छना लगाई यस कार्यालय उपर दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई पक्राउ गर्ने तथा थुनामा राख्ने समेतको कार्य यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निजलाई पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै अधिकार हनन नगरिएको हुँदा सम्मानित अदालतबाट रिट खारेज गरी पाउन अनुरोध छ भन्ने समेत श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

माओवादीहरूले जनयुद्ध सञ्चालन गर्ने सार्वजनिक सम्पत्ति तोडफोड गर्ने वित्तीय संस्थाहरू लुट्ने निर्दोष मानिसहरूको हत्या गर्ने कार्यालयमा विस्फोट गराई अवरोध ल्याउने प्रहरी चौकीमाथि आक्रमण गर्ने हात हतियार लुट्ने सांसद तथा वरिष्ठ कर्मचारीलाई निसाना बनाउने आन्तरिक रूपमा छापामारहरूलाई लुकाउने जस्ता कार्यमा क्रियाशील छन् । भित्री रूपमा छापामारहरूलाई सहयोग र समर्थन जुटाउन विभिन्न प्रचारात्मक कार्यहरू गर्दै आएका जिल्ला अर्खाखाँची जलुके गा.वि.स. वडा नं. ६ घर भई हाल का.जि. कलंकी बस्ने कृष्णसेन इच्छुकलाई प्रहरीले प्रतिवेदन गरे अनुरूप मिति मिति २०५६।४।२३ को आदेशले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ३.१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मिति २०५६।४।२३ गते देखि (क) श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी कारागार शाखा काठमाडौंमा थुनामा राखिएको हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

वरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित पत्रिकाहरूको १।१ प्रति इजलासको अवलोकनको लागि म.न्या.का मार्फत भिकाई पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको २०५६।७।१९ को आदेश ।

सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा ५(१) बमोजिमको अवधी भन्दा बढी थुनामा राख्न सोही ऐनको दफा ५(२) बमोजिमको प्रकृया पूरा गरी राख्नुपर्ने सो बमोजिम अर्को आदेश भए नभएको के हो ? बुझी पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५६।९।१२ को आदेश ।

निवेदकलाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा १२ को कार्यविधि अपनाई नजरबन्दबाट मुक्त गरिएको हो, होइन ? जानकारी लिई पेश गर्नुभन्ने २०५६।११।१७ को आदेश ।

मिति २०५६।१।६ देखि पक्राउ परेका कृष्ण सेनलाई प्रत्यर्थीहरूको थुनाबाट छोडेका छैनन् । निज हाल कारागार शाखा सिरहामा गैरकानूनी रूपमा थुनामा रहेको कुरा संलग्न महिमा साप्ताहिकमा जेलबाट पठाइएको कविता प्रकाशित भएकोबाट पनि पुष्टि भएको हुँदा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५७।१।३० को निवेदन ।

निवेदक कृष्णसेन हाल कारागार शाखा सिराहामा बन्दी बनाई राखिएको भन्ने निवेदन परेकाले

निवेदकलाई त्यसरी कारागार शाखा सिराहामा बन्दी बनाई राखेको हो होइन ? भए कहिलेदेखि के कुन कसुर गरेमा वा कसको पत्रबाट बन्दी बनाई राखिएको हो कारागार शाखा सिराहा जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिराहा जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिराहामा बुझी पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०५७।१।३० को आदेश ।

मिति २०५६।१।११ गते राति २३.०० बजेको समयमा प्रतिवादी कृष्णसेन ठकुरी लगायत ४।५ जना व्यक्तिहरु जिल्ला सिरहा नगरपालिका सिरहा वडा नं. ७ स्थित बाटो हुँदै दक्षिण तर्फ गइरहेकोमा अवस्थामा यस कार्यालयबाट प्र. नानी नारायण थापाको कमाण्डमा खटिएका गस्ति टोलीलाई देखासाथबाटो छोडी पूर्व खेत तर्फ भाग्दा प्रहरीले शंका गरी पक्राउ गर्न लखेटदै जाँदा प्रतिवादी कृष्ण सेन ठकुरीलाई मात्र पक्राउ गर्नसकेको अन्य व्यक्तिहरु रातको अवस्थामा भाग्न सफल भएकोले पक्राउ परेको प्रतिवादी कृष्ण सेनको शरिर खानतलासी गर्दा निजको साथबाट कटुवा बन्दुक थान १ र सोमा फिट हुने मार्काफोर राइफलको गोली थान ४ समेत वरामद भएको हुँदा निजले त्यसरी गैरकानूनी तवरले हात हतियार खर खजाना आफू साथमा राखी लिई हिडीरहेकोले हात हतियार तथा खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ३(२) बमोजिमको कसुर अपराधमा सोही ऐनको दफा २० को (२) र (३) बमोजिमको सजायको माग दाबी लिई जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय सिराहामा पेश गरिएकोमा जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय सिराहाबाट मिति २०५६।१।१८ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिराहामा मुद्दा पेश भई जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिराहाबाट प्रतिवादी कृष्ण सेन ठकुरीलाई तारेखमा राख्न धरौटी माग गरेकोमा धरौटी राख्नसकी कारागार शाखा सिराहा पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा अनुसन्धान कारवाहीको सम्बन्धमा भए गरेको मिसिलको नक्कल यसै पत्रसाथ संलग्न राखी पठाइएको व्यहोरा सादर अनुरोध छ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिराहा तर्फबाटै प्रहरी उपरिक्षक हरिबहादुर थापाको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत मुद्दामा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा १२ अनुसार जिल्ला न्यायाधीश वा सेस्तेदारको रोहवरमा प्रमाण निस्सा बेगर निवेदकलाई कानून बमोजिम छोडिएको मान्न मिल्ने वा नमिल्ने र हात हतियार खर खजाना ऐन अन्तर्गत दायर भएको मुद्दामा कृष्ण सेन ठकुरीको वयानको जवाफमा निजलाई २०५६।१।११ गते कटुवा बन्दुक सहित प्रहरीले पक्राउ गरेको भन्ने देखिएबाट सो मितिमा प्रहरीले पुनः पक्राउ गरको हो वा पूर्व थुनाको अवस्था कायम रहेको हो ? भन्ने बेग्ला बेग्लै कानूनी स्थिति र परिणामको विषय देखिन आयो । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा १२ अन्तर्गतको थुनाबाट मुक्त गरिएको निस्सा मिसिलमा नरहेको कारणबाट नजरबन्दको निरन्तरता मानी थुनाबाट मुक्त गर्ने आदेश गरिएमा दायर रहेको हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ सम्बन्धी मुद्दा र सो मुद्दामा भएको आदेशलाई समेत असरपर्ने देखिनुका साथै निवेदक अम्बरबहादुर गुरुङ विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा समेत भएको रिटमा पूर्व अबैधतालाई आधार बनाई अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दामा असरपर्ने गरी रिट जारी गर्न नमिल्ने भन्ने पूर्ण इजलासबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भईराखेको परिप्रेक्ष्यमा प्र.जि.अ. ले गरेको थुनछेकको आदेशलाई नियमित अदालतबाट भएको आदेश सरह बन्दीप्रत्यक्षीकरणको प्रयोजनको लागि मान्यता दिन मिल्ने नमिल्ने के हो ? सो समेत निरोपण हुनुपर्ने जटिल कानूनी प्रश्न उपस्थित भएकोले सो प्रश्नको निराकरणको लागि सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) (३) बमोजिम पूर्ण इजलास समक्ष पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०५७।१।१९ को आदेश ।

प्रस्तुत विवादमा सम्बत २०४९ सालको रि.पु.इ.नं. ५४ अम्बरबहादुर गुरुङ वि.त्रि.वि.वि. सुरक्षा प्रहरी गार्ड समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा यस अदालतका पाँच जना माननीय न्यायाधीशको बृहत पूर्ण इजलासबाट -ने.का.प. २०४९, पृ. ३१, नि.नं. ४४५०) मिति २०४८।१।२४ मा

प्रतिपादित सिद्धान्तलाई आधार बनाई पूर्ण इजलासमा पेश भएकोमा उक्त मुद्दामा पाँचजना माननीय न्यायाधीशको बृहत पूर्ण इजलासबाट प्रतिपादित सिद्धान्त ३ सदस्यीय यस इजलासबाट निरोपण गर्नमले नदेखिंदा प्रस्तुत रिट निवेदन पाँच जना भन्दा बढी माननीय न्यायाधीशहरूको पूर्ण इजलासमा पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५७।८।२२ को आदेश ।

नियमानुसार पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री हरिकृष्ण कार्की, श्री एकराज भण्डारी तथा श्री खिमलाल देवकोटाले कृष्ण सेन इच्छुक लाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँबाट मिति २०५६।१।७ देखि सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत गैरकानूनी रूपमा नजरबन्दमा राखिएको छ । निजलाई थुनामा छाडिसकेको भन्ने पत्रको आधारमा मिति २०५६।४।२५ मा रिट खारेज गरिए तापनि हालसम्म पनि छाडिएको छैन । निजलाई मिति २०५६।४।२३ मा पुनः सोही ऐन अन्तर्गत थुनामा राखिएको छ । उक्त मितिले सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत ६ महिना थुनामा राखी थुनाबाट छोडिएको भने तापनि त्यसरी छोड्दा कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रिया पूरा गरिएको छैन । त्यसरी थुनामा नै रहेको व्यक्तिको साथबाट अवैध हातहतियार सहित पक्राउ परेको भनी निज उपर भुट्टा मुद्दा लगाइएको छ । प्रहरीको कब्जामा रहेको मानिसबाट हातहतियार वरामद गरिएको र कानून बमोजिमको प्रक्रिया पूरा नगरी गरिएको वरामदी मुचुल्का समेतको आधारमा गैरकानूनी किसिमले हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ अन्तर्गतको मुद्दामा थुनामा राख्ने गरी भएको आदेश त्रुटिपूर्ण छ । संयुक्त इजलासद्वारा उल्लेख गरिएको अम्बरबहादुर गुरुङ वि.त्रि.वि.वि. सुरक्षा प्रहरी गार्ड समेतको मुद्दासँग प्रस्तुत रिट निवेदनको विषयवस्तु मेल खाने प्रकृतिको नहुँदा उक्त मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त यस मुद्दामा आकर्षित हुनेहोइन । अतः वैयक्तिक स्वतन्त्रताको सुरक्षार्थ निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिनुपर्छ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । विपक्षी तर्फबाट प्रतिरक्षार्थ उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता द्वय श्री वन्दबहादुर सुवेदी तथा श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले रिट निवेदन पर्दाको अवस्था र हालको अवस्थामा स्थिति परिवर्तन भइसकेको छ । निवेदन पत्रमा मिति २०५६।४।२३ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँबाट निवारक नजरबन्दमा राखिएको विषयमा मात्र उल्लेख गरिएको छ । उक्त नजरबन्दको अवधी मिति २०५६।१०।२६ मा पूरा भएकोले निजलाई सो मितिबाट मुक्त गरिसकेपछिको अवस्थामा थुनाबाट मुक्त भएपछि निवेदकलाई अवैध हातहतियार सहित पक्राउ गरी कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गरिएको छ । उक्त मुद्दामा अनुकूल वा प्रतिकूल असरपर्ने गरी यस अदालतबाट निर्णय गर्न मिल्दैन । रिट निवेदनमा रिहाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट कानूनसम्मत रूपमा भएको आदेशलाई अन्यथा गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

आज निर्णय सुनाउन तारेख तोकिएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा सम्बन्धित मिसिल अध्ययन गरी दुवै पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको उल्लिखित बहस जिकिर समेत मनन गरी निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निवेदकका दाजु नाताका कृष्णसेन इच्छुकलाई मिति २०५६।१।६ मा पक्राउ गरी मिति २०५६।१।७ देखि सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अनुसार नजरबन्दमा राखिएकोले सो उपर यस अदालतमा रिट निवेदन दिइएकोमा निजलाई मिति २०५६।४।२९ मा छाडिसकिएको पत्र पेश हुनआएको आधारमा मिति २०५६।४।२५ मा उक्त रिट निवेदन खारेज हुने ठहरी निर्णय भएको र प्रत्यर्थीहरूबाट बन्दीलाई थुनाबाट छाडिएको भनिए तापनि पूर्व उल्लिखित मितिदेखि नै थुनामा राखी मिति २०५६।४।२३ मा पुनः सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत अर्को पूर्ज दिई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखिएको छ भनी प्रस्तुत निवेदन पर्न आएको देखिन्छ । यिनै निवेदकले यसै विषयमा दायर गरेको सम्वत २०५६ सालको रि.नं. ३९६० को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट

निवेदनमा कृष्ण सेन इच्छुकलाई मिति २०५६।४।२१ गते पक्राउ गरी सोको भोलिपल्ट देखि सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत थुनामा राखेको भनी प्रत्यर्थीहरुबाट लिखित जवाफ पेश गरिएको पाइन्छ। उक्त रिट निवेदनमा अन्तिम सुनुवाई हुनुपूर्व नै मिति २०५६।४।२१ मा बन्दीलाई छोडिसकिएको भन्ने प्रेषित पत्रको आधारमा मिति २०५६।४।२५ मा रिट निवेदन खारेज भएको तर निवेदकलाई पुनः मिति २०५६।४।२३ मा सोही ऐन अन्तर्गतको पूर्जि दिई थुनामा राखी नजरबन्दमा राख्न तोकिएको म्याद भुक्तान भएकोले थुनाबाट मुक्त गरिएको भन्ने व्यहोरा कारागार शाखा काठमाडौंको मिति २०५६।१०।२६ को पत्रको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ।

सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को दफा १२ मा नजरबन्दमा राखिएको कुनै व्यक्तिलाई छोडनुपर्दा सम्बन्धित जिल्ला अदालतको न्यायाधीश वा निजको अनुपस्थितिमा सेस्तेदारको रोहवरमा छोडनु पर्छ भन्ने व्यवस्था भएकोमा नजरबन्दमा रहेका कृष्णसेन इच्छुकलाई थुनाबाट मुक्त गर्दा सोही ऐनको दफा १२ को कार्यविधि पूरा गरी छोडनुपर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था भएकोमा सो अनुरूपको कार्यविधि पूरा गरिएको भन्ने व्यहोरा मिसिल संलग्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको मिति २०५७।१।१५ को पत्रको प्रतिलिपिको व्यहोराबाट देखिन्छ। तर प्रस्तुत रिट निवेदनमा तथा सो भन्दा अगाडि पेश गरिएको रिट निवेदनमा र मिति २०५७।१।३० को निवेदनमा समेत निवेदक कृष्णसेनलाई मिति २०५६।१।६ देखि निरन्तर थुनामा राखिएको भन्ने जिकिर लिएकोमा सो जिकिरको कानून बमोजिमको प्रमाण सहित खण्डन प्रत्यर्थीहरुबाट आउनसकेको देखिदैन। २०५६।४।२३ मा पुनः सार्वजनिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गतको पूर्जि दिई थुनामा राखिएको कृष्ण सेनलाई थुनाबाट छोडिसकिएको भन्नसकिने कानून बमोजिमको प्रमाण आधार देखिन आएको छैन। निवारक नजरबन्दमा रहेका बन्दी कृष्ण सेन इच्छुकलाई कानूनद्वारा निर्धारित बाध्यात्मक कार्यविधि पूरा गरी थुनाबाट मुक्त गरिनुपर्नेमा सो प्रक्रिया पूरा गरेको मिसिल संलग्न प्रेषित कागजातहरुबाट नदेखिएकोले निजलाई थुनाबाट मुक्त गरिसकिएको भनी मान्न मिलेन। निवेदक कृष्णसेन इच्छुकलाई मिति २०५६।४।२३ मा पुनः सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत पूर्जि दिई निरन्तर निवारक नजरबन्द गरी थुनामा राखेको देखिन आएको छ। कृष्णसेनलाई थुनाबाट छोडिसकेको भन्ने यस अदालतलाई देखाउन भएका प्रत्यर्थीहरुको प्रयास कानून सङ्गत नरहेको र त्यसमा सत्यता पनि देखिएन। सर्वसाधारण नेपाली नागरिकको संविधान प्रदत्त हकप्रति संवेदनशील हुनुपर्ने प्रत्यर्थीहरुको यस किसिमको आचरण संविधानको सामान्य मर्यादा अनुकूलको पनि देखिएन। यसबाट अदालतलाई दुःख लाग्नु स्वभाविकै पनि हुन आउँछ।

यस अदालतको संयुक्त इजलासले प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम २०५७।५।९ मा आदेश भएको देखियो। साथै यस अदालतकै संयुक्त इजलासबाट मिति २०५७।१।३० मा भएको आदेश बमोजिम जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिरहामा लेखि बुझिदा सिरहा नगरपालिका वार्ड नं. ७ मा मिति २०५६।१।११ गते राती कृष्णसेन ठकुरी लगायत ४।५ जना भागदै गरेको अवस्थामा कृष्ण सेनलाई मात्र हात हतियार सहित पक्राउ गर्न सकिएको भनी निजलाई हात हतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ३(२) को सजायको माग दाबी लिई २०५६।१।१८ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिरहामा मुद्दा पेश भै उक्त कार्यालयबाट भएको आदेश बमोजिम माग भएको धरौटी राख्नसकी कारागार शाखा सिरहामा पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको भन्ने व्यहोरा समेतको जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिरहाबाट जानकारी गराइएको भन्ने देखिएको छ। यसै तथ्यलाई मध्यनजर राखी उक्त २०५७।५।९ को आदेशमा पूर्व अबैधतालाई आधार बनाई अदालतमा कानून बमोजिम चलिरहेको मुद्दामा असरपर्नेगरी रिट जारी गर्न नमिल्ने भन्ने पूर्ण इजलासबाट नि.नं. ४४५० ने.का.प. २०४९, पृष्ठ ३१ को मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तलाई आधार बनाएको देखियो। यस सम्बन्धमा

उल्लिखित मुद्दा अध्ययन गरी हेर्दा लागू औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को कसुरमा सोही ऐन बमोजिमको सजायको माग दावी लिई २०५७।१।२।४ मा प्रहरी प्रतिवेदन दर्ता भै अदालतको आदेश बमोजिम पूर्पक्षको लागि थुनामा रहेको अम्बरबहादुर गुरुङ विरुद्ध श्री ५ को सरकार भएको लागू औषध मुद्दामा शुरु अनुसन्धानको क्रममा प्रहरी हिरासतमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीको स्वीकृती बेगर २४ घण्टा भन्दा बढी थुनामा राखी २४ घण्टा नघाई म्याद थप गर्न मुद्दा हेर्ने अदालतमा लगेको र अदालतको म्याद थप गरेको विषयसँग उल्लिखित सिद्धान्त सम्बन्धित रहेकोदेखिन्छ । प्रस्तुत विवादको विषय सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६सँग सम्बन्धित भई हाल हतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को विषय भन्दा भिन्न रहेकोले प्रस्तुत मुद्दामा सो सिद्धान्त आकर्षित हुन्छ भन्न मिलेन ।

तसर्थ कृष्णसेन इच्छुकलाई मिति २०५६।४।२३ मा सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत पूर्ज दिई हालसम्म निरन्तर रुपमा कानून बमोजिमको कार्यविधि पूरा नगरी कानूनद्वारा निर्धारित अवधी भन्दा बढी समय गैरकानूनी रुपमा थुनामा राखिएको देखिँदा निज कृष्णसेन इच्छुकलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी प्रत्यर्थीहरुको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । थुनामा रहेका निवेदक कृष्ण सेन इच्छुकलाई थुनामा राखिएको गैरकानूनी देखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा थुनाबाट मुक्त गरिदिनुपर्ने ठहरी आजै निर्णय भएकोले निजलाई कानूनको रीत पुऱ्याई थुनाबाट छाडिदिनु भनी सम्बन्धित कारागारमा लेखि पठाईदिनु भनी आजै छुट्टै

आदेश भइसकेकोले पुनः लेखिरहनु परेन । प्रत्यर्थीहरुको जानकारीको लागि यो आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय पठाई मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उपयुक्त रायमा सहमत छौ ।

न्या. केशवप्रसाद उपाध्याय

न्या. केदारनाथ उपाध्याय

न्या. केदारनाथ आचार्य

न्या. टोपबहादुर सिंह

न्या. भैरवप्रसाद लम्साल

न्या. गोपालप्रसाद खत्री

इति सम्बत २०५७ साल फागुण २५ गते रोज ५ शुभम ।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रराज नाख्वा

माननीय न्यायाधीश श्री गोपालप्रसाद खत्री

सम्बत २०५७ सालको रिट नं. ३३९०

आदेश मिति: २०५७/१२/२५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जि. बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं १ घर भई हाल केन्द्रीय कारागार शाखा बाँकेमा थुनामा रहेको बब्लु गोडियाको हकमा अधिवक्ता आशिष अधिकारी

विरुद्ध

विपक्षी : बाँके जिल्ला अदालत, नेपालगंज समेत

- बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४९ मा भएको व्यवस्था अनुसार १७ वर्ष उमेर नपुगेका नाबालकको हकमा सोही ऐन लागु हुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भैरहेको पाइन्छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ६६ को उपदफा (२)(क) ले कुनै कसूरको अभियोग लागि मुद्दाको तहकिकात वा पुर्पक्षको निमित्त प्रचलित कानून बमोजिम थुनामा बस्नुपर्ने बालकलाई बाल सुधार गृहमा राखिने स्पष्ट व्यवस्था भैरहेको देखिएकोले मुलुकी ऐन अ.बं. को ११९(२) बमोजिम पुर्पक्षका लागि कारागार शाखामा थुनामा राखेको कानून सङ्गत देखिन नआउने ।
- असम्बद्ध ऐन लगाई कारागारमा थुनामा राख्ने गरेको जिल्ला अदालतको आदेश र सो आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको आदेश समेत कानूनसम्मत नदेखिंदा बदर भै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा कारागारबाट मुक्त हुने ।

आदेश

० न्या. राजेन्द्रराज नाख्वा

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८(२) बमोजिम यस अदालतमा दर्ता हुन आएको रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ ।

म निवेदक बल्लु गोडीया समेत उपर चोरीको ६ नं. को कसूर अपराध गरेको भनी ऐ. को १४(४) नं. बमोजिमको सजायको माग दाबी गरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम हुने भनी मिति २०५७/७/२२ मा अभियोगपत्र दायर भएकोमा बाँके जिल्ला अदालतबाट म समेतलाई अ.बं. को ११८ नं.को देहायको २ अनुसार (ख) श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी थुनामा राख्न आदेश भै म निवेदक हालसम्म थुनामा छु ।

म निवेदक वंशजको नाताले नेपाली नागरिक हुँ र मेरो उमेर हाल १४ वर्षको छ । मलाई थुनामा राख्नुपर्दा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(क) बमोजिम बन्दीगृहमा बस्न पाउने मेरो कानुनी हक रहेभएकोमा बाँके जि.अ. ले थुनामा राख्ने गरेको आदेश उपर पुनरावेदन अदालत नेपालगंजमा अ.बं. को १७ नं.बमोजिम निवेदन गरेकोमा सो निवेदनमा कानून बमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भयो । उक्त दुवै अदालतको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउन यो निवेदन प्रस्तुत गरेको छु । अभियोग प्रमाणित भएमा पनि मलाई उमेर पुगेको व्यक्तिलाई हुने सजायको आधा सजाय अर्थात ३ वर्ष मात्र कैद हुने र मुलुकी ऐन अ.बं. को ११८ नं. को देहाय (३) र (४) बमोजिम मबाट धरौट वा जमानत लिई मलाई थुनामा नराखेपनि हुने कानुनी व्यवस्था छ । मलाई थुनामा नै राख्नुपर्ने अवस्थामा पनि बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२) (क) बमोजिम बालसुधार गृहमा राख्नुपर्नेमा केन्द्रीय कारागार शाखा बाँकेमा थुनामा राखेको विपक्षीहरूको काम कारवाहीबाट मेरो नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११,१२(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात परेकोले विपक्षी अदालतको आदेश समेत बदर गरी गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊं भन्ने समेत रिट निवेदन ।

यसमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? ३ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्न विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना जारी गरी पठाउने भन्ने समेत यस अदालतको आदेश ।

यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै प्रयोजन नै नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँकेको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई बाँके जिल्ला अदालतको पत्र बमोजिम थुनामा राखिएको र यस कार्यालयबाट अन्य केही भए गरेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत कारागार शाखा नेपालगंजको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई चोरीको ६ नं को कसूरमा ऐ.को १४(४) नं. अनुसार सजाय गरिपाऊं भनी डांका अभियोगमा यस अदालतमा अभियोग पत्र दर्ता भएको र थुनछेक गर्दा प्रमाणको मूल्याङ्कनबाट अ.बं. ११८ को देहाय २ को अवस्था विद्यमान भै पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको र सो आदेश उपर अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत नेपालगंजमा निवेदन दिएकोमा यस अदालतको आदेश समर्थन भै आएकोले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने भन्ने समेत बाँके जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट निवेदकलाई पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने आदेश नदिएको र निजको कुनै हक अधिकार हनन् नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकलाई बाँके जिल्ला अदालतले पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरेको आदेश उपर अ.बं. को १७ नं. बमोजिम यस अदालतमा निवेदन पर्नआएकोमा कैफियत माग भै सयुक्त इजलासमा पेश हुँदा बब्लु गोडियाको हकमा निजले अनुसन्धानमा १५ वर्ष र अदालतमा १४ वर्ष लेखाएकोले बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) ले हाल विचार गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा निजको हकमा पनि उक्त आदेशमा तत्काल कुनै परिवर्तन गर्न परेन । कानुन बमोजिम गर्नु भन्ने कानुन बमोजिम नै आदेश भै गएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत नेपालगंजको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक अधिवक्ता श्री आशिष अधिकारी, अधिवक्ता श्री किशोर सिलवाल र अधिवक्ता श्री सुदिप गौतमले निवेदक १४ वर्षको नाबालक हुँदा निजलाई कसूर प्रमाणित भएमा उमेर पुगेको व्यक्तिलाई हुने सजायको आधा सजाय हुने र बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२ को उपदफा २(क) बमोजिम पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्नुपर्दा बालसुधार गृहमा राख्नुपर्नेमा कारागार शाखामा थुनामा राखी निवेदकको कानुनी र संवैधानिक हक समेत कुण्ठित हुन पुगेको छ । कारागार शाखामा विभिन्न प्रकारका कैदीहरू हुने र पेशेवार अपराधी समेत कैदमा बस्ने हुँदा त्यस्तो कैदीहरूका बीच नाबालक बन्दीलाई थुनामा राख्दा मनासिव र शारिरीक रूपले खतरा उत्पन्न हुने भै ठूलो क्षति व्यहोर्नुपर्ने भएकाले शुरु र पुनरावेदन अदालतको आदेश बदर गरी कानुनले व्यवस्था गरे बमोजिम निवेदकलाई बालसुधार गृहमा राख्नु र कारागारबाट मुक्त गरिदिनु भन्ने विपक्षी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेतका नाउँमा माग बमोजिमको आदेश जारी गरिपाऊं भन्ने र विपक्षीको तर्फबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका सह न्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठकले निवेदकले कसूर गरेको भन्ने तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट पुष्टि भएपछि अदालतले थुनामा राख्ने आदेश दिएको छ । निवेदक बब्लु गोडियाले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष वयान गर्दा आफ्नो उमेर १५ वर्ष भनी लेखाएका र अदालतमा १४ वर्ष लेखाएका छन् । श्री ५ को सरकारले आवश्यकता अनुसार बाल सुधार गृहको स्थापना गर्ने छ भन्ने कानुनमा उल्लेख छ तर हाल बालसुधार गृहको स्थापना भै सकेको अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने भन्ने समेत वरिष्ठ प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपयुक्त बहस समेत सुनी निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने नपर्ने के हो ? त्यसको निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा मेरो उमेर १४ वर्ष मात्र भएकोमा डांका मुद्दाको अभियोगमा बाँके जिल्ला अदालत समेतले पुर्पक्षका लागि बालसुधार गृहमा राख्नुपर्नेमा कारागार शाखामा थुनामा राख्ने गरेको आदेश गैरकानुनी छ । मलाई बालबालिका ऐन बमोजिम बालसुधार गृहमा राख्नु कारागारबाट मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊं भन्ने निवेदक र निवेदकले डांकाको अभियोग दाबी अनुसार कसूर गरेको भन्ने तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट समर्थित भएकाले पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्न कारागार शाखामा पठाइएको भन्ने विपक्षी बाँके जिल्ला अदालत समेतको लिखित जवाफ भएको देखिन्छ ।

निवेदक बल्लु गोडीया उपर चोरीको ६ नं. को कसूरमा ऐ. को १४(४) को सजाय हुन माग दाबी लिई अभियोग पत्र दायर भएको र बाँके जिल्ला अदालतले थुनछेकको आदेश गर्दा निजको हकमा अ.वं. को ११८ नं. को देहाय (२) को अवस्था विद्यमान देखिँदा मुद्दा पुर्पक्षको लागि ख श्रेणीको सिधा खान पाउने गरी थुनामा राख्न कारागार शाखामा पठाउने भन्ने आदेश गरी थुनामा राखेको देखियो ।

मुलुकी ऐन प्रारम्भिक कथनको ४ नं. ले विषय विषयमा छुट्टाछुट्टै बनेका कानूनमा लेखिए जतिमा सोही कानून बमोजिम र सो कानूनमा नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐन बमोजिम गर्नुपर्छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ ।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४९ मा भएको व्यवस्था अनुसार १६ वर्ष उमेर नपुगेका नाबालकको हकमा सोही ऐन लागु हुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भैरहेको पाइन्छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ४२ को उपदफा (२)(क) ले कुनै कसूरको अभियोग लागि मुद्दाको तहकिकात वा पुर्पक्षको निमित्त प्रचलित कानून बमोजिम थुनामा बस्नुपर्ने बालकलाई बालसुधार गृहमा राखिने स्पष्ट व्यवस्था भैरहेको देखिएकोले मुलुकी ऐन अ.वं. को ११९(२) बमोजिम पुर्पक्षका लागि कारागार शाखामा थुनामा राखेको कानून सङ्गत देखिनआएन । त्यसरी असम्बद्ध ऐन लगाई कारागारमा थुनामा राख्नेगरेको जिल्ला अदालतको आदेश र सो आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको आदेश समेत कानूनसम्मत नदेखिँदा बदर भै बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा कारागारबाट मुक्त हुने ठहर्छ ।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ४२(१) अनुसार श्री ५ को सरकारले आवश्यकता अनुसार बालसुधार गृहको स्थापना गर्ने र ऐ. को दफा ४२(३) ले दफा ४२ (१) अनुसार बालसुधार गृह स्थापना नभएको अवस्थामा अन्य व्यक्ति वा निकायद्वारा सञ्चालन गरिएको बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा केन्द्रलाई श्री ५ को सरकारले त्यस्ता व्यक्ति वा निकायले स्वीकृती लिई अस्थायी रूपमा बाल सुधार गृहको रूपमा उपयोग गर्नसक्नेछ भन्ने व्यवस्था पनि भएको पाइन्छ । निवेदकलाई प्रचलित कानून बमोजिम

फौजदारी अभियोग लागि मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्नुपर्ने अवस्थामा उक्त ऐनको दफा ४२(३) मा भएको व्यवस्था अनुसारको बाल सुधार गृहमा राख्नु राख्न लगाउने व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षी बाँके जिल्ला अदालत र श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेतका नाउँमा परमादेशको आदेश समेत जारी हुने ठहर्छ । निवेदकलाई कारागार शाखाबाट मुक्त गर्नु भनी छुट्टै आदेश भै गइसकेकाले आदेशको जानकारी र कार्यान्वयनको लागि फैसलाको प्रतिलिपि श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेतलाई पठाई मिसिल नियम बमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. गोपालप्रसाद खत्री

इति सम्वत २०५७ साल चैत्र २ गते रोज ५ शुभम्.....

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ आचार्य
सम्बत् २०५७ सालको रिट नं. ..३६८५
आदेश मिति: २०५८।१।२८
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक: जिल्ला धनकुटा डांडा बजार गा.वि.स.वडा नं.१ घर भै हाल कारागार शाखा, धनकुटामा थुनामा रहेको वर्ष २४ को केशव खड्काको हकमा का.जि. का.म.न.पा. वडा नं.१ नक्साल घर भै कानून अन्वेषण तथा श्रोत विकास केन्द्र अन्तर्गत संचालित बन्दीहरुको लागि निशुल्क कानुनी सहायता कार्यक्रममा कार्यरत अधिवक्ता आशिष अधिकारी

विरुद्ध

विपक्षी : श्री धनकुटा जिल्ला अदालत, धनकुटा समेत

- वयस्कहरुका साथमा कारागारमा बालबालिकालाई थुना वा कैदमा राख्न नमिल्ने ।
- बालबालिका सम्बन्धी ऐनको दफा ४२(१) अनुसार श्री ५ को सरकारले आवश्यकता अनुसार बाल सुधारगृहको स्थापना गर्ने र उक्त दफा ४२ को उपदफा (३) बमोजिम बाल सुधारगृह स्थापना नभएको अवस्थामा अन्य व्यक्ति वा निकायद्वारा सञ्चालन गरेको बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा केन्द्रलाई श्री ५ को सरकारले त्यस्तो व्यक्ति वा निकायको स्वीकृती लिई अस्थायी रूपमा बाल सुधार गृहको रूपमा उपयोग गर्नसक्ने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ तथा ८८(२) अनुसार यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं फैसला यसप्रकार छ:

नेपाल कानून समाज

५१२

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

केशव खड्का समेत उपर मु. ऐन चोरीको १ र ३ नं.को कसूरमा ऐ.को १४(१) नं. बमोजिम सजायको मागदावी गरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम हुने अभियोग पत्र दायर भएकोमा धनकुटा जिल्ला अदालतका जिल्ला न्यायाधीश रामकृष्ण खनालज्यूले निज प्रतिवादी केशव खड्कालाई चोरीको १४(१) तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम कैद २२ दिन र रु.२९,३७९। जरिवाना हुने ठहर्छ भनी २०५७।३।६ मा फैसला गरी तपसिल खण्डमा जरिवाना लिई थुनाबाट छाडि दिने, नतिरे जरिवाना वापत कैद हुने हुँदा २०६०।२।१४ गतेसम्म कैदमा राखि २०६०।२।१५ मा छाडिदिनु भनी कारागार शाखामा लेखी पठाउन लगत राख्न भनी उल्लेख भए बमोजिम हाल निवेदक थुनामा रहेको छ । उक्त फैसला उपर पुनरावेदन परी हाल विचाराधीन छ ।

म निवेदक नेपाली नागरिक हुँ । हाल मेरो उमेर १४ वर्ष भयो । मलाई थुनामा नै राख्नुपर्ने भए पनि बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(ख) बमोजिम बाल सुधार गृहमा बस्न पाउने मेरो कानुनी हक हो, तर धनकुटा जिल्ला अदालतको उक्त फैसलाले म बालकलाई उमेर पुगेका पेशेवर एवं कुर अभियुक्त एवं अपराधीका साथ रहन बस्न बाध्य गराएको छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम भनी मलाई आधा मात्र सजाय गरेको तर दफा ४२(२)(ख) बमोजिम कारागार जानै नपर्नेमा सो तर्फ ध्यान नदिई कारागार पठाउने निर्णय गरेको त्रुटिपूर्ण छ ।

अतः धनकुटा जिल्ला अदालतको उपरोक्त फैसलाको तपसिल खण्डमा लेखिएको बांकी जरिवाना रु.२६,६०४। समेतको हकमा तिरे बसेको दिन कटाई जरिवाना लिई थुनाबाट छाडिदिने, नतिरे सो सम्म जरिवाना वापत ३ वर्ष महिना कैद हुने हुँदा २०५६।१।१५ देखि २०६०।२।१४ सम्म कैदमा राखी कैदबाट छाडि दिनु भनी कारागार शाखा, धनकुटामा लेखि पठाउन लगत राख्नु भन्ने फैसला उपरोक्तानुसार गैरकानुनी एवं त्रुटिपूर्ण भै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२(१) द्वारा प्रदत्त निवेदकको मौलिक हकमा आघात पर्न गएकोले ऐ.धारा ८८(२) अन्तर्गत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जि जारी गरी गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले तीन (३) दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नुभनी सूचना पठाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालत, एक न्यायाधीशको इजलासको २०५७।१।२३ को आदेश ।

यस मन्त्रालयबाट निवेदकलाई पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने आदेश दिएको छैन साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

निवेदनमा उल्लेख गरेको मुद्दा फैसला हुँदाका बखतसम्म त्यस किसिमको बाल सुधार गृहको स्थापना श्री ५ को सरकारले गरेको नपाइएको तथा त्यस्तो गृहको विकल्पको रूपमा अन्य कुनै व्यवस्था गरेको समेत नदेखिँदा निजलाई फैसला बमोजिम लागेको जरिवाना तिर्न बुझाउन नसकेबाट सो जरिवाना वापत कैदको लागि प्रचलित कानून बमोजिम निवेदकलाई कारागार शाखा, धनकुटामा फैसला कार्यान्वयनको लागि पठाइएको हो । निवेदक समेतले यो ठाउँमा बाल गृह स्थापना भएको छुँदाछुँदै कारागारमा पठाइयो भनी जिकिर लिन सकेको समेत देखिँदैन । उक्त फैसला उपर यिनै निवेदकको पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा पुनरावेदन परी विचाराधीन अवस्थामा हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको धनकुटा जिल्ला अदालतका तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

धनकुटा जिल्ला अदालतको कैदी पुर्जि र थुनुवापुर्जि अनुसार निवेदकलाई यस कारागारमा थुनामा राखिएकोले यस कार्यालयको नामको रिट खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी कारागार शाखा धनकुटाको लिखित जवाफ ।

धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला बमोजिम रिट निवेदक थुनामा रहेको भनी रिट निवेदनमा नै प्रष्ट पारिएको र रिट निवेदकको विरुद्ध खण्डमा यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाइए पनि निवेदनको पेटबोलीमा यस कार्यालयसँग सम्बन्धित कुनै कुरा समेत उल्लेख नभएको, यस कार्यालयबाट निवेदकलाई थुनामा नराखिएको व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने समेत प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनकुटाको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

उक्त मुद्दामा धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला उपर अर्का प्रतिवादी मन्दाकिनी भन्ने सुखरानी याखाको कारागार शाखा मोरंग मार्फत पुनरावेदन परी अ.बं.२०२ नं.बमोजिम भ.भ्रि. आदेश भएको तर यी निवेदक केशव खड्काको यस अदालतमा पुनरावेदन समेत नपरेको र निवेदकलाई यस अदालतको कुनै पनि आदेश निर्णय वा फैसलाले थुना कैदमा नराखिएको कारण यस अदालत समेतलाई विपक्षी बनाइदिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री किशोर सिलवाल, श्री आशिष अधिकारी तथा श्री सुदिप पौडेलले जिल्ला अदालतबाट चोरी मुद्दामा भएको फैसला केवल १४ वर्षका नाबालक निवेदक केशव खड्कालाई उमेर पुगेको पेशेवर एवं कुर अभियुक्त तथा अपराधीका साथ कारागार शाखामा थुनामा राख्न लेखी पठाउने भन्ने उल्लेख गरी थुनामा राख्नपठाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(ख) ले प्रचलित कानून बमोजिम कैदको सजाय पाएकोमा सो बमोजिम कैदमा जानुपर्ने बालकहरूलाई बालसुधार गृहमा राखिनेछ भन्ने कानुनी व्यवस्थाको उल्लङ्घन मात्र होइन, बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ समेतको विर्षलाप भएको छ । यस्तै विषयमा यसै अदालतबाट ०५७ को रि.नं.३३९० बल्लुको हकमा आशिष अधिकारी वि. बाँके जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा जेलबाट मुक्त गरी बाल सुधार गृहमा राख्न आदेश भएको छ । तसर्थ: कानून विपरीत थुनामा राख्ने

उक्त निर्णय तथा कार्य बदर गरी त्यसरी थुनामा नराखी गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊं भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रत्यर्थी कारागार शाखा समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री ऋषिप्रसाद दवाडीले बाल सुधार गृह भै रहेको अवस्थामा कारागारमा थुनामा राखेको भनी निवेदनमा जिकिर लिननसेकेको र अदालतबाट भएको फैसला बमोजिम कानून बमोजिम थुनामा राखेकोले रिट निवेदन खारेज होस् भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा वादी दुर्गादेवी लिम्बुको जाहेरीले श्री ५ को सरकार प्रतिवादी यी रिट निवेदक केशव खड्का समेत भएको नकवजनी चोरी मुद्दामा प्रतिवादी केशव खड्काले चोरी गरेकोमा २२ दिन कैद र जरिवाना र.२९३७९। सजाय हुने ठहरेको फैसलाको तपसिल खण्डमा सो कैद र नतिरे जरिवाना समेत वापत कैद गर्न कारागार शाखा धनकुटामा लेखी पठाउन लगत राख्नु भन्ने उल्लेख भएको रहेछ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(ख) समेतको वर्खिलाप गरी १४ वर्षको नाबालकलाई कारागार शाखामा थुनामा राखेको त्रुटिपूर्ण हुँदा सो निर्णय तथा कार्य समेत बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणबाट थुनामुक्त गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर रहेको देखिन्छ । रिट निवेदन तथा धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला समेतबाट रिट निवेदक नाबालक भन्ने देखिन्छ । धनकुटा जिल्ला अदालतबाट उक्त चोरी मुद्दामा कसूरदार ठहरेका निवेदकलाई लागेको कैद र नतिरे जरिवाना समेत वापत कैद गर्न कारागार शाखामा लेखिपठाई दिन लगत राख्ने गरी भएको फैसला व्यहोरा तथा सो बमोजिम ठेकिएको कैदी पुर्जिबाट अरु उमेर पुगेको कैदी थुनुवा सरह कारागारमा कैदमा रहन गएको देखिन आयो ।

नेपाल पक्ष बनिसकेको संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा पारित नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्धी अभिसन्धि, १९६६ को धारा १०(३) मा 'Juvenile offenders shall be segregated from adults and be accorded treatment appropriate to their age and legal status' भन्ने उल्लेख भई वयस्कबाट अपराधी घोषित बालबालिकालाई अलग राखिने समेतका व्यवस्था गरेको देखिनआउँदछ । त्यस्तै सन् १९८९ नोभेम्बर २० मा संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभाद्वारा पारित भएको बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धिको धारा ३७ को देहाय (क) मा कुनै पनि बालबालिकालाई यातना वा अन्य कुनै कुरता, अमानवीय वा होच्याउने खालको व्यवहार वा सजाय दिईने छैन भनी राज्यले निश्चित गर्नेछ भन्ने उल्लेख गर्दै ऐ. देहाय (ग) मा... खास गरेर स्वतन्त्रताबाट वञ्चित बालबालिकालाई निजको सर्वोपरी हितको दृष्टिबाट अन्यथा आवश्यक भएमा बाहेक वयस्क व्यक्तिहरूबाट छुट्टै राखिने छ भन्ने उल्लेख भै रहेको देखिनआउँछ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १५ ले बालबालिकाले कुनै अपराध गरे वापत कैदको सजाय पाएको उमेर पुगेको कैदीको साथमा राख्न नहुने उल्लेख गरी ऐ.दफा ४२(२)(ख) ले कानून बमोजिम कैदको सजाय पाएको बालबालिकालाई बाल सुधार गृहमा राखिनुपर्ने व्यवस्था गरेका देखिनआउँछ । यस्तै सम्बन्धको २०५७ सालको रिट नं. ३३९० को निवेदक बब्लु गोडियाको हकमा आशिष अधिकारी विपक्षी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदमा मुद्दाको पुर्पक्षको निम्ति

नाबालकलाई कारागार शाखामा थुनामा राखेको त्रुटिपूर्ण भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदक थुना मुक्त हुने र पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्नुपर्ने अवस्थामा पनि बाल सुधारगृहमा राख्न लगाउने व्यवस्था गर्नु भनी प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालय समेतका नाउँमा परमादेश जारी हुने ठहरी यसै अदालतबाट मिति २०५७१२१२ मा आदेश भै रहेको देखिन्छ । उपरोक्त अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि बालबालिका सम्बन्धी ऐन तथा प्रतिपादित नजीर समेतले अरु वयस्कहरूका साथमा कारागारमा बालबालिकालाई थुना वा कैदमा राख्न मिल्नेदेखिएन । यसरी बालबालिका सम्बन्धी ऐनको दफा ४२(१) अनुसार श्री ५ को सरकारले आवश्यकता अनुसार बाल सुधारगृहको स्थापना गर्ने र उक्त दफा ४२ को उपदफा (३) बमोजिम बाल सुधारगृह स्थापना नभएको अवस्थामा अन्य व्यक्ति वा निकायद्वारा सञ्चालन गरेको बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा केन्द्रलाई श्री ५ को सरकारले त्यस्तो व्यक्ति वा निकायको स्वीकृती लिई अस्थायी रूपमा बाल सुधार गृहको रूपमा उपयोग गर्नसक्ने अवस्थामा निवेदक केशव खड्कालाई सो अनुरूप थुनामा राखेको देखिन नआएबाट उक्त ऐनका प्रावधानहरू अनुरूप भएका भन्नमिलेन ।

अतः बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(१) बमोजिम बाल सुधार गृह स्थापना गरी ऐ. उपदफा (२) बमोजिम गर्नुपर्ने र सो अनुरूप नभएमा ऐ.दफा ४२(३) बमोजिम गर्नुपर्नेमा सो अनुरूप नगरी कारागारमा कैदको सजाय भोग्नुपर्ने गरी गरेको धनकुटा जिल्ला अदालतको २०५७३१६ को फ़ैसलाको तपसिल खण्ड कानून सङ्गत नदेखिंदा निवेदकलाई कारागारबाट मुक्त गरी भैरहेको कानुनी व्यवस्था अनुसार गर्नु गराउनु पर्ने दायित्व श्री ५ को सरकारको भएकोले निवेदक केशव खड्काको हकमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(१) अनुरूप र सो नभएमा ऐ.को दफा ४२(३) बमोजिम गर्नु गराउनु भनी विपक्षी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कारागार शाखा धनकुटा समेतका नाउँमा परमादेश जारी हुनेठहर्छ । विपक्षीहरूको जानकारीको लागि यो आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पठाई मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.केदारनाथ आचार्य

इति सम्बत २०५८ साल वैशाख २८ गते रोज ६ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाभी
माननीय न्यायाधीश श्री रामनगीना सिंह
संवत् २०५८ सालको रिट नं. ४०२२
आदेश मिति: २०५८।४।१०।४
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला सिन्धुपाल्चोक सिउल गा.वि.स. वडा नं. १ ढलौनी घरभै हाल कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोकमा थुनामा रहेको वर्ष १२ को पोडे तामाङको हकमा अधिवक्ता आशिष अधिकारी

विरुद्ध

विपक्षी : सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालत, चौतारा समेत

- अभियोगबाट नै उमेर १५ वर्ष उल्लेख भएको र निजको उमेर १५ वर्ष देखिएकोले निजलाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) अनुसार हुन भनी अभियोग लगाएबाट १६ वर्ष उमेर नपुगेको व्यक्तिको सम्बन्धमा बालबालिका ऐन, २०४८ आकर्षक हुने ।
- ऐन लागू भैसकेपछि श्री ५ को सरकारले ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम बाल सुधारगृहको स्थापना अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने ।
- बालबालिका सम्बन्धी ऐन लागू भैसकेको लामो समय सम्म पनि ऐनले अनिवार्य रूपमा व्यवस्था गरेको बाल सुधारगृहको स्थापना नहुने कार्यबाट श्री ५ को सरकारले ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम बालबालिकाको हकहितको कार्यमा यथेष्ट ध्यान पुगेको भन्ने अवस्था देखिन नआउने ।
- कुनै कसुरको अभियोग लागि मुद्दाको तहकिकात वा पूर्पक्षको निमित्त प्रचलित कानून बमोजिम थुनामा राख्नुपर्ने बालक भनी तोकिएको स्थितिमा निवेदक १५ वर्षको भन्ने भनाइ अभियोग पत्रमा नै भएपछि ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम कारागारमा नराखी ऐनले तोके बमोजिमको बाल सुधार गृहमा नै राख्नुपर्ने ।

आदेश

○ न्या.मीनबहादुर रायमाझी

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८(२) बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ ।

म निवेदक समेत उपर ज्यान सम्बन्धी महलको १३(४) अनुसार सजायको मांग दाबी लिई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम हुन भनी २०५७ फाल्गुण ९ गतेमा अभियोग पत्र दायर भएको थियो । मिति २०५७/११/९ मा नै सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतका निमित्त न्यायाधीश भएको तहसिलदारले म समेतलाई अ.बं. ११(२) अनुसार पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्न प्रत्यर्थी नं. ४ मा पठाउने आदेश गर्नुभएकोमा माननीय जिल्ला न्यायाधीशज्यूले २०५७/११/९ को निमित्त जिल्ला न्यायाधीशको आदेश सदर गर्दै मिति २०५८/२/१९ मा आदेश गर्नुभएको छ ।

मलाई थुनामा राख्नुपर्ने अवस्थामा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(क) बमोजिम बालसुधार गृहमा राख्नुपर्नेमा जिल्ला कारागार शाखा, सिन्धुपाल्चोकमा मलाई थुनामा राख्ने गरि गरिएको आदेश गैरकानूनी त्रुटिपूर्ण हुनका साथै बाल अधिकार एवं दण्डको सुधारात्मक प्रणालीमा सर्वमान्य सिद्धान्त समेत विपरीत भै मेरो नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमा आघात पर्न गएको छ । जुन कुरा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को मर्म मान्यता भावना तथा सोही ऐनको दफा १५, ४२ को प्रतिकूल रहेको प्रष्ट छ । म जस्ता प्रशस्त नाबालिगहरु कारागारभित्र कूर एवं पेशेवर अपराधीहरुका साथ नेपाल अधिराज्यभरी कै कारागारमा रहे भएको देखिएकोले सम्मानित अदालतबाट सम्पूर्ण जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतहरु एवं जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुलाई कुनै नाबालकहरुलाई कुनै अपराधको आरोप लागि अनुसन्धानको निमित्त वा अपराधमा दोषी प्रमाणित भै हिरासतमा राख्नुपर्ने वा कैदमा राख्नुपर्ने भएमा उमेर पुगेका व्यक्तिहरुलाई जस्तो कारागारमा नराखी बाल सुधार गृहमा राख्नु भन्ने न्यायिक सचेतनापत्र (Judicial Stricture) समेत जारी गरि पाउं भन्ने समेत रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको कारण देखाउ आदेश ।

न्यायिक निकायबाट मुद्दाको सुनुवाइको सिलसिलामा ऐन बमोजिम आदेश भै न्यायिक हिरासतमा विपक्षी निवेदक रहनु भएको हुँदा आधारहीन रिट निवेदन खारेज गरि पाउं भन्ने समेत श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नाबालक वा साबालकका सम्बन्धमा पनि अपराधको मात्रा अनुसार थुनछेक गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था विद्यमान रहे भएको र कानून बमोजिम अदालतको आदेश अदालती बन्दोबस्तको १७ नं. ले गरेको कानूनी मार्ग अवलम्बन नगरी त्यसको विपरीत रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरि पाउं भन्ने समेत सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतको च.नं. ९०४ मिति ०५७/११/९ को पत्रानुसार थुनामा रहेको हो । गैरकानूनी रुपमा निजलाई थुनामा राखेको भन्ने जिकिर कपोलकल्पित हुँदा खारेज गरिपाउं भन्ने कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोक चौताराको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकलाई यस कार्यालयबाट गैरकानूनी तरिकाबाट थुनामा नराखिएको हुँदा यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरि पाउं भन्ने समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुपाल्चोकको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी आज यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदन सहितका मिसिल कागजात प्रमाणहरुको अध्ययन गरि निवेदक तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता द्वय श्री आशिष अधिकारी र श्री रामप्रसाद अर्यालले अभियोग पत्रबाट नै हाल थुनामा रहेको पोडे तामाङ नाबालक भन्ने देखिएको छ । नाबालक भन्ने अभियोग भएपछि बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२ बमोजिम बालसुधार गृहमा राख्नुपर्ने, बालबालिका ऐनको दफा १५ बमोजिम नाबालकलाई कुनै अपराध गरेवापत कैदको सजाय पाएमा उमेर पुगेको कैदीको साथमा राख्न नहुने व्यवस्था छ । अभियोग लागेको नाबालकको उमेर समेतलाई ध्यानमा राखी थुनामा राख्न उपर्युक्त हुँदा भन्ने कुरा मुद्दा हेर्ने अधिकारीलाई लागेमा चाहिएको बखत उपस्थित गराउने शर्तमा निजको बाबु, आमा, नातेदार वा संरक्षकको जिम्मा लगाई वा सामाजिक संस्था वा बालसुधार गृहको जिम्मा लगाई मुद्दाको तहकिकात वा पूर्पक्ष गर्ने आदेश दिन सक्ने समेत व्यवस्था ऐनको दफा ५० मा रहेको अवस्था हुँदा हुँदै निवेदकलाई कारागार शाखामा थुनामा राख्ने गरी गरेको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिदिने आदेशका साथै न्यायिक सचेतनापत्र समेत जारी हुनुपर्छ भन्ने र विपक्षीको प्रतिरक्षार्थ उपस्थित हुनुभएको विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री ऋषिराम दवाडीले वादी दोर्जे तामाङको जाहेरीले श्री ५ को सरकार प्रतिवादी सोनाम तामाङ समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मृतक बुद्ध तामाङलाई मार्ने संयोग पार्ने गरि समाउने पोडे तामाङ समेतलाई कानून बमोजिम सजायको माग दावी लिई अभियोग पत्र दर्ता हुँदा निज पोडे तामाङ समेतलाई पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरि सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतबाट आदेश भएको हुँदा थुनामा राखिएको हो । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२ बमोजिमको व्यवस्था भै नसकेको हुँदा माग बमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भनी गर्नुभएको बहसलाई मध्यनजर राखि निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुने नहुने तर्फ विचार गर्दा, वादी दोर्जे तामाङको जाहेरीले श्री ५ को सरकार प्रतिवादी सोनाम तामाङ समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पोडे तामाङलाई सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतको मिति २०५७/११/९ को आदेशले पूर्पक्षको निमित्त कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोक चौतारामा थुनामा रहेको देखियो । अभियोगबाट नै पोडे तामाङको उमेर १५ वर्ष उल्लेख भएको र निजको उमेर १५ वर्ष देखिएकोले निजलाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(२) अनुसार हुन भनी अभियोग लगाएबाट १६ वर्ष उमेर नपुगेको व्यक्तिको सम्बन्धमा बालबालिका ऐन, २०४८ आकर्षक हुने अवस्था देखिन आयो । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(१) ले श्री ५ को सरकारले आवश्यकतानुसार बालसुधार गृहको स्थापना गर्नेछ, भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । ऐन लागू भैसकेपछि श्री ५ को सरकारले ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम बाल सुधारगृहको स्थापना अनिवार्य रुपमा गर्नुपर्ने कर्तव्य तोकेको देखिन आयो । निवेदन छलफलको क्रममा हाल सम्म ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम बाल सुधारगृहको स्थापना भै नसकेको भन्ने तथ्य सरकारी वकिलले बेन्च समक्ष अवगत गराउनु भयो । बालबालिका सम्बन्धी ऐन लागू भैसकेको लामो समय सम्म पनि ऐनले अनिवार्य रुपमा व्यवस्था गरेको बाल सुधारगृहको स्थापना नहुने कार्यबाट श्री ५ को सरकारले ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम बालबालिकाको हकहितको कार्यमा यथेष्ट ध्यान पुगेको भन्ने अवस्था देखिन आएन । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२) ले उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको बाल सुधारगृहमा देहायका बालबालिकाहरुलाई राखिने छ, भन्ने व्यवस्था गरेको र दफा ४२(२) (क) ले कुनै कसुरको अभियोग लागि मुद्दाको तहकिकात वा पूर्पक्षको निमित्त प्रचलित कानून बमोजिम थुनामा राख्नुपर्ने बालक भनी तोकिएको स्थितिमा निवेदक पोडे तामाङ १५ वर्षको भन्ने भनाइ अभियोग पत्रमा नै भएपछि निवेदकलाई ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम

कारागारमा नराखि ऐनले तोके बमोजिमको बाल सुधार गृहमा नै राख्नुपर्ने देखिन आयो । बालसुधार गृहमा राख्नुपर्ने बालकलाई कारागारमा राख्नु एकातर्फ कानून सङ्गत देखिदैन भने अर्को तर्फ बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को उद्देश्य पूरा हुनेसमेत देखिदैन । निवेदन छलफलको क्रममा निवेदक केशव खड्काको हकमा आशिष अधिकारी विपक्षी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउं भन्ने निवेदनमा सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०५८/१/२८ मा केशव खड्काको हकमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(१) र (३) बमोजिम गर्नुभनी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयका नाउँमा परमादेश समेत जारी भएकोमा सरकारी वकिलको भनाइ बमोजिम ऐनको दफा ४२(१) बमोजिम स्थापना हुनुपर्ने बाल सुधारगृह सर्वोच्च अदालतले परमादेश जारी गरेपछि पनि अभै स्थापना भएको देखिन आएन । निवेदक पोडे तामाङ १५ वर्षको बालक देखिएकोले निजलाई पुर्पक्षको निमित्त कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोकमा राख्ने गरेको आदेश बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(क) र बाल हक र हित विपरीत देखिदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भै निवेदक पोडे तामाङलाई कारागारबाट मुक्त गरिदिनु ।

अब बालबालिका सम्बन्धी ऐन, ०४८ को दफा ४२(१) को व्यवस्था बमोजिम बाल सुधार गृहको स्थापना गरि पोडे तामाङलाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(क) को व्यवस्था बमोजिम मुद्दाको पुर्पक्षको लागि बाल सुधारगृहमा राखी यस अदालतलाई जानकारी दिनुभनी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुपाल्चोक र जिल्ला कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोकको नाउँमा परमादेशको आदेश समेत जारी गरिएको छ । मिसिल नियमानुसार बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. रामनगिना सिंह

इति संवत् २०५८ साल श्रावण १० गते रोज ४ शुभम ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानिन्द्रबहादुर श्रेष्ठ
संवत् २०५८ सालको रिट नं. १६
आदेश मिति: २०५८।४।१८।५

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाऊं ।

निवेदक : रामेछाप जिल्ला गुम्देल गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई हाल कारागार शाखा रामेछापमा थुनामा रहेको तेम्दी शेर्पाको हकम एकाघरकी श्रीमती वर्ष २७ की रिनु शेर्पा

विरुद्ध

विपक्षी : रामेछाप जिल्ला अदालत, रामेछाप समेत

- मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको १९ नं र दण्ड सजायको ४२ नं बमोजिम थुनामा राख्न एक वर्षको लागि सिधा समेत दाखिल गरेकोमा विपक्षीले थुनामा राख्ने आदेश गरेको देखिदा सो आदेश भै सकेपछि केही जग्गा बक्सपत्रबाट प्राप्त गरी सो जग्गाबाट भरी भराउ होस भनी जिल्ला अदालतमा निवेदन दिए पनि जिल्ला अदालतले थुनामा राख्ने आदेश गरिसकेपछि मात्र उक्त निवेदन परेको अवस्थामा केही गर्न परेन भनी जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।
- लेनदेन मुद्दाको वादीले फैसला बमोजिम भरी पाउने ठहरेको बिगो कानुन बमोजिम दाखिल गरेको जुनसुकै अवस्थामा थुनाबाट मुक्त हुनसक्ने हुँदा विपक्षीले कानुन बमोजिम थुनामा राखेको स्थितिमा गैरकानुनी तवरले थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने ।

आदेश

○ न्या. ज्ञानिन्द्रबहादुर श्रेष्ठ

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८८(२) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्नआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:

नेपाल कानून समाज

५२१

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

२. वादी बाबुकाजी शेर्पा र प्रतिवादी तेम्दी शेर्पा बीच चलेको लेनदेन मुद्दा रामेछाप जिल्ला अदालतबाट अन्तिम फैसला भई फैसला बमोजिम बिगो भरी भराउमा वादी बाबुकाजी शेर्पाको निवेदन रामेछाप जिल्ला अदालतमा परी सो बुझाउनुपर्ने बिगो वापतको रकम अघि नै बुझाई तारेखमा बसीरहेको थिएँ । विपक्षी बाबुकाजी शेर्पाले बिगो भरी भराउको लागि देखाएको जेथाका सम्बन्धमा रामेछाप जिल्ला अदालतबाट मालपोत कार्यालय रामेछापलाई उक्त जग्गाहरुको श्रेस्ता उतार माग गर्दा उक्त जग्गाहरु कृषि विकास बैंकबाट रोक्का रहेको भन्ने जानकारी पठाएपछि उक्त जग्गाहरुबाट बिगो असुल हुने नदेखि मिति ०५८।३।१४ मा विपक्षी बाबुकाजी शेर्पाले बिगो वापत कैदमा राखी पाउँ भनी सिधा खर्चराखी रामेछाप जिल्ला अदालतमा निवेदन दिनुभएछ । त्यसपछि प्रहरीले मलाई पक्राउ गरी ल्याएपछि बिगो असुल उपर गर्ने मेरो अन्य जेथा छन सो बाट असुल उपर होस् भनी मैले भन्दा नसुनी रामेछाप जिल्ला अदालतबाट मलाई कैदमा राख्ने गरी ०५८।३।२५ मा आदेश पर्चा भएकोले हाल म गैरकानुनी थुनामा बसीरहेको छु । विपक्षीले देखाएका जग्गाहरु बैंकको कर्जा लिए वापत सुरक्षणको लागि बैंकले रोक्का राखेको भए तापनि मसँग अन्य जायजेथा भए नभएको सम्बन्धमा मलाई सोध्दै नसोधी गरिएको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत छ । म निवेदकले कृषि विकास बैंक बाम्ती शाखाबाट ०५९।२।४ मा २ लाख रुपैया कर्जा लिएको छु । सो वापत १०० रोपनी जग्गा र ढुङ्गाको छाना भएको घर सुरक्षण वापत राखी बुझाउनुपर्ने व्याज बुझाई सकेको छु । यस अवस्थामा उक्त रोक्का रहेको जग्गाबाट नै बैंकको ऋण तिरी विपक्षीको बिगो समेत असुल हुने अवस्था छ । यस्तो अवस्था हुँदाहुँदै कृषि विकास बैंकलाई बुझ्दै नबुझी गरिएको निर्णय दण्ड संजायको ४२(१) विपरीत छ ।
३. त्यस बाहेकको पनि प्रहरीद्वारा मलाई पक्राउ गरी रामेछाप जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराउँदाका अवस्थामा मेरो एकलौटी हक लाग्ने मेरो नाममा दर्ता श्रेस्ता भएको रामेछाप जिल्ला गुम्देल गा.वि.स. वडा नं. १ को कि.नं. ३० को क्षेत्रफल ३-५-३ र ऐ. गा.वि.स.को घर र कि.नं. ४५ र ९३ को क्षेत्रफल क्रमशः ९-५-२-१ र ७-११-३३ जग्गा र साभेदारीमा सञ्चालन गरेको कागज कारखाना समेत छ । यी उल्लिखित जग्गाहरुबाट असुल उपर गरियोस भनी रामेछाप जिल्ला अदालतमा निवेदन दिँदादिदै बिगो वापत मलाई कैदमा राख्ने रामेछाप जिल्ला अदालतको उक्त काम कारवाहीहरु कानून विपरीत भएको हुनाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊं भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन व्यहोरा ।
४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? सो सम्बन्धमा विपक्षीबाट लिखित जवाफ मगाई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।
५. विपक्षी तेम्दी शेर्पाले मलाई रकम बुझाउनुपर्ने गरी रामेछाप जिल्ला अदालतबाट ०५६।१।१९।५ मा भएको फैसला अन्तिम रूपमा रहेको छ । मैले बिगो वापत

देखाएका जेथाहरु कृषि विकास बैकबाट रोक्का भएको कुरा रिट निवेदनमा नै उल्लेख छ । विपक्षीले भने बमोजिमको मूल्यांकन उक्त जग्गाहरुको छैन । विपक्षीले चुचुरे गा.वि.स. मा ०५६।६।१ मा दर्ता गराउनु भएको निवेदन बमोजिम माग्नु भएको १५ दिनको म्यादभित्र रकम बुझाउन ल्याउनु नभएकोले सिधा खर्च समेत राखी मैले रामेछाप जिल्ला अदालतमा बिगो वापत कैदमा राखी पाउँ भनी निवेदन दिएको र रामेछाप जिल्ला अदालतबाट ०५८।३।२५ मा आदेश भए बमोजिम कैदमा राखिएको हो । दण्ड संजायको ४२ नं. को त्रुटि भएको छैन । अझै पनि मलाई बुझाउनु पर्ने रकम बुझाएमा थुनाबाट मुक्त हुने भएकोले रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाऊं भन्ने बाबुकाजी शेर्पाको लिखित जवाफ ।

६. रामेछाप जिल्ला अदालतको ०५६।१।१९ को फैसलाले भरी पाउने ठहरेको बिगो बुझाउन आउनु भनी विपक्षी रिट निवेदकलाई सूचना पठाई सकेपछि हाजिर भै निजले तारेख गुजारी बसेको देखिन्छ । बाबुकाजी शेर्पाले बिगो वापत देखाएको जग्गा कृषि विकास बैकबाट रोक्का राखिएको बुझिएपछि दण्ड संजायको ४२ नं. अन्तर्गत लेनदेन व्यवहारको १९(१) बमोजिम कैदमा राख्न सिधा खर्च वापत रु.१२०००। समेत धरौट राखी वादी बाबुकाजी शेर्पाले यस अदालतमा निवेदन दिएको र जिल्ला प्रहरी कार्यालय रामेछापबाट निज तेम्दी शेर्पालाई पत्री मिति ०५८।३।२४ मा यस अदालतमा दाखिल गरेपछि दण्ड संजायको ४२ नं. बमोजिम यस अदालतबाट ०५२।३।२५।२ मा कैदमा राख्ने आदेश भएको हो । यस अदालतबाट आदेश भैसकेपछि मात्र ०५८।३।२५।२ मा नै केही जग्गा राजिनामा गरी लिएको अवस्थामा अन्यथा आदेश गर्न मिल्ने अवस्था हुँदैन । तसर्थ यस अदालतबाट निवेदकलाई गैरकानुनी थुनामा राखेको होइन । रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको रामेछाप जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।
७. यस शाखाको के कुन कार्यबाट गैरकानुनी थुनामा रहेको भन्ने कुरा निवेदकले खुलाउन सक्नुभएको छैन । रामेछाप जिल्ला अदालतको च.नं. ८७३ मिति ०५८।३।२५ को पत्र बमोजिम कैदमा राखेकोले आदेश बमोजिमको कार्य गरेकोले यस कार्यालय उपर आदेश जारी हुन मिल्दैन । रिट निवेदन खारेज गरिपाऊं भन्ने व्यहोराको कारागार शाखा रामेछापको लिखित जवाफ ।
८. नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता द्वय श्री एकराज भण्डारी र श्री अच्युतमकुमार ढकालले वादीको बिगो असुल उपर हुनसक्ने जग्गा बाँकी देखिन्छ । कृषि विकास बैकले रोक्काराखेको जेथामा कृषि विकास बैकको कर्जा असुल उपर भई वादीको बिगो समेत खाम्ने जेथा छ । यस्तो अवस्थामा कृषि विकास बैकलाई बुझिएको छैन । रिट निवेदकले अदालतमा उपस्थित भै आफ्नो नाममा भएको कृषि विकास बैकले रोक्का राखेको जेथा बाहेक अरु जेथाबाट पनि बिगो असुल उपर

गर्नुपर्नेमा त्यसो नगरी थुनामा राख्नेगरेको रामेछाप जिल्ला अदालतको आदेश गैरकानुनी हुँदा रिट जारी हुनुपर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो भने विपक्षी बाबुकाजी शेर्पाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री हरीशंकर निरौलाले बिगो वापत देखाइएको जेथा कृषि विकास बैंकले रोक्का राखेको र बिगो असुल हुनसक्ने जायजेथा प्रतिवादी तेम्दी शेर्पाको नाममा देखिदैन । यस्तो अवस्थामा कानून बमोजिमको सिधा खर्च दाखिलगरी परेको वादीको निवेदन माग बमोजिम थुनामा राख्नेगरी भएको रामेछाप जिल्ला अदालतको आदेश कानूनसम्मत हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नुभयो । कारागार शाखा समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह(न्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठकले मुलुकी ऐन दण्ड संजायको ४२ नं. को कार्यविधि पूरा गरी भएको रामेछाप जिल्ला अदालतको आदेश बमोजिम थुनामा राख्ने गरेको कारागार शाखा रामेछापको काम कानून बमोजिम नै भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

९. दुबै तर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।
१०. यसमा प्रतिवादी (निवेदक)विरुद्ध वादी (विपक्षी मध्ये)बाबुकाजी शेर्पाले लेनदेन मुद्दा दायर गर्दा रामेछाप जिल्ला अदालतको ०५६११११९ को फैसला बमोजिम सो मुद्दाका वादीलाई प्रतिवादी (निवेदक) तेन्डी शेर्पाले बिगो तिर्नुपर्ने कुरामा विवाद देखिदैन । सो फैसला बमोजिम भरी पाउने ठहरेको बिगो प्रतिवादीको यो यो अचल सम्पत्तिबाट भरी पाउ भनी प्रतिवादीको जेथा देखाई लेनदेन मुद्दाको वादी बाबुकाजी शेर्पाले दरखास्त दिएकोमा मालपोत कार्यालय बुभुडा सो घर जग्गा ऋण सुरक्षण कृषि विकास बैंक बाम्तीबाट रोक्का धितो रहेको भन्ने मालपोत कार्यालय रामेछापको ०५७६११० को पत्रबाट देखिएको स्थितिमा वादीले फैसला बमोजिम भरी पाउने ठहरेको बिगो भरीभराउ हुन नसकी प्रतिवादी (निवेदक) लाई थुनामा राखी पाउँ भनी मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको १९ नं र दण्ड सजायको ४२ नं बमोजिम थुनामा राख्न एक वर्षको लागि सिधा समेत २०५९।३।१७ मा दाखिल गरेकोमा विपक्षी रामेछाप जिल्ला अदालतले ०५८।३।२५ मा थुनामा राख्ने आदेश गरेको देखिन्छ । सो आदेश भै सकेपछि सोही दिन ०५८।३।२५।२ मा केही जग्गा बकसपत्रबाट प्राप्त गरी सो जग्गाबाट भरी भराउ होस भनी २०५३।३।२५।२ मा रामेछाप जिल्ला अदालतमा निवेदन दिए पनि रामेछाप जिल्ला अदालतले थुनामा राख्ने आदेश गरी सकेपछि मात्र उक्त निवेदन परेको अवस्थामा केही गर्न परेन भनी रामेछाप जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशलाई अन्यथा भन्न मिलेन । लेनदेन मुद्दाको वादी बाबुकाजी शेर्पाले फैसला बमोजिम भरी पाउने ठहरेको बिगो निवेदकले कानून बमोजिम दाखिल गरेको जुनसुकै अवस्थामा थुनाबाट मुक्त हुनसक्ने हुँदा विपक्षी रामेछाप जिल्ला अदालतले कानून

बमोजिम थुनामा राखेको स्थितिमा निवेदकलाई गैरकानुनी तवरले थुनामा राखेको भन्न मिलेन । तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. कृष्णजंग रायमाझी

इति संवत् २०५८ साल श्रावण १८ गते रोज ५ शुभम् ।

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री भैरवप्रसाद लम्साल
सम्बत २०५७ सालको रिट नं. ... ३८९९
आदेश मिति: २०५८।४।२४।४

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला प्युठान खलंगा गा.वि.स. वडा नं. ५ घर भई हाल कारागार शाखा प्युठानमा कैदमा रहेका वर्ष २९ को जय गोपाल कक्षपतीको हकमा का.म.न.पा. वडा नं. ३१ पुतलीसडक बस्ने सञ्जय के.सी.

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्युठान खलंगा गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने जानकी नगरकोटी समेत

- साहुलाई आफूले बुझाउनुपर्ने रकम सम्बन्धमा अदालतबाट म्याद सूचना पाउँदा समेत यी निवेदक आफ्नो दायित्व निर्वाहका क्रियाशील भएको नदेखिदा आफूले बुझाउनुपर्ने साँवा व्याज नगदै वा सोलाई खाम्ने कानून बमोजिमको जेथा देखाएको अवस्थामा जहिलेसुकै पनि थुनामुक्त हुनसक्ने अवस्था रहेकोमा सो बमोजिम गरी माग्न सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा गएको भन्ने कुरा खुल्न सकेको नदेखिदा विपक्षीलाई बुझाउनुपर्ने ठहरेको बिगो वापतमा दण्ड सजायको ४२(२) नं. तथा लेनदेन व्यवहारको १९ नं. कानूनको परिधि भित्र रही अदालतको आदेश बमोजिम निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरी भएको कार्यबाट निवेदकको हकाधिकारमा असर पारेको नदेखिने ।

आदेश

○ न्या.टोपबहादुर सिंह

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३,८८(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर भै निर्णयार्थ पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छः

म निवेदक नेपाल अधिराज्यको नागरिक हुँ । मैले नेपाल अधिराज्यको नागरिकको हैसियतले अधिराज्यभर कानूनले रोक नलगाएको कारोवार पेशा रोजगार गर्नपाउने र कानून बमोजिम समान रूपले स्वतन्त्रपूर्वक बाँच्न पाउनुपर्ने अधिकार भएकोले सोही अनुसार म निवेदक प्युठान जिल्ला खलंगा गा.वि.स. वडा नं. ६ महाकाली ट्रेडर्स नामको कपडा कम्बल गलैचा र यस्तै प्रकारका वस्तुहरूको थोक व्यापार गरी

मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यालयबाट समेत मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता प्रमाणपत्र लिई स्वतन्त्रपूर्वक कारोबार गर्दै आएको थिए । जसलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२(घ)(ङ) तथा १७ ले समेत संरक्षण प्रदान गरेको छ । यसरी संविधान तथा कानूनको अधीनमा रही स्वतन्त्रपूर्वक आफ्नो उद्योग व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने क्रममा विपक्षी जानकी नगरकोटिसँग रु.२,२०,०००। ऋण लिएकोमा समयमा तिर्न बुझाउन नसकेकोले विपक्षी जानकी नगरकोटीले विपक्षी प्युठान जिल्ला अदालतमा लेनदेन मुद्दा दायर गरी लिखत बमोजिमको विगो र व्याज समेत गरी जम्मा रु.२,३४,४८४।९९ भरि पाउने ठहरी फैसला भएकोमा भरिभराउको कारवाही चल्दा विपक्षी जानकी नगरकोटीले मेरो आमा चित्रकुमारी कक्षपतिको नाउँको सम्पत्ती जेथा देखाई दरखास्त दिएकोमा पु.वे.अ. तुल्सीपुरले आमाको नाउँको सम्पत्तिबाट विगो भरिभराउ हुनसक्ने भनी आदेश भएकोले विपक्षी जानकी नगरकोटीले मेरो नाउँमा रहेको पसल, व्यापार तथा जग्गाहरुलाई जायजेथा देखाई भरिभराउ गर्नसक्ने अवस्था छँदा छँदै कुनै आयस्रोत नभएको तिर्ने मनसाय समेत नभएको भनी विगो वापतको दण्ड सजायको ४२ नं. तथा लेनदेन व्यवहारको १९ नं. का आधारमा कैद गरिपाउँ भनी विपक्षी प्युठान जिल्ला अदालतमा दरखास्त दिएकी रहिछन सो दरखास्त परेपछि मलाई कुनै जानकारी नदिई कुनै सफाइको मौका समेत नदिई विपक्षी प्युठान जिल्ला अदालतबाट विगो वापत एक वर्ष कैद हुने ठहराई मिति २०५७।१२।२८ मा आदेश गरी २०५८।१।३ मा थुनुवा पूर्ज दिई विपक्षी कारागार शाखा प्युठानले थुनामा राखेकाले सो उपर विपक्षी पु.वे.अ. तुल्सीपुरमा मैले वेरीतको आदेश बदर गरिपाउँ भनी २०५८।१।९ गते निवेदन चढाएकोमा पु.वे.अ. तुल्सीपुरबाट विगो भरिभराउ हुन नसकेकोले निजलाई प्युठान जिल्ला अदालतले मिति २०५७।१२।२८ को आदेशले मिति २०५८।१।३ देखि कैदमा राखेको मिलेकै देखिँदा उक्त आदेश परिवर्तन गरिरहनु परेन कानून बमोजिम गर्नुभनी मिति २०५८।१।९ मा आदेश गरेकाले साह्रै अन्यायमा परी अन्य वैकल्पिक उपचारको अभावमा कानून विपरीतको आदेशले गैह्र कानूनी रूपमा राखिएको थुनाबाट मुक्त गराई पाउन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३।८(२) अनुसार यो निवेदन लिई उपस्थित भएको छु । गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई पाउँ ।

विपक्षीको थैली तथा फैसलाले भरिपाउने विगो वरावरको मेरो आफ्नो आर्जनको सम्पत्ति फर्म (पसल) तथा जग्गा जमिन रहेकै अवस्थामा सो मेरो जायजेथा देखाई जायजात गराउनपनेमा सो नगरी सिधै थुनामा राख्ने आदेश गरिपाउँ भनी दरखास्त दिन पनि मिल्दैन । यस्तो कानून विपरीतको दरखास्तको आधारमा विपक्षी प्युठान जिल्ला अदालतले थुनामा राख्ने आदेश गरेको कानून विपरीत भएकोले त्यस्तो कानून विपरीतको आदेशले थुनामा राख्ने कार्य गैरकानूनी भएको र विपक्षी जानकी नगरकोटीले फैसला बमोजिमको साँवा तथा व्याज वरावरको विगो मबाट असुल उपर हुनसक्ने र अन्य तायदाती समेत नभएको भन्ने जुन आधार लिई दरखास्त दिएकी छिन त्यो सर्वथा गलत छ । मेरो आफ्नो आमासँग अंश पाउन बाँकी नै रहेकाले मैले अंश प्राप्त गरेको बखत विपक्षीले आफ्नो विगो असुल उपर गर्नसक्ने नै छिन । अझ मेरो नाउँमा व.न.पा. वडा नं. ६ मा रहेको मेरो फर्म नपसल तथा जिल्ला रुपन्देही बन्गाह गा.वि.स. वडा नं. ४(क) कि.नं. २७६ को ज.वि. ०-१-० जग्गा रहेकैमा उक्त मेरो नाउँका सम्पत्तिहरु जायजात गराउन सक्नुपनेमा सो नगरी एक्कासी मु.ऐ. लेनदेन व्यवहारको १९ नं. तथा दण्ड सजायको ४२ नं. बमोजिम विगो असुल गरिपाउँ भनी निवेदन पेश गरे पश्चात उक्त निवेदनको शुरु शिर व्यहोरामा जि.न्या.ले विपक्षीको नाममा जेथा भए नभएको बुझी नियमानुसार पेश गर्नु भनी आदेश गरिसकेपछि म निवेदकको नेपाल सरहदमा कुनै घर जग्गा छु छैन भनी खोजी गर्नुपनेमा सो आदेश बमोजिमको कार्य सम्पन्न नभएकै अवस्थामा उही मितिमा मलाई कैद गर्ने गरी गरेको आदेश दण्ड सजायको ४२ नं. कै विपरीत भई वेरीतको हुँदा उक्त आदेश बदर गरी गैह्र कानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ ।

उपर्युक्त आधार प्रमाणबाट विगो भरिभराउ गर्ने सिलसिलामा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ८(१)(ख) तथा नियम ६८ ले तहसिलदारलाई अधिकार प्रदान गरेकोमा सो अधिकार निजको अनुपस्थिति बेगर स्वयं जिल्ला न्यायाधीशले ग्रहण गरी एउटै मितिमा फरक-फरक आदेश गरी म निवेदकलाई गैरकानूनी थुनामा राखी कार्यविधिगत त्रुटि गरी न्यायिक मनको अभावमा गरेको आदेश समेत त्रुटिपूर्ण रहेको हुँदा त्यस्तो विगो वापत कैद गर्ने गरी गरेको आदेश जि.अ. नियमावली, २०५२ को नियम ८(१)(ख) तथा ऐ. नियम ६८ मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ४२ नं. ऐ. लेनदेन व्यवहारको ९ र १९ नं. को विपरीत हुनुका साथ साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११, १२ (२)(घ)(ङ) १४(१) र १७ समेतको उल्लंघन हुन गएकाले ऐ. धारा २३८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्जा जारी गरि गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनुपर्ने हो ? विपक्षीहरूबाट १५ दिनभित्र लिखित जवाफ मगाउने साथै विगो असुल उपर सम्बन्धी मिसिल सम्बन्धित प्युठान जिल्ला अदालतबाट भिकाई नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने समेत यस अदालत एकल इजलासको मिति २०५८।२।१९ को कारण देखाउ आदेश ।

प्युठान जिल्ला अदालतको मिति २०५८।१।३ को पत्रसाथ थुनामा राख्न पठाइएका विपक्षीलाई अदालतको आदेशानुसार थुनामा राखिएको हो । यस कार्यालयको कुनै कार्यबाट निवेदकको अधिकारमा आघात पारेको नहुँदै रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत कारागार शाखा प्युठानको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक र जानकी नगरकोटीका बीच चलेको लेनदेन मुद्दामा जानकी नगरकोटीले दावी बमोजिमको साँवा व्याज भरी पाउनेठहरी यस अदालतबाट मिति २०५५।९।१९ मा फैसला भै सो अन्तिम फैसला बमोजिम भरिभराउको दरखास्त पर्दा यी रिट निवेदकको नाउँमा मिति २०५८।१।३ मा सूचना तामेल भएकोमा सो बमोजिमको रकम बुझाउन नआएकोले निजकी आमा चित्रकुमारीका नामको जेथा लिलाममा चढेकोमा सो आदेश उपर निज चित्रकुमारीको पुनरावेदन अदालत निवेदन परी निजको नामको जेथाबाट भरिभराउ गर्नमिल्ने भनी पुनरावेदन अदालतमा तुल्सीपुरबाट आदेश भएकोले सो मुद्दा तामेलीमा राखिएको थियो । निवेदक जय गोपालको अचल जेथा नभएकोले दण्ड सजायको ४२ नं. तथा लेनदेन व्यवहारको १९ नं. बमोजिम निजलाई विगो वापतमा १ वर्ष थुनामा राखिपाउँ भनी लाग्ने सिधा खर्च समेत राखी जानकी नगरकोटीको निवेदन पर्दा सो निवेदनमा भएका आदेशानुसार निज जय गोपाल कक्षपतिलाई थुनामा राख्ने गरी भएको कार्यबाट निवेदकको कुनै हकाधिकार हनन नभएकोले भुट्टा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्युठान जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

प्युठान जिल्ला अदालतले थुनामा राख्नेगरी गरेको आदेश उपर यी निवेदक जय गोपालको यस अदालतमा निवेदन परी पेश हुँदा यसमा लेनदेन मुद्दाको फैसला बमोजिम निवेदक प्रतिवादी जय गोपाल कक्षपतिबाट विगो भरि भराउन नसकेकोले निजलाई प्युठान जिल्ला अदालतले २०५७।१।२८ को आदेशानुसार २०५८।१।३ देखि थुनामा राखेको कार्य मिलेकै देखिएकोले कानून बमोजिम गर्नुभन्ने आदेश भएकोले गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्ने निवेदन व्यहोरा भुट्टा हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत तुल्सीपुर दाङको लिखित जवाफ ।

मैले भरिपाउने ठहरेको विगो वापतमा यी निवेदकका नाममा जेथा फेला नपरेकोले निजकी आमा चित्रकुमारीका नामको अचल सम्पत्ति देखाई भरिभराउको निवेदन दिई कारवाही भएकोमा निज चित्रकुमारीको निवेदन पर्दा पुनरावेदन अदालतबाट आमाका नामको जेथाबाट भरिभराउ हुननसक्ने भनी

आदेश भएकोले सो जेथाबाट भरिभराउ हुनसकेन । यी निवेदकका नाममा अचल सम्पत्ति नभएकोले दण्ड सजायको ४२ नं. तथा लेनदेन व्यवहारको १९ नं. बमोजिम सिधा खर्च दाखिल गरी निजलाई थुनामा राख्ने गरी पुनरावेदन अदालत समेतबाट आदेश भै थुनामा राखिएको हो । यस कार्यबाट निवेदकको कुनै मौलिक हक हनन नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जानकी नगरकोटीको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री पूर्णप्रकाश बस्नेत तथा विपक्षी कारागार शाखा समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिका श्री राजनारायण पाठकले गर्नुभएको वहस समेत सुनियो । मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजात प्रमाणहरुको अध्ययन गरी निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुने नहुने के रहेछ भनी सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा यसमा जानकी नगरकोटीले मबाट भरी पाउने ठहराएको विगो वापतमा मेरो चल अचल सम्पत्ति हुँदा हुँदै मलाई थुनामा राख्ने गरी भएको कार्यले मेरो व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको हकमा आघात पारेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा उक्त गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊँ भन्ने निवेदन जिकिर भएकोमा निज ऋणीका नाममा जायजेथा फेला नपरेकोले कानून बमोजिम सिधा खर्च दाखिल भै अदालतका आदेशानुसार थुनामा राखिएको हो । गैरकानूनी थुना होइन भन्ने लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ ।

अदालतको अन्तिम फैसला बमोजिम यी निवेदकले विपक्षी जानकी नगरकोटीलाई ठहरे बमोजिमको साँवा व्याज तिर्नु बुझाउनुपर्ने कुरामा कुनै विवाद देखिदैन । यी निवेदककी आमा चित्रकुमारीका नामको जेथा देखाई भरिभराउको दरखास्त परेकोमा सो जेथाबाट भरिभराउ हुनसकेन गरी पुनरावेदन अदालतबाट आदेश भएपछि सो थुनाबाट असुल हुन नसकेको अवस्थामा यी निवेदकका नाममा अन्य जायजेथा नभएको भनी थुनामा राख्नका लागि निवेदन परेको देखियो । साहुलाई आफूले बुझाउनुपर्ने रकम सम्बन्धित अदालतबाट म्याद सूचना पाउँदा समेत यी निवेदक आफ्नो दायित्व निर्वाहका क्रियाशील भएको देखिदैन । आफूले बुझाउनुपर्ने साँवा व्याज नगर्दै वा सोलाई खाम्नेकानून बमोजिमको जेथा देखाएको अवस्थामा जहिलेसुकै पनि थुनामुक्त हुनसकेन अवस्था रहेकोमा सो बमोजिम गरी मागन सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा गएको भन्ने कुरा पनि निवेदन लेखबाट खुल्न सकेको देखिएन । तसर्थ: यी निवेदकले विपक्षी जानकी नगरकोटीलाई बुझाउनुपर्ने ठहरेको विगो वापतमा दण्ड सजायको ४२(२) नं. तथा लेनदेन व्यवहारको १९ नं. कानूनको परिधि भित्र रही अदालतको आदेश बमोजिम निवेदकलाई थुनामा राख्ने गरी भएको कार्यबाट निवेदकको हकाधिकारमा असर पारेको नदेखिँदा रिट निवेदन माग बमोजिम गर्नु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.भैरवप्रसाद लम्साल

इति सम्बत २०५८ साल श्रावण २४ गते रोज ४ शुभम् .. ।

श्री सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री दिलीपकुमार पौडेल
२०५८ सालको रिट नम्बर ४०६१
आदेश मिति: २०५८।४।२९।२
मुद्दा: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : जिल्ला ललितपुर बडीखेल गा.वि.स. वडा नं. ८ पचमा घर भई हाल कारागार शाखा,
नखु, ललितपुरमा थुनामा रहेको श्यामकृष्ण पहरीको हकमा अधिवक्ता आशिष अधिकारी
विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय समेत

- कानून बमोजिम बाहेकको थुना नदेखिएको अवस्थामा त्यस्ता थुनालाई कानून बमोजिमको थुना नै भन्नुपर्ने ।
- बालगृहको छुट्टै व्यवस्था नभएसम्म कारागारको कुनै कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गर्ने गरी गृह मन्त्रालयबाट लेखिएको पत्रको आधारमा निवेदकलाई कारागार शाखाको छुट्टै कोठा बालगृहको रूपमा राखिएको कामलाई गैरकानूनी थुना भन्न नमिल्ने ।
- कारागारको एक कोठामा राख्दैमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ तथा १२(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ ले प्रदान गरेको कानूनी अधिकारमा समेत आघात पर्नगएको अवस्था नहुने ।

आदेश

○ न्या. हरिप्रसाद शर्मा

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३, ८८(२) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ ।

म निवेदक श्यामकृष्ण पहरी उपर जबरजस्ती करणी महलको ३ नं.अनुसार सजायको माग दावी लिई बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ को मा दावी लिई बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ को दफा

११(२) बमोजिम सजाय होस भनी मिति २०५८/२/५ मा अभियोग पत्र दायर भई ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५८/२/८ गतेको आदेशले तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसुरबाट देखिएको र अ.बं. ११८ को देहाय २ को अवस्था विद्यमान भएकोले पछि ठहरे बमोजिम हुने गरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ को दफा ४२ को उपदफा (२) बमोजिम सम्बन्धित बालगृहमा राख्ने व्यवस्था गर्ने गरी, जिल्ला प्रहरी कार्यालयले व्यवस्था गरी सो बालगृहमा राख्ने गरी हाललाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय मार्फत पठाई दिने भनी आदेश भएकोमा मलाई उमेर पुगेको पेशेवर एवम् क्रुर अभियुक्त अपराधिका साथ रहन बाध्य गराई मेरो नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११ तथा १२(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ को दफा १५ र ४२ ले प्रदान गरेको अधिकारमा समेत आघात पर्न गएकोले मिति २०५८/२/१२ गतेको गृह मन्त्रालयको निर्णय र सो निर्णयको आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालय द्वारा भए गरेका सम्पूर्ण काम कारवाही र आदेश समेत उत्प्रेषणको आदेश द्वारा बदर गरी म निवेदक श्यामकृष्ण पहरीलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा कारागारबाट मुक्त गरी ललितपुर जिल्ला अदालतको आदेश बमोजिम बाल सुधार गृहमा राख्नु भनी नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत प्रत्यर्थाहरुका नाउँमा जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्जा जारी गरी पाउँ भन्ने यस अदालतमा पर्न आएको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक ३ दिन भित्र लिखित जवाफ लिई आएपछि वा अवधी नाघेपछि नियम बमोजिम पेशगर्नु भन्ने सर्वोच्च अदालत एक न्यायाधीशको इजलाशको मिति २०५८/४/३ को आदेश ।

प्रतिवादी श्यामकृष्ण पहरीलाई यस मन्त्रालयबाट पक्राउ गर्ने थुनामा राख्ने आदेश दिइएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन् गरिएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरको च.न. ४१७४ मिति २०५८/३/७ को पत्रबाट श्यामकृष्ण पहरीलाई उमेर पुगेका पेशेवर एवम् क्रुर अभियुक्त अपराधिका साथ रहन बस्न बाध्य नहोस भन्ने हेतुले कारागार भित्रको छुट्टै कोठामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार शाखाको लिखित जवाफ ।

नाबालक प्रतिवादी श्यामकृष्ण पहरीलाई राख्न छुट्टै बालगृहको व्यवस्था नभएकोले गृह मन्त्रालयबाट निर्देशन प्राप्त गरी बालगृहको छुट्टै व्यवस्था नभएसम्म भैरहेको बन्दीगृहको एक कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गरी निजलाई राख्न यस जिल्ला अन्तर्गत कारागार शाखा नखुवुमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुर मार्फत राख्न पठाइएको हो । निजको संवैधानिक र कानूनी हक अधिकार हनन् हुने कुनै काम कारवाही यस कार्यालयबाट नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।

नाबालक प्रतिवादी श्यामकृष्ण पहरीलाई बालगृहको छुट्टै व्यवस्था नभएसम्म वा निज १६ वर्षको उमेर नपुगेसम्म भैरहेको बन्दी तथा कैदी गृहको एक कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गरी निज र यस्तै बालबन्दीहरु राख्ने व्यवस्था गर्ने भनी भएको निर्णय अनुसार श्यामकृष्ण पहरीलाई नखुवु कारागारको छुट्टै एक कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गरी राख्न पठाइएको हो । निजलाई पेशेवर एवम् क्रुर अपराधिका

साथ राखिएको छैन । नखु कारागारको कम्पाउण्ड भित्र रहेको छुट्टै कोठामा व्यवस्थित तरिकाले राखिएको हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदन सहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता आशिष अधिकारीले बालबालिका ऐन, २०४८ को ४२(२)(क) तथा दफा १५ समेतले बालबालिकालाई कारागारमा थुनामा राख्न निषेध गरेको अवस्थामा जबरजस्ती कुर एवं पेशेवर अभियुक्त साथ बस्न बाध्य गराइएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा थुनाबाट मुक्त गरी बाल सुधार गृहमा राख्नुभन्ने आदेश जारी गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहस र विपक्षी श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय समेतका तर्फबाट विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता भरतमणि खनालले बाल सुधार गृहको व्यवस्था नभएसम्मका लागि बन्दीगृहको एक कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गरी निजलाई सोही कोठामा बेग्लै राखिएको हुँदा रिट जारी हुने होइन भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनी हेर्दा माग बमोजिम आदेश जारी हुने हो वा होइन सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा, निवेदक उपर जबरजस्ती करणीको महलको ३ नं. को सजायको माग दावी लिई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) समेतको आधार लिई अभियोग पत्र दायर भएकोमा थुनछेक गर्दा ललितपुर जिल्ला अदालतबाट अ.बं. ११८ को देहाय २ को अवस्था देखाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२) बमोजिम बालगृहमा राख्ने व्यवस्था गर्ने गरी आदेश भएकोमा भै रहेको बन्दी तथा कैदी गृहकै एउटा कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गरी थुनामा राखिएबाट संविधानको धारा ११ तथा १२(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ को दफा १५ र ४२ ले प्रदान गरेको कानूनी हकमा समेत आघात पुगेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश द्वारा थुनाबाट मुक्त गरी अदालतको आदेश बमोजिम बाल सुधार गृहमा राख्नुभन्ने परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन रहेको पाइन्छ । बाल बन्दीहरूलाई राख्ने व्यवस्था गर्न मिति २०५८/२/१२ मा निर्णय भएको भनी गृह मन्त्रालय सीमा अध्ययन तथा स्थानीय प्रशासन शाखाबाट च.नं.१८०१ मिति २०५८/२/१२ को पत्रबाट लेखिआएको हुँदा आदेशानुसार अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको २०५८/३/७ को पत्रबाट लेखिआएको र बालगृहको छुट्टै व्यवस्था नभएसम्मको लागि कारागारको कोठालाई नै बालगृहको रूपमा प्रयोग गर्दै आएको भनी लिखित जवाफ पेश हुनआएको देखिन्छ । जबरजस्ती करणी मुद्दामा ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५८/२/८ को थुनछेकको आदेशबाट यी रिट निवेदकलाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ को दफा ४२(२) बमोजिम सम्बन्धित बालगृहमा राख्ने व्यवस्था गर्नुभनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय मार्फत पठाई दिनु भन्ने आदेश भए बमोजिम निज नाबालकलाई १६ वर्षको उमेर नपुगेसम्म भैरहेको बन्दीगृहको १ (एक) कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गरी बालबन्दीहरूलाई राख्ने निर्णय भै सोही अनुसार थुनामा राखिएको पाइन्छ । अदालतमा मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा रहेको भन्ने कुरामा विवाद छैन । अनधिकृत निकायबाट थुनामा राखिएको भन्ने पनि निवेदन जिकिर छैन । सक्षम निकायबाट कानून बमोजिमको प्रकृया पूरा गरी थुनामा राखेको अवस्था छ । बालगृहमा राख्नुपर्नेमा बालगृहको व्यवस्था भै नसकेको अवस्थामा कारागारको एक कोठालाई बालगृहको रूपमा राखिएको अवस्था विद्यमान देखिन्छ । छुट्टै बालगृहमा नराखि कारागारको एक कोठालाई नै बालगृहको रूपमा राखिएकोलाई गैरकानूनी थुना हो कि त भन्नलाई पनि अधिकार प्राप्त निकायबाट कानून बमोजिमको निर्दिष्ट प्रकृया पूरा गरी थुनामा राखिएको प्रष्ट छ । कानून बमोजिम बाहेकको थुना नदेखिएको अवस्थामा त्यस्ता थुनालाई कानून बमोजिमको थुना नै भन्नुपर्दछ । कानून बमोजिमको थुनामा राखिएको अवस्थामा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनसक्ने अवस्था हुँदैन ।

बालगृहको छुट्टै व्यवस्था नभएसम्म कारागारको कुनै कोठालाई बालगृहको रूपमा प्रयोग गर्ने गरी गृह मन्त्रालयबाट लेखिएको पत्रको आधारमा निवेदकलाई कारागार शाखाको छुट्टै कोठामा बालगृहको रूपमा राखिएको कामलाई गैरकानूनी थुना भन्नमिल्दैन । कारागारको एक कोठामा राख्दैमा निजको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११ तथा १२(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८ ले प्रदान गरेको कानूनी अधिकारमा समेत आघात पर्नगएको अवस्था नहुँदा निवेदन माग वमोजिमको आदेश जारी गर्नु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. दिलीपकुमार पौडेल

इति संवत् २०५८ साल श्रावण २९ गते रोज २ शुभम्

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारनाथ आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
२०५८ सालको रिट नं. ४०
आदेश मिति: २०५८।७।१७
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. १० शान्ति विनायक नगर बस्ने रामबहादुर थापाको हकमा पिता पूर्णबहादुर थापा मगर

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका समेत

- अ.बं.१९४ नं.को देहाय २ मा मुद्दा पुर्पक्ष निमित्त थुनामा नबसेको ब्यक्तिको हकमा बढीमा १० वर्ष सम्मको कैद सजाय भएको मुद्दामा पुनरावेदन सुन्ने अड्डाले पुनरावेदनको किनारा नभएसम्म धरौट वा जमानीमा छाड्न सक्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकोले निवेदकलाई जबरजस्ती करणी मुद्दामा अदालतको फैसला बमोजिम लागेको कैद अनुसार थुनामा राखिएको लिखित जवाफबाट देखिएकोले सो मुद्दामा पुनरावेदन गर्न निजले अ.बं.१९४ नं. को देहाय २ को सुविधा पुनरावेदन अदालतबाट पाइ कैद वापत आदेशानुसार नगद समेत दाखिल गरि पुनरावेदन दर्ता गरि मुद्दा विचाराधिन रहेको देखिएकोले यस्तो अवस्थामा पक्राउ गरि निवेदकलाई थुनामा राखिएको कार्यलाई कानून बमोजिम थुनामा रहेको कार्य भन्नसकिने स्थिति नहुने ।

आदेश

○ न्या. मीनबहादुर रायमाझी

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८ (१) र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३१ बमोजिम यस अदालतमा दायर हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ ।

का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.१० बस्ने विपक्षी तेजबहादुर बरालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी रामबहादुर थापा मगर भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा मिति २०४८।६।१० मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट जबरजस्तीकरण गर्न उद्योगसम्म गरेको ठहर गरी १ वर्ष ६ महिना कैद सजाय हुने गरि

फैसला भएकोमा सो फैसला उपर अ.बं. ९४ नं. बमोजिमको सुविधा लिई सो वापत रु.१३६८८८- धरौटी राखी नगदी रसिद समेत लिई पुनरावेदन दर्ता गरिसकेको छु । यस्तो अवस्थामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०५८।६।१९ मा जारी भएको पक्राउ पूर्ज र पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन दर्ता भै तारेख भरपाई समेत पाईसकेको अवस्थामा मेरो छोरोलाई बिना पूर्ज नजरबन्द र निवारक नजरबन्दमा राख्न नपाइने संवैधानिक व्यवस्था हुँदाहुँदै जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोकाका महिला सेलका प्रहरी निरीक्षक सानोकाजीलाई मेरो छोरोलाई पक्राउ गर्ने कानूनी आधार छैन । यसरी विपक्षीहरुले मेरो छोरोलाई माथिल्लो अदालतले धरौटी लिई तारेखमा छाड्ने आदेश दिँदा दिँदै अदालतको आदेशको व्यवस्ता गरी मौलिक हकको हनन् हुने गरि नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१) तथा धारा १४(१)(२) ले प्रत्याभूत गरेको बैयक्तिक स्वतन्त्रता सम्बन्धी मौलिक हक हनन् हुनगएकोले सम्मानित अदालतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी मेरो छोरोलाई गैरकानूनी थुनाबाट तत्काल मुक्त गरिपाउँ भन्ने निवेदकको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र सम्बन्धित मिसिल साथै राखि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय समेतलाई र निवेदन माग बमोजिमबाटका म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र लिखित जवाफ लिई आफै वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी विपक्षी तेजबहादुर बराललाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आए पछि वा अवधी नाघे पछि नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको एकल न्यायाधीशको आदेश ।

विपक्षीको रिट निवेदनमा लेखिएको व्यहोरा सरासर भुट्टा हो । तेजबहादुर बरालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी रामबहादुर थापा मगर भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा यस अदालतको मिति २०५८।६।१० गतेका फैसला र फौ.ल.नं.१३३ ले लागेको बाँकी कैद १।४।१२ फैसला हुँदाका बखत बेरुजु भई फरार रहको हुनाले निज प्रतिवादीलाई पक्राउ गरि यस अदालतमा उपस्थित गराई दिनुभनी काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं. ५९१ मिति २०५८।६।१९ को पत्र लेखिआए अनुसार निजलाई पक्राउ गरिएको हो । पक्राउ हुँदाका समयमा सम्मानित अदालत बिदाको कारणले बन्द भएको हुँदा उपस्थित गराउन ढिला भएको सम्म हो । निज प्रतिवादीलाई गैरकानूनी थुनामा राखिएको होइन छैन । सम्मानित पुनरावेदन अदालतले धरौटीमा छोडिएको भन्ने जानकारी एंव पत्र समेत प्राप्त नभएकोले निजलाई कानून अनुसार नै प्रहरी हिरासतमा राख्ने कार्य गरिएको हो । अदालतको अपहेलना गर्न खोजिएको होइन । विपक्षीको हामीलाई नचाहिदो लाञ्छना लगाई गरेको रिट निवेदन भुट्टा भएकोले खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हनुमानढोका तथा ऐ.को महिला सेल शाखाको तर्फबाट प्राप्त लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं.५९१ मिति २०५८।६।१९ पत्रबाट जबरजस्ती करणी मुद्दामा कैद सजाय भएका प्रतिवादी रामबहादुर थापा मगरलाई खोजी पक्राउ गरी उपस्थित गराई दिनुहुन अनुरोध भै आएको हुँदा खोजी गर्ने क्रममा फेला पारी पक्राउ भै आएका हुन । पक्राउ हुँदाका बखत अदालत बन्द भएको हुँदा अदालत खुलेको बखत उपस्थित गराउने गरि प्रहरी हिरासतमा राख्ने सम्म गरिएको हो । अदालतको धरौटी तिरेको रसिद तारेख पर्चा देखाउँदा समेत अदालतको आदेशको बेवास्था गरेको भनी लिएको जिकिर कपोकल्पित भएको हुँदा मलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको रिट निवेदन बदर भागी छ । उक्त रिट निवेदन खारेज गरियोस् भनी प्रहरी निरीक्षक सानोकाजी लामिछानेको तर्फबाट प्राप्त हुनआएको लिखित जवाफ ।

यसमा मिति २०५८।७।१६ गते पेशीको तारेख तोकि उक्त दिन पुनरावेदन अदालत पाटनबाट पुनरावेदक प्रतिवादी रामबहादुर थापा वादी श्री ५ को सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा मिति २०५८।६।३० गते भएको आदेश सहितको मिसिल लिई आउन भनी पत्र लेखि नि.नं. २८४२ को निवेदन साथै नियम बमोजिम पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको आदेश ।

नियम बमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मिसिल समेत साथै राखि अध्ययन गरियो । रिट निवेदकको तर्फबाट विद्वान अधिवक्ताद्वय रवि तामाङ र दुर्गाप्रसाद सुब्बाले विपक्षीले हाम्रो पक्षलाई माथिल्लो अदालतले धरौटीमा बसी मुद्दा गर्ने आदेश दिई सोही आदेशको आधारमा नगद धरौटी राखि नगदी रसिद प्राप्त गरि मुद्दाको तारेख तोकि तारेख भरपाई समेत लिई सकेको अवस्थामा विपक्षी प्रहरी कार्यालयले निवेदकलाई पक्राउ गरी गैरकानूनी रुपमा थुनामा राखेको मिलेन रिट जारी गरि थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने र विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता पुष्पराज कोइरालाले अदालतको आदेशानुसार कैद सजाय भएका निवेदकलाई पक्राउ गरिएको हो । अदालत बिदा भएको कारणले हिरासतमा राखिएको हो । निवेदकलाई गैरकानूनी रुपमा थुनामा राखिएको हैन छैन । कानून अनुसार नै थुनामा राखिएकोले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो । अब निवेदकको निवेदनमा माग भए बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुनआयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा माथिल्लो अदालतको आदेशानुसार अ.बं.१९४ नं.को सुविधा लिई नगद रु.१३६८८८- धरौटी राखि नगदी रसिद प्राप्त गरि अदालतमा हाजिर हुन आउनु भनी तारेख तोकि सकेको अवस्थामा विपक्षीहरुले गैरकानूनी थुनामा राखेको हुँदा रिट जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन र तेजबहादुर बरालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी रामबहादुर थापा मगर भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट १ वर्ष ६ महिना कैद को सजाय भएका यी निवेदकलाई अदालतको आदेशानुसार पक्राउ गरि अदालत बिदामा बन्द रहेकोले प्रहरी हिरासतमा राखिएको हो, गैरकानूनी थुनामा राखिएको छैन, रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने लिखित जवाफ भै चलेको यस रिट निवेदनमा निवेदक रामबहादुर थापालाई काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं.५९१ मिति २०५८।६।१९ को पत्रानुसार जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको १ वर्ष ६ महिना कैदको सजायमा पक्राउ गरी उपस्थित गराई दिनुभनी अनुरोध भै आए अनुसार पक्राउ गरिएको हो भन्ने विपक्षीको तर्फबाट लिखित जवाफ परेको देखिन आयो । निवेदक रामबहादुर थापाले अ.बं.१९४ नं.को सुविधा लिई नगद रु.१३६८८८- धरौटी राखि नगदी रसिद समेत लिई पुनरावेदन दर्ता गरि २०५८।७।२८ मा अदालतमा हाजिर हुन आउनु भनी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट तारेख भरपाई समेत पाइसकेको मिसिलबाट देखियो ।

अ.बं. १९४ नं.को देहाय २ मा मुद्दा पुर्पक्ष निमित्त थुनामा नबसेको व्यक्तिको हकमा बढीमा १० वर्ष सम्मको कैद सजाय भएको मुद्दामा पुनरावेदन सुन्ने अड्डाले पुनरावेदनको किनारा नभए सम्म धरौट वा जमानीमा छाड्न सक्ने छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकोले निवेदकलाई तेजबहादुर बरालको जाहेरीले श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी निज स्वयं भएको जबरजस्ती करणी मुद्दामा शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला बमोजिम लागेको कैद अनुसार थुनामा राखिएका विपक्षीहरुको लिखित जवाफबाट देखिएकोले सो मुद्दामा पुनरावेदन गर्न निजले अ.बं.१९४ नं.को देहाय २ को सुविधा पुनरावेदन अदालतबाट पाइ कैद वापत आदेशानुसार नगद रु.१३,६८८८- समेत दाखिल गरी पुनरावेदन दर्ता गरी मुद्दा विचाराधीन रहेको देखिएकोले यस्तो अवस्थामा पक्राउ गरी निवेदकलाई थुनामा राखिएको कार्यलाई कानून बमोजिम थुनामा रहेको कार्य भन्नसकिने स्थिति नहुँदा थुनाबाट छाडी दिनुभनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । यो

आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत विपक्षीहरूलाई दिई मिसिल नियमानुसार गरि अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.केदारनाथ आचार्य

इति सम्बत २०५८ साल कार्तिक १७ गते रोज ५ शुभम-----

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अरविन्दनाथ आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
सम्बत २०५८ सालको रिट नं. ३५
आदेश मिति: २०५८।०।१९।३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : प्रहरी प्रधान कार्यालयमा प्रहरी नायव निरीक्षक पदमा कार्यरत भै भ.पु.जि. वागेश्वरी गा.वि.स. वडा नं. ४ घर भएको मणिराम लामिछानेको हकमा निजको पिता कृष्णप्रसाद लामिछाने ।

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुर समेत

- अदालती बन्दोबस्तको ११८ को देहाय २ को १ ले श्री ५ को सरकार वादी भै चलेको तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराध भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएको हुँदा श्री ५ को सरकार वादी भै नहेरिने अभियोगको सम्बन्धमा अदालती बन्दोबस्तको ११८(२) बमोजिम थुनामा राख्ने गरेको क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालतको आदेश कानूनी व्यवस्था प्रतिकूल देखिन आउँदा निवेदकलाई गैरकानूनी आदेशद्वारा थुनामा राखेको देखिने ।

आदेश

○ न्या. मीनबहादुर रायमाझी

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ तथा ८८(२) बमोजिम यस अदालतमा रिट निवेदन दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ

मेरो छोरा मणिराम लामिछाने प्रहरी सेवामा २०४७ सालमा प्रहरी सहायक निरीक्षक पदमा नियुक्ति भै पदोन्नती भै प्रहरी नायव निरीक्षक पदमा कार्यरत रही संयुक्त राष्ट्र संघको आवाहनमा नेपाल प्रहरीबाट पूर्वी टिमोरमा शान्ति स्थापनाको लागि गई २०५७ साल चैत्र महिनामा नेपाल फर्केको थियो । त्यसपछि प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट दिइएको तालिममा भागलिई रमाना माग गर्दा तैले विदेशबाट कमाएको पैसा मध्ये पाँचलाख बुझा अनि मात्र रमाना पाउछँस भनी निजको दरबन्दी रहेको दिपायल जान रमाना नदिएको र पटक-पटक रमाना माग्न जाँदा समेत रमाना पनि नदिने र हाजिर समेत नगराएकोले त्यसै

नेपाल कानून समाज

५३८

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

बसीरहेको अवस्थामा प्रहरी छाडी भागी गएको भनी निजलाई मध्यमाञ्चल प्रहरी विशेष अदालतमा मुद्दा चलाइएको कुरा निजको नाममा प्रहरी विशेष अदालतबाट म्याद जारी भै तामेल भएको कुरा थाहा पाई सो अदालतमा बुझ्न जाँदा मिति २०५८।७।२ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालयको प्रहरी सहायक निरीक्षक समेतको टोली आई पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालयको हाताबाट पक्राउ गरी लगेको र म समेत भेट्न जाँदा भेट गर्न समेत नदिई मलाई समेत पैसा बुझा भन्ने ठाडो आदेश जिल्ला प्रहरी कार्यालयको नाम दर्जा नजानेको व्यक्तिले भनेको र प्रहरी विशेष अदालतमा मुद्दा चलाइएको व्यक्तिलाई म्याद जारी गरिसकेपछि पक्राउ गरी थुनामा राख्नु गैरकानूनी थुना भएको छ । विपक्षीहरूको कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(२), १२(२)(घ) ले प्रदान गरेको संवैधानिक हक अपहरण हुनगएकोले संविधानको धारा ८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा सूचना पठाउनु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

विपक्षीहरूको म्याद भित्र लिखित जवाफ नपरेको ।

नियम बमोजिम पेश भएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री वलराम के.सी.ले निवेदकलाई प्रहरी विशेष अदालतले अदालती बन्दोबस्तको ११८(२) नं. बमोजिम पूर्पक्षको लागि थुनामा राखेको छ । अदालती बन्दोबस्तको ११८(२) नं. बमोजिम श्री ५ को सरकार वादी भै चलेको तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराधमा पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्नसकिने हो तर मेरो पक्षलाई चलाइएको मुद्दा श्री ५ को सरकार वादी हुने भनी कानूनमा उल्लेख छैन । प्रहरी मुद्दा चलाउदैमा श्री ५ को सरकार वादी मान्न मिल्दैन । प्रहरी ऐन अन्तर्गतको मुद्दा श्री ५ को सरकार वादी भै चल्ने भनी उल्लेख छैन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २३ को श्री ५ को सरकार वादी हुने भनी अनुसूचीमा पनि प्रहरी ऐन अन्तर्गतको मुद्दा लेखिएको छैन । अदालती बन्दोबस्तको ११८(२) को प्रयोग गर्न अधिकार नभएकोमा सो बमोजिम थुनामा राखेको गैरकानूनी भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो । विपक्षीहरूको तर्फबाट विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ को खण्ड (ग)(घ)(छ) को कसुर गरेको देखिएको भनी आदेश भएको छ । मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशले थुनामा राखिएको छ । विशेष कानून नभएको अवस्थामा सामान्य कानूनको कार्यविधि अपनाइन्छ । दुनियावादी हुने बाहेक सरकारको सरोकार भएको मुद्दामा श्री ५ को सरकार वादी भएको मान्नुपर्ने हुन्छ । निवेदकलाई गैरकानूनी थुनामा राखेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपर्युक्त वहसहरू समेतलाई दृष्टिगत गरी निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने नपर्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुनआयो । निर्णय तर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ को खण्ड (ग)(घ) र (छ) बमोजिमको अपराधमा कारवाही गरेको देखिन आयो । प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ को अपराध श्री ५ को सरकार वादी हुने भनी प्रहरी ऐन, २०१२ र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ मा नतोकेको र साथै सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ को ३६ को व्यवस्था बमोजिम श्री ५ को सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकेको नदेखिएबाट प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ को खण्ड (ग), (घ) र (छ) को अपराध श्री ५ को सरकार वादी भै हेरिने मुद्दा देखिन आएन । निवेदकलाई मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको ११८ को देहाय २ प्रयोग गरी थुनामा राखेको पाइयो । मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको ११८ को देहाय २ मा देहायको कुनै अपराधमा तत्काल प्राप्त

प्रमाणबाट कसुरदार हो भन्ने विश्वास गर्ने कुनै मनासिव आधार भएमा अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म अड्डाले अभियुक्तलाई थुनामा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्नुपर्छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ र अदालती बन्दोबस्तको ११८ को देहाय २ को १ ले श्री ५ को सरकार वादी भै चलेको तीनवर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुनसक्ने अपराध भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएको हुँदा श्री ५ को सरकार वादी भै नहेरिने अभियोगको सम्बन्धमा अदालती बन्दोबस्तको ११८(२) बमोजिम थुनामा राख्ने गरेको मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालतको मिति २०५८।७।३ को आदेश कानूनी व्यवस्था प्रतिकूल देखिन आयो । निवेदकलाई मिति २०५८।७।३ को उक्त गैरकानूनी आदेशद्वारा थुनामा राखेको देखिदा निवेदकलाई अरु मुद्दामा थुनामा राख्न नपर्ने भए यस मुद्दाको थुनाबाट छाडी दिनुभनी विपक्षीहरुको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ । मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.अरविन्दनाथ आचार्य

इति सम्बत २०५८ साल मंसिर १९ गते रोज ३ शुभम ।

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री टोपबहादुर सिंह
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
सम्बत् २०५८ सालको रिट नं.६८
आदेश मिति: २०५८।१।२२

विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ ।

निवेदक : का.जि. सीतापाइला घरभई हाल केन्द्रीय कारागार जगन्नाथ देवलमा गैरकानूनी थुनामा रहेका किरणकुमार महर्जनका हकमा निजकी दिदी इन्दिरा महर्जन

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौं समेत

- कानून बमोजिम मुद्दा कार्यवाही गर्दा थुनछेकको आदेश समेत कानून बमोजिम मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट गर्नुपर्नेमा सो अधिकार अरुलाई प्रत्यायोजन गर्न कानूनले अख्तियार दिएको नदेखिने ।

आदेश

○ न्या. टोपबहादुर महर्जन

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३८८(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्रकोपरे हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :-

मेरो भाइ किरणकुमार महर्जनलाई मिति २०५८।८।२७ मा प्रहरीले पक्रा मिति २०५८।८।१९ को लुटपाटमा संलग्न भएको तँ होस् भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा विपक्षी मध्येका सरकारी वकिल कार्यालयले मिति २०५८।९।१६ मा अभियोग पत्र दायर गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको मिति २०५८।९।१७ को आदेश बमोजिम गैरकानूनी रूपमा रु ३५,०००।- धरौट मागेकोमा सो राख्न नसक्दा मेरो भाइलाई थुनामा राख्ने आदेश गरी थुनामा राखेका छन् । सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन, २०२७ अन्तर्गतको मुद्दा ऐनको दफा ५ ले प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मात्र हेर्नसक्छन् र सो अधिकार प्रत्यायोजन हुनसक्दैन । मिति २०५८।९।१७ को थुनामा राख्ने आदेश प्रशासकीय अधिकृतद्वारा लेखिई प्र.जि.अ. को सहमति सम्म भएको छ, थुनछेकको आदेश गर्दा ऐनको दफा ६(१) तथा अ.ब. १२४(ग) नं. बमोजिम छुट्टै पर्चा खडा गरी गर्नुपर्नेमा गरिएको छैन । केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐनको दफा ४(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश बमोजिम म्याद थप गर्दा प्र.जि.अ. ले मात्र सक्नेमा प्रशासकीय अधिकृतद्वारा प्र.जि.अ. को अधिकार प्रयोग गरी मिति २०५८।८।२८ र मिति २०५८।९।९ मा क्रमशः १० र ७ दिनको म्याद थप गरिदिएकोले उक्त दफाको विर्खलाप कार्य भएको छ, साथै यस ऐन बमोजिम पटक-पटक म्याद

थप हुनसक्ने व्यवस्था छैन । एकपटक मात्र ३५ दिन भित्र मुद्दा दायर गर्ने गरी म्याद थामी दिन सक्ने व्यवस्था हो । दफा ६(१) बमोजिम अनुसन्धानको लागि बढीमा ३५ दिन सम्म थुनामा राखी पूर्पक्ष गर्न सकिने व्यवस्था विपरीत मेरा भाईलाई २ महिना सम्म थुनामा राख्नु गैरकानूनी कार्य भएको छ । मौकाको निवेदन जाहेरी र अभियोग पत्रमा ५।६ जनाको हुल भई राति एकलै पारी नगद र सुन लुट्यो भन्ने अभियोग सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐनको दफा २(ख)छ, ज तथा भ को कसुर नभै मुलुकी ऐन चोरीको महल अन्तर्गतको हो । मेरो भाईलाई सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन अन्तर्गत मुद्दा चलन सक्ने होइन अभियोग दावी नै गैरकानूनी छ । माथि उल्लेख गरे बमोजिम मेरा भाईलाई थुन्ने कार्यले संविधानको धारा १२(१) प्रदत्त मौलिक हकको समेत अपहरण हुनगएकोले उक्त हक प्रचलनका लागि तथा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्ति पाउन संविधानको धारा २३।८.८ बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन गरेको छु, बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाऊँ भन्ने किरणकुमार महर्जनको हकमा निजकी दिदी इन्दिरा महर्जनको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको मिति २०५८।११।१०।६ को आदेश ।

काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयको मु. १०६२।०५८।०५९ मिति २०५८।१।१७ को पत्रानुसार मिति २०५८।१।१७ को आदेश बमोजिमको माग गरिएको धरौटी दिन नसकेको हुँदा थुनामा राख्न पठाएको छ भनी लेखी आए बमोजिम मिति २०५८।१।१७ देखि यस कारागारले अधिकार प्राप्त अधिकारीको आदेश बमोजिमनै थुनामा राखेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय कारागार शाखा जगन्नाथ देवल तर्फबाट गोविन्द खनालको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकको मौलिक हक हनन हुने कुनै पनि कार्य यस कार्यालयबाट भएको छैन, निवेदक उपर जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा किटानी जाहेरी परी अनुसन्धान भई म्याद भित्र २०५८।१।१६ मा यस कार्यालयबाट अभियोग पत्र दायर भएको हो । मिति २०५८।८।२७ मा रीतपूर्वकको थुनुवा पूर्जि दिई मिति २०५८।८।२८ मा पहिलो पटक १० दिन र मिति २०५८।१।१९ मा दोश्रो पटक ७ दिन म्याद थप गरी अभियोग पत्र म्यादै भित्र जि.प्र.का. काठमाडौंमा दायर भएबमोजिम कानून बमोजिम प्र.जि.अ. द्वारा माग गरिएको धरौटी रु ३५,०००।- धरौट राख्न नसकी निज थुनामा बस्नु परेको हुँदा गैरकानूनी थुना भन्न नमिली रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय बबरमहलको लिखित जवाफ ।

विपक्षीले लिएको दावी भुट्टा हो । २०५८।८।११ गते बेलुकी आफ्नो वा.२ च. ५१३१ नं.को गाडी चढी घर तर्फ जान लागेको बेलामा वा.१ ज. १४१२ नं.को ट्याक्सी हाम्रो गाडी अगाडि बाटो छेकी रोकियो र ट्याक्सीबाट ३, ४ जना निस्के र एक्कासी हामी माथि हातपात लछार-पछार गरी साथमा भएको रु १५,०००।- र सुनको २ तोलाको हुने रु.१७,०००।- समेत जवर्जस्ती खोसी फरार भएकोले कृष्ण शाहीको निवेदन परी सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०२७ को अपराधमा किटानी जाहेरी परी अनुसन्धानको क्रममा खोजी गर्दा निज किरणकुमार फेला परी २०५८।१०।२८ मा निजलाई पक्री मिसिल साथ जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं लगी हिरासतमा राखी केही सार्वजनिक अपराध मुद्दाको अनुसन्धान गर्न अनुमति पाउन माग भई अनुमति प्रदान भए बमोजिम निजको वयान लगायत अनुसन्धानको कार्य पूरा गरी प्रस्तावित राय सहित जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय मार्फत जि.प्र.का.काठमाडौंमा पेश गर्ने कार्यसम्म भएको हो । निवेदन दावी बमोजिमको गाडी आफूले चलाएको र घटना घट्टदा अपराध गर्नेले छुरी देखाइ आफूलाई समेत मार्ने धम्की दिएको तर अपराधमा आफू संलग्न नरहेको भनी वयान गरे तापनि वारदात

भएपनि नजिकको प्रहरीमा खबर नगरी आफू तथा अन्य मानिसलाई बचाउने नियतबाट लुकी छिपी बसेको देखिन आई निज किरणकुमारले गरेको अपराधबाट आफू बच्ने उपायले गैरकानूनी थुनामा राखेको भनी भुट्टा दावी लिई रिट निवेदन गरेको हुँदा बदर गरिपाउँ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

अभियोग दावी बमोजिम क्षति भएको विगो रु.३२,०००/- देखि धरौटी वापत रु ३५,०००/- धरौटी यस कार्यालयबाट माग भएकोमा सो दाखिला गर्न नसकी निज थुनामा परेको, म्याद थप गर्ने थुनछेकको आदेश प्र.जि.अ. बाटै भएकोले गैरकानूनी थुना भन्नमिल्ने, केही सार्वजनिक (अपराध तथा सजाय) ऐन, २०२७ को व्यवस्था बमोजिम नै थुनामा राखेको हुँदा भुट्टा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा समावेश भई निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरियो । निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता लक्ष्मण कार्कीले अधिकार प्राप्त अधिकारीले मात्र थुनछेकको आदेश गर्न पाउनेमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयको प्रशासकीय अधिकृतले गर्नमिल्ने, चोरी महल अन्तर्गत मुद्दा दायर गर्नुपर्नेमा केही सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन अन्तर्गत मुद्दा चलाएको र सो ऐन अन्तर्गत अधिकार प्रत्यायोजन समेत हुननसक्ने अवस्थामा पटक-पटक गरी म्याद थपि गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको हुँदा गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं समेतको तर्फबाट सह न्यायाधिवक्ता टिकाबहादुर हमालले निवेदकले कानून बमोजिम भएको आदेश बमोजिमको धरौट दाखेला गर्न नसकेको कारणबाट थुनामा रहनु परेको हुँदा गैरकानूनी थुनामा राखेको भनी भन्न मिल्दैन भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

उपर्युक्त विद्वान् अधिवक्ताहरुको बहस समेत सुनी निवेदन माग दावी बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो । केही सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०२७ ले तोकेको अधिकारीले थुनछेकको आदेश गरेको नभै जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका प्रशासकीय अधिकृतको आदेशमा थुनामा राखेको सो ऐन अन्तर्गत पटक-पटक म्याद थप गर्न नमिल्नेमा सो गरेको ऐनले तोकेको अवधी भन्दा बढी समय थुनामा राखेको र सो ऐन अन्तर्गत दायर नहुने मुद्दा सो ऐन अन्तर्गत दायर गरी कानूनी रूपले रु.३५,०००/- धरौट माग गरी सो दाखिला नगरेको हुँदा थुनामा राखेको भनी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको हुँदा थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने किरणकुमारको हकमा निजकी दिदी इन्दिरा महर्जनको निवेदन दावी र कानून बमोजिम केही सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०२७ अन्तर्गत प्र.जि.अ. को आदेशमा नै थुनछेकको प्रयोजनको लागि आदेश भई कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी थुनामा राख्ने आदेश भएको र कानून बमोजिम माग गरिएको धरौट दाखेलगर्न नसकी थुनामा परेको हुँदा गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्न नमिल्ने भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं समेतको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा केही सार्वजनिक (अपराध तथा सजाय) ऐन, २०२७ को दफा ५ मा मुद्दा हेर्ने अधिकारीमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी तोकिएकोमा सो मुद्दा सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यवाही प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गर्नुपर्नेमा निजको सट्टा जिल्ला प्रशासन कार्यालयका प्रमुख जिल्ला अधिकारी बाहेकका अधिकृतले मिति २०५६।१।१७ मा थुनछेकको आदेश गर्ने सिलसिलामा निवेदकका भाई किरणकुमारबाट रु.३५,०००/- वापतको नगद वा सो वापतको धरौट माग गरी सो दाखेल गर्न नसकेमा थुनामा राख्ने आदेश गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको समर्थन गर्ने गरी गरेको र ऐ माघ ९ गते प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट उक्त आदेश समर्थन भई निवेदकको भाइलाई थुनामा राखेको देखियो । कानून बमोजिम मुद्दा कार्यवाही गर्दा

थुनछेकको आदेश समेत कानून बमोजिम मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाट गर्नुपर्नेमा सो अधिकार अरुलाई प्रत्यायोजन गर्न कानूनले अख्तियार दिएको देखिएन । तसर्थ निवेदकका भाइ किरणकुमार महर्जनलाई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको देखिएकोले निजलाई अन्य मुद्दामा थुनामा राख्नुपर्ने भए थुनाबाट मुक्त गरीदिनुभनी विपक्षीका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ । मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.मीनबहादुर रायमाभी

इति सम्बत् २०५८ साल फाल्गुण २२ गते रोज ४ शुभम् ।

श्री सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्याल
माननीय न्यायाधीश श्री रामनगिना सिंह
संवत् २०५८ सालको रिट नं.७२
आदेश मिति: २०५८।१२।२३
विषय: बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : शाही नेपाल सेनाको जिल्ला व्यापक लमजुङ्गमा थुनामा रहेको भनिएको तेजबहादुर भण्डारीको हकमा रामकुमार भण्डारी

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : शाही नेपाली सेना, जिल्ला व्यापक वेशीशहर, लमजुङ्ग समेत

- बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा जुन व्यक्तिलाई गैरकानुनी थुनामा राखियो भनेको छ, त्यो व्यक्ति जिवित हुन अनिवार्य हुन्छ । किनकी मानिस नै जीवित नभए कानुनी वा गैरकानुनी कुन तवरले थुनामा राखिएको हो भन्ने कुराको अदालतद्वारा परिक्षण गर्ने र कानून विपरीत थुनामा राखेको नदेखिए गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गर्ने अवस्था नपर्ने ।
- बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट मुद्दामा बन्दी बनाईएको भनिएको व्यक्ति थुनामा नै हुनु अनिवार्य हुन्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको उद्देश्य नै जीवित व्यक्तिलाई गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गर्नुहुने ।

आदेश

○ न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्याल

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३।८८(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर भई पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यस प्रकार छ ।

मेरो पिता वर्ष ५६ का तेजबहादुर भण्डारी पूर्व शिक्षक भई घरकाजमा र सामाजिक कृयाकलापमा संलग्न हुनुहुन्छ । विपक्षी प्र.जि.अ.ले जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा हाजिर हुनआउन प्रहरी मार्फत खबर पाउँदा २०५८।१।१३ मा म जाँदा आज फुर्सदिलो छु, पछि भेट्न आउनुहोस भनियो । २०५८।१।१६ मा विपक्षीसँग भेट्न र रा.वा. बैंक वेशीशहरबाट निवृत्तिभरण समेत बुझ्न घरबाट पिता निस्कनु भएकामा वेशीशहर, मनांगे चौतारा भनिने स्थानमा बसबाट ओर्लेपछि विपक्षी सेनानीले पितालाई त्यहा रहेका अन्य

सुरक्षाकर्मीसँग सैनिक व्यापकमा लैजानु भएको रहेछ । सो कुरा तत्काल थाहापाइ विपक्षी प्र.जि.अ. तथा सेनानीसँग भेटगर्न जाँदा सामान्य सोधपुछ पछि भोली छाडि दिन्छौ भनी भन्नुभएको थियो । यसरी मेरा पितालाई गैरकानुनी थुनामा राखिएपछि म र मेरी आमा विपक्षीहरु समक्ष गइ मेरा पिताबाट कुनै कसुरजन्य कार्य नभएकोले भेट्न र जिम्मा पाउँ भनी अनुनय विनय गर्दा उल्टै हामीलाई धम्की दिइयो । त्यहाँ कार्यरत सैनिकसँग बुझ्दा पितालाई त्यही कुटपिट गरिराखिएको छ भन्ने जानकारी दिए । मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराई, पक्राउ पूर्ज समेत नदिइ हालसम्म पितालाई थुनामै राखिएको छ ।

मेरा पितालाई गैरकानुनी रुपमा थुनामा राखिएको समेतको उजुरी २०५८।१०।१८ मा विपक्षी मानव अधिकार आयोग समक्ष दिइ सो उजुरी आवश्यक कारवाहिको लागि प्रतिनिधि सभा मानव अधिकार समिति, राज्य व्यवस्था समिति, गृह मन्त्रालय, प्रधान सेनापति, रेडक्रस लगायतका विभिन्न निकाय र संघ संस्थालाई दिएकोमा निजहरुले समेत कुनै चासो र सरोकार नदेखाएको र हामीसँग भेटघाट गर्नसम्म नदिएको, उल्टो हामीलाई दुःख र धम्की दिएकोले र विपक्षीहरुबाट मेरा पितालाई नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४ द्वारा प्रदत्त मौलिक हक हनन गरिएको र नेपाल पक्ष भएका मानव अधिकार सम्बन्धी विभिन्न अभिसन्धिहरुद्वारा प्रदत्त हक हनन भएकोले विपक्षीहरुले गैरकानुनी रुपमा सैनिक व्यापकमा थुनामा रहेका मेरा पितालाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा थुनामुक्त गरि मेरो जिम्मा लगाइ पाउं भनी निवेदन लिई उपस्थित भएको छु ।

मेरा पिता वर्तमान संविधान पूर्ण रुपमा पालना गर्ने एक निवृत्त शिक्षक भएको र वर्तमान संविधान मान्ने पार्टीको एक कार्यकर्ता भएकोले कुनै आतंककारी पक्षसँग सम्बन्धित पनि नभएको मानिसलाई कुनै आधार र कारण विना बन्दी बनाउन विपक्षीहरुले पाउने होइन । पिता तेजबहादुरको थुना दण्डनीय थुना हो वा निरोधात्मक थुना हो, सो को जानकारी म छोरा समेतलाई दिइएको छैन । पितालाई पूर्ज नदिई, जानकारी माग्न जाने हामी पीडितलाई धम्की दुःख दिई गैरकानुनी रुपमा बन्दीबनाएको छ । पितालाई आँखामा कालोपट्टि बाँधी हातखुट्टामा नेल ठोकी राखिएको जानकारी सैनिकहरुले दिएपछि मेरो आमाले मानसिक सन्तुलन गुमाइ सक्नुभएको छ । विपक्षीहरुको अमानवीय र बर्बर यातना दिने कार्यले कानुनी राज, मानव अधिकारको घोर उल्लङ्घन भएको छ । मेरा पिताको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गरिएको छ ।

अतः माथि उल्लिखित तथ्य र कानून समेतको आधारमा मेरा पिता तेजबहादुर भण्डारीलाई विपक्षीहरुको आपसी मिलेमतोमा गैरकानुनी बन्दी बनाई राखेकोले संविधानको धारा १४, २३।८८(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश लगायत अन्य आवश्यक आदेश पूर्ज लगायत जारी गरि मेरा पितालाई थुनामुक्त गरि म छोरालाई जिम्मा लगाई धारा ८८(२) को अन्तिम वाक्यांश बमोजिमको पूर्ण न्याय पाउने गरि विपक्षीहरुका नाउंमा आदेश जारी गरी पाउं भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा विपक्षीहरुबाट बाटाका म्याद बाहेक ३ (तीन) दिन भित्र लिखित जवाफ मगाई आए वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको २०५८।११।२१ को आदेश ।

रिट निवेदनका सम्बन्धमा यस मन्त्रालयबाट कुनै पनि नागरिकलाई गैरकानुनी थुनामा राख्ने कुनै किसिमको आदेश निर्देशन नभएको । यस मन्त्रालयको कुन कार्यबाट रिट निवेदकको मौलिक हकमा आघात पारेको भन्ने रिट निवेदनमा उठाइएको समेत नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउं भन्ने रक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

यस सचिवालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निजको के कस्तो हक हनन भएको छ, स्पष्ट जिकिर नहुँदा यस सचिवालय समेतलाई विपक्षी बनाइ दायर गरेको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी मन्त्रपरिषद सचिवालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

यस मन्त्रालयबाट रिट निवेदकलाई पक्राउ गर्ने, थुनामा राख्ने आदेश दिईएको छैन । साथै निजको कुनै हक अधिकार हनन नगरिएको हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

सेनाले निवेदकको बुबालाई गैरकानुनी थुनामा राखेको छैन । निज तेजबहादुर भण्डारी (कृष्ण) माओवादी क्रान्तिकारी किसानसंगठनको सचिव र माओवादीसंगठन लमजुङ्ग सिम्पानी इलाकाको सेल सदस्य रहेको र २०५८।१।८ गते सर्च अप्रेसनमा खटिएका सुरक्षा फौजलाई चण्डीस्थान विसौनी भलाम खोला जंगलबीचको सडकमा विद्युतीय धराप थाप्ने कार्यमा निज सक्रिय रूपमा संलग्न रहेको, आफ्नो घरमा माओवादी आतंककारीहरूलाई राखि विभिन्न घातक योजना बनाउने समेतका कार्य गर्ने दुर्दान्त आतंकवादी भएको हुँदा विध्वंशात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाय) व्यवस्था गर्न बनेको अध्यादेश, २०५८ को दफा ५ को अधिनमा रही सुरक्षा फौजद्वारा आवश्यक अनुसन्धानको लागि हिरासतमा राखिएकोमा निजले आतंककारीहरूले लुकाइ राखेको हतियार विष्फोटक पदार्थ देखाइदिन्छु भनी भनेकाले लमजुङ्ग जिल्लाको सिम्पानी गाउँको जंगल इलाकामा सुरक्षा फौजलाई गाईड गरिलेको बेला निज आतंककारीले सुरक्षाकर्मी माथि एककासी जाइलागी भाग्ने प्रयास गर्दा सुरक्षाकर्मीको आत्मरक्षाको लागि प्रतिकारात्मक कारवाहीमा परि २०५८।१।१७ गते १.३० बजे निजको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएको । शाही नेपाली सेनाले संविधान कानून बमोजिम मात्र कार्य गर्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी शाही नेपालीजंगी अड्डा, भद्रकाली तथा जिल्ला व्यापक वेशी शहरको तर्फबाट सेना प्राड विवाक सहायक रथी जीवनारायण श्रेष्ठको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकले आफ्नो रिट निवेदनमा उल्लेख गरे बमोजिम यस आयोगबाट निजको मानव अधिकार संरक्षणका लागि कुनै पहल नभएको भन्नु भुङ्गा कुरा देखिएको, निजका सम्बन्धमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, रक्षा मन्त्रालय, गृह मन्त्रालयमा यथार्थ विवरण माग गरेको समेत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

लमजुङ्गको सिम्पानी-८, ९ एरीयामा सुरक्षा फौजको गस्तिको क्रममा आतंककारीहरू तितर वितर हुने क्रममा निवेदकका बाबु तेजबहादुर भण्डारीलाई पक्राउ गरिएको, अन्य आतंककारी समूहतिर गई हतियार देखाइदिन्छु भनी सुरक्षा फौजको घेरा तोडी दुवै तर्फबाट भिडन्त हुँदा निजको मृत्यु भएको हो । यस कार्यालयबाट विपक्षीको कुनै पनि मौलिक एवं कानूनी हक हनन नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रमुख जिल्ला अधिकारी लमजुङ्गको लिखित जवाफ ।

निवेदकका बाबुलाई यस कार्यालयका कुनै पनि काम व्यवहारले उपस्थित नगराइएको हुँदा रिट निवेदन जिकिर भुङ्गा हो । निवेदकका बाबु लमजुङ्गको सिम्पानी ८ र ९ को जंगल एरियामा भागदै गरेको अवस्थामा पक्राउ गरि सोधपुछ गर्दा आतंककारीहरूको हात हतियार देखाउछु भनी उल्टै सुरक्षा फौजको घेरा तोडी आतंककारी समूह तर्फबाट भाग्न लाग्दा सुरक्षा फौजले गोली चलाई भिडन्तको क्रममा निजको मृत्यु भएको हो । निजको लाश काबु बाहिरको परिस्थिति परि बुझाउन नसकिएको हो । यस कार्यालयबाट संविधान विपरीत कुनै कार्य नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, लमजुङ्गको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश भएको प्रस्तुत रिट मुद्दामा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता द्वय शिवराज अधिकारी र ज्योती वानियाले निवेदकका पितालाई पक्राउ पूर्ज समेत नदिइ, आफन्तजनलाई भेटघाट समेत गर्न नदिइ संविधान र कानूनलाई शिरोधार्य गर्ने व्यक्तिलाई आतंककारी भनी गैरकानुनी थुनामा राखियो । हाल विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट निजलाई मारी सकेको भनी उल्लेख भएको देखिँदा गैरकानुनी रूपमा व्यक्तिको जीवनको अधिकारको अपहरण गरिएकोले उपयुक्त आज्ञा, आदेश जारी होस भनी र प्रत्यर्थी तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता ब्रजेश प्याकुरेलले निवेदकका पिता तेजबहादुर भण्डारी आतंककारी गतिविधिमा संलग्न भइ भिडन्तमा मारिएको भन्ने लिखित जवाफबाट देखिएको छ । त्यसैले गैरकानुनी थुनामा राखेको भन्ने होइन । मृत्यु भइसकेको मानिसलाई उपस्थित गराउने वा थुनामुक्त गर्ने भन्ने अवस्था नै नपर्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज होस भनी वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा, २०५८।११।२० मा यस अदालत समक्ष दायर गरेको रिट निवेदनमा मेरा बाबु तेजबहादुर भण्डारीलाई गैरकानुनी तवरले थुनामा राखिएकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशबाट उक्त गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ । विपक्षी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको लिखित जवाफमा तेजबहादुर भण्डारी २०५८।११।१७ गते सुरक्षा फौजको कारवाहीको सिलसिलामा मारिएको भनी लमजुङ्का प्रमुख जिल्ला अधिकारीले जवाफ पठाएको कुरा उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रत्यर्थी शही नेपाली जंगीअड्डा तथा जिल्ला प्रहरी कार्यालय समेतको लिखित जवाफमा सुरक्षा फौजको घेरा तोडी भाग्न लाग्दाको क्रमम भिडन्त हुँदा सुरक्षा फौजको गोलीबाट निज तेजबहादुर भण्डारीको उक्त २०५८।११।१७ गते मृत्यु भएको भन्नेदेखिन्छ । यसरी रिट निवेदन मिति २०५८।११।२० मा पर्नुभन्दा लगभग दुई महिना अगावै निज तेजबहादुर भण्डारीको परलोक भइसकेको भन्ने संलग्न कागजात समेतबाट देखिनआउँदछ ।

बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा जुन व्यक्तिलाई गैरकानुनी थुनामा राखियो भनेको छ, त्यो व्यक्ति जिवित हुन अनिवार्य हुन्छ । किनकी मानिस नै जीवित नभए कानुनी वा गैरकानुनी कुन तवरले थुनामा राखिएको हो भन्ने कुराको अदालतद्वारा परिक्षण गर्ने र कानून विपरीत थुनामा राखेको नदेखिए गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गर्ने अवस्थै पर्दैन । तसर्थ: बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट मुद्दामा बन्दी बनाइएको भनिएको व्यक्ति थुनामा नै हुनु अनिवार्य हुन्छ । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको उपचारको उद्देश्य नै जीवित व्यक्तिलाई गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गर्नु हो ।

उपर्युक्त लेखिए अनुसार बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन यस अदालतमा पर्नु अगावै गैरकानुनी बन्दी बनाइएको भनेको व्यक्ति तेजबहादुर भण्डारी परलोक भइसकेको देखिँदा निवेदन माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नमिलेन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या. रामनगिना सिंह

इतिसंवत् २०५८ साल चैत्र २३ गते रोज ६ शुभम

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णजंग रायमाभी
माननीय न्यायाधीश श्री दिलीपकुमार पौडेल
माननीय न्यायाधीश श्री रामनगिना सिंह
सम्बत् २०५९ सालको रि.पु.इ.नं. ..१
आदेश मिति: २०५८।१।२९।५
विषय: बन्दी प्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. २९ घर भै हाल थुनामा रहेको हेमनारायण श्रेष्ठको हकमा निजको दाजु ऐ.ऐ. बस्ने सीताराम श्रेष्ठ

विरुद्ध

विपक्षी : श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालय काठमाडौं समेत

- नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ बमोजिम मुद्दा चलाउने निकाय तथा अधिकारीबाट मुद्दा नचल्ने व्यहोरा उल्लेख गरी पठाएको र प्रहरीद्वारा प्रस्तावित अपराधमा मुद्दा नचलेको अवस्थामा त्यस्तो अपराध गरेको भनी तहकिकातको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा राखिरहन आवश्यक नहुने ।
- निवेदकलाई हिरासतबाट मुक्त नगरी निरन्तररूपमा थुनामा राखिएको अवस्थामा सार्वजनिक स्थानमा सर्वसाधारणलाई डरत्राशमा पारी लिने खाने जथाभावी व्यवहार गरेको कारण सोही दिन पक्राउ गरी सार्वजनिक अपराधमा मुद्दा चलाएको कानून सङ्गत नदेखिने ।

आदेश

○ न्या.कृष्णजंग रायमाभी

सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ((१) को खण्ड (क) बमोजिम यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदन समेतको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ ।

२. निवेदकका भाइ हेमनारायण श्रेष्ठ सरस्वती बहुमुखी क्याम्पसमा आई.ए.द्वितीय वर्षमा अध्ययनरत विद्यार्थी हुन् । २०५८।१।२५ मा ल.पु.हरिसिद्धिबाट निजलाई पक्राउ गरी राज्य विरुद्धको अपराध मुद्दामा विशेष अदालतबाट थुनछेकमा निवेदकलाई साधारण तारेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने आदेश

नेपाल कानून समाज

५४९

बन्दी प्रत्यक्षीकरण निर्णय संग्रह (सर्वोच्च अदालत)

भएको र सोही आदेशमा माग अनुसार अर्को मुद्दामा थप अनुसन्धानका लागि निजलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुर पठाई दिनुभन्ने उल्लेख भएको थियो ।

३. विशेष अदालतको आदेश बमोजिम निवेदक भाइलाई आगो लगाउने मुद्दाको पुर्पक्षको निमित्त सोही दिन अर्थात् २०५८।३।४ मा प्रहरीले गिरफ्तार गरी लगेकोमा हालतक कुनै पनि अड्डा अदालत वा अधिकारी समक्ष उपस्थित गराइएको छैन । विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बुझ्दा माथिको आदेश बमोजिम थुनामा राखिएको हो भेट गर्नुदिन मिल्दैन भनियो । भेट गर्न पनि नदिएको र निज भाइलाई खानपिन लत्ता कपडा समेत नदिई अमानवीय यातना दिई राखिएको प्रवल संभावना छ । विपक्षीहरूको उक्त कार्यले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १५(५)(६) समेतको उपेक्षा भई वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक हनन हुनपुगेको छ ।
४. अतः प्रत्यर्थीहरूको उल्लिखित कामकारवाहीबाट निवेदकलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) द्वारा प्रदत्त समानताको हक धारा १२ (१)(२) द्वारा प्रदत्त वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक धारा १४(५)(६) द्वारा प्रदत्त फौजदारी न्यायको हक समेतबाट वञ्चित गरी गैरकानूनी थुनामा राखिएको हुँदा अन्य बैकल्पिक उपचारको अभावमा ऐ. धारा २३।८८(२) बमोजिम यो रिट निवेदन प्रस्तुत गरेको छु । निवेदकलाई यस अदालत समक्ष उपस्थित गराई आवश्यक परे सर्च वारेण्ट समेत जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरीदिनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी भाइ हेमनारायण श्रेष्ठको मौलिक हकको संरक्षण गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन जिकिर ।
५. यसमा विपक्षीहरूबाट बाटाको म्याद बाहेक तीनदिन भित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधी नाघेपछि पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०५८।३।१८ को आदेश ।
६. यस मन्त्रालयबाट रिट निवेदकलाई पक्राउ गर्ने थुनामा राख्ने आदेश नदिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।
७. विपक्षी हेमनारायण श्रेष्ठलाई २०५८।१।२८ गते हरिसिद्धि गा.वि.स. वडा नं. ८ मा फेला पारी पक्राउ गरिएको हो । निजलाई द इलाइट्स को एड बोर्डिङ स्कुलमा भएको वारदात सम्बन्धमा पक्राउ गरी राज्य विरुद्धको अपराध मुद्दा चलाइएको हो । सो मुद्दामा विशेष अदालतबाट तारखेमा छुटेको र आगो लगाउने मुद्दामा अनुसन्धानको लागि प्रस्तावित राय जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा पेश हुँदा आगो लगाउने र राज्य विरुद्धको अपराध एकै वारदात भएकोले एकै व्यक्तिलाई एकै वारदातमा दुई वटा मुद्दा चलाउन नमिल्ने हुँदा हिरासतमा रहेका हेमनारायण श्रेष्ठलाई हिरासत मुक्त गरिदिनु भन्ने पत्रानुसार छाडी दिएको हो । रिट निवेदन जिकिर भुट्टा हो । २०५८।३।१३ मा जावलाखेल एरियामा केही मानिसहरूले सर्वसाधारणमा डरत्राशको वातावरण सिर्जना गराई जथाभावी व्यवहार गरी हिडेको भन्ने प्राप्त सूचना अनुसार प्रहरीले निजलाई फेला पारी पुनः पक्री ल्याई सार्वजनिक अपराध मुद्दामा म्याद लिई अनुसन्धान भई मुद्दा चलाउन प्रस्तावित राय सहित पेश गरिएको हुँदा गैरकानूनी थुनामा राखिएको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी प्रहरी कार्यालय ललितपुरको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

८. रिट निवेदनमा उल्लिखित कामकारवाहीहरू यस कार्यालयबाट भए गरेको नपाइएकोले यस कार्यालय विरुद्धको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी प्रहरी प्रधान कार्यालयको तर्फबाट प्रेषित लिखित जवाफ ।
९. हेमनारायण श्रेष्ठले सार्वजनिक अपराधको कामकारवाही गर्दा कै अवस्थामा पक्राउ गरी अनुसन्धानकै सिलसिलामा थुनामा राख्नुपर्ने कारण देखाई २०५८।३।१३ मा प्रहरी मार्फत पेश गरेको हुँदा सोही मितिदेखि २०५८।४।४ सम्म अनुसन्धानको लागि यस कार्यालयको अनुमतिले थुनामा रहेको र केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय ऐन, २०२७ को दफा २(ज) को कसुरमा सोही ऐनको दफा ६(१) बमोजिम सजाय हुन माग दावी लिई पेश भई पूर्पक्षको लागि माग गरेको धरौटी दिननसकी थुनामा रहेकोले गैरकानूनी रूपमा निवेदकको कुनै हक हनन हुनगएको छैन । रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।
१०. यसमा २०५८।३।५ को सरकारी वकिलको राय अनुसार मुद्दा नचल्ने भएपछि रिट निवेदक हेमनारायण श्रेष्ठलाई प्रहरी हिरासतबाट छाडेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफको भनाइ पुष्टि गर्ने आधार जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरबाट र निज उपरको सार्वजनिक अपराधको मुद्दाको मिसिल समेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरबाट भिकाई पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको २०५८।४।१८ को आदेश ।
११. यसमा यस अदालत संयुक्त इजलासको २०५८।४।१८ को आदेश बमोजिम निवेदकलाई २०५८।३।५ मा आगो लगाउने मुद्दाको प्रहरी हिरासतबाट छाडेको भनाइ पुष्टि गर्ने आधार जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त हुनआएको मिसिलबाट नदेखिंदा यथाशीघ्र उक्त लेखिए अनुसारको जवाफ जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरबाट भिकाई आएपछि पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको २०५८।५।१३ को आदेश ।
१२. यसमा आगो लगाएको भन्ने मुद्दा निवेदक प्रतिवादी उपर नचल्ने भनी २०५८।३।५ को जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय ललितपुरको पत्र संलग्न मिसिलबाट देखिएकोले सो सम्बन्धी निर्णय भए जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय ललितपुर भिकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको मिति २०५८।५।२५ को आदेश ।
१३. यस अदालतको २०५८।५।२५ को आदेशानुसार निवेदकलाई मुद्दा नचलाउने भन्ने सम्बन्धमा जिल्ला सरकारी वकिलले गरेको निर्णय प्राप्त भएको नदेखिंदा निवेदक उपर आगलागी मुद्दामा मुद्दा चलाउन नपर्ने भनी जिल्ला सरकारी वकिलले गरेको निर्णय सक्कलै भिकाई नियमानुसार पेश गर्नुभन्ने यस अदालतको मिति २०५८।६।५ को आदेश ।
१४. रिट निवेदक हेमनारायण श्रेष्ठलाई प्रहरी हिरासतबाट छाडेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरको लिखित जवाफको भनाइ पुष्टि गर्ने आधार उक्त कार्यालयबाट भिकाई पेश गर्न भएको यस अदालतको आदेशानुसार जवाफ माग गर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालयको तर्फबाट पेश भएको कागजातबाट रिट निवेदक थुनाबाट छुटी गएको भन्ने स्पष्ट र पत्यारलायक आधार देखिन आउदैन । रिट निवेदकले लगातार गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्ने जिकिर लिएको रिट निवेदनबाट देखिन्छ । यसरी २०५८।१।२५ देखि लगातार थुनामा रहेको व्यक्ति रिट निवेदकले आरोपित सार्वजनिक अपराधको कसुर गर्नसक्ने अवस्था पनि हुँदैन । साथै रिट निवेदकले के कस्तो कार्य गरी जावलाखेल

एरियामा सर्वसाधारणलाई डरत्रास देखाउने सार्वजनिक अपराधको कार्य गरेको हो जाहेरी दरखास्त र आरोपपत्र समेतमा उल्लेख भएको देखिनआएन । यसरी मिसिलबाट सरसर्ती हेर्दा नै निवेदकले यो यस्तो कसुरजन्य कार्य गरेको यो यस्तो प्रमाणबाट पुष्ट भएको भन्ने मुद्दा चलाउन अनिवार्य हुने न्यूनतम आधारसम्म पनि नदेखिएको र निवेदक उपर चलाइएको उक्त सार्वजनिक अपराध मुद्दा तीन महिना भित्र फैसला गर्नुपर्ने विशेष अदालत ऐन, २०३१ को दफा ९(१)(ग) तथा मुलुकी ऐनको दफा १४ मा उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुसार कुनै प्रमाण बुझेको मिसिलबाट देखिन नआएको समेतबाट निवेदकलाई कानून बमोजिम थुनामा राखेको भन्ने नदेखिँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा निवेदक हेमनारायण श्रेष्ठलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिने ठहर्छ । सहयोगी मा.न्या. श्री कृष्णकुमार वर्माको भिन्न राय भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(क) बमोजिम निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको राय ।

१५. केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरबाट माग गरिएको धरौट तिर्न बुझाउन नसकी सो बापत थुनामा रहेका देखिएको र उक्त मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनमा उक्त मुद्दालाई असरपर्ने गरी बोल्नु न्यायोचित नहुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ । रिट आदेश जारी गर्ने सहयोगी माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको रायसँग सहमत नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(क) बमोजिम निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नुभन्ने समेत व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णकुमार वर्माको राय ।
१६. नियमबमोजिम पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्तावृद्ध श्री एकराज भण्डारी र श्री खिमलाल देवकोटाले थुनामा रहेका हेमनारायण श्रेष्ठलाई प्रहरीले २०५८।१।२५ देखि लगातार थुनामा राखी रहेको अदालतको आदेशले मिति २०५८।३।५ मा थुनाबाट मुक्त गरी पुनः २०५८।३।१३ मा पक्राउ गरी सार्वजनिक अपराधमा मुद्दा चलाएको भन्ने विपक्षी भनाइमा तर्कयुक्त आधार र कारण देखिँदैन । निरन्तर थुनामा राखेको छैन भनी प्रमाण पुऱ्याउने भार विपक्षीहरूको हो । निरन्तर थुनामा रहेको व्यक्तिले सोही अवधीमा अर्को कसुर गर्‍यो भन्ने कथन विश्वासनीय देखिँदैन । निवेदकलाई थुनामा राख्ने विपक्षीहरूको कार्य वदनियत एवं प्रवृत्त भावनाले प्रेरित छ । तसर्थ माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको राय सदर भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्दछ भन्ने समेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो । विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय समेतको तर्फबाट विद्वान् सह न्यायाधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले निवेदकलाई जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयको मिति २०५८।३।५ को पत्र बमोजिम छाडेको र निजलाई पुनः मिति २०५८।३।१ मा पक्राउ गरी सार्वजनिक अपराध मुद्दा चलाइएको हुँदा थुना निरन्तर छैन । सार्वजनिक अपराधमा मुद्दा चल्दाकै अवस्थामा सो मुद्दाको प्रक्रियालाई नै अवरुद्ध हुने गरी यस अदालतले आदेश जारी गर्न मिल्दैन । तोकेको म्याद भित्र मुद्दा फैसला गरिसक्नुपर्ने सम्बन्धी कानूनको व्यवस्था बाध्यात्मक नभई निर्देशनात्मक (Directive) सम्म हो । विशेष अदालत ऐनको दफा ९(१)(ग) को अवस्था यसमा आकर्षित हुने हैन । थुनाको वैधता परीक्षण गर्दाको अवस्थामा थुना कानूनी (Legal) भएमा गैरकानूनी (Illegal) थुनाको निरन्तरता भएपनि रिट जारी नहुने भनी अम्बरबहादुर गुरुङको मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन समेत भै रहेको हुँदा मा.न्या.कृष्णकुमार वर्माको राय सदर हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

१७. आज निर्णय सुनाउने भनी तोकिएको उपर्युक्त बमोजिमको बहस जिकिर समेतको ध्यान दिदै मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।
१८. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकलाई २०५८।१।२५ गते गिरफ्तार गरी राज्य विरुद्धको अपराधमा मुद्दा चलाई विशेष अदालतको २०५८।३।४ को थुनछेकको आदेशले साधारण तारेखमा राख्ने भनिए तापनि निजलाई थुनाबाट मुक्त नगरी पुनः सोही दिन प्रहरीले गिरफ्तार गरी लगेकोमा हालसम्म पनि कुनै अड्डा अदालतमा समेत उपस्थित नगराई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गराई पाउं भन्ने रिट निवेदकको मुख्य माग दाबी देखिन्छ । विपक्षीहरूका तर्फबाट प्राप्त लिखित जवाफमा राज्य विरुद्धको अपराध मुद्दामा निवेदकलाई विशेष अदालतले मिति २०५८।३।४ गते पूर्पक्षको लागि तारेखमा राख्ने आदेश गरेकोमा सोही दिन आगो लगाउने कार्य समेत एकै वारदात हुँदा मुद्दा चलाउन नमिल्ने भनी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयबाट पत्र प्राप्त हुनआएकोले थुनाबाट छाडिदिएको र मिति २०५८।३।१३ का दिन सार्वजनिक अपराधमा पुनः पक्राउ गरी सो मुद्दामा पर्पक्षका लागि मागिएको धरौटी बुझाउन नसक्दा थुनामा राखिएको हो भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ संयुक्त इजलास समक्ष पेश हुँदा निवेदकलाई मिति २०५८।३।५ मा प्रहरी हिरासतबाट छाडिदिएको स्पष्ट र पत्यारलायक आधार नदेखिँदा रिट निवेदक लगातार गैरकानूनी थुनामा रहेको देखिन्छ । यसरी मिति २०५८।१।२५ देखि लगातार थुनामा रहेको व्यक्ति रिट निवेदकले आरोपित सार्वजनिक अपराधको कसुर गर्नसक्ने अवस्था समेत नदेखिँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनेठहर्छ भन्ने मा.न्या. लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको राय र सार्वजनिक अपराध मुद्दामा जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट माग गरिएको धरौटी तिर्न बुझाउन नसकी सो बापत थुनामा रहेको देखिएको र उक्त मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनमा सो मुद्दालाई असरपर्ने गरी बोल्नु न्यायोचित नहुने हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनेठहर्छ भन्ने मा.न्या.कृष्णकुमार वर्माको भिन्न राय भै निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेश हुनआएको देखिन्छ ।
१९. यसमा थुनामा रहेका निवेदक हेमनारायण श्रेष्ठ उपर राज्य विरुद्धको अपराधमा विशेष अदालतबाट साधारण तारेखमा रहने गरी २०५८।३।४ मा आदेश भएपछि आगो लगाउने मुद्दामा समेत अनुसन्धान भई जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा प्रस्तावित राय पेश हुँदा सो कार्यालयबाट एकै वारदात र कसुरमा दुई बेग्लाबेग्लै मुद्दा दायर गर्नमिल्ने नदेखिएको भनी हिरासतबाट मुक्त गरिदिन मिति २०५८।३।५ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरलाई पठाएको पत्र मिसिल संलग्न रहेको पाइन्छ । त्यसपछि पनि निवेदकलाई नछाडी थुना मै राखिएको कानून प्रतिकूल छ भन्ने निवेदकको भनाइलाई लिखित जवाफबाट निवेदकलाई २०५८।३।५ मा नै छाडिदिएको भनी खण्डन गरेको समेत देखिन्छ ।
२०. तहकिकातको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई हिरासतमा राख्न आवश्यक नदेखिएमा मनासिब कारण सहितको पर्चा खडा गरी हाजिर जमानीमा छाड्नसकिने व्यवस्था सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २१ मा रहेको देखिनआउँछ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ बमोजिम मुद्दा चलाउने निकाय तथा अधिकारीबाट मुद्दा नचल्ने व्यहोरा उल्लेख गरी पठाएको र प्रहरीद्वारा प्रस्तावित अपराधमा मुद्दा नचलेको अवस्थामा त्यस्तो अपराध गरेको भनी तहकिकातको सिलसिलामा प्रहरी हिरासतमा राखिरहन आवश्यक हुँदैन ।

२१. तर प्रहरी हिरासतमा रहेका निवेदकलाई जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयको राय अनुसार मुक्त गरेको भन्ने विश्वसनीय र भरपर्दो प्रमाण मिसिलबाट देखिन आउदैन । जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरले आफ्नो लिखित जवाफमा निवेदकलाई २०५८।३।५ मा थुनाबाट मुक्त गरेको भनी उल्लेख गरे तापनि लिखित जवाफ साथ त्यसलाई पुष्टी गर्ने भरपर्दो प्रमाण पेश गर्न नसकेको र यस अदालतबाट लिखित जवाफको भनाइलाई पुष्टी गर्ने आधार पेश गर्नुभनी पटक-पटक आदेश गरेपछि मात्र विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरबाट मिति २०५८।५।१५ मा प्राप्त जवाफ हेर्दा प्रहरी हिरासतमा रहेका निवेदक थुनाबाट मुक्त भएको भनी विश्वास गर्नसकिने अवस्था देखिएन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१) द्वारा मौलिक हकको रूपमा प्राप्त स्वतन्त्रताको हक अन्तर्गत कसैको पनि वैयक्तिक स्वतन्त्रता कानून बमोजिम बाहेक अपहरण गर्न नसकिने स्पष्ट व्यवस्था रहेको पाइन्छ । निवेदक हेमनारायण श्रेष्ठलाई कानूनको अख्तियारी विना कानून प्रतिकूल हुने गरी विशेष अदालतबाट तारेखमा राख्ने गरी भएको आदेश र मुद्दा नचल्ने हुँदा हिरासतबाट मुक्त गरिदिनु भनी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयको मिति २०५८।३।५ को राय पश्चात् पनि हिरासतबाट नछाडी निरन्तर थुनामा राखेको देखिन्छ । निवेदक हाल सार्वजनिक अपराध मुद्दामा जिल्ला प्रशासन कार्यालयको आदेश बमोजिम माग गरिएको धरौटी रकम बुझाउन नसकेको हुँदा थुनामा रहेको भनी लिखित जवाफमा जिकिर भएको भए तापनि निवेदकलाई २०५८।३।५ मा नै हिरासतबाट मुक्त नगरी निरन्तर रूपमा थुनामा राखिएको अवस्थामा मिति २०५८।३।१३ मा सार्वजनिक स्थानमा सर्वसाधारणलाई डरत्रासमा पारी लिनेखाने जथाभावी व्यवहार गरेको कारण सोही दिन पक्राउ गरी सार्वजनिक अपराधमा मुद्दा चलाएको भन्ने लिखित जवाफको जिकिर कानून सङ्गत रहेको देखिएन ।

२२. निवेदक हेमनारायण श्रेष्ठलाई मिति २०५८।१।२५ गतेदेखि नै निरन्तर रूपमा कानून विपरीत हुने गरी थुनामा राखिएको अवस्था देखिँदा यस अदालतको बृहत पूर्ण इजलासबाट २०५७ सालको रि.पु.इ.नं. १७३ निवेदक कृष्णसेन इच्छुक वि. गृह मन्त्रालय समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदनमा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतका आधारमा निज हेमनारायण श्रेष्ठलाई थुनामा राखिएको कानून सङ्गत देखिएन । तसर्थ गैरकानूनी थुनामा रहेका निज हेमनारायण श्रेष्ठलाई थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्याएको सम्म माननीय न्यायाधीश लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको राय मनासिब देखिँदा सदर हुनेठहर्छ । थुनामा रहेका निवेदक हेमनारायण श्रेष्ठलाई थुनामा राखिएको गैरकानूनी देखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशद्वारा थुनाबाट मुक्त गरिदिनुपर्ने ठहरी आजै निर्णय भएकोले निजलाई कानूनको रीत पुऱ्याई थुनाबाट छाडिदिनु भनी आज छुट्टै आदेश भइसकेकोले पुनः लेखिरहनु परेन । विपक्षीहरूको जानकारीको लागि यो आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय पठाई मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उपर्युक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या. दिलीपकुमार पौडेल

न्या. रामनगिना सिंह

इति सम्बत २०५८ साल चैत्र २९ गते रोज ५ शुभम्

नेपाल कानून समाजका
प्रवन्ध समितिका सदस्यहरु

श्री कुसुम श्रेष्ठ	अध्यक्ष
श्री काशीराज दाहाल	उपाध्यक्ष
श्री अनिलकुमार सिन्हा	सचिव
श्री सजनराम भण्डारी	कोषाध्यक्ष
श्री पुष्पा भुपाल	सह-सचिव
श्री कोमल प्रकाश घिमिरे	सदस्य
श्री उदय नेपाली श्रेष्ठ	सदस्य
श्री तीर्थमान शाक्य	सदस्य
श्री कुसुम शाखः	सदस्य
श्री सुधीर श्रेष्ठ	सदस्य
श्री तुलसी भट्ट	सदस्य
श्री कृष्णमान प्रधान	कार्यकारी निर्देशक

नेपाल कानून समाजको संक्षिप्त परिचय

नेपाल कानून समाज कानूनी शासन, स्वतन्त्र न्यायपालिका, मानव अधिकार र सुशासनको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले कानून र न्याय क्षेत्रका विज्ञहरुद्वारा २०३८ सालमा स्थापना गरिएको संस्था हो । न्यायाधीश, कानून व्यवसायी, न्याय र कानूनका क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्ति एवं कानूनका प्राध्यापक गरी करिब ३५० जना समाजका सदस्यको रूपमा सक्रिय छन् ।

प्रमुख कार्यक्षेत्रहरु

- स्वतन्त्र न्यायपालिका,
- संवैधानिक विकास,
- कानूनी शासन,
- मानव अधिकार,
- महिला र लैङ्गिक न्याय,
- सुशासन र संसदीय अभ्यास ।

मुख्य उद्देश्यहरु

- कानूनी शासन, मानव अधिकार, स्वतन्त्र न्यायपालिका, संसदीय अभ्यास, सुशासनको विकास, संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने,
- नीति निर्माण र क्षमता वृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले अनुसन्धान, तालिम, अन्तरक्रिया, गोष्ठी, सम्मेलनको आयोजना गर्ने,
- जनचेतनामूलक कार्यक्रम गरी सशक्तीकरणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- विभिन्न पुस्तक, प्रतिवेदन, बुलेटिनको प्रकाशन गर्ने ।

रणनीति

- समाजले सरोकारवालाहरुको संलग्नतामा कानूनी शासन, सुशासन, मानव अधिकार, स्वतन्त्र न्यायपालिकाको विकासमा सघाउ पुऱ्याउने रणनीति अवलम्बन गर्दछ,
- समाजले सरकारी, गैरसरकारी तथा स्थानीय तहमा रहेका विभिन्न क्षेत्रहरुसँग साभेदारीमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । विशेषगरी न्यायपालिकामा अर्धन्यायिक निकायहरु, स्थानीय निकायसँग समन्वय गरी क्षमता अभिवृद्धिको कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । समाजले मुलुकका विभिन्न क्षेत्रमा अनुसन्धान, गोष्ठी, अन्तरक्रिया, तालिम गरी विभिन्न प्रतिवेदन र पुस्तकहरु प्रकाशित गरेको छ । समाजले मुलुकका सबै जिल्लाहरुमा कार्यक्रम सहज रूपमा सञ्चालन गर्न, समाजका सदस्यहरु, सम्पर्क व्यक्ति, स्थानीय संघसंस्थाहरुसँग सम्बन्धन राखेको छ ।

नेपाल कानून समाज International Bar Association को सक्रिय सदस्य र International Commission of Jurists सँग आवद्ध भई सक्रिय रूपमा कार्य गर्दै आएको छ ।